כתבי קדש

עשרים וארבעה

עם

פרש"י, מצודת דוד, מצודת ציון

ותולדות אהרן

КИСВЕЙ КОДЕШЪ,
т. е. Священное Писанія.
Томъ V. Частъ I.
1890.

Дозволено цензурою. 19 Февраля 1890 г. Кіевъ.

ВИЛЬНА
Типографія Вдовы и братьевъ Роммъ.
Жмудскій переулокъ собств. домъ № 328.
1890.

כתבי קדש
עשרים וארבעה
כתובים
תהלים

עם

פרש"י לרבינו **שלמה יצחקי** זצ"ל

ועם

מצודת ציון

באור המלות שרשן ומקורן,
ודמיונן במקרא אחר

מצודת דוד

יבאר היטב תוכן הכתובים,
והמשך דבריהם

נאספו ממפרשים קדמונים ע"י הרה"ג מו"ה

יהיאל הלל אלטשולר ז"ל

ובסוף כל ספר הצגנו

תולדות אהרן להרב הג' כו' מו"ה אהרן מפיסרו ז"ל.

והגהת פרש"י ע"פ מקראות קהלת משה. והצגנו בו (במוסגר עגול) הגהות
והקונים מספר יסוד ושורש העבודה.

ווילנא

בדפוס והוצאות האלמנה והאחים ראם

שנת תר"נא לפ"ק

א א אַשְׁרֵי הָאִישׁ אֲשֶׁר ׀ לֹא הָלַךְ בַּעֲצַת רְשָׁעִים וּבְדֶרֶךְ
חַטָּאִים לֹא עָמָד וּבְמוֹשַׁב לֵצִים לֹא יָשָׁב׃
ב כִּי ׀ אִם־בְּתוֹרַת יְהוָה חֶפְצוֹ וּבְתוֹרָתוֹ יֶהְגֶּה יוֹמָם
וָלָיְלָה׃ ג וְהָיָה כְּעֵץ שָׁתוּל עַל־פַּלְגֵי מָיִם אֲשֶׁר פִּרְיוֹ ׀

רש"י

א (א) **אשרי** האיש · בעשרה לשונות של זמר · נאמר ספר זה · בנצוח · בנגון · במזמור · בשיר · בהלל · בתפלה · בברכה · בהודאה · באשרי · בהללויה · כנגד עשרה בני אדם שאמרוהו · אדם · מלכי צדק · אברהם · משה · דוד · שלמה · אסף · ושלשה בני קרח · והלוקין על ידותון י"א אדם היה · כמו שכתוב בדברי הימים · וי"מ אין ידותון שבספר זה אלא על שם הדתות והדינים של גזירות שעברו עליו ועל ישראל (אשרי האיש ליספליסמנ"ץ בלע"ז) · אשוריו של איש ותהלותיו של אדם אלו הם אשר לא הלך כי מתוך שלא הלך לא עמד ומתוך שלא עמד לא ישב: לצים · גאבירי"ש בלע"ז: (ב) כי אם בתורת ה' חפצו · הא למדת שמושב הלצים מביאו לידי בטול תורה: ובתורתו יהגה · מתחלה היא נקראת תורת ה' ומשעמל בה היא נקראת תורתו: יהגה · כל ל' הגה בלב הוא כד"א (לקמן י"ט) והגיון לבי (ישעיה ל"ג) לבך יהגה אימה (משלי כ"ג) כי שוד יהגה לבם: (ג) שתול ·

מצודת דוד

א (א) אשרי האיש · ספורי תהלות האיש המה לומר עליו בשבחו וזהו אשר לא הלך בעצת רשעים ר"ל לא היה לבו נפתה ללכת בעצתם לעשות כמותם ועל כן היה נזהר בנפשו עד שלא עמד בדרך אשר החוטאים עוברים בו לחשבו פן יפגשוהו ויסיתוהו אחרי עצתם ובהיות כן לא בא א"כ לכלל ישיבה לשבת עמהם להשריש עצתם בלבו וללכת בה ועשו א"כ משמרת למשמרת: (ב) כי אם · לא סוף הדבר שחדל ונזהר מעצת רשע כ"א עשה גם את הטוב כי כל חפצו היה בתורת ה': ובתורתו · בכל עת יחשוב להתבונן בתם שמעמיק בלבו טעמים ודינים ופרטים לתורה: (ג) והיה · ובעבור זה יהיה גמול

מצודת ציון

א (א) אשרי · ענין שבח ותהלה כמו אשרוני בנות (בראשית ל'): לצים · מלשון מליצה כי המלעיג בבני אדם או בתורה יושר דרכו להטעים אמריו במיטב הדבור להכניסו בלב: (ב) יהגה · פעם תשמש ענין מחשבה כמ"ש והגיון לבי (לקמן י"ט) ופעם תשמש ענין דבור כמ"ש ולשוני תהגה (לקמן לה): (ג) שתול · נטוע כמו שתולים בבית ה' (לקמן צ"ב): על · סמוך כמו והחונים עליו (במדבר ב'): פלגי

יִתֵּ֨ן בְּעִתּ֗וֹ וְעָלֵ֥הוּ לֹֽא־יִבּ֑וֹל וְכֹ֖ל אֲשֶׁר־יַעֲשֶׂ֣ה יַצְלִֽיחַ׃
ד לֹא־כֵ֥ן הָרְשָׁעִ֑ים כִּ֥י אִם־כַּ֜מֹּ֗ץ אֲֽשֶׁר־תִּדְּפֶ֥נּוּ רֽוּחַ׃ ה עַל־
כֵּ֤ן ׀ לֹא־יָקֻ֣מוּ רְ֭שָׁעִים בַּמִּשְׁפָּ֑ט וְ֝חַטָּאִ֗ים בַּעֲדַ֥ת צַדִּיקִֽים׃
ו כִּֽי־יוֹדֵ֣עַ יְ֭הוָה דֶּ֣רֶךְ צַדִּיקִ֑ים וְדֶ֖רֶךְ רְשָׁעִ֣ים תֹּאבֵֽד׃
ב א לָ֭מָּה רָגְשׁ֣וּ גוֹיִ֑ם וּ֝לְאֻמִּ֗ים יֶהְגּוּ־רִֽיק׃ ב יִ֥תְיַצְּב֨וּ ׀

רש״י

פלנדי״ן בלע״ז: פלגי · ראוואשו״ש בלע״ז: ועלהו לא יבול · אפילו פסולת שבו לצורך, היא שיחתן של תלמידי חכמים לצורך היא וצריכה לימוד. לא יבול · לשון כמוש פליישטרי״ר בלע״ז: (ד) כמוץ · ל׳ קש קומבלא״ה בלע״ז: (ה) על כן וגו׳ · דבוק הוא למקרא של אחריו: (ו) כי יודע ה׳ וגו׳ · לפי שהוא יודע דרך צדיקים ולפניו הוא להכירה תמיד ודרך רשעים שנואה בעיניו ומעבירה מלפניו על כן לא תהא תקומת רגל לרשעים ליום הדין ולחטאים ליכתב בעדת צדיקים: ב (א) למה רגשו גוים · רבותינו

מצודת ציון

מים · אמת המים כמו נהר פלגיו (לקמן מ״ו) ע״ש שהוא מתפלג ומתפרש ללכת אילך ואילך: יבול · יכמוש כמו כאלה נובלת עלה (ישעיה א׳): (ד) כמוץ · היא פסולת התבואה כמו כמוץ יסוער מגורן (הושע י״ג): תדפנו · ענין דחיפה והכאה כמו קול עלה נדף (ויקרא כ״ו): (ו) יודע · ענין השגחה כמו וידע אלהים (שמות ב׳): ב (א) רגשו · ענין קבוץ והמון רב · וכן מרגשת פועלי און (לקמן ס״ד): ולאומים · האומות כמו ולאום מלאום יאמץ (בראשית כ״ה): יהגו · ידברו:

מצודת דוד

שכרו להיות דומה לאילן הנטוע במקום המים שמגדל פירותיו בזמנו ואף העלים אינם כומשים בעבור מרבית הלחלוחית ושפע הרטיבות כי כן האיש הזה משופע ברוב טובה מבלי מחסור וכאומר הנה מגמול השכר ניכר יושר דרכו: וכל אשר יעשה · ר״ל וכל הנטיעות אשר יטעו ממנו יצליח להיות כמותו וכן צאצאי האיש הזה יהיו כמוהו: (ד) לא כן · לא יהיו הרשעים מוצלחים כן ותהי עוד להפך כי מכאובים רבים נכונים לרשע פעם בפעם כמוץ הזה הנדף בכל עת מנשיבת הרוח ולא מצא מנוח: (ה) על כן · בעבור כי נכון בידם מכאובים רבים לזה לא תהיה להם תקומה בעת בא המשפט כשתתמלא סאתם כי המכאובים ההם יביאו עליהם אחד באחד יגשו: וחטאים · מלת לא הנאמר בתחלת המקרא משמשת בשתים כאומר שהחוטאים לא יהיו נכללים בעדת צדיקים להיות מושגחים מה׳ כמוהם: (ו) כי יודע ה׳ · כי המקום ברוך הוא נותן לב לדעת ולהשגיח על דרך הצדיקים לבל יכשלו בו אבל דרך הרשעים תהיה אבודה מהשגחת ה׳ להיות נעזב אל המקרים ולא יהיו א״כ נכללים בעדת הצדיקים: ב (א) למה רגשו · רצה לומר למה להם זאת

מַלְכֵי־אֶרֶץ וְרוֹזְנִים נוֹסְדוּ־יָחַד עַל־יְהֹוָה וְעַל־מְשִׁיחוֹ :
ג נְנַתְּקָה אֶת־מוֹסְרוֹתֵימוֹ וְנַשְׁלִיכָה מִמֶּנּוּ עֲבֹתֵימוֹ :
ד יוֹשֵׁב בַּשָּׁמַיִם יִשְׂחָק אֲדֹנָי יִלְעַג־לָמוֹ : ה אָז יְדַבֵּר
אֵלֵימוֹ בְאַפּוֹ וּבַחֲרוֹנוֹ יְבַהֲלֵמוֹ : ו וַאֲנִי נָסַכְתִּי מַלְכִּי

רש"י

דרשו את הענין על מלך המשיח ולפי משמעו יהיה נכון לפותרו על דוד עצמו כענין שנאמר (שמואל ב' ה') וישמעו פלשתים כי משחו ישראל את דוד למלך עליהם ויקבצו פלשתים את מחניהם ונפלו בידו ועליהם אמר למה רגשו גוים ונתקבצו כולם : ולאמים יהגו · בלבם ריק · ולאומים מנחם פתר לאומים ואומים וגוים כלם קרובי ענין : (ב) יתיצבו מלכי ארץ ורוזנים נוסדו יחד וגו' · ורוזנים שיניור"ש בלע"ז : נוסדו · ל' סוד פורקונשילרונ"ט בלע"ז · ומה היא העצה : (ג) ננתקה את מוסרותימו · דישרונפרוו"מש לוייקורלונגל"ש בלע"ז · אלו רצועות שקושרין העול בהם : עבותימו · לוויקדר"ש בלע"ז : (ד) ישחק · ילעג · ידבר · ל' הווה הם משמשין : (ה) אז ידבר אלימו · כמו עליהם ומה הוא הדבור : (ו) ואני

מצודת דוד

להתקבץ ולדבר דברי ריק לא לעזר ולא להועיל : (ב) יתיצבו · מוסב על למה האמור במקרא שלפניו לומר למה יתיצבו המלכים והשרים בעצה אחת על ה' ועל משיחו ויאמר על גוג ועל השרים אשר אתו שיעמדו בימי המשיח להלחם עמו וכאלו יעמדו גם על ה' שמשחו למלך : (ג) ננתקה · וכה יאמרו בעצתם נייתיק מאתנו את מוסרי עולו לבל נעבוד אותו ואחז במשל לדבר בל' הנופל בשור המושך בעול : ונשליכה · הוא כפל ענין במ"ש לתפארת המליצה ולחוזק הדבר : (ד) יושב בשמים · כאומר הלא ה' יושב הוא בשמים ממעל ואפילו חלש למעלה לגבור יחשב ומכ"ש גבור למעלה וא"כ הלא ישחק על עצתם וילעג עליהם וכפל הדבר במ"ש : (ה) אז · כאשר ימתיקו הסוד והעצה היעוצה ידבר וכו' : (ו) ואני · וכה יאמר

מצודת ציון

ריק · דבר שאין בו ממש : (ב) ורוזנים · שרים : נוסדו · ענין עצה כמו נמתיק סוד (לקמן נ"ה) ע"ש שהעצה נעשה בסוד לבל תגולה או לפי שהעצה להמעשה הוא כהיסוד לבנין : (ג) ננתקה · ענין העתקה ממקומו כמו נתקו מוסרות (ירמיה ה') : מוסרותימו · הם קשורי רצועות העול : עבותימו · חבלים עבות כמ ג' יתרים : (ד) למו · להם ר"ל עליהם : (ה) אלימו · אליהם : יבהלמו · מלשון בהלה : (ו) ואני · הוי"ו במקום אבל כמו ועבדיך באו לשבר אוכל (בראשית מ"ב) : נסכתי · ענין ממשלה כמו נסיכי סיחון (יהושע

עַל־צִיּוֹן הַר־קָדְשִׁי׃ ז אֲסַפְּרָה אֶל־חֹק יְהוָה אָמַר אֵלַי
בְּנִי אַתָּה אֲנִי הַיּוֹם יְלִדְתִּיךָ׃ ח שְׁאַל מִמֶּנִּי וְאֶתְּנָה גוֹיִם
נַחֲלָתֶךָ וַאֲחֻזָּתְךָ אַפְסֵי־אָרֶץ׃ ט תְּרֹעֵם בְּשֵׁבֶט בַּרְזֶל
כִּכְלִי יוֹצֵר תְּנַפְּצֵם׃ י וְעַתָּה מְלָכִים הַשְׂכִּילוּ הִוָּסְרוּ שֹׁפְטֵי

רש"י

נסכתי מלכי · למה רגשתם ואנכי מניתי לי את זה לנסוך ולמלוך על ציון הר קדשי : (ז) אספרה אל חוק · אמר דוד חוק קבוע הוא ומקובל עלי לספר זאת ולהודיע : ה' אמר אלי · על ידי נתן וגד ושמואל : בני אתה · ראש לישראל שקרוין בתורה בני בכורי והם יתקיימו על ידך כמו שנאמר באבנר (ש"ב ג') כי אמר ה' וגו' ביד דוד עבדי הושיע את עמי ישראל ובשבילם אתה לפני כבן שכולם תלוין בך : אני היום · שהמלכתיך עליהם : ילדתיך · להיות קרוי בני וחביב עלי כבן בשבילם כמו שנאמר (ד"ה א' י"ד) וידע דוד כי הכינו ה' למלך על ישראל וכי נשאת מלכותו בעבור עמו ישראל ומצינו במלכי ישראל החביבין לפניו שקרויין בנים כמו שנאמר בשלמה (שמואל ב' כ"ז) הוא יהיה לי לבן ואני אהיה לו לאב ועוד מצינו בדוד במזמור פ"ט הוא יקראני אבי אתה אלי וצור ישועתי : (ח) שאל ממני · התפלל אלי בכל עת שאתה בא להלחם באויביך : (ט) תרועם · תרוצצם : בשבט ברזל · הוא החרב : תנפצם · תשברם והוא ל' נפוץ בכל המקרא חרס המשובר לשברים דקים : (י) ועתה מלכים השכילו · נביאי ישראל אנשי רחמים היו מוכיחים עובדי כוכבים לסור מרעתם שהקב"ה

מצודת ציון

י"ג) : (ז) אל חק · את חוק וכן וירדפו אל מדין (שופטים ז') : חק · מלשון חקיקה וכתיבה : (ח) אפסי · קצות כי בקצה הארץ כאלו אפס וכלה : (ט) תרועם · תשברם כמו ורעות רוח (קהלת א') : יוצר · אומן חרס : תנפצם · ענין הפזור עם השבר והרצוץ וכן ונפוץ הכדים (שופטים ז') : (י) הוסרו · מלשון

מצודת דוד

יאמר אבל אני הוא אשר המשלתי את מלך המשיח ואיך א"כ תוכלו לי לעמוד למולי וכאומר נראה דבר מי יקום שלכם או שלי : (ז) אספרה · אמר דוד במקום המשיח אספר את הדבר החקוק בספר שה' אמר אלי בני אתה כמ"ש בני בכורי ישראל (שמות ד') והמלך יחשב ככל העם : אני היום ילדתיך · רצה לומר חביב אתה בעיני כבן לאב ביום הולדו : (ח) שאל · לזאת שאל ממני ואתן שאלתך להיות הגוים נחלתך : (ט) תרועם · תשבר אותם כמו המשבר מה בשבט ברזל : (י) ועתה · הואיל והוא מובטח מה'

אֶרֶץ: יא עִבְדוּ אֶת־יְהוָה בְּיִרְאָה וְגִילוּ בִּרְעָדָה: יב נַשְּׁקוּ־
בַר פֶּן־יֶאֱנַף ׀ וְתֹאבְדוּ דֶרֶךְ כִּי־יִבְעַר כִּמְעַט אַפּוֹ אַשְׁרֵי
כָּל־חוֹסֵי בוֹ: ג א מִזְמוֹר לְדָוִד בְּבָרְחוֹ מִפְּנֵי ׀ אַבְשָׁלוֹם
בְּנוֹ: ב יְהוָה מָה־רַבּוּ צָרָי רַבִּים קָמִים עָלָי: ג רַבִּים

רש"י

פושט יד לרשעים ולצדיקים : (יא) וגילו ברעדה · כשתבא אותה רעדה שכתוב בה (ישעיה ל"ג) אחזה רעדה חנפים תגילו ותשמחו אם עבדתם את ה' : (יב) נשקו בר · זרזו עצמכם בבר לבב (נ"א) נשקו בר גרנישמנ"ט בלע"ז · ומנחם פתר אותו ל' תאוה כמו (בראשית ג') ואל אישך תשוקתך : פן יאנף · פן יקצוף : ותאבדו דרך · כענין שנאמר ודרך רשעים תאבד (לעיל א') : כי יבער כמעט אפו · כי ברגע מועט יבער אפו עליכם פתאום ואותה שעה אשרי כל חוסי בו יהיו ניכרים אשרי החוסים בו : ג (א) מזמור לדוד בברחו · הרבה דרשות דרשו בני אגדה בדבר ורבותינו אמרו משאמר לו הנביא (שמואל ב' י"ב) הנני מקים עליך רעה מתוך ביתך היה לבו סוער שמא עבד או ממזר יקום עלי שאינו מרחם עלי כיון שידע שבנו הוא שמח · ומדרש אגדה על שראה עכסיסו קיימת שהיו עבדיו והכרתי והפלתי שהם סנהדרין מחזיקים אדנותו עליהם כשאמר להם (שם ט"ו) קומו ונברחה מפני אבשלום מה כתיב שם ככל אשר יבחר אדוני המלך הנה עבדיך וכשבא מחנים (שם י"ז) ושובי בן נחש ומכיר בן עמיאל וברזילי הגלעדי יצאו לקראתו וכלכלוהו שם : (ב) רבים קמים עלי · בני אדם

מצודת דוד

על כ"ז תשכילו וקבלו מוסר ואל תדברו כזאת : (יא) עבדו את ה' · לקבל עול מלכות משיחו : וגילו · אז תשמחו בעת בוא רעדה על המורדים כי לא עליכם תהיה הרעדה : (יב) נשקו בר · חמדו בר לבב לקבל מלכות המשיח בתם לבב לא ברמיה : פן יאנף · כי פן יחרה אף ה' בכם : ותאבדו דרך · רצה לומר תהיו תועים מבלי דעת דרך אנה תפנו : כי יבער · כאשר יבער אפו אף בשעור מעט אז תאבדו דרך : אשרי · זהו תהלת החוסים בה' על כי מלבם השכילו לדעת אומץ כח ה' ועוזם זרועו ולזה חסו בו : ג (א) מזמור · התפלה ההיא אמרה בזמרה : לדוד · של דוד כי הוא יסדה : בברחו · ונפלא אז בכות שקודם שיוחזר למלכותו ואמר התפלה ההיא בזמרה : (ב) מה רבו צרי · עד שאף בני קם עלי : רבים · בני אדם גדולים כשמעי ודואג

מצודת ציון

מוסר : (יא) ברעדה · בפחד ורתת : (יב) נשקו · מלשון תשוקה ותאוה : בר · מלשון ברור ונקי : יאנף · מלשון אף וכן כי אנפת בי (ישעיה י"ב) : יבער · ענין שריפה ולהט : ג (א) מזמור · מלשון זמר : (ג) רבים · ר"ל גדולים במעלה כמו וכל רבי מלך בבל (ירמיה ל"ט) :

אֹמְרִים לְנַפְשִׁי אֵין יְשׁוּעָתָה לּוֹ בֵאלֹהִים סֶלָה: ד וְאַתָּה
יְהוָה מָגֵן בַּעֲדִי כְּבוֹדִי וּמֵרִים רֹאשִׁי: ה קוֹלִי אֶל־יְהוָה
אֶקְרָא וַיַּעֲנֵנִי מֵהַר קָדְשׁוֹ סֶלָה: ו אֲנִי שָׁכַבְתִּי וָאִישָׁנָה
הֱקִיצוֹתִי כִּי יְהוָה יִסְמְכֵנִי: ז לֹא־אִירָא מֵרִבְבוֹת עָם
אֲשֶׁר סָבִיב שָׁתוּ עָלָי: ח קוּמָה יְהוָה הוֹשִׁיעֵנִי אֱלֹהַי כִּי־
הִכִּיתָ אֶת־כָּל־אֹיְבַי לֶחִי שִׁנֵּי רְשָׁעִים שִׁבַּרְתָּ: ט לַיהוָה

רש"י

גדולים בתורה גדולים בחכמה גדולים בעושר גדולים בקומה כגון שאול וילידי הרפה דואג ואחיתופל : (ג) אומרים לנפשי · על נפשי : אין ישועתה לו באלהים סלה · לפי שבא על אשת איש : (ו) אני שכבתי ואישנה · לבי אטום בדאגה ופחד : הקיצותי · מדאגתי כי בטחתי כי ה' יסמכני : (ז) שתו · לשון שאיה גאטירנ"ט בלע"ז ויש אומרים שתו כמו שמו כמו (שמות י') למען שיתי אותותי : (ח) כי הכית את כל איבי לחי · מכת בזיון היא כד"א (איכה ג') יתן למכהו לחי · (מיכה ד') בשבט יכו על הלחי · ומדרש אגדה מכת ספה כד"א (שמואל ב' י"ז) ויצו אל ביתו ויחנק : שני רשעים · גבורתם : (ט) לה' הישועה וגו' · עלין להושיע

מצודת ציון

סלה · ענינו בכ"מ כמו לעולם : (ד) מגן · ענין מחסה כהמגן הזה המגין את הלובשו ממכת חרב וחנית: בעדי · כנגדי : (ו) הקיצותי · ענין הערה משינה : (ז) שתו · שמו וכן שתו בשמים פיהם (לקמן ע"ג) : (ח) לחי · הוא המקום

מצודת דוד

ואחיתופל : (ג) לנפשי · על נפשי יאמרו שעד עולם לא יהיה לי תשועה מה' וכאשר החל לנפול לא יוסיף לקום : (ד) ואתה ה' · אבל לא כן הוא כי אתה מגן בעדי ותומך כבודי ומרים ראשי כי אחזור למלכותי : (ה) קולי · כשאקרא בקולי אל ה' ידעתי כי יענני מהר קדשו והוא ציון מקום שכינתו : סלה · עד עולם יענני רצה לומר גאולת עולם תהיה כי לא אשוב עוד להיות גולה ונודד : (ו) אני שכבתי · כשאני שוכב ונרדם מגודל הצער : הקיצותי · רצה לומר הפגתי צערי בזכרי אשר ה' יסמכני : (ז) לא אירא · לזה לא אירא מרוב העם אשר את אבשלום אשר שמו פניהם להלחם בי : (ח) קומה ה' · הואיל ובטחתי בך מהראוי שתקום להושיעני : כי הכית · הלא מעולם הכית את אויבי על הלחי רצה לומר מכת בזיון וכמ"ש יתן למכהו לחי ישבע בחרפה (איכה ג') ור"ל הכאת הלחי תחשב לחרפה : שני רשעים · אשר היו חורקים עלי שנימו להרוג אפס כי הלא מעולם שברת ולזה גם עתה אל תרף ידך ממני : (ט) לה' הישועה · הלא התשועה היא ביד ה' וכל יוכל להושיעני מידם ואף על עמך

הַיְשׁוּעָה עַל־עַמְּךָ בִרְכָתֶךָ סֶּלָה׃ ד א לַמְנַצֵּחַ בִּנְגִינוֹת
מִזְמוֹר לְדָוִד׃ ב בְּקָרְאִי עֲנֵנִי ׀ אֱלֹהֵי צִדְקִי בַּצָּר הִרְחַבְתָּ
לִּי חָנֵּנִי וּשְׁמַע תְּפִלָּתִי׃ ג בְּנֵי־אִישׁ עַד־מֶה כְבוֹדִי
לִכְלִמָּה תֶּאֱהָבוּן רִיק תְּבַקְשׁוּ כָזָב סֶלָה׃ ד וּדְעוּ כִּי־הִפְלָה

רש"י

את עבדיו ואת עמו ועל עמו מוטל לברך ולהודות לו סלה : ד (א) למנצח בנגינות · מזמור זה יסד דוד שיאמרוהו בני לוי המנצחין בנגינות בשיר על הדוכן · לשון נצוח נופל במתחזקים בעבודה כענין שנאמר (עזרא ג') ויעמידו את הלוים מבן עשרים שנה ומעלה לנצח על מלאכת בית ה' : (ב) בצר הרחבת לי · בימים שעברו עלי ועתה חנני ושמע תפלתי : (ג) בני איש · בני אברהם יצחק ויעקב הקרויים איש · באברהם נאמר (בראשית כ') השב אשת האיש · ביצחק נאמר (שם כד) מי האיש הלזה · ביעקב נאמר (בראשית כה) איש תם : עד מה כבודי לכלמה · עד מתי אתם מבזים אותי (שמואל א' כ"ב) הראיתם את בן ישי · (שם כ"ה) מי דוד ומי בן ישי · (שם כ"ב) בכרת בני עם בן ישי · (שם כ') כי בוחר אתה לבן ישי · אין לי שם : תבקשו כזב · תרדפו למצוא כזבים כגון הזיפים המלשינים עלי ולא היו מראים שלום וכיוצא בהם דילטורין שהיו בימי שאול (שם כ"ג) הלא דוד מסתתר בגבעת החכילה וכן הרבה : (ד) הפלה·

מצודת דוד

תהיה ברכתך לעולם רצה לומר תושיע לי לבל יוכלו להרע לי ואף עליהם תהיה ברכתך שלא יהיו נגפים גם המה וכאומר לא אתפלל על מפלתם כ"א על תשועתי : ד (א) למנצח · רצה לומר המזמור הזה של דוד נמסר לבן לוי המנצח לנגנו בנגון בבית המקדש : (ב) בקראי · בעת אקרא לך ענני : אלהי צדקי · אתה אלהי העושה עמדי צדקה שלא מעולם כשהייתי בצר ובדוחק העמדתני במרחב לכן גם עתה חנני : (ג) בני איש · אתם בני אדם גדולים עד מתי תהפכון כבודי לכלמה ר"ל במקום הכבוד הראוי אלי תכלימו אותי וכאומר הלא משפט החשובים לכבד את מי הראוי לכבוד : תאהבון ריק · מוסב על עד מה לומר עד מתי תאהבון לדבר דברי ריק וכזב מבלי הפסק : (ד) ודעו · תנו לב לדעת כי כמו שהבדיל ה' את כל חסיד להיות לו ולחלקו

מצודת ציון

הסמוך אל העין מתחת: ד (א) למנצח · בעלי השיר יקראו מנצחים כי דרכם לנצח זה את זה בהרמת הקול ובהכרעתו : בנגינות · מלשון נגינה וזמר העשוים בהכרעת הקול : (ג) איש · ר"ל גדול וחשוב וכן הלא איש אתה (שמואל א' כ"ו) : עד מה · עד מתי כמו עד מה ה' תאנף (לקמן ע"ט) : (ד) הפלה · הפריש כמו והפליתי ביום ההוא (שמות ל"ג):

יְהוָה חָסִיד לוֹ יְהוָה יִשְׁמַע בְּקָרְאִי אֵלָיו׃ ה רִגְזוּ וְאַל־
תֶּחֱטָאוּ אִמְרוּ בִלְבַבְכֶם עַל־מִשְׁכַּבְכֶם וְדֹמּוּ סֶלָה׃ ו זִבְחוּ
זִבְחֵי־צֶדֶק וּבִטְחוּ אֶל־יְהוָה׃ ז רַבִּים אֹמְרִים מִי־
יַרְאֵנוּ טוֹב נְסָה־עָלֵינוּ אוֹר פָּנֶיךָ יְהוָה׃ ח נָתַתָּה שִׂמְחָה
בְלִבִּי מֵעֵת דְּגָנָם וְתִירוֹשָׁם רָבּוּ׃ ט בְּשָׁלוֹם יַחְדָּו אֶשְׁכְּבָה

ר ש"י

הבדיל: (ה) רגזו · חרדו מלפני הקב"ה ואל תחטאו: אמרו בלבבכם על משכבכם · השיבו על לבבכם שהזהיר הקב"ה על כך: (ו) זבחו זבחי צדק · הצדיקו מעשיכם והרי אתם כמקריבים זבחים: ובטחו אל ה' · שישפיע לכם טובה ואל תחטאו לו בשביל ממון שאתם מצפים לקבל שכר מאת שאול: (ז) רבים אומרים מי יראנו טוב · רבים מישראל יש שרואין רשעים בעושר ובשלוה ואומרים מי יראנו טוב להיות עשירים ומשיגי תאוה כאלו: נסה עלינו · הרם עלינו לנס את אור פניך לשון הרימו נס (ישעיה ס"ב) הרים נסי (שם מ"ט) ל"א נסה עלינו (רפנבל"ר בלע"ז) כמו (זכריה ט') אבני נזר מתנוססות אבל אני איני מקנא בהם כי שמחה נתונה בלבי מעת דגנם ותירושם רבו בטוח אני אם למכעיסיו כך לעושי רצונו על אחת כמה וכמה לעתיד לבוא שהוא יום קבול שכרם: (ט) בשלום יחדו אשכבה ואישן · אם היו ישראל בשלום יחדו עמי הייתי שוכב וישן בטח ולא הייתי ירא

מצודת ציון

(ה) רגזו · ענין תנועת הרעדה כמו שמעו עמים ירגזון (שם ט"ו): ודמו · ושתקו כמו וידום אהרן (ויקרא י'): (ז) נסה · מלשון נס וכלונס ועניינו הרמה והגבהה: (ח) ותירושם ·

מצודת דוד

ולהלקו כ"כ הבדילני לחלקו וישמע בקראי אליו ולא תוכלו לי: (ה) רגזו · חרדו מה' ואל תחטאו כי לדבר עלי כזב: אמרו וגו' · בהיותכם על משכבכם שהיא עת אשר מחשבת האדם פנויה מן הטרדה אז חשבו בלבבכם אשר הכזב הוא רע בעיני המקום ושתקו לעולם מדבר כזב: (ו) זבחו · הצדיקו מעשיכם ויחשב לה' כזבחים ואז בטחו בו כי יש תקוה ולמה תכזבו כי להחניף לשאול בעבור להנות ממנו הנאת ממון הלא טוב להבוט בה': (ז) רבים · ראיתי רבים מתאוים ואומרים מי הוא אשר יראנו טוב ר"ל חושקים עושר רב: נסה · הרם עלינו אור פניך אתה ה' למלאות תאותנו: (ח) נתתה · אבל לא כן אני כי אתה ה' נתת בלבי להיות שמח בחלקי יותר מהרבים ההם השמחים בעת שרבו דגנם ותירושם: (ט) בשלום · מבלי פחד אשכבה ואישן יחדיו תכופים זה לזה כי הדואג ומתפחד נגזלה שנתו ובל יוכל לישן מיד כאשר ישכב אבל אני בטחתי בה' ולא אירא

וְאִישָׁן כִּֽי־אַתָּה יְהֹוָה לְבָדָד לָבֶטַח תּוֹשִׁיבֵנִי׃ ה א לַמְנַצֵּחַ
אֶל־הַנְּחִילוֹת מִזְמוֹר לְדָוִד׃ ב אֲמָרַי הַאֲזִינָה יְהֹוָה בִּינָה
הֲגִיגִי׃ ג הַקְשִׁיבָה לְקוֹל שַׁוְעִי מַלְכִּי וֵאלֹהָי כִּֽי־אֵלֶיךָ
אֶתְפַּלָּל׃ ד יְהֹוָה בֹּקֶר תִּשְׁמַע קוֹלִי בֹּקֶר אֶעֱרָךְ־לְךָ
וַאֲצַפֶּה׃ ה כִּי ׀ לֹא אֵל חָפֵץ ׀ רֶשַׁע אָתָּה לֹא יְגֻרְךָ רָע׃

ר ש"י פתח באתנח

מכל צר ואויב : לבדד לבטח · כמו (דברים ל"ג) בטח בדד עין יעקב ל' מבטח ושקט הוא שאינו צריך להושיב גייסות עמו : ה (א) אל הנחילות · מנחם פתר בכולן נחילות ועלמות גיתות ידותון כולם שמות כלי זמר הם ונעימות המזמור היתה לפי שיר הראוי לאותו כלי ומדרש אגדה יש מפרשים נחילות לשון נחלה ואין זה משמעות התיבה וגם ענין המזמור אינו מדבר בנחלה ויתכן לפתור נחילות גייסות כמו נחיל של דבורים וכמו (לקמן יח) ונחלי בליעל ת"י וסיעת חייבית תפלה בשביל גייסות אויבים הבאים על ישראל ואומר המשורר מזמור הזה בשביל כל ישראל : (ב) אמרי האזינה ה'· כשיש בי כח לשאול צרכי לפניך וכשאין בי כח להתפלל לפניך והדאגה עצורה בלבי בינה הגיגי הבן הגיון לבי כך מפורש במדרש כל בינה שבמקרא הטעם תחת הנו"ן חוץ מזה וחבירו באיוב (ל"ד) ואם בינה שמעה זאת שאינו שם דבר אלא לשון הבן כמו (משלי כ"ג) בין תבין את אשר לפניך לפיכך הטעם תחת הבי"ת : (ד) ה' בקר תשמע קולי · בבוקר אני קורא לך עליהם שהוא עת משפט ברשעים כמו שנאמר לבקרים אצמית כל רשעי ארץ (לקמן ק"א) · היה זרועם לבקרים (ישעיה ל"ו) כי בבקר בבקר יעבור (שם כ"ח) : בקר אערך לך · תפלתי על זאת · אערך לשון מערכה הוא כך חברו מנחם : ואצפה · שתעשה בהם משפטים : (ה) כי לא אל חפץ רשע אתה · ע"כ בקר אערוך [ס"א] ונאה לך לאבד

מצודת דוד

ולזה אשכב ואישן יחד סמוך זה לזה : כי אתה ה' · המושל בכל ובידך הוא להושיב אותי בבטח מבלי פחד : ה (ב) בינה הגיגי · אשר תפלתי היא בכוונת הלב : (ג) כי אליך אתפלל · ומהראוי למלך לשמוע קול עבדו הבוטח עליו ומבקש ממנו שאלתו : (ד) בוקר · בכל בוקר תשמע קולי כי בהיות הבוקר אסדר לפניך תפלתי ולא הקדמתי לה דבר הרשות ולזה אקוה אשר תשמע קולי : (ה) כי לא וגו' · ולא תתן כח ביד

מצודת ציון

מלשון תירוש והוא ענבי היין : (ט) לבדד · יחידי כמו בטח בדד (דברים ל"ג) ור"ל מבלי פחד כי המתפחד מתירא לשבת יחידי : ה (א) הנחילות · מלשון נחיל של דבורים (ב"ק קי"ד) והוא שם כלי זמר אשר קולו נשמע כשריקת הדבורים : (ב) האזינה · הטה אזן לשמוע : (ג) הקשיבה · ענין שמיעה : שועי · צעקתי : (ד) ואצפה · ואקוה : (ה) יגורך · ידור עמך :

ו לֹא־יִתְיַצְּבוּ הוֹלְלִים לְנֶגֶד עֵינֶיךָ שָׂנֵאתָ כָּל־פֹּעֲלֵי אָוֶן׃
ז תְּאַבֵּד דֹּבְרֵי כָזָב אִישׁ־דָּמִים וּמִרְמָה יְתָעֵב ׀ יְהוָה׃
ח וַאֲנִי בְּרֹב חַסְדְּךָ אָבוֹא בֵיתֶךָ אֶשְׁתַּחֲוֶה אֶל־הֵיכַל־
קָדְשְׁךָ בְּיִרְאָתֶךָ׃ ט יְהוָה ׀ נְחֵנִי בְצִדְקָתֶךָ לְמַעַן שׁוֹרְרָי
הַוְשַׁר הישר קרי לְפָנַי דַּרְכֶּךָ׃ י כִּי אֵין בְּפִיהוּ נְכוֹנָה קִרְבָּם
הַוּוֹת קֶבֶר־פָּתוּחַ גְּרֹנָם לְשׁוֹנָם יַחֲלִיקוּן׃ יא הַאֲשִׁימֵם ׀

רש"י

הרשעה מן העולם: לא יגורך רע · לא יגור אצלך: (ו) הוללים · משתטים ובל' משנה מעורבבין: (ז) איש דמים ומרמה · זה עשו וזרעו: (ח) ואני · אבא ביתך להודות לך ברב חסדך שהפלאת עלינו להראותנו נקמה מהם: (ט) שוררי · עויני המצפים שאבגוד בך ותעזבני שוררי כמו (במדבר כ"ד) אשורנו ולא קרוב: (י) כי אין בפיהו נכונה · נראים כאוהבים והם אויבים: קרבם הוות · מחשבותם מרמה: קבר פתוח גרונם · לבלוע יגיע אחרים כקבר הבולע את הגוף: יחליקון ·

מצודת ציון

(ו) הוללים · שוטי' ומעורבבי הדעת וכן ודעת הוללות וסכלות (קהלת א'): און · עמל ושקר: (ט) שוררי · ענין הבטה כמו לא תשורני עין (איוב ז'): (י) נכונה · מלשון נכון וישר: קרבם · תוך לבם: הוות · שבר כמו עד יעבור הוות (לקמן נ"ז): גרונם · צואר כמו קרא בגרון (ישעיה נ"ח): יחליקון · ענין דברים רכים: (יא) האשימם · מלשון אשמה:

מצודת דוד

הרשעים המריעים לי: לא יגורך · לא ידור הרע אצלך · והוא דרך משל לומר שהרע שנוא למקום: (ו) לא יתיצבו · אינך חפץ שהרשעים יעמדו מול עיניך: (ז) תאבד · ידעתי שתאבד את המדבר עלי כזב בפני שאול כי מעולם יתעב ה' את האורב על דם רעהו ובמרמה ידבר עמו באהבה וכ"כ יתעב ויאבד את המדבר עלי כזב כי הלא עמי מרמה ידבר כאלו הוא לי לאוהב: (ח) ברוב חסדך · בעבור רוב החסד שתעשה עמדי אבוא בביתך להשתחות: ביראתך · ולא להתיהר בפני אנשים: (ט) נחני בצדקתך · תן בלבי ללכת בדרך צדקה ולמען הרשעים האלו המביטים ומצפים על מפלתי לבל יאמרו ידם רמה תן בלבי להיות דרכך ישר בעיני ולא אכשל בה כי אז בוודאי לא יוכלו לי: (י) כי אין בפיהו · אין בפה אחד מהם נכונה נראים כאוהבים והמה אויבים: קרבם · בקרב לבם חושבים הוות לשבר אותי וגרונם כקבר פתוח כי שואפים לבלעני כקבר הבולע את המת ובלשונם ידברו חלקלקות ואינם יוצאין מן הלב: (יא) האשימם · לכן האשימם במשפט ויפלו בשפל

במצב

אֱלֹהִים יִפְּלוּ מִמֹּעֲצוֹתֵיהֶם בְּרֹב פִּשְׁעֵיהֶם הַדִּיחֵמוֹ כִּי־
מָרוּ בָךְ׃ יב וְיִשְׂמְחוּ כָל־חוֹסֵי בָךְ לְעוֹלָם יְרַנֵּנוּ וְתָסֵךְ
עָלֵימוֹ וְיַעְלְצוּ בְךָ אֹהֲבֵי שְׁמֶךָ׃ יג כִּי־אַתָּה תְּבָרֵךְ
צַדִּיק יְהוָה כַּצִּנָּה רָצוֹן תַּעְטְרֶנּוּ׃ ו א לַמְנַצֵּחַ בִּנְגִינוֹת
עַל־הַשְּׁמִינִית מִזְמוֹר לְדָוִד׃ ב יְהוָה אַל־בְּאַפְּךָ תוֹכִיחֵנִי
וְאַל־בַּחֲמָתְךָ תְיַסְּרֵנִי׃ ג חָנֵּנִי יְהוָה כִּי אֻמְלַל אָנִי רְפָאֵנִי
יְהוָה כִּי נִבְהֲלוּ עֲצָמָי׃ ד וְנַפְשִׁי נִבְהֲלָה מְאֹד וְאַתְּ ואתה ק'
יְהוָה עַד־מָתָי׃ ה שׁוּבָה יְהוָה חַלְּצָה נַפְשִׁי הוֹשִׁיעֵנִי

רש"י

דברי תקלקות : (יא) ממועצותיהם · שהם יועצים על ישראל ואז ישמחו כל חוסי בך : (יב) ותסך עלימו · תגונן ותסוכך עלימו : ויעלצו בך · כשיראו שאתה תברך צדיק יעקב וזרעו : (יג) כצנה · המקפת שלש רוחותיו של אדם : רצון · נחת רוח אפיימנ"ט בלע"ז : תעטרנו · תסובבנו כמו (שמואל א' כ"ג) ושאול ואנשיו עוטרים אל דוד ואל אנשיו : ו (א) על השמינית · כנור של שמונה נימין ושמינית שמו וכן מצינו בדברי הימים (א' טו) פלוני ובניו על השמינית לנצח : (ג) אומלל · נשחת ודל כח קונפונ"דן בלע"ז כמו היהודים האמללים דעזרא (נחמיה ג'): (ד) ואתה ה' עד מתי · תביט ואינך רופא : (ה) שובה ה' · מחרונך : חלצה

מצודת דוד

השלך בעבור רוע עצתם וכפי רוב פשעיהם כן הדיחם מדחי אל דחי כי הנה בך מרדו כי הזהרת על זה : (יב) וישמחו · אבל החוסים בך ישמחו לעולם ואתה תסך עליהם מפני הרעה : בך · בתשועתך : (יג) כי אתה וגו' · סרס המקרא כי אתה ה' תברך צדיק : כצנה · כמו שהצנה מסבבת את הגוף כן תסובבנו ברצון : ו (ב) ואל בחמתך · כפל הדבר במ"ש : (ג) חנני · לבל תוסיף עוד לחרות בי כי הנה אומלל אני ודי בזה : רפאני · הוסיף לשאול ואמר רפאני מן המכות אשר עברו עלי מאז כי הנה נבהלו עצמי : (ד) ונפשי · ואף נפשי נבהלה וא"כ עד מתי אהיה עוד נגוע ומוכה הלא עלו הפורעניות בזה לגלות אוזן למוסר : (ה) שובה ה' · לזה שובה להוציא נפשי מהצרה

מצודת ציון

מרו · מלשון מרי ומרד : (יב) ותסך · מלשון סכך : ויעלצו · וישמחו : (יג) כצנה · דומה הוא למגן : תעטרנו · ענין סבוב וכן עוטרים אל דוד (שמואל כ' ג') ע"ש שהעטרה מסבבת את הראש : ו (א) השמינית · כלי זמר בעלת שמונה נימין : (ג) אומלל · ענין כריתה כמו ימולל ויבש (לקמן צ') והוא מלשון מילה : (ה) חלצה · שלוף והוא כמו חלץ מהם (הושע ה'):

לְמַעַן חַסְדֶּךָ׃ ו כִּי אֵין בַּמָּוֶת זִכְרֶךָ בִּשְׁאוֹל מִי יוֹדֶה־
לָּךְ׃ ז יָגַעְתִּי ׀ בְּאַנְחָתִי אַשְׂחֶה בְכָל־לַיְלָה מִטָּתִי בְּדִמְעָתִי
עַרְשִׂי אַמְסֶה׃ ח עָשְׁשָׁה מִכַּעַס עֵינִי עָתְקָה בְּכָל־צוֹרְרָי׃
ט סוּרוּ מִמֶּנִּי כָּל־פֹּעֲלֵי אָוֶן כִּי־שָׁמַע יְהוָה קוֹל בִּכְיִי׃
י שָׁמַע יְהוָה תְּחִנָּתִי יְהוָה תְּפִלָּתִי יִקָּח׃ יא יֵבֹשׁוּ וְיִבָּהֲלוּ

רש״י

נפשי מחלאי: (ז) אשחה בכל לילה מטתי. לשון שחי ומאוס (איכה ג) והיתה נגלית כשוחה (ישעיה ה׳) ממאס אני מטתי בדמעות ומנחם חברו עם כאשר יפרש השוחה לשחות (שם כ״ה) ועם מי שחו (יחזקאל מ״ז): בדמעתי ערשי אמסה. אלחלח וארטיב כמו מים: (ח) עששה. לשון עששית עין שמאורה כהה ודומה לו כאלו הוא רואה דרך זכוכית שכנגד עיניו ומנחם פירשו לשון רקבון כמו (לקמן ל״א) ועצמי עששו וכן כל לשון עש: עתקה. נתישנה ונזדקנה עיני בכהיית אור ומנחם חברו עם ויעתק משם ההרה (בראשית יב): בכל צוררי. בשביל צרות שמצירין לי: (יא) יבושו ויבהלו וגו׳. מהו ישובו יבושו פעם שניה אמר רבי יוחנן לעתיד לבוא הקדוש ברוך הוא דן את הרשעים של עובדי כוכבים ומחייבן לגיהנם והם מתרעמין עליו והקב״ה מחזירן וחוזר ומראה גליונין שלהם ודן אותם ומחייבן והוא מחזירן לגיהנם הרי בושה כפולה רבי שמואל בר נחמני אומר לעתיד לבא כל אומה עובדי כוכבים קוראה לאלהיה ואין עונה וחוזרין וקוראין להקב״ה אמר להם אלו קראתם אלי תחלה הייתי עונה

מצודת ציון

(ז) אשחה. ענין שיטה במים כמו כאשר יפרש השוחה לשחות (ישעיה כ״ה): ערשי. מטתי כמו ערש יצועי (לקמן קל״ב): אמסה. מלשון המסה והתכה: (ח) עששה. לשון בליה ורקבון וכן ועצמי עששו (לקמן ל״א): עתקה. ענין יושן כמו והדברים עתיקים (ד״ה א׳ ד׳):

מצודת דוד

והושיעני למען חסדך אף אם עדיין לא נפרעתי כפי חטאי: (ו) כי אין במות. כי אם אמות מהצרה הבאה שוב לא אזכיר שמך כי מי הוא הנותן הודאה בקבר הלא חי חי הוא יודך: (ז) יגעתי. נעשיתי עיף ויגע במה שאני מתאנח בכל עת: אשחה. אני משיט את מטתי במי הבכי כדבר השט על פני המים: בדמעתי. אני מתיך ומרטיב ערשי בדמעות עיני וכפל הדבר במ״ש: (ח) עששה מכעס. מחרון האויב בלו עיני: עתקה. בעבור צרותי כהתה עיני כאלו נתיישנה בזוקן וא״כ די בכל הצרות אשר כבר עברו עלי: (ט) סורו. לכו ממני כי לא תוכלו לי מעתה כי נתקבלה תפלתי: (י) שמע וגו׳. כפל הדבר במ״ש: (יא) יבושו. בראותם הצלחתי: ויבהלו. כדרך

אדם

מְאֹד כָּל־אֹיְבָי יָשֻׁבוּ יֵבֹשׁוּ רָגַע׃ ז א שִׁגָּיוֹן לְדָוִד אֲשֶׁר־
שָׁר לַיהֹוָה עַל־דִּבְרֵי־כוּשׁ בֶּן־יְמִינִי׃ ב יְהֹוָה אֱלֹהַי בְּךָ
חָסִיתִי הוֹשִׁיעֵנִי מִכָּל־רֹדְפַי וְהַצִּילֵנִי׃ ג פֶּן־יִטְרֹף כְּאַרְיֵה
נַפְשִׁי פֹּרֵק וְאֵין מַצִּיל׃ ד יְהֹוָה אֱלֹהַי אִם־עָשִׂיתִי זֹאת

רש"י

התכם עליו עשיתם עבודת כוכבים עיקר ואותי טפל לפיכך איני עונה שנאמר ישועו ואין מושיע זו עבודת כוכבים ואחר כך אל ה' ולא ענם לכך נאמר ישובו יבושו: רגע. במעט זמן: ז (א) שגיון לדוד. מנחם אמר שגם זה אחד משמות הזמר על שם הכלי וכן פירש על שגיונות ורבותינו דרשו לשון משגה שנתודה ונתפלל על השגיון שאמר שירה על מפלתו של שאול כמו שנאמר וידבר דוד לה' וגו' (שמואל ב' כ"ב) אבל ענין המזמור אינו מוכיח על כך לפי שהוא מדבר על עסקי עובדי כוכבים ה' ידין עמים והאומר אני שאמרו על עסקי ישבי בנוב (שם כ"א) שבא עליו על עונשו של שאול כמו שפירשו רבותינו שאמר לו הקדוש ב"ה על ידך נטרד דואג האדומי על ידך נהרג שאול ובניו וכו' כדאיתא בחלק (צ"ה) שגיאות שביקש דוד להקב"ה להמסר ביד שונא ולא יכלה זרעו (סא"ה) והפך דוד את תפלתו והתפלל שלא יפול ביד אויב וכן פתרונו משגה שר דוד לה' על ששגג לומר להקב"ה למסרו ביד אויב על דברי שאול שנהרג על ידו דבר אחר על שגיון כנף המעיל אשר כרת לשאול: כוש. מה כושי משונה בעורו אף שאול משונה במעשיו: (ג) פורק. לשון פרקו נזמי הזהב (שמות לב): (ד) אם עשיתי זאת. מה שמפרש אחריו:

מצודת דוד

אדם שתמה ונבהל בראות דבר אשר חשב לנמנע: ישובו. אז יהיו חוזרים מדעתם לבקש שלומי וברגע ההוא יבושו ולא לאחר זמן כי אמחול להם על מה שעשו בי ולא תזכרנה עוד להיות להם לבושה: ז (א) שגיון לדוד. התפלל בזה על השגיאה מה שכרת כנף מעיל שאול: כוש בן ימיני. זה שאול שבא מבנימין וקראו כוש כי היה משונה במעשיו לשבח ככושי הזה המשונה בעורו: (ג) פן יטרוף. כשלא תושיעני יתגבר עלי האויב ופן יטרפני כאריה: פורק. ישבר אותי ולא אמצא מציל כי כולם קמו עלי: (ד) אם עשיתי. אם כשעשיתי את זאת לכרות כנף מעיל שאול

מצודת ציון

ז (א) שגיון. מלשון שגיאה: שר. מלשון שירה: על דברי. ענינו בעבור כמו על דבר כזבי (במדבר כ"ה): (ג) פורק. ענין שבירה כמו ופרסיהן יפרק (זכריה י"א):

אִם־יֶשׁ־עָוֶל בְּכַפָּי׃ ה אִם־גָּמַלְתִּי שׁוֹלְמִי רָע וָאֲחַלְּצָה
צוֹרְרִי רֵיקָם׃ ו יִרַדֹּף אוֹיֵב ׀ נַפְשִׁי וְיַשֵּׂג וְיִרְמֹס לָאָרֶץ
חַיָּי וּכְבוֹדִי ׀ לֶעָפָר יַשְׁכֵּן סֶלָה׃ ז קוּמָה יְהֹוָה ׀ בְּאַפֶּךָ
הִנָּשֵׂא בְּעַבְרוֹת צוֹרְרָי וְעוּרָה אֵלַי מִשְׁפָּט צִוִּיתָ׃ ח וַעֲדַת
לְאֻמִּים תְּסוֹבְבֶךָּ וְעָלֶיהָ לַמָּרוֹם שׁוּבָה׃ ט יְהֹוָה יָדִין

רש"י

(ה) אם גמלתי שלמי רע · אם גמלתיו כגמולו : ואחלצה צוררי ריקם · שיחתי את חליצתו בכרתי את כנף מעילו אם להשחית ולחלצו ולהשמידו ריקם ובשנאה עשיתי אלא להודיע שהיה מסור בידי להורגו ולא הרגתיו והחליצה לשון הפשטת בגדים : (ז) קומה ה' באפך · על שונאי כגון ישבי ואחיו ופלשתים ולא תמסר בידם : הנשא · התפאר לראותי נקמת עברה בהתעברך עליהם : ועורה אלי · שאוכל לעשות בהם משפט נקמה אשר צוית והיכן צוית תרועם בשבט ברזל (לעיל ב') ואיבתי את אויביך (שמות כ"ג) זה מצאתי במדרש : (ח) ועדת לאומים תסובבך · אם יחזרו אחריך גייסות של עובדי כוכבים להושיעם אל תשמע לקולם התרחק מעליהם ושוב ושב במקומך במרום רפוס"א בלע"ז · ד"א למרום שובה להראות להם שידך עליונה : (ט) ה' ידין עמים · הסוף הדין מעליגו

מצודת ציון

(ה) ואחלצה · אוציא ואשלוף : צוררי · מלשון אויב : ריקם · רצה לומר בחנם : (ו) ירדף · הוא לשון מורכב מן יפעל ויפעיל : חיי · רצה לומר כל ימי חיי : (ח) ועליה ·

מצודת דוד

שאול : אם יש עול בכפי · הלא עשיתי לעשות עול לבזוהו להעמידו מלובש מעיל קרוע כדרך הפחותים : (ה) אם גמלתי · בעוד שהיה שאול איש שלומי וכי גמלתיו אז רעה תחת טובה כאשר השב הוא שאני לו לאויב :
ואחלצה · הלא אף בעת שהיה צר עלי לרדוף אחרי בחנם על לא חמס יקרה עוד נפשו בעיני והוצאתיו מן המיתה כי הצלתיו מיד אנשי אשר בקשו להרגו כמ"ש בשמואל א' וכאומר והנה בעבור זה כרתי מעילו להודיעו זאת שהיה מסור בידי ולא שלחתי בו יד : (ו) ירדוף · כאומר ואם לא כדברי כן הוא יהיה גמול עונשי שהאויב ירדוף אחר נפשי ויזרז לגולתו לרדפני וישג אותי וירמסני בארץ כל ימי חיי ואת כבודי ישפיל להיות שוכן לעולם עד העפר : (ז) קומה ה' · הואיל ולא חטאתי בזה קומה באפך והנשא במה שתביא עברה על צוררי (כי כשהקב"ה עושה דין ברשעים הוא מתעלה ומתנשא) : ועורה אלי · עורר אלי אומץ כח להתגבר עליהם לעשות בהם המשפט אשר צוית שאמור בשירת האזינו ותאחז במשפט ידי וגו' וכמ"ש לעשות בהם משפט כתוב (לקמן קמ"ט) : (ח) ועדת · ואף אם עדת העובדי כוכבים תסבב לחזור אחריך להושיע להם שוב למרום בעבורם להתרחק מהם ואל תפן אליהם : (ט) ידין עמים · כשתדין

עַמִּים שָׁפְטֵנִי יְהוָה כְּצִדְקִי וּכְתֻמִּי עָלָי: י יִגְמָר־נָא רַע
רְשָׁעִים וּתְכוֹנֵן צַדִּיק וּבֹחֵן לִבּוֹת וּכְלָיוֹת אֱלֹהִים צַדִּיק:
יא מָגִנִּי עַל־אֱלֹהִים מוֹשִׁיעַ יִשְׁרֵי־לֵב: יב אֱלֹהִים שׁוֹפֵט
צַדִּיק וְאֵל זֹעֵם בְּכָל־יוֹם: יג אִם־לֹא יָשׁוּב חַרְבּוֹ יִלְטוֹשׁ
קַשְׁתּוֹ דָרַךְ וַיְכוֹנְנֶהָ: יד וְלוֹ הֵכִין כְּלֵי־מָוֶת חִצָּיו לְדֹלְקִים
יִפְעָל: טו הִנֵּה יְחַבֶּל־אָוֶן וְהָרָה עָמָל וְיָלַד שָׁקֶר: טז בּוֹר

רש"י

ותנהו על העובדי כוכבים: ידין. לשון יסורין: שפטני ה' כצדקי. ואת ישראל שפוט לפי מעשים טובים שבידם ולא לפי העבירות: (י) יגמר. לשון כליון וכן פתר מנחם גמר חסיד (לקמן י"ב) גמר אומר (לקמן ע"ז) וכן כולה (סא"א): ותבונן צדיק ובוחן לבות. אתה יודע מי הוא הצדיק שתכוננהו: אלהים צדיק. כן שמך: (יב) שופט צדיק. אתה לשפוט צדק: זעם בכל יום. כשרואה את מעשה הרשעים: (יג) אם לא ישוב. הרשע מרשעו: חרבו ילטוש. הקב"ה עליו ילטוש פורביר"א בלע"ז וידרוך קשתו: (יד) ולו. ולרשע הכין הקדוש ברוך הוא כלי מות: לדולקים. לרודפים כמו כי דלקת אחרי. וכן פירושו הלוז להרוג את הרשעים הדולקים את הצדיקים יפעל הקדוש ב"ה ויזמנם להמיתם. כל דליקה לשון רדיפה היא: (טו) יחבל. לשון הריון ולידה כמו (שיר ח') שמה חבלתך אמך: והרה עמל וילד שקר. כל מה שהוא מוליד ויגע הכל

מצודת דוד

העמים במשפט הראוי אז שפוט אותי כפי צדקי וכתומי אשר עלי ר"ל שפטני לפי המעשים טובים ומן החטאים השמט ידך: (י) יגמר וגו'. הרע שהרשעים עושים יקטרג עליהם לכלותם מן העולם ואת הצדיק תכונן להיות עומד על כנו ובסיסו: ובוחן. הלא אתה אלהים בוחן לבות וכליות של הצדיק וידעת כי לבבו שלם עמך: (יא) מושיע. לפי שהוא מושיע ישרי לב: (יב) שופט צדיק. שופט משפט הצדיק וכועס בכל יום על המריעים לו: (יג) אם לא ישוב. אם הרודף את הצדיק לא ישוב מדרכו כי עוד יחדד חרבו וקשתו אשר דרך מכינה לירות בו על הצדיק: (יד) ולו הכין. גמול עונשו יהיה שהכין כלי מות האלה על עצמו והחצים שעשה כפועל ידיו היה כאלת פעל אותם על הרודף ר"ל על עצמו כי הוא יהיה נהרג בהם: (טו) יחבל און. כמו האשה אשר מתה שיש לה חבלי לידה הדבר ההוא בעצמה הרתה ואותו תלד
כן הרשעים הללו הנה מעשיהם הרעים לא בהזדמן עשאום כ"א חשבו

מצודת ציון

בעבורם: (י) יגמר. מלשון גמר וסוף: נא. עתה: (יא) מגני. ענין מחסה כגבור על המגן: (יב) זועם. ענין כעס: (יג) ילטוש. יחדד כמו לוטש כל חורש (בראשית ד'): (יד) לדולקים. לרודפים כמו

כָּרָה וַֽיַּחְפְּרֵהוּ וַיִּפֹּל בְּשַׁחַת יִפְעָל: יז יָשׁוּב עֲמָלוֹ בְרֹאשׁוֹ
וְעַל קָדְקֳדוֹ חֲמָסוֹ יֵרֵד: יח אוֹדֶה יְהוָה כְּצִדְקוֹ וַאֲזַמְּרָה
שֵׁם־יְהוָה עֶלְיוֹן: ח א לַמְנַצֵּחַ עַל־הַגִּתִּית מִזְמוֹר לְדָוִד:
ב יְהוָה אֲדֹנֵינוּ מָה־אַדִּיר שִׁמְךָ בְּכָל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר תְּנָה
הוֹדְךָ עַל־הַשָּׁמָיִם: ג מִפִּי עוֹלְלִים וְיֹנְקִים יִסַּדְתָּ עֹז

רש״י

משקר בו שאינו מתקיים בידו מתלא אמר כל מה דשקרא מוליד פחתא נסבא: (יח) אודה ה׳ כצדקו· כשיצדיק הדין הגמור לשפוט הרשעים כרשעתם: ח (א) הגתית · כלי זמר שבא מגת שם מצוים אומנים לעשותם · ורבותינו אמרו על עובדי כוכבים שעתידים לידרך כגת כמו שכתוב (ישעיה סג) פורה דרכתי לבדי אך ענין המזמור אינו מוכיח: (ב) מה אדיר שמך · יותר מכדי כח מדת התחתונים לא היו התחתונים כדי לשרות שכינתך ביניהם: אשר תנה הודך על השמים · ראוי שתתנהו על השמים ואתה בענותך הגדולה יסדת עוז מפי עוללים ויונקים השרית שכינתך במקדש ותקנת להודות לך עוז מפי הלוים והכהנים שהם בני אדם גדילים בלכלוך כעוללים ויונקי שדים הוא עוללים לשון ועוללתי בעפר קרני (איוב ט״ז) ועל

מצודת ציון

דלקת אחרי (שם ל״א): (טז) בשחת· בבור כמו כורה שחת (משלי כ״ו): (יז) קדקדו · היא אמצעית הראש שם יחלק השער אילך ואילך: ח (א) הגתית · כלי״ז הבאה מגת: (ב) תנה· כמו נתת עתיד במקום עבר וכמוהו רבים במקרא: (ג) עוללים · אף במעי אמן יקראו עוללים כמו כעוללים לא ראו אור (איוב ג׳):

מצודת דוד

עליהם מתחלה לעשותם ובדבר הזה עצמו יהיה גמול תשלומיהן: (טז) בור כרה · בזה יפרש המקרא שלפניו ויאמר הנה הבור אשר כרה ובתחלה חשב לחפרו על מי אזי גמולו אשר בעצמו יפול בו: (יז) ישוב עמלו · העמל שרצה לעשות לזולתו ישוב על ראשו: ועל קדקדו · כפל הדבר במ״ש להתמדתו: (יח) כצדקו· כאשר ראוי להודות על הצדקת דינו:

ואזמרה · אשבח בזמר את שם ה׳ לומר שעוד הוא עליון ומאד נעלה על כל התשבחות: ח (ב) מה אדיר שמך · מה מאד חזקת בכל הארץ משגיח ומושל בכל: אשר תנה · בעבור אשר גם הוד שכינתך נתון בשמים ממעל ואפילו הלא למעלה לחזק יחשב ואכל שכן גבור למעלה: (ג) מפי עוללים ויונקים · מן פי העוללים אשר הם התומים במעי אמן והנולדים נפתח פיהם ויונקים תדיר משדי אמן מן הפלא הזה יסדת יסוד מוסד לדעת עוזך כי הוא דבר שאין הטבע מחייב:

למען

לְמַעַן צוֹרְרֶיךָ לְהַשְׁבִּית אוֹיֵב וּמִתְנַקֵּם : ד כִּי־אֶרְאֶה
שָׁמֶיךָ מַעֲשֵׂה אֶצְבְּעֹתֶיךָ יָרֵחַ וְכוֹכָבִים אֲשֶׁר כּוֹנָנְתָּה :
ה מָה־אֱנוֹשׁ כִּי־תִזְכְּרֶנּוּ וּבֶן־אָדָם כִּי תִפְקְדֶנּוּ : ו וַתְּחַסְּרֵהוּ
מְּעַט מֵאֱלֹהִים וְכָבוֹד וְהָדָר תְּעַטְּרֵהוּ : ז תַּמְשִׁילֵהוּ בְּמַעֲשֵׂי
יָדֶיךָ כֹּל שַׁתָּה תַחַת־רַגְלָיו : ח צֹנֶה וַאֲלָפִים כֻּלָּם וְגַם
בַּהֲמוֹת שָׂדָי : ט צִפּוֹר שָׁמַיִם וּדְגֵי הַיָּם עֹבֵר אָרְחוֹת
יַמִּים : י יְהוָה אֲדֹנֵינוּ מָה־אַדִּיר שִׁמְךָ בְּכָל־הָאָרֶץ :
ט א לַמְנַצֵּחַ עַל־מוּת לַבֵּן מִזְמוֹר לְדָוִד : ב אוֹדֶה יְהוָה

רש"י

שם הלכלוך נקראו כל תינוקות עוללים : (ג) למען צורריך · להודיעם כי עמך אנחנו : להשבית · חרפת אויב ומתנקם האומר לא טובים אתם משאר עובדי כוכבים ואני כשאני רואה שמך וגו' אני תמה בלבי מה אנוש כי תזכרנו : (ו) ותחסרהו מעט מאלהים וגו' · מאלהים לשון מלאכים שנתת כח ביהושע להדמים החמה וליבש את הירדן במשה לקרוע מי ים סוף ולעלות למרום ובאליהו להחיות את המת : (ח) צנה ואלפים · צאן ובקר כמו (דברים כ"ח) שגר אלפיך צונה לשון פעולה הוא כמו (במדבר ל"ב) וגדרות לצאנכם אונבייל"ר בלע"ז יש מדרשי אגדה ואינם מתיישבין לפי המקראות : ט (א) על מות לבן · יש פותרין על מות

מצודת דוד

למען צורריך · למען הכחיש צורריך אשר כחשו בה' : להשבית · לבטל דברי האויב והמתנקם את המאמינים בה' : (ד) כי אראה · מן הפלא הזה אראה בחכמה שמעשה אצבעותיך הם שמיך אף הירח והכוכבים אשר כוננתה המה כולם מעשה ידיך ואין העולם קדמון : (ה) מה אנוש · הוסיף להוכיח שה' משגיח על הכל ואמר הלא מה הוא חשיבות האדם להזכר לפני ה' : (ו) ותחסרהו · על כל זה בהשגחתך חסרתו רק מעט מהמלאכים בדבר החכמה והדעת ועטרתו בכבוד והדר כי הוא מתעלה על כל חי בחוש הדבור : (ז) תמשילהו · המשלתו בכל הבריות : תחת רגליו · רצה לומר הכנועים אליו : (ט) צפור שמים · הפורח למעלה לאויר השמים ועם כל זה ימשול בו האדם וילודו בחכמה : עובר ארחות ימים · רצה לומר כי האדם בחכמתו יעשה אניות ובהם עובר ארחות ימים ויכול הוא לצוד אף דגי הים : (י) מה אדיר · מכל זה נראה שמה מאד אדיר שמך

מצודת ציון

תפקדנו · תזכרנו וכפל הדבר במ"ש : (ז) שתה · שמת : (ח) צונה · מלשון צאן : ואלפים · פרים כמו שגר אלפיך (דברים כ"ח) : שדי · כמו שדה בה"א : ט (א) לבן · שם אדם נלחם עם דוד וכשמת אמר עליו

בְּכָל־לִבִּי אֲסַפְּרָה כָּל־נִפְלְאוֹתֶיךָ׃ ג אֶשְׂמְחָה וְאֶעֶלְצָה
בָךְ אֲזַמְּרָה שִׁמְךָ עֶלְיוֹן׃ ד בְּשׁוּב־אוֹיְבַי אָחוֹר יִכָּשְׁלוּ
וְיֹאבְדוּ מִפָּנֶיךָ׃ ה כִּי־עָשִׂיתָ מִשְׁפָּטִי וְדִינִי יָשַׁבְתָּ
לְכִסֵּא שׁוֹפֵט צֶדֶק׃ ו גָּעַרְתָּ גוֹיִם אִבַּדְתָּ רָשָׁע שְׁמָם

רש"י

לבן על מות בנו אבשלום ולא יתכן פתרונו מפני שאומרו לבן ולא אמר בנו ואין לו במזמור עדות וזכרון לאמן זה הפתרון ויש פותרין על מות לבן נבל ואף זה לא יתכן להפוך את השם ואין במזמור זכרונו (סא"א) וראיתי במסורה הגדולה שהיא תיבה אחת שהרי חיבר לה (לקמן מ"ח) והוא ינהגנו על מות פתרו מנחם ודונש מה שפתרו ואינו נראה בעיני וראיתי בפסיקתא שהענין מדבר בעמלק ועשו גערת גוים שמם מחית · ואומר אני למנצח על מות לבן שיר זה לעתיד לבוא כשיתלבן ילדותן ושחרותן של ישראל ותגלה צדקתם ותקרב ישועתם שימחה עשו וזרעו כפי תורתנו (סא"א) : על מות · ילדות לבן כמו ללבן ומנחם פתר על מות לבן נגינות ללמד וכה פתרונו למנצח על מות לבן למשורר נגינות ללמד ויהי לבן כמו להבין ולכונן עלמות על שם כלי שיר ששמו עלמות כמ"ש בספר זה (מ"ו) על עלמות שיר ודונש פתר לבן שם אדם שהיה שמו לבן שהיה נלחם בדוד בימים ההם ומה שהוא אומר גערת גוים אבדת רשע הרשע הזה הוא לבן ההורג עם נקיים ואע"פ שאין אתה רואה במקום אחר אדם שהיה שמו לבן רק במקום הזה כן אתה מוצא במלכים אחרים שאינן נכתבין במקרא רק פעם אחת (ס"א) : (ב) כל נפלאותיך · גאולה האחרונה ששקולה נגד כל הנסים כמו שנאמר (ירמיה ט"ז) ולא יאמר עוד חי ה' אשר העלה וגו' : (ה) משפטי ודיני · תיבות כפולות במקרא ואין חילוק ביניהם כמו בשמים עדי ושהדי במרומים (איוב ט"ז) עצמיו אפיקי נחושה גרמיו כמטיל ברזל (שם מ') : משפטי ודיני · בשמים : ישבת לכסא · כסא המשפט : (ו) גערת גוים · עמלק ראשית גוים (במדבר ט) : אבדת רשע · עשו : שמם מחית · כי מחה אמחה (שמות י"ז) :

מצודת ציון

שירה : (ג) אשמחה ואעלצה · כפל הדבר במ"ש : (ה) משפטי ודיני · להתמדת הדבר כפל במ"ש : לכסא · כמו בכסא ובא הלמ"ד במקום הבי"ת וכן כי בוחר אתה לבן ישי (ש"א כ') ומשפטו כבן ישי : (ו) גערת · ענין

מצודת דוד

בכל הארץ משגיח ומושל בכל :
ט (ג) אזמרה שמך עליון · אשבח לומר ששמו עוד עליון ונעלה על כל התשבחות : (ד) בשוב · כשלא יוכלו אויבי לי וישובו לאחור ויכשלו ויאבדו אז אשמחה ואעלצה שמחה כפולה בעבור טובה הכפולה : (ה) כי עשית · [illegible] רבות שבשמים עשית משפטי וישבת בכסא לשפוט אויבי · (ו) גערת ·

מָהִיתָ לְעוֹלָם וָעֶד׃ ז הָאוֹיֵב ׀ תַּמּוּ חֳרָבוֹת לָנֶצַח וְעָרִים
נָתַשְׁתָּ אָבַד זִכְרָם הֵמָּה׃ ח וַיהוָה לְעוֹלָם יֵשֵׁב כּוֹנֵן
לַמִּשְׁפָּט כִּסְאוֹ׃ ט וְהוּא יִשְׁפֹּט־תֵּבֵל בְּצֶדֶק יָדִין לְאֻמִּים
בְּמֵישָׁרִים׃ י וִיהִי יְהוָה מִשְׂגָּב לַדָּךְ מִשְׂגָּב לְעִתּוֹת
בַּצָּרָה׃ יא וְיִבְטְחוּ בְךָ יוֹדְעֵי שְׁמֶךָ כִּי לֹא־עָזַבְתָּ דֹרְשֶׁיךָ
יְהוָה׃ יב זַמְּרוּ לַיהוָה יֹשֵׁב צִיּוֹן הַגִּידוּ בָעַמִּים עֲלִילוֹתָיו׃

ר ש" י

(ז) האויב תמו · כי חרבות השנאה לנצח הם עליו כחרב חדה · ד״א חרבות לנצח אותו אויב בחרבות שנאתו היתה עלינו לנצח וזה הוא מי שנאמר בו ועברתו שמרה נצח (עמוס א׳) ל״א חרבות לשון חורבן וכן פתרונו האויב תמו חרבות לנצח וכן נאמר (ביחזקאל ל״ה) שממות עולם אתנך ועריך לא תשובנה : ועריך נתשת · כי תאמר אדום רששנו וגו׳ ונשוב ונבנה חרבות כה אמר ה׳ צבאות המה יבנו ואני אהרוס (מלאכי א) : אבד זכרם · אותה השעה : (ח) וה׳ לעולם ישב וגו׳ · שם שלם וכסא שלם כמו שנאמר כסאו אבל קודם שימחה כתיב כי יד על כס יה (שמות י״ז) כס חסר ושם חלוק : (ט) והוא ישפוט תבל בצדק ידין לאומים במישרים · עד לא הקץ היה רגיל לשפוט ברחמים לפי מישרים המצוין בהם דן אותם בלילה כשהם ישנים מן העבירות : (י) ויהי ה׳ משגב לדך · לשון דכא הילאמינובי״ה בלע״ז לעתיד כשיכונן למשפט כסאו יהיה משגב לישראל שהם דכים : לעתות בצרה · עתים של צרה : (יב) זמרו לה׳

מצודת דוד

בשבורי גפרת גוים וגו׳ ומחית שמם לבל יזכרו : (ז) האויב · אתה האויב דע שהחרבות תמו לנצח רצה לומר המקומות החרבות שבך יכלו עד עולם ולא ישובו לקדמותן ואף הערים אשר נהרסו בהשתך המה יהיה נאבד זכרם וכפל הדבר במ״ש : (ח) וה׳ לעולם ישב · כי ה׳ חי לעולם וכ״כ ממשלתו וא״כ מי יבנה את אשר הרס הוא : (ט) והוא ישפט · עד עולם ישפוט העובדי כוכבים כדין היושר והצדק כאשר ראוי להם להאביד זכרון עריהם : (י) משגב לדך · אבל לנשברי לב יהיה למשגב ומתי יהיה למשגב כשיהיה בעולם עת צרה : (יא) כי לא עזבת · כי יראו אשר לא עזבת דורשיך : (יב) יושב ציון ·

מצודת ציון

זעקת נזיפה : (ז) נתשת · ענין עקירה והריסה כמו לנתוש ולנתוץ (ירמיה א׳) : (י) משגב · חוזק : לדך · מושבר וכתוש כמו דכאי רוח (לקמן ל״ד) : לעתות · מלשון עת : (יב) עלילותיו · מעשיו :

כשמרה

יג כִּי־דֹרֵשׁ דָּמִים אוֹתָם זָכָר לֹא שָׁכַח צַעֲקַת עֲנָיִים ענוים ק׳:
יד חָנְנֵנִי יְהוָה רְאֵה עָנְיִי מִשֹּׂנְאָי מְרוֹמְמִי מִשַּׁעֲרֵי־
מָוֶת: טו לְמַעַן אֲסַפְּרָה כָּל־תְּהִלָּתֶיךָ בְּשַׁעֲרֵי בַת־צִיּוֹן
אָגִילָה בִּישׁוּעָתֶךָ: טז טָבְעוּ גוֹיִם בְּשַׁחַת עָשׂוּ בְּרֶשֶׁת־
זוּ טָמָנוּ נִלְכְּדָה רַגְלָם: יז נוֹדַע ׀ יְהוָה מִשְׁפָּט עָשָׂה
בְּפֹעַל כַּפָּיו נוֹקֵשׁ רָשָׁע הִגָּיוֹן סֶלָה: יח יָשׁוּבוּ רְשָׁעִים
לִשְׁאוֹלָה כָּל־גּוֹיִם שְׁכֵחֵי אֱלֹהִים: יט כִּי לֹא לָנֶצַח יִשָּׁכַח
אֶבְיוֹן תִּקְוַת עֲנָוִים עניים קרי תֹּאבַד לָעַד: כ קוּמָה יְהוָה

רש״י

יושב ציון · כשיחזיר שיבתו לציון יזמרו לו כן: (יג) אותם זכר · את הדמים שנשפכו בישראל: (יד) חננני ה׳ · עתה בגולה: מרוממי · בגאולתך: (טז) טבעו גוים · זו היא התהלה אשר אספר: (יז) נודע ה׳ · כל זה מן התהלה נודע ה׳ לבריות כי שליט הוא ומושל ונוקם לאויביו שהרי משפט עשה בהם יושטיל״א בלע״ז: נוקש רשע · נכשל רשע: הגיון · נסגה זאת סלה: (יח) לשאולה · אמר רבי נחמיה כל תיבה שצריכה למ״ד בתחלתה הטיל לה ה״א בסופה כגון (בראשית י״ב) מצרימה מדברה: מתיבון ליה והכתיב ישובו רשעים לשאולה אמר רבי אבא בר זבדי למדרגה התחתונה של שאול ומהו ישובו לאחר שיצאו מגיהנם ויעמדו בדין ויתחייבו ישובו למדרגה תחתיה של גיהנם: (יט) כי לא לנצח ישכח · ישראל האביון מלפקוד עליהם מה שנעבדו בהם ותקות ענוים לא תאבד לעד: (כ) קומה ה׳ · דוד היה מתפלל לפני הקב״ה שיקום וימהר לעשות זאת:

מצודת ציון

(יג) ענוים · שפלי הרוח: (טז) ברשת · פח יקוש: (יז) נוקש · מל׳ מוקש: הגיון · ענינו מחשבה כמו והגיון לבי (לקמן י״ט): (יח) לשאולה ·

מצודת דוד

הסתרה שכינתו בציון: (יג) כי דורש דמים · כי הוא דורש לדעת הדם אשר שפכו העובדי כוכבים וזכורים הם לפניו עם שאינו ממהר לפרוע: (יד) מרוממי · הלא אתה מעולם מרומם אותי משערי מות: (טז) בשחת · בהבור אשר עשו לישראל: (יז) נודע ה׳ · כשעושה משפט בעובדי כוכבים אז הוא נודע ומפורסם לכל: נוקש רשע · כאשר הרשע יפול בהמוקש אשר עשה אז עד עולם יחשבו בלב פרסום המקום: (יח) ישובו · לפי שהשאול מוכן להם אמר לשון ישובו כאדם השב אל ביתו המוכן לשבתו: (יט) כי לא לנצח · ולכך יפרע מן העובדי כוכבים: תאבד לעד · מלת לא משמשת בשנים

כאלו

אַל־יָעֹז אֱנוֹשׁ יִשָּׁפְטוּ גוֹיִם עַל־פָּנֶיךָ׃ כא שִׁיתָה יְהוָה ׀
מוֹרָה לָהֶם יֵדְעוּ גוֹיִם אֱנוֹשׁ הֵמָּה סֶּלָה׃ י א לָמָה יְהוָה
תַּעֲמֹד בְּרָחוֹק תַּעְלִים לְעִתּוֹת בַּצָּרָה׃ ב בְּגַאֲוַת רָשָׁע
יִדְלַק עָנִי יִתָּפְשׂוּ ׀ בִּמְזִמּוֹת זוּ חָשָׁבוּ׃ ג כִּי־הִלֵּל רָשָׁע
עַל־תַּאֲוַת נַפְשׁוֹ וּבֹצֵעַ בֵּרֵךְ נִאֵץ ׀ יְהוָה׃ ד רָשָׁע כְּגֹבַהּ

רש"י

אל יעוז · הרשע לאורך ימים בגדולתו : על פניך · בשביל הכעס שהכעיסוך במקדשך : (כא) מורה · מרות ועול · ד"א מורה לשון השלכה לשון ירה בים (שמות ט"ו) וי"א מורה ל' תער (סא"א) : ידעו גוים · שהם אנוש ולא אלהות להיות גבורתם שולטת : י (א) תעלים לעתות בצרה · תעלים עיניך לעתות בצרה : (ב) ידלק · ירדוף כמו כי דלקת אחרי (בראשית ל"א) : יתפשו במזמות זו חשבו · נתפשים הם העניים במזמות שהרשעים חושבים עליהם : (ג) כי הלל רשע · מוסב על למה ה' תעמוד ברחוק כי עתה הרשע מתהלל שמשיג כל תאות נפשו : ובוצע ברך נאץ ה' · והגזלן שבח את עצמו לאמר נאץ ה' ושלום יהיה לו : ברך · כמו ברך לשון פעל ותדע שאילו היה שם דבר היה הטעם למעלה באות הראשונה והיה נקוד פתח וזה נקוד קמץ וטעמו למטה ברי"ש ואל תתמה על ברך שלא אמר ברך שהרבה תיבות של רי"ש משמשות כך כגון (לקמן ע"ד) אויב חרף ה' ולא אמר חרף · נאץ · כמו חרף וכן כל לשון ניאוץ כך פתר מנחם : (ד) רשע כגובה אפו · שהוא גבה רוח ומגביה וזוקף פניו ואפו בגבהותו :

מצודת דוד

(כ) אל כאלו אמר לא תאבד לעד : יעוז אנוש · אל יתחזקו העובדי כוכבים ומזלות : על פניך · ר"ל בעת כעסך : (כא) שיתה · תשים נגם השלכה והשפלה למען ידעו שהמה לעולם אנוש ולא אל : י (א) תעמוד ברחוק · כאלו תעמוד ברחוק מקום ותעלים עלמך בעת לרה: (ב) בגאות · בעבור רוב גאותו רודף את העני והופש אותו במחשבתו אשר חשב לתפשו בו : (ג) כי הלל רשע · בעבור שהרשע מהלל ומשבח עצמו על שהשיג תאותו והגזלן בעת עשותו גזלות אז יתברך בלבבו לאמר שלום יהיה לי כי לא נעשה בו דבר ע"כ מלא לב האדם לעשות רע :

מצודת ציון

כן יקרא הגיהנם : (כ) אנוש · הוא שם משמות האדם ויורה על חולשתו שהוא מלשון ואנוש הוא (ירמיה י"ז) : פניך · כעסך כמו פני ה' (לקמן ל"ד) : (כא) מורה · השלכה כמו ירה בים (שמות ט"ו): י (א) תעלים · מל' העלמה : (ב) ידלק · ירדוף וכן כי דלקת אחרי (בראשית ל"א) : במזמות · ענין מחשבה : (ג) הלל · ענין שבח כמו ויהללו אותה (שם י"ב) : ובוצע · הגזלן כמו הוי בוצע בצע (חבקוק ב') : נאץ · בזה כמו כי נאצו האנשים את מנחת ה' (ש"א

(ד) כגובה · כאשר

אַפּוֹ בַּל־יִדְרֹשׁ אֵין אֱלֹהִים כָּל־מְזִמּוֹתָיו׃ ה יָחִילוּ
דְרָכָו דרכיו קרי ׀ בְּכָל־עֵת מָרוֹם מִשְׁפָּטֶיךָ מִנֶּגְדּוֹ כָּל־
צוֹרְרָיו יָפִיחַ בָּהֶם׃ ו אָמַר בְּלִבּוֹ בַּל־אֶמּוֹט לְדֹר וָדֹר
אֲשֶׁר לֹא־בְרָע׃ ז אָלָה ׀ פִּיהוּ מָלֵא וּמִרְמוֹת וָתֹךְ תַּחַת
לְשׁוֹנוֹ עָמָל וָאָוֶן׃ ח יֵשֵׁב ׀ בְּמַאְרַב חֲצֵרִים בַּמִּסְתָּרִים יַהֲרֹג
נָקִי עֵינָיו לְחֵלְכָה יִצְפֹּנוּ׃ ט יֶאֱרֹב בַּמִּסְתָּר ׀ כְּאַרְיֵה
בְסֻכֹּה יֶאֱרֹב לַחֲטוֹף עָנִי יַחְטֹף עָנִי בְּמָשְׁכוֹ בְרִשְׁתּוֹ׃

רש״י

בל ידרוש · כל מזמותיו אומרות לו כל ידרוש הקדוש ברוך הוא כל מה שאעשה כי אין משפט : אין אלהים · לית דין ולית דיין : (ה) יחילו · יצליחו ודומה לו (איוב כ׳) על כן לא יחיל טובו ויש מפרשים יחילו כמו (שמואל ב׳ ג׳) יחולו על ראש יואב : מרום משפטיך מנגדו · מסולקים ומרוחקים משפטי יסורין ופורעניות שלך מנגדו שאינם באים עליו : כל צורריו יפיח בהם · בהפחת רוח הוא מפיח בהם והם נופלים לפניו: (ו) לדר ודר אשר לא ברע · לא תבא אלי רעה לדורותי : (ז) ותך · ל׳ מחשבה רעה הלנה בתוכו תמיד : (ח) עיניו לחלכה יצפונו · עיניו של עשו לישראל שהם חילך יארובו · לחלכה · עליך יעזוב חלכה שניהם במסורת כ״ה מלין המשמשין במקום כ׳ כגון (שמות ו׳) ובכה ובעמך · (משלי ב׳) תבונה

מצודת ציון

כ׳) : (ה) יחילו · יצליחו כמו לא יחיל טובו (איוב כ׳) : (ז) אלה · שבועה כמו ושמעה קול אלה (ויקרא ה׳) : ותוך · ענין מרמה הנסתר בתוך הלב : (ח) לחלכה · ענינו כענין עני וחלוש ודומה לו במקראות שלאחריו : יצפנו · יסתירו כמו יצפון לצדיק (משלי י״ג) : (ט) לחטוף · ענין מהירות הלקיחה כמו וחטפתם

מצודת דוד

גבהה חמתו על מי חושב שאין מי דורש במעשיו וכל מחשבותיו הוא שאין אלהים בעולם לפרוע לו על מעשיו : (ה) יחילו · על שבכל עת יצליח בדרכיו ומשפטך מסולק ממנו ובהפחה מועטת מאבד את שונאיו : (ו) אמר בלבו · לזאת חושב שלא ינטה לעולם להיות מושפל לארץ : לדר ודר · אף לאחר כמה דורות יצליח ולא יראה ברעה : (ז) אלה · ממלא פיו בשבועות שוא ומרמה : תחת לשונו · כפל הדבר במ״ש : (ח) ישב · הרשע יושב במארב החצרים ולוכד את הנקי והורגו בסתר : עיניו · עושה עצמו כמסתיר עין מן העני וכאלו אין דעתו עליו לבל יהיה נשמר : (ט) יארב · במקום נסתר יארוב וכאריה האורב בסוכו כן יארוב לחטוף את העני : במשכו · אמר לשון הנופל בצייד המושך חבל הרשת ללכוד

י וְדָכֶה ידכה קרי יָשֹׁחַ וְנָפַל בַּעֲצוּמָיו חֵלְכָּאִים חל כאים ק' :
יא אָמַר בְּלִבּוֹ שָׁכַח אֵל הִסְתִּיר פָּנָיו בַּל־רָאָה לָנֶצַח :
יב קוּמָה יְהוָה אֵל נְשָׂא יָדֶךָ אַל־תִּשְׁכַּח עֲנָיִים ענוים קרי :
יג עַל־מֶה ׀ נִאֵץ רָשָׁע ׀ אֱלֹהִים אָמַר בְּלִבּוֹ לֹא תִדְרֹשׁ :
יד רָאִתָה ׀ כִּי־אַתָּה ׀ עָמָל וָכַעַס ׀ תַּבִּיט לָתֵת בְּיָדֶךָ

רש"י

הנלרכה (שמות כ"ט) ככל אשר צויתי אתכה (ש"א א') הנלבת עמכה למדנו
ממסורה שחלכה כמו חילך חיל שלך ומנחם פתר אותו לחלכה יצפונו וכן
יעזוב חלכה כמו ונפל בעצומיו חלכאים ענין נמוכים ומרודים וכ"ה יסוד
במלה : (י) ידכה ישח · כן דרך הארב שמדכה ומשפיל ומקטין עצמו כדי
שלא יהא ניכר : ונפל בעצומיו חלכאים · חיל נשברים · ראיתי במסורת
הגדולה חלכאים אחת מחמש עשרה תיבות הכתובות תיבה אחת ונקראות
שתי תיבות וכגון בגד דותאמר לאה (בראשית ל') · אשדת למו (דברים
ל"ג) · מלכם תדכאו עמי (ישעיה ג') אף זה חלכאים חיל של נשברים ·
כאיב לי ונכאה לבב למותת (לק' ק"ט) וא"ת הנו"ן מן השורש יוכיח עליו
יען הכאות לב צדיק (יחזקאל י"ג) למדנו הנו"ן של נכאה כנו"ן של נמבזה
(שמואל א' ט"ו) ונו"ן של נקלה וכן פתרונו ונפל בעצומיו של רשע זה
ברמיזותיו ובקרילותיו לי הגישו עצמותיכם (ישעיה מ"א) עוצם עיניו (שם
ל"ג) חיל של עניים ד"א בעצומיו ע"י גבוריו א"ר סימון אין הרשע הזה
מטיל בקלירוס שלו (פירוש חיל) אלא גבורים כמותו שנאמר (דניאל ג) ולגוברין
גברי חיל די בחילה אמר לכפתה לשדרך מישך ועבד נגו · ומנחם פתר
חלכאים כמו דל והלך והכ"ף יסוד בתיבה : (יג) על מה נאץ רשע ·
להקדוש ב"ה לפי שאמר בלבו לא תדרוש : (יד) ראתה · מה שהוא עושה
ואתה מהריש : כי אתה · כן דרכך שתביט עמל וכעס : לתת בידך ·

מצודת ציון | מצודת דוד

את הבא בה : (י) ידכה ישח .ראה לכם (שופטים כ"א) : (י) ידכה ·
עצמו כשוח וכפוף לבל ירגישו בו אבל ענין כתישה : ישח · מלשון שחיה
מפיל בכחו הרב את העניים : וכפיפה כמו שחה לעפר (לקמן מ"ד)
(יא) אמר · כ"ז הוא על כי חושב בעצומיו · בחזקו רמו ועצם כח.
אז האל שכח מעשיו או שאינו משגיח
בהם : (יב) קומה · לזה קום והרם ידך עליו להכותו ואל תשכח העניים
הנלכדים בידו : (יג) על מה · בעבור מה מלא לב הרשע לנאץ את אלהים
כי חושב בלבו שאינך דורש מעשיו : (יד) ראתה · אבל באמת ראית
מעשיו כי מעולם רואה אתה העמל והכעס מה שהרשע עושה : לתת
בידך · ובידך לתת לאיש כדרכיו ולכן יעזוב העני בטחונו מכל אדם ויבטח

עָלֶיךָ יַעֲזֹב חֵלְכָה יָתוֹם אַתָּה ׀ הָיִיתָ עוֹזֵר׃ טו שְׁבֹר
זְרוֹעַ רָשָׁע וָרָע תִּדְרוֹשׁ־רִשְׁעוֹ בַל־תִּמְצָא׃ טז יְהוָה מֶלֶךְ
עוֹלָם וָעֶד אָבְדוּ גוֹיִם מֵאַרְצוֹ׃ יז תַּאֲוַת עֲנָוִים שָׁמַעְתָּ
יְהוָה תָּכִין לִבָּם תַּקְשִׁיב אָזְנֶךָ׃ יח לִשְׁפֹּט יָתוֹם וָדָךְ
בַּל־יוֹסִיף עוֹד לַעֲרֹץ אֱנוֹשׁ מִן־הָאָרֶץ׃ יא א לַמְנַצֵּחַ
לְדָוִד בַּיהוָה ׀ חָסִיתִי אֵיךְ תֹּאמְרוּ לְנַפְשִׁי נוּדוּ נודי ק׳

ר ש " י

בכחך אתה נותן יד לרשעים להצליח ברשעם : עליך יעזוב חלכה · ישראל עמך שהם חילך הם עוזבים עליך את המשא שתעשה דין ברשעים ומנחם פתר יעזוב ל׳ עזרה כמו (שמות כ"ג) עזב תעזב עמו ופתר הלכה לשון דל וחלך וכ"ף יסוד בתיבה: יתום אתה היית עוזר · בימים הראשונים: (טו) שבור זרוע · של עשו הרשע : ורע תדרוש רשעו בל תמצא · רשעי ישראל כשרואין את הרשעים מצליחין לבם נושאם להרשיע אבל משתשבור את זרוע הרשעים אם באת לדרוש רשעם של ישראל לא תמצאנו: (טז) ה׳ מלך עולם ועד · לאחר שיאבדו גוים מארצו : (יח) לשפוט יתום · לעשות משפט של היתומים ודכים : בל יוסיף עוד · עשו : לערוץ אנוש · לכתת ולשבר את האנושים החולים: יא (א) איך תאמרו לנפשי נודי וגו׳ · זהו דוגמת כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת ה׳ (ש"א כ׳) שגרשוהו מארץ לחוצה לארץ וכאן הוא אומר בה׳ חסיתי שיחזירני להסתפח בנחלתו איך תאמרו אתם עורדי לנפשי נודי הרכם עבר הר שלכם אתה לצפור הנודד שכל אדם המטלטל נמשל לצפור הנודדת מן קנה כדכתיב כצפור נודדת מן קנה כן איש נודד ממקומו (משלי כ"ז) שנדד קנך שטרדנוך מכל ההר כצפור הנודדת · נודו כתיב שהוא נדרש

מצודת ציון מצודת דוד

(דניאל ח׳) : (יח) ודך · כתוש עליך כי מעולם אתה עוזר ליתום
ומעונה : לערוץ · לשבור כמו אל אשר חלפה עזרתו : (טו) שבר · לזה
שבור חוזק הרשע למען יבין כי יש

אלהים שופטים : ורע · ואז אף הרגיל לעשות רע כשתדרוש רשעו לא תמצא כי יחזור למוטב כשיראה שאתה עושה דין ברשעים : (טז) ה׳ מלך וגו׳ · הלא מלכותך לעולם וכמו אז כתך עתה והלא אבדו גוים מארצו בעבור מעשיהם הרעים לזה עשה כן גם עתה לאבד הרשעים : (יז) תאות · הלא מעולם שמעת למאות תאות עניים לכן גם עתה כשלבם נכון להתפלל בכוונת הלב שמע אליהם ומלא תאותם : (יח) לשפוט · לקחת משפטם מיד עושקיהם : בל יוסיף · ולא יוסיף עוד העושק לערוץ ולהכאיב לבני אדם כאשר יראה כי שלם תשלם : יא (א) לנפשי · איך תאמרו על נפשי הר שלכם הוא נד כצפור ר"ל מלך ישראל

הַרְכֶּם צִפּוֹר׃ ב כִּי הִנֵּה הָרְשָׁעִים יִדְרְכוּן קֶשֶׁת כּוֹנְנוּ
חִצָּם עַל־יֶתֶר לִירוֹת בְּמוֹ־אֹפֶל לְיִשְׁרֵי־לֵב׃ ג כִּי הַשָּׁתוֹת
יֵהָרֵסוּן צַדִּיק מַה־פָּעָל׃ ד יְהוָה ׀ בְּהֵיכַל קָדְשׁוֹ יְהוָה
בַּשָּׁמַיִם כִּסְאוֹ עֵינָיו יֶחֱזוּ עַפְעַפָּיו יִבְחֲנוּ בְּנֵי אָדָם׃
ה יְהוָה צַדִּיק יִבְחָן וְרָשָׁע וְאֹהֵב חָמָס שָׂנְאָה נַפְשׁוֹ׃

רש"י

אף בישראל שהעובדי כוכבים אומרים להם כן: (ב) כי הנה הרשעים · דואג ודילטורי הדור המטילין איבה ביני ובין שאול: ידרכו · לשון דריכה נופל בקשת שכשהוא חזק צריך ליתן רגלו עליו כשרוצה לנטותו: קשת · לשונם ידרכו קשתם שקר: כוננו חצם על יתר · הקשת קורד"א דאר"ק בלע"ז: לירות · אבגיט"ר בלע"ז: במו אפל · במסתר: לישרי לב · דוד וכהני נוב: (ג) כי השתות יהרסון · על ידיכם נהרגו כהני ה' הצדיקים שהם שתות של עולם: צדיק מה פעל · דוד שלא חטא מה פעל בכל זאת אתם תשאו עון ולא אני: (ד) ה' בהיכל קדשו · הרואה ובוחן מעשיכם ואע"פ שבשמים כסאו גבוה עיניו יחזו אתכם בארץ: (ה) ה' צדיק יבחן · ואם מפני שאני לוקה ונרדף על ידכם אתם מתהללים לאמר אלהים עזבו (לקמן ע"א) לא כן אך כך הוא מדתו של הקב"ה לייסר ולנסות הצדיקים ולא את הרשעים הפשתני הזה כל זמן שיודע שפשתנו יפה הוא מקיש עליה וכשאינו יפה הוא ממעט בכתישה לפי שמתנתקת: שנאה נפשו · ומצניע להם את

מצודת דוד

ישראל הוא נד מפני שאול כצפור הזה הנודד וסופו לפול ברשת וכן יהיה סופו לפול ביד שאול ואמר איך תאמרו כן הלא בה' חסיתי וכל יכול להצילני: (ב) כי הנה · רצה לומר ואם תחשבו שעזבני ה' בעבור עון הריגת כהני נוב כי הלא הנה הרשעים דרכו קשת וכו' והוא משל על הלה"ר שאמר דואג לשאול על כהני נוב: לירות · את החצים: במו אופל · ר"ל בהסתר: לישרי לב · על כהני נוב: (ג) כי השתות · הרשעים הללו הרסו יסוד העולם הם כהני נוב צדיקי יסודי עולם: צדיק מה פעל: על עצמו אמר דוד הלא אני צדיק בזה ומה פעלתי אני הלא לא עשיתי מאומה: (ד) ה' בהיכל וגו' · אף שה' מגביה לשבת בהיכל קדשו אשר בשמים עכ"ז משפיל עיניו לראות בארץ לבחון מעשה בני אדם ויודע הוא בעלמי הרעה: (ה) צדיק יבחן · מה שאני נרדף משאול לא הוא בעבור העון רק כן דרך ה' להבחין את הצדיק ביסורים אם יעמוד בצדקתו להיטיב אחריתו ולא משנאתו אותו מייסרו: ורשע · אבל

מצודת ציון

תערוץ (יהושע א'): **יא** (ב) יתר · חבל הקשת כמו שבעה יתרים (שופטים י"ז): לירות · להשליך כמו ירה בים (שמות ט"ו): במו · כמו בתוך: אופל · חשך: (ג) השתות · היסודות כמו והיו שתותיה מדוכאים (ישעיה י"ט): (ד) עפעפיו · כן

ו יַמְטֵר עַל־רְשָׁעִים פַּחִים אֵשׁ וְגׇפְרִית וְרוּחַ זִלְעָפוֹת מְנָת
כּוֹסָם׃ ז כִּי־צַדִּיק יְהֹוָה צְדָקוֹת אָהֵב יָשָׁר יֶחֱזוּ פָנֵימוֹ׃
יב א לַמְנַצֵּחַ עַל־הַשְּׁמִינִית מִזְמוֹר לְדָוִד׃ ב הוֹשִׁיעָה
יְהֹוָה כִּי־גָמַר חָסִיד כִּי־פַסּוּ אֱמוּנִים מִבְּנֵי אָדָם׃ ג שָׁוְא
יְדַבְּרוּ אִישׁ אֶת־רֵעֵהוּ שְׂפַת חֲלָקוֹת בְּלֵב וָלֵב יְדַבֵּרוּ׃
ד יַכְרֵת יְהֹוָה כׇּל־שִׂפְתֵי חֲלָקוֹת לָשׁוֹן מְדַבֶּרֶת גְּדֹלוֹת׃

רש"י

גמול שונאם לעולם ארוך ואז ימטיר עליהם בגיהנם : (ו) פחים · לשון פחמים : זלעפות · לשון שריפה · ומנחם פתר אותו לשון סער קטב וכן (איכה ה) מפני זלעפות רעב · (לקמן קי"ט) זלעפה אחזתני כלומר סערו סער (סא"ה) : (ז) כי צדיק ה' צדקות אהב · וירחם על הצדיקים ואוהב אותם שפנימו יחזו ישר : ישר יחזו פנימו · מוסב על צדיק ה' צדקות אהב ואותם אשר ישר יחזו פנימו ורבותינו פתרו הרשעים ידרכון קשת על שבנא וסיעתו ופתרו לישרי לב על חזקיהו וסיעתו כי השתות יהרסון אם השתות נהרסו על ידם צדיקו של עולם מה פעל ואין סדר המקראות נופל על המדרש :
יב (א) על השמינית · כנור של שמונה נימין : (ב) גמר · כלה : פסו · פיולי"נט בלע"ז כמו אפסו וכן פתר מנחם : כי פסו אמונים מבני אדם · שכל משקרים בי ומרגלים את המקומות אשר אני מתחבא שם ומגידים לשאול שלא דוד מסתתר עמנו (לקמן כ"ד) : (ג) בלב ולב · בשני לבבות לי

מצודת ציון

יקרא אישון העין : (ו) פחים · רשתות כמו מפח יקוש (לקמן צ"א) : זלעפות · רעדה כמו זלעפה אחזתני (לקמן קי"ט) : מנת · חלק ומתנה כמו והיה לך למנה (שמות כ"ט) :
יב (ב) פסו · אפסו וכלו : (ד) גדולות · חשובות ויקרות כמו

מצודת דוד

את הרשע ישנא עד כי הדל הוא מן היסורים : (ו) ימטר · כי סוף הדבר יקבל גמולו משלם כי הרבה רשתות כמטר ירדו עליו מן השמים וילכד בהם : מנת כוסם · המנה למלאות כוסם יהיה מרות וזלעפות רצה לומר פורעניות רב יביא עליהם : (ז) צדקות · איש צדקות יאהב ולא יעזבו ביד אויביו : ישר · איש ישר יראה פני ה' והוא ענין משל ממלך בו"ד שאת אשר יאהב הוא מרואי פניו : יב (ב) הושיעה ה' · להנצל מיד שאול : כי גמר חסיד · כלה חסיד מן העולם ולא ימצא מי למחות ביד שאול ולעמוד עלי זכות בפניו : פסו · כלו אנשי אמונה וידברו עלי כזב בפני שאול : (ג) שוא ידברו וגו' · מה שמדברים רכות שמה שוא כי לא כן עם מחשבותם : בלב ולב ידברו · כאלו הלשון מדבר בשליחות לב האחד והלב השני כל עמו : (ד) יכרת ה' · מתפלל שיכרת ה' את בעל שפתי

ה אֲשֶׁר אָמְרוּ לִלְשֹׁנֵנוּ נַגְבִּיר שְׂפָתֵינוּ אִתָּנוּ מִי אָדוֹן
לָנוּ׃ ו מִשֹּׁד עֲנִיִּים מֵאַנְקַת אֶבְיוֹנִים עַתָּה אָקוּם
יֹאמַר יְהוָה אָשִׁית בְּיֵשַׁע יָפִיחַ לוֹ׃ ז אִמְרוֹת יְהוָה אֲמָרוֹת
טְהֹרוֹת כֶּסֶף צָרוּף בַּעֲלִיל לָאָרֶץ מְזֻקָּק שִׁבְעָתָיִם׃

ר ש"י

שרחים שלום ויש שנאה טמונה בלבבם : (ה) ללשוננו נגביר · בלשוננו נתגבר : (ו) משד עניים · מחמת שוד עניים הנשדדים על ידכם כגון אני ואנשי וכהני נוב ומחמת אנקת אביונים יאמר ה' עתה אקום לעזרתם: אשית בישע יפיח לו · אשיתם בישע ידבר עליהם יפיח לשון דיבור · הרבה יש בספר משלי · ובחבקוק ויפח לקץ ולא יכזב ומנחם פתר אותו לשון מוקש כמו (לקמן קכ"ד) הפח נשבר : (ז) אמרות ה' אמרות טהורות · הן שיש יכולת בידו לקיימם אבל אמרות בני אדם אינם אמרים שהם מתים ואין בידם לקיים : טהורות · ברורות ומתקיימות כל מה שמבטיח עושה והרי הבטיחני ישועה ומלכות : כסף צרוף · הרי הן ככסף צרוף הגלוי לכל הארץ: בעליל · ל' גילוי הוא בלשון משנה בין שנראה בעליל כו' ויש מפרשים בעליל ל' מעלה וכן פירושו כסף צרוף בעליל לארץ כלומר ככסף הצרוף במשובח שבעפר ובעליון שבו כי כור המצרף יעשה אדם מן העפר המשובח · נ"א בעליל כמו עלי בתוך הריפות בעלי (משלי כ"ז) והוא שם כלי שכותשין בתוכו וכן בעליל הכור שמתיכין לתוכו הזהב והכסף · וזה אינו נראה לפי שאינו קורא עלי המכתש שכותשין לתוכו אלא יד המכתש שכותשין בו שקורין פילאו"ן בלע"ז · נ"א בעליל ל' בעל כלומר אדון הארץ ושבח המלה כנגד ה' וגם ת"י הוא ל' אדנות ואמר כי אמרותיו כסף צרוף מאדון הארץ שהוא השם שהוא צרף וזקק אותם (סא"א):(ח)תשמרם·לאותן עניים ואביונים הנרדפים מן הדור זו שהם דילטורין : מזוקק שבעתים · מדרש אגדה יש

מצודת דוד

אלקות והלשון המדברת דברי' חשובי' ויקרים-בכדי לרמות : (ה) ללשוננו · בלשוננו המדברת גדולות נגביר על כולם כי נוכל לרמותם : שפתינו אתנו · הלא שפתינו ברשותנו ונוכל לדבר בהם דברי שקר ספוק מה שבלב כי מי אדון לנו לצוות לנו לדבר כ"א בדבר שבלב כי מי יודע מה שבלב : (ו) משד · מחמת השוד שעושים לעניים על ידי ערמתם : מאנקת · הצועקים על השוד : אקום · להפרע מהם : אשית בישע יפיח לו · כאלו אמר אשית ישע ביפיח לו ר"ל אושיע את הבא לאבד את הרשע בנפיחת רוח בעלמא : (ז) אמרות ה' · הלא

מצודת ציון

אשה גדולה (מ"ב ד') : (ו) משד · ענין עושק : מאנקת · ענין צעקה כמו אנקת אסיר (לקמן ע"ט) : (ז) בעליל · במקום מגולה ובמשנה בין שנראה בעליל (ר"ה כ"א) : לארץ · כמו בארץ :

ח אַתָּה־יְהוָה תִּשְׁמְרֵם תִּצְּרֶנּוּ ׀ מִן־הַדּוֹר זוּ לְעוֹלָם׃
ט סָבִיב רְשָׁעִים יִתְהַלָּכוּן כְּרֻם זֻלּוּת לִבְנֵי אָדָם׃
יג א לַמְנַצֵּחַ מִזְמוֹר לְדָוִד׃ ב עַד־אָנָה יְהוָה תִּשְׁכָּחֵנִי נֶצַח
עַד־אָנָה ׀ תַּסְתִּיר אֶת־פָּנֶיךָ מִמֶּנִּי׃ ג עַד־אָנָה אָשִׁית
עֵצוֹת בְּנַפְשִׁי יָגוֹן בִּלְבָבִי יוֹמָם עַד־אָנָה ׀ יָרוּם אֹיְבִי
עָלָי׃ ד הַבִּיטָה עֲנֵנִי יְהוָה אֱלֹהָי הָאִירָה עֵינַי פֶּן־אִישַׁן

רש״י

ומיושב על הסדר רבי יהושע דסיכנין בשם רבי לוי תינוקות שהיו בימי דוד עד שלא טעמו טעם חטא היו יודעים לדרוש את התורה בארבעים ותשע פנים לכל צד וזהו שבעתים והיה דוד מתפלל עליהם רבונו של עולם ראה כמה תורתך ואמרתך ברורה ומזוקקת שבעתים בלבם: אתה ה׳ תשמרם · שמור אותם בלבם תצרנו מן הדור הזה שלא ילמדו דרכיהם להיות דלטורין מן הדור שהן דלטורין: (ט) סביב רשעים יתהלכון · לטמון מוקשים להכשילני: כרם זלות לבני אדם · מקנאתם שעינם רעה בגדולתי שנלקחתי מאחרי הצאן למלך וזהו פתרון כרום זלות לבני אדם כשמתרוממם איש הזולל בעיני בני אדם וזהו דוגמת האמור במקום אחר (לקמן קי״ח) אבן מאסו הבונים ומדרש אגדה פותרו על ישראל לעתיד לבוא כשיתרוממו ומנחם פתר כרום זלות לבני אדם כראם הזולל לאכול בני אדם ויהיה כרום כמו רים וראם · וזלות כמו זולל וסובא (דברים כ״א) וכן פתרונו סביב רשעים יתהלכון סביבות העני הולכים רשעים לבלעו אנם כרום זלות לבני אדם: יג (ב) עד אנה · ארבע פעמים כנגד ארבעה מלכיות ובשביל כל ישראל נאמר: (ד) פן אישן המות · שהמיתה נקראת שינה וישנו שנת עולם (ירמיה

מצודת ציון

(ט) כרום·כמו כראם והוא מין חיה: זלות·מל׳ זולל ורעבתן: יג (ב) עד אנה · עד מתי: נצח · לעולם:

מצודת דוד

אמרות ה׳ המה טהורות ככסף הנצרף במקום מגולה במעבה האדמה פעמים רבות שאז היא טהורה מבלי סיג וכן אמרי ה׳ לא יפול מה מהם ארצה כי כן יסיפו שיתן כח ביד המאבד את הרשע: (ח) תשמרם · את האביונים: תצרנו · תשמור כל אחד לעולם מידי אנשי הדור ההוא: (ט) סביב · כי הרשעים הולכים סביבות האביון ללכדו כמו הראם הזולל אשר סובב הולך לטרוף בני אדם ולזה אין שמירה להאביון כ״א על ידיך: יג (ב) עד אנה · עד מתי אהיה נד ומטולטל וכי תשכחני נצח: (ג) אשית עצות · אשית עצות איך להמלט מן היגון אשר בלבבי כל היום: (ד) הביטה · ראה בעניי וענני: האירה עיני · להתחכם בעצה מועלת להנצל מיד האויב כי פן

אסיס

הַמָּוֶת׃ ה פֶּן־יֹאמַר אֹיְבִי יְכָלְתִּיו צָרַי יָגִילוּ כִּי אֶמּוֹט׃
ו וַאֲנִי׀ בְּחַסְדְּךָ בָטַחְתִּי יָגֵל לִבִּי בִּישׁוּעָתֶךָ אָשִׁירָה
לַיהוָה כִּי גָמַל עָלָי׃ יד א לַמְנַצֵּחַ לְדָוִד אָמַר נָבָל בְּלִבּוֹ
אֵין אֱלֹהִים הִשְׁחִיתוּ הִתְעִיבוּ עֲלִילָה אֵין עֹשֵׂה־טוֹב׃
ב יְהוָה מִשָּׁמַיִם הִשְׁקִיף עַל־בְּנֵי־אָדָם לִרְאוֹת הֲיֵשׁ
מַשְׂכִּיל דֹּרֵשׁ אֶת־אֱלֹהִים׃ ג הַכֹּל סָר יַחְדָּו נֶאֱלָחוּ אֵין
עֹשֵׂה־טוֹב אֵין גַּם־אֶחָד׃ ד הֲלֹא יָדְעוּ כָּל־פֹּעֲלֵי אָוֶן אֹכְלֵי
עַמִּי אָכְלוּ לֶחֶם יְהוָה לֹא קָרָאוּ׃ ה שָׁם׀ פָּחֲדוּ פַחַד

רש"י

כ"א) : **יד (א) אמר נבל בלבו וגו'** · ב' מזמורים אמר דוד בספר זה בענין אחד הראשון על נבוכדנאצר והשני (לקמן נ"ג) על טיטוס זה נתנבא על נבוכדנאצר שעתיד ליכנס להיכל ולהחריבו ואין אחד מכל חיילותיו מוחה בידו : **אין אלהים** · אעלה על במתי עב (ישעיה י"ד) : **השחיתו התעיבו עלילה** · מעללים : **(ג) הכל סר וגו'** · אין איש בחיילותיו מוחה בידו : **נאלחו** · נהפכו לקלקול : **(ד) הלא ידעו** · הלא סופם ידעו מה שעלתה בהם : **אוכלי עמי** · זרעו של נבוכדנאצר : **אכלו לחם** · עשו משתה (דניאל ה') בלשאצר מלכא עבד לחם רב : **ה' לא קראו** · לא חשבוהו ולא זכרו

מצודת דוד

אהיה נלכד בידו ואישן שינת המות כי יאבד נפשי : **(ה) פן יאמר** · אם לא למעני יעשה פן יאמר האויב יכלתיו ורמה ידי. וצרי ישמחו כאשר אהיה נוטה ליפול בארץ : **(ו) ואני** · מעולם כאשר בטחתי בחסדך היה לבי שמח בהיות עת הבאה ממך : **אשירה** · גם עתה אשירה לה' כאשר יגמול עלי חסדו : **יד (א) אמר נבל** · נבוכדנאצר המחריב את בהמ"ק אמר בלבו אין אלהים הכל לפי המקרה : **השחיתו** · הוא ועמו ואמר הכל בלשון עבר כי במראה הנבואה רואה כאלו כבר עשוי : **התעיבו עלילה** · עשו מעשים התועבים ואין בהם מי שיעשה טוב : **(ב) השקיף** · לראות במעשה העם ההוא : **היש משכיל** · למתות בדבר : **דרש** · להיות דורש וחוקר את אלהים ר"ל לדעת שיש אלהים שופטים : **(ג) הכל סר** · כולם סרו מדרך הטובה : **יחדו** · כולם יחד קלקלו מעשיהם : **(ד) הלא** · רצה לומר איך יאמרו אין אלהים הלא יש לדעת לפועלי האון שמה שאכלו את עמי כמו שאוכל את הלחם הוא עבור אשר עמי לא קראו לה' : **(ה) שם** · שהרי שם בירושלים עצמה

מצודת ציון

(ה) יכלתיו · מלשון יכולת וכח : **יד (א) נבל** · אדם פחות ושפל : **עלילה** · פעולה : **(ב) השקיף** · ענין הבטה : **(ג) נאלחו** · נבאשו כמו נתעב ונאלח (איוב ט"ו) : **גם** ·

כִּֽי־אֱלֹהִים בְּדוֹר צַדִּיק׃ ו עֲצַת־עָנִי תָבִישׁוּ כִּי יְהֹוָה
מַחְסֵהוּ׃ ז מִי יִתֵּן מִצִּיּוֹן יְשׁוּעַת יִשְׂרָאֵל בְּשׁוּב יְהֹוָה
שְׁבוּת עַמּוֹ יָגֵל יַעֲקֹב יִשְׂמַח יִשְׂרָאֵל׃ טו א מִזְמוֹר לְדָוִד
יְהֹוָה מִי־יָגוּר בְּאָהֳלֶךָ מִי־יִשְׁכֹּן בְּהַר קָדְשֶׁךָ׃ ב הוֹלֵךְ
תָּמִים וּפֹעֵל צֶדֶק וְדֹבֵר אֱמֶת בִּלְבָבוֹ׃ ג לֹא־רָגַל ׀ עַל־
לְשֹׁנוֹ לֹא־עָשָׂה לְרֵעֵהוּ רָעָה וְחֶרְפָּה לֹא־נָשָׂא עַל־קְרֹבוֹ׃

רש"י

נפלאותיו ונוראותיו במשתיהם ונשתמשו בכליו ורבותינו פירשו על עובדי כוכבים כל שאינו גוזל את ישראל אינו טועם טעם ערב במאכלו · אוכלי עמי נדמה להם כאוכל לחם שטעמו טעם מאכל ערב : (ה) שם פחדו פחד · שנשתלם גמולם לבלשצר מלך בבל לפחוד פחד כמו שנאמר (שם) באדין מלכא זיוהי שנוהי ורעיונוהי יבהלוניה וקטרי חרציה משתריין וארכובתיה דא לדא נקשן : כי אלהים בדור צדיק · בדורו של יכניה שהיו צדיקים : (ו) עצת עני תבישו · אתם אומרים בעצתם של ישראל בושה על שהם בוטחים בה' כי ה' מחסהו : (ז) מי יתן · אז יקרב היום שיתן מציון ישועת ישראל לעתיד ואז יגל יעקב ישמח ישראל : טו (ג) לא רגל על לשונו · אנקוס"א בלע"ז כמו וירגל בעבדך (שמואל ב' י"ט) מזמור זה להודיע מדת חסידות : ודובר אמת בלבבו · השוב שהוא אומר בלבבו הוא אמת ואינו אחד בפה ואחד בלב (סה"א) : וחרפה לא נשא · רפר"וטא

מצודת ציון

הוא כענין אפילו : (ז) בשוב · ענין ההשקט כמו בשובה ונחת (ישעי' ל') : שבות · מלשון שבי : טו (ג) רגל · ענין רכילות ולה"ר

מצודת דוד

בעת בוא עליהם סנחריב הלא פחדו שם פחד כי נפלו פגרים מתים וארז"ל שנבוכדנאצר עצמו היה עמהם והיה מאותם שנשתיירו : כי אלהים · הפחד ההוא היה על כי ה' היה בהדור ההוא שהיה דור צדיק אבל בימי נבוכדנאצר היו רשעים ולזה לא עזרם ה' אבל אין דבר נופל במקרה : (ו) עצת עני · אתם מביישים עצת עם עני שאומר בעצתו אשר ה' מחסהו כי תכחשו לומר אין אלהים : (ז) מי יתן · הלואי שתבוא מהרה תשועת ישראל מהשוכן בציון : בשוב · בעת אשר ישקיט ה' את בני השבים רצה לומר שיהיה ניכר לכל אשר ה' השקיטם : יגל · אז ישמחו כי הצליחו בעצתם להבוטח בה' ובעל כרחם יודו העובדי כוכבים להם : טו (א) מי יגור · כאלו שואל את ה' מי הוא הראוי לדור באהלך וזהו בית המקדש כי אין כולם ראוים וכמ"ש מי בקש וכו' רמום הצרי (ישעיה ל' י"ב) : הולך תמים · כאלו משיב השואל בדרך תמים וכו' הוא הוא אשר יגור בה : בלבבו · מאמת מחשבת ל

ד נִבְזֶה ׀ בְּעֵינָיו נִמְאָס וְאֶת־יִרְאֵי יְהוָה יְכַבֵּד נִשְׁבַּע לְהָרַע
וְלֹא יָמִר׃ ה כַּסְפּוֹ ׀ לֹא־נָתַן בְּנֶשֶׁךְ וְשֹׁחַד עַל־נָקִי לֹא
לָקָח עֹשֵׂה־אֵלֶּה לֹא יִמּוֹט לְעוֹלָם׃ טז א מִכְתָּם לְדָוִד
שָׁמְרֵנִי אֵל כִּי־חָסִיתִי בָךְ׃ ב אָמַרְתְּ לַיהוָה אֲדֹנָי אָתָּה
טוֹבָתִי בַּל־עָלֶיךָ׃ ג לִקְדוֹשִׁים אֲשֶׁר־בָּאָרֶץ הֵמָּה וְאַדִּירֵי

רש"י

בלע"ז : על קרובו · אם עבר קרובו עבירה שיש בה עונש עונשו במשפט ולא נשא עליו חרפתו שיהא פתחון פה למחרף לומר כך עבר פלוני קרובך ותפיש עליו : (ד) נבזה בעיניו נמאס · מי שהוא נבזה ברשעתו נמאס בעיניו של צדיק כגון חזקיה שגירר עצמות אביו בבזיון : נשבע להרע · לעצמו : ולא ימיר · שבועתו קל וחומר שאינו ממירה בדבר שאינו לרעתו : (ה) ושחד וגו' לא לקח · על עני להשיאו בדין להטות משפטו ועוד פירשוהו רבותינו לא לקח שוחד על נקי לנקותו בדינו ק"ו שאינו לוקח שוחד להטות המשפט : לא ימוט · והוא ראוי לגור באהלך (סא"א): לא ימוט לעולם · אם ימוט אין מוטתו מוטת עולם אלא מתמוטט ועולה : טז (א) מכתם לדוד · אמרו רבותינו לדוד שהיה מך ותם שהיתה מכתו תמה שנולד מהול ואין שיטת המקרא נופל על המדרש כאן יש מזמור שנאמר בו לדוד מכתם שם יש לפרש שיר זה לדוד שהיה מך ותם אבל כאן שנאמר מכתם לדוד אין לפרשו כן ואומר אני שהוא אחד מן שמות מיני נעימות הזמר והלוק בנעימות השיר ד"א מכתם לדוד לשון עטרה כמו כתם שמשמע דבר זה היה רגיל לומר דוד שמרני אל כי חסיתי בך והיה לו כעטרה שנאמר (לעיל ה') כצנה רצון תעטרנו (סא"א) : (ב) אמרת לה' אדני אתה וגו' · לכנסת ישראל אמר דוד יש עליך לומר לה' אדון אתה וידך על העליונה לכל הבא עני' ד"א אמרת לה' אדני אתה לנפשו היה אומר וכן מצינו דוגמתו ותכל דוד (שמואל ב' י"ד) ופתרונו ותכל נפש דוד אף כאן אמרת נפשי לה' את נפשי יש עליך לומר כן להקדוש ברוך הוא (סא"א): טובתי בל עליך · טובות שאתה עושה לי לא עליך הם לגמלני כי לא

מצודת דוד

לדבר מלוה : לא נשא · לא הטיל על קרובו דבר הרפה : (ד) נבזה · אדם שנבזה הוא נמאס בעיניו ולא יחניף למי : להרע · לענות נפשו: (ה) על נקי · להטות דין הנקי : לא ימוט לעולם · לא ינטה לנפול כי את הטוב עשה וממילא ראוי הוא לשבת בבית המקדש כי חפץ בו ה': טז (ב) אמרת · את נפשי אמרת על ה' שהוא אדון הכל והכנעת לו : טובתי · הטובה שאתה עושה לי אינה מוטלת עליך כי

מצודת ציון

כמו וירגל בעבדך (ש"ב י"ט) : לא נשא · לא הטיל : (ד) ימיר · מלשון תמורה וחלוף : (ה) בנשך · ברבית : טז (א) מכתם · מלשון כתם והוא

כָּל־חֶפְצִי־בָם׃ ד יִרְבּוּ עַצְּבוֹתָם אַחֵר מָהָרוּ בַּל־אַסִּיךְ
נִסְכֵּיהֶם מִדָּם וּבַל־אֶשָּׂא אֶת־שְׁמוֹתָם עַל־שְׂפָתָי׃
ה יְהוָה מְנָת־חֶלְקִי וְכוֹסִי אַתָּה תּוֹמִיךְ גּוֹרָלִי׃ ו חֲבָלִים
נָפְלוּ־לִי בַּנְּעִמִים אַף־נַחֲלָת שָׁפְרָה עָלָי׃ ז אֲבָרֵךְ אֶת־

רש"י

בצדקתי אתה מטיב לי: (ג) לקדושים אשר בארץ המה · בשביל הקדושים אשר המה קבורים בארץ אשר התהלכו לפניך באמת: ואדירי כל חפצי בם · הם האדירים אשר כל חפצי בם וכל צרכי נעשים בשבילם: (ד) ירבו עצבותם וגו' · כל זה אמרו לה' ירבו עצבותם של כופרים בך המהירים והרדים לעבודת כוכבים ל"א מהרו לשון מוהר דואירינ"ש בלע"ז: בל אסיך נסכיהם מדם · אני לא אהיה כמותם לזרוק דם לעבודת כוכבים ולא אשא שם עבודת כוכבים על שפתי: (ה) ה' מנת חלקי וכוסי · כל טובתי הימנו לשון אחר וכוסי ושבעתי כמו (שמות י"ב) תכוסו על השה וכן חברו מנחם: אתה תומיך גורלי · אתה הוא אשר הנחת ידי על החלק הטוב שנאמר החיים והמות נתתי לפניך ובחרת בחיים (דברים ל') כאדם האוהב אחד מבניו ומניח ידו על חלק הטוב ואומר את זה בחר לך: תומיך · המפלא ידי על הגורל לשון ימך המקרה (קהלת י') ישפל כ"ה נדרש בספרי וגם יש לפותרו לשון תמיכה למדרש אגדה כמו ויתמוך יד אביו וגו' (בראשית מ"ח): (ו) חבלים נפלו לי בנעימים · שהנפל לי הגורל להיות בחלקך חבל נעים הוא זה אף עלי שפרה נחלה כזו: (ז) אברך את ה' · עד כאן ניבא דוד על כנסת ישראל שתאמר כן

מצודת ציון

הזהב הטוב ורצה לומר שהיה המזמור הזה חביב לפניו ככתם: (ד) מהרו · ענין מתן כמו כמוהר הבתולות (שמות כ"ב): אסיך נסכיהם · ענין זריקה: (ו) חבלים · כן יקראו המחוזות וכן מחבל בני יהודה (יהושע י"ט) ע"ש כי בחבל יתחלק נחלה: שפרה ·

מצודת דוד

הכל בחסד: (ג) לקדושים · הכנסי עוד להאנשים הקדושים אשר המה בארץ ולהאדירים ביראת ה' כי כל חפצי באה לי בזכותם: (ד) אחר מהרו · רצה לומר אבל האנשים המרבים מוסר להקריב זבחים לאל אחר ירבו עצבותם על ידיך כי תרדפם להעציב לבם ולא אכניע לשם:

בל אסיך · לא אזרוק דם לגלולים כמוהם אף לא אזכיר שמם בשפתי: (ה) ה' מנת חלקי · הוא המנה הניתן לחלקי ר"ל בו אני מאמין: וכוסי · הוא המנה הניתן בתוך כוסי וכפל הדבר במ"ש: תומיך · המכת בידי לגניחה על הגורל ההוא ר"ל עוררת לבי להאמין בך ואמר במשל כדרך האב התומך יד בנו החביב לו ומניחה על חלק היפה לומר את זה ברור לך: (ו) חבלים · המחוזות אשר נפלו בחלקי הם המיוחדים בהדברים הנעימים ר"ל האנשים אשר בחרתי בו הוא האל המיוחד: אף

יְהוָה אֲשֶׁר יְעָצָנִי אַף־לֵילוֹת יִסְּרוּנִי כִלְיוֹתָי: ח שִׁוִּיתִי
יְהוָה לְנֶגְדִּי תָמִיד כִּי מִימִינִי בַּל־אֶמּוֹט: ט לָכֵן ׀ שָׂמַח
לִבִּי וַיָּגֶל כְּבוֹדִי אַף־בְּשָׂרִי יִשְׁכֹּן לָבֶטַח: י כִּי ׀ לֹא־
תַעֲזֹב נַפְשִׁי לִשְׁאוֹל לֹא־תִתֵּן ׀ חֲסִידֶיךָ יתיר י׳ לִרְאוֹת שָׁחַת:
יא תּוֹדִיעֵנִי אֹרַח חַיִּים שֹׂבַע שְׂמָחוֹת אֶת־פָּנֶיךָ נְעִמוֹת
בִּימִינְךָ נֶצַח: יז א תְּפִלָּה לְדָוִד שִׁמְעָה יְהוָה ׀ צֶדֶק

ר ש״ י

ועכשיו אומר ואני גם אני אברך את ה׳ אשר יעצני לבחור בחיים וללכת בדרכיו : אף לילות יסרוני כליותי · ליראה אותו ולאהבו ורבותינו פירשוהו על אברהם אבינו שלמד תורה מאליו עד שלא נתנה תורה אך אנו צריכין ליישב המקראות על זה הדרך : (ח) שויתי ה׳ לנגדי תמיד · בכל מעשי שמתי מוראו לנגד עיני ולמה כי מימיני הוא תמיד לעזרני לבל אמוט ד״א שויתי ה׳ לנגדי תמיד ספר תורה היה עמו לקרות בו כל ימי חייו וזהו שאמר מימיני בל אמוט על שם התורה שנתנה בימינו שאני עוסק בה ולפיכך בל אמוט סא״א : (ט) לכן שמח לבי וגו׳ · לפי שאני בטוח כי לא תעזוב נפשי לשאול שהרי בעון עבירה גדולה שהיתה בידי בשרתני גם ה׳ העביר חטאתך (שמואל ב׳ י״ב) קל וחומר שמעתה לא תעזבני לסור ממך : (יא) תודיעני אורח חיים · לשון עתיד הוא ואינו לשון תפלה : שבע שמחות · שמחה שאין לה קץ ותכלה היא השמחה של עתיד סא״א : את פניך · שמחות אשר

מצודת דוד

נחלת · הנחלה שבחרתי יפה היא בעיני וכפל הדבר במלות שונות : (ז) אשר יעצני · בעבור שיעץ אותי לקבלו לאלוה: אף לילות · כאשר הוא יעץ אותי כן אף כליותי מיסרות ויועצות אותי ע״ז בלילות שהיא עת אשר הלב פנוי ממחשבה הטורדת: (ח) שויתי ה׳ תמיד אחשוב כאלו ה׳ עומד נגדי ורואה מעשי: כי מימיני · כי בעבור זה יעמוד מימיני לעזור לי ולא אהיה נוטה לנפול : (ט) שמח לבי · כי תשיג תאותה : ויגל כבודי · היא הנשמה שהיא כבוד הגוף: ישכון · אחר המות בקבר : (י) כי לא תעזוב נפשי · לא תכלה נפשי בקבר עם הגוף : לא תתן וגו׳ · על הנפש יאמר וכפל הדבר במלות שונות : (יא) תודיעני · תן בי דעת ללכת באורח המביאה החיים הנצחיים להיות שובע בשמחות במה שתראה את פניך וכמ״ש רז״ל שהצדיקים נהנין מזיו השכינה : נעימות · ולהיות שבע עד נצח מן הנעימות הנתונות בימינך והם מענוגי עוה״ב הנאהבים והנעימים : יז (א) צדק · ספלפי

מצודת ציון

ענין היופי כמו אמרי שפר (בראשית מ״ט) : (ח) שויתי · שמתי כמו משוש רגלי (לקמן י״ח):(יא)נעימות·

הַקְשִׁיבָה רִנָּתִי הַאֲזִינָה תְפִלָּתִי בְּלֹא שִׂפְתֵי מִרְמָה:
ב מִלְּפָנֶיךָ מִשְׁפָּטִי יֵצֵא עֵינֶיךָ תֶּחֱזֶינָה מֵישָׁרִים: ג בָּחַנְתָּ
לִבִּי ׀ פָּקַדְתָּ לַּיְלָה צְרַפְתַּנִי בַל־תִּמְצָא זַמֹּתִי בַּל־יַעֲבָר־
פִּי: ד לִפְעֻלּוֹת אָדָם בִּדְבַר שְׂפָתֶיךָ אֲנִי שָׁמַרְתִּי אָרְחוֹת

ר ש"י

לפניך בכח הקרובה לך : יז (ב) מלפניך משפטי יצא · עבירות שבידי שאני ראוי להשפט עליהם ביסורין יצאו מלפניך ולא יבאו לפניך בדין : עיניך תחזינה מישרים · אם יש בידי זכיות בהן תחזינה מישרים עיניך : (ג) בחנת לבי וגו' · ידעתי כי יש עבירה בידי ואם משפט עונשי יבא לפניך לא אצדק בדין אשר כבר בחנת לבי : פקדת לילה · לעת הערב בעון בת שבע שנאמר ויהי לעת הערב ויקם דוד וגו' (שמואל ב' י"א) : צרפתני · נסיתני : בל תמצא · לא מצאת בי חפצך : זמותי בל יעבר פי · אם תעלה עוד במחשבתי ליבחן לפניך בל יעבר פי לומר עוד בחנני ונסני כמו שאמרתי כבר כמו שנאמר (לקמן כ"ו) בחנני ה' ונסני שאמר דוד לפני הקב"ה מפני מה אומרים אלהי אברהם ואין אומרים אלהי דוד אמר לו אני בחנתיו בי' נסיונות ונמצא שלם אמר בחנני ונסני כדאיתא במסכת שבת : (ד) לפעולות אדם בדבר שפתיך וגו' תמוך אשורי וגו' · מאז והלאה לכל פעולת אדם שבאתי לפעול אני שמרתי בשביל דבר שפתיך ארחות פריץ לנטות מהם שלא אלך בהם אך לתמוך אשורי תמיד במעגלותיך ולא נמוטו מהם פעמי · פי' אחר לפעולות אדם בדבר שפתיך וגו' · לפי שצריך אדם להשתמש בפעולותיו לפי ישרת דבר שפתיך אשר אמרת לא תנאף אני שמרתי ארחות פריץ אף על פי שעשיתי שלא כראוי בטובתך תמוך אשורי וגו' · מאז והלאה לכל פעולת אדם שבאתי לפעול אע"פ שעשיתי שלא כראוי אתה את המישרים

מצודת ציון

ענין מתיקות וערבות: יז (ג) פקדת· ענין זכרון והשגחה כמו וה' פקד (בראשית כ"א) : זמותי · ענין

מצודת דוד

שנאמרה בצדק ובכוונת הלב : בלא' שנאמרה בלי שפתי מרמה: (ב) משפטי יצא · רצה לומר לא תעשה בי משפט הראוי על אשמותי כי ראה מעשה הישרים שעשיתי ולפיכן שפטני : (ג) בחנת לבי · לדעת מחשבותי והשגחת בי בלילה והוא עת שמחשבת האדם מצויה : צרפתני · כצורף הזה הצורף כספו לדעת הטובה היא כך בחנת אותי ולא מצאת בי מחשבת רשע : זמותי · מחשבותי אינם עוברים דברי פי רצה לומר כמחשבותי כן אמרי פי : (ד) לפעולות וגו' · מה שצוית בדבר שפתיך על פעולת האדם את המעשה אשר יעשה : ארחות פריץ · אורח הפרוץ וההרוס המבטל תורת המצות הנה אני שמרתי לבלי תת עמי ללכת בו לבטל אורח

המצות

פָרִיץ׃ ה תָּמֹךְ אֲשֻׁרַי בְּמַעְגְּלוֹתֶיךָ בַּל־נָמוֹטּוּ פְעָמָי׃
ו אֲנִי־קְרָאתִיךָ כִי־תַעֲנֵנִי אֵל הַט־אָזְנְךָ לִי שְׁמַע
אִמְרָתִי׃ ז הַפְלֵה חֲסָדֶיךָ מוֹשִׁיעַ חוֹסִים מִמִּתְקוֹמְמִים
בִּימִינֶךָ׃ ח שָׁמְרֵנִי כְּאִישׁוֹן בַּת־עָיִן בְּצֵל כְּנָפֶיךָ תַּסְתִּירֵנִי׃
ט מִפְּנֵי רְשָׁעִים זוּ שַׁדּוּנִי אֹיְבַי בְּנֶפֶשׁ יַקִּיפוּ עָלָי׃
י חֶלְבָּמוֹ סָּגְרוּ פִּימוֹ דִּבְּרוּ בְגֵאוּת׃ יא אַשֻּׁרֵנוּ עַתָּה
סְבָבוּנִי סבבונו קרי עֵינֵיהֶם יָשִׁיתוּ לִנְטוֹת בָּאָרֶץ׃ יב דִּמְיֹנוֹ

רש"י

תחזינה עיניך ומשפטי מלפניך יצא ס"א : (ו) כי תענני אל · כי בטוח אני שתענני : (ז) הפלת חסדיך · דשיבר"א בלע"ז כמו ונפלינו אני ועמך (שמות ל"ג) : מושיע · בימינך את החוסים בך ממתקוממים עליהם (ס"א) הפלה חסדיך מושיע חוסים הרי זה מקרא מסורס הפלא חסדיך להושיע בימינך את החוסים וגו' : (ח) כאישון · הוא השחור שבעין שהמאור תלוי בו וע"ש שחרוריתו הוא קרוי אישון לשון חשך והקב"ה הכין לו שומר את ריסי העין המכסין אותו תמיד : (ט) זו שדוני · בשביל זאת ששודדים אותי אויבי אשר בנפש יקיפו עלי ליטול נפשי : (י) חלבמו סגרו · בחלבם ובשמנם סגרו לבם ועיניהם מהביט אל פעלך ליראה מלפניך : (יא) אשורנו עתה סבבונו · את עקבנו עתה סבבונו האויבים ועיניהם ישיתו לנטות בארץ

מצודת דוד

המלות : (ה) תמוך · סמוך רגלי ללכת בנתיבותיך בכדי שלא ימעדו לנפול : (ו) כי תענני · כי ידעתי שתענני : (ז) הפלה חסדיך וגו' · רצה לומר אתה המושיע את החוסים בך הפרש חסדיך מן הקמים בימינך לעשות מול רצונך לבל עשות להם חסד בלבד לחוסים בך תעשה החסד: (ט) זו שדוני · אשר שדדו אותי : בנפש · בעבור קחת נפשי מקיפים וסובבים עלי : (י) חלבמו · על שחלבם סגרו פיהם מגודל השומן מרוב כל לזה ידברו בגאוה : (יא) אשרנו וגו' · מסבבים עתה רגלינו ללכוד אותנו ושמים עיניהם לנטות בארץ

מצודת ציון

מחשבם : (ה) אשרי · הרגלים הפוסעים וכן לא תמעד אשוריו (לקמן ל"ז) : במעגלותיך · בנתיבותיך : נמוטו · ענין המעדה ונטיה לנפול כמו לעת תמוט רגלם (דברים ל"ב) : פעמי · רגלי כמו מה יפו פעמיך (ש"ה ז') : (ז) הפלה · ענין הפרשה : ממתקוממים · מהקמים לתוכך : (ח) כאישון בת עין · הוא שחור ויקרא אישון על שנראה בו צורת איש קטן והנו"ן יורה על קוטן הדבר ושם הפעם הוא בת עין והוא גלגל העין משם בא האור וכפל הדבר בשמות נרדפים וכמו אדמת עפר (דניאל י"ב) : (יא) אשורנו ·

כאריה יכסוף לטרף וככפיר ישב במסתרים : יג קומה
יהוה קדמה פניו הכריעהו פלטה נפשי מרשע חרבך :
יד ממתים ידך ׀ יהוה ממתים מחלד חלקם בחיים
וצפינך וצפונך ק׳ תמלא בטנם ישבעו בנים והניחו יתרם
לעולליהם : טו אני בצדק אחזה פניך אשבעה בהקיץ

רש"י

לשפוט בארץ ונראה לי שהתפלל דוד תפלה זו לאחר שבא לידו מעשה של אוריה ויואב וישראל היו בארץ בני עמון צרים על רבה (שמואל ב' י"א) וירא דוד שלא יכשלו שם בשביל עבירה שבידו וישמעו פלשתים ומואב ואדום וכל שכני ארץ ישראל שרעים מצפים לראות אידם ויבאו עליהם : (יב) יכסוף · יחמוד כמו (בראשית ל"א) כי נכסוף נכספתה : (יג) קדמה פניו · של אויב : הכריעהו · קפה את רגליו ויכרע ויפול : פלטה נפשי · מכל רשע שהוא חרבך שאתה משליטו ליפרע מן המחויבים לך : (יד) ממתים ידך · מן המתים בידך על מטתם אני בוחר להיות : ממתים מחלד · מאותם שמתים בזקנה משהעלו חלודה רדוויל"א בלע"ז ומן הצדיקים אשר חלקם בחיים : וצפונך תמלא בטנם · מאותם אשר תמלא מעיהם מטובך אשר צפנת ליראיך : יתרם · נכסיהם אשר ישאירו במותם : (טו) אני בצדק · בצדקתך אחזה פניך לעתיד · או בצדק אחזה פניך משפטי יוצא מלפניך והצדקות שבידי אחוז ובהם אחזה פניך : אשבעה בהקיץ תמונתך · אשבעה מראיית תמונתך בהקיץ המתים משנתם (בא"א) נ"א אשבעה מראות פניך בהקיץ המתים משנתם שהם בדמות תמונתך שכן נאמר כי בצלם

מצודת ציון

רגלינו : (יב) יכסוף · יחמוד כמו נכסוף נכספתה (בראשית ל"א) : (יד) מחלד · ענין זמן כמו מה חלד (לקמן פ"ט) : יתרם · יתרון ומרבית העושר : לעולליהם ·

מצודת דוד

אנה ואנה לארוב עלינו: (יב) דמיונו · דומה הוא כאריה החומד לטרוף : יושב במסתרים · מטמין עצמו לארוב לכל יראוהו : (יג) קדמה פניו · עד שלא ילכדנו הקדימהו והפילהו לכרוע על ברכיו : פלטה · הצל נפשי מיד הרשע שהוא חרבך : (יד) ממתים · אהיה מן המתים מידך : מחלד · מתמת שכלה זמן חייהם בעבור הזקנה : חלקם · ואותם שחלקם בחיי עולם הבא ואשר תמלא בטנם מרב טוב הצפון אשר עין לא ראתה : ישבעו בנים · ומאותן אשר ישבעו בבנים הגונים ומאותן אשר יניחו יתרון עשרם לבניהם לרשת אותם אחר מותם : (טו) בצדק · בעבור הצדק שעשיתי אזכה לחזות פניך ואשבעה ממראית תמונתך בעת בא זמן היקיצה הוא תחיית המתים כמ"ש ורבים מישני אדמת עפר יקיצו וגו'

דניאל

תְּמוּנָתֶךָ : יח א לַמְנַצֵּחַ ׀ לְעֶבֶד יְהֹוָה לְדָוִד אֲשֶׁר דִּבֶּר ׀
לַיהֹוָה אֶת־דִּבְרֵי הַשִּׁירָה הַזֹּאת בְּיוֹם ׀ הִצִּיל־יְהֹוָה אוֹתוֹ
מִכַּף כָּל־אֹיְבָיו וּמִיַּד שָׁאוּל : ב וַיֹּאמַר אֶרְחָמְךָ יְהֹוָה
חִזְקִי : ג יְהֹוָה ׀ סַלְעִי וּמְצוּדָתִי וּמְפַלְטִי אֵלִי צוּרִי אֶחֱסֶה־
בּוֹ מָגִנִּי וְקֶרֶן יִשְׁעִי מִשְׂגַּבִּי : ד מְהֻלָּל אֶקְרָא יְהֹוָה
וּמִן־אֹיְבַי אִוָּשֵׁעַ : ה אֲפָפוּנִי חֶבְלֵי־מָוֶת וְנַחֲלֵי בְלִיַּעַל

רש״י

אלהים עשה את האדם (בראשית ט׳) סא״א : יח (א) ביום הציל ה׳ אותו וגו׳ · כשהזקין וכבר עברו עליו כל צרותיו וניצל מהם : ומיד שאול · והלא שאול בכלל היה אלא לפי שהיה קשה עליו ורודפו יותר מכולם כיוצא בדבר אתה אומר (יהושע ב׳) ראו את הארץ ואת יריחו : (ב) ארחמך · אאהבך כדמתרגם ואהבת לרעך (ויקרא י״ט) ותרחם : (ג) סלעי · שעזרתני בסלע המחלקות כשהייתי מלוצלם בין שאול ואנשיו להתפש כמו שנאמר ושאול ואנשיו עוטרים אל דוד וגו׳ (ש״א כ״ג) : ומצודתי · ל׳ מבצר : צורי · ל׳ סלע : אחסה · אבריאי״ר בלע״ז (בל״א בעשיטצען · בעדעקקען׳ וכן פירש״י בישעיה ל׳ ב׳ וביואל ד׳ ט״ז) : אחסה בו · אתכסה בצלו כענין שנא׳ ומבלי מחסה חבקו צור (איוב כ״ד) שהסלעים כסוי ומגן להולכי דרכים מן הרוחות ומזרם גשמים : (ד) מהולל אקרא ה׳ · בהלולים אקראנו ואתפלל לפניו תמיד כלומר אף לפני התשועה אני מהללו לפי שבטוח אני שאושע מאויבי : (ה) אפפוני חבלי מות · פעמים רבות סבבוני רשעים · אפפוני כמו סבבוני וכן אפפו עלי רעות (לקמן מ׳) : חבלי מות · מחנות אויבים כמו חבל נביאים (שמואל א׳ י׳) · וי״ת כאיתתא דיתבא על מתברא לשון חבלי יולדה (הושע י״ג) : ונחלי בליעל · אף הוא לשון גייסות שוטפים

מצודת דוד

(דניאל י״ב) : יח (א) ביום הציל · לעת זקנתו שניצל מכל התלאות או בכל עת שהיה ניצל מאיזה צרה אז שר השירה הזאת : (ג) ה׳ סלעי · ה׳ לי למחסה כבנין הסלעים וכמצודה : וקרן ישעי · הוא לי לישע ועזר כמו הקרן לבעל הקרנים : (ד) מהולל · כשאני קורא לה׳ בהלל אז אני נושע מאויבי : (ה) אפפוני · כאשר סבבו

מצודת ציון

לבניהם קטנים : יח (ב) ארחמך · ענין אהבה וחבה : (ג) ומצודתי · מגדל גבוה וחזק : ומפלטי · ענין הצלה : צורי · חזקי כצור וסלע וכפל דברו : וקרן · דרך המקרא לכנות המוחזק בקרן ע״ש שבעלי הקרנים יתחזקו בהם בהלחמם עם מי : (ה) אפפוני · סבבוני כמו כי אפפו עלי (לקמן מ׳) : חבלי · מכאובי כמו חבלי יולדה (הושע י״ג): ונחלי · מלשון חולי כמו נחלה מכתך (נחום ג׳) : בליעל · כמו בלי עול

יְבַעֲתוּנִי: ו חֶבְלֵי שְׁאוֹל סְבָבוּנִי קִדְּמוּנִי מוֹקְשֵׁי מָוֶת:
ז בַּצַּר־לִי ׀ אֶקְרָא יְהוָה וְאֶל־אֱלֹהַי אֲשַׁוֵּעַ יִשְׁמַע מֵהֵיכָלוֹ
קוֹלִי וְשַׁוְעָתִי לְפָנָיו ׀ תָּבוֹא בְאָזְנָיו: ח וַתִּגְעַשׁ וַתִּרְעַשׁ ׀
הָאָרֶץ וּמוֹסְדֵי הָרִים יִרְגָּזוּ וַיִּתְגָּעֲשׁוּ כִּי־חָרָה לוֹ: ט עָלָה
עָשָׁן ׀ בְּאַפּוֹ וְאֵשׁ־מִפִּיו תֹּאכֵל גֶּחָלִים בָּעֲרוּ מִמֶּנּוּ: י וַיֵּט
שָׁמַיִם וַיֵּרַד וַעֲרָפֶל תַּחַת רַגְלָיו: יא וַיִּרְכַּב עַל־כְּרוּב
וַיָּעֹף וַיֵּדֶא עַל־כַּנְפֵי־רוּחַ: יב יָשֶׁת חֹשֶׁךְ ׀ סִתְרוֹ

רש"י

כנחל : (ו) חבלי שאול · כמו חבלי מות משריין רשיון ואני מה הייתי עושה : (ז) בצר לי אקרא · אני הייתי קורא לה' תמיד : (ח) ותגעש ותרעש הארץ · אינו מחובר למקרא העליון אלא מחובר ראשו לסופו כי חרה לו · ותגעש ותרעש הארץ כי משמש בלשון כאשר כשחרה לו ובא לנקום נקמת עמו ועבדיו מפרעה ומעמו געשה ורעשה הארץ : (ט) עלה עשן באפו · אנשי"ש כארילא"ש בלע"ז כן דרך של חרון אף להעלות עשן מנחיריו : (י) ויט שמים וירד · לעבור בארץ מצרים · וירד כמשמעו · ל"א

מצודת ציון

שפרקו עול שמים : (ו) קדמוני · באו לפני : (ח) ותגעש · ענין התנודה והתנועה כמו וכנהרות יתגעשו מימיו (ירמיה מ"ו) : (ט) עלה עשן · הוא ענין כעס ואמר בל' הנופל באדם שע"י חמום הכעס נראה כעין עשן יוצא מנחירי האף וכן יעשן אפך (לקמן ע"ד) : (י) וערפל · אופל הענן : (יא) כרוב · מלאך ורז"ל אמרו כרביא (חגיגה י"ג) והוא תרגום של נער כי דמות אדם להנה : וידא · ענין עפיפה ופריחה כמו כאשר ידאה

מצודת דוד

אותי כאבי מות וכאשר החליים הבאים מאנשי בליעל בעתו וחרדו אותי : (ו) חבלי · וכאשר כאבי שאול סבבוני וקדמו אותי מוקשים המביאים המיתה : (ז) בצר לי · בעת שהיה צר לי באחת מהדברים האלה אז קראתי לה' ושמע קולי : ושועתי לפניו · ומה שצעקתי לפניו באה באזניו וכפל הדבר במ"ש כדרך מליצת השיר : (ח) ותגעש · רעדו ורעשו אויבי יושבי הארץ : ומוסדי הרים · הוא משל על פרעה ושריו : כי חרה לו · כאשר חרה לו לקחת מהם נקמתי :
(ט) תאכל · תשרוף את אויבי וממנו באו גחלים ובערו בהם : (י) ויט · נטה את השמים למטה לארץ וירד עליהם להיות קרוב להם להכות בהם והוא מדרך משל לומר שהיה ממהר ליפרע מהם : תחת רגליו · להיות מוכן ליפרע מהם בחושך של ערפל : (יא) וירכב · לפחד גבוה : כנפי רוח · דימה נסיבת הרוח לעפיפת העוף : (יב) ישת חשך

לסתרו

סְבִיבוֹתָיו סֻכָּתוֹ חֶשְׁכַת־מַיִם עָבֵי שְׁחָקִים׃ יג מִנֹּגַהּ
נֶגְדּוֹ עָבָיו עָבְרוּ בָּרָד וְגַחֲלֵי־אֵשׁ׃ יד וַיַּרְעֵם בַּשָּׁמַיִם ׀
יְהוָה וְעֶלְיוֹן יִתֵּן קֹלוֹ בָּרָד וְגַחֲלֵי־אֵשׁ׃ טו וַיִּשְׁלַח חִצָּיו
וַיְפִיצֵם וּבְרָקִים רָב וַיְהֻמֵּם׃ טז וַיֵּרָאוּ ׀ אֲפִיקֵי מַיִם וַיִּגָּלוּ
מוֹסְדוֹת תֵּבֵל מִגַּעֲרָתְךָ יְהוָה מִנִּשְׁמַת רוּחַ אַפֶּךָ׃ יז יִשְׁלַח
מִמָּרוֹם יִקָּחֵנִי יַמְשֵׁנִי מִמַּיִם רַבִּים׃ יח יַצִּילֵנִי מֵאֹיְבִי עָז
וּמִשֹּׂנְאַי כִּי־אָמְצוּ מִמֶּנִּי׃ יט יְקַדְּמוּנִי בְיוֹם־אֵידִי וַיְהִי־

רש"י

איאנטבי"ש בלע"ז כמו (שמות ל"ט ג') · והעיקר רדד : (יא) וידא · ויעף כמו כאשר ידאה הנשר (דברים כ"ח) : (יב) חשכת מים · שבעבי שחקים הם חשך אשר סביבותיו · ושמא תאמר לפנים מן החשך אין אור ת"ל מנוגה אשר נגדו (ומתוך) מחילתו את עביו אשר סביבותיו בוקעים ועוברים ברד וגחלי אש : (יג) עברו · טרישפאש"ט בלע"ז הברק בוקע ועובר על המצרים על ים סוף: (טו) ויראו אפיקי מים · כשנבקע הים : ויגלו מוסדות תבל · שכל מימות שבעולם נבקעו: מנשמת · מנשיבת : (יז) ישלח ממרום מלאכיו להציל את ישראל מן הים וממצרים : ימשני · לשון הוצאה כמו מן המים משיתיהו (שמות ב') : (יט) יקדמוני · אויבי היו ממהרין ומקדימין

מצודת דוד

להחשיך להאויב : סביבותיו · החשך הם סביב סוכתו להיות מוכן לפניו : חשכת · החושך הזה בא מחשכת רבוי המים הנבלעים בהעבים הפרושים תחת השחקים : (יג) מנגה נגדו · מחמת האורה שלפניו אשר הוא רוצה להאיר ולהושיע לי : עביו עברו · היו העבים מעבירים להשליך על האויב ברד וגחלי אש : (יד) וירעם · נתן בשמים קול רעש לרדת משם ברד וגחלי אש : (טו) ויפיצם · את האויבים : וברקים רב · ירה ברקים והמם אותם : (טז) ויראו · היה נראה קרקעית אפיקי המים כי נבקעו המים : ויגלו · כי נבקעה הארץ : מגערתך · ממה שגערת בהאויב : מנשמת · מנשיבת הרוח היוצא מאפך והכל הוא דרך משל : (יז) ישלח · עזרתו שלח ממרום ולקחני מיד האויב : ממים רבים · רודפי הרבים השוטפים כמים : (יח) כי אמצו · כאשר חזקו ממני במלחמה אז הצילני מידם : (יט) יקדמוני · שונאי היו

מקדימין

מצודת ציון

הנשר (דברים כ"ח) : (טו) רב · ענין השלכת חצים כמו רובה קשת (בראשית כ"א) : (טז) אפיקי · הם המים הנגרים בחוזק כמו כאפיקים בנגב (לקמן קכ"ו) : (יז) ימשני · ענין הוצאה כמו מן המים משיתהו (שמות ב') : (יט) אידי · ענין צער ומקרה רע כמו הלא איד לעול (איוב

יְהֹוָה לְמִשְׁעָן לִי : כ וַיּוֹצִיאֵנִי לַמֶּרְחָב יְחַלְּצֵנִי כִּי חָפֵץ בִּי :
כא יִגְמְלֵנִי יְהֹוָה כְּצִדְקִי כְּבֹר יָדַי יָשִׁיב לִי : כב כִּי־
שָׁמַרְתִּי דַּרְכֵי יְהֹוָה וְלֹא רָשַׁעְתִּי מֵאֱלֹהָי : כג כִּי כָל־
מִשְׁפָּטָיו לְנֶגְדִּי וְחֻקֹּתָיו לֹא־אָסִיר מֶנִּי : כד וָאֱהִי תָמִים
עִמּוֹ וָאֶשְׁתַּמֵּר מֵעֲוֺנִי : כה וַיָּשֶׁב־יְהֹוָה לִי כְצִדְקִי כְּבֹר
יָדַי לְנֶגֶד עֵינָיו : כו עִם־חָסִיד תִּתְחַסָּד עִם־גְּבַר תָּמִים
תִּתַּמָּם : כז עִם־נָבָר תִּתְבָּרָר וְעִם־עִקֵּשׁ תִּתְפַּתָּל : כח כִּי־
אַתָּה עַם־עָנִי תוֹשִׁיעַ וְעֵינַיִם רָמוֹת תַּשְׁפִּיל : כט כִּי־אַתָּה
תָּאִיר נֵרִי יְהֹוָה אֱלֹהַי יַגִּיהַ חָשְׁכִּי : ל כִּי בְךָ אָרֻץ גְּדוּד

רש״י

לבוא עלי ביום אידי ויהי ה׳ וגו׳ : (כא) כצדקי · כצדק לכתי אחריו במדבר : כבר · לשון נקיות כמו ובר לבב (לקמן כ״ד) · ד״א ישלח ממרום יקחני · כנגד עצמו אמר על שם המלאך שבא בסלע המחלקות לפנות את שאול מעליו שנאמר ומלאך בא אל שאול וגו׳ (שמואל א׳ כ״ג) : בצדקי · שלא הרגתיו בכרתי את כנף מעילו : (כג) כי כל משפטיו לנגדי · תמיד שמתי אותם לנגד עיני : (כו) עם חסיד תתחסד · כלומר לפי שכן דרכיו לגמול מדה כנגד מדה · חסיד תמים נבר כנגד שלשה אבות : (כז) עם נבר · נאמן : עם עקש · כנגד פרעה : (כט) כי אתה תאיר נרי · כשנלחם בלילה בגדוד עמלק הבא על צקלג שנאמר (שם ל׳) ויכם דוד

מצודת ציון

נ״א) : (כא) כבר · מלשון ברור ונקי : (כג) מני · ממני : (כו) גבר · איש כמו דרך גבר בעלמה (משלי ל׳) : (כז) עקש · עקום : תתפתל · גם הוא ענין עקום כמו דור עקש ופתלתל (דברים ל״ב) : (כט) יגיה · יזריח ויאיר :

מצודת דוד

מקדימין לבוא עלי בעת קרה לי מקרה רע כהשבם כאשר החלותי לנפול לא אקום עוד אבל ה׳ סמך אותי אף כי נפלתי הנה קמתי : (כ) למרחב · למקום רחב להנצל מידם : יחלצני · הוציאני מן המצר : (כא) כצדקי · כפי צדקי כי לא הרעותי את אחד מהם : כבר ידי · כפל הדבר במ״ש :
(כב) מאלהי · ממצות אלהי : (כד) עמו · עם ה׳ : ואשתמר · שמרתי את עצמי מן הדבר שנחשב לי לעון : (כה) וישב · לזה השיב ה׳ לי כצדקי : לנגד עיניו · ולא נגד בני אדם ולהתיהר : (כו) עם חסיד · כי כן דרכך להתנהג בחסד עם החסיד : (כז) עם נבר · עם איש ברור ונקי תתנהג בברירות כי תשלם לאיש כמעשהו : (כח) עם עני · עם מוכנע : ועינים רמות · המתגאים ביותר : (כט) תאיר נרי · רצה לומר תשלח לי עזרה : יגיה חשכי · ויופיעני

וּבֵאלֹהַי אֲדַלֶּג־שׁוּר׃ לא הָאֵל תָּמִים דַּרְכּוֹ אִמְרַת־יְהֹוָה
צְרוּפָה מָגֵן הוּא לְכֹל ׀ הַחוֹסִים בּוֹ׃ לב כִּי מִי אֱלוֹהַּ
מִבַּלְעֲדֵי יְהֹוָה וּמִי צוּר זוּלָתִי אֱלֹהֵינוּ׃ לג הָאֵל הַמְאַזְּרֵנִי
חָיִל וַיִּתֵּן תָּמִים דַּרְכִּי׃ לד מְשַׁוֶּה רַגְלַי כָּאַיָּלוֹת וְעַל
בָּמֹתַי יַעֲמִידֵנִי׃ לה מְלַמֵּד יָדַי לַמִּלְחָמָה וְנִחֲתָה קֶשֶׁת־

רש״י

מהנשף עד הערב למחרתם : (ל) כי בך · במבטחך : ובאלהי אדלג שורי · כשבא להלחם על יבוס ואמר כל מכה יבוסי וגו' יהיה לראש ולשר (דברי הימים א' י"א) הביא יואב ברוש רענן וכפפו ונתלה בו ועלה על החומה אמר דוד יהללוני צדיק וגו' (לקמן קמ"א) קצר לו הקב"ה את החומה ודילג · במדרש תהלים : (לא) צרופה · ברורה מבטית ועושה : (לג) ויתן תמים דרכי · הסיר מדרכי כל תקלה ומכשול עד שנעשה שלם וכבוש : (לד) משוה רגלי כאילות · רגלי הנקבות עומדות ביושר יותר משל זכרים : (לה) ונחתה קשת נחושה זרועותי · ונחתה לשון דריכת קשת כמו אליך נחתו בי (לקמן ל"ח) ופעל שלו נחת וכשמתפעל בא דגש ומחסר את הנו"ן ונחתה מגזרת ננחתה כמו נחר גרוני (לקמן ס"ט) מגזרת ננחר. כמו נחר מפוח (בירמיה ו') נדף מגזרת ננדף עיני נגרה (איכה ג') כמו ננגרה נתנה כמו ננתנה נגף מגזרת ננגף ואין לפותרו מגזרת חתה שהיה לו לומר נחתתה כמו מן עשה נעשתה מן ענה נענתה (ד"א ונחתה קשת נחושה זרועותי את ל' דריכת קשת כמו אליך נחתו (לקמן ל"ח) והנו"ן אינה יסוד בתיבה אלא כמו נחלו סא"א) ונדרכה קשת נחושה ע"י זרועותי קשתות של נחשת היו תלויות לו לדוד בביתו ורואין אותם מלכי האומות ואומרים זה לזה אתה סבור שיש כח ביד דוד לדורכן אין זה אלא ליראנו והוא היה שומע ודורכן

מצודת דוד

מן הגרה : (ל) כי בך וגו' · בבטחונך ארוץ למחנה האויב ולא אירא ובעזר אלוה אדלג על החומה לכבוש העיר : (לא) תמים דרכו · לגמול לאדם כמפעלו : צרופה · ככסף צרוף שאין בו סיג כן אמרת ה' והבטחתו אין בה דבר בטל : מגן · מחסה כמגן : (לב) כי מי אלוה · אשר בידו הכח לעשות בידו : (לג) תמים דרכי · דרכי היה תמים ושלם ולא נפקד איש מאנשי במלחמה : (לד) משוה · שם רגלי קלות לרוץ מהר אחר האויב כאילה זו הקלה במרוצתה : ועל במותי · העמדתני על גבהי וגדולתי : (לה) למלחמה · לדעת טכסיסי המלחמה : ונחתה · נתתה בי כח

מצודת ציון

(ל) אדלג · אקפץ : שור · חומה כמו בנות צעדה עלי שור (בראשית מ"ט) : (לב) צור · ענין חוזק : זולתי · בלתי : (לג) המאזרני · מלשון אזור וחגורה : חיל · כח : (לד) משוה · משים כמו שויתי עד בקר (ישעיה ל"ח) : (לה) ונחתה ·

נְחוּשָׁה זְרוֹעֹתָי׃ לו וַתִּתֶּן־לִי מָגֵן יִשְׁעֶךָ וִימִינְךָ תִסְעָדֵנִי
וַעֲנָוָתְךָ תַּרְבֵּנִי׃ לז תַּרְחִיב צַעֲדִי תַּחְתָּי וְלֹא מָעֲדוּ קַרְסֻלָּי׃
לח אֶרְדּוֹף אוֹיְבַי וְאַשִּׂיגֵם וְלֹא־אָשׁוּב עַד־כַּלּוֹתָם׃
לט אֶמְחָצֵם וְלֹא־יֻכְלוּ קוּם יִפְּלוּ תַּחַת רַגְלָי׃ מ וַתְּאַזְּרֵנִי
חַיִל לַמִּלְחָמָה תַּכְרִיעַ קָמַי תַּחְתָּי׃ מא וְאֹיְבַי נָתַתָּה לִּי
עֹרֶף וּמְשַׂנְאַי אַצְמִיתֵם׃ מב יְשַׁוְּעוּ וְאֵין מוֹשִׁיעַ עַל־
יְהוָה וְלֹא עָנָם׃ מג וְאֶשְׁחָקֵם כְּעָפָר עַל־פְּנֵי־רוּחַ כְּטִיט
חוּצוֹת אֲרִיקֵם׃ מד תְּפַלְּטֵנִי מְרִיבֵי עָם תְּשִׂימֵנִי לְרֹאשׁ

רש"י

בפניהם : (לו) וענותך תרבני · הרבית מדת ענותך להתנהג בה עמי : (לז) תרחיב צעדי תחתי · המרחיב צעדיו אינו נוח ליפול וכן הוא אומר בלכתך לא יצר צעדך (משלי ד') : מעדו · אוקלורגירי"ש בלע"ז : קרסלי · הם הרגלים מן האסתיורין שקורין קביליי"א בלע"ז ולמטה : (מא) נתתה לי ערף · פונים לי ערפם ובורחים : (מב) ישועו · מכחישי התורה לע"ג שלהם : ואין מושיע · שאין בה יכולת וחוזרים וקוראים אל ה' ולא יענם : (מג) ואשחקם · ל' כתישה : אריקם · כטיט הנרוק שאינו עב כמו הם מריקים שקיהם (בראשית מ"ב) · לא הורק מכלי אל כלי (ירמיה מ"ח) : (מד) תפלטני מריבי עם · שלא אענש בדין ישראל להטות משפט ולא נשעבד בישראל יותר מן הרשות : תשימני לראש גוים · שאין עונש בזה :

מצודת ציון

מלשון חתת ושבר : (לז) מעדו · ענין השמטה מן המקום : קרסולי · תרגום של כרעים הוא קרסולין : (לט) אמחצם · ענין תבורה ומכה כמו מחץ ראש (לקמן ק"י) : (מ) תכריע · ענינו הנפילה על הברכים : ערף · הוא אחורי הפנים : (מא) אצמיתם · אכריתם כמו אותו אצמית (לקמן ק"א) : (מג) ואשחקם · ענין כתישה כמו ושחקת ממנה הדק (שמות ל') : אריקם · מלשון ריקם :

מצודת דוד

לשבר קשת נחושה : (לו) וענותך תרבני · גודל הענוה שבך להשגיח בי עשה אותי כאלו הייתי עם רב לנצח את האויב עם כי אנשי היו מתי מספר : (לז) תרחיב · הרחבת פסיעותי לבל ימעדו רגלי להיות נוח ליפול : (מא) נתתה לי עורף · כי ברחו מפני ופנו אלי עורף : (מב) ישועו · אל עזר מלכי האדמה : על ה' · כמו אל ה' : (מג) כעפר · שיהיו דק כעפר הפורח ברוח : אריקם · אעשה אותם ריק מכל כטיט המושלך בחוצות שנשחק ונדוק ברגלי אדם והרוח מפוזרים ונשאר מקום ריק ממנו : (מד) מריבי עם · ממלחמת עמים : תשימני לראש

גּוֹיִם עַם לֹא־יָדַעְתִּי יַעַבְדוּנִי׃ מה לְשֵׁמַע אֹזֶן יִשָּׁמְעוּ
לִי בְּנֵי נֵכָר יְכַחֲשׁוּ־לִי׃ מו בְּנֵי־נֵכָר יִבֹּלוּ וְיַחְרְגוּ
מִמִּסְגְּרוֹתֵיהֶם׃ מז חַי־יְהוָה וּבָרוּךְ צוּרִי וְיָרוּם אֱלוֹהֵי
יִשְׁעִי׃ מח הָאֵל הַנּוֹתֵן נְקָמוֹת לִי וַיַּדְבֵּר עַמִּים תַּחְתָּי׃
מט מְפַלְטִי מֵאֹיְבָי אַף מִן־קָמַי תְּרוֹמְמֵנִי מֵאִישׁ חָמָס
תַּצִּילֵנִי׃ נ עַל־כֵּן ׀ אוֹדְךָ בַגּוֹיִם יְהוָה וּלְשִׁמְךָ אֲזַמֵּרָה׃
נא מַגְדִּל יְשׁוּעוֹת מַלְכּוֹ וְעֹשֶׂה חֶסֶד ׀ לִמְשִׁיחוֹ לְדָוִד

רש"י

(מה) לשמע אזן · אפי' שלא בפני אלא שישמעו שליחותי : ישמעו לי · יסורו אל משמעתי ויהיו נשמעים לדברי : יכחשו לי · מחמת יראה : (מו) יבלו · ילאו כמו נבול תבול (שמות י"ח) דמתרגם מילאה תילאה ומנחם פירש כמו אחרי בלותי (בראשית י"ח) וכן פי' נבול תבול : ויחרגו · ל' אימה מחדרים אימה (דברים ל"ב) מתרגמינן תרגת מותא : ממסגרותיהם · מחמת יסורי מסגרות כלה שאני מסגירם שם ומייסרן בהן · ויחרגו ממסגרותיהם מנחם פתר אותו ל' רפיון חגורה ופירושו ויתרפו ממסגרותיהם ודונש פתר ויחרגו ממסגרותיהם ויפסחו מכבליהם הנתונים על רגליהם ופתרון ויחרגו ויפסחו כדמתרגמינן חגירא פסחא : (מז) חי ה' · העושה לי כל זאת : (מח) הנותן נקמות לי · נותן בי כח להנקם מאויבי : וידבר · ויהרוג לשון דבר · לשון אחר כמו וינהג דמתרגמינן ודבר וכן חברו מנחם וגם כן חבר ידבר עמים תחתינו (לקמן מ"ז) ספ"א : תחתי ·

מצודת דוד

גוים · ויהיו מוכנעים לי ולא יוסיפו עוד להלחם עמדי : לא ידעתי · כי הם מארץ רחוקה : (מה) לשמע אוזן · על כי ישמעו שילא לי שם גבורה יהיו נשמעין לעבודתי : יכחשו לי · ידברו אלי דברי כחש לומר שאוהבים המה לי כי יהיה פחדי עליהם : (מו) יבלו · ר"ל יהיו מיוסרים במכאוב : ויחרגו · יהיו פוסחים ממה שיהיו סגורים ברגליהם במסגרי כבלי ברזל : (מז) חי ה' · הלא חי ה' לעולם וכזאת יעשה כל הימים ויהיה ברוך לעולם בעבור זה : (מח) הנותן · הנוקם נקמתי מיד האויב · וידבר · מכה לעובדי כוכבים בדבר תחת נפשי : (מט) מן קמי · תרומם אותי יותר מן הקמים עלי : (נ) על כן · בעבור התשועה הגדולה הזאת : (נא) מגדל

בזה

מצודת ציון

(מו) יבולו · יכמשו : ויחרגו · הוא הפוך מלשון חגר וכמו כבש כשב : (מז) צורי · מלשון צור ר"ל חזקי : (מח) וידבר · מלשון דבר ומגפה וכן ותדבר את כל זרע המלוכה (ד"ה ב' כ"ב) : (נא) מגדל · מלשון גדול :

וּלְזַרְעוֹ עַד־עוֹלָם׃ יט א לַמְנַצֵּחַ מִזְמוֹר לְדָוִד׃ ב הַשָּׁמַיִם
מְסַפְּרִים כְּבוֹד־אֵל וּמַעֲשֵׂה יָדָיו מַגִּיד הָרָקִיעַ׃ ג יוֹם
לְיוֹם יַבִּיעַ אֹמֶר וְלַיְלָה לְּלַיְלָה יְחַוֶּה־דָּעַת׃ ד אֵין־
אֹמֶר וְאֵין דְּבָרִים בְּלִי נִשְׁמָע קוֹלָם׃ ה בְּכָל־הָאָרֶץ ׀ יָצָא
קַוָּם וּבִקְצֵה תֵבֵל מִלֵּיהֶם לַשֶּׁמֶשׁ שָׂם־אֹהֶל בָּהֶם׃ ו וְהוּא

רש"י

במקומי וחלופי כענין שנאמר ואתן אדם תחתיך (ישעיה מ"ג) · נתתי כפרך מצרים (שם) : יט (ב) השמים מספרים כבוד אל · המשורר עצמו פירש את הדבר אין אומר ואין דברים אינן מדברים עם הבריות אלא מתוך שבכל הארץ יצא קום ומאירים לבריות מתוך כך מספרים הבריות כבוד אל ומודים ומברכין על המאורות : ומעשה ידיו מגיד הרקיע · הכוכבים והמזלות שהם מעשה ידיו של הקב"ה אשר הם שם כמו שנאמר ויתן אותם אלהים ברקיע השמים (בראשית א') ומשם מגידים כבודו סא"ה : יום ליום יביע אומר · מעשה בראשית מתחדש מיום אל יום לערב חמה שוקעת וזורחת לבוקר ומתוך כך יביעו הבריות אמרי שבח ע"י הימים והלילות שמורים את הבריות לקלס ולהודות (מנחם פתר יביעו ל' מעין נובע סא"ה) : יחוה · לשון הגדה : (ה) בכל הארץ יצא קום · קו השמים שהם נמתחים על פני כל הארץ ומתמת כן בקצה תבל מליהם שהכל מדברים בנפלאות שהם רואים : לשמש שם · הקב"ה : אהל בהם · בשמים מכאן שהשמש נתון בתוך תיקו · תנחומא : (ו) והוא כחתן יוצא

מצודת ציון

יט (ג) יביע · ידבר כמו יביעון בפיהם (לקמן נ"ט) : יחוה · יגיד כמו אחוה דעי (איוב ל"ב) : (ה) קום · ר"ל הבנין שלהם הנעשה בנטיית קו המשקל : מליהם · אמריהם כמו אין מלה בלשוני (לקמן קל"ט) :

מצודת דוד

בזה אודך בגוים כי אספר לומר דעו שה' מגדיל ישועות ר"ל עושה ישועות גדולות למלכו ולא בתשלום גמול כי אם בחסד: ולזרעו · וכן יעשה לזרעו עד עולם : יט (ב) השמים מספרים · רצה לומר על ידי השמים נראה כבוד האל וכאלו הם יספרו כבודו : ומעשה · הרקיע מגיד ומעיד על פלאי מעשי ידי ה': (ג) יום ליום · מיום ליום יביע אומר ר"ל בכל יום כאלו יאמרו בו פלאי ה' כי בכל עת נראה בהם מפלאות המקום : (ד) אין אומר · הן אמת שאין בהם אמירה ודיבור ולא נשמע קולם : (ה) בכל הארץ · אבל על כי בניני השמים יצאו נסיות נראים בכל הארץ לזה נשמע דבריהם בקצה הארץ עם שאין בהם אמירה כי במה שמראים מפלאות ה' הרי הם כאלו אמרו : לשמש · הנה לשמש שם אהל בהשמים כי כל מהלכו בשמים ולא יזוז משם: (ו) והוא · השמש בזה יוצא בשמחה להאיר על הארץ כאשר ישמח החתן בצאתו

כְּחָתָן יֹצֵא מֵחֻפָּתוֹ יָשִׂישׂ כְּגִבּוֹר לָרוּץ אֹרַח׃ ז מִקְצֵה
הַשָּׁמַיִם מוֹצָאוֹ וּתְקוּפָתוֹ עַל־קְצוֹתָם וְאֵין נִסְתָּר מֵחַמָּתוֹ׃
ח תּוֹרַת יְהוָה תְּמִימָה מְשִׁיבַת נָפֶשׁ עֵדוּת יְהוָה נֶאֱמָנָה
מַחְכִּימַת פֶּתִי׃ ט פִּקּוּדֵי יְהוָה יְשָׁרִים מְשַׂמְּחֵי־לֵב

רש"י

מחופתו · בכל בקר וזהו שאמר השמים מספרים כבוד אל : (ז) ותקופתו על קצותם · הקפת סבובו מקצה אל קצה : ואין נסתר מחמתו · אלמלי נתן ברקיע התחתון לא היה אדם נסתר מפניו מפני חמימותו · שחמה ולבנה ברקיע השני כדאמרינן (חגיגה י"ב) שבעה רקיעים הם וילון רקיע שחקים זבול מכון מעון ערבות · ומונה להם כסדרן וילון אינו משמש כלום רקיע יש בו חמה ולבנה כוכבים ומזלות וכו' : (ח) תורת ה' תמימה · גם היא מאירה כשמש כמו שנאמר בסוף הענין מאירת עינים · ואומר (משלי ו') כי נר מצוה ותורה אור · דבר אחר ואין נסתר מחמתו ליום הדין ולהטם אותם היום הבא (מלאכי ג') אבל תורת ה' תמימה משיבת נפש לדרכי חיים ומגינה היא על לומדיה מאותו להט כמו שנאמר וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה ומרפא וגו' (שם) : עדות ה' נאמנה · נאמנת היא להעיד בלומדיה : משיבת נפש · משיבתו מדרכי מיתה לדרכי חיים · תורה · עדות · פקודי · מצות · יראת · משפטי · ששה כנגד ששה סדרי משנה ובין כל שם ושם חמשה תיבות עם השם עצמו כנגד חמשה חומשי תורה ותופס בסופן אמת צדקו יחדו כולם יחד מתוקנים בחסד ואמת : מחכימת פתי ·

מצודת דוד

מחופתו : ישיש · הוא שש במהלכו כאשר ישיש הגבור לרוץ בארח כי בטוח הוא בגבורתו ולא יחת מפני כל וכן השמש בטוח הוא שילך מהלכו באין מוחה : (ז) מקצה · יציאת השמש הוא מקצה השמים לפי הנראה והנדמה לכל אחד באופק שלו : ותקופתו · וסבובו הוא על קצות השמים רצה לומר בכל יום זורח ברוח שזרח אתמול ושוקע ברוח ששקע אתמול וכן סובב והולך יום יום : ואין נסתר · ואין מי שיהיה נסתר מחום השמש : (ח) תורת ה' תמימה · אבל תורת ה' היא יותר תמימה ר"ל שלימה בפעולותיה ומועלת יותר מן השמש : משיבת נפש · ר"ל כי השמש עם כל תועלתו לפעמים יזיק בחומו הרבה עד כי יחלה האיש חולי המות אבל התורה משיבה עוד נפש האדם כי היא מגינה ומצלת מן המות : עדות · המצות יקראו עדות כי מעידים על המקיימים אשר מאמינים בה' : מחכימת פתי · אבל השמש

מצודת ציון

(ז) ותקופתו · מלשון הקפה וסבוב : (ח) משיבת · ענין הנחה והשקטה

לפעמים

מִצְוַת יְהוָה בָּרָה מְאִירַת עֵינָיִם׃ י יִרְאַת יְהוָה ׀
טְהוֹרָה עוֹמֶדֶת לָעַד מִשְׁפְּטֵי־יְהוָה אֱמֶת צָדְקוּ יַחְדָּו׃
יא הַנֶּחֱמָדִים מִזָּהָב וּמִפַּז רָב וּמְתוּקִים מִדְּבַשׁ וְנֹפֶת
צוּפִים׃ יב גַּם־עַבְדְּךָ נִזְהָר בָּהֶם בְּשָׁמְרָם עֵקֶב רָב׃
יג שְׁגִיאוֹת מִי־יָבִין מִנִּסְתָּרוֹת נַקֵּנִי׃ יד גַּם מִזֵּדִים ׀ חֲשֹׂךְ
עַבְדֶּךָ אַל־יִמְשְׁלוּ־בִי אָז אֵיתָם וְנִקֵּיתִי מִפֶּשַׁע רָב׃

רש"י

נותנת חכמה לפתאים : (ט) ברה · מאירה : (יא) ונפת צופים · ומתק צופים ברוקיא"ש בלע"ז ומכחה פתר ונופת ל' טיפה וכן נופת תטופנה (משלי ה') נפתי משכבי (שם ז') : (יב) בשמרם עקב רב · נזהרתי בשמירתם בשביל רב טובך אשר צפנת וללשון הזה עקב כמו (בראשית כ"ו) עקב אשר שמע אברהם בקולי · דבר אחר עקב רב סופן של ת"ח לבא לידי גדולה · עקב לשון סוף ויש לו חבר בל' משנה (סוטה מ"ט) בעקבות משיחא : (יג) שגיאות מי יבין · אני נזהרתי בהם אבל אי אפשר להזהר שלא אשגה בהם ואתה נקני מנסתרות שנסתרו ממני ולא ידעתי בחטאי בשגגה : (יד) גם מזדים · מן הזדונות : אז איתם · אהיה תמים ·

מצודת ציון

כמו למשיב נפש (רות ד'):(ט) ברה · מלשון ברור ונקי : (יא) ונופת · ענין הזלה כמו נופת תטופנה (ש"ה ד): צופים · כן יקראו חלות הדבש וכן צוף דבש (משלי ט"ז) וכפל דברו : (יב) עקב · ענין שכר וגמול שהוא סוף המעשה כהעקב הזה שהוא סוף הגוף וכן עקב תשמעון (דברים ז) : (יד) איתם · מלשון תם ושלם :

מצודת דוד

לפעמים יכניס חומו במוח האדם וישתגע : (ט) משמחי לב · ולא כן השמש כי מכניס דאגה בלב האדם שלא יהיה נלקה ברוב חומו : מאירת עינים · אבל השמש המרבה להסתכל באור השמש עיניו כהות : (י) עומדת לעד · ולא כן השמש כי לפעמים יכסהו הענן : צדקו יחדו · אינם מכחישין זה את זה אבל השמש כשהוא נראה בזה האופק אינו נראה באופק שממולו וכאלו מכחישים זה את זה : (יא) הנחמדים · למי שחומד בהם אין לו דבר יערוך אליו כי החמודים המה לו מזהב וגו' ומתוקים המה לו מדבש וגו' : (יב) גם עבדך · ר"ל גם אני מן העומדים בהם ואני נזהר בקיומם : בשמרם עקב רב · כי יש בשמירתן גמול שכר הרבה : (יג) מי יבין · מי יוכל להתבונן מבלי מלאת בו שגיאה כי פעמים רבות יקרה שישגה האדם בדעתו לחשוב שאין רע בדבר מה אבל לא כן הוא כי נעלם ונסתר ממנו תוכן הדבר : מנסתרות נקני · לזה אשאל אשר תכפר לי ותנקה אותי מהרע שעשיתי על כי היה נסתר ממני תוכן הדבר : (יד) גם מזדים ·

טו יִהְיוּ־לְרָצוֹן ׀ אִמְרֵי־פִי וְהֶגְיוֹן לִבִּי לְפָנֶיךָ יְהוָה צוּרִי
וְגוֹאֲלִי׃ כ א לַמְנַצֵּחַ מִזְמוֹר לְדָוִד׃ ב יַעַנְךָ יְהוָה בְּיוֹם
צָרָה יְשַׂגֶּבְךָ שֵׁם ׀ אֱלֹהֵי יַעֲקֹב׃ ג יִשְׁלַח־עֶזְרְךָ מִקֹּדֶשׁ
וּמִצִּיּוֹן יִסְעָדֶךָּ׃ ד יִזְכֹּר כָּל־מִנְחֹתֶךָ וְעוֹלָתְךָ יְדַשְּׁנֶה סֶלָה׃
ה יִתֶּן־לְךָ כִלְבָבֶךָ וְכָל־עֲצָתְךָ יְמַלֵּא׃ ו נְרַנְּנָה ׀ בִּישׁוּעָתֶךָ

רש"י

אמרו חכמים למה דוד דומה לכותי המחזר על הפתחים והם מערימים בדבר יותר מכל אדם תנו לי מים לשתות דבר שאין בו חסרון כיס משתתה אומר יש כאן בצל קטן משנתנו לו אומר יש בצל בלא מלח משנתנו לו אומר תנו לי מעט לחם שלא יזיקני הבצל כך אמר דוד בתחלה על השגגות ואח"כ על הזדונות ואח"כ על המרדים · פשעים אלו המרדים שמתכוין להכעיס וכן הוא אומר (מלכים ב' ג') מלך מואב פשע בי : (טו) יהיו לרצון · לפיוס לרצותך : כ (ב) יענך ה' ביום צרה · המזמור הזה על שם שהיה שולח את יואב ואת כל ישראל למלחמה והוא היה עומד בירושלים ומתפלל עליהם כענין שנא' (שמואל ב' י"ח) טוב כי תהיה לנו מעיר לעזור ואמרו רבותינו אלמלא דוד לא עשה יואב מלחמה : שם אלהי יעקב · שהבטיחו בלכתו לחרן ושמר הבטחתו ולכך נאמר אלהי יעקב : (ג) מקדש · מהיכל קדשו שהוא שוכן שם : (ד) מנחתיך ועולתך · הם התפלות שאתם מתפללים במלחמה : ידשנה סלה · לשון שומן כמו (דברים ל"א) ואכל ושבע ודשן כלומר יקבלם ברצון כעולות מחים : (ו) נרננה בישועתך · כשיושיע אותך

מצודת דוד

גם מעשות רע במזיד מנע אותי ואמן לבבי לכל עשותו : אל ימשלו בי · רצה לומר לא יוכלו להמות לבבי אל העבירות והמתיקות שיש בתאות הזדים השם אלא אתגבר על התאוה : אז איתם · אז אהיה תמים כי על השגיאות תכפר ומהזדים תחשוך אותי כי מפשע והוא המרד שהוא עון רב וגדול מזה אהיה נקי מעצמי כי בודאי לא אחטא במרד ואם כן לא ישאר בידי מאומה רע ואהיה תמים וכאומר הנה מאד קשה להיות התמים כי אם באופן זה : (טו) והגיון לבי · גם מחשבות לבי מה שלא אוכל להוציא בפה גם המה יהיו לרצון לפניך : כ (א) לדוד · המשורר אמר אותו בעבור דוד בלכתו למלחמה : (ב) ביום צרה · כאשר תלחם מול האויב : ישגבך · יחזק אותך שם אלהי יעקב ור"ל כמו שחזק את יעקב מול לבן ועשו ולא יכלו לו כן לא יוכלו אויביך לך : (ג) מקודש · ממקום קדשו הוא בית המקדש שהוא מקום השכינה ומשם בא העזר : ומציון וגו' · כפל הדבר במ"ש : (ד) יזכור · יהיו זכורים לפניך המנחות אשר הבאת : ידשנה סלה · עד עולם יקובל עולתך ברצון ותאכלם האש ויעשו דשן : (ה) כלבבך ·

מצודת ציון

כ (ג) יסעדך · מלשון סעד ותמיכה : (ד) ידשנה · מלשון

וּבְשֵׁם־אֱלֹהֵינוּ נִדְגֹּל יְמַלֵּא יְהוָה כָּל־מִשְׁאֲלוֹתֶיךָ׃ ז עַתָּה
יָדַעְתִּי כִּי הוֹשִׁיעַ ׀ יְהוָה מְשִׁיחוֹ יַעֲנֵהוּ מִשְּׁמֵי קָדְשׁוֹ
בִּגְבֻרוֹת יֵשַׁע יְמִינוֹ׃ ח אֵלֶּה בָרֶכֶב וְאֵלֶּה בַסּוּסִים
וַאֲנַחְנוּ ׀ בְּשֵׁם־יְהוָה אֱלֹהֵינוּ נַזְכִּיר׃ ט הֵמָּה כָּרְעוּ וְנָפָלוּ
וַאֲנַחְנוּ קַּמְנוּ וַנִּתְעוֹדָד׃ י יְהוָה הוֹשִׁיעָה הַמֶּלֶךְ יַעֲנֵנוּ
בְיוֹם־קָרְאֵנוּ׃ כא א לַמְנַצֵּחַ מִזְמוֹר לְדָוִד׃ ב יְהוָה בְּעָזְּךָ
יִשְׂמַח־מֶלֶךְ וּבִישׁוּעָתְךָ מַה־יָּגֶיל יתיר י' מְאֹד׃ ג תַּאֲוַת

רש"י

הקדוש ב"ה נרננה כולנו להקב"ה: ובשם אלהינו נדגול · נתאסף ונעשה חיל: (ז) עתה ידעתי · זו היא הרננה שנרנן עתה בתשועה זו שבאה ליואב ולישראל ידעתי שחפץ המקום בו ועננו משמי קדשו כי תשועתם היא תשועתי: (ח) אלה ברכב · יש מן האומות שבוטחים ברכב ברזל שלהם ויש שבוטחים בסוסיהם אבל אנחנו בשם ה' נזכיר כי לו הישועה · נזכיר לשון הקטרה ותפלה כמו (ישעיה ס"ו) מזכיר לבונה · את אזכרתה (ויקרא ה') ולפיכך המה יכרעו ויפולו: (ט) ואנחנו קמנו ונתעודד · נתגבר עליהם כמו (לקמן קמ"ז) מעודד ענוים לשון עוז: כא (ב) בעזך ישמח מלך · רבותינו פתרוהו על מלך המשיח ונכון הדבר לפותרו עוד על דוד עצמו לתשובת אחרים

מצודת ציון

דשן: (ו) נדגול · מלשון דגל: (ט) ונתעודד · ענין רוממות וחוזק כמו מעודד ענוים ה' (לקמן קמ"ז):

מצודת דוד

כתאות לבבך: ימלא · יתקיימו עצתך: (ו) בישועתך · בעבור התשועה הבאה ממך כולנו נרננה: ובשם · בעזר אלוה נלכה בדגלים למלחמה וה' ימלא שאלתך כי נתגבר במלחמה: (ז) עתה ידעתי · מהנפלאות אשר נעשו עתה לדוד מהם אדע שעד הנה הושיע ה' למשיחו במה שלא היה נלכד ביד שאול ולא במקרה וברוב תחבולותיו היה נמלט: יענהו · אז ענהו משמי קדשו להושיע בגבורות התשועה הבאה מימינו: (ח) אלה ברכב · כי הנה רואים אנחנו אשר אנשי מלחמתנו הבאים למלחמה אלה באים ברוב רכב ואלה באים ברוב סוסים אשר בהם ימצא העזר במלחמה: ואנחנו · ר"ל הנה אתנו מעט רכב וסוסים ואך אנחנו נזכיר במלחמה שם ה' ומעמו נבקש העזר: (ט) המה וגו' · הבאים ברוב רכב וסוסים כורעים ונופלים לפנינו ואנחנו קמים ומתרוממים ומתחזקים ומזה נדע שגם עד הנה הושיע ה' למשיחו מה שנמלט מיד שאול: (י) ה' הושיעה · כן הושיעה בכל עת: ביום קראנו · בו ביום שנקרא אליך: כא (ב) בעזך · בהעוז הניתן ממך למלך המשיח הנה ישמח בו: ובישועתך · כפל הדבר במלות

לִבּוֹ נָתַתָּה לּוֹ וַאֲרֶשֶׁת שְׂפָתָיו בַּל־מָנַעְתָּ סֶּלָה׃ ד כִּי־
תְקַדְּמֶנּוּ בִּרְכוֹת טוֹב תָּשִׁית לְרֹאשׁוֹ עֲטֶרֶת פָּז׃ ה חַיִּים ׀
שָׁאַל מִמְּךָ נָתַתָּה לּוֹ אֹרֶךְ יָמִים עוֹלָם וָעֶד׃ ו גָּדוֹל
כְּבוֹדוֹ בִּישׁוּעָתֶךָ הוֹד וְהָדָר תְּשַׁוֶּה עָלָיו׃ ז כִּי־תְשִׁיתֵהוּ
בְרָכוֹת לָעַד תְּחַדֵּהוּ בְשִׂמְחָה אֶת־פָּנֶיךָ׃ ח כִּי־הַמֶּלֶךְ
בֹּטֵחַ בַּיהוָה וּבְחֶסֶד עֶלְיוֹן בַּל־יִמּוֹט׃ ט תִּמְצָא יָדְךָ

רש"י

שלא האמינו בו שאמר שלקח את בת שבע אמר מזמור זה : (ג) וארשת · לשון דבור ואין לו דמיון ומנחם הביא לו חבר ברשיון כורש מלך פרס (עזרא ג') ושניהם לשון מבטא שפתים (סא"א) : (ד) כי תקדמנו ברכות טוב · קודם ששאלתי ממך הקדמת לי ברכתך ע"י נתן הנביא (שמואל ב' ז') והקימותי את זרעך וגו' והכינותי את כסא ממלכתך על ישראל לעולם : תשית לראשו עטרת פז · ויקח עטרת מלכם ותהי על ראש דוד (שם י"ב) : (ה) חיים שאל ממך · כשהייתי בורח לחוצה לארץ מפני שאול הייתי מתפלל אתהלך לפני ה' בארצות החיים (לקמן קט"ז) : נתתה לו · שהשיבותני לארץ ישראל : אורך ימים · למלכותי שאמרת והכינותי את כסא ממלכתך עד עולם : (ו) תשוה · מנחם פתר תשוה תשים תשית לשון אחד להם : (ז) תחדהו · לשון חדוה : את פניך · בגן עדן ורבותינו שדרשוהו במלך המשיח הביאו ראיה לדבר ועד עתיק יומין מטא ולקדמוהי הקריבוהי (דניאל ז') ואומר (ירמיה ל') והקרבתיו ונגש אלי : (ח) בל ימוט · ובחסד עליון הוא בוטח שלא ימוט : (ט) תמצא ידך לכל אויביך · כל מכה ידך שים לך

מצודת דוד

במלות שונות : (ג) תאות לבו · מה שיתאוה בלבו תתן לו עם כי לא שאל עליו ואמר בלשון עבר כדרך הנבואה בהרבה מן המקומות על כי במראה הנבואה נראה כאלו כבר היה הדבר : וארשת · וכל שכן שבל תמנע ממנו מה שישאל בפיו : (ד) כי תקדמנו · תקדים ליתן לו ברכות טוב טרם ישאל עליו : עטרת פז · ר"ל כבוד הרבה : (ה) חיים שאל · ארז"ל כאשר יראה משיח בן דוד שנהרג משיח בן יוסף ישאל אז על החיים וה' יבטיחו עליו : (ו) בישועתך · על ידי ישועתך יתגדל כבודו : (ז) כי תשיתהו · תשים אותו לעולם לברכה כי הכל יתברכו בו לומר שיהיו כמוהו : תחדהו · תשמחו בשמחת ראיית פניך : (ח) כי וגו' · בעבור שיהיה בטחונו בה' לזה לא ימוט : (ט) תמצא ·

מצודת ציון

כא (ג) וארשת · ענין מבטא והמירס ואין לו דומה במקרא ובפיוט של ר"ה ארשת שפתינו : (ד) תשית · תשים : לראשו · בראשו : (ו) תשוהו · תשים : (ז) תחדהו · מלשון חדוה ושמחה כמו ויחד יתרו (שמות י"ח) : (ט) תמצא · תספיק כמו ומצא להם (במדבר י"א) :

לכל־איביך ימינך תמצא שנאיך: י תשיתמו ׀ כתנור אש
לעת פניך יהוה באפו יבלעם ותאכלם אש: יא פרימו
מארץ תאבד וזרעם מבני אדם: יב כי־נטו עליך רעה
חשבו מזמה בל־יוכלו: יג כי תשיתמו שכם במיתריך
תכונן על־פניהם: יד רומה יהוה בעזך נשירה ונזמרה
גבורתך: כב א למנצח על־אילת השחר מזמור לדוד:
ב אלי אלי למה עזבתני רחוק מישועתי דברי שאגתי:

רש"י

להכות הכאה על אויביך: (י) לעת פניך · לעת זעמך: באפו יבלעם · תפלה היא זו: (יא) פרימו מארץ תאבד · להקב"ה הוא מתפלל שיאבד זרעו של הרשע: (יב) כי נטו עליך רעה · כנגד טיטוס הרשע שאמר הרג את עצמו: בל יוכלו · לעשותה: (יג) כי תשיתמו שכם · אשר תשית אותם לחלק שיחלקו לישראל את ממונם כמו שנא' (ישעיה כ"ג) והיה סחרה ואתננה וגו': במיתריך תכונן על פניהם · במיתרי קשתותיך תכונן אליך ותזמינם לירות על פניהם: (יד) רומה ה' בעזך · על הקמים ונשירה ונזמרה (ס"א): כב (א) אילת השחר · שם כלי שיר ד"א על כנסת ישראל שהיא אילה אהבים הנשקפה כמו שחר (שה"ש ו' י') ורבותינו דרשוהו באסתר ומנחם פתר אילת לשון חוזק כמו אילותי לעזרתי חושה (סימן זה): השחר · ל' שחרית ומנחם פתר לשון בקור כמו שוחר טוב יבקש רצון (משלי י"א) וכמו לשחר פניך: (ב) למה עזבתני · עתידה היא ללכת בגולה ואמר דוד תפלה

מצודת ציון

(י) תשיתמו · תשים אותם: יבלעם · מלשון בליעה והשחתה: (יג) שכם · חלק כמו שכם אחד (בראשית מ"ח): במיתריך · הוא חבל הקשת כמו על יתר (לעיל י"א): כב (א) אילת השחר · שם כלי זמר ידוע אז אצלם:

מצודת דוד

תספיק מכת ידך לכל אויביך: ימינך תמצא · ר"ל תשיגם ולא יוכלו להנצל: (י) תשיתמו · יתמיד בהם האש כמו בתנור: לעת פניך · בעת כעסך אז יבלעם באפו ותאכלם האש: (יא) פרימו · בניהם: וזרעם · כפל הדבר במלות שונות: (יב) כי נטו · על כי נטו לעשות רעה למולך כמ"ש יתיצבו וגו' על ה' ועל משיחו (לעיל ב'): חשבו מזמה · יחשבו מחשבות שא"א להם לעשותם: (יג) כי תשיתמו · כי בעבור זאת תשים אותם לחלק אחד שיעמדו מובדל בפאה אחת להיות למטרה לחץ: במיתריך · בחבל הקשת תכונן החצים לירות בהם: (יד) בעזך · כפי גודל כחך תרים עצמך להפרע מאויביך ואז נשירה וגו': כב (ב) אלי אלי · כפל המלה כדרך הקוראים והצועקים כמו ענני ה' ענני (מ"א י"ח): רחוק וגו' · ר"ל דברי

שאגתי

ג אֱלֹהַי אֶקְרָא יוֹמָם וְלֹא תַעֲנֶה וְלַיְלָה וְלֹא־דוּמִיָּה לִי׃
ד וְאַתָּה קָדוֹשׁ יוֹשֵׁב תְּהִלּוֹת יִשְׂרָאֵל׃ ה בְּךָ בָּטְחוּ
אֲבֹתֵינוּ בָּטְחוּ וַתְּפַלְּטֵמוֹ׃ ו אֵלֶיךָ זָעֲקוּ וְנִמְלָטוּ בְּךָ
בָטְחוּ וְלֹא־בוֹשׁוּ׃ ז וְאָנֹכִי תוֹלַעַת וְלֹא־אִישׁ חֶרְפַּת אָדָם
וּבְזוּי עָם׃ ח כָּל־רֹאַי יַלְעִגוּ לִי יַפְטִירוּ בְשָׂפָה יָנִיעוּ
רֹאשׁ׃ ט גֹּל אֶל־יְהוָה יְפַלְּטֵהוּ יַצִּילֵהוּ כִּי חָפֵץ בּוֹ׃ י כִּי־
אַתָּה גֹחִי מִבָּטֶן מַבְטִיחִי עַל־שְׁדֵי אִמִּי׃ יא עָלֶיךָ
הָשְׁלַכְתִּי מֵרָחֶם מִבֶּטֶן אִמִּי אֵלִי אָתָּה׃ יב אַל־תִּרְחַק

רש"י

זו על העתיד: רחוק מישועתי · ומדברי שאגתי: (ג) אקרא יומם · אני קורא לך מיום אל יום ואינך עונה: (ד) ואתה קדוש · ויושב לשמוע תהלות ישראל מימים קדמונים: (ז) ואנכי תולעת · כל ישראל מכונה כאיש אחד: (ח) יפטירו · יפתחו כמו פטר רחם ופטר חמור (שמות י"ג) פוטר מים (משלי י"ז): (ט) גול אל ה' · כמו לגולל יש לאדם לגולל יהבו ומשאו אל יוצרו למען יפלטהו: (י) גוחי · מוציאי ומושכי כמו (איוב מ') יגיח ירדן אל פיהו: מבטיחי על שדי אמי · זימנת לאדם שדים לישען עליהם למחיה: (יא) עליך השלכתי מרחם ·

מצודת דוד

שאגתי כמה להתפלל על מה אתה רחוק מישועתי: (ג) ולילה · ואף בלילה אני קורא ומתפלל: ולא דומיה לי · לא אשתוק כי כשהאדם נענה דרכו לשתוק אבל לא כשעדיין לא נענה: (ד) יושב · קיים ונצחי כמו אתה ה' לעולם תשב (איכה ה') ור"ל הלא ככחך אז כחך עתה ופעמים רבות היית תהלות ישראל כי היו מהללים אותך בהושיעך אותם מצרתם ומדוע אם כן תרחק עתה מישועתי: (ה) בטחו ותפלטמו · כאשר בטחו בך כן הצלתם: (ז) תולעת · כחי תשש כתולעת: חרפת אדם · בני אדם יחרפו עמדי את הזולת כי יאמרו לו בחרפת שהוא שפל כמוני: ובזוי עם · כל עם מבזה זולתו עמדי וכפל הדבר במלות שונות: (ח) יפטירו · יפתחו שפתם ללעוג בי ויניעו בראש כדרך המלעיג: (ט) גול · אבל המגלגל ומשליך בטחונו אל ה' הוא מצילו: כי חפץ בו · במי שבוטח בו כראוי: (י) גוחי מבטן · מוציאי מבטן אמי: מבטיחי · ממך הובטחתי להשען על שדי אמי להיות נזון מחלבה: (יא) מרחם · מעת צאתי מרחם אמי השלכתי עליך להזמין לי די ספוקי: מבטן וגו' · כפל הדבר

מצודת ציון

(ח) יפטירו · ענין פתיחה כמו פוטר מים (משלי י"ז): (י) גוחי · ענין הוצאה והמשכה כמו ותגח

מִמֶּנִּי כִּי־צָרָה קְרוֹבָה כִּי־אֵין עוֹזֵר׃ יג סְבָבוּנִי פָּרִים
רַבִּים אַבִּירֵי בָשָׁן כִּתְּרוּנִי׃ יד פָּצוּ עָלַי פִּיהֶם אַרְיֵה
טֹרֵף וְשֹׁאֵג׃ טו כַּמַּיִם נִשְׁפַּכְתִּי וְהִתְפָּרְדוּ כָּל־עַצְמוֹתָי
הָיָה לִבִּי כַּדּוֹנָג נָמֵס בְּתוֹךְ מֵעָי׃ טז יָבֵשׁ כַּחֶרֶשׂ ׀ כֹּחִי
וּלְשׁוֹנִי מֻדְבָּק מַלְקוֹחָי וְלַעֲפַר־מָוֶת תִּשְׁפְּתֵנִי׃ יז כִּי סְבָבוּנִי
כְּלָבִים עֲדַת מְרֵעִים הִקִּיפוּנִי כָּאֲרִי יָדַי וְרַגְלָי׃ יח אֲסַפֵּר

רש"י

נשלכתי מרחם מאז הוצאתני מרחם כמה דאת אמר (ישעיה מו) העמוסים מני בטן מאז נולדו השבטים נשאם ונהלם: (יג) פרים רבים · מלכים חזקים: אבירי בשן · גם הוא לשון פרים בבשן שהם שמנים: כתרוני · סבבוני ככתר המקפת את הראש: (יד) אריה טורף · נבוכדנצר: (טו) כדונג · שעוה הנימוחה מחום האש: (טז) מלקוחי · הם החניכים שקורין פאלייש בלע"ז כשאדם מצר אין רוק מצוי בפיו ומנחם פתר מלקוחי אנטיילא"ש בלע"ז כמו (ישעיה ו') במלקחים לקח והמלקות הן השינים אשר דומות למלקוחי חרשים (סא"א): ולעפר מות · לדכאות מיתה: תשפתני · אתה מושיבני לשון שפיתת קדירה שפות הסיר (יחזקאל כ"ה) ומנחם פתר כל לשון שפיתה לשון שימה: (יז) כארי ידי ורגלי · כאלו הם מדוכאים בפי ארי וכן אמר חזקיה כארי כן ישבר כל עצמותי (ישעיה ל"ח): (יח) אספר ·

מצודת ציון

בנהרותיך (יחזקאל ל"ב): (יג) אבירי בשן · פרים חזקים הרועים בבשן כי שם מרעה שמן וטוב: (יד) פצו · פתחו כמו פצו שפתי (לקמן ס"ו): (טו) כדונג · כשעוה וכן כהמס דונג (לקמן ס"ח): (טז) מלקוחי · הוא מה שממעל הלשון ומתחת ויקרא כן ע"ש שבהם לוקחים המאכל בעת הלעיסה: תשפתני · ענין עריכה כמו שפות הסיר (יחזקאל כ"ד): (יז) מרעים · מלשון רע: הקיפוני ·

מצודת דוד

כמ"ש: (יב) קרובה · וחיש מהר צריך אני להצלה: כי אין עוזר · אין בעולם עוזר בלתך: (יג) כתרוני · סבבוני ככתר המקיף את הראש: (יד) פצו · פתחו פיהם לבלעני: אריה · כארים שמתחלה טורף ואח"ז שואג בשמחת גבורתו כן האויב בולע ומרים קול שמחה: (טו) נשפכתי · האיברים שבי נשפכו כמים ונתפרדו עצמותי: כדונג · הנמס מחום האש כן נמס לבי בתוך מעי: (טז) מדבק מלקוחי · בעבור הצער כלה הרוק שבפי ולכן נדבק הלשון בבשר הפה: תשפתני · תערכני לשכב לעפר מות והוא הקבר: (יז) כלבים · נושכים ככלבים: כארי · ישברו ידי ורגלי כמו הארי המשבר עצמות הנטרף בפיו: (יח) אספר · מגודל הרזון

בולטים

כָּל־עַצְמוֹתָי הֵמָּה יַבִּיטוּ יִרְאוּ־בִי׃ יט יְחַלְּקוּ בְגָדַי לָהֶם
וְעַל־לְבוּשִׁי יַפִּילוּ גוֹרָל׃ כ וְאַתָּה יְהוָה אַל־תִּרְחָק אֱיָלוּתִי
לְעֶזְרָתִי חוּשָׁה׃ כא הַצִּילָה מֵחֶרֶב נַפְשִׁי מִיַּד־כֶּלֶב
יְחִידָתִי׃ כב הוֹשִׁיעֵנִי מִפִּי אַרְיֵה וּמִקַּרְנֵי רֵמִים עֲנִיתָנִי׃
כג אֲסַפְּרָה שִׁמְךָ לְאֶחָי בְּתוֹךְ קָהָל אֲהַלְלֶךָּ׃ כד יִרְאֵי
יְהוָה ׀ הַלְלוּהוּ כָּל־זֶרַע יַעֲקֹב כַּבְּדוּהוּ וְגוּרוּ מִמֶּנּוּ כָּל־
זֶרַע יִשְׂרָאֵל׃ כה כִּי לֹא־בָזָה ׀ וְלֹא שִׁקַּץ עֱנוּת עָנִי
וְלֹא־הִסְתִּיר פָּנָיו מִמֶּנּוּ וּבְשַׁוְּעוֹ אֵלָיו שָׁמֵעַ׃ כו מֵאִתְּךָ
תְּהִלָּתִי בְּקָהָל רָב נְדָרַי אֲשַׁלֵּם נֶגֶד יְרֵאָיו׃ כז יֹאכְלוּ

רש"י

כל עצמותי · כאב עצמי : המה יביטו · שמחים לאידי : (יט) ועל לבושי יפילו גורל · בוזזים את נכסינו : (כ) אילותי · כחי כמו (לקמן פ"ח) הייתי כגבר אין איל וכמו יש לאל ידי (בראשית ל"א) : (כב) הושיעני מפי אריה · כאשר מקרני ראמים עניתני זה האמורי אשר כגובה ארזים גבהו (עמוס ב') שלשים ואחד מלכים : (כג) אספרה שמך לאחי · בהתאסף כל הגליות וכן הוא אומר להם יראי ה' הללוהו אלו הגרים וכל זרע יעקב : (כד) וגורו · לשון יראה : (כה) ענות עני · צעקת הדל · כל עניה שבמקרא ל' צעקה ועוד יש לפתור ענות ל' הכנעה כמו

מצודת דוד

בולטים עצמותי עד שאוכל לספרם ושונאי מסתכלים בי דרך בזיון ונקמה : (יט) יחלקו · מפשיטים מעלי וחולקים ביניהם : ועל לבושי · כפל הדבר במ"ש : (כ) אילותי · אתה חזקי מהר לעזרתי : (כא) מיד כלב · מדואג הנושך ככלב : (כב) עניתני · הלא מעולם ענית לי להצילני מחוזק השונאי כוכבים לזה הושיעני גם עתה : (כג) אספרה · אז אספר הנס ברבים : (כד) יראי ה' · כה אומר להם אתם יראי ה' הללו אותו : (כה) כי לא בזה · על שלא בזה הכנעת העני : ובשועו · אבל כשצעק אל ה' שמע אליו : (כו) מאתך וגו' · ר"ל מה שאהללך בקהל רב באה היא מאתך בעבור התשועה שעשית לי ולזה הנדרים שנדרתי בעת צרה אשלם נגד יראיו לפרסם הנס : (כז) יאכלו · מזבחי

מצודת ציון

סבבוני : (כ) אילותי · ענין כח ואומץ כמו כגבר אין איל (לקמן פח): (כא) יחידתי · נשמתי שהיא יחידה מול חלקי הגוף וכחותיו וכן מכפירים יחידתי (לקמן ל"ה) : (כד) וגורו · ופחדו : (כה) שקץ · ענין תעוב : ענות · הכנעה כמו לענות מפני

עֲנָוִים ׀ וְיִשְׂבָּעוּ יְהַלְלוּ יְהֹוָה דֹּרְשָׁיו יְחִי לְבַבְכֶם לָעַד׃
כח יִזְכְּרוּ ׀ וְיָשֻׁבוּ אֶל־יְהֹוָה כָּל־אַפְסֵי־אָרֶץ וְיִשְׁתַּחֲווּ
לְפָנֶיךָ כָּל־מִשְׁפְּחוֹת גּוֹיִם׃ כט כִּי לַיהֹוָה הַמְּלוּכָה וּמֹשֵׁל
בַּגּוֹיִם׃ ל אָכְלוּ וַיִּשְׁתַּחֲווּ ׀ כָּל־דִּשְׁנֵי־אֶרֶץ לְפָנָיו יִכְרְעוּ
כָּל־יוֹרְדֵי עָפָר וְנַפְשׁוֹ לֹא חִיָּה׃ לא זֶרַע יַעַבְדֶנּוּ יְסֻפַּר
לַאדֹנָי לַדּוֹר׃ לב יָבֹאוּ וְיַגִּידוּ צִדְקָתוֹ לְעַם נוֹלָד כִּי עָשָׂה׃

ר ש " י

(שמות י') לענות מפני שהוא נכנע ומתפלל לפניך : (כז) יאכלו ענוים · לעת גאולתנו לימות משיחנו : יחי לבבכם לעד · כל זה אומר לפניהם : (כח) יזכרו וישובו אל ה' · יזכרו הרעה שמצאתנו כשיראו את הטובה וישובו אל ה' : (כט) כי לה' המלוכה · כי יראו שחוזרת לו המלוכה והממשלה : (ל) אכלו וישתחוו כל דשני ארץ · הרי זה מקרא מסורס אכלו ענוים כל דשני הארץ וישתחוו לה' בהלל והודאה על הטובה : דשני ארץ · טוב חלב הארץ כל זה יראו אפסי הארץ וישובו אל ה' : לפניו יכרעו · אז כל מתי אויבי תורה מתוך גיהנם ולא ירחם עליהם לחיות את נפשם מגיהנם : ונפשו · של כל אחד ואחד : לא חיה · לא יחיה · ורבותינו דרשו מן המקרא הזה שהמתים לפני מיתתם בשעת נטילת נשמה רואין פני שכינה : (לא) זרע יעבדנו וגו' · זרע ישראל אשר תמיד עובדים אותו : יסופר לה' לדור · הרי המקרא ודרשהו יסופר לדור אחרון לשם ה' ולשבחו את אשר עשה לאותו זרע : (לב) יבאו · הראשונים ויגידו צדקתו לעם הנולד כי עשה להם

מצודת ציון | מצודת דוד

(שמות י') : (כח) אפסי · קצות : שלמי התודה אשר אביא לה' : יחי ·
(ל) דשני · מלשון דשן ושמן : רצה לומר ישמחו בלבבם לעד כי
שיאמר כאלו לבו מת כמ"ש בנבל
הכרמלי וימת לבו (ש"א כ"ה) : (כח) יזכרו · בגודל פלאי ה' וישובו
כולם אליו : (כט) כי לה' המלוכה · ר"ל הכל יכירו אשר לה' המלוכה
והוא מושל בכל הגוים : (ל) כל דשני ארץ · כל שמנים ובריאים
כאשר יאכלו מה רצה לומר כאשר יבוא להם טובה ישתחוו לה' כי יכירו
שהכל בא מידו : כל יורדי עפר · כל בני אדם המעותדים לרדת בעפר
הקבר : ונפשו לא חיה · אבל ה' לא יחיה אף אחת מהם :
(לא) זרע יעבדנו · כל בני אדם שמאמינים בו ואשר עבדוהו מעולם
אותם יהיה והם יספרו מעשה ה' להדור שאחריהם : (לב) יבואו · הם
יבואו ויגידו צדקתו לעם הנולד אחריהם : כי עשה · אשר עשה עמהם :

ס'

כג א מִזְמוֹר לְדָוִד יְהוָה רֹעִי לֹא אֶחְסָר׃ ב בִּנְאוֹת דֶּשֶׁא
יַרְבִּיצֵנִי עַל־מֵי מְנֻחוֹת יְנַהֲלֵנִי׃ ג נַפְשִׁי יְשׁוֹבֵב יַנְחֵנִי
בְמַעְגְּלֵי־צֶדֶק לְמַעַן שְׁמוֹ׃ ד גַּם כִּי־אֵלֵךְ ׀ בְּגֵיא צַלְמָוֶת
לֹא־אִירָא רָע כִּי־אַתָּה עִמָּדִי שִׁבְטְךָ וּמִשְׁעַנְתֶּךָ הֵמָּה
יְנַחֲמֻנִי׃ ה תַּעֲרֹךְ לְפָנַי ׀ שֻׁלְחָן נֶגֶד צֹרְרָי דִּשַּׁנְתָּ בַשֶּׁמֶן

רש"י

צדקה: כג (א) מזמור לדוד. אמרו רבותינו כל מקום שנאמר מזמור לדוד מנגן ואחר כך שורה עליו שכינה מזמור להביא רוח הקודש לדוד וכל שנאמר בו לדוד מזמור שרתה עליו שכינה ואחר כך אמר שירה: ה' רועי. במדבר הזה שאני הולך בו בטוח אני שלא אחסר כלום: (ב) בנאות דשא. בנוה דשאין. לפי שהתחיל לדמות מזונותיו למרעה בהמה שאמר ה' רועי נופל על הלשון של ה' רועי נאות דשא ומזמור זה אמר דוד ביער חרת למה נקרא שמו יער חרת שהיה מגוגב כחרס והרטיבו הקב"ה מטוב של העולם הבא. מדרש תהלים: (ג) נפשי ישובב. רוחי שהופג בצרות ובמנוסה ישובב לקדמותו: במעגלי צדק. בדרכי מישור שלא אפול ביד אויבי: (ד) בגיא צלמות. בארץ חשך ועל מדבר זיף אמר. כל צלמות לשון חשך פירשו דונש בן לברט: שבטך ומשענתך. יסורים שבאו עלי ומשען שאני בטוח על חסדך שניהם ינחמוני שיהו לי לסלוח עון ובטוח אני שתערוך לפני שלחן היא המלכות: (ה) דשנת בשמן ראשי. כבר נמשחתי על פיך

מצודת דוד

כג (א) ה' רועי. על כי ה' רועה אותי א"כ בודאי לא אהיה חסר מאומה כי הכל בידו: (ב) בנאות. כרועה הרחמני המרבץ עדרו במקום דשא ולפי שהמשילו לרועה אמר לי הנופל ברועה: מי מנוחות. כי מים הנחים המה צלולים משא"כ הרודפים כי יגרשו מימיו רפש וטיט: (ג) ינחני. ינהג אותי בארחת יושר למען לא אכשל: למען שמו. להודיע רוב השגחתו על יראיו: (ד) בגיא צלמות. בעמק אופל ר"ל במקום סכנה: לא אירא רע. ממקרה רע: שבטך ומשענתך. מה שאתה מכה אותי בשבט של יסורין ותחזור ותסמוך אותי הם הם המנחמים אותי כי בזה אראה שלא עזבתני להמקרים: (ה) תערוך. ועי"ז אבטח שעוד תערוך לפני שלחן במעדנים להתענג בהם: נגד צוררי. רצה לומר המה יראו בכבודי: דשנת. רצה לומר מאז משחת ראשי בשמן המשחה להיות מלך:

מצודת ציון

כג (ב) בנאות. ענין מדור כמו נאות השלום (ירמיה כ"ה): ירביצני. ענין השכיבה לנוח: ינהלני. ענין הנהגה כמו נהלת בעזך (שמות ט"ו): (ג) ישובב. ענין הנחה והשקט: (ד) צלמות. צלו של מות רצה לומר חשכת הקבר: (ה) דשנת. מל' דשן

כוסי

רֹאשִׁי כּוֹסִי רְוָיָה׃ ו אַךְ טוֹב וָחֶסֶד יִרְדְּפוּנִי כָּל־יְמֵי חַיָּי
וְשַׁבְתִּי בְּבֵית־יְהֹוָה לְאֹרֶךְ יָמִים׃ כד א לְדָוִד מִזְמוֹר לַיהֹוָה
הָאָרֶץ וּמְלוֹאָהּ תֵּבֵל וְיֹשְׁבֵי בָהּ׃ ב כִּי־הוּא עַל־יַמִּים
יְסָדָהּ וְעַל־נְהָרוֹת יְכוֹנְנֶהָ׃ ג מִי־יַעֲלֶה בְהַר־יְהֹוָה וּמִי
יָקוּם בִּמְקוֹם קָדְשׁוֹ׃ ד נְקִי כַפַּיִם וּבַר־לֵבָב אֲשֶׁר ׀ לֹא־
נָשָׂא לַשָּׁוְא נַפְשִׁו נפשי קרי וְלֹא נִשְׁבַּע לְמִרְמָה׃ ה יִשָּׂא
בְרָכָה מֵאֵת יְהֹוָה וּצְדָקָה מֵאֱלֹהֵי יִשְׁעוֹ׃ ו זֶה דּוֹר

רש"י

למלך: כוסי רויה · לשון שובע: כד (א) לה' הארץ · ארץ ישראל: תבל · שאר ארצות: (ב) על ימים יסדה · שבעה ימים מקיפין ארץ ישראל וארבע נהרות ירדן וירמוך קרמיון ופוגה: (ג) מי יעלה בהר ה' · אף על פי שכל יושבי תבל שלו אין הכל כדי ליקרב אליו אלא אלה נקי כפים וגו': (ד) לא נשא לשוא נפשי · לא נשבע בשמי ובנפשי לשוא מצינו לשון שבועה נופל על נפש שנאמר נשבע ה' לבאות בנפשו (עמוס ז'): (ו) זה ·

מצודת ציון

ושמן: רויה· ענין שביעה כמו תלמים רוה (לקמן ס"ה): כד (א) לה'· של ה': תבל· הוא המקום המיושב: (ד) לא נשא· לא נשבע כמו לא תשא (שמות כ'): נפשי· שם ה' כמו נשבע ה' אלהים בנפשו (עמוס ו') ואמר דבריו במקום ה': (ה) ישא· יקח כמו וישאו להם נשים (רות א'):

מצודת דוד

כוסי רויה· השבעתני להיות כוסי שבע' רלה לומר שאמלוך בכל אות נפשי ודרך הלא תקום: (ו) אך טוב· לא תבוא עלי עוד מאומה רע ואך הטוב והחסד ירדוף אחרי לבוא עלי: ושבתי· ישיבתי בבית ה' תהיה לאורך ימים ולא אהיה עוד מגורש ומטולטל: כד (א) ומלואה· כל הדברים שהארץ מלאה מהם: (ב) כי הוא וגו'· רלה לומר כי מה שהארץ היא למעלה מן הים נראה מזה שהוא יתברך יסדה על הימים והכינה על הנהרות כי בדרך הטבע היתה הארץ יורדת תחת הימים: (ג) מי יעלה· ר"ל עם שכולם המה לה' מ"מ אין כולם ראויים לבוא בהר ה' והוא בית המקדש וכמ"ש מי בקש וגו' רמוס חצרי (ישעיה א') וכאלו ישאל ומי אם כן ראוי לעלות בהר ה': (ד) נקי כפים· וכאלו השיב זהו הראוי מי שכפיו נקיים מממון שאינו של יושר ולבו ברור ביראת ה' ולא מפחד אדם: אשר לא נשא· עד שלא נשבע בה' לשוא ולרמות שהוא דבר המסור ללב ואין מי יכיר בו ואע"כ מנע מזה מפחד המקום: (ה) ישא ברכה· זהו הנושא ברכה מאת ה' ויכול הוא לבוא לבית המקדש להתפלל על הברכה: (ו) זה דור· זהו הדור שהמה דורשי

דֹּרְשָׁו דורשיו קרי מְבַקְשֵׁי פָנֶיךָ יַעֲקֹב סֶלָה: ז שְׂאוּ
שְׁעָרִים ׀ רָאשֵׁיכֶם וְהִנָּשְׂאוּ פִּתְחֵי עוֹלָם וְיָבוֹא מֶלֶךְ
הַכָּבוֹד: ח מִי־זֶה מֶלֶךְ הַכָּבוֹד יְהוָה עִזּוּז וְגִבּוֹר יְהוָה
גִּבּוֹר מִלְחָמָה: ט שְׂאוּ שְׁעָרִים ׀ רָאשֵׁיכֶם וּשְׂאוּ פִּתְחֵי
עוֹלָם וְיָבֹא מֶלֶךְ הַכָּבוֹד: י מִי הוּא זֶה מֶלֶךְ הַכָּבוֹד יְהוָה
צְבָאוֹת הוּא מֶלֶךְ הַכָּבוֹד סֶלָה: כה א לְדָוִד אֵלֶיךָ יְהוָה
נַפְשִׁי אֶשָּׂא: ב אֱלֹהַי בְּךָ בָטַחְתִּי אַל־אֵבוֹשָׁה אַל־
יַעַלְצוּ אֹיְבַי לִי: ג גַּם כָּל־קֹוֶיךָ לֹא יֵבֹשׁוּ יֵבֹשׁוּ הַבּוֹגְדִים

רש"י

שכן מעשיו. הוא דור דורשיו: (ז) שאו שערים ראשיכם. בימי שלמה בנו כשבא להכניס ארון לבית קדשי הקדשים ודבקו שערים זו בזו אמר עשרים וארבע רננות ולא נענה עד שאמר (ד"ה ב׳ ו) אל תשב פני משיחך זכרה לחסדי דוד עבדך: (ט) פתחי עולם. פתחים שקדושתן עולמית: כה (א) נפשי אשא. אכוין לבי: (ג) הבוגדים ריקם. הגזלנים והחמסנים המושיבים את עניים ריקם מנכסיהם כמו (לעיל ז׳)

מצודת דוד

ה׳ והמה קרואים זרע יעקב הראוים לבקש פניך לעולם ולבא לבית המקדש: (ז) שאו. אתם שערי בית המקדש הנה לכם יהיה נשיאת והרמת ראש וגדולה יתירה: והנשאו. כפל הדבר לגודל ההתנשאות: פתחי עולם. כן יקראו פתחי בית המקדש כי המשכן לא היה קבוע במקום אחד אבל בית המקדש קבוע במקומו עד עולם וכן נאמר מכון לשבתך עולמים (מ"ב ח): ויבוא מלך הכבוד. כי ה׳ שהוא המלך אשר בו כל הכבוד הוא יבוא בכם לבית המקדש לשמוע אל הרנה ואל התפלה מן הבאים בו: (ח) מי זה. כאומר ואם תשאלו מי זה מלך הכבוד אשיב לכם שהוא ה׳ החזק והגבור: גבור מלחמה. מתגבר הוא על הלוחמים עם אוהביו: (ט) שאו וגו׳. כפל הדבר כדרך המשוררים ויתכן שהאחד אמור על בית ראשון והאחד על בית העתיד כי בבית השני לא שרתה השכינה: (י) ה׳ צבאות. המושל בצבאות מעלה ומטה: סלה. עד עולם הוא מלך הכבוד: כה (א) נפשי אשא. אמסור נפשי לך למנה: (ב) בך בטחתי. הואיל ובטחתי בך ידעתי שלא אבוש ולא ישמחו אויבי במפלתי: (ג) גם. אז גם כל המקוים לך לא יבושו מן המלעיגים כי יראו כי יש תקוה: הבוגדים.

מצודת ציון

(ח) עזוז. מלשון עוז וחוזק: כה (א) אשא. ענין מנחה ודורון כמו וישא משאות מאת פניו (בראשית

אבל

רֵיקָם׃ ד דְּרָכֶיךָ יְהוָה הוֹדִיעֵנִי אֹרְחוֹתֶיךָ לַמְּדֵנִי׃
ה הַדְרִיכֵנִי בַאֲמִתֶּךָ ׀ וְלַמְּדֵנִי כִּי־אַתָּה אֱלֹהֵי יִשְׁעִי אוֹתְךָ
קִוִּיתִי כָּל־הַיּוֹם׃ ו זְכֹר־רַחֲמֶיךָ יְהוָה וַחֲסָדֶיךָ כִּי מֵעוֹלָם
הֵמָּה׃ ז חַטֹּאות נְעוּרַי ׀ וּפְשָׁעַי אַל־תִּזְכֹּר כְּחַסְדְּךָ זְכָר־
לִי־אַתָּה לְמַעַן טוּבְךָ יְהוָה׃ ח טוֹב־וְיָשָׁר יְהוָה עַל־כֵּן
יוֹרֶה חַטָּאִים בַּדָּרֶךְ׃ ט יַדְרֵךְ עֲנָוִים בַּמִּשְׁפָּט וִילַמֵּד
עֲנָוִים דַּרְכּוֹ׃ י כָּל־אָרְחוֹת יְהוָה חֶסֶד וֶאֱמֶת לְנֹצְרֵי
בְרִיתוֹ וְעֵדֹתָיו׃ יא לְמַעַן־שִׁמְךָ יְהוָה וְסָלַחְתָּ לַעֲוֹנִי כִּי
רַב־הוּא׃ יב מִי־זֶה הָאִישׁ יְרֵא יְהוָה יוֹרֶנּוּ בְּדֶרֶךְ יִבְחָר׃

פתח באתנח

רש״י

ואתלה לורכי ריקם : (ה) הדריכני · אדרו״נמויי בלע״ז : אותך קויתי כל היום · הוא העולם הזה שהוא יום לעובדי כוכבים ולילה לישראל : (ו) כי מעולם המה · מימות אדם הראשון שאמרת לו ביום אכלך ממנו מות תמות (בראשית ב׳) ונתתה לו יום משלך שהוא אלף שנים : (ז) כחסדך זכר לי אתה · הראוי לחסדך זכור לי אלו מעשים טובים שבידי : (ח) טוב וישר ה׳ · וחפץ להצדיק בריותיו : על כן יורה חטאים בדרך · תשובה ד״א יורה חטאים לרוצחים שנאמר תכין לך הדרך וגו׳ (דברים י״ט) מקלט מקלט היה כתוב על פרשת דרכים כו׳ כדאיתא במכות : (יא) למען שמך · הרב סלח לעוני : כי רב הוא · כי נאה לרב לסלוח עון רב : (יב) מי זה

מצודת ציון

מ״ד) : (ג) ריקם · בחנם וכן ואתלה לורכי ריקם (לעיל ז׳) : (ה) הדריכני · מלשון דרך : (ח) יורה-ילמד: (ט) ידרך-מל׳ דרך:

מצודת דוד

אבל שבוגדים ברעיהם חנם הם יבושו : (ה) הדריכני · רצה לומר למדני לדעת אמיתת דרכך לפי שאתה מושיעי ואליך אקוה לזה למדני דרכך ואלך בה ואהיה ראוי לתשועה :

(ו) המה· חסדיך ורחמיך : (ז) כחסדך וגו׳ · אתה ה׳ כפי מדת חסדך זכור ר״ל זכור מעשי הטובים המביאים מדת החסד : למען טובך · עשה למען מדת טובך : (ח) טוב וישר ה׳ · ורוצה הוא להיטיב לכל ע״כ מלמד הוא את החוטאים ומזהירם ללכת בדרך הנכון : (ט) ידרך · מדריך את הענוים לאחוז בדרכיהם במשפט הראשון ולא יסורו ממנה ומלמדם עוד לאחוז בדרכי ה׳ וכמ״ש רז״ל מה הוא רחום וכו׳ : (י) לנצרי · לאלה השו׳ לשומרי בריתו ועדותיו : (יא) למען שמך ה׳ · המורה על הרחמים : כי רב הוא · אף שעוני גדול ורב : (יב) מי זה · מי שירא מה׳ ובוחר בטוב הוא

יג נַפְשׁוֹ בְּטוֹב תָּלִין וְזַרְעוֹ יִירַשׁ אָרֶץ׃ יד סוֹד יְהוָה
לִירֵאָיו וּבְרִיתוֹ לְהוֹדִיעָם׃ טו עֵינַי תָּמִיד אֶל־יְהוָה כִּי
הוּא־יוֹצִיא מֵרֶשֶׁת רַגְלָי׃ טז פְּנֵה אֵלַי וְחָנֵּנִי כִּי־יָחִיד
וְעָנִי אָנִי׃ יז צָרוֹת לְבָבִי הִרְחִיבוּ מִמְּצוּקוֹתַי הוֹצִיאֵנִי׃
יח רְאֵה עָנְיִי וַעֲמָלִי וְשָׂא לְכָל־חַטֹּאותָי׃ יט רְאֵה־אוֹיְבַי
כִּי־רָבּוּ וְשִׂנְאַת חָמָס שְׂנֵאוּנִי׃ כ שָׁמְרָה נַפְשִׁי וְהַצִּילֵנִי
אַל־אֵבוֹשׁ כִּי־חָסִיתִי בָךְ׃ כא תֹּם־וָיֹשֶׁר יִצְּרוּנִי כִּי קִוִּיתִיךָ׃
כב פְּדֵה אֱלֹהִים אֶת־יִשְׂרָאֵל מִכֹּל צָרוֹתָיו׃ כו א לְדָוִד ׀
שָׁפְטֵנִי יְהוָה כִּי אֲנִי בְּתֻמִּי הָלַכְתִּי וּבַיהוָה בָּטַחְתִּי לֹא

רש"י

האיש ירא ה' · הקב"ה יורנו בדרך שהוא יבחר הוא דרך הטוב : (יג) נפשו בטוב תלין · כשילין בקבר תלין בטובה נפשו : (טז) כי יחיד ועני אני · ועון רבים תלוי בי ולנגדך אני יחיד לפיכך פנה אלי וחנני כי תפלתי צריכה לתשועת כל ישראל : (יח) ראה עניי ועמלי · ועל ידיהם שא לכל חטאותי : (יט) ושנאת חמס · שלא כדין : (כא) יצרוני · ישמרוני :
כו (א) שפטני ה' · ובמקום אחר הוא אומר אל תבא במשפט וגו' (לקמן קמג) אמר דוד כשאתה דן את הרשעים שפטני כי לפי הרשעים אני

מצודת דוד

ה' מלמדו ללכת בדרך שבחר וכמ"ש רז"ל הבא לטהר מסייעין לו : (יג) תלין · כשימות וישכב בקבר תלון נפשו בטוב ובזכותו יצליח זרעו ויירשו ארץ : (יד) ליראיו · מגלה ליראיו : ובריתו · התורה הנתונה בברית יגלה להם להודיעם : (טו) כי הוא וגו' · ולזה עיני אליו לבטוח בו כי יש תקוה : (טז) כי יחיד · ר"ל אין לי אוהב ורע כי כולם קמו עלי : (יז) צרות לבבי · הצרות אשר בלבבי המה מתרחבים והולכים לזה אשאל הוציאני ממצוקותי : (יט) ושנאת חמס · ר"ל שונאים אותי כאלו הייתי איש חמס : (כא) תם וישר · מעשה התום והיושר שעשיתי המה ילמדו עלי זכות להיות נשמר : כי קויתיך · הואיל ואקוה לך א"כ מהראוי שאהיה נשמר בצרוף זכות מעשה התום והיושר : (כב) פדה וגו' · כאומר לא על עצמי בלבד אני מתפלל כי אם על כלל ישראל : כו (א) שפטני · לקחת משפטי מאויבי : לא אמעד · לזה מעכבני

מצודת ציון

(טז) ועני · רצה לומר מוכנע : (יז) ממצוקותי · מלשון צוקה וצרה : (יח) ושא · ענין מחילה וסליחה : (יט) רבו · גדלו : כו (א) אמעד·

אֶמְעָד׃ ב בְּחָנֵנִי יְהוָה וְנַסֵּנִי צָרְופָה יתיר ו׳ כִלְיוֹתַי וְלִבִּי׃
ג כִּי חַסְדְּךָ לְנֶגֶד עֵינָי וְהִתְהַלַּכְתִּי בַּאֲמִתֶּךָ׃ ד לֹא־יָשַׁבְתִּי
עִם־מְתֵי־שָׁוְא וְעִם נַעֲלָמִים לֹא אָבוֹא׃ ה שָׂנֵאתִי קְהַל
מְרֵעִים וְעִם־רְשָׁעִים לֹא אֵשֵׁב׃ ו אֶרְחַץ בְּנִקָּיוֹן כַּפָּי
וַאֲסֹבְבָה אֶת־מִזְבַּחֲךָ יְהוָה׃ ז לַשְׁמִעַ בְּקוֹל תּוֹדָה וּלְסַפֵּר
כָּל־נִפְלְאוֹתֶיךָ׃ ח יְהוָה אָהַבְתִּי מְעוֹן בֵּיתֶךָ וּמְקוֹם
מִשְׁכַּן כְּבוֹדֶךָ׃ ט אַל־תֶּאֱסֹף עִם־חַטָּאִים נַפְשִׁי וְעִם־
אַנְשֵׁי דָמִים חַיָּי׃ י אֲשֶׁר־בִּידֵיהֶם זִמָּה וִימִינָם מָלְאָה
שֹּׁחַד׃ יא וַאֲנִי בְּתֻמִּי אֵלֵךְ פְּדֵנִי וְחָנֵּנִי׃ יב רַגְלִי עָמְדָה
בְמִישׁוֹר בְּמַקְהֵלִים אֲבָרֵךְ יְהוָה׃ כז א לְדָוִד יְהוָה ׀ אוֹרִי
וְיִשְׁעִי מִמִּי אִירָא יְהוָה מָעוֹז־חַיַּי מִמִּי אֶפְחָד׃ ב בִּקְרֹב

רש״י

צדיק וכשאתה דן הצדיקים אל תביאני במשפט : (ד) ועם נעלמים · הנכנסין בסתר לעשות במחשך מעשיהם : לא אבוא · איני רגיל לבא וליכנס במקהלם: (ו) בנקיון · שאין גזל במצות שאני מקיים לולב הגזול פסול : (ז) לשמע· כמו להשמיע : כל נפלאתיך · זה הלל שיש בו לשעבר ויש בו לגוג ומגוג ויש בו לימות המשיח ויש בו לעתיד לבא : (י) זמה · כל זמה שבמקרא לשון מחשבה יש לטובה ויש לרעה : (יב) רגלי עמדה במישור · בדרך ישר :

מצודת ציון

ענין התלקה והשמטה ממקום : (ד) מתי · אנשי כמו מתי מספר (בראשית ל״ד) : (ח) מעון · מדור : תאספ· ענין ניתה : כז (א) מעוזי ·

מצודת דוד

מהראוי שלא אמעד : (ב) בחנני · לדעת מחשבותי : (ג) לנגד עיני · להתבונן בהם ולזה אהלך באמתך : (ד) לא ישבתי · שלא אלמד ממעשיהם: ועם נעלמים · העושים עבירות במקום נעלם ונסתר : (ו) ארחץ · ר״ל בתחלה אנקה כפי מלכלוך עון ואחר זה אסובב מזבחך להקריב בו לה׳ כי לולא הנקיות אין הקרבן מקובל ברצון : (ז) לשמיע· להשמיע לבני אדם בקול הודאה : (ח) אהבתי מעון ביתך · לבוא בה ולהלוך : (ט) עם חטאים · כמיתת החטאים ודומה להם בענין רע : (י) אשר בידיהם זמה · ולזה ראוים הם למות בענין רע : (יא) ואני · אבל אני הנה בתומי אלך לזה פדני ממיתת החטאים : (יב) רגלי · הנה רגלי עמדה בדרך הישר ובקהל רב אברך לה׳ ואינני כמוהם לפיות דומה להם : כז (א) ה׳ אורי · הנה ה׳ מאיר

עָלַי ׀ מְרֵעִים לֶאֱכֹל אֶת־בְּשָׂרִי צָרַי וְאֹיְבַי לִי הֵמָּה כָשְׁלוּ
וְנָפָלוּ׃ ג אִם־תַּחֲנֶה עָלַי ׀ מַחֲנֶה לֹא־יִירָא לִבִּי אִם־
תָּקוּם עָלַי מִלְחָמָה בְּזֹאת אֲנִי בוֹטֵחַ׃ ד אַחַת ׀ שָׁאַלְתִּי
מֵאֵת־יְהוָה אוֹתָהּ אֲבַקֵּשׁ שִׁבְתִּי בְּבֵית־יְהוָה כָּל־יְמֵי
חַיַּי לַחֲזוֹת בְּנֹעַם־יְהוָה וּלְבַקֵּר בְּהֵיכָלוֹ׃ ה כִּי יִצְפְּנֵנִי ׀
בְּסֻכֹּה בסכו קרי בְּיוֹם רָעָה יַסְתִּרֵנִי בְּסֵתֶר אָהֳלוֹ בְּצוּר
יְרוֹמְמֵנִי׃ ו וְעַתָּה יָרוּם רֹאשִׁי עַל־אֹיְבַי סְבִיבוֹתַי וְאֶזְבְּחָה
בְאָהֳלוֹ זִבְחֵי תְרוּעָה אָשִׁירָה וַאֲזַמְּרָה לַיהוָה׃ ז שְׁמַע־
יְהוָה קוֹלִי אֶקְרָא וְחָנֵּנִי וַעֲנֵנִי׃ ח לְךָ ׀ אָמַר לִבִּי בַּקְּשׁוּ פָנָי

רש"י

כז (ג) בזאת אני בוטח · במה שאמור למעלה ה' מעוז חיי : (ד) ולבקר בהיכלו · ליראות שם בכל בקר ובקר כך פירשו דונש ומנחם חברו עם לא יבקר בין טוב לרע (ויקרא כ"ו) · אבל דונש פתר לשון בוקר : (ה) כי יצפנני בסכה · בטוח אני שיצפנני בבית מקדשו ושכינו בסדר עולם שהמקרא הזה נאמר על יואש בן אחזיה שהסתירתו יהושבע אחותו בעליית בית קדשי הקדשים כענין שנאמר (מלכים ב' י"א) ויהי אתה בבית ה' מתחבא שש שנים : בצור ירוממני · העמיד על סלע רגלי : (ו) זבחי תרועה · זבחים שאומר עליהם שיר : (ח) לך אמר לבי בקשו פני · בשבילך בשליחותך אומר

מצודת דוד

לי בעת צרה א"כ ממני אירא : (ב) בקרב · בעת קרבו רשעים לבוא עלי לאכול בשרי והמה לי לאויבים ובודאי לא יחזרו מדעתם אבל בעת ההיא עזרני ה' והמה כשלו ונפלו ונמלטתי מידם : (ג) בזאת · בהאמירה הזאת שאמרתי והיא ה' אורי וישעי : (ד) שבתי · שאשב בבית ה' טוב לי מללכת למלחמה ולנצח : לחזות · לראות בנעימות תורת ה' : ולבקר · לדרוש בהיכלו בדבר מצות ה' : (ה) כי יצפנני · ביום בוא האויב הסתירני בסוכתו ולא יכלו לי : בצור · היה מרומם אותי להתגבר עליהם כאלו עמדתי על צור גבוה כי כן הדרך שהעומד ממעל הוא מחזק על העומד מתחת : (ו) ועתה · כאומר הנה עכ"ז הייתי מוטרד במלחמה ולזה אבקש עתה ממך שראשי ירום על אויבי מסביב שלא ילחמו עוד בי : ואזבחה · ואז אזבח זבחים ואריע בשמחה יותר מאלו נלחמו בי ונצחתי אותם : (ז) קולי אקרא · קולי אשר אקרא : (ח) לך · בשליחותך אמר

מצודת ציון

תחזק : (ד) ולבקר · ולדרוש כמו לא יבקר (ויקרא י"ג) : (ו) תרועה רצה לומר כקול תרועה שמחה :

אֶת־פָּנֶיךָ יְהֹוָה אֲבַקֵּשׁ׃ ט אַל־תַּסְתֵּר פָּנֶיךָ ׀ מִמֶּנִּי אַל־
תַּט בְּאַף עַבְדֶּךָ עֶזְרָתִי הָיִיתָ אַל־תִּטְּשֵׁנִי וְאַל־תַּעַזְבֵנִי
אֱלֹהֵי יִשְׁעִי׃ י כִּי־אָבִי וְאִמִּי עֲזָבוּנִי וַיהֹוָה יַאַסְפֵנִי׃
יא הוֹרֵנִי יְהֹוָה דַּרְכֶּךָ וּנְחֵנִי בְּאֹרַח מִישׁוֹר לְמַעַן שׁוֹרְרָי׃
יב אַל־תִּתְּנֵנִי בְּנֶפֶשׁ צָרָי כִּי קָמוּ־בִי עֵדֵי־שֶׁקֶר וִיפֵחַ חָמָס׃
יג לוּלֵא נקוד על לולא הֶאֱמַנְתִּי לִרְאוֹת בְּטוּב־יְהֹוָה בְּאֶרֶץ
חַיִּים׃ יד קַוֵּה אֶל־יְהֹוָה חֲזַק וְיַאֲמֵץ לִבֶּךָ וְקַוֵּה אֶל־יְהֹוָה׃

רש"י

לבי בקשו כלכם ישראל את פני ואני שומע לו את פניך ה' אבקש: לך · כמו (איוב ל"ג) הן אני כפיך לאל במקומו · אם לאל תריבון (שם י"ג) במקומו אף כאן לך אמר לבי במקומך בא אלי לבי לומר כן: (ט) אל תט · אל תכריע כמו ויט שמים (לעיל י"ח): (י) כי אבי ואמי עזבוני · בשעת תשמיש להנאתן נתכונו כיון שגמרו הנאתן זה הופך פניו אילך וזו הופכת פניה אילך: וה' יאספני · הקב"ה שומר את הטיפה וצר את העובר: (יב) בנפש צרי · בתאות שונאי להיות תאותם מתקיימת עלי: ויפח חמס · דוברי רעה לשון אחר לשון מוקש (סא"א): (יג) לולא האמנתי וגו' · אם לא שהאמנתי בהקדוש ב"ה כבר קמו כי אותם עדי שקר וכלוני · לולא נקוד עליו למדרש שדרשו רבותינו יודע אני שאתה נותן שכר לצדיקים לעולם הבא אבל איני יודע אם יש לי חלק עמהם אם לאו: (יד) וקוה אל

מצודת ציון

(ט) תטשני · כמו תעזבני וכפל הדבר במלות שונות: (יא) הורני · למדני: שוררי · ענין הבטה וכן שאפו שוררי (לקמן נ"ו) ורצה לומר האויבים המביטים עלי בעין רעה: (יב) בנפש · ברצון כמו אם יש את נפשכם (בראשית כ"ג): ויפח · ענין דבור הבא בהפחת רוח הפה: (יג) לולא · אם לא: בארץ חיים · זה העולם יקרא ארץ חיים: (יד) ויאמץ · ענין כח וחוזק:

מצודת דוד

לי לבי בקשו פני וכן אעשה כי את פניך ה' אבקש: (ט) אל תט · אל תטה את עבדך לנפול ביד האף הלא מעולם היית עזרתי לזה גם עתה אל תטשני: (י) עזבוני · לא נתנו לי די מחסורי: יאספני · אסף אותי אליו בתת לי די מחסורי: (יא) למען שוררי · כי כשאתכשל בדרכי ה' ואענש עליו ישמחו שוררי ויאמרו ידיהם רמה: (יב) בנפש צרי · להשיג בי תאותם ורצונם: ויפח חמס · המדברים עלי דברי חמס: (יג) לולא · כאומר הנה כמעט היו מאבדים אותי אם לא עמדה לי זכות האמנה שהאמנתי בדבר ה' אשר הבטיחני לראות בטובו בזה העולם: (יד) קוה · ואמרתי אל

כח א לְדָוִד אֵלֶיךָ יְהוָה ׀ אֶקְרָא צוּרִי אַל־תֶּחֱרַשׁ מִמֶּנִּי פֶּן־
תֶּחֱשֶׁה מִמֶּנִּי וְנִמְשַׁלְתִּי עִם־יוֹרְדֵי בוֹר׃ ב שְׁמַע קוֹל
תַּחֲנוּנַי בְּשַׁוְּעִי אֵלֶיךָ בְּנָשְׂאִי יָדַי אֶל־דְּבִיר קָדְשֶׁךָ׃ ג אַל־
תִּמְשְׁכֵנִי עִם־רְשָׁעִים וְעִם־פֹּעֲלֵי אָוֶן דֹּבְרֵי שָׁלוֹם עִם־
רֵעֵיהֶם וְרָעָה בִּלְבָבָם׃ ד תֶּן־לָהֶם כְּפָעֳלָם וּכְרֹעַ מַעַלְלֵיהֶם
כְּמַעֲשֵׂה יְדֵיהֶם תֵּן לָהֶם הָשֵׁב גְּמוּלָם לָהֶם׃ ה כִּי ׀ לֹא
יָבִינוּ אֶל־פְּעֻלֹּת יְהוָה וְאֶל־מַעֲשֵׂה יָדָיו יֶהֶרְסֵם וְלֹא יִבְנֵם׃
ו בָּרוּךְ יְהוָה כִּי שָׁמַע קוֹל תַּחֲנוּנָי׃ ז יְהוָה ׀ עֻזִּי וּמָגִנִּי
בּוֹ בָטַח לִבִּי וְנֶעֱזָרְתִּי וַיַּעֲלֹז לִבִּי וּמִשִּׁירִי אֲהוֹדֶנּוּ׃ ח יְהוָה
עֹז־לָמוֹ וּמָעוֹז יְשׁוּעוֹת מְשִׁיחוֹ הוּא׃ ט הוֹשִׁיעָה ׀ אֶת־
עַמֶּךָ וּבָרֵךְ אֶת־נַחֲלָתֶךָ וּרְעֵם וְנַשְּׂאֵם עַד־הָעוֹלָם׃

רש"י

ה' · ואם לא תתקבל תפלתך חזור וקוה: **כח** (ג) אל תמשכני · אל תרגילני עם רשעים עטרייר"ש מוי"י בלע"ז: (ז) ומשירי אהודנו · ומה הוא ההודיה ה' עוז למו לאותן התלוין בו והם כל בית ישראל בעת שמעו ישועות משיחו הוא: (ט) ורעם · לשון מרעה:

מצודת דוד

נפשי קוה אל ה' וחזק בהבטחתו וזכות האמונה היא היא אשר עמדה לי: וקוה וגו' · כפל הדבר להתמדתו: **כח** (א) פן תחשה · פן כשתחשה ממני אהיה נמשל עם יורדי בור: (ב) בנשאי ידי · בעת התפלה: (ג) אל תמשכני · להיות עמהם ודומה להם בקבול הגמול: ורעה בלבבם · חושבים בלבבם לעשות רעה: (ד) תן להם · להרשעים הללו: (ה) כי לא יבינו · אינם נותנים לב להבין פעולת ה' שמשלם לרשע כרשעתו: יהרסם · ולזה יהרס אותם ולא יבנה עוד אותם לחזור לקדמותם: (ו) כי שמע · אשר שאלתי לבל אהיה עם הרשעים הללו בעת קבול הגמול: (ז) ויעלז לבי · בעבור העזרה: ומשירי · אודה לו בשיר מן השירים שאמרתי: (ח) למו · לכל ישראל בכללם: ומעוז · וחוזק ישועות של משיחו: (ט) נחלתך · ישראל שלקחת לך לנחלה: ורעם · רעה אותם במרעה טוב ותן להם רוממות וחוזק

מצודת ציון

כח (א) צורי · ר"ל חזקי: תחרש · תחשה · ענין שתיקה כמו והחריש יעקב (שם ל"ד) · וכמו עת לחשות (קהלת ג'): (ב) בשועי · בזעקי: דביר · הוא בית קה"ק: (ז) ויעלז · וישמח:

כט א מִזְמוֹר לְדָוִד הָבוּ לַיהוָה בְּנֵי אֵלִים הָבוּ לַיהוָה
כָּבוֹד וָעֹז: ב הָבוּ לַיהוָה כְּבוֹד שְׁמוֹ הִשְׁתַּחֲווּ לַיהוָה
בְּהַדְרַת־קֹדֶשׁ: ג קוֹל יְהוָה עַל־הַמָּיִם אֵל־הַכָּבוֹד הִרְעִים
יְהוָה עַל־מַיִם רַבִּים: ד קוֹל־יְהוָה בַּכֹּחַ קוֹל יְהוָה
בֶּהָדָר: ה קוֹל יְהוָה שֹׁבֵר אֲרָזִים וַיְשַׁבֵּר יְהוָה אֶת־אַרְזֵי
הַלְּבָנוֹן: ו וַיַּרְקִידֵם כְּמוֹ־עֵגֶל לְבָנוֹן וְשִׂרְיֹן כְּמוֹ בֶן־

רש"י

כט (א) הבו לה'·הכינו לה' והכינו לו אתם בני אילי הארץ מכאן שאומרים אבות ומנחם חבר הבו לשון נתינה· אילי שרים (סא"א):הבו לה' כבוד ועוז· מכאן שאומרים גבורות: (ב) כבוד שמו· זו קדושת השם ויש במזמור זה שמונה עשרה אזכרות וכנגדן תקנו שמונה עשרה ברכות: (ג) קול ה' על המים· על ים סוף ירעם משמים ה' וגו' (לעיל י"ח): הרעים· טורמניט"ש בלע"ז: (ד) קול ה' בכח· בשעת מתן תורה שמשם את קולו לפי כחן של ישראל שנאמר והאלהים יעננו בקול (שמות י"ט) בקולו של משה: (ה) קול ה' שובר ארזים· מלכי העובדי כוכבים כענין שנאמר (שמואל א ז') וירעם ה' בקול גדול על פלשתים וגו'· כי מקול ה' יחת אשור (ישעיה ל') ובשעת מתן תורה כי מי כל בשר וגו' ויחי (דברים ד') אתה שמעת וחיית ועובדי כוכבים שמעו ומתו: (ו) וירקידם כמו עגל· את הארזים ואת ההרים שבאו לשמוע מתן תורה: לבנון ושריון· שמות הרים:

מצודת ציון

כט (א) הבו· תנו כמו הבה את אשתי (בראשית כט) ור"ל תנו בפה ואמרו כמו ולא נתן תפלה (איוב א'): אלים· חזקים כמו אילי מואב (שמות ט"ו): (ג) הרעים· מלשון רעם ורעש: (ה) הלבנון· שם יער בא"י: (ו) וירקידם· ענין קפיצה ודלוג: לבנון ושריון· שמות הרים: בן ראמים· ר"ל ראם קטן וכן ובן יונה

מצודת דוד

עד עולם: כט (א) בני אלים· אתם בני אברהם יצחק ויעקב הבו לה' וחוזר ומפרש מהו ואמר הבו לה' כבוד ועוז ר"ל שבחו ואמרו הכבוד והעוז שמה לה': (ב) כבוד שמו· הכבוד הראוי לשמו כי כל שם משמותיו מורה על כבודו: בהדרת· במקום שהוא מהודר בקדושה והוא בה"מ: (ג) קול ה'· אז ישאג קול ה' להחריד העובדי כוכבים הנמשלים לנחלי מים: הרעים· ירעם בקול: ה' על מים רבים· ה' ירעם בקול על העובדי כוכבים הנמשלים למים רבים וכפל הדבר פעמים ושלש להתמדת הדבר: (ד) בכח· ישאג בכח רב: בהדר· בעבור להדר ולפאר את ישראל להיות להם למחסה: (ה) ארזים· הוא משל על מלכי עובדי כוכבים ומזלות: (ו) וירקידם·

רְאֵמִים: ז קוֹל־יְהוָה חֹצֵב לַהֲבוֹת אֵשׁ: ח קוֹל יְהוָה
יָחִיל מִדְבָּר יָחִיל יְהוָה מִדְבַּר קָדֵשׁ: ט קוֹל יְהוָה ׀
יְחוֹלֵל אַיָּלוֹת וַיֶּחֱשֹׂף יְעָרוֹת וּבְהֵיכָלוֹ כֻּלּוֹ אֹמֵר כָּבוֹד:
י יְהוָה לַמַּבּוּל יָשָׁב וַיֵּשֶׁב יְהוָה מֶלֶךְ לְעוֹלָם: יא יְהוָה עֹז

רש"י

(ז) חוצב להבות אש. טייל"ש בלע"ז רבותינו פירשו שהיה הדבור של עשרת הדברות יוצא בלהבת אש מפיו ונחקק על הלוחות כתבניתם: (ח) יחיל מדבר. לשון חיל כיולדה (ירמיה ו'): יחיל ה' מדבר קדש. הוא מדבר סיני כמו שאמרו רבותינו במסכת שבת ה' שמות נקראו לו. מדבר סיני מדבר צין מדבר קדש מדבר קדמות מדבר פארן. מדבר קדש שנתקדשו ישראל עליו: (ט) קול ה' יחולל אילות. יפחיד ויחיל לעתיד את עובדי כוכבים שהם עכשיו עומדים בחוזק כאילות כענין שנאמר (לעיל י"ח) משוה רגלי כאילות. אמר רבי פנחס כאילים אין כתיב כאן אלא כאילות נקבות שרגלי הנקבות עומדות ביושר יותר מן הזכרים. ל"א יחולל קריא"ה בלע"ז כמו לפני גבעות חוללתי (משלי ח' סא"ה): ויחשוף יערות. כמו מחשוף הלבן (בראשית ל') יקלף עצי היער כלומר יפשוט מכבודם המשולים כעצי היער כמ"ש אשר כגובה ארזים גבהו: ובהיכלו. שכינה: כלו אומר כבוד. הכל יקלסוהו שם ויאמרו ה' למבול ישב בגדולתו יחידי וגם עתה וישב ה' לבדו מלך לעולם והאלילים כליל יחלוף (ישעיה ב') אבל לעמו יתן עוז וברכת שלום ורבותינו דרשוהו במתן תורה שנתפחדו ונתבהלו האומות ובאו להם אצל בלעם ואמרו לו מה קול ההמון ששמענו שמא מבול הוא בא להביא לעולם אמר להם כבר נשבע שלא יביא מבול אלא קול ההמון ששמעתם

מצודת דוד

בתנועת הרעדה: לבנון ושריון. ר"ל המלכים האדירים: (ז) חוצב. כורת להבות אש לשלחם על פני הארץ הם הברקים וכמה יחרידו את העובדי כוכבים: (ח) יחיל מדבר. ירעיד יושבי מדבר: מדבר קדש. שהיא גדולה ורחבה: (ט) ויחשף יערות. כי ישבור ויפיל כל עצי היערות וישארו א"כ היערות מגולים ופנוים מן האילנות והכל הוא דרך משל על מפלת העובדי כוכבים: ובהיכלו. וכל הבאים בבה"מ יאמרו הנה עתה נראה כבודו: (י) ה' למבול ישב. כמו בעת שהיה המבול ישב ה' לבדו כי הכל נשטף ונודע אז שהוא המושל בכל: וישב. ר"ל כ"כ בימי המשיח ישב הוא לבדו למלך לעולם כי האלילים כליל יחלוף: (יא) ה' עוז. אז יתן ה' החוזק לעמו

מצודת ציון

(ויקרא י"ב): (ז) חוצב. ענין חטיבה וחתוך כמו חצבה עמודיה שבעה (משלי ט'): (ח) יחיל. יתחלל. מל' חיל ותחלה: (ט) אילות. נקבות מאילים: ויחשוף. ענין גלוי כמו מחשוף הלבן (בראשית ל): (י) למבול.

ויברכם

לְעַמּוֹ יִתֵּן יְהֹוָה ׀ יְבָרֵךְ אֶת־עַמּוֹ בַשָּׁלוֹם: ל א מִזְמוֹר
שִׁיר חֲנֻכַּת הַבַּיִת לְדָוִד: ב אֲרוֹמִמְךָ יְהֹוָה כִּי דִלִּיתָנִי
וְלֹא־שִׂמַּחְתָּ אֹיְבַי לִי: ג יְהֹוָה אֱלֹהָי שִׁוַּעְתִּי אֵלֶיךָ
וַתִּרְפָּאֵנִי: ד יְהֹוָה הֶעֱלִיתָ מִן־שְׁאוֹל נַפְשִׁי חִיִּיתַנִי
מִיָּורְדִי־יתיר ו׳ בוֹר: ה זַמְּרוּ לַיהֹוָה חֲסִידָיו וְהוֹדוּ לְזֵכֶר
קָדְשׁוֹ: ו כִּי רֶגַע ׀ בְּאַפּוֹ חַיִּים בִּרְצוֹנוֹ בָּעֶרֶב יָלִין
בֶּכִי וְלַבֹּקֶר רִנָּה: ז וַאֲנִי אָמַרְתִּי בְשַׁלְוִי בַּל־אֶמּוֹט

רש״י

הקב״ה נותן תורה לעמו : ל (א) שיר חנכת הבית · שיאמרו הלוים בחנוכת הבית בימי שלמה : (ב) ארוממך ה׳ כי דליתני · הגבהתני : ולא שמחת איבי לי · כמו עלי שהיו אומרים אין לדוד חלק לעולם הבא וכשראו שבשבילו נפתחו הדלתות לארון אז ידעו שמחל לו הקב״ה על אותו עון ונהפכו פני שונאי דוד כשולי קדירה : (ג) ותרפאני · היא סליחת עון כמו ושב ורפא לו (שם) : (ד) מירדי בור · כמו מירידתי לבור שלא ארד לגיהנם : (ה) זמרו לה׳ חסידיו · על מה שעשה לי כי יכולים אתם לחסות בו שייטיב לכם ואפי׳ אתם שרוים בצער אל תירא : (ו) כי רגע · קטן באפו וחיים ברצונו וחיים ארוכים יש ברצותו ובהתפייסו : (ז) ואני אמרתי בשלוי · בשלותי הייתי חושב לא אמוט לעולם אבל אין הדבר ברשותי כי אם ברשותו של הקב״ה ברצונו העמיד את הררי את גדולתי להיות עוז וכיון שהסתיר

מצודת ציון

כמו במבול : ל (א) חנכת · התחלת הדבר שעתיד לעמוד בה קרוי חנוך בלשון המקרא : (ב) דליתני · רוממתני כמו דלו עיני למרום (ישעיה

מצודת דוד

ויברכם בשלום כי לא תהיה עוד מלחמה: ל (א) חנכת הבית · המזמור הזה תקן לאמרו בעת חנוכת בה״מ : (ב) דליתני · רוממתני כמה שלמה בני הבא מבת שבע בנה המקדש כי בזה ידעו הכל אשר מחל לי על עון דבת שבע : איבי · האומרים עדיין העון הזה שמור בידי : (ג) שועתי · התפללתי על העון הזה : ותרפאני · היא מחילת העון שהיא רפואת הנפש וכן נאמר ושב ורפא לו (ישעיה ו) : (ד) העלית · הצלתני מן המיתה ע״י מחילת העון : מירדי · מירידתי אל הבור וכפל הדבר במ״ש : (ה) זמרו וגו׳ · בראותכם גודל חסדי ה׳ : (ו) כי רגע · רק רגע חרה עלי באפו : חיים ברצונו · בעת נתרצה לי הבטיחני החיים : בערב · ר״ל כן דרכו מעולם כאשר יחטא האדם וילין עמו בערב בכי מהפורענות הבא ובשוב מדרכו יתרצה לו ומיד לבוקר ישלח עזרתו לשמחו : (ז) בשלוי · אמרתי לעולם לא אנטה לנפול :

לְעוֹלָם: ח יְהֹוָה בִּרְצוֹנְךָ הֶעֱמַדְתָּה לְהַרְרִי עֹז הִסְתַּרְתָּ
פָנֶיךָ הָיִיתִי נִבְהָל: ט אֵלֶיךָ יְהֹוָה אֶקְרָא וְאֶל־אֲדֹנָי אֶתְחַנָּן:
י מַה־בֶּצַע בְּדָמִי בְּרִדְתִּי אֶל־שָׁחַת הֲיוֹדְךָ עָפָר הֲיַגִּיד
אֲמִתֶּךָ: יא שְׁמַע־יְהֹוָה וְחָנֵּנִי יְהֹוָה הֱיֵה־עֹזֵר לִי:
יב הָפַכְתָּ מִסְפְּדִי לְמָחוֹל לִי פִּתַּחְתָּ שַׂקִּי וַתְּאַזְּרֵנִי שִׂמְחָה:
יג לְמַעַן ׀ יְזַמֶּרְךָ כָבוֹד וְלֹא יִדֹּם יְהֹוָה אֱלֹהַי לְעוֹלָם אוֹדֶךָּ:
לא א לַמְנַצֵּחַ מִזְמוֹר לְדָוִד: ב בְּךָ־יְהֹוָה חָסִיתִי אַל־אֵבוֹשָׁה
לְעוֹלָם בְּצִדְקָתְךָ פַלְּטֵנִי: ג הַטֵּה אֵלַי ׀ אָזְנְךָ מְהֵרָה
הַצִּילֵנִי הֱיֵה לִי ׀ לְצוּר מָעוֹז לְבֵית מְצוּדוֹת לְהוֹשִׁיעֵנִי:

רש"י

כן הוא במסורה

פניו ממני מיד הייתי נבהל: (ט) אקרא. אליך ואתחנן תמיד לאמר לפניך מה בצע בדמי וגו' ואתה שמעת קולי והפכת מספדי למחול לי (יב) פתחת. אלאק"ש בלע"ז כמו (בראשית כ"ד) ויפתח הגמלים ורבותינו דרשו כל המזמור על מרדכי ואסתר והמן בפסיקתא זוטא ואני אמרתי בשלוי אמר המן. אליך ה' אקרא אמרה אסתר וכו' עד היה עוזר לי. הפכת מספדי למחול לי אמר מרדכי וכל ישראל: לא (ג) מצודות.

מצודת דוד

(ח) ה' ברצונך. עתה רואה אני אשר הכל ממך כשהיית מרוצה לי העמדת להררי וגדולתי להיות בה העוז וכאשר הסתרת פניך ממני בעבור העון הייתי נבהל וחרד מהצרות הבאות: (י) מה בצע. מה תועלת בהשפך דמי: היורד עפר. כשהאדם שב להיות עפר וכי יודך אז וכי יגיד אמתך הלא טוב להחיותו ושב ורפא לו ואז יודה לך: (יב) הפכת. הלא רבות פעמים הפכת מספדי למחול והשק אשר שמתי על מתני בעבור האבל והצער הלא הסרת אותו מעלי ואזרתני בשמחה לזה גם עתה חנני: (יג) למען יזמרך. ובעבור זה תזמר לך הנשמה ולא ישתוק מן הזמר ואודך לעולם: לא (ב) אל אבושה. לזה מהראוי שלא אבוש לעולם ואף שאין בי זכות הצילני בצדקתך: (ג) הטה אלי לשמוע תפלתי: לצור. דומה לסלע חזק ולבית מצודות והוא מבצר

מצודת ציון

ל"ח): (י) מה בצע. מה תועלת וחמדה כמו ומה בצע (מלאכי ג'): (יב) למחול. מל' מחולות ורקוד: פתחת. ענין הסרת הקשר כמו פתחת למוסרי (לקמן קטז): (יג) כבוד. היא הנשמה שהיא כבוד הגוף:

ד כִּי־סַלְעִי וּמְצוּדָתִי אָתָּה וּלְמַעַן שִׁמְךָ תַּנְחֵנִי וּתְנַהֲלֵנִי׃
ה תּוֹצִיאֵנִי מֵרֶשֶׁת זוּ טָמְנוּ לִי כִּי אַתָּה מָעוּזִּי׃ ו בְּיָדְךָ
אַפְקִיד רוּחִי פָּדִיתָה אוֹתִי יְהֹוָה אֵל אֱמֶת׃ ז שָׂנֵאתִי
הַשֹּׁמְרִים הַבְלֵי־שָׁוְא וַאֲנִי אֶל־יְהֹוָה בָּטָחְתִּי׃ ח אָגִילָה
וְאֶשְׂמְחָה בְּחַסְדֶּךָ אֲשֶׁר רָאִיתָ אֶת־עָנְיִי יָדַעְתָּ בְּצָרוֹת
נַפְשִׁי׃ ט וְלֹא הִסְגַּרְתַּנִי בְּיַד־אוֹיֵב הֶעֱמַדְתָּ בַמֶּרְחָב
רַגְלָי׃ י חָנֵּנִי יְהֹוָה כִּי צַר לִי עָשְׁשָׁה בְכַעַס עֵינִי נַפְשִׁי
וּבִטְנִי׃ יא כִּי כָלוּ בְיָגוֹן חַיַּי וּשְׁנוֹתַי בַּאֲנָחָה כָּשַׁל בַּעֲוֹנִי
כֹחִי וַעֲצָמַי עָשֵׁשׁוּ׃ יב מִכָּל־צוֹרְרַי הָיִיתִי חֶרְפָּה וְלִשְׁכֵנַי ׀

רש"י

פלייסי"ן בלע"ז: (ד) תנחני · מולא"ר שמויי בלע"ז כמו (שמות ל"ב) לך נחה את העם הזה: (ו) בידך אפקיד רוחי · קומנדרי"ר בלע"ז אפקיד רוחי תמיד לפי שאתה פדית אותי מצרה: (ז) השומרים הבלי שוא · המצפים לתשועת עובדי כוכבים: (ט) הסגרתני · לוברא"מויי בלע"ז · ומנחה חבר אותו לשון סגירה וכן כל לשון סגר: (י) עששה · כהה: לשון עששים שאדם נותן זכוכית לנגד עיניו לראות לעבר הזכוכית דבר אין אותה מראה ברורה: (יא) ועצמי עששו · לשון רקב כאלו אכלם עש: (יב) מכל צוררי · מאת כל צוררי הייתי חרפה לגידוף: ולשכני · אני

מצודת ציון

לא (ד) ותנהלני · ותנהגני: (ז) השומרים · המצפים כמו ואביו שמר את הדבר (בראשית ל"ז): (ט) הסגרתני · מסרתני כמו להסגיר לאדום (עמוס א): (י) עששה · ענין בליה ורקבון וכן למטה ועצמי עששו וקרוב הוא מלשון עש יאכלם (ישעיה נ') שהוא התולעת האוכל הבגד ומפסידו: נפשי · היא הנפש

מצודת דוד

מבלר חזק: (ד) ולמען שמך · המורה על הרחמים: תנחני · במקום שלא אהיה נלכד: (ה) טמנו לי · הסתירו עלי שאפול בה: (ו) בידך · בפקדון אתן רוחי בידך ועליך לשמרו: פדית · עבר במקום עתיד ור"ל הן ידעתי שתפדה אותי ממות כי אתה אל אמת להחזיר הפקדון: (ז) השומרים · המצפים לתשועת העבודת כוכבים ומזלות: (ח) אשר ראית · נתת לב לראות עניי ולדעת צרות נפשי: (ט) ולא הסגרתני · לא מסרת אותי ביד האויב והעמדת רגלי במקום מרחב שלא אמעד: (י) עששה · בעבור כעס מתוגיון הצרות כאלו נרקבו עיני וכו': (יא) ביגון · בעבור היגון כלו ונשלמו ימי חיי וכן ושנותי באנחה וכפל הדבר במ"ש: בעוני · בעבור עוני כשל כחי ונרקבו עצמי: (יב) מכל צוררי · מכל מה שעושים

מְאֹד וּפַחַד לִמְיֻדָּעָי רֹאַי בַּחוּץ נָדְדוּ מִמֶּנִּי׃ יג נִשְׁכַּחְתִּי
כְּמֵת מִלֵּב הָיִיתִי כִּכְלִי אֹבֵד׃ יד כִּי שָׁמַעְתִּי ׀ דִּבַּת רַבִּים
מָגוֹר מִסָּבִיב בְּהִוָּסְדָם יַחַד עָלַי לָקַחַת נַפְשִׁי זָמָמוּ׃
טו וַאֲנִי ׀ עָלֶיךָ בָטַחְתִּי יְהוָה אָמַרְתִּי אֱלֹהַי אָתָּה׃
טז בְּיָדְךָ עִתֹּתָי הַצִּילֵנִי מִיַּד־אוֹיְבַי וּמֵרֹדְפָי׃ יז הָאִירָה
פָנֶיךָ עַל־עַבְדֶּךָ הוֹשִׁיעֵנִי בְחַסְדֶּךָ׃ יח יְהוָה אַל־אֵבוֹשָׁה

רש"י

חרפה מאד: ופחד למיודעי. אמיסק"טייש גן בלע"ז מתפחדים על קורותי: (יג) ככלי אובד. ההולך לאבוד. כל לשון אבידה אין הלשון נופל על בעל האבידה לומר הוא אבד אותה אלא האבידה אובדת ממנו כד"א אשר תאבד ממנו (דברים כ"ב) האובדת לא בקשתם (יחזקאל ל"ד): (יד) דבת רבים. עצת רבים. דבת לשון דובב שפתי ישנים (שיר ז') וכן כל דבה שבמקרא פרלדי"ן בלע"ז: מגור מסביב. שמיראין ומפחדין אותי: בהוסדם. בהתיעצם: זממו. לשון מחשבה: (טז) בידך עתתי. עתים העוברים עלי על פיך הם ובגזרותיך: (יח) אל אבושה כי קראתיך

מצודת דוד

לי צוררי הייתי לחרפה להרואים בי כי מלעיגים עלי: ולשכני. היודעים יותר ממה שעושים לי צוררי להם אני מאד לחרפה: ופחד למידעי. אני לפחד להם כי ברואותם צרתי יפחדו לנפשם שלא יקרה להם כמקרי: רואי בחוץ. הרואים אותי בחוצות נדדו מפני והלכו להם כי כן דרך אדם לברוח מראות חלי קשה ודבר מגונה ונמאס: (יג) כמת מלב. כמו המת הנשכח מהלב: ככלי. ר"ל ככלי כל שהוא אשר כשהיא נאבדת אין אדם זוכרה: (יד) דבת רבים. דברי רע מרבים המפחדים אותי מסביב: בהוסדם. במה שהם מתיעצים עלי כולם יחד וחושבים לקחת נפשי ור"ל ובעבור שאני שומע כ"ז ואני כאלם לא יפתח פיו לזה אני שכוח בעיני כל כי חושבים שכלה תקותי: (טו) ואני. אבל אני אבטח בה' ולא אירא מהם: אלהי אתה. ותעזרני מהם: (טז) בידך עתתי. כל העתות שעברו עלי בין העתים לטובה בין העתים לרעה הלא המה בידך ועל פיך נעשו: הצילני מיד אויבי. כי הלא הכל בידך: (יז) האירה. הראה לי פנים

מצודת ציון

המתאוה: (יב) למידעי. למכירי ולאוהבי כמו ומודע לבינה תקרא (משלי ז'): (יד) דבת. ענין אמירת דבר הרע כמו ויבא את דבתם (בראשית ל"ז): מגור. פחד כמו ויגר מואב (במדבר כ"ב): בהוסדם. ענין עצה שהיא כיסוד לבנין:

כִּי קְרָאתִיךָ יֵבֹשׁוּ רְשָׁעִים יִדְּמוּ לִשְׁאוֹל׃ יט תֵּאָלַמְנָה
שִׂפְתֵי־שָׁקֶר הַדֹּבְרוֹת עַל־צַדִּיק עָתָק בְּגַאֲוָה וָבוּז׃
כ מָה רַב טוּבְךָ אֲשֶׁר־צָפַנְתָּ לִּירֵאֶיךָ פָּעַלְתָּ לַחוֹסִים בָּךְ
נֶגֶד בְּנֵי אָדָם׃ כא תַּסְתִּירֵם ׀ בְּסֵתֶר פָּנֶיךָ מֵרֻכְסֵי אִישׁ
תִּצְפְּנֵם בְּסֻכָּה מֵרִיב לְשֹׁנוֹת׃ כב בָּרוּךְ יְהוָה כִּי הִפְלִיא
חַסְדּוֹ לִי בְּעִיר מָצוֹר׃ כג וַאֲנִי ׀ אָמַרְתִּי בְחָפְזִי נִגְרַזְתִּי
מִנֶּגֶד עֵינֶיךָ אָכֵן שָׁמַעְתָּ קוֹל תַּחֲנוּנַי בְּשַׁוְּעִי אֵלֶיךָ׃

רש"י

אחרי שקראתיך אין נאה שאבוש: ידמו לשאול · ישתתקו ויאלמו למות: (יט) הדוברות על צדיק עתק · שאומרות לשאול עלי דוד מבקש רעתך: עתק · זהו דבר שאינו כמו ויעתק משם (בראשית י"ב) ודוגמא פתר אותו ל' דבר גדול וקשה כמו עתקו גם גברו חיל (איוב כ"א) הון עתק (משלי ח') ולמכסה עתיק (ישעיה כ"ג) (סא"א): (כ) מה רב טובך · ידעתי לעולם הבא יש שכר טוב ליראיך ומכל מקום בעולם הזה שהרשעים מקיפין אותם אני מתפלל עליהם שתסתירם בסתר פניך: (כא) מרכסי איש · מחבורי רשעים המתקשרים יחד להרע להם: (כב) בעיר מצור · בקעילה כשאמר שאול עלי נסגר לבא בעיר דלתים ובריח (שמואל א' כ"ג): (כג) ואני אמרתי בחפזי · כשיצאתי מקעילה ובאתי אל מדבר מעון והייתי נחפז ללכת מפני שאול כי השיגני ושאול ואנשיו עוטרים אלי ואל אנשי לתפשי אמרתי בלבי נגרזתי נכרתי ל' גרזן הכורת את העץ על שם גזירתו

מצודת ציון

(יח) ידמו · יכרתו כמו אל תדמו בעונה (ירמיה נ"א): (יט) תאלמנה · מל' אלם: עתק · חזק וקשה כמו ידברו עתק (לקמן צ"ד): ובוז · ובזיון: (כא) מרכסי · ענין גבהות וכן והרכסים לבקעה (ישעיה מ'): (כג) בחפזי · מל' חפזון ובהלה: נגרזתי · מל' גרזן ור"ל נכרתי

מצודת דוד

פנים מאירות והוא מדרך משל הנהוג בבן אדם לרעהו: (יח) כי קראתיך · והואיל וכן בטחתי מהראוי שלא אבוש: ידמו · יכרתו לרדת לשאול: (יט) תאלמנה · מהראוי שתאלמנה שפתי שקר: (כ) מה רב · מה מאד רב הטוב אשר צפנת לתת ליראיך בעוה"ב ואף הרבה טובה פעלת להחוסים בך נגד בני אדם ר"ל אשר כל אדם חזו בו: (כא) תסתירם · כי הסתרתם בסתר הבא מפניך להיות נסתרים מנגעות כל איש רשע: מריב · מהמריבה הבאה מהלשונות: (כב) כי הפליא · אשר גם לי עשה חסד נפלא לחזק אותי כאלו הייתי בעיר מבצר: (כג) בחפזי · כשהייתי נחפז לברוח מפני שאול כמ"ש ויהי דוד נחפז (ש"א כ"ג) אז אמרתי נכרתי מנגד עיניך כי היה קרוב מאד להמסר ביד שאול: אכן שמעת · כי

כד אֶֽהֱבוּ אֶת־יְהֹוָה כָּל־חֲסִידָיו אֱמוּנִים נֹצֵר יְהֹוָה
וּמְשַׁלֵּם עַל־יֶתֶר עֹשֵׂה גַאֲוָה: כה חִזְקוּ וְיַאֲמֵץ לְבַבְכֶם כָּל-
הַמְיַחֲלִים לַיהוָה: לב א לְדָוִד מַשְׂכִּיל אַשְׁרֵי נְשׂוּי־פֶּשַׁע
כְּסוּי חֲטָאָה: ב אַשְׁרֵי־אָדָם לֹא יַחְשֹׁב יְהוָה לוֹ עָוֹן
וְאֵין בְּרוּחוֹ רְמִיָּה: ג כִּי־הֶחֱרַשְׁתִּי בָּלוּ עֲצָמָי בְּשַׁאֲגָתִי
כָּל־הַיּוֹם: ד כִּי ׀ יוֹמָם וָלַיְלָה תִּכְבַּד עָלַי יָדֶךָ נֶהְפַּךְ

רש"י

נקרא גרזן כך פי' דונש (ומנחם חברו כמו נגרשתי ואין לו דמיון במקרא). (כד) אמונים נוצר ה' · כמו שומר ה' את המאמינים בישועתו וסומכין עליו: על יתר · (מדה במדה ומכוונת כאן על יתר הקשת · ס"א) או יש לפתור על יתר חבל כנגד חבל קו כנגד קו ל"א יתר הוא ל' גאוה כמו (ישעיה ט"ו) יתרה עשה (פי' ומשלם על יתר ומשלם בגאוה לעושה גאוה ס"א): (כה) חזקו ויאמץ לבבכם · כמו שראיתם שעשה לי להושיעני שהוחלתי לו: לב (א) לדוד משכיל · אמרו חכמים כל מזמור שנאמר בו משכיל ע"י תורגמן אמרו: אשרי נשוי פשע · שהקב"ה נושא פשעו ומכסה חטאיו · נשוי אנפרודוני"ן בלע"ז: (ב) לא יחשב ה' לו עון · ובלבד שלא תהא ברוחו רמיה להיות בדעתו לשוב אל קיאו: (ג) כי החרשתי · כאשר החרשתי מלהתודות על פשעי לפניך: בלו עצמי · מרוב אנחותי ושאגותי כל היום שהייתי דואג מפני הפורענות: (ד) כי יומם ולילה · היה כבד עלי מורא ידך וגזירותיך: נהפך לשדי · לחלוח שלי וכן לשד

מצודת דוד

נצלתי גם אז מידו: (כד) אהבו · לזה אהבו את ה' כי הוא שומר אנשי אמונים: על יתר · על יתרון הגאות של עושי הגאוה: (כה) חזקו · כל המקוים לה' חזקו ואמצו לבבכם ותהיו בטוחים כי הלא תראו כי יש תקוה: לב (א) משכיל · בזה ישכיל את העם ללמדם דעת: נשוי פשע · אשרי למי שנמחה פשעו ונתכסה חטאו למען לא יזכר כי בוודאי עשה תשובה הגונה: (ב) לא יחשוב · העון שעשה לא יחשוב לו ה' בחשבון מעשיו כי נמחל לו ע"י התשובה: ואין ברוחו רמיה · וזהו כשאין במחשבתו רמיה שאין עושה תשובה לרמות הבריות כ"א בלב שלם: (ג) כי החרשתי · ועל שגדול כ"כ כח התשובה לזה כאשר החרשתי ועמדתי בשתיקה להתבונן במעשי אז הייתי דואג על עונותי עד שבלו עצמי ועסקתי בשאגתי כל היום: (ד) כי וגו' · ר"ל כי פחדתי פן יומם ולילה תכבד עלי מכת ידך ולחלוחית שבי יהיה נהפך ליובש כאלו היה לעולם בחורב קיץ:

מצודת ציון

כדבר הכרות בגרזן: לב (א) נשוי · ענין מחילה כמו כל תשא עון (הושע י"ד): (ג) בלו ·

לְשַׁדִּ֑י בְּחַרְבֹ֖נֵי קַ֣יִץ סֶֽלָה׃ ה חַטָּאתִ֨י אוֹדִ֪יעֲךָ֡ וַעֲוֺנִ֬י לֹֽא־
כִסִּ֗יתִי אָמַ֗רְתִּי אוֹדֶ֤ה עֲלֵ֣י פְ֭שָׁעַי לַיהֹוָ֑ה וְאַתָּ֨ה נָ֘שָׂ֤אתָ עֲוֺ֖ן
חַטָּאתִ֣י סֶֽלָה׃ ו עַל־זֹ֡את יִתְפַּלֵּ֬ל כָּל־חָסִ֨יד ׀ אֵלֶיךָ֮ לְעֵ֪ת
מְ֫צֹ֥א רַ֗ק לְ֭שֵׁטֶף מַ֣יִם רַבִּ֑ים אֵ֝לָ֗יו לֹ֣א יַגִּֽיעוּ׃ ז אַתָּ֤ה ׀
סֵ֥תֶר לִי֮ מִצַּ֪ר תִּ֫צְּרֵ֥נִי רָנֵּ֣י פַלֵּ֑ט תְּס֖וֹבְבֵ֣נִי סֶֽלָה׃
ח אַשְׂכִּֽילְךָ֨ ׀ וְֽאוֹרְךָ֗ בְּדֶֽרֶךְ־ז֥וּ תֵלֵ֑ךְ אִֽיעֲצָ֖ה עָלֶ֣יךָ עֵינִֽי׃

רש"י

השמן (במדבר י"א) לחלוח שמן כך פירשו דונש · ומנחם חברו ל' שדידה כמו משוד עניים (לעיל י"ב) כשעים זו שדוני (לעיל י"ז) : בחרבני קיץ · עד שייבש כחורב הקיץ מפני דאגת כובד ידך שהייתי דואג על הטאתי ולפיכך חטאתי אודיעך תמיד ולשון הווה הוא כי אמרתי טוב שאודה עלי פשעי לה' : (ה) ואתה · כשהודיתי ואמרתי לנתן הנביא חטאתי (שמואל ב' י"ב) · נשאת עון חטאתי כענין שנאמר (שם) גם ה' העביר חטאתך וגו' : (ו) לעת מצוא · בהמצאך לקבל תפלתו ומה היא זאת רק לשטף מים רבים אשר לא יגיעו אליו שלא יפול בידי שונאים שהם כמים שוטפים וכן מצינו שהתפלל דוד על זאת ואמר נפלה נא ביד ה' כי רבים רחמיו וביד אדם אל אפולה (שמואל ב' כ"ד) : (ז) אתה סתר לי · להסתר בצלך מפני פחד אויב : תצרני · כמו תשמרני : רני פלט · רנה של הצלה : תסובבני לשון הווה הוא סבבתני תמיד רני פלט וכן אמרת לי אשכילך ואורך דרך נלכת : (ח) איעצה · ארמוז לך בעיני רמז מה תעשה · איעצה לשון קריצת

מצודת ציון

נרקבו : (ד) לשדי · ענין לחלוחית כמו לשד השמן (במדבר י"א) : בחרבני · מל' חורב ויובש החום : קיץ · הם ימי החמה : (ח) ואורך · ואלמדך : איעצה · מלשון עצה :

מצודת דוד

(ה) חטאתי · לזאת אודיע חטאתי ולא אכחש בה כי אמרתי כשאודה עלי פשעי ואתחרט אז תמחול עליהם לעולם כי לא יזכרו עוד : (ו) על זאת · האמור למטה · לעת מצוא · כשימצא לבו שלם בתשובה: רק לשטף · ר"ל לא יתפלל שלא יבוא עליו הפורעניות כלל כי במה א"כ ימורק העון ורק תפלתו תהיה שלא יבוא הרבה יחד כשטף מים רבים : (ז) אתה סתר לי · ויאמר בתפלתו אתה תהיה לי לסתר מן הפורעניות ותשמור אותי מן הצרות לבל יכלו אותי מן העולם : רני וגו' · לעולם תסבב אותי ברנה של הצלה ר"ל כשתבוא עלי צרה למרק העון ותלך לה ותבוא שוב ותחזור ותלך לה ואז בכל פעם שתלך ארנן רנה של הצלה וכאלו אהיה מסובב בהם לעולם : (ח) אשכילך · אתן שכל בלבך ואלמדך אשר בדרך הז תלך : איעצה · אתן לך עצה בדבר אשר ראיתי בעיני בעצמי כי גם אנ

ט אַל־תִּהְיוּ ׀ כְּסוּס כְּפֶרֶד אֵין הָבִין בְּמֶתֶג־וָרֶסֶן עֶדְיוֹ
לִבְלוֹם בַּל קְרֹב אֵלֶיךָ׃ י רַבִּים מַכְאוֹבִים לָרָשָׁע וְהַבּוֹטֵחַ
בַּיהוָה חֶסֶד יְסוֹבְבֶנּוּ׃ יא שִׂמְחוּ בַיהוָה וְגִילוּ צַדִּיקִים
וְהַרְנִינוּ כָּל־יִשְׁרֵי־לֵב׃ לג א רַנְּנוּ צַדִּיקִים בַּיהוָה
לַיְשָׁרִים נָאוָה תְהִלָּה׃ ב הוֹדוּ לַיהוָה בְּכִנּוֹר בְּנֵבֶל
עָשׂוֹר זַמְּרוּ־לוֹ׃ ג שִׁירוּ־לוֹ שִׁיר חָדָשׁ הֵיטִיבוּ נַגֵּן
בִּתְרוּעָה׃ ד כִּי־יָשָׁר דְּבַר־יְהוָה וְכָל־מַעֲשֵׂהוּ בֶּאֱמוּנָה׃
ה אֹהֵב צְדָקָה וּמִשְׁפָּט חֶסֶד יְהוָה מָלְאָה הָאָרֶץ׃

רש"י

עין כמו עוצה עיניו לחשוב תהפוכות (משלי ט"ז): (ט) אל תהיו כסוס כפרד · שאינו מבין בין העושה לו טובה לעושה לו רעה כשאתה ממתגו במתג הוא בולם פיו ומכסכס ברסנו וכשאתה מקרדו ומקרצפו אתה צריך לבלום ולסגור פיו ולייסרו במתג ורסן כשאתה מעדהו עדי ומיפהו: בל קרוב אליך · שלא יקרב אליך להזיקך כשאתה מיפהו: במתג ורסן עדיו לבלום · בשעת עדיו שאתה מקרדו ומקרצפו אתה צריך לסוגרו במתג ורסן שלא יקרב אליך · ובלימה בלשון משנה ל' מסגר פיו בולם רגליו מבולמות במסכת בכורות (ומנחם חבר לבלום וכן על בלימה (איוב כ"ו) לשון תוכן · סא"א): לג (ב) בנבל עשור · של עשר מיני נעימה:

מצודת דוד

חטאתי ושבתי לה' וכזה התפללתי והנה הועילה תפלתי: (ט) כסוס כפרד · ר"ל מי לב כמותם: במתג ורסן · אשר כשמקשטים אותו במתג ורסן אז מצטרך לבלום פיו לבל יקרב אליך לנשוך כי אין לו חלק בבינה לדעת שלקשטו משימין בו ולא להכאיבו ואמר שאתה לא תהיה כן ובין תבין שהיסורים הבאים המה למרק העון ולא תבעט בהם: (י) רבים וגו' · כי הרשע המבעט ביסורים הנה באים עליו רבים מכאובים אבל הבוטח בה' ומשכיל לדעת שהמה לטובתו כי בהם ימורק העון ואינו מבעט בהם החסד מה' מסבבו כי יסירם ממנו ויהיה נקי מעון: (יא) שמחו בה' · בהחסד הבא ממנו: לג (א) בה' · בתהלות ה': נאוה תהלה · להם נאה להלל לה' כי המה ישכילו מה מכבוד גדלו: (ג) היטיבו · שירו בנגון טוב ויפה בקול תרועה: (ד) כי ישר · ומהראוי א"כ לספר שבחו: (ה) מלאה הארץ · עושה חסד עם כל הבריות:

מצודת ציון

(ט) במתג ורסן · שמות כלי ברזל ההושם בפי הבהמה להוליכה על ידו ולקשטה: עדיו · פיו כמו המשביע בטוב עדיך (לקמן ק"ג): לבלום · ענין חסימת וסגירת הפה ובדרז"ל מי שבולם עצמו בשעת מריבה (חולין פ"ט): לג (א) נאוה · מל' נאה ויפה: (ב) בנבל עשור · כמו ועשור והוא

ו בִּדְבַר יְהוָה שָׁמַיִם נַעֲשׂוּ וּבְרוּחַ פִּיו כָּל־צְבָאָם ׃
ז כֹּנֵס כַּנֵּד מֵי הַיָּם נֹתֵן בְּאֹצָרוֹת תְּהוֹמוֹת ׃ ח יִירְאוּ
מֵיְהוָה כָּל־הָאָרֶץ מִמֶּנּוּ יָגוּרוּ כָּל־יֹשְׁבֵי תֵבֵל ׃ ט כִּי הוּא
אָמַר וַיֶּהִי הוּא צִוָּה וַיַּעֲמֹד ׃ י יְהוָה הֵפִיר עֲצַת־גּוֹיִם
הֵנִיא מַחְשְׁבוֹת עַמִּים ׃ יא עֲצַת יְהוָה לְעוֹלָם תַּעֲמֹד
מַחְשְׁבוֹת לִבּוֹ לְדֹר וָדֹר ׃ יב אַשְׁרֵי הַגּוֹי אֲשֶׁר־יְהוָה
אֱלֹהָיו הָעָם ׀ בָּחַר לְנַחֲלָה לוֹ ׃ יג מִשָּׁמַיִם הִבִּיט יְהוָה
רָאָה אֶת־כָּל־בְּנֵי הָאָדָם ׃ יד מִמְּכוֹן־שִׁבְתּוֹ הִשְׁגִּיחַ אֶל
כָּל־יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ ׃ טו הַיֹּצֵר יַחַד לִבָּם הַמֵּבִין אֶל־כָּל־
מַעֲשֵׂיהֶם ׃ טז אֵין הַמֶּלֶךְ נוֹשָׁע בְּרָב־חָיִל גִּבּוֹר לֹא־

רש"י

(ז) כנד · ל' גובה וכן תרגום אונקלוס נצבו כמו נד (שמות ט"ו) קמו כשור וכן פי' מנחם ואין נד ונאד שוין : נותן באוצרות תהומות · תחת הארץ : (יד) השגיח · הביט : (טו) היוצר יחד לבם · לב כולם יחד ויודע כל המחשבות ורבותינו דרשוהו אל ממכון שבתו השגיח יחד לבם היוצר ודרשו

מצודת ציון

כל"ח בעלת עשר נימין : (ז) כנס · מאסף : כנד · כדבר הצבור כמו קמו נד אחד (יהושע ג') : תהומות · כן יקרא רבוי המים : (ח) יגורו · יפחדו : (י) הפיר · הניא מענין בטול ומניעה כמו יניא אותה והפר (במדבר ל') : (יד) ממכון · מל' הכנה : השגיח · מל' השגחה

מצודת דוד

(ו) צבאם · הם המלאכים והגלגלים : (ז) כנס · אוסף מי ים אוקינוס להיות כמו נד ולצור גבוה מן הארץ ולא ירדו למטה כדרך המים : נותן · כלא את התהומות באוצרות לבל יצאו לשטוף הארץ : (ט) ויהי · כאשר אמר כן היה : ויעמד · כן יעמוד עד עולם : (יא) לעולם תעמוד · ואין מי לבטל עצתו : לדר ודר · שתקיים בכל ימי הדורות : (יב) אשרי הגוי · אשרי להגוי : העם · מלת אשרי משמשת לשנים כאלו אמר אשרי העם שה' בחר לנחלה לו : (יג) משמים · עם שהוא בשמים מביט לראות בארץ מעשה בני אדם : (יד) ממכון · מהשמים המכון לשבתו וכפל הדבר במ"ש : (טו) היוצר · לפי שהוא הוא היוצר לבם יחד זה כזה איש לא נעדר אף הוא מבין אל כל מעשיהם לזאת ישגיח על הכל : (טז) אין המלך · מביא ראיה שהכל בהשגחה ואמר הנה ראינו שאין המלך נושע במלחמה עם רוב החיל אשר עמו ואם

יִנָּצֵל בְּרָב־כֹּחַ׃ יז שֶׁקֶר הַסּוּס לִתְשׁוּעָה וּבְרֹב חֵילוֹ
לֹא יְמַלֵּט׃ יח הִנֵּה עֵין יְהוָה אֶל־יְרֵאָיו לַמְיַחֲלִים לְחַסְדּוֹ׃
יט לְהַצִּיל מִמָּוֶת נַפְשָׁם וּלְחַיּוֹתָם בָּרָעָב׃ כ נַפְשֵׁנוּ
חִכְּתָה לַיהוָה עֶזְרֵנוּ וּמָגִנֵּנוּ הוּא׃ כא כִּי־בוֹ יִשְׂמַח
לִבֵּנוּ כִּי בְשֵׁם קָדְשׁוֹ בָטָחְנוּ׃ כב יְהִי־חַסְדְּךָ יְהוָה עָלֵינוּ
כַּאֲשֶׁר יִחַלְנוּ לָךְ׃ לד א לְדָוִד בְּשַׁנּוֹתוֹ אֶת־טַעְמוֹ לִפְנֵי
אֲבִימֶלֶךְ וַיְגָרְשֵׁהוּ וַיֵּלַךְ׃ ב אֲבָרְכָה אֶת־יְהוָה בְּכָל־עֵת
תָּמִיד תְּהִלָּתוֹ בְּפִי׃ ג בַּיהוָה תִּתְהַלֵּל נַפְשִׁי יִשְׁמְעוּ עֲנָוִים

רש״י

מכאן שכולן נסקרין בסקירה אחת : **לד** (א) בשנותו את טעמו · כענין שנאמר (שמואל א׳ כ״א) ויתו על דלתות השער וגו׳ וישנו את טעמו בעיניהם ששנה דברו וטעמו ועשה עצמו שוטה והוריד רירו על זקנו (סא״א) : לפני אבימלך · כך כל מלכי פלשתים נקראים וכל מלכי מצרים פרעה ואע״פ ששמו אכיש קורין לו אבימלך ומדרש אגדה שהיה צדיק כאבימלך (שנכתב בפרשה אצל שרה) שלא רצה להרגו ואנשיו אומרים לו (שם) הלא זה דוד מלך הארץ כדאיתא במדרש תהלים : (ג) בה׳ תתהלל נפשי · מתפאר אני ומתהלל שיש לי פטרון כזה להושיע ולהגן · תתהלל נפשי שיפרוונטר״א בלע״ז : ישמעו ענוים · נפלאות שעשה לי מתוך מהללי יבינו אותם וישמחו :

מצודת דוד

היה הכל לפי הטבע ראוי היה להיות נושע בהם: (יז) שקר הסוס · מרולת הסוס היא שקר להביא תשועה לבעליו: וברוב חילו · עם רוב כחו לא ימלט נפשו : (יח) עין ה׳ · השגחת ה׳ היא על יראיו אשר יקוו לחסדו : (יט) להציל · ואף אם הטבע ינגד : ברעב · בהיות רעב בעולם : (כ) נפשנו · ולזה תחכה נפשנו אל ה׳ כי הוא מעולם עוזר לנו : (כא) כי בו · בישועתו ישמח לבנו כי בו בטחנו ודרכו להושיע להבוטחים בו : (כב) כאשר · כפי התקוה כן יהיה החסד : **לד** (א) בשנותו · בעת ששינה את דברו לדבר מבלי חכמה : לפני אבימלך · לפי שהיה ירא ממנו לבל יכנו נפש כמ״ש (בש״א י׳) ולזה דבר הוללות וסכלות לחשוב שאין הוא דוד : ויגרשהו · ועי״ז צוה אבימלך לגרשו והלך לדרכו וניצול מידו : (ג) בה׳ · בהשועת ה׳

מצודת ציון

בהתבוננות רב: (טז) חיל · גבורות עם : (יז) חילו · ענינו כח ואמצות : (כ) חכתה · קותה : **לד** (א) טעמו · ענין דבור החכמה כמו וטעם זקנים יקח (איוב י״ב): אבימלך · זה אכיש ונקרא אבימלך כי הוא שם כולל לכל

וְיִשְׂמָחוּ: ד גַּדְּלוּ לַיהוָה אִתִּי וּנְרוֹמְמָה שְׁמוֹ יַחְדָּו:
ה דָּרַשְׁתִּי אֶת־יְהוָה וְעָנָנִי וּמִכָּל־מְגוּרוֹתַי הִצִּילָנִי:
ו הִבִּיטוּ אֵלָיו וְנָהָרוּ וּפְנֵיהֶם אַל־יֶחְפָּרוּ: ז זֶה עָנִי קָרָא
וַיהוָה שָׁמֵעַ וּמִכָּל־צָרוֹתָיו הוֹשִׁיעוֹ: ח חֹנֶה מַלְאַךְ־
יְהוָה סָבִיב לִירֵאָיו וַיְחַלְּצֵם: ט טַעֲמוּ וּרְאוּ כִּי־טוֹב יְהוָה
אַשְׁרֵי הַגֶּבֶר יֶחֱסֶה־בּוֹ: י יְראוּ אֶת־יְהוָה קְדֹשָׁיו כִּי־אֵין
מַחְסוֹר לִירֵאָיו: יא כְּפִירִים רָשׁוּ וְרָעֵבוּ וְדֹרְשֵׁי יְהוָה לֹא־
יַחְסְרוּ כָל־טוֹב: יב לְכוּ־בָנִים שִׁמְעוּ־לִי יִרְאַת יְהוָה
אֲלַמֶּדְכֶם: יג מִי־הָאִישׁ הֶחָפֵץ חַיִּים אֹהֵב יָמִים לִרְאוֹת
טוֹב: יד נְצֹר לְשׁוֹנְךָ מֵרָע וּשְׂפָתֶיךָ מִדַּבֵּר מִרְמָה: טו סוּר
מֵרָע וַעֲשֵׂה־טוֹב בַּקֵּשׁ שָׁלוֹם וְרָדְפֵהוּ: טז עֵינֵי יְהוָה

רש"י

(ה) מגורותי · לשון פחד כמו ויגר מואב (במדבר כ"ב): (ו) הביטו אליו · כל אותם שהביטו אליו מתוך צרתם: ונהרו · האירו פניהם: יחפרו · יתביישו כמו (ישעיה כ"ד) וחפרה הלבנה ובושה החמה: (ט) טעמו וראו כי טוב ה' · טעמו דברו: (י) יראו · היו יראים לשון ציווי: (יא) רשו · ל' דלות: כל טוב · ניסולב"יין בלע"ז · כמו כל מלאכה (שמות י"ב): (טו) בקש שלום · במקומך ורדפהו במקום אחר:

מצודת ציון

מלכי פלשתים כמו שהם פרעה כולל לכל מלכי מצרים: (ה) מגורותי · פחדי: (ו) ונהרו · ענין האורה כמו ואל תופע עליו נהרה (שם ג'): יחפרו · ענין בושה וכלימה: (ט) טעמו · כן יקרא ידיעת השכל ובחינתו כמו טעמה כי טוב סחרה (משלי ל"א): (י) יראו · פחדו: (יא) רשו · מלשון רש ועני: (יב) לכו · הוא ענין ל' זרוז כמו

מצודת דוד

ה' התהלל נפשי וכאשר ישמעו ענוים ישועתי ישמחו גם המה: (ד) גדלו · ספרו גדולתו עמי: יחדו · אני ואתם: (ו) הביטו אליו · לבטוח בה': ונהרו · ויבוא אליכם האורה והתשועה: אל יחפרו · כי השואל מה ואין נותנים לו יחפר ויכלם: (ז) זה עני קרא · כשזה הקורא הוא עני ומוכנע אז ה' שומע: (ח) ויחלצם · יוציאם בצליחתו של מקום: (יא) כפירים · ר"ל גדולים ועשירים: (יג) החפץ חיים · חיי עולם הבא: אוהב ימים · ר"ל אוהב ימי העולם להרבות בימים לראות בטוב שאמתי בעוה"ב: (טו) בקש שלום · בקשתך יהיה לעשות שלום בין

אֶל־צַדִּיקִים וְאָזְנָיו אֶל־שַׁוְעָתָם׃ יז פְּנֵי יְהוָה בְּעֹשֵׂי רָע
לְהַכְרִית מֵאֶרֶץ זִכְרָם׃ יח צָעֲקוּ וַיהוָה שָׁמֵעַ וּמִכָּל־צָרוֹתָם
הִצִּילָם׃ יט קָרוֹב יְהוָה לְנִשְׁבְּרֵי־לֵב וְאֶת־דַּכְּאֵי־רוּחַ
יוֹשִׁיעַ׃ כ רַבּוֹת רָעוֹת צַדִּיק וּמִכֻּלָּם יַצִּילֶנּוּ יְהוָה׃
כא שֹׁמֵר כָּל־עַצְמוֹתָיו אַחַת מֵהֵנָּה לֹא נִשְׁבָּרָה׃ כב תְּמוֹתֵת
רָשָׁע רָעָה וְשֹׂנְאֵי צַדִּיק יֶאְשָׁמוּ׃ כג פּוֹדֶה יְהוָה נֶפֶשׁ
עֲבָדָיו וְלֹא יֶאְשְׁמוּ כָּל־הַחֹסִים בּוֹ׃ לה א לְדָוִד ׀ רִיבָה
יְהוָה אֶת־יְרִיבַי לְחַם אֶת־לֹחֲמָי׃ ב הַחֲזֵק מָגֵן וְצִנָּה
וְקוּמָה בְּעֶזְרָתִי׃ ג וְהָרֵק חֲנִית וּסְגֹר לִקְרַאת רֹדְפָי

רש"י

(יז) פני · פנים של זעם ליסאריא"ש בלע"ז כמו (ויקרא כ') ושמתי אני את פני באיש ההוא כך חברו מנחם : (יח) צעקו · הצדיקים וה' שומע : (כ) רבות רעות צדיק · הרבה רעות ופחדים באים עליו ומכולם נצול : (כא) שומר · הקב"ה כל עצמותיו : (כב) תמותת רשע רעה · תמותת את הרשע הרעה שהוא עושה : תמותת · תמית : (כג) ולא יאשמו · לא יתחרטו לאמר אשמנו שחסינו בך רפונטירו"ש בלע"ז : לה (א) ריבה ה' את יריבי · עשה מריבה עם אותם שעושים מריבה עמי : לחם · לשון מלחמה וכן לוחמי · הלחם עם הנלחמים עמי : (ג) והרק חנית · הזדיין כמו אריק חרבי (שמות ט"ו) וירק את חניכיו (בראשית י"ד) : וסגר לקראת רדפי · הגן ביני

מצודת דוד

איש לאחיו : ורדפהו · ר"ל מאד היה מחזר אחר השלום : (יח) צעקו · אבל כאשר יצעקו בתפלה וישובו לה' אז ישמע להם ויצילם מצרותם : (יט) לנשברי לב · המכניע עצמו ושב ממעשיו : (כ) רבות רעות · אף אם יבוא על הצדיק רעות רבות אין תוחלתו נאבדה כי מכולם יצילנו ה' : (כב) תמותת וגו' · הרעה שהרשע עושה היא תמית אותו ר"ל העון עצמו מקטרג עליו : (כג) פודה · בגמול שכר המעשים טובים פודהו מן הצרה : לה (א) את יריבי · עם המריבים עמדי תריב אתה בעבורי : (ב) החזק · אחוז בידך מגן וגו' והוא דרך משל מלשון הנוהג באדם : (ג) וסגר · התיצב בדרך וסגור

מצודת ציון

ועתה לכו ונהרגהו (בראשית ל"ז) והלא הוא בא אליהם : (יז) פני · ענין כעס הוא וכן אתן את פני (ויקרא כ) וזהו לפי שבהפנים נראה הכעס : (יט) דכאי · ענין כתות ונשבר : (כא) מהנה · מהן : (כב) יאשמו · מל' שממה וכן עדרי הצאן נאשמו (יואל א') : לה (א) לחם · מל' מלחמה : (ב) מגן וצנה · שמות כלי מלחמ' להגן : (ג) והרק · ענין הוצאת החרב מתערה כמו והרב

אמר לנפשי ישעתך אני: ד יבשו ויכלמו מבקשי נפשי
יסגו אחור ויחפרו חשבי רעתי: ה יהיו כמץ לפני־רוח
ומלאך יהוה דוחה: ו יהי־דרכם חשך וחלקלקות ומלאך
יהוה רדפם: ז כי־חנם טמנו־לי שחת רשתם חנם
חפרו לנפשי: ח תבואהו שואה לא ידע ורשתו אשר־
טמן תלכדו בשואה יפל־בה: ט ונפשי תגיל ביהוה
תשיש בישועתו: י כל־עצמותי | תאמרנה יהוה מי
כמוך מציל עני מחזק ממנו ועני ואביון מגזלו: יא יקומון
עדי חמס אשר לא־ידעתי ישאלוני: יב ישלמוני רעה

רש"י

וביניהם כמתחלה: לנפשי. אימוייטא"י מוי"ש בלע"ז כמו כרו שוחה לנפשי (ירמיה י"ח): (ו) חשך וחלקלקות. שניהם יחד כדי שיחליקו רגליהם בחלקלקות והחשך אינו מניחם להשמר מן החלקלקות כד"א (שם כ"ג) לכן יהיה דרכם להם כחלקלקות באפלה ידחו ויפלו בה: (ז) חפרו לנפשי. שוחה ליפול בה: (ח) שואה. חשך. ברואינ"ה בלע"ז: ורשתו אשר טמן. כן דרך לטמון רשת ולכסותו בקש או בעפר כדי שלא ירגיש בה העובר עליה עד שנלכד בה: (ט) ונפשי תגיל. כשאראה במפלתם: (י) כל עצמותי. יקלסוך על כך. כי עתה: (יא) יקומון. עלי תמיד

מצודת ציון

אריק (יחזקאל ה'): (ד) יסגו אחור. יחזרו אחור וכן לא נסוג אחור (לקמן מ"ד): חשבי. מל' מחשבה: (ה) כמוץ. היא פסולת התבואה: (ו) וחלקלקות. מלשון חלק: (ז) שחת. בור: רשתם. כמו ורשתם והוא פח יקוש: (ח) שואה. חשך כמו אמש שואה (איוב ל'):

מצודת דוד

לקראתם לבל ירדפו אחרי: (ד) יבושו. כאשר לא יוכלו לי: (ה) יהיו כמוץ. יהיו נעים ונדים ממקום למקום כמוץ הנד מפני הרוח: (ו) יהי דרכם חשך. לבל יראו להשמר ויהיה דרכם חלק וימעדו רגליהם בעת ינוסו כשירדפם המלאך והוא משל לומר שיהיו נלכדים בצרות ולא יוכלו להנצל: (ז) חנם. על לא חמס בכפי: לנפשי. כמו לגופי וכן ברזל באה נפשו (לקמן ק"ה): (ח) תבואהו. תבוא עליו חושך שלא ידע להזהר: אשר טמן. כי כן הדרך להטמין ולכסות הרשת לבל תהא נראה להשמר ממנה: תלכדו. את הפורש אותה: בשואה. בעבור החושך הבא עליו לא יראה ויפול בה: (ט) בה'. בעזרת ה': (י) מי כמוך. מי מושיע כמוך: מחזק ממנו. מן האויב החזק ממנו: מגזלו. ממי שרוצה לגוזלו: (יא) יקומון. עדי רשע קמים

תַּחַת טוֹבָה שְׁכוֹל לְנַפְשִׁי׃ יג וַאֲנִי בַּחֲלוֹתָם לְבוּשִׁי
שָׂק עִנֵּיתִי בַצּוֹם נַפְשִׁי וּתְפִלָּתִי עַל־חֵיקִי תָשׁוּב׃ יד כְּרֵעַ
כְּאָח לִי הִתְהַלָּכְתִּי כַּאֲבֶל־אֵם קֹדֵר שַׁחוֹתִי׃ טו וּבְצַלְעִי
שָׂמְחוּ וְנֶאֱסָפוּ נֶאֶסְפוּ עָלַי נֵכִים וְלֹא יָדַעְתִּי קָרְעוּ וְלֹא־
דָמּוּ׃ טז בְּחַנְפֵי לַעֲגֵי מָעוֹג חָרֹק עָלַי שִׁנֵּימוֹ׃ יז אֲדֹנָי

רש"י — פתח באתנח

עדי חמס וגו׳: (יג) ותפלתי על חיקי תשוב · כלומר ואם יאמרו לא עניתי נפשי אלא לרעתם שיכבד עליהם חלים · תפלתי שהתפללתי עליהם תשוב אלי: (יד) כרע כאח לי התהלכתי · כאלו היו לי אחי ורעי התהלכתי מילר עליהם על לרתם: כאבל אם · כבן המתאבל על אמו או כאם המתאבלת על בנה: קודר · לשון שחרות: שחותי · ל׳ שפלות: (טו) ובצלעי שמחו ונאספו · וכשאני צולע שנשבר בא עלי שמחו ונאספו: נאספו עלי נכים · אנשים פסחים כמו שאנו מתרגמין נכה חגירא ומנחם חברו כמו נכאים (ישעיה ס״ו) אומונייש״ן בלע״ז: קרעו ולא דמו · אלו היו קורעין את בשרי לא היה דמי שותת לארץ כשמלבינין פני: (טז) בחנפי לעגי מעוג וגו׳ · בשביל חניפה של ליצנות אכילה ושתיה שמחניפין לשאול

מצודת דוד

להפיד בי ושואלים ומבקשים ממני להחזיר דבר אשר לא ידעתי מעולם ולא בא לידי: (יב) תחת · במקום הטובה שעשיתי להם: שכול לנפשי · חפצים להביא עלי עת המיתה: (יג) בחלותם · כשהיו חולים היה לבושי שק והייתי מענה נפשי בצום בעבורם: ותפלתי · ר״ל פן יאמרו שכ״ז היה למען יכבד עוד החולי עליהם לזה אמר ותפלתי מה שהתפללתי עליהם תשוב אל חיקי ותקוים בי: (יד) כרע · התהלכתי כפוף ומעונה כאלו יהיו רעי ואחי: כאבל אם · כאם המתאבלת על בנה כן הלכתי בקדרות שחות: (טו) ובצלעי · ר״ל בחליי כי אז ילאה האדם לעמוד על רגליו ביושר כ״א כחגר ופסח: נכים · אף המוכים ברגליהם נאספו עלי ור״ל כולם נאספו איש לא נעדר: ולא ידעתי · על מה נאספו הלא לא הרעותי את אחד מהם: קרעו · והמה פותחים פיהם בשחוק ואינם יכולים להתאפק ולשתוק מן השחוק: (טז) בחנפי · שהם יתחברו עם

מצודת ציון

(יב) שכול · ענין מיתה: (יד) קדר · ענין חושך כמו שמש וירח קדרו (יואל ב׳): שחותי · ענין שחיה וכפיפה: (טו) ובצלעי · ענין חגר ופסח כמו והוא צולע (בראשית ל״ב): נכים · מוכה ברגל כמו נכה רגלים (ש״ב ה׳): קרעו · כן יקרא פתיחת הפה לשחוק וכאשר כן יקרא פתיחת חלונות כמ״ש וקרע לו חלוני (ירמיה כ״ב): ולא דמו · ולא שתקו: (טז) מעוג · חררה ועוגה כמו אם יש לי מעוג (מ״א י״ז): חרוק · ענין שחיקת וטחינת

כַּמָּה תִּרְאֶה הָשִׁיבָה נַפְשִׁי מִשֹּׁאֵיהֶם מִכְּפִירִים יְחִידָתִי:
יח אוֹדְךָ בְּקָהָל רָב בְּעַם עָצוּם אֲהַלְלֶךָּ: יט אַל־יִשְׂמְחוּ־
לִי אֹיְבַי שֶׁקֶר שֹׂנְאַי חִנָּם יִקְרְצוּ־עָיִן: כ כִּי לֹא שָׁלוֹם
יְדַבֵּרוּ וְעַל רִגְעֵי־אֶרֶץ דִּבְרֵי מִרְמוֹת יַחֲשֹׁבוּן: כא וַיַּרְחִיבוּ
עָלַי פִּיהֶם אָמְרוּ הֶאָח׀ הֶאָח רָאֲתָה עֵינֵנוּ: כב רָאִיתָה
יְהוָה אַל־תֶּחֱרַשׁ אֲדֹנָי אַל־תִּרְחַק מִמֶּנִּי: כג הָעִירָה

ר ש " י

בשביל שיאכילם וישקם חורקים עלי שניהם · מעוג ל' אכילה כמו אם יש לי מעוג דאליהו (מלכים א' י"ז) ומנחם פתר אותו לשון עוגת לחם (שם) וכן אם יש לי מעוג דאליהו : (יז) כמה תראה · כמה ארך אפים יש לפניך לראות כל אלה : משואיהם · מחשך שלהם : מכפירים יחידתי · מוסב על השיבה נפשי השיבה מכפירים יחידתי (יחידתי נשמתי שא"א): (יט) איבי שקר · יש ששונאין אותי על דבר שקר שמעידין עלי מה שלא עלה במחשבתי מעולם אל ישמחו במפלתי : שונאי · ששונאים אותי אל יקרצו עלי עין ללעוג בעיניהם על נפלתי · יקרצו ליננ"ט בלע"ז : (כ) ועל רגעי ארץ · על דכאי ארץ וכן רוגע הים (ירמיה ל"א) עורי רגע (איוב ז') וכן פירש דונש : (כא) האח האח · לשון שמחה מתהלל בתאות לבו מרוב שמחתם שרואים תאותם מתקיימת : (כג) העירה והקיצה · פמליא של מעלה נשפוע

מצודת ציון

השנים אלו באלו בהתקצף כמו ויחרקו שן (איכה ב') : (יז) כמה · ענין זמן רב : משואיהם · ענין חושך : מכפירים · חזקים ככפירים : יחידתי · נשמתי : (יח) עצום · ענין רבוי וכן עצמו לי אלמנותיו (ירמיה ט"ו) : (יט) לי · עלי : יקרצו · ענין נדנוד העין ללעג וכן קורץ בעיניו (משלי כ') : (כ) רגעי · ענין בקוע כמו עורי רגע (איוב ז) : (כא) האח · ענין לשון שמחה הוא וכן אמרה צור על ירושלים האח

מצודת דוד

שחנפים הלועגים ומתלוצצים בבנו אדם ובעבור מתן החררה שמקבלים ממני שרוצה בזה וכל אחד מהם חורק עלי שניו דרך כעס וקצף : (יז) כמה תראה · עד מתי תראה בעניי ולא תושיע : השיבה · הצל נפשי מחשכת הצרות אשר יבואו עלי : (יח) אודך · ואז אודך בקהל רב : (יט) איבי שקר · אויבים לי בחנם : יקרצו עין · מלת אל משמשת בשתים כאלו אמר אל יקרצו עין בדרך לעג : (כ) כי לא שלום ידברו · כל דבריהם בריב ומצה : ועל רגעי ארץ · על הנסתרים מפניהם בנקעי ארץ יחשבו מרמה : (כא) וירחיבו · בשחוק רב : ראתה עינינו · מה שחפצנו לראות : (כב) ראיתה · הלא ראית שמחתם עלי

וְהָקִיצָה לְמִשְׁפָּטִי אֱלֹהַי וַאדֹנָי לְרִיבִי׃ כד שָׁפְטֵנִי כְצִדְקְךָ
יְהוָה אֱלֹהָי וְאַל־יִשְׂמְחוּ־לִי׃ כה אַל־יֹאמְרוּ בְלִבָּם הֶאָח
נַפְשֵׁנוּ אַל־יֹאמְרוּ בִּלַּעֲנוּהוּ׃ כו יֵבֹשׁוּ וְיַחְפְּרוּ ׀ יַחְדָּו
שְׂמֵחֵי רָעָתִי יִלְבְּשׁוּ־בֹשֶׁת וּכְלִמָּה הַמַּגְדִּילִים עָלָי׃ כז יָרֹנּוּ
וְיִשְׂמְחוּ חֲפֵצֵי צִדְקִי וְיֹאמְרוּ תָמִיד יִגְדַּל יְהוָה הֶחָפֵץ
שְׁלוֹם עַבְדּוֹ׃ כח וּלְשׁוֹנִי תֶּהְגֶּה צִדְקֶךָ כָּל־הַיּוֹם תְּהִלָּתֶךָ׃
לו א לַמְנַצֵּחַ לְעֶבֶד־יְהוָה לְדָוִד׃ ב נְאֻם־פֶּשַׁע לָרָשָׁע
בְּקֶרֶב לִבִּי אֵין־פַּחַד אֱלֹהִים לְנֶגֶד עֵינָיו׃ ג כִּי־הֶחֱלִיק
אֵלָיו בְּעֵינָיו לִמְצֹא עֲוֹנוֹ לִשְׂנֹא׃ ד דִּבְרֵי־פִיו אָוֶן וּמִרְמָה

רש"י

משפטי מאויבי: **לו** (ב) נאם פשע לרשע בקרב לבי וגו' · הרי זה מקרא מסורס יש בקרב לבי שהפשע הוא יצר הרע אומר לרשע שלא יהא פחד אלהים לנגד עיניו: בקרב לבי · כאדם שאומר כמדומה אני: (ג) כי החליק · הפשע על הרשע תלקלקות בעיניו כדי שימצא הקב"ה את

מצודת דוד

עלי אל תשתוק להם מלקחת מהם נקמתי: (כג) למשפטי · לעשות משפטי ולריב ריבי: (כד) כצדקך · כפי מדת צדקך ולא כמעשי: (כה) האח נפשנו · שמחה נפשנו: בלענוהו · בלענו את דוד: (כו) יחדו · כולם יחדו וכ"א יראה בבושת חבירו: שמחי רעתי · השמחים בבוא עלי הרעה: המגדילים עלי · המתגאים ומחזיקים עצמם לגדולים למולי: (כז) חפצי צדקי · החפצים שאמצא צדקה מה': ויאמרו תמיד · בכל עת יאמרו יגדל כבוד ה' החפץ בשלום עבדו: (כח) צדקך · הצדקה שעשית לי: כל היום · אספר תהלתך: **לו** (ב) נאם פשע וגו' · ר"ל חושב אני בקרב לבי שהיצה"ר מסית ואומר לרשע אין מי בעולם שיהיה פחד אלהים: לנגד עיניו · כי אין המקום משגיח בעולם השפל ולזה עשה מה שלבו חפץ: (ג) כי החליק · כי בפתויו מחליק ומיפה לו הדבר הזה בעיניו וכל כוונתו למצוא בו עון להשניאו בעיני המקום כי אינו דורש שלום אליו: (ד) דברי פיו · הרשע ניסת לו ובפיו ידבר און ומרמה ומונע

מצודת ציון

(יחזקאל כ"ו): (כו) המגדילים · מלשון גדול: (כח) תהגה · תדבר: **לו** (ב) נאם · ענין מאמר הוא כמו נאם האדון (ישעיה א): פשע · יצה"ר נקרא פשע כמו שנקרא חטאת וכמ"ש לפתח חטאת רובץ (בראשית ד): (ד) און · עמל ושקר:

חָדַל לְהַשְׂכִּיל לְהֵיטִיב׃ ה אָוֶן ׀ יַחְשֹׁב עַל־מִשְׁכָּבוֹ יִתְיַצֵּב
עַל־דֶּרֶךְ לֹא־טוֹב רָע לֹא יִמְאָס׃ ו יְהוָה בְּהַשָּׁמַיִם
חַסְדֶּךָ אֱמוּנָתְךָ עַד־שְׁחָקִים׃ ז צִדְקָתְךָ ׀ כְּהַרְרֵי־אֵל
מִשְׁפָּטֶךָ תְּהוֹם רַבָּה אָדָם וּבְהֵמָה תוֹשִׁיעַ יְהוָה׃ ח מַה־
יָּקָר חַסְדְּךָ אֱלֹהִים וּבְנֵי אָדָם בְּצֵל כְּנָפֶיךָ יֶחֱסָיוּן׃
ט יִרְוְיֻן מִדֶּשֶׁן בֵּיתֶךָ וְנַחַל עֲדָנֶיךָ תַשְׁקֵם׃ י כִּי־עִמְּךָ

רש"י

עונו לשנוא אותו: (ד) חדל להשכיל להיטיב · מנע עצמו מהשכיל להיטיב מעשיו: (ה) יתיצב על דרך לא טוב · הקב"ה נותן לפניו דרך הטוב ודרך המות והוא בוחר לו דרך לא טוב: (ו) ה' בהשמים חסדך · בשביל רשעים הללו אתה מסלק החסד מן התחתונים ומגביה אמונתך עד שחקים לסלקה מבני אדם: (ז) צדקתך · יקרה מן הבריות: כהררי אל · בשביל מעשי הרשעים ומשפטיך באים לעולם עד תהום רבה · ד"א צדקתך כהררי אל מי שאתה רוצה לעשות צדקה עמו אתה מגביהו ומתקפו כהררי אל·אל לשון תוקף כמו (יחזקאל י"ז) ואת אילי הארץ לקח: משפטיך תהום רבה · מי שאתה רוצה לדון אותו וליקח נקמתך ממנו אתה מורידו עד תהום רבה ·' משפטיך יושטיצ"א בלע"ז (פא"א): אדם ובהמה תושיע ה' · בני אדם שהם ערומים בדעת כאדם הראשון ומשימין עצמם כבהמה בענוה תושיע ה': (ח) מה יקר חסדך · אינו כדי להמשך על הרשעים הללו אבל בני אדם אשר בצל

מצודת ציון

(ו) בהשמים · ר"ל עד השמים וכן בלא יוכלו יגעו בלבושיהם (איכה ד) ור"ל עד לא יוכלו: (ז) כהררי אל · הרוצה להגדיל דבר מה סומכו למלת אל וכן וענפיה ארזי אל (לקמן פ'): רבה·

מצודת דוד

עצמו להשכיל בדבר ולחקור על האמת ולהיטיב דרכו: (ה) על משכבו · בעת אשר יפנה מן הטרדות: יתיצב · עם כי מתחלה הוא נצב כדרך וההנהגה אשר איננה טובה ולא פקר עדיין לעשות הרע אבל סוף הדבר אשר לא ימאס אף ברע כי כן דרך הניסת ליצר הרע: (ו) בהשמים · אבל האמת שחסדי ה' גם בעולם השפל מן הארץ עד השמים ובכל השגית: אמונתך · האמנת תשלום גמול: (ז) צדקתך · הצדקות שאתה עושה להצדיקים גבהו ורמו כהררי אל: משפטיך · המשפטים שאתה עושה להרשעים רבו כמו תהום רבה ובכל השגית לשלם כפי הגמול: אדם ובהמה · אתה ה' תושיע האדם ואף הבהמה כי על הכל השגית: (ח) מה יקר · מה מאד יקר ותשוב החסד שאתה עושה: יחסיון · כי בחסדך תשים להם למחסה: (ט) ירויון · ישבעו מהטוב הבא להם מן השמים: ונחל · ומימי נחל היוצא מהעדן תשקה אותם והוא מדרך משל לרוב השפע: (י) כי

מְקוֹר חַיִּים בְּאוֹרְךָ נִרְאֶה־אוֹר׃ יא מְשֹׁךְ חַסְדְּךָ לְיֹדְעֶיךָ
וְצִדְקָתְךָ לְיִשְׁרֵי־לֵב׃ יב אַל־תְּבוֹאֵנִי רֶגֶל גַּאֲוָה וְיַד
רְשָׁעִים אַל־תְּנִדֵנִי׃ יג שָׁם נָפְלוּ פֹּעֲלֵי אָוֶן דֹּחוּ וְלֹא־יָכְלוּ
קוּם׃ לז א לְדָוִד ׀ אַל־תִּתְחַר בַּמְּרֵעִים אַל־תְּקַנֵּא
בְּעֹשֵׂי עַוְלָה׃ ב כִּי כֶחָצִיר מְהֵרָה יִמָּלוּ וּכְיֶרֶק דֶּשֶׁא
יִבּוֹלוּן׃ ג בְּטַח בַּיהוָה וַעֲשֵׂה־טוֹב שְׁכָן־אֶרֶץ וּרְעֵה

רש"י

כנפיך יחסיון הם ירוין מדשן ביתך וגו': (יב) אל תבואני רגל גאוה · אל תבא עלי רגל הרשעים הללו בעת קבול שכר להיות חלקם עם הצדיקים (לשון חלק אהל"א פרטיא"ה בלע"ז הא"א): ויד רשעים אל תנדני · ממקומי בשובי לירש משנה חלקי וחלקו (של רשע) בטובה כענין שנאמר (ישעיה ס"א) לכן בארצם משנה יירשו ואז: (יג) שם נפלו פועלי און · שם יבינו במפלתם ושם דוחו ולא יכלו קום: לז (א) אל תתחר במרעים · מוכיח את ישראל הוא שלא יתחרו בהצלחת המרעים לעשות כמעשיהם כמו (ירמיה י"ב) ואיך תתחרה את הסוסים לרוץ במרוצתם אאיט"ר בלע"ז: אל תקנא בעושי עולה · לעשות עולה כמותם: (ב) ימלו · טרונ"ש טרנקי"ן בלע"ז לשון כריתה: (ג) בטח בה' · ואל תאמר אם לא אגזול ואגנוב או אתן לעני צדקה במה אתפרנס: ועשה טוב · ואז תשכון ארץ לאורך ימים: ורעה אמונה · האכל ותתפרנס משכר האמנה שהאמנת

מצודת דוד

שמן · בידך הוא מקור החיים לתת לטוב בעיניך: באורך · בהאורה הבאה ממך בו לבד נראה האורה ר"ל מיוחדת וטובה היא מכל אור: (יא) ליודעיך · להיודעים אותך להאמין כך: (יב) אל תבואני · אל תבוא אלי רגל אנשי גאוה להצר לי והרשעים לא ינדדו אותי ממקומי ביד חזקה: (יג) שם נפלו · במקום אשר יבואו להצר לי שם נפלו ויהיו דחוים מבלי קום: לז (א) אל תתחר · אל תתערב במרעים לעשות כמעשיהם: בעושי עולה · בהצלחת עושי עולה: (ב) כי כחציר · לא יתמידו בהצלחה כי מהר יכרתו כעשב הזה הנכרת במהרה: וכירק דשא · ירק של דשא והוא הצומח ממעל על הארץ הירוק והלא שבו הממהר לכמוש מן השורש: (ג) בטח בה' · לזאת אל תתערב עמהם אלא בטח בה' ועשה הטוב ואז תשכון בארץ לאורך ימים: ורעה

מצודת ציון

גדולה: (ט) ירוין · מל' רויה ושביעה: מדשן · ענין שמן: (י) מקור · מעין הנובע: (יג) נפלו · כמו יפלו עבר במקו' עתיד: לז (א) תתחר · ענין הדמוע והתערב כמו ואיך תתחרה את הסוסים (ירמיה י"ב): במרעים · ברשעים: (ב) ימלו · ענין כריתה כמו כי אמילם (לקמן קי"ח): יבולון · מל' בליה ורקבון:

אֱמוּנָה: ד וְהִתְעַנַּג עַל־יְהוָה וְיִתֶּן־לְךָ מִשְׁאֲלֹת לִבֶּךָ:
ה גּוֹל עַל־יְהוָה דַּרְכֶּךָ וּבְטַח עָלָיו וְהוּא יַעֲשֶׂה: ו וְהוֹצִיא
כָאוֹר צִדְקֶךָ וּמִשְׁפָּטֶךָ כַּצָּהֳרָיִם: ז דּוֹם ׀ לַיהוָה וְהִתְחוֹלֵל
לוֹ אַל־תִּתְחַר בְּמַצְלִיחַ דַּרְכּוֹ בְּאִישׁ עֹשֶׂה מְזִמּוֹת:
ח הֶרֶף מֵאַף וַעֲזֹב חֵמָה אַל־תִּתְחַר אַךְ־לְהָרֵעַ: ט כִּי
מְרֵעִים יִכָּרֵתוּן וְקוֵֹי יְהוָה הֵמָּה יִירְשׁוּ־אָרֶץ: י וְעוֹד
מְעַט וְאֵין רָשָׁע וְהִתְבּוֹנַנְתָּ עַל־מְקוֹמוֹ וְאֵינֶנּוּ: יא וַעֲנָוִים

ר ש " י

בהקב"ה לסמוך עליו ולעשות טוב: (ד) והתענג על ה׳ · התענג בתפנוקים על משענתו של הקב"ה: (ה) גול על ה׳ דרכך · גלגל עליו כל צרכך. (ז) דום לה׳ · המתן לישועתו כמו (שמואל א׳ י"ד) אם כה יאמרו אלינו דומו דיבונתן ומנחם חברו לשון דממה כמו וידום אהרן (ויקרא י׳) וגם כן פתר טוב ויחיל ודומם (איכה ג׳) ודוגם מודה לו: והתחולל · לשון תוחלת: אל תתחר · לאמר ארשיע כמותו ואצליח כמותו: (ח) הרף מאף · הרף מהרשיע שלא יבא עליך אף: ועזוב · דבר המביא עליך חמתו של הקב"ה: (ט) כי · המרעים שאתה רואה עתה מצליחים הם יכרתון: (י) ועוד מעט · כשתמתין עוד מעט תראה כי אין הרשע: והתבוננת

מצודת ציון

(ו) כצהרים · מלשון זוהר ואורה והיא עת עמידת השמש בחצי השמים: (ז) דום · קוה כמו לאלהים דומי נפשי (לקמן ס"ב): והתחולל · מלשון תוחלת ותקוה: (ח) הרף · מלשון רפיון: (יב) זמם · ענין

מצודת דוד

אמונה · תהיה רועה וניזון מן האמונה שהאמנת בה׳ ולא עשים כמעשה הרשעים לגזול ולעשוק: (ד) והתענג על ה׳ · תהיה מעונג בתפנוקים על משענת ה׳ והוא יתן לך מה שישאל לבך ר"ל יספיק לך מחסורך אף בדבר התפנוקים: (ה) גול על ה׳ · גלגל צרכך על ה׳ ובטח עליו והוא יעשה צרכך: (ו) והוציא · צדקך יראה כאור כי תקבל גמול: ומשפטיך · מה שהלכת בדרך משפט יראה כצהרים: (ז) דום לה׳ · קוה לה׳ ותוחיל לו ולך בתמימות ואל תתערב עם הרשע המצליח ובאיש העושה מחשבת רשע לאסוף הון: (ח) הרף מאף · הרפה מלהתחבר עם בעל אף ועזוב איש חמה ואל תתערב במי שכל מחשבתו אך לעשות הרע: (ט) כי וגו׳ · סוף הדבר יכרתו הרשעים אבל המקוה לה׳ יירש הארץ לאורך ימים: (י) ועוד מעט · אף כי הרשע מצליח לא יהיה לזמן רב כשיהיה עוד זמן מעט ואין הרשע וכאשר תתבונן להסתכל על מקומו תראה שאיננו: (יא) וענוים · אבל

יירשו־ארץ והתענגו על־רב שלום : יב זמם רשע
לצדיק וחרק עליו שניו : יג אדני ישחק־לו כי־ראה כי־
יבא יומו : יד חרב | פתחו רשעים ודרכו קשתם להפיל
עני ואביון לטבוח ישרי־דרך : טו חרבם תבוא בלבם
וקשתותם תשברנה : טז טוב מעט לצדיק מהמון
רשעים רבים : יז כי | זרועות רשעים תשברנה וסומך
צדיקים יהוה : יח יודע יהוה ימי תמימם ונחלתם
לעולם תהיה : יט לא יבשו בעת רעה ובימי רעבון
ישבעו : כ כי רשעים | יאבדו ואיבי יהוה כיקר כרים

רש"י

על מקומו · ותסתכל על מקום שהיה שם ואיננו כי מת ואבד : (יב) וחרק · כמו חרקו שן (איכה ד') ארקיינ"ט בלע"ז : (יד) חרב פתחו · הרשעים פתחו אנקומנצירנ"ט בלע"ז תגר והרוס מתחילין הרשעים מאליהם : (טז) טוב מעט לצדיק · טובים מעט אנשים שהולכים לעזרת הצדיקים : מהמון רשעים רבים · אמרפל וחבריו התחילו מלחמה בעולם בשביל לשבות את לוט ולהתגרות באברהם ומעט אנשים שהיו עם אברהם הצליחו והרגו כל אותן האוכלוסין : (יח) יודע ה' ימי תמימים · מכיר את מעשה ימיהם : ונחלתם · וקבול שכרם אתו לעולם תהיה : (כ) כיקר כרים · כאור ענן בקר הנראה שחרית מלבין על מרחבי בקעה שאינו מתקיים : כרים ·

מצודת דוד

פנוים יירשו ארץ לאורך ימים ויהיו מעונגים ברוב שלום : (יב) זומם · הרשע חושב רעה על הצדיק ובקצפו חורק עליו שניו : (יג) ה' · אבל ה' ישחק על הרשע כי ראה שבא יום מיתתו טרם יעשה הרעה ולא יספיק לעשותה : (יד) פתחו · ר"ל הוציאום מתערה : להפיל · להפילו מת : (טו) חרבם · אבל חרבם תבוא בלב הרשעים בהם : תשברנה · לבל יוכלו לירות בהם החצים : (טז) טוב · המעט שיש להצדיק יותר טוב מעושר רב שביד הרשעים : (יז) כי זרועות · לפי שיושבר חוזק הרשע ולא ישאר עשרו בידו אבל את הצדיקים סומך ה' ומה שיש בידם תתקיים : (יח) ימי תמימים · כמה שנים יחיו : ונחלתם · מעט מהטובה שהנחיל להם המקום יהיה שמור אצלם לעולם כל ימי חייהם : (יט) בעת רעה · כי לא עליהם תהיה : ישבעו · כי ה' יזמין להם די ספוקם : (כ) כיקר כרים ·

מצודת ציון

מחשבה : וחרק · ענין שחיקת השנים בהתקצף : (טז) מהמון · ענין רבוי : רבים · גדולים והטובים : (יז) זרועות · ענין חוזק : (כ) כיקר · מלשון יקר :

כָּלוּ בֶעָשָׁן כָּלוּ׃ כא לֹוֶה רָשָׁע וְלֹא יְשַׁלֵּם וְצַדִּיק חוֹנֵן
וְנוֹתֵן׃ כב כִּי מְבֹרָכָיו יִירְשׁוּ אָרֶץ וּמְקֻלָּלָיו יִכָּרֵתוּ׃
כג מֵיְהוָה מִצְעֲדֵי־גֶבֶר כּוֹנָנוּ וְדַרְכּוֹ יֶחְפָּץ׃ כד כִּי־יִפֹּל
לֹא יוּטָל כִּי־יְהוָה סוֹמֵךְ יָדוֹ׃ כה נַעַר הָיִיתִי גַּם־זָקַנְתִּי
וְלֹא רָאִיתִי צַדִּיק נֶעֱזָב וְזַרְעוֹ מְבַקֶּשׁ־לָחֶם׃ כו כָּל־הַיּוֹם
חוֹנֵן וּמַלְוֶה וְזַרְעוֹ לִבְרָכָה׃ כז סוּר מֵרָע וַעֲשֵׂה־טוֹב
וּשְׁכֹן לְעוֹלָם׃ כח כִּי יְהוָה ׀ אֹהֵב מִשְׁפָּט וְלֹא־יַעֲזֹב
אֶת־חֲסִידָיו לְעוֹלָם נִשְׁמָרוּ וְזֶרַע רְשָׁעִים נִכְרָת׃

רש"י

מישור כמו כר נרחב (ישעיה ל') · כיקר לשון אור יקרות (זכריה י"ד) ויש פותרין כיקר כרים ככבוד כבשים שמפטמים אותן לטבח : (כא) לוה רשע ולא ישלם וצדיק חונן ונותן · הקב"ה שהוא צדיקו של עולם חונן משלו ונותן לזה שהלוה מה שהוא גוזל ממנו : (כב) כי מבורכיו · של צדיקו של עולם יירשו ארץ : (כג) מצעדי גבר · מי שהוא גבור ביראת הקב"ה לישפאד"פורש בלע"ז : כוננו · פוריג"ם אפייטי"ן בלע"ז : (כד) יפול · לבורגר"א בלע"ז לשון ותפול מעל הגמל (בראשית כ"ד) : כי · כמו אם : לא יוטל · לא יושלך להיות נעזב : (כה) נער הייתי · פסוק זה שר העולם אמרו דאלו דוד לא קשיש כולי האי : (כו) כל היום · הצדיק חונן עניים

מצודת ציון

(כא) חונן · חומל: (כג) מצעדי · דרכיו ופסיעותיו : כוננו · מל' הכנה: (כד) יפול · ענין נטיה כמו ותפול

מצודת דוד

כהיקר הנעשה לכבשים אשר יפטמו אותם להשמינם למהר עת שחיטתם כן טובות הרשעים בעוה"ז לטרדם לגיהנם : כלו · כי אחר המיתה יכלו ובעשן הגיהנם יהיו כלים : (כא) לוה רשע · כשלא מצאה ידו לגזול לוקח בהלואה ואינו משלם והצדיק המלוה אותו חוננו ונותנו לו במתנה לבל יענש בעבורו : (כב) כי מבורכיו · כי בעבור השרון המעשה הזה יגזור אומר ויקם ואת אשר יברכם יירשו הארץ ואת אשר יקללם יכרתו : (כג) מה' מצעדי וגו' · מצעדי הגבור בתורה המה כוננו מה' ר"ל ה' מכונן ומיישר צעדיו : ודרכו · ה' חפץ דרכו ומצליחו בו : (כד) כי יפול · אף אם יהיה שוטה לא יושלך לארץ : (כה) נער וגו' · ר"ל בנערותי ובזקנותי הסתכלתי לראות הנעשה בצדיק ולא ראיתיו להיות נעזב מכל וכל וזרעו ישאלו להם : (כו) כל היום · לפי שכל הימים היה חונן עניים ומלוה להם ולזה מהראוי שיהיו זרעו לברכה : (כז) סור מרע · לכן סור מרע ועשה טוב ותשכון במנוחה לעולם : (כח) אהב משפט ·

כט צַדִּיקִים יִירְשׁוּ־אָרֶץ וְיִשְׁכְּנוּ לָעַד עָלֶיהָ׃ ל פִּי־צַדִּיק
יֶהְגֶּה חָכְמָה וּלְשׁוֹנוֹ תְּדַבֵּר מִשְׁפָּט׃ לא תּוֹרַת אֱלֹהָיו
בְּלִבּוֹ לֹא תִמְעַד אֲשֻׁרָיו׃ לב צוֹפֶה רָשָׁע לַצַּדִּיק וּמְבַקֵּשׁ
לַהֲמִיתוֹ׃ לג יְהוָה לֹא־יַעַזְבֶנּוּ בְיָדוֹ וְלֹא יַרְשִׁיעֶנּוּ
בְּהִשָּׁפְטוֹ׃ לד קַוֵּה אֶל־יְהוָה ׀ וּשְׁמֹר דַּרְכּוֹ וִירוֹמִמְךָ
לָרֶשֶׁת אָרֶץ בְּהִכָּרֵת רְשָׁעִים תִּרְאֶה׃ לה רָאִיתִי רָשָׁע
עָרִיץ וּמִתְעָרֶה כְּאֶזְרָח רַעֲנָן׃ לו וַיַּעֲבֹר וְהִנֵּה אֵינֶנּוּ
וָאֲבַקְשֵׁהוּ וְלֹא נִמְצָא׃ לז שְׁמָר־תָּם וּרְאֵה יָשָׁר כִּי־אַחֲרִית

רש"י

ושלום להם: וזרעו. זה שהוא זורע לצדקה סופו לברכה: (ל) פי צדיק יהגה. תחלה בלבו חכמה לראות דין שפסקה התורה לכל דבר ואחר כך לשונו תדבר משפט: (לא) לא תמעד אשוריו. לא יחליקו צעדיו: (לה) ומתערה. משרים כמו (ישעיה י"ט) ערות על יאור ובלשון משנה יש הרבה אילן שנפשח ומעורה בקליפה: כאזרח רענן. כאחד מאזרחי הארץ הנשרשין וממולאים בנכסים וכן פירש מנחם כאזרח רענן מתלחלח ומתלחלח כאשל הנשרש (ואזרח מאזרחי בני אדם אנשים משורשים שמה שא"א): (לז) שמר תם. הסתכל בדרכי התמימים ללמוד ממעשיהם: כי אחרית לאיש שלום. אם ראשית אין לו אחרית יש לו אבל פושעים

מצודת דוד

שלם לאיש כגמולו לזה לא יעזוב את חסידיו ויהיו נשמרים לעולם אבל זרע רשעים נכרתו כ"א לפי גמולו: (לא) לא תמעד. לזה לא תמעד אשוריו: (לב) צופה. מביט לארוב על הצדיק: (לג) בידו. ביד הרשע: בהשפטו. כאשר יהיה הרשע נשפט עם הצדיק בדבר הפלילה ששם עליו לא ירשיענו המקום כי יוציא לאור משפטו ויצא זכאי: (לד) קוה אל ה'. אשר הוא יצילך מיד הרשעים: ושמור דרכו. מבלי לעשות כמעשיהם: (לה) רשע עריץ. החזק ברשע: ומתערה. והוא נשרש כאילן הנטוע מזמן רב והוא רטוב ומלוחלח ורצה לומר שהיה ממולא בכל טוב: (לו) ויעבור. האדם עבר מן העולם והנה איננו: (לז) שמר תם. שמור דרך תם וראה

מצודת ציון

מעל הגמל (בראשית כד): (ל) יהגה. ידבר: (לא) תמעד. ענין החלקה והשמטה: אשריו. רגליו שפוסע בהם: (לה) ומתערה. נשרש ומעורה וכן ערות על יאור (ישעיה י"ט): אזרח. ענין אילן הנטוע מזמן רב והוא שאול מל' גר כאזרח (ויקרא כ"ד) אשר יאמר על תושב הארץ: רענן. רטוב כמו והיה עלהו רענן (ירמיה י"ז): (לז) אחרית.

לְאִישׁ שָׁלוֹם׃ לח וּפֹשְׁעִים נִשְׁמְדוּ יַחְדָּו אַחֲרִית רְשָׁעִים
נִכְרָתָה׃ לט וּתְשׁוּעַת צַדִּיקִים מֵיְהֹוָה מָעוּזָּם בְּעֵת צָרָה׃
מ וַיַּעְזְרֵם יְהֹוָה וַיְפַלְּטֵם יְפַלְּטֵם מֵרְשָׁעִים וְיוֹשִׁיעֵם כִּי־
חָסוּ בוֹ׃ לח א מִזְמוֹר לְדָוִד לְהַזְכִּיר׃ ב יְהֹוָה אַל־בְּקֶצְפְּךָ
תוֹכִיחֵנִי וּבַחֲמָתְךָ תְיַסְּרֵנִי׃ ג כִּי־חִצֶּיךָ נִחֲתוּ בִי וַתִּנְחַת

רש"י דגש אחר שורק

וחטאים ורשעים אחריתם נכרתה ונשמדו יחדו: לח (א) מזמור לדוד להזכיר · לאמרו בשעת צרה להזכיר צרתם של ישראל לפני הקב"ה וכנגד כל ישראל אמרו: (ג) נחתו · נזרקו ל' נחת נופל בנטיית קשת ולפי שעל ידי דריכת הקשת נזרקים החצים כתב נחתו בי וכן (שמות ט"ו) אריק חרבי היה לו לכתוב אריק תערי אלא לפי שכשמוציאין חרב מתערה התער ריק ממנה לכך תולה הריקות בחרב וכן (לעיל י"ח) ונחתה קשת נחושה ואין הנו"ן שורש בתיבה שאם היתה שורש היה לו לומר ננחתו בי אבל נו"ן של נחתו וכן של ותנחת אינה שורש ונופלת לפרקים כמו נו"ן של נגף נשך נדר נקם ובשמתפעל יאמר ניגף נישך נידר ניקם כמו ננגף ננשך ננדר ננקם שהדגש בא בתיבה במקום נו"ן וכן עלה נדף (ויקרא כ"ו) עיני נגרה (איכה ג') כמו ננדף ננגרה כן יאמר נחתו כמו ננחתו וכן ונחתה קשת נחושה (לעיל י"ח) כמו וננחתה שדרך שפ"ת להתנהג כמנהג דגשות ברוב מקומות כגון כחש לו ממשקל דגש כמו דבר מגזרת וידבר כך כחש מגזרת ותכחש שרה (בראשית י"ח) ולא יאמר כיחש כאשר יאמר מן ויברך בירך ולא יאמר בירך כאשר יאמר דיבר לפי שאין דגשות ניכר ברי"ש אבל בחי"ת ניכר דגשות וכן (דברים ל"ב) שחת כמו כיפר דיבר אף כאן יאמר נחתו כמו נגשו נתנו מגזרת נחת נתן נגש והנו"ן יסוד נופל ליכנס דגש במקומו כשהוא מתפעל וכן (שמואל א' ב') קשת גבורים חתים מגזרת נחת וחתם כאשר יאמר מן נסב סבב מן נשם שמם ונשמו דרכיכם (ויקרא כ"ו) ושממו עליה (שם) וכן בלל נבל כי שם בלל ה' ונבלה שם שפתם (בראשית י"א)

מצודת ציון

סוף: (מ) ויפלטם · ויצילם: לח (ב) תוכיחני · תיסרני · ענין פורעניות ועונש: (ג) נחתו ·

מצודת דוד

דרך ישר ללכת בה כי יש אחרית טוב לאיש המבקש שלום כל אדם להתנהג עם כל בישרות ובתמימות: (לח) יחדו · כולם כאחד: אחרית וגו' · סופם לכריתה: (לט) ותשועת · אבל השועת צדיקים היא מה' והוא מעוזם בעת צרה והוא דבר המתקיים: (מ) כי חסו בו · ודרך ה' להושיע את החוסים בו: לח (א) להזכיר · המזמור הזה נעשה להזכיר את המדוכא ביסורין להתפלל לה' כדברים האלה: (ב) ובחמתך · מלת אל משמשת בשתים כאלו אמר אל בחמתך תיסרני: (ג) נחתו בי · כבר ירדו

עָלַי יָדֶךָ׃ ד אֵין־מְתֹם בִּבְשָׂרִי מִפְּנֵי זַעְמֶךָ אֵין־שָׁלוֹם
בַּעֲצָמַי מִפְּנֵי חַטָּאתִי׃ ה כִּי עֲוֺנֹתַי עָבְרוּ רֹאשִׁי כְּמַשָּׂא כָבֵד
יִכְבְּדוּ מִמֶּנִּי׃ ו הִבְאִישׁוּ נָמַקּוּ חַבּוּרֹתָי מִפְּנֵי אִוַּלְתִּי׃
ז נַעֲוֵיתִי שַׁחֹתִי עַד־מְאֹד כָּל־הַיּוֹם קֹדֵר הִלָּכְתִּי׃
ח כִּי־כְסָלַי מָלְאוּ נִקְלֶה וְאֵין מְתֹם בִּבְשָׂרִי׃ ט נְפוּגוֹתִי
וְנִדְכֵּיתִי עַד־מְאֹד שָׁאַגְתִּי מִנַּהֲמַת לִבִּי׃ י אֲדֹנָי נֶגְדְּךָ

רש"י

כן יאמר נחת וחתת בלשון פעל : ותנחת עלי ידך · פי' לחציך נחתו בי וכן פתרונו מה דרך בקשת לירות החצים יד שלך היא נחתה כקשת להפיל עלי חצים · ותנחת לשון ותרד ובזה הנו"ן שורש בתיבה אבל (לעיל י"ח) ונחתה קשת נחושה אין הנו"ן שורש בתיבה · ש"א) : (ד) מתום · תמימות אנטרי"ן בלע"ז : (ה) יכבדו · כבדים : (ז) נעויתי · לשון אחזתו עוית אשדו"רדישון בלע"ז : (ח) כי כסלי מלאו נקלה · במחשבתי אני קל בעיני עצמי : (ט) נפוגותי · נחלשתי ל' ויפג לבו (בראשית מ"ה) מאין הפוגות

מצודת דוד

כי חצי היסורים וכבר ירדה עלי מכת ידך ודי בזה : (ד) אין מתם · אין מקום תם ושלם בבשרי מהיסורים הבאים עלי מפני כעסך : מפני חטאתי · מהיסורים הבאי' מפני חטאתי: (ה) עברו ראשי · המשיל מרבית העון כאלו בא במים עמוקים ועוברים את הראש ממעל : כמשא כבד · כמו שא"א לשאת משא כבד כן כבדו עונותי עד שהמה כבדים מערך הכח אשר בי ולא אוכל לשאתם והוא מל' מליצה : (ו) הבאישו וגו' · ר"ל בעבור כי נמקו חבורותי והוציאו הדם והליחה לזה הבאישו את בשרי : אולתי · ר"ל עונותי כי אין אדם עובר עבירה אא"כ נכנס בו רוח שטות : (ז) נעויתי · נתעקם גופי ואלך שחות: קודר הלכתי · אלך בהשחרת הצרות : (ח) מלאו נקלה · המה מלאים שריפת אש החלי ואין מקום שלם בבשרי : (ט) נפוגותי ונדכיתי · אחזני חלשות ודכאות רוח ואני שואג מנהמת הלב לא מהשפה ולחוץ :

מצודת ציון

ותנחת · ענין ירידה כמו מי יחת עלינו (ירמיה כ"א) : (ו) נמקו · ענין המסה : חבורתי · מלשון חבורה והיא מכה שנצרר הדם תחתיה : אולתי · מלשון אויל ושוטה : (ז) נעויתי · ענין עקום כמו והתעותו אנשי החיל (קהלת י"ב) : שחותי · מל' שחיה וכפיפה : קודר · ענין שחרות : (ח) כסלי · הוא חלק השדרה הסמוך להכליות וכן אשר על הכסלים (ויקרא ג') : נקלה · ענין מוקד ושרפה כמו קלוי באש (שם ב) : (ט) נפוגותי · ענין רפיון וחלשות כמו ויפג לבו (בראשית מ"ה) :

כָּל־־תַּאֲוָתִי וְאַנְחָתִי מִמְּךָ לֹא־־נִסְתָּרָה׃ יא לִבִּי סְחַרְחַר
עֲזָבַנִי כֹחִי וְאוֹר־עֵינַי גַּם־הֵם אֵין אִתִּי׃ יב אֹהֲבַי ׀ וְרֵעַי
מִנֶּגֶד נִגְעִי יַעֲמֹדוּ וּקְרוֹבַי מֵרָחֹק עָמָדוּ׃ יג וַיְנַקְשׁוּ ׀
מְבַקְשֵׁי נַפְשִׁי וְדֹרְשֵׁי רָעָתִי דִּבְּרוּ הַוּוֹת וּמִרְמוֹת כָּל־־
הַיּוֹם יֶהְגּוּ׃ יד וַאֲנִי כְחֵרֵשׁ לֹא אֶשְׁמָע וּכְאִלֵּם לֹא יִפְתַּח־
פִּיו׃ טו וָאֱהִי כְּאִישׁ אֲשֶׁר לֹא־שֹׁמֵעַ וְאֵין בְּפִיו תּוֹכָחוֹת׃
טז כִּי־לְךָ יְהוָה הוֹחָלְתִּי אַתָּה תַעֲנֶה אֲדֹנָי אֱלֹהָי׃ יז כִּי־
אָמַרְתִּי פֶּן־־יִשְׂמְחוּ־־לִי בְּמוֹט רַגְלִי עָלַי הִגְדִּילוּ׃ יח כִּי־

רש״י

(איכה ג׳) : (י) כל תאותי · אתה יודע צרכי : (יא) סחרחר · מוקף יגון וזה מתיבות הכפולות כמו (ויקרא י״ד) ירקרק אדמדם הגלגל חמרמרו (איכה א׳) : (יב) מנגד נגעי יעמדו · אותן שנראין לי כאוהבים בשעת הנאתן וכשרואין שהנגע בא עלי אין עומדין לי בשעת דחקי אלא מנגד יעמודו ואינם עוזרים לי : וקרובי · שמראים עצמם קרובים : (יג) וינקשו מבקשי · מוקשים לי : יהגו · יחשבו : (יד) ואני כחרש · ישראל שומעים חרפתם ואינם משיבים ולמה כי לך הוחלתי שתגאלני ותושיעני מהם : (יז) כי אמרתי פן ישמחו לי · לכך אנו שותקים כי אומרים אנו בלבנו אם נשיבם עזות שמא יראו במפלתנו וישמחו לנו במוט רגלנו ויגדילו עלינו לומר הלא הייתם מתפארים בתשועתכם : (יח) כי אני לצלע נכון · לכך

מצודת ציון

(יא) סחרחר · ענין סבוב כמו סחרו אל ארץ (ירמיה י״ד) : (טז) הוחלתי · ענין המתנה כמו והוחלתי לדבריכם (איוב ל״ב) : (יז) במוט · ענין המעדה ונטיה לפול כמו לעת תמוט רגלם (דברים ל״ב) : הגדילו · מל׳ גדול :

מצודת דוד

(י) נגדך כל תאותי · הרפואה וההשקט שאני מתאוה הלא המה נגדך ובידך לעשותם : ואנחתי · ומה שאני מתאנח להתחרט על עונותי לא נסתרה ממך ומהראוי א״כ למלאות תאותי : (יא) לבי סחרחר · לבי מסובב ביגון ואנחה וכחי עזב אותי והלך ממני : אין אתי · לא נשארה בהם : (יב) מנגד נגעי · כשאני בנגעי ולצרי יעמדו מנגד ולא יקרבו אלי לעזרה : (יג) וינקשו · שמו עלי מוקש : דברו הוות · ידברו בי דברי שברון רוח : (יד) ואני כחרש · עושה את עצמי כחרש כאלו לא אשמע : (טו) לא שמע · לא מבין דבריהם : תוכחות · טענות להתווכח עמהם : (טז) כי לך וגו׳ · כי המתנתי עליך אשר אתה תענה להם בעבורו ר״ל תעשה עמדי אות לטובה ותחשב לתשובה נאחם : (יז) כי אמרתי .

אֲנִי לְצֶלַע נָכוֹן וּמַכְאוֹבִי נֶגְדִּי תָמִיד׃ יט כִּי־עֲוֺנִי אַגִּיד
אֶדְאַג מֵחַטָּאתִי׃ כ וְאֹיְבַי חַיִּים עָצֵמוּ וְרַבּוּ שֹׂנְאַי שָׁקֶר׃
כא וּמְשַׁלְּמֵי רָעָה תַּחַת טוֹבָה יִשְׂטְנוּנִי תַּחַת רָדְופִי יתיר ו׳
טוֹב׃ כב אַל־תַּעַזְבֵנִי יְהוָה אֱלֹהַי אַל־תִּרְחַק מִמֶּנִּי׃
כג חוּשָׁה לְעֶזְרָתִי אֲדֹנָי תְּשׁוּעָתִי׃ לט א לַמְנַצֵּחַ
לִידִיתוּן לידותון קרי מִזְמוֹר לְדָוִד׃ ב אָמַרְתִּי אֶשְׁמְרָה

רש״י

אנו דואגים פן ישמחו לנו לפי שמלומדים אנו במכות ומוכנים ומזומנים לשבר תמיד : ומכאובי נגדי · מזומן הוא לבא עלי תמיד : (יט) כי עוני אגיד · לבי מגיד לי את עוני ולפיכך אני דואג וירא מחטאתי שלא יגרום לי צלע ומכאוב : (כ) חיים עצמו · מעצימים חיים בשלום ובטובה : ורבו · והגדילו שונאי על דברי שקר : (כא) תחת רדפי טוב · בשביל שאנחנו דבקים בהקב״ה ובמצותיו: לט (א) לידותון · שם אדם אחד מן המשוררים וגם כלי שיר היה שם שמו ידותון ומ״א על הדתות ועל הדינין והגזירות של צרה שנגזרת על ישראל : (ב) אמרתי אשמרה דרכי וגו׳ · אנחנו שיש בלבנו

מצודת דוד

ר״ל הנה לא חפצתי אני להשיב מה לבם כי אמרתי פן יתגבר עלי השונא וישמחו עוד יותר כי בעת מטה רגלי לבד הגדילו עצמם להתגאות עלי ומה אם אהיה נלקה בכל גופי: (יח) לצלע נכון · אני מוכן ורגיל להיות צולע מחולשת הגוף והדברים המכאיבים אותי המה מזומנים תמיד נגדי לבא עלי : (יט) כי עוני אגיד · אני בעצמי אגיד עוני כי יודע אני בעצמי שחטאתי ולזה אדאג פן יבוא השונא וישמחו עלי : (כ) ואויבי · אבל אויבי ימי חייהם רבו וגדלו : (כא) ומשלמי וגו׳ · גם הם ימי חייהם רבו וגדלו : תחת · במקום שאני רודף וזריז להיטיב עמהם : (כב) אל תעזבני · הואיל ולא אוכל בעצמי להשיב מה להם לכן אל תעזבני אתה ותחשב לתשובה על לעגם : (כג) חושה · מהר לעזור לי כי אתה מעולם לי לישועה ואין על מי להמתין להיות לי לעזרה : לט (ב) אמרתי · חשבתי בלבי אשמרה מנהגי מלחטוא בלשוני לדבר מה מול מדת הדין : אשמרה לפי מחסום · אשמור עצמי כאלו היה על פי מחסום אשר ימנע הדבור ר״ל

מצודת ציון

(יח) לצלע · ענין חגר הצולע על ירכו : נכון · מל׳ הכנה: (כ) עצמו · ענין רבוי כמו עצמו לי אלמנותיו (ירמיה ט״ו) : ורבו · גדלו : (כא) ישטנוני · מל׳ שטנה ונטירת איבה כמו וישטום עשו (בראשי׳ כ״ו): לט (א) לידותון · שם כלי נגון :

דְּרָכַי מֵחֲטוֹא בִלְשׁוֹנִי אֶשְׁמְרָה לְפִי מַחְסוֹם בְּעוֹד רָשָׁע
לְנֶגְדִּי: ג נֶאֱלַמְתִּי דוּמִיָּה הֶחֱשֵׁיתִי מִטּוֹב וּכְאֵבִי נֶעְכָּר:
ד חַם־לִבִּי ׀ בְּקִרְבִּי בַּהֲגִיגִי תִבְעַר־אֵשׁ דִּבַּרְתִּי בִּלְשׁוֹנִי:
ה הוֹדִיעֵנִי יְהוָה ׀ קִצִּי וּמִדַּת יָמַי מַה־הִיא אֵדְעָה מֶה־
חָדֵל אָנִי: ו הִנֵּה טְפָחוֹת ׀ נָתַתָּה יָמַי וְחֶלְדִּי כְאַיִן נֶגְדֶּךָ

רש"י

לשמור את עצמנו על כל הצרות הבאות עלינו שלא נהרהר ונדבר קשה אחר מדת הדין אף על פי שהרשעים נגדנו המצירים לנו: מחסום. כמו לא תחסום שור (דברים כ"ה) אומושלמנ"ט בלע"ז ונאלמנו דומיה ימים רבים וגם החשינו מטוב אפי' מדברי תורה מפני יראתם ומתוך כך כאבנו נעכר ונבהל וכשהשתקנו חם לבנו בקרבנו ובהגיון לבנו בוער בנו כמו אש והוא גורם לנו שאנו מדברים בלשוננו (בלשם כא"א) לפניך וזו היא שאנו מדברים הודיענו ה' קצנו עד מתי נהיה בצרה ונדע מתי נהיה אנחנו חדלים ממנה: (ו) הנה טפחות. מדודים שם ימי האדם כדבר הנמדד בטפחים כן ימי האדם קצובים: וחלדי. וזקנתו: כאין נגדך. חלד ל' חלודה רודיי"ל

מצודת ציון

(ב) דרכי. מנהגי: מחסום. ענין הדבר החוסם בפי הבהמות שלא תשך ולא תאכל כמו לא תחסום שור (דברים כ"ה): (ג) דומיה. ענין שתיקה כמו לך דומיה תהלה (לקמן ס"ה): החשיתי. ענין שתיקה כמו החשיתי מעולם (ישעיה מ"ב): נעכר. ענין השחתה כמו עכרתם אותי (בראשית ל"ד): (ד) בהגיגי. מל' הגיון ודבור: (ה) מה. הוא כמו כמה: חדל. הוא הפוך מן חלד כמו כבש כשב

מצודת דוד

עם כל הכאב הבא עלי לא אצעק להתרעם: בעוד רשע לנגדי. בזמן אשר הרשע הבא לבקרני עומד לנגדי כי אחשוב כאשר אצעק אז ישמח בצרתי: (ג) נאלמתי דומיה. כ"כ ארגיל עצמי בשתיקה עד שנעשיתי כאלם בעבור השתיקה: החשיתי מטוב. כי שתקתי מלדבר גם דברים טובים ונחומים כי פן ברבות הדברים אצעק ואתרעם: וכאבי נעכר. עם כי כאבי נעכר עכ"ז אתאפק ואחריש: (ד) חם לבי. הלב אשר בקרבי נתחמם מאד מאש החלי: בהגיגי. בשיחה יוצא מפי בוערת כאש כי ההבל חם מאד: דברתי בלשוני. מוסב על תבער אש לומר תבער כאש כשאדבר בלשוני וכפל הדבר במ"ש: (ה) הודיעני. הודע לי סוף ימי מתי אמות ואם מעט המה ימי חיי הלא אבחר למות מחלי זה מלסבול צער גדול ולמות אח"ז בזמן קצר: מה היא. כמה היא וכפל הדבר במ"ש: מה חדל אני. כמה מהזמן אהיה עם יושבי חלד: (ו) טפחות. קצובות כדבר הנמדד בטפח: וחלדי.

אַךְ כָּל־הֶבֶל כָּל־אָדָם נִצָּב סֶלָה׃ ז אַךְ־בְּצֶלֶם ׀ יִתְהַלֶּךְ־
אִישׁ אַךְ־הֶבֶל יֶהֱמָיוּן יִצְבֹּר וְלֹא־יֵדַע מִי־אֹסְפָם׃ ח וְעַתָּה
מַה־קִּוִּיתִי אֲדֹנָי תּוֹחַלְתִּי לְךָ הִיא׃ ט מִכָּל־פְּשָׁעַי הַצִּילֵנִי
חֶרְפַּת נָבָל אַל־תְּשִׂימֵנִי׃ י נֶאֱלַמְתִּי לֹא אֶפְתַּח־פִּי כִּי
אַתָּה עָשִׂיתָ׃ יא הָסֵר מֵעָלַי נִגְעֶךָ מִתִּגְרַת יָדְךָ אֲנִי כָלִיתִי׃

רש"י

בלע"ז: כל אדם נצב · כל אדם חי הבל הם חייו ומצבו: (ז) אך בצלם · בחשך פירשו דונש לשון צלמות ומנחם פירשו צלם ממש כמו כי בצלם אלהים עשה את האדם (בראשית ט') ולא יתכנו דבריו: אך הבל · הוא כל המיה ותאוה שלהם: יצבר · תבואה בשדה כל ימות הקציר: ולא ידע מי אוספם · אינו יודע מי אוספם לבית שמא לפני האסיף ימות: (ח) ועתה מה קויתי · מה היא השאלה אשר אני שואל ומיחל ממך אינה אלא שמפשעי הצילני: (ט) חרפת · הנבל אל תשימני שלא יוכל לומר לי אתם לוקים ואנו אין אנו לוקים והתפלה הזאת גרמה להביא יסורי תלאים על העובדי כוכבים: (י) כי אתה עשית · שהבאת עלינו צרה יותר מכל האומות: (יא) מתגרת ידך · ממורא מכותיך · תגרת לשון ויגר מואב (במדבר כ"ב) והתי"ו יסוד

מצודת דוד

זמני בעולם הוא כאין נגד שנותיך אשר לא יתמו: אך כל הבל וגו' · כל ההבלים הוא בכל אדם איש לא נעדר מפגעי הזמן: נצב סלה · הדבר הזה נצב לעולם ולא ישתנה להיות מי מבני אדם חדל מהבלי הזמן ופגעיו: (ז) אך בצלם וגו' · האיש הלא בחושך יהלך ולהבל וריק קובץ המון עושר רב כי הוא צובר ואינו יודע מי יאספם הבית כי פן ימות והיא אחר יאספנו: (ח) ועתה · הואיל וקניני העולם הבל המה מה יהיה א"כ תקותי אל ה' ומה הוא הדבר אשר אהיה מיחל לך עליו: (ט) מכל פשעי · ר"ל ע"כ תקותי שתצילני מהעונש הבא על פשעי ואל תשים אותי להיות לחרפה בעיני הנבל: (י) נאלמתי · הנה בבוא עלי העונש הייתי כאלם ולא התרעמתי כי אמרתי הנה אתה עשית ולא תעשה עול במשפט: (יא) הסר · לזה הסר מעלי הנגעים הבאים ממך עלי כי כבר כליתי ממלחמת ידך ודי בזה:

מצודת ציון

(ו) הבל · יש הבל שהוא ענין פורעניות וצרות כמו בהבל בא ובחושך ילך (קהלת ו'): (ז) בצלם · מל' צלמות וחושך: יהמיון · ענין קבוץ הממון כמו ומי אוהב בהמון (שם ה'): יצבר · מל' צבור ותל: אוספם · יכניסם לבית: (ח) תוחלתי · תקותי: (יא) מתגרת · מל' תגר ומלחמה כמו אל תתגרו בם (דברים ב'): כליתי · מל' כליון:

בתוכחות

יב בְּֽתוֹכָחוֹת עַל־עָוֺן ׀ יִסַּרְתָּ אִישׁ וַתֶּמֶס כָּעָשׁ חֲמוּדוֹ אַךְ
הֶבֶל כָּל־אָדָם סֶלָה׃ יג שִׁמְעָה תְפִלָּתִי ׀ יְהוָה וְשַׁוְעָתִי ׀
הַאֲזִינָה אֶל־דִּמְעָתִי אַל־תֶּחֱרַשׁ כִּי גֵר אָנֹכִי עִמָּךְ תּוֹשָׁב
כְּכָל־אֲבוֹתָי׃ יד הָשַׁע מִמֶּנִּי וְאַבְלִיגָה בְּטֶרֶם אֵלֵךְ וְאֵינֶנִּי׃
מ א לַמְנַצֵּחַ לְדָוִד מִזְמוֹר׃ ב קַוֹּה קִוִּיתִי יְהוָה וַיֵּט אֵלַי
וַיִּשְׁמַע שַׁוְעָתִי׃ ג וַיַּעֲלֵנִי ׀ מִבּוֹר שָׁאוֹן מִטִּיט הַיָּוֵן

רש"י

נופל בתיבה כמו תנופה תלונה תקומה תכונה כן פירש מנחם ואני אומר שאין תגרת לשון מגור שהיה לו לומר תגורה כאשר יאמר מן וישב תשובה ויקם וירם וילן תקומה תרומה תלונה כן יאמר מן ויגר תגורה או מגורה כמו (ירמיה ב') מגור מסביב · ומגורותם אביא להם (ישעיה ס"ו) הא למדת שאין תגרת אלא כמו למה תתגרה ברעה (ד"ה ב' כ"ה) אל תתגרו בם (דברים ב') שהפועל שלו גרה כמו קוה אוה צוה שפעולתם תקוה תאוה מצוה כן יאמר מן גרה תגרת וכן פירושו ממכות ידך אשר אתה מגרה עלי אני כליתי: (יב) בתוכחות · שכתובות בתורה על עונינו שהעוינו לפניך ויסרתנו בהם: ותמס כעש חמודו · הרקבת בשרנו כבגד שאכלו עש · חמודו בשרו שהוא חמדתו: (יד) השע ממני · הרף ידך מלהלקותי: ואבליגה · ואתחזקה: מ (ב) קוה קויתי ה' · במצרים ומזמור זה גם הוא

מצודת ציון

(יב) בתוכחות · ענין פורעניות ויסורים כמו והוכח במכאוב (איוב ל"ג): ותמס · מל' המסה והמגה: כעש · שם התולעת המבלה הבגד: (יג) עמך · למולך וכן אל יעצור עמך אנוש (דה"ב י"ד): תושב · הוא הפוך הגר: (יד) השע · פנה כמו שעו מני (ישעיה כ"ב): ואבליגה · ואתחזק כמו המבליג שוד (עמוס ה'): מ (ג) שאון · הוסך כמו תכסה שואה במשאון (משלי כ"ו): היון · כמו טיט

מצודת דוד

(יב) בתוכחות · בשיעור התוכחות הראויות על העון כך תייסר את האיש בעונש הגוף וגם תמס חמודות עשרו כעש הזה המבלה את הבגד: אך הבל · ההבל הזה הוא לעולם ובכל אדם ר"ל כל החוטאים כולם נלקים לעולם בגופם ובחמדת עשרם אם לא ישובו לה': (יג) שמעה תפלתי · להצילני מן העונשים האלה: כי גר אנכי עמך · למול שנותיך אני כגר ע"פ האדמה כי מעט ימי וכן יכלו בתוכחות האלה: תושב ככל אבותי · ר"ל כל מה שאני כתושב בארץ הוא רק ככל אבותי כי אם שהיו תושבים שנה מתו ואינם ולמול שנותיך אחשב כגר: (יד) השע ממני · פנה ממני מכת ידך ואתחזק עצמי בתורת ה' כאשר יוסרו היסורים המונעים והטורדים: בטרם אלך · עד לא אלך בדרך כל הארץ ואינני עוד בזה העולם כי אחר המיתה נעשה האדם חפשי מן התורה והמצות:

וַיָּקֶם עַל־סֶלַע רַגְלַי כּוֹנֵן אֲשֻׁרָי׃ ד וַיִּתֵּן בְּפִי ׀ שִׁיר
חָדָשׁ תְּהִלָּה לֵאלֹהֵינוּ יִרְאוּ רַבִּים וְיִירָאוּ וְיִבְטְחוּ בַּיהוָה׃
ה אַשְׁרֵי הַגֶּבֶר אֲשֶׁר־שָׂם יְהוָה מִבְטַחוֹ וְלֹא־פָנָה אֶל־
רְהָבִים וְשָׂטֵי כָזָב׃ ו רַבּוֹת עָשִׂיתָ ׀ אַתָּה ׀ יְהוָה אֱלֹהַי
נִפְלְאֹתֶיךָ וּמַחְשְׁבֹתֶיךָ אֵלֵינוּ אֵין ׀ עֲרֹךְ אֵלֶיךָ אַגִּידָה
וַאֲדַבֵּרָה עָצְמוּ מִסַּפֵּר׃ ז זֶבַח וּמִנְחָה ׀ לֹא־חָפַצְתָּ אָזְנַיִם

רש"י

כנגד כל ישראל: ויט אלי · אזנו: (ג) מבור שאון · מאסורים של מצרים ומשאון המיית ים: מטיט היון · מן הים · היון לשון רפש פיינ"ש בלע"ז: כונן · הכין אשורי וצעדי: (ד) שיר חדש · שירת הים: (ה) רהבים · לשון גסות כמו (ישעיה ג') ירהבו הנער · שהם הרהיבוני (שיר ז'): ושטי כזב · הנוטים מדרך הישר אחרי הכזב של עובדי כוכבים ושטי אטור"נאנ"ץ בלע"ז: (ו) נפלאותיך ומחשבותיך אלינו · בשבילנו בראת עולמך קרעת לנו את הים וחשבת מרחוק להטיב לנו אחריתנו במדבר ארבעים שנה מפני האמוריים שקצצו את האילנות והחריבו ארצם כששמעו שישראל יוצאין ללכת לרשת את ארצם: אין ערך אליך · אין לדמות לך כל מלך ומושיע ל' ערך כמו כערכך (ויקרא כ"ז) אספריישי"ר בלע"ז: אגידה ואדברה · אם באתי להגיד ולדבר עצמו מספר: (ז) זבח ומנחה לא חפצת · ביום מתן תורה כענין שנאמר ועתה אם שמוע תשמעו בקולי וגו' (שמות י"ט) וכן (ירמיה ו') הוא אומר כי לא דברתי את אבותיכם ולא צויתים וגו' על דברי עולה וזבח · כי יקריב מכם אמרתי ולא הזקקתים חובה להכביד עליהם · תמידין ומוספין אינם אלא נחת רוח שאמרתי ונעשה רצוני

מצודת דוד

מ (ג) מטיט היון · אשר העומד בה שוקע ויורד: על סלע · במקום מגולה וקשה: כונן אשורי · הכין רגלי לעמוד על עמדי ולא לשקוע עוד: (ד) יראו רבים · כאשר יראו בהשגחת ה' יפחדו ממנו ויבטחו בו: (ה) אשרי · ויאמרו אשרי וגו': ולא פנה · לבטוח בהם: ושטי כזב · הנוטים אחר עבודת כוכבים שהיא דבר כזב: (ו) רבות עשית · נפלאות רבות עשית והכל למעננו: אין ערוך · אין מי להעריך ולהדמות אליך: אגידה: אם אמרתי אגיד נפלאותיך לא אוכל כי רבו מלספר: (ז) לא

חפצת

מצודת ציון

מטיט וכן טבעתי ביון מצולה (לקמן ס"ט) וכפל הדבר בשמות נרדפים כמו אדמת עפר (דניאל י"ב): אשורי · רגלי: (ה) רהבים · ענין גאות והתחזקות כמו ירהבו הנער בזקן (ישעיה ג'): ושטי · ענין נטיה כמו אל ישט אל דרכיה לבך (משלי ז'): (ו) עצמו ·

כָּרִיתָ לִּי עוֹלָה וַחֲטָאָה לֹא שָׁאָלְתָּ׃ ח אָז אָמַרְתִּי הִנֵּה־
בָאתִי בִּמְגִלַּת־סֵפֶר כָּתוּב עָלָי׃ ט לַעֲשׂוֹת־רְצוֹנְךָ אֱלֹהַי
חָפָצְתִּי וְתוֹרָתְךָ בְּתוֹךְ מֵעָי׃ י בִּשַּׂרְתִּי צֶדֶק ׀ בְּקָהָל רָב
הִנֵּה שְׂפָתַי לֹא אֶכְלָא יְהוָה אַתָּה יָדָעְתָּ׃ יא צִדְקָתְךָ
לֹא־כִסִּיתִי ׀ בְּתוֹךְ לִבִּי אֱמוּנָתְךָ וּתְשׁוּעָתְךָ אָמָרְתִּי לֹא־
כִחַדְתִּי חַסְדְּךָ וַאֲמִתְּךָ לְקָהָל רָב׃ יב אַתָּה יְהוָה לֹא־
תִכְלָא רַחֲמֶיךָ מִמֶּנִּי חַסְדְּךָ וַאֲמִתְּךָ תָּמִיד יִצְּרוּנִי׃ יג כִּי
אָפְפוּ־עָלַי ׀ רָעוֹת עַד־אֵין מִסְפָּר הִשִּׂיגוּנִי עֲוֺנֹתַי וְלֹא־

רש"י

ודבר מופת (סא"א): אזנים כרית לי · לאמר שמעו בקולי · כריה עשיתם חלולים לשמוע: (ח) אז · בשעת מתן תורה אמרתי לפניך הנה באתי אליך במסורת בריתך (שמות כ"ד) נעשה ונשמע ודבר זה כתוב עדות עלי במגלת ספר בתורת משה: (ט) ותורתך בתוך מעי · אף מאכלי על פי תורתך הוא לא אכלתי בהמה טמאה וטרפים: (י) בשרתי צדק · שירה על הים שירה על הבאר שירת דבורה: לא אכלא · לא אמנע לי ויכלא הגשם (בראשית ח׳) לא תכלא רחמיך לא תמנע: (יב) יצרוני · ישמרוני: (יג) אפפו ·

מצודת ציון

ענין רבוי: (ז) כרית · חפרת כמו בור כרה (לעיל ז׳): שאלת · בקשת: (ח) במגלת · ענין אגרת כמו מגלה עפה (זכריה ה): (י) בשרתי · ענין השמעת חדשות לרבים: אכלא · אמנע כמו ויכלא הגשם (בראשית ח׳): (יא) כחדתי · מנעתי כמו ולא כחדו מאבותם (איוב ט"ו): (יג) אפפו ·

מצודת דוד

חפצת · אינך חפץ שיחטא האדם ויביא קרבן: אזנים כרית לי · לשמוע אל דברי התורה אשר היא טובה בעיניך מזבח וכן נאמר הנה שמוע מזבח טוב (ש"א ט"ו): (ח) אז · בעת מתן התורה אמרתי הנה באתי לקבלה: במגלת ספר · כאשר כתוב עלי במגלת ספר התורה שאמרתי אז נעשה ונשמע: (ט) לעשות · וכאשר קבלתי עלי כן חפצתי לעשותה ותורתך שמורה בלבבי אשר היא מכלל המעים: (י) בשרתי · השמעתי לרבים את דברי התורה ולא מנעתי שפתי מלהשמיע והלא אתה ה׳ ידעת שכדברי כן הוא: (יא) צדקתך · הצדקה שעשית עמדי לא כסיתי בלבי מלהודיע לרבים: לא כחדתי · לא מנעתי מלספר חסדיך לקהל רב בכדי להמשיך לבם אחריך: (יב) אתה ה׳ · לכן גם אתה ה׳ השב גמול ולא תמנע רחמיך ממני: ואמתך · אמיתת הבטחתך: (יג) השיגוני · המקטרגים הנעשים מעונותי רדפו אחרי והשיגוני: ולא יכלתי לראות · כי כהו עיני

מהצרות

יָכֹלְתִּי לִרְאוֹת עָצְמוּ מִשַּׂעֲרוֹת רֹאשִׁי וְלִבִּי עֲזָבָנִי׃
יד רְצֵה יְהוָה לְהַצִּילֵנִי יְהוָה לְעֶזְרָתִי חוּשָׁה׃ טו יֵבֹשׁוּ
וְיַחְפְּרוּ ׀ יַחַד מְבַקְשֵׁי נַפְשִׁי לִסְפּוֹתָהּ יִסֹּגוּ אָחוֹר וְיִכָּלְמוּ
חֲפֵצֵי רָעָתִי׃ טז יָשֹׁמּוּ עַל־עֵקֶב בָּשְׁתָּם הָאֹמְרִים לִי הֶאָח ׀
הֶאָח׃ יז יָשִׂישׂוּ וְיִשְׂמְחוּ ׀ בְּךָ כָּל־מְבַקְשֶׁיךָ יֹאמְרוּ תָמִיד
יִגְדַּל יְהוָה אֹהֲבֵי תְּשׁוּעָתֶךָ׃ יח וַאֲנִי ׀ עָנִי וְאֶבְיוֹן אֲדֹנָי
יַחֲשָׁב־לִי עֶזְרָתִי וּמְפַלְטִי אַתָּה אֱלֹהַי אַל־תְּאַחַר׃
מא א לַמְנַצֵּחַ מִזְמוֹר לְדָוִד׃ ב אַשְׁרֵי מַשְׂכִּיל אֶל־דָּל בְּיוֹם

רש"י

סכנו : (טו) לספותה · לכלותה כדמתרגמינן (דברים ב') עד תם כל הדור עד דסף כל דרא : (טז) ישמו · יתמהו : על עקב בשתם · כשיקבלו בשתם על עקב הכל במדה שמדדו ובדרך שהלכו למולי · על עקב כמו (לקמן ע"ז) ועקבותיך לא נודעו (שיר א') צאי לך בעקבי הצאן כולם ל' מדרך כף רגליהם טרא"ינ"ש בלע"ז : האומרים לי האח · האומרים עלי בשבילי האח כשהצרה באה מתהללים באידי : (יח) כל עני ואביון שבתהלים אינו אלא כנגד ישראל : יחשב לי · יתן לי לב לחשוב עניותי ואביונותי להושיעני · יחשב לי פישויי"ט בלע"ז : מא (ב) אל דל · חולה לבקרו כענין שנאמר (שמואל ב' י"ג)

מצודת דוד

מהגרום : ולבי עזבני · הלך ממני אומץ הלב : (יד) רצה · וכשתרצה אין מי ימחה בידך : (טו) יבושו · כשיראו הצלתי : יסוגו אחור · כאדם הבוש החוזר על עקבו : (טז) ישמו · יהיו שוממים בעבור גמול שכר בשתם שמביישים אותי והאומרים עלי האח ושמחים לצרתי : (יז) בך · בתשועתך : אהבי · האוהבים שיבוא להם תשועה על ידך יאמרו תמיד יגדל ה' ר"ל יבוא להם התשועה ויהללו את ה' : (יח) עני ואביון · אני מכניע א"ע לפניך כעני ואביון וה' יחשב לי את ההכנעה הזאת לזכות : אל תאחר · להביא התשועה : מא (ב) משכיל אל דל · הנותן צדקה לדל בהשכל לבל יכלימו : ביום רעה · וכגמול זה ימלטהו ה' כשיהיה בעולם עת רעה

מצודת ציון

סבבו כמו אפפוני חבלי מות (לעיל י"ח) : עצמו · ענין רבוי : (טו) לספותה · לכלותה כמו ספתה נסמות (ירמיה י"ב) : יסגו אחור · יחזרו לאחור : (טז) ישמו · מלשון שממון : עקב · ענין שכר וגמול כמו עקב תשמעון (דברים ז') : האח · הוא ענין ל' שמחה : (יח) ואביון · הוא דל מעני כי תאב הוא לכל דבר היות הכל נמנע מאתו : תאחר · מל' איחור והמתנה : מא (ג) ואשרי ·

רָעָה יְמַלְּטֵהוּ יְהוָה׃ ג יְהוָה ׀ יִשְׁמְרֵהוּ וִיחַיֵּהוּ וְאֻשַּׁר ואשר ק׳
בָּאָרֶץ וְאַל־תִּתְּנֵהוּ בְּנֶפֶשׁ אֹיְבָיו׃ ד יְהוָה יִסְעָדֶנּוּ עַל־
עֶרֶשׂ דְּוָי כָּל־מִשְׁכָּבוֹ הָפַכְתָּ בְחָלְיוֹ׃ ה אֲנִי אָמַרְתִּי יְהוָה
חָנֵּנִי רְפָאָה נַפְשִׁי כִּי־חָטָאתִי לָךְ׃ ו אוֹיְבַי יֹאמְרוּ רַע
לִי מָתַי יָמוּת וְאָבַד שְׁמוֹ׃ ז וְאִם־בָּא לִרְאוֹת ׀ שָׁוְא יְדַבֵּר
לִבּוֹ יִקְבָּץ־אָוֶן לוֹ יֵצֵא לַחוּץ יְדַבֵּר׃ ח יַחַד עָלַי יִתְלַחֲשׁוּ
כָּל־שֹׂנְאָי עָלַי ׀ יַחְשְׁבוּ רָעָה לִי׃ ט דְּבַר־בְּלִיַּעַל יָצוּק בּוֹ

רש״י

מדוע אתה ככה דל דאמנון: ביום רעה · זו גיהנם · ובעולם הזה מה שכרו: (ג) ה׳ ישמרהו ויחיהו · למי שמבקרו ומיטיב לו: (ד) על ערש דוי · ערש לי״ט בלע״ז כמו (דברים ג׳) והנה ערשו ערש ברזל כשיחלה גם הוא יסעדנו · מהו על ערש דוי זה יום שביעי של חולה שהוא דוה מאד כך נדרש באגדת תהלים: כל משכבו הפכת בחליו · אף בשעה שחליו כבד עליו שנהפך כל מרגועו ומנוחתו: (ה) אני אמרתי ה׳ חנני · אני אין לי מבקרים לטובה וכשאני צועק מתוך חליי ואומר ה׳ חנני וגו׳ אויבי שמחים עלי ואומרים דבר הרע לי מתי ימות וגו׳: (ז) שוא ידבר · מראה עצמו כאילו הוא מיצר וכשהוא יושב לפני יקבוץ לבו מחשבת און לעצמו מה רעה ידבר בצאתו וכשיוצא לחוץ מדבר אותה: (ח) עלי יחשבו · דבר שהוא רעה לי · ומהו

מצודת ציון

ישובח וכוה מל׳ אשרי: בנפש · ברצון כמו אם יש את נפשכם (בראשית כ״ג): (ד) יסעדנו · מל׳ סעד ותמיכה: ערש · מטה: דוי · מל׳ מדוה וחלי: (ח) יתלחשו · מל׳ לחש וקול נמוך: (ט) בליעל · בלי עול שמים: יצוק · מלשון יציקה:

מצודת דוד

כי לא תעבור עליו: (ג) ואשר · ישובח בכל הארץ · הכל יאמרו אשריו: ואל תתנהו · אתה ה׳ הן ידעתי שלא תתנהו ברצון אויביו להשיג בו תאותם: (ד) ה׳ יסעדנו · כשיפול למשכב יסעדנו ה׳ בהיותו על מטתו בחליו: הפכת · בעת חליי תהפכו בכל מקום משכבו מצד אל צד כדרך המשמש את החולה אשר יצטרך למי לסעדו בזה ואמר בדרך משל: (ה) אני אמרתי · בעת חליי אמרתי רפאה נפשי ר״ל מחול עוני כי העון היא חולת הנפש והמחילה היא הרפואה: כי חטאתי לך · וצריך אני למחילה שהיא רפואת הנפש ומאליה תבוא רפואת הגוף והוא הסעד אשר יסעד את החולה: (ו) רע לי · הנה הרע מוכן לבוא עלי ומתי ימות ר״ל היו מצפים שיקרב לבוא יום מיתתי: (ז) ואם בא לראות · וכאשר בא מי מהם לראות בי ולבקרני היה מדבר עמי שוא כי בפיו ינחם אותי ובלבו היה מקבץ דברי און ועמל וכשיצא לחוץ אל חבריו היה מדבר האון אשר קבץ בלבו: (ח) יחד וגו׳ · ר״ל כל שונאי יחד ידברו עלי דברי

ואשר שכב לא־יוסיף לקום : י גם־איש שלומי ׀ אשר־
בטחתי בו אוכל לחמי הגדיל עלי עקב : יא ואתה יהוה
חנני והקימני ואשלמה להם : יב בזאת ידעתי כי־חפצת
בי כי לא־יריע איבי עלי : יג ואני בתמי תמכת בי
ותציבני לפניך לעולם : יד ברוך יהוה ׀ אלהי ישראל
מהעולם ועד העולם אמן ׀ ואמן : ספר שני מב א למנצח
משכיל לבני־קרח : ב כאיל תערג על־אפיקי־מים

רש"י

המחשבה : (ט) דבר בליעל יצוק בו · כל רשעיות שעשה יצוקו ויתפשטו בגופו והואיל ואשר שכב לא יוסיף לקום כך מקללים אותי : (י) הגדיל עלי עקב · מארב כמו (יהושע ח׳) ואת עקבו מים לעיר : (יב) בזאת ידעתי וגו׳ · כשתחנני ותקיימני אדע כי חפצת בי כאשר לא יריע אויבי תרועת שמחה עלי ואראה כי בתומי תמכת בי : (יד) ברוך ה׳ · כשאקום מחליי אברכך כן : מב (א) לבני קרח · אסיר ואלקנה ואביאסף הם היו תחלה בעצת אביהם ובשעת המחלוקת פרשו וכשנבלעו כל סביבותם ופתחה

מצודת דוד

גנות בלחש ובהשאי לבל יהא נשמע לי : עלי יחשבו · חושבים עלי שתבוא לי הרעה : (ט) דבר בליעל · אומרים עלי דבר הבליעל שעשה הוא יצוק בו את החלי הזה ר״ל עונו גרמה החולי ולזה החלי אשר שכב בה לא יקום ממנה כי מות יומת : (י) גם איש שלומי · גם האיש אשר היה עמי בשלום אשר האכלתיו לחמי : הגדיל עלי עקב · היה מגדיל עלי מארב לארוב על נפשי : (יא) ואתה ה׳ · אז בחליי התפללתי ואמרתי אתה ה׳ חנני והקימני מחלי זה ואשלמה להם כגמולם : (יב) בזאת · כשתרפאני אז אדע כי חפצת בי : יריע · תרועה של שמחה : (יג) ואני בתמי · ובעבור שהלכתי אני בתמימות לזה תמכת בי בחליי והצבתני לפניך בבריאות כל ימי חיי וכ״ז מוסב למעלה לומר כשם שתמך בי בחליי בעבור כשרון מעשי כן יסעוד ויתמוך את כל משכיל אל דל : (יד) ברוך ה׳ · נתן הודאה לאל בכלותו הספר על אשר נתן בו רוח ה׳ לדבר בו : מהעולם · ר״ל מקצה העולם עד קצהו : אמן ואמן · הוא כדרך העונה אמן אחר הברכה להיות מקוים : מב (א) משכיל · בזה ילמדו דעת והשכל להתפלל על הגאולה : (ב) כאיל · כמו האילה

מצודת ציון

(י) עקב . ענין מארב כמו ואת עקבו מים (יהושע ח׳) : (יד) ברוך · מענין מהולל : אמן · הוא ענין ל׳ קיום והכפל לחזק : מב (ב) תערג · כן נקרא שאגת האיל וכמו נהם לארי ושוקק לדוב והדומים : אפיקי · הם המקומות

כֵּ֤ן נַפְשִׁ֨י תַעֲרֹ֖ג אֵלֶ֣יךָ אֱלֹהִֽים׃ ג צָמְאָ֬ה נַפְשִׁ֨י ׀ לֵֽאלֹהִים֮
לְאֵ֪ל חָ֥י מָתַ֥י אָב֑וֹא וְ֝אֵרָאֶ֗ה פְּנֵ֣י אֱלֹהִֽים׃ ד הָֽיְתָה־לִּ֬י
דִמְעָתִ֣י לֶ֭חֶם יוֹמָ֣ם וָלָ֑יְלָה בֶּאֱמֹ֥ר אֵלַ֥י כָּל־הַ֝יּ֗וֹם אַיֵּ֥ה
אֱלֹהֶֽיךָ׃ ה אֵ֤לֶּה אֶזְכְּרָ֨ה ׀ וְאֶשְׁפְּכָ֬ה עָלַ֨י ׀ נַפְשִׁ֗י כִּ֤י
אֶֽעֱבֹר ׀ בַּסָּ֗ךְ אֶדַּ֫דֵּ֥ם עַד־בֵּ֪ית אֱלֹ֫הִ֥ים בְּקוֹל־רִנָּ֥ה וְתוֹדָ֗ה

רש"י

הארץ פיה נשאר מקומם בתוך פי הארץ כענין שנאמר ובני קרח לא מתו ושם אמרו שירה ושם יסדו המזמורים הללו ועלו משם ושרתה עליהם רוח הקודש ונתנבאו על הגליות ועל חורבן הבית ועל מלכות בית דוד: (ב) כאיל תערוג על אפיקי· לשון ערג נופל על קול האיל כאשר יפול לשון נהם לארי ושוקק לדוב וגעה לשוורים וצפצוף לעופות· אמרו רבותינו האילה הזאת חסידה שבחיות וכשהחיות צמאות למים הם מתכנסות אליה שתשא עיניה למרום ומה היא עושה חופרת גומא ומכנסת קרניה לתוכה וגועה והקב"ה מרחם עליה והתהום מעלה לה מים: כאיל תערג· כאילה תערוג לא נאמר וכאיל יערוג לא נאמר אלא כאיל תערוג דבר הכתוב בזכר ובנקבה הזכר עורג על עסק המים כמו שפירשנו והנקבה כשהיא כורעת לילד ורחמה צר והיא צועקת והקב"ה מרחם ומזמין לה נחש ומכים בבית הרחם שלה ורחמה נפתח· ומנחם חבר תערוג עם לחייו כערוגת הבשם אכן לא יתכנו דבריו גם דונש פתר אותו לשון קול של איל (סא"א): (ג) מתי אבוא ואראה פני אלהים· לעלות לרגל ונתנבא כאן חורבן הבית ונאמר כאן מה תשתוחחי ג"פ כנגד ג' מלכיות בבל ויון ואדום העתידות לבטל עבודת המקדש וישראל צועקים ונגאלים: צמאה נפשי· כנסת ישראל אומרת כן בגלות בבל: (ד) היתה לי דמעתי לחם· מכאן שהצרה משבעת את האדם ואינו מבקש לאכול וכן הוא אומר בחנה ותבכה ולא תאכל (שמואל א' א'): (ה) אלה אזכרה· כי אעבור בסך· פשויי"אה בלע"ז את זאת

מצודת ציון

הנגרים בהם המים בחוזק: (ה) בסך· מלשון סכך ומכסה: אדדם· ענין ההלוך לאט ובנחת ובדרז"ל האשה

מצודת דוד

הצועקת על חסרון המים כשאין לה לרוות הצמאון כן נפשי וגו': (ג) צמאה נפשי· מתאוה אני לבית אלהים כצמא למים ואשאל מתי אבוא לראות פני ה' בבהמ"ק: (ד) היתה לי וגו'· דמעות בכיותי המה לי במקום הלחם ר"ל ישביעו אותי כאלו אכלתי לחם כי דמעות הבכי ימנעו האכילה וכן נאמר בחנה ותבכה ולא תאכל (ש"א א'): באמר· בעבור שאויבי יאמרו לי איה אלהיך אם אלהים הוא יקום ויעזרך: (ה) אלה·

הָמוֹן חוֹגֵג׃ ו מַה־תִּשְׁתּוֹחֲחִי׀ נַפְשִׁי וַתֶּהֱמִי עָלָי הוֹחִלִי
לֵאלֹהִים כִּי־עוֹד אוֹדֶנּוּ יְשׁוּעוֹת פָּנָיו׃ ז אֱלֹהַי עָלַי
נַפְשִׁי תִשְׁתּוֹחָח עַל־כֵּן אֶזְכָּרְךָ מֵאֶרֶץ יַרְדֵּן וְחֶרְמוֹנִים
מֵהַר מִצְעָר׃ ח תְּהוֹם־אֶל־תְּהוֹם קוֹרֵא לְקוֹל צִנּוֹרֶיךָ כָּל־

רש"י

אני זוכרת ונפשי משתפכת בזכרי עליית הרגלים שהייתי עוברת בגדודי בני אדם ומדדה עמהם עד בית אלהים· סך לשון מחילות בני אדם· סך לשון משכון · ד"א לשון סכך וסוכה כמו עגלות צב (במדבר ז׳) שהיו מחופות כמין סוכה ושמם בלשון אגדה סקפסטאות ואסקופיטי: אדדם · אדדה עמהם כמו מדדים עגלים וסייחים · האשה מדדה את בנה ותיבה זו משמשת בשתי תיבות · אדדה עמהם אנטוי"א אמ"ון שנכל"א בלע"ז ומנחם חברו לשון ידידות כמו (ירמיה י"ב) נתתי את ידידות נפשי וגו׳ ודונש פתר אדדם ל׳ דממה וכן (לעיל ל"ז) דום לה׳ וגו׳ ופתרון אדדם אאלם ואחריש עד אבא בית אלהים ברנה כמו (לעיל ל"ט) אשמרה לפי מחסום וגו׳ וכמו (לעיל ל"ח) ואני כחרש לא אשמע וכאלם וגו׳ וד"ה הוא שורש בתיבה · אדדם · אדדה עמהם כמו ולא יכלו דברו לשלום (בראשית ל"ז) לדבר עמו בשלום: המון חוגג · שהיו הולכים לחוג ועל ככה יסד הפייט (בשחרית של פ׳ שקלים ביוצר של אלה אזכרה ע"ש) עולם המון חוגג ושוטף כנהר ומדרש אגדה לשון יוני שקורין לבריכת מים חוגגין: (ו) תשתוחחי · לשון כי שחה לעפר נפשנו (לקמן מ"ד) ושח כשהוא מדבר בלשון מתפעל התי"ו הולקת את אותיות שורש התיבה כדרך כל תיבה שיסודה שי"ן בתחלתה: הוחילי · המתיני וצפי לגאולה: (ז) אזכרך מארץ ירדן · ממה שעשית לנו בירדן והרי חרמון אחר כל הכעס שהכעסנוך בשטים הובשת לנו את הירדן: מהר מצער · מהר סיני שהוא צעיר לשאר ההרים אחר שהכעסנוך בו במעשה העגל סלחת לעונינו והלכת עמנו כל אלה אני זוכרת בגלותי שמנעת מלהיטיב לי וגזרותיך מתחדשות עלי זו אחר זו: (ח) תהום אל תהום קורא · צרה

מצודת דוד

הדברי׳ האמורים למטה אזכרה ובעבור הצער שעלי נפשי משתפכת ורוצ׳ לצאת: כי אעבר· בזכרי אשר עברתי לירושלים שלש פעמים בשנה בעגלות מכוסות כדרך החשובים והייתי מדדה ללכת לאט ובנחת עד בואי אל בהמ"ק: המון חוגג · בקול המון שמח ורוקד: (ו) מה תשתוחחי · כאלו מנחם נפשי ואומר לה את נפשי למה תלכי שחוח ולמה תהמי בקול יללה קוה לה׳ כי עוד יבא עת שאודה לו על הישועה הבאה לי מעמו: (ז) אלהי · כאלו תחזור הנפש

מצודת ציון

מדדה את בנה (שבת קכ"ח): המון · מלשון המיה: חוגג · ענין רקידה השמחה כמו אוכלים ושותים וחוגגים (ש"א ל׳): (ו) תשתוחחי · מלשון שחיה וכפיפה: הוחילי · מל׳ תוחלת ותקוה: (ז) על כן · על אשר: וחרמונים · הרי חרמון: מצער ·

מִשְׁבָּרֶיךָ וְגַלֶּיךָ עָלַי עָבָרוּ׃ ט יוֹמָם ׀ יְצַוֶּה יְהֹוָה ׀ חַסְדּוֹ
וּבַלַּיְלָה שִׁירֹה עִמִּי תְּפִלָּה לְאֵל חַיָּי׃ י אוֹמְרָה ׀ לְאֵל סַלְעִי
לָמָה שְׁכַחְתָּנִי לָמָּה־קֹדֵר אֵלֵךְ בְּלַחַץ אוֹיֵב׃ יא בְּרֶצַח ׀
בְּעַצְמוֹתַי חֵרְפוּנִי צוֹרְרָי בְּאָמְרָם אֵלַי כָּל־הַיּוֹם אַיֵּה

רש"י

קורא לחברתה: לקול צנוריך. טושקנאל"ש בלע"ז המקלחים עלי פורענות כמים שוטפים עד כי כל משבריך וגליך עלי עברו. משבריך ל' גלי ים על שהים גליו עולים למעלה ומשתברים ונופלים: (ט) יומם יצוה ה' חסדו. יבא האור של גאולה ויצוה ה' חסדו לנו: ובלילה. בחשך הגלות והצרה: שירה עמי. תהא חנייתו בתוכנו. שירה ל' חנייה כדמתרגמינן ויחן ישראל ושרא וזו למדתי מתוך מסורת הגדולה שחבר את זה עם ויהי שירו חמשה ואלף (מלכים א' ה') באלפא ביתא של שתי תיבות החלוקים בפתרונן למדנו שאין זה ל' שיר ומדרש אגדה פותרו לשון שיר וכך הוא פותרו שכך ישראל אומרים להקב"ה זכרנו מה שעשית לנו במצרים מצוה אחת שצויתנו ביום בערב פסח ושמרנוה ובלילה גאלתנו ושרנו לפניך את ההלל ועכשיו הרבה מצות אנו שומרים ואין אתה גואלנו. ועל זאת: (י) אומרה לאל סלעי למה שכחתני וגו': קדר. לשון שחרות כמו וקדר עליהם: (יא) ברצח בעצמותי חרפוני

מצודת ציון

כך שם ההר: (ח) תהום. מקום כניסת מים רבים: צנוריך. מלשון צנור ומרזב שהמים זוחלין דרך שם: משבריך. כן יקראו גלי הים על שם שנראה כשוברים את הים ונשברים מאליהם וכן משברים יתחטאו (איוב מ"א): (ט) שירה. מלשון שיר: (י) סלעי. חזקי: קודר. השוך ושחור כמו קודר שחותי (לעיל ל"ח): בלחץ. ענין דחק: (יא) ברצח. ר"ל בחרב שרוצחים בה:

מצודת דוד

להתרעם שוב ואומרת אתה אלהי הנה נפשי שעלי משתוחח על אשר אזכור הטובה שהיה לי ממך אשר הלכנו אל בית ה' מארץ ירדן וכו' וזכר המקומות ההם על כי היו בקצה גבול ארץ ישראל: (ח) תהום אל תהום. ר"ל ועתה הצרות המרובות כתהום קורא כ"א אל חבירו לבוא עלי כי עד שלא תלך האחת תבוא השנית וכאלו קוראים זה לזה לבוא: לקול צנוריך. ונכונה אני לסבול המים הנשפכים מן הצנורות המשמיעים קול גדול בשפכם כי רבים הם והוא משל על רוב הצרות: כל משבריך. צרות מרובות כגלי הים עוברים עלי: (ט) יומם יצוה. ובימים הראשונים כאשר הלכתי אל בית ה' הנה ביום יצוה ה' חסדו עלי והלכתי בטח ובלילה במלון היה עמי שירה ותפלה לה' השומר חיי: (י) אומרה. זאת בזכרי אומרה לאל חזקי למה עתה שכחתני ולמה אלך בחושך בעבור לחץ העובדי כוכבים: (יא) ברצח וגו'. ר"ל מה שחרפוני צוררי באמרם איה אלהיך דומה

אֱלֹהֶיךָ׃ יב מַה־תִּשְׁתּוֹחֲחִי ׀ נַפְשִׁי וּמַה־תֶּהֱמִי עָלָי הוֹחִילִי
לֵאלֹהִים כִּי־עוֹד אוֹדֶנּוּ יְשׁוּעֹת פָּנַי וֵאלֹהָי׃ מג א שָׁפְטֵנִי
אֱלֹהִים ׀ וְרִיבָה רִיבִי מִגּוֹי לֹא־חָסִיד מֵאִישׁ מִרְמָה וְעַוְלָה
תְפַלְּטֵנִי׃ ב כִּי־אַתָּה ׀ אֱלֹהֵי מָעוּזִּי לָמָה זְנַחְתָּנִי לָמָּה־
קֹדֵר אֶתְהַלֵּךְ בְּלַחַץ אוֹיֵב׃ ג שְׁלַח־אוֹרְךָ וַאֲמִתְּךָ הֵמָּה
יַנְחוּנִי יְבִיאוּנִי אֶל־הַר־קָדְשְׁךָ וְאֶל־מִשְׁכְּנוֹתֶיךָ׃ ד וְאָבוֹאָה
אֶל־מִזְבַּח ׀ אֱלֹהִים אֶל־אֵל שִׂמְחַת גִּילִי וְאוֹדְךָ בְכִנּוֹר
אֱלֹהִים אֱלֹהָי׃ ה מַה־תִּשְׁתּוֹחֲחִי ׀ נַפְשִׁי וּמַה־תֶּהֱמִי עָלָי
הוֹחִילִי לֵאלֹהִים כִּי־עוֹד אוֹדֶנּוּ יְשׁוּעֹת פָּנַי וֵאלֹהָי׃
מד א לַמְנַצֵּחַ לִבְנֵי־קֹרַח מַשְׂכִּיל׃ ב אֱלֹהִים ׀ בְּאָזְנֵינוּ

רש"י

צוררי · נדמה לי כאלו הורגים אותי כך עצור בעצמותי מה שצוררי מכעיסין ומחרפין אותי : (יב) פני ואלהי · הקב"ה שהוא אור פני ואלהי עדיין יש לי בו תקוה ולמה תהמי : מג (א) שפטני · נקמני : מגוי לא חסיד · הוא ישמעאל שגר בין שני צדיקים אברהם ויצחק ולא למד ממעשיהם : (ג) שלח אורך ואמתך · מלך המשיח שנדמה לאור שנא' (לקמן קל"ב) ערכתי נר למשיחי ואליהו הנביא שהוא אמתי נביא נאמן : ינחוני · מינטרנ"ט מו"יי בלע"ז : (ד) אל אל . אל הקב"ה שהוא שמחת גילי : ואודך בכנור · על שהוצאתני מגלותי : מד (ב) באזנינו שמענו · מכאן אתה למד שהיו מדברים בני

מצודת דוד

בעיני כאלו בחרב דקרו בעצמותי : (יב) מה תשתוחחי · כאלו חזר לנחם טוב את נפשו ואומר לה מה תשתוחחי וגו' : כי עוד אודנו · בעבור התשועה אשר יבא אלי כי הלא הוא מעולם ישועות פני ואלהי וגם מהגלות הזה יושיע : מג (א) שפטני · שפוט משפטי לנקום נקמתי : מאיש · מכל איש מרמה וגו' : (ב) למה זנחתני · למה עזבתני ביד העובדי כוכבים ולמה אלך כחושך בעבור לחץ העובדי כוכבים : (ג) שלח אורך ואמתך · רצה לומר האר לי והאמת הבטחתך להביא אותי אל הר קדשך : (ד) שמחת גילי · המשמחת אותי בגילה ורנה : (ה) מה תשתוחחי · כאלו יחזור טוב לנחם

מצודת ציון

מג (א) תפלטני · ענין הצלה כמו רני פלט (לעיל ל"ב) : (ב) זנחתני · ענין עזיבה : קדר · חשוך ושחור : (ג) ינחוני · ענין הנהגה כמו ולא נחם אלהים (שמות י"ג) :

שָׁמַעְנוּ אֲבוֹתֵינוּ סִפְּרוּ־לָנוּ פֹּעַל פָּעַלְתָּ בִימֵיהֶם בִּימֵי
קֶדֶם : ג אַתָּה ׀ יָדְךָ ׀ גּוֹיִם הוֹרַשְׁתָּ וַתִּטָּעֵם תָּרַע לְאֻמִּים
וַתְּשַׁלְּחֵם : ד כִּי ׀ לֹא בְחַרְבָּם יָרְשׁוּ־אָרֶץ וּזְרוֹעָם לֹא־
הוֹשִׁיעָה לָּמוֹ כִּי־יְמִינְךָ וּזְרוֹעֲךָ וְאוֹר פָּנֶיךָ כִּי רְצִיתָם :
ה אַתָּה־הוּא מַלְכִּי אֱלֹהִים צַוֵּה יְשׁוּעוֹת יַעֲקֹב : ו בְּךָ
צָרֵינוּ נְנַגֵּחַ בְּשִׁמְךָ נָבוּס קָמֵינוּ : ז כִּי לֹא בְקַשְׁתִּי
אֶבְטָח וְחַרְבִּי לֹא תוֹשִׁיעֵנִי : ח כִּי הוֹשַׁעְתָּנוּ מִצָּרֵינוּ
וּמְשַׂנְאֵינוּ הֱבִישׁוֹתָ : ט בֵּאלֹהִים הִלַּלְנוּ כָל־הַיּוֹם וְשִׁמְךָ ׀
לְעוֹלָם נוֹדֶה סֶּלָה : י אַף־זָנַחְתָּ וַתַּכְלִימֵנוּ וְלֹא־תֵצֵא

רש"י

קרח בשביל דורות הללו הבאים אחריהם שאלו בשביל עצמם לא היה להם לומר אבותינו ספרו לנו שהרי הם עצמם ראו נסי המדבר והים והירדן ומלחמת יהושע כך מפורש באגדת תהלים : (ג) תרע לאמים · הרעות לשבעה אומות גדולות ושלחתם מפנינו ואתה בידך וכחך הורשתם מתוך ארצם ותטע לאבותינו בתוכה : (ד) רציתם · לשון רצון : (ה) צוה ישועות יעקב · גם עתה : (ו) נבוס קמינו · נרמוס ונרפוס אויבינו ל' מתבוססת בדמיך (יחזקאל ט"ז) תבוס נופת (משלי כ"ז) והיו כגבורים בוסים בטיט חוצות (זכריה י') : (י) אף זנחת ותכלימנו · אף אם אתה תכלימנו אנו

מצודת ציון

מד (ג) הורשת · גרשת : (ד) רציתם · מלשון רצון : (ו) ננגח · מל' נגיחה : נבוס · ענין רמיסה ודריכה כמו כפגר מובס (ישעיה י"ד) : (ח) הבישות · מל' בושה : (ט) הללנו · מל' הלול ושבח : (י) זנחת · עזבת : בצבאותינו · ענין קבוצת אנשי המלחמה :

מצודת דוד

נפשו ויאמר לה מה תשתוחחי נפשי וגו' : מד (ב) פועל פעלת · הפעולה אשר פעלת : (ג) אתה ידך · בכח ידך גרשת את העובדי כוכבים מא"י ובמקומם נטעת את ישראל : תרע · הרעות להעובדי כוכבים ושלחתם מארצם : (ד) כי לא בחרבם · מה שירשו ישראל את הארץ לא ירשו בחרבם ובכחם אלא אתה הושעת להם בימינך ובהאירך הבא להם מפניך כי היית מרוצה להם : (ה) מלכי אלהים · כלא אתה אלהים ובידך להושיע ואתה הוא מלכי וראוי למלך להושיע לעמו כאשר יש לאל ידו ולזה צוה לבוא ישועות יעקב : (ו) בך · בעזרתך : בשמך וגו' · כפל הדבר במ"ש : (ח) כי הושעתנו · לא בכח ידינו אלא ממך באה הישועה : (ט) באלהים · במהללי אלהים : ושמך לעולם · שמך הקיים לעולם נודה סלה אף בטרם בוא התשועה : (י) אף זנחת · אף

בְּצִבְאוֹתֵינוּ׃ יא תְּשִׁיבֵנוּ אָחוֹר מִנִּי־צָר וּמְשַׂנְאֵינוּ
שָׁסוּ לָמוֹ׃ יב תִּתְּנֵנוּ כְּצֹאן מַאֲכָל וּבַגּוֹיִם זֵרִיתָנוּ׃ יג תִּמְכֹּר־
עַמְּךָ בְלֹא־הוֹן וְלֹא־רִבִּיתָ בִּמְחִירֵיהֶם׃ יד תְּשִׂימֵנוּ חֶרְפָּה
לִשְׁכֵנֵינוּ לַעַג וָקֶלֶס לִסְבִיבוֹתֵינוּ׃ טו תְּשִׂימֵנוּ מָשָׁל בַּגּוֹיִם
מְנוֹד־רֹאשׁ בַּלְאֻמִּים׃ טז כָּל־הַיּוֹם כְּלִמָּתִי נֶגְדִּי וּבֹשֶׁת
פָּנַי כִּסָּתְנִי׃ יז מִקּוֹל מְחָרֵף וּמְגַדֵּף מִפְּנֵי אוֹיֵב וּמִתְנַקֵּם׃
יח כָּל־זֹאת בָּאַתְנוּ וְלֹא שְׁכַחֲנוּךָ וְלֹא־שִׁקַּרְנוּ בִּבְרִיתֶךָ׃
יט לֹא־נָסוֹג אָחוֹר לִבֵּנוּ וַתֵּט אֲשֻׁרֵינוּ מִנִּי אָרְחֶךָ׃ כ כִּי

רש"י

שמך לעולם נודה: (יא) תשיבנו אחור · לשון הווה הוא: שסו למו · בזזו נכסינו איש לו: (יב) זריתנו · אשפנדיש"ט בלע"ז: (כ) כי דכיתנו במקום תנים · כי זה משמש בלשון כאשר ואף כאשר השפלתנו בארץ ערבה ושוחה מדבר מקום תנים וכסית עלינו בצלמות חשך אף בכל זאת:

מצודת דוד

בעת אשר עדיין זנחת אותנו והכלמת אותנו ולא תצא בצבאותינו להלחם מול העובדי כוכבים: (יא) תשיבנו אחור · לברוח לאחור מפני הצר: שסו למו · בוזזים לעצמם את אשר לנו: (יב) כצאן מאכל · כצאן הנתונים למאכל: (יג) ולא רבית · לא לקחת הון רב באלופיהם: (יד) לשכנינו · בעבור כי הם יודעים ביותר מהצרות הבאות עלינו ולזה יחרפו אותנו: (טו) תשימנו משל · כאשר יבוא על מי צרות מרובות וגדולות ימשלו לומר שדומה הוא לצרות הבאות על ישראל: מנוד ראש · נדים בראש כדרך לעג: (טז) נגדי · רואה אני בכלימתי: ובושת פני · מה שמביישים פני כסה אותי לגודל רבוים והוא מל' מלילה: (יז) מפני אויב · אשר יחרפני מפני רדיפת העובדי כוכבים אשר ירדפוני: (יח) כל זאת · עם שכל זאת באה עלינו אעפ"כ לא שכחנוך מלהודות לך ולא שקרנו להכזיב התורה שקבלנו בברית: (יט) ותט · מלת לא משמשת בשתים כאלו אמר ולא נטה ר"ל לא נטה רגלנו מן ארחך: (כ) כי

מצודת ציון

(יא) שסו · בזזו כמו שוסים את הגרנות (ש"א כ"ג): (יב) זריתנו · פזרתנו כמו וזריתי פרש (מלאכי ב'): (יג) הון · ממון רב: רבית · מל' רבוי: במחיריהם · ענין חליפת הדבר וערכו: (יד) וקלס · ענין לעג כמו וקלסה לכל הארצות (יחזקאל כ"ב): (יז) ומגדף · ענין בזיון: ומתנקם · ר"ל מרבה להרע ומראה בעצמו כנוקם ומשלם גמול: (יט) נסוג אחור · ענין חזרה לאחור: אשרנו · רגלנו: מני ·

דכיתנו

דִכִּיתָנוּ בִּמְקוֹם תַּנִּים וַתְּכַס עָלֵינוּ בְצַלְמָוֶת׃ כא אִם־שָׁכַחְנוּ
שֵׁם אֱלֹהֵינוּ וַנִּפְרֹשׂ כַּפֵּינוּ לְאֵל זָר׃ כב הֲלֹא אֱלֹהִים
יַחֲקָר־זֹאת כִּי־הוּא יֹדֵעַ תַּעֲלֻמוֹת לֵב׃ כג כִּי־עָלֶיךָ
הֹרַגְנוּ כָל־הַיּוֹם נֶחְשַׁבְנוּ כְּצֹאן טִבְחָה׃ כד עוּרָה׀ לָמָּה
תִישַׁן׀ אֲדֹנָי הָקִיצָה אַל־תִּזְנַח לָנֶצַח׃ כה לָמָּה־פָנֶיךָ
תַסְתִּיר תִּשְׁכַּח עָנְיֵנוּ וְלַחֲצֵנוּ׃ כו כִּי שָׁחָה לֶעָפָר
נַפְשֵׁנוּ דָּבְקָה לָאָרֶץ בִּטְנֵנוּ׃ כז קוּמָה עֶזְרָתָה לָּנוּ וּפְדֵנוּ
לְמַעַן חַסְדֶּךָ׃ מה א לַמְנַצֵּחַ עַל־שֹׁשַׁנִּים לִבְנֵי־קֹרַח
מַשְׂכִּיל שִׁיר יְדִידֹת׃ ב רָחַשׁ לִבִּי׀ דָּבָר טוֹב אֹמֵר אָנִי

רש"י

(כא) אם שכחנו שם אלהינו · הוא יחקר זאת כי הוא יודע תעלומות לב : (כג) כצאן טבחה · כצאן של טבחה : (כז) ופדנו למען חסדך · אין אנו כדאים בכח מעשינו אלא למען חסדך עשה : **מה** (א) על ששנים · לכבוד תלמידי חכמים ידבר השיר הזה שהם רכים כשושנים ונאים כשושנים ומריחים מעשים טובים כשושנים : משכיל · ע"י תורגמן : שיר ידידות · שיר אהבים שיר של שבח להם להאהיבם על הבריות ולהאהיב תורתם עליהם : (ב) רחש לבי · כך התחיל המשורר בשירו · השרין לבי נקרבי דבר טוב בשבחך אתה ת"ח · רחש · לשון נענוע · וכן כל לשון שירון וריחוש : אומר אני מעשי למלך · השיר הזה שיסדתי ועשיתי אני אומרו למי שהוא

מצודת ציון

כמו מן והיו"ד נוספת : (כ) תנים · נחשים : בצלמות · ענין הושך : (כב) יחקר · מלשון חקירה וחפוש : תעלומות · מלשון העלמה : (כד) תזנח · תעזוב : (כה) ולחצנו · ענין דחק : (כו) שחה · מל' שחיה וכפיפה : **מה** (א) שושנים · שם כלי נגון עשויה בתמונת שושן : משכיל · מתוכם : ידידת · אהובות : (ב) רחש · ענין

מצודת דוד

דכיתנו · עם כי דכית אותנו במקום תנים והוא משל על העובדי כוכבים : (כא) אם שכחנו · האם שכחנו שם ה' בתמיה וכי נפרוש כפינו לאל זר : (כב) הלא וגו' · כי אמרנו הלא אלהים יחקר זאת ועגוש יענש : (כג) כי עליך · אלא בעבור יראתך הורגנו והיינו נחשבים בעיני העובדי כוכבים כצאן המוכן לטבח : (כד) עורה · לזה עורה נא להושיע ולא תהיה כמו ישן : (כה) תשכח · מוסב על למה · כלומר למה תשכח וגו' : (כו) כי שחה · נפשנו מושפלת עד לעפר : (כז) קומה · לזה קום ועזור לנו ואם אין אנו ראוים פדנו למען חסדך : **מה** (ב) רחש לבי · ר"ל

מַעֲשַׂי לְמֶלֶךְ לְשׁוֹנִי עֵט ׀ סוֹפֵר מָהִיר׃ ג יׇפְיָפִיתָ מִבְּנֵי
אָדָם הוּצַק חֵן בְּשְׂפְתוֹתֶיךָ עַל־כֵּן בֵּרַכְךָ אֱלֹהִים לְעוֹלָם׃
ד חֲגוֹר חַרְבְּךָ עַל־יָרֵךְ גִּבּוֹר הוֹדְךָ וַהֲדָרֶךָ׃ ה וַהֲדָרְךָ ׀
צְלַח רְכַב עַל־דְּבַר־אֱמֶת וְעַנְוָה־צֶדֶק וְתוֹרְךָ נוֹרָאוֹת
יְמִינֶךָ׃ ו חִצֶּיךָ שְׁנוּנִים עַמִּים תַּחְתֶּיךָ יִפְּלוּ בְּלֵב אוֹיְבֵי

רש"י

הגון למלך שנאמר (משלי ח׳) בי מלכים ימלוכו : **לשוני** · זה בשירים כעט סופר מהיר ראיתי ביסודו של רבי משה הדרשן מהיר בלשון פרסי בקי : (ג) **יפיפית מבני אדם** · העוסקין במלאכת חיי שעה · למה לפי שהוצק חן בשפתותיך להורות כהלכה : **הוצק** · נשפך כמו נצקת (שמות ל״ח) ויצוק שמן (ויקרא ב׳) : **על כן ברכך** · כמו שנאמר ה׳ עוז לעמו יתן ומה שכרו ה׳ יברך את עמו בשלום (לעיל כ״ט) : (ד) **חגור חרבך על ירך** · להלחם מלחמתה של תורה והיא הודך והיא הדרך : (ה) **על דבר אמת** · להורות כדת ולהתנהג בענות צדק : **ותורך** · התורה ודבר האמת שתעסוק בה היא תורה אותך טכסיסי המלחמה לעשות ימינך נוראות לפי שהזכיר תלמוד תורה בלשון מלחמה נופל בו לשון ימין המיומנת להלחם כלומ׳ הסדר להלחם ביד ימין : (ו) **חציך שנונים וגו׳ בלב אויבי המלך** · שנונים אגייסו״ל בלע״ז והרי זה מקרא מסורס מלינו שהתלמידים קרוין חצים שנאמר כחצים ביד גבור כן בני הנעורים (לקמן קכ״ז) ותלמידי חכמים המזויינים בהלכה קרויים אויבים זה לזה לפי שעה שנאמר לא יבושו כי ידברו את אויבים בשער (שם) : **עמים תחתיך יפלו** · בשכר התורה יפלו עמים של עובדי כוכבים

מצודת דוד

לבי ישגוב מחשבת דבר טוב : **אומר אני** · בפתיחת דברי אני אומר שמעשה השיר הזה הוא על מלך המשיח : **לשוני עט סופר מהיר** · לשוני מהירה לדבר בשיר כעט של סופר מהיר : (ג) **יפיפית** · אתה מלך המשיח הנך יפה במעשיך מכל בני אדם ודברי פיך המה בחן כאלו נשפך החן על שפתותיך ובעבור זה ברכך אלהים לעולם : (ד) **חגור** · וזאת שברכה אתה שגבור תגור חרבך על ירך והיא הודך והדרך כי בה תנצח את העובדי כוכבים במלחמה : (ה) **והדרך** · ר״ל ההדר אשר יהיה לך במה שתצלח ותרכב בגבהי הממשלה זה יהיה לך בעבור האמת שעשית ובעבור שהיית עניו בצדק לא להתיהר : **ותורך** · לזה ימינך תלמד אותך לעשות מעשים נוראים בעובדי כוכבים ומבלי למוד ועזר מזולת : (ו) **חציך** · החצים אשר

מצודת ציון

הנוטה ונדנוד ובדרז״ל קא מרחשין שפוותיה (סנהדרין ס״ו) ומזה יאמר מנחת מרחשת (ויקרא ב) לפי שמעשיה רוחשים ומנענעים : **עט** · קולמוס כמו בעט ברזל (איוב י״ט) : (ג) **יפיפית** · מל׳ יפה : **הוצק** · מל׳ יציקה : (ה) **על דבר** · בעבור : **ותורך** · ותלמדך : (ו) **שנונים** ·

הַמֶּֽלֶךְ׃ ז כִּסְאֲךָ אֱלֹהִים עוֹלָם וָעֶד שֵׁבֶט מִישֹׁר שֵׁבֶט
מַלְכוּתֶֽךָ׃ ח אָהַבְתָּ צֶּדֶק וַתִּשְׂנָא רֶשַׁע עַל־כֵּן ׀ מְשָׁחֲךָ
אֱלֹהִים אֱלֹהֶיךָ שֶׁמֶן שָׂשׂוֹן מֵחֲבֵרֶֽיךָ׃ ט מֹר־וַאֲהָלוֹת
קְצִיעוֹת כָּל־בִּגְדֹתֶיךָ מִן־הֵיכְלֵי שֵׁן מִנִּי שִׂמְּחֽוּךָ׃
י בְּנוֹת מְלָכִים בְּיִקְּרוֹתֶיךָ נִצְּבָה שֵׁגַל לִימִינְךָ בְּכֶתֶם

ר ש"י

תחתיהם של ישראל: (ז) כסאך אלהים · כסאך שר ושופט לעולם ועד כענין שנאמר נתתיך אלהים לפרעה (שמות ו') ולמה בשביל ששבט מישור שבט מלכותך שמשפטיך אמת וראוי אתה למלוך: (ח) משחך וגו' שמן ששון · כל ל' גדולה נופל עליה ל' משיחת שמן כדת המלכים: (ט) מור ואהלות קציעות · קדה מתרגמינן קציעתא: כל בגדותיך · כל בגדיך מריחים כריח בשמים ומדרשו כל בגידותיך וסרחוניך מתכפרים ומריחים ריח ערב: מן היכלי שן מני שמחוך · יותר מהיכלי שן מבושמים ההיכלות המתוקנים לך בג"ע לשמחך בהם: שן · איבוייר"א בלע"ז: מני שמחוך · היכלות אשר ממני הם שמחוך הנותנים שכרך: (י) בנות מלכים · יהיו מבקרות אותך כענין שנאמר ושרותיהם מיניקותיך (ישעיה מ"ט): ביקרותיך · קו"ף דגש לפי שהוא לשון בקור ואף על פי שכתוב יו"ד לפניה ראיתי בנקוד רב סעדיה תיבה זו סדורה עם מי נתן למשסה יעקב (שם מ"ב) שכתוב בו

מצודת ציון

חדודים כמו אם שנותי (דברים לב): (ז) שבט · המושל יקרא שבט כי בידו שבט המוסר וכן לא יסור שבט מיהודה (בראשית מ"ט): (ט) מור ואהלות קציעות · שמות מיני בושם: בגדותיך · מלשון בגד: שן · שן הפיל: מני · כמו מן והיו"ד נוספת: (י) ביקרותיך · מל' יקר: שגל · כן תקרא האשה כי מיוחדת למשגל וכן והשגל יושבת אצלו (נחמיה ב'): בכתם אופיר · הוא הזהב הטוב הבא

מצודת דוד

תחתיך יהיו מתודדים ועי"ז יפלו העובדי כוכבים תחתיך כי החצים ההם יפלו בלב אויבי המלך (ומלת יפלו מוסב למעלה ולמטה): (ז) כסאך אלהים · כסא המלוכה הנתון לך מאלהים יתקיים עולם ועד: שבט · בעבורך כי ממשלת מלכותך היא ממשלת מישור כי תנהיג את המלוכה בצדק ובמישור: (ח) על כן · בעבור כשרון מעשיך משחך אלהים למלך: שמן ששון · לפעמים יאנח העם כשימלוך עליהם מלך אם הוא לא נרצון להם ולזה אמר כאשר תהיה נמשח בשמן למלוך על העם יהיה עליך ששון מחבריך כי הכל ישמחו בך: (ט) כל בגדותיך · כולם יהיו מקוטרים במיני בושם כי כן דרך הגדולים לגמר בבושם להביא להם הריח: מן היכלי שן · מן השמחה והרחבת הדעת שיש למי שיושב בהיכלי שן מן השמחה ההיא יהיה לך מן הדברים אשר ישמחו אותך בהם ר"ל כל מיני שמחה שיהין

אוֹפִיר׃ יא שִׁמְעִי־בַת וּרְאִי וְהַטִּי אָזְנֵךְ וְשִׁכְחִי עַמֵּךְ וּבֵית
אָבִיךְ׃ יב וְיִתְאָו הַמֶּלֶךְ יָפְיֵךְ כִּי־הוּא אֲדֹנַיִךְ וְהִשְׁתַּחֲוִי־לוֹ׃
יג וּבַת־צֹר ׀ בְּמִנְחָה פָּנַיִךְ יְחַלּוּ עֲשִׁירֵי עָם׃ יד כָּל־כְּבוּדָּה
בַת־מֶלֶךְ פְּנִימָה מִמִּשְׁבְּצוֹת זָהָב לְבוּשָׁהּ׃ טו לִרְקָמוֹת תּוּבַל

דגש אחר שורק

רש"י

י' והה' מודגשת ומנחה חסרו לשון יוקר כמו (איוב כ"ח) בשוהם יקר (סא"א): שגל · מלכה כמו (נחמיה ב') והשגל יושבת אצלו (דניאל ה') ואשתיין בהון מלכא ורברבנוהי שגלתיה ולחינתיה · אצלך תתיצב לימינך : בכתם אופיר · בקבועת עדי זהב הבא מאופיר : (יא) שמעי בת וראי · שמעי כנסת ישראל וראי דרך הטוב : והטי אזנך · לתורה : ושכחי עמך · הכותים שאת גדילה ביניהם : ובית אביך · עבודת כוכבים שעבדו אבותיך בעבר הנהר: (יב) ויתאו המלך יפיך · ואם תעשי כן יתאוה המלך הקב"ה לנויי מעשיך : (יג) ובת צר במנחה פניך יחלו · כמו (שמות ל"ב) ויחל משה ובשכר זה תזכי שיביאו לך אשכרים ודורון אותם שהם עכשיו עשירי עם : (יד) כל כבודה בת מלך פנימה וגו' · אותם שכל כבוד תלוי בהם והם כנסיה של מלך אשר נהגו עצמם בצניעות עתה בגדיהם חשובים ממשבצות זהב של כהנים גדולים · משבצות קסטונא"ש בלע"ז (עיין שמות כ"ח ד'):(טו) לרקמות תובל למלך · בבגדי רקמה יביאו מנחה למלך על כל הארץ · רקמות אבדורי"ן בלע"ז זהו שנאמר והביאו את כל אחיכם מכל הגוים מנחה וגו'

מצודת דוד

לך יהיו מעין השמחה שיש למי שיושב בהיכלי שן שהיא שמחה גדולה ומרובה : (י) ביקרותיך · בהשפחות היקרות שלך בהן יהיו אף בנות מלכים: נצבה שגל · המלכה תהיה נצבת בימינך מקושטת בכתם אופיר והכל הוא משל לגודל התענוג והממשלה : (יא) שמעי בת · להעובדי כוכבים יאמר כל עדה ועדה שמעי וראי בהבנת הלב והטי אזנך לשמוע לכל אשר יצוה מלך המשיח: ושכחי עמך וגו' · ר"ל לא תהיה בעצת העובדי כוכבים הנמשכים אחר גוג להלחם עם מלך המשיח:(יב) ויתאו · אז יתאוה מלך המשיח את יופי כשרון מעשיך ואז יכות לך כי הוא יהיה אדוניך ואז תשתחוי לו ולא יאונה לך רעה כי יסך עליך בצלו : (יג) ובת צור · גם עדת צור בהבאת מנחה יבקשו פניך למלאות שאלתם ועם כי המה העשירים שבכל עם והחשובים מכולם : (יד) כל כבודה · כל אשה מכובדה ובת מלך היושבת פנימה בחדרה לפי רוב כבודה אשר לבושה עשוי ממשבצות זהב : (טו) לרקמות

מצודת ציון

ממדינת אופיר : (יא) בת · ר"ל עדה וכן בת בבל (לקמן קל"ז) : (יב) ויתאו · מל' תאוה: (יג) יחילו · יבקשו : (יד) ממשבצות · מקום מושב אבני יקר כמו משובצים זהב (שמות כ"ח) : (טז) לרקמות · מל' רקמה והוא כמו ברקמות וכן ישבת לכסא (לעיל ט') ומשפטו בכסא : תובל · תובלנה · ענין הבאה כמו

לַמֶּלֶךְ בְּתוּלוֹת אַחֲרֶיהָ רֵעוֹתֶיהָ מוּבָאוֹת לָךְ׃ טז תּוּבַלְנָה
בִּשְׂמָחֹת וָגִיל תְּבֹאֶינָה בְּהֵיכַל מֶלֶךְ׃ יז תַּחַת אֲבֹתֶיךָ יִהְיוּ
בָנֶיךָ תְּשִׁיתֵמוֹ לְשָׂרִים בְּכָל־הָאָרֶץ׃ יח אַזְכִּירָה שִׁמְךָ בְּכָל־
דֹּר וָדֹר עַל־כֵּן עַמִּים יְהוֹדֻךָ לְעֹלָם וָעֶד׃ מו א לַמְנַצֵּחַ
לִבְנֵי־קֹרַח עַל־עֲלָמוֹת שִׁיר׃ ב אֱלֹהִים לָנוּ מַחֲסֶה וָעֹז עֶזְרָה
בְצָרוֹת נִמְצָא מְאֹד׃ ג עַל־כֵּן לֹא־נִירָא בְּהָמִיר אָרֶץ
וּבְמוֹט הָרִים בְּלֵב יַמִּים׃ ד יֶהֱמוּ יֶחְמְרוּ מֵימָיו יִרְעֲשׁוּ־

רש"י

(ישעיה ס"ו): בתולות אחריה רעותיה · מן עובדי כוכבים ומזלות ילכו אחריהם כענין שנאמר (זכריה ח') והחזיקו בכנף איש יהודי וגו' לאמר נלכה עמכם כי שמענו אלהים עמכם: מובאות לך · כלפי הקב"ה אמרו המשורר: (יז) תחת אבותיך וגו' · לכל אחד מישראל אמר: (יח) אזכירה שמך · כלפי הקב"ה אמרו המשורר: מו (א) על עלמות · שם של כלי שיר בדברי הימים ט"ו: (ג) בהמיר ארץ · לעתיד לבא ביום שנאמר הארץ כבגד תבלה (ישעיה נ"א) ראו בני קרח נס שנעשה להם שנבלעו כל סביבותיהם והם עמדו באויר ואמרו לישראל ברוח הקדש שדוגמת הנס הזה יהא עשוי להם לעתיד: (ד) יהמו יחמרו מימיו · יגרשו רפש וחומר

מצודת ציון

יובל שי (ישעיה יח): (יז) תשיתמו · תשים אותם: מו (א) עלמות · שם כלי נגון: (ג) בהמיר · מלשון תמורה וחלוף: בלב ימים · בעומק הים שהוא הזקו של הים כהלב בהגוף: (ד) יחמרו · מל' חומר

מצודת דוד

בבגדי רקמה תהיה מובאה למלך המשיח: בתולות אחריה · ר"ל עם הבתולות אשר תלכנה אחריה לשמשה ועם רעותיה ההולכות עמה כאחד כולן תהיינה מובאות לך והכל הוא דרך משל לומר גדולי האומות ישמשו את מלך המשיח: (טז) תובלנה · תהיינה מובאות מארצם בשמחה ותבואינה בהיכל מלך ר"ל בשמחה יקבלו עול מלכות המשיח: (יז) תחת אבותיך · אל מול המשיח יאמר תחת אבותיך המלכים יהיו בניך ר"ל כמו שבאה לך המלוכה על היותך מזרע דוד כן בניך יירשו המלכות ממך: תשיתמו · אל מול ה' יאמר אתה ה' תשים בני מלך המשיח לשרים ומושלים בכל הארץ: (יח) אזכירה · בעבור כל זאת אזכיר שמך בכל דור: על כן · בעבור הגדולה הזאת אשר תגדל את מלך המשיח יודוך כל האומות עד עולם ויקבלו אותך לאלוה: מו (ב) עזרה בצרות · הוא לנו לעזרה בעת צרה ומצוי לנו מאד בכל קראנו אליו: (ג) בהמיר ארץ · כשתתחלף הארץ מהשקט לרעד וכאשר ינועו ההרים לפול בעומק הים והוא משל על מפלת גוג והמלכים אשר אתו: (ד) יהמו · מי הים יהמו ברוב גליו ויגרשו רפש וטיט וההרים ירעשו למולם בגאות ה' ומכל זה לא נירא:

הָרִים בְּגַאֲוָתוֹ סֶלָה׃ ה נָהָר פְּלָגָיו יְשַׂמְּחוּ עִיר־אֱלֹהִים
קְדֹשׁ מִשְׁכְּנֵי עֶלְיוֹן׃ ו אֱלֹהִים בְּקִרְבָּהּ בַּל־תִּמּוֹט
יַעְזְרֶהָ אֱלֹהִים לִפְנוֹת בֹּקֶר׃ ז הָמוּ גוֹיִם מָטוּ מַמְלָכוֹת
נָתַן בְּקוֹלוֹ תָּמוּג אָרֶץ׃ ח יְהוָה צְבָאוֹת עִמָּנוּ מִשְׂגָּב לָנוּ
אֱלֹהֵי יַעֲקֹב סֶלָה׃ ט לְכוּ חֲזוּ מִפְעֲלוֹת יְהוָה אֲשֶׁר־שָׂם
שַׁמּוֹת בָּאָרֶץ׃ י מַשְׁבִּית מִלְחָמוֹת עַד־קְצֵה הָאָרֶץ קֶשֶׁת
יְשַׁבֵּר וְקִצֵּץ חֲנִית עֲגָלוֹת יִשְׂרֹף בָּאֵשׁ׃ יא הַרְפּוּ וּדְעוּ
כִּי־אָנֹכִי אֱלֹהִים אָרוּם בַּגּוֹיִם אָרוּם בָּאָרֶץ׃ יב יְהוָה צְבָאוֹת

רש"י עיין מ"ש

וטיט כמשפטם ומנחם חברו כמו מעי חמרמרו (איכה ב') רגזנירונ"ש בלע"ז: ירעשו הרים בגאותו · של הקב"ה שנזכר בראש המזמור: (ה) נהר פלגיו · פישרוייש"ש בלע"ז: נהר · גן עדן: (ו) לפנות בקר · לקץ הגאולה: (ז) המו גוים · לשון הומה: תמוג · תמס כן פתר מנחם וכן (שמות ט"ו) נמוגו כל יושבי כנען וכן נמוג לב (יחזקאל כ"א) אבל דונש פתר אותם לשון הנעה וכן (שמואל א' י"ד) ההמון נמוג וילך והלום וכן כולם: (ט) אשר שם שמות · אשר שם ארצות הגוים שממה: (י) משבית מלחמות · מעלינו: עד קצה הארץ · שכל ארצות הגוים יהיו עמנו בשלום: קשת · הגוים ישבר (סא"א): עגלות ישרף באש · רכבי מלחמות העובדי כוכבים ומזלות: (יא) הרפו · עצמכם כל הגוים מעובדי כוכבים מלבא

מצודת דוד

(ה) נהר פלגיו · פלגי הנהר היוצא מבהמ"ק כמ"ש והנה מים יוצאים (יחזקאל מ"ז) המים ההם ישמחו יושבי עיר אלהים שהוא מקום קדוש אשר שם משכני עליון: (ו) אלהים בקרבה · ה' ישכון בקרב ירושלים לכן לא תמוט כי יעזור לה בעת שהבוקר יפנה לבוא ר"ל בזמן הגאולה: (ז) המו · הגוים יהמו מבאה לב ואמר בל' עבר כדרך הנבואה במקומות רבות: (ח) ה' צבאות · לפי שה' יהיה עמנו ואלהי יעקב הוא לנו למשגב עד עולם ולכן יחריד העובדי כוכבים: (ט) לכו · אתה גוג והמלכים אשר אתך לכו וראו מפעלות ה' אשר יעשה שממה בארץ באבדן העובדי כוכבים אשר עליה: (י) עד קצה הארץ · כי בכל העולם לא יהיה עוד מלחמה כי כולם יעבדו לה': קשת ישבר · כי לא יצטרכו עוד לכלי מלחמה: עגלות · העשויות לצורך המלחמה: (יא) הרפו · מעשה הרעו ידכם

מצודת ציון

וטיט: (ה) פלגיו · ענין אמת המים: (ז) תמוג · מלשון המגה והמסה: (ח) משגב · ענין חוזק: (ט) שמות · מל' שממון: (י) משבית · מבטל: וקצץ · ענין חתוך וכריתה: (יא) הרפו · מלשון רפיון:

עִמָּנוּ מִשְׂגָּב לָנוּ אֱלֹהֵי יַעֲקֹב סֶלָה׃ מז א לַמְנַצֵּחַ לִבְנֵי־
קֹרַח מִזְמוֹר׃ ב כָּל־הָעַמִּים תִּקְעוּ־כָף הָרִיעוּ לֵאלֹהִים בְּקוֹל
רִנָּה׃ ג כִּי־יְהוָה עֶלְיוֹן נוֹרָא מֶלֶךְ גָּדוֹל עַל־כָּל־הָאָרֶץ׃
ד יַדְבֵּר עַמִּים תַּחְתֵּינוּ וּלְאֻמִּים תַּחַת רַגְלֵינוּ׃ ה יִבְחַר־לָנוּ
אֶת־נַחֲלָתֵנוּ אֶת גְּאוֹן יַעֲקֹב אֲשֶׁר־אָהֵב סֶלָה׃ ו עָלָה
אֱלֹהִים בִּתְרוּעָה יְהוָה בְּקוֹל שׁוֹפָר׃ ז זַמְּרוּ אֱלֹהִים זַמֵּרוּ
זַמְּרוּ לְמַלְכֵּנוּ זַמֵּרוּ׃ ח כִּי מֶלֶךְ כָּל־הָאָרֶץ אֱלֹהִים זַמְּרוּ
מַשְׂכִּיל׃ ט מָלַךְ אֱלֹהִים עַל־גּוֹיִם אֱלֹהִים יָשַׁב עַל־

רש"י

עוד על ירושלים : ודעו כי אנכי אלהים · שאעשה בהם דין : ארום בגוים · אתרומם בנקמתי אשר אעשה באותם הגוים (סא"א) : מז (ב) תקעו כף · התערבו יחד זה עם זה להריע לאלהים בקול רנה : (ד) ידבר עמים תחתינו · יתן דבר בעובדי כוכבים ומזלות תחת נפשנו להיות חמתו מתקררת בהם ואנו נצולים כענין שנאמר ונתתי כפרך מצרים וגו' (ישעיה מ"ג) ומנחם אחר ידבר ל' הנהגה : (ה) יבחר לנו וגו' · ויחזירנו לתוכה ואז יתעלה בתרועה וקול שופר שנתקע לפניו בשיר על עולות וזבחי שלמים ונאמר זמרו אלהים וגו' : (ט) מלך אלהים על גוים · כך יאמרו הכל : ישב על כסא קדשו · עכשיו הכסא שלם והגדולה ניכרת ויגידו כי נאספו

מצודת ציון

מז (ב) תקעו כף · ענין הכות כף אל כף לשמחה וכן תקעו כף עליך (נחום ג') : (ד) ידבר · ינהג כמו ורעו כבשים כדברם (ישעיה ה') : (ה) גאון · מל' גאוה ורוממות :

מצודת דוד

מלהחזיק במלחמה ודעו שאנכי אלהים והכל שלי ובידי ליתנה למי שארצה : ארום · אני רם ומושל בכל הגוים ואני רם ומושל בארץ ליתנה למי שישר בעיני : (יב) ה' צבאות · אז יהיה ה' עמנו ואלהי יעקב יהיה לנו למשגב עד עולם : מז (ב) תקעו כף · לשמוח בעת ימלוך ה' על כל הארץ : (ג) כי ה' וגו' · כי אז ידעו שה' עליון נורא וגו' ר"ל שהוא עליון על הכל ונורא עליהם : (ד) ידבר · מקצה הארץ ינהג את גוג ועמו אל ירושלים לתת אותם תחתינו : (ה) יבחר לנו · ר"ל יחזיר לנו את נחלתנו ויבחר אותה לנו לשבת בה כמאז : את גאון יעקב · זה בהמ"ק אשר אהובה לו לעולם : (ו) עלה · אז יתעלה ויתרומם אלהים בתרועה כי יתקעו על הקרבנות : ה' בקול שופר · מוסב על עלה לומר עלה ה' בקול שופר וכפל הדבר במ"ש : (ז) זמרו אלהים · זמרו לאלהים: זמרו · כפל הדבר להתמדתו : (ח) זמרו משכיל · זמרו זמר העשוי

כִּסֵּא קָדְשׁוֹ׃ י נְדִיבֵי עַמִּים ׀ נֶאֱסָפוּ עַם אֱלֹהֵי אַבְרָהָם
כִּי לֵאלֹהִים מָגִנֵּי־אֶרֶץ מְאֹד נַעֲלָה׃ מח א שִׁיר מִזְמוֹר
לִבְנֵי־קֹרַח׃ ב גָּדוֹל יְהוָה וּמְהֻלָּל מְאֹד בְּעִיר אֱלֹהֵינוּ
הַר־קָדְשׁוֹ׃ ג יְפֵה נוֹף מְשׂוֹשׂ כָּל־הָאָרֶץ הַר־צִיּוֹן יַרְכְּתֵי
צָפוֹן קִרְיַת מֶלֶךְ רָב׃ ד אֱלֹהִים בְּאַרְמְנוֹתֶיהָ נוֹדַע
לְמִשְׂגָּב׃ ה כִּי־הִנֵּה הַמְּלָכִים נוֹעֲדוּ עָבְרוּ יַחְדָּו׃ ו הֵמָּה

רש״י

לעירו:(י) נדיבי עמים·שהתנדבו עלמם לטבח וליהרג על קדושת שמו:עם אלהי אברהם · שהיה נדיב לב הראשון תהלה לגרים עתה נודע כי לאלהים מגני ארץ והיכולת בידו להיות למגן על כל הבוטחים בו:מח (ב) בעיר אלהינו· לע״ל כשיבנה את עירו יהיה בשבילה גדול ומהולל:(ג)יפה נוף·עיר שהיא נוף יפה ל׳ נוף של אילן·דבר אחר כלה של יופי שכן קורין בכרכי הים לכלה נינפי · ומנחם חברו כמו שלשת הנפות(יהושע י״ז)ר״ל שפי׳שם פלכים כמ״ש רש״י שם קונטריא״ה בלע״ז וכ״פ רש״י(יהושע י״א ג׳)אבל דונש פתר אותו ל׳ נוף של אילן ונקרא הר ציון יפה נוף כי הוא הר הזיתים(סא״א): משוש כל הארץ · ומה הוא משושה ירכתי לפון אנגלא״ש בלע״ז וכ״כ הרד״ק(יחזקאל מ״ו כ״א) וכן ירך המזבח לפונה שהם שוחטין חטאות ואשמות ומי שהיה עלב על עבירות שבידו מביא חטאתו ואשמו ומתכפר לו והוא יולא משם שמח וע״י הקרבנות טובה באה לכל העולם:
(ד) נודע למשגב·כשישכון בה לעתיד יאמרו כן:(ה) המלכים נועדו · נהלאס

מצודת דוד

בהשכל: (ט) על כסא קדשו· להראות ממשלתו על כל: (י) נדיבי עמים · הנדיביםשבכל העמי׳ יהיו נאספים אל״י ותוזר ומפרש שהם עם אלהי אברהם שכולם חשובים כנדיבים מול העובדי כוכבים:מגני ארץ·הם השרים והמלכים שהם למגן ולחוזק לתשושי כח ור״ל כל שרי העובדי כוכבים ומלכיהם המה לאלהים ובידו להוציא את ישראל מתחת ידיהם ולהביאם אל ארלם:
מאד נעלה · הוא מאד מעולה ומרומם ולא אשר יחפוץ יעשה: מח (ב) בעיר אלהינו· ר״ל כשמשרה שכינתו בירושלים הר קדשו אז הוא גדול ומהולל בפי כל:
(ג)יפה נוף· מחוז יפה ומשוש לכל הארץ היא הר ציון העומדת בלפון ירושלים והיא קרית מלך רב וגדול והוא דוד וכה״א קרית חנה דוד(ישעי׳ כ״ט):(ד)אלהים· כשאלהים שוכן בארמנותיה אז נודע לכל שהוא לה למשגב: (ה) המלכים

מצודת ציון

(י) נדיבי · ענין ותרן בממונו:
נעלה · מלשון עלוי ושבח והרמה:
מח נוף · מחוז כמו שלשת הנפות (יהושע י״ז): משוש · כולם שמחים בראותם נוי תפארתו:ירכתי· ענין לד כירך הזה שהוא בלד האדם: קרית · מלשון קריה ועיר: רב · גדול:
(ד) בארמנותיה · ל׳ ארמון והיכל:
(ה) נועדו · ענין הזמנה כמו בלפי

רָאוּ כֵּן תָּמָהוּ נִבְהֲלוּ נֶחְפָּזוּ׃ ז רְעָדָה אֲחָזָתַם שָׁם חִיל
כַּיּוֹלֵדָה׃ ח בְּרוּחַ קָדִים תְּשַׁבֵּר אֳנִיּוֹת תַּרְשִׁישׁ׃ ט כַּאֲשֶׁר
שָׁמַעְנוּ׀ כֵּן רָאִינוּ בְּעִיר־יְהוָה צְבָאוֹת בְּעִיר אֱלֹהֵינוּ
אֱלֹהִים יְכוֹנְנֶהָ עַד־עוֹלָם סֶלָה׃ י דִּמִּינוּ אֱלֹהִים חַסְדֶּךָ
בְּקֶרֶב הֵיכָלֶךָ׃ יא כְּשִׁמְךָ אֱלֹהִים כֵּן תְּהִלָּתְךָ עַל־קַצְוֵי־
אֶרֶץ צֶדֶק מָלְאָה יְמִינֶךָ׃ יב יִשְׂמַח׀ הַר־צִיּוֹן תָּגֵלְנָה
בְּנוֹת יְהוּדָה לְמַעַן מִשְׁפָּטֶיךָ׃ יג סֹבּוּ צִיּוֹן וְהַקִּיפוּהָ

רש"י

עליה במלחמת גוג ומגוג: עברו יחדו. למלחמה: (ו) המה ראו. את הקב"ה יוצא ונלחם בגוים ההם כן תמהו: נחפזו. פור"זנט אטו"רדי"ץ בלע"ז כמו בפחזותם (ירמיה כ"ג): (ח) ברוח קדים. הוא לשון פורענות שהקב"ה נפרע בו מן הרשעים כמו שנא' ויולך ה' את הים ברוח קדים וגו' (שמות י"ד) וכן בצור רוח קדים שברך בלב ימים (יחזקאל כ"ז). ברוח קדים אפיצם לפני אויב (ירמיה י"ח): אניות תרשיש. הם שכני צור היא אפריקא ומאדום היא: (ט) כאשר שמענו. הנחמות מפי הנביאים כן ראינו: (י) דמינו. הנביא חוזר ומתפלל להקב"ה ואומר דמינו וקוינו אל חסדך לראות תשועתך זו בקרב היכלך ומנחם פתר אותו ל' מחשבה כמו אל תדמי בנפשך (אסתר ד'): (יא) כשמך כן תהלתך. כאשר שמך גדול כן תהלתך גדולה בפי כל: (יב) תגלנה בנות יהודה. כל שאר ערי יהודה הם לציון לבנות כמו וילכוד את קנת ואת בנותיה (במדבר ל"ב): למען משפטיך.

מצודת ציון

אם נועדו (עמוס ג): (ו) נחפזו. מלשון חפזון ובהלה: (ז) רעדה. פחד: חיל. חלחלה: (ח) אניות. ספינות: (י) דמינו. ענין תוחלת ותקוה כמו דום לה' (לעיל ל"ז):

מצודת דוד

נועדו. המלכים אשר עם גוג עשו יום מיועד ועברו אז לבא על ירושלים למלחמה: (ו) המה ראו. והמה כאשר ראו שאלהים בארמנותיה כן תמהו וגו': (ז) שם. בירושלים: (ח) ברוח קדים. אשר היא העזה שברוחות בה תשבר את האניות של חיל גוג הבאים דרך ים תרשיש: (ט) כאשר שמענו. את הדברים מפי הנביאים כן ראינו אותם בעיר ה' שהוא אלהינו: יכוננה. את ירושלים יכונן להיות עומדת על כנה ובסיסה עד עולם ועד: (י) דמינו. אתה אלהים הן הוחלנו מאז על חסדך אשר אראה בקרב היכלך: (יא) כשמך. כמו ששמך מורה שאתה מושל בכל כן מהראוי להלל אותך בזה על קצות הארץ: צדק. עם כי היכולת בידך לא תבוא בשטף אף כ"א בצדק: (יב) למען משפטיך. אשר תעשה בחיל גוג: (יג) סובו ציון. וראו

סִפְרוּ מִגְדָּלֶיהָ׃ יד שִׁיתוּ לִבְּכֶם ׀ לְחֵילָה פַּסְּגוּ אַרְמְנוֹתֶיהָ
לְמַעַן תְּסַפְּרוּ לְדוֹר אַחֲרוֹן׃ טו כִּי זֶה ׀ אֱלֹהִים אֱלֹהֵינוּ
עוֹלָם וָעֶד הוּא יְנַהֲגֵנוּ עַל־מוּת׃ מט א לַמְנַצֵּחַ לִבְנֵי־
קֹרַח מִזְמוֹר׃ ב שִׁמְעוּ־זֹאת כָּל־הָעַמִּים הַאֲזִינוּ כָּל־
יֹשְׁבֵי חָלֶד׃ ג גַּם־בְּנֵי אָדָם גַּם־בְּנֵי־אִישׁ יַחַד עָשִׁיר
וְאֶבְיוֹן׃ ד פִּי יְדַבֵּר חָכְמוֹת וְהָגוּת לִבִּי תְבוּנוֹת׃ ה אַטֶּה

רש״י

שתעשה דין באומות: (יג) סבו ציון · אתם הבונים אותה: ספרו · לשון מנין דעו כמה מגדלים ראוים לה: (יד) לחילה · לחומותיה כמו חל וחומה (איכה ב׳): פסגו ארמנותיה · הגביהו בירנותיה כמו אשדות הפסגה (דברים ג׳) דמתרגמינן רמתא: למען תספרו · את גובהה ואת יופיה לדור שאחריכם: (טו) על מות · כאדם המנהיג את בנו קטן לאט ומנחם פתר אותו לשון עולם וכן פתרונו ינהגנו עולמית: מט (ב) שמעו זאת כל העמים · לפי שהמזמור זה מיוסד על בני אדם הבוטחים בעשרם אמר כל העמים שכולם צריכין יסור: חלד · היא הארץ על שם שהיא נושנת והלודה רדוויל״א בלע״ז (עיין לעיל י״ז י״ד) ורבותינו פירשו על שם החולדה שהיא ביבשה ואינה בים דתנו רבנן כל שיש ביבשה יש בים חוץ מן החולדה: (ג) גם בני אדם · בני אברהם שנקרא האדם הגדול בענקים (יהושע י״ד) בני ישמעאל ובני קטורה: גם בני איש · גם בני נח שנקרא איש צדיק (בראשית ו׳): (ד) והגות לבי · מחשבות לבי תבונות הם: (ה) אטה למשל אזני ·

מצודת דוד

תפארתה: ספרו מגדליה · ותראו כי רבים המה: (יד) שיתו · שימו לבכם לבנין החיל ליפותה ולחזקה: פסגו · הגביהו וחזקו הארמונות: למען תספרו · מגודל יופי הבנין הנעשה בעזר אלוה: (טו) כי זה אלהים · העושה לנו כל זאת הוא אלהינו עד עולם ובדרך זה ינהגנו עולמית: מט (א) כל העמים · כי כולם צריכים לדעת המוסר הזה: (ג) יחד · ר״ל זה כזה: (ד) והגות · מחשבות לבי המה דברי תבונה ר״ל מלבד הדברים הנגלים שיש במה שאדבר הנה יש בהם עוד דברים נסתרים מה שאחשוב בלבי: (ה) אטה למשל אזני · דברי המשל הם כמו

מצודת ציון

(יב) בנות יהודה · ערי יהודה: (יד) לחילה · היא החומה הנמוכה שלפני הגבוהה וכן ויאבל חל וחומה (איכה ב׳): פסגו · ענין הרמה וחזוק כמו עלה ראש הפסגה (דברים ג׳): (טו) על מות · כמו עולמים: מט (ב) האזינו · הטו אוזן: חלד · אנשי הזמן: (ג) בני אדם · המון העם: בני איש · הגדולים שבהם כמו הלא איש אתה (ש״א כו): (ד) והגות · ומחשבות:

לְמָשָׁל אָזְנִי אֶפְתַּח בְּכִנּוֹר חִידָתִי׃ ו לָמָּה אִירָא בִּימֵי
רָע עֲוֺן עֲקֵבַי יְסֻבֵּנִי׃ ז הַבֹּטְחִים עַל־חֵילָם וּבְרֹב
עָשְׁרָם יִתְהַלָּלוּ׃ ח אָח לֹא־פָדֹה יִפְדֶּה אִישׁ לֹא־יִתֵּן
לֵאלֹהִים כָּפְרוֹ׃ ט וְיֵקַר פִּדְיוֹן נַפְשָׁם וְחָדַל לְעוֹלָם׃
י וִיחִי־עוֹד לָנֶצַח לֹא יִרְאֶה הַשָּׁחַת׃ יא כִּי יִרְאֶה ׀

רש"י

לדברי תורה שנקראת משל הקדמוני (שמואל א' כ"ד): **אפתח** · לכם חידתי זאת בכנור וזו היא החידה למה אני צריך לירא בימי רע ביום פקודת עון לפי שעון עקבי יסובני עונות שאני דש בעקב שאני מזלזל בהם שהם בעיני עבירות קלות הם מרשיעות אותי בדין וכל שכן העבירות: (ז) **הבוטחים על חילם** · ומה בלע בממונם · הלא: (ח) **אח** · לא יוכל לפדות את אחיו בממונו לפי שאם באים לפדות איש את אחיו יתיקר פדיון נפשם מכל הון לפיכך על כרחו חדל הוא לעולם מלפדותו: (ט) **ויקר** · שיחיה לנצח ולא יראה השחת ומנחם חברו לשון מניעה כמו אוקיר אנוש מפז (ישעיה י"ג) והלכתי עמכם בחמת קרי (ויקרא כ"ו) כלומר וימנע פדיון נפשם: (יא) **כי יראה חכמים ימותו** · ואין נצולין מן המות לפיכך

מצודת ציון

(ו) **עקבי** · עקב הרגל: (ז) **חילם** · עשרם: **יתהללו** · ישתבחו: **כפרו** · פדיון נפשו: (ט) **ויקר** · דבר אשר תקשה מציאותו קרוי יקר וכן ודבר ה' היה יקר (ש"א ג): (י) **השחת** · בור

מצודת דוד

כצאן לשאול שתו ולא יראו אור ואמר גם אני אטה אזני להם כאומר לא לזולתי לבד אזכיר ואזהיר כי גם את עצמי עמהם: **אפתח בכנור חידתי** · כי החידה היא סגורה וסתומה ואמר אפתח סתימת החידה ואפרשה עם הכנור שאזמר בה כי בהכרעת הנגון יובנו הדברים: (ו) **למה אירא** · וזהו דברי למה אירא וגו' ר"ל על מה אירא כשיבוא הרע בעולם והלא על כי העונות אשר אני מזלזל בהם לדושם בעקב רגלי הם הם המסבבים אותי ובעבורם אני מתפחד פן על ידיהם אלכד ברעה: (ז) **הבוטחים** · ר"ל א"כ כ"ש האנשים התולין בטחונם ברוב עשרם ומתהללים בו כ"ש שיש להם להתפחד כי הלא דרכם להרבות זלזול בעונות ולדושם בעקב הרגל: (ח) **אח וגו'** · כאומר הנה באמת סכלות גדול הוא לבטוח בעושר כי הלא אין איש יוכל לפדות בממון את אחיו מן המיתה ואף כופר נפש עצמו לא יוכל ליתן: (ט) **ויקר** · לפדות את הנפש הוא דבר יקר ולא סוף דבר שיקר הוא אלא אפי' שחדל הוא לעולם ואינו נמצא כלל: (י) **ויחי** · ואף אם הרבה יחיה וכי יחיה עוד לנצח ולא יראה כלל את השחת ומהו א"כ בטחון העושר: (יא) **כי יראה** · עם כי יראה שכל בני העולם עומדין

לפיפה

חֲכָמִים יָמוּתוּ יַחַד כְּסִיל וָבַעַר יֹאבֵדוּ וְעָזְבוּ לַאֲחֵרִים
חֵילָם: יב קִרְבָּם בָּתֵּימוֹ ׀ לְעוֹלָם מִשְׁכְּנֹתָם לְדֹר וָדֹר
קָרְאוּ בִשְׁמוֹתָם עֲלֵי אֲדָמוֹת: יג וְאָדָם בִּיקָר בַּל־יָלִין
נִמְשַׁל כַּבְּהֵמוֹת נִדְמוּ: יד זֶה דַרְכָּם כֵּסֶל לָמוֹ וְאַחֲרֵיהֶם ׀
בְּפִיהֶם יִרְצוּ סֶלָה: טו כַּצֹּאן ׀ לִשְׁאוֹל שַׁתּוּ מָוֶת יִרְעֵם

רש״י

על כרחו הוא חדל ליגע ולטרוח על פדיון אחיו: חילם · ממונם · בחכמים נאמר מיתה שאינם מתים בעוה"ז אלא הגוף בלבד ובכסיל ובער נאמר אבידה שהגוף והנשמה אבודים: (יב) קרבם בתימו לעולם · מחשבותם לבנות להם בתים שיתקיימו לעולם: קראו בשמותם · את בתיהם שהם בונים למען יהיה להם לזכרון ויקרא שם העיר כשם בנו חנוך (בראשית ו') אנטיוכוס בנה אנטוכיא סליקוס בנה סליקוס: (יג) ביקר · לשון יקר ותפארת (בא"א): נמשל · לשון משל: נדמו · לשון דממה (בא"א): (יד) כסל · שטות: ואחריהם בפיהם ירצו סלה · והבאים אחריהם ידברו בהם ויספרו בפיהם מה אירע לראשונים: ירצו · לשון הרצאת דברים דרעיירונ"ט בלע"ז ורבותינו פירשו זה דרכם של רשעים שסופם אבודים אבל כסל למו חלב יש להם על כסליהם ומכסה את כליותיהם ואינן יועצות אותם לשוב מרעתם ושמא תאמר שכחה היא להם על ששכחו שסופם למות ת"ל ואחריהם בפיהם ירצו כלומר יום אחריתם תמיד בפיהם ואין חרדים ממנו: (טו) כצאן לשאול שתו · כצאן המתאסף לדיר כן הם לשאול: שתו · דגשות התי"ו לחסרון ת' שנייה לשאול שותתו · לתוך שתותיה של שאול למדרגה התחתונה וכן שתו בשמים פיהם (לקמן ע"ג) גם הוא לשון

מצודת דוד

למיתה החכם יהיה או סכל ובמותם יעזבו עשרם לאחרים אשר לא עמלו בו: (יב) קרבם · עכ"ז יחשבו בקרב לבם אשר בתיהם יתקיימו לעולם: קראו · קוראים שמם על אדמתם לומר שהיא אדמת פלוני כאלו יהיה לנצח ותהיה בידו: (יג) ואדם ביקר · הנה אין האדם בטוח ביקר עשרו שילין עמו עד הבוקר וא"כ מה הוא העושר: נמשל · הבוטח בעשרו הוא נמשל לבהמות ודומים אליהם בחסרון הדעת והענין כפול לדמיון גמור: (יד) זה דרכם · כן מנהגם להחזיק לעצמם את הכסילות הזאת להתהלל עם העושר ולבטוח בו: ואחריהם · אף בניהם הבאים אחריהם גם המה ירצו לעולם באמרי פי אבותיהם להתהלל עם העושר: (טו) כצאן · ועומדים המה למיתה לכלות הנפש עם הגוף וכמו הצאן

מצודת ציון

הקבר: (יא) ובער · שוטה: חילם · עשרם: (יג) ביקר · מל' יקר: נדמו · מל' דמיון: (יד) כסל · מל' כסילות: למו · להם: ירצו · מל' רצון: (טו) שתו · שמו: ירעם · ישברם

וַיִּרְדּוּ בָם יְשָׁרִים ׀ לַבֹּקֶר וְצִירָם וצורם קרי לְבַלּוֹת שְׁאוֹל
מִזְּבֻל לוֹ׃ טז אַךְ־אֱלֹהִים יִפְדֶּה־נַפְשִׁי מִיַּד שְׁאוֹל כִּי
יִקָּחֵנִי סֶלָה׃ יז אַל־תִּירָא כִּי־יַעֲשִׁר אִישׁ כִּי־יִרְבֶּה
כְּבוֹד בֵּיתוֹ׃ יח כִּי לֹא בְמוֹתוֹ יִקַּח הַכֹּל לֹא־יֵרֵד אַחֲרָיו
כְּבוֹדוֹ׃ יט כִּי־נַפְשׁוֹ בְּחַיָּיו יְבָרֵךְ וְיוֹדֻךָ כִּי־תֵיטִיב לָךְ׃
כ תָּבוֹא עַד־דּוֹר אֲבוֹתָיו עַד־נֵצַח לֹא יִרְאוּ־אוֹר׃

רש״י

שתות קבעו בשמים פיהם ולשונם הרע : מות ירעם · מלאך המות יאכלם· ואל תתמה על לשון אכילה זו שכן מצינו במקום אחר (איוב י״ח) יאכל בדיו בכור מות · ל' אחר ל' רציצה כמו פירוע ברזל (ירמיה ט״ו) : וירדו בם ישרים לבקר · ליום הגאולה כשיזרח בקרם של ישראל יהיו רודים בהם כמו שנאמר ועסותם רשעים וגו' (סוף מלאכי) : וצורם לבלות שאול · צורתם של רשעים תבלה את השאול גיהנם כלה והם אינם כלים: מזבול לו· מהיותו להם מדור והקב״ה מוציא חמה מנרתיקה ומלהטת אותם שנאמר (שם ג') ולהט אותם היום הבא · ורבותינו פירשו מזבול לו על שפשטו ידיהם בזבול שהחריבו את בית המקדש : (טז) אך אלהים יפדה נפשי · אבל אני שהטיתי למשל אזני אלהים יפדה נפשי שלא אלך אל שאול כי יקחני בחיי ללכת בדרכיו : (יט) כי נפשו בחייו יברך · הרשע מברך את נפשו בחייו ואומר שלום עליך נפשי לא יאונה לך שום רעה אבל אחרים אין אומרים עליו כן : ויודך כי תיטיב לך · ואתה אם תשמע לדברי הכל יודוך כי תיטיב לנפשך ליישר את דרכך : (כ) תבא עד דור אבותיו · כשתשלים ימיך

מצודת ציון

כמו תרועם בשבט (לעיל ב): וירדו · וימשלו כמו וירד מיעקב (במדבר כד): וצורם · מלשון צור ור״ל חוזקם : לבלות · מלשון בלוי ורקבון : מזבול · ענין מדור כמו בית זבול

מצודת דוד

הנאסף אל הדיר הגופות עם נפשותם כן יאספו כולם להשימם בשאול והמות ישברם מכל וכל כי בקבר תכלה הנפש עם הגוף : וירדו · אף בחייהם כאשר יבוא עתם ימשלו בם הישרים בבוא עת בקרם וזריחתם : וצורם · וחזקם יובא להרקב בשאול ולא ישאר מהם מאומה לא מהגוף ולא מהנפש : מזבול לו · מן המדור שלו יוצא אל השאול : (טז) מיד שאול · לבל תכלה נפשי עם הגוף בקבר : כי יקחני סלה · את נפשי יקח להיות גנוזה עמו למעלה עד עולם : (יז) אל תירא · אל תדאג בעבור קנאת העשיר : (יח) הכל · כלל וכלל לא וכן ולרש אין כל (ש״ב י״ב): לא ירד · אל הקבר : (יט) כי נפשו · הוא לבד ברך נפש עצמו בימי חייו ואמר שלום יהיה לי אבל לא נתברך מזולת אבל אתה כאשר תיטיב מעשיך להיטיב לך בשו״ב אז הכל יודוך : (כ) תבוא וגו' · כאשר

כא אָדָם בִּיקָר וְלֹא יָבִין נִמְשַׁל כַּבְּהֵמוֹת נִדְמוּ׃ נ א מִזְמוֹר
לְאָסָף אֵל ׀ אֱלֹהִים יְהֹוָה דִּבֶּר וַיִּקְרָא־אָרֶץ מִמִּזְרַח־
שֶׁמֶשׁ עַד־מְבֹאוֹ׃ ב מִצִּיּוֹן מִכְלַל־יֹפִי אֱלֹהִים הוֹפִיעַ׃
ג יָבֹא אֱלֹהֵינוּ וְאַל־יֶחֱרַשׁ אֵשׁ־לְפָנָיו תֹּאכֵל וּסְבִיבָיו
נִשְׂעֲרָה מְאֹד׃ ד יִקְרָא אֶל־הַשָּׁמַיִם מֵעָל וְאֶל־הָאָרֶץ
לָדִין עַמּוֹ׃ ה אִסְפוּ־לִי חֲסִידָי כֹּרְתֵי בְרִיתִי עֲלֵי־זָבַח׃

רש"י

ותמות שבא ותראה את דור הרשעים אבותיו של רשע נדונים בגיהנם אשר עד נצח לא יראהו אור : (כא) אדם ביקר ולא יבין · דרך החיים נתונה לפניו שאם ילך בה הרי הוא נכבד ואינו מבין את הטוב : נ (א) אל אלהים ה' · אקרא (אלהי האלהים ה' שמו) : דבר ויקרא ארץ · כולה והוא הופיע מציון שהיא מכלל יופי · מכלל שם דבר פרמנ"ט בלע"ז (וכן פירש"י ביחזקאל כ"ז כ"ד) ועל גאולת העתיד נתנבא: (ג) יבא אלהינו ואל יחרש · עוד על דם עבדיו השפוך: (ד) יקרא אל השמים · לפקוד על שרי העמים שבמרום : ואל הארץ · לפקוד על מלכי האדמה : לדין עמו · לנקום נקמת עמו כמו כי ידין ה' עמו ודם עבדיו יקום (דברים ל"ב) : (ה) אספו לי חסידי · ועוד יקרא לשמים ולארץ שיאספו לו הגליות כענין שנאמר עורי צפון ובואי תימן (שיר ד') : כרתי בריתי עלי זבח · שקבלו את התורה בברית וזבח כענין שנאמר

מצודת דוד

תבוא להשכיל אף עד גמול דור אבותיו אשר ג"כ היתה כל חמדתם לאסוף הון אז תבין שעד נצח לא יראו אור עוה"ב : (כא) אדם ביקר · ר"ל אף תבין כי האדם אשר הוא ביקר העושר : ולא יבין · לבל ישים בה כל חמדתו ולבטוח בה שהוא נמשל לבהמות ודומים הם בחסרון הדעת דמיון גמור : נ (א) אל אלהים ה' · אל שעל כל אלהים הם מלאכי מעלה אשר שמו ה' הוא דבר וקרא אל יושבי הארץ מן קצה המזרח עד המערב : (ב) הופיע · האיר והוציא את הקול מציון הכלולה בכל היופי : (ג) ואל יחרש · על מה שעשו העובדי כוכבים לישראל : תאכל · לשרוף את העובדי כוכבים : נשערה · ר"ל ברוח סערה יפיץ אותם : (ד) מעל · אשר הם ממעל ר"ל שרי מעלה של או"ה : ואל הארץ · אל העובדי כוכבים יושבי הארץ : לדין עמו · לעשות בהם דין עמו לקחת מהם נקמתם : אספו לי · ויאמר להם הביאו ואספו אלי את חסידי אשר כרתי עמהם ברית בדם

מצודת ציון

לך (מ"א ח') : נ (א) מבואו · שקיעתו כמו כי בא השמש (בראשית כ"ח) : (ב) מכלל · מל' כל ור"ל כלול בכל היופי וכן לבושי מכלול (יחזקאל כ"ג) : הופיע · האיר וזרח : (ג) יחרש · ישתוק : תאכל · תשרף : נשערה · מלשון סערה :

ו וַיַּגִּידוּ שָׁמַיִם צִדְקוֹ כִּי־אֱלֹהִים׀ שֹׁפֵט הוּא סֶלָה׃
ז שִׁמְעָה עַמִּי׀ וַאֲדַבֵּרָה יִשְׂרָאֵל וְאָעִידָה בָּךְ אֱלֹהִים
אֱלֹהֶיךָ אָנֹכִי׃ ח לֹא עַל־זְבָחֶיךָ אוֹכִיחֶךָ וְעוֹלֹתֶיךָ לְנֶגְדִּי
תָמִיד׃ ט לֹא־אֶקַּח מִבֵּיתְךָ פָר מִמִּכְלְאֹתֶיךָ עַתּוּדִים׃
י כִּי־לִי כָל־חַיְתוֹ־יָעַר בְּהֵמוֹת בְּהַרְרֵי־אָלֶף׃ יא יָדַעְתִּי
כָּל־עוֹף הָרִים וְזִיז שָׂדַי עִמָּדִי׃ יב אִם־אֶרְעַב לֹא־

רש"י

הנה דם הברית אשר כרת ה' וגו' (שמות כ"ד): (ח) לא על זבחיך אוכיחך · אם אינך מביא לי זבחים ולא נגדי עולותיך תמיד · איני שם עיני ולבי על כך: (ט) לא אקח מביתך פר · לא שלך הם אלא שלי: ממכלאותיך · הוא דיר הצאן כמו גזר ממכלה צאן (סוף חבקוק) פאר"ק בלע"ז: (י) בהמות בהררי אלף · הוא שור שמתוקן לסעודת העתיד שהוא רועה אלף הרים כל יום וכל יום ויום הם צומחים וי"מ אלף הרים או אלף פרסאות או שם אלף פרים · ויש מפרשים שהוא כמו שגר אלפיך כלומר הרים מלאים בקר בעבור שהזכיר לא אקח מביתך פר: (יא) וזיז שדי עמדי · רמש השדה זיז על שם שהם זזים ממקום למקום אשמבמנ"ט בלע"ז: עמדי · אני

מצודת ציון

(ז) ואעידה · ענין התראה שדרכה להיות בעדים: (ט) ממכלאותיך · מלשון בית הכלא והוא גדרות הצאן: עתודים · הם הזכרים שבעזים: (י) אלף · ענין מרובה אחז הכתוב: (יא) וזיז · ר"ל הזז ממקום למקום וכן וזיז שדי ירענה (לקמן פ): שדי · כמו שדה:

מצודת דוד

זבח כמ"ש הנה דם הברית (שמות כ"ד): (ו) ויגידו שמים · אז יגידו מלאכי שמים את צדקו ויאמרו עתה ראינו מה שלא שפט עד הנה הוא על כי הוא שופט לעולם לא כמלך ב"ו אשר ימהר לקחת משפט בחשבו פן למחר ימות: (ז) ואדברה · אם דברי: ישראל · אתה ישראל שמע ואתרה בך: אלהים אלהיך אנכי · ועליך לשמוע דברי: (ח) לא על זבחיך · לא אוכיח אותך על המנעך להקריב זבחים ולא אוכיח אותך שיהא תמיד לנגדי עולותיך כי אין חפצי בהם כי טוב אשר לא תדור: (ט) לא אקח · לא צויתי לקחת מביתך פר להקריב לפני: ממכלאותיך · מוסב על לא אקח: (י) כל חיתו יער · עם שאינם בידך הלא המה בידי: בהמות בהררי אלף · הבהמות המצויות ברבוי ההרים ולא ידעתם ורז"ל אמרו שעל שור הבר יאמר וכמ"ש הנה בהמות אשר עשיתי עמך (איוב מ') והוא ניזון בכל יום במרעה אלף הרים: (יא) ידעתי · מה שאינם ידועים לך: וזיז שדי · הבריות הזזים ממקום למקום ע"פ השדה המה עמדי וברשותי: (יב) לא אומר לך ·

להאכיל

אֹמַר לָךְ כִּי־לִי תֵּבֵל וּמְלֹאָהּ׃ יג הַאוֹכַל בְּשַׂר אַבִּירִים וְדַם
עַתּוּדִים אֶשְׁתֶּה׃ יד זְבַח לֵאלֹהִים תּוֹדָה וְשַׁלֵּם לְעֶלְיוֹן
נְדָרֶיךָ׃ טו וּקְרָאֵנִי בְּיוֹם צָרָה אֲחַלֶּצְךָ וּתְכַבְּדֵנִי׃
טז וְלָרָשָׁע ׀ אָמַר אֱלֹהִים מַה־לְּךָ לְסַפֵּר חֻקָּי וַתִּשָּׂא בְרִיתִי
עֲלֵי־פִיךָ׃ יז וְאַתָּה שָׂנֵאתָ מוּסָר וַתַּשְׁלֵךְ דְּבָרַי אַחֲרֶיךָ׃
יח אִם־רָאִיתָ גַנָּב וַתִּרֶץ עִמּוֹ וְעִם מְנָאֲפִים חֶלְקֶךָ׃ יט פִּיךָ
שָׁלַחְתָּ בְרָעָה וּלְשׁוֹנְךָ תַּצְמִיד מִרְמָה׃ כ תֵּשֵׁב בְּאָחִיךָ

רש״י

יודע את כולם : (יג) האוכל בשר אבירים · לא אמרתי לך להביא זבח שאני צריך לאכילה אלא נחת רוח לפני שאמרתי ונעשה רצוני : (יד) זבח לאלהים תודה · התודה על מעשיך ושוב אלי זהו זבח שאני חפץ בו ואח"כ שלם לעליון נדריך כי אז יתקבלו לרצון : (טו) ותכבדני · שזה הוא כבודי שאושיע את הבוטחים בי : (טז) ותשא בריתי · תורתי : (יח) ותרץ עמו · נתרצית ללכת עמו : (יט) תצמיד מרמה · תרגיל אצלך רמיה לדבר רעה · אלמיד אגוסו"אש בלע"ז ענין חבור כמו (במדבר י"ט) צמיד פתיל (סא"א):(כ) תשב·

מצודת דוד

להאכיל אותי לשבור הרעבון והוא מלשון מליצה : ומלואה · הבריות הממלאים את העולם : (יג) האוכל · וכי אני אוכל בשר בהמות חזקות ושמנות וכי אשתה דם עתודים ומה לי א"כ בהבאת הקרבנות : (יד) זבח וגו' · הזבח המקובל לאלהים הוא מה שמתודה על פשעיו בעת הבאתו כי אז יעורר לבו לחשוב שבעבור פשעיו היה הוא ראוי למות והביא נפש תחת נפש : ושלם · ואם נדרת מה שלם לה' אבל טוב אשר לא תדור : (טו) וקראני · וכאשר כן תעשה אז כשתקרא אלי בעת צרה אוציאך ממנה ואתה תספר כבודי ברבים על התשועה הבאה לך ממני : (טז) ולרשע · אבל לרשע שאינו מתודה על פשעיו בעת הבאת הקרבן ולא שב מהם עליו יאמר אלהים מה לך לספר חוקי ר"ל לעשות מצות מבלי כוונת הלב כאשר יספר האדם ספורי דברים מבלי כוונה מכוונת : ותשא בריתי · את דברי התורה הנתונה בברית תשא לבד על פיך לדבר בהם מן השפה ולחוץ ובלא לב תדבר : (יז) ואתה · הלא בלב אתה שונא המוסר והשלכת דברי אחרי גוך כדרך שמשליך האדם דבר אשר לא יחפוץ לראותו : (יח) ותרץ עמו · להתחבר אליו : חלקך · בחרת חלקך ללכת עם מנאפים : (יט) ברעה · לדבר הרע בעיני ה' : תצמיד · תחבר עם המרמה כי לא נפרדה המרמה מלשונך : (כ) תשב·

מצודת ציון

(יג) אבירים · חזקים : (טו) אחלצך · אוציאך : (יח) ותרץ · מל' רציה ורציפה : (יט) תצמיד · ענין חבור כמו צמיד פתיל (במדבר י"ט) :

תְּדַבֵּר בְּבֶן־־אִמְּךָ תִּתֶּן־דֹּפִי׃ כא אֵלֶּה עָשִׂיתָ׀ וְהֶחֱרַשְׁתִּי
דִּמִּיתָ הֱיוֹת־אֶהְיֶה כָמוֹךָ אוֹכִיחֲךָ וְאֶעֶרְכָה לְעֵינֶיךָ׃
כב בִּינוּ־נָא זֹאת שֹׁכְחֵי אֱלוֹהַּ פֶּן־אֶטְרֹף וְאֵין מַצִּיל׃
כג זֹבֵחַ תּוֹדָה יְכַבְּדָנְנִי וְשָׂם דֶּרֶךְ אַרְאֶנּוּ בְּיֵשַׁע אֱלֹהִים׃
נא א לַמְנַצֵּחַ מִזְמוֹר לְדָוִד׃ ב בְּבוֹא־־אֵלָיו נָתָן
הַנָּבִיא כַּאֲשֶׁר־בָּא אֶל־בַּת־שָׁבַע׃ ג חָנֵּנִי אֱלֹהִים כְּחַסְדֶּךָ
כְּרֹב רַחֲמֶיךָ מְחֵה פְשָׁעָי׃ ד הֶרֶבה הרב קרי כַּבְּסֵנִי מֵעֲוֺנִי
וּמֵחַטָּאתִי טַהֲרֵנִי׃ ה כִּי־פְשָׁעַי אֲנִי אֵדָע וְחַטָּאתִי נֶגְדִּי

רש"י

במושב לצים : בבן אמך · שאין לך דין וריב עמו שאינו יורש עמך : דפי · דבר גנאי לדחותו ל' יהדפנו : (כא) דמית · סבור אתה שאהיה כמוך להתרצות במעשיך הרעים (וי"מ דמית כי אינני יודע הנסתרות):(כג) זבח תודה · המביא לי זבח של תשובה והודאה על עונותיו הוא יכבדנני : ושם דרך־השב אלי אני מלמד ושם דרך לחוטאים לשוב אלי אני אראנו בישועתי: נא (ה) וחטאתי נגדי תמיד · מתוך שאני מתחרט ודואג עליה דומה לי

מצודת ציון

(כ) דפי · דברי גנות : (כא) והחרשתי · ושתקתי : דמית · מלשון דמיון ומחשבה : אוכיחך · מלשון ויכוח : ואערכה · ענין סדור : (כב) נא · עתה : (כג) ושם · מלשון שימה :

מצודת דוד

כאשר תשב בין אנשים תדבר דופי אף באחיך ואפי' בבן אמך שהוא ודאי אחיך : (כא) והחרשתי · מלהפרע לך על כל אלה ולזה תדמה ותחשוב אשר אני כמוך לאהוב את הרע : אוכיחך · אבל דע אשר אתוכח עמך ואערוך לפניך את מעשיך ועל כולם תקבל גמול בעוה"ב : (כב) בינו נא זאת · את אשר כל מעשי האדם שמורים הם לעוה"ב : פן אטרוף · לענוש בעוה"ב ואז אין דבר להציל עצמו בו כי אפי' התשובה לא תועיל אז : (כג) זבח תודה · הזובח קרבן ומתודה עליו ושב מעון הוא מכבד אותי בזה : ושם דרך · המשים דרכו ר"ל לא יעשה מעשיו בדרך מקרה והזדמנות אבל ישים עיניו ולבו על דרכו להבין הטובה היא אם רעה : בישע אלהים · עם שאמר אראנו וכאלו המקום ידבר אמר בישע אלהים ולא אמר בישעי כי כן דרך המקרא וכן ואל משה אמר עלה אל ה' (שמות כ"ד) : נא (ב) בבוא · להוכיחו בדבר ה' כשבא אל בת שבע : (ד) הרב · הרבה ומאד כבסני : (ה) אני אדע · מכיר אני שפשעתי

ותוהא

תָּמִיד׃ ו לְךָ לְבַדְּךָ ׀ חָטָאתִי וְהָרַע בְּעֵינֶיךָ עָשִׂיתִי
לְמַעַן תִּצְדַּק בְּדָבְרֶךָ תִּזְכֶּה בְשָׁפְטֶךָ׃ ז הֵן־בְּעָווֹן חוֹלָלְתִּי
וּבְחֵטְא יֶחֱמַתְנִי אִמִּי׃ ח הֵן־אֱמֶת חָפַצְתָּ בַטֻּחוֹת וּבְסָתֻם

רש"י

כאלו היא לפני תמיד כל שעה: (ו) לך לבדך חטאתי. לפיכך בידך לסלוח ואף מה שהרעותי לאוריה לא הרעותי אלא לך שהוזהרת על הדבר: למען תצדק בדברך. כמו במנהגך (ס"א) כח היה לי להתגבר על יצרי אלא שלא יאמרו העבד נצח את רבו שאמרתי לפניך בחנני ה' ונסני (לעיל כ"ו) ובחנתני ולא נמצאתי שלם כדי שתצדק אתה ולא אני ד"א למען תצדק בדברך אם תמחול לי תצדק בדינך לנגד כל הרשעים שאינם שבים שלא יוכלו לומר אלו עשינו תשובה לא הועלנו: (ז) הן בעוון חוללתי. ואיך לא אחטא ועיקר יצירתי ע"י תשמיש היא שכמה עונות באים על ידו ד"א עיקר יצירתי מזכר ונקבה שכולם מלאי עון. יש מדרשים למקרא זה ואינם מתיישבים לפי ענין המדובר במזמור: יחמתני. לשון חמימות כמו (בראשית ל') ויחמנה בבואן לשתות (ס"א): (ח) הן אמת חפצת. והריני מודה על האמת כי חטאתי: בטוחות. אלו כליות שהן חלקות ומנחם חברו עם כמטחוי קשת (שם כ"א) וכן מי שת בטוחות חכמה (איוב ל"ח) ופתרונם ל' משך כי כאשר יש לקשת משך כן יש משך לדעת (ס"א): ובסתום

מצודת דוד

ותוכחה אני עליו: נגדי תמיד. לזכור בו ולדאוג עליו: (ו) לך לבדך. ובידך א"כ למחול מאחר שאם היה החטא לאדם: בעיניך. כפל הדבר במ"ש: למען וגו'. מתחלה נעשית למען תהיה צדיק בדברך שאמרת שלא אעמוד בנסיון כזה וכמ"ש רז"ל: תזכה וגו'. מוסב על מלת למען כאומר ועתה מחול לי למען תהיה זכאי בשפטך את הרשעים הממאנים לשוב על כי יראו שמחלת לי בתשובה: (ז) הן בעוון חוללתי. כי אחז"ל שדוד היה בן תמורה כי אביו הש׳ שבא על שפחתו ובא על' אשתו ולזה אמר הלא נבראתי בעון ולזה מאד גבר בי היצה"ר להחטיאני בדבר העון אשר הוא מעין העון אשר נבראתי בה: ובחטא יחמתני אמי. כשנתחממה אמי כשנתעברה ממני היה בחטא וכפל הדבר במ"ש: (ח) הן אמת וגו'. הלא חפץ אתה להיות נשרש האמת אף במחשבות הכליות וא"כ לא יפה עשה אבי במחשבתו עם כי לא חטא בפועל: ובסתום. בהכליות הסתומים הודעתני חכמה ר"ל כמוני כמות כל האדם תלויה בחכמה בהכליות ולזה רע מאד מחשבה רעה כי היא נעשה בכליות

מצודת ציון

נא (ז) חוללתי. נבראתי כמו ואל שרה תחוללכם (ישעיה נ"א): יחמתני. מלשון חמימה: (ח) בטוחות. בכליות הטוחות ומכוסות בחלב וכן מי שת בטוחות חכמה (איוב ל"ח):

חָכְמָה תוֹדִיעֵנִי׃ ט תְּחַטְּאֵנִי בְאֵזוֹב וְאֶטְהָר תְּכַבְּסֵנִי
וּמִשֶּׁלֶג אַלְבִּין׃ י תַּשְׁמִיעֵנִי שָׂשׂוֹן וְשִׂמְחָה תָּגֵלְנָה עֲצָמוֹת
דִּכִּיתָ׃ יא הַסְתֵּר פָּנֶיךָ מֵחֲטָאָי וְכָל־עֲוֺנֹתַי מְחֵה׃ יב לֵב
טָהוֹר בְּרָא־לִי אֱלֹהִים וְרוּחַ נָכוֹן חַדֵּשׁ בְּקִרְבִּי׃ יג אַל־
תַּשְׁלִיכֵנִי מִלְּפָנֶיךָ וְרוּחַ קָדְשְׁךָ אַל־תִּקַּח מִמֶּנִּי׃ יד הָשִׁיבָה
לִּי שְׂשׂוֹן יִשְׁעֶךָ וְרוּחַ נְדִיבָה תִסְמְכֵנִי׃ טו אֲלַמְּדָה
פֹשְׁעִים דְּרָכֶיךָ וְחַטָּאִים אֵלֶיךָ יָשׁוּבוּ׃ טז הַצִּילֵנִי מִדָּמִים ׀
אֱלֹהִים אֱלֹהֵי תְּשׁוּעָתִי תְּרַנֵּן לְשׁוֹנִי צִדְקָתֶךָ׃ יז אֲדֹנָי

רש"י

חכמה תודיעני · ובלב שהוא סתום הודעתני חכמה להתודות : (ט) תחטאני באזוב · כמי שמטהר המצורע וטמא מת : (י) תשמיעני ששון ושמחה · סליחת החטא : עצמות דכית · כשכעסת עלי : (יב) לב טהור ברא לי אלהים · שלא אחטא עוד : (יג) ורוח קדשך אל תקח ממני · שלא יהא רוה"ק מרוחק ממני (סא"א) : (יד) השיבה לי ששון ישעך · רוח הקודש שנסתלק מעלי : נדיבה · לשון נדיבות וקלינות : (טו) אלמדה פשעים דרכיך · וממני ילמדו וישובו אם יראו שתסלח לי : (טז) הצילני מדמים·

מצודת ציון

(ט) תחטאני · תסיר חטאי וכן ובכל תבואתי תהרה (שם לא) וכ"ל תסיר הסורה : באזוב · שם עשב מה : (י) דכית · ענין כתיתה : (יד) נדיבה · מלשון נדיב האוהב לתת מתן :

מצודת דוד

מקום נביעת החכמה ולפי גודל החטא הגדול בי היצר הרע : (ט) תחטאני · לזה תסיר חטאי כמו שמסירין הטומאה עם הזאת האזוב והיה טהור מטומאת החטא : תכבסני · ר"ל מחול לי לבל ישאר רושם עון ואפילו לבן יותר מן השלג מבלי רושם עון כלל : (י) תשמיעני ששון ושמחה · תשמיעני סלחתי ויהיו לי שמחה וששון ואז תגלנה העצמות אשר דכית בדבר הנבואה הקשה הבאה אלי : (יא) הסתר פניך · לבל יעמדו מול פניך לקטרג בי : (יב) לב טהור · לבל אחטא עוד : ורוח נכון · רוח ישר וכפל הדבר במ"ש : (יג) אל תשליכני · למאס בי ולעזבני אל המקרים : ורוח קדשך · רוה"ק אשר בי מאז : (יד) השיבה · שלח לי ששון ישועה כמאז : תסמכני · סמוך אותי ברצון אהבת המתן כמשפט לאוהבי ה' : (טו) אלמדה · אז אוכל ללמד את דרכיך את הפושעים ולהזהירם על התשובה ולומר להם ראו מה עלתה בי ע"י התשובה : אליך ישובו · ע"י דברי אלה ידעתי כי ישובו · (טז) מדמים · שלא יוספך

שפתי תפתח ופי יגיד תהלתך: יח כי | לא־תחפץ זבח
ואתנה עולה לא תרצה: יט זבחי אלהים רוח נשברה
לב־נשבר ונדכה אלהים לא תבזה: כ היטיבה ברצונך
את־ציון תבנה חומות ירושלם: כא אז תחפץ זבחי־
צדק עולה וכליל אז יעלו על־מזבחך פרים: נב א למנצח
משכיל לדוד: ב בבוא | דואג האדומי ויגד לשאול
ויאמר לו בא דוד אל־בית אחימלך: ג מה־תתהלל
ברעה הגבור חסד אל כל־היום: ד הוות תחשב לשונך

רש"י

שלא אמות בחרב על עונשו של אוריה שהרגתי: (יז) אדני שפתי תפתח · מחול לי ויהיה לי פתחון פה להגיד תהלתך: (יח) כי לא תחפוץ זבח · שאין זבח חטאת בא על המזיד: ואתנה · שאם תחפוץ אתננה לך: (כ) היטיבה · לבנות בית מקדשך בתוכה בימי שלמה בני: נב (ג) מה תתהלל ברעה הגבור · למה תתהלל ותתפאר ברעה שאתה עושה אתה הגבור בתורה: חסד אל כל היום · להציל את הנרדף על ידך · ד"א חסד אל כל היום אלו לא נתן לי אחימלך לחם מדומה אתה שאמות ברעב יש חסד בהקב"ה על

מצודת דוד

דמי בגמול העון הזה ואז תרנן לשוני הצדקה שעשית עמדי: (יז) תפתח · במה שתמחול לי תפתח פי להגיד תהלתך לרבים ולהעיר לבם על התשובה: (יח) כי לא תחפוץ · אין עיקר חפצך בזבח ומתן: (יט) זבחי · רוח נשברה הוא הזבח המרוצה ולא תבזה א"כ לבי הנשבר והנדכה: (כ) היטיבה · חזר גם להתפלל על בני הגולה ואמר ראה לבותם הנשברים והיטיב ברצונך את ציון שתבנה ותכונן: (כא) אז תחפוץ וגו' · כי אז תמלא הארץ דעה ולא יחטאו ולא יצטרכו עוד להביא חטאות ואשמות ולבד זבחי צדק יזבחו והם שלמים ועולות הבאים בנדבה ומבלי חטא: אז יעלו וגו' · כפל הדבר במ"ש: נב (א) משכיל · בו ישכיל את העם להזהר מלה"ר: (ג) הגבור · אתה דואג הגבור בתורה מה תשתבח עצמך בהרעה שעשית לי בחשבך שמעתה הכל ימנעו מלתת לי צדה ואהיה נלכד ביד שאול: חסד · וכי לא ידעת שחסד אל הוא בכל עת וימצאו לי מרחמים: (ד) תחשב לשונך · לפי שהלשון תגלה מחשבת הלב אמר תחשוב לשונך:

מצודת ציון

(ח) ואתנה · מלשון אתנן ומתן: (כא) וכליל · היא מנחת כהן שהיא כולה כליל תהיה (ויקרא ו') לפי שכולו נשרף: נב (ב) האדומי · מתגורר היה באדום: (ד) הוות · דברי

כְּתַעַר מְלֻטָּשׁ עֹשֵׂה רְמִיָּה׃ ה אָהַבְתָּ רָּע מִטּוֹב שֶׁקֶר ׀
מִדַּבֵּר צֶדֶק סֶלָה׃ ו אָהַבְתָּ כָל־דִּבְרֵי־בָלַע לְשׁוֹן מִרְמָה׃
ז גַּם־אֵל יִתָּצְךָ לָנֶצַח יַחְתְּךָ וְיִסָּחֲךָ מֵאֹהֶל וְשֵׁרֶשְׁךָ
מֵאֶרֶץ חַיִּים סֶלָה׃ ח וְיִרְאוּ צַדִּיקִים וְיִירָאוּ וְעָלָיו יִשְׂחָקוּ׃
ט הִנֵּה הַגֶּבֶר לֹא יָשִׂים אֱלֹהִים מָעוּזּוֹ וַיִּבְטַח בְּרֹב עָשְׁרוֹ
יָעֹז בְּהַוָּתוֹ׃ י וַאֲנִי ׀ כְּזַיִת רַעֲנָן בְּבֵית אֱלֹהִים בָּטַחְתִּי
בְחֶסֶד־אֱלֹהִים עוֹלָם וָעֶד׃ יא אוֹדְךָ לְעוֹלָם כִּי עָשִׂיתָ
וַאֲקַוֶּה שִׁמְךָ כִי־טוֹב נֶגֶד חֲסִידֶיךָ׃ נג א לַמְנַצֵּחַ עַל־

רש"י

ישראל כל היום ואם לא נתן לי יתנו לי אחרים : (ד) מלוטש · מחודד : עשה רמיה · תותך הבשר עם השער : (ז) יתצך · לשון נתיצה : יחתך · לשון שבירה : ויסחך · ויעקרך : ושרשך · ישרש אחריך לעקור כל השרשים דישאשרישאנ"ר בלע"ז : (ח) ועליו ישחקו · וזה השחוק שיאמרו עליו הנה זה הגבר אשר לא שם מבטחו בהקדוש ברוך הוא ראו מה עלתה בו : (ט) יעוז בהותו · מתגבר היה ברשעו : (י) ואני · הנרדף עתה בידך אהיה כזית רענן בבנים ובבני בנים בבית הקדוש ברוך הוא: (יא) כי עשית ·

מצודת ציון

שבר : כתער · סכין שמגלחין בה : מלוטש · מחודד : (ז) יתצך : מל' נתיצה והריסה : לנצח · לעולם : יחתך · מלשון חתת ושבר כמו ואל תחת (יהושע א') : ויסחך · ענין הריסה ועקירה כמו בית גאים יסח ה' (משלי ט"ו) : (ט) יעוז · יתחזק : (י) רענן ·

מצודת דוד

עשה רמיה · שתותך הבשר עם השער וכן אתה כי משנאתך לי האכלת לכהני נוב : (ה) מטוב · מלעשות טוב : שקר · מוסב על מלת אהבת לומר אהבת לדבר שקר מלדבר צדק שהוא דבר המתקיים לעולם : (ו) דברי בלע · הם לה"ר שנאמר בבליעה ובהשאי : (ז) גם אל · כמו שעל ידך נתן שאול כהני נוב כן גם אותך יתצך האל : מאהל · מביתך : ושרשך · יעקור שרשך מארץ חיים ועד עולם מבלי תקוה : (ח) וייראו · יוסיפו יראת ה' : ועליו · על דואג ילעגו : (ט) הנה הגבר · יאמרו בלעגם הנה זהו הגבר אשר לא שם את אלהים חזקו ובטחונו ראו מה עלתה בו : יעוז בהותו · היה מחזק עצמו במה שדבר הוות על כהני נוב כי בזה מצא חן בעיני שאול : (י) ואני · אבל אני אהיה נשרש בבית אלהים כזית רענן כי אני בטחתי בחסד אלהים עולם ועד ואינני כדואג : (יא) כי עשית · כאשר שאלתי : ואקוה שמך · אשר תעשה עמדי עוד חסד כי הלא טוב אתה נגד חסידך ולזה אקוה אשר גם תיטיב לי בחסדך :

מָחֲלַת מַשְׂכִּיל לְדָוִד׃ ב אָמַר נָבָל בְּלִבּוֹ אֵין אֱלֹהִים
הִשְׁחִיתוּ וְהִתְעִיבוּ עָוֶל אֵין עֹשֵׂה־טוֹב׃ ג אֱלֹהִים
מִשָּׁמַיִם הִשְׁקִיף עַל־בְּנֵי־אָדָם לִרְאוֹת הֲיֵשׁ מַשְׂכִּיל דֹּרֵשׁ
אֶת־אֱלֹהִים׃ ד כֻּלּוֹ סָג יַחְדָּו נֶאֱלָחוּ אֵין עֹשֵׂה־טוֹב אֵין
גַּם־אֶחָד׃ ה הֲלֹא יָדְעוּ פֹּעֲלֵי אָוֶן אֹכְלֵי עַמִּי אָכְלוּ
לֶחֶם אֱלֹהִים לֹא קָרָאוּ׃ ו שָׁם פָּחֲדוּ־פַחַד לֹא־הָיָה
פָחַד כִּי־אֱלֹהִים פִּזַּר עַצְמוֹת חֹנָךְ הֱבִשֹׁתָה כִּי־אֱלֹהִים

רש"י

כשתעשה לי זאת וכלפי הקדוש ברוך הוא אמר מקרא זה: נג (א) על מחלת. שם כלי שיר. דבר אחר על מחלתן של ישראל כשיחרב הבית וכבר אמר מזמור אחר דוגמת זה (לעיל יד) אמר נבל בלבו אין אלהים וגו' האחד על חורבן בית ראשון וזה על בית שני: (ב) אמר נבל בלבו. זה טיטוס כשגידר את הפרוכת וחרבו מטפטף דם אמר הרג את עצמו: (ד) כלו סג. לשון סיגים: אין גם אחד. מכל חייליו שימחה בידו: (ה) הלא. יש ידע לאוכלי עמי כמאכל לחם ה' לא קראו שסופם שיפחדו שם פחד באחרית הימים: (ו) לא היה פחד. זה כפחד הראשון שאירע לבלשצר כי בגאולה זו פזר הקדוש ברוך הוא עצמות חונך החונים עליך ירושלים כענין שנאמר המק בשרו וגו' (זכריה יד) וכן פתרו מנחם ודונש פתר אותו כמו (משלי כב) חנוך לנער ע"פ דרכו וק' של חונך היא יסוד במלה ככ"ף

מצודת דוד

נג (א) משכיל. האמור בהשכל רב: (ב) אמר נבל. טיטוס המחריב את הבית אמר בלבו אין אלהים הכל לפי המקרה ואמר בלשון עבר כדרך הנבואה במקומות רבות: השחיתו. הוא ועמו השחיתו ועשו עול תעוב ואין בהם מי שיעשה טוב: (ג) השקיף. לראות מעשה העם ההוא: היש משכיל. למחות בדבר: דרש. לדרוש ולחקור את אלהים לדעת אשר השגחתו בכל: (ד) כלו סג. כל העם חזרו לאחור ופרשו מדרך הטוב ויחדו נבאשו ר"ל קלקלו מעשיהם: (ה) הלא ידעו. ר"ל איך יאמרו אין אלהים הלא יש לדעת לפועלי האון שמה שאוכלים את עמי באין מוחה כאוכל את הלחם שכ"ז הוא בעבור אשר עמי לא קראו לה': (ו) שם פחדו. כי הלא שם בירושלים עצמה בעת בוא סנחריב ויצר עליה הלא פחדו פחד אשר לא היה כפחד הזה מעולם על כי כולם נפלו פגרים מתים: כי אלהים. כאשר אלהים פזר עצמות החונים עליך ירושלים:

מצודת ציון

לא ורעות: נג (א) מחלת. שם כלי נגון: (ב) נבל. אדם פחות ונבזה: (ג) השקיף. ענין הבטה בכוונת הלב: (ד) סג. ענין חזרה לאחור כמו והוסג אחור משפט (ישעיה נ"ט): נאלחו. נבאשו כמו

מְאָסָם: ז מִי־יִתֵּן מִצִּיּוֹן יְשֻׁעוֹת יִשְׂרָאֵל בְּשׁוּב אֱלֹהִים
שְׁבוּת עַמּוֹ יָגֵל יַעֲקֹב יִשְׂמַח יִשְׂרָאֵל: נד א לַמְנַצֵּחַ
בִּנְגִינֹת מַשְׂכִּיל לְדָוִד: ב בְּבֹא הַזִּיפִים וַיֹּאמְרוּ לְשָׁאוּל
הֲלֹא דָוִד מִסְתַּתֵּר עִמָּנוּ: ג אֱלֹהִים בְּשִׁמְךָ הוֹשִׁיעֵנִי
וּבִגְבוּרָתְךָ תְדִינֵנִי: ד אֱלֹהִים שְׁמַע תְּפִלָּתִי הַאֲזִינָה
לְאִמְרֵי־פִי: ה כִּי זָרִים ׀ קָמוּ־עָלַי וְעָרִיצִים בִּקְשׁוּ נַפְשִׁי
לֹא שָׂמוּ אֱלֹהִים לְנֶגְדָּם סֶלָה: ו הִנֵּה אֱלֹהִים עֹזֵר לִי
אֲדֹנָי בְּסֹמְכֵי נַפְשִׁי: ז יָשׁוּב ישיב ק׳ הָרַע לְשֹׁרְרָי בַּאֲמִתְּךָ
הַצְמִיתֵם: ח בִּנְדָבָה אֶזְבְּחָה־לָּךְ אוֹדֶה שִּׁמְךָ יְהוָה כִּי־

רש״י

של חנוף (סא״א): הבישותה · אתה ה׳ את כל אויבי כי מאסתם:
נד (ג) ובגבורתך תדינני · תנקום נקמתי כמו כי ידין ה׳ עמו (דברים
לב): (ו) לשוררי · לעוייני לשון אשורנו ולא קרוב (במדבר כד): באמתך ·
מתוך שאתה אמיתי ואמרת ליפרע מהולכי רכיל ורודפי הרע לכך הצמיתם:

מצודת ציון

נתעב ונאלח (איוב טו): (ז) בשוב · ענין הנחה ומשיבת נפש: שבות · מלשון שביה: נד (ב) הזיפים · אנשי מקום זיף: (ז) לשוררי · ענין הבטה וראיה: הצמיתם · ענין כריתה כמו לבקרים אצמית

מצודת דוד

הבישתה · ומה שאתה טיטוס בייש את ישראל בהרג ואבדן זה היה בעבור כי ה׳ מאסם אז ברוע מעלליהם ולא בא במקרה: (ז) מי יתן · הלואי שתבוא מהרה תשועת ישראל מהשוכן בציון: בשוב · בעת אשר ישקיט ה׳ את בני השביה ר״ל שהכל יכירו אשר מאת ה׳ תהיה השקטה: יגל יעקב · אז ישמחו כי גאולה שלימה תהיה:
נד (ב) מסתתר עמנו · מתחבא אצלנו: (ג) תדינני · תדין דיני לנקמת נקמתי: (ה) כי זרים · אנשי הזיפים המה זרים משאול ואינם מבני משפחתו ועכ״ז קמו בי למסרני בידו: ועריצים · אנשים החזקים ממני מבקשים נפשי ואין בי כח לעמוד כנגדם: לא שמו · ומעולם אין פחד אלהים לנגדם ולא ימשכו ידם ממני מיראת ה׳: (ו) הנה אלהים · עם כי אין הכח בידי אבל השם ה׳ הוא עוזר לי והוא יהיה בעזרת סומכי נפשי: (ז) ישיב הרע · הרע הזה בעצמו ישיב לאויבי המסתכלים בי לרעה: באמתך · בעבור שאתה אל אמת לשלם לאיש כגמולו לזה הכריתם כאשר חשבו לי: (ח) בנדבה · ברוח נדיבה וטובה ר״ל בשמחת הלב אזבחה

טוֹב׃ ט כִּי מִכָּל־צָרָה הִצִּילָנִי וּבְאֹיְבַי רָאֲתָה עֵינִי׃
נה א לַמְנַצֵּחַ בִּנְגִינֹת מַשְׂכִּיל לְדָוִד׃ ב הַאֲזִינָה אֱלֹהִים
תְּפִלָּתִי וְאַל־תִּתְעַלַּם מִתְּחִנָּתִי׃ ג הַקְשִׁיבָה לִּי וַעֲנֵנִי
אָרִיד בְּשִׂיחִי וְאָהִימָה׃ ד מִקּוֹל אוֹיֵב מִפְּנֵי עָקַת רָשָׁע
כִּי־יָמִיטוּ עָלַי אָוֶן וּבְאַף יִשְׂטְמוּנִי׃ ה לִבִּי יָחִיל בְּקִרְבִּי
וְאֵימוֹת מָוֶת נָפְלוּ עָלָי׃ ו יִרְאָה וָרַעַד יָבֹא בִי וַתְּכַסֵּנִי
פַּלָּצוּת׃ ז וָאֹמַר מִי־יִתֶּן־לִּי אֵבֶר כַּיּוֹנָה אָעוּפָה וְאֶשְׁכֹּנָה׃

רש"י

נה (ג) אריד בשיחי · אתאונן בצערי כמו זכר עניי ומרודי (איכה ג) וירדתי על ההרים (שופטים יא) ומנחם פתר אריד לשון ממשלה כמו (בראשית א') וירדו בדגת הים ושיחי לשון שיח כמו למי שיח (משלי כג) (ס"א): (ד) עקת · לשון מצוקות: כי ימיטו עלי און · דואג ואחיתופל מכריעים עלי עונות להורות שאני בן מות ומתירים את דמי: (ה) יחיל · דואג:

שנה

מצודת דוד

לך קרבנות: כי טוב · כי שמך הוא טוב: (ט) כי מכל וגו' · כי טובה כפולה עשה עמדי אותי הציל מכל צרה אשר חשבו אויבי לעשות לי ועוד ראתה עיני באויבי מה שחפצה לראות בהם: **נה** (ב) ואל תתעלם · אל תעלם עצמך מלשמוע תחנתי: (ג) אריד · כשאני מילל בעת ספור התלאות והומה אני עליהם: (ד) מקול · מפני קול שאגת האויב ומהצרה אשר הרשע מביא עלי: כי ימיטו · המה מטים עלי און ר"ל עמל ויגיעה: ובאף · בעבור האף שיש להם עלי נוטרים לי שנאה ולא להשיב גמול כי לא עשיתי להם רעה: (ה) לבי יחיל · לזאת יפחד לבי ואימה של מיתה נפלה עלי: (ו) ותכסני · הרעד כסה כל גופי לגודל הרבוי והוא ענין מליצה: (ז) מי יתן · הלואי היו לי כנפים לעוף בהם כי אז הייתי פורח למרחוק לשכון שם להנצל מאויבי:

מצודת ציון

(לקמן ק"א): **נה** (ג) אריד · ענין גניחה ויללה כמו זכר עניי ומרודי (איכה ג'): בשיחי · ענין ספור התלאות כמו ולפני ה' ישפוך שיחו (לקמן ק"ב): (ד) עקת · הוא תרגום של צרה וכן שמת מועקה (לקמן ס"ו): ישטמוני · ענין נטירת איבה כמו וישטום עשו (בראשית כז): (ה) יחיל · מלשון חיל ורעד: (ו) פלצות · רעדה כמו פלצות בעתתני (ישעיה כ"א): (ז) אבר · כנף כמו המבינתך יאבר נץ (איוב

ח הִנֵּה אַרְחִיק נְדֹד אָלִין בַּמִּדְבָּר סֶלָה׃ ט אָחִישָׁה מִפְלָט
לִי מֵרוּחַ סֹעָה מִסָּעַר׃ י בַּלַּע אֲדֹנָי פַּלַּג לְשׁוֹנָם כִּי־
רָאִיתִי חָמָס וְרִיב בָּעִיר׃ יא יוֹמָם וָלַיְלָה יְסוֹבְבֻהָ עַל־
חוֹמֹתֶיהָ וְאָוֶן וְעָמָל בְּקִרְבָּהּ׃ יב הַוּוֹת בְּקִרְבָּהּ וְלֹא־יָמִישׁ
מֵרְחֹבָהּ תֹּךְ וּמִרְמָה׃ יג כִּי ׀ לֹא־אוֹיֵב יְחָרְפֵנִי וְאֶשָּׂא
לֹא־מְשַׂנְאִי עָלַי הִגְדִּיל וְאֶסָּתֵר מִמֶּנּוּ׃ יד וְאַתָּה אֱנוֹשׁ

רש"י

(ח) הנה ארחיק נדוד וגו': (ט) אחישה מפלט לי. אם היו לי כנפים הייתי מרחיק לנוד וממהר להציל נפשי מידם שהם כרוח סועה רוח סערה עוקרת אילנות כמו ויסע כעץ (איוב יט) ומנחם חבר סועה כמו ויסעו בני ישראל (שמות יב): (י) פלג לשונם. הבדילם שלא ישמע אדם להם. ומנחם פתר פלג ל' חילוק (סא"א): בלע-רפא"יי בלע"ז לשון השחתה כמו (איכה ב') השיב ידו מבלע כן פתר מנחם (סה"א): כי ראיתי חמס וריב בעיר. על ידם: (יא) יסובבוה. החמס והריב: (יב) הוות. שברים: תוך ומרמה. ל' מכה: (יג) כי לא אויב יחרפני. ממי שאשא חרפתי אלא קמתי עליו והרגתיו: לא משנאי עלי הגדיל. ואני ברחתי ונסתרתי ממנו אבל אתה על כרחי אני נושא את חרפתך שאתה מחרפני לפי שאתה אדם גדול בתורה: (יד) אנוש כערכי. איש חשוב כמוני:

מצודת ציון

ל"ט): (ט) אחישה. אמהר: מפלט. הצלה: סועה. ברוח יאמר לשון הסעה שנאמר ורוח נסע (במדבר י"ב): (י) בלע. השחת: פלג. חלוק: חמס. גזל: (יב) ימיש. יסיר כמו לא משו מקרב המחנה (שם י"ד): תך. מרמה הצפון תוך הלב: (יג) ואשא. ואסבול:

מצודת דוד

(ח) ארחיק. הייתי מרחיק עצמי ולנדד מהם ואף אלון במדבר לעולם: (ט) אחישה. ממהר הייתי להציל נפשי מרודפי הדומים לנסיעת הרוח וסערה: (י) בלע. השחת אויבי ופלג לשונם לבל ישמע איש שפת רעהו ויבוטל עצתם הרעה: כי ראיתי: רואה אני מה שמרבים לעשות חמס וריב בתוך העיר אשר המה בה: (יא) יסובבוה. בכל עת יסובב החמס והריב על חומות העיר והוא מענין מליצה לומר כ"כ נתרבה עד שצר להם המקום ויסובבו על החומות: (יב) ולא ימיש. לא הוסר מרחוב העיר תוך ומרמה ועושים אפי' בפרהסיא: (יג) כי לא אויב. המחרף אותי אין מראה עצמו לי לאויב שאוכל לסבול חרפתי אף המגדיל פיו לדבר בי רעה אין מראה עצמו לי לשונא שאוכל להסתיר עצמי ממנו כי בקל יוכל האדם לסבול חרפת האויב ולהסתיר עצמו מרעת השונא מאותם הידועים לו: (יד) ואתה.

אמר

בְּעֶרְכִּי אַלּוּפִי וּמְיֻדָּעִי׃ טו אֲשֶׁר יַחְדָּו נַמְתִּיק סוֹד בְּבֵית
אֱלֹהִים נְהַלֵּךְ בְּרָגֶשׁ׃ טז יַשִּׁימָוֶת ו ישיא מות קרי עָלֵימוֹ
יֵרְדוּ שְׁאוֹל חַיִּים כִּי־רָעוֹת בִּמְגוּרָם בְּקִרְבָּם׃ יז אֲנִי אֶל־
אֱלֹהִים אֶקְרָא וַיהוָה יוֹשִׁיעֵנִי׃ יח עֶרֶב וָבֹקֶר וְצָהֳרַיִם

ר ש " י

ומיודעי· כמו אלופי לשון ואדעך בשם (שמות לג) דמתרגמינן ורביתך ומנחם פירש כי לא אויב יחרפני ואשא מוסב למעלה מן הענין מי יתן לי אבר כיונה אעופה ואשכונה אילו יכולתי להעלות אבר הייתי עף ונודד מפני עקת רשע כי בלאתי מקרב מערת פריצים ללון במדבר סלה אז לא אויב יחרפני ולא הייתי נושא כלימתי ובשתי ולא נסתרתי מפניו כאשר הייתי נסתר מפניהם כשהייתי בתוכם ופתרון זה לא יתכן מפני הפסוקים הכתובים אחריו והם ואתה אנוש כערכי אלופי ומיודעי · אשר יחדו נמתיק סוד בבית אלהים נהלך ברגש · לכן פותר אותו דונש בענין אחר וזה פתרונו כי לא אויב יחרפני ואשא חרפתי ולא משנאי עלי הגדיל ואסתר ממנו כי אם אלופי ומיודעי אשר יחדו נמתיק סוד בבית אלהים נהלך ברגש והדבר הזה ידוע כי האדם קשה עליו חרפת האוהב מחרפת האויב וגם יוכל להסתר מאויבו ולא יוכל להסתר מאוהבו בהגידו לו את כל לבו כן מוכיח הענין (סא"א) : (טו) אשר יחדו · היינו רגילים להמתיק סוד בתורה ובבית אלהים היינו מהלכים ברגש ברוב עם : בבית אלהים · בתי מדרשות : (טז) ישיא מות עלימו · ישיא הקדוש ברוך הוא עליהם את מלאך המות · ישיא ישכך וישית ל׳ הנחש השיאני ואוכל (בראשית ג) ומנחם פתר ישיא לשון יש כמו אם ישכם עושים (שם כד) אשר ישנו פה (דברים כט) : במגורם · במלונם : (יח) ערב ובקר וצהרים · ערבית ושחרית ומנחה שלש תפלות :

מצודת דוד

אמר זה נגד אחיתופל הלא אתה כערכי ר״ל יודע אתה כל מסתרי המדינה כמוני : אלופי ומיודעי · ואתה שר מהשרים שלי והייתי מודיע לך מצפון לבבי כי אמרתי שאוהב אתה לי וא״כ מאד קשה עלי חרפתך ולהיות נשמר מרעתך : (טו) נמתיק סוד · שנינו יחד היינו מתחכמים בדבר העלה להוציאה לאור במיטב הענין : ברגש · בקבוץ ובחבורה אחת : (טז) ישיא מות · ה׳ יחייב עליהם את המות ר״ל על אחיתופל ורעיו : חיים · פתאום כשהם בריאים לא מתוך חולי למען יכירו הכל שבא בגמול : כי רעות · ראוים הם למיתה פתאומית כי רעות במגורם ולתוספת גילוי אמר בקרבם : (יח) ערב וגו׳ · בכל שלש התפלות אספר

מצודת ציון

(יד) בערכי · מל׳ ערך ושווי : אלופי · שר שלי כמו אל תבטחו באלוף (מיכה ז׳) : (טו) ברגש · ענין הקבוץ כמו למה רגשו גוים (לעיל ב) : (טז) ישיא · ענין חוב כמו לא ישיא אויב בו (לקמן פ״ט) : חיים · בריאים כמו עד חיותם (יהושע ה׳) : במגורם ·

אָשִׂיחָה וְאֶהֱמֶה וַיִּשְׁמַע קוֹלִי׃ יט פָּדָה בְשָׁלוֹם נַפְשִׁי
מִקְּרָב־לִי כִּי־בְרַבִּים הָיוּ עִמָּדִי׃ כ יִשְׁמַע ׀ אֵל ׀ וְיַעֲנֵם
וְיֹשֵׁב קֶדֶם סֶלָה ׀ אֲשֶׁר אֵין חֲלִיפוֹת לָמוֹ וְלֹא יָרְאוּ
אֱלֹהִים׃ כא שָׁלַח יָדָיו בִּשְׁלֹמָיו חִלֵּל בְּרִיתוֹ׃ כב חָלְקוּ ׀
מַחְמָאֹת פִּיו וּקְרָב־לִבּוֹ רַכּוּ דְבָרָיו מִשֶּׁמֶן וְהֵמָּה פְתִחוֹת׃
כג הַשְׁלֵךְ עַל־יְהוָה ׀ יְהָבְךָ וְהוּא יְכַלְכְּלֶךָ לֹא־יִתֵּן

רש"י

(יט) מקרב לי · מן המלחמה הבאה עלי: כי ברבים היו עמדי וגו' · כי זאת עשה לי בשביל הרבים שהיו בעזרתי להתפלל עלי שנא' וכל ישראל ויהודה אוהבים את דוד (ש"א י"ח): (כ) ישמע אל · תפלתם של אותם רבים: ויענם · המלך שהוא יושב קדם: אשר אין חליפות למו · לאותם הרשעים הרודפים אותי אין נותנים לבם אל יום חליפתם אין חרדים מיום המיתה: (כא) שלח ידיו · זה אחיתופל הרשע שלח ענדי"ע בלע"ז ענין ההושטה: בשלמיו · במי שהיה שקט ושלם עמו: (כב) חלקו · לשון חלקלקות (לעיל ה): מחמאות פיו · לשון חמאה והמ"ם הראשונה יסוד נופל היא בתיבה כמ"ם של מעשה ומ"ם של מאמר: וקרב לבו · למלחמה: והמה פתחות · מנחם פתר לשון חרבות כמו ואת ארץ נמרוד בפתחיה (מיכה ה) בפי החרב כפיות חרב (סא"א) ואומר אני לשון קללה הוא בלשון ארמי כדאמר כתב אמימר פתיחא עלויה והוא שטר שמתא: (כג) יהבך · משאך רוח הקדש משיבה לו כן: יכלכלך ·

מצודת ציון

ענין מדור: (יט) מקרב · ממלחמה כמו מכלי קרב (קהלת ט): (כ) ויענם · ויכניעם כמו לענות מפני (שמות י): למו · להם: (כב) וקרב · ומלחמה: פתחות · חרבות כמו ואת ארץ נמרוד בפתחיה (מיכה ה): (כג) יהבך · ענין משא כך פירשו רז"ל (ר"ה כ"ו): יכלכלך · יסבלך כמו ומי יכילנו

מצודת דוד

התלאות ואהמה עליהם: (יט) פדה בשלום · מעולם פדה נפשי להשיבה בשלום מהמלחמות הבאות עלי עם כי הנלחמים עמדי היו בעם רב ואני במתי מספר: (כ) ישמע · כן עתה ישמע אל חרפתי ויכניע את מחרפי: וישב קדם · ה' היושב בשמים אשר ברא מזמן קדום הוא יכניעם עד עולם: אשר · על אשר אינם נותנים אל לבם שיוחלפו ויעברו מן העולם ולא יראו מאלהים: (כא) שלח ידיו · על אחיתופל יאמר הנה כי שלח ידי אשר אני איש שלומו וחלל הברית אשר כרת עמי: (כב) חלקו · דברי פיו המה רכים וחלקים יותר מחמאה אבל בלבו חושב להלחם בי: רכו וגו' · כפל הדבר במ"ש: והמה פתחות · כי בהם ערמה אותי להיות לו הכנה להצר לי: (כג) השלך · אמר דוד לנפשו

לְעוֹלָם מוֹט לַצַּדִּיק׃ כד וְאַתָּה ׀ אֱלֹהִים ׀ תּוֹרִדֵם ׀ לִבְאֵר
שַׁחַת אַנְשֵׁי דָמִים וּמִרְמָה לֹא־יֶחֱצוּ יְמֵיהֶם וַאֲנִי
אֶבְטַח־בָּךְ׃ נו א לַמְנַצֵּחַ ׀ עַל־יוֹנַת אֵלֶם רְחֹקִים לְדָוִד
מִכְתָּם בֶּאֱחֹז אֹתוֹ פְלִשְׁתִּים בְּגַת׃ ב חָנֵּנִי אֱלֹהִים כִּי־
שְׁאָפַנִי אֱנוֹשׁ כָּל־הַיּוֹם לֹחֵם יִלְחָצֵנִי׃ ג שָׁאֲפוּ שׁוֹרְרַי
כָּל־הַיּוֹם כִּי־רַבִּים לֹחֲמִים לִי מָרוֹם׃ ד יוֹם אִירָא אֲנִי
אֵלֶיךָ אֶבְטָח׃ ה בֵּאלֹהִים אֲהַלֵּל דְּבָרוֹ בֵּאלֹהִים בָּטַחְתִּי

רש"י

יסכול משאך כמו (מלכים א ח) השמים ושמי השמים לא יכלכלוך · לשון כלכול מתורגם מסובר כתרגום יונתן בן עוזיאל : מוט · מעידת רגל : נו (א) יונת אלם רחוקים · על עצמו אמר שהיה רחוק מארץ ישראל אצל אכיש והיו אחיו של גלית מבקשים רשות מאכיש להרגו שנא' הלא זה דוד מלך הארץ (ש"א כ"א) והוא היה ביניהם כיונה אלמת : (ב) שאפני · מלפים לבלעני גלוטי"ר בלע"ז וכן פירש"י (עמוס ב' ז') כמו שאפה רוח (ירמיה ב) : לחם · לשון מלחמה : (ג) מרום · הקדוש ברוך הוא שהוא יושב מרום : (ה) באלהים אהלל דברו · אף בשעה שהוא בא עמי במדת הדין אהלל דברו ואבטח בו :

מצודת דוד

נפשו השלך משאך על ה' וכן יהיה כי הוא יסבול משאך ר"ל בטח עליו שהוא יקל משאך מעליך וכן יהיה כי לא לעולם יעזוב את הצדיק להיות נוטה: (כד) תורידם · את אחיתופל ורעיו כי הם אנשי דמים ולכן לא יגיעו לחיות חצי ימיהם הקצובים להם : ואני אבטח בך · להנצל מידם : נו (א) על יונת אלם · בעבור כי היה אז כיונה פותה אין לב והיא נאלמה ואף היה אז רחוק מארצו והיתה מן הנמנע לברוח : מכתם · המזמור הזה היה חביב בעיניו ככתם פז : באחז אותו · כאשר אחזוהו פלשתים בגת להרגו על אשר הרג בפלשתים בהיותו עם שאול : (ב) שאפני אנוש · בני אדם רוצים לבלוע אותי וכל הימים ילחץ אותי הלוחם בי כי בברחי מפני שאול פגעו בי פלשתים ואין לי מקום מנוס : (ג) שאפו שוררי · המסתכלים בי ברעה חושקים לבלעני : מרום · ר"ל אתה ה' היושב בשמי מרום ראה כי רבים לוחמים עמי והם שאול ופלשתים : (ד) יום אירא · אבל ביום שתגדל מוראי אבטח אליך כי בידך להצילני מיד כולם : (ה) באלהים · ר"ל

מצודת ציון

(יואל ב) : (כד) שחת · קבר : נו (ב) שאפני · ענין בליעה כמו שאפה רוח (ירמיה ב') : לוחם · מלשון מלחמה : ילחצני · מלשון

אבטח

לֹא אִירָא מַה־יַּעֲשֶׂה בָשָׂר לִי׃ ו כָּל־הַיּוֹם דְּבָרַי יְעַצֵּבוּ
עָלַי כָּל־מַחְשְׁבֹתָם לָרָע׃ ז יָגוּרוּ ׀ יִצְפֹּינוּ יצפונו ק׳ הֵמָּה
עֲקֵבַי יִשְׁמֹרוּ כַּאֲשֶׁר קִוּוּ נַפְשִׁי׃ ח עַל־אָוֶן פַּלֶּט־לָמוֹ
בְּאַף עַמִּים ׀ הוֹרֵד אֱלֹהִים׃ ט נֹדִי סָפַרְתָּה אָתָּה שִׂימָה
דִמְעָתִי בְנֹאדֶךָ הֲלֹא בְּסִפְרָתֶךָ׃ י אָז ׀ יָשׁוּבוּ אוֹיְבַי
אָחוֹר בְּיוֹם אֶקְרָא זֶה־יָדַעְתִּי כִּי־אֱלֹהִים לִי׃ יא בֵּאלֹהִים

רש"י

(ו) כל היום דברי יעצבו · מעציבין אותי רודפי עד שכל דברי פי עצב וצעקה : (ז) יגורו יצפונו · המה אורבים וצנים במקום שהם מקוים שאני אלך שם ושומרים את עקבי טרצי"ש בלע"ז לרגלני ולהוליך רודפי שם כל זה היה קובל על רשעי ישראל שהם האורבים לו ומאימתם ברח אצל אכיש : יגורו · ילינו : יצפונו · יארובו : כאשר קוו נפשי · כשהם יודעים ומקוים לי דרך זו אלך : (ח) על און פלט למו · למצוא הצלה ומוסר על דבר און ורשע · ופלט כמו לפלט מלפים שכר מאת שאול על כך : באף עמים הורד · באפך הורד אומה זו שאני דר בתוכם מחכמתם וממחשבותם שאומרים להרגני : (ט) נודי ספרתה אתה · ידעת מנין המקומות שנדדתי לברוח : שימה דמעתי בנאדך · שים דמעתי בנאד שלך ותהא שמורה לפניך : הלא בספרתך · במנינך תתננה למנותה עם שאר צרותי (ומנחם חבר לשון ספר ממש) : (יא) באלהים אהלל · בה׳ אהלל · על מדת הדין ועל מדת הרחמים

מצודת ציון

לחץ ודחק : (ז) יגורו · יאספו כמו יגורו עלי עזים (לקמן נט): יצפונו · יסתירו לארוב כמו נצפנה לנקי (משלי א׳): עקבי · מהלך רגלי: (ח) הורד · מל׳ ירידה : (ט) בנאדך · שם כלי משקה כמו נאוד החלב (שופטים ד׳):

מצודת דוד

אבטח באלהים ואהללנו על דברו שהבטיח לי המלוכה ועל כי בטחתי באלהים לא אירא שוב כי מה יעשה אדם לי הלא לא יוכל לבטל הבטחת ה׳: (ו) דברי יעצבו · על ידיהם כל דברי המה דברי עצבון וצער כי כל מחשבותם עלי לרעה ודואג אני בזה :

(ז) יגורו יצפונו · יאספו ויסתירו עצמם לארוב עלי ושומרים פסיעות רגלי כאשר יקוו ללכוד נפשי ר"ל כאשר רואים שיש מקום ללכדני אז יארבו עלי : (ח) על און · וכי מהראוי שיהיה להם פליטה והצלה על האון שעושים לי : באף · לזה הורידם באף העובדי כוכבים ודי לא תהיה בהם : (ט) נודי · הלא ידועות וספורות לפניך מרבית הנדודים שאני נודד מפניהם : בנאדך · דמעותי שמורים אצלך והלא המה ידועות וספורות לפניך ושמורים לשלם גמול על כולם : (י) אז ישובו · כשישובו אויבי אחור בו ביום שאקרא אליך אז אדע בזה כי אלהים לי לעזרה ולא במקרה בא : (יא) באלהים ·

אֲהַלֵּל דָּבָר בַּיהוָה אֲהַלֵּל דָּבָר׃ יב בֵּאלֹהִים בָּטַחְתִּי לֹא
אִירָא מַה־יַּעֲשֶׂה אָדָם לִי׃ יג עָלַי אֱלֹהִים נְדָרֶיךָ אֲשַׁלֵּם
תּוֹדוֹת לָךְ׃ יד כִּי הִצַּלְתָּ נַפְשִׁי מִמָּוֶת הֲלֹא רַגְלַי מִדֶּחִי
לְהִתְהַלֵּךְ לִפְנֵי אֱלֹהִים בְּאוֹר הַחַיִּים׃ נז א לַמְנַצֵּחַ אַל־
תַּשְׁחֵת לְדָוִד מִכְתָּם בְּבָרְחוֹ מִפְּנֵי־שָׁאוּל בַּמְּעָרָה׃
ב חָנֵּנִי אֱלֹהִים ׀ חָנֵּנִי כִּי בְךָ חָסָיָה נַפְשִׁי וּבְצֵל־כְּנָפֶיךָ
אֶחְסֶה עַד־יַעֲבֹר הַוּוֹת׃ ג אֶקְרָא לֵאלֹהִים עֶלְיוֹן לָאֵל
גֹּמֵר עָלָי׃ ד יִשְׁלַח מִשָּׁמַיִם ׀ וְיוֹשִׁיעֵנִי חֵרֵף שֹׁאֲפִי
סֶלָה יִשְׁלַח אֱלֹהִים חַסְדּוֹ וַאֲמִתּוֹ׃ ה נַפְשִׁי ׀ בְּתוֹךְ לְבָאִם

רש"י

הלל: (יד) באור החיים · לשוב לארץ ישראל: נז (א) למנצח אל תשחת · כך כינה דוד המזמור הזה בשביל שהיה קרוב למות ויסד מזמור זה לאמר אל תשחת אותי ה': (ב) חנני אלהים חנני · שלא אהרוג ושלא אהרג: עד יעבר הוות · עד תעבור הרעה: (ד) חרף שאפי · ויושיעני מחרפת שואפי האומר לבלעני · שאפי גלושנטמי"י בלע"ז (עי' לעיל נ"ו ב'): (ה) נפשי בתוך לבאים · אבנר ועמשא שהיו לבאים בתורה ואינם מוחים בשאול:

מצודת דוד

ר"ל בין מתנהג עמי במדת אלהים שהוא דין אהלל דברו ובין מתנהג עמי במדת ה' שהוא רחמים אהלל דברו ואברך על הרעה כמו על הטובה: (יב) באלהים בטחתי · אף במדת הדין בטחתי שלא יעשה בי כלה ומה א"כ יעשה אדם לי: (יג) עלי · מוטל עלי לשלם הנדרים שנדרתי בעת צרה ואשלם בתודה והלל: (יד) כי הצלת · על אשר הצלת נפשי ממות ואף הלא הצלת גם רגלי מלהיות נדחים עוד מדחי אל דחי בכדי להתהלך לפני אלהים בבית מקדשו ולעסוק באור החיים הם התורה והמצות כי לא אהיה עוד מוטרד להיות נדחה ומורדף: נז (א) אל תשחת · על כי היה קרוב להיות נלכד אז ביד שאול התפלל ואמר אל תשחיתני: במערה · להסתר עצמו במערה: (ב) חנני אלהים חנני · הכפל לחזק כדרך הצועק שכופל דבריו: עד יעבר · כאומר הן ידעתי אף אחר שאנצל עתה מידו ירדוף שוב אחרי ואני אחסה בך עד אשר יעבור ההוות מכל וכל: (ג) עליון · היושב בשמים ממעל וידו על העליונה: גמר · המשלים לגמור מה שהבטיח עלי: (ד) חרף שאפי סלה · מחרפת שואפי יושיעני לעולם: ואמתו · ואמתת הבטחתו: (ה) נפשי בתוך לבאים · נפשי שוכנת בין בני
אדם

מצודת ציון

נז (ב) הוות · שבר: (ד) שאפי · ענין בליעה: (ה) לבאים · שם משמות

אֶשְׁכְּבָה לֹהֲטִים בְּנֵי־אָדָם שִׁנֵּיהֶם חֲנִית וְחִצִּים וּלְשׁוֹנָם
חֶרֶב חַדָּה : ו רוּמָה עַל־הַשָּׁמַיִם אֱלֹהִים עַל כָּל־הָאָרֶץ
כְּבוֹדֶךָ : ז רֶשֶׁת ׀ הֵכִינוּ לִפְעָמַי כָּפַף נַפְשִׁי כָּרוּ לְפָנַי
שִׁיחָה נָפְלוּ בְתוֹכָהּ סֶלָה : ח נָכוֹן לִבִּי אֱלֹהִים נָכוֹן לִבִּי
אָשִׁירָה וַאֲזַמֵּרָה : ט עוּרָה כְבוֹדִי עוּרָה הַנֵּבֶל וְכִנּוֹר
אָעִירָה שָּׁחַר : י אוֹדְךָ בָעַמִּים ׀ אֲדֹנָי אֲזַמֶּרְךָ בַּלְאֻמִּים :
יא כִּי־גָדֹל עַד־שָׁמַיִם חַסְדֶּךָ וְעַד־שְׁחָקִים אֲמִתֶּךָ : יב רוּמָה
עַל־שָׁמַיִם אֱלֹהִים עַל כָּל־הָאָרֶץ כְּבוֹדֶךָ : נח א לַמְנַצֵּחַ

רש"י

אשכבה להטים · אשכבה בלוהטים אגפאנבל"ו יואנ"ן בלע"ז בין השרפים שלוהטים אחר לה"ר : (ו) רומה על השמים · הסתלק מן התחתונים שאינם כדאי שתשרה שכינתך ביניהם ועל הארץ תתכבד בזו : (ז) כפף נפשי · האויב : נפלו בתוכה · סופן ליפול בתוכה · כפף קלינ"א בלע"ז לשון וזוקף לכל הכפופים (לקמן קמה) : (ח) נכון לבי אלהים נכון לבי · נאמן עמך במדת הדין ונאמן עמך במדת הרחמים : (ט) עורה כבודי · ולא אישן עד שלש שעות בכבודי כשאר מלכים : עורה הנבל וכנור · העירה אותי אתה הנבל וכנור התלוי על מטתי פתוח לצד הצפון וכיון שמגיע חצות לילה רוח צפונית מנשבת בו ודוד עומד ועוסק בתורה : אעירה שחר · אני

מצודת ציון

האריה : להטים · ענין להב כמו אש לוהט (לקמן ק"ד) : חדה · חדודה : (ז) רשת · פח יקוש : לפעמי · לפסיעותי : נפלו · כמו יפלו עבר במקום עתיד : (ט) כבודי · היא הנשמה שהיא כבוד הגוף :

מצודת דוד

אדם השורפים כלבאים ואני שוכב בין אנשים השורפים כלהבת אש ושניהם כחנית וחצים : חרב · ממית בלה"ר כחרב חדה : (ו) רומה · ר"ל עשה בהם נקם ובזה ירומם תפארתך על השמים ועל הארץ יראה כבודך כי כשה' עושה דין ברשעים הוא מתרומם ומתנשא : (ז) רשת · הנקם יהיה שהרשת אשר הכינו במקום מדרך רגלי וכ"א מהם כפף נפשי להורידני בה וחפרו לפני בור שאפול בה אני הנה במקום הזה עצמו יפלו בתוכה לעולם : (ח) נכון · לבי נכון לבטוח באלהים וכמו שנכון לבי כן יעזור לי ואשירה על התשועה : (ט) עורה · אז אדבר אל נשמתי עורה כבודי לדבר בשיר ועורה הנבל וכנור לנגן בהם בעת אעירה השחר להודות לה' : (י) אודך בעמים · לפרסם שבחך : (יא) כי גדול וגו' · שהחסד והאמת הנעשה לי גדלה עד השמים ומהראוי לפרסם אותו : (יב) רומה · אז ירומם תפארתך על השמים ויראה כבודך על כל הארץ בעבור גודל

אַל־תַּשְׁחֵת לְדָוִד מִכְתָּם׃ ב הַאֻמְנָם אֵלֶם צֶדֶק תְּדַבֵּרוּן
מֵישָׁרִים תִּשְׁפְּטוּ בְּנֵי אָדָם׃ ג אַף־בְּלֵב עוֹלֹת תִּפְעָלוּן
בָּאָרֶץ חֲמַס יְדֵיכֶם תְּפַלֵּסוּן׃ ד זֹרוּ רְשָׁעִים מֵרָחֶם תָּעוּ
מִבֶּטֶן דֹּבְרֵי כָזָב׃ ה חֲמַת־לָמוֹ כִּדְמוּת חֲמַת־נָחָשׁ כְּמוֹ־

רש"י

מעורר את השחר ואין השחר מעוררני: **נח** (א) מכתם. שם נעימות שיר: (ב) האמנם. ל' אמנה הוא. האמנם אלם צדק תדברון וגו' מזמור זה אמר על שבא אל המעגל אשר שאול שוכב שם ולקח את החנית ואת הצפחת והלך לו וקרא הלא תענה אבנר (שמואל א כו) כלומר הלא יש לך עתה להוכיח לשאול ולהראותו שעל חנם הוא רודפני שאלו רציתי הרגתיו וכן אמר בשירו האמנם נאלם מפיכם הצדק שהיה לכם לדבר והמישרים שיש לכם לשפוט הצדק אשר הדברון: (ג) אף בלב עולת תפעלון. ולא עוד אלא שבלבבכם אתם חורשים רעה לפעול עול: עלות. כמו עוולות כאשר יאמר משור שוורים ומעיר עיירים ושלשים עיירים להם (שופטים י') ששם לשון עיר וקריה: בארץ חמס ידיכם תפלסון. בתוך הארץ אתם מכריעים חמס ידיכם עד שהוא שוקל משקל רב תפלסון קונטרפייס"ן בלע"ז: (ד) זרו רשעים מרחם. ממעי אמם הם נעשים זרים להקב"ה כדרך שעשה עשו ויתרוצצו הבנים בקרבה (בראשית כ"ה): זורו. נזורו כמו שומו שמים (ירמיה ב') וימררוהו ורובו (בראשית מט) ורומו מעט (איוב כ"ד) כולם לשון נפעלו: (ה) חמת למו. ארס יש להם להרוג את הבריות **כדמות**

מצודת דוד

התשועה: **נח** (ב) האמנם. כשבא דוד אל המעגל במקום שהיה שאול שוכב שם ולקח משם חנית המלך וצפחת המים והלך לו ומרחוק קרא ואמר הלא תענה אבנר וגו' כמ"ש (בש"א כ"ו) ולזה אמר האמנם נאלמתם מלדבר צדק שיש לכם לדבר והמישרים שיש לכם לשפוט בני אדם כי הלא עתה תוכלו להראות לשאול שאינני אויבו שהרי היה מסור בידי ולא הרגתיו: (ג) אף בלב. לא סוף הדבר שלא למדתם זכות אלא אף בכוונת הלב תפעלו העול בארץ: תפלסון. תיישרו את החמס אשר בידכם לומר על החמס שישר הוא: (ד) זורו. הרשעים האלו נעשו זרים לה' מעת צאתם מן הרחם: תעו. המדברים פלי כזב תעו מדרך הטובה בעת צאתם מבטן: (ה) חמת למו. בכעסם מטילים ארס כנחש והוא ענין מליצה: כמו פתן חרש. כמס כמו

מצודת ציון

נח (ב) האמנם. האמת: (ג) עולת. מל' עולה: **תפלסון**. ענין יושר ועפ"ז יקרא מטה המשקל בשם פלס כי מיישר המשקל וכן פלס מעגל רגליך (משלי ה'): (ה) **חמת**. ארס כמו חמת תנינים יינם (דברים

פתן

פֶּתֶן חֵרֵשׁ יַאְטֵם אָזְנוֹ׃ ו אֲשֶׁר לֹא־יִשְׁמַע לְקוֹל מְלַחֲשִׁים
חוֹבֵר חֲבָרִים מְחֻכָּם׃ ז אֱלֹהִים הֲרָס־שִׁנֵּימוֹ בְּפִימוֹ
מַלְתְּעוֹת כְּפִירִים נְתֹץ ׀ יְהוָה׃ ח יִמָּאֲסוּ כְמוֹ־מַיִם
יִתְהַלְּכוּ־לָמוֹ יִדְרֹךְ חִצָּו חציו ק׳ כְּמוֹ יִתְמֹלָלוּ׃ ט כְּמוֹ שַׁבְּלוּל
תֶּמֶס יַהֲלֹךְ נֵפֶל אֵשֶׁת בַּל־חָזוּ שָׁמֶשׁ׃ י בְּטֶרֶם יָבִינוּ

רש"י

חרש הנחש : כמו פתן חרש יאטם אזנו · הנחש כשהוא מזקין נעשה חרש באזנו אחת ואוטם אוזן השנית בעפר שלא ישמע את הלחש כשהחבר משביעו שלא יזיק : (ו) אשר לא ישמע וגו׳ · מחובר למקרא שלפניו אוטם אזנו בשביל שלא ישמע לקול מלחשים : חובר חברים · שיודע ללחוש את הנחשים : (ז) מלתעות · שינים הפנימיות שקורין מיישלי"ש בלע"ז (ברש"י כ"י מיישלי"ר): (ח) ימאסו · לעצמם שיהיו נמאסים בעיניהם מדאגה וכמו במים יתהלכו דוגמתו (יחזקאל כא) · כל ברכים תלכנה מים · מדמעשי (סא"א) : ידרוך חציו · הקב"ה לצוררי כדי שיתמוללו · יתמוללו שואכ"ט בלע"ז (ענין כריתה) : (ט) שבלול · יש פותרין לימצ"א בלע"ז כמו (ויקרא יא ל) ויש פותרין כמו שבולת מים (לקמן סט) וכפל הלמ"ד כמו מן ימל קצירו (איוב יח) ימולל (לקמן צ׳) : תמס · נמס והולך · המם שם דבר הוא והמ"ם יסוד ועיקר הוא והתי"ו בו יסוד נופל כמו תי"ו של תבל עשו (ויקרא כ׳) : נפל אשת · טלפ"א בלע"ז כמו (ויקרא יא ל) שאין לה עינים והיא תנשמת דמתרגמינן אשותא כך פירשוהו רבותינו ויש פותרין נפל של אשה כמו אשת הזמה (יחזקאל כג) ויש תי"ו בלא דבקות כמו (משלי ד׳)

מצודת ציון

ל"ב) : פתן · מין נחש רע : יאטם · יסתום כמו אוטם אזנו (משלי כ"א) : (ו) חובר חברים · היודע לחש וכן וחובר חבר (דברים י"ח): (ז) מלתעות · הם השינים הגדולים והוא מתהפך כמו ומאכלות מתלעותיו (משלי ל׳) : (ח) ימאסו · ימססו ובאה האל"ף במקום אות הכפל וכן אשר בזאו (ישעיה י"ח) ומשפטו בזזו: יתמוללו · יכרתו כמו ימולל ויבש (לקמן צ׳) : (ט) שבלול · שם שרץ מה : תמס ·

מצודת דוד

פתן אשר לעולם רעתו לא יועיל לו הלחש כאלו היה חרש ואוטם אזנו לבל ישמע כי כן הרשעים הללו לא יועיל בם המוסר כאלו היו חרשים וכו׳ : (ו) אשר וגו׳ · בעבור רוע טבעו לא ישמע לקול מלחשים ואף אם החובר חברים הוא מחוכם מאד בדבר הלחש עכ"ז לא ישמע לקול לחשו : (ז) שנימו · של הרשעים הללו : כפירים · הטורפים ככפירים: (ח) ימאסו · יהיו נמסים כמים וילכו לאבדון : ידרך · המקום ידרוך חציו עליהם ויהיו כדברים הנכרתים חיש מהר : (ט) כמו שבלול · כשבלול הזה אשר דרכו להיות נמס והולך בזורח עליו השמש וכמו הנפל

סִירֹתֵיכֶם אָטָד כְּמוֹ־חַי כְּמוֹ־חָרוֹן יִשְׂעָרֶנּוּ: יא יִשְׂמַח
צַדִּיק כִּי־חָזָה נָקָם פְּעָמָיו יִרְחַץ בְּדַם הָרָשָׁע: יב וְיֹאמַר
אָדָם אַךְ־פְּרִי לַצַּדִּיק אַךְ יֵשׁ־אֱלֹהִים שֹׁפְטִים בָּאָרֶץ:
נט א לַמְנַצֵּחַ אַל־תַּשְׁחֵת לְדָוִד מִכְתָּם בִּשְׁלֹחַ שָׁאוּל
וַיִּשְׁמְרוּ אֶת־הַבַּיִת לַהֲמִיתוֹ: ב הַצִּילֵנִי מֵאֹיְבַי | אֱלֹהָי
מִמִּתְקוֹמְמַי תְּשַׂגְּבֵנִי: ג הַצִּילֵנִי מִפֹּעֲלֵי אָוֶן וּמֵאַנְשֵׁי

רש"י

מסרת תפארת תמגנך · כמו נפל של אשה שלא חזו השמש ולשון ראשון הוי נפל ואשת כמו ואני ככבש אלוף (ירמיה יא) שהוא כמו כבש ואלוף ופי' מנחם ככבש ואלוף הוא שור אף כאן נפל ואשת מלוה לשניה (שא"א): (י) בטרם יבינו סירתיכם אטד · אשר בטרם ידעו קוצים רכים שלכם להיות אטדים קשים כלומר עד שלא יגדלו בני הרשעים: כמו חי כמו חרון · כלומר בגבורה ובחוזק ובחרון ישערם הקב"ה: חי · לשון גבורה: (יב) ויאמר אדם אך פרי לצדיק · ואז יאמרו הבריות ודאי יש פירות ותשלום שכר במעשה הצדיקים שנקם הקב"ה נקמתם: יש אלהים · דיין שופט רשעים בארץ: נט (א) אל תשחת · כך קרא שם המזמור על שם שהיה קרוב למות ולהיות נשחת ומבקש רחמים על הדבר: וישמרו את הבית · כשאמרה להם מיכל חולה הוא (שמואל א' יט)

מצודת דוד

של אשה אשר אינם רואים השמש כן הרשעים הללו לא יראו השמש ר"ל אור הישועה: (י) בטרם · עד לא יבינו ענפי הקוצים להיות מתקשים כמלב אילן הקוץ ר"ל עד לא יבינו בני הרשעים להרשיע כאביהם: כמו חי · כמו דבר הנעקר ע"י אדם בריא וכמו הנעקר בחרון אף כי אז לא ישאר מאומה כן יעקרם ה' ברוח סערה לבל ישאיר שארית: (יא) כי חזה · כאשר יראה נקמת ה': פעמיו ירחץ · בדרך הלוכו ירחץ רגליו בדם הרשע הנשפך בארץ: (יב) ויאמר אדם · אז יאמר כל אדם אך סוף הדבר הוא אשר יש פרי ותשלום גמול לצדיק ויש אלהים שופטים לשפוט את הרשע כרשעתו ואם ייטיב לו בראשיתו אך סוף הדבר לקבל גמול: נט (א) וישמרו · לשמור בית דוד שלא יברח בלילה להמיתו בבוקר כמ"ש (בש"א י"ט): (ב) ממתקוממי · מהאנשים הקמים עלי

מצודת ציון

מל' המסה: (י) סירתיכם · ענפי הקוצים כמו עד סירים סבוכים (נחום א'): אטד · הוא מין אילן הקוץ וכן ויאמר האטד אל העצים (שופטים ט'): חי · ענין בריאות כמו עד חיותם (יהושע ה'): ישערנו · מל' סערה ועם שהוא בשי"ן: (יא) חזה · ראה: פעמיו · רגליו אשר צועד

דָמִים הוֹשִׁיעֵנִי : ד כִּי הִנֵּה אָרְבוּ לְנַפְשִׁי יָגוּרוּ עָלַי עַזִּים
לֹא־פִשְׁעִי וְלֹא־חַטָּאתִי יְהוָה : ה בְּלִי־עָוֹן יְרֻצוּן וְיִכּוֹנָנוּ
עוּרָה לִקְרָאתִי וּרְאֵה : ו וְאַתָּה יְהוָה־אֱלֹהִים צְבָאוֹת
אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל הָקִיצָה לִפְקֹד כָּל־הַגּוֹיִם אַל־תָּחֹן כָּל־
בֹּגְדֵי אָוֶן סֶלָה : ז יָשׁוּבוּ לָעֶרֶב יֶהֱמוּ כַכָּלֶב וִיסוֹבְבוּ עִיר :
ח הִנֵּה ׀ יַבִּיעוּן בְּפִיהֶם חֲרָבוֹת בְּשִׂפְתוֹתֵיהֶם כִּי־מִי שֹׁמֵעַ :
ט וְאַתָּה יְהוָה תִּשְׂחַק־לָמוֹ תִּלְעַג לְכָל־גּוֹיִם : י עֻזּוֹ אֵלֶיךָ
אֶשְׁמֹרָה כִּי־אֱלֹהִים מִשְׂגַּבִּי : יא אֱלֹהֵי חַסְדּוֹ חסדי קרי

רש"י

והכריתהו בלילה : (ד) יגורו עלי · ליכנס בביתי לשמרני : (ה) בלי עון · לא חטאתי להם : ויכוננו · מזומנים להרוג : (ו) הקיצה לפקוד כל הגוים · ואת אלה הרשעים שפוט כמשפטי העובדי כוכבים ועליהם אל תחון : (ז) ישובו לערב וגו' · (ח) הנה יביעון בפיהם · פתרון שני מקראות הללו נופל זה על זה ישובו לערב לא דים מה שעשו ביום אלא אף לערב ישובו על רעתם לשמור שלא אברח ואצא מן העיר ומה עשו ביום הנה כל היום יביעון בפיהם לרגל עלי אל שאול : חרבות בשפתותיהם · ואומרים בלבם מי שומע : (ט) ואתה ה' · אשר תלעג לכל גוים תשחק גם לרשעים הללו : (י) עזו · עוזו ותקפו של אויבי החזק עלי : אליך

מצודת ציון

בהם : נט (ח) יביעון · ידברון כמו יביע אומר (לעיל י"ט) : (י) אשמרה · ענין המתנה כמו ואביו שמר את הדבר (בראשית ל"ז) :

מצודת דוד

עלי התחזקו : (ד) יגורו עלי · יתאספו עלי בני אדם חזקים לתפסני ואני לא חטאתי להם כאשר ידעת אתה ה' : (ה) בלי עון · לא העויתי להם והמה רצים ומכינים עצמם ללכדני לכן עורה לקראתי וראה בעניי : (ו) הקיצה · ר"ל כמו שאתה מעורר עצמך לפקוד את העובדי כוכבים לשלם גמול מבלי חנינה כן אל תתן חנינה לעולם לאלו הבוגדים העושים עון : (ז) ישובו לערב · ר"ל ביום ילשינו עלי ולערב שבים לביתי לשמרני וכאשר נמלטתי סבבו בעיר לחפש אחרי ויהמו בקולם בעת החפוש ככלב הזה הסובב ומחפש והומה : (ח) חרבות · שלה"ר המדברים בפיהם כאלו יתנו חרבות ביד שאול להמיתני כי יאמרו מי שומע ולא יראו מאלהים : (ט) תשחק למו · אתה שוחק על דבריהם כמו שאתה לועג לכל העובדי כוכבים החושבים רע על ישראל : (י) עוזו · מפני רוב חזקו של שאול אמתין על תשועתך כי אתה משגבי אבל בידי אין כח לעמוד נגדו : (יא) אלהי חסדי · ה' העושה לי חסד מעולם

יְקַדְּמֵנִי אֱלֹהִים יַרְאֵנִי בְשֹׁרְרָי׃ יב אַל־תַּהַרְגֵם ׀ פֶּן־
יִשְׁכְּחוּ עַמִּי הֲנִיעֵמוֹ בְחֵילְךָ וְהוֹרִידֵמוֹ מָגִנֵּנוּ אֲדֹנָי׃
יג חַטַּאת־פִּימוֹ דְּבַר־שְׂפָתֵימוֹ וְיִלָּכְדוּ בִגְאוֹנָם וּמֵאָלָה
וּמִכַּחַשׁ יְסַפֵּרוּ׃ יד כַּלֵּה בְחֵמָה כַּלֵּה וְאֵינֵמוֹ וְיֵדְעוּ כִּי־
אֱלֹהִים מֹשֵׁל בְּיַעֲקֹב לְאַפְסֵי הָאָרֶץ סֶלָה׃ טו וְיָשֻׁבוּ
לָעֶרֶב יֶהֱמוּ כַכָּלֶב וִיסוֹבְבוּ עִיר׃ טז הֵמָּה יְנוּעוּן יניעון קרי
לֶאֱכֹל אִם־לֹא יִשְׂבְּעוּ וַיָּלִינוּ׃ יז וַאֲנִי ׀ אָשִׁיר עֻזֶּךָ

רש"י

אשמורה · ואצפה לעזרך הימנו : (יא) יקדמני · יקדים לי עזרתי קודם שתשלוט בי יד שונאי : יראני בשוררי · מה שאני תאב לראות : (יב) אל תהרגם · שאין זו נקמה הניכרת : פן ישכחו עמי · כי כל המתים משתכחים אלא הניעמו מנכסיהם שיהיו עניים והיא נקמה שתזכר לארך ימים : (יג) חטאת · של פיהם הוא דבר שפתימו ונלכדים בגאונם העניים הנרדפים על ידיהם מפני האלה והכחש שהם מספרים : (יד) כלה בחמה · כלה אותם בחמתך מלך השופט וידעו כי אתה מושל ביעקב : (טו) וישובו לערב · מחובר למקרא העליון חטאת פימו הם מדברים ביום ולערב הם שבים לארוב אותם שהלשינו עליהם : (טז) המה יניעון לאכול : כאשר עושים

מצודת דוד

יקדים לי החסד טרם ילכדני : יראני · מה שלבי חפץ לראות יראני בהמסתכלים בי לרעה : (יב) פן ישכחו · כי המת נשכח מן הלב ולא יזכרו בהם ליקח מהם מוסר: הניעמו בחילך · אלא בכחך הרב הניעם ממקום למקום והורידם מנכסיהם אתה ה' מגננו כי אז יוזכרו ויקחו מהם מוסר : (יג) חטאת פימו · את זה עשה להם בעון חטאת פיהם וגו' ויהיו נלכדים בעבור גאותם : ומאלה · ומרוב הקללה אשר יבוא עליהם ומרוב הכחש והרזון אשר יבואום יספרו הבריות זה לזה את כל הקורות להם ויהיה הדבר זכור ויקחו מהם מוסר : (יד) כלה · את הרשעים ההם : ואינמו · ולא יהיו עוד בעולם : מושל ביעקב · להושיע את החוסים בו : לאפסי · מוסב על וידעו וגו' לומר לקצות הארץ ידעו לעולם שאתה מושל ביעקב : (טו) וישבו · הרשעים ההם יענשו מדה במדה כמו ששבו לערב לשמרני וסבבו בעיר לחפש אחרי · כן יחזרו על פתחי זולתם לעת ערב ויסובבו בעיר לבקש מזון ויהמו מכאב לב : (טז) המה · כשהמה

מצודת ציון

(יא) בשוררי · ענין ראיה והבטה : (יב) הניעמו · מלשון נע ונד : בחילך · בכחך : מגננו · מגנת לנו כגבור במגנו : (יג) בגאונם · מל' גאוה : ומאלה · מקללה : ומכחש · רזון : (טז) יניעון · מל' נע ונד : וילינו · מלשון תלונה :

וַאֲרַנֵּן לַבֹּקֶר חַסְדֶּךָ כִּי־הָיִיתָ מִשְׂגָּב לִי וּמָנוֹס בְּיוֹם
צַר־לִי׃ יח עֻזִּי אֵלֶיךָ אֲזַמֵּרָה כִּי־אֱלֹהִים מִשְׂגַּבִּי
אֱלֹהֵי חַסְדִּי׃ ס א לַמְנַצֵּחַ עַל־שׁוּשַׁן עֵדוּת מִכְתָּם לְדָוִד
לְלַמֵּד׃ ב בְּהַצּוֹתוֹ ׀ אֶת אֲרַם נַהֲרַיִם וְאֶת־אֲרַם צוֹבָה
וַיָּשָׁב יוֹאָב וַיַּךְ אֶת־אֱדוֹם בְּגֵיא־מֶלַח שְׁנֵים עָשָׂר אָלֶף׃

רש"י

הכלבים כל הלילה אם אינם שבעים שילינו מתוך שבעם ישנו : (יז) ואני כשאמלט מהם לבקר אשיר עוזך : (יח) עוזי אליך · אליך שאתה עוזי ומעוזי אליך אזמרה : ס (א) על שושן עדות מכתם לדוד ללמד · (תוס' מכתם ל' כתם פז (שיר ה) דבר חמוד · ורבותינו דרשו על דוד שהיה מכניע עצמו כמך ותם אפי' במלכותו ואגדה אחרת שהיתה מכתו תמה שנולד מהול ע"כ (סא"א) : מכתם לדוד · על עדותן של סנהדרין שנמשלו לשושנה שנא' שררך אגן הסהר וגו' סוגה בשושנים (שם ז) כשנצטרך שילמדוהו מה יעשה כשנלחם עם ארם נהרים ושלח את יואב עליהם אמרו לו ליואב לא מבניו של יעקב אתם והיכן היא השבועה שנשבע ללבן עד הגל הזה (בראשית לא) ולא היה יודע מה להשיב · בא לו אצל דוד אמר לדוד כך אמרו לי בני ארם באו ושאלו את סנהדרין אמרו להם ולא עברו תחלה אם השבועה שנאמר (במדבר כג) מן ארם ינחני בלק מלך מואב ועוד כושן רשעתים (שופטים ג) ארמי היה : (ב) וישב יואב ויך את אדום וגו' · שמנה עשר אלף הכתובים (שמואל ב' ח' ובדברי הימים א' יח) הרג אבישי פעם ראשונה ששת אלפים ויואב שנים עשר אלף כשבא מהכות את ארם : בהצותו · כמו (במדבר כו) בהצותם על ה' שנלחם בהם על שעזרו לבני

מצודת ציון

(יז) ומנוס · מל' ניסה ובריחה : ס (א) שושן · שם כלי נגון עשויה בתמונת שושן : עדות · ענין קשוט ועדי וכן את הנזר ואת העדות (מ"ב יא) : (ב) בהצותו · ענין ריב ומלחמה כמו בהצותם על ה' (במדבר

מצודת דוד

יהיו נעים לבקש אוכל וכאשר לא ישבעו כי לא מצאו די אכלם אז יתלוננו ויהמו מכאב לב : (יז) ואני אשיר · כשאהיה נושע אספר עוזך בשיר ובכל בוקר ארנן חסדך : ומנוס · אמר דרך משל כאדם הנס לאוהבו להמלט : (יח) עוזי · אתה חזקי ולכן אזמרה לך : אלהי חסדי · העושה לי חסד מעולם : ס (א) עדות מכתם · המזמור הזה היה אהוב לו כעדי מכתם פז : ללמד · עשויה ללמד דעת את העם איך הכל בא בהשגחה : (ב) בהצותו · כשנלחם עם ארם וגו' : וישב יואב · כשהיה דוד נלחם עם ארם יצא אדום לעזור לארם ושב יואב מן המערכה ללכת לקראת אדום לבל יעבור להתחבר עם ארם

ג אֱלֹהִים זְנַחְתָּנוּ פְרַצְתָּנוּ אָנַפְתָּ תְּשׁוֹבֵב לָנוּ׃ ד הִרְעַשְׁתָּה
אֶרֶץ פְּצַמְתָּהּ רְפָה שְׁבָרֶיהָ כִי־מָטָה׃ ה הִרְאִיתָ עַמְּךָ
קָשָׁה הִשְׁקִיתָנוּ יַיִן תַּרְעֵלָה׃ ו נָתַתָּה לִּירֵאֶיךָ נֵּס
לְהִתְנוֹסֵס מִפְּנֵי קֹשֶׁט סֶלָה׃ ז לְמַעַן יֵחָלְצוּן יְדִידֶיךָ

ה' במקום א'

רש"י

עמון : (ג) זנחתנו פרצתנו · כשנפלה אדום בידו צפה ברוח הקודש שעתידים למשול בישראל ולגזור בישראל גזרות רעות עמד ובקש רחמים על שעבוד הגלות · הרבה צרות סבלנו בימי השופטים מאויבינו סביב : אנפת · קצפת עלינו מעתה תשובב רצונך עלינו : (ד) הרעשתה · ארצנו בכמה גייסות : פצמתה · שברת אותה · וראיתי בדברי דונש שהוא ל' ערבי אבל לא פירש אותו · וביסודו של ר' משה הדרשן פירשו לשון קריעה וראיה הביא לדבר וקרע לו חלוני (ירמיה כב) מתורגם ופצים · אך אני אומר ופצים שתרגם יונתן לשון תקון חלון הוא ככל הפתחים שיש להם פצימין : רפה שבריה כי מטה · ל' רפואה ואע"פ שכתוב בה"א הרבה תיבות משמשות כן : כי מטה · ל' שפלות : (ה) יין תרעלה · שאוטם את הלב ועוטפו · רעל ל' עטיפה הוא כמו והברושים הרעלו (נחום ב') ובל' משנה מדיות רעולות : (ו) נתתה ליראיך נס · נסיונות של צרות הרבה : להתנוסס · להיות מנוסים בהם אם יעמדו ביראתך : מפני קשט · לקשט מדותיך בעולם שכשתתן להם הטובה לא יהרהרו כותים אחריך אלא יקשטו דיניך ויאמרו יפה הטיב להם כי הם עמדו לו בכמה נסיונות : (ז) יחלצון · ינצלו מרעה :

מצודת דוד

ארם וערכו עמו מלחמה והכה יואב בהם : (ג) פרצתנו · ר"ל כמו עיר שנפרצה חומתה אז באים לתוכה מכל רוח כן באה המלחמה עלינו מכל צד: אנפת · הנה עד עתה כעסת עלינו ומעתה השב אותנו בהשקט ומנוחה: (ד) הרעשתה · הנה הרעשת ארצנו ובקעת אותה עתה רפא נא שבריה כי מטה לנפול בתכלית השפלות : (ה) הראית · עד הנה הראית לעמך נפילה קשה והשקיתנו יין תרעלה המטמטם את הלב לרוע תבונתו והוא משל על מרבית הצרות : (ו) נתתה · מעתה תתן ליראיך הרמה להתרומם בעולם : מפני קשט סלה · בעבור לאמת לעולם דבריך שאמרת להושיע עמך בשלום על אדמתם : (ז) למען יחלצון · בכדי שישראל ידידיך יהיו

מצודת ציון

כ"ז)ב: (ג) זנחתנו · עזבתנו : פרצתנו · ל' פרצה : אנפת · מל' אף וחמה : תשובב · ענין הנחה והשקט : (ד) פצמתה · ענין בקיעה ובדרז"ל בין פצים לחבירו (שבת פ"ב): (ה) תרעלה · מל' ערל ואטום כמו ערלה אזנם (ירמיה ו') : (ו) נתתה · כמו תתן עבר במקום עתיד ורבים כמוהו : נס להתנוסס · מלשון נס וכלונס והוא ענין הרמה והגבהה כנס הגבוה : קשט · ענין אמת ותמים כמו קשט אמרי אמת (משלי כ"ב) : (ז) יחלצון · ענין שליפה והוצאה :

הוֹשִׁיעָה יְמִינְךָ וַעֲנֵנוּ ועננו קרי : ח אֱלֹהִים ׀ דִּבֶּר בְּקָדְשׁוֹ
אֶעְלֹזָה אֲחַלְּקָה שְׁכֶם וְעֵמֶק סֻכּוֹת אֲמַדֵּד : ט לִי גִלְעָד ׀ וְלִי
מְנַשֶּׁה וְאֶפְרַיִם מָעוֹז רֹאשִׁי יְהוּדָה מְחֹקְקִי : י מוֹאָב ׀
סִיר רַחְצִי עַל־אֱדוֹם אַשְׁלִיךְ נַעֲלִי עָלַי פְּלֶשֶׁת הִתְרוֹעָעִי :

רש"י

הושיעה ימינך · אשר השיבות אחור בהתחזק אויביהם עליהם : ועענני · כי אם תענני יחלצו הם שאני נלחם בהם בשבילם: (ח) אלהים דבר בקדשו · שיקבץ הגליות וזרעו ימשלו בהם (סא"א) · ד"א אלהים דבר בקדשו שאהיה מלך עליהם : אעלזה · בישועתו · בפי' אחר מצאתי אלהים דבר בקדשו לעזרני כדכתיב (שמואל ב ג) כי ביד דוד עבדי אושיע את עמי ישראל : אחלקה שכם · אחלק להם שלל בנכסי אויביהם : ועמק סכות אמדד · סוכות זה איני יודע מאיזו אומה היא ולא ידעתי סוכות שבאו לו ישראל כשנסעו ישראל מרעמסס היכן הוא · בפירושים אחרים מצאתי (סא"א) אחלקה שכם· אחזיר להם נחלת יעקב אביהם · ועמק סוכות אמדד כשאחלקהו לישראל · שכם וסוכות בקצה ארץ כנען היו כמו שמצינו תחלת ביאתו של יעקב לארץ דרך סוכות ושכם · ד"א ועמק סוכות אמדד · סוכות לשון צורות ודמיונות כמו שנאמר את סוכות בנות (מ"ב י"ז) · אמדד אני אמדד את צורתם כמו שנאמר (ש"ב ח) שני חבלים להמית ומלא החבל להחיות (סא"א) : (ט) לי גלעד · למלוך עליהם : מחוקקי · שרים שלי · מחוקק לשון שררות שמחוקק ושולא ספרים ומצוה כמו (בראשית מט) לא יסור שבט מיהודה ומחוקק מבין רגליו (סא"א) : (י) מואב סיר רחצי · אשתמש בהם כסיר של נחושת המוכן לרחוץ בו : נעלי · מסגר שלי : עלי פלשת התרועעי · התחברו על ממשלתי להיות משועבדים לי כי גת מארץ

מצודת ציון

(ח) שכם· סכות·הם שמות מקומות: (ט) מחקקי · כן יקראו השרים ע"ש שהם נותנים החוקים וכן ומחוקק מבין רגליו (בראשית מ"ט) : (י) סיר · קדרה : נעלי · מל' מנעול העשוי לסגור בו כמו מנעוליו ובריחיו (נחמיה ג') ור"ל ככלי ברזל הסוגרים את הרגל : עלי · בעבורי : התרועעי ·

מצודת דוד

נחלצין מהצרות לזאת הושיעה לי בימינך ועננו : (ח) דבר בקדשו · ברוח קדשו דבר ע"י נביאיו אשר אעלוז ואשמח במלכותי ואמשול ממשל רב : אחלקה · מקומות העובדי כוכבים אחלק לישראל ואמדד להם נחלקים : (ט) לי גלעד · כי ראה ברוה"ק שבימי רחבעם יוחלק מלכות ישראל ואמר בימי יהיו כולם תחת ממשלתי : מעוז ראשי · חוזק לראשי לשמרני נגד האויב : מחוקקי · יהיו שרים שלי ונכנעים אלי : (י) מואב סיר רחצי · ר"ל אעשה עמהם כל תשמישי כרצוני כקדרה המוכן לרחוץ בו : אשליך נעלי · אשים ברגליהם ככלי ברזל לסגרם בהם : עלי פלשת התרועעי · בעבורי יריעו

יא מִי יֹבִלֵנִי עִיר מָצוֹר מִי נָחַנִי עַד־אֱדוֹם׃ יב הֲלֹא־
אַתָּה אֱלֹהִים זְנַחְתָּנוּ וְלֹא־תֵצֵא אֱלֹהִים בְּצִבְאוֹתֵינוּ׃
יג הָבָה־לָּנוּ עֶזְרָת מִצָּר וְשָׁוְא תְּשׁוּעַת אָדָם׃ יד בֵּאלֹהִים
נַעֲשֶׂה־חָיִל וְהוּא יָבוּס צָרֵינוּ׃ סא א לַמְנַצֵּחַ ׀ עַל־נְגִינַת
לְדָוִד׃ ב שִׁמְעָה אֱלֹהִים רִנָּתִי הַקְשִׁיבָה תְּפִלָּתִי׃ ג מִקְצֵה
הָאָרֶץ ׀ אֵלֶיךָ אֶקְרָא בַּעֲטֹף לִבִּי בְּצוּר־יָרוּם מִמֶּנִּי תַנְחֵנִי׃

רש"י

פלשתים וכן פזה שכבשן דוד: (יא) מי יובלני עיר מצור. אז לעיר מבצר לכבוש את העיר רומי אם לא אתה תעזור (אפשר שצריך לומר אם לא עתה תעזור ור"ל מי יובילני לעתיד לכבוש את רומי אם לא תעזור לי עכשיו לכבוש את אדום אשר נחית אותי עתה עליהם וכפי הגרסא בשם פירושים אחרים וכן פירש"י (לקמן ק"ח) מהר"ז) אותי על מבצרי אדום מי יובילני ומי ינחני עליהם. בפירושים אחרים מצאתי כן על מבצרי אדום אשר נחיתי עתה עליהם: (יב) ולא תצא. ואינך יוצא: (יד) יבוס. ירמוס: סא (ג) מקצה הארץ. אף על פי שאני רחוק מאנשי שאני משלח על אויבי למלחמה: אליך אקרא בעטוף לבי. עליהם. ועל מה אני קורא לך שתנחני בצור שהוא

מצודת דוד

פלשתים תרועת מלך ותהיה התרועה למעני לקבל עליהם עול מלכותי: (יא) מי יובילני. מי המביא אותי אל עיר מבצר לכבוש אותה ולבוא בתוכה ומי הוא אשר נחני עד אדום להכניעם ולהרוג בהם: (יב) הלא אתה אלהים זנחתנו. הלא כ"ז ממך אלהים אשר עד הנה זנחתנו ולא יצאת בצבאותינו ר"ל כמו מה שהיינו מאז בצרה היה בעבור אשר זנחתנו וגו' כן התשועה באה ממך ולא בדרך מקרה: (יג) הבה. אתה תן לנו עזרת מצר אבל תשועת אדם היא שוא ואין בה תועלת: (יד) באלהים. בעזרת אלהים נעשה גבורה להתחזק על העובדי כוכבים והוא הוא הרומס צרינו: סא (ג) מקצה הארץ. כשהיה גולה עם ארם אמר כשאני בקצה הארץ רחוק מא"י כאשר לבי מעוטף בצרות אקרא אליך שתנחה אותי: בצור ירום ממני. ר"ל שאצא מלכים החזקים

מצודת ציון

מל' תרועה: (יא) יובילני. ענין הבאה כמו לרקמות תובל למלך (לעיל מ"ה): מצור. מבצר חזק שאין לכבשו מבלי מצור: נחני. ענין הנהגה: (יב) זנחתנו. עזבתנו: (יד) חיל. כח ואומץ: יבוס. ענין דריכה ורמיסה: סא (א) נגינת. שם כלי נגון: (ג) בעטף. זה הלשון יאמר על האדם המעונה ומדוכא בצרתו שהוא כאלו מעוטף קצתו בקצתו וכן תפלה לעני כי

ממני

ד כִּי־הָיִיתָ מַחְסֶה לִי מִגְדַּל־עֹז מִפְּנֵי אוֹיֵב׃ ה אָגוּרָה
בְאָהָלְךָ עוֹלָמִים אֶחֱסֶה בְסֵתֶר כְּנָפֶיךָ סֶּלָה׃ ו כִּי־אַתָּה
אֱלֹהִים שָׁמַעְתָּ לִנְדָרָי נָתַתָּ יְרֻשַּׁת יִרְאֵי שְׁמֶךָ׃ ז יָמִים
עַל־יְמֵי־מֶלֶךְ תּוֹסִיף שְׁנוֹתָיו כְּמוֹ־דֹר וָדֹר׃ ח יֵשֵׁב
עוֹלָם לִפְנֵי אֱלֹהִים חֶסֶד וֶאֱמֶת מַן יִנְצְרֻהוּ׃ ט כֵּן אֲזַמְּרָה
שִׁמְךָ לָעַד לְשַׁלְּמִי נְדָרַי יוֹם ׀ יוֹם׃ סב א לַמְנַצֵּחַ עַל־
יְדוּתוּן מִזְמוֹר לְדָוִד׃ ב אַךְ אֶל־אֱלֹהִים דּוּמִיָּה נַפְשִׁי

רש"י

רם וחזק ממני: (ה) אגורה באהלך עולמים · זכני בעולם הזה ולעולם הבא: (ו) נתת ירשת יראי שמך · החזרת ערי ירושתם על ידי: (ז) ימים על ימי מלך תוסיף · אם נגזר עלי למות בחור הוסף ימים על ימי עד ששנותי יהיו שבעים שנה כמו שני דור ודור: (ח) ישב · המלך לעולם לפני אלהים: חסד ואמת · שהוא עוסק בהם יהיו מזומנים לנצרו: מן · הזמנה כמו (יונה ד) וימן ה' אלהים קיקיון: (ט) כן אזמרה · כמו שתיטיב לי כן אזמרה שמך להיות משלם נדרי יום יום: סב (א) על ידותון · שם של כלי שיר ומדרש אגדה על הדתות ועל הדינין הנגזרים על ישראל מאויביהם: (ב) דומיה נפשי · מצפה נפשי כמו דום לה' והתחולל לו (לעיל

מצודת ציון

יעטוף (לקמן ק"ב): (ח) מן · ענין הזמנה כמו וימן ה' דג (יונה ב'): סב (א) ידותון · שם כלי נגון: (ב) דומיה · ענין תקוה כמו דמינו

מצודת דוד

ממני: (ד) כי היית · מעולם היית מחסה לי כמגדל חזק: (ה) אגורה · וכ"כ אגורה באהלך עד עולם להיות נסתר בו מפני האויב והוא ענין מליצה: אחסה וגו' · כפל הדבר במ"ש: (ו) שמעת · מעולם שמעת לנדרי אשר נדרתי בעת הלחמי מול האויב כי נתקבל ברצון ונתת ארץ האויב להיות ירושת ישראל יראי שמך: (ז) ימים · לזה גם עתה שמע לי ותוסיף ימים על הימים שאני בהם עתה ולא אמות ביד האויב ושנותי יהיו כשני כל הדורות והם שבעים שנה: מלך · על עצמו אמר וכן כי אין המלך יוכל אתכם (ירמיה ל"ח) וצדקיהו אמר על עצמו: (ח) לפני אלהים · בבהמ"ק מבלי ללכת לארץ העמים להלחם בה: חסד ואמת · חסדי המקום ואמיתת הבטחתו יהיה מזומן לשמרו מן האויב מבלי מלחמה: (ט) כן · ר"ל כמו שאני מזמר כאשר אנצח המלחמה כן אזמר לעד כאשר לא תבא עלי מלחמה כלל: לשלמי · בעת אשלם נדרי בכל יום אזמר אז לשמך כי מוטב לי לנדור נדרים בכל יום על שלא בא עלי המלחמה מלנדור בעת המלחמה שאנצל מן האויב ולנצח אותו: סב (ב) אך וגו' · לא שמתי תוחלתי באדם אך אל אלהים תקות נפשי כי מעולם

מִמֶּנּוּ יְשׁוּעָתִי׃ ג אַךְ־הוּא צוּרִי וִישׁוּעָתִי מִשְׂגַּבִּי לֹא־
אֶמּוֹט רַבָּה׃ ד עַד־אָנָה ׀ תְּהוֹתְתוּ עַל־אִישׁ תְּרָצְּחוּ
כֻלְּכֶם כְּקִיר נָטוּי גָּדֵר הַדְּחוּיָה׃ ה אַךְ מִשְּׂאֵתוֹ ׀
יָעֲצוּ לְהַדִּיחַ יִרְצוּ כָזָב בְּפִיו יְבָרֵכוּ וּבְקִרְבָּם יְקַלְלוּ־סֶלָה׃
ו אַךְ לֵאלֹהִים דּוֹמִּי נַפְשִׁי כִּי־מִמֶּנּוּ תִּקְוָתִי׃ ז אַךְ־הוּא
צוּרִי וִישׁוּעָתִי מִשְׂגַּבִּי לֹא אֶמּוֹט׃ ח עַל־אֱלֹהִים יִשְׁעִי
וּכְבוֹדִי צוּר־עֻזִּי מַחְסִי בֵּאלֹהִים׃ ט בִּטְחוּ בוֹ בְכָל־
עֵת ׀ עָם שִׁפְכוּ־לְפָנָיו לְבַבְכֶם אֱלֹהִים מַחֲסֶה־לָּנוּ סֶלָה׃

רש"י

ל"ז) : (ג) לא אמוט רבה · מוטות גדולות ומדרש אגדה רבה · גיהנם : (ד) תהותתו · מנחם פירש מגזרת התיו לאכלה (ירמיה יב) · ויתא ראשי עם (דברים לג) עד אנה תאספו על איש · ולי נראה שיש לפותרו לשון הוות ויהא ה"א ותי"ו שורש כאשר יאמר מן מת מות כך יאמר מן יסוד הת הות ולשון רבים הוות והוא לשון מחשבת שבר ותרמית · ויש מפרשין תהותתו כמו תאריכו כלומ' תאריכו לשונכם על בני אדם ברע ודימוהו ללשון הערב כשמרבה בדברים (סא"א) : כקיר נטוי · המוכן לפול על בני אדם : (ה) משאתו · לפי שאתם יגורים מן בני אדם שמא ימלוך וישלם לכם גמולכם ועצתם להדיח עליו הרעה : בפיו · של כל אחד ואחד מהם יברכו :

מצודת דוד

ישועתי ממנו : (ג) אך הוא צורי · ולא זולתו : משגבי · ועל שהוא משגבי לזה לא אמוט נטיה רבה מבלי תקומה : (ד) עד אנה · עד מתי תחשבו הוות על כל איש ואיש : תרצחו · יהי רצון שתרצחו כולכם ובאחרונה תהיו ככותל הנטוי לפול וכגדר הנדחה ממקומה כן תהיו בתחלה בפחד ואימה ובסוף תמותו ע"י רציחה : (ה) אך משאתו · ר"ל הן לא הרעותי את אחד מהם אך כל א' מהם בעבור רוממותו וגאותו יעצו ביניהם להדיחני מן העולם ורוצים הם בהכזב הנאמר עלי בפני שאול : בפיו · כל א' מהם מברך אותי בפיו מן השפה ולחוץ אבל בקרב לבם מקללים אותי לעולם אף בעת שמברכים אותי בפה : (ו) אך וגו' · אינני חושש להם אך נפשי תקוה לאלהים כי מעולם בא לי תקותי ממנו : (ח) על אלהים · ר"ל הנה על אלהים מוטל ישועתי ולהשאיר אותי בכבודי כי הוא הבטיחני על המלוכה ועליו לקיים : צור עזי · הוא מאמץ כחי ולזה אחסה בו : (ט) עם · אתם בני עמי בטחו בו בכל עת : שפכו לפניו לבבכם · בתפלה כי הוא מחסה

מצודת ציון

אלהים חסדך (לעיל מח):(ד)תהותתו· מלשון הוות ושבר: בקיר · גדר· ענין כותל בית וחצר : (ה) משאתו·

י אַךְ ׀ הֶבֶל בְּנֵי־אָדָם כָּזָב בְּנֵי־אִישׁ בְּמֹאזְנַיִם לַעֲלוֹת
הֵמָּה מֵהֶבֶל יָחַד׃ יא אַל־תִּבְטְחוּ בְעֹשֶׁק וּבְגָזֵל אַל־
תֶּהְבָּלוּ חַיִל ׀ כִּי־יָנוּב אַל־תָּשִׁיתוּ לֵב׃ יב אַחַת ׀ דִּבֶּר
אֱלֹהִים שְׁתַּיִם־זוּ שָׁמָעְתִּי כִּי־עֹז לֵאלֹהִים׃ יג וּלְךָ־
אֲדֹנָי חָסֶד כִּי־אַתָּה ׀ תְשַׁלֵּם לְאִישׁ כְּמַעֲשֵׂהוּ׃ סג א מִזְמוֹר

ר ש " י

ובקרבם · ובמחשבותם יקללו סלה: (י) אך הבל בני אדם · ואל תיראו מהם מאחר שהקב"ה מחסה לנו בעת צרה סלה: במאזנים לעלות · אם באו לעלות במאזנים הם והבליהם שוין כן פשוטו · ומדרשו לענין הזוגות: (יא) חיל כי ינוב · אם תראו רשעים שממונם מצליח וגדל: אל תשיתו לב · חיל · ממון · ינוב · יצמח לשון תנובה: (יב) אחת דבר אלהים · שמעתי מתוכה שתים ומה הן השתים כי עוז לך לשלם לאיש כמעשהו והשנייה כי לך ה' החסד ומאיזה דבור שמענום מדבור שני של עשרת הדברות שמענו ממנו שהקב"ה פוקד עון ונוצר חסד שנאמר בו (שמות כ) פוקד עון אבות על וגו' לכך בטוח אני שישלם שכר טוב לצדיקים ופורענות לרשעים זו למדתי מיסודו של ר' משה הדרשן · ורבותינו דרשוהו בזכור ושמור בדבור אחד נאמרו: (יג) ולך אדני חסד · ומהו החסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו ולא מעשהו ממש אלא מקצתו כענין שנאמר (עזרא ט) כי אתה חשכת למטה מעונינו כך נדרש באגדת תהלים ויש לפותרו עוד ולך ה' חסד

מצודת ציון

ענין הרמה: (י) כזב · ענין דבר הנפסק כמו אשר לא יכזבו מימיו (ישעיה נח): (יא) בעשק · ענין גזל: תהבלו · מלשון הבל: חיל · עושר: ינוב · מלשון תנובה וצמחה:

מצודת דוד

לנו מעולם: (י) אך הבל בני אדם · הבטחון על בני אדם הוא הבל וכזב ודבר שאינו מתקיים: במאזנים לעלות · הוא ענין מליצה לומר אם נחשוב להעלות במאזני המשקל המה יחד · ר"ל הבטחון של כל בני אדם אז נראה שהמה קלים ופחותים מדברי הבל והוא מקרא הפוך וכאלו אמר המה יחד מהבל: (יא) בעשק · להרבות הון בעושק: אל תהבלו · אל תבטחו בהבל להרבות הון בגזל כי לא יתקיים העושר ההוא וכפל הדבר במ"ש: חיל כי ינוב · אם תראו עושר הבא מגזל צומח ומתרבה אל תשימו לב לבטוח בעושר כזאת כי לא לעולם תהיה: (יב) אחת · אמירה אחת דבר אלהים וממנה למדתי שני דברים: כי עז · האחת למדתי אשר לאלהים הוא העוז וידו בכל משלה: (יג) ולך ה' חסד · והשנית למדתי ממנה שה' עושה חסד עם בני אדם: כי אתה תשלם · ר"ל מדבר הזה נשמע שני הדברים כי אתה ה' דברת אשר תשלם לאיש כמעשהו וכמ"ש ואם תלכו עמי קרי וגו' והלכתי אף אני עמכם בקרי (ויקרא כ"ו) וכן על כל הדברים שהאדם חוטא אתה משלם

לְדָוִד בִּהְיוֹתוֹ בְּמִדְבַּר יְהוּדָה: ב אֱלֹהִים ׀ אֵלִי אַתָּה
אֲשַׁחֲרֶךָּ צָמְאָה לְךָ ׀ נַפְשִׁי כָּמַהּ לְךָ בְשָׂרִי בְּאֶרֶץ־צִיָּה
וְעָיֵף בְּלִי־מָיִם: ג כֵּן בַּקֹּדֶשׁ חֲזִיתִךָ לִרְאוֹת עֻזְּךָ וּכְבוֹדֶךָ:
ד כִּי־טוֹב חַסְדְּךָ מֵחַיִּים שְׂפָתַי יְשַׁבְּחוּנְךָ: ה כֵּן אֲבָרֶכְךָ
בְחַיָּי בְּשִׁמְךָ אֶשָּׂא כַפָּי: ו כְּמוֹ חֵלֶב וָדֶשֶׁן תִּשְׂבַּע

רש״י

כי יש בידך לשלם לאיש כמעשהו : סג (א) במדבר יהודה · בורח מפני שאול : (ב) אשחרך · אבקש ואדרוש לך כמו ושחרתני ואינני (איוב ז) אם אתה תשחר אל אל (שם ח') : צמאה לך נפשי · צמא ותאב אני לבא אליך בבית תפלתך : כמה לך בשרי · לשון תאוה ואין לו דמיון : בארץ ציה · במדבר : (ג) כן בקדש חזיתך וגו' · כמו כאשר צמאתי לראות עוזך וכבודך כדרך שחזיתיך במקדש משכן שילה תשבע נפשי במראות עוזך וכבודך : (ה) כן אברכך בחיי · כמו אז כי אז מתרגמינן וכן כלומר אז כשאשב לפניך אברכך כל ימי חיי : בשמך אשא כפי · להתפלל ולהלל :

מצודת דוד

לו מדה במדה ואם לא היה ידו בכל משלה היה א"כ לפעמים מן הנמנע בדבר מהדברים לשלם מדה במדה ומזה בעצמו נשמע שדרכו לעשות חסד עם האדם כי זה שמענים מדה במדה הוא חסד גדול כי אז יבין האדם וישכיל לדעת שלא בא במקרה כ"א מה' על דרך העונש וימהר לשוב מחטאיו וכ"ז חוזר למעלה לומר מהו בטחון האדם הלא טוב לחסות בה' הואיל וידו בכל משלה ועושה חסד :

מצודת ציון

סג (ב) אשחרך · ענין דרישה כמו שוחר טוב (משלי י"א) : כמה · ענין חשק ותאוה ואין לו דומה : ציה · שממה : ועיף · ר"ל יבשה וכאלו תתאוה למים כאדם העיף : (ג) חזיתך · ראיתיך : עוזך · על הארון יאמר וכמ"ש וארון עוזך (לקמן קל"ב) על שהראה בפלשתים עוז כח המקום כמ"ש בש"א : (ו) חלב · מיטב כמו ואכלו את חלב הארץ (בראשית מ"ה) :

סג (א) במדבר יהודה · להסתר מפני שאול : (ב) אלי אתה · מעולם אתה אלי לכן אדרשך : צמאה · מתאוה אני לך כצמא אל המים : בארץ ציה · כמו ההולך בארץ ציה ועיף מקום שאין שם מים כי אז מאד יתאוה לה : (ב) כן בקדש · כמו הצמא כן אתאוה לחזות אותך במקום הקדש ולראות עוזך שהוא הארון עם הכבוד אשר ישכון עליו : (ד) כי טוב חסדך מחיים · ר"ל כי כל טובת חסדך בנתינת החיים הוא למען ישבחוך שפתי בעודי כי לולא זאת למה לי חיים ולזה אתאוה להיותי במקום המקודש למען אשבחך שם : (ה) כן אברכך בחיי · ר"ל וכאשר אשב במקום המקודש אעשה כן ואברכך כל ימי חיי ואשא כפי בהזכרת שמך להתפלל אליך : (ו) כמו חלב ודשן ·

נַפְשִׁי וְשִׂפְתֵי רְנָנוֹת יְהַלֶּל־פִּי׃ ז אִם־זְכַרְתִּיךָ עַל־
יְצוּעָי בְּאַשְׁמֻרוֹת אֶהְגֶּה־בָּךְ׃ ח כִּי־הָיִיתָ עֶזְרָתָה לִּי
וּבְצֵל כְּנָפֶיךָ אֲרַנֵּן׃ ט דָּבְקָה נַפְשִׁי אַחֲרֶיךָ בִּי תָּמְכָה
יְמִינֶךָ׃ י וְהֵמָּה לְשׁוֹאָה יְבַקְשׁוּ נַפְשִׁי יָבֹאוּ בְּתַחְתִּיּוֹת
הָאָרֶץ׃ יא יַגִּירֻהוּ עַל־יְדֵי־חָרֶב מְנָת שֻׁעָלִים יִהְיוּ׃
יב וְהַמֶּלֶךְ יִשְׂמַח בֵּאלֹהִים יִתְהַלֵּל כָּל־הַנִּשְׁבָּע בּוֹ כִּי יִסָּכֵר

רש"י

(ו) ושפתי רננות יהלל פי: לשונות של רננות כמו (בראשית יא) ויהי כל הארץ שפה אחת דמתרגמינן לישן חד: (ז) על יצועי · כשאני שוכב על משכבי אני זוכר אהבתך: באשמרות · הלילה: אהגה בך · אחשב בך (סא"א): (ט) בי תמכה ימינך · שלא אפול: (י) והמה · אויבי: לשואה יבקשו נפשי · כאיש פלוני במארב ביום אפילה שלא ארגיש בהם: יבאו בתחתיות הארץ · במקום שפל שאול ושוחה יבאו ויפלו: (יא) יגירהו על ידי חרב · יבאו על רודפי אויבים ויגירוהו כל אחד מהם ע"י חרב שימיתו אותו ומקרא קצר הוא זה שלא פירש מי יגירוהו · יגירוהו ל' גרירה כמו המוגרים במורד (מיכה א) פרץ נחל מעם גר (איוב כח) מצאתי: מנת שועלים · ישוטם יחרב ושועלים ילכו בו: (יב) והמלך ישמח · על עצמו היה אומר שהרי כבר היה נמשח: יתהלל כל הנשבע בו: כשיראו שתושיעני יתהללו ויתפארו כל הדבקים בך ונשבעים בשמך: כי יסכר · יסתם

מצודת ציון

ודשן · ושמן: ושפתי · ענין אמירה כמו שפה אחת (שם י"א): (ז) אם · ר"ל באמת כמו אם כי אם תם הכסף (שם מ"ז): יצועי · מלשון מצעות המטה: באשמרות · הם שלש חלקי הלילה ודרך האדם להקיץ אז משינתו: (י) לשואה · ענין שממה: (יא) יגירהו · ענין הזלה ושפיכה כמו וכמים הנגרים (ש"ב י"ד): מנת · מל' מנה ומתן: (יב) יסכר · הוא כמו יסגר וכן ויסכרו מעינות

מצודת דוד

כמו שתשבע הנפש ממאכלי חלב ודשן כן תשבע נפשי אם יהלל פי את ה' בהרבה לשונות של רננות: (ז) אם זכרתיך · באמת זכרתיך בהיותי על יצועי ובאשמורות הלילה כשאני מקיץ מהשינה מחשב אני בך: (ח) כי היית · על כי היית לי לעזרה ובעבור חסיון צל כנפיך ארנן לך: (ט) דבקה · על כי דבקה נפשי ללכת אחריך לזה תמכה בי ימינך לבל אמוט: (י) והמה · ושאול ואנשיו מבקשים להשמיד את נפשי ולהמיתה כאלו הייתי רשע וחוטא: יבאו · ולזה יבואו בתחתיות הארץ מושפלים עד עפר: (יא) יגירוהו · המגירים יגירו וישפכו דמם ע"י חרב ויהיו למנה לשועלים ולחית השדה: (יב) והמלך · על עצמו אמר שהוא

פִּי דֽוֹבְרֵי־שָֽׁקֶר׃ סד א לַמְנַצֵּחַ מִזְמוֹר לְדָוִד׃ ב שְׁמַע־
אֱלֹהִים קוֹלִי בְשִׂיחִי מִפַּחַד אוֹיֵב תִּצֹּר חַיָּי׃ ג תַּסְתִּירֵנִי
מִסּוֹד מְרֵעִים מֵרִגְשַׁת פֹּעֲלֵי אָֽוֶן׃ ד אֲשֶׁר שָׁנְנוּ כַחֶרֶב
לְשׁוֹנָם דָּרְכוּ חִצָּם דָּבָר מָר׃ ה לִירוֹת בַּמִּסְתָּרִים תָּם
פִּתְאֹם יֹרֻהוּ וְלֹא יִירָֽאוּ׃ ו יְחַזְּקוּ־לָמוֹ ׀ דָּבָר רָע יְסַפְּרוּ

רש״י

כמו ויסכרו מעינות תהום רבה (בראשית ח): סד (ב) שמע אלהים קולי בשיחי · מזמור זה דרשוהו בעלי אגדת תהלים על דניאל שהושלך לגוב אריות · ויפה נופל כל לשון המזמור על האגדה · לפה דוד ברוח הקדש כל המאורע לו והתפלל עליו שדניאל מזרעו היה כמו שנאמר לחזקיה (ישעיה לט) ומבניך וגו׳ אשר תוליד יקחו והיו סריסים בהיכל מלך בבל אלו דניאל חנניה מישאל ועזריה: מפחד אויב · אלו האחשדרפנים שנתיעצו עליו שנאמר (דניאל ו׳) אדין סרכיא ואחשדרפניא הוו בעין עילה להשכחה לדניאל: (ג) מרגשת פעלי און · שהם מתרגשים לבקש לו עלילות מות כדכתיב ארגישו על מלכא וגו׳ (שם): (ד) דרכו חצם · הוא לשונם הרע: (ה) לירות

מצודת דוד

ישמח בתשועת ה׳ וגם כל הנשבע בה׳ יתהלל בתשועתו כי הנשבע בה׳ הוא מאמין בו ויתהלל א״כ בהתשועה הבאה לו ממנו כי ישתבח עצמו על שהשכיל לדעת שה׳ הוא האלהים: כי יסכר · כאשר יסגר פי המדבר עלי שקר בפני שאול ברואתו שלא יוכל לי ולאנשי ואז אשמח אני ואנשי הנשבעים בה׳: סד (ב) שמע אלהים קולי · אחז״ל שאמרו דוד בעבור דניאל על שהושלך לגוב אריות על ידי התבולות השרים ולפי שהיה מזרעו אמר כמדבר בעדו: בשיחי · בעת אספר תלאותי: מפחד אויב · הם שרי מלך דריוש: (ג) מסוד · מעצת הרשעים שרי המלך: מרגשת · מהקבוץ שקבלו יחד להתייעץ בדבר: (ד) שננו · חדדו לשונם כחרב להבאיש אותי בעיני המלך: דרכו · הכינו לשונם כחץ ההושם על הקשת בעת הדרכו: דבר מר · להמית אותי בגוב אריות: (ה) לירות · להשליך החץ במסתר על התם ופתאום ישליכו ולא ייראו מה׳: (ו) יחזקו למו · יהיו מחזקים ביניהם את הדבר הרע והעצה היעוצה ויספרו זה לזה להטמין מוקש על דניאל ואמרו מי יראה מחשבותם ר״ל שאמרו אין המלך מרגיש שכל עצתם היא על דניאל

מצודת ציון

(בראשית ח׳): סד (ב) בשיחי · ענין ספור התלאות: (ג) מסוד · ענין עצה הנעשה בסוד: מרגשת · ענין הקבוץ כמו למה רגשו גוים (לעיל ב׳): (ד) שננו · חדדו כמו חציך שנונים (לעיל מ״ה): (ה) לירות · להשליך כמו ירה בים (שמות ט״ו):

לְטְמוֹן מוֹקְשִׁים אָמְרוּ מִי יִרְאֶה־לָּמוֹ : ז יַחְפְּשׂוּ־עוֹלֹת
תַּמְנוּ חֵפֶשׂ מְחֻפָּשׂ וְקֶרֶב אִישׁ וְלֵב עָמֹק : ח וַיֹּרֵם
אֱלֹהִים חֵץ פִּתְאוֹם הָיוּ מַכּוֹתָם : ט וַיַּכְשִׁילֻהוּ עָלֵימוֹ
לְשׁוֹנָם יִתְנֹדְדוּ כָּל־רֹאֵה בָם : י וַיִּירְאוּ כָּל־אָדָם
וַיַּגִּידוּ פֹּעַל אֱלֹהִים וּמַעֲשֵׂהוּ הִשְׂכִּילוּ : יא יִשְׂמַח צַדִּיק
בַּיהוָה וְחָסָה בוֹ וְיִתְהַלְלוּ כָּל־יִשְׁרֵי־לֵב : סה א לַמְנַצֵּחַ

רש"י

במסתרים תם · יגורוהו בחליהם : (ו) יספרו לטמון מוקשים · ידברו אל המלך במרמה דברים טמונים שאפילו המלך לא הבין למה היו עושין כך והם היו מתכוונים לטמון לדניאל מוקשים להלכד בהם שאמרו לדריוש אתיעטו כל סרכי מלכותא וגו' לקימא קים מלכא וגו' (שם) שלא יתפלל שום אדם תפלתו לפני שום אלוה חוץ ממך עד שלשים יום : (ז) יחפשו עולת · מבקשים עלילות כמו שנאמר (שם) הוו בעין עילה להשכחה לדניאל : טמנו · (מהר"ז אפשר שכן היה גרסתו עמנו בטי"ת ואפשר דסבירא ליה שהתי"ו מתחלפת בטי"ת לפרשו לשון הטמנה וצריך עיון) בלבם ולא גילו דעתם את חפש העלילה המחופש על ידם וקרב מחשבותם ועומק לבם : וקרב איש · איש מהם כל אחד ואחד טמן מחשבתו : (ח) וירם אלהים · ירה אותם לגוב אריות כדכתיב (שם) אמר מלכא והתיו לגבריא אלך די אכלו קרצוהי די דניאל ולגוב אריותא רמו וגו' : (ט) ויכשילהו עלימו לשונם · הכשלון שדימוהו להכשילו עלימו נהפך לשונם : יתנודדו · בראשם להניע ראש ולשחק עליהם כל רואה בם : (יא) ישמח צדיק · דניאל : ויתהללו כל ישרי לב · יתפארו על יושר לבם וישתבחו בעצמם כי

מצודת ציון

(ו) למו · להם: (ז) עולת · עלילות :
תמנו · כמו תממו וכן חסדי ה' כי
לא תמנו (איכה ג') והוא מלשון תם
והשלמה : (ט) יתנודדו · מלשון

מצודת דוד

דניאל : (ז) יחפשו · היו מחפשים
למצוא עלילה להמיתו וכאשר תמו את
החפוש שהיו מחפשים ומצאו העצה
היה כל א' מסתירה בקרבו בעומק
הלב לבל ירגיש מי : (ח) ויורם ·
וסוף הדבר היה שה' השליכם לגוב האריות תמורת דניאל ומכותם באה פתאום כחץ הממית : (ט) ויכשילוהו עלימו לשונם · הביאו מכשול על עצמם וכל הרואה יגודד עליהם בראש דרך לעג : (י) וייראו · אז והלאה כל אדם יפחד לנפשו מעשות כזאת ויספרו זה לזה פועל אלהים וישכילו מעשהו איך נלכד בשחת אשר טמנו : (יא) בה' · בתשועת ה' : יחסה בו · ע"ז יחסה בו בכל עת : ויתהללו · ישבחו א"ע על שהשכילו לדעת שה' הוא האלהים :

מִזְמוֹר לְדָוִד שִׁיר׃ ב לְךָ דֻמִיָּה תְהִלָּה אֱלֹהִים בְּצִיּוֹן
וּלְךָ יְשֻׁלַּם־נֶדֶר׃ ג שֹׁמֵעַ תְּפִלָּה עָדֶיךָ כָּל־בָּשָׂר יָבֹאוּ׃
ד דִּבְרֵי עֲוֺנֹת גָּבְרוּ מֶנִּי פְּשָׁעֵינוּ אַתָּה תְכַפְּרֵם׃ ה אַשְׁרֵי
תִּבְחַר וּתְקָרֵב יִשְׁכֹּן חֲצֵרֶיךָ נִשְׂבְּעָה בְּטוּב בֵּיתֶךָ קְדֹשׁ
הֵיכָלֶךָ׃ ו נוֹרָאוֹת בְּצֶדֶק תַּעֲנֵנוּ אֱלֹהֵי יִשְׁעֵנוּ מִבְטָח
כָּל־קַצְוֵי־אֶרֶץ וְיָם רְחֹקִים׃ ז מֵכִין הָרִים בְּכֹחוֹ נֶאְזָר

ר ש " י

בסוסים הם שהקדוש ברוך הוא בעזרתם : סה (ב) לך דומיה תהלה · השתיקה תהלה לך לפי שאין קץ לשבחך המרבה בשבח אינו אלא גורע : אלהים בציון · אלהים השוכן בציון · (מצאתי) : שימו כבוד תהלתו · לא יותר מדאי אך דומיה תהלה וכמדומה הללוהו באימה בל' הלעויה שם בן שתי אותיות מתורגם דחילא עזי וזמרת יה (לקמן קיח) ויד על כס יה (שמות יז) ולשון וגילו ברעדה דומה לזה · (סא"א) (הסגה"ה שייך לקמן ס"ו פסוק ג) · ד"א לך דומיה תהלה אלהים בציון · את אשר דוממת ומחרשת על מה שעשו אויביך בציון תהלה היא לך שהיכולת בידך להנקם ואתה מאריך אף: (ד) דברי עונות גברו מני · ואין אנו יכולים להספיק לסדר כולם לפניך לפי שהם רבים אלא בכלל אחד אנו מתפללים לפניך שפשעינו אתה תכפרם : (ה) אשרי · מי אשר תבחר ותקרב אשר ישכון בחצריך : נשבעה בטוב · שבביתך ומקדושת היכלך ששכינתך שורה שם : (ו) נוראות בצדק תעננו · בצדקתך תעננו לעשות נוראות בעובדי כוכבים : מבטח · אתה ומנוס לכל יושבי קצות ארץ מקצה הארץ ועד קצותה : וים רחוקים · אפי' לרחוקים שבים אתה מבטח שבכל מקום ממשלתך : (ז) מכין הרים בכחו · שמצמיח

מצודת דוד

סה (ב) לך דומיה תהלה וגו' · ר"ל אתה ה' השוכן בציון הדומיה נחשבת לך לתהלה כי אין להגביל את תהלתך ולכן אין להרבות בתארים: ולך ישולם נדר· כי תושיע להנודרים בעת צרה וישולם א"כ הנדר : (ג) שומע תפלה · על כי אתה שומע תפלה לזה יבואו אליך כל בשר להתפלל לפניך : (ד) גברו מני · ר"ל עם כי אין בהזכיות להכריע את העונות עכ"ז תכפרם בחסדך : (ה) אשרי תבחר · אשרי להעם אשר תבחר ותקרב להיות שוכן בחצריך והנה נשבעה בהטוב והשפעה הבאה מביתך והיכלך הקדוש : (ו) נוראות בצדק · בצדקתך תעננו בדבר הנוראות והנפלאות אשר תעשה עמנו : מבטח · הנה אתה המבטח של כל היושבים בקצות הארץ ועל הימים הרחוקים כי כולם יבטחו בך : (ז) מכין · הוא

מצודת ציון

נדידם : סה (ב) דומיה · שתיקה : (ג) עדיך · אליך כמו תגע עדיך

בִּגְבוּרָה: ח מַשְׁבִּיחַ ׀ שְׁאוֹן יַמִּים שְׁאוֹן גַּלֵּיהֶם וַהֲמוֹן
לְאֻמִּים: ט וַיִּירְאוּ ׀ יֹשְׁבֵי קְצָוֺת מֵאוֹתֹתֶיךָ מוֹצָאֵי בֹקֶר
וָעֶרֶב תַּרְנִין: י פָּקַדְתָּ הָאָרֶץ ׀ וַתְּשֹׁקְקֶהָ רַבַּת תַּעְשְׁרֶנָּה
פֶּלֶג אֱלֹהִים מָלֵא מָיִם תָּכִין דְּגָנָם כִּי־כֵן תְּכִינֶהָ:
יא תְּלָמֶיהָ רַוֵּה נַחֵת גְּדוּדֶיהָ בִּרְבִיבִים תְּמֹגְגֶנָּה צִמְחָהּ

רש"י

ההרים שהם קשים בכחו ומזמין ומכין בהם מזונות ומכין מטר כדכתיב (לקמן קמז) המכין לארץ מטר המצמיח הרים חציר: נאזר בגבורה· לפי שבא להזכיר גבורות גשמים אמר נאזר בגבורה: (ח) משביח· משפיל וכן והכם באחור ישבחנה (משלי כט) בשוא גליו אתה תשבחם (לקמן פט): (ט) מוצאי בוקר וערב תרנין· לך את הבריות יושבי הקצוות בבוקר אומרים ברוך יוצר המאורות ובערב ברוך מעריב ערבים: (י) פקדת הארץ· כשאתה חפץ להיטיב אתה פוקד את הארץ ומשקה אותה: רבת תעשרנה· הרבה אתה מעשרה מפלג שלך שהוא מלא מים ותכין בו דגנם של יושבי קצוות כי בכן אתה מכין אותה: (יא) תלמיה· הן שורות המחרישה: רוה· כמו נרוה: נחת גדודיה· כמו לנחת גדודיה להניח לגדודים לעשות נחת לבריות אתה תמוגגנה ברביבים של מטר: תמגגנה· לשון המסה:

מצודת ציון

(איוב ד'): (ח) משביח· משקיט ומשפיל כמו בשוא גליו אתה תשבחם (לקמן פ"ט): שאון· המייה: (י) פקדת· ענין זכרון והשגחה: ותשקקה· מל' השקאה: פלג· אמת המים: (יא) תלמיה· ערוגות כמו על תלמי שדי (הושע י"ב): רוה· ענין שביעה: ברביבים· הוא המטר הדק כמו וכרביבים עלי עשב (דברים ל"ב): תמוגגנה· מלשון

מצודת דוד

מכין מטר רב לרוות ההרים ברוב כחו כי הוא נאזר וחגור בגבורה: (ח) משביח· משקיט ומשפיל המיית הים וגליו וכמו כן משבית המיית לאומים ההומים לכלותנו: מאותותיך· ע"י אותות הברקים והרעמים יפחדו ממך יושבי קצות הארץ: מוצאי· המאורות היוצאים להאיר בבוקר ובערב היציאה ההיא תעורר לב הבריות לרנן לך כאשר יראו שלא ישנו את תפקידם: (י) פקדת· בעת תשגיח בארץ להשקותה אז תעשר אותה בהרבות מטר: פלג אלהים· אמת המים הבאה לה מאלהים היא מלאה מים: תכין· ובזה תכין דגנם כי כ[ן] דרכך להכין הדגן ע"י רבוי המטר: (יא) תלמיה רוה· במה שתשביע תלמי השדה יהיה נחת לגדודיה הם הבריות המתהלכים בארץ: ברביבים על ידי הרביבים תמוגג ותרטיב את האדמה ובזה תברך צמחה

עטרת

תְּבָרֵךְ׃ יב עִטַּרְתָּ שְׁנַת טוֹבָתֶךָ וּמַעְגָּלֶיךָ יִרְעֲפוּן דָּשֶׁן׃
יג יִרְעֲפוּ נְאוֹת מִדְבָּר וְגִיל גְּבָעוֹת תַּחְגֹּרְנָה׃ יד לָבְשׁוּ
כָרִים׀ הַצֹּאן וַעֲמָקִים יַעַטְפוּ־בָר יִתְרוֹעֲעוּ אַף־יָשִׁירוּ׃
סו א לַמְנַצֵּחַ שִׁיר מִזְמוֹר הָרִיעוּ לֵאלֹהִים כָּל־הָאָרֶץ׃
ב זַמְּרוּ כְבוֹד־שְׁמוֹ שִׂימוּ כָבוֹד תְּהִלָּתוֹ׃ ג אִמְרוּ
לֵאלֹהִים מַה־נּוֹרָא מַעֲשֶׂיךָ בְּרֹב עֻזְּךָ יְכַחֲשׁוּ לְךָ אֹיְבֶיךָ׃
ד כָּל־הָאָרֶץ׀ יִשְׁתַּחֲווּ לְךָ וִיזַמְּרוּ־לָךְ יְזַמְּרוּ שִׁמְךָ סֶלָה׃

ר ש"י

(יב) עטרת שנת טובתך · ע"י הגשמים אתה מעטר בכל טוב את השנה שאתה חפץ להיטיב : ומעגליך · הם השמים שהם אבק רגליך : ירעפון · יטיפון : דשן · שומן : (יג) ירעפו · השמים בנאות המדבר : (יד) לבשו כרים הצאן · יתלבשו השרון והערבה מן הצאן הבאים לרעות בדשא אשר הצמיח המטר : ועמקים יעטפו בר · על ידי המטר יהיו מעוטפים העמקים בתבואה ואז יתרועעו הבריות תרועת שמחה וישירו מרוב הברכה : סו (ב) זמרו כבוד שמו · זמרו בכבוד שמו אי נמי ספרו כבוד שמו בזמר ושיר : (ג) מה נורא · כל אחד ממעשיך : ברוב עוזך · כשאתה מראה לעולם עוזך על ידי דבר או חרב או רעב או נגעים אויביך הרשעים מרוב פחד

מצודת דוד

(יב) עטרת · תעטר את השנה שהשפעת בה טובתך כי תהיה מעוטרת בתבואה ופירות: ומעגליך · העננים יזלו גשמי ברכה : (יג) נאות מדבר · המקומות היבשות כמדבר יזלו גם שמה דשן להצמיח הרבה תבואה : וגיל וגו' · הגבעות תהיינה חגורות בגיל ר"ל רב תבואה יגדל בהן : (יד) לבשו כרים הצאן · הכבשים שבצאן ילבשו בשר ושומן בעבור המרעה הטוב : יעטפו בר · יהיו מכוסים בתבואה מבלי מקום פנוי : יתרועעו · כל הבריות יריעו תרועת שמחה : סו (א) הריעו · בעת בוא המלך המשיח יריעו כל העמים תרועת מלך לקבל את ה' לאלוה : (ב) כבוד שמו · כפי הכבוד הראוי לשמו : שימו · הללוהו בכבוד הראוי לו וכפל הדבר במ"ש : (ג) אמרו לאלהים · אמרו אל אלהים : מה נורא · מה מאד נוראים ונפלאים מעשיך : ברוב · בעבור רוב עוזך יכחשו לך אויביך לאמר שהמה אוהביך : (ד) יזמרו שמך סלה .

מצודת ציון

המגה והמסה : (יב) ומעגליך · מל' מעגל ודרך והם העננים שהם לנגד השמים ונאמר וחוג שמים יתהלך (איוב כ"ב) ולזה יקראו העננים מעגליו: ירעפון · ענין הזלה והטפה כמו יערוף כמטר לקחי (דברים ל"ב) : דשן · שומן : (יג) נאות · ענין מדור : (יד) כרים · כבשים: יעטפו · מל' עטיפה ולבישה : בר · תבואה כמו לשבור בר ממצרים (בראשית מ"ב) : יתרועעו · מל' תרועה :

ה לְכוּ וּרְאוּ מִפְעֲלוֹת אֱלֹהִים נוֹרָא עֲלִילָה עַל־בְּנֵי אָדָם:
ו הָפַךְ יָם ׀ לְיַבָּשָׁה בַּנָּהָר יַעַבְרוּ בְרָגֶל שָׁם נִשְׂמְחָה בּוֹ:
ז מֹשֵׁל בִּגְבוּרָתוֹ ׀ עוֹלָם עֵינָיו בַּגּוֹיִם תִּצְפֶּינָה הַסּוֹרְרִים ׀
אַל־־־יָרִימוּ ירומו ק׳ לָמוֹ סֶלָה: ח בָּרְכוּ עַמִּים ׀ אֱלֹהֵינוּ
וְהַשְׁמִיעוּ קוֹל תְּהִלָּתוֹ: ט הַשָּׂם נַפְשֵׁנוּ בַּחַיִּים וְלֹא־נָתַן
לַמּוֹט רַגְלֵנוּ: י כִּי־בְחַנְתָּנוּ אֱלֹהִים צְרַפְתָּנוּ כִּצְרָף־כָּסֶף:
יא הֲבֵאתָנוּ בַמְּצוּדָה שַׂמְתָּ מוּעָקָה בְמָתְנֵינוּ: יב הִרְכַּבְתָּ

רש״י

מודים על כחש ועבירות שבידם (ע״כ הגה׳): (ה) נורא עלילה · יראוי על בני אדם פן ימצא להם פשע כי כל מעשיהם גלוים לך: (ו) הפך ים ליבשה · ים סוף: שם נשמחה בו · מצאתי שם היה דבר שהיה נשמח בו כלומר שראה הים את הקדוש ברוך הוא: (ז) אל ירומו · אל יהי ידם רמה: (ח) ברכו עמים אלהינו · על נפלאותיו שהוא שם נפשנו בחיים בגלות ואיככם יכולין להשמיד אותנו: (י) כי בחנתנו · בצרה בגולה: צרפתנו · להסיר הסיגים ממנו שנשוב בתשובה לפניך כמו שצורפים הכסף להסיר הסיגים ממנו: (יא) הבאתנו במצודה · במקום צר כמו במאסר: מועקה · ל׳ מסגר וכל המעיק והמציק כמוהו: (יב) הרכבת אנוש לראשנו · מלכי כל אומה

מצודת ציון

סו (ה) עלילה · מל׳ מעללים ופעולות: (ז) תצפינה · מל׳ צפיה: (ט) למוט · מל׳ נטיה והטה: (יא) במצודה · ר״ל במאסר של מצר חזק כמו יביאהו במצודות (יחזקאל יט): מועקה · צרה וצוקה כמו מעיק תחתיכם (עמוס ב׳): במתנינו · הוא המקום

מצודת דוד

לעולם יזמרו לשמך ולא יחזרו לסורם: (ה) לכו: אז יאמרו ישראל זה לזה לכו וראו וגו׳: נורא עלילה · מעשיו נוראים בעבור בני אדם והם ישראל: (ו) הפך ים · בעת יצאו ממצרים: בנהר יעברו ברגל · בימי יהושע עברו בירדן ברגלם: בו · בהישועה הבאה ממנו: (ז) מושל · עתה הנה מושל בגבורתו על כל העולם ועיניו צופים בגוים להשיב להם גמול: הסוררים · הסרים מדרך הטוב לא יהיה להם עוד התרוממות עד עולם: (ט) השם וגו׳ · ולא יכלתם לכלות אותנו: למוט רגלנו · להיות נופלים באין תקומה כי אם כליתם אותנו אז הייתם מקבלים עתה עונש רב מרבה להכיל: (י) כי בחנתנו · הצרות אשר באו עלינו שמה היו לבחון אותנו אם נהיה עומדים באמונת ה׳: צרפתנו · כמו הצורף מסיר סיג הכסף על ידי הצירוף כן נתמרקו עונינו ע״י הצרות: (יא) הבאתנו במצודה · אף כי ישבנו במאסר הוספת עוד לשים במתנינו דבר המעיק ומיצר: (יב) הרכבת אנוש ·

אֱנוֹשׁ לְרֹאשֵׁנוּ בָּאנוּ בָאֵשׁ וּבַמַּיִם וַתּוֹצִיאֵנוּ לָרְוָיָה׃
יג אָבוֹא בֵיתְךָ בְעוֹלוֹת אֲשַׁלֵּם לְךָ נְדָרָי׃ יד אֲשֶׁר־פָּצוּ
שְׂפָתָי וְדִבֶּר־פִּי בַּצַּר־לִי׃ טו עֹלוֹת מֵחִים אַעֲלֶה־לָּךְ
עִם־קְטֹרֶת אֵילִים אֶעֱשֶׂה בָקָר עִם־עַתּוּדִים סֶלָה׃
טז לְכוּ־שִׁמְעוּ וַאֲסַפְּרָה כָּל־יִרְאֵי אֱלֹהִים אֲשֶׁר עָשָׂה
לְנַפְשִׁי׃ יז אֵלָיו פִּי־קָרָאתִי וְרוֹמַם תַּחַת לְשׁוֹנִי׃
יח אָוֶן אִם־רָאִיתִי בְלִבִּי לֹא יִשְׁמַע אֲדֹנָי׃ יט אָכֵן
שָׁמַע אֱלֹהִים הִקְשִׁיב בְּקוֹל תְּפִלָּתִי׃ כ בָּרוּךְ אֱלֹהִים
אֲשֶׁר לֹא־הֵסִיר תְּפִלָּתִי וְחַסְדּוֹ מֵאִתִּי׃ סז א לַמְנַצֵּחַ בִּנְגִינוֹת

רש"י

ולאורה: (יג) אבוא ביתך · בבנותך בית המקדש נשלם נדרינו שנדרנו בגולה: (טו) מחים · שמנים לשון מוח: (טז) כל יראי אלהים · הם הגרים שנתגיירו: (יז) אליו פי קראתי · כשהיינו בגולה קראנוהו וספרנו רוממותו בלשוננו: ורומם · כמו ונתרומם · מצאתי · כפי קראתי אליו · ורומם שם מלה רוממות שלו מוכן תחת לשוני להוציאה בפה כמו (איוב כ) יכחידנה תחת לשונו: (יח) און אם ראיתי וגו' · לא פעל עמנו כחטאתינו ועשה עצמו כלא רואה ולא שומע און שבלבבנו: (יט) אכן · באמת יש לדעת: (כ) אשר לא הסיר תפלתי · מלפניו וחסדו לא הסיר מאתי:

מצודת דוד

הם מלכי העובדי כוכבים: ותוציאנו · אבל עכ"ז סוף הדבר הוצאת אותנו לרויה ולא כלינו בידם: (יג) אבוא · ולזה אבוא לביתך בעולות וכו': (יד) אשר פצו וגו' · לנדור לה': (טו) קטורת אילים · הקטרת אימורי אילים: סלה · לעולם מבלי הפסק כי הבהמ"ק האחרון לא יחרב עוד: (טז) לכו שמעו · אמר דוד אל יפוג לבבכם מלהאמין כי שמעו וגו' את אשר עשה לנפשי ומזה תאמינו שגם לכם יעשה כזאת: (יז) אליו פי קראתי · בעת הייתי בצרה: ורומם · רוממות ה' היתה תחת לשוני ר"ל ספרתי רוממות האל: (יח) און וגו' · אף כשראיתי בלבי און ר"ל אף אם חשבתי לעשות עון מה עכ"ז לא ישמע ה' ר"ל עשה עצמו כאלו לא ישמע ולא ידע מחשבתי כי אינו מצרף מחשבה רעה למעשה ולא דחה את תפלתי בעבור המחשבה ההיא: (כ) לא הסיר תפלתי · לא דחה תפלתי מלפניו בעבור רוע המחשבה ההיא: וחסדו מאתי · מוסב על לא הסיר חסדו

מצודת ציון

שחוגרין שם החגורה: (יב) לרויה · לשביעה: (יד) פצו · פתחו: (טז) מחים · שמנים ובעלי מוח: (יט) אכן · באמת:

מִזְמוֹר שִׁיר: ב אֱלֹהִים יְחָנֵּנוּ וִיבָרְכֵנוּ יָאֵר פָּנָיו אִתָּנוּ סֶלָה:
ג לָדַעַת בָּאָרֶץ דַּרְכֶּךָ בְּכָל־גּוֹיִם יְשׁוּעָתֶךָ: ד יוֹדוּךָ
עַמִּים ׀ אֱלֹהִים יוֹדוּךָ עַמִּים כֻּלָּם: ה יִשְׂמְחוּ וִירַנְּנוּ
לְאֻמִּים כִּי־תִשְׁפֹּט עַמִּים מִישֹׁר וּלְאֻמִּים ׀ בָּאָרֶץ תַּנְחֵם
סֶלָה: ו יוֹדוּךָ עַמִּים ׀ אֱלֹהִים יוֹדוּךָ עַמִּים כֻּלָּם: ז אֶרֶץ
נָתְנָה יְבוּלָהּ יְבָרְכֵנוּ אֱלֹהִים אֱלֹהֵינוּ: ח יְבָרְכֵנוּ אֱלֹהִים
וְיִירְאוּ אוֹתוֹ כָּל־אַפְסֵי־אָרֶץ: סח א לַמְנַצֵּחַ לְדָוִד מִזְמוֹר
שִׁיר: ב יָקוּם אֱלֹהִים יָפוּצוּ אוֹיְבָיו וְיָנוּסוּ מְשַׂנְאָיו

ר ש״י

סז (ב) יאר פניו · להראות פנים שוחקות לתת טל ומטר : (ג) לדעת בארץ דרכך · להודיע שמדתך להיטיב לעמך ועל זה יודוך וישמחו וירננו לאומים : (ה) כי תשפט עמים מישור · לזכות : תנחם · תנהגם בדרך המישור ועל זאת יודוך עמים כולם : (ו) ארץ נתנה יבולה · וגם על הארץ שנתנה יבולה ועל אשר יברכנו השם (סא״א) : (ח) וייראו אותו כל אפסי ארץ · שיאמרו ראו אלו שהיו יראי השם איך ברכם וגדלם : סח (ב) יקום אלהים יפוצו אויביו · עמלק וביוצא בו :

מצודת ציון

סז (ה) מישור· מלשון ישר: תנחם· תנהגם : (ז) יבולה · פריה ולמחה: (ח) אפסי· קצוות: סח (ב) יפוצו·

מצודת דוד

מאתי והוזר למעלה לומר מזה תדעו כאשר שמע אלי כן ישמע אליכם ותלאו מן הגולה: סז (ב) יחננו · יעשה עמנו חנינה : יאר פניו · יראה לנו פנים מאירות ושוחקות: (ג) לדעת· בכדי שיהא נודע בכל הארץ דרכך שאתה משלם גמול להמאמינים בך: בבל גוים· השמועה שתעשה לעמך יהיה נודע בכל גוים : (ד) יודוך · אז יודוך כל העובדי כוכבים בראותם שאינך מקפח שכר המאמינים בך : (ה) לאומים · העובדי כוכבים שלא הרעו לישראל ישמחו אז בראותם אשר תשפוט העמים במישור ר״ל בדין הראוי לפי הגמול ולכן ישמחו על אשר מנעו מלעשות רע לישראל: ולאומים· את העובדי כוכבים ההם תנהגם בארץ לעולם לטייל בה לארכה ולרחבה בהשקט ושאנן : (ו) יודוך · גם בעבור זה כולם יודוך כי יראו שאף לאו״ה תטיב לכ״א כגמולו : (ז) ארץ · אז תתן הארץ את יבולה : (ח) יברכנו · ר״ל על כי יברכנו אלהים לזה יפחדו ממנו כל היושבים בקצות הארץ בראותם שהוא משגיח ומשיב גמול : סח (ב) יקום לנקום נקמת ממנו : אויביו · אויבי ישראל נקראים אויבי המקום

מִפָּנָיו׃ ג כְּהִנְדֹּף עָשָׁן תִּנְדֹּף כְּהִמֵּס דּוֹנַג מִפְּנֵי־אֵשׁ יֹאבְדוּ
רְשָׁעִים מִפְּנֵי אֱלֹהִים׃ ד וְצַדִּיקִים יִשְׂמְחוּ יַעַלְצוּ לִפְנֵי
אֱלֹהִים וְיָשִׂישׂוּ בְשִׂמְחָה׃ ה שִׁירוּ ׀ לֵאלֹהִים זַמְּרוּ שְׁמוֹ
סֹלּוּ לָרֹכֵב בָּעֲרָבוֹת בְּיָהּ שְׁמוֹ וְעִלְזוּ לְפָנָיו׃ ו אֲבִי
יְתוֹמִים וְדַיַּן אַלְמָנוֹת אֱלֹהִים בִּמְעוֹן קָדְשׁוֹ׃ ז אֱלֹהִים ׀
מוֹשִׁיב יְחִידִים ׀ בַּיְתָה מוֹצִיא אֲסִירִים בַּכּוֹשָׁרוֹת אַךְ־

רש"י

(ג) כהנדוף · כהתנדף כאשר יתנדף העשן כן תנדפם: מפני אלהים · מפני הארון בימי משה ובנוחה יאמר שובה ה' וגו' (במדבר י'): (ד) וישישו בשמחה · וזהו המשוב וכן יאמרו שירו לאלהים וגו': (ה) סולו · לשון שבח וכן לא תסולה בכתם אופיר (איוב כ"ח) המסולאים בפז (איכה ד'): ביה שמו · בשם יה שהוא לשון יראה כדמתרגמינן דחילא עזי וזמרת יה (לקמן קי"ח) וכן כי יד על כס יה (שמות י"ז) וכן כי ביה ה' (ישעיה כ') תרגום ארי בכן תתפרקון במימר דחילא ה' ותקיף עלמא אומר המשורר שבחו לפניו וגורו מפניו ועלזו · וזהו דוגמת האמור במקום אחר וגילו ברעדה (לעיל ב'): (ו) אבי יתומים · וזהו השבח שתשבחו לפניו כל הענין עד סוף כל המזמור: אבי יתומים · שנעשה אב לישראל שהם יתומים כמו שנאמר (איכה ה') יתומים היינו ואין אב: ודין אלמנות · שעשה משפטה של ירושלים שנאמר בה היתה כאלמנה (שם): (ו) מושיב יחידים ביתה · ישראל שהיו מפוזרין כנסם יחד איש איש מגלתו והושיבם בבית שלם וכניסה שלמה: (ז) מוציא אסירים בכושרות · הוציא את ישראל ממצרים

מצודת דוד

(ג) כהנדוף עשן · כמו העשן הנדחף ממקומו ברוח קל כן תנדוף האויב בשבה קלה: (ה) שירו לאלהים · ר"ל היו בטוחים על התשועה ומעתה שירו עליה: סולו · רוממו לה' הרוכב על השמים הנקראים ערבות: ביה שמו · רצה לומר היו בטוחים בהתשועה בעבור כי עתה יה שמו ואין השם שלם עד הזמן ההוא ותבוא א"כ התשועה למען שמו ולזה מעתה עלזו ושמחו לפניו: (ו) אבי יתומים וגו' במעון קדשו · ר"ל אף כי אלהים יושב במעון קדשו בשמים ממעל מ"מ משגיח הוא בתחתונים והוא לאב ולדיין לישראל הנקראים יתומים ואלמנות כמ"ש יתומים היינו וגו' ותינו כאלמנות (איכה ה'): (ז) מושיב יחידים · ר"ל בהיותם

מצודת ציון

ענין פזור: (ג) כהנדוף · ענין דחיפה כמו עלה נדף (ויקרא כ"ו): כהמס · מלשון המסה והמגה: דונג · שעוה: (ד) יעלצו · ענין שמחה: (ה) סולו · ענין הרמה והגבהה כמו סולו סולו המסלה (ישעיה ס"ב): (ו) במעון · ענין מדור: (ז) בכושרות · מל'

סֹורְרִים שָׁכְנוּ צְחִיחָה׃ ח אֱלֹהִים בְּצֵאתְךָ לִפְנֵי עַמֶּךָ
בְּצַעְדְּךָ בִישִׁימוֹן סֶלָה׃ ט אֶרֶץ רָעָשָׁה׀ אַף־שָׁמַיִם נָטְפוּ
מִפְּנֵי אֱלֹהִים זֶה סִינַי מִפְּנֵי אֱלֹהִים אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל׃
י גֶּשֶׁם נְדָבוֹת תָּנִיף אֱלֹהִים נַחֲלָתְךָ וְנִלְאָה אַתָּה כוֹנַנְתָּהּ׃
יא חַיָּתְךָ יָשְׁבוּ־בָהּ תָּכִין בְּטוֹבָתְךָ לֶעָנִי אֱלֹהִים׃ יב אֲדֹנָי

ר ש" י

בחודש שהוא כשר להולכי דרכים לא חמה ולא צנה : אך סוררים · מצרים : שכנו צחיחה · נשארה ארצם ציה ושממה · מצאתי : (ח) בצעדך · כשצעדת בצעד שלך : סלה · שם הראיתני זה דרכך לעולם לכל צרה גאולה : (ט) זה סיני · גם הוא רעש מפני ה' אלהי ישראל : (י) גשם נדבות תניף · עוד זאת עשית לנו אם הוצרכנו לגשמים הניפות והטלת עלינו תמיד גשמי נדבה וברכה : נחלתך ונלאה אתה כוננתה · כשהיתה נחלת ארצך נלאה וצמאה למטר אתה כוננת אותה · מצאתי · נחלתך ונלאה הקרויה נחלתך והיא נלאה כלומר פעמים שהיא כך : (יא) חיתך ישבו בה · עדתך ישבו בה כמו ויאספו פלשתים את מחניהם לחיה (שמואל ב' כ"ג) · ד"א חיתך כנסת ישראל קרויה בהמתו וחיתו של הקב"ה : תכין בטובתך·

מצודת ציון

כשר : צחיחה · ענין צמאון ויובש כמו צחיח סלע (יחזקאל כ"ד) : (ח) בצעדך · מלשון צעד ופסיעה : בישימון · מל' שממה : (ט) נטפו · מל' טיפה וזלה : (י) תניף · ענין הזלה והטפה כמו ונופת צופים (לעיל י"ט) : ונלאה · הוי"ו יתירה והוא ענין עייפות כמו ונלאיתי כלכל (ירמיה כ') : כוננתה · מל' הכנה : (יא) חיתך · עדתך וכן ותית

מצודת דוד

במצרים יחידים מפוזרים בכל הארץ אחד הנה ואחד הנה הלא בעת בוא הגאולה כנס המקום אתכם בשעה אחת לרעמסס והושיב אתכם בבית אחד כלומר בכנסיה אחת : מוציא · האסרים במאסר הגלות היה מוציא בעת הכושר אשר ייטב להולכי דרכים לא חמה ולא צנה כי כן הוא בימי ניסן : אך סוררים · רק אנשי מצרים הסוררים הם לבדם נשארו שוכנים בארץ צמאון ויובש בעבור רוב המכות שהכה בהם אבל אתם הייתם מלאים כל טוב ובטוחים תהיו שכ"כ יהיה לעתיד : (ח) בצאתך · בעמוד הענן להורותם הדרך : בישימון סלה · במדבר שהוא מעולם מקום שממון ואין שם דרך סלולה : (ט) ארץ · העובדי כוכבים יושבי הארץ : שמים · שרי מעלה : נטפו · זיעה מגודל החרדה : זה סיני · ר"ל זה האלהים הנגלה לישראל על הר סיני : (י) גשם נדבות · כשבאו לארץ הזאת עליה גשמי נדבה ר"ל לא בגמול המעשה כ"א בנדבה : נחלתך ונלאה · כשהיתה נחלתך עיפה וצמאה למטר הלא אתה ה' כוננת אותה במטר רב : (יא) חיתך · עדתך ישבו בהארץ ההיא : בטובתך · במדת טובך הכנת המטר לגדל התבואה להשביע נפש העני : (יב) אדני יתן ·

יִתֶּן־אֹמֶר הַֽמְבַשְּׂרוֹת צָבָא רָב׃ יג מַלְכֵי צְבָאוֹת יִדֹּדוּן
יִדֹּדוּן וּנְוַת בַּיִת תְּחַלֵּק שָׁלָל׃ יד אִם־תִּשְׁכְּבוּן בֵּין
שְׁפַתָּיִם כַּנְפֵי יוֹנָה נֶחְפָּה בַכֶּסֶף וְאֶבְרוֹתֶיהָ בִּירַקְרַק
חָרוּץ׃ טו בְּפָרֵשׂ שַׁדַּי מְלָכִים בָּהּ תַּשְׁלֵג בְּצַלְמוֹן׃

רש"י

כשיצאו ממצרים השהותם במדבר ארבעים שנה לפי שעמדו כנענים וגדעו את האילנות ובתוך כך שעכבו במדבר עמדו ותקנו הכל: (יב) אדני יתן אומר המבשרות וגו' · אומר מאמר · עוד הוא ישאג בקול להשמיע לצבאות הגוים הרבים ומהו אומרו: (יג) מלכי צבאות · הגוים: ידודון ידודון · יתנדדו ויטלטלו מתוך ארץ ישראל וכנסת ישראל שהיא נות בית תחלק את שללם כמו שנאמר והיה סחרה ואתננה קדש וגו' (ישעיה כ"ג): (יד) אם תשכבון בין שפתים וגו' · כל זה האומר יאמר להם אם אתם שכבתם בין תחומיכם והתענגתם בתענוגים זאת יונתי כנסיתי כנפיה נחפה בכסף ומהו הכסף והחרוץ: (טו) בפרש שדי וגו' · כשפירש הקב"ה לפניהם תורתו אשר המלכים בשלגים ומתלבנים בה בארץ צלמות וחשך אז נחפו כנפיה (כנפי יונה) בכספה וחמדתה של תורה ומצות: כנפי יונה · פלומ"א בלע"ז: ואברותיה · כנפים שמעופפת בהן: בירקרק חרוץ · פתר דונש בן לברט החרוץ הוא זהב ולכך נתנו המבורר אצל הכסף וירקרק החרוץ הוא הזהב אשר יוצא מארץ החוילה ומארץ כוש זהב טוב מאד מאד לא הוא ירוק ולא הוא אדום

מצודת דוד

ר"ל כמו ששה עמנו לשעבר כן יקיים אומר הנביאים המבשרות לצבא ישראל הגדול והרב: (יג) מלכי צבאות · וזהו הבשורה שמלכי צבאות העובדי כוכבים יהיו נדודים מא"י: ונות בית · הכנסיה הדרה מעולם בבתי הארץ היא תחלק לעצמה שלל מלכי הצבאות ההמה: (יד) אם תשכבון · ר"ל אף אם מצרות הגלות תהיו חשוכים ושחורים כשוכב בין מקום שפיתת הקדרות: כנפי יונה · מ"מ תהיו נאים כמו כנפי יונה הנראה כמחופה בכסף ובזהב מסובב הנוטה מעט לגוון הירוק ר"ל סוף הדבר לגאולה שלימה ורב טוב: (טו) בפרש · אז כאשר יפרש שדי לגרש מלכי עובדי כוכבים מא"י: בה · בהארץ שהיא תתלבן כשלג אתה

מצודת ציון

פלשתים (ש"ב כ"ג): (יב) המבשרות · מלשון בשורה: צבא רב · חיל רב: (יג) ידודון · מלשון נדידה: ונות · מל' נוה ומדור: שלל · ענין ביזה: (יד) שפתים · הוא מקום עריכת ומושב הקדרות כמו שפות הסיר (יחזקאל כ"ד): נחפה · מכוסה: ואברותיה · כנפים כמו אבר כיונה (לעיל נ"ה): בירקרק · גוון ירוק: חרוץ · מין זהב טוב כמו ומחרוץ תבואתה (משלי ג'): (טו) בפרש · מל' הפרשה ופרוד: תשלג · מלשון שלג: בצלמון · מל' צלמות ור"ל חושך:

טו הַר־אֱלֹהִים הַר־בָּשָׁן הַר־גַּבְנֻנִּים הַר־בָּשָׁן׃ יז לָמָּה ׀
תְּרַצְּדוּן הָרִים גַּבְנֻנִּים הָהָר חָמַד אֱלֹהִים לְשִׁבְתּוֹ אַף־
יְהוָה יִשְׁכֹּן לָנֶצַח׃ יח רֶכֶב אֱלֹהִים רִבֹּתַיִם אַלְפֵי שִׁנְאָן

רש"י

ולכך קראו ירקרק כמו (ויקרא י"ג) לבן אדמדם שאינו לא לבן ולא אדום ולכך נכפל ירקרק אדמדם: (טו) מלכים. אלו ת"ח כמו שנאמר (משלי ח') בי מלכים ימלוכו: בפרש. לשון ופרשו את השמלה (דברים כ"ב) בוררין את הדבר כשמלה חדשה: (טז) הר אלהים הר בשן. ושיכן פירושו בהר סיני שהוא הר אלהים וסמוך לבשן בעבר הירדן: הר גבנונים. הר המיוחד שבהרים: גבנונים. לשון הרים על שם גובהם כמו (יחזקאל ט"ז) ותבני לך גב. כל דבר גבוה קרוי גב: (יז) למה תרצדון הרים גבנונים. כל זה מוסב על ה' יתן אומר. עוד יאמר להם למה תרצדון הרים גבנונים למה תארבון אתם ההרים גבנונים הגבוהים להשחית את ההר אשר חמד אלהים לשבתו לשרות עליו שכינתו הוא הר הבית אף הוא לנצח ישכון שם קדושתו קדושת עולם משנבחר לשבתו לא שרתה שכינה במקום אחר. ראיתי ביסודו של ר' משה הדרשן רצד הוא תארב בלשון ערבי אבל מנחם פירש תרצדון כמו תרקדון אף על אותו לשון נופל השיטה הזאת: (יח) רכב אלהים וגו'. עוד זה מוסב על ה' יתן אומר להזכיר חבת עמו אף כשנגלה רכב אלהים רבותים של אלפי שנאנים שנונים

מצודת ציון

(טז) הר בשן. הוא מקום דשן ושמן כמ"ש שמעו וגו' פרות הבשן (עמוס ד'): גבנונים. מל' גב וגובה והנוני"ן באים להקטין כמו האמינון אחיך (ש"ב י"ג): (יז) תרצדון. כמו תרקדון: (יח) אלפי. שרים וגדולים כמו אלופי יהודה (זכריה י"ב): שנאן. כן יקראו מלאכי

מצודת דוד

העדה היושבת בגולה בגלות: (טז) הר אלהים וגו'. הר סיני אשר ירד עליו אלהים הוא לכם הר בשן ר"ל כמו שהר בשן הוא דשן ושמן ומקום מרעה כן הוא לכם הר סיני כי זכות התורה שקבלתם שמה היא הרועה אתכם ומגין עליכם: הר גבנונים וגו'. הר בית ה' שהוא מקטני ההרים הוא לכם הר בשן כי זכות המקדש עומדת לכם ורועה אתכם בהר בשן שהוא מקום מרעה: (יז) למה תרצדון. אתם מלכי העובדי כוכבים הנמשלים מול המקום להרים קטנים למה תרקדון בהיכלו הלא הוא ההר אשר חמד ה' לשבת בו ואף ישכון שם לנצח ולא ישאר בידכם: (יח) רכב אלהים. מוסב למעלה לומר גם בעבור זה היו בטוחים כי סוף הדבר תהיה גאולה שלימה כי ראה חבתך לפני המקום כי הלא מלאכי רכבו המה הרבה רבבות שרים וה' שוכן בם אף בעת בואו בקדושתו להר סיני ליתן התורה כי גם המלאכים ירדו עמו ובכל עת המה קרובים לשכינה

אֲדֹנָי בָם סִינַי בַּקֹּדֶשׁ׃ יט עָלִיתָ לַמָּרוֹם ׀ שָׁבִיתָ שֶּׁבִי
לָקַחְתָּ מַתָּנוֹת בָּאָדָם וְאַף סוֹרְרִים לִשְׁכֹּן ׀ יָהּ אֱלֹהִים׃
כ בָּרוּךְ אֲדֹנָי יוֹם ׀ יוֹם יַעֲמָס־לָנוּ הָאֵל יְשׁוּעָתֵנוּ סֶלָה׃
כא הָאֵל ׀ לָנוּ אֵל לְמוֹשָׁעוֹת וְלֵיהוִה אֲדֹנָי לַמָּוֶת תּוֹצָאוֹת׃
כב אַךְ־אֱלֹהִים יִמְחַץ רֹאשׁ אֹיְבָיו קָדְקֹד שֵׂעָר מִתְהַלֵּךְ
בַּאֲשָׁמָיו׃ כג אָמַר אֲדֹנָי מִבָּשָׁן אָשִׁיב אָשִׁיב מִמְּצֻלוֹת

רש"י

מלאכים אדים. וה' היה ביניהם בסיני בקדש אף שם עלית אתה נגיד עמו משה בן עמרם למרום: (יט) שבית שבי. את התורה ולקחת מתנות מן העליונים לתתם לבני אדם: ואף סוררים לשכון יה אלהים. אף עוד גרמת ששכן הקב"ה במשכן בתורה אף בתוך עם שהיו סוררים וממרים ומקניפים אותו: (כ) ברוך אדני וגו'. זהו מן השיר האמור למעלה שירו לאלהים: יעמס לנו. יתן לנו ישועה רבה מכל (ס"א מלא) עומס ככל אשר נוכל שאת (מלאתי יום יום יעמס לנו כל הימים כן נוהג בנו לכל צרה ישועה): (כא) האל לנו אל למושעות. אל מושיע הוא לנו ולפניו יש הרבה תוצאות מיני מות תוצאות דרכים אל המות אך לא עלינו הוא נותנם אבל ימחץ בהם ראש אויביו: (כב) קדקד שער. קדקדו של עשו שהיה איש שעיר ומתהלך תמיד באשמיו: (כג) אמר אדני מבשן אשיב.

מצודת דוד

לשכינה: (יט) עלית למרום. ועכ"ז אתה ישראל עלית למרום ר"ל רמה ידך להתגבר עליהם לקבל את התורה ושבית אותה מיד המלאכים ולקחת אותה לנותנה להיות מצויה בבני אדם ולא בין מלאכי מעלה:

מצודת ציון

מרום: (כ) יעמס. ענין הטענת משא כמו אבן מעמסה (שם): (כב) ימחץ. ענין רציצה ופציעה כמו מחצת ראש (חבקוק ג'): (כג) ממצולות ים. מעומק הים:

ואף סוררים. אף כי הרבו לסור מאחרי ה' עכ"ז נתרצה להם ושרה על המשכן לשכון בו: (כ) ברוך אדני. ראוי לנו לומר ברוך ה' אשר בכל יום טוען לנו ור"ל ברכותיו או טובותיו וקצר בדבר המובן מאליו: האל. הוא האל המושיע לנו עד עולם: (כא) אל למושעות. הוא לנו אל להושיע ולא להביא הרעה עם כי בידו הרבה מיני תוצאות הנפש מן הגוף להביא המיתה מ"מ לא יביאם עלינו: (כב) אך וגו'. אך במיני המיתות ההם ימחץ ראש אויביו ולא ראשנו: קדקד שער. כן נקרא גובה הראש כי שם נחלק שער הראש אילך ואילך ומוסב על ימחץ לומר בהם ימחץ קדקד של מי שהוא מתהלך ואוחז באשמיו ולא שב מהם: (כג) אמר אדני. כבר הבטיח לנו להשיב אותנו מבין העובדי כוכבים הנמשלים לפרי הבשן הרועים במרעה

יָם : כד לְמַעַן ׀ תִּמְחַץ רַגְלְךָ בְּדָם לְשׁוֹן כְּלָבֶיךָ מֵאֹיְבִים
מִנֵּהוּ : כה רָאוּ הֲלִיכוֹתֶיךָ אֱלֹהִים הֲלִיכוֹת אֵלִי מַלְכִּי
בַקֹּדֶשׁ : כו קִדְּמוּ שָׁרִים אַחַר נֹגְנִים בְּתוֹךְ עֲלָמוֹת
תּוֹפֵפוֹת : כז בְּמַקְהֵלוֹת בָּרְכוּ אֱלֹהִים אֲדֹנָי מִמְּקוֹר
יִשְׂרָאֵל : כח שָׁם בִּנְיָמִן ׀ צָעִיר רֹדֵם שָׂרֵי יְהוּדָה רִגְמָתָם

רש"י

כי כן הבטיח להשיב אותנו מתוך אסירי בבל ומאיי הים : (כד) למען תמחץ רגלך בדם · כשימחץ את ראש האויב תהא רגלנו בוקעת בדמם · תמחץ לשון בוקע בתוך הדם כמו (שופטים ה') ומחצה וחלפה רקתו כמו בוקע ולשון משנה הוא והיו עולי רגלים בוקעים עד ארכובותיהם בדם · ד"א תמחץ שם כלי ששואבין בו יין מן הבור מחץ שמו במס' עבודת כוכבים: מאויבים · מדם האויבים : מנהו · תהי פרנסתו כדאמרי' מאי משמע דמן לישנא דמזוני הוא דכתיב (דניאל א') אשר מנה את מאכלכם וגו':(כה) ראו הליכותיך אלהים · כלומר לאלו נאה לך להושיע שכשראו הליכותיך בקדושתך בים קדמו שרים לשורר לפניך שירת הים ואחריהם באו הנוגנים אלו המלאכים : (כו) בתוך עלמות תופפות · בתוך מרים ונערותיה אשר לקחה התוף בידה ואמרו בשבחם : (כז) במקהלות ברכו אלהים אדני ממקור ישראל · אף עוברים במעי אמן אמרו שירה : (כח) שם בנימין · הצעיר שנעשה רודה עליהם · רודם כמו רודה בקמן משם זכה להיות מלך

מצודת ציון

(כד) מנהו · ענין הכנת מזון כמו מן הוא (שמות י"ז) : (כו) שרים · משוררים : עלמות · נערות : תופפות · מל' תוף והוא כלי שיר : (כח) צעיר · קטן : רודם · ענין ממשלה כמו רדה בקרב אויביך (לקמן ק"י) : רגמתם · ענין המלכת אבנים:

מצודת דוד

שמן : ממצולות ים · ר"ל מעומק הגלות : (כד) למען תמחץ · ההשגחה תהיה באופן עשות נקמה בעמים למען יהיו רגליך נראים כאלו הם מחוללים על כי תדרוך בדם הרוגיהם ותלכלך רגלך בדמם : מנהו · הכנת מזון כ"א מלשון כלביך יהיה מזון מדם האויבים כי ילקק דמם בלשונו:

(כה) ראו · ר"ל ראוים המה לזה כי כאשר ראו הליכותיך אל תוך הים בעמוד הענן : בקדש · השוכן בשמי קדש : (כו) קדמו שרים · כאשר נמשכו אחריו והלכו בחרבה ומצרים נטבעו אז השרים הקדימו לשורר בפה את השירה ואחריהם נגנו המנגנים בכלי נגון לנעם הקול : בתוך עלמות · הם מרים וחברותיה ביניהן היו תופפות לנגן בהם להודות על הנס : (כז) במקהלות · בקהל רב ברכו את ה' : ממקור ישראל · המברכים היו אלו הבאים ממקור ישראל ר"ל מזרע ישראל כנה הזרע במי המקור (דוגמתו וממי יהודה יצאו (ישעי' מח): (כח) שם · בעבור הירדה אל הים

שָׂרֵי זְבֻלוּן שָׂרֵי נַפְתָּלִי׃ כט צִוָּה אֱלֹהֶיךָ עֻזֶּךָ עוּזָּה
לָּנוּ׃ ל מֵהֵיכָלֶךָ עַל־יְרוּשָׁלִָם לְךָ יוֹבִילוּ מְלָכִים שָׁי׃ לא גְּעַר
בְּעֶגְלֵי עַמִּים מִתְרַפֵּס בְּרַצֵּי־כָסֶף בִּזַּר עַמִּים קְרָבוֹת

רש"י

לפי שירד תחלה לים וכן אמר לו שמואל לשאול (שמואל א' ט"ו) הלא אם קטן אתה בעיניך ראש שבטי ישראל אתה ותרגמו יונתן שבטא דבנימן עבר בימא בריש כל שאר שבטיא : שרי יהודה רגמתם · מתקנאים בהם וזורקין בהם אבנים וכן שרי זבולן ושרי נפתלי וכן אמר לו צוה אלהיך עוזך (סא"א) ד"א (מסר"ז כצ"ל ד"א רגמתם רקמת לבושן בגדי וכו') רגמתם רקמתם לבושי בגדי רקמתם לשון ארגמן כך חברו מנחם : (כט) עוזה אלהים וגו' · עכשיו חוזר המשורר לתפלתו שהתפלל יקום אלהים ויפוצו אויביו עוזה אלהים והתגבר אשר כל אלה פעלת לנו : (ל) מהיכלך על ירושלים לך וגו' · וממה שיראו המלכים כבוד היכלך אשר על ירושלים יובילו לך דורון ושי : (לא) גער חית קנה · זה הוא ישמעאל שנמשל כחזיר יער שדר בין הקנים : עדת אבירים בעגלי עמים · עם שממנו ועשו כפרים אבירים בתוך שאר האומות שאינם אלא כעגלים לנגדם : מתרפס ברצי כסף · אינם מתרצים לכל אדם אא"כ מרצה להם מעות : בזר עמים · פזרו

מצודת דוד

שירדו שם זכה בנימין צעיר השבטים לצאת ממנו שאול המלך להיות רודה ומושל בישראל כי הם ירדו תחלה אל הים ובעבור זה זכו למלוכה כן אמרז"ל : רגמתם · היו רוגמים עליהם באבנים כי היו מתקנאים בהם : שרי זבולון וגו' · וכן גם המה רגמום באבנים ומוסב למעלה לומר ראוים המה לנס כי אינם כפויי טובה ומודים על הנס : (כט) צוה אלהיך · כבר צוה אלהיך העוז והחוזק אשר יבוא לך : עוזה אלהים א · ר"ל העוז שזה הבא מאלהים אשר עשה על הים הנה זה בעצמו כבר פעלת לנו על הגאולה השיא כי כל עניני הגאולה שמורה ומוכנת להיות דוגמת גאולת מצרים : (ל) מהיכלך · מכבוד היכלך אשר הוא על ירושלים יהיה הסבה אשר המלכים יביאו לך מנחה : (לא) חית קנה · הוא ישמעאל הדומה לחיה הדרה בין הקנים אשר ביער והמה עדה החזקה בין עגלי העובדי כוכבים ר"ל החזקה שבהם : מתרפס · נעשה מרמס ר"ל מוכנע ויורד בעבור רצוי הכסף כי מבלעדי הכסף אין לרצותו להכניע זדון לבו : בזר עמים · בזדון לבו מפזר עמים

מצודת ציון

(ל) יובילו · יביאו : שי · תשורה כמו יובל שי לה' (ישעיה י"ח) : (לא) גער · ענין צעקת נזיפה : אבירים · חזקים : מתרפס · ענין רמיסה כמו ברגליה רפסה (דניאל ז) : ברצי · מלשון רצוי : בזר · כמו פזר כי בומ"ף מתחלף וכן ורכוש להם יבזור (שם י"א) : קרבות · מלחמות

יְחְפָּצוּ : לב יֶאֱתָיוּ חַשְׁמַנִּים מִנִּי מִצְרָיִם כּוּשׁ תָּרִיץ יָדָיו
[illegible]
סֶלָה : לד לָרֹכֵב בִּשְׁמֵי שְׁמֵי־קֶדֶם הֵן יִתֵּן בְּקוֹלוֹ קוֹל עֹז :
לה תְּנוּ עֹז לֵאלֹהִים עַל־יִשְׂרָאֵל גַּאֲוָתוֹ וְעֻזּוֹ בַּשְּׁחָקִים :
לו נוֹרָא אֱלֹהִים ׀ מִמִּקְדָּשֶׁיךָ אֵל יִשְׂרָאֵל הוּא נֹתֵן ׀ עֹז

רש"י

את השבטים כד"א (דברים ל"ג) אף חובב עמים ותמיד קרבות יחפצון השבטים להלחם בנו : (לב) יאתיו חשמנים · (אז כשתפזר את האויב יקום מלך משיח לעתיד כו' מהר"ז) לעתיד יביאו לך דורונות ממצרים ומכוש ומנחם פתר חשמנים שם מדינה יושבי חשמונה והפותרים פותרין אותו ל' דורון : (לג) שירו לאלהים · שהראה גדלו וגאל את עמו : (לד) הן יתן · הן נותן : (לו) נורא אלהים ממקדשיך · ממה שהחרבת אתה יראוי אם למקדשו לא נשא פנים ק"ו לרשעי העובדי כוכבים ומדרש אגדה אל תקרי ממקדשיך אלא ממקודשיך כשהקב"ה עושה דין בצדיקים מתירא ומתעלה ומתקלס וכן הוא אומר (ויקרא י') בקרובי אקדש · ונקדש בכבודי (שמות כ"ט) במיתת שני בני אהרן ורבותינו דרשו כל המזמור עד ברוך ה' יום יום על מתן תורה וגשם נדבות במתן תורה ותיתך ישבו בה נתיישבו בתורה ואני אין לבי מתיישב לאמן לשון ישבו בה בלשון נתיישבו בתורה וההר חמד אלהים לשבתו אין לבי מתיישב לדרשו על הר

מצודת ציון

כמו ביום קרב (לקמן עח): (לב) יאתיו · יבואו כמו אתא בוקר (ישעיה כא) : חשמנים · ענינו גדולים וחשובים וכן החשמונאי ובניו : מני · כמו מן : תריץ · מלשון ריצה ורדיפה : (לה) תנו · אמרו כמו נתנו לדוד רבבות (ש"א י"ח) ויתכן שהוא מלשון שם יתנו צדקות ה' (שופטים ה)

מצודת דוד

ובכל זמן חפצים במלחמה : (לב) יאתיו · כאשר יגער בעשו ותבוא הגאולה אז הגדולים ממצרים יבואו עם תשורה לה' בהודאה על מפלת רשעים כי לאויבים שנה לו : תריץ ידיו · הרגלים יהיו מריצים את הידים להביא בהם תשורה לה' (כי בריצת הרגלים גם הידים ירוצו בכללות הגוף) : (לג) שירו · כאשר ישבר שבט המכה הוא עשו המפזר העמים : (לד) בשמי שמי · בשמים אשר מעל השמים אשר ברא בימי קדם: הן יתן · הן הוא הנותן קול חזק להחריד כל בני עולם : (לה) תנו עז · אמרו שכל החוזק הוא לה' לבדו ובעבור ישראל הראה גאותו וכחו נראים בשחקים בהלוך הכוכבים ומזלות אשר לא ישנו את תפקידם : (לו) ממקדשיך · מן הכבוד השוכן במקדש תבוא היראה לבני אדם כי משם יצאו כל הנפלאות : אל ישראל · חוזק של ישראל הוא מעולם ונותן

וְתַעֲצֻמוֹת לָעָם בָּרוּךְ אֱלֹהִים׃ סט א לַמְנַצֵּחַ עַל־
שׁוֹשַׁנִּים לְדָוִד׃ ב הוֹשִׁיעֵנִי אֱלֹהִים כִּי בָאוּ מַיִם עַד־
נָפֶשׁ׃ ג טָבַעְתִּי בִּיוֵן מְצוּלָה וְאֵין מָעֳמָד בָּאתִי
בְמַעֲמַקֵּי־מַיִם וְשִׁבֹּלֶת שְׁטָפָתְנִי׃ ד יָגַעְתִּי בְקָרְאִי נִחַר
גְּרוֹנִי כָּלוּ עֵינַי מְיַחֵל לֵאלֹהָי׃ ה רַבּוּ מִשַּׂעֲרוֹת רֹאשִׁי
שֹׂנְאַי חִנָּם עָצְמוּ מַצְמִיתַי אֹיְבַי שֶׁקֶר אֲשֶׁר לֹא־גָזַלְתִּי

רש״י

סיני שהרי לא לשבתו חמדו ולא לשכון בו לנצח וכאן כתיב ישכון לנצח וכו׳ מלכי צבאות פירושו כמו מלאכי צבאות ואין זה לשון מקרא: סט (א) על שושנים · על ישראל שהם כשושנה בין החוחים שהאומות מנקבין אותם והתפלל עליהם: (ב) כי באו מים · האומות: (ג) ביון מצולה · בבון טיט של מצולה: ושבולת · הוא שטף חוזק הנהר פו״ל בלע״ז (בל״א דער שטראם): (ד) נחר · יבש כמו (איוב ל׳) חרה מני חורב: כלו עיני · כל תוחלת ממושכה קרויה כליון עינים כמו (דברים כ״ח) וכלות אליהם כל היום · מכלות עינים (ויקרא כ״ו) ועיני רשעים תכלינה (איוב י״א): (ה) איבי שקר · שונאים אותי על שקר שאין אני רודף אחר שקר שלהם

מצודת דוד

עוז וחוזק לעם הידוע הנבחר לו ובעבור זה יהיה אלהים ברוך: סט (ב) עד נפש · המשיל עומק הגלות למים שוטפים הבאים עד הצואר והנפש קרובה לצאת: (ג) ואין מעמד · אין שם מקום קשה להעמד עומד ואירד א״כ מטה מטה: במעמקי מים · ר״ל הנה באתי במים עמוקים הוא מסוכן אף אם אינם רדופים ושוטפים ובאתי במים שוטפים הוא מסוכן אף אם לא באתי במקום העומק ומכ״ש כבאתי במים שוטפים ובמקום העמוק שהוא מסוכן ביותר וכן באו עלי צרות כפולות ומצירות: (ד) בקראי · בעבור רוב הקריאה על קושי השעבוד: נחר · הצועק הרבה נתייבש רטיבת הגרון: כלו עיני · המקוה לדבר מה ואינה באה קרוי בלשון המקרא כליון עינים: (ה) משערות · יותר מחשבון שערות ראשי: שנאי חנם · כי לא הרעותי את אחד מהם: עצמו · הכורתים אותי נתחזקו והמה אויבים לי על שקר ובחנם: אשר לא

מצודת ציון

ענין ספור: (לו) ותעצמות · מל׳ עצמה וחוזק: סט (א) שושנים · שם כלי נגון עשויה בצורת שושנה: (ג) ביון · הוא הרפש שבקרקעית המים: מצולה · עומק המים: ושבולת · היא מרוצת המים כמו משבולת הנהר (ישעיה כ״ז): (יד) נחר · ענין יובש כמו ושכן חררים (ירמיה י״ז): מיחל · מלשון תוחלת ותקוה: (ה) עצמו · חזקו והוא מלשון עצם שהוא קשה וחזק: מצמיתי · ענין כריתה כמו לבקרים

אָז אָשִׁיב׃ ו אֱלֹהִים אַתָּה יָדַעְתָּ לְאִוַּלְתִּי וְאַשְׁמוֹתַי
מִמְּךָ לֹא־נִכְחָדוּ׃ ז אַל־יֵבֹשׁוּ בִי ׀ קֹוֶיךָ אֲדֹנָי יֱהוִה
צְבָאוֹת אַל־יִכָּלְמוּ בִי מְבַקְשֶׁיךָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל׃ ח כִּי־
עָלֶיךָ נָשָׂאתִי חֶרְפָּה כִּסְּתָה כְלִמָּה פָנָי׃ ט מוּזָר הָיִיתִי
לְאֶחָי וְנָכְרִי לִבְנֵי אִמִּי׃ י כִּי־קִנְאַת בֵּיתְךָ אֲכָלָתְנִי
וְחֶרְפּוֹת חוֹרְפֶיךָ נָפְלוּ עָלָי׃ יא וָאֶבְכֶּה בַצּוֹם נַפְשִׁי
וַתְּהִי לַחֲרָפוֹת לִי׃ יב וָאֶתְּנָה לְבוּשִׁי שָׂק וָאֱהִי לָהֶם
לְמָשָׁל׃ יג יָשִׂיחוּ בִי יֹשְׁבֵי שָׁעַר וּנְגִינוֹת שׁוֹתֵי שֵׁכָר׃

ר ש " י

לתפוש טעותם: אז אשיב. כשהם נאספים עלי אני משלם אותם בממון מה שלא גזלתי מהם: (ז) אל יבשו בי קויך. אל תניחני בידם פן יבושו קויך במה שמאורע בי ויאמרו הלא כך אירע למי שהיה מקוה להקב"ה: (ט) לאחי. לעשו: (י) קנאת ביתך. ראו השנאה שהנהגת בנו בעוד ביתך קיים ונתקנאו בי: (יא) ואבכה בצום נפשי. בתענית: ותהי לחרפות לי. מה שאני בוכה ומתענה לפניך הם מתלוצצים עלי (מנחתי): (יג) ונגינות.

מצודת ציון

אמית (לקמן ק"א): (ו) לאולתי. מלשון אויל ור"ל עבירות כי אין אדם עובר עבירה א"כ נכנס בו רוח שטות: נכחדו. נמנעו מלדעת אותם: (ז) בי. ר"ל על ידי: (ט) מוזר. מלשון זר: (י) נפלו. הנו ושכנו כמו על פני כל אחיו נפל (בראשית כ"ה): (יג) ישיחו. ענין

מצודת דוד

גזלתי. הדבר אשר לא גזלתי מעולם בע"כ אשיב אז כאשר יעלילו עלי: (ו) אתה ידעת לאולתי. כאומר הלא אינם מרובים כ"כ להיות מיוסר ביותר: ואשמותי וגו'. כפל הדבר במ"ש: (ז) אל יבשו. כי אם לא תענה לי יבושו א"כ כל המקוים לך בראותם שלא הועיל לי תוחלתי: אל יכלמו. כפל הדבר במ"ש:

(ח) כי עליך. החרפה שאני נושא היא בעבורך כי אם התחברתי עמהם למעול בך הייתי אהוב להם: כסתה. כפל הדבר במ"ש: (ט) מוזר. בעבורך אני נחשב לזר לאחי והם בני ישמעאל: לבני אמי. הם בני עשו שהמה לי אחים גם מן האם: (י) קנאת ביתך. על כי המה מתקנאים בתפארת בית המקדש לזה אוכלים אותי ועוד יוסיפו לחרפני בדברים: (יא) ואבכה. וכאשר אבכה בעת ההיא נפשי בצום: ותהי. הבכיה תהיה לי לחרפה באמרם אם לא מאס בכם מדוע לא ישמע קול בכיות: (יב) ואתנה. וכאשר אתן לבושי שק בעבור התשובה המה מביאים ממני משל בדרך לעג: (יג) ישבי שער. השופטים היושבים בשערי העיר אף המה ישיחו בי עם

יד וַאֲנִי תְפִלָּתִי־לְךָ ׀ יְהוָה עֵת רָצוֹן אֱלֹהִים בְּרָב־חַסְדֶּךָ
עֲנֵנִי בֶּאֱמֶת יִשְׁעֶךָ׃ טו הַצִּילֵנִי מִטִּיט וְאַל־אֶטְבָּעָה
אִנָּצְלָה מִשֹּׂנְאַי וּמִמַּעֲמַקֵּי־מָיִם׃ טז אַל־תִּשְׁטְפֵנִי ׀ שִׁבֹּלֶת
מַיִם וְאַל־תִּבְלָעֵנִי מְצוּלָה וְאַל־תֶּאְטַר־עָלַי בְּאֵר פִּיהָ׃
יז עֲנֵנִי יְהוָה כִּי־טוֹב חַסְדֶּךָ כְּרֹב רַחֲמֶיךָ פְּנֵה אֵלָי׃
יח וְאַל־תַּסְתֵּר פָּנֶיךָ מֵעַבְדֶּךָ כִּי־צַר־לִי מַהֵר עֲנֵנִי׃
יט קָרְבָה אֶל־נַפְשִׁי גְאָלָהּ לְמַעַן אֹיְבַי פְּדֵנִי׃ כ אַתָּה
יָדַעְתָּ חֶרְפָּתִי וּבָשְׁתִּי וּכְלִמָּתִי נֶגְדְּךָ כָּל־צוֹרְרָי׃ כא חֶרְפָּה ׀
שָׁבְרָה לִבִּי וָאָנוּשָׁה וָאֲקַוֶּה לָנוּד וָאַיִן וְלַמְנַחֲמִים וְלֹא

רש"י

שחו בי שותי שכר (ס"א): (יד) ואני תפלתי לך ה' · יהי עת תפלתי עת רצון: (טז) ואל תאטר · ואל תסגור עלי: באר · צרה נכריה זו את פיה לבלעני: תאטר · כמו אטר יד ימינו (שופטים יד) סגור יד ימינו שאינו משתמש בה: (יט) קרבה אל נפשי · (קרוב אלי): גאלה · גאול אותה: (כא) ואנושה · ואחוש ואחלה כמו (מיכה א) כי אנושה מכותיה וכמו (שמואל ב' יב) ויאנש הילד דבת שבע וא"ת היאך האל"ף זו משמשת שורש ומשמשת שימוש המיסב הדבור אל המדבר כן דרך תיבה שתחלתה אל"ף כגון (מלאכי א') ואהב את יעקב · אני אהבי אהב (משלי ח') הרי הוא כמו ואאהב וכן (צפניה א') אסף אסף כמו אאסף: לנוד · בניבואי

מצודת דוד

שאין מדרך המשובים לדבר דברים על מה בכך: ונגינות · שותי השכר ינגנו בדברי הקורות אותי בדרך לעג ובזיון: (יד) ואני תפלתי · אבל אני אתפלל לפניך ואינני פונה ללעגם: עת רצון וגו' · ר"ל ברב חסדך יהיה עת רצון ועניני בישע אמת ומתקיים: (טו) מטיט · הוא משל על הגלות: ואל אטבעה · להיות נשקע ונאבד בגולה: וממעמקי מים · ר"ל והרי הוא כאלו אנצל ממעמקי מים: (טז) ואל תאטר · עם שבבל נפלתי לבאר המים אל תסגור עלי פיה לבל אוכל לעלות ר"ל אם אני בגולה לא אשתקע בה: (יח) מהר ענני · על כי הצרה כבר הוגשה: (יט) למען אויבי · לבל יאמרו ידם רמה: (כ) נגדך · ר"ל רואה אתה כל המצירים לי: (כא) ואנושה · בעבור שברון לב נחליתי: לנוד · לבא פי לנחם אותי ולנודד בראש כדרך המנחמים · ולמנחמים · כפי

מצודת ציון

ספור דברים: (יד) באמת · ענינו דבר מקוים: (טז) תאטר · ענין סתימה וסגירה ודוגמתו אטר יד ימינו (שופטים ד): (כא) ואנושה · ענין חולי כאוב כמו ויאנש הילד

מָצָאתִי׃ כב וַיִּתְּנוּ בְּבָרוּתִי רֹאשׁ וְלִצְמָאִי יַשְׁקוּנִי חֹמֶץ׃
כג יְהִי־שֻׁלְחָנָם לִפְנֵיהֶם לְפָח וְלִשְׁלוֹמִים לְמוֹקֵשׁ׃
כד תֶּחְשַׁכְנָה עֵינֵיהֶם מֵרְאוֹת וּמָתְנֵיהֶם תָּמִיד הַמְעַד׃
כה שְׁפָךְ־עֲלֵיהֶם זַעְמֶךָ וַחֲרוֹן אַפְּךָ יַשִּׂיגֵם׃ כו תְּהִי־
טִירָתָם נְשַׁמָּה בְּאׇהֳלֵיהֶם אַל־יְהִי יֹשֵׁב׃ כז כִּי־אַתָּה
אֲשֶׁר־הִכִּיתָ רָדָפוּ וְאֶל־מַכְאוֹב חֲלָלֶיךָ יְסַפֵּרוּ׃ כח תְּנָה־
עָוֺן עַל־עֲוֺנָם וְאַל־יָבֹאוּ בְּצִדְקָתֶךָ׃ כט יִמָּחוּ מִסֵּפֶר
חַיִּים וְעִם צַדִּיקִים אַל־יִכָּתֵבוּ׃ ל וַאֲנִי עָנִי וְכוֹאֵב

ר ש " י

לי אוהבים לנוד לי ולנחמני : (כב) בברותי · בסעודתי כמו תברא נא תמר אחותי וגו' ותברה מידה (שמואל ב' י"ג): ראש · מרה : (כג) ולשלומים · כשיקוו לשלום יהפך שלומם למוקש : (כז) כי · את העם הזה אשר אתה הכית : רדפו · אתה קצפת מעט והם עזרו לרעה : ואל מכאוב חלליך

מצודת ציון

(ש"ב י"ג): (כב) בברותי · ענינו אכילה מועטת כמו הבראתי הבריה (שם י"ג): ראש · שם עשב מר כמו ראש ולענה (דברים כט): (כג) לפח · לרשת: המעד · ענין השמטה והחלקה : (כה) זעמך · כעסך: (כו) טירתם · ארמונם כמו טירת כסף (ש"ה ח) : נשמה · מל' שממה :

מצודת דוד

הדבר במ"ש : (כב) ויתנו וגו' · המשיל עצמו למי שהוא רעב וצמא למים ומאכילין אותו עשב מר ומשקין אותו חומץ שנתוסף מכאוב על מכאובו כי כן יסיבו האויב שגית ידו להכות ולייסר : (כג) יהי שלחנם · לזה יענשו אשר שלחנם שהוא לפניהם יהיה למוקש ופח ר"ל מה שחשבו לטובה יהפך לרעה: ולשלומים · מה שיקוו לשלום יהפך עוד למוקש וכפל הדבר במ"ש: (כד) ומתניהם · בעבור כי יחשך מאור עיניהם ימעדו בהליכתם (ואמר ומתניהם לפי כשרגלי האדם נחלקים ונשמטים מרגיש כאב במתנים) : (כז) כי אתה וגו' · הוא הפוך כאלו אמר כי מי אשר אתה הכית רדפו אותו גם המה להוסיף מכאוביו : ואל מכאוב וגו' · יספרו זה לזה בעבור להבית מכאוב על חללי ה' ר"ל הקרובים להיות חללים כי החלל לא ירגיש ואין לו מכאוב : (כח) תנה עון · חשוב העון הזה להצטרף על העונות שכבר עשו : ואל וגו' · ר"ל אל תעשה עמהם צדקה : (כט) ימחו · אם כבר כתובים המה בספר חיים בעבור זכות מה אזי ימחו ממנו ואם עדיין אינם כתובים לא יהיו נכתבין עם הצדיקים לחיים : (ל) ואני עני · עם שאני עני ובעל מכאוב ואין לאל ידי להתחזק מעצמי מ"מ תשועתך תשגבני :

ותיטב

יְשׁוּעָתְךָ אֱלֹהִים תְּשַׂגְּבֵנִי׃ לא אֲהַלְלָה שֵׁם־אֱלֹהִים בְּשִׁיר
וַאֲגַדְּלֶנּוּ בְתוֹדָה׃ לב וְתִיטַב לַיהוָה מִשּׁוֹר פָּר מַקְרִן
מַפְרִיס׃ לג רָאוּ עֲנָוִים יִשְׂמָחוּ דֹּרְשֵׁי אֱלֹהִים וִיחִי לְבַבְכֶם׃
לד כִּי־שֹׁמֵעַ אֶל־אֶבְיוֹנִים יְהוָה וְאֶת־אֲסִירָיו לֹא בָזָה׃
לה יְהַלְלוּהוּ שָׁמַיִם וָאָרֶץ יַמִּים וְכָל־רֹמֵשׂ בָּם׃ לו כִּי
אֱלֹהִים יוֹשִׁיעַ צִיּוֹן וְיִבְנֶה עָרֵי יְהוּדָה וְיָשְׁבוּ שָׁם
וִירֵשׁוּהָ׃ לז וְזֶרַע עֲבָדָיו יִנְחָלוּהָ וְאֹהֲבֵי שְׁמוֹ יִשְׁכְּנוּ־בָהּ׃
ע א לַמְנַצֵּחַ לְדָוִד לְהַזְכִּיר׃ ב אֱלֹהִים לְהַצִּילֵנִי יְהוָה

רש"י

יספרו. דבריהם לבא בעצה נשחיתם בהיותם כאבים: (לב) ותיטב. קילוסי לה': משור פר. הוא שור שהקריב אדם הראשון שנברא בקומתו וביום שנברא שור בו ביום הביאו שהשור בן יומו קרוי שור שנאמר (ויקרא כב) שור או כשב או עז כי יולד בו ביום נדמה לפר שהוא בן שלש: מקרן מפריס. קרנותיו קדמו לפרסותיו שהרי בקומתו ובקרניו נברא וראשו יצא מן הארץ תחלה כדרך כל הנולדים הוציאתן הארץ נמצאו קרניו קדמו לרגליו: ע (א) לדוד להזכיר. לשון תפלה הוא כמו ואנחנו בשם ה' אלהינו נזכיר (לעיל כ') וכן בדברי הימים להזכיר ולהודות לה' ובמדרש תהלים ראיתי משל למלך שכעס על צאנו וסתר את הדיר והוציא את הצאן

מצודת דוד

(לב) ותיטב. תפלתי תיטב לה' יותר מקרבן שור פר: מקרן מפריס. ר"ל בעל קרנים גדולים ופרסות רחבות שהוא יפה למראה ובעל בשר: (לג) ראו. כאשר יראו הענוים אשר הוטב תפלתי: דרשי. וכאשר יראו דורשי אלהים: ויחי. אז יחיה לבבכם והוא ענין שמחה כי הדואג לבו מת: (לד) כי שמע. השמחה תהיה על כי ראו כי שומע ה' אל אביונים: ואת אסיריו. ר"ל עם כי נאסרו בדבר ה' על כי מרו בו מ"מ לא בזה את תפלתם: (לה) יהללוהו. בעבור זה יהללוהו צבא השמים ויושבי הארץ: ימים. שוכני ימים: (לו) כי אלהים וגו'. כאשר אלהים יושיע את ציון וגו': וישבו. אנשי יהודה ישבו שם: (לז) עבדיו. הם האבות כי בזכותם ינחלו זרעם את הארץ: ואהבי שמו. של המקום ב"ה שם ישכנו בה: ע (א) להזכיר. יאמר בו להזכיר את המקום למהר להושיע: (ב) להצילני. מלת חושה האמור

מצודת ציון

(לב) משור פר. כפל המלה בשמות נרדפים לתוספת ביאור וכן אדמת עפר (דניאל י"ב): מפריס. פרסות הרגל: (לה) רמש. הלוך הבריות קורי הרגל קרוי רמישה בל' המקרא:

לְעֶזְרָתִי חוּשָׁה׃ ג יֵבֹשׁוּ וְיַחְפְּרוּ מְבַקְשֵׁי נַפְשִׁי יִסֹּגוּ
אָחוֹר וְיִכָּלְמוּ חֲפֵצֵי רָעָתִי׃ ד יָשׁוּבוּ עַל־עֵקֶב בָּשְׁתָּם
הָאֹמְרִים הֶאָח ׀ הֶאָח׃ ה יָשִׂישׂוּ וְיִשְׂמְחוּ ׀ בְּךָ כָּל־
מְבַקְשֶׁיךָ וְיֹאמְרוּ תָמִיד יִגְדַּל אֱלֹהִים אֹהֲבֵי יְשׁוּעָתֶךָ׃
ו וַאֲנִי ׀ עָנִי וְאֶבְיוֹן אֱלֹהִים חוּשָׁה־לִּי עֶזְרִי וּמְפַלְטִי
אַתָּה יְהוָה אַל־תְּאַחַר׃ עא א בְּךָ־יְהוָה חָסִיתִי אַל־
אֵבוֹשָׁה לְעוֹלָם׃ ב בְּצִדְקָתְךָ תַּצִּילֵנִי וּתְפַלְּטֵנִי הַטֵּה־
אֵלַי אָזְנְךָ וְהוֹשִׁיעֵנִי׃ ג הֱיֵה לִי ׀ לְצוּר מָעוֹן לָבוֹא

רש"י

ואת הרועה אחר זמן החזיר את הצאן ובנה את הדיר ולא הזכיר את הרועה אמר הרועה הרי צאן מוחזר והדיר בנוי ואני איני נזכר כך למעלה מן הענין נאמר כי אלהים יושיע ציון וגו' ואוהבי שמו ישכנו בה הרי הדיר בנוי והצאן כנוס והרועה (זה דוד) לא הזכיר לכך נאמר לדוד להזכיר אלהים להצילני: (ד) ישובו על עקב בשתם. מדה במדה כמו שעשו לי: על עקב. באותו מעגל עצמו אנליסטראני"ש בלע"ז: האמרים. עלי: האח. לשון חדוה בראותו באויבו כרצונו: (ו) חושה לי. לעזור: עא (ג) לבא תמיד. באותו מעון להנצל בתוכו מן הרודף:

מצודת ציון

ע (ב) חושה. מהר: (ג) ויחפרו. מלשון חרפה בהפוך: יסגו אחור. יחזרו אחור כמו ולא נסוג ממך (לקמן פ'): (ד) עקב. בשכר כמו והיה עקב תשמעון (דברים ז'): האח. הוא ענין לשון שמחה: (ו) ומפלטי. ענין הצלה: תאחר. מל' איחור והעכבה: עא (א) חסיתי. בטחתי: (ג) מעון. מדור:

מצודת דוד

בסוף המקרא מוסב גם על להצילני: (ג) יבשו. בראותם כי לא יכלו לי: יסגו. דרך הנכלם לחזור לאחוריו לבל יראה מי בבשתו: (ד) ישובו. בושת פנים בעבור שכר הבושה שעשו לי אשר אמרו תמיד האח לשמחת על צרתי: (ה) בך. בישועתך: ויאמרו וגו'. האוהבים ומצפים לישועתך יהיו נושעים בכל עת ויאמרו תמיד בעת התשועה מאד יגדל אלהים:

(ו) ואני עני. אני מוכנע כעני ואביון לזה אתה אלהים חושה לי למלאות שאלתי: עזרי. מעולם אתה עזרי ומפלטי לזה גם עתה אל תאחר: עא (א) בך. על כי חסיתי בך מהראוי שאל אבוש לעולם: (ב) בצדקתך. ולא לפי גמול המעשה: הטה וגו'. להאזין תפלתי: (ג) לצור מעוז. להיות דומה לצור העבוי בו מקום מדור

ב[illegible]

תָּמִיד צִוִּיתָ לְהוֹשִׁיעֵנִי כִּי־סַלְעִי וּמְצוּדָתִי אָתָּה׃ ד אֱלֹהַי
פַּלְּטֵנִי מִיַּד רָשָׁע מִכַּף מְעַוֵּל וְחוֹמֵץ׃ ה כִּי־אַתָּה תִקְוָתִי
אֲדֹנָי יֱהֹוִה מִבְטַחִי מִנְּעוּרָי׃ ו עָלֶיךָ ׀ נִסְמַכְתִּי מִבֶּטֶן
מִמְּעֵי אִמִּי אַתָּה גוֹזִי בְּךָ תְהִלָּתִי תָמִיד׃ ז כְּמוֹפֵת
הָיִיתִי לְרַבִּים וְאַתָּה מַחֲסִי־עֹז׃ ח יִמָּלֵא פִי תְּהִלָּתֶךָ
כָּל־הַיּוֹם תִּפְאַרְתֶּךָ׃ ט אַל־תַּשְׁלִיכֵנִי לְעֵת זִקְנָה כִּכְלוֹת
כֹּחִי אַל־תַּעַזְבֵנִי׃ י כִּי־אָמְרוּ אוֹיְבַי לִי וְשֹׁמְרֵי נַפְשִׁי
נוֹעֲצוּ יַחְדָּו׃ יא לֵאמֹר אֱלֹהִים עֲזָבוֹ רִדְפוּ וְתִפְשׂוּהוּ כִּי־
אֵין מַצִּיל׃ יב אֱלֹהִים אַל־תִּרְחַק מִמֶּנִּי אֱלֹהַי לְעֶזְרָתִי

רש"י

צוית להושיעני · פעמים רבות הושעתני ע"י שלוחיך: (ד) וחומץ · כמו חומס וכן (ישעיה א) אשרו חמוץ נגזל: (ו) אתה גוזי · אתה מוציאי ומעבירי כמו (במדבר יא) ויגז שלוים · כי גז חיש ונעופה (לקמן צ): (ז) כמופת הייתי לרבים · רבים ראו צרותי ודאגו פן יקראם דוגמת צרתי פן אהיה להם לאות כאשר קרה לזה כן יקרה לנו כענין שנאמר (יחזקאל כד) והיה יחזקאל לכם לאות ולמופת: (ט) לעת זקנה · אם זקנתי בחטאים כלומר שחטאתי הרבה: (י) כי אמרו אויבי לי · אמרו אויבי עלי ונועצו יחדו

מצודת דוד

שמוכן לבוא בו תמיד להסתר: צוית · הלא מעולם צוית למלאכיך להושיעני כי אתה לי למעוז כסלע ומצודה מימות עולם לזה גם עתה אל תרף ידך: (ה) אתה תקותי · אליך אקוה ואתה לי למבטח מנעורי: (ו) מבטן · מעת יצאתי מבטן אמי: אתה גוזי · אתה הוצאתני מרחם אמי ולזה תמיד מהלל פי הוא בך: (ז) כמופת · עם כי הייתי כמופת לרבים ר"ל הצרות הבאות עלי כמה היו לאות ולמופת להפחיד בני אדם שלא יחטאו שבל יקרה להם כמקרי: ואתה מחסי עוז · אבל אתה מחסי עוז ולא כלו אותי הצרות ההמה: (ח) ימלא פי · ובעבור זה ימלא וכו': כל היום · מוסב על ימלא פי לומר כל היום ימלא פי לספר תפארתך: (ט) לעת זקנה · לבל יאמרו כל מה שנתחזקתי לשעבר היה בכח ידי ולא ה' פעל כל זאת ולזה לא נשאר בחזקו בעת הזקנה כי תם כחו: (יא) לאמר · כה יאמרו אלהים עזבו ר"ל נעזב הוא אל המקרה ולזה רדפוהו כי אין לו מציל לא בכח יד ה' ולא בכח ידו כי מעתה תם כחו: (יב) אלהים · לזה אתה

מצודת ציון

ומצודתי · ענין מבצר חזק: (ד) וחומץ · חומס וגוזל כמו אשרו חמוץ (ישעיה א): (ו) גוזי · ענין הוצאה כמו ויגז שלוים (במדבר י"א) שהוציאם מן

חִישָׁה חושה ק׳ : יג יֵבֹשׁוּ יִכְלוּ שֹׂטְנֵי נַפְשִׁי יַעֲטוּ חֶרְפָּה
וּכְלִמָּה מְבַקְשֵׁי רָעָתִי : יד וַאֲנִי תָּמִיד אֲיַחֵל וְהוֹסַפְתִּי
עַל־כָּל־תְּהִלָּתֶךָ : טו פִּי ׀ יְסַפֵּר צִדְקָתֶךָ כָּל־הַיּוֹם תְּשׁוּעָתֶךָ
כִּי לֹא יָדַעְתִּי סְפֹרוֹת : טז אָבוֹא בִּגְבֻרוֹת אֲדֹנָי יֱהוִה
אַזְכִּיר צִדְקָתְךָ לְבַדֶּךָ : יז אֱלֹהִים לִמַּדְתַּנִי מִנְּעוּרָי וְעַד־
הֵנָּה אַגִּיד נִפְלְאוֹתֶיךָ : יח וְגַם עַד־זִקְנָה ׀ וְשֵׂיבָה אֱלֹהִים
אַל־תַּעַזְבֵנִי עַד־אַגִּיד זְרוֹעֲךָ לְדוֹר לְכָל־יָבוֹא גְּבוּרָתֶךָ :
יט וְצִדְקָתְךָ אֱלֹהִים עַד־מָרוֹם אֲשֶׁר־עָשִׂיתָ גְדֹלוֹת
אֱלֹהִים מִי כָמוֹךָ : כ אֲשֶׁר הִרְאִיתַנוּ הראיתני קרי צָרוֹת

רש״י

לאמר אלהים עזבו אין אנו נענשין עליו שהרי נכשל בעברה : (יד) ואני תמיד איחל · לישועתך וכשתושיעני אוסיף על תהלתך : (טו) לא ידעתי ספורות · של צדקות והתשועות שעשית עמי : (טז) אבא · להודות ולהלל בגבורתך : (יז) ועד הנה · עד היום במה שעבר עלי : (יח) עד זקנה ושיבה · כשאגיע לשנים ושבעים אל תעזבני (סא״א) : לכל יבא גבורתך · לכל אשר יבא אני אגיד גבורתך : (יט) וצדקתך אלהים · אשר היא עד

מצודת ציון

הים : (יג) שטני · מל׳ שטן וקטרוג : יעטו · יעטפו כמו עוטה אור כשלמה (לקמן קד) : (יד) איחל · אקוה : (כ) ומתהומות · ענין עומק המים :

מצודת דוד

אלהים אל תרחק ממני אם כחי כלה הלא ידך לא תקצר : (יג) יבשו · אז יבושו בראותם כי ה׳ עמדי : יכלו · ולא יוסיפו להשטין עוד בראותם כי לא יועילו : יעטו · יהיו מסובבים בכלימה כמלבוש הזה המעטף גוף האדם מסביבו : (יד) ואני תמיד איחל · על כי ידעתי אשר תמלא תוחלתי : על כל תהלתך · אשר הללתיך מאז אוסיף עוד : (טו) כי לא ידעתי ספורות · לא ידעתי מספר ידוע להשועתך לומר אגמור לספר כולם ואחדל כי אין להם מספר ולכן אספר כל היום : (טז) אבוא · בכל מקום בואי הנה אבוא בעוז גבורות ה׳ ולזה אזכיר לבד צדקתך הואיל ואין לי עזר כ״א ממך : (יז) למדתני · נתת לי בינה מנעורי להבין נפלאותיך ומאז ועד הנה אספרם : (יח) עד אגיד · ר״ל בכדי שאוכל להגיד ולהראות בעצמי כח זרועך להדור הבא למען יודע גבורתך לכל הדורות הבאים כי האבות יספרו לבניהם : (יט) וצדקתך · אף אגיד לומר הצדקה אשר עשית עמדי גברה למעלה עד מרום ולא כגמול עשית מה שעשית : אלהים · ר״ל כי אלהים אתה בעל היכולת ומי כמוך למתות בידך : (כ) אשר הראיתני ·

רַבּוֹת וְרָעוֹת תָּשׁוּב תְּחַיֵּנוּ תחייני קרי וּמִתְּהֹמוֹת הָאָרֶץ
תָּשׁוּב תַּעֲלֵנוּ תעלני קרי: כא תֶּרֶב ׀ גְּדֻלָּתִי וְתִסֹּב תְּנַחֲמֵנִי:
כב גַּם־אֲנִי ׀ אוֹדְךָ בִכְלִי־נֶבֶל אֲמִתְּךָ אֱלֹהָי אֲזַמְּרָה
לְךָ בְכִנּוֹר קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל: כג תְּרַנֵּנָּה שְׂפָתַי כִּי אֲזַמְּרָה־
לָּךְ וְנַפְשִׁי אֲשֶׁר פָּדִיתָ: כד גַּם־לְשׁוֹנִי כָּל־הַיּוֹם
תֶּהְגֶּה צִדְקָתֶךָ כִּי־בֹשׁוּ כִּי־חָפְרוּ מְבַקְשֵׁי רָעָתִי:
עב א לִשְׁלֹמֹה ׀ אֱלֹהִים מִשְׁפָּטֶיךָ לְמֶלֶךְ תֵּן וְצִדְקָתְךָ
לְבֶן־מֶלֶךְ: ב יָדִין עַמְּךָ בְצֶדֶק וַעֲנִיֶּיךָ בְמִשְׁפָּט: ג יִשְׂאוּ

רש"י

מרום · שני המקראות מחוברים עם אגיד זרועך לדור: **(כג) תרננה שפתי** · עם זמר קול הכנור כשאזמרה לך בכנור: **עב (א) לשלמה** · על שלמה בנו התפלל תפלה זו שצפה ברוח הקדש שהוא עתיד לשאול מאת הקדוש ברוך הוא לב להבין לשמוע משפט: **משפטיך** · חכמת דיניך שצוית בתורה: **וצדקתך** · לצדק את הדין: **למלך וגו'** · לבן מלך · שניהם בשלמה האמורים · ד"א משפטיך למלך תן היסורין יהיו כלים בי והצדקה עשה לבני שיהיה שלום בימיו: **(ג) ישאו הרים** · בימיו שלום לעם ומהו השלום שההרים נושאין כשהן עושין פירות אין עין הבריות צרה וקורא איש לרעהו אל תחת גפן

מצודת דוד

הצרות הבאות עלי הנה אתה הראיתני אותם ומידך באו ואין ביד מי למנעם וגם אתה תשוב תחייני ואין ביד מי למחות: **(כא) תרב** · לא הצלם כנגד כ"א עוד תרבה גדולתי ובזה תסובב לי נחמה על הצרות אשר עברו עלי: **(כב) גם אני** · כמו שתרבה גדולתי כן ארבה גם אני להודות בנבל על אמתך ולזמר בכנור: **(כג) תרננה שפתי** · בתוך הדבור כי כשאזמר לך: **ונפשי** · גם נפשי אשר פדית תרנן גם היא כפי כחותיה: **(כד) צדקתך** · לומר מה שעשית הוא בצדקה ולא בגמול: **כי בשו** · בראותם אם עוד הרבית גדולתי נוסף על הצלת הרעה ובעבור זאת אספר צדקתך כל היום: **עב (א) לשלמה** · ר"ל התפלה הזו התפלל על שלמה בנו: **אלהים משפטיך וגו'** · דוד צפה ברוה"ק שעתיד שלמה בנו לשאול מה' לב מבין לעשות משפט לזה התפלל עליו ואמר אתה אלהים תן לו לב לעשות משפט התורה: **וצדקתך** · תן לו מתן זה בצדקה: **לבן מלך** · לשלמה שהוא בן מלך: **(ב) ועניך במשפט** · ולא יהדר פני העשיר הדן עמו: **(ג) ישאו הרים** · ר"ל ישמיטו

מצודת ציון

(כא) תרב · תרבה: **(כד) תהגה** · תדבר כמו לא יהגו בגרונם (לקמן קט"ו): **חפרו** · ענין כלימה:

הָרִים ׀ שָׁלוֹם לָעָם וּגְבָעוֹת בִּצְדָקָה: ד יִשְׁפֹּט ׀ עֲנִיֵּי־עָם
יוֹשִׁיעַ לִבְנֵי אֶבְיוֹן וִידַכֵּא עוֹשֵׁק: ה יִירָאוּךָ עִם־שָׁמֶשׁ
וְלִפְנֵי יָרֵחַ דּוֹר דּוֹרִים: ו יֵרֵד כְּמָטָר עַל־גֵּז כִּרְבִיבִים
זַרְזִיף אָרֶץ: ז יִפְרַח־בְּיָמָיו צַדִּיק וְרֹב שָׁלוֹם עַד־בְּלִי
יָרֵחַ: ח וְיֵרְדְּ מִיָּם עַד־יָם וּמִנָּהָר עַד־אַפְסֵי־אָרֶץ:

רש"י

ואל תחת התלים: וגבעות בצדקה. וגבעות ישאו להם שלום ע"י הצדקה שיעשו: (ה) ייראוך עם שמש. ממני ילמדו ישראל ליראה אותך כל ימי השמש והירח לדור דורים: ולפני ירח. בעוד הירח קיים לדור והם לפנים והרבה יש בל' משנה (חולין ע"ח) בפני הבית ושלא בפני הבית: (ו) ירד כמטר על גז. ירד דברו בתוך עמך ובלבם כמטר היורד על ירק הגזוז שהוא צריך לגשמים לאחר שגזזוהו כענין שנאמר (עמוס ז') והנה לקש אחר גזי המלך: זרזיף ארץ. ל' טיפים הוא בל' ארמי במסכת יומא (פ"ז) הוי מטי זרזיפי דמיא: (ז) יפרח בימיו צדיק. ישראל: ורב שלום. יפרח בימיו ויהיה שלום זה ארוך עד לעולם. וכל תפלה זו נתקיימה חוץ מדבר זה לפי ששלמה חטא לפיכך לא נמשכה מלכותו שהמלכות נמסרה לדוד על תנאי אם ישמרו בניך את דרכי (ס"א דרכם) וישראל פרחו בימיו שנאמר (מלכים א ד) יהודה וישראל רבים כחול וגו' ורוב שלום היה שנאמר (שם ה') וישב יהודה וישראל לבטח איש תחת גפנו וגו' כל ימי שלמה: (ח) וירד

מצודת ציון

עב (ד) וידכא. ענין שבר וכתיתה: עושק. גזלן וחמסן: (ו) גז. מלשון גזיזה: כרביבים. טיפי המטר היורה כחץ והוא מלשון רובה קשת (בראשית כ"א): זרזיף. ענין נטיפה ובדרז"ל זרזיפי דמיא (יומא פז): (ז) בלי. מלשון בליה והפסד: (ח) וירד. ענין ממשלה כמו ורדו

מצודת דוד

רב תבואה המביא שלום כי בעת השובע אין עין אדם צרה בחבירו: וגבעות. גם המה ישאו שלום בעבור צדקת המשפט: (ד) עניי עם. אף כי משפט בדבר מועט יתן לב לשפוט: לבני אביון. האלופים ביותר בעבור העוני והקוטן: וידכא עושק. השבא לעשקם: (ה) ייראוך. בימיו ייראו ממך ישראל בעת זריחת השמש ולפני הארת הירח ר"ל בכל עת: דור דורים. ר"ל וכן יהיה כל ימי הדורות כי שלמה יכוין לב אנשי דורו אל המקום והם יכוונו לב בניהם וכן לעולם: (ו) ירד כמטר. תוכחת מוסרי שלמה ירד בחדרי לבות בני אדם לעשות פרי כאשר ירד המטר על הדשא הנגזז ממעל והשרשים נשארו מתחת אשר המטר הוא סבה למהר הצמיחה במהירות נפלא: זרזיף ארץ. השוטף בארץ בעומק המחרישה: (ז) יפרח. יתגדל ויעלה מעלה מעלה: ורב שלום. יהיה לו רב שלום ותתמיד עד שיכלה הירח ר"ל עד עולם: (ח) וירד

ט לְפָנָיו יִכְרְעוּ צִיִּים וְאֹיְבָיו עָפָר יְלַחֵכוּ : י מַלְכֵי
תַרְשִׁישׁ וְאִיִּים מִנְחָה יָשִׁיבוּ מַלְכֵי שְׁבָא וּסְבָא אֶשְׁכָּר
יַקְרִיבוּ : יא וְיִשְׁתַּחֲווּ־לוֹ כָל־מְלָכִים כָּל־גּוֹיִם יַעַבְדוּהוּ :
יב כִּי־יַצִּיל אֶבְיוֹן מְשַׁוֵּעַ וְעָנִי וְאֵין־עֹזֵר לוֹ : יג יָחֹס
עַל־דַּל וְאֶבְיוֹן וְנַפְשׁוֹת אֶבְיוֹנִים יוֹשִׁיעַ : יד מִתּוֹךְ
וּמֵחָמָס יִגְאַל נַפְשָׁם וְיֵיקַר דָּמָם בְּעֵינָיו : טו וִיחִי וְיִתֶּן־לוֹ
מִזְּהַב שְׁבָא וְיִתְפַּלֵּל בַּעֲדוֹ תָמִיד כָּל־הַיּוֹם יְבָרֲכֶנְהוּ :

רש"י

מים עד ים · כל א"י מים סוף ועד ים פלשתים : ומנהר עד אפסי ארץ · כי הוא רודה בכל עבר הנהר וגו' (שם) : (ט) ציים · כתות של שרים כדמתרגם וצים מיד כתים (במדבר כד) וסיען יסתרן מרומאי : (י) מלכי תרשיש ואיים מנחה ישיבו · כי אני תרשיש למלך בים עם אני חירם אחת לשלש שנים תבא אני תרשיש וגו' (מ"א י') : מלכי שבא · מלכות שבא : אשכר · דורון : (יא) כל גוים יעבדוהו · וכל הארץ מבקשים את פני שלמה וגו' והמה מביאים איש מנחתו (שם י): (יד) מתוך ומחמס · ממכות ומגזל · מלאתי · מתוך ל' תוך תוכו בעלי מזמות הורשי און כמו איש תככים (משלי כט) : יגאל נפשם · ע"י משפט וצדקה שיעשה בהם : (טו) ויחי שלמה : ויתן לו · הקב"ה : מזהב שבא · וכן היתה גם עושר גם כבוד אשר לא היה כמוך וגו' (מ"א ד') : ויתפלל בעדו תמיד וגו' · היא

מצודת דוד

ימשול מים הדרומי הנקרא ים האדום עד ים הצפוני הוא ים אוקינוס : ומנהר · היוצא מן העדן שהוא התחלת המזרח: עד אפסי ארץ · עד סוף המערב : (ט) ציים · אנשי הספינות הבאים ממרחק : עפר ילחכו · ר"ל יכפפו קומתם עד לארץ להשתחוות לו כמו המלחך העפר שכופף קומתו עד לארץ : (י) ואיים · יושבי איי הים : מנחה ישיבו · לפי שיהיה תמידי פעם אחר פעם לזה אמר לשון השבה וכן והשיב וגו' מאה אלף כרים (מ"ב ג'): (יב) כי יציל · בשובה שהיא יהיה לו בזכות אשר יציל האביון מצעקתו אשר יצעק מפני נוגשיו : ועני · גם את העני יציל ואת כל מי אשר אין לו עוזר : (יג) יחס · יהיה חס על דל ואביון : יושיע · מיד הקמים עליהם: (יד) יגאל נפשם · לבל ילכדו בידי חושבי הרעות ועושי החמס : וייקר · דם האביונים יהיה יקר והשוב בעיניו ויתן לב להציל ממות נפשם : (טו) ויחי · על כי

מצודת ציון

בדגת הים (בראשית א) : אפסי · קצות : (ט) ציים · ספינות כמו וצי אדיר (ישעיה ל"ג) : ילחכו · ענין הלקיקה בלשון כמו כלחוך השור (במדבר כ"ב) : (י) אשכר · תשורה ודורון כמו השיבו אשכרך (יחזקאל כז): (יד) מתוך · ענינו מחשבה רעה

טז יְהִי פִסַּת־בַּר ׀ בָּאָרֶץ בְּרֹאשׁ הָרִים יִרְעַשׁ כַּלְּבָנוֹן
פִּרְיוֹ וְיָצִיצוּ מֵעִיר כְּעֵשֶׂב הָאָרֶץ׃ יז יְהִי שְׁמוֹ ׀ לְעוֹלָם
לִפְנֵי־שֶׁמֶשׁ יָנִין ינון ק׳ שְׁמוֹ וְיִתְבָּרְכוּ בוֹ כָּל־גּוֹיִם יְאַשְּׁרוּהוּ׃
יח בָּרוּךְ ׀ יְהוָה אֱלֹהִים אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל עֹשֵׂה נִפְלָאוֹת
לְבַדּוֹ׃ יט וּבָרוּךְ ׀ שֵׁם כְּבוֹדוֹ לְעוֹלָם וְיִמָּלֵא כְבוֹדוֹ אֶת־

רש״י

התפלה היא הברכה כשהקב"ה אומר לאדם ברוך תהיה לי תפלה הוא : (טז) פסת בר · לי פסיון תוספת ורבוי ורבותינו פירשוהו לי גלוסקאות לימות המשיח וכל המזמור במלך המשיח · ד"א פסת בר לי רצוי כמו פיוס שהבריות מתפייסין מתרצין אצל המקום כשנותן שובע בעולם : ירעש כלבנון פריו · הטין גסין כפירות האילן ככליות של שור הגדול שהיה בימי שמעון בן שטח : ויציצו · ישראל : מעיר · מתוך ירושלים כעשב הארץ : (יז) יהי שמו · שמו של שלמה נזכר לעולם בעשרו ובחכמתו : לפני שמש ינון שמו · כל ימי השמש יגדל שמו · ינון לשון מלכות ושררה כמו (משלי כט) ואחריתו יהיה מנון · ונינֵי השליט על נכסי אחרי · אמרו בלבם נינם יחד (לקמן עד) מלכיהם יחד : ויתברכו בו · אדם אומר לבנו תהי חכם ועשיר כשלמה : (יח) ברוך ה' וגו' · הטובה נפלאות

מצודת ציון

הטמונה בתוך הלב : (טז) פסת · ענין רבוי מל' פשה תפשה (ויקרא יג) ועם שהוא בסמ"ך : בר · תבואה כמו לשבר בר (בראשית מב): ויציצו · ענין פריחה כמו ויצץ ציץ (במדבר יז): (יז) ינון · ענין שם שררה כמו ואחריתו יהיה מנון (משלי כ"ט) : יאשרוהו · ענין שבח ותהלה כמו

מצודת דוד

יהיה נפש האביון יקרה בעיניו לזה יהיה אותו מהונו ואף יעשרנו כי יתן לו מן הזהב שבא משבא : ויתפלל · ובעבור זה יתפלל תמיד בעדו ויברך אותו כל היום : (טז) פסת בר · רבוי תבואה יצמח בארץ : בראש הרים · התבואה אשר תצמח בראש ההרים הנה מגודל הפירות ומרוב הרוח המצויה בהרים ירעשו הפירות כמו רעש עלי הלבנון : ויציצו מעיר · אנשי העיר יפריחו ממנה כעשב הארץ ר"ל יפרו וירבו ויתפשטו בארץ : (יז) יהי שמו · יזכר שמו לעולם : לפני שמש · לעולם כל ימי עמידת השמש יהיה נקרא שמו בשם שררה : ויתברכו בו · המברך את בנו יאמר בברכתו ישימך אלהים כשלמה : יאשרהו · בעבור חכמתו וכשרון מעשיו : ברוך ה' · המקום יהא מבורך על הטובה שיעשה לשלמה : לבדו · כי אין מי לעשות נפלאות כמוהו : (יט) שם כבודו · שמו הראוי לכבודו : וימלא כבודו · כל

בני

וְאָמֵן׃ כ כָּלּוּ תְפִלּוֹת דָּוִד בֶּן־יִשָׁי׃

ספר שלישי עג א מִזְמוֹר לְאָסָף אַךְ טוֹב לְיִשְׂרָאֵל אֱלֹהִים לְבָרֵי
לֵבָב׃ ב וַאֲנִי כִּמְעַט נָטָוי נטיו קרי רַגְלָי כְּאַיִן שֻׁפְּכָה שפכו קרי
אֲשֻׁרָי׃ ג כִּי קִנֵּאתִי בַּהוֹלְלִים שְׁלוֹם רְשָׁעִים אֶרְאֶה׃ ד כִּי אֵין
חַרְצֻבּוֹת לְמוֹתָם וּבָרִיא אוּלָם׃ ה בַּעֲמַל אֱנוֹשׁ אֵינֵמוֹ

רש"י

נגדו ברדת השם מן השמים על ידי שלמה בני : (כ) כלו תפלות דוד · רבותינו דרשו כלו כל אלו תפלות דוד לכלול כל הספר על שם דוד ואף מה שאמרו בני קרח ועשרה זקנים ועל שם שהוא נקרא נעים זמרות ישראל (ש"ב כג) ויש לפתור כלו כמו נסתיימו כמו רומו מעט (איוב כד) שומו שמים (ירמיה ב') ואם כן הוא לא נכתב המזמור במקומו ואין מוקדם ומאוחר בספר ונראין הדברים שלעת זקנתו כשהמליך את שלמה אמרו : עג (א) אך טוב לישראל אלהים · לפי שענין המזמור מדבר בצרות הבאות על ישראל לכך פתח בו אך וזהו פירושו אע"פ שאני צועק ומתמה על צרותיהם של ישראל ידעתי כי הקב"ה טוב להם ולטובתם הוא מביא עליהם את הרעה כדי לזכותם לחיי העוה"ב : (ב) ואני · מטרם שומי זאת אל לבי כמעט נטיו רגלי ושופכו אשורי לנטות מאחרי המקום : (ג) כי קנאתי בהוללים · במערבבי דרכיהם אשר הייתי רואה את שלומם · בהוללים מעורבבים כמו (ישעיה א') סבאך מהול במים (סא"א) : (ד) כי אין חרצבות למותם · ל'

מצודת דוד

בני עולם יכירו כבודו : אמן ואמן · הדבר הזה יאומן וכפל המלה לחוזק הענין : (כ) כלו · נשלמו תפלות דוד כי מזמור הזה אמר סמוך למיתתו בעת שהמליך את שלמה ולא הוסיף לומר עוד ולא נכתב בסוף הספר כי רצה להשלים את הספר בהלולים בעבור רוב השבחים האמורים בהם : עג (א) אך טוב וגו' · ר"ל הן השכלתי לדעת שהאלהים הוא אך טוב לישראל ולברי לבב שבהם ולא להרשעים כי הצלחתם באמת לא לטובה יחשב : (ב) ואני כמעט · טרם שומי זאת על לבי כמעט היו רגלי נטוים מדרך ה' : כאין · כשעה מועטת מאפס זמן היו אשורי נשפכים מעבודת ה' וכפל הדבר במ"ש לגודל הקרוב : (ג) בהוללים · בהצלחת ההוללים כי עיני ראו שלום הרשעים : (ד) למותם · לעת בוא זמן מותם

מצודת ציון

אשרי האיש (לעיל א'): עג (א) לברי · ברור ונקי מעכירת עון : (ב) אשרי · הרגלים שפוסע בהן כמו ולא תמעד אשוריו (לעיל ל"ז) : (ג) בהוללים · ענין סכלות כמו ויתהוללו הרכב (ירמיה מ"ו) ור"ל רשעים כי אין אדם עובר עבירה אא"כ נכנס בו רוח שטות : (ד) חרצבות · קשרים ואסורים כמו פתח חרצובות רשע (ישעיה נח) ור"ל החלואים ומכאובות: ובריא · מלשון בריאות : אולם ·

וְעִם־אָדָם לֹא יְנֻגָּעוּ: ו לָכֵן עֲנָקַתְמוֹ גַאֲוָה יַעֲטָף־שִׁית
חָמָס לָמוֹ: ז יָצָא מֵחֵלֶב עֵינֵמוֹ עָבְרוּ מַשְׂכִּיּוֹת לֵבָב:
ח יָמִיקוּ וִידַבְּרוּ בְרָע עֹשֶׁק מִמָּרוֹם יְדַבֵּרוּ: ט שַׁתּוּ
בַשָּׁמַיִם פִּיהֶם וּלְשׁוֹנָם תִּהֲלַךְ בָּאָרֶץ: י לָכֵן יָשִׁיב ישוב קי

רש"י

אסירה כמו (שם נח) פתח חרצובות רשע מסגרי כבלי רשע שאוסרין* בהם העניים אף כאן אין יסורין למיתתם המתים מהם מתים בריאים כאולם בלא יסורין ורבותינו פירשו חרצובות נוטריקון שאין חרדין ועצבין מיום המיתה · ד"א שאין הקב"ה מאחר לביונם (פי' רצונם) : (ו) לכן ענקתמו גאוה · בעבור זה שאין יסורין באין עליהם שעניקתם הגאוה לצלות על צוארם גסות הרוח : יעטף שית חמס למו · החמס שעושין עושה אותן שמנים ועוטף את שתותיהם ועגבותיהם בעובי שומן ובשר : (ז) יצא מחלב עינמו · עיניהם בולטות מרוב שומן כי כל אדם כחוש עיניו משוקעות : עברו משכיות לבב · יותר ממה שלבם מיחל ומצפה באה להם תאותם עברו השגת ידם את תאות לבם : (ח) ימיקו · את רעיהם : וידברו ברע עשק · לעשוק אביונים : ממרום ידברו · כגון פרעה וסנחריב ונבוכדנצר מי ה' אשר אשמע בקולו (שמות ה') מי בכל אלהי הארצות (ישעיה לו) אעלה על במתי עב (שם יד) וזהו שתו בשמים פיהם : (י) לכן ישוב עמו הלום · לפי שעמו רואין דרך רשעים שלהם ישובו אל דרך הרשעים לאחוז בדרכיהם·

מצודת ציון

ארמון : (ו) ענקתמו · מלשון ענק והוא עדי הצואר : יעטף · מלשון עטיפה ומכסה : שית · ענין שימה : (ז) משכיות · ענין הבטה וכן מי נתן לשכוי בינה (איוב ל"ח) והוא הלב המביט וחושב הנולדות ומושכלות וקרוב הוא ללשון ארמי כי מצפה (בראשית ל') תרגומו סכותא : (ח) ימיקו · מלשון המקה והמסה :

מצודת דוד

אין להם תחלואים ויסורים וכ"א בריא הוא כבנין אולם : (ה) בעמל אנוש · בעת בוא עמל על אנשים אין הוא בכלל העמל ואינם מנוגעים עם שאר בני אדם : (ו) ענקתמו · מעלה גאוה סביב צוארו כענק הזה המסבב הצואר: יעטף · יכסה עצמו במסתר לארוב על אנשים לשית ולקחת החמס לעצמו : (ז) יצא · מרוב שומן ידמה שיצאו עיניהם כאלו אין להם עינים כי בעובי שומן הפנים יתכסו העינים : עברו · מצאו הנאות מרובות עד כי עברו ליותר מאשר עלה בלבם להיות צופים ומביטים עליה : (ח) ימיקו · ימסו בני אדם במעשיהם ובכל רגע ועת ידברו ברע עושק וכל מחשבותם באלה : ממרום ידברו · מדברים כלפי מעלה כפרעה וסנחריב והדומים : (ט) שתו · שמו פיהם לדבר מול יושב שמים : ולשונם · אף כי לשונם תהלך בארץ מתחת השמים יעיזו פניהם לדבר מול יושב

עַמּוֹ הֲלֹם וּמֵי מָלֵא יִמָּצוּ לָמוֹ: יא וְאָמְרוּ אֵיכָה יָדַע־
אֵל וְיֵשׁ דֵּעָה בְעֶלְיוֹן: יב הִנֵּה־אֵלֶּה רְשָׁעִים וְשַׁלְוֵי עוֹלָם
הִשְׂגּוּ־חָיִל: יג אַךְ־רִיק זִכִּיתִי לְבָבִי וָאֶרְחַץ בְּנִקָּיוֹן כַּפָּי:
יד וָאֱהִי נָגוּעַ כָּל־הַיּוֹם וְתוֹכַחְתִּי לַבְּקָרִים: טו אִם־
אָמַרְתִּי אֲסַפְּרָה כְמוֹ הִנֵּה דוֹר בָּנֶיךָ בָגָדְתִּי: טז וָאֲחַשְּׁבָה

רש"י

הלום כמו מי הביאך הלום (שופטים י"ח) · הלום · פה: ומי מלא ימצו למו · ומים של פלג המלא הם דברי תורה הם נחשבים למו תמצית ומזלזלים בעיניהם: (יא) ואמרו איכה ידע אל · איכה נוכל לומר שיש דעה בהקב"ה ותורתו אמת: (יב) הנה אלה רשעים · הם ועוברים על תורתו והרי הם שלוים בעולם ומגדילים כח ועושר: ושלוי עולם · ל' שלוה: השגו · הגדילו ומנחם פי' ישוב עמו הלום ישוב הרשע להלום את עמו של הקב"ה והראשון למדתי מדבריו של ר"מ בר יצחק שליח צבור זצ"ל: (יג) אך ריק זכיתי לבבי · כל זה מוסב על ואמרו איכה ידע אל וגם יאמרו אך לריק ועל חנם אנו שומרים מצותיו של הקב"ה והרי אנו נגועים כל היום: (יד) ותוכחתי · נראית כל היום תמיד מבוקר לבוקר מתחדשות צרות חדשות: (טו) אם אמרתי אספרה כמו · אמר אסף אם אמרתי בלבי לספר את הכל כמו שהוא כל מה שעמו אומר על זאת: הנה דור בניך בגדתי ·

מצודת דוד

שמים: (י) לכן · בעבור רוב שלות הרשעים עם גודל רשעתם: הלם · הנה ר"ל למעשה הרשעים ההם: ומי מלא · מי כוס מלא התרעלות ימצו וישתו ר"ל מאד דעותיהם נמשכות אחר מעשה הרשעים ההם:

(יא) איכה ידע אל · מעשה בני אדם: ויש דעה · לדעת הכל וכפל הדבר במ"ש: (יב) הנה אלה · רשעים הם והמה בשלוה מעולם וגדלו בעושר רב: (יג) אך ריק · לריק ובחנם הייתי זך הלבב מבלי הרהור און ובחנם רחצתי כפי להיות מנוקים מגזל ושאר עבירות: (יד) ואהי · והנה מעשה הטוב הועיל להיות נגוע בכל עת ולבוא עלי תוכחת יסורים בכל בוקר כי הלא להרשעים אין מחסור ואני מוכה ומעונה: (טו) אספרה כמו · לספר הדבר כמו שהוא ר"ל כל מה שיש להרהר: הנה דור · הנה הספור יסית שאף בני הדור ההוא שהמה בניך ר"ל מאמינים בך הנה במעט מה שיש להרהר אעשה אותם לבוגדים ולזה לא ארבה עוד לדבר: (טז) ואחשבה · אהרהר במחשבתי לדעת ולהבין את זאת על כי נראה בעיני שהדבר הזה

מצודת ציון

(י) הלם · הנה כמו אל תקרב הלום (שמות ג'): ימצו · מלשון מציצה: למו · להם: (יב) השגו · גדלו כמו כארז בלבנון ישגה (לקמן צ"ב): חיל · עושר כמו חיל כי ינוב

הוא

לָדַעַת זֹאת עָמָל הִיא הוא קרי בְעֵינָי׃ יז עַד־אָבוֹא אֶל־
מִקְדְּשֵׁי־אֵל אָבִינָה לְאַחֲרִיתָם׃ יח אַךְ בַּחֲלָקוֹת תָּשִׁית
לָמוֹ הִפַּלְתָּם לְמַשּׁוּאוֹת׃ יט אֵיךְ הָיוּ לְשַׁמָּה כְרָגַע סָפוּ
תַמּוּ מִן־בַּלָּהוֹת׃ כ כַּחֲלוֹם מֵהָקִיץ אֲדֹנָי בָּעִיר ׀ צַלְמָם
תִּבְזֶה׃ כא כִּי יִתְחַמֵּץ לְבָבִי וְכִלְיוֹתַי אֶשְׁתּוֹנָן׃ כב וַאֲנִי־

רש"י

כלומר אשים אותם בוגדים ורשעים : (טז) ואחשבה · בלבי : לדעת זאת· מה היא מדתו של הקב"ה כן הוא : עמ"ל הוא בעיני · נראית היתה מדה זאת לי עמל ולא משפט : (יז) עד אבוא אל מקדשי אל · אשר בירושלים וראיתי מה שאירע בסנחריב ואז הבינותי לאחרית הרשעים שהוא לאבדון ואמרתי אך כל הטובה הבאה להם חלקות הם שהקב"ה מחליק להם הדרך שלהם שתהא נוחה וחלקה למען לא יתנו לב לשוב אליו ויאבדו : (יח) אך בחלקות תשית למו · כל הטובה הבאה להם שהרי סופה הפלתם למשואות : (יט) מן בלהות · מן שדים : (כ) כחלום מהקיץ · כשינה שאין לה קץ שהיא שינת עולם כן היתה להם ויצא מלאך ה' ויך במחנה אשור (ישעיה ל"ז) : אדני בעיר צלמם תבזה · בירושלים שהרעו עליה שם נתבזה צלם דמותם ונשרפו כולם : (כא) כי יתחמץ לבבי · מטרם שראיתי מפלה זו ברוח הקדש היה לבבי מתחמץ על דרך הרשעים שהצליחו : וכליותי אשתונן· הייתי משתונן ל' חרב שנון ושהוא מתפעל התי"ו נתנה באמצע שורש התיבה כדרך כל תיבה שיסוד תחלתה שי"ן : (כב) ואני · הייתי בער ולא הייתי

מצודת ציון

(לעיל ס"ב) : (יח) תשית · תשים : למשואות · ענין חושך כמו אמש שואה ומשואה (איוב ל) : (יט) ספו · ענין כליון כמו ספתה בהמות (ירמיה י"ב) : בלהות · הוא הפוך מן בהלות : (כ) צלמם · דמותם : (כא) יתחמץ · מל' חומץ ובא בדרך השאלה על הכעס : אשתונן · מל'

מצודת דוד

הוא עמל ולא משפט יושר : (יז) עד אבוא · לא הבנתי דרכי ה' עד אשר באתי אל המקדש אל הכהנים המתבודדים שם בעיון החכמה ואת פיהם שאלתי ואדע מלין יענוני ואבינה לאחרית הרשעים שאינה טובה : (יח) אך בחלקות · כל טובתם המה אך להשלום גמול מעט מעשה הטוב שעשו למען תחליק דרכם שימעדו מהרה לפול בחשכת הצרות ולא יהיה להם זכות מה להגן : (יט) איך · כל רואיהם יתמהו עליהם ויאמרו איך נעשה שממה כרגע וכלו מן הצרות המבהילים : (כ) כחלום · כמו החלום שמעת היקיצה חלף והלך לו כן יכלו פתאום : בעיר · במקום רואים תבזה צלמם ודמותם : (כא) כי יתחמץ לבבי · כי בעוד היה לבי כעוס על הדבר ובעוד אחדד כליותי להרהר

ואני

בַעַר וְלֹא אֵדָע בְּהֵמוֹת הָיִיתִי עִמָּךְ : כג וַאֲנִי תָמִיד
עִמָּךְ אָחַזְתָּ בְּיַד יְמִינִי : כד בַּעֲצָתְךָ תַנְחֵנִי וְאַחַר כָּבוֹד
תִּקָּחֵנִי : כה מִי־לִי בַשָּׁמָיִם וְעִמְּךָ לֹא־חָפַצְתִּי בָאָרֶץ :
כו כָּלָה שְׁאֵרִי וּלְבָבִי צוּר־לְבָבִי וְחֶלְקִי אֱלֹהִים לְעוֹלָם :
כז כִּי־הִנֵּה רְחֵקֶיךָ יֹאבֵדוּ הִצְמַתָּה כָּל־זוֹנֶה מִמֶּךָּ :
כח וַאֲנִי ׀ קִרֲבַת אֱלֹהִים לִי־טוֹב שַׁתִּי ׀ בַּאדֹנָי יֱהוִה
מַחְסִי לְסַפֵּר כָּל־מַלְאֲכוֹתֶיךָ : עד א מַשְׂכִּיל לְאָסָף לָמָה

רש"י

יודע מה היא המדה וכבהמה הייתי עמך ואני אע"פ שהייתי רואה כל זה תמיד הייתי עמך ולא זזתי מיראתך : (כג) אחזת ביד ימיני · להחזיקני ביראתך כשקרבו רגלי לנטות מדרכך כמו שאמר למעלה כמעט נטיו רגלי : (כד) תנחני · נחיתני : ואחר כבוד תקחני · אלו היה טעם על כבוד היה פתרונו לאחר שהשלמת לשנתריב כל הכבוד שפסקת לי תקחני אליך הפלאת נסיך לישראל והחרבת את שנחריב עכשיו שהטעם על ואחר זה פתרונו ואחרי כן לכבוד תקחני משכתני אליך לכבוד ולתפארת: (כה) מי לי בשמים · שום מלאך שבחרתי לי לאלוה לא בחרתי אלא אותך : (כו) כלה שארי · נתאוה בשרי ולבבי לך · כלה · לשון תאוה כמו (לקמן קי"ט) כלתה לתשועתך נפשי : (כז) זונה ממך · נפרד ממך : (כח) מלאכותיך · שליחותיך

מצודת דוד

(כב) ואני בער · עדיין הייתי בער ולא אדע מדוע דרך רשעים צלחה : עמך · בהנהגה אשר עמך הייתי כבהמה כי לא הבנתיה : (כג) ואני תמיד עמך · ומ"מ הייתי תמיד עמך ולא זזתי ממך וכאלו אחזת ביד ימיני ללכת אחריך : (כד) בעצתך · כאלו הנהגת אותי ללכת בעצתך : ואחר · אחר כל אלה תקחאותי : כבוד ·

מצודת ציון

שנון וחדוד : (כב) בער · שוטה וסכל : (כו) כלה · ענין תאוה : שארי · בשרי כמו אם יכין שאר לעמו (לקמן ע"ח) : (כז) הצמתה · ענין כריתה כמו עלמו מלמיתי (לעיל ס"ט) : זונה · ענין הסרה ועפ"ז נקראת המנאפת בשם זונה על אשר סרה מדרכי הצניעות : (כח) מלאכותיך ·

ר"ל בעבור שלא זזתי ממך השגתי את הכבוד בהבנת הדבר לאמתו:(כה) מי לי · פתה רואה אנכי כי אין מי בצבא השמים להרע או להיטיב: ועמך·לא חפצתי לשתף עמך את מי בארץ כי אין דומה לך: (כו) כלה· בשרי ולבבי יתאוו לה' : צור לבבי· כי אלהים הוא חוזק לבבי וחלקי לעולם : (כז) רחקיך · הרחוקים ממך יאבדו כאשר מעולם הכרת כל הסר ממך: ואני וגו'· יש לי קרבת אלהים כי אקרב עצמי אליו : שתי · שמתים מחסי בה' : לספר · לעסוק בספורי

אֱלֹהִים זָנַחְתָּ לָנֶצַח יֶעְשַׁן אַפְּךָ בְּצֹאן מַרְעִיתֶךָ: ב זְכֹר
עֲדָתְךָ קָנִיתָ קֶּדֶם גָּאַלְתָּ שֵׁבֶט נַחֲלָתֶךָ הַר־צִיּוֹן זֶה
שָׁכַנְתָּ בּוֹ: ג הָרִימָה פְעָמֶיךָ לְמַשֻּׁאוֹת נֶצַח כָּל־הֵרַע
אוֹיֵב בַּקֹּדֶשׁ: ד שָׁאֲגוּ צֹרְרֶיךָ בְּקֶרֶב מוֹעֲדֶךָ שָׂמוּ
אוֹתֹתָם אֹתוֹת: ה יִוָּדַע כְּמֵבִיא לְמָעְלָה בִּסְבָךְ־

רש"י

רוס"ק שבא בלבי לאומנו: **עד** (א) יעשן אפך · כל הכועס נחיריו מוציאין עשן: (ב) קנית קדם · לפני בריאת עולם שנאמר (לקמן צ') מעון אתה היית לנו וגו' בטרם הרים יולדו: זה שכנת בו · תיקון לשון הוא כמו (ישעיה מ"ב) זו חטאנו לו והוא כמו אשר שכנת בו: (ג) הרימה פעמיך למשואות נצח · הגבה פעימות ובהלות שלך שיהו לאויביך למשואות נצח על כל אשר הרע האויב בבהמ"ק כן חברו מנחם עם ותפעם רוחו · למשואות ל' חורבן כמו שאיה (שם ו') תשאה שממה (שם"א): (ד) מועדך · הוא בית המקדש אשר נאמר בו (שמות כ"ה) ונועדתי לך שם: שמו אותותם · כשגברה ידם להחריבו אז שמו להם את אותות קסמיהם בהם אותות אמת ומה הם הקסמים קלקל בחצים שאל בתרפים: (ה) יודע כמביא

מצודת ציון

מל' מלאכה ומעשה: **עד** (א) זנחת · עזבת כמו זנח ה' מזבחו (איכה ב): יעשן · הוא ענין כעס כי על ידי חמום הכעס נראה יוצא מהנחירים כעין עשן ואמר בלשון הגוף באדם כדי לשבר את האוזן: (ג) פעמיך · הרגלים שפוסעים בהן וכן פעמי דלים (ישעיה כו): למשאות · ענין חושך: (ד) שאגו · צעקו: מועדך · מלשון ועד ואסיפה: (ה) בסבך · הענף

מצודת דוד

מעשיך הנוראים והנפלאים ולא לעסוק בדברי זולת: **עד** (א) זנחת לנצח · למה עזבת את ישראל זה זמן רב עד שנראה כאלו כן יהיה לעולם: יעשן · למה יעשן אפך בישראל שהמה הצאן שאתה רועה: (ב) קנית קדם · אשר קנית לך לעם מזמן קדום מאז גאלתם ממצרים והבאתם אל הר ציון ששכנת בו והוא מקרא קצר: (ג) הרימות פעמיך · הרם רגליך ללכת להחשיך עד נצח את כל האויב העושה הרעה בבהמ"ק והוא הפוך כמו כל אויב הרע בקדש וכן כל תשא עון (הושע י"ד) ומשפטו כל עון תשא: (ד) בקרב מועדך · בתוך בהמ"ק מקום שהיו נועדים שם כל ישראל והשכינה עמהם: שמו אותותם אותות · אמרו שהאות שלהם הוא אות אמת כי עד לא הלך נ"נ על ירושלים עשה אותות לדעת אם ילך כמ"ש שאל בתרפים ראה בכבד (יחזקאל כ"א) וכא לו האות ללכת ואחר שכבשה אמר היה ממשות באלה האותות: (ה) יודע וגו' · כל מי שהביא קרדומו בסבך עצי הלבנון נחטוב ארזים להביאם לבנין בהמ"ק היה נודע לו כאלו מביא למעלה לפני

עֵ֣ץ קַרְדֻּמּֽוֹת׃ ו וְעַ֗ת ועתה ק׳ פִּתּוּחֶ֥יהָ יָּ֑חַד בְּכַשִּׁ֥יל
וְ֝כֵילַפֹּ֗ת יַהֲלֹמֽוּן׃ ז שִׁלְח֣וּ בָ֭אֵשׁ מִקְדָּשֶׁ֑ךָ לָ֝אָ֗רֶץ חִלְּל֥וּ
מִשְׁכַּן־שְׁמֶֽךָ׃ ח אָמְר֣וּ בְ֭לִבָּם נִינָ֣ם יָ֑חַד שָׂרְפ֖וּ כָל־מוֹעֲדֵי־
אֵ֣ל בָּאָֽרֶץ׃ ט אוֹתֹתֵ֗ינוּ לֹ֤א רָאִ֗ינוּ אֵֽין־ע֥וֹד נָבִ֑יא וְלֹֽא־
אִ֝תָּ֗נוּ יֹדֵ֥עַ עַד־מָֽה׃ י עַד־מָתַ֣י אֱ֭לֹהִים יְחָ֣רֶף צָ֑ר יְנָאֵ֖ץ

הלמ"ד רפה ר ש " י

למעלה בסבך עץ קרדומות · יודע האויב כשהיה מכה בשערי פתחי המקדש שהוא כמביא מכותיו למעלה ברקיע ומנין היה יודע שהרי היה רואה שהיה העץ מסבך ואוחז את הקרדומות ובולען כמו שאמרו רבותינו כולהו בלעתינהו חד תרעא דירושלים · בסבך עץ קרדומות · ל' נאחז בסבך (בראשית כ"ב) העץ סובך אותם והם נסבכין בו : (ו) ועתה · אע"פ שהיה רואה שלפני הקב"ה קשה לא נמנע מלהלום כל פתחיה וכל שעריה יחד : בכשיל וכילפות · כלי משחית של נגרים הם · ובקרדומות באו לה (ירמיה מ"ו) תרגם יונתן בכשילין · כילפות ל' ערבי הוא כן פירש דונש והוא מכלי הנגרים: יהלמון · האויבים : (ח) אמרו בלבם נינם יחד · נינם מושליהם וכן (לעיל ע"ב) ינון שמו · ואחריתו יהיה מנון (משלי כ"ט) כל מושליהם מחשבה אחת להם הראשונים כאחרונים להזדווג לפטרונם של ישראל תחלה ואח"כ יזדווגו להם ותדע שהרי שרפו כל מועדי אל שהיו בארץ כל בתי ועד שלו · פלשתים החריבו שילה נבוכדנצר החריב בית ראשון טיטוס החריב בית שני : (ט) אותותינו · שהבטחתנו ביד נביאיך אין אנו רואים אותם בימים רבים שאנו בגולה · נתנבא אסף על ימי הגלות האחרון : עד מה · עד מתי

מצודת דוד

כסא הכבוד כי למלוא רבה היה נחשב בעיניו : (ו) ועתה · בעת החורבן של פתוחי הזהב שעל הקירות היו הצרים הולמים ומשברים בכשיל וכילפות : (ז) שלחו באש מקדשך · כמו שלחו אש במקדשך : לארץ · מקום שכינת שמך חללו והשפילו עד לארץ : (ח) נינם יחד · כל שריהם בעצה אחת : כל מועדי אל · כל המקומות המיועדות לה' בהכ"נ ובהמ"ד : (ט) אותותינו · עדיין לא ראינו אותות הגאולה ואין עוד נביא לגלות הזמן : ולא אתנו · אין מי

מצודת ציון

יקרא סבך ע"ש שמסתבכים ונאחזים זה בזה כמו נאחז בסבך (בראשית כב): קרדמות · גרזנים : (ו) פתוחיה · ענינו החתירה והחקיקה של צורות ודקלים כמו פתוחי חותם (שמות כח): בכשיל וכילפות · שמות כלים עשוים לשבר בהם אבנים : יהלמון · ענין הכאה ושבירה כמו יהלמני צדיק (לקמן קמ"א) : (ז) שלחו · ענין כלתה והבערה : חללו · מל' חולין : (ח) נינם · ענין שררה כמו ינון שמו (לעיל ע"ב) : (ט) עד מה · עד מתי וכן עד מה ה' תאנף לנצח (לקמן עט):

אוֹיֵב שִׁמְךָ לָנֶצַח: יא לָמָּה תָשִׁיב יָדְךָ וִימִינֶךָ מִקֶּרֶב
חוֹקְךָ חיקך קרי כַלֵּה: יב וֵאלֹהִים מַלְכִּי מִקֶּדֶם פֹּעֵל
יְשׁוּעוֹת בְּקֶרֶב הָאָרֶץ: יג אַתָּה פוֹרַרְתָּ בְעָזְּךָ יָם
שִׁבַּרְתָּ רָאשֵׁי תַנִּינִים עַל־הַמָּיִם: יד אַתָּה רִצַּצְתָּ רָאשֵׁי
לִוְיָתָן תִּתְּנֶנּוּ מַאֲכָל לְעָם לְצִיִּים: טו אַתָּה בָקַעְתָּ מַעְיָן
וָנָחַל אַתָּה הוֹבַשְׁתָּ נַהֲרוֹת אֵיתָן: טז לְךָ יוֹם אַף־לְךָ

ר ש" י

נהיה בצרה זו : (יא) מקרב חיקך כלה · השליכה והוצא אותה מתוך חיקך והלחם באויביך · כלה ל' גרש כמו (שמות י"א) כלה גרש יגרש:(יב) ואלהים מלכי מקדם · והרי אתה תשועתנו מקדם : (יג) ראשי תנינים · הם מצרים שנקראו תנינים שנא' (יחזקאל כ"ט) התנים הגדול וגו':(יד) ראשי לויתן · פרעה נקרא כן שנאמר (ישעיה כ"ז) יפקוד ה' בחרבו הקשה וגו' על לויתן. וגו':תתננו מאכל לעם לציים·נתת ממונו לעם ישראל לאוכלו· לציים· לכתות ולצבאות שהולכות לציים · סיעות כמו (במדבר כ"ד) וצים מיד כתים כתרגומו וסיען : (טו) אתה בקעת · לישראל מן הצור מעינות : אתה הובשת · ירדן שהוא נהר איתן : (טז) לך יום · גאולתם של ישראל : אף לך לילה ·

מצודת ציון

(י) ינאץ · ענין בזיון : (יא) כלה· ר"ל מנע : (יג) פוררת · ענינו הרצוץ לחתיכות רבות כמו פור התפוררה ארץ (ישעיה כ"ד): תנינים· תנים שם דג גדול שבים· פרעה נקרא תנים כמ"ש בו התנים הגדול הרובץ וגו' (יחזקאל כ"ט) ולכן יקראו המצרים תנינים : (יד) רצצת · ענין שבירה לחתיכות : לויתן · זהו פרעה כי התנין הגדול הוא לויתן כמ"ש את התנינים הגדולים (בראשית א') והוא הלויתן ובת זוגו : לציים · מל' ציה ושממה : (טו) הובשת · מל' יבש : איתן · ענין חוזק כמו איתן מושבך

מצודת דוד

אתנו יודע עד מתי יתאחר: (י) יחרף צר · באומרו מבלי יכולת ה' הניחם ביד האויב : ינאץ · וכי ינאץ האויב את שמך לנצח בתמיה ולמה תאחר זמן הגאולה:(יא) תשיב ידך·לאחור לבל הכות בה את האויב : כלה · ימינך כלה מקרב חיקך והוציאה משם והכה תכה בה את האויב : (יב) מקדם · מעולם הוא מלכי והוא פועל הישועה: (יג) בעזך · בכחך פוררת הים לי"ב גזרים לכל שבט שביל לעצמו כן אחז"ל: על המים· כי נתקשו מי הים כסלעים והיו המצרים נזרקים עליהם ונשבר ראשם:(יד) ראשי לויתן·שריו ושליטיו של פרעה הנקרא לויתן : תתננו מאכל · נתת עשרם לבזה לעם ישראל שהלכו במדבר מקום ציה ושממה : (טו) אתה בקעת · את הסלע והוצאת להם מעין ונחל : נהרות איתן · זה הים והירדן ר"ל עשית להם נסים מהולכים במקום היובש כשפעת מים ומקום

לָיְלָה אַתָּה הֲכִינוֹתָ מָאוֹר וָשָׁמֶשׁ׃ יז אַתָּה הִצַּבְתָּ כָּל־
גְּבוּלוֹת אָרֶץ קַיִץ וָחֹרֶף אַתָּה יְצַרְתָּם׃ יח זְכָר־זֹאת
אוֹיֵב חֵרֵף ׀ יְהוָה וְעַם־נָבָל נִאֲצוּ שְׁמֶךָ׃ יט אַל־תִּתֵּן
לְחַיַּת נֶפֶשׁ תּוֹרֶךָ חַיַּת עֲנִיֶּיךָ אַל־תִּשְׁכַּח לָנֶצַח׃ כ הַבֵּט
לַבְּרִית כִּי־מָלְאוּ מַחֲשַׁכֵּי־אֶרֶץ נְאוֹת חָמָס׃ כא אַל־
יָשֹׁב דַּךְ נִכְלָם עָנִי וְאֶבְיוֹן יְהַלְלוּ שְׁמֶךָ׃ כב קוּמָה

רש"י

ועמך היו בגרת סלילה: אתה הכינות מאור ושמש · אתה הכינות לפס מאור התורה: (יז) אתה הצבת · לפס כל גבולות ארלם בכל טוב: קיץ וחרף אתה יצרתם · כרי זה דוגמת (ירמיה ה׳) שבועות חוקות קציר ישמור לנו · לא שנית לנו סדר השנים: (יח) זכר זאת אויב וגו׳ · ואחרי שכל תשועתנו כך זכר זאת אשר האויב חרף אותך בהשמידו אותנו: (יט) אל תתן לחית · לגדודי העובדי כוכבים כמו (ש"ב כ"ג) ויאספו פלשתים לחיה: נפש תורך · תור שלך וי"ת *) ל׳ תורים ובני יונה · התור הזה משמכיר הוכר בן זוגו אינה מזדווגת לאחר אף ישראל לא החליפוך באל אחר אע"פ שרחקת מהם והיו כאלמנה: חית ענייך · נפש ענייך: (כ) הבט לברית · אשר כרת את אבותינו: נאות חמס · נוה חמס לשון מדור: (כא) אל ישוב דך נכלם · אל ישוב דך מלפניך בתפלתו נכלם:

*) נ"ל יונתך כי לא נמצא ביונתן כן· וכ"ה ברש"י כ"י או"ג

מצודת דוד

ומקום המים הובשת: (טז) לך יום · ר"ל אתה בראתם: אתה הכינות · להיות על כנם ולא ישנו תפקידם: מאור · הוא הירח הנקרא מאור הקטן (בראשית א׳): (יז) כל גבולות ארץ · להיות כל מהוז במקום הראוי לו: (יח) זכר · ר"ל אם אמנם הכל בידך ותשגיח על הכל זכר גם זאת מה שהאויב מחרף את ה׳ ונקום ממנו: ועם נבל · כפל הדבר במ"ש: (יט) לחית · לעדת העובדי כוכבים אל תמסור נפש ישראל: חית ענייך · עדת ישראל שהמה עניים ומוכנעים: (כ) הבט · ראה הברית אשר כרת לאבותינו לגאול בניהם: מחשבי ארץ · המקומות שאנו יושבים בהם בחשכת הגלות נתמלאו מדורי חמס ר"ל האויב יושב בינינו וחומס: (כא) דך · המדוכא בגולה אל ישוב

מצודת ציון

(במדבר כ"ד): (טז) הכינות · מל׳ כן ובסים: (יז) הצבת · העמדת: קיץ · ימות החמה: וחרף · ימות הגשמים: (יח) נאצו · ענין בזיון: (יט) לחית · ענין עדה וקבוץ וכן ותית פלשתים (ש"ב כ"ג): תורך · מל׳ תור והיא כנסת ישראל והמשילה לתור כמו שהמשילה ליונה כמ"ש יונתי בחגוי הסלע (ש"ה ב׳): מחשכי · מלשון חושך: נאות · מדור:

אֱלֹהִים רִיבָה רִיבֶךָ זְכֹר חֶרְפָּתְךָ מִנִּי־נָבָל כָּל־הַיּוֹם׃
כג אַל־תִּשְׁכַּח קוֹל צֹרְרֶיךָ שְׁאוֹן קָמֶיךָ עֹלֶה תָמִיד׃
עה א לַמְנַצֵּחַ אַל־תַּשְׁחֵת מִזְמוֹר לְאָסָף שִׁיר׃ ב הוֹדִינוּ
לְּךָ ׀ אֱלֹהִים הוֹדִינוּ וְקָרוֹב שְׁמֶךָ סִפְּרוּ נִפְלְאוֹתֶיךָ׃ ג כִּי
אֶקַּח מוֹעֵד אֲנִי מֵישָׁרִים אֶשְׁפֹּט׃ ד נְמֹגִים־אֶרֶץ וְכָל־
יֹשְׁבֶיהָ אָנֹכִי תִכַּנְתִּי עַמּוּדֶיהָ סֶּלָה׃ ה אָמַרְתִּי לַהוֹלְלִים
אַל־תָּהֹלּוּ וְלָרְשָׁעִים אַל־תָּרִימוּ קָרֶן׃ ו אַל־תָּרִימוּ לַמָּרוֹם

רש״י

(כב) חרפתך · גדופך כמו זאת אויב חרף : **עה** (א) אל תשחת · את ישראל : (ב) הודינו לך אלהים · על הטובה הודינו אף על הרעה וקרוב בפינו שמך תמיד : ספרו · דורותינו נפלאותיך תמיד : (ג) כי אקח מועד · כשיש לנו יום טוב אין אנו עסוקים בגבול פה ובקלות ראש : אני מישרים אשפוט · אנו נותנים אל לבנו להללך ולשבחך מעין המאורע ליום : (ד) נמוגים ארץ וכל יושביה וגו׳ · ביום מתן תורה כשהיו נמוגים ארץ וכל יושביה מתנאי שהתנית עם מעשה בראשית אם לא יקבלו ישראל את התורה תחזרו לתוהו ובוהו : אנכי · עמך ישראל : תכנתי עמודים · כשאמרתי נעשה ונשמע :

מצודת ציון

(כב) מני · כמו מן : (כג) שאון · ענין המיה : **עה** (ג) מועד · זמן : (ד) נמוגים · מל׳ המגה והמסה : תכנתי · מל׳ כן ובסיס : (ה) להוללים אל תהולו · ענין סכלות ורשע כמו קנאתי בהוללים (לעיל ע״ג) : קרן · ענין ממשלה והתחזקות ע״ש שהקרן

מצודת דוד

נכלה בעת תפלתו רק קבלה ברצון ואז העני והאביון יהללו את שמך בעבור זה : (כב) ריבך · כי למולך קמו לגדף : כל היום · מה שמחרף בכל עת : (כג) עולה תמיד · אשר היא עולה תמיד לחרף כלפי מעלה : **עה** (א) אל תשחת · ר״ל בזה המזמור יתפלל לה׳ לבל ישחית את ישראל בהיותם בגולה : (ב) הודינו · בכל עת אנו מודים לה׳ : וקרוב שמך · וכן בכל עת קרוב לנו שמך להציל ולהושיע : ספרו · ר״ל כאשר אבותינו ספרו נפלאותיך : (ג) כי אקח מועד · ר״ל לא אשפוט מישרים באקראי לבד כ״א אקח זמן קבוע על הדבר : (ד) נמוגים · כשלא רצו העובדי כוכבים לקבל התורה והיו נמוגים מוסדי הארץ וכל יושבים כי היו קרובים לחזור לתוהו ובוהו : אנכי · הנה אנכי תכנתי עמודי הארץ להשאר על עמודיה עד עולם כי אני קבלתי התורה : (ה) אמרתי · לזה אמרתי לרשעי או״ה אל תרשיעו את ישראל להעבירם על דת כי פן יוחזר העולם לתוהו : אל תרימו קרן · למשול ממשל רב על ישראל להחטיאם : (ו) אל תרימו · אל

קַרְנְכֶם תְּדַבְּרוּ בְצַוָּאר עָתָק : ז כִּי לֹא מִמּוֹצָא וּמִמַּעֲרָב
וְלֹא מִמִּדְבַּר הָרִים : ח כִּי־אֱלֹהִים שֹׁפֵט זֶה יַשְׁפִּיל וְזֶה
יָרִים : ט כִּי כוֹס בְּיַד־יְהֹוָה וְיַיִן חָמַר׀ מָלֵא מֶסֶךְ וַיַּגֵּר
מִזֶּה אַךְ־שְׁמָרֶיהָ יִמְצוּ יִשְׁתּוּ כֹּל רִשְׁעֵי־אָרֶץ : י וַאֲנִי אַגִּיד
לְעֹלָם אֲזַמְּרָה לֵאלֹהֵי יַעֲקֹב : יא וְכָל־קַרְנֵי רְשָׁעִים אֲגַדֵּעַ
תְּרוֹמַמְנָה קַרְנוֹת צַדִּיק : עו א לַמְנַצֵּחַ בִּנְגִינֹת מִזְמוֹר

רש"י

(ה) להוללים · לרשעים המערבבים את ישראל : (ז) כי לא ממוצא · השמש וממערבו ולא מן המדברות שאתם מפרישים בשיירא להרבות ממון לא בכל אלה להרים קרן : (ח) כי אלהים שופט · על כל הרעה שעשיתם : זה ישפיל וזה ירים · הגבוהים ישפיל והנמוכים ירים : (ט) כי כוס · התרעלה בידו: יין חמר · חזק ויני"ש בלע"ז : מלא מסך · הכוס מלא מזג למזוג ולהשקות את כל העובדי כוכבים : ויגר מזה · מזה הכוס יפיץ ויקלח את משתיהם לשון כמים מוגרים (מיכה א') : (י) ואני אגיד לעולם · מאז והלאה את נקמתו וגבורתו : (יא) וכל קרני רשעים · של אויב אגדע · כענין שנאמר (יחזקאל כ"ה) ונתתי את נקמתי באדום ביד עמי ישראל ישראל יגדעו קרן אויב ואז תרוממנה קרנות צדיקו של עולם ישראל שהם שבחו של הקב"ה :

מצודת דוד

התגאו עם הממשלה ואל תדברו כלפי מעלה בחוזק כלומר ר"ל בגאוה רבה : (ז) כי לא וגו' הרים · ר"ל ההרמה לא בא לכם מרוח מוצא השמש ולא ממערב ולא ממדבר כי איננה באה מאליה : (ח) שפט · הכל בא במשפט לפי הדין ישפיל את זה וירים את זה: (ט) כי כוס · אל תחשבו שעד עולם תהיו בהרמה לא כן הוא כי מוכן הוא ביד ה' כוס עם יין משובח ממולא במזיגה לפי הראוי (המשיל הפורענות לשתיית היין המבלבל דעת האדם) : ויגר מזה · מהכוס הזה יזיל וישפוך לפי הרשעים : אך שמריה · סדר המקרא לומר אך כל רשעי ארץ ימצו וישתו כל הכוס עם השמרים אבל לא הצדיקים : (י) ואני · אבל אני אגיד לעולם צדקתו אשר יעשה עמנו : (יא) וכל קרני · אז יותן הכח בידי ואכרית כל ממשלות הרשעים ולא ירומם

מצודת ציון

הוא לחוזק לבעלי הקרן : (ו) עתק · ענין חוזק כמו ידברו עתק (לקמן לד): (ז) הרים · מל' הרמה : (ט) חמר · משובח בטעם כמו תשתה חמר (דברים ל"ב) : מסך · ענין מזיגה כמו מסכה יינה (משלי ט') : ויגר · ענין הזלה ושפיכה כמו מוגרים במורד (מיכה א'): שמריה · הוא הנופל בקרקעית הכוס אשר בו המשקה : ימצו · מל' מצילה: (יא) אגדע · ענין כריתה וחתוך כמו שקמים גדעו (ישעיה ט') :

לְאָסָף שִׁיר׃ ב נוֹדָע בִּיהוּדָה אֱלֹהִים בְּיִשְׂרָאֵל גָּדוֹל שְׁמוֹ׃
ג וַיְהִי בְשָׁלֵם סֻכּוֹ וּמְעוֹנָתוֹ בְצִיּוֹן׃ ד שָׁמָּה שִׁבַּר רִשְׁפֵי־
קָשֶׁת מָגֵן וְחֶרֶב וּמִלְחָמָה סֶלָה׃ ה נָאוֹר אַתָּה אַדִּיר
מֵהַרְרֵי־טָרֶף׃ ו אֶשְׁתּוֹלְלוּ ׀ אַבִּירֵי לֵב נָמוּ שְׁנָתָם וְלֹא־

רש"י

עו (ד) שמה שבר רשפי קשת · של סנחריב ואוכלוסיו · רשפי קשת אין רשפי קשת לשון רשפי אש שאין לשון רשפי אש נופלים בקשת וזה רפי ורשפי אש דגש ורשפי קשת ל' לחומי רשף (דברים ל"ב) דמתרגמינן עוף ובני רשף יגביהו עוף (איוב ה') וכן ומקניהם לרשפים (לקמן ע"ח) לעופות וכן ובני רשף בני עפיפה שם שדים יגביהו לעוף אף זה לשון חצים המעופפים כענין שנא' מחץ יעוף יומם (לקמן צ"א) שמה שבר רשפי קשת חצים שהקשת מעופף וכל המזמור הזה מדבר במפלת סנחריב שלא מצינו אויב נופל בירושלים אלא הוא: (ה) נאור אתה אדיר · ל' נאר מקדשו (איכה ב') נארתה ברית עבדך (לקמן פ"ט) מנאר את אויביך וקמיך ומטאטאן מן העולם · נאור על שם מעשיו נקרא כמו חנון ורחום וקרוא על שם שהוא חונן שהוא מרחם שהוא מקנא: אדיר מהררי טרף · חזק מענקים טורפים הגבוהים כהרים ולנגדך אין גבורתם נודעת: (ו) אשתוללו · כמו השתוללו כמו (ד"ה ב' כ') ואחרי כן אתחבר אחזיהו עם יהושפט כמו התחבר ונגזר אשתוללו מגזרת (איוב י"ב) מוליך יועצים שולל והוא ל' משגה ושלו כשוטים שוגים והתי"ו נופלת בלשון המתפעל באמצע התיבה בכל תיבה שתחלתה שי"ן: נמו שנתם · נרדמו בשינה לשון תנומה: ולא מצאו · ידיהם וכחם כשבאת

מצודת ציון

עו (ג) בשלם · היא ירושלים כמ"ש מלכי צדק מלך שלם (בראשית י"ד): ומעונתו · מלשון מעון ומדור: (ד) רשפי · גחלים כמו רשפיה רשפי אש (ש"ה ח') והוא מושאל לזוהר ברזל החצים וכמו שיאמר ולהב חרב וברק חנית (נחום ג'): (ה) נאור · מלשון אורה: אדיר · חזק: (ו) אשתוללו · ענין סכלות כמו מוליך יועצים שולל (איוב י"ב): נמו·

מצודת דוד

יתרומם עוד כי מעתה תרוממנה קרנות הצדיק וממשלתו: עו (ב) נודע · אז בעת מפלת סנחריב יהיה אלהים נודע ומפורסם ביהודה: בישראל · כפל הדבר במ"ש: (ג) ויהי בשלם · אז ידעו הכל אשר סוכתו ומדורו של המקום הוא בציון ובירושלים: (ד) שמה · סביבות ירושלים שבר וביטל להב ברזילי חצי הקשת: מגן וחרב · גם שבר מגן וחרב ואת המלחמה עד עולם מבלי תקומה:

(ה) נאור אתה · אתה הוא המאיר והמצהיל ויותר חזק מההרים אשר בהם חיות הטורפים והוא משל על חיל סנחריב: (ו) אשתוללו · חיל סנחריב שהיו אבירי לב למלחמה נעשו שוטים לבלי דעת לערוך מלחמה

נגרדמו

מָֽצְא֖וּ כָל־אַנְשֵׁי־חַ֣יִל יְדֵיהֶֽם׃ ז מִ֭גַּעֲרָ֣תְךָ אֱלֹהֵ֣י יַעֲקֹ֑ב
נִ֝רְדָּ֗ם וְרֶ֣כֶב וָסֽוּס׃ ח אַתָּ֤ה ׀ נ֥וֹרָא אַ֗תָּה וּמִֽי־יַעֲמֹ֥ד לְ֝פָנֶ֗יךָ
מֵאָ֥ז אַפֶּֽךָ׃ ט מִ֭שָּׁמַיִם הִשְׁמַ֣עְתָּ דִּ֑ין אֶ֖רֶץ יָרְאָ֣ה וְשָׁקָֽטָה׃
י בְּקוּם־לַמִּשְׁפָּ֥ט אֱלֹהִ֑ים לְהוֹשִׁ֖יעַ כָּל־עַנְוֵי־אֶ֣רֶץ סֶֽלָה׃ יא כִּֽי־
חֲמַ֣ת אָדָ֣ם תּוֹדֶ֑ךָּ שְׁאֵרִ֖ית חֵמֹ֣ת תַּחְגֹּֽר׃ יב נִֽדְר֣וּ וְשַׁלְּמ֗וּ

רש״י

ליפרע מהם: (ז) נרדם ורכב וסוס· וי"ו של ורכב טפילה היא כמו (בראשית ל"ו) אלה בני צבעון ואיה וענה וי"ו של ואיה טפילה היא: (ח) מאז אפך· משעה שאתה כועס: (ט) משמים השמעת דין· כשנתנבא ישעיהו על פורענות של סנחריב ונתקיים בו ארץ ישראל שיראה ממנו ומאוכלוסין ואז שקטה: (י) בקום למשפט אלהים· לעשות משפט מאויביו להושיע חזקיהו וסיעתו: (יא) כי חמת אדם תודך· כענין של רשעים גורם שהבריות מודים להקב"ה כשהם מראין כעסם והקב"ה נפרע מהם הכל מקלסין לפניו ואף הם עצמן מקלסין לפניו כשרואין שאין כעסם כלום כמו שמצינו בנבוכדנצר כשהשליך חנניה מישאל ועזריה לכבשן האש מה נאמר שם (דניאל ג') בריך אלההון די שדרך וגו' וע"י כן שארית חמות תחגור תעכב ותחדיל שאר הרשעים מעוכבים ונמנעים מלהראות גאותם וחמתם· תחגור לשון עכבה בל' משנה פגימת הסכין כדי שתחגור בו הצפורן ושמעתי משמו של רבי אלעזר הגאון ב"ר יצחק שהיה מביא המקרא הזה עדות לאותה משנה ויש עוד לפתור תגורה זו כמשמעה לשון חגירה ופירושו לך נאה לחגור אימה ולעטוף קנאה כי הכח והיכולת שלך ולשון שארית זה הוא מאחר שחמת אדם אינו כלום נשארו כל הגורות אימה לך: (יב) נדרו ושלמו· נדריכם: כל

מצודת דוד

ונרדמו בשינה וכל אנשי החיל לא מצאו ידיהם לערוך מלחמה והוא ענין מליצה לומר שכולם נפלו פגרים מתים: (ז) מגערתך· שגערת בחיל סנחריב נרדם ונשקע בשינה הרכב והסוס: (ח) ומי יעמוד· מי יוכל להתקיים מאז אפך· משעה שחרה אפך משא"כ מחרון אף מב"ו שלפעמים תש כחו: (ט) משמים· כאשר השמעת מן השמים דין משפט סנחריב אז כל יושבי הארץ יראו מישראל ושקטו מלהלחם בהם: (י) בקום· בעת קום אלהים לעשות משפט עמו לנקום נקמתם סבה היא להושיע כל ענוי ארץ לעולם כי בזה יפחדו מלהרע להם: (יא) חמת אדם· החמה מה שעובדי כוכבים כועסים על ישראל היא המביא ההודאה לה' כי סוף הדבר אשר חרבם תבוא בלבם ויודו ישראל לה': שארית חמות· ובעבור זאת תחגור מסביב לאסור ולקשור שארית החמה ר"ל לא יכעסו עוד מעתה: (יב) נדרו·

מצודת ציון

מלשון תנומה: (ז) ורכב· הוי"ו יתירה: (ט) ושקטה· ענין מנוחה: (יא) שארית· מל' שיור: תחגור·

לַיהוָה אֱלֹהֵיכֶם כָּל־סְבִיבָיו יֹבִילוּ שַׁי לַמּוֹרָא : יג יִבְצֹר רוּחַ
נְגִידִים נוֹרָא לְמַלְכֵי־אָרֶץ : עז א לַמְנַצֵּחַ עַל־יְדִיתוּן ידותון ק'
לְאָסָף מִזְמוֹר : ב קוֹלִי אֶל־אֱלֹהִים וְאֶצְעָקָה קוֹלִי אֶל־אֱלֹהִים
וְהַאֲזִין אֵלָי : ג בְּיוֹם צָרָתִי אֲדֹנָי דָּרָשְׁתִּי יָדִי ׀ לַיְלָה נִגְּרָה
וְלֹא תָפוּג מֵאֲנָה הִנָּחֵם נַפְשִׁי : ד אֶזְכְּרָה אֱלֹהִים וְאֶהֱמָיָה
אָשִׂיחָה ׀ וְתִתְעַטֵּף רוּחִי סֶלָה : ה אָחַזְתָּ שְׁמֻרוֹת עֵינָי

רש"י

סביביו · השומעים תשועה זו וכן עשו כמ"ש (ישעיה י"ט) יהיו חמש ערים בארץ מצרים מדברות שפת כנען ונשבעות לה' צבאות : יובילו שי למורא · למה לפי שבעת חפצו : (יג) יבצור רוח · רוח גסה של נדיבים ממעט גאותם · יבצור ימעט כמו (בראשית י"א) לא יבצר מהם : עז (א) על ידותון · על הדתות ועל הדינין העוברים על ישראל : (ג) ידי · מכתי : לילה נגרה · בגלות זה שהוא כלילה היא נגרה ליחה ומרה : ולא תפוג · ולא תדמה נגרתה : (ד) אזכרה אלהים · החסד שהיה רגיל לעשות לי בימי חנתי : אשיחה · באותן חסדים וטובות : ותתעטף רוחי · פשמי"ר בלע"ז : (ה) אחזת שמורות עיני · ל' אשמורות הלילה כשאדם ניעור משנתו דעשו

מצודת ציון

מל' חגורה: (יב) יובילו · יביאו כמו לרקמות תובל למלך (לעיל מ"ה) : שי · תשורה ודורון : (יג) יבצור · ענין מניעה כמו ועתה לא יבצר מהם (בראשית י"א) : רוח · ענינו כעס וגאוה כמו ומושל ברוחו (משלי ט"ז): נגידים · שרים ומושלים: עז (ג) ידי · לפי שהמכה מכה ביד קרוי מכה בלשון יד : נגרה · ענין הזלה ושפיכה כמו ויגר מזה (לעיל ע"ה) : תפוג · ענין רפיון וחלישות כמו תפוג תורה (חבקוק א') : מאנה · מל' מיאון : (ד) אשיחה · ענין ספור התלאות כמו ישפוך שיחו (לקמן ק"ב) : ותתעטף · ענינו כפוף ומעונה כי

מצודת דוד

אתם בני ישראל נדרו נדרים ושלמו אותם לה' : כל סביביו · העובדי כוכבים היושבים סביבות ירושלים בשמעם מפלת סנחריב יביאו מנחה בעבור מורא של ה' ופחד גאונו : (יג) יבצור · כי כאשר ימניע הגאוה והכעס של המושלים אז הוא נורא ומאוים למלכי ארץ כי יפחדו שלא יקרה גם כמקרם : עז (א) על ידותון · בעבור הדתות והדינין העוברים על ישראל · או הוא שם כלי נגון : (ב) קולי · ארים קולי אל אלהים ואצעק אליו וכאשר ארים קולי יאזין באזניו לשמוע אלי : (ג) ביום צרתי · בעת בוא הצרה דרשתי את ה' : ידי · ר"ל מכתי היתה עלי כל הלילה ואינה נחלשת ול"ן ממאנת נפשי לקבל תנחומין : (ד) אזכרה · כשאני זוכר בכובד הגלות לבי הומה : אשיחה · אספר תלאותי ורוחי כפופה ומעונה זה זמן רב : (ה) אחזת · מגודל התוגה לא

נִפְעַמְתִּי וְלֹא אֲדַבֵּר׃ ו חִשַּׁבְתִּי יָמִים מִקֶּדֶם שְׁנוֹת
עוֹלָמִים׃ ז אֶזְכְּרָה נְגִינָתִי בַּלָּיְלָה עִם־לְבָבִי אָשִׂיחָה וַיְחַפֵּשׂ
רוּחִי׃ ח הַלְעוֹלָמִים יִזְנַח ׀ אֲדֹנָי וְלֹא־יֹסִיף לִרְצוֹת עוֹד׃
ט הֶאָפֵס לָנֶצַח חַסְדּוֹ גָּמַר אֹמֶר לְדֹר וָדֹר׃ י הֲשָׁכַח חַנּוֹת
אֵל אִם־קָפַץ בְּאַף רַחֲמָיו סֶלָה׃ יא וָאֹמַר חַלּוֹתִי הִיא

ר ש " י

מיושבת ולבו חוזר עליו ואני איני כן בלילה זו של גלות תמיד עיני נדבקות כאדם נרדם מאוטם לב ובצרות שאני רואה נפעמה רוחי ואין הדבור בי: (ו) חשבתי ימים מקדם · לזכור החסדים שעשית עם אבותינו: (ז) אזכרה נגינתי בלילה · בימי הגלות הזה שהוא דומה ללילה אני זוכר את נגינותי שהייתי מנגן בימי קדם בבהמ"ק: עם לבבי אשיחה · אני מחשב ורוחי מחפש מה היה כן מדתו של הקב"ה ואני תמיה הלעולמים יזנח: (ט) האפס· שמא כלו חסדיו: גמר אומר · גזירת עולם שלא ישוב מתרונו עוד: (י) השכח חנות · להיות חונן · חנות כמו עשות ראות ל"א חנות הניכות: אם קפץ באף רחמיו סלה · לשון ולא תקפוץ את ידך (דברים ט"ו) כלומר אם סגר הרחמים לעולם בשביל החמה: (יא) ואומר חלותי היא · מחשבותי אומרות כי אין זאת אלא לחלותי ולירתני לשוב אליו · חלותי כמו

מצודת דוד

אוכל לישן כאלו אחזת מכסי העין השומרים אותו מן האבק ולא אוכל א"כ לסגרם כדרך הישן: נפעמתי · אני נשבר ומוכה עד שלא אוכל לדבר: (ו) חשבתי · אני חושב בימים הטובים שהיו לי מימי קדם: שנות עולמים · כפל הדבר במ"ש: (ז) בלילה · היא העת שמחשבות האדם פנויים ואז אזכור מה שהייתי מנגן בבה"מ ואני מדבר עם לבבי ורוחי יחפש לדעת מה יהיה סוף הדבר: (ח) הלעולמים · וכי עד עולם יעזוב ה' אותי וכי לא יוסיף להיות עוד מרוצה לי כאשר היה בימי קדם: (ט) האפס · וכי כלה חסדו עד עולם וכי השלים אמרי הנחמות לדור דורים ר"ל וכי עד עולם יהיו כלים הנחמות לבל יתקיימו: (י) השכח · וכי שכח ה' לחנן אותנו וכי בעבור האף שחרה בנו סגר את רחמיו עד עולם בתמים: (יא) ואומר · אשיב

מצודת ציון

מגודל הצרה נראה כאלו מעופף קלתו בקלתו בעבור הכפיפה: (ה) נפעמתי · ענין שבירה והכאה כמו ותפעם רוחו (בראשית מ"א) והוא מלשון פעמון שמקשקש ומכה: (ז) ויחפש · ענין חקירה: (ח) יזנח · ענין עזיבה: לרצות · מלשון רצון: (ט) האפס · ענין כליון כמו אפס כסף (בראשית מ"ז): גמר · ענין השלמה: (י) חנות · מלשון חנינה: קפץ · ענין סגירה כמו ולא תקפוץ את ידך (דברים טו): (יא) חלותי · מלשון חיל ורעדה:

שְׁנוֹת יְמִין עֶלְיוֹן׃ יב אֶזְכִּיר אזכור קרי מַעַלְלֵי־יָהּ כִּי־אֶזְכְּרָה
מִקֶּדֶם פִּלְאֶךָ׃ יג וְהָגִיתִי בְכָל־פָּעֳלֶךָ וּבַעֲלִילוֹתֶיךָ אָשִׂיחָה׃
יד אֱלֹהִים בַּקֹּדֶשׁ דַּרְכֶּךָ מִי־אֵל גָּדוֹל כֵּאלֹהִים׃ טו אַתָּה
הָאֵל עֹשֵׂה פֶלֶא הוֹדַעְתָּ בָעַמִּים עֻזֶּךָ׃ טז גָּאַלְתָּ בִּזְרוֹעַ
עַמֶּךָ בְּנֵי־יַעֲקֹב וְיוֹסֵף סֶלָה׃ יז רָאוּךָ מַּיִם ׀ אֱלֹהִים רָאוּךָ
מַּיִם יָחִילוּ אַף יִרְגְּזוּ תְהֹמוֹת׃ יח זֹרְמוּ מַיִם ׀ עָבוֹת קוֹל
נָתְנוּ שְׁחָקִים אַף־חֲצָצֶיךָ יִתְהַלָּכוּ׃ יט קוֹל רַעַמְךָ ׀ בַּגַּלְגַּל

רש"י

לחלותי לשון חולי וחיל: שנות ימין עליון · את אשר נשתנית ימין עליון שהיתה נאדרי בכח רוצצת אויב ועכשיו השיב אחור ימינו: (יג) והגיתי בכל פעלך · שעשית לנו כבר: (יד) בקדש דרכך · דרך מדתך לקדש את שמך בעולם לעשות דין ברשעים: (יז) ראוך מים · רבים כשנגלית על הים: (יח) זרמו מים עבות · שחקים נטפו זרם מים עבים: חצציך · כמו חציך: (יט) בגלגל · כמו כגלגל קול רעמך כגלגל על הים להום את

מצודת ציון

שנות · מלשון השתנות: (יג) והגיתי · ענין מחשבה: אשיחה · ענין דבור ואמירה: (יז) יחילו ירגזו · ענין רתת ורעדה: תהומות · עומק הים: (יח) זרמו · ענין שטף המים כמו מזרם הרים (איוב כ"ד): עבות · עננים כמו עב קל (ישעיה י"ט): שחקים · רקיעים: חצציך · מלשון חץ: (יט) בגלגל · אופן העגלה:

מצודת דוד

אמרי אלי אין זה כ"א להביא עלי חיל ורעד לשוב מחטאתי ובעבור זה היתה השתנות בימין עליון ממה שהיתה לשעבר נאדרי בכח רוצצת האויב: (יב) אזכור · כי אזכור מעשה ה' אשר לא קצרה ידו: מקדם פלאך · הפלאות שעשית לי מימי קדם: (יג) והגיתי · אני מחשב בכל פעלך ובהם אדבר והמה לי למשיב נפש: (יד) אלהים · אתה אלהים הן ידעתי כי דרכך לקדש שמך לעשות דין ברשעי או"ה אף ידעתי שאין אל גדול כאלהים שיהיה הכח בידו למחות מלנקום נקם: (טו) אתה האל · ולא אחר: הודעת · פרסמת עוזך בין העמים: (טז) בזרוע · בכח זרועך גאלת את עמך ממצרים: בני יעקב ויוסף · כי יעקב ילדם ויוסף כלכלם ברעב לזה נקראים ע"ש שניהם: סלה · ר"ל גאולה שלימה עד עולם ולא חזרו להשתעבד בהם: (יז) ראוך מים · כאשר ראוך מי הים חלו ורעדו ונסו ממקומם: תהמות · עומק המים רגזו ופחדו וכפל הדבר במ"ש: (יח) זרמו מים עבות · העננים נטפו מים כזרם בעת עברם בים להום את מצרים: קול · זה קול הרעם: חציך · הם הברקים שהם חציו של מקום: (יט) בגלגל · קול רעם בא בגלגלי מרכבות פרעה כמ"ש ויסר את אופן מרכבותיו (שמות י"ד):

הֵאִירוּ בְרָקִים תֵּבֵל רָגְזָה וַתִּרְעַשׁ הָאָרֶץ: כ בַּיָּם דַּרְכֶּךָ
וּשְׁבִילְיךָ יתיר י' בְּמַיִם רַבִּים וְעִקְּבוֹתֶיךָ לֹא נֹדָעוּ:
כא נָחִיתָ כַצֹּאן עַמֶּךָ בְּיַד־מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן: עח א מַשְׂכִּיל לְאָסָף
הַאֲזִינָה עַמִּי תּוֹרָתִי הַטּוּ אָזְנְכֶם לְאִמְרֵי־פִי: ב אֶפְתְּחָה
בְמָשָׁל פִּי אַבִּיעָה חִידוֹת מִנִּי־קֶדֶם: ג אֲשֶׁר שָׁמַעְנוּ וַנֵּדָעֵם
וַאֲבוֹתֵינוּ סִפְּרוּ־לָנוּ: ד לֹא נְכַחֵד ׀ מִבְּנֵיהֶם לְדוֹר אַחֲרוֹן
מְסַפְּרִים תְּהִלּוֹת יְהוָה וֶעֱזוּזוֹ וְנִפְלְאֹתָיו אֲשֶׁר עָשָׂה: ה וַיָּקֶם
עֵדוּת בְּיַעֲקֹב וְתוֹרָה שָׂם בְּיִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר צִוָּה אֶת־אֲבוֹתֵינוּ
לְהוֹדִיעָם לִבְנֵיהֶם: ו לְמַעַן יֵדְעוּ ׀ דּוֹר אַחֲרוֹן בָּנִים יִוָּלֵדוּ

רש"י

מהגה מצרים: (כ) ועקבותיך לא נודעו · אין הפסיעות נכרות על המים · ועקבותיך טרצ"ש בלע"ז: עח (ב) במשל פי · הם דברי תורה: (ד) לא נכחד מבניהם · וגם אנו לא נכחד מבניהם של אבותינו מלהודיע מה

מצודת דוד

האירו · הברקים היו גדולים עד שהאירו בכל העולם וכל הארץ רגזה ורעשה: (כ) בים דרכך · עשית דרכך בים: ושבילך · כפל הדבר במ"ש: לא נודעו · לא היו ניכרים מדרך עקבות הרגל כי מיד חזר הים לאיתנו לכסות על מצרים: (כ) נחית כצאן · כמו הרועה מנהיג הצאן כן נהגת עמך ע"י משה ואהרן (ותוזר לתחלת הענין לומר כשאזכור כל אלה אדע כי לא מקוצר יד לא גאלתנו כי אם לעורר לבנו לתשובה): עח (ב) אפתחה במשל פי · אפתח פי לדבר במשל והמשל הוא ...ם ואם נשקה ביעקב וכדומה: חידות · דברים סתומים קשי ההבנה והוא ...ם ויתן לשבי עוזו כי אלו לא נאמר בשמואל א' ג' שלקחו הפלשתים את ...אחרון לא היינו יודעים מה הוא: מני קדם · מה שנעשה מימי קדם: (ג) אשר שמענו · מבני הדור שלפנינו: ונדעם · שהאמת כן הוא: ואבותינו ספרו לנו · ואין מדרך האב להשריש בלב בנו ספורי שקר: (ד) מבניהם · מבני אבותינו אשר לא באה להם הקבלה מהאבות: לדור אחרון · למען תספרו לדור אחרון את תהלות ה' וגו': (ה) ויקם · העמיד ...לות התורה ביעקב להיות מתקיים לעולם בעבור אשר צוה את אבותינו להודיע לבניהם: (ו) דור אחרון · למען ידעו בני הדור שאחריהם

מצודת ציון

(כ) ושבילך · ענין שביל ודרך: ועקבותיך · עקב הרגל: (כא) נחית · נהגת: עח (א) האזינה · ענין הקשבה: (ב) אביעה · ענין אמירה כמו יום ליום יביע אומר (לעיל יט): (ד) נכחד · ענין מניעה כמו ולא כחד ממנו (ש"א ג'):

יָקֻמוּ וִיסַפְּרוּ לִבְנֵיהֶם׃ ז וְיָשִׂימוּ בֵאלֹהִים כִּסְלָם וְלֹא
יִשְׁכְּחוּ מַעַלְלֵי־אֵל וּמִצְוֹתָיו יִנְצֹרוּ׃ ח וְלֹא יִהְיוּ ׀ כַּאֲבוֹתָם
דּוֹר סוֹרֵר וּמֹרֶה דּוֹר לֹא־הֵכִין לִבּוֹ וְלֹא־נֶאֶמְנָה אֶת־אֵל
רוּחוֹ׃ ט בְּנֵי־אֶפְרַיִם נוֹשְׁקֵי רוֹמֵי־קֶשֶׁת הָפְכוּ בְּיוֹם קְרָב׃
י לֹא שָׁמְרוּ בְּרִית אֱלֹהִים וּבְתוֹרָתוֹ מֵאֲנוּ לָלֶכֶת׃ יא וַיִּשְׁכְּחוּ
עֲלִילוֹתָיו וְנִפְלְאוֹתָיו אֲשֶׁר הֶרְאָם׃ יב נֶגֶד אֲבוֹתָם עָשָׂה
פֶלֶא בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם שְׂדֵה־צֹעַן׃ יג בָּקַע יָם וַיַּעֲבִירֵם וַיַּצֶּב־

רש"י

שספרו לנו: (ז) כסלם · תוחלתם וכן אם שמתי זהב כסלי (איוב ל"א): (ח) כאבותם · שהיו במצרים ובמדבר: (ט) בני אפרים · שיצאו ממצרים בזרוע לפני הקץ ובטחו בגבורתם ובחציהם וסופם הפכו לנוס ביום קרב כמפורש בדברי הימים א' ז' והרגום אנשי גת הנולדים בארץ: רומי · משליכין וזורקין כמו רמה בים (שמות ט"ו): (יב) נגד אבותם עשה פלא · אחרי כן כשהגיע הקץ אף הם ויוסיפו לחטוא לו כמו שמסיים והולך · נגד אבותם · אברהם יצחק ויעקב באו על הים והראם הקב"ה היאך הוא גואל

מצודת ציון

ועזוז · מלשון עוז וחוזק: (ז) כסלם · בטחונם כמו אם שמתי זהב כסלי (איוב ל"א): (ח) סורר · סר מדרך הישר: ומורה · ענין מורד ומסרב: (ט) נושקי · מזוינים כמו נושקי קשת ומגן (דה"ב י"ז): רומי · ענין השלכה כמו פרש ורומה קשת (ירמיה ד): קרב · מלחמה כמו המלמד ידי לקרב (לקמן קמ"ד): (י) מאנו ·

מצודת דוד

ויספרו לבניהם ובניהם לבניהם עד סוף כל הדורות: (ז) וישימו · ע"י ספורי הנפלאות ישימו בטחונם בה' ולא ישכחו פלאי מעשיו למען ישמרו מצותיו: (ח) כאבותם · המה אנשי דור המדבר שהיו סוררים מדרך ה' ומורדים בו: לא הכין לבו · אל דבר ה': ולא נאמנה · לא האמינו בו: (ט) בני אפרים · ר"ל עם כי ראו אשר בני אפרים שעל כי בטחו בכחם כי היו מזויינים נושאי חצים ומורים בקשת לזה מהרו את הקץ לצאת ממצרים קודם הזמן וסגפם הפכו עורף לנוס ביום קרב והרגום אנשי גת כמ"ש בד"ה א' ז': (י) לא שמרו · עכ"ז לא שמרו אנשי דור המדבר את ברית ה' ולא לקחו מוסר מבני אפרים: (יב) נגד אבותם · ר"ל האבות באו על הים והראם הקב"ה הפלא שעשה באנשי ארץ מצרים שנטבעו שמה: שדה צוען · יושבי שדה צוען והיא מארץ מצרים וכפל הדבר במ"ש כדרך המליצה: (יג) ויצב · העמיד המים הבאים לסיום:

מַיִם כְּמוֹ־נֵד׃ יד וַיַּנְחֵם בֶּעָנָן יוֹמָם וְכָל־הַלַּיְלָה בְּאוֹר אֵשׁ׃
טו יְבַקַּע צֻרִים בַּמִּדְבָּר וַיַּשְׁקְ כִּתְהֹמוֹת רַבָּה׃ טז וַיּוֹצִא
נוֹזְלִים מִסָּלַע וַיּוֹרֶד כַּנְּהָרוֹת מָיִם׃ יז וַיּוֹסִיפוּ עוֹד לַחֲטֹא־
לוֹ לַמְרוֹת עֶלְיוֹן בַּצִּיָּה׃ יח וַיְנַסּוּ־אֵל בִּלְבָבָם לִשְׁאָל־
אֹכֶל לְנַפְשָׁם׃ יט וַיְדַבְּרוּ בֵּאלֹהִים אָמְרוּ הֲיוּכַל אֵל
לַעֲרֹךְ שֻׁלְחָן בַּמִּדְבָּר׃ כ הֵן הִכָּה־צוּר ׀ וַיָּזוּבוּ מַיִם
וּנְחָלִים יִשְׁטֹפוּ הֲגַם־לֶחֶם יוּכַל תֵּת אִם־יָכִין שְׁאֵר לְעַמּוֹ׃
כא לָכֵן ׀ שָׁמַע יְהוָה וַיִּתְעַבָּר וְאֵשׁ נִשְּׂקָה בְיַעֲקֹב וְגַם־

רש"י

את בניהם : (יג) כמו נד · תל גבוה כדמתרגמינן נצבו כמו נד (שם) קמו כשור : (טו) יבקע צרים · והכית בצור וגו' (שם) : וישק כתהומות רבה · אף כשהיו הולכים בתוך הים שמימיו מלוחים המתיק להם מעיינות בתוך התהום : (טז) ויורד כנהרות מים · שהיו נוזלים מן הבאר והנשיאים היו עושין שרטוט במשענותם והמים נמשכים אחריהם לכל חניית שבט ושבט כענין שנאמר (במדבר כ"א) במחוקק במשענותם כמו שמפורש במ"ט מדות : (יז) למרות · להקניט כמו ממרים הייתם (דברים ט') : (כ) שאר · בשר : (כא) ואש נשקה ביעקב · כמו ובערו והשיקו (יחזקאל ל"ט) שהוא

מצודת דוד

להיות כמו תל גבוה ולא ירדו כדרכם: (טו) יבקע צורים · להוציא את המים : וישק · השקה אותם די ספוקם כאלו שתו בתהומות אשר כל אחת רבה וגדולה: (טז) ויורד · הסלע הוריד המים כמו הנהרות: (יז) ויוסיפו · אחר כל הנסים האלו הוסיפו עוד לחטוא : (יח) בלבבם · ר"ל מה ששאלו על הבשר לא היה עליה תוכן הכונה כ"א בלבבם היה לנסות את ה' : (יט) היוכל · האם יוכל אל לערוך במדבר שלחן מלא להאכילם בשר : (כ) הן · אמרו הן ראינו כי הכה צור וזבו המים וזה לבד ראינו לזה נכסף לדעת אם גם יוכל תת את הלחם ר"ל הבשר כמ"ש את קרבני לחמי (במדבר כ"ח) : אם יכין שאר · כפל הדבר במ"ש : (כא) ויתעבר · נתמלא עברה וזעם : ואש נשקה ·

מצודת ציון

לא רצו : (יג) נד · צבור ותל כמו נצבו כמו נד (שמות טו) : (יד) וינחם · נהגם : (טו) צורים · סלעים : (טז) נוזלים · מל' הזלה ונטיפה : (יז) למרות · ממרוד : בציה · במדבר שהיא ציה ושממה : (יט) לערוך · ענין סדור : (כ) תת · מלשון נתינה : שאר · בשר כמו אכלו שאר עמי (מיכה ג) : (כא) ויתעבר · מל' עברה וזעם : נשקה · מלשון

בערה

אַף עָלָה בְיִשְׂרָאֵל׃ כב כִּי לֹא הֶאֱמִינוּ בֵּאלֹהִים וְלֹא
בָטְחוּ בִּישׁוּעָתוֹ׃ כג וַיְצַו שְׁחָקִים מִמָּעַל וְדַלְתֵי שָׁמַיִם
פָּתָח׃ כד וַיַּמְטֵר ׀ עֲלֵיהֶם מָן לֶאֱכֹל וּדְגַן־שָׁמַיִם נָתַן
לָמוֹ׃ כה לֶחֶם אַבִּירִים אָכַל אִישׁ צֵידָה שָׁלַח לָהֶם
לָשֹׂבַע׃ כו יַסַּע קָדִים בַּשָּׁמָיִם וַיְנַהֵג בְּעֻזּוֹ תֵימָן׃
כז וַיַּמְטֵר עֲלֵיהֶם כֶּעָפָר שְׁאֵר וּכְחוֹל יַמִּים עוֹף כָּנָף׃
כח וַיַּפֵּל בְּקֶרֶב מַחֲנֵהוּ סָבִיב לְמִשְׁכְּנֹתָיו׃ כט וַיֹּאכְלוּ
וַיִּשְׂבְּעוּ מְאֹד וְתַאֲוָתָם יָבִא לָהֶם׃ ל לֹא־זָרוּ מִתַּאֲוָתָם עוֹד
אָכְלָם בְּפִיהֶם׃ לא וְאַף אֱלֹהִים ׀ עָלָה בָהֶם וַיַּהֲרֹג

ר ש"י

ל' היסק והבערה כדכתיב (במדבר י"א) ותבער בם אש ה': (כה) לחם אבירים. לחם של מלאכים ד"א אבירים אברים שהיה נבלע בכל האברים ולא היו צריכין לנקביהם: (כו) יסע קדים. ורוח נסע מאת ה' ויגז שלוים (במדבר י"א): (כז) שאר. בשר: (ל) לא זרו מתאותם. לא נעשו זרים מתאותם כי כל תאותם השיגו. ד"א לא זרו מתאותם לא נתרחקו מתאותם עד שבאה להם

מצודת ציון

היסק והבערה: (כה) אבירים. חזקים: צידה. מזון: (כו) בעזו.

מצודת דוד

בערה כאש חמתו וכפל הדבר במ"ש וכפל עוד לומר וגם אף וגו': (כב) כי לא האמינו. שיוכל למלאות משאלותם:
ולא בטחו במבלי נסיון: (כג) ויצו. הלא כבר צוה השחקים וכו': (כד) וימטר. וכבר המטיר המן וראו א"כ שידו לא תקצר: ודגן שמים. הוא המן וכפל הדבר במ"ש: (כה) לחם אבירים. לחם מן השמים הקרואים אבירים שהוא ענין חוזק וכן נאמר עליהם חזקים כראי מוצק (איוב ל"ז): אכל איש. כאומר הלא דבר תימה הוא שאיש נברא מהאדמה אכל לחם שמים: לשובע. ר"ל להשביעם מכל מין שירצו כי טעמו במן כל המטעמים ושאלו א"כ הבשר שלא כהוגן: (כו) יסע. עכ"ז הסיע ונשב רוח קדים מן השמים: תימן. רוח דרום כי הרוח היתה ממקצוע דרומית מזרחית: (כז) כעפר. מרובה כעפר: עוף כנף. עוף בעל כנף: (כח) בקרב מחנהו. למען לא יצטרכו ללכת אחריהם למרחוק: סביב למשכנותיו. כפל הדבר במ"ש: (כט) ותאותם. בדבר הנסיון אשר נסו את ה': (ל) לא זרו. עם כי לא נעשו זרים מתאותם כי המקום מילא משאלותם והיה עוד אכלם בפיהם אוכלים ומתענגים בהם: (לא) ואף. עכ"ז לעומת זה עלה

בְּמִשְׁמַנֵּיהֶם וּבַחוּרֵי יִשְׂרָאֵל הִכְרִיעַ׃ לב בְּכָל־זֹאת
חָטְאוּ־עוֹד וְלֹא הֶאֱמִינוּ בְּנִפְלְאוֹתָיו׃ לג וַיְכַל־בַּהֶבֶל
יְמֵיהֶם וּשְׁנוֹתָם בַּבֶּהָלָה׃ לד אִם הֲרָגָם וּדְרָשׁוּהוּ וְשָׁבוּ
וְשִׁחֲרוּ־אֵל׃ לה וַיִּזְכְּרוּ כִּי־אֱלֹהִים צוּרָם וְאֵל עֶלְיוֹן גֹּאֲלָם׃
חצי הספר לו וַיְפַתּוּהוּ בְּפִיהֶם וּבִלְשׁוֹנָם יְכַזְּבוּ־לוֹ׃ לז וְלִבָּם
לֹא־נָכוֹן עִמּוֹ וְלֹא נֶאֶמְנוּ בִּבְרִיתוֹ׃ לח וְהוּא רַחוּם ׀
יְכַפֵּר עָוֺן וְלֹא־יַשְׁחִית וְהִרְבָּה לְהָשִׁיב אַפּוֹ וְלֹא־יָעִיר
כָּל־חֲמָתוֹ׃ לט וַיִּזְכֹּר כִּי־בָשָׂר הֵמָּה רוּחַ הוֹלֵךְ וְלֹא

רש"י

שפולענות עוד אכלם בפיהם ואף ה' וגו': (לא) ובחורי ישראל · נבחרים שבהם והאספסוף הם הזקנים שנאמר בהם אספה לי וגו' (שם): (לד) אם הרגם ודרשוהו וגו' · אף היא לא באמת אלא בפתוי בפה וכזבו בלשונם: (לז) ולבם · לא כפיהם נכון ואעפ"כ: (לח) והוא רחום · להם ומכפר עונם תמיד ולא השחיתם: והרבה · פעמים רבות: להשיב אפו · מהם ואף אם נפרע מהם לא העיר עליהם כל חמתו כי אם מעט מעט לפי שזכר כי בשר המה ויצר הרע טמון בלבם והוא רוח הולך כשימותו ולא ישוב אותו רוח בהם לעוה"ב כשיחיו אין יצה"ר שולט בהם ולא יתכן לפרש רוח הולך ולא ישוב רוחם של חיים בהם שאם אמרת כן כפרת בתחיית

מצודת דוד

בהם אף ה' בעת היא: במשמניהם · בהחשובים שבהם: ובחורי · הנבחרים שבהם כרעו ונפלו: (לב) בכל זאת · אף אחרי ראותם שהמקום משלם גמול עכ"ז חטאו עוד בדבר המרגלים: (לג) ויכל · עי"ז כלה ימיהם בהבל ובבהלה כי היו נעים ונדים במדבר ומתו שמה: (לד) אם הרגם · כאשר אמר להרגם במדבר חזרו ודרשו לה': (לה) ויזכרו · היו זוכרים בפיהם אשר אלהים הוא חזקם: (לו) ויפתוהו · אבל לא היה בלב שלם רק חשבו לפתות את ה' בפיהם ויכזבו לפניו בלשונם: (לז) ולבם · אבל לבם לא היה נכון עם ה': (לח) והוא רחום · עכ"ז ה' הוא רחום ומכפר עון ולא ישחית האדם בעבור עונו ומרבה להשיב אפו מן החוטא פעמים רבות ואינו מעורר כל החמה הראוי לעורר על החוטא: (לט) ויזכר · על כי יזכור שהאדם הוא בשר וטבעו לרדוף אחר התאוה ובזה יחטא ואשם: רוח הולך · אמרו ז"ל זה היצה"ר שהולך מן האדם בשעת מיתה ולא ישוב עוד אליו ולזה ירבה להסית את האדם

מצודת ציון

בחזקו: (לא) במשמניהם · לשון שמן: הכריע · ענין הנפילה על ברכים: (לד) ושחרו · ענין דרישה

יָשׁוּב׃ מ כַּמָּה יַמְרוּהוּ בַמִּדְבָּר יַעֲצִיבוּהוּ בִּישִׁימוֹן׃
מא וַיָּשׁוּבוּ וַיְנַסּוּ אֵל וּקְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל הִתְווּ׃ מב לֹא־זָכְרוּ
אֶת־יָדוֹ יוֹם אֲשֶׁר־פָּדָם מִנִּי־צָר׃ מג אֲשֶׁר־שָׂם בְּמִצְרַיִם
אֹתוֹתָיו וּמוֹפְתָיו בִּשְׂדֵה־צֹעַן׃ מד וַיַּהֲפֹךְ לְדָם יְאֹרֵיהֶם
וְנֹזְלֵיהֶם בַּל־יִשְׁתָּיוּן׃ מה יְשַׁלַּח בָּהֶם עָרֹב וַיֹּאכְלֵם
וּצְפַרְדֵּעַ וַתַּשְׁחִיתֵם׃ מו וַיִּתֵּן לֶחָסִיל יְבוּלָם וִיגִיעָם לָאַרְבֶּה׃
מז יַהֲרֹג בַּבָּרָד גַּפְנָם וְשִׁקְמוֹתָם בַּחֲנָמַל׃ מח וַיַּסְגֵּר לַבָּרָד
בְּעִירָם וּמִקְנֵיהֶם לָרְשָׁפִים׃ מט יְשַׁלַּח־בָּם ׀ חֲרוֹן אַפּוֹ

רש"י

השתים וכן מפורש באגדת תהלים : (מ) כמה · פעמים : ימרוהו · תמיד במדבר : (מא) התוו · לשון סימן כמו והתוית תו (יחזקאל ט') וסימן הוא לשון מופת ונסיון בקשו ממנו אות וסימן היש ה' בקרבנו אם אין (שמות י"ז) : (מה) ותשחיתם · שומטין את ביציהם : (ב) בחנמל · שם הארבה ומדרשו בא חן ומל היה מולל את ירק העץ והעשב ואוכלו : (מח) ויסגר לברד בעירם · כשהתחיל הברד לירד המצרי מבריח צאנו (בהמתו) לבית והברד נעשה למולו כמין כותל והמצרי שוחטו ונותנו על כתפו להוליכו לביתו לאוכלו והעוף בא ונוטלו הימנו וזהו ומקניהם לרשפים לעופות כמו ובני רשף יגביהו עוף (איוב ה') זהו מדרשו ולפי פשוטו לרשפים רשפי אש

מצודת ציון

כמו שותר טוב (משלי יא): (מ) כמה · ענין מספר מרובה : יעציבוהו · מל' עצבון : (מא) התוו · ענין סימן ואות כמו והתוית תו (יחזקאל ט') : (מד) יאוריהם · הם בריכות העשויות בידי אדם : ונוזליהם · מל' הזלה והפיכה ר"ל מים היורדים מעצמן : (מה) ערב · תערובות מיני חיות : וצפרדע · שם מין שרץ המים : (מו) לחסיל · מין ארבה : יבולם · מל' יבול ותבואה וכן ונתנה הארץ יבולה (ויקרא כ) : (מז) יהרג · הוא לשון מושאל על השבירה : ושקמותם · מין אילן תאנה כמו ובולס שקמים (עמוס ז) : בחנמל · הוא מין ברד : (מח) ויסגר · ענין מסירה כמו לא תסגיר

מצודת דוד

בעודו חי : (מ) כמה · פעמים רבות מרו בו במדבר ובמעשיהם העליבו לפניו במדבר שממה וכפל הדבר במ"ש : (מא) וישובו וינסו · חזרו ונסו את ה' במי מריבה : התוו · שאלו ממנו סימן ואות : (מב) את ידו · את חוזק ידו שהראה ביום אשר פדם ממצרים : (מו) ויגיעם · היא התבואה הבאה ע"י עבודה ויגיעה וכפל הדבר כמ"ש : (מח) לרשפים · רשפי אש שהיתה מתלקחת בתוך

עֶבְרָה וָזַעַם וְצָרָה מִשְׁלַחַת מַלְאֲכֵי רָעִים: נ יְפַלֵּס נָתִיב
לְאַפּוֹ לֹא־חָשַׂךְ מִמָּוֶת נַפְשָׁם וְחַיָּתָם לַדֶּבֶר הִסְגִּיר:
נא וַיַּךְ כָּל־בְּכוֹר בְּמִצְרָיִם רֵאשִׁית אוֹנִים בְּאָהֳלֵי־חָם:
נב וַיַּסַּע כַּצֹּאן עַמּוֹ וַיְנַהֲגֵם כַּעֵדֶר בַּמִּדְבָּר: נג וַיַּנְחֵם
לָבֶטַח וְלֹא פָחָדוּ וְאֶת־אוֹיְבֵיהֶם כִּסָּה הַיָּם: נד וַיְבִיאֵם
אֶל־גְּבוּל קָדְשׁוֹ הַר־זֶה קָנְתָה יְמִינוֹ: נה וַיְגָרֶשׁ מִפְּנֵיהֶם ׀
גּוֹיִם וַיַּפִּילֵם בְּחֶבֶל נַחֲלָה וַיַּשְׁכֵּן בְּאָהֳלֵיהֶם שִׁבְטֵי
יִשְׂרָאֵל: נו וַיְנַסּוּ וַיַּמְרוּ אֶת־אֱלֹהִים עֶלְיוֹן וְעֵדוֹתָיו לֹא
שָׁמָרוּ: נז וַיִּסֹּגוּ וַיִּבְגְּדוּ כַּאֲבוֹתָם נֶהְפְּכוּ כְּקֶשֶׁת
רְמִיָּה: נח וַיַּכְעִיסוּהוּ בְּבָמוֹתָם וּבִפְסִילֵיהֶם יַקְנִיאוּהוּ:

רש"י

כדכתיב (שמות ט') ואש מתלקחת בתוך הברד: (נ) יפלס נתיב לאפו · אע"פ שבאף נשתלחו המכות לא שמשו אלא שליחותם מה שנצטוו להמית המיתו ולא הכל ובנתיבתם הלכו בפירושים אחרים מצאתי כן יפלס נתיב לאפו כשהכה כל בכור במצרים הורה דרך למשחית באף לבא אל בתי מצרים ולא לבתי בני ישראל: וחיתם · גופם: (נה) ויגרש מפניהם · שבעה אומות: באהליהם · של עובדי כוכבים: (נו) וינסו וימרו · בימי השופטים: (נז) בקשת רמיה · שאינה זורקת חץ למקום שהמורה חפץ:

מצודת דוד

ברד: (נ) יפלס · היה מיישר שביל להוליך דרך בו את אפו עליהם: (נא) ראשית אונים · הם הבכורים כמו כחי וראשית אוני (בראשית מט): חם · הוא מצרים הבא מהם: (נב) כעדר · כמו שהרועה מנהיג העדר במקום מרעה כן נהגם במדבר ולא חסרו דבר: (נד) גבול קדשו · זה א"י: הר וגו' · זה בה"מ אשר קנתה ימינו להיות שלו לשכון שמה: (נה) גוים · אלו שבעה אומות: ויפילם · הפיל גורל לתת לכל שבט חלקו במדידת חבל כי כן הדרך למדוד הקרקע בחבל: באהליהם · של שבעת האומות: (נו) וינסו וימרו · בימי השופטים: (נז) כקשת רמיה · מורה בקשת הרמאי מראה עצמו כמורה לצד זה

מצודת ציון

תסגיר עבד (דברים כג): בעירם · בהמתם: (נ) יפלס · ענין ישר כמו פלס מעגל רגליך (משלי ד') ועפ"ז נקרא קנה המאזנים בשם פלס כי מיישר המשקל: נתיב · שביל ודרך: לא חשך · לא מנע: וחיתם · ובהמתם: הסגיר · ענין מסירה: (נא) אונים · ענין כח כמו מצאתי און לי (הושע יב): (נה) בחבל · הוא קו המדה: (נז) ויסגו · ענין החזרה לאחור: (נח) בבמותם · מלשון במה: יקניאוהו · מלשון

נט שָׁמַע אֱלֹהִים וַיִּתְעַבָּר וַיִּמְאַס מְאֹד בְּיִשְׂרָאֵל׃ ס וַיִּטֹּשׁ
מִשְׁכַּן שִׁלוֹ אֹהֶל שִׁכֵּן בָּאָדָם׃ סא וַיִּתֵּן לַשְּׁבִי עֻזּוֹ
וְתִפְאַרְתּוֹ בְיַד־צָר׃ סב וַיַּסְגֵּר לַחֶרֶב עַמּוֹ וּבְנַחֲלָתוֹ
הִתְעַבָּר׃ סג בַּחוּרָיו אָכְלָה־אֵשׁ וּבְתוּלֹתָיו לֹא הוּלָּלוּ׃
סד כֹּהֲנָיו בַּחֶרֶב נָפָלוּ וְאַלְמְנֹתָיו לֹא תִבְכֶּינָה׃ סה וַיִּקַץ
כְּיָשֵׁן ׀ אֲדֹנָי כְּגִבּוֹר מִתְרוֹנֵן מִיָּיִן׃ סו וַיַּךְ צָרָיו אָחוֹר
חֶרְפַּת עוֹלָם נָתַן לָמוֹ׃ סז וַיִּמְאַס בְּאֹהֶל יוֹסֵף וּבְשֵׁבֶט

דגש אחר שורק

רש"י

(סא) ויתן לשבי עזו · מסר הארון והלוחות ביד פלשתים: (סג) בחוריו אכלה אש · עברתו: לא הוללו · לא נכללו לאפריון וחופה שמתו הבחורים במלחמה · הוללו לשון הלולא בארמית ורבותינו דרשוהו על נדב ואביהוא ואין לבי מתיישב לפרשו כן שהרי כבר התחיל במשכן שילה: (סד) כהניו בחרב נפלו · חפני ופינחס: ואלמנותיו לא תבכינה · אף אלמנתו לא ניתנה לבכותו שאף היא מתה ביום השמועה כמו (ש"א ד') ותכרע ותלד כי נהפכו עליה ציריה: (סה) מתרונן · מתעורר ומתגבר בדבר להקיץ מיינו · מתרונן לשון רנה הוא: (סו) ויך צריו אחור · מכות אחורים בעפולים ובטחורים והוא חרפת גדוף להם עולמית: (סז) וימאס באהל יוסף · הוא

מצודת ציון

קנאה והכעסה כמו הם קנאוני בלא אל (דברים לב): (נט) ויתעבר · מלשון עברה וזעם: (ס) ויטש · ענין עזיבה: (סא) עזו · כן יקרא הארון ע"ש שהראה כח ה' בפלשתים להכות בהם כמ"ש (בשמואל א): (סב) ויסגר · מסר: (סג) הוללו · בית החופה

מצודת דוד

וברגע הוזר ומהפך עצמו לירות בצד אחר אל מקום הנרצה כן ישראל עבדו את ה' כל ימי השופט ובמות השופט נהפכו כרגע לעבוד עבודת כוכבים: (ס) ויטש משכן שלו · בימי עלי הכהן: אהל · את האהל אשר שכן בו בין בני אדם: (סא) ויתן לשבי עזו · זה הארון אשר נשבה ביד פלשתים: (סג) בחוריו · אנשי המלחמה: אכלה אש · בערה בהם אש חמת ה' ומתו במלחמה: לא הוללו · לא באו אל בית החופה כי תחילה מתו במלחמה: (סד) כהניו · הם חפני ופינחס בני עלי ויתר הכהנים נושאי הארון: לא תבכינה · כי הרבו לבכות על לקיחת הארון ולמול זה לא היה נחשב צער אלמנותם למאומה: (סה) ויקץ כישן · כי עד הזמן ההוא החריש המקום מענוש את ישראל על מעשיהם כאלו היה ישן ובעת ההיא גברו העונות והקיץ משנתו לעשות בהם נקם: מתרונן · מתעורר משכרות היין ע"י לעקם ורנון: (סו) ויך · הכה הצרים מאחוריהם כי נסו מפני פלשתים ורדפו אחריהם והכום מאחוריהם כדרך הרודף לנרדף: חרפת עולם ·

אֶפְרַיִם לֹא בָחָר : סח וַיִּבְחַר אֶת־שֵׁבֶט יְהוּדָה אֶת־
הַר צִיּוֹן אֲשֶׁר אָהֵב : סט וַיִּבֶן כְּמוֹ־רָמִים מִקְדָּשׁוֹ כְּאֶרֶץ
יְסָדָהּ לְעוֹלָם : ע וַיִּבְחַר בְּדָוִד עַבְדּוֹ וַיִּקָּחֵהוּ מִמִּכְלְאֹת
צֹאן : עא מֵאַחַר עָלוֹת הֱבִיאוֹ לִרְעוֹת בְּיַעֲקֹב עַמּוֹ
וּבְיִשְׂרָאֵל נַחֲלָתוֹ : עב וַיִּרְעֵם כְּתֹם לְבָבוֹ וּבִתְבוּנוֹת כַּפָּיו
יַנְחֵם : עט א מִזְמוֹר לְאָסָף אֱלֹהִים בָּאוּ גוֹיִם בְּנַחֲלָתֶךָ

רש"י

שילה שהיא בחלקו של יוסף : (סט) ויבן כמו רמים מקדשו וגו' · כמו שמים והארץ שנאמר בהם שתי ידים שנאמר אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים (ישעיה מ"ח) אף בית המקדש בשתי ידים שנאמר (שמות ט"ו) כוננו ידיך · ד"א כמו רמים מקדשו כארץ יסדה מה שמים וארץ אין להם חליפין אף מקדש אין לו חליפין להשרות שם שכינה : (ע) ממכלאות צאן · דירי צאן כמו (סוף חבקוק) גזר ממכלה צאן : (עא) מאחר עלות הביאו · שהיה רועה לאביו הצאן המניקות שהיה רחמני והוציא הגדיים תחלה ומאכילן ראשי עשבים העליונים שהם רכים ומוציא התישים אחריהם ואוכלין אמצע העשבים ואח"כ מוציא הזקנות ואוכלות השרשים אמר הקב"ה ראוי הוא זה

מצודת דוד

זהו לקיחת הארון : (סז) וימאס · מאז מאס במשכן שילה שהיתה בנחלת אפרים בן יוסף : ובשבט אפרים · הוא הוא וכפל הדבר במ"ש : (סח) ויבחר · להיות בנחלתו מקום המקדש : אשר אהב · מימים רבים כי שם נעקד יצחק : (סט) כמו רמים · ר"ל בנהו בנין עדי עד כמו השמים הרמים ויסד להיות לעולם כמו הארץ : (ע) ויבחר בדוד · למלך על ישראל : ממכלאות צאן · ממה שהיה תמידי עם הצאן בדיר שלהם : (עא) מאחר עלות · ממה שהלך אחר המניקות לרעותן הביאו להיות מלך רועה ישראל : (עב) כתם לבבו · כפי תמימות לבו ירעה אותם : ובתבונות כפיו · עם כי התבונה היא בלב אמר כפיו לפי שבהם ינהג הרועה ויראה כאלו התבונה בכפיו ודומה לו שכל את ידיו (בראשית מח) ור"ל שעשה בהשכל וכ"ז הוזר לראשית המאמרים לומר את כל זה יספרו לבל יאחזו במעשי אבותם שמרו בה' כי אם יאחזו במעשה דוד שזכה למלוכה בעבור כשרון דרכו : עט (א) אלהים · אתה אלהים איך תתאפק על אשר באו

מצודת ציון

נקרא בדרז"ל הלולא (כתובות ה') ע"ש שמהללים ומשבחים שמה את החתן ואת הכלה : (ע) ממכלאות · מלשון בית הכלא ומאסר והוא דיר הצאן שהשה כלואים בה : (עא) עלות · מגדלות עולליהן ר"ל מניקות : (עב) ינחם · ינהגם :

טִמְּאוּ אֶת־הֵיכַל קָדְשֶׁךָ שָׂמוּ אֶת־יְרוּשָׁלַ͏ִם לְעִיִּים׃ ב נָתְנוּ
אֶת־־נִבְלַת עֲבָדֶיךָ מַאֲכָל לְעוֹף הַשָּׁמָיִם בְּשַׂר חֲסִידֶיךָ
לְחַיְתוֹ־־אָרֶץ׃ ג שָׁפְכוּ דָמָם ׀ כַּמַּיִם סְבִיבוֹת יְרוּשָׁלָ͏ִם
וְאֵין קוֹבֵר׃ ד הָיִינוּ חֶרְפָּה לִשְׁכֵנֵינוּ לַעַג וָקֶלֶס לִסְבִיבוֹתֵינוּ׃
ה עַד־־מָה יְהוָה תֶּאֱנַף לָנֶצַח תִּבְעַר כְּמוֹ־אֵשׁ קִנְאָתֶךָ׃
ו שְׁפֹךְ חֲמָתְךָ ׀ אֶל־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר לֹא־־יְדָעוּךָ וְעַל־מַמְלָכוֹת
אֲשֶׁר בְּשִׁמְךָ לֹא קָרָאוּ׃ ז כִּי אָכַל אֶת־־־יַעֲקֹב וְאֶת־
נָוֵהוּ הֵשַׁמּוּ׃ ח אַל תִּזְכָּר־־לָנוּ עֲוֺנֹת רִאשֹׁנִים מַהֵר
יְקַדְּמוּנוּ רַחֲמֶיךָ כִּי דַלּוֹנוּ מְאֹד׃ ט עָזְרֵנוּ ׀ אֱלֹהֵי יִשְׁעֵנוּ

רש"י

להיות רועה את עמי: עט (א) לעיים · לגלים ומהו מזמור והלא קינה היא אלא לפי שנאמר (איכה ד') כלה ה' את חמתו ובמה כלה ויצת אש בציון מזמור ושיר הוא ששפך חמתו על העצים ועל האבנים ולא עשה כליה בבניו: (ב) בשר חסידיך · והלא רשעים היו אלא משקבלו פורענותם הרי הם חסידים וכן הוא אומר (דברים כ"ה) ונקלה אחיך כיון שלקה אחיך הוא · כך מפורש במדרש אגדה: (ד) וקלס · לשון דבה לדבר בנו כמו למשל: (ה) עד מה · עד מתי: תאנף · תקצוף: קנאתך · חמתך שאתה

מצודת ציון

עט (א) לעיים · ענינו תל וגל כמו לעי השדה (מיכה א): (ב) לחיתו · הוי"ו יתירה וכן ותיתו ארץ למינה (בראשית א'): (ד) וקלס · ענין לעג והרפה כמו וקלסה לכל הארצות (יחזקאל כ'): (ה) תאנף · מלשון אף וחמה: (ו) אל הגוים · על הגוים:

מצודת דוד

באו גוים בנחלתך: טמאו · כי טיטוס נאף בו עם זונה: לעיים · כן דרך החרבות להיות מלאים מגלי אבנים: (ב) נתנו וגו' · כי לא נתנום לקבורה: (ג) ואין קובר · כי הנשארים פחדו לצאת ממקום מחבואם ולקוברם: (ד) היינו חרפה · השכנים מחרפים אותנו: (ה) עד מה · עד מתי יהיה כן וכי תאנף לנצח וכי תבער קנאתך כמו אש שהולך ושורף עד תומו: (ו) שפוך · הסר החמה מאתנו ושפוך אותה על הגוים אשר לא ירצו לדעת אותך: (ז) אכל · כלו והשמידו: נוהו השמו · החריבו מדורו זהו בהמ"ק: (ח) אל תזכר וגו' · אם אמנם עתה נשוב אליך: מהר · במהירות רב תקדים לנו רחמיך כי דלונו מאד בתכלית העוני ואין לנו כח לסבול

עַל־דְּבַר כְּבוֹד־שְׁמֶךָ וְהַצִּילֵנוּ וְכַפֵּר עַל־חַטֹּאתֵינוּ לְמַעַן
שְׁמֶךָ׃ י לָמָּה ׀ יֹאמְרוּ הַגּוֹיִם אַיֵּה אֱלֹהֵיהֶם יִוָּדַע
בַּגִּיִּים בגוים קרי לְעֵינֵינוּ נִקְמַת דַּם־עֲבָדֶיךָ הַשָּׁפוּךְ׃
יא תָּבוֹא לְפָנֶיךָ אֶנְקַת אָסִיר כְּגֹדֶל זְרוֹעֲךָ הוֹתֵר בְּנֵי
תְמוּתָה׃ יב וְהָשֵׁב לִשְׁכֵנֵינוּ שִׁבְעָתַיִם אֶל־חֵיקָם חֶרְפָּתָם
אֲשֶׁר חֵרְפוּךָ אֲדֹנָי׃ יג וַאֲנַחְנוּ עַמְּךָ ׀ וְצֹאן מַרְעִיתֶךָ
נוֹדֶה לְּךָ לְעוֹלָם לְדֹר וָדֹר נְסַפֵּר תְּהִלָּתֶךָ׃ פ א לַמְנַצֵּחַ
אֶל־שֹׁשַׁנִּים עֵדוּת לְאָסָף מִזְמוֹר׃ ב רֹעֵה יִשְׂרָאֵל ׀

רש"י

מקנא להנקם לשון אל קנא (דברים ד׳) אנפרמנ"ט בלע"ז: (יא) הותר · פתח אסירים ממסגר שלהם כמו (לקמן קמ"ו) מתיר אסורים · שלח מלך ויתירהו (לקמן ק"ה): בני תמותה· בני הנהרגת עליך · תמותה אמורינידי"א בלע"ז ויש דוגמתו בלשון חכמים תוטב שיאכלו ישראל בשר תמותות שחוטות ואל יאכלו בשר תמותות נבילות ופירושו בשר מסוכנת שנשחטה במסכת קדושין (כ"א ע"ב): פ (א) אל ששנים · אל ישראל: עדות לאסף מזמור · מזמור של עדות שרמז להם בו שלש גליות והתפלל עליהם שהרי נאמר במזמור זה ג"פ השיבנו האר פניך ונושעה ורמז להם בו צרות העתידות לבא להם בימי בית יהוא ממלכי ארם שנאמר בימי יהואחז (מ"ב י"ג) כי אבדם מלך ארם וישימם כעפר לדוש: (ב) רעה ישראל ·

מצודת דוד

עוד: (ט) על דבר · בעבור כבוד שמך לבל יחולל בין העובדי כוכבים: למען שמך · המורה שאתה רחום וחנון: (י) למה וגו׳ · למה תניחנו בגלות שיאמרו הגוים איה אלהיהם אם אלהים הוא יריב ריב עמו: יודע · לזאת יודע הנקם בגוים חיש מהר לעינינו עודנו חיים: (יא) אנקת · צעקת האסור בגולה: הותר · התר קשרי הנאסרים להוציאם להריגה: (יב) והשב· כמו שעשו לנו כן השב גמול פורעניות אל שכנינו: שבעתים · ז׳ פעמים ז׳ כגמולם: אל חיקם · שפורעניות תבוא אל חיקם ולא תטה לכאן ולכאן: חרפתם · גמול חרפתם אשר חרפוך: (יג) ואנחנו · ואז אנחנו שאנו עמך וגו׳ נודה לך לעולם בעבור זה ונספר תהלתך לדורות הבאים: פ (ב) רועה · אתה

מצודת ציון

(ט) על דבר · בעבור כמו ועל דבר כזבי (במדבר כה): (יא) אנקת · ענין צעקה וגניחה כמו האנק חלל (יחזקאל כ"ו): הותר · ענין פתיחת הקשר: פ (א) אל ששנים · על ששנים והוא כלי נגון עשוי כצורת שושנה: עדות · מלשון עדי וקשוט וכן את הנזר ואת העדות (מ"ב י"א) ור"ל המזמור הזה היה לקשוט ולפאר לאסף:

הַאֲזִינָה נֹהֵג כַּצֹּאן יוֹסֵף יֹשֵׁב הַכְּרוּבִים הוֹפִיעָה :
ג לִפְנֵי אֶפְרַיִם ׀ וּבִנְיָמִן וּמְנַשֶּׁה עוֹרְרָה אֶת־גְּבוּרָתֶךָ
וּלְכָה לִישֻׁעָתָה לָּנוּ : ד אֱלֹהִים הֲשִׁיבֵנוּ וְהָאֵר פָּנֶיךָ
וְנִוָּשֵׁעָה : ה יְהוָה אֱלֹהִים צְבָאוֹת עַד־מָתַי עָשַׁנְתָּ
בִּתְפִלַּת עַמֶּךָ : ו הֶאֱכַלְתָּם לֶחֶם דִּמְעָה וַתַּשְׁקֵמוֹ בִּדְמָעוֹת

רש"י

מנהיגם ופרנסם שלהם : יוסף · כל ישראל נקראים על שם יוסף לפי שהוא פרנסם וכלכלם בימי הרעב : ישב הכרובים · כמו שנאמר (שמות כ"ה) ונועדתי לך שם וגו' : הופיעה · הראה גבורתך : (ג) לפני אפרים ובנימין ומנשה · כשיהיו נצרכים לתשועתך אף על פי שהם רשעים ואינם כדאי עוררה גבורתך להם ולמה כי לכה לישועתה לנו לך נאה ועליך להושיע בין חייבים בין זכאים כמו שנאמר למשה במצרים (שם ג') ראה ראיתי את עני עמי שתי ראיות הללו למה רואה אני שהם עתידים להכעיסני ואעפ"כ ראיתי את ענים מפני השבועה שנשבעתי לאברהם · אפרים · במלחמת ארם כשצר על שומרון שלח מלאכים לאחאב (מ"א כ') וכספך וזהבך לי הוא ונשיך ובניך הטובים לי הם · מנשה · בימי יהואש בן יהואחז שנאמר (שם ב' י"ג) כי ראה את לחץ ישראל וגו' כי אבדם מלך ארם וישימם כעפר לדוש והכהו שלש פעמים במלחמה שנאמר (שם) שלש פעמים הכהו יואש והשיב את ערי ישראל · בפירושים אחרים מצאתי שנאמר (שם) שלש פעמים הכה את ארם אשר השיב את ערי ישראל · בנימין · בימי אחשורוש שהיו מרדכי ואסתר בסכנה וכל הדור תלוי בהם : ולכה לישועתה לנו · אין זה לשון הליכה אלא כמו ולך וכ"ה במסורת ולכה אפוא דיעקב (בראשית כ"ז) ולכה אין בשורה מוצאת (ש"ב י"ח) שמלה לכה קצין תהיה לנו וגו' (ישעיה ג') : (ד) השיבנו · מגלות בבל שהיה מרדכי שם : (ה) עד מתי עשנת · בצרות מלכי אנטיוכוס שהרעו מאד לישראל : (ו) האכלתם לחם דמעה · במצרים : ותשקמו בדמעות שליש · בבבל

מצודת ציון

(ב) הופיעה · ענין הארה כמו הופיע מהר פארן (דברים ל"ג): (ג) ולכה · כמו ולך · כן הוא במסורה ור"ל עליך : (ה) עשנת · כמו תעשן והוא ענין כעס כמו יעשן אפך (לעיל

מצודת דוד

רועה ישראל קשוב תפלתנו: נהג · אתה שנוהג את יוסף כרועה המנהיג את הצאן ולפי שיוסף כלכל את השבטים במצרים לכן נקראו על שמו: יושב · אתה הוא היושב על הכרובים שעל הארון הופיעה והאר לנו ישועה :

(ג) לפני אפרים וגו' · ר"ל לצורך גאולתם עורר את גבורתך וכו' :
(ד) השיבנו · מהגולה לארצנו : והאר · הראה לנו פנים מאירות ושוחקות ונהיה נושעים : (ה) עשנת · כעסת למאס תפלת עמך : (ו) לחם

שָׁלִישׁ׃ ז תְּשִׂימֵנוּ מָדוֹן לִשְׁכֵנֵינוּ וְאֹיְבֵינוּ יִלְעֲגוּ־לָמוֹ׃
ח אֱלֹהִים צְבָאוֹת הֲשִׁיבֵנוּ וְהָאֵר פָּנֶיךָ וְנִוָּשֵׁעָה׃ ט גֶּפֶן
מִמִּצְרַיִם תַּסִּיעַ תְּגָרֵשׁ גּוֹיִם וַתִּטָּעֶהָ׃ י פִּנִּיתָ לְפָנֶיהָ
וַתַּשְׁרֵשׁ שָׁרָשֶׁיהָ וַתְּמַלֵּא־אָרֶץ׃ יא כָּסּוּ הָרִים צִלָּהּ וַעֲנָפֶיהָ
אַרְזֵי־אֵל׃ יב תְּשַׁלַּח קְצִירֶיהָ עַד־יָם וְאֶל־נָהָר יוֹנְקוֹתֶיהָ׃

רש"י

שהיו ע' שנה שהוא שליש של ר"י של מצרים זו למדתי מיסודו של רבי משה הדרשן ויש לפתור על שם שמלכות אנטיוכוס היתה הצרה השלישית ואח"ת רביעית היא שהרי פרס ומדי קדמו כל ע' שנה של גלות בבל אינם אלא גלות אחת ומנחם פי' שליש שם של כלי ששותין בו וכן פי' (ישעיה מ') וכל בשליש עפר הארץ ורבותינו פירשו על שלש דמעות שהוריד עשו שנאמר בו (בראשית כ"ז) ויצעק צעקה הרי אחת · גדולה הרי שתים · ומרה הרי שלש ועליהם זכה לחיות על חרבו והיה כאשר תריד וגו' (שם) : (ז) תשימנו מדון· אתה שם אותנו מדון לכל שכנינו שנתגרו בנו אויבינו : (ח) השיבנו וגו' · מבני אנטיוכוס : (ט) גפן ממצרים תסיע וגו' · חזר ורמז על גלות כתיים · גפן ישראל אשר הסעת ממצרים עקרת משם כמו (איוב י"ט) ויסע כעץ תקותי ואח"כ גרשת שבעה אומות ונטעתם בארצם : (י) פנית לפניה · את היושבים שם : ותשרש שרשיה · השרישה שרשיה : (יא) וענפיה ארזי אל · כמו ארזים חזקים כלומר מלכים אדירים : (יב) תשלח קציריה · שלחה פארותיה כמו ועשה קציר (שם י"ד) : עד ים · עד הים הגדול היה גבולה : ואל נהר יונקותיה · רחבה של ארץ ישראל ממדבר עד הנהר נהר

מצודת דוד

דמעה · במקום הלחם האכלתם דמעה כי דמעת הבכי מונע תאות האכילה וכאלו משביע כדבר מאכל : ותשקמו · תשקה אותם בדמעות מלוא שליש ר"ל הדמעו' הרוו לצמאונם: (ז) מדון · בעלי דין ומריבה : (ט) גפן · ישראל הנמשל לגפן הלא אותה הסעת והוצאת ממצרים: תגרש· מא"י גרשת ז' אומות ונטעת אותם במקומם:(י) פנית לפניה·את האומות ההם ושרשת שרשים של ישראל ותמלא את הארץ ממנה : (יא) צלה · של עדת ישראל : וענפיה · של העדה ההיא היו ארזים חזקים ר"ל משלו על כל הארץ וגדלו למעלה : (יב) תשלח · פשטה ענפיה עד ים

מצודת ציון

ע"ד) : (ו) שליש · שם מדה גדולה וכן וכל בשליש (ישעיה מ) :(ז) מדון· מלשון דין : למו · להם ר"ל עליהם : (י) פנית · ענין הסרה והפנוי מן המקום : (יא) צלה · מל' צל : אל · ענין חוזק כמו ביד אל גוים (יחזקאל ל"א) : (יב) תשלח · ענין התפשטות כמו ותשלח פארות (שם יז): קציריה · ענפיה כמו ועשה קציר כמו נטע (איוב י"ד) : יונקותיה · ענפים יונקים ורכים כמו ויעל כיונק

יג לָמָּה פָּרַצְתָּ גְדֵרֶיהָ וְאָרוּהָ כָּל־עֹבְרֵי דָרֶךְ׃ יד יְכַרְסְמֶנָּה
חֲזִיר מִיָּעַר עי"ן תלויה וְזִיז שָׂדַי יִרְעֶנָּה׃ טו אֱלֹהִים צְבָאוֹת
שׁוּב נָא הַבֵּט מִשָּׁמַיִם וּרְאֵה וּפְקֹד גֶּפֶן זֹאת׃ טז וְכַנָּה כ׳ רבתי
אֲשֶׁר־נָטְעָה יְמִינֶךָ וְעַל־בֵּן אִמַּצְתָּה לָּךְ׃ יז שְׂרֻפָה
בָאֵשׁ כְּסוּחָה מִגַּעֲרַת פָּנֶיךָ יֹאבֵדוּ׃ יח תְּהִי־יָדְךָ עַל־

רש״י

פרת: (יג) למה · עתה: פרצת גדריה · של אותו הכרם: וארוה כל עוברי דרך · לקטוה כל הבא כמו (שיר ה׳) אריתי מורי עם בשמי וכן בלשון משנה כמלא אורה וסלו: (יד) יכרסמנה חזיר מיער · כמו שדה שקרסמוה נמלים בלשון משנה והוא לשון נתיקה · מיער העי"ן תלויה (אדר"נ פ׳ ל"ד) וכאלו נכתב באל"ף) זכו ישראל הרי אויבים כחיות היאור שאין להם כח לעלות ביבשה ובזמן שהפורענות נגזר עליהם מתגבר כחית היער שהיא משחתת והורגת · חזיר מיער כמו דכתיב (בדניאל ז׳) אכלה ומדקה ושאר׳ה ברגלה רפסה ויש לו (לחזיר) מקלת סימני טהרה אף הוא יש לו זכות אבות: וזיז שדי · כל רמש השדה ולשון זיז שהוא זז ממקומו והולך: ירענה · רועה עליה וענפיה ואוכלן: (טז) וכנה אשר נטעה ימינך · המבוססת והמיושבת אשר נטעה ימינך לשון והשיבך על כנך (בראשית מ׳): ועל בן אמצתה לך · ועל עשו שהיה בן חביב לאביו שהיה קורא אותו בני · אמלת גפן יעקב לך שנא׳ (שם כ"ז) ואת אחיך תעבוד · עכשיו היא: (יז) שרופה באש כסוחה · לשון לא תזמור (ויקרא כ"ה) ת"א לא תכסח: יאבדו · תמיד הם הולכין ואובדין מגערת פניך וזעמך: (יח) תהי ידך על איש

מצודת ציון

(ישעיה כ"ג): (יג) פרצת · ענין שבירה: **גדריה** · כתליה: וארוה · ענין לקיטה כמו אריתי מורי (ש"ס ה): (יד) יכרסמנה · ענין כריתה וכליון כי יחסלנו הארבה (דברים כ"ח) תרגמו ירושלמי ארי יקרסם יתיה גובא ובמשנה שדה שקרסמוה נמלים (פאה פ"ב) והקו"ף והכ"ף מתחלפים כי הם ממוצא אחד: וזיז · מלשון הזזה ותנועה: שדי · כמו שדה: (טו) נא · עתה: ופקד · ענין השגחה: (טז) וכנה · מל׳ כן ובסיס: אמצתה · מלשון אומץ וחוזק: (יז) כסוחה · ענין כריתה כי לא תזמור (ויקרא כה) תרגומו לא תכסח וכן קוצים כסוחים (ישעיה

מצודת דוד

פלשתים והוא האורך: ואל נהר · זה נהר פרת והוא הרוחב: (יג) למה · עתה למה תחשב לאויב ופרצת גדריה וכל עוברי דרך מלקטים פריה ר"ל למה נתתם להפקר לכל: (יד) יכרסמנה · עשו הנמשל לחזיר מיער למה יכרית ויכלה אותה: וזיז · החיות הזזים בשדה כ"א ירעה בה ויאכל פריה: (טו) שוב נא · שוב עתה אלינו: ופקוד · השגיח על הגפן הזאת: (טז) וכנה · מקום מושב הגפן אשר ימינך נטעה בה את הגפן והיא א"י: ועל בן · ר"ל תן השגחתך על א"י ועל הבן אשר חזקת לך והוא ישראל: (יז) שרופה באש · כלא הגפן ההיא

אִישׁ יְמִינֶךָ עַל־־בֶּן־־אָדָם אִמַּצְתָּ לָּךְ׃ יט וְלֹא־־נָסוֹג
מִמֶּךָּ תְּחַיֵּנוּ וּבְשִׁמְךָ נִקְרָא׃ כ יְהוָה אֱלֹהִים צְבָאוֹת
הֲשִׁיבֵנוּ הָאֵר פָּנֶיךָ וְנִוָּשֵׁעָה׃ פא א לַמְנַצֵּחַ עַל־הַגִּתִּית
לְאָסָף׃ ב הַרְנִינוּ לֵאלֹהִים עוּזֵּנוּ הָרִיעוּ לֵאלֹהֵי יַעֲקֹב׃
ג שְׂאוּ־־זִמְרָה וּתְנוּ־־תֹף כִּנּוֹר נָעִים עִם־נָבֶל׃ ד תִּקְעוּ
בַחֹדֶשׁ שׁוֹפָר בַּכֵּסֶה לְיוֹם חַגֵּנוּ׃ ה כִּי חֹק לְיִשְׂרָאֵל הוּא

ר ש״י

ימינך · תשיב מכותיך על האיש שהוא עשו העומד להפרע ימינך ממנו : על בן אדם · אשר אמצת לך להיות מושבו משמני הארץ : (יט) ולא נסוג ממך · ואל תגרום לנו להיות נסוגים ממך : תחיינו · מן הגלות ונזכיר טובתך וגבורתך ואז נקרא בשמך : (כ) ה׳ אלהים צבאות · כאן נאמרו שלש אזכרות של שמות ובאמצעי שתי אזכרות ובראשון אזכרה אחת הכל לפי חוזק הגליות והצרה והגאולה (שבודאי תבא) : פא (א) על הגתית · כלי שיר שבא מגת : (ב) הריעו · בראש השנה : (ג) כנור נעים עם נבל · רבי חייא בר אבא אומר הוא נבל הוא כנור ור״ש אמר כימין ויתידות (ס״א יתירות) שבין זה לזה׳ למה נקרא שמו נבל שהוא מנבל כל מיני זמר : (ד) בחדש · בחידוש הלבנה : בכסה · יום מועד קבוע לכך וכן (משלי ז׳) ליום הכסא יבא ביתו למועד הקבוע : (ה) כי חק · הוא לישראל מאת

מצודת דוד

שרופה היא באש וכרותה ממקומה והמה הולכים ואבודים מגערת כעסך: (יח) תהי ידך · מעתה תהיה ידך להגן על איש שהושעת בימינך : ועל בן וגו׳ · הוא כפל ענין במ״ש כי היא היא ועל ישראל יאמר : (יט) ולא נסוג · לא נשוב אחור ממך : תחיינו · ר״ל הוציאנו מן הגלות ונקרא אז בשמך להודות לך : פא (ב) הרנינו · בפה : עוזנו · שהוא לנו למעוז וחוזק : הריעו · בשופר : (ג) שאו זמרה · הרימו בפה קול זמר ותנו קול על התוף וכנור שקולו נעים : (ד) בחדש · בהתחלת החדש ר״ל ביום הראשון תקעו שופר : בכסה · בזמן המיועד להיות בו יום חג והוא ר״ה : (ה) כי חק · התקיעה ההיא היא חוק גזרת המקום על ישראל כי הוא יום המשפט ובאה התקיעה לזרז על התשובה לזכות במשפט

מצודת ציון

ל״ג) : (יט) נסוג · ענין החזרה לאחור כמו ונסוג מאחר אלהינו (שם נ״ט) : פא (א) הגתית · כלי נגון הבא מגת : (ג) נעים · ענין מתיקות וערבות : (ד) בכסה · ענין זמן מיועד כמו ליום הכסא יבוא (משלי ז׳) והס״א המורת הא״ף :

מִשְׁפָּט לֵאלֹהֵי יַעֲקֹב: ו עֵדוּת ׀ בִּיהוֹסֵף שָׂמוֹ בְּצֵאתוֹ
עַל־אֶרֶץ מִצְרָיִם שְׂפַת לֹא־יָדַעְתִּי אֶשְׁמָע: ז הֲסִירוֹתִי
מִסֵּבֶל שִׁכְמוֹ כַּפָּיו מִדּוּד תַּעֲבֹרְנָה: ח בַּצָּרָה קָרָאתָ
וָאֲחַלְּצֶךָּ אֶעֶנְךָ בְּסֵתֶר רַעַם אֶבְחָנְךָ עַל־מֵי מְרִיבָה סֶלָה:
ט שְׁמַע עַמִּי וְאָעִידָה בָּךְ יִשְׂרָאֵל אִם־תִּשְׁמַע־לִי: י לֹא־

רש"י

הקב"ה לתקוע באותו היום והוא יום המשפט להקב"ה: (ו) עדות ביהוסף שמו. בראש השנה יצא יוסף מבית האסורים: שפת לא ידעתי אשמע. מפורש במסכת סוטה שלמדו גבריאל ע' לשון: (ז) מדוד. מעבודת עבדות לבשל קדירות כדרך שאר עבדים. מדוד. קדירה כמו (ש"א ב') והכה בכיור או בדוד: (ח) בצרה קראת. לי כלכם קראתם מצרת עבודת מצרים ואחלץ אתכם: אענך בסתר רעם. אתה קראתני בסתר ביני ובינך ואני עניתיך בקול רעם הודעתי גבורות ונוראות בפרהסיא: אבחנך על מי מריבה סלה. ואע"פ שגלוי ובחון לפני שאתם עתידים להמרותי במי מריבה כך שנויה במכילתא: (ט) שמע עמי. אחרי שכל זאת עשיתי לך

מצודת ציון

(ו) עדות. מלשון עדי וקשור וכן את הנזר ואת העדות (מ"ב י"ב): שפת. לשון עם ועם כמו שפה אחת (בראשית י"א): (ז) מסבל. ענין טעינת משא כמו והנושאים בסבל (נחמיה ד): שכמו. כתפיו: מדוד. כלי בשול כקדרה וכיוצא וכן והכה בכיור או בדוד (ש"א ב): (ח) ואחלצך. ענין הוצאה ושליפה כמו חלוץ הנעל (דברים כ"ה): אענך. מלשון עניה ותשובה: אבחנך. מלשון בחינה: (ט) ואעידה. ענין התראה כי על פי רוב מתרין בעדים שלא יכחשו:

מצודת דוד

במשפט: (ו) עדות. ביום הזה שמו עדי הזהב על יוסף כמ"ש וישם רביד הזהב על צוארו (בראשית מ"א) כי אז"ל בר"ה יצא יוסף מבית האסורים: בצאתו. בעת שיצא למשול על ארץ מצרים: שפת. אז היה יוסף מתחיל לומר שפת לשון אשר לא ידעתי מעולם הנה עתה אשמע ואבין כי אז"ל שבא גבריאל ולמדו ע' לשון לפי שכתוב בנימוסי מצרים שאין למשול בהם כ"א המכיר בכולן: (ז) הסירותי. אמר במקום ה' בזה היום הסירותי מסבל שכמו של ישראל כי אז"ל בר"ה בטלה העבודה מאבותינו במצרים: כפיו. העברתי כפיו מן הדוד ממה שהיה מבשל לאדוניו ועשה לו מלאכת עבד: (ח) בצרה. בעת הצרה כשקראת אלי הוצאתיך ממנה: אענך. עניתיך במה שהייתי מסתיר ממך הרעם בעת עברכם בים והיה על המצרים לבדם שנא' קול רעמך בגלגל (לעיל ע"ז): אבחנך. ר"ל עם כי היה בחון וידוע לפני שתחטא במי מריבה עכ"ז עניתיך בעברך במי הים: סלה. ר"ל וכ"כ עד עולם דרכי להושיע בעת צרה עם כי נגלה לפני שיחטא בדומה לה: (ט) שמע עמי. אמרתי

יִהְיֶה בְךָ אֵל זָר וְלֹא תִשְׁתַּחֲוֶה לְאֵל נֵכָר׃ יא אָנֹכִי ׀ יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ הַמַּעַלְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם הַרְחֶב־פִּיךָ וַאֲמַלְאֵהוּ׃
יב וְלֹא־שָׁמַע עַמִּי לְקוֹלִי וְיִשְׂרָאֵל לֹא־אָבָה לִי׃ יג וָאֲשַׁלְּחֵהוּ
בִּשְׁרִירוּת לִבָּם יֵלְכוּ בְּמוֹעֲצוֹתֵיהֶם׃ יד לוּ עַמִּי שֹׁמֵעַ לִי
יִשְׂרָאֵל בִּדְרָכַי יְהַלֵּכוּ׃ טו כִּמְעַט אוֹיְבֵיהֶם אַכְנִיעַ וְעַל־
צָרֵיהֶם אָשִׁיב יָדִי׃ טז מְשַׂנְאֵי יְהוָה יְכַחֲשׁוּ־לוֹ וִיהִי
עִתָּם לְעוֹלָם׃ יז וַיַּאֲכִילֵהוּ מֵחֵלֶב חִטָּה וּמִצּוּר דְּבַשׁ

רש"י

כדאי אתה לשמוע לי: (יא) הרחב פיך. לשאול ממני כל תאות לבך: ואמלאהו. ככל אשר תשאל אמלא: (יג) בשרירות לבם. במראית לבם כמו (לעיל ה') למען שוררי: (יד) לו עמי שמע לי. עדיין אם היו רוצין לשוב לי ולשמוע אלי: (טו) כמעט אויביהם אכניע. בשעה מועטת הייתי מכניע אויביהם: אשיב ידי. אשיב מכתי מעליכם לתת אותה עליהם. ואז: (טז) משנאי ה' יכחשו לו ויהי עתם. פורענותם לעולם: (יז) ויאכילהו. לישראל: ומצור. השביעם דבש כשהלכו בדרכיו כענין שנאמר (דברים ל"ב) ויניקהו דבש מסלע:

מצודת דוד

מאז שמע עמי והנה אתרה לשמוע אלי: ישראל. ר"ל כי אם תשמע לי אתה ישראל: (יא) אנכי. ר"ל הנה הלא אני המעלך מארץ מצרים ולזה הרחב פיך לשאול ממני כל חפצך ואמלאם אם תשמע לי: (יב) ולא שמע. אבל עמי לא שמע לקולי: לא אבה. לא רצה לשמוע לי: (יג) ואשלחהו. שלחתים מארצם ללכת בגולה על כי הלכו בשרירות לבם ובעצתם הרעה: (יד) לו עמי. אם היה עמי שומע לי וגו': (טו) כמעט. כשיעור מעט זמן היה מהר הייתי מכניע אויביהם והייתי משיב ידי על הצרים להכות ולחזור ולהכות: (טז) משנאי ה'. שונאי ישראל הנחשבים לשונאי ה' היו אז מכחשים לו לומר שאינם שונאים על כי יפחדו מהעונש: ויהי עתם. עת הטובה הבאה היתה לעולם מבלי הפסק: (יז) ויאכילהו. אז היה ה' מאכיל אותו ממיטב החטים והיה משביעו דבש הזב מן הצור וכה"א ויניקהו דבש מסלע (דברים ל"ב) והוא מדרך משל לומר שהיה רב שפע במקום יובש ולמה אם היו הולכים בדרכי המקום:

מצודת ציון

(יב) לא אבה. לא רצה: (יג) בשרירות. במראה כמו אשורנו ולא קרוב (במדבר כ"ד): (יד) לו. כמו אם. וכן לו החייתם אותם (שופטים ח): (יז) מחלב. ענין מיטב כמו ואכלו את חלב הארץ (בראשית מ"ה):

אַשְׂבִּיעֶךָּ׃ פב א מִזְמוֹר לְאָסָף אֱלֹהִים נִצָּב בַּעֲדַת־אֵל
בְּקֶרֶב אֱלֹהִים יִשְׁפֹּט׃ עַד־מָתַי תִּשְׁפְּטוּ־עָוֶל וּפְנֵי רְשָׁעִים
תִּשְׂאוּ־סֶלָה׃ ג שִׁפְטוּ־דַל וְיָתוֹם עָנִי וָרָשׁ הַצְדִּיקוּ׃
ד פַּלְּטוּ־דַל וְאֶבְיוֹן מִיַּד רְשָׁעִים הַצִּילוּ׃ ה לֹא יָדְעוּ ׀ וְלֹא־
יָבִינוּ בַּחֲשֵׁכָה יִתְהַלָּכוּ יִמּוֹטוּ כָּל־מוֹסְדֵי אָרֶץ׃ ו אֲנִי
אָמַרְתִּי אֱלֹהִים אַתֶּם וּבְנֵי עֶלְיוֹן כֻּלְּכֶם׃ ז אָכֵן כְּאָדָם
תְּמוּתוּן וּכְאַחַד הַשָּׂרִים תִּפֹּלוּ׃ ח קוּמָה אֱלֹהִים שָׁפְטָה

רש"י

פב (א) אלהים נצב בעדת אל. לראות אם אמת ישפטו ואתם הדיינים עד מתי תשפטו עול: (ג) הצדיקו. אם זכאי הוא בדינו ולא תהפכו דינו לחובה בשביל לשאת פני רשעים: (ה) לא ידעו. הדיינין המעוותים את הדין: ולא יבינו. את אשר בשביל העון הזה יתהלכו בחשכה (על דרך כי השוחד יעור וגו') וימוטו על כך מוסדי ארץ: (ו) אלהים אתם. מלאכים כשנתתי לכם את התורה נתתיה לכם ע"מ שאין מלאך המות שולט עוד בכם: (ז) אכן כאדם תמותון. אכן כאדם הראשון תמותון אחרי שחבלתם מעשיכם כמוהו: וכאחד השרים. הראשונים שמתו כן תפולו. ומדרש אגדה כאחד השרים של מעלה שנאמר (ישעיה כ"ד) יפקוד ה' על צבא המרום במרום: (ח) קומה אלהים. אסף התחיל להתפלל שיקום ויכרית אותם

מצודת ציון

פב (ב) תשאו. ענין חנופה וכן שאת פני רשע (משלי יח): (ד) פלטו. ענין הצלה: (ה) ימוטו. מל' נטיה:

מצודת דוד

פב (א) בעדת אל. בתוך הדיינים השופטים לראות אם עושים משפט אמת: בקרב. יושב בקרב הדיינים וכאלו ישפוט עמהם וכפל הדבר לחזוק:
(ב) עד מתי. הואיל וכן אם כן עד מתי תשפטו עול ולעולם תשאו פני הרשעים להחניפם בדבר המשפט: (ג) שפטו. לא כן עשו כ"א שפטו דל ויתום במשפט הראוי ולא תרחמו עליהם במשפט: הצדיקו. בדבר המשפט אם הוא צדיק בריבו ולא תאמרו אזכה במשפט את העשיר בעל דינו שלא לביישו ואח"כ אודיעו שהדין עם שכנגדו: (ד) פלטו. מיד הבא לעשקם: (ה) לא ידעו. אין הדיינים נותנים לב לדעת ולהבין חומר העון והרי הם כההולך בחשיכה ואינו יודע במה יכשל: ימוטו. הנה בעבור קלקול הדין ימוטו מוסדי הארץ והיא קרובה לנפול כי על ג' דברים העולם עומד והדין אחד מהם כן אמרז"ל: (ו) אני אמרתי. אמר בשם ה' הנה כאשר צויתי אתכם על הדינים אמרתי אז שבעבורם תהיו כמלאכים ולא תשלוט בכם המיתה: ובני עליון. כפל הדבר במ"ש: (ז) אכן. באמת הואיל ואין אתם נזהרים בה תמותו כמו שמת אדה"ר על שלא נזהר במצותי: וכאחד השרים. העושקים דלים הרוצים

הָאָרֶץ כִּי־אַתָּה תִנְחַל בְּכָל־הַגּוֹיִם׃ פג א שִׁיר מִזְמוֹר לְאָסָף׃
ב אֱלֹהִים אַל־דֳּמִי־לָךְ אַל־תֶּחֱרַשׁ וְאַל־תִּשְׁקֹט אֵל׃ ג כִּי־
הִנֵּה אוֹיְבֶיךָ יֶהֱמָיוּן וּמְשַׂנְאֶיךָ נָשְׂאוּ רֹאשׁ׃ ד עַל־עַמְּךָ
יַעֲרִימוּ סוֹד וְיִתְיָעֲצוּ עַל־צְפוּנֶיךָ׃ ה אָמְרוּ לְכוּ וְנַכְחִידֵם
מִגּוֹי וְלֹא־יִזָּכֵר שֵׁם־יִשְׂרָאֵל עוֹד׃ ו כִּי נוֹעֲצוּ לֵב יַחְדָּו
עָלֶיךָ בְּרִית יִכְרֹתוּ׃ ז אָהֳלֵי אֱדוֹם וְיִשְׁמְעֵאלִים מוֹאָב
וְהַגְרִים׃ ח גְּבָל וְעַמּוֹן וַעֲמָלֵק פְּלֶשֶׁת עִם־יֹשְׁבֵי צוֹר׃
ט גַּם־אַשּׁוּר נִלְוָה עִמָּם הָיוּ זְרוֹעַ לִבְנֵי־לוֹט סֶלָה׃ י עֲשֵׂה־

רש"י

הדיינין המקולקלין מישראל: כי אתה · הוא הנוחל הגוים והכל בידך לשפוט: פג (ב) אל דמי לך · אל תתן שתיקה לצרותינו שאויבינו מריעים לנו: (ו) עליך ברית יכרותו · ברית זו אינה אלא עליך להשכית את שמך שאתה קרוי אלהי ישראל ומאחר שלא יזכר ישראל אף שמך הגדול אינו נזכר · כך מצאתי: (ט) גם אשור · אף אשור שהיה נזהר עד היום מאחר עצה סכלה ולא יתחבר עם מרעים כד"א (בראשית י') מן הארץ ההיא יצא אשור שיצא מעצת דור הפלגה כאן נלוה עמם ועוזרם לרעה · בפירושים אחרים מצאתי כן גם אשור נלוה עמם וגו' גם זה שהיה מחבב מתחלתו מע"ט שפירש מעצת נמרוד שנאמר מן הארץ ההיא יצא אשור אף הוא חזר להיות רשע לכך

מצודת דוד

אביונים כי ע"פ רוב יד השרים במעל הזה: (ח) שפטה הארץ · הואיל ואין דין למטה שפוט אתה דין עני ואביון: כי אתה תנחל וגו' · הלא אף בכל גויי הארץ תאחז העניים דכאי הרוח והנחלתם לך לנחלה לזה שפוט את משפטם: פג (ב) אל דמי לך · לא יהיה לך דומיה על מה שעובדי כוכבים מריעים לישראל: אל תחרש · לא תשתוק ולא תנוח מלהפרע מהם: (ג) יהמיון · לכלות את ישראל: נשאו ראש · מרימים ראש ועולים מעלה מעלה: (ד) יערימו סוד · מערימין עצה בסוד לבל תגלה ועצתם לחשוב רע על ישראל הצפונים ונסתרים בצלך לבטוח בך: (ה) אמרו · אומרים זה לזה נכריתם מהיות עוד גוי ולא יזכרו עוד: (ו) עליך · כרתו ביניהם ברית לקום עליך להשחית עמך: (ז) אהלי אדום · והם בני אדום יושבי אהלים: והגרים · המה בני הגר שילדה מבעל אחר לא מאברהם: (ט) גם אשור · עם כי ראו גבורת ה' במחנה סנחריב

מצודת ציון

פג (ב) דמי · ענין שתיקה כמו לך דומיה תהלה (לעיל ס"ה): תשקוט · ענין מנוחה: (ג) יהמיון · מלשון המיה: (ד) יערימו · מל' ערמה: (ה) ונכחידם · ענין כריתה כמו ותכחד מן הארץ (שמות ט'): (ט) נלוה · ענין חבור כמו הפעם ילוה אישי

לָהֶם כְּמִדְיָן כְּסִיסְרָא כְיָבִין בְּנַחַל קִישׁוֹן : יא נִשְׁמְדוּ בְעֵין־
דֹּאר הָיוּ דֹּמֶן לָאֲדָמָה : יב שִׁיתֵמוֹ נְדִיבֵמוֹ כְּעֹרֵב וְכִזְאֵב
וּכְזֶבַח וּכְצַלְמֻנָּע כָּל־נְסִיכֵמוֹ : יג אֲשֶׁר אָמְרוּ נִירֲשָׁה־
לָּנוּ אֵת נְאוֹת אֱלֹהִים : יד אֱלֹהַי שִׁיתֵמוֹ כַגַּלְגַּל כְּקַשׁ
לִפְנֵי־רוּחַ : טו כְּאֵשׁ תִּבְעַר־יָעַר וּכְלֶהָבָה תְּלַהֵט הָרִים :
טז כֵּן תִּרְדְּפֵם בְּסַעֲרֶךָ וּבְסוּפָתְךָ תְבַהֲלֵם : יז מַלֵּא פְנֵיהֶם

רש"י

נשתתף להחריב ביתך · ברחשית רבה : היו זרוע · כל אלה נתנו כח ועזרה למואב ועמון שכינו לבא עלינו : (י) עשה להם כמדין · ע"י גדעון : בסיסרא · ע"י ברק : (יא) נשמדו בעין דאר · איני יודע איזו מן המלחמות היתה בעין דאר של גדעון או של ברק : היו דומן · זבל מפוזר ת"י : (יג) אשר אמרו· העובדי כוכבים האמורים למעלה אדום וישמעאל וכל חבריהם : נירשה לנו את נאות אלהים · את נוה בית אלהים : (יד) שיתמו כגלגל כקש · הנדפים מפני רוח ומהו גלגל הוא ראשי קוצי השדה הקרוים קרדונ"ש בלע"ז (עי' שמות כ"ב ה') וכשמגיעין ימי החורף ניתקים ונשמטים מאליהם ופורחין מעט מעט ודומה אותו הניתק מהם כמין גלגלי אופן עגלה והרוח מוליכתן : (טז) ובסופתך · טרבילוי"ן

מצודת ציון

בראשית כ"ט) : (יא) דמן · זבל ואשפה כמו כדומן על פני השדה (מ"ב ט') : (יב) נסיכמו · ענין שררה כמו נסיכי סיחון (יהושע י"ג): (יג) נירשה · מל' ירושה : נאות · מדור : (יד) שיתמו · ענין שימה: בקש·הוא תבן הדק: (טו) וכלהבה· שלהבת : תלהט · ענין שריפה כמו אש לוהט (לקמן ק"ד) : (טז) בסערך ובסופתך · ענין רוח חזקה וגדולה :

מצודת דוד

מכל מקום לא לקחו מוסר ותיכר עלמו עמהם והיו מעולם לעזר לבני לוט המה עמון ומואב הנלחמים בישראל : (י) כמדין · שנפלו בידי גדעון כמ"ש בשופטים ז' : כסיסרא כיבין · שנשטפו בנחל קישון בימי דבורה וברק : (יא) נשמדו בעין דאר · על מדין הוא חוזר : היו דמן· היו למדרך כף הרגל כדומן שעל פני האדמה : (יב) שיתמו · שים הנדיבים שבהם:כעורב וגו'·והם היו שרי מדין: (יג) אשרי· על אשר אמרו נירש מקום המקדש והוא מדור אלהים: (יד) כגלגל·הוא הגדל בראש הקוצים המתגלגל ע"י הרוח: (טו) תבער יערי כי על שהעצים סמוכים זה לזה לכן כשבוער בו האש הולך ושורף הכל: תלהט הרים· כי הרוח המצוי בהרים נושב בהלהב ואין נוח לכבותו:(טז) כן תרדפם·

לכלות

קָלוֹן וִיבַקְשׁוּ שִׁמְךָ יְהוָה׃ יח יֵבֹשׁוּ וְיִבָּהֲלוּ עֲדֵי־עַד וְיַחְפְּרוּ
וְיֹאבֵדוּ׃ יט וְיֵדְעוּ כִּי־אַתָּה שִׁמְךָ יְהוָה לְבַדֶּךָ עֶלְיוֹן עַל־
כָּל־הָאָרֶץ׃ פד א לַמְנַצֵּחַ עַל־הַגִּתִּית לִבְנֵי־קֹרַח מִזְמוֹר׃
ב מַה־יְּדִידוֹת מִשְׁכְּנוֹתֶיךָ יְהוָה צְבָאוֹת׃ ג נִכְסְפָה וְגַם־
כָּלְתָה ׀ נַפְשִׁי לְחַצְרוֹת יְהוָה לִבִּי וּבְשָׂרִי יְרַנְּנוּ אֶל־אֵל־
חָי׃ ד גַּם־צִפּוֹר ׀ מָצְאָה בַיִת וּדְרוֹר ׀ קֵן לָהּ אֲשֶׁר־שָׁתָה
אֶפְרֹחֶיהָ אֶת־מִזְבְּחוֹתֶיךָ יְהוָה צְבָאוֹת מַלְכִּי וֵאלֹהָי׃
ה אַשְׁרֵי יוֹשְׁבֵי בֵיתֶךָ עוֹד יְהַלְלוּךָ סֶּלָה׃ ו אַשְׁרֵי אָדָם

רש"י

בלע"ז: **פד** (ב) מה ידידות משכנותיך · כמה אהובות וחביבות משכנותיך: (ג) נכספה · נחמדה: כלתה · נתאוה כמו (ש"ב י"ד) ותכל דוד המלך לצאת אל אבשלום: לחצרות ה' · כי הרבו ועל הגלות אמר: לבי ובשרי ירננו · יתפללו על זאת: (ד) גם צפור מצאה בית · בחורבנו קננו בו הצפרים ומדרש אגדה בבנינו מדבר והצפור הוא כנסת ישראל: אשר שתה · שמה: (ה) אשרי · מי שיגיע עוד לישב בביתך ועוד יהללוך בתוכו:

מצודת דוד

לצלות הכל מבלי שארית: (יז) ויבקשו · אז יתחרטו על מעשיהם ויבקשו שמך: (יח) יבושו · אבל לא יועילו בבקשתם כי יבושו ויבהלו עד עולם: (יט) וידעו · אז ידעו הכל כי אתה שמך ה' לבדך המורה שהממשלה בידך ואין זולתך ואתה הוא העליון על כולם ור"ל שאפי' אלם למעלה לגבור יחשב ומכ"ש גבור למעלה: **פד** (ב) מה ידידות · מה מאד אהובות וחביבות משכנותיך: (ג) נכספה · בגולה יאמרו נפשי מתאוה לבוא לחצרות ה' ולבי ובשרי יתאוו לרנן בם אל ה': (ד) גם צפורי · יתאוננו על חורבנה ואומר שגם צפור מצאה בית במקום המזבח ודרור מצאה בם לעצמה קן אשר שתה שם אפרוחים: את מזבחותיך · עם מזבחותיך רצה לומר על המזבחות: (ה) אשרי יושבי · אשרי לזה שיתיה

מצודת ציון

(יז) קלון · ענין בזיון והוא מלשון קלוי באש (ויקרא ב') כי המתביים פניו מאדימות כאלו נשרף באש או הוא מל' קלות: (יח) ויחפרו · ענין בושה כמו וחפרה הלבנה (ישעיה כ"ד): **פד** (א) הגתית · כלי נגון הבאה מגת: (ב) ידידות · אהובות: (ג) נכספה · ענין תאוה כמו נכסוף נכספתה (בראשית ל"א): כלתה · אף היא ענין תאוה ותשוק כמו כלתה לתשועתך נפשי (לקמן קיט): (ד) ודרור · שם עוף מה: קן · כן נקרא מדור העוף כמו כי יקרא קן צפור (דברים כ"ב): שתה · שמה: אפרוחיה · בניה הקטנים

עֽוֹז־ל֥וֹ בָ֑ךְ מְ֝סִלּ֗וֹת בִּלְבָבָֽם: ז עֹבְרֵ֤י ׀ בְּעֵ֣מֶק הַ֭בָּכָא מַעְיָ֣ן
יְשִׁית֑וּהוּ גַּם־בְּ֝רָכ֗וֹת יַעְטֶ֥ה מוֹרֶֽה: ח יֵ֭לְכוּ מֵחַ֣יִל אֶל־חָ֑יִל
יֵרָאֶ֖ה אֶל־אֱלֹהִ֣ים בְּצִיּֽוֹן: ט יְהֹוָ֘ה אֱלֹהִ֣ים צְ֭בָאוֹת שִׁמְעָ֣ה
תְפִלָּתִ֑י הַאֲזִ֨ינָה אֱלֹהֵ֖י יַעֲקֹ֣ב סֶֽלָה: י מָ֭גִנֵּנוּ רְאֵ֣ה אֱלֹהִ֑ים
וְ֝הַבֵּ֗ט פְּנֵ֣י מְשִׁיחֶֽךָ: יא כִּ֤י טֽוֹב־י֢וֹם בַּחֲצֵרֶ֫יךָ מֵאָ֥לֶף בָּחַ֗רְתִּי

רש"י

(ו) עוז לו בך · אשר שם אותך עוז מבטחו : מסלות בלבבם · שחושב בלבו מסלות דרכיו ליישר את דרכו : (ז) עוברי בעמק הבכא · אותם העוברים על דתך והנם בעומקה של גיהנם בבכי ויללה : מעין ישיתוהו · בדמעות עיניהם : גם ברכות יעטה מורה · מברכים ומודים לשמו ואומרים יפה דן אותנו ואמת דינו ד"א ברכות יעטה לנו שהורה אותנו ללכת בדרך הטוב ולא שמענו לו : (ח) ילכו מחיל אל חיל · אותם הנזכרים למעלה יושבי ביתך אשר מסלות בלבבם : מחיל אל חיל · מבית המדרש לבהכ"נ ויראה צבאם וחילם אל הקב"ה בציון : (ט) שמעה תפלתי · לבנות ביתך : (י) מגננו · הוא בהמ"ק המגין עלינו : והבט פני · דוד משיחך והסתכל בחסדיו ובטרחו אשר טרח ויגע על בנינו : (יא) כי טוב יום · אחד בחצריך ולמחר ימות מלחיות אלף שנים במקום אחר : בחרתי הסתופף ·

מצודת ציון

כמו אפרוחים או ביצים (שם) : (ו) מסלות · מל' מסלה ושביל : (ז) יעטה · ענין עטיפה ולבישה כמו כבגד יעטה (לקמן ק"ט) : מורה · מל' הוראה ולמוד יהיה בדבר שיהיה

מצודת דוד

בבנינה ויהיה מיושבי ביתך ויהללוך עוד סלה עד עולם : (ו) עוז לו בך · המשים עוזו ומבטחו בך : מסלות בלבבם · בכל עת חושבים בלבבם המסלות העולות לבית ה' : (ז) עוברי · להיות עולה ברגל עם העוברים דרך עמק הבכא שגדלים שם התותים וכן ממול בכאים (ש"ב ה') כי דרך שם היה המהלך : מעין ישיתוהו · בעבורם ישים שם ה' מעינות מים למען ימצאו לשתות : יעטה מורה · המורה להם את הדרך אשר ילכו בו יהיה עטוי ומעוטף בברכות כי כל ההולכים יברכוהו כי על מבועי מים ינהלם : (ח) ילכו וגו' · ירבו העולים עד כי ילכו מלבא אנשים אל לבא אנשים ויפגשו כתות רבות אשר ילכו להיות נראים אל פני ה' בציון : (י) מגננו · בהמ"ק שהוא לנו למגן ומחסה ראה אותו וזכור בו : והבט · את פני דוד משיחך ולמענו עשה שלא יהיה בחנם טרחתו על בהמ"ק : (יא) כי טוב וגו' · לזה אני מתאוה לראות בבנינה כי יותר טוב לי לשבת בחצריך יום א' מלשבת אלף שנים בארץ העמים ואם יהיה בשלוה : בחרתי · יותר אבחר לחסות בסף השער של בית ה' מלדור דירה שלימה בבית

העבודת

הִסְתּוֹפֵף בְּבֵית אֱלֹהַי מִדּוּר בְּאָהֳלֵי־רֶשַׁע: יב כִּי שֶׁמֶשׁ ׀
וּמָגֵן יְהוָה אֱלֹהִים חֵן וְכָבוֹד יִתֵּן יְהוָה לֹא יִמְנַע־טוֹב
לַהֹלְכִים בְּתָמִים: יג יְהוָה צְבָאוֹת אַשְׁרֵי אָדָם בֹּטֵחַ בָּךְ:
פה א לַמְנַצֵּחַ לִבְנֵי־קֹרַח מִזְמוֹר: ב רָצִיתָ יְהוָה אַרְצֶךָ
שַׁבְתָּ שְׁבוּת שבית קרי יַעֲקֹב: ג נָשָׂאתָ עֲוֹן עַמֶּךָ כִּסִּיתָ
כָל־חַטָּאתָם סֶלָה: ד אָסַפְתָּ כָל־עֶבְרָתֶךָ הֱשִׁיבוֹתָ מֵחֲרוֹן
אַפֶּךָ: ה שׁוּבֵנוּ אֱלֹהֵי יִשְׁעֵנוּ וְהָפֵר כַּעַסְךָ עִמָּנוּ: ו הַלְעוֹלָם
תֶּאֱנַף־בָּנוּ תִּמְשֹׁךְ אַפְּךָ לְדֹר וָדֹר: ז הֲלֹא אַתָּה תָּשׁוּב
תְּחַיֵּנוּ וְעַמְּךָ יִשְׂמְחוּ־בָךְ: ח הַרְאֵנוּ יְהוָה חַסְדֶּךָ וְיֶשְׁעֲךָ
תִּתֶּן־לָנוּ: ט אֶשְׁמְעָה מַה־יְדַבֵּר הָאֵל יְהוָה כִּי ׀ יְדַבֵּר

רש"י

על הסף ועל המזוזה לשקוד: מדור באהלי רשע · מלהיות דר בשלוה באהלי הרשע להדבק בהם: (יב) כי שמש ומגן · יש לפתור שמש כמשמעו ומדרש תהלים פותרו ל' פיני חומה: פה (ב) רצית ה' ארצך וגו' · אם שבת שבות יעקב ונשאת את עונם וכסית חטאתם ואספת עברתך מהם והשיבות עצמך מחרון אפך אז רצית ארצך ועולמך מתרצה וכל זמן שלא תעשה זאת אין ארצך ועולמך מתרצה: (ה) שובנו · שוב אתה והשיבנו: (ז) הלא אתה · סופך שתשוב תחיינו שהרי הבטחתנו כן ע"י נביאך: (ט) אשמעה

מצודת דוד

העבודת כוכבים: (יב) כי שמש · כי מעולם תאיר לנו כשמש ותגן עלינו לזה מובטח אני כי עוד יתן לנו חן וכבוד ולא ימנע את הטוב מלתתו לההולכי' בדרך תמים: פה (ב) רצית · כמו שרצית את ארצך מאז והשבת שבות יעקב מגלות בבל: (ג) נשאת · כי מחלת עונם וכסית חטאתם עד עולם לא יזכר: (ד) אספת · הכנסת עברתך לבל תכעוס בהם: השיבות · חזרת מחרון אפך: (ה) שובנו · כן שובנו מגלות אדום והפר כעסך אשר עמנו: (ו) הלעולם · וכי עד עולם תכעוס בנו וכי תמשוך אפך לסוף כל הדורות: (ז) הלא אתה · שלא סוף הדבר תשוב תחיינו מן הגלות וישמחו עמך בישועתך: (ח) הראנו · לזה הראה לנו חסדך במהרה בימינו: (ט) אשמעה · הן שומע אני מה ידבר האל אשר ידבר שלום אל עמו

מצודת ציון

(יא) הסתופף · מל' סף ומזוזה: מדור · מל' דירה: פה (ב) רצית · מלשון רצון: (ג) נשאת · ענין מחילת העון: (ד) אספת · ענין הכנסה כמו ואין איש מאסף (שופטים י"ט): עברתך · מל' עברה וזעם: (ו) תאנף · מלשון אף וחמה:

שָׁלוֹם אֶל־עַמּוֹ וְאֶל־חֲסִידָיו וְאַל־יָשׁוּבוּ לְכִסְלָה׃ י אַךְ
קָרוֹב לִירֵאָיו יִשְׁעוֹ לִשְׁכֹּן כָּבוֹד בְּאַרְצֵנוּ׃ יא חֶסֶד־וֶאֱמֶת
נִפְגָּשׁוּ צֶדֶק וְשָׁלוֹם נָשָׁקוּ׃ יב אֱמֶת מֵאֶרֶץ תִּצְמָח
וְצֶדֶק מִשָּׁמַיִם נִשְׁקָף׃ יג גַּם־יְהוָה יִתֵּן הַטּוֹב וְאַרְצֵנוּ
תִּתֵּן יְבוּלָהּ׃ יד צֶדֶק לְפָנָיו יְהַלֵּךְ וְיָשֵׂם לְדֶרֶךְ פְּעָמָיו׃
פו א תְּפִלָּה לְדָוִד הַטֵּה־יְהוָה אָזְנְךָ עֲנֵנִי כִּי־עָנִי
וְאֶבְיוֹן אָנִי׃ ב שָׁמְרָה נַפְשִׁי כִּי־חָסִיד אָנִי הוֹשַׁע עַבְדְּךָ

רש"י

מה ידבר · אזכה לשמוע מה ידבר הקב"ה כשידבר שלום אל עמו : לכסלה · לשטות לחטוא לפניו : (יא) חסד ואמת נפגשו · שיהיו ישראל דוברי אמת ומן השמים יפגוש בהם החסד : צדק ושלום נשקו · הצדקה שיהיו ישראל עושים והשלום מאת הקב"ה יהו נושקין זה לזה שנאמר והיה מעשה הצדקה שלום (ישעיה ל"ב) : (יב) אמת מארץ תצמח וגו' · כשיהיו ישראל דוברים אמת וישקיפו מן השמים צדקה שהם עושים בארץ : (יג) גם ה' יתן הטוב · יפתח אוצרו את השמים לתת מטר כדי לעשות ארצנו את יבולה : (יד) וישם לדרך פעמיו · וישם הקב"ה את הצדק בדרכי פעמיו שינהג בהם את בניו : פו (ב) כי חסיד אני · שאני שומע גדופי וחרפתי

מצודת ציון

(ט) לכסלה · מל' כסיל ור"ל לחטוא : (יא) נפגשו · ענין פגיעה : נשקו · מל' נשיקה : (יב) נשקף · ענין הבטה : (יג) יבולה · תבואתה ופריה : (יד) פעמיו · צעדיו כמו פעמי הכן (לקמן קי"ט) :

מצודת דוד

ומבטיחם שלא ישובו לחטוא עוד : (י) אך קרוב · רצה לומר אין הדבר קשה כי קרוב לפני ה' וקל בעיניו להביא ליראיו ישעו ולשכון כבוד בארצנו : (יא) חסד ואמת · החסד והאמת פוגשים זה בזה ר"ל האחד תלוי בחבירו כשנדבר אמת יבוא חסד אל : נשקו · פגשו זה בזה ונשקו יחד ר"ל תלוים המה זה בזה כשנעשה צדק יבוא השלום : (יב) אמת · כשתתרבה האמת בארץ אז יהיה הצדק נשקף מן השמים להראות ע"פ הארץ : (יג) גם ה' וגו' · ר"ל מלבד גמול המעשה יתן גם את הטוב מה שהבטיח בחסדו : (יד) צדק · כל איש יהלך לפניו הצדק ר"ל שיהיה הצדק תמיד נוכח עיניו וישים פעמיו לדרך הצדק ללכת אחריו וכפל הדבר לחזק : פו (א) הטה · לשמוע תפלתי ועניני : כי עני · אני מוכנע כעני : (ב) כי חסיד אני · וזו היא במה ששומע חרפתו ובידו לנקום נקם ומעביר על מדותיו : הושע וגו' ·

שקרא

אַתָּה אֱלֹהַי הַבּוֹטֵחַ אֵלֶיךָ׃ ג חָנֵּנִי אֲדֹנָי כִּי־אֵלֶיךָ
אֶקְרָא כָּל־הַיּוֹם׃ ד שַׂמֵּחַ נֶפֶשׁ עַבְדֶּךָ כִּי אֵלֶיךָ אֲדֹנָי
נַפְשִׁי אֶשָּׂא׃ ה כִּי־אַתָּה אֲדֹנָי טוֹב וְסַלָּח וְרַב־חֶסֶד
לְכָל־קֹרְאֶיךָ׃ ו הַאֲזִינָה יְהוָה תְּפִלָּתִי וְהַקְשִׁיבָה בְּקוֹל
תַּחֲנוּנוֹתָי׃ ז בְּיוֹם צָרָתִי אֶקְרָאֶךָּ כִּי תַעֲנֵנִי׃ ח אֵין־
כָּמוֹךָ בָאֱלֹהִים ׀ אֲדֹנָי וְאֵין כְּמַעֲשֶׂיךָ׃ ט כָּל־גּוֹיִם ׀ אֲשֶׁר
עָשִׂיתָ יָבוֹאוּ ׀ וְיִשְׁתַּחֲווּ לְפָנֶיךָ אֲדֹנָי וִיכַבְּדוּ לִשְׁמֶךָ׃ י כִּי־
גָדוֹל אַתָּה וְעֹשֵׂה נִפְלָאוֹת אַתָּה אֱלֹהִים לְבַדֶּךָ׃ יא הוֹרֵנִי
יְהוָה ׀ דַּרְכֶּךָ אֲהַלֵּךְ בַּאֲמִתֶּךָ יַחֵד לְבָבִי לְיִרְאָה שְׁמֶךָ׃
יב אוֹדְךָ ׀ אֲדֹנָי אֱלֹהַי בְּכָל־לְבָבִי וַאֲכַבְּדָה שִׁמְךָ לְעוֹלָם׃
יג כִּי־חַסְדְּךָ גָּדוֹל עָלָי וְהִצַּלְתָּ נַפְשִׁי מִשְּׁאוֹל תַּחְתִּיָּה׃

רש"י

ויכולת בידי להנקם ואני שותק כך הוא באגדת תהלים · ד"א פירשו רבותינו בברכות לא חסיד אני שכל מלכי מזרח ומערב יושבין בכבודן ואני ידי מלוכלכות בדם ובשפיר ובשליא וכו' : (ג) כל היום · כל ימי הגלות שהוא יום לרשעים ולילה לצדיקים כך מפורש באגדת תהלים : (ד) נפשי אשא · לבי אכוין : (ח) ואין כמעשיך · המקדים עליונים לתחתונים : (י) ועשה נפלאות אתה אלהים לבדך · עד שלא נבראו שמלאכים נבראו השמים והארץ לפיכך יכבדו כל הגוים לשמך : (יג) משאול תחתיה · דרך שמנאפים ניתן בעומקה של שאול ומשם הצלתני שאמר לי נתן הנביא (ש"ב י"ב)

מצודת דוד

מקרא מסורס והוא כמו אתה אלהי הושע עבדך הבוטח עליך: (ד) נפשי אשא · אני נושא נפשי להשעין עליך ולהשען בך : (ז) כי תענני · בטוח אני שתענה לי : (ח) באלהים · השרי מעלה: ואין כמעשיך · אין בעולם מעשה נפלא כמעשיך: (ט) יבואו וגו' · כי לעתיד יאמינו הכל בה' : (י) כי גדול · אז ידעו אשר אתה גדול ועושה נפלאות לבדך:(יא) אהלך · למען אלך גם אני באמתך ר"ל ללכת באמתך כמוך: יחד לבבי · עשה לי לב אחד ומחשבה אחת ליראה את שמך ולא אהיה תלוי ומסופק: (יג) גדול עלי · שגדלת עמי חסד : משאול תחתיה · היא הגיהנם וזהו

מצודת ציון

פו (ו) האזינה · הטה אוזן לשמוע: והקשיבה · ענין שמיעה: (יא) הורני · ענין למוד : יחד · מל' חד ואחד : (יג) תחתיה · ענין עומק ושפלות :

יד אֱלֹהִים ׀ זֵדִים קָמוּ עָלַי וַעֲדַת עָרִיצִים בִּקְשׁוּ נַפְשִׁי
וְלֹא שָׂמוּךָ לְנֶגְדָּם׃ טו וְאַתָּה אֲדֹנָי אֵל־רַחוּם וְחַנּוּן
אֶרֶךְ אַפַּיִם וְרַב־חֶסֶד וֶאֱמֶת׃ טז פְּנֵה אֵלַי וְחָנֵּנִי תְּנָה־
עֻזְּךָ לְעַבְדֶּךָ וְהוֹשִׁיעָה לְבֶן־אֲמָתֶךָ׃ יז עֲשֵׂה־עִמִּי אוֹת
לְטוֹבָה וְיִרְאוּ שֹׂנְאַי וְיֵבֹשׁוּ כִּי־אַתָּה יְהוָה עֲזַרְתַּנִי
וְנִחַמְתָּנִי׃ פז א לִבְנֵי־קֹרַח מִזְמוֹר שִׁיר יְסוּדָתוֹ בְּהַרְרֵי־
קֹדֶשׁ׃ ב אֹהֵב יְהוָה שַׁעֲרֵי צִיּוֹן מִכֹּל מִשְׁכְּנוֹת יַעֲקֹב׃
ג נִכְבָּדוֹת מְדֻבָּר בָּךְ עִיר הָאֱלֹהִים סֶלָה׃ ד אַזְכִּיר ׀

רש"י

גם ה' העביר חטאתך: (יד) זדים קמו עלי. דואג ואחיתופל: ולא שמוך לנגדם. לא זכרו אשר ראו שמשחני שמואל על פיך: (טז) לבן אמתך. בן האמה משפיל את עצמו לפני אדוניו יותר ממקנת כסף שבן האמה יליד בית הוא וגדל בחיק אדוניו: (יז) עשה עמי אות לטובה. שיהא ניכר לאחרים שמחלת לי: ויראו שונאי. האות ויבושו ולא שמע לו הקב"ה ליתן האות בימיו אלא בימי שלמה בנו כשדבקו שערים זה בזה ולא נפתחו עד שאמר (ד"ה ב' ו') אל תשב פני משיחך זכרה לחסדי דויד עבדך: פז (א) יסודתו בהררי קדש. יסודת מזמור זה על הררי ציון וירושלים יסדו המשורר: (ג) נכבדות מדבר בך. את ירושלים דברי כבוד נדברו בך מפי הקב"ה ומה הן הנכבדות שאת עיר האלהים סלה: (ד) אזכיר רהב

מצודת ציון

(יד) עריצים. חזקים כמו אל נערץ (לקמן פ"ט): (יז) אות. סימן:

מצודת דוד

במה שבשרו ע"י נתן הנביא שנמחל לו עון דבת שבע: (יד) ולא שמוך. לא שמו יראת אלהים נגד פניהם: (טז) לבן אמתך. ר"ל אני מוכנע כבן אמה יליד בית: (יז) אות לטובה. סימן להודיע לכל שחפץ אתה בטובתי: ויבשו. בראותם כי אתה עמדי: כי אתה וגו'. ר"ל הלא מעולם עזרתני ונחמתני ע"י נתן הנביא בבשורת מחילת עון דבת שבע לזה שאלתי עשה לי גם עתה אות לטובה להודיע לכל: פז (א) יסודתו. יסוד השיר הזה הוא לדבר במהללי הררי קדש והם ציון וירושלים: (ב) מכל משכנות. כי אף שכל א"י אהובה היא למקום מכל מקום שערי ציון אהובים לפניו יותר מהכל: (ג) נכבדות. וזהו לפי שמדובר בך אתה ציון אמרות נכבדות כי הסנהדרין יושבים בה ופוסקים בתורה ולזה תקרא עיר אלהים עד עולם: (ד) אזכיר. אמרו במקום ה' לעתיד אזכיר את מצרים ובבל על יודעי ואהובי להביאם אל

רַהַב וּבָבֶל לְיֹדְעָי הִנֵּה פְלֶשֶׁת וְצוֹר עִם־כּוּשׁ זֶה יֻלַּד־
שָׁם׃ ה וּלְצִיּוֹן ׀ יֵאָמַר אִישׁ וְאִישׁ יֻלַּד־בָּהּ וְהוּא יְכוֹנְנֶהָ
עֶלְיוֹן׃ ו יְהוָה יִסְפֹּר בִּכְתוֹב עַמִּים זֶה יֻלַּד־שָׁם סֶלָה׃

רש"י

ובבל לידעי · עוד זאת דיבר עליך אזכיר את מצרים ואת בבל על יודעי להביאם מנחה כענין שנאמר (ישעיה ס"ו) והביאו את כל אחיכם וגו' מנחה לה' וגו': הנה פלשת וצור עם כוש · גם הם כמצרים ובבל יתנו לב לבקש ולזכור את כל אחד וא': זה יולד שם · זה היה ממשפחות הנולדים בציון כענין שנא' (שם כ"ז) ואתם תלוקטו לאחד אחד: (ה) ולציון יאמר איש ואיש יולד בה·ובשיביאום מנחה לה' בציון יאמר לה על כל א' וא' זה מאותם שגלו ממך ומתולדותיהם · ענין אחר המשורר אומר אזכיר לעמי וליודעי את גדולת מצרים ובבל שהם רואים עתה את גדולתם הנה פלשת וצור עם כוש מפני שהם סמוכים לרהב ובבל מנשאים אותם כל האומות ואומרים עליהם זה יולד שם במצרים ובבל: ולציון יאמר וגו' · השבח הזה שהוא עכשיו לרהב ובבל ישוב לציון ועליה יהיו אומרים פלוני ופלוני יולד בה: והוא יכוננה עליון · והקב"ה יכוננה למעלה מכל העיירות: (ו) ה' יספור בכתוב עמים וגו' · מקרא מסורס זה וסלה האמור לסופו מוסב כלפי ראשו ה' יספור בכתוב עמים סלה כלומר לעתיד כשיכתוב הקב"ה את העובדי כוכבים לדראון ימנה את ישראל הנבלעים בתוכם ואת הנאנסים ביניהם ויוציאם מתוכם ויאמר זה יולד מאותם של ציון ויברור אותם לו וזהו שאמר (ישעיה ס"ו) וגם מהם אקח לכהנים ללוים מן הגוים המביאים אותם מנחה אקח הנבלעים בתוכם ויהיו בהם כהנים ולוים שאינם נכרים ולפני גלוים הם אמר ה' · והיכן אמר (דברים כ"ט) הנסתרות לה' אלהינו:

מצודת דוד

ציון הנה כן אזכיר פלשת וגו' להביאם שמה כי יאמר הלא זה יולד שם בציון ר"ל תולדות אבותיו מציון הוא ולזה החזירוהו למקומו: (ה) ולציון יאמר · המבשר יבשר את ציון ויהיה נאמר לה הנה הובא כל איש ואיש אשר יולד בה: והוא · מי שבידו לכונן הוא יכונן אותה להיות עליון ממעל על כל ערי המדינות: (ו) ה' יספור וגו' · בעת יכתוב את העמים לקבול הדין הראוי יספור אז את ישראל הנבלעים בתוכם ויברור אותם לעצמו ויאמר הלא זה מילדי העברים מעולם מימי אבותיו אשר נולדו בציון ולי המה

ולא

מצודת ציון

ומופת: פז (ד) רהב · הוא מצרים כמ"ש בהם רהב הם שבת (ישעיה ל') ויקראו כן על שם גאותם והוא מלשון ירהבו הנער בזקן (שם ג'): לידעי · ענינו אהוב וחביב כמו ומודע לבינה תקרא (משלי ז'):

ז וְשָׁרִים כְּחֹלְלִים כָּל־מַעְיָנַי בָּךְ׃ פח א שִׁיר מִזְמוֹר לִבְנֵי־
קֹרַח לַמְנַצֵּחַ עַל־מָחֲלַת לְעַנּוֹת מַשְׂכִּיל לְהֵימָן הָאֶזְרָחִי׃
ב יְהוָה אֱלֹהֵי יְשׁוּעָתִי יוֹם־צָעַקְתִּי בַלַּיְלָה נֶגְדֶּךָ׃ ג תָּבוֹא
לְפָנֶיךָ תְּפִלָּתִי הַטֵּה אָזְנְךָ לְרִנָּתִי׃ ד כִּי־שָׂבְעָה בְרָעוֹת
נַפְשִׁי וְחַיַּי לִשְׁאוֹל הִגִּיעוּ׃ ה נֶחְשַׁבְתִּי עִם־יוֹרְדֵי בוֹר הָיִיתִי
כְּגֶבֶר אֵין־אֱיָל׃ ו בַּמֵּתִים חָפְשִׁי כְּמוֹ חֲלָלִים ׀ שֹׁכְבֵי קֶבֶר

רש"י

(ז) ושרים כחוללים · על זאת: כל מעיני · כל קרבי: בך · בישועתך: כחללים · ל' מחוללים: **פח** (א) על מחלת לענות · על חולת אהבה ועניים שהיא מעונה ביסורי הגלות: להימן האזרחי · אחד מן המשוררים בכלי השיר ויסדוהו בני קרח המזמור הזה שיאמרהו הימן על הדוכן: להימן האזרחי · מבני זרח בן יהודה היה וי"א שהוא מיוחס (בדה"א ב') ובני זרח זמרי ואיתן והימן וכלכל ודרדע כלם חמשה היו חכמים גדולים כמו שנאמר בשלמה (מ"א ד') ויחכם מכל האדם מאיתן האזרחי והימן וכלכל ודרדע בני מחול ויסדו מזמורים וקבעו בספר תהלים לכך נקראו בני מחול כך מצאתי בפירושים מדויקים: משכיל · כ"מ שנאמר משכיל ע"י תורגמן נאמר שהיה הנביא מעמיד תורגמן לפניו וכשרות הנבואה באה לו אומר את הנבואה לתורגמן והוא משמיעה: (ב) יום צעקתי בלילה · וגם בלילה אני נכון נגדך: (ד) כי שבעה ברעות נפשי · על כנסת ישראל הוא אומר: (ה) אין איל · אין כח כמו (לעיל כ"ב) אילותי לעזרתי חושה: (ו) במתים חפשי · הנני בין המתים חפשי מן העולם וכלה שהם המתים חפשים מן העולם:

מצודת ציון

(ז) ושרים · מל' שירה: כחוללים · הם כלי נגון כמו תוף וחליל (ישעיה ה'): מעיני · מל' עיון ומחשבה: **פח** (א) מחלת · שם כלי נגון: לענות · להרים הקול בשיר כמו וענו הלוים וגו' קול רם (דברים כ"ז): (ה) איל · ענין כח כמו אל

מצודת דוד

ולא יוכללו כדין העמים: (ז) ושרים · אז ישוררו כמו המנגנים בחלילים ויאמרו כל עיוני ומבטחי ותוחלתי המה בך: **פח** (א) להימן · המזמור הזה נמסר להימן שהוא יאמר על הדוכן ועל כי אמר למנצח ר"ל שנמסר לבן לוי המנצח בשיר וחזר ופירש שנמסר להימן שהיה מן הלוים:

(ב) יום צעקתי · עם כי צעקתי בתפלה כל היום מ"מ גם בלילה אערוך תחנתי לפניך: (ד) כי שבעה · כי רבו הרעות עד שנפשי שבעה מהם והוא ענין מליצה: וחיי · ימי חיי קרבו לרדת אל השאול: (ה) נחשבתי · מגודל החשות נחשבתי עם האנשים אשר כבר ירדו לקבר: אין איל · שלא היה לו כח מעולם: (ו) במתים חפשי · אני נמנה בין המתים שהמה חפשים ממעשי העולם ועמלו:

אֲשֶׁר לֹא־זְכַרְתָּם עוֹד וְהֵמָּה מִיָּדְךָ נִגְזָרוּ׃ ז שַׁתַּנִי בְּבוֹר
תַּחְתִּיּוֹת בְּמַחֲשַׁכִּים בִּמְצֹלוֹת׃ ח עָלַי סָמְכָה חֲמָתֶךָ
וְכָל־מִשְׁבָּרֶיךָ עִנִּיתָ סֶּלָה׃ ט הִרְחַקְתָּ מְיֻדָּעַי מִמֶּנִּי שַׁתַּנִי
תוֹעֵבוֹת לָמוֹ כָּלֻא וְלֹא אֵצֵא׃ י עֵינִי דָאֲבָה מִנִּי־עֹנִי
קְרָאתִיךָ יְהוָה בְּכָל־יוֹם שִׁטַּחְתִּי אֵלֶיךָ כַפָּי׃ יא הֲלַמֵּתִים
תַּעֲשֶׂה־פֶּלֶא אִם־רְפָאִים יָקוּמוּ ׀ יוֹדוּךָ סֶּלָה׃ יב הַיְסֻפַּר

רש"י

מידך נגזרו · ממכותיך נגזרו מן העולם : (ז) בבור תחתיות · הוא הגלות: (ח) סמכה · נשענה וחלתה עלי : וכל משבריך ענית סלה · משבריך ל' גלי הים הם כל הצרות אשר בכולם ענית אותי תמיד : (ט) שתני תועבות למו · כאומות שהייתי חשובה בעיניהם עכשיו אני נמאסת להם : כלוא · נחבש בכלא ואיני יכול לצאת : (יא) הלמתים · הלרשעים שאף בחייהם קרוין מתים הלהם אתה עושה פלא ונסים : אם רפאים יקומו יודוך · שמא אלו העובדי כוכבים שרפו ידיהם מעבודתך ומתורתך יקומו ויודוך בתמיה :

מצודת דוד

עוד · עדיין לא זכרתם כי לא בא זמן התחיה : והמה · עדיין המה כרותים ממכת ידך : (ז) שתני · שמת אותי בגלות המר הדומה לבור תחתיות העמוק למאד : במצולות · כעומק המים והוא משל לצרות שונות: (ח) וכל · עם כל משבריך ענית אותי לעולם ר"ל זמן רב:(ט) הרחקת · חוזקת לב אוהבי להתרחק ממני כי נהפכו לאויבים : שתני · שמת אותי להיות מתועב בעיניהם : כלא · אני כמו בבית הכלא ומאוסר ולא אוכל לצאת : (י) עיני דאבה · עצבה עיני מן גודל העוני : שטחתי · פרשתי כפי כדרך המתפללים: (יא)הלמתים · ר"ל הלא נמות מקושי השעבוד וכי למתים תעשה הנפלאות שהבטחת : אם רפאים · אם המתים שנרפו ונחלשו ע"י מלאך המות אם המה יודוך לעולם על נפלאותיך : (יב) היסופר · כפל דברו רבות פעמים

מצודת ציון

גוים (יחזקאל ל"א) : (ו) עוד · כמו עדיין וכן עוד היום גדול (בראשית כ"ב) : נגזרו · נכרתו כמו נגזרנו לנו (יחזקאל ל"ז) : (ח) וכל · הוי"ו במקום עם וכן ויוסף היה במצרים (שמות א') ר"ל עם יוסף שהיה במצרים : משבריך · הם גלי הים הנראים כמשברים מי הים וכן משברים יתחטאו (איוב מ"א) : ענית · מל' ענוי : (ט) מידעי · אוהבי כמו אלופי ומיודעי (לעיל נ"ה) : למו · להם : (י) דאבה · ענין עצבון כמו ודאבון נפש (דברים כ"ח) : שטחתי · ענין פרישה כמו משטח חרמים (יחזקאל כ"ו) : (יא) רפאים · מל' רפיון וחלשות :

בַּקֶּבֶר חַסְדֶּךָ אֱמוּנָתְךָ בָּאֲבַדּוֹן׃ יג הֲיִוָּדַע בַּחֹשֶׁךְ
פִּלְאֶךָ וְצִדְקָתְךָ בְּאֶרֶץ נְשִׁיָּה׃ יד וַאֲנִי׀ אֵלֶיךָ יְהוָה
שִׁוַּעְתִּי וּבַבֹּקֶר תְּפִלָּתִי תְקַדְּמֶךָּ׃ טו לָמָה יְהוָה תִּזְנַח
נַפְשִׁי תַּסְתִּיר פָּנֶיךָ מִמֶּנִּי׃ טז עָנִי אֲנִי וְגֹוֵעַ מִנֹּעַר
נָשָׂאתִי אֵמֶיךָ אָפוּנָה׃ יז עָלַי עָבְרוּ חֲרוֹנֶיךָ בִּעוּתֶיךָ
צִמְּתוּתֻנִי׃ יח סַבּוּנִי כַמַּיִם כָּל־הַיּוֹם הִקִּיפוּ עָלַי יָחַד׃
יט הִרְחַקְתָּ מִמֶּנִּי אֹהֵב וָרֵעַ מְיֻדָּעַי מַחְשָׁךְ׃ פט א מַשְׂכִּיל

ר ש"י

(יב) היסופר בקבר חסדך · אם נמות ביד אויבינו כלום נוכל לספר שבחך בקבר : (טז) וגוע מנוער · מת מתוך השנוק מיתה חטופה כמו וינער ה' (שמות י"ד) · וינער פירש מנחם ל' חביטה כמו (ישעיה ל"ג) נוער כפיו מתמוך בשוחד · (שם נ"ב) התנערי מעפר קומי · (שם א') והיה החסון לנעורת · (איוב ל"ח) וינערו רשעים ממנה וככה יהיה נעור וריק (נחמיה ה') : אפונה · מיושבת ומבוססת אימתך בלבי · אפונה ל' דבר דבור על אפניו (משלי כ"ה) על מכוניו : (יט) מיודעי מחשך · נחשכתי ונחדלתי

מצודת ציון

(יג) נשיה · ענין שכחה כמו נשני אלהים (בראשית מ"א): (טו) תזנח · תעזוב : (טז) אמיך · מל' אימה ופחד : אפונה · מלשון פנוי : (יז) בעותיך · מלשון בעתה וחרדה כמו פלצות בעתתני (ישעיה כ"א) : צמתתוני · ענין כריתה כמו יצמיתם ה' (לקמן צ"ד) : (יח) הקיפו · ענין סבוב : (יט) מידעי · אוהבי: מחשך · מלשון חושך :

מצודת דוד

פעמים כדרך הנוהג ומקונן : באבדון · הוא הקבר שבו נאבד האדם מן העולם : (יג) היודע · וכי יהיה נודע פלאך ע"י השוכנים בחשכת הקבר וכי נספר צדקתך בארץ נשיה והוא הקבר (כי בהיות האדם שם נשכח מפי הבריות) : (יד) ואני · הלא אני שועתי אליך להושיעני מן הגולה ובכל בקר תקדים תפלתי לבוא לפניך : (טו) למה · ר"ל הואיל ואני מתפלל לפניך למה א"כ תעזוב נפשי ביד האויב : (טז) וגוע מנוער · מעת נערותי אני בגויעה ר"ל זמן ארוך אני בגולה ומעט היו ימי השלוה : נשאתי וגו' · ר"ל אסיה פמי מעסקי כצורת נשיאת הפחד : (יז) בעותיך · החרדה הבאה ממך היא כרתה אותי : (יח) סבוני · החרון והחרדה מסבבים אותי כמים המסבבים גוף העומד בהם ; יחד · החרון והחרדה : (יט) הרחקת · כי לא באו אלי לנחמני : מידעי מחשך · כאלו המה במקום חשך אשר לא יראו אותם :

ספרי

לְאֵיתָ֥ן הָאֶזְרָחִֽי׃ ב חַֽסְדֵ֣י יְ֭הוָה עוֹלָ֣ם אָשִׁ֑ירָה לְדֹ֥ר וָדֹ֓ר ׀
אוֹדִ֖יעַ אֱמוּנָתְךָ֣ בְּפִֽי׃ ג כִּֽי־אָמַ֗רְתִּי ע֭וֹלָם חֶ֣סֶד יִבָּנֶ֑ה
שָׁ֝מַ֗יִם ׀ תָּכִ֖ן אֱמוּנָתְךָ֣ בָהֶֽם׃ ד כָּרַ֣תִּי בְ֭רִית לִבְחִירִ֑י
נִ֝שְׁבַּ֗עְתִּי לְדָוִ֥ד עַבְדִּֽי׃ ה עַד־ע֭וֹלָם אָכִ֣ין זַרְעֶ֑ךָ וּבָנִ֨יתִי
לְדֹר־וָד֖וֹר כִּסְאֲךָ֣ סֶֽלָה׃ ו וְי֘וֹד֤וּ שָׁמַ֣יִם פִּלְאֲךָ֣ יְהוָ֑ה אַף־
אֱ֝מוּנָתְךָ֗ בִּקְהַ֥ל קְדֹשִֽׁים׃ ז כִּ֤י מִ֣י בַ֭שַּׁחַק יַעֲרֹ֣ךְ לַיהוָ֑ה
יִדְמֶ֥ה לַ֝יהוָ֗ה בִּבְנֵ֥י אֵלִֽים׃ ח אֵ֣ל נַ֭עֲרָץ בְּסוֹד־קְדֹשִׁ֣ים
רַבָּ֑ה וְ֝נוֹרָ֗א עַל־כָּל־סְבִיבָֽיו׃ ט יְהוָ֤ה ׀ אֱלֹהֵ֬י צְבָא֗וֹת

רש"י

מהם : **פט** (א) לאיתן האזרחי · גם הוא א' מן חמשה אחים המשוררים ורבותינו פירשוהו באברהם אבינו על שם מי העיר ממזרח : (ב) אודיע אמונתך בפי · אחר שידעתיך שאתה שומר הבטחתך ומאמן דבריך : (ג) כי אמרתי עולם חסד יבנה · כי אמרתי עד עולם יבנה בחסד כסא דוד כמו שנאמר (ש"ב ז') והכינותי את כסא ממלכתו וגו' · ד"א סבור הייתי שיהא העולם בנוי בחסדך ותכין אמונתך בשמים שתהא נכונה ומקוימת ומה היא האמונה · אותה הבטחה שהבטחת את דוד ע"י נתן הנביא לאמר כרתי ברית לבחירי להכין עד עולם זרעו (שם) : (ו) ויודו שמים פלאך · אם היית שומר הבטחתך : אף אמונתך · אמונת דבריך יודו בקהל קדושים : (ז) יערך לה' · יהא נערך כמוהו : (ח) בסוד קדושים רבה · בסוד רב של מלאכים :

מצודת דוד

פט (ב) חסדי ה' · החסד שעשה ה' עמנו אשירה לעולם ולכל דור אודיע בפי מה שהאמתת את דבריך : (ג) כי אמרתי · כי אומר אני חסד אל יהיה בנוי ומתוקן עד עולם : שמים · כימי עמידת השמים שהיה נכון אמונתך : (ד) כרתי · ר"ל וזהו החסד שאמר כרתי ברית לבחירי וחוזר ומפרש נשבעתי לדוד עבדי: (ה) אכין זרעך · להיות נכונים למלוכה : כסאך סלה · כסא המלכות הנתון לך לרשת לזרעך יהיה עד עולם כי אף שתבוטל בימי הגולה הנה תשוב בימי המשיח ולא תופסק עוד : (ו) ויודו · אז לזאת השמים יודו על הפלאים שתעשה בימי המשיח ואף אמונת הבטחתך יסופר בקהל קדושים המה בני ישראל: (ז) יערך לה' · יערך עצמו להיות דומה לה' להבטיח ולקיים : ידמה וגו' · כפל הדבר במ"ש : (ח) אל נערץ · כי הוא אל

מצודת ציון

פט (ז) יערך · מל' ערך ושווי : אלים · חזקים כמו אל גוים (יחזקאל ל"א) ור"ל מלאכי מעלה: (ח) נערץ · ענין חוזק כמו כגבור עריץ (ירמיה כ'): בסוד · ענין חבורה ואסיפה כמו

מִֽי־כָמוֹךָ חֲסִין ׀ יָהּ וֶֽאֱמוּנָתְךָ סְבִיבוֹתֶֽיךָ׃ י אַתָּה מוֹשֵׁל
בְּגֵאוּת הַיָּם בְּשׂוֹא גַלָּיו אַתָּה תְשַׁבְּחֵֽם׃ יא אַתָּה דִכִּאתָ
כֶחָלָל רָהַב בִּזְרוֹעַ עֻזְּךָ פִּזַּרְתָּ אוֹיְבֶֽיךָ׃ יב לְךָ שָׁמַיִם
אַף־לְךָ אָרֶץ תֵּבֵל וּמְלֹאָהּ אַתָּה יְסַדְתָּֽם׃ יג צָפוֹן
וְיָמִין אַתָּה בְרָאתָם תָּבוֹר וְחֶרְמוֹן בְּשִׁמְךָ יְרַנֵּֽנוּ׃ יד לְךָ
זְרוֹעַ עִם־גְּבוּרָה תָּעֹז יָדְךָ תָּרוּם יְמִינֶֽךָ׃ טו צֶדֶק וּמִשְׁפָּט
מְכוֹן כִּסְאֶךָ חֶסֶד וֶאֱמֶת יְקַדְּמוּ פָנֶֽיךָ׃ טז אַשְׁרֵי הָעָם
יוֹדְעֵי תְרוּעָה יְהֹוָה בְּאוֹר־פָּנֶיךָ יְהַלֵּכֽוּן׃ יז בְּשִׁמְךָ
יְגִילוּן כָּל־הַיּוֹם וּבְצִדְקָתְךָ יָרֽוּמוּ׃ יח כִּֽי־תִפְאֶרֶת עֻזָּמוֹ

רש"י

(י) בשוא גליו · בהנשא גליו : אתה תשבחם · תשפילם וכן (משלי כ"ט) וחכם באחור ישבחנה וכן (לעיל ס"ה) משביח שאון ימים : (יא) רהב · מצרים : (טז) יודעי תרועה · שיודעים לרצות את בוראם בראש השנה בתרועה

מצודת ציון

ועל סוד בחורים (ירמיה ו'): (ט) חסין · ענין חוזק כמו וחסון הוא כאלונים (עמוס ב'): (י) תשבחם · תשקיטם ותשפילם כמו משביח שאון ימים (לעיל ס"ה): דכאת · ענין כתיתה ושבירה: (יג) תבור וחרמון · שמות הרים גבוהים: (טז) תרועה · ענין התחברות וריעות וכן ותרועת מלך בו (במדבר כ"ג): (יז) יגילון ·

מצודת דוד

אמיץ בחבורת עדת קדושים רבה וגדולה הם מלאכי מעלה: על כל סביביו · הם המלאכים המסבבים כסא כבודו: (ט) חסין יה · אתה ה' החזק מאד: ואמונתך · האמונה היא מעולם סביבותיך ולא תתפרד ממך: (י) בגאות הים · בחוזק הים וגאונו: בשוא · בהתרומם גליו אתה תשקיטם ותשפילם: (יא) כחלל רהב · כמו החלל המדוכא כן דכאת רהב · הם מצרים הקרויים רהב: פזרת אויביך · הם מלכי כנען: (יב) לך שמים · שלך השמים: ומלואה · הבריות הממלאים את העולם: (יג) וימין · הוא דרום כי מזרח נקרא קדם והעומד קדמת פניו לקדם מול המזרח ימינו א"כ לדרום ומערב קרוי אחור כי אז אחוריו למערב: בשמך ירננו · ר"ל פלאי גבהם יעוררו הבריות לרנן בפלאי שמך: (יד) זרוע עם גבורה · ר"ל זרועך נטוים על כל ובכולם תעשה גבורות: תרום ימינך · להיות עליון על כל: (טו) מכון · הכנת כסאך היא בצדק ובמשפט לא לפי כח הזרוע: יקדמו פניך · יקדימו לבוא לפניך להנהיג בהם את בני העולם: (טז) ידעי תרועה · היודעים להתחבר ולהדבק במקום: באור פניך · המה ילכו באור ההשפעה הבאה מלפניך: (יז) בשמך · בהשפעת שמך יגילון כל הימים: (יח) תפארת · אתה הוא

אַתָּה וּבִרְצוֹנְךָ תָּרִים תרום קרי קַרְנֵנוּ׃ יט כִּי לַיהוָה מָגִנֵּנוּ
וְלִקְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל מַלְכֵּנוּ׃ כ אָז דִּבַּרְתָּ־בְחָזוֹן לַחֲסִידְךָ
וַתֹּאמֶר שִׁוִּיתִי עֵזֶר עַל־גִּבּוֹר הֲרִימוֹתִי בָחוּר מֵעָם׃
כא מָצָאתִי דָּוִד עַבְדִּי בְּשֶׁמֶן קָדְשִׁי מְשַׁחְתִּיו׃ כב אֲשֶׁר
יָדִי תִּכּוֹן עִמּוֹ אַף־זְרוֹעִי תְאַמְּצֶנּוּ׃ כג לֹא־יַשִּׁא אוֹיֵב
בּוֹ וּבֶן־עַוְלָה לֹא יְעַנֶּנּוּ׃ כד וְכַתּוֹתִי מִפָּנָיו צָרָיו
וּמְשַׂנְאָיו אֶגּוֹף׃ כה וֶאֱמוּנָתִי וְחַסְדִּי עִמּוֹ וּבִשְׁמִי
תָּרוּם קַרְנוֹ׃ כו וְשַׂמְתִּי בַיָּם יָדוֹ וּבַנְּהָרוֹת יְמִינוֹ׃ כז הוּא
יִקְרָאֵנִי אָבִי אָתָּה אֵלִי וְצוּר יְשׁוּעָתִי׃ כח אַף־אָנִי בְּכוֹר
אֶתְּנֵהוּ עֶלְיוֹן לְמַלְכֵי־אָרֶץ׃ כט לְעוֹלָם אֶשְׁמָור־יתיר ו'

רש"י

שמסדרים עליה מלכיות זכרונות ושופרות: (יח) וברצונך · שאתה מתרצה לנו אפאיימנ"ט בלע"ז: (כ) לחסידך · נתן הנביא וגד החוזה: שויתי עזר · על דוד לעזור לו תמיד: (כג) לא ישיא אויב בו · לא יגבר עליו אויב להיות לו כנושה: (כח) בכור אתננו · גדול אתננו:

מצודת דוד

המפאר הזקה ובעת תמלא רצון תרום קרן ממשלתנו: (יט) כי לה' וגו' · כאשר היה מגננו לה' אז תרומם קרן ר"ל כאשר היו המלכים המגינים על העם יראי ה' אז משלו ממשל רב: ולקדוש וגו' · כפל הדבר במ"ש: (כ) אז · בעת המלכת אותה דברת בחזון לחסידך הוא שמואל הנביא: שויתי · ר"ל נתתי לדוד כח וממשלה: בחור · הנבחר שבכולן הרימותי מתוך העם להמליכו: (כא) מצאתי · אותו מצאתי בבני ישי ומשחתיו על ידך: (כב) תכון עמו · תהיה נכונה עמו לעזרה: תאמצנו · להתגבר עוד על שונאיו: (כג) לא ישיא · לא יהיה לו כנושה לקחת עשרו: (כה) עמו · יהיו תמיד עמו: ובשמי · בעזר שמי: (כו) ידו · ממשלתו יהיה בהולכי ימים ונהרות למרחקי ארץ: (כז) אבי אתה · ר"ל כל בטחונו יהיה עלי כבטחון הבן על האב: (כח) בכור אתננו · להיות גדול על כל מלכי האדמה כמו הבכור על שאר הבנים: עליון וגו' · כפל הדבר במ"ש לתוספת ביאור

מצודת ציון

מלשון גילה ושמחה: (כ) בחזון · במראה נבואה: הרימותי · מלשון הרמה והתנשאות: (כב) תאמצנו · מלשון אומץ וכח: (כג) ישיא · ענין הלואה כמו כי תשה ברעך (דברים כ"ד): יעננו · מל' ענוי: (כד) וכתותי · ענין רציצה ושבירה: אגוף · מלשון מגפה: (כז) וצור ·

לוֹ חַסְדִּי וּבְרִיתִי נֶאֱמֶנֶת לוֹ׃ ל וְשַׂמְתִּי לָעַד זַרְעוֹ וְכִסְאוֹ
כִּימֵי שָׁמָיִם׃ לא אִם־יַעַזְבוּ בָנָיו תּוֹרָתִי וּבְמִשְׁפָּטַי לֹא
יֵלֵכוּן׃ לב אִם־חֻקֹּתַי יְחַלֵּלוּ וּמִצְוֺתַי לֹא יִשְׁמֹרוּ׃
לג וּפָקַדְתִּי בְשֵׁבֶט פִּשְׁעָם וּבִנְגָעִים עֲוֺנָם׃ לד וְחַסְדִּי לֹא־
אָפִיר מֵעִמּוֹ וְלֹא אֲשַׁקֵּר בֶּאֱמוּנָתִי׃ לה לֹא־אֲחַלֵּל בְּרִיתִי
וּמוֹצָא שְׂפָתַי לֹא אֲשַׁנֶּה׃ לו אַחַת נִשְׁבַּעְתִּי בְקָדְשִׁי
אִם־לְדָוִד אֲכַזֵּב׃ לז זַרְעוֹ לְעוֹלָם יִהְיֶה וְכִסְאוֹ כַשֶּׁמֶשׁ
נֶגְדִּי׃ לח כְּיָרֵחַ יִכּוֹן עוֹלָם וְעֵד בַּשַּׁחַק נֶאֱמָן סֶלָה׃

רש"י

(לג) ופקדתי בשבט פשעם · כך אמר לו נתן הנביא על שלמה (ש"ב ז') אשר בהעותו והוכחתיו בשבט אנשים · זה רזון בן אלידע שעמד לשטן לו · ובנגעי בני אדם · זה אשמדאי כפי דעת רז"ל : (לו) אם לדוד אכזב · לשון לא יכזבו מימיו (ישעיה נ"ח) פיילנצ"א בלע"ז : (לח) ועד בשחק נאמן · הירח והשמש עדים לו שכל זמן שהם קיימים יתקיים מלכותו כמו שאמר (ירמיה ל"ג) אם תפרו את בריתי היום ואת בריתי הלילה וגו' גם בריתי תופר את

מצודת ציון

ענין חוזק : (לג) ופקדתי · ענין הסרון כמו ויפקד מקום דוד (ש"א כ') : בשבטי ר"ל מוסר פורעניות : (לד) אפיר · מלשון הפרה וביטול : (לו) אכזב · מלשון כזב ושקר :

מצודת דוד

ביאור : (כט) ובריתי · הברית שכרתי לו תהיה נאמנת ומקוימת : (ל) ושמתי וגו' · שיהיו גם המה בממשלה היא : וכסאו · כסא זרעו : (לא) אם יעזבו · אבל אם יעזבו בניו תורתי : (לג) ופקדתי · אז אחסר מהם המלוכה בעבור פורעניות גמול פשעם : ובנגעים · אייסרם בנגעים גמול עונם : (לד) וחסדי · אבל לא אפיר חסדי מכל וכל לקחת ממנו המלוכה לעולם כי תשוב לזרעו בימי המשיח : באמונתי · במה שהבטחתיו באמונה : (לה) לא אחלל בריתי · מכל וכל לכלות המלוכה מזרעו : (לו) אחת וגו' · שבועה מיוחדת נשבעתי בקדושתי והיא תקום ולא תשתנה : אם לדוד אכזב · גזם ולא אמר והרי הוא כאלו אמר כך וכך יהיה אם אכזב לדוד ואמר לשון הנופל באדם וכן אם יבואון אל מנוחתי (לקמן צ"ה) ורבים כמוהו : (לז) זרעו לעולם יהיה · בממשלת המלוכה כי אם יופסק זמן מה תשוב עוד בימי המשיח : וכסאו כשמש · עד עולם כימי השמש יהיה כסאו נגדי להשגיח בו : (לח) כירח · כמו הירח כן זרעו יכון עד עולם על כסא המלוכה : ועד בשחק · והיא קבועה לי בשחק לעד נאמן עד עולם

[illegible]

לט וְאַתָּה זָנַחְתָּ וַתִּמְאָס הִתְעַבַּרְתָּ עִם־מְשִׁיחֶךָ׃
מ נֵאַרְתָּה בְּרִית עַבְדֶּךָ חִלַּלְתָּ לָאָרֶץ נִזְרוֹ׃ מא פָּרַצְתָּ
כָל־גְּדֵרֹתָיו שַׂמְתָּ מִבְצָרָיו מְחִתָּה׃ מב שַׁסֻּהוּ כָּל־עֹבְרֵי דָרֶךְ
הָיָה חֶרְפָּה לִשְׁכֵנָיו׃ מג הֲרִימוֹתָ יְמִין צָרָיו הִשְׂמַחְתָּ כָּל־
אוֹיְבָיו׃ מד אַף־תָּשִׁיב צוּר חַרְבּוֹ וְלֹא הֲקֵמֹתוֹ בַּמִּלְחָמָה׃
מה הִשְׁבַּתָּ מִטְּהָרוֹ וְכִסְאוֹ לָאָרֶץ מִגַּרְתָּה׃ מו הִקְצַרְתָּ

רש"י

דוד עבדי : (לט) ואתה זנחת · דקדקת אחר בניו לחשוב עונם עד אשר זנחתם ומאסתם בימי צדקיהו : (מ) נארתה · בטלת : (מא) כל גדרתיו · שנכנס בירושלים : מבצריו · הר הבית ומצודת ציון : (מד) אף תשיב צור חרבו · השיבות אחור והפכת את חידוד חרבו כמו (יהושע ה') חרבות צורים וכן כל כלי יוצר עליך (ישעיה נ"ד) : ולא הקמתו · ולא העמדתו מלפול : (מה) השבת מטהרו · זריחתו כמו לטהרים דמתרגמינן טיהרא וכמו (שמות כ"ד) וכעצם השמים לטוהר : לארץ מגרתה · השפלת והשחת · כל לשון שחיה

מצודת דוד

שתתמיד בו המלוכה עד עולם כימי הירח וכפל הדבר לחזוק: (לט) ואתה זנחת · והנה בעבור העון עזבת אותו ומאסת בו כאשר אמרת ופקדתי בשבט פשעם : התעברת · נתמלאת עברה : עם משיחך · זה צדקיה שנמסר ביד נ"נ על שמרה בדבר ה' בשבועה שנשבע לה' : (מ) נארתה · הרחקת הברית שעם דוד והלאת נזרו להשליכו לארץ : (מא) פרצת וגו' · וכל הרוצה בא בו ר"ל נתת אותו להפקר: מחתה · להיות מושבר והרוס : (מב) כל עברי דרך · כדבר ההפקר אשר כל מוצאה רומסה ודורכה : (מד) אף תשיב וגו' · עם כי חרבו היתה לטושה והדודה להכות בו את האויב הנה השבת החדוד לאחוריו לבל יוכל להכות בו את האויב וגם לא הקמת אותו במלחמה להנצל הוא מיד האויב ר"ל אף אם היה לפי הטבע מקום להתגבר הוא על האויב נלחמו עמו ממרום ולא נתגבר וגם נפל עוד : (מה) השבת · בטלת אותו

מצודת ציון

(לט) התעברת · מלשון עברה וזעם: (מ) נארתה · ענין הרחקה כמו נאר מקדשו (איכה ב') : נזרו · כתרו : (מא) גדרתיו · ענין כותל ומחיצה: מחתה · מל' שבר כמו חתתה קשתותם (ירמיה נ"א) : (מב) שסהו · ענין רמיסה כמו מי נתן למשסה (ישעיה מ"ב) : (מד) צור · ענין חדוד כמו חרבות צורים (יהושע ה') : (מה) השבת · ענין בטול כמו שבת נוגש (ישעיה י"ד) : מטהרו · ענין זוהר וזכות כמו וכעצם השמים לטוהר (שמות כ"ד) : מגרתה · ענין הפלה כמו ויפול רוכבו אחור (בראשית

יְמֵי עֲלוּמָיו הֶעֱטִיתָ עָלָיו בּוּשָׁה סֶלָה: מז עַד־מָה יְהוָה תִּסָּתֵר
לָנֶצַח תִּבְעַר כְּמוֹ־אֵשׁ חֲמָתֶךָ: מח זְכָר־אֲנִי מֶה־חָלֶד עַל־
מַה־שָּׁוְא בָּרָאתָ כָל־בְּנֵי־אָדָם: מט מִי גֶבֶר יִחְיֶה וְלֹא יִרְאֶה־
מָּוֶת יְמַלֵּט נַפְשׁוֹ מִיַּד־שְׁאוֹל סֶלָה: נ אַיֵּה | חֲסָדֶיךָ
הָרִאשֹׁנִים | אֲדֹנָי נִשְׁבַּעְתָּ לְדָוִד בֶּאֱמוּנָתֶךָ: נא זְכֹר אֲדֹנָי
חֶרְפַּת עֲבָדֶיךָ שְׂאֵתִי בְחֵיקִי כָּל־רַבִּים עַמִּים: נב אֲשֶׁר
חֵרְפוּ אוֹיְבֶיךָ | יְהוָה אֲשֶׁר חֵרְפוּ עִקְּבוֹת מְשִׁיחֶךָ: נג בָּרוּךְ

רש"י

בתרגום יונתן מגר : (מח) זכר אני מה חלד · מה זקנה יש לי הלא מעט ימי ודי לך שאתה נפרע ממני במותי קצר ימים: על מה שוא · לחנם ולהבל בראת כל בני אדם : (נא) שאתי בחיקי כל רבים עמים · בגולה אני נושא הבלם ומשאם : (נב) עקבות משיחך · סופי מלך המשיח ולשון משנה הוא בעקבות משיח חוצפא יסגא : (נג) ברוך ה' לעולם · על כל אשר עשה לנו:

מצודת ציון

מ"ט) תרגומו וימגר : (מו) עלומיו · נעוריו כמו בן מי זה העלם (ש"א י"ז) : העטית · ענין עטוף ולבישה כמו ועל שפם יעטה (ויקרא י"ג) : (מח) חלד · ענין זמן כמו האזינו כל יושבי חלד (לעיל מ"ט) : שוא · על חנם וכן הוא שקר שומר (לקמן קכ"ז) : (נא) כל רבים עמים · כמו כל עמים רבים : (נב) עקבות · ענין התאחרות וכן לא יעקבם (איוב ל"ז) ע"ש שהעקב הוא אחרית הרגל

מצודת דוד

מזוכר הצלחתו והפלת כסאו לארץ : (מו) ימי עלומיו · ימי הנערות ר"ל ימיו הטובים הקצרת והעטפת עליו בושה לעולם ר"ל זה זמן רב : (מז) עד מה · ר"ל אם אמנם עשית בדין מ"מ עד מתי יהיה בגולה וכי תסתיר פניך ממנו לנצח בתמיה : תבער · וכי תבער חמתך כהאש הזה השורף הכל : (מח) זכר אני · בכל עת אני זוכר וחושב מה הוא הזמן שיש לי בזה העולם הלא הוא המעט ופן אמות ולא אראה הישועה : על מה שוא · למה בחנם בראת כל בני אדם אם ימות ולא יראה הישועה : (מט) מי גבר יחיה · מי הוא האדם אשר ישאר חי ולא יראה המיתה וימלט נפשו לעולם מן השאול : (נ) איה חסדיך · ר"ל הואיל וכולנו עומדים למיתה איה הם החסדים שהבטחת לנו בימים הראשונים אשר נשבעת לדוד באמונה להשיב המלוכה לזרעו ר"ל למה תאחר הגאולה זמן רב הלא אנו מתים יום יום ואיה החסד הלא לא נראה בימינו : (נא) חרפת עבדיך · החרפה שאנו סובלים מהעובדי כוכבים : שאתי · מה שאני נושא בחיקי וסובל חרפת כל העמים הרבים : (נב) אשר חרפו וגו' · וחוזר ומפרש אשר חרפו התאחרות משיחך שמתאחר לבוא ואומרים שלא יבוא לעולם :

יְהוָה לְעוֹלָם אָמֵן וְאָמֵן׃ ספר רביעי צ א תְּפִלָּה לְמֹשֶׁה
אִישׁ־הָאֱלֹהִים אֲדֹנָי מָעוֹן אַתָּה הָיִיתָ לָּנוּ בְּדֹר וָדֹר׃
ב בְּטֶרֶם ׀ הָרִים יֻלָּדוּ וַתְּחוֹלֵל אֶרֶץ וְתֵבֵל וּמֵעוֹלָם עַד־
עוֹלָם אַתָּה אֵל׃ ג תָּשֵׁב אֱנוֹשׁ עַד־דַּכָּא וַתֹּאמֶר שׁוּבוּ
בְנֵי־אָדָם׃ ד כִּי אֶלֶף שָׁנִים בְּעֵינֶיךָ כְּיוֹם אֶתְמוֹל כִּי

רש"י

צ (א) תפלה למשה · י"א מזמורים מכאן עד לדוד מזמור כולם משה אמרם כנגד אחד עשר ברכות שברך לאחד עשר שבטים בוזאת הברכה : מעון אתה היית לנו · מעון מדור ומנוס לבא שם היית לנו לדור ודור מעולם כי אתה מקדם הכל היית : (ב) בטרם הרים יולדו · נבראו ובטרם חוללת ארץ ותבל ומעולם ראשון ועד עולם אחרון אתה אל : (ג) תשב אנוש עד דכא · מביא אתה יסורין על האדם עד שאתה מחזירו להיות תשוש כח וקרוב למות : ותאמר · לו ביסורין שובו בני אדם מדרכיכם הרעים : (ד) כי אלף שנים בעיניך · אלף שנים של בני אדם הם כיום אחד של הקב"ה ועוד מן הלילה עמו כי יום אחד של הקדוש ברוך הוא ומעט מן הלילה של הקב"ה הם אלף שנים שהרי לא אמר הכתוב שיהא יומו של הקב"ה אחד כאלף שנים אבל כשילא מעט מן הלילה עמו אזי יומו שלם וסוי אלף שנים ולכך מת אדה"ר תוך אלף שאם היה חי אלף הוי יותר מיומו של הקדוש ברוך הוא · ושמא שיעור אותה אשמורה הוא כמו שיש עמית

מצודת דוד

(נג) ברוך ה' · כאומר עם כי אני מתרעם על איחור הגאולה מ"מ ברוך ה' לעולם : אמן ואמן · ר"ל אמת הוא שהמקום הוא ברוך ומהולל וכפל המלה לחזוק : צ (א) תפלה למשה · י"א מזמורים שמכאן עד לדוד מזמור משה אמרם ודוד יסדם בספרו :

איש האלהים · ר"ל שהיה נביא : ה' מעון · אתה לנו למחסה בכל דור ודור כמו המדור המגין מזרם ומטר : (ב) בטרם · עד לא יולדו ונבראו ההרים ועד לא חוללה הארץ ותבל ומטרם שהיה העולם ועד סוף ימי העולם בכל עת אתה אל ר"ל חזק ובעל היכולת : (ג) תשב אנוש · אתה משיב את האדם מן רוב אומן חזקו עד אשר יהיה מדוכא ביסורים המתלישים כח ובזה כאלו תאמר לבני אדם שובו מדרכיכם הרעים על כי אין יסורים בלא עון : (ד) כי אלף שנים · ר"ל ע"י היסורים כאלו תאמר להאדם הלא אף אם תחיה אלף שנים הלא יהיו בעיניך כיום אתמול כאשר יעבור כי אחר שעבר

מצודת ציון

וסופו : צ (א) מעון · מדור כמו השקיפה ממעון קדשך (דברים כ"ו) : (ב) ותחולל · ענין יצירה כמו הן בעוון חוללתי (לעיל נ"א) : ארץ ותבל · כשהם סמוכים יורה ארץ על המקום הבלתי מיושב ותבל על מקום

יַעֲבֹר וְאַשְׁמוּרָה בַלָּיְלָה : ה זְרַמְתָּם שֵׁנָה יִהְיוּ בַּבֹּקֶר
כֶּחָצִיר יַחֲלֹף : ו בַּבֹּקֶר יָצִיץ וְחָלָף לָעֶרֶב יְמוֹלֵל וְיָבֵשׁ :
ז כִּי־כָלִינוּ בְאַפֶּךָ וּבַחֲמָתְךָ נִבְהָלְנוּ : ח שַׁתָּ שתה קרי

רש"י

אדם הראשון עד אלף שנים ואנן לא ידעינן כמה הוי אותה אשמורה כי אם מסברא · מצאתי כי אלף שנים בעיניך וגו' ובשעלתה תשובה בדעתך מתחלה יפה דנת ובראת אותם וראוין היו השנים לכך לפי שהיו ימי האדם רבים שלא היו אלף שנים בעיניך אלא כיום הולך שעובר וחולף ומעט מן הלילה עמו שהרי אמרת לאדם הראשון (בראשית ב') כי ביום אכלך ממנו מות תמות וחיה תשע מאות ושלשים שנה נמצאו אלף שנים עולים ליום שלם ומעט מן הלילה עמו : כיום אתמול כי יעבר · שכבר עבר : (ה) זרמתם שנה יהיו · עכשיו הטפתם לאותם השנים והבאתם לימים מועטים שאינם אלא כשינת תנומה שבני הדורות שבעים שנה הם כמו שמפורש בסוף הענין ימי שנותינו בהם שבעים שנה והם חשובים שינה אחת כענין שנאמר (לקמן קכ"ו) בשוב ה' את שיבת ציון היינו כחולמים ועל שבעים שנה של גלות בבל נאמר שהיה שבעים שנה : זרמתם · לשון שטיפה כמו (חבקוק ג') זרם מים : בבקר כחציר יחלף · הנולד בלילה מת בבקר לסוף השינה ואם : (ו) בבקר יציץ · מיד חלף ועד בא הערב ימולל ויבש · למה : (ז) כי כלינו באפך וגו' · כלומר ועל כל זאת : (ח) שתה עונותינו לנגדך עלומינו ·

מצודת ציון

המיושב : (ד) ואשמורה · היא חלק משלשה חלקי הלילה נקראים אשמורה בלשון מקרא : (ה) זרמתם · ענין מרוצת המים כמ"ש כזרם מים (ישעיה כ"ח) והושאל למרוצת השנים: יחלף · ענין התחדשות כמו יחליפו כח (שם מ"א) : (ו) יציץ · יפרח : ימולל · ענין כריתה כמו כי אמילם (לקמן קי"ח) : ויבש · ר"ל וכבר נעשה יבש וכן אתה קצפת ונחטא

מצודת דוד

הזמן מה לו אם היה זמן מרובה או זמן מועט הלא הלך לו ואיננו : ואשמורה בלילה · וכמו משמורה אחת ממשמרות הלילה כי לאחר שעבר הזמן משמר אחד ואלף שנים לאחת תחשב : (ה) זרמתם · מרוצת חייהם המה כחלום השינה כי בהקיצו אין דבר מדברי החלום כי אין ממש בחיי האדם : בבקר · ר"ל בימי הנעורים לבד מחדש ומחליף כח כחציר הזה שרק בבקר יחליף כח : (ו) בבקר יציץ · אם בבקר יציץ ויחליף כח הלא לערב בימי הזקנה ימולל ויבש ודומה הוא לחציר הנתיבש אחר שזרחה החמה עליו כל היום : (ז) כי כלינו · עתה ידבר על לשון בני הגלות שיאמרו אם חיי כל אדם הוא הבל אף אם המה בשלוה כ"ש אנחנו בגלות אשר כלינו באפך שאנפת בנו על עונותינו: ובחמתך · הוא כפול כמ"ש : (ח) שתה · שמת עונותינו נגדך לזכור בהם ולפרוע עליהם גמול :

עלומינו

עֲוֺנֹתֵינוּ לְנֶגְדֶּךָ עֲלֻמֵנוּ לִמְאוֹר פָּנֶיךָ׃ ט כִּי כָל־יָמֵינוּ פָּנוּ
בְעֶבְרָתֶךָ כִּלִּינוּ שָׁנֵינוּ כְמוֹ־הֶגֶה׃ י יְמֵי־שְׁנוֹתֵינוּ ׀ בָהֶם
שִׁבְעִים שָׁנָה וְאִם בִּגְבוּרֹת ׀ שְׁמוֹנִים שָׁנָה וְרָהְבָּם
עָמָל וָאָוֶן כִּי־גָז חִישׁ וַנָּעֻפָה׃ יא מִי־יוֹדֵעַ עֹז אַפֶּךָ
וּכְיִרְאָתְךָ עֶבְרָתֶךָ׃ יב לִמְנוֹת יָמֵינוּ כֵּן הוֹדַע וְנָבִא לְבַב

רש"י

את חטאת נעורינו שמת למאור פניך · עלומנו · נעורינו כמו (ש"א י"ז) בן מי זה העלם: למאור פניך · למול עיניך להביט בהם: (ט) פנו בעברתך · פנו ונבערו והלכו להם בעברתך: כמו הגה · כדבור המתהר לכלות: (י) ימי שנותינו בהם שבעים שנה · ימי שנותינו אלה ובעונותינו אלה ובעלומינו אלה שבעים שנה הם: ואם בגבורות · ואם הרבה גברו ימיו שמונים שנה הם: ורהבם עמל ואון · וכל הגדולה והשררה שיש לו לאדם בימים האלה אינם אלא עמל ואון ולמה · שהרי: כי גז חיש ונעופה · בתוך עברם מהר אנו עפים ומתים · גז ל' העברה כמו נגוזו ועבר (נחום א') ויגז שלוים מן הים (במדבר י"א): (יא) מי יודע עוז אפך · בימים מועטים כאלה מי יקנה לו לב לדעת את עוז אפך וליראה אותך ואתה כיראתך עברתך כשם שאתה יראוי כן עברתך קשה ונפרע מן החוטאים: (יב) למנות ימינו כן הודע · כאשר בתחלה הודעת בעולם את מנין ימינו

מצודת דוד

עלמנו · השגיאות שהמה נעלמים מאתנו תשימם מול מאור פניך לזכור גם בהם ולשלם גמול גם עליהם: (ט) פנו · הלכו להם בעברה וזעם הבאה מעמך: כלינו · אנחנו בעונותינו גורמים כליון שנותינו להיות כמשך זמן דבור בעלמא: (י) בהם · במספרם יהיו שבעים שנה: ואם בגבורות · ואם בהתגברות כח הטבע יהיו שמונים שנה: ורהבם · אף התוקף והאומץ של השנים ההם כמה יגיעה וצער: כי גז · לפי שלא יאריכו ימי האומץ כי מהר יוכרת ויעוף א"כ האומץ שהיה בתחלה גרמה להוסיף הצער בהעדרו: (יא) מי יודע · בימים מועטים כאלה מי יוכל לדעת חוזק אפך על מה הוא ולהיות נשמר ממנו: וכיראתך · כאשר יראתך נעלמה מלדעת איך נירא את ה' כן נעלמה עברתך מלדעת על מה אתה מתמלא עברה וזעם כי אין להשיג בימים מועטים כאלה: (יב) למנות ·

מצודת ציון

(ישעיה ס"ד): (ח) עלמנו · מל' העלם וחסרון ידיעה: (ט) פנו · מל' פניה: הגה · ענין דבור כמו ולשוני תהגה (לעיל ל"ה): (י) ורהבם · ענין התחזקות כמו ירהבו הנער בזקן (ישעיה ג'): גז · ענין כריתה ותלישה כמו גזי נזרך (ירמיה ז'): חיש · מהר כמו חושה לעזרתי (לעיל ל"ח): (יב) ונביא · מלשון

חָכְמָה׃ יג שׁוּבָה יְהוָה עַד־מָתָי וְהִנָּחֵם עַל־עֲבָדֶיךָ׃
יד שַׂבְּעֵנוּ בַבֹּקֶר חַסְדֶּךָ וּנְרַנְּנָה וְנִשְׂמְחָה בְּכָל־יָמֵינוּ׃
טו שַׂמְּחֵנוּ כִּימוֹת עִנִּיתָנוּ שְׁנוֹת רָאִינוּ רָעָה׃ טז יֵרָאֶה
אֶל־עֲבָדֶיךָ פָעֳלֶךָ וַהֲדָרְךָ עַל־בְּנֵיהֶם׃ יז וִיהִי ׀ נֹעַם
אֲדֹנָי אֱלֹהֵינוּ עָלֵינוּ וּמַעֲשֵׂה יָדֵינוּ כּוֹנְנָה עָלֵינוּ וּמַעֲשֵׂה
יָדֵינוּ כּוֹנְנֵהוּ׃ צא א יֹשֵׁב בְּסֵתֶר עֶלְיוֹן בְּצֵל שַׁדַּי יִתְלוֹנָן׃

רש״י

ארוכים וכיון שהאריך ימים נוכל לקנות לב ונביא בתוכה לבב חכמה · ונביא ל׳ הבאה (וי״א למנות ימינו כ״ן כמנין כ״ן שבעים שנה ואמר לפי שיפור ימינו שהן מעט כן תייסר אותנו כמו ויודע בהם את אנשי סוכות (שופטים ח׳) · ספ״א) : (יג) שובה ה׳ · מחרון אפך : והנחם · חשוב מחשבה טובה על עבדיך : (יד) שבענו בבקר חסדך · ביום הגאולה והתשועה שהוא בקר לליל הצרה והאנחה והחשיכה : ונרננה ונשמחה בכל ימינו · כלומר בכל הצרות שעברו עלינו בימינו אלה : (טו) שמחנו כימות עניתנו · שמחנו לימות משיחנו כמנין ימות שעניתנו בגליות וכמנין שנות אשר ראינו רעה. (יז) ויהי נועם אדני אלהינו · שכינתו ותנחומיו : ומעשה ידינו כוננה עלינו · לשון תחנה הוא · כוננה כמו שמרה שפשה : כוננהו · כונן אותו ושתי פעמים ומעשה ידינו כוננהו אחד על מלאכת המשכן שברכן לישראל והתפלל שתשרה שכינה במעשה ידיהם במשכן וא׳ שתהא ברכה במעשה ידיהם : צא (א) יושב בסתר עליון · מי שהוא חוסה בספר

מצודת ציון

הבאה: (טז) והדרך · מל׳ הדר ויופי: (יז) נועם · ענין מתיקות וערבות כמו ולחם סתרים ינעם (משלי ט׳) : צא (א) יתלונן · ענין התמדה

מצודת דוד

לפי מנין ימינו שהם קצרים כן הודע נא דרכיך ר״ל לפי ערך מעט השנים כן תרבה לנו חכמה לדעת הכל במעט זמן ואז נביא גם אנו לבב חכמה ר״ל אם תתן בנו הרבה חכמה אז נחשוב לתור ולחפש בה לבוא אל תוכן עומק הדבר : (יג) שובה ה׳ · שוב מחרון אפך עד מתי תהרה עוד : והנחם · חשוב על עבדיך מחשבה אחרת להיות מרוצה להם : (יד) בבקר · בכל בוקר : ונרננה · בהודות והלל : ונשמחה וגו׳ · כי תשוב להיטיב לנו בעבור רוב ההודאה וההלל וכן יהיה הולך וחוזר חלילה כל הימים : (טו) כימות · כמנין הימים אשר ענית אותנו וכפי השנים אשר ראינו רעה וכפל הדבר במ״ש:(טז) יראה · פועל ידיך יהיו נראים אל עבדיך וגם על בניהם אחריהם יהיה הסדר מעמך : (ז) ויהי נועם · נעימות ה׳ יהיה עלינו : כוננה עלינו · הכן עלינו להיות מתוקן בידינו ולא יארע לנו תקלה בעת נעשה את המעשה : כוננהו · הכן את המעשה הבוא שלא יארע בה תקלה והפסד מה : צא (א) יושב וגו׳ · אמר בלשון

ב אֹמַר לַיהוָה מַחְסִי וּמְצוּדָתִי אֱלֹהַי אֶבְטַח־בּוֹ׃ ג כִּי
הוּא יַצִּילְךָ מִפַּח יָקוּשׁ מִדֶּבֶר הַוּוֹת׃ ד בְּאֶבְרָתוֹ יָסֶךְ לָךְ
וְתַחַת־כְּנָפָיו תֶּחְסֶה צִנָּה וְסֹחֵרָה אֲמִתּוֹ׃ ה לֹא־תִירָא
מִפַּחַד לָיְלָה מֵחֵץ יָעוּף יוֹמָם׃ ו מִדֶּבֶר בָּאֹפֶל יַהֲלֹךְ מִקֶּטֶב
יָשׁוּד צָהֳרָיִם׃ ז יִפֹּל מִצִּדְּךָ אֶלֶף וּרְבָבָה מִימִינֶךָ אֵלֶיךָ
לֹא יִגָּשׁ׃ ח רַק בְּעֵינֶיךָ תַבִּיט וְשִׁלֻּמַת רְשָׁעִים תִּרְאֶה׃

רש"י

כנפי השכינה הוא יתלונן בצלו · שהקב"ה מגין עליו · הרי משה רבינו זה מסית את בני אדם לחסות בכנפי השכינה: שדי · לשון חוזק יושב בסתר עליון כמו (שיר ב׳) בצלו חמדתי וישבתי: (ב) אמר לה׳ מחסי · הוא ומצודתי · והכל ילמדו ממני ולמה אני אומר כן: (ג) כי הוא יצילך מפח יקוש וגו׳ · לכל א׳ וא׳ הוא אומר יושב בסתר עליון: (ד) באברתו · כנף: יסך · יסוכך: תחסה · תתכסה: צנה · היא המקפת האדם מארבע רוחותיו: וסחרה · לשון סחור סחור: (ה) לא תירא · אם תבטח בי: מחץ יעוף יומם · שד המעופף כחץ: (ו) מדבר · מקטב · שמות שדים הם זה מזיק בלילה וזה מזיק בצהרים: ישוד · ישודד: (ז) יפול מצדך אלף · לשון חניה כמו (בראשית כ"ה) על פני כל אחיו נפל: מצדך · משמאלך יחנו אלף שדים ואליך לא יגשו להזיק: (ח) ושלמת · כליון · ולמה:

מצודת דוד

קריאה אל מול היושב אתה היושב בסתר עליון ר"ל המתבודד בעבודת ה׳ ובעיון סתרי תורתו: בצל וגו׳ · אתה המתלונן וכפל הדבר במ"ש: (ב) אומר לה׳ · אומר אני לך בעבור ה׳ אשר הוא מחסי וגו׳: (ג) כי הוא יצילך · אשר הוא יצילך מפח הלוכד ומדבר המשבר: (ד) באברתו · בכנפיו יסוכך ויגן עליך: אמתו · אמתת הבטחתו היא צנה וסוחרה: (ה) לא תירא · על כי יסוך עליך לא תירא מפחד השדים השולטים בלילה: מחץ · משד המעופף ביום כחץ: (ו) מדבר · מן המזיק דבר ההולך באופל: מקטב · מן המזיק קטב השודד נפשות בעת הצהרים: (ז) יפול · אף אם בעת הדבר יפלו אנשים רבים מצדך ומימינך מ"מ אליך לא יגש הדבר הבא ולא יזיק לך: (ח) רק וגו׳ · מיתת האנשים תביט רק בעיניך ותראה השלומי

מצודת ציון

וכן צדק ילין בה (ישעיה א׳): (ב) ומצודתי · ענין מבצר חזק: (ג) מפח · מרשת: יקוש · מלשון מוקש: הוות · ענין שברון כמו הוה על הוה (יחזקאל ז׳): (ד) באברתו · בכנפיו: צנה · דומה הוא למגן: וסחרה · לבוש מברזל מסבב הגוף סחור סחור: (ו) באפל · בחושך: מקטב · נקרא כן מענין כריתה כמו אהי קטבך שאול (הושע י"ג): ישוד · מלשון שדידה וגזלה:

ט כִּי־אַתָּה יְהוָה מַחְסִי עֶלְיוֹן שַׂמְתָּ מְעוֹנֶךָ׃ י לֹא־
תְאֻנֶּה אֵלֶיךָ רָעָה וְנֶגַע לֹא־יִקְרַב בְּאָהֳלֶךָ׃ יא כִּי מַלְאָכָיו
יְצַוֶּה־לָּךְ לִשְׁמָרְךָ בְּכָל־דְּרָכֶיךָ׃ יב עַל־כַּפַּיִם יִשָּׂאוּנְךָ
פֶּן־תִּגֹּף בָּאֶבֶן רַגְלֶךָ׃ יג עַל־שַׁחַל וָפֶתֶן תִּדְרֹךְ תִּרְמֹס
כְּפִיר וְתַנִּין׃ יד כִּי בִי חָשַׁק וַאֲפַלְּטֵהוּ אֲשַׂגְּבֵהוּ כִּי־
יָדַע שְׁמִי׃ טו יִקְרָאֵנִי ׀ וְאֶעֱנֵהוּ עִמּוֹ אָנֹכִי בְצָרָה
אֲחַלְּצֵהוּ וַאֲכַבְּדֵהוּ׃ טז אֹרֶךְ יָמִים אַשְׂבִּיעֵהוּ וְאַרְאֵהוּ
בִּישׁוּעָתִי׃ צב א מִזְמוֹר שִׁיר לְיוֹם הַשַּׁבָּת׃ ב טוֹב

רש"י

(ט) כי אתה · אמרת ה' מחסי והרי זה מקרא קצר : עליון שמת מעונך · את הקב"ה שמת מעון מבטחך : (י) לא תאונה · לא תקרה וכן והאלהים אנה לידו (שמות כ"א) : (יב) פן תגוף · פן תכשל וכן כל לשון נגיפה אצופי"ר בלע"ז וכן (ירמיה י"ג ט"ז) : צב (א) מזמור שיר · של [illegible]ויאים (לויס) : ליום השבת · שאומרים אותו בשבתות והוא מדבר בענין

מצודת ציון

(ט) מעונך · מל' מעון ומדור : (י) תאנה · ענין הזדמנות כמו והאלהים אנה לידו (שמות כ"א) : (יא) לך · עליך : (יב) תגוף · ענין הכאה כמו ונגפו אשה הרה (שם): (יג) שחל · שם משמות האריה : ופתן · מין נחש : כפיר · ארי בחור: ותנין · מין נחש: (יד) אשגבהו · ענין התחזקות : (טו) אחלצהו ·

מצודת דוד

תשלומי הרשעים הנופלים אבל לא יגשו בך לרעה : (ט) כי אתה וגו' · כאשר תאמר אתה ה' מחסי ועל אל עליון השים מעונך ר"ל תבטח בו כאדם הבוטח במדורו לחסות בו מזרם וממטר : (י) לא תאנה · אז לא תזדמן לך רעה : ונגע וגו' · כפל הדבר במ"ש : (יב) על כפים · המלאכים ההם ישאו אותך על כף ידם ולא יעזבוך ללכת בארץ רגלי כי פן תכה רגליך באבן המושל בארץ והוא משל על גודל השמירה וההשגחה : (יג) תדרך · תרמוס עליהם ברגליך ולא יזיקו אותך : (יד) כי בי חשק · כה יאמר ה' הואיל וחשק בי לכן אצילהו מן החיות הממיתים : כי ידע שמי · הואיל והוא יודע ומכיר שמי להיות חרד מפני : (טו) יקראני · לכן כאשר יקרא אלי אענה אותו : עמו אנכי בצרה · בעת בוא צרה בעולם אהיה עמו להציל ממנה : אחלצהו · אוציא אותו מן הצרה ועוד ארבה כבודו : (טז) אשביעהו · יהיה שבע מהם לגודל הרבוי : ואראהו · בעיניו יראה בימיו תשועת ה': צב (א) ליום השבת · המזמור הזה הוקבע לומר על הדוכן בשבת:

לְהוֹדוֹת לַיהוָה וּלְזַמֵּר לְשִׁמְךָ עֶלְיוֹן: ג לְהַגִּיד בַּבֹּקֶר
חַסְדֶּךָ וֶאֱמוּנָתְךָ בַּלֵּילוֹת: ד עֲלֵי־עָשׂוֹר וַעֲלֵי־נָבֶל עֲלֵי
הִגָּיוֹן בְּכִנּוֹר: ה כִּי שִׂמַּחְתַּנִי יְהוָה בְּפָעֳלֶךָ בְּמַעֲשֵׂי יָדֶיךָ
אֲרַנֵּן: ו מַה־גָּדְלוּ מַעֲשֶׂיךָ יְהוָה מְאֹד עָמְקוּ מַחְשְׁבֹתֶיךָ:
ז אִישׁ־בַּעַר לֹא יֵדָע וּכְסִיל לֹא־יָבִין אֶת־זֹאת:
ח בִּפְרֹחַ רְשָׁעִים ׀ כְּמוֹ עֵשֶׂב וַיָּצִיצוּ כָּל־פֹּעֲלֵי אָוֶן
לְהִשָּׁמְדָם עֲדֵי־עַד: ט וְאַתָּה מָרוֹם לְעֹלָם יְהוָה: י כִּי
הִנֵּה אֹיְבֶיךָ ׀ יְהוָה כִּי־הִנֵּה אֹיְבֶיךָ יֹאבֵדוּ יִתְפָּרְדוּ כָּל־
פֹּעֲלֵי אָוֶן: יא וַתָּרֶם כִּרְאֵים קַרְנִי בַּלֹּתִי בְּשֶׁמֶן רַעֲנָן:

רש"י

העולם הבא שכולו שבת: (ג) להגיד בבקר חסדך· בעת הגאולה: ואמונתך בלילות· ובעוד גלות הגלות להאמין בך שתשמור הבטחתך כל זה נאה וטוב: (ד) עלי עשור ועלי נבל· כנור של עשרה נימין: (ז) איש בער לא ידע· את האמור למטה: (ח) בפרח רשעים כמו עשב· אינם יודעים שהפרחתם אינה אלא להשמידם עדי עד שמשלם לשונאיו על פניהם להאבידם: (ט) ואתה מרום· בכל משפטיך ידך על העליונה שהכל מצדיקים עליהם את דינך: (יא) בלתי בשמן רענן· לבלותי בשמן של שררה· בלותי· כמו (במדבר

מצודת דוד

(ב) טוב להודות לה'· טוב וישר לנו להודות לה' ולזמר לשמך העליון על כל: (ג) בבקר· בכל בקר: ואמונתך· קיום הבטחתך נגיד בכל הלילות: (ד) עלי עשור· נזמר על כלי נגון בעלת עשרה נימין: עלי הגיון בכנור· על השיר שבדבור הפה ננגן בכנור לנעם הקול כדרך המנגנים: (ה) בפעלך· במעשה הנסים שעשית לי· במעשי וגו'· כפל הדבר במ"ש: (ו) עמקו· הם דברים עמוקים ואין להבינם: (ז) איש בער וגו'· וחוזר ומפרש וכסיל לא יבין את זאת והיא האמורה למטה: (ח) בפרח· כמה שהרשעים מפריחים: כמו עשב וגו'· לא יבין אשר הכוונה היא להשמידם עד עולם כי משלם להם מעט שכר צדקתם לטרדם מעוה"ב: (ט) ואתה· כי אתה מרום לעולם ובכל עת ידך על העליונה ואם לא תפרע מהם בחייהם תפרע מהם אחרי מותם: (י) כי הנה וגו'· וחוזר ומפרש כי הנה אויביך יאבדו ר"ל האבדון נכון בידם וימק בשרם ויתפרדו עצמותם: (יא) ותרם· אבל קרני תרומם כקרני הראם: בלתי· אהיה נבלל בראשי בשמן לח

מצודת ציון

ענין הוצאה ושליפה: צב (ד) הגיון· ענין דבור: (ז) בער· שוטה כבהמה והוא מל' אנחנו ובעירנו (במדבר כ'): (ח) ויציצו· יפריחו: (יא) כראים· הם חיה רמה: בלתי· מל' בלילה וערבוב: רענן· ענין לחות ודשן כמו והיה עלהו

יב וַתַּבֵּט עֵינִי בְּשׁוּרָי בַּקָּמִים עָלַי מְרֵעִים תִּשְׁמַעְנָה
אָזְנָי׃ יג צַדִּיק כַּתָּמָר יִפְרָח כְּאֶרֶז בַּלְּבָנוֹן יִשְׂגֶּה׃
יד שְׁתוּלִים בְּבֵית יְהוָה בְּחַצְרוֹת אֱלֹהֵינוּ יַפְרִיחוּ׃ טו עוֹד
יְנוּבוּן בְּשֵׂיבָה דְּשֵׁנִים וְרַעֲנַנִּים יִהְיוּ׃ טז לְהַגִּיד כִּי־
יָשָׁר יְהוָה צוּרִי וְלֹא־עַלְתָה עולתה קרי בּוֹ׃ צג א יְהוָה
מָלָךְ גֵּאוּת לָבֵשׁ לָבֵשׁ יְהוָה עֹז הִתְאַזָּר אַף־תִּכּוֹן תֵּבֵל
בַּל־תִּמּוֹט׃ ב נָכוֹן כִּסְאֲךָ מֵאָז מֵעוֹלָם אָתָּה׃ ג נָשְׂאוּ

רש"י

ס"ו) בלול בשמן : (יב) בשורי · בשוויי כמו בשוררי : בקמים עלי מרעים · על הרשעים הקמים עלי שמעו אזני מאחורי הפרגוד שלא יועילו בכלות אותנו כך שמעתי : (יג) צדיק כתמר יפרח וגו' · כתמר לעשות פירות וכארז בלבנון להחליף גזעו : (יד) שתולים · יהיו הצדיקים בבית ה' : (טו) ינובון · יצמחון : דשנים · שמנים ורעננים יהיו ואז יגידו כי ישר ה' : צג (א) ה' מלך · יאמרו לעתיד : אף תכון תבל · כשלכו

מצודת ציון

רענן (ירמיה י"ז): (יב) בשורי · ענין הבטה כמו אשורנו ולא קרוב (במדבר כ"ד) : (יג) ישגה · יתרבה ויגדל כמו ישגה אחו (איוב ח') : (יד) שתולים · נטועים : (טו) ינובון · מלשון תנובה והצמחה : דשנים · שמנים : ורעננים · ענין לחות ורטיבות כמו והיה עלהו רענן (ירמיה י"ז) : צג (א) התאזר · מלשון

מצודת דוד

ודשן והוא משל על רבוי התענוג : (יב) ותבט עיני · עיני תראה מפלת האויב המביט בי בעין רעה : בקמים · בעת יקומו עלי מרעים תשמענה אזני מה שתפלה לשמוע והוא אבדן המרעים : (יג) כתמר יפרח · יעשה פרי בבנים ובבנות כתמר הזה הפורח להוציא פירות : ישגה · יתגדל ויעלה מעלה מעלה כקומת הארז אשר בלבנון : (יד) שתולים · יהיו נטועים וקבועים בבית ה' לומדי התורה והחכמה : בחצרות · כפל הדבר במ"ש : (טו) עוד ינובון · בימי זקנתם ירבו עוד תבונה והצמחה ויהיו דשנים ורטובים : (טז) להגיד · למען יודע לכל כי ישר ה' ואין בו עולה בראותם כי סוף הדבר שמקבל כ"א גמול מעשיו : צג (א) ה' מלך · בימי המשיח יאמר הנה ה' מלך ולבש גאות להתגאה על הכל : לבש ה' עז · לבש כח והתאזר בו ר"ל עתה הראה כחו : אף תכון · אז יכירו הכל כי אף העולם אתה הכנת לבל יהי נוטה לפול : (ב) מאז · מעת בריאת העולם : מעולם · מטרם בריאת העולם אתה הוא : (ג) נשאו וגו' · חוזר ומפרש שנשאו קול רם ועל העובדי כוכבים

יאמר

נְהָרוֹת ׀ יְהוָה נָשְׂאוּ נְהָרוֹת קוֹלָם יִשְׂאוּ נְהָרוֹת דָּכְיָם׃
ד מִקֹּלוֹת ׀ מַיִם רַבִּים אַדִּירִים מִשְׁבְּרֵי־יָם אַדִּיר
בַּמָּרוֹם יְהוָה׃ ה עֵדֹתֶיךָ ׀ נֶאֶמְנוּ מְאֹד לְבֵיתְךָ נַאֲוָה־קֹדֶשׁ
יְהוָה לְאֹרֶךְ יָמִים׃ צד א אֵל־נְקָמוֹת יְהוָה אֵל נְקָמוֹת
הוֹפִיעַ׃ ב הִנָּשֵׂא שֹׁפֵט הָאָרֶץ הָשֵׁב גְּמוּל עַל־גֵּאִים׃
ג עַד־מָתַי רְשָׁעִים ׀ יְהוָה עַד־מָתַי רְשָׁעִים יַעֲלֹזוּ׃
ד יַבִּיעוּ יְדַבְּרוּ עָתָק יִתְאַמְּרוּ כָּל־פֹּעֲלֵי אָוֶן׃ ה עַמְּךָ

רש״י

תשמח הארץ : (ג) נשאו נהרות ה'. לצעקה וקובלנו הוא זה אתה ה' הנה השוטפים כנהרות נשאו קולם ויהמיון ואת דוך עמקי נכאיהם ישאו ויגביהו תמיד להתגאות נגדך. כל לשון דכא לשון עומק ושפלות : (ד) מקלות מים רבים וגו'. ידעתי אני כי יותר מקולות המים הרבים אשר יהמיון עלינו ומאדירות משברי הים הזה אתה אדיר במרום ה' וידך תקיפה עליהם : (ה) עדותיך. שהעידו והבטיחו נביאיך לביתך שהוא נאוה קדש : נאמנו מאד לביתך. ולאורך ימים הוא מצפה להם ואף על פי שארכו הימים נאמנים הם לה' מאד : נאוה. כמו (לעיל פ"ג) נאות אלהים לשון נוה ותדע שכל נאוה שבמקרא אינן מפיק אל"ף. לפי שהם ל' נוי וזה מפיק אל"ף : **צד** (א) הופיע. הראה וגלה לנו את נקמתך : (ד) יתאמרו. ישתבחו

מצודת דוד

יאמר שנשאו קול על ישראל ליראם ולהפחידם : דכים. שטיפת גליהם : (ד) מקלות. אבל יותר מקולות מים וגו' ויותר מן משברי ים יחזק ה' היושב במרום ולא יוכלו להם : (ה) עדתיך. דברי הנביאים המעידים על הישועה המה נאמנים מאד ויהיה לביתך נוי ויופי קדושה ותתמיד לאורך ימים ולא תחרב עוד : **צד** (א) אל נקמות ה'. אתה ה' היכול על הנקמות לכן אתה האל הופיע נקמות בקחת נקם מעובדי כוכבים : (ב) הנשא. הראה רוממותך והשב גמול על העובדי כוכבים הגאים : (ג) עד מתי. וחוזר

ומפרש

מצודת ציון

אזור ותגורה : (ג) דכים. מלשון דכא ושברון והם הגלים הקרואים משברים כמ"ש כל משבריך (לעיל פ"ח) ע"ש שמשברים מי הים : (ד) אדירים. חזקים : משברי ים. הם גלי הים : (ה) נאוה. מל' נאה ויופי כמו נאוה כירושלים (ש"ה ו') : **צד** (א) הופיע. ענין הארה כמו הופיע מהר פארן (דברים ל"ג) : (ג) יעלזו. ישמחו : (ד) יביעו. ענין אמירה כמו יום ליום יביע אומר (לעיל י"ט) : עתק. דבור חזק כמו יצא עתק מפיכם (ש"א ב') : יתאמרו. מלשון התרוממות וכן את ה' האמרת (דברים כ"ו) :

ידכאו

יְהֹוָה יְדַכְּאוּ וְנַחֲלָתְךָ יְעַנּוּ: ו אַלְמָנָה וְגֵר יַהֲרֹגוּ וִיתוֹמִים
יְרַצֵּחוּ: ז וַיֹּאמְרוּ לֹא יִרְאֶה־יָּהּ וְלֹא־יָבִין אֱלֹהֵי יַעֲקֹב:
ח בִּינוּ בֹּעֲרִים בָּעָם וּכְסִילִים מָתַי תַּשְׂכִּילוּ: ט הֲנֹטַע
אֹזֶן הֲלֹא יִשְׁמָע אִם־יֹצֵר עַיִן הֲלֹא יַבִּיט: י הֲיֹסֵר
גּוֹיִם הֲלֹא יוֹכִיחַ הַמְלַמֵּד אָדָם דָּעַת: יא יְהֹוָה יֹדֵעַ
מַחְשְׁבוֹת אָדָם כִּי־הֵמָּה הָבֶל: יב אַשְׁרֵי הַגֶּבֶר אֲשֶׁר־
תְּיַסְּרֶנּוּ יָּהּ וּמִתּוֹרָתְךָ תְלַמְּדֶנּוּ: יג לְהַשְׁקִיט לוֹ מִימֵי
רָע עַד יִכָּרֶה לָרָשָׁע שָׁחַת: יד כִּי לֹא־יִטֹּשׁ יְהֹוָה

רש"י

כמו (דברים כ"ו) האמרת והאמירך: (ח) בינו בוערים בעם · קלת העובדי כוכבים שוטים שבעולם: (ט) הנטע אזן · שמא הקב"ה שנטע אוזן לא ישמע צעקת עמו ועינוייו: (י) הלא יוכיח · וייסר אתכם על כך: (יא) ה' יודע · מחשבותיכם שאתם סבורין להתגאות בנזר המלוכה ותדעו כי הבל הם: (יב) אשרי הגבר · אחריהם הצדיקים המעונים תחת ידיכם ובלבד שיהיו עוסקין בתורה ובמצות: (יג) להשקיט לו מימי רע · כי היסורין גורמין להשקיט לנפש מימי דין גיהנם: עד יכרה · עד שיראה שיכרה לרשע

מצודת ציון

(ח) ידכאו · ענין כתיתה ושבירה: יענו · מלשון עינוי: (יג) להשקיט · ענין הנחה: יכרה · ענין חפירה כמו בור כרה (לעיל ז'): שחת ·

מצודת דוד

ומפרש עד מתי יעלזו וישמחו: (ז) ולא יבין · אינו נותן לב להתבונן במעשיהם: (ח) בינו · אתם השוטים שבעם תנו לב להבין: (ט) הנטע אזן · הלא בודאי שנוטע אזן הוא ישמע כי אם היתה השגת השמע נעלמה ממנו איך ברא האזן כלי השמע: אם יצר עין · אם אמנם הוא יוצר העין הלא בודאי לא נעלמה ממנו השגת הראות: (י) היסר · המיסר את הגוים במבול ובהפלגה הלא יוכיח אתכם אף אתם הרבים: המלמד · הלא הוא המלמד לאדם דעת ובהבטה מועטת יבין מעשיכם ועליהם הוכח יוכיח: (יא) כי המה הבל · מול חכמת המקום להבל תחשב ויבין א"כ בהבטה מועטת: (יב) אשרי הגבר · אשרי לצדיקים המעונים תחת ידיכם אשר ה' הוא המיסרם על ידיכם ובזה מלמד אותנו מתורתו ר"ל בזה מגלה אזן לעשות את דברי התורה: (יג) להשקיט · בכדי להשקיט לו מן ימי רע הם ימי גיהנם: עד יכרה · עד יתן לב לראות חפירת השחת להוריד בה את הרשע לגיהנם כי כשאדם בצר והם נתן לב לראות מפלת שונאו ולא כן כשאינו בצרותו: (יד) לא יטש ·

עַמּוֹ וְנַחֲלָתוֹ לֹא יַעֲזֹב׃ טו כִּי־עַד־צֶדֶק יָשׁוּב מִשְׁפָּט
וְאַחֲרָיו כָּל־יִשְׁרֵי־לֵב׃ טז מִי־יָקוּם לִי עִם־מְרֵעִים מִי־
יִתְיַצֵּב לִי עִם־פֹּעֲלֵי אָוֶן׃ יז לוּלֵי יְהוָה עֶזְרָתָה לִּי
כִּמְעַט ׀ שָׁכְנָה דוּמָה נַפְשִׁי׃ יח אִם־אָמַרְתִּי מָטָה רַגְלִי
חַסְדְּךָ יְהוָה יִסְעָדֵנִי׃ יט בְּרֹב שַׂרְעַפַּי בְּקִרְבִּי תַּנְחוּמֶיךָ
יְשַׁעַשְׁעוּ נַפְשִׁי׃ כ הַיְחָבְרְךָ כִּסֵּא הַוּוֹת יֹצֵר עָמָל עֲלֵי־
חֹק׃ כא יָגוֹדּוּ עַל־נֶפֶשׁ צַדִּיק וְדָם נָקִי יַרְשִׁיעוּ׃
כב וַיְהִי יְהוָה לִי לְמִשְׂגָּב וֵאלֹהַי לְצוּר מַחְסִי׃ כג וַיָּשֶׁב

רש"י

שחת: (טו) כי עד צדק ישוב משפט. היסורין שלהם עד שיצדקו בשבילם ואחר המשפט כל ישרי לב יתקבלו כי ישלו שכרם: (טז) מי יקום לי. זכות מי יעמוד לנו בין המריעים הללו: (יז) דומה. דומיה: (כ) היחברך כסא הוות. היוכל להדמות לך: עלי חק. בשביל החוק להיות חוק להם עבודתם: (כא) יגודו. יאספו גדודים על נפש ישראל להרוג: ירשיעו. יחייבו בדין להורגו: (כא) אונם. אונסם כמו (איוב כ"א) יצפון לבניו אונו:

מצודת דוד

לא יעזוב עד עולם: (טו) ישוב משפט. משפט יסורים עליו יבוא וישוב ויבוא עד כי ישאר מוצדק וזכאי: ואחריו. אחרי כלות המשפט ישובו כולם להיות ישרי לב כי העון נתמרק ולא יוסיפו עוד לחטוא בראותם כי המשפט מעותד לבוא: (טז) מי יקום לי. מי הוא המקים אותי בהלחמי עם מרעים הלא אין לאל ידי: (יז) לולי. אם לא היה לי ה' לעזרה היתה נפשי שוכנת בשפה מוטמת במקום השתיקה והוא הקבר: (יח) אם אמרתי. כאשר אני רואה עצמי בסכנה ואחשוב שכבר מטה רגלי לנפול הנה חסדך ה' ישען אותי להשאר עומד: (יט) ברוב. בעת בוא בקרבי רבוי מחשבות מתוגה ולצער על אריכות הגלות הנה תנחומיך הנאמרים מפי הנביאים הם ישעשעו וישמחו נפשי: (כ) היחברך. וכי יתחבר עמך להיות דומה לך הכסא של מלכי עובדי כוכבים העושים הוות המשברים ורוצצים את האביונים: יוצר עמל. בורא ומחדש דברי עמל: עלי חק. להיות להם חוק קבוע: (כא) יגודו. יתחברו גדודים על נפש הצדיק לקחתם: ירשיעו. מחייבים בדינם המקולקל: (כב) ויהי ה'.

מצודת ציון

בור: (יז) דומה. ענין שתיקה כמו נאלמתי דומיה (לעיל ל"ט): (יח) מטה. מל' הטיה: יסעדני. מלשון סעד וסמיכה: (יט) שרעפי. ענין מחשבה וכן בחנני ודע שרעפי (לקמן קל"ט): ישעשעו. מל' שעשוע ושמחה כמו ושעשע יונק (ישעיה י"א): (כ) הוות. ענין שברון: (כב) למשגב.

עֲלֵיהֶם ו אֶת־־אוֹנָם וּבְרָעָתָם יַצְמִיתֵם יַצְמִיתֵם יְהוָה
אֱלֹהֵינוּ : צה א לְכוּ נְרַנְּנָה לַיהוָה נָרִיעָה לְצוּר יִשְׁעֵנוּ :
ב נְקַדְּמָה פָנָיו בְּתוֹדָה בִּזְמִרוֹת נָרִיעַ לוֹ : ג כִּי אֵל גָּדוֹל
יְהוָה וּמֶלֶךְ גָּדוֹל עַל־כָּל־אֱלֹהִים : ד אֲשֶׁר בְּיָדוֹ מֶחְקְרֵי־
אָרֶץ וְתוֹעֲפוֹת הָרִים לוֹ : ה אֲשֶׁר־־לוֹ הַיָּם וְהוּא עָשָׂהוּ
וְיַבֶּשֶׁת יָדָיו יָצָרוּ : ו בֹּאוּ נִשְׁתַּחֲוֶה וְנִכְרָעָה נִבְרְכָה לִפְנֵי־
יְהוָה עֹשֵׂנוּ : ז כִּי הוּא אֱלֹהֵינוּ וַאֲנַחְנוּ עַם מַרְעִיתוֹ
וְצֹאן יָדוֹ הַיּוֹם אִם־בְּקֹלוֹ תִשְׁמָעוּ : ח אַל־תַּקְשׁוּ לְבַבְכֶם

רש״י

צה (ד) ותועפות · לשון גובה כעוף המעופף : (ו) נברכה · לשון ויברך הגמלים (בראשית כ"ד) : (ז) היום · בעולם הזה אם בקולו

מצודת ציון

לחוזק : (כג) אונם · מלשון און ועמל ועם השוי"ו נהה וכן ועולתה קפלה פיה (איוב ה') שהוי"ו נתה עם שהיא נעה בכל מקום : יצמיתם · ענין כריתה כמו אותו אצמית (לקמן ק"א) : צה (א) לכו · הוא ענין זרוז כמו ועתה לכו ונהרגהו (בראשית ל"ז) והלא כא אצלם : נריעה · מלשון תרועה : (ד) מחקרי · מל' חקירה וחפוש : ותועפות · ענין גבהות ע"ש העוף אשר יעופף בגובה האויר : (ה) עשהו · ענין תקון כמו וימהר לעשות אותו (בראשי' י"ח): (ו) עשנו · ענין הרמה וגדולה כמו הוא עשך ויכוננך (דברים ל"ב) : (ז) אם · כאשר וכן אם יהיה היובל (במדבר ל"ו) : (ח) תקשו · מלשון

מצודת דוד

אבל ה' היה לי למשגב להצילני מידם: (כג) וישב עליהם · עליהם ישיב את גמול החמס שעשו בכח הזרוע : וברעתם · בהרעה עצמה שהכינו עלי בה יכריתם ה' : יצמיתם ה' · כאומר אף אם יתמהמה בודאי יכריתם ולא יהיו נקיים מן הכרתה : צה (א) לכו נרננה לה' · לעתיד יזרזו זה את זה ויאמרו לכו נרננה וגו' : (ב) נקדמה · נקדם עצמנו לבוא מול פניו בהודאת שפתים להודות לו על הטובה הבאה : (ג) אלהים · הם מלאכי מעלה : (ד) מחקרי ארץ · דברים הנעלמים בארץ אשר יחקרו בדעת להבינם : ותועפות · גבהי ההרים המה לו : (ה) והוא עשהו · תקנו על מקומו להיות נקוה במקום א': (ו) נשתחוה · הוא שטות כל הגוף בארץ : ונכרעה · הוא כפיפת הרגלים וקלא הגוף : נברכה · הוא כריעת הברכים על הארץ : עשנו · המגדל והמרומם אותנו : (ז) עם מרעיתו · שהוא רועה ומנהיג אותנו : וצאן ידו · ר"ל כמו הרועה הרחמני אשר ינהג הצאן עם נטיית היד ולא במקל : היום · ר"ל והיום ההוא ינהיג אתכם כן כאשר בקולו תשמעו : (ח) אל תקשו לבבכם:

כמריבה כיום מסה במדבר: ט אשר נסוני אבותיכם
בחנוני גם־ראו פעלי: י ארבעים שנה ׀ אקוט בדור
ואמר עם תעי לבב הם והם לא־ידעו דרכי: יא אשר־
נשבעתי באפי אם־יבאון אל־מנוחתי: צו א שירו ליהוה
שיר חדש שירו ליהוה כל־הארץ: ב שירו ליהוה ברכו
שמו בשרו מיום־ליום ישועתו: ג ספרו בגוים כבודו
בכל־העמים נפלאותיו: ד כי גדול יהוה ומהלל מאד
נורא הוא על־כל־אלהים: ה כי ׀ כל־אלהי העמים
אלילים ויהוה שמים עשה: ו הוד־והדר לפניו עז

רש״י

תשמעו: (ט) בחנוני. אנס: גם ראו פעלי. במצרים: (י) ארבעים שנה. קצתי בהם רצתי עמהם לשון נקטה נפשי בחיי (איוב י׳) נלאיתי בם ארבעים שנה להמיתם במדבר כי אמרתי תועי לבב הם: (יא) אל מנוחתי. ארץ ישראל וירושלים אשר קראתים מנוחה שנאמר (לקמן קל״ב) זאת מנוחתי עדי עד: צו (א) שיר חדש. מזמור זה על העתיד וסופו מוכיח

מצודת דוד

להרהר אחרי ה׳ כמו במי מריבה: כיום. כמו במי מסה במדבר וכפל הדבר במ״ש כי היא היא כמ״ש ניקרא שם המקום מסה ומריבה וגו׳ (שמות י״ז): (ט) אשר נסוני. אם היכולת בידי ליתן להם מים כמה שנאמר שם: בחנוני גם ראו פעלי. אפי׳ אחר שראו פעלי במצרים ועל הים ובמדבר עכ״ז לא האמינו בי וחזרו ובחנו אותי: (י) אקוט בדור. היה לי קטטה באנשי הדור ההוא ואמרתי זהו עם אשר לבבם תועה מאחרי: והם. אחר כל הקטטה לא ידעו הם את דרכי: (יא) אשר נשבעתי. בעבור זה קצפתי עליהם ונשבעתי בחרון אפי שלא יבואון אל מנוחתי זה א״י: אם יבאון. ענין שבועה הוא וגזם ולא אמר והרי הוא כאדם האומר כך וכך יהיה אם אעשה הדבר כזה וכן אם לדוד אכזב (לעיל פ״ט): צו (א) שירו לה׳. לעתיד שירו על הישועה הבאה: (ב) בשרו מיום ליום. בכל יום בשרו זה לזה על הישועה החדשה: (ד) על כל אלהים. הם השמש והירח וכל צבא השמים שהיו העובדי כוכבים עובדים להם וקבלום לאלוה: (ה) אלילים. כי למול ה׳ כמוהם באין: וה׳. אבל ה׳ עשה את השמים וצבאיו בכללו א״כ גם המה מעשה ידי

מצודת ציון

קשה: (י) אקוט. מל׳ קטטה ומריבה: תועי. ענין הפניה מדרך הישר כמו תעיתי כשה אובד (לקמן קי״ט): צו (ב) בשרו. ענינו השמעת חדשות: (ה) אלילים. הוא מל׳ אל ולא. ר״ל דבר מבלי תועלת

וְתִפְאֶרֶת בְּמִקְדָּשׁוֹ: ז הָבוּ לַיהוָה מִשְׁפְּחוֹת עַמִּים הָבוּ
לַיהוָה כָּבוֹד וָעֹז: ח הָבוּ לַיהוָה כְּבוֹד שְׁמוֹ שְׂאוּ מִנְחָה
וּבֹאוּ לְחַצְרוֹתָיו: ט הִשְׁתַּחֲווּ לַיהוָה בְּהַדְרַת־קֹדֶשׁ חִילוּ
מִפָּנָיו כָּל־הָאָרֶץ: י אִמְרוּ בַגּוֹיִם יְהוָה מָלָךְ אַף־
תִּכּוֹן תֵּבֵל בַּל־תִּמּוֹט יָדִין עַמִּים בְּמֵישָׁרִים: יא יִשְׂמְחוּ
הַשָּׁמַיִם וְתָגֵל הָאָרֶץ יִרְעַם הַיָּם וּמְלֹאוֹ: יב יַעֲלֹז שָׂדַי
וְכָל־אֲשֶׁר־בּוֹ אָז יְרַנְּנוּ כָּל־עֲצֵי־יָעַר: יג לִפְנֵי יְהוָה ׀
כִּי בָא כִּי בָא לִשְׁפֹּט הָאָרֶץ יִשְׁפֹּט־תֵּבֵל בְּצֶדֶק וְעַמִּים
בֶּאֱמוּנָתוֹ: צז א יְהוָה מָלָךְ תָּגֵל הָאָרֶץ יִשְׂמְחוּ אִיִּים

רש"י

כי בא לשפוט את הארץ · בכל מקום שיר חדש על העתיד: (ז) הבו לה' משפחות עמים · ומה תתנו לו הבו לה' כבוד ועוז: (י) ה' מלך · לעתיד לבא יהא שיר זה: ידין עמים במישרים · אותם שיהפוך להם שפה ברורה: במישרים · בזכיות: (יא) ירעם הים · להרים קול בתהלה: (יב) כל עצי יער · שלטוני האומות מעובדי כוכבים: צז (א) ה' מלך · בנטלו המלוכה: תגל הארץ · זהו שאמר (יחזקאל ל"ה) כשמוח כל הארץ

מצודת ציון

וכן רופאי אליל (איוב י"ג): (ז) הבו · תנו ור"ל תנו בפה ואמרו כמו ולא יתן תפלה (שם א'): (ט) חילו · מל' חיל ורעדה: (יב) יעלז · ישמח:

מצודת דוד

ה': (ז) הבו לה' · ותוזר ומפרש הבו לה' כבוד ועוז ר"ל ספרו כבודו ועוזו: (ח) כבוד שמו · כבוד הראוי לשמו: שאו · סבלו מנחה על הכסף ובואו עמה לחצרותיו והוא בהמ"ק: (ט) בהדרת קדש · בבהמ"ק המהודר בקדושה: (י) אמרו בגוים · בין כל העובדי כוכבים אמרו זה לזה ה' מלך ר"ל עתה הראה מלכותו: אף תכון · ר"ל עתה נראה שאף העולם אתה ה' הכנת לבל יהי נוטה לפול: ידין · הוא הדן את העמים במשפט היושר והראוי: (יא) ישמחו השמים · ענין מליצה הוא על רוב השמחה שתהיה אז בעולם וכן ביום רעה נאמר שמש וירח קדרו (יואל ב'): ירעם · ישמיע קול רם לגודל השמחה · ומלאו · הבריות הממלאים אותו: (יב) וכל אשר בו · הבריות המצויות בשדה: (יג) לפני ה' · השמחה תהיה לפני ה' על כי בא ותוזר ומפרש שבא לשפוט יושבי הארץ: באמונתו · באמת לפי הראוי: צז (א) ה' מלך · לעתיד כאשר תתגלה מלכותו אז יתרבה השמחה בעולם: איים ·

יושבי

רַבִּים׃ ב עָנָן וַעֲרָפֶל סְבִיבָיו צֶדֶק וּמִשְׁפָּט מְכוֹן כִּסְאוֹ׃
ג אֵשׁ לְפָנָיו תֵּלֵךְ וּתְלַהֵט סָבִיב צָרָיו׃ ד הֵאִירוּ
בְרָקָיו תֵּבֵל רָאֲתָה וַתָּחֵל הָאָרֶץ׃ ה הָרִים כַּדּוֹנַג נָמַסּוּ
מִלִּפְנֵי יְהוָה מִלִּפְנֵי אֲדוֹן כָּל־הָאָרֶץ׃ ו הִגִּידוּ הַשָּׁמַיִם
צִדְקוֹ וְרָאוּ כָל־הָעַמִּים כְּבוֹדוֹ׃ ז יֵבֹשׁוּ כָּל־עֹבְדֵי פֶסֶל
הַמִּתְהַלְלִים בָּאֱלִילִים הִשְׁתַּחֲווּ־לוֹ כָּל־אֱלֹהִים׃ ח שָׁמְעָה
וַתִּשְׂמַח צִיּוֹן וַתָּגֵלְנָה בְּנוֹת יְהוּדָה לְמַעַן מִשְׁפָּטֶיךָ
יְהוָה׃ ט כִּי־אַתָּה יְהוָה עֶלְיוֹן עַל־כָּל־הָאָרֶץ מְאֹד

רש"י

שממה אעשה לך על עמלק נתנבא כן : (ג) אש לפניו תלך · במלחמת גוג ומגוג דכתיב במלחמתו (יחזקאל ל"ח) ונשפטתי אתו בדבר ובדם וגשם שוטף ואבני אלגביש אש וגפרית : (ד) ברקיו · זהרוריו לשון למען היה לה ברק מורטה (שם כ"א) : ותחל · ביום ההוא יהיה רעש גדול על אדמת ישראל ורעשו מפני דגי הים (שם ל"ח) ותחל לשון חיל כיולדה (מיכה ד'): (ה) כדונג נמסו · דכתיב ונהרסו ההרים ונפלו המדרגות (יחזקאל ל"ח) : כדונג · כשעוה : (ז) יבשו כל עובדי פסל · דכתיב (ישעיה ב') והאלילים כליל יחלוף : המתהללים · המתפארים בעבודתם : (ח) משפטיך · נקמתך :

מצודת דוד

יושבי איי הים : (ב) ענן וערפל · הוא משל לחשכת הצרות שיהיו מוכנים לענוש בהם את הרשעים . מכון כסאו · הכנת כסאו תהיה בצדק ובמשפט לשלם לכ"א כגמולו : (ד) האירו · הברקים יהיו גדולים עד שיאירו לכל העולם : ראתה · כשתראה הארץ להב הברקים אז תחיל ותרעד : (ה) הרים · הוא משל על מלכי העובדי כוכבים : (ו) השמים · מלאכי השמים יספרו הצדק שעשה לישראל : (ז) המתהללים · המשבחים את עצמם בעבודת כוכבים שלהם והמה אלילים מבלי תועלת : כל אלהים · גם השמים הנעבדים לאלהים הם ישתחוו לה' על כי עשה משפט בעובדיהם : (ח) שמעה · כאשר תשמע ציון נקמת האויב אז תשמח : למען משפטיך · בעבור עשיית

מצודת ציון

שדי · כמו שדה : צז (ב) וערפל · הוא עב הענן : (ג) ותלהט · ענין להב ושרפה כמו אש לוהט (לקמן ק"ד): צריו · אויביו : (ד) ותחל · מל' חלחלה : (ה) כדונג · כשעוה : נמסו · ענין התכה והמסה : (ז) המתהללים · מל' הלול ושבח : (ח) בנות יהודה · כפרני יהודה כמו קנת ואת בנותיה (במדבר ל"ב) :

משפטיך

נַעֲלֵיתָ עַל־כָּל־אֱלֹהִים׃ י אֹהֲבֵי יְהוָה שִׂנְאוּ־רָע שֹׁמֵר
נַפְשׁוֹת חֲסִידָיו מִיַּד רְשָׁעִים יַצִּילֵם׃ יא אוֹר זָרֻעַ לַצַּדִּיק
וּלְיִשְׁרֵי־לֵב שִׂמְחָה׃ יב שִׂמְחוּ צַדִּיקִים בַּיהוָה וְהוֹדוּ
לְזֵכֶר קָדְשׁוֹ׃ צח א מִזְמוֹר שִׁירוּ לַיהוָה׀ שִׁיר חָדָשׁ כִּי־
נִפְלָאוֹת עָשָׂה הוֹשִׁיעָה־לּוֹ יְמִינוֹ וּזְרוֹעַ קָדְשׁוֹ׃ ב הוֹדִיעַ
יְהוָה יְשׁוּעָתוֹ לְעֵינֵי הַגּוֹיִם גִּלָּה צִדְקָתוֹ׃ ג זָכַר חַסְדּוֹ׀
וֶאֱמוּנָתוֹ לְבֵית יִשְׂרָאֵל רָאוּ כָל־אַפְסֵי־אָרֶץ אֵת יְשׁוּעַת
אֱלֹהֵינוּ׃ ד הָרִיעוּ לַיהוָה כָּל־הָאָרֶץ פִּצְחוּ וְרַנְּנוּ וְזַמֵּרוּ׃
ה זַמְּרוּ לַיהוָה בְּכִנּוֹר בְּכִנּוֹר וְקוֹל זִמְרָה׃ ו בַּחֲצֹצְרוֹת
וְקוֹל שׁוֹפָר הָרִיעוּ לִפְנֵי׀ הַמֶּלֶךְ יְהוָה׃ ז יִרְעַם הַיָּם
וּמְלֹאוֹ תֵּבֵל וְיֹשְׁבֵי בָהּ׃ ח נְהָרוֹת יִמְחֲאוּ־כָף יַחַד הָרִים

רש"י

(יא) אור זרוע לצדיק׳ זריעה ממש מוכנת לצמוח לסם: צח (א) שירו לה׳· כל אלה לעתיד:(ח) נהרות ימחאו כף׳הנביאים דברו בלשון שהאוזן שומעת

מצודת ציון

בעלית · מלשון מעלה ושבח : צח (ד) פצחו׳ פתחו פה כמו פלחו רננו יחדו(ישעיה נ"ב):(ו)בחצצרות׳ שם כלי נגון: (ח) ימחאו׳ענין הכאה לשמות כמו יען מחאך יד (יחזקאל כה):

מצודת דוד

מספטיך : (ט) נעלית · אתה מעולה ומשובח על כל אלהים הם לבא השמים הנעבדים לאלהות: (י)אוהבי׳ אתם אוהבי ה׳ שנאו עושי הרע ולא תפחדו מהם כי הנה ה׳ שומר נפשות חסידיו ויצילם מיד הרשעים ההם : (יא) לצדיק · לצורך הצדיק יש אור זרוע ר"ל כמו הזורע דבר מה הנה יותר תוציא השדה ממה שזרע כן הרבה שכר מוכן לצדיק יותר מאלו קבל שכרו מיד: ולישרי לב שמחה׳ לישרי לב זרוע שמחה וכפל הדבר במ"ש: (יב) בה׳· במשענת ה׳ : לזכר · לזכרון שם קדשו : צח (א) הושיעה לו ימינו · ר"ל אינו צריך תשועה מזולתו כי ימינו הושיעה לו : (ב) הודיע · הנה זאת התשועה פרסמה ע"י הנביאים ועתה גלה צדקתו לעיני כל : (ג) זכר · ה׳ זכר לישראל את החסד שהבטיח באמונתו : אפסי ארץ · היושבים בקצות הארץ : (ה) בכנור וגו׳ · ר"ל בכנור לבד גם בכנור עם קול זמרה יחד לבסם את הקול : (ז) ירעם · ישמיע קול רעם לשמחה : ומלאו · הבריות הממלאים אותו : (ח) ימחאו כף · יכו כף אל כף כדרך השמחים והוא ענין מליצה לסורום על רוב השמחה : יחד · כל ההרים ירננו

יְרַנֵּנוּ׃ ט לִפְנֵי־יְהוָה כִּי־בָא לִשְׁפֹּט הָאָרֶץ יִשְׁפֹּט־תֵּבֵל
בְּצֶדֶק וְעַמִּים בְּמֵישָׁרִים׃ צט א יְהוָה מָלָךְ יִרְגְּזוּ עַמִּים
יֹשֵׁב כְּרוּבִים תָּנוּט הָאָרֶץ׃ ב יְהוָה בְּצִיּוֹן גָּדוֹל וְרָם
הוּא עַל־כָּל־הָעַמִּים׃ ג יוֹדוּ שִׁמְךָ גָּדוֹל וְנוֹרָא קָדוֹשׁ
הוּא׃ ד וְעֹז מֶלֶךְ מִשְׁפָּט אָהֵב אַתָּה כּוֹנַנְתָּ מֵישָׁרִים
מִשְׁפָּט וּצְדָקָה בְּיַעֲקֹב ׀ אַתָּה עָשִׂיתָ׃ ה רוֹמְמוּ יְהוָה
אֱלֹהֵינוּ וְהִשְׁתַּחֲווּ לַהֲדֹם רַגְלָיו קָדוֹשׁ הוּא׃ ו מֹשֶׁה
וְאַהֲרֹן ׀ בְּכֹהֲנָיו וּשְׁמוּאֵל בְּקֹרְאֵי שְׁמוֹ קֹרְאִים אֶל־יְהוָה
וְהוּא יַעֲנֵם׃ ז בְּעַמּוּד עָנָן יְדַבֵּר אֲלֵיהֶם שָׁמְרוּ עֵדֹתָיו

רש"י

לא שיהא לנסרות כף אלא ל' שמחה וחדוה: צט (א) ירגזו עמים· מדבר במלחמת גוג ומגוג ואז ירגזו עמים כענין שנאמר (זכריה י"ד) וזאת תהיה המגפה וגו': תנוט· ל' נטיו רגלי: (ג) יודו שמך· יודו את עוז מלך האוהב משפט: (ד) ועוז מלך· מוסב על מקרא העליון: אתה כוננת מישרים· פשרה ושימת שלום בין אנשים כוננת כאמרך (שמות כ"ג) כי תראה חמור שונאך רובץ וגו'· כי תפגע שור אויבך ומי הוא שיראה את שונאו גומל לו חסד שלא ידבקו לבו לחבקו ולנשקו· תנחומא: (ז) בעמוד ענן ידבר אליהם· אף עם שמואל וזה הוא שנאמר (שמואל א' ט') היש

מצודת דוד

יחד: (ט) לפני ה'· השמחה תהיה לפני ה' על כי בא לשפוט: במישרים· במשפט הישר כראוי לכל אחד ואחד: צט (א) ה' מלך· כאשר תתגלה מלכותו ירעדו העמים: יושב· מלפני היושב על הכרובים שעל הארון תהיה הארץ נוטה לנפול ר"ל יושבי הארץ יאחזו חלחלה: (ב) ה' בציון· ה' אשר מעונתו בציון הוא גדול ורם על הכל וממנו יחרדו: (ג) יודו שמך· כולם יודו לשמך כי גדול וגו': (ד) ועוז מלך· העוז הוא למלך אשר אוהב המשפט: מישרים· התורה שהיא מישרים אתה כוננת: משפט וצדקה· משפטי התורה ודברים המצודקים הנתונים ביעקב מעשי ידיך המה: (ה) להדום רגליו· הוא בהמ"ק ואמר במשל כאלו ממכון שבתו השמים יורדים רגליו לנוח בבהמ"ק: קדוש הוא· כי הוא קדוש ואלה הקדושה בהדום רגליו: (ו) משה ואהרן· ר"ל ראו גודל קדושתו כי הלא משה ואהרן היו מהגדולים ומהמיוחדים במשרתי ה' ושמואל היה מהגדולים ומהמיוחדים בקוראי שמו: קוראים· הם היו קוראים לה' והוא היה עונה להם: (ז) בעמוד ענן·

מצודת ציון

צט (א) ירגזו· ענין רעדה כמו רגזו ואל תחטאו (לעיל ד'): (ה) להדום· הוא שרפרף הכסא הנתון תחת רגלי היושב כמו הדום

וְחֹק נָתַן־לָמוֹ׃ ח יְהוָה אֱלֹהֵינוּ אַתָּה עֲנִיתָם אֵל
נֹשֵׂא הָיִיתָ לָהֶם וְנֹקֵם עַל־עֲלִילוֹתָם׃ ט רוֹמְמוּ יְהוָה
אֱלֹהֵינוּ וְהִשְׁתַּחֲווּ לְהַר קָדְשׁוֹ כִּי־קָדוֹשׁ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ׃
ק א מִזְמוֹר לְתוֹדָה הָרִיעוּ לַיהוָה כָּל־הָאָרֶץ׃ ב עִבְדוּ
אֶת־יְהוָה בְּשִׂמְחָה בֹּאוּ לְפָנָיו בִּרְנָנָה׃ ג דְּעוּ כִּי־יְהוָה
הוּא אֱלֹהִים הוּא עָשָׂנוּ וְלֹא ׀ ולו קרי אֲנַחְנוּ עַמּוֹ וְצֹאן
מַרְעִיתוֹ׃ ד בֹּאוּ שְׁעָרָיו ׀ בְּתוֹדָה חֲצֵרֹתָיו בִּתְהִלָּה
הוֹדוּ לוֹ בָּרְכוּ שְׁמוֹ׃ ה כִּי־טוֹב יְהוָה לְעוֹלָם חַסְדּוֹ

רש"י

בזה הרואה ותענינה אותם ותאמרנה יש · תראה הענן קשור על פתחו כד"א ויש אשר יהיה הענן (במדבר י'): שמרו עדותיו וחק נתן למו · והחק אשר נתן למו: (ח) אל נושא · עון ישראל: היית להם · בשבילם: ונוקם · היית: על עלילותם · משה ואהרן (שם כ"ב) בשמעו נא המורים · שמואל על שלא הדריך בניו בדרך טובה מת בתור: (ט) כי קדוש ה' אלהינו · על אשר הוא מדקדק עם הצדיקים הוא מקודש בעולם וכן הוא אומר (שמות כ"ט) ונקדש בכבודי במכובדי: ק (א) מזמור לתודה · להודיה לאומרו על זבחי התודה: (ב) עבדו את ה' בשמחה · וכל כך למה דעו כי ה' הוא אלהים שמשלם שכר פעולתכם · אבל עובדי כוכבים אין להם לעבוד בשמחה שאין משלמין להם שכר: (ג) הוא עשנו ולו · כשלא היינו בעולם: (ד) בתודה · נרגליך (לקמן ק"י):

מצודת ציון

(ח) עלילותם · מעשיהם כמו אשר עולל לי (איכה א'):

מצודת דוד

עם עמוד הענן בא ודבר אליהם על אשר שמרו עדותיו והחוק אשר נתן להם: (ח) אתה עניתם · עם כי אתה ענית להם בכל עת קראם ובעבורם היית נושא עון ישראל ועכ"ז נוקם היית על מעלליהם ולא ויתרת להם כלום כי משה ואהרן מתו על מי מריבה ושמואל לא האריך ימים על אשר לא הדריך את בניו כראוי ומכל זה נראה גודל קדושתו שאינו נושא פנים: (ט) רוממו · לזה רוממו וגו': להר קדשו · הוא בהמ"ק שעל הר המוריה: ק (א) לתודה · זה המזמור יאמר המביא תודה על הנס הנעשה לו: הריעו וגו' · על כי תראו מפלאות ה' בהנס הנעשה לי: (ג) הוא אלהים · ר"ל הוא בעל היכולת: הוא עשנו · הוא גדלנו ורוממנו וכן ישמח ישראל בעושיו (לקמן קמ"ט): ולו אנחנו · מיוחדים אנחנו לו להיות נקראים עמו וצאן מרעיתו: (ד) בואו · בעת יהיה נעשה לכם נס בואו שעריו בקרבן תודה והללו אותו: (ה) לעולם חסדו · חסד ה' הוא דבר המתקיים עד עולם ולא כן חסד ב"ו.

וְעַד־דֹּר וָדֹר אֱמוּנָתוֹ׃ קא א לְדָוִד מִזְמוֹר חֶסֶד־וּמִשְׁפָּט
אָשִׁירָה לְךָ יְהוָה אֲזַמֵּרָה׃ ב אַשְׂכִּילָה ׀ בְּדֶרֶךְ תָּמִים
מָתַי תָּבוֹא אֵלָי אֶתְהַלֵּךְ בְּתָם־לְבָבִי בְּקֶרֶב בֵּיתִי׃
ג לֹא־אָשִׁית ׀ לְנֶגֶד עֵינַי דְּבַר־בְּלִיָּעַל עֲשֹׂה־סֵטִים
שָׂנֵאתִי לֹא יִדְבַּק בִּי׃ ד לֵבָב עִקֵּשׁ יָסוּר מִמֶּנִּי רָע
לֹא אֵדָע׃ ה מְלָושְׁנִי יתיר ו׳ בַסֵּתֶר רֵעֵהוּ אוֹתוֹ אַצְמִית
גְּבַהּ־עֵינַיִם וּרְחַב לֵבָב אֹתוֹ לֹא אוּכָל׃ ו עֵינַי ׀ בְּנֶאֶמְנֵי־אֶרֶץ
לָשֶׁבֶת עִמָּדִי הֹלֵךְ בְּדֶרֶךְ תָּמִים הוּא יְשָׁרְתֵנִי׃ ז לֹא־יֵשֵׁב

רש״י

בהודיה: (ה) ועד דור ודור · קיימת אמונתו · כל לשון אמת ואמונה אמונת הבטחה שמאמין ומבטיח הבטחתו: קא (א) חסד ומשפט אשירה · כשאתה עושה עמדי חסד אקלסך ברוך הטוב והמטיב וכשאתה עושה בי משפט אני אשירה ברוך דיין האמת בין כך ובין כך לך ה׳ אזמרה: (ב) אשכילה · אתן לב על דרך התמים: מתי תבוא אלי · בדרך הישרה להתהלך בה ואתהלך בתם לבבי אף בקרב ביתי בהצנע כמו בפרהסיא: (ג) סטים · לשון כי תשטה אשתו (במדבר ה׳) לסור מן הדרך דישטולמנ״ט בלע״ז: (ד) רע לא אדע · לא אאהב לא אכיר בדבר רע: (ה) אותו לא אוכל ·

מצודת דוד

אמונתו · האמנת הבטחתו קיימת עד כלות כל הדורות: קא (א) חסד ומשפט · כאשר אשירה לך על החסד כן אשירה לך על המשפט ולא אהרהר אחר מדה״ד: (ב) אשכילה · אתן לב על דרך התמים ומתאוה אני לה לאמר מתי תבוא אלי ואקיימנה כי כל הפעי שיזדמן מצוה לידי: בקרב ביתי · ר״ל בהצנע כמו בפרהסיא: (ג) לא אשית · לא אסתכל בדברי רשע: עשה · מעשה הסטים שנאתי ולא ידבק בי מה מהם: (ד) לבב עקש · מי שלבו עקש יסור ממני ולא אתחבר עמו: רע · איש רע לא יהיה מיודעי ואוהבי: (ה) מלשני · המלשין בסתר על רעהו אכרית אותו: גבה עינים · הוא בעל גאוה: ורחב לבב · החומד ומתאוה לכל דבר: אותו לא אוכל · לא אוכל לסבול אותו כי המעשים האלה שנואים בעיני: (ו) עיני · נותן אני את עיני בנאמני ארץ לשבת הם עמדי: (ז) לא ישב · אין אני מניח לשבת

מצודת ציון

קא (ג) דבר בליעל · מעשה איש בליעל: סטים · ענינו דברים הסרים מדרך הנכוחה כמו אל ישט אל דרכיה (משלי ז׳): (ד) עקש · עקום: (ה) מלשני · מל׳ מלשין והיו״ד יתירה: אצמית · ענין כריתה כמו וברעתם יצמיתם (לעיל צ״ד): אוכל ·

בְּקֶרֶב בֵּיתִי עֹשֵׂה רְמִיָּה דֹּבֵר שְׁקָרִים לֹא־יִכּוֹן לְנֶגֶד
עֵינָי׃ ח לַבְּקָרִים אַצְמִית כָּל־רִשְׁעֵי־אָרֶץ לְהַכְרִית מֵעִיר־
יְהוָה כָּל־פֹּעֲלֵי אָוֶן׃ קב א תְּפִלָּה לְעָנִי כִי־יַעֲטֹף
וְלִפְנֵי יְהוָה יִשְׁפֹּךְ שִׂיחוֹ׃ ב יְהוָה שִׁמְעָה תְפִלָּתִי וְשַׁוְעָתִי
אֵלֶיךָ תָבוֹא׃ ג אַל־תַּסְתֵּר פָּנֶיךָ ׀ מִמֶּנִּי בְּיוֹם צַר־לִי
הַטֵּה־אֵלַי אָזְנֶךָ בְּיוֹם אֶקְרָא מַהֵר עֲנֵנִי׃ ד כִּי־כָלוּ
בְעָשָׁן ׀ יָמָי וְעַצְמוֹתַי כְּמוֹ־קֵד נִחָרוּ׃ ה הוּכָּה כָעֵשֶׂב
וַיִּבַשׁ לִבִּי כִּי שָׁכַחְתִּי מֵאֲכֹל לַחְמִי׃ ו מִקּוֹל אַנְחָתִי
דָּבְקָה עַצְמִי לִבְשָׂרִי׃ ז דָּמִיתִי לִקְאַת מִדְבָּר הָיִיתִי

רש"י

שיהא חבירי שלא אלמד ממעשיו: (ח) לבקרים אצמית. מדי יום יום אכרים מעט מעט רשעי ישראל המתחייבין מיתה: קב (א) תפלה לעני. ישראל שהם עם עני: כי יעטף. בהתעטף נפשם בצרה: (ד) נחרו. סנו"ן משמשת כמו נעשו נקנו והוא לשון יובש כמו (איוב ל') ועצמי הרה מני חרב. נחר מפוח (ירמיה ו'): (ז) לקאת. שם עוף הוא: ככוס

מצודת ציון

מל' יכולת: קב (א) יעטף. מל' עטיפה ולבישה: שיחו. ענין ספור התלאות כמו אשיחה במר נפשי (איוב ז'): (ד) כמוקד. הוא מקום שבערת האש כמו על מוקדה (ויקרא ו): נחרו. ענין יובש כמו נחר מפוח (ירמיה ו'): (ז) לקאת. ככוס. שמות עופות מצויות במדבר

מצודת דוד

בביתי איש עושה מעשה רמיה. לא יכון. לא יהיה נכון לשבת נגד עיני: (ח) לבקרים. בכל בוקר בזריזות רב אכרית כל רשעי ארץ בכדי להכרית וגו' עד שלא ישאר אחד: קב (א) תפלה לעני: התפלה הזאת היא לישראל בהיותם בגולה עם עני: כי יעטף. כאשר יהיה כפוף ומעונה כאלו הוא מתעטף קלתו בקלתו: ולפני. כאשר ידבר צרותיו ויספר תלאותיו לפני ה': (ג) אל תסתר. לבל תראה בצרתי: מהר ענני. בו ביום שאקרא לך: (ד) כלו בעשן. ימי הטובים כלו מהר עם העשן ודומה לו הכלה במהרה: כמוקד נחרו. נתייבשו כמקום המוקד: (ה) הוכה כעשב. כמו עשב המתייבש ונשבר מחום השמש כן לבי נשבר כי בעבור התוגה שכחתי לאכול מאכלי והנני חלוש ומעונה: (ו) דבקה. כי מקול האנחה משמן בשרי ירזה ודבקה לעצמותי: (ז) דמיתי. דומה אני לקאת היושבת במדבר הצועקת קול יללה

כְּכוֹס חֳרָבוֹת׃ ח שָׁקַדְתִּי וָאֶהְיֶה כְּצִפּוֹר בּוֹדֵד עַל־גָּג׃
ט כָּל־הַיּוֹם חֵרְפוּנִי אוֹיְבָי מְהוֹלָלַי בִּי נִשְׁבָּעוּ׃ י כִּי־אֵפֶר
כַּלֶּחֶם אָכָלְתִּי וְשִׁקֻּוַי בִּבְכִי מָסָכְתִּי׃ יא מִפְּנֵי־זַעַמְךָ
וְקִצְפֶּךָ כִּי נְשָׂאתַנִי וַתַּשְׁלִיכֵנִי׃ יב יָמַי כְּצֵל נָטוּי וַאֲנִי
כָּעֵשֶׂב אִיבָשׁ׃ יג וְאַתָּה יְהוָה לְעוֹלָם תֵּשֵׁב וְזִכְרְךָ לְדֹר
וָדֹר׃ יד אַתָּה תָקוּם תְּרַחֵם צִיּוֹן כִּי־עֵת לְחֶנְנָהּ כִּי־

רש״י

חרבות · שם עוף כמו (ויקרא י״א) את הכוס ואת השלך ואת הינשוף: חרבות · מדברות: דמיתי לקאת מדבר · כך אנו נדודים ממקומנו ללכת בגולה: (ח) שקדתי · התבוננתי בעצמי והנני כצפור הבודד על גג יושב לבדו באין זוג: בודד · יושב בדד: (ט) מהוללי · המתלוצצים בי לשון הוללות: בי נשבעו · ראו ברעתי ונשבעים בי ואומרים אם לא יארע לי כמו שאירע לישראל כה יעשה לי כמו לישראל: (י) בבכי מסכתי · בדמעה מזגתי: (יא) כי נשאתני · תחלה והגבהתני ועתה השלכתני משמים ארץ ואם לא נשאתני תחלה לא היתה חרפתי רבה כל כך: (יב) כצל נטוי · לעת ערב כשהצללים נוטים וכשתחשכה אין ניכרים אלא כלים והולכים: (יג) ואתה · אבל לעולם תשב ונשבעת לנו בך כשם שאתה קיים יש עליך לקיימנו לפניך: (יד) אתה תקום תרחם ציון כי עת לחננה · כי כך

מצודת דוד

אלה ואל הכוס השוכב בחרבות כי כן גם אני אזעק בקול מר ואשב שומם ויחידי: (ח) שקדתי · מהרתי לברוח ואהיה כצפור הבורחת מאנשים ויושב בדד על הגג: (ט) מהוללי · המלעיגים עלי ישבעו בי ואומרים דרך שבועה אם עשיתי כזאת אהיה כהיהודים המאוללים: (י) כי אפר · אני אוכל את האפר כדרך שאוכלים את הלחם ר״ל לגודל התוגה נהפך בפי טעם הלחם לטעם האפר: בבכי מסכתי · כי בעת השתיה יפול בכוס דמעות עיני והרי הוא מזוג בדמעת הבכי: (יא) כי נשאתני · מתחלה רוממת אותי ואח״ז השלכתני לארץ וכפול הצער מאלו לא הייתי בגדולה מעולם: (יב) ימי כצל נטוי · ימי הטובים חלפו והלכו להם במעט טובה כצל הזה הנוטה ממקומו מבלי יגע בו מי: ואני · עתה אני יבש מבלי לחלוחית טובה כעשב המתיבש בחום השמש בסור צלו: (יג) ואתה · אבל אתה לעולם תשב ותתקיים ככתך אז כתך עתה: (יד) אתה תקום · לזה אשאל מעמך שאתה תקום

מצודת ציון

ובחרבות: (ח) שקדתי · ענין מהירות כמו כי שוקד אני (שם א׳): בודד · בדד ויחידי: (ט) מהוללי · ר״ל המתלוצצים בי כעל כסיל ובער והוא מל׳ הוללות וסכלות (קהלת א): (י) ושקוי · מל׳ משקה: מסכתי · ענין מזיגה כמו מסכה יינה

בָא מוֹעֵד : טו כִּי־רָצוּ עֲבָדֶיךָ אֶת־אֲבָנֶיהָ וְאֶת־עֲפָרָהּ
יְחֹנֵנוּ : טז וְיִירְאוּ גוֹיִם אֶת־שֵׁם יְהוָה וְכָל־מַלְכֵי הָאָרֶץ
אֶת־כְּבוֹדֶךָ : יז כִּי־בָנָה יְהוָה צִיּוֹן נִרְאָה בִּכְבוֹדוֹ :
יח פָּנָה אֶל־תְּפִלַּת הָעַרְעָר וְלֹא־בָזָה אֶת־תְּפִלָּתָם :
יט תִּכָּתֶב זֹאת לְדוֹר אַחֲרוֹן וְעַם נִבְרָא יְהַלֶּל־יָהּ : כ כִּי־
הִשְׁקִיף מִמְּרוֹם קָדְשׁוֹ יְהוָה מִשָּׁמַיִם אֶל־אֶרֶץ הִבִּיט :
כא לִשְׁמֹעַ אֶנְקַת אָסִיר לְפַתֵּחַ בְּנֵי תְמוּתָה : כב לְסַפֵּר
בְּצִיּוֹן שֵׁם יְהוָה וּתְהִלָּתוֹ בִּירוּשָׁלִָם : כג בְּהִקָּבֵץ עַמִּים
יַחְדָּו וּמַמְלָכוֹת לַעֲבֹד אֶת־יְהוָה : כד עִנָּה בַדֶּרֶךְ

רש"י

הבטחת (דברים ל"ב) כי יראה כי אזלת יד והרי אזלת יד : (טו) כי רצו · אהבו אף את אבניה ואת עפרה · ומדרש אגדה כשגלה יכניה וגלותו נשאו עמהם מאבני ירושלים ועפרה לבנות להם שם בבבל בית הכנסת : (טז) וייראו גוים · את שמך כשתושיע את עמך : (יח) הערער · הצועק כמו (ישעיה ט"ו) זעקת שבר יעוערו · ד"א ערער הרוס ונשחת כמו ערו ערו (לקמן קל"ז) : (יט) תכתב זאת · כך יאמרו רואי הישועה תכתב הישועה הזאת לספר אותה לדור אחרון : ועם נברא · שנעשה בריה חדשה לצאת מעבדות לחרות ומאופל לאור גדול : (כ) אל ארץ הביט · לראות בעוני עמו : (כא) תמותה · חולה למות · נאמורי"נדא בלע"ז : (כד) ענה

מצודת ציון

(משלי ט') : (יח) הערער · מלשון הערה ר"ל המעורר בתפלה : (כ) השקיף · ענין הבטה : (כא) אנקת · ענין צעקה אנחה כמו האנק חלל (יחזקאל כ"ו) : לפתח · ענין התרת הקשר כמו מוסר מלכים פתח (איוב י"ב) : (כד) ענה ·

מצודת דוד

ותרחם את ציון כי מעתה עת לחונן אותה כי בא הזמן : (טו) כי רצו · כי עבדיך ישראל רוצים ומחבבים אבני המקום ההוא ועפרה נשאה חן בעיניהם ומאד יתאוו לשוב אליה : (טז) וייראו · אז ייראו הגוים ומלכיהם את שם כבודך : (יז) כי בנה · בראותם אשר בנה ה' את ציון ונראה הוא שם בכבודו : (יח) פנה · כי פנה אל תפלת ישראל המעורר תפלה בתמידות : (יט) תכתב זאת · הגאולה הזאת תהיה כתובה לזכרון לדור אחרון בכדי שהעם הנברא אז יהלל יה על הגאולה ההיא : (כא) אנקת אסיר · צעקת ישראל האסור בגולה : לפתח · להתיר קשרי האסורים להוליכם למיתה : (כב) לספר בציון · למען יסופר בציון וגו' : (כג) בהקבץ · בעת יתקבצו עמים וממלכות לעבוד את ה' : (כד) ענה ·

כֹּחִו כחי קרי קִצַּר יָמָי׃ כה אֹמַר אֵלִי אַל־תַּעֲלֵנִי בַּחֲצִי יָמָי
בְּדוֹר דּוֹרִים שְׁנוֹתֶיךָ׃ כו לְפָנִים הָאָרֶץ יָסַדְתָּ וּמַעֲשֵׂה
יָדֶיךָ שָׁמָיִם׃ כז הֵמָּה ׀ יֹאבֵדוּ וְאַתָּה תַעֲמֹד וְכֻלָּם כַּבֶּגֶד
יִבְלוּ כַּלְּבוּשׁ תַּחֲלִיפֵם וְיַחֲלֹפוּ׃ כח וְאַתָּה־הוּא וּשְׁנוֹתֶיךָ
לֹא יִתָּמּוּ׃ כט בְּנֵי־עֲבָדֶיךָ יִשְׁכּוֹנוּ וְזַרְעָם לְפָנֶיךָ יִכּוֹן׃
קג א לְדָוִד ׀ בָּרְכִי נַפְשִׁי אֶת־יְהוָה וְכָל־קְרָבַי אֶת־שֵׁם

רש"י

בדרך כחי · חוזר לקבלו הראשון כי נשאתני ותשליכני ימי כצל נטוי ענה בדרך אויבי כחי : (כה) אומר לה' · אלי אתה : אל תעלני בחצי ימי · אל תסלק אותנו להשמידנו מן האדמה ביד אויבנו בחצי ימינו · ומה הם ימינו כל ימות דור דורים שנותיך הבטחת לקיימנו לפניך כמו שאמור בסוף המזמור ושנותיך לא יתמו וזרע עבדיך לפניך יכון : (כו) לפנים · מתחלה : (כז) כלבוש תחליפם · כאדם ההופך לבושו לפושטו : (כח) ואתה הוא · העומד וקיים : קג (א) ברכי נפשי · חמשה ברכי נפשי יש כאן כנגד ה' עולמות שהאדם דר בהם כמו שאמרו רבותינו במסכת ברכות דר במעי

מצודת דוד

את זה יספרו לומר הנה מאז ענה האויב כחי בדרך בהיותי הולך בגולה ובזה קצר ימי : (כה) אומר · והייתי אומר בתפלה הלא אלי אתה אל תסלקני מן העולם בחצי ימי : בדור וגו' · ר"ל בכל ימי הדורות בזמן השנים שקצבת להיות בגולה אל תסלקם ביד האויב בחצי ימיהם וכאומר לא על עצמי בלבד אני מתפלל כ"א על כל הדורות : (כו) לפנים · אתה יסדת את הארץ מתחלה מאין ליש וכן השמים מעשה ידיך המה וא"כ קדמת להם : (כז) המה יאבדו · סוף הדבר יהיה שהמה יאבדו ואתה תעמוד וא"כ גם תאחר להם : כלבוש · שפושט האדם ומחליפו באחר כן תחליף את העולם כמ"ש הנני בורא שמים חדשים וארץ חדשה (ישעיה ס"ה) : ויחלפו · ר"ל כאשר תעשה כן הקוס : (כח) ואתה הוא · אבל אתה דבר העומד בהויתו ומתקיים ואין השלום זמן לשנותיך : (כט) בני עבדיך · בני אברהם יצחק ויעקב ישובו לארצם וישכנו בה וזרעם יהיה נכון לפניך עד עולם ולא יוסיפו עוד ללכת בגולה ומוסב למעלה לומר את זה יספרו לעובדי כוכבים לומר כזה וכזה שהתפללתי והנכם רואים כי שמע אלי : קג (א) ובכל קרבי ·

מצודת ציון

מלשון ענויים : (כה) תעלני · ענין סלוק כמו כעלות גדיש בעתו (שם ה) : (כו) לפנים · מתחלה כמו וזאת לפנים בישראל (רות ד') : (כז) יבלו · ענין רקבון וכמישה כמו ועלהו לא יבול (לעיל א') : (כח) הוא · ר"ל דבר העומד בהויתו ומתקיים : יתמו · מל' תם והשלמה : (כט) יכון · מלשון הכנה : קג (א) קרבי · הם האברים הפנימים כמו וקרבי לקיר חרש

קָדְשׁוֹ : ב בָּרְכִי נַפְשִׁי אֶת־יְהוָה וְאַל־תִּשְׁכְּחִי כָּל־
גְּמוּלָיו : ג הַסֹּלֵחַ לְכָל־עֲוֺנֵכִי הָרֹפֵא לְכָל־תַּחֲלוּאָיְכִי :
ד הַגּוֹאֵל מִשַּׁחַת חַיָּיְכִי הַמְעַטְּרֵכִי חֶסֶד וְרַחֲמִים :
ה הַמַּשְׂבִּיעַ בַּטּוֹב עֶדְיֵךְ תִּתְחַדֵּשׁ כַּנֶּשֶׁר נְעוּרָיְכִי :
ו עֹשֵׂה צְדָקוֹת יְהוָה וּמִשְׁפָּטִים לְכָל־עֲשׁוּקִים : ז יוֹדִיעַ
דְּרָכָיו לְמֹשֶׁה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל עֲלִילוֹתָיו : ח רַחוּם וְחַנּוּן
יְהוָה אֶרֶךְ אַפַּיִם וְרַב־חָסֶד : ט לֹא־לָנֶצַח יָרִיב וְלֹא
לְעוֹלָם יִטּוֹר : י לֹא כַחֲטָאֵינוּ עָשָׂה לָנוּ וְלֹא כַעֲוֺנֹתֵינוּ
גָּמַל עָלֵינוּ : יא כִּי כִגְבֹהַּ שָׁמַיִם עַל־הָאָרֶץ גָּבַר חַסְדּוֹ
עַל־יְרֵאָיו : יב כִּרְחֹק מִזְרָח מִמַּעֲרָב הִרְחִיק מִמֶּנּוּ אֶת־
פְּשָׁעֵינוּ : יג כְּרַחֵם אָב עַל־בָּנִים רִחַם יְהוָה עַל־יְרֵאָיו :

ר ש " י

אמו ינק משדי אמו וכן כולם : (ה) תתחדש כנשר נעוריכי · כנשר הזה שמחדש כנפיו ונוצה משנה לשנה · ויש מדרש אגדה על מין נשר שכשמזקין חוזר לנערותו : (ז) יודיע דרכיו · מודיע דרכיו למשה :

מצודת ציון

(ישעיה ט"ז) : (ג) עונכי · עונך והיו"ד יתירה וכן תחלואיכי חייכי המעטרכי נעוריכי בכלם היו"ד יתרה והוא דרך צחות הלשון:(ד) המעטרכי · מלשון עטרה : (ה) עדיך · הפה תקרא כן כמו עדיו לבלום (לעיל ל"ב): (ו) עשוקים · מל' עושק וגזל : (ז) עלילותיו · מעשיו: (ט) יטור · ענין שמירת האיבה בלב כמו לא תקום ולא תטור (ויקרא י"ט) : (י) גמל · ענין תשלום השכר :

מצודת דוד

אברי הפנימים גם המה יברכו את שם קדשו : (ב) כל גמוליו · גמול טובה שגמל עמך : (ה) כנשר · כמו הנשר מחדש כנפיו מעשר שנים לעשר שנים וחוזר הוא לימי נעוריו כן תתחדש ימי נעורים באמון כח ובבריאות : (ו) ומשפטים · עושה משפט לכל עשוקים לנקום נקמתם מיד עושקיהם : (ז) יודיע · דרכי טובו הודיע למשה : לבני וגו' · כפל הדבר במ"ש: (ח) רחום וגו' · ר"ל ואלו הם דרכי טובו רחום וגו': (ט) לא לנצח יריב · אף אם יריב עם החוטאים מ"מ לא לנצח יריב כי ישוב ירחם:(י) לא כחטאינו · אף גמול העונש לא יעשה בערך החטא:(יא) כגבוה · כערך גבהות השמים על הארץ כן הוא רוב התגברות חסדו על יראיו כי אף אם חטאו ליראים יחשבו מול עובדי כוכבים:(יב) הרחיק · כי מעביר ראשון

יד כִּי־הוּא יָדַע יִצְרֵנוּ זָכוּר כִּי־עָפָר אֲנָחְנוּ׃ טו אֱנוֹשׁ
כֶּחָצִיר יָמָיו כְּצִיץ הַשָּׂדֶה כֵּן יָצִיץ׃ טז כִּי רוּחַ עָבְרָה־
בּוֹ וְאֵינֶנּוּ וְלֹא־יַכִּירֶנּוּ עוֹד מְקוֹמוֹ׃ יז וְחֶסֶד יְהֹוָה
מֵעוֹלָם וְעַד־עוֹלָם עַל־יְרֵאָיו וְצִדְקָתוֹ לִבְנֵי בָנִים׃
יח לְשֹׁמְרֵי בְרִיתוֹ וּלְזֹכְרֵי פִקֻּדָיו לַעֲשׂוֹתָם׃ יט יְהֹוָה
בַּשָּׁמַיִם הֵכִין כִּסְאוֹ וּמַלְכוּתוֹ בַּכֹּל מָשָׁלָה׃ כ בָּרְכוּ יְהֹוָה
מַלְאָכָיו גִּבֹּרֵי כֹחַ עֹשֵׂי דְבָרוֹ לִשְׁמֹעַ בְּקוֹל דְּבָרוֹ׃ כא בָּרְכוּ
יְהֹוָה כָּל־צְבָאָיו מְשָׁרְתָיו עֹשֵׂי רְצוֹנוֹ׃ כב בָּרְכוּ ׀ יְהֹוָה
כָּל־מַעֲשָׂיו בְּכָל־מְקֹמוֹת מֶמְשַׁלְתּוֹ בָּרְכִי נַפְשִׁי אֶת־יְהֹוָה׃
קד א בָּרְכִי נַפְשִׁי אֶת־יְהֹוָה יְהֹוָה אֱלֹהַי גָּדַלְתָּ מְּאֹד

רש"י

(יד) זכור כי עפר אנחנו· זכור הוא ולא שכח שאנחנו עפר ויודע שאנוש כחציר ימיו וגו': (טז) רוח עברה בו· אם עברה רוח חולי של מיתה: (יט) משלה· מושלת: (כב) ברכו ה' כל מעשיו· אשר הם בכל מקומות שממשלתו שם:

מצודת דוד

ראשון ומושל עליהם: (יד) יצרנו· יצירתנו אשר היא מעפר וא"א להפרד מכל וכל מתאוות הגוף: זכור· ותמיד זכור לפניו שאנחנו עפר וכפל הדבר במ"ש: (טו) אנוש· ר"ל עם כי ימי האדם חולפים מהרה כחציר המתייבש מהר מחום השמש: כציץ· כמו פרחי השדה הכלים במעט זמן כן הוא פריחת האדם והצלחתו: (טז) כי רוח· כאשר עברה בו רוח קימעא של זעם אז אינו עוד בעולם ואם היה חוזר למקומו לא היו מכירים בו אנשי מקומו כי נשכח מלבם וכאומר א"כ הוא פן יאמר האדם איה א"כ חסד הא-ל: (יז) וחסד· כאומר לא כן הוא כי חסד ה' הוא על יראיו מהעולם הזה עד עולם הנשמות ושמורה לו החסד על העולם ההוא: וצדקתו· צדקת ה' על יראיו שמורה היא לבני בנים ולא יבוטל א"כ החסד לא בעוה"ז ולא בעוה"ב: (יח) לשומרי· מוסב למעלה לומר לבני הבנים אשר הם שומרי בריתו: ולזוכרי וגו'· כפל הדבר במ"ש: (יט) ה' בשמים· ר"ל על כי הכין כסאו בשמים ממעל לכן אף לזה משלה מלכותו בכל כי אף אם תלה למעלה לגבור יחשב ומכ"ש גבור למעלה: (כ) לשמע· ר"ל לא יעשו בעבור קבול שכר כי עושים דברו בעבור לשמוע בקול דברו וזה כל מגמתם: (כא) כל צבאיו· צבא השמים כוכבים ומזלות: (כב) בכל מקומות· אשר הם בכל מקומות ממשלתו והוא כל העולם:

מצודת ציון

(יד) יצרנו· מלשון יצירה ובריאה:

הוֹד וְהָדָר לָבָשְׁתָּ: ב עֹטֶה־אוֹר כַּשַּׂלְמָה נוֹטֶה שָׁמַיִם
כַּיְרִיעָה: ג הַמְקָרֶה בַמַּיִם עֲלִיּוֹתָיו הַשָּׂם עָבִים רְכוּבוֹ
הַמְהַלֵּךְ עַל־כַּנְפֵי־רוּחַ: ד עֹשֶׂה מַלְאָכָיו רוּחוֹת מְשָׁרְתָיו
אֵשׁ לֹהֵט: ה יָסַד־אֶרֶץ עַל־מְכוֹנֶיהָ בַּל־תִּמּוֹט עוֹלָם וָעֶד:
ו תְּהוֹם כַּלְּבוּשׁ כִּסִּיתוֹ עַל־הָרִים יַעַמְדוּ־מָיִם: ז מִן־
גַּעֲרָתְךָ יְנוּסוּן מִן־קוֹל רַעַמְךָ יֵחָפֵזוּן: ח יַעֲלוּ הָרִים יֵרְדוּ
בְקָעוֹת אֶל־מְקוֹם זֶה ׀ יָסַדְתָּ לָהֶם: ט גְּבוּל־שַׂמְתָּ בַּל־

רש"י

קד (ב) עוטה אור · ברקיע כשלמה : (ד) עושה מלאכיו רוחות · עושה את הרוחות שלוחיו : (ו) תהום כלבוש כסיתו · וזהו דוגמא האמור במקום אחר (איוב ל"ח) בשומו ענן לבושו וגו' תהום הוא הים : על הרים יעמדו מים · מי אוקיינוס גבוה מכל העולם ועומד על ההרים וכן הוא אומר (עמוס ה' ט') הקורא למי הים וישפכם על פני הארץ ואין שפיכה אלא מלמעלה למטה : (ז) מן גערתך ינוסון · כשאמרת (בראשית א') יקוו המים ומאותו הקול יחפזון ויקוו אל מקום אשר יסדת להם : (ט) גבול שמת ·

מצודת ציון

קד (ב) עטה · ענין עטיפה כמו כבגד יעטה (לקמן ק"ט): כשלמה · כמלבוש: כיריעה · כוילון: (ג) המקרה · ענין כסוי הבית כמו שמה קרוהו (נחמיה ג'): עליותיו · מלשון עליה והוא חדר ממעל לחדר: עבים · עננים : (ד) להט · שורף ומתלהב כמו ותלהטהו מסביב (ישעיה מ"ב) : (ז) יחפזון · מלשון חפזון ומהירות :

מצודת דוד

קד (ב) עוטה · מלביש את העולם באור כשלמה המעטף גוף האדם : נוטה שמים · סביב הארץ כאהל הנוטה יריעה : (ג) המקרה · עשה תקרת עליותיו במים והם המים העליונים אשר מעל השמים שהם כתקרה לעליה : רכובו · להיות מרכבו לכל אשר יחפוץ ישים כהרוכב את מרכבו : המהלך · מוליך העבים במרוצה על ידי הרוח הנושב ומעופף כבעל כנף : (ד) מלאכיו רוחות · עושה הרוחות להיות שלוחיו : (ה) על מכוניה · על כנה ובסיסה לבל תהיה נוטה לפול עד עולם : (ו) תהום · כסית את התהום לבל יעלה וישטוף את העולם כמו המכסים דבר מה במלבוש : על הרים · יש מימי הים על ההרים ואינם נשפכים למטה כדרך המים : (ז) מן גערתך · כשאמרת יקוו המים נסו אל המקום שהמה שם : מן קול רעמך · בעת השמעת להם קולך שהוא כקול רעם מהרו אז ללכת אל מקומם: (ח) יעלו הרים · בעת נסו הלכו בדרך מהלכם על ההרים חוץ מטבע המים ומשם ירדו אל הבקעות ולא נשארו שמה כטבע המים רק הלכו אל המקום אשר יסדת להם : (ט) גבול שמת · אל הים שמת להם לגבול לבל יעברו

יַעֲבֹרוּן בַּל־יְשׁוּבוּן לְכַסּוֹת הָאָרֶץ׃ הַמְשַׁלֵּחַ מַעְיָנִים
בַּנְּחָלִים בֵּין הָרִים יְהַלֵּכוּן׃ יא יַשְׁקוּ כָּל־חַיְתוֹ שָׂדָי
יִשְׁבְּרוּ פְרָאִים צְמָאָם׃ יב עֲלֵיהֶם עוֹף־הַשָּׁמַיִם יִשְׁכּוֹן
מִבֵּין עֳפָאיִם יִתְּנוּ־קוֹל׃ יג מַשְׁקֶה הָרִים מֵעֲלִיּוֹתָיו מִפְּרִי
מַעֲשֶׂיךָ תִּשְׂבַּע הָאָרֶץ׃ יד מַצְמִיחַ ׀ חָצִיר לַבְּהֵמָה וְעֵשֶׂב
לַעֲבֹדַת הָאָדָם לְהוֹצִיא לֶחֶם מִן־הָאָרֶץ׃ טו וְיַיִן ׀
יְשַׂמַּח לְבַב־אֱנוֹשׁ לְהַצְהִיל פָּנִים מִשָּׁמֶן וְלֶחֶם לְבַב־
אֱנוֹשׁ יִסְעָד׃ טז יִשְׂבְּעוּ עֲצֵי יְהוָה אַרְזֵי לְבָנוֹן אֲשֶׁר
נָטָע׃ יז אֲשֶׁר־שָׁם צִפֳּרִים יְקַנֵּנוּ חֲסִידָה בְּרוֹשִׁים בֵּיתָהּ׃

רש"י

להם כחול אשר סביב שפתו: (יב) עליהם עוף השמים ישכון · על המעינות: מבין עפאים · ענפי אילנות וכן (דניאל ד') עפיה שפיר: (יד) מצמיח חציר וגו': (טו) ויין · אשר ישמח לבב אנוש גם אותו יוציא מן הארץ: ושמן · להצהיל בו פנים: ולחם · אשר לבב אנוש יסעד: (טז) עצי ה' · כגן עדן: (יז) צפרים יקננו · ישראל ישכנו שם · יקננו

מצודת דוד

הגבול ההוא ולבל ישובו למקומם לכסות הארץ כאשר בתחלה: (י) בנחלים · שלא יפסקו מימיהם והמה שוטפים והולכים בין ההרים להשקות אותם: (יא) ישקו · הנחלים ההם משקין את חיות השדה המצויים בין ההרים והפראים ישברו את צמאם במימיהם ר"ל יבטלו הצמאון בשתיית המים: (יב) עליהם · אצל הנחלים ההם ישכנו העופות: מבין עפאים · מבין עלי האילנות המצויים אצל הנחלים משם יתנו קול שיר: (יג) מעליותיו · הם העננים שהמה נגד השמים: מפרי מעשיך · הם פרי העננים והוא הגשם וכפל הדבר במ"ש: (יד) לבהמה · למאכל בהמה: לעבדת האדם · מצמיח עשב למלאכת האדם כמיני זרעים וכדומה: להוציא · מצמיח להוציא לחם וגו': (טו) ויין · מצמיח היין המשמח לב שותהו: להצהיל · מצמיח השמן להאיר פני אדם על ידו כשירבה לאכול ממנו ולמשוח בו: ולחם · מצמיח הלחם להסעיד לב האדם מחולשתו: (טז) ישבעו · מן המטר ישבעו עצי ה' וחוזר ומפרש ארזי הלבנון אשר נטע הם אילני סרק שאין מדרך האדם לנטעם וגדלים מאליהם ומעשי ה'

מצודת ציון

(יב) עפאים · עלים כמו עפיה שפיר (דניאל ד'): (יג) מעליותיו · מלשון עליה: (טו) להצהיל · ענין האורה כמו צהלה ושמחה (אסתר ח'): יסעד · ישען: (יז) צפרים · הוא שם כולל לכל העופות: יקננו · מלשון קן ומדור: חסידה · שם עוף:

יח הָרִים הַגְּבֹהִים לַיְּעֵלִים סְלָעִים מַחְסֶה לַשְׁפַנִּים׃ יט עָשָׂה
יָרֵחַ לְמוֹעֲדִים שֶׁמֶשׁ יָדַע מְבוֹאוֹ׃ כ תָּשֶׁת־חֹשֶׁךְ וִיהִי
לָיְלָה בּוֹ־תִרְמֹשׂ כָּל־חַיְתוֹ־יָעַר׃ כא הַכְּפִירִים שֹׁאֲגִים
לַטָּרֶף וּלְבַקֵּשׁ מֵאֵל אָכְלָם׃ כב תִּזְרַח הַשֶּׁמֶשׁ יֵאָסֵפוּן
וְאֶל־מְעוֹנֹתָם יִרְבָּצוּן׃ כג יֵצֵא אָדָם לְפָעֳלוֹ וְלַעֲבֹדָתוֹ
עֲדֵי־עָרֶב׃ כד מָה־רַבּוּ מַעֲשֶׂיךָ ׀ יְהוָה כֻּלָּם בְּחָכְמָה

רש"י

לשון קן לצפור: (יח) הרים הגבוהים · ברא ליעלים: מחסה · כל לשון מחסה לשון צל ומגנה שאדם מתכסה בה מן הזרם ומן המטר אבריאמנ"ט בלע"ז: (יט) למועדים · למנות בו זמנים ורגלים: שמש ידע מבואו · אבל ירח לא ידע מבואו פעמים שבא בארוכה פעמים שבא בקצרה: (כ) תשת חשך ויהי לילה · בכל יום אתה מחשיך ומעריב את השמש והווה לילה ובו תרמוש כל חיתו יער: (כב) תזרח השמש יאספון.

מצודת ציון

ברושים · שם אילן סרק: (יח) ליעלים · שם חיה יעל: לשפנים · שם חיה בפן: (כ) תרמש · ענין ההלוך וההזזה ממקום למקום כמו ובכל החיה הרומשת (בראשית א'): (כב) ואל מעונתם · כמו ובמעונתם וכמוהו ואל הארון תתן (שמות כ"ה) ומשפטו ובהארון: ירבצון · היא השכיבה לנוח: (כד) מה רבו · מלת מה באה להפלגת הדבר כמו מה רב טובך (לעיל ל"א): רבו ·

מצודת דוד

שמה: (יז) אשר שם · על ארזי הלבנון יעשו הצפרים לעצמן קן ומקום מדור ואלו נברא הארזים לתועלת הצפרים: ברושים ביתה · מקום מדורה על הברושים ואלו נבראו לתועלתה: (יח) ליעלים · למדור היעלים וכן סלעים להיות מחסה לשפנים ור"ל על הכל ישגיח לתת לכל אחד לפי טבעו ומנהגו: (יט) למועדים · למנות על ידה מועדי ה' לפי עת חדושה: ידע מבואו · יודע סוף דרך בואו ולא ישנה סדר מהלכו ולא כן הירח כי פעמים בא בארוכה פעמים בקצרה כן אז"ל: (כ) תשת · שמת את החושך ועשית גבולו להיות בלילה: בו · בעת הלילה תלך חית היער על כי בלילה אינם מצוים בני אדם כמו ביום: (כא) הכפירים · אז ישאגו הכפירים לשאת טרף: ולבקש · שואגים לבקש מאל מאכלם: (כב) יאספון · יאספו עצמם ללכת למקום מחבואם: ואל מעונותם · רובצים במקום מדורם ולא יצאו ביום החלה: (כג) יצא · אז בזריחת השמש עת שבו החיות למקומם יצא אדם אל השדה לעשות מלאכתו ויתעכב שמה עד הערב עת ישובו החיות ללכת: (כד) מה רבו · מה מאד רבו:

כלם

עשית מלאה הארץ קנינך: כה זה הים גדול
ורחב ידים שם רמש ואין מספר חיות קטנות עם
גדלות: כו שם אניות יהלכון לויתן זה יצרת לשחק
בו: כז כלם אליך ישברון לתת אכלם בעתו: כח תתן
להם ילקטון תפתח ידך ישבעון טוב: כט תסתיר
פניך יבהלון תסף רוחם יגועון ואל עפרם ישובון:
ל תשלח רוחך יבראון ותחדש פני אדמה: לא יהי

רש"י

בהסתרים ונחבאים שם מבני אדם ואז כל אדם יצא לפעלו: (כד) קנינך. מקנה קנין שלך כמו (בראשית י"ד) קונה שמים וארץ. הכל קנוי לך: (כה) ורחב ידים. מקום רחב לריי"ש בלע"ז: (כו) לשחק בו. שלש שעות ביום כך אמרו רבותינו במסכת עבודת כוכבים וכך מפורש בספר (איוב מ') התשחק בו כצפור: (כט) תסף רוחם. לשון כליון כמו (לעיל ע"ג) ספו תמו: (ל) תשלח רוחך. בתחיית המתים:

מצודת דוד

כלם. כל מעשיך עשית בחכמה: קנינך. כל הדברים הממלאים את העולם שלך המה וקנוים לך: (כה) זה הים. הים הזה הידוע והנראה גדול הוא באורך ורחבת מקום: שם רמש. שם יש רמש והזזת בריות ואין מספר להם: חיות וגו'. כי כל מה שיש ביבשה יש בים: (כו) שם אניות יהלכון. והוא ממפלאות ה' אשר נתן חכמה בלב מנהיגי הספינה להשיטה אל המקום הנרצה: לויתן זה. את זה הלויתן הידוע ברוב גדלו אותו יצרת להיות משחק ומטייל בים ההוא ולא יחת מכל הבריות והמה לו למאכל: (כז) כלם. כל הבריות שבעולם יקוו אליך לתת מאכלם לכ"א בזמן הצריך לו: (כח) תתן. אתה תתן להם מזונם אשר ילקטון ואתה תפתח ידך והמה ישבעון טוב ור"ל פעמים במצומצם עד ילקטו מעט מעט ופעמים בהרוחה עד ישבעון טוב: (כט) תסתיר פניך. אבל בעת תסתיר מהם פניך מכל וכל אזי יאחזם בהלה ופחד: תסף. כאשר תאסף רוחם אל מקום גניזתם אז יגועון וישובו לעפרם אשר נבראו ממנה: (ל) תשלח. וכאשר תשלח רוח החיוני בפגרי המתים בזמן התחיה אז יבראון כבתחלה ותחדש בהם פני האדמה (ועם כי בראשונה יאמר על כל החי עתה ידבר על האדם לבד שהוא מבחר הברואים):

מצודת ציון

גדלו: (כה) ידים. ר"ל מקום: רמש. ענין הזזה: (כז) ישברון. ענין תקוה כמו שברו על ה' (לקמן קמ"ו): (כט) תסף. כמו תאסף והוא ענין מיתה והכנסת הרוח אל מקום גניזתו: יגועון. ענין מיתה:

כְּבוֹד יְהוָה לְעוֹלָם יִשְׂמַח יְהוָה בְּמַעֲשָׂיו : לב הַמַּבִּיט
לָאָרֶץ וַתִּרְעָד יִגַּע בֶּהָרִים וְיֶעֱשָׁנוּ : לג אָשִׁירָה לַיהוָה
בְּחַיָּי אֲזַמְּרָה לֵאלֹהַי בְּעוֹדִי : לד יֶעֱרַב עָלָיו שִׂיחִי
אָנֹכִי אֶשְׂמַח בַּיהוָה : לה יִתַּמּוּ חַטָּאִים ׀ מִן־הָאָרֶץ
וּרְשָׁעִים ׀ עוֹד אֵינָם בָּרְכִי נַפְשִׁי אֶת־יְהוָה הַלְלוּ־יָהּ :
קה א הוֹדוּ לַיהוָה קִרְאוּ בִּשְׁמוֹ הוֹדִיעוּ בָעַמִּים
עֲלִילוֹתָיו : ב שִׁירוּ־לוֹ זַמְּרוּ־לוֹ שִׂיחוּ בְּכָל־נִפְלְאוֹתָיו :
ג הִתְהַלְלוּ בְּשֵׁם קָדְשׁוֹ יִשְׂמַח לֵב ׀ מְבַקְשֵׁי יְהוָה :
ד דִּרְשׁוּ יְהוָה וְעֻזּוֹ בַּקְּשׁוּ פָנָיו תָּמִיד : ה זִכְרוּ נִפְלְאוֹתָיו
אֲשֶׁר־עָשָׂה מֹפְתָיו וּמִשְׁפְּטֵי־פִיו : ו זֶרַע אַבְרָהָם עַבְדּוֹ בְּנֵי

רש"י

(לב) יגע בהרים ויעשנו. כמו שמפורש בסיני (שמות י"ט) והר סיני עשן כולו: (לג) בעודי. כמו בעודני חי (דברים ל"א): (לה) יתמו חטאים. חוטאים: קה (א) עלילותיו. מעלליו: (ג) התהללו בשם קדשו. התפארו במעוז שם

מצודת ציון

(לב) ותרעד. מלשון רעד ורטט: (לד) יערב. ענין מתיקות כמו וערבה לה' מנחת (מלאכי ג'): שיחי. דבורי כמו שיח לארץ (איוב י"ב): (לה) יתמו. מלשון תם והשלמה: אינם. אין להם:

מצודת דוד

(לא) יהי כבוד. כבודו יתמיד כל ימי עולם על כי נראה פלאי ברואיו והשגחתו על כל: ישמח ה' במעשיו. כי לב"ו יבא לפעמים עצבון במעשה ידיו כאשר תהיינה לרעתו אבל לא כן בהמקום ב"ה: (לב) ותרעד. משא"כ ב"ו אשר לפעמים ירעד הוא ממעשה ידיו: ויעשנו. יהיו שרופים ויעלו העשן: (לג) בחיי. בעת אני חי: בעודי. בעוד אני בקיומי וכפל הדבר במ"ש: (לד) יערב. יומתק עליו תפלתי לקבלה ברצון ואשמח אני בישועתו: (לה) יתמו. תפלתי היא שיתמו החטאים ר"ל שבני אדם יתגברו על יצרם ולא יעשו חטאים וא"כ לא יהיו עוד רשעים בעולם: ברכי. כאשר כן יהיה תברך נפשי את ה' וגם אתם כולכם הללו יה על זאת: קה (א) בשמו. המיוחד לו לבדו המורה על גדולתו: הודיעו. פרסמו בין העמים פלאי מעשיו: (ב) שירו לו. בפה: זמרו לו. בכלי שיר: שיחו. דברו בתמידות בכל נפלאותיו: (ג) התהללו. שבחו א"ע להתפאר בשם קדשו אשר יורה על יכלתו: ישמח לב. למען ישמח לב כל א' מבקשי ה' בשמעו כל אלה: (ד) ועזו. דרשו לראות לכם עוזו ויכלתו: (ה) ומשפטי פיו. המשפטים

יַעֲקֹב בְּחִירָיו׃ ז הוּא יְהוָה אֱלֹהֵינוּ בְּכָל־הָאָרֶץ מִשְׁפָּטָיו׃
ח זָכַר לְעוֹלָם בְּרִיתוֹ דָּבָר צִוָּה לְאֶלֶף דּוֹר׃ ט אֲשֶׁר
כָּרַת אֶת־אַבְרָהָם וּשְׁבוּעָתוֹ לְיִשְׂחָק׃ י וַיַּעֲמִידֶהָ לְיַעֲקֹב
לְחֹק לְיִשְׂרָאֵל בְּרִית עוֹלָם׃ יא לֵאמֹר לְךָ אֶתֵּן אֶת־
אֶרֶץ כְּנָעַן חֶבֶל נַחֲלַתְכֶם׃ יב בִּהְיוֹתָם מְתֵי מִסְפָּר
כִּמְעַט וְגָרִים בָּהּ׃ יג וַיִּתְהַלְּכוּ מִגּוֹי אֶל־גּוֹי מִמַּמְלָכָה אֶל־
עַם אַחֵר׃ יד לֹא־הִנִּיחַ אָדָם לְעָשְׁקָם וַיּוֹכַח עֲלֵיהֶם

ר ש " י

קדשו שיש לכם שמרון כמותו·התהללו פורוונטי"ן וו"ש בלע"ז: (ח) דבר צוה לאלף דור·התורה אשר צוה להודיעה בעולם לאחר אלף דור וראה שאין העולם מתקיים בלא תורה והעביר מהם תתקע"ד דורות·ויש לפתור כפשוטו זכר לישראל את בריתו אשר צוה והבטיח לשמור להם לאלף דור כענין שנא׳ (דברים ז׳) שומר הברית והחסד לאהביו ולשומרי מצותיו לאלף דור: (יא) לאמר לך אתן את ארץ כנען וגו׳ · הוא הברית אשר כרת להם: (יג) ויתהלכו מגוי אל גוי · אברהם גר בארץ פלשתים ובמצרים] ובארץ כנען וכן יצחק וכן יעקב כולם גלו מגרות לגרות: (יד) ויוכח עליהם מלכים·וינגע ה׳ את פרעה (בראשית

מצודת דוד

שעשה בעובדי כוכבים במאמר פיו: (ו) זרע אברהם · אתם זרע אברהם עבדו ובני יעקב הנבחרים לה׳ מזרעו של אברהם מבין בני ישמעאל ועשו: (ז) הוא וגו׳ · ר"ל פי משפטיו שולטים בכל הארץ הוא אלהינו: (ח) זכר · הברית שכרת זוכר לעולם: דבר צוה · הברית היה על הדבר אשר גזר ואמר לשמור החסד לאלף דור כמ"ש שומר הברית והחסד וגו׳ לאלף דור (דברים ז׳): (ט) אשר כרת · על הדבר אשר עליו כרת ברית עם אברהם ועליו היתה השבועה ליצחק: (י) ויעמידה · הברית היא העמידה ליעקב לחוק קבוע: לישראל וגו׳ · כפל הדבר כמ"ש: (יא) לך אתן · ולא לישמעאל ועשו עם שהמה מזרעם: חבל נחלתכם · מה שהיא עתה חבל נחלתכם: (יב) בהיותם · בעוד היותם אנשי מספר בחשבון היותר מעט והיו בה כגרים בארץ: (יג) ויתהלכו · לא ישבו במקום א׳ אבל הלכו מגוי האחד אל גוי האחר וממלכה זו וגו׳ · ודרך בני המדינה לעשוק הנכרי הבא לדור בלי קבע: (יד) ויוכח · למענם הוכיח במכאוב את מלך מצרים ומלך פלשתים על כי לקחו את שרה · (ועם כי לא הוכיח מי בעבור יצחק אמר עליהם לפי שזה היה סבה שלא נגע אבימלך ברבקה

מצודת ציון

קה (ט) לישחק · כמו ליצחק: (יא) חבל · מהוז וחלק כמו מחבל בני יהודה (יהושע י"ט): (יב) מתי מספר · אנשי מספר: (יד) לעשקם ·

אשתו

מְלָכִים: טו אַל־תִּגְּעוּ בִמְשִׁיחָי וְלִנְבִיאַי אַל־תָּרֵעוּ:
טז וַיִּקְרָא רָעָב עַל־הָאָרֶץ כָּל־מַטֵּה־לֶחֶם שָׁבָר: יז שָׁלַח
לִפְנֵיהֶם אִישׁ לְעֶבֶד נִמְכַּר יוֹסֵף: יח עִנּוּ בַכֶּבֶל רַגְלָיו רגלו ק׳
בַּרְזֶל בָּאָה נַפְשׁוֹ: יט עַד־עֵת בֹּא־דְבָרוֹ אִמְרַת יְהוָה
צְרָפָתְהוּ: כ שָׁלַח מֶלֶךְ וַיַּתִּירֵהוּ מֹשֵׁל עַמִּים וַיְפַתְּחֵהוּ:
כא שָׂמוֹ אָדוֹן לְבֵיתוֹ וּמֹשֵׁל בְּכָל־קִנְיָנוֹ: כב לֶאְסֹר

רש"י

י"ב) כי עצר עצר ה' בעד כל רחם לבית אבימלך (שם כ'): (טו) אל תגעו במשיחי · בגדולי · כל משיחה לשון שררה וגדולה: (טז) ויקרא רעב · כדי להגלותם למצרים (מצאתי): (יז) שלח לפניהם איש · (שם מ"ה) וישלחני אלהים לפניכם ואיזה איש זה יוסף שנמכר: (יח) ברזל באה נפשו · א"ר הונא בר אידי שרתוע עשתה לו תחת זקנו שאם ירכין פניו השרתוע מכהו · שרתוע פירוש ספוד: (יט) עד עת בא דברו · של הקב"ה לקיים גזירתו שיתגלגל הדבר וירדו ישראל למצרים: אמרת ה' צרפתהו · בחנתהו ליוסף שנתנסה וכבש את יצרו באשת אדוניו ועליה נתייסר ונצרף ביסורין לתתו אל בית הסוהר: (כ) שלח מלך ויתירהו · שלח פרעה מלך מצרים שלוחיו ויתירהו · (שלח) מושל עמים הוא פרעה ויפתחהו: (כב) לאסור

מצודת ציון

מל' עושק וגזל: (טז) מטה · על כי הדרך להשען על המטה הושאל מלת מטה על המשענה: (יח) ענו · מלשון עינוי: בכבל · בשלשלאות כמו בכבלי ברזל (לקמן קמ"ט): (כ) ויפתחהו · ענין התרת קשרי המאסר כמו מוסר מלכים פתח (איוב

מצודת דוד

אשתו): (טו) אל תגעו · במכאוב שהכיה כאלו אמר אל תגעו וגו' ולאבימלך נאמר בפירוש: במשיחי · ר"ל בגדולי ונסיכי וכן למשיחו לכורש (ישעיה מ"ה): ולנביאי · כי האבות היו נביאים: אל תרעו · אל תעשו רעה: (טז) ויקרא · וכאשר קרא רעב על הארץ ושבר כל משען לחם:

(יז) שלח לפניהם · לפני יעקב ובניו הנזכרים למעלה שאמר זרע וגו' בני יעקב בחיריו לפניהם שלח את יוסף ונמכר לעבד: (יח) ענו בכבל רגלו · ענו אותו לשום רגלו בכבל ונפשו באה בכבלי ברזל ועם כי גופו באה בברזל אמר נפשו כי גם הנפש תעונה בעינוי הגוף · או נפשו הוא כמו גופו וכן ירקם נפשו (ישעיה כ"ט): (יט) עד עת · ישב במאסר עד עת בא דבר פתרון החלום לפרעה: אמרת ה' · או אמרת ה' צרפה אמרי יוסף ר"ל דבר ה' היה בפיו לפתור החלום בפתרון צרוף מבלי סיג ושגיאה: (כ) שלח · בעבור החלום שלח פרעה להתירו ממאסרו: משל וגו' · כפל הדבר במ"ש: (כא) שמו · פרעה שם את יוסף להיות אדון על ביתו:

שָׂרָיו בְּנַפְשׁוֹ וּזְקֵנָיו יְחַכֵּם: כג וַיָּבֹא יִשְׂרָאֵל מִצְרָיִם
וְיַעֲקֹב גָּר בְּאֶרֶץ־חָם: כד וַיֶּפֶר אֶת־עַמּוֹ מְאֹד וַיַּעֲצִמֵהוּ
מִצָּרָיו: כה הָפַךְ לִבָּם לִשְׂנֹא עַמּוֹ לְהִתְנַכֵּל בַּעֲבָדָיו:
כו שָׁלַח מֹשֶׁה עַבְדּוֹ אַהֲרֹן אֲשֶׁר בָּחַר־בּוֹ: כז שָׂמוּ־בָם
דִּבְרֵי אֹתוֹתָיו וּמֹפְתִים בְּאֶרֶץ חָם: כח שָׁלַח חֹשֶׁךְ
וַיַּחְשִׁךְ וְלֹא מָרוּ אֶת־דְּבָרָיו דברו ק׳: כט הָפַךְ אֶת־מֵימֵיהֶם
לְדָם וַיָּמֶת אֶת־דְּגָתָם: ל שָׁרַץ אַרְצָם צְפַרְדְּעִים בְּחַדְרֵי
מַלְכֵיהֶם: לא אָמַר וַיָּבֹא עָרֹב כִּנִּים בְּכָל־גְּבוּלָם: לב נָתַן
גִּשְׁמֵיהֶם בָּרָד אֵשׁ לֶהָבוֹת בְּאַרְצָם: לג וַיַּךְ גַּפְנָם
וּתְאֵנָתָם וַיְשַׁבֵּר עֵץ גְּבוּלָם: לד אָמַר וַיָּבֹא אַרְבֶּה

רש״י

שריו בנפשו · לשון קשר הוא זה כמו (ש״א י״ח) ונפש יהונתן נקשרה בנפש דוד · כשפתר החלום חבבוהו כלם · א״ר אידי שרו כתיב זה היה פוטיפר: (כד) ויפר · הקב״ה: את עמו · הפרה והרבה אותם: (כח) ולא מרו את דברו · המכות שלוה עליהם באו במלותיו ולא שינו את דברו: (ל) שרץ ארצם צפרדעים · א״ר יוחנן בכל מקום שהיו רוצים מים היו רובצין צפרדעים:

מצודת דוד

(כב) לאסר · המשילו ממשל רב לאסור שריו בנפשו וברצונו מבלי מוחה: וזקניו יחכם · למד חכמה עם זקני פרעה: (כג) ויבוא · ע״ז בא ישראל למצרים: בארץ חם · הוא מצרים הבא מחם וכפל הדבר במ״ש: (כד) ויפר · הפרה והרבה את עמו: ויעצימהו · חזקו יותר מן צריו אנשי מצרים: (כה) הפך לבם · המקום הפך לב מצרים לשנוא את עמו: להתנכל · להשוב בעבדיו מחשבה רעה וערמה: (כז) שמו בם · משה ואהרן שמו במצרים: (כח) ויחשך · החשיך את הארץ: ולא מרו · האותות לא מרו דבר ה׳ וכאשר צוה כן היה וכן באו: (ל) שרץ ארצם · ר״ל מימי ארצם: בחדרי · באו בחדרי מלכיהם: (לב) נתן גשמיהם ברד · במקום הגשם ירד הברד: אש להבות · אש מתלהב ובוער ירד עם הברד

מצודת ציון

י״ג): (כב) בנפשו · ברצונו כמו אל תתנני בנפש צרי (לעיל כ״ז): (כה) להתנכל · ענין מחשבה רעה וערמה כמו ויתנכלו אותו להמיתו (בראשית ל״ז): (כח) מרו · ענין מרד וסרוב: (ל) שרץ · ענין הגולדים עם הרבוי: צפרדעים ·

וְיֶלֶק וְאֵין מִסְפָּר׃ לה וַיֹּאכַל כָּל־עֵשֶׂב בְּאַרְצָם וַיֹּאכַל
פְּרִי אַדְמָתָם׃ לו וַיַּךְ כָּל־בְּכוֹר בְּאַרְצָם רֵאשִׁית לְכָל־
אוֹנָם׃ לז וַיּוֹצִיאֵם בְּכֶסֶף וְזָהָב וְאֵין בִּשְׁבָטָיו כּוֹשֵׁל׃
לח שָׂמַח מִצְרַיִם בְּצֵאתָם כִּי־נָפַל פַּחְדָּם עֲלֵיהֶם׃ לט פָּרַשׂ
עָנָן לְמָסָךְ וְאֵשׁ לְהָאִיר לָיְלָה׃ מ שָׁאַל וַיָּבֵא שְׂלָו שליו ק׳
וְלֶחֶם שָׁמַיִם יַשְׂבִּיעֵם׃ מא פָּתַח צוּר וַיָּזוּבוּ מָיִם הָלְכוּ
בַּצִּיּוֹת נָהָר׃ מב כִּי זָכַר אֶת־דְּבַר קָדְשׁוֹ אֶת־אַבְרָהָם
עַבְדּוֹ׃ מג וַיּוֹצִא עַמּוֹ בְשָׂשׂוֹן בְּרִנָּה אֶת־בְּחִירָיו׃ מד וַיִּתֵּן
לָהֶם אַרְצוֹת גּוֹיִם וַעֲמַל לְאֻמִּים יִירָשׁוּ׃ מה בַּעֲבוּר ׀
יִשְׁמְרוּ חֻקָּיו וְתוֹרֹתָיו יִנְצֹרוּ הַלְלוּ־יָהּ׃ קו א הַלְלוּ יָהּ הוֹדוּ

רש"י

(מ) שאל ויבא שליו · שאלו ישראל בשר ויבא לו הקב"ה שלוים: (מא) הלכו בציות נהר · הלכו נהרות מן הבאר בארץ ציה: (מב) כי זכר · הקב"ה את דבר קדשו אשר עם אברהם עבדו שהבטיחו (בראשית ט"ו) ואחרי כן יצאו ברכוש

מצודת ציון

הוא ארץ המים: (לו) אונם · ענין כח כמו מרוב אונים (ישעיה מ׳): (לז) כושל · ענין נפילת התגברות ורפיון הכח ויאמר כן גם על הרבות העוני: (לט) למסך · כן יקרא המסך אשר ממעל גם המחיצה לפנים כמו ואת מסך הפתח (שמות כ"ו) והענן בלכתם הלך לפניהם ובנוחם סכבם ממעל: (מ) שליו · מין עוף שמן: (מא) ויזובו · נטפו: (מד) ועמל · עושר האדם נקרא עמל כי בא בעמל רב וביגיעה:

מצודת דוד

הברד כמ"ש ותהלך אש ארצה (שמות ט׳): (לג) ויך · הברד הכה עצי גפנם ותאנתם: (לד) וילק · וגם מין ילק ואין מספר להם: (לו) ראשית · הראשון מכל בניהם הבאים מהם וכפל הדבר במ"ש: (לז) ואין בשבטיו · בכל בני שבטיו לא היה מי כושל בעונו: (לח) פחדם · של ישראל נפלו על מצרים: (לט) למסך · להיות סוכך עליהם: ואש · פרש עמוד אש להאיר את הלילה: (מ) שאל · ישראל שאלו בשר והביא שליו: ולחם שמים · הוא המן: (מא) הלכו בציות · במקום ציה ומדבר הלכו המים כמו נהר: (מב) כי זכר · ה׳ זכר את דבר קדשו אשר הבטיח את אברהם עבדו: (מה) בעבור · כל הטובה הזאת עשה ה׳ להם למען ישמרו חוקיו וגו׳: הללויה: לזה הללו את ה׳ על

לַיהֹוָה כִּי־טוֹב כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃ ב מִי יְמַלֵּל גְּבוּרוֹת
יְהֹוָה יַשְׁמִיעַ כָּל־תְּהִלָּתוֹ׃ ג אַשְׁרֵי שֹׁמְרֵי מִשְׁפָּט עֹשֵׂה
צְדָקָה בְכָל־עֵת׃ ד זָכְרֵנִי יְהֹוָה בִּרְצוֹן עַמֶּךָ פָּקְדֵנִי
בִּישׁוּעָתֶךָ׃ ה לִרְאוֹת ׀ בְּטוֹבַת בְּחִירֶיךָ לִשְׂמֹחַ בְּשִׂמְחַת
גּוֹיֶךָ לְהִתְהַלֵּל עִם־נַחֲלָתֶךָ׃ ו חָטָאנוּ עִם־אֲבוֹתֵינוּ
הֶעֱוִינוּ הִרְשָׁעְנוּ׃ ז אֲבוֹתֵינוּ בְמִצְרַיִם ׀ לֹא־הִשְׂכִּילוּ
נִפְלְאוֹתֶיךָ לֹא זָכְרוּ אֶת־רֹב חֲסָדֶיךָ וַיַּמְרוּ עַל־יָם בְּיַם־
סוּף׃ ח וַיּוֹשִׁיעֵם לְמַעַן שְׁמוֹ לְהוֹדִיעַ אֶת־גְּבוּרָתוֹ׃
ט וַיִּגְעַר בְּיַם־סוּף וַיֶּחֱרָב וַיּוֹלִיכֵם בַּתְּהֹמוֹת כַּמִּדְבָּר׃
י וַיּוֹשִׁיעֵם מִיַּד שׂוֹנֵא וַיִּגְאָלֵם מִיַּד אוֹיֵב׃ יא וַיְכַסּוּ־

רש"י

גדול ודור רביעי ישובו הנה: קו (ד) ברצון עמך · בהרצותך לעמך: (ז) וימרו על ים · היו מקטני אמנה אומרים כשם שאנו עולים מכאן מצד זה אף המצרים עולים מצד אחר ויבואו אחרינו עד שרמז הקב"ה לים והקיאם ליבשה אז וירא ישראל את מצרים מת על שפת הים (שמות ט"ו) לפיכך ויאמינו בה' אבל מתחלה לא האמינו · מצאתי: (ט) ויוליכם בתהומות כמדבר · יש סוף הים במדבר דכתיב (שם י"ד) סגר עליהם

מצודת דוד

טובה שעשה לאבותינו: קו (א) כי טוב · כי הוא טוב ומאתו לא תצא רעה כי עד עולם עושה חסד: (ב) מי ימלל · מי יוכל לספר כל גבורות ה' ומי יוכל להשמיע כל תהלתו: (ג) אשרי שמרי משפט · אשרי לאלה השומרים משפטי התורה ועושים צדקה בכל עת כי זה יחשב להלול אל המקום כי הרודף אחר התורה יורה בזה גדולת הנותן את התורה: (ד) זכרני · התפלל דוד על עצמו ואמר זכור גם אותי כשתהיה מרוצה לעמך ופקדני לטובה בעת בא ישועתך: (ה) להתהלל · להשתבח עם ישראל נחלתך לומר ראו כי בנו בחר ה' ואפס בלעדינו: (ו) חטאנו עם אבותינו · כמו שאבותינו חטאו כן אנחנו חטאנו: (ז) במצרים · בצאתם ממצרים: לא השכילו · לא נתנו לב להשכיל הנפלאות שעשית במצרים: בים סוף · עודם בים סוף מרו בה' ואמרו כשם שאנו עולים מצד זה כך מצרים עולים מצד אחר וירדפו אחרינו: (ח) למען שמו · שלא יחולל כי פן יאמרו מבלתי יכולת וגו': (ט) בתהומות · בעומק הים הוליכם בחרבה כבמקום מדבר מבלי מים: (י) ויושיעם · בזה הושיעם מיד

מצודת ציון

קו (ב) ימלל · מלשון מלה ודבור: (ד) פקדני · ענין השגחה וזכרון: (ז) וימרו · מרדו וסרבו: (ט) ויחרב ·

מַיִם צָרֵיהֶם אֶחָד מֵהֶם לֹא נוֹתָר׃ יב וַיַּאֲמִינוּ בִדְבָרָיו יָשִׁירוּ
תְּהִלָּתוֹ׃ יג מִהֲרוּ שָׁכְחוּ מַעֲשָׂיו לֹא־חִכּוּ לַעֲצָתוֹ׃
יד וַיִּתְאַוּוּ תַאֲוָה בַּמִּדְבָּר וַיְנַסּוּ־אֵל בִּישִׁימוֹן׃ טו וַיִּתֵּן
לָהֶם שֶׁאֱלָתָם וַיְשַׁלַּח רָזוֹן בְּנַפְשָׁם׃ טז וַיְקַנְאוּ לְמֹשֶׁה
בַּמַּחֲנֶה לְאַהֲרֹן קְדוֹשׁ יְהוָה׃ יז תִּפְתַּח־אֶרֶץ וַתִּבְלַע
דָּתָן וַתְּכַס עַל־עֲדַת אֲבִירָם׃ יח וַתִּבְעַר־אֵשׁ בַּעֲדָתָם
לֶהָבָה תְּלַהֵט רְשָׁעִים׃ יט יַעֲשׂוּ־עֵגֶל בְּחֹרֵב וַיִּשְׁתַּחֲווּ
לְמַסֵּכָה׃ כ וַיָּמִירוּ אֶת־כְּבוֹדָם בְּתַבְנִית שׁוֹר אֹכֵל

רש"י

המדבר וגו'· דרך שלשת ימים וגו' (שמות ה') : (יג) לא חכו לעצתו · לא קוו לו : (יד) ויתאוו תאוה · מי יאכילנו בשר (במדבר י"א) : (טו) וישלח רזון בנפשם · ואף ה' חרה בעם (שם) : (טז) ויקנאו למשה · במדבר הכעיסוהו · כמו קנאוני בלא אל (דברים ל"ב) מנאתי : (יז) תפתח ארץ וגו' · נראה שחלק כבוד לבני קרח מלהזכיר אכיסם תלה הקלקלה בדתן ואבירם: (יח) ותבער אש· ותאכל את וגו' מקריבי הקטורת (במדבר י"ז) : (כ) אבל עשב · אין לך מתועב ומשוקץ מן השור בשעה שהוא אוכל עשב

מצודת ציון

ענין יובש : (יג) חכו · ענין המתנה כמו לכן חכו לי (צפניה ג') : (יד) בישימון · במדבר שממה : (טו) רזון · מלשון רזות וכחשות : (טז) ויקנאו · ענין כעס כמו הם קנאוני (דברים ל"ב) : (יח) תלהט· ענין לסבה : (יט) למסכה · דבר הניתך ממתכת כמו אלהי מסכה (שמות ל"ד) : (כ) וימירו · מלשון

מצודת דוד

מצרים : (יב) ויאמינו · אז האמינו בדבר ה' ושרו שירת הים כאשר ראו את מצרים מת על שפת הים : (יג) מהרו · בזמן מועט שכחו מעשה ה' והתלוננו במרה על מרירת המים : לא חכו · לא המתינו עד ישמעו עצת ה' מה היא כאשר באמת המתיק להם המים : (יד) ויתאוו תאוה · זהו מה שאמרו מי יאכילנו בשר : וינסו · אם יוכל למלאות שאלתם : (טו) ויתן וגו' · הוריד להם השליו : וישלח רזון · לא נעשו שמנים מאכילת השליו כי אדרבה נעשו עוד רזים וכחושים והוא משל על הפורעניות הבאה עליהם בעבור זה: (טז) ויקנאו· והכעיסו למשה במחנה בפרסום רב והם קרח ועדתו שקנאו למשה ולאהרן : (יח) בעדתם · הם החטאים ומאתים איש מקריבי הקטורת: להבה וגו' · כפל הדבר במ"ש : (יט) בחרב · במקום אשר קבלו התורה : (כ) וימירו·תלפו כבוד המקום בתבנית שור:כבודם· כבוד שמקום אלא שכינה הכתוב

עֵשֶׂב: כא שָׁכְחוּ אֵל מוֹשִׁיעָם עֹשֶׂה גְדֹלוֹת בְּמִצְרָיִם:
כב נִפְלָאוֹת בְּאֶרֶץ חָם נוֹרָאוֹת עַל־יַם־סוּף: כג וַיֹּאמֶר
לְהַשְׁמִידָם לוּלֵי מֹשֶׁה בְחִירוֹ עָמַד בַּפֶּרֶץ לְפָנָיו לְהָשִׁיב
חֲמָתוֹ מֵהַשְׁחִית: כד וַיִּמְאֲסוּ בְּאֶרֶץ חֶמְדָּה לֹא־הֶאֱמִינוּ
לִדְבָרוֹ: כה וַיֵּרָגְנוּ בְאָהֳלֵיהֶם לֹא שָׁמְעוּ בְּקוֹל יְהוָה:
כו וַיִּשָּׂא יָדוֹ לָהֶם לְהַפִּיל אוֹתָם בַּמִּדְבָּר: כז וּלְהַפִּיל
זַרְעָם בַּגּוֹיִם וּלְזָרוֹתָם בָּאֲרָצוֹת: כח וַיִּצָּמְדוּ לְבַעַל
פְּעוֹר וַיֹּאכְלוּ זִבְחֵי מֵתִים: כט וַיַּכְעִיסוּ בְּמַעַלְלֵיהֶם
וַתִּפְרָץ־בָּם מַגֵּפָה: ל וַיַּעֲמֹד פִּינְחָס וַיְפַלֵּל וַתֵּעָצַר
הַמַּגֵּפָה: לא וַתֵּחָשֶׁב לוֹ לִצְדָקָה לְדֹר וָדֹר עַד־עוֹלָם:

רש"י

שהוא מוציא פרש רעה והוא מלוכלך בה · ס"א ברירו: (כד) וימאסו בארץ חמדה · בשלחם מרגלים והוציאו דבה על הארץ (במדבר ט"ו): (כו) וישא ידו · בשבועה: (כז) ולהפיל זרעם בגוים · מאותה שעה נגזר עליהם חורבן הבית שהרי ליל תשעה באב היה ואמר הקב"ה הם בכו בכייה של

מצודת דוד

הכתוב: אכל עשב · הזכירו בגנותו שמלכלך העשב בריקו ואוכלו: (כג) ויאמר · חשב ה' להשמידם: לולי משה · אם לא היה משה עומד בפרץ וגו' ואחז במשל כעומד במקום פרצת הגדר לבלי תת לבוא דרך בה ור"ל בתפלתו בטל החמה ולולי הוא היה משמידם: (כד) וימאסו · ע"י תלונת המרגלים: לדברו · שהבטיח לרשת אותה: (כה) לא שמעו · לא האמינו בקול דברו: (כו) וישא ידו · נשא ידו בשבועה עליהם להפיל וגו': (כז) ולהפיל וגו' · כי אז נגזר עליהם הגלות והוקבע בכיה לדורות: בארצות · רצה לומר בארצות הגוים: (כח) ויצמדו · חברו עצמם לבעל פעור ואכלו זבחי עבודת כוכבים שהיא דבר שאין בה חיות כמת: (כט) ותפרץ בם מגפה · המגפה נתחזקה בהם כי רבים מתו: (ל) ויעמד · קם מתוך העדה ועשה דין ומשפט בזמרי ועי"ז נעצרה המגפה: (לא) ותחשב · המשפט הזה נחשב לו לזכות ולצדקה להיות

מצודת ציון

תמורה וחלוף: (כה) וירגנו · ענין תלונה ותרעומות כמו דברי נרגן (משלי י"ח): (כז) ולזרותם · לפזרם כמו תזרם לרוח (יחזקאל ה'): (כח) ויצמדו · ענין דבוק וחבור כמו צמיד פתיל (במדבר י"ט): (כט) ותפרץ · ענין התחזקות כמו מה פרצת (בראשית ל"ח): (ל) ויפלל · ענין דין ומשפט כמו ונתן בפלילים (שמות כ"א): ותעצר · ענין

לב וַיַּקְצִיפוּ עַל־מֵי מְרִיבָה וַיֵּרַע לְמֹשֶׁה בַּעֲבוּרָם׃
לג כִּי־הִמְרוּ אֶת־רוּחוֹ וַיְבַטֵּא בִּשְׂפָתָיו׃ לד לֹא־
הִשְׁמִידוּ אֶת־הָעַמִּים אֲשֶׁר אָמַר יְהוָה לָהֶם׃ לה וַיִּתְעָרְבוּ
בַגּוֹיִם וַיִּלְמְדוּ מַעֲשֵׂיהֶם׃ לו וַיַּעַבְדוּ אֶת־עֲצַבֵּיהֶם וַיִּהְיוּ
לָהֶם לְמוֹקֵשׁ׃ לז וַיִּזְבְּחוּ אֶת־בְּנֵיהֶם וְאֶת־בְּנוֹתֵיהֶם
לַשֵּׁדִים׃ לח וַיִּשְׁפְּכוּ דָם נָקִי דַּם־בְּנֵיהֶם וּבְנוֹתֵיהֶם אֲשֶׁר
זִבְּחוּ לַעֲצַבֵּי כְנָעַן וַתֶּחֱנַף הָאָרֶץ בַּדָּמִים׃ לט וַיִּטְמְאוּ
בְמַעֲשֵׂיהֶם וַיִּזְנוּ בְּמַעַלְלֵיהֶם׃ מ וַיִּחַר־אַף יְהוָה בְּעַמּוֹ
וַיְתָעֵב אֶת־נַחֲלָתוֹ׃ מא וַיִּתְּנֵם בְּיַד־גּוֹיִם וַיִּמְשְׁלוּ בָהֶם

רש״י

חנם ואני אקבע להם בכייה לדורות: (לג) כי המרו · משה ואהרן: את רוחו · כשמעו נא המורים: ויבטא בשפתיו · שבועה לכן לא תביאו את הקהל הזה וגו׳ (שם): (לד) לא השמידו · בימי יהושע: את העמים · אשר אמר ה׳ להם (דברים כ׳) לא תחיה כל נשמה (שמות כ״ג) לא ישבו בארצך והם הניחום לשבת בקרבם למס עובד: (מא) ויתנם ביד גוים · בימי השופטים בין שופט לשופט כגון עגלון וכושן רשעתים וסיסרא

מצודת ציון

מניעה: (לב) ויקציפו · מל׳ קצף: (לג) המרו · מרדו וסרבו: רוחו · ענין דבור כמו וברוח שפתיו (ישעיה י״א): ויבטא · ענין אמירה כמו לבטא בשפתים (ויקרא ה׳): (לה) ויתערבו · מלשון תערובות: (לו) עצביהם · כן יקראו העבודות כוכבים כי מעציב לב עובדיו צועקים אליו ואינם נענים: (לח) ותחנף · תתחייב ותרשע כן תרגומו וכן יחניף את הארץ (במדבר ל״ה): (לט) ויזנו · ענין הסרה ועפ״ז תקרא המנאפת זונה כי סרה מדרכי הצניעות: (מ) ויתעב · מלשון תועבה:

מצודת דוד

שמור עד עולם כי בעבור זה נתכהן וכמו שכתוב והיתה וגו׳ כהונת עולם (במדבר כ״ה): (לב) ויקציפו · אחר זה הכעיסו את ה׳ במי מריבה ובעבורם נעשה רעה למשה למות במדבר: (לג) כי המרו · כי ישראל מרו בדבר ה׳: ויבטא · ודבר משה בשפתיו לקרותם ממרים ואמר שמעו נא המורים (שם כ״ח) ועי״ז נענש: (לד) לא השמידו · בבואם לארץ לא השמידו את העמים אשר צוה ה׳ להשמידם: (לו) ויהיו · האומות ההם היו להם למוקש כי הם הכשילום בהסתת עבודת האלילים: (לז) לשדים · אשר היו עובדים להם: (לח) ותחנף הארץ · ישוב הארץ תתחייב ותרשע בעבור רוב הדמים הנשפך בה לעבודת כוכבים: (לט) ויזנו · סרו מה׳ ברוע מעלליהם: (מא) ויתנם ביד

שְׂנְאֵיהֶם׃ מב וַיִּלְחָצוּם אוֹיְבֵיהֶם וַיִּכָּנְעוּ תַּחַת יָדָם׃
מג פְּעָמִים רַבּוֹת יַצִּילֵם וְהֵמָּה יַמְרוּ בַּעֲצָתָם וַיָּמֹכּוּ
בַּעֲוֹנָם׃ מד וַיַּרְא בַּצַּר לָהֶם בְּשָׁמְעוֹ אֶת־רִנָּתָם׃
מה וַיִּזְכֹּר לָהֶם בְּרִיתוֹ וַיִּנָּחֵם כְּרֹב חֲסָדָו חסדיו קרי׃ מו וַיִּתֵּן
אוֹתָם לְרַחֲמִים לִפְנֵי כָּל־שׁוֹבֵיהֶם׃ מז הוֹשִׁיעֵנוּ׀ יְהֹוָה
אֱלֹהֵינוּ וְקַבְּצֵנוּ מִן־הַגּוֹיִם לְהֹדוֹת לְשֵׁם קָדְשֶׁךָ לְהִשְׁתַּבֵּחַ
בִּתְהִלָּתֶךָ׃ מח בָּרוּךְ יְהֹוָה׀ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל מִן־הָעוֹלָם׀ וְעַד
הָעוֹלָם וְאָמַר כָּל־הָעָם אָמֵן הַלְלוּיָהּ׃ ספר חמישי קז א הֹדוּ

ר ש " י

ופלשתים ומדין (מגלתי) : (מג) פעמים רבות יצילם· כמה פעמים מכעיסים והוא מצילך אפו ומצילם: (מג) וימכו בעונם· נעשו שפלים בעונם:(מד) וירא בצר· מתוך צרה שנאמר וירא וגו׳· מתוך תפלה שנאמר בשמעו את רנתם· מתוך זכות אבות שנאמר· (מה) ויזכור להם בריתו· מתוך תשובה שנאמר וינחם כרב חסדיו · מתוך הקץ שנאמר הושיענו וגו׳ אף משה כללם בפסוק אחד בצר לך ומצאוך וגו׳ (שם ד׳) : (מז) הושיענו · גם עתה ה׳ אלהינו : (מח) מן העולם ועד העולם · (מן עלמא דנא הוינן ביה עד עלמא דאתן ביה · פא״א) (מן עלמא

מצודת דוד

גוים · בימי השופטים: (מב) ויכנעו· היו נכנעים תחת ידי אויביהם : (מג) פעמים וגו׳ · ע״י השופטים וכמ״ש והיה ה׳ עם השופט וגו׳ (שופטים ב׳) : ימרו · במות השופט מרו המה בה׳ בעצתם הרעה וכמ״ש והיה במות השופט ישובו והשחיתו: וימכו בעונם · בעבור עונם נעשו שפלים ועניים : (מד) וירא · ראה בצרתם בעת שמעו את תפלתם : (מה) בריתו · אשר כרת עם אבותינו ואמר ואף גם זאת בהיותם וגו׳ לכלותם להפר בריתי (ויקרא כ״ו) : וינחם · על הרעה : כרב חסדיו · ולא כפי מעשיהם : (מו) לרחמים · להיות שוביהם מרחמים עליהם לבל יכבידו עולם : (מז) הושיענו· ר״ל כמו שנתת אותנו לרחמים בחסדך הגדול כן תושיענו מן הגולה וקבצנו מן הגוים אל ארצנו להודות שמה לשם קדשך: להשתבח· לשבח את עצמנו בתהלתך כי לפי רוב התהלה שבך כן ירבה שבחנו אשר נחרת בנו מכל העמים : (מח) ברוך וגו׳ · ר״ל נאמר בהודאה ברוך ה׳ וגו׳ : מן העולם· מהתחלת העולם עד סוף העולם : ואמר כל העם· ר״ל כל העם אשר לא ידעו לברך יענו ויאמרו אמן ר״ל אמת הדבר שהוא ברוך ולזה הללו את יה כאומרים אם אנו לא נדע איך לשבח אתם היודעים הללו יה :

מצודת ציון

(מב) וילחצום · מלשון לחץ ודחק: (מג) ימרו · מרדו וסרבו : וימכו · ענין דלות ושפלות כמו ואם מך הוא (ויקרא כ״ז) : (מו) שוביהם·

לַיהוָה כִּי־טוֹב כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: ב יֹאמְרוּ גְּאוּלֵי יְהוָה
אֲשֶׁר גְּאָלָם מִיַּד־צָר: ג וּמֵאֲרָצוֹת קִבְּצָם מִמִּזְרָח וּמִמַּעֲרָב
מִצָּפוֹן וּמִיָּם: ד תָּעוּ בַמִּדְבָּר בִּישִׁימוֹן דָּרֶךְ עִיר מוֹשָׁב לֹא
מָצָאוּ: ה רְעֵבִים גַּם־צְמֵאִים נַפְשָׁם בָּהֶם תִּתְעַטָּף:
ו וַיִּצְעֲקוּ אֶל־יְהוָה בַּצַּר לָהֶם מִמְּצוּקוֹתֵיהֶם יַצִּילֵם:
ז וַיַּדְרִיכֵם בְּדֶרֶךְ יְשָׁרָה לָלֶכֶת אֶל־עִיר מוֹשָׁב: ח יוֹדוּ
לַיהוָה חַסְדּוֹ וְנִפְלְאוֹתָיו לִבְנֵי אָדָם: ט כִּי־הִשְׂבִּיעַ נֶפֶשׁ
שֹׁקֵקָה וְנֶפֶשׁ רְעֵבָה מִלֵּא־טוֹב: י יֹשְׁבֵי חֹשֶׁךְ וְצַלְמָוֶת
אֲסִירֵי עֳנִי וּבַרְזֶל: יא כִּי־הִמְרוּ אִמְרֵי־אֵל וַעֲצַת עֶלְיוֹן
נָאָצוּ: יב וַיַּכְנַע בֶּעָמָל לִבָּם כָּשְׁלוּ וְאֵין עֹזֵר: יג וַיִּזְעֲקוּ

רש״י

הדין ועד עלמא דאתי · הא״ה) : קז (א) הודו לה׳ וגו׳ :(ב) יאמרו גאולי ה׳ · כשיפדם מיד צר:(ד) תעו במדבר וגו׳ · והולכי מדברות אף הם צריכין להודות שהרי פעמים שהם תועים ורעבים וצמאים : (ז) וידריכם · וינהגם לפיכך יודו לה׳ חסדו : (י) ישבי חשך וצלמות · אף האסורים בבית הסוהר צריכים להודות כשיוצאין מבית האסורים : (יא) כי המרו אמרי אל·

מצודת ציון

מלשון צרה: קז (ו) ממצוקותיהם · מלשון צוקה וצרה : (ז) וידריכם · ענין הלוך : (ח) שוקקה · ענין תאוה כמו ונפשו שוקקה (ישעיה כ״ט): (י) וצלמות · צלו של מות והוא ענין חושך כחשכת הקבר: (יא) המרו · מל׳ מרי ומרד : נאצו · ענין בזיון :

מצודת דוד

קז (ב) יאמרו · גאולי ה׳ יאמרו הודו וגו׳ על אשר גאלם מיד צר : (ג) ומארצות · האנשים אשר קבצם מארצות המזרח וגו׳ לשוב למקומם : ומים · מאיי הים: (ד) תעו · פעמים תעו במדבר שממה ולא מצאו דרך ההולך לעיר מיושבת : (ה) רעבים · היו רעבים וצמאים מחסרון לחם ומים : תתעטף · כשאדם הוא בצרה הוא נדוכא וכפוף וכאלו הוא עטוף בקלתו : (ז) בצר·להם· בעת היה צר להם : ממצוקותיהם· הציל אותם מן המצוקה ההיא: (ז) וידריכם· נתן בלבם לדרוך בדרך ישרה : (ח) יודו · האנשים ההם יודו לה׳ על חסדו ויספרו נפלאותיו לבני אדם לפרסם הנס : (ט) כי השביע · בעבור כי השביע נפש המתאוה בהיותו תועה : מלא טוב · כאשר באו אל עיר מושב : (י) יושבי · האנשים היושבים במקום חושך ושמה אסורים בקשרים המענים ובכבלי ברזל : (יא) כי המרו · וגמול העונש בא על כי המרו אמרי אל : (יב) ויכנע · ולכן הכניע לבם בעמל המאסר־

אֶל־יְהוָה בַּצַּר לָהֶם מִמְּצֻקוֹתֵיהֶם יוֹשִׁיעֵם: יד יוֹצִיאֵם
מֵחֹשֶׁךְ וְצַלְמָוֶת וּמוֹסְרוֹתֵיהֶם יְנַתֵּק: טו יוֹדוּ לַיהוָה
חַסְדּוֹ וְנִפְלְאוֹתָיו לִבְנֵי אָדָם: טז כִּי־שִׁבַּר דַּלְתוֹת
נְחֹשֶׁת וּבְרִיחֵי בַרְזֶל גִּדֵּעַ: יז אֱוִלִים מִדֶּרֶךְ פִּשְׁעָם
וּמֵעֲוֺנֹתֵיהֶם יִתְעַנּוּ: יח כָּל־אֹכֶל תְּתַעֵב נַפְשָׁם וַיַּגִּיעוּ עַד־
שַׁעֲרֵי מָוֶת: יט וַיִּזְעֲקוּ אֶל־יְהוָה בַּצַּר לָהֶם מִמְּצֻקוֹתֵיהֶם
יוֹשִׁיעֵם: כ יִשְׁלַח דְּבָרוֹ וְיִרְפָּאֵם וִימַלֵּט מִשְּׁחִיתוֹתָם:
כא יוֹדוּ לַיהוָה חַסְדּוֹ וְנִפְלְאוֹתָיו לִבְנֵי אָדָם: כב וְיִזְבְּחוּ
זִבְחֵי תוֹדָה וִיסַפְּרוּ מַעֲשָׂיו בְּרִנָּה: ׆ כג יוֹרְדֵי הַיָּם
בָּאֳנִיּוֹת עֹשֵׂי מְלָאכָה בְּמַיִם רַבִּים: ׆ כד הֵמָּה רָאוּ
מַעֲשֵׂי יְהוָה וְנִפְלְאוֹתָיו בִּמְצוּלָה: ׆ כה וַיֹּאמֶר וַיַּעֲמֵד רוּחַ

רש"י

אין פורענות באה על האדם אלא בעונו: (טז) כי שבר דלתות נחשת. שהיו נעולים בפניהם: (יז) אוילים מדרך פשעם. אשר מעונותיהם יתענו ביסורי חלאים אף הם מן הצריכין להודות. יש סמניות בפ' זו ובאין לידרש במקום אין ורקין למעט לומר צעקו קודם גז"ד נענין לאחר

מצודת דוד

וכשלו בצרה ולא מצאו עוזר: (יד) ינתק. יעתיק מהם קשרי מאסרם ר"ל פטרם ממאסרם כאלו העתיק הקשרים: (טז) כי שבר. על כי שבר וגו' ר"ל הוציאם ממאסרם כאלו שבר דלתות בית הסוהר וגדע הבריחים: (יז) אוילים. האנשים האוילים אשר מתעה דרך פשעם ומעונותיהם המה מעונים בחלי ומכאוב: (יח) תתעב. כדרך החולה שממאס באכילה: ויגיעו. קרובים המה למות: (כ) ישלח דברו. לא כרפואת הרופאים שהמה בסממנים כ"א מרפא במאמרו: משחיתותם. משחת הקבר שהיה קרוב להם: (כב) זבחי תודה. קרבן תודה הבא על הנס: (כג) יורדי הים. האנשים היורדים בים בספינות (ועל כי שפת הים היא ממעל ותמונה יורדים למטה אל הים לזה אמר יורדי הים): עושי מלאכה. היא התבולות הספינה האניה אל מקום הגדלה:(כה) ויאמר. כאשר יאמר ה' תעמוד

מצודת ציון

(יד) ומוסרותיהם. ענין קשור הרצועות: ינתק. ענין העתק כמו נתקתי מוסרותיך (ירמיה ב'): (טז) ובריחי. כעין מטה לרוחב הדלתות לסגרם: גדע. ענין כריתה כמו שקמים גדעו (ישעיה ט'): (יז) אוילים. ר"ל חוטאים: (כ) משחיתותם. מל' שחת ובור: (כד) במצולה. עומק הים:

סְעָרָה וַתְּרוֹמֵם גַּלָּיו׃ כו יַעֲלוּ שָׁמַיִם יֵרְדוּ תְהוֹמוֹת
נַפְשָׁם בְּרָעָה תִתְמוֹגָג׃ כז יָחוֹגּוּ וְיָנוּעוּ כַּשִּׁכּוֹר
וְכָל־חָכְמָתָם תִּתְבַּלָּע׃ כח וַיִּצְעֲקוּ אֶל־יְהוָֹה בַּצַּר
לָהֶם וּמִמְּצוּקֹתֵיהֶם יוֹצִיאֵם׃ כט יָקֵם סְעָרָה לִדְמָמָה
וַיֶּחֱשׁוּ גַּלֵּיהֶם׃ ל וַיִּשְׂמְחוּ כִי־יִשְׁתֹּקוּ וַיַּנְחֵם אֶל־מְחוֹז
חֶפְצָם׃ לא יוֹדוּ לַיהוָֹה חַסְדּוֹ וְנִפְלְאוֹתָיו לִבְנֵי אָדָם׃
לב וִירוֹמְמוּהוּ בִּקְהַל־עָם וּבְמוֹשַׁב זְקֵנִים יְהַלְלוּהוּ׃
לג יָשֵׂם נְהָרוֹת לְמִדְבָּר וּמֹצָאֵי מַיִם לְצִמָּאוֹן׃ לד אֶרֶץ

רש"י

גזר דין אינם נענין: (כז) יחוגו · לשון שכר הוא וכן בחגוי הסלע (שיר ב') וכן והיתה אדמת יהודה למצרים לחגא (ישעיה י"ט): (ל) וישמחו כי ישתוקו · הגלים: וינחם · וינהגם: מחוז · לשון גבול · ומנחם חברו עם וחזותכם את שאול (שם כ"ח) גבולכם שלא יכנס בגבולנו וכן מחזה מול מחזה שלש פעמים (מ"א ט"ז) בתנחומא מצאתי: (לב) וירוממוהו בקהל עם · צריך לאודויי באפי עשרה ובמושב זקנים · ותרין מנייהו צורבא מרבנן: (לג) ישם נהרות למדבר · כלומר נתן יושבי הכותים לחורבן:

מצודת ציון

(כו) תתמוגג · מל' המגה והמסה: (כז) יחוגו · ענין רקוד ותנועה חזקה כמו המון חוגג (לעיל מ"ב): תתבלע · ענין השחתה כמו בלע ה' ולא חמל (איכה ב'): (כט) לדממה · ענין שתיקה כמו קול דממה (מ"א י"ט): ויחשו · ענין שתיקה כמו עת לחשות (קהלת ג): (ל) מחוז · גבול וכן ועם שאול עשינו חוזה (ישעיה כ"ח): (לג) לצמאון · למקום צמא:

מצודת דוד

רוח סערה והיא תרומם גלי הים: (כו) יעלו שמים · אנשי הספינה עולים למעלה נגד השמים וחוזרים ויורדים עד התהום כי הגלים מגביהים הספינה למעלה ואח"ז מורידים אותה למטה עם אנשיה: ברעה · ברעת הפחד תמוג נפשם: (כז) יחוגו · והמה נעים ונדים בתוך הספינה בעבור גודל תנועת הספינה עד שא"א לעמוד במקום עמדם וכדרך השכור: וכל חכמתם · אשר למדו והשכילו בהנהגת הספינה כל החכמה יהיה נשחת כי לא יועילו בחכמתם: (כט) יקם סערה לדממה · ר"ל הסערה שהקים ישיבנה לדממה וגלי הים לא יהמו עוד: (ל) וישמחו · אנשי הספינה ישמחו כאשר ישתקו הגלים: וינחם · והמקום ינהגם אל הגבול אשר חפצו ללכת אליו: (לב) בקהל עם · בקבוץ עם רב: (לג) ישם נהרות · ר"ל מלבד הנסים האלה ישנו עוד פלאות דבר וחלופו כי ישם נהרות להיות מקום יובש כמדבר: ומוצאי וגו' · כפל הדבר

פְּרִי לִמְלֵחָה מֵרָעַת יוֹשְׁבֵי בָהּ: לה יָשֵׂם מִדְבָּר לַאֲגַם־
מַיִם וְאֶרֶץ צִיָּה לְמֹצָאֵי מָיִם: לו וַיּוֹשֶׁב שָׁם רְעֵבִים
וַיְכוֹנְנוּ עִיר מוֹשָׁב: לז וַיִּזְרְעוּ שָׂדוֹת וַיִּטְּעוּ כְרָמִים וַיַּעֲשׂוּ
פְּרִי תְבוּאָה: לח וַיְבָרְכֵם וַיִּרְבּוּ מְאֹד וּבְהֶמְתָּם לֹא
יַמְעִיט: לט וַיִּמְעֲטוּ וַיָּשֹׁחוּ מֵעֹצֶר רָעָה וְיָגוֹן: מ שֹׁפֵךְ
בּוּז עַל־נְדִיבִים וַיַּתְעֵם בְּתֹהוּ לֹא־דָרֶךְ: מא וַיְשַׂגֵּב
אֶבְיוֹן מֵעוֹנִי וַיָּשֶׂם כַּצֹּאן מִשְׁפָּחוֹת: מב יִרְאוּ יְשָׁרִים
וְיִשְׂמָחוּ וְכָל־עַוְלָה קָפְצָה פִּיהָ: מג מִי־חָכָם וְיִשְׁמָר־

רש"י

(לד) למלחה · להיות כארץ מלחה מעשות פרי: (לח) ישם מדבר לאגם מים · נותן ישוב חרב לבנין ומחזירו לקדמותו: (לט) וימעטו וישחו · והם מתהלה היו שותין ומועטין מעוצר רעה ויגון: (מא) וישם כצאן משפחות · ויעש האביון משפחות זרעו כצאן רבים: (מב) קפצה · סתמה

מצודת דוד

כמ"ש: (לד) ארץ פרי · ואז הארץ העושה פרי תהיה נהפך להיות ערבה מלוחה בל יעשה פרי: מרעת · ר"ל זה על הנס יעשה כזאת ה"א בעבור רעת יושביה וגמולם הוא משלם: (לה) ישם מדבר · מקום יושב כמדבר ישים למקום אגמי מים: וארץ ציה · כפל הדבר במ"ש: (לו) ויושב שם · ובמקום ההוא מושיב אנשים שהיו רעבים עד הנה מבלי מצוא מקום להחיות נפשם: ויכוננו · והם יכוננו את המקום ההוא להיות עיר מושב לבל תחסר כל בה: (לז) ויעשו · השדות והכרמים: פרי תבואה · הכרמים יעשו פרי והשדות תבואה: (לט) וימעטו · ר"ל וכן בהפך כי בעונם ימעטו וישוחו עד לעפר מן הרעה אשר תהיה עוצרם ועכובם אצלם ומן היגון אשר תהיה עליהם: (מ) שפך · פעמים יביא בזיון הרבה על נדיבים: ויתעם · פושה אותם תועים ללכת בתוהו תוהו לא בדרך ישר ר"ל שוגים בדעתם: (מא) וישגב · ר"ל וכן בהפך כי מחזק את האביון מן העוני שהיה בו ומוליד משפחות רבות כעדרי הצאן: (מב) יראו ישרים · הטובה הבאה לאביון: וישמחו · בראותם השגחת המקום: וכל עולה · כל איש עולה יסגור פיו ויבוש מלדבר על כי יראה מפלאות ההשגחה: (מג) מי חכם · מי אשר נשאו לבו בחכמה

מצודת ציון

ויושב: (לה) לאגם · שם מקום כניסת המים: ציה · שממה. (לט) וישוחו · ענין שפלות וכפיפה כמו תחתיו שחחו עוזרי רהב (איוב ט'): מעצר · ענין העכבה כמו נעצרה נא אותך (שופטים י"ג): (מ) נדיבים · ר"ל שרים בעלי מתן: (מב) קפצה · סגרה כמו אם קפץ באף רחמיו (לעיל ע"ז):

אֵ֫לֶּה וְ֝יִתְבּ֥וֹנְנ֗וּ חַסְדֵ֥י יְהוָֽה׃ קח א שִׁ֖יר מִזְמ֣וֹר לְדָוִֽד׃
ב נָכ֣וֹן לִבִּ֣י אֱלֹהִ֑ים אָשִׁ֥ירָה וַ֝אֲזַמְּרָ֗ה אַף־כְּבוֹדִֽי׃ ג ע֖וּרָה
הַנֵּ֥בֶל וְכִנּ֗וֹר אָעִ֥ירָה שָּֽׁחַר׃ ד אוֹדְךָ֖ בָעַמִּ֥ים ׀ יְהוָ֑ה
וַ֝אֲזַמֶּרְךָ֗ בַּלְאֻמִּֽים׃ ה כִּֽי־גָד֣וֹל מֵֽעַל־שָׁמַ֣יִם חַסְדֶּ֑ךָ וְֽעַד־
שְׁחָקִ֥ים אֲמִתֶּֽךָ׃ ו ר֣וּמָה עַל־שָׁמַ֣יִם אֱלֹהִ֑ים וְעַ֖ל כָּל־
הָאָ֣רֶץ כְּבוֹדֶֽךָ׃ ז לְ֭מַעַן יֵחָלְצ֣וּן יְדִידֶ֑יךָ הוֹשִׁ֖יעָה יְמִֽינְךָ֣
וַעֲנֵֽנִו ועננו קרי׃ ח אֱלֹהִ֤ים ׀ דִּבֶּ֥ר בְּקָדְשׁ֗וֹ אֶ֫עְלֹ֥זָה אֲחַלְּקָ֥ה
שְׁכֶ֑ם וְעֵ֖מֶק סֻכּ֣וֹת אֲמַדֵּֽד׃ ט לִ֤י גִלְעָ֨ד ׀ לִ֬י מְנַשֶּׁ֗ה

רש״י

כמו לא תקפוץ את ידך (דברים ט״ו): קח (ב) נכון לבי· נאמן עמך: אף כבודי· אף כבודי הוא מה שאני משורר לך· ד״א אף כבודי אף לפי כבודי לא אמנע לשורר לו ולא אחלוק לעצמי כבוד: (ג) אעירה שחר· דרך שאר מלכים השחר מעוררם ואני מעורר את השחר שאני קם חצות לילה שהנבל והכנור מעוררני כמ״ש רבותינו כנור היה תלוי למעלה ממטתו של דוד כיון שהגיע חצות לילה רוח צפונית מנשבת בו והוא מנגן מאליו: (ה) מעל שמים· וכתוב אחד אומר (לעיל נ״ז) עד שמים פי׳ רבותינו כאן בעושין לשמה כאן בעושין שלא לשמה: (ז) ועננו· שכל עמך וידידיך תלוין בי: (ח) אלהים דבר בקדשו· שאמלוך ויבא העת ואעלוז בדברו: אחלקה שכם· אחלקה ארץ אויבי לישראל· שכם חלק כמו (בראשית

מצודת ציון

קח (ב) כבודי· כן תקרא הנשמה: (ג) שחר· בוקר: (ד) בלאומים· באומות: (ז) יחלצון· ענין הוצאה: (ח) שכם·ענין חלק כמו כי תשיתמו

מצודת דוד

וישמור בלבו. אלה הדברים יהיו מתבוננים אליו חסדי ה׳ ר״ל כשום אלה הדברים על הלב יהיו נגלים אליו חסדי ה׳ ויבין אותם:
קח (ב) אלהים· אתה אלהים הנה לבי נכון עמך להאמין בך ולזה אשירה ואזמרה לך: אף כבודי· אף נשמתי תשיר לה׳ כפי רוחניותה: (ג) עורה·אמר בדרך מליצה אתה הנבל וכנור עורה את עצמך לזמר לה׳ בעת אעירה אותך בשחר: (ה) מעל שמים· החסד עולה מעל השמים ר״ל שהיא יותר גדולה מערך גבהות השמים: אמתך· אמתת הבטחתך גדולה כערך גבהות השחקים: (ו) רומה· הרם עצמך לשבת על השמים ר״ל הראה לכל שאתה יושב בשמים ממעל ומשם ידך בתחתונים כי אפילו אנש למעלה לגבור יחשב ומכ״ש גבור למעלה: ועל· הראה על כל הארץ כבודך: (ז) למען· בכדי שישראל ידידיך יצאו מסבלות העמים הושיעה למו בימינך וענה אף לי:(ח) דבר בקדשו·ברוח קדשו דבר על ידי נביאיו שאעלוז ואשמח במלכותי כי אגלה את העובדי כוכבים:אחלקה·מקומות העובדי כוכבים

וְאֶפְרַיִם מָעוֹז רֹאשִׁי יְהוּדָה מְחֹקְקִי׃ י מוֹאָב ׀ סִיר
רַחְצִי עַל־אֱדוֹם אַשְׁלִיךְ נַעֲלִי עֲלֵי פְלֶשֶׁת אֶתְרוֹעָע׃
יא מִי יֹבִלֵנִי עִיר מִבְצָר מִי נָחַנִי עַד־אֱדוֹם׃ יב הֲלֹא־
אֱלֹהִים זְנַחְתָּנוּ וְלֹא־תֵצֵא אֱלֹהִים בְּצִבְאֹתֵינוּ׃ יג הָבָה־לָּנוּ
עֶזְרָת מִצָּר וְשָׁוְא תְּשׁוּעַת אָדָם׃ יד בֵּאלֹהִים נַעֲשֶׂה־
חָיִל וְהוּא יָבוּס צָרֵינוּ׃ קט א לַמְנַצֵּחַ לְדָוִד מִזְמוֹר
אֱלֹהֵי תְהִלָּתִי אַל־תֶּחֱרַשׁ׃ ב כִּי פִי רָשָׁע וּפִי־מִרְמָה

רש"י

מ"ח) שכם אחד על אחיך: (י) מואב סיר רחצי. כלומר עבדי ושמשי ככלי תשמיש שמשתמשין בו: על אדום אשליך. עבודתי שיהיו מלכיהם נועלין מנעלי ברגלי: אתרועע. אריע להם קול ליראם מפני: (יא) מי יובילני לימות המשיח לפשוט יד בעשו בערי מבצריו: מי. שנחני כבר על אדום שהכיתי בהם בגיא מלח שנים עשר אלף: קט (א) אלהי תהלתי אל תחרש. על כל ישראל נאמר: (ב) כי פי רשע. ישמעאל: (ד) תחת

מצודת דוד

אחלק חלקים לישראל בחבל המדה: (ט) לי גלעד. כי ראה ברוה"ק שבימי רחבעם תחולק המלוכה לכן אמר בימי יהיו כולם תחת ממשלתי: מעוז ראשי. המחוזק לשמור ראשי מן האויב: מחוקקי. יהיו שרים שלי מכל ממני: (י) סיר רחצי. ר"ל אעשה בהם כל תשמישי כרצוני כקדרה המוכן לרחוץ בו: אשליך נעלי. אשים ברגליהם ככלי ברזל לסגרם בהם: עלי פלשת. על פלשתים אריע בקול להומם ולהפחידם: (יא) מי יובילני. מי הוא הנותן כח בידי לכבוש עיר מבצר ומי נחני עד אדום להרוג בהם: (יב) הלא אלהים. הלא כל זה הוא ממך אלהים אשר זנחתנו עד הנה ולא יצאת בצבאותינו ר"ל כמו הצרה שהיינו בה מאז היתה על אשר זנחתנו כן התשועה היא ממך ולא בדרך מקרה: (יג) הבה. אתה תן לנו עזרה מן הצר הצורר כי תשועת אדם היא שוא ואין בה תועלת: (יד) באלהים. בעזר אלהים נעשה כח להתחזק על העובדי כוכבים והוא ירמוס את הצרים לנו: קט (א) אלהי תהלתי. אתה אלהי תהלתי שאני מהלל לך

מצודת ציון

שכם (לעיל כ"א): (ט) מחוקקי. השרים נקראים מחוקקים כי הם ישימו החוקים: (י) סיר. קדרה: נעלי. מל' מנעול הסוגר: עלי פלשת. כמו על פלשת: אתרועע. מלשון תרועה: (יא) יובילני. ענין הבאה: נחני. נהג אותי: (יב) זנחתנו. עזבתנו: בצבאותינו. בצבא היוצא במלחמה: (יג) הבה. תנה: עזרת. כמו עזרה: (יד) חיל. כח ואומץ: יבוס. ענין רמיסה ודריסה כמו כפגר מובס (ישעיה י"ד): קט (א) תחרש. ענין שתיקה כמו

עָלַי פָּתָחוּ דִּבְּרוּ אִתִּי לְשׁוֹן שָׁקֶר׃ ג וְדִבְרֵי שִׂנְאָה
סְבָבוּנִי וַיִּלָּחֲמוּנִי חִנָּם׃ ד תַּחַת־אַהֲבָתִי יִשְׂטְנוּנִי וַאֲנִי
תְפִלָּה׃ ה וַיָּשִׂימוּ עָלַי רָעָה תַּחַת טוֹבָה וְשִׂנְאָה תַּחַת
אַהֲבָתִי׃ ו הַפְקֵד עָלָיו רָשָׁע וְשָׂטָן יַעֲמֹד עַל־יְמִינוֹ׃
ז בְּהִשָּׁפְטוֹ יֵצֵא רָשָׁע וּתְפִלָּתוֹ תִּהְיֶה לַחֲטָאָה׃ ח יִהְיוּ־
יָמָיו מְעַטִּים פְּקֻדָּתוֹ יִקַּח אַחֵר׃ ט יִהְיוּ־בָנָיו יְתוֹמִים
וְאִשְׁתּוֹ אַלְמָנָה׃ י וְנוֹעַ יָנוּעוּ בָנָיו וְשִׁאֵלוּ וְדָרְשׁוּ

רש"י

אהבתי · אותך ישטנוני : ואני תפלה · ואני מתפלל אליך תמיד · מנאתי : (ה) רעה תחת טובה · שבעים פרים אני מקריב בכל שנה בשביל ע' עמים ומבקשים לגשמים והם מריעים לי · בשוחר טוב : (ז) בהשפטו · לפניך יצא מדינך מחויב ורשע : (ח) פקדתו · גדולתו פרבוסט"ה בלע"ז כמו (אסתר ב') ויפקד המלך פקידים : (י) ושאלו ודרשו מחרבותיהם · שכל ישאלו עליהם מה נהיתה בפלוני ופלוני מתוך קול חורבה שיצא עליהם · ודרשו משמע מאת אחרים שהרי נקוד חטף קמץ וכן ושאלו מפי אחרים הוא משמע שישאלו אחרים עליהם · ויש לפתור ושאלו ממשקל חזק יהיו

מצודת ציון

החרש יחריש (במדבר ל) : (ד) ישטנוני · מל' שטנה ועניינו איבה ושנאה : (ו) הפקד · ענין

מצודת דוד

בכל עת : אל תחרש · אל תשתוק מלהפרע מן המציקים לי : (ב) ופי מרמה · פי איש מרמה : עלי פתחו · לדבר עלי סרה : לשון שקר · מראים עצמם כאוהבים לבל אשיה נשמר מהם : (ג) ודברי שנאה · אבל בלבם סובבים אותי בדברי שנאה ולוחמים עמדי בחנם כי לא גמלתי להם רעה מעולם : (ד) תחת אהבתי · במקום האהבה שאני אוהב אותם המה נוטרים עלי שנאה בלב : ואני תפלה · עכ"ז אני איש תפלה להם כמ"ש ואני בחלותם לבושי שק וגו' (לעיל ל"ה) : (ה) תחת טובה · במקום טובה : (ו) הפקד · לכן הפקד עליו רשע כמותו ולא יחמול עליו : על ימינו · להיות נכון אצלו לקטרג עליו : (ז) בהשפטו · כשיהיה נשפט על מעשיו יצא חייב : תהיה לחטאה · לא תחשב לזכות כ"א למזכרת עון לומר עליו בשמים איך מלאו לבו לשאול צרכיו מה' ואין לבו שלם עמו : (ח) פקודתו · עשרו וקניינו שהוא פקיד וממונה עליהם : (י) ונוע ינועו · יהיו נעים ונדים לשאול פת לחם גם ישאלו וידרשו מתן ממקום מושבותם בנפיהם התריבות ר"ל גם על הפתחים ישאלו גם במושבותם מעוברי דרך :

מֵחָרְבוֹתֵיהֶם׃ יא יְנַקֵּשׁ נוֹשֶׁה לְכָל־אֲשֶׁר־לוֹ וְיָבֹזּוּ זָרִים
יְגִיעוֹ׃ יב אַל־יְהִי־לוֹ מֹשֵׁךְ חָסֶד וְאַל־יְהִי חוֹנֵן
לִיתוֹמָיו׃ יג יְהִי־אַחֲרִיתוֹ לְהַכְרִית בְּדוֹר אַחֵר יִמַּח שְׁמָם׃
יד יִזָּכֵר׀ עֲוֺן אֲבֹתָיו אֶל־יְהוָה וְחַטַּאת אִמּוֹ אַל־תִּמָּח׃
טו יִהְיוּ נֶגֶד־יְהוָה תָּמִיד וְיַכְרֵת מֵאֶרֶץ זִכְרָם׃ טז יַעַן
אֲשֶׁר׀ לֹא־זָכַר עֲשׂוֹת חָסֶד וַיִּרְדֹּף אִישׁ־עָנִי וְאֶבְיוֹן
וְנִכְאֵה לֵבָב לְמוֹתֵת׃ יז וַיֶּאֱהַב קְלָלָה וַתְּבוֹאֵהוּ וְלֹא־

רש"י

משאלים על הפתחים: (יא) ינקש נושה לכל אשר לו. אדם הטורח ומחזר ולהוט לעשות דבר נופל בו ל' מתנקש כלומר מוטרף ומתלבט כמו (דניאל ה') וארכבתיה דא לדא נקשן: (יג) בדור אחר. שיבוא אחר כורתו ימח שמו וטעמו שאפילו זכרון לא יפול עליו בפי הדור הנולד בעולם לאחר שנשחת שמו. שארטמי"רא בלע"ז: (יד) עון אבותיו. עון שהעוה על אבותיו לאברהם שגרע חמש שנים מחייו ולאביו גרם כהוי עינים: וחטאת אמו. שהשחית רחמה ושגרם להעלים יום קבורתה מן הבריות שלא יקללוה שיצא מכריסה עשו כמו שנאמר (בראשית ל"ה) ותמת דבורה מינקת רבקה וגו' אלון בכות בלשון יוני קורין לאחר אלון שאבל אחר היה ליעקב עם של דבורה שמתה אמו והעלימות יתהם: (טו) יהיו. העונות האלה נגד ה' תמיד: ויכרת מארץ זכרם. של ישמעאל ואלופיו: (טז) יען אשר לא זכר עשות חסד. לעסוק באבל אביו כמו שעשה יעקב נזיד עדשים לנחם את יצחק באבלו היום מת אברהם: איש עני. ישראל: (יז) ויאהב קללה.

מצודת דוד

(יא) ינקש. הנושה בו ישים פח יקוש ללכוד לעצמו את הכל והנכרים ממנו שאינם ראוים לירשו ישללו עמלו: (יב) אל יהי. לא יהיה לו שום אוהב להיות מושך עליו חסד ולא יהיה מי אשר יחנן ליתומיו: (יג) יהי אחריתו. בנו יהיה לכריתה ובדור האחר שאחר בנו ר"ל בדור השלישי ימח שם האב והבן כי ימותו ואינם וישכחו מן הלב: (יד) יזכר עון אבותיו. יהיה נזכר לו עון אבותיו לענשו גם עליהם וכמ"ש פוקד עון אבות על בנים (שמות כ'): אל תמח. אלא יהיה נזכר על בנה: (טו) יהיו נגד ה'. לקטרג עליו ובעבור זה יכרת זכרם מן הארץ: (טז) יען. בעבור אשר לא זכר לעשות חסד למי שצריך אל החסד ורדף העניים ונשברי לב להמית אותם: (יז) ויאהב

מצודת ציון

מנוי ונזכרות: (יא) נושה. המלוה כמו והנושה בא לקחת (מ"ב ד'): ויבוזו. מלשון בזה ושלל: יגיעו. העושר הבא ע"י עמל ויגיעה: (יג) אחריתו. בנו וכן ולא לאחריתו (דניאל י"א): ימח. ענין מחיקה: (טו) ונכאה. ענין שבירה כמו ונכה

חָפֵץ בִּבְרָכָה וַתִּרְחַק מִמֶּנּוּ׃ יח וַיִּלְבַּשׁ קְלָלָה כְּמַדּוֹ
וַתָּבֹא כַמַּיִם בְּקִרְבּוֹ וְכַשֶּׁמֶן בְּעַצְמוֹתָיו׃ יט תְּהִי־לוֹ
כְּבֶגֶד יַעְטֶה וּלְמֵזַח תָּמִיד יַחְגְּרֶהָ׃ כ זֹאת ׀ פְּעֻלַּת שֹׂטְנַי
מֵאֵת יְהוָה וְהַדֹּבְרִים רָע עַל־נַפְשִׁי׃ כא וְאַתָּה ׀ יֱהֹוִה
אֲדֹנָי עֲשֵׂה־אִתִּי לְמַעַן שְׁמֶךָ כִּי־טוֹב חַסְדְּךָ הַצִּילֵנִי׃
כב כִּי־עָנִי וְאֶבְיוֹן אָנֹכִי וְלִבִּי חָלַל בְּקִרְבִּי׃ כג כְּצֵל
כִּנְטוֹתוֹ נֶהֱלָכְתִּי נִנְעַרְתִּי כָּאַרְבֶּה׃ כד בִּרְכַּי כָּשְׁלוּ מִצּוֹם

רש"י

קללתו של הקב"ה שכפר בו: (יח) וילבש קללה· הכניס עצמו בקללה ונוחה לו פריקת עול הקרבן וברכת כהנים וקללת העובדי כוכבים: (יט) תהי לו· הקללה מעטה כבגד· מצאתי: ולמזח תמיד· חגורה וכן ומזיח אפיקים רפה (איוב י"ב) אזור החזקים פתח: (כג) כצל כנטותו· לעת ערב: ננערתי· לשון תשנוק וטורף ועוסף כארבה שהוא נודד ונע ומטורף·

מצודת ציון

רוח (ישעיה ס"ו): (יח) כמדו· ענין מלבוש מה כמו מדו בד (ויקרא ו'): (יט) יעטה· ענין עטיפה וכן עוטה אור כשלמה (לעיל ק"ד): ולמזח· ענין חגורה כמו ומזיח אפיקים רפה (איוב י"ב): (כ) שטני· אויבי ושונאי: (כג) ננערתי· ענין הטרוד והתנועה החזקה כמו חצני נערתי (נחמיה ה') שר"ל הייתי מנענע חצני בתנופה חזקה:

מצודת דוד

קללה· אהב לעשות דברים אשר הקללה מעותדת לבוא עליהם ולכן תבוא עליו הקללה המעותדת: ולא חפץ בברכה· לא רצה לעשות דברים אשר הברכה מעותדת לבוא עליהם ולכן תהיה הברכה היא רחוקה ממנו: (יח) וילבש· יהיה מעוטף בקללה כמדו המעטפת את כל גופו: ותבא· הקללה תבוא בקרבו בשפע רב כמים: וכשמן· עם כי המשיחה היא למעלה על הגוף עכ"ז בא היא בהעצמות כן הקללה תרד בו אל חדרי בטן אל עצמו ובשרו: (יט) כבגד יעטה· הקללה תהיה על גופו מסביב כבגד העוטה כל הגוף: ולמזח· יחגור הקללה תמיד להיות לו למזח: (כ) זאת פעלת· זהו גמול פעולת שוטני מאת ה' וגמול הדוברים רע על נפשי: (כא) עשה אתי· חסד ואמת: למען שמך· למען יוגדל שמך: כי טוב חסדך· כאשר חסדך טוב לכל כן תצילני גם אותי: (כב) כי עני· אני נכנע ומושפל כעני ואביון ולבי נעשה חלל בקרבי מגודל הפחד והתוגה: (כג) כצל כנטותו· כמו הצל חוזר ומפרש כמו נטיית הצל שאינה באה מפאת עצמה כ"א ע"י נטיית הדבר העושה הצל כן נהלכתי אני ר"ל מהלכי לא באה מפאת עצמי ומרצוני כ"א ע"י מבריחים הלכתי גולה ומטולטל: ננערתי כארבה· ננערתי ממקום

וּבְשָׂרִי כָּחַשׁ מִשָּׁמֶן׃ כה וַאֲנִי ׀ הָיִיתִי חֶרְפָּה לָהֶם יִרְאוּנִי
יְנִיעוּן רֹאשָׁם׃ כו עָזְרֵנִי יְהוָה אֱלֹהָי הוֹשִׁיעֵנִי כְחַסְדֶּךָ׃
כז וְיֵדְעוּ כִּי־יָדְךָ זֹּאת אַתָּה יְהוָה עֲשִׂיתָהּ׃ כח יְקַלְלוּ־
הֵמָּה וְאַתָּה תְבָרֵךְ קָמוּ ׀ וַיֵּבֹשׁוּ וְעַבְדְּךָ יִשְׂמָח׃ כט יִלְבְּשׁוּ
שׂוֹטְנַי כְּלִמָּה וְיַעֲטוּ כַמְעִיל בָּשְׁתָּם׃ ל אוֹדֶה יְהוָה מְאֹד
בְּפִי וּבְתוֹךְ רַבִּים אֲהַלְלֶנּוּ׃ לא כִּי־יַעֲמֹד לִימִין אֶבְיוֹן
לְהוֹשִׁיעַ מִשֹּׁפְטֵי נַפְשׁוֹ׃ קי א לְדָוִד מִזְמוֹר נְאֻם יְהוָה ׀
לַאדֹנִי שֵׁב לִימִינִי עַד־אָשִׁית אֹיְבֶיךָ הֲדֹם לְרַגְלֶיךָ׃
ב מַטֵּה עֻזְּךָ יִשְׁלַח יְהוָה מִצִּיּוֹן רְדֵה בְּקֶרֶב אֹיְבֶיךָ׃

רש"י

מגאתי: (כט) ויעטו כמעיל · שעוטה ועוטף כל הגוף כמלבוש: קי (א) נאם ה' לאדני רבותינו דרשוהו באברהם אבינו ואני אפרשנו כדבריהם נאם ה' לאברהם שקראוהו העולם אדוני · שמענו אדוני (בראשית כ"ג): שב לימיני · המתן לתשועתי והתחולל לה' · אין ישיבה אלא עכבה וכה"א ותשבו בקדש (דברים א'): לימיני · לתשועת ימיני: עד אשית אויביך · אמרפל וחביריו: (ב) מטה · לשון משען כמו (לעיל ק"ה) כל מטה לחם: מטה עוזך ישלח ה' מציון · כששוב מן המלחמה ואנשיך עייפים ורודפים

מצודת דוד

למקום כמו הארבה שאין לו קן מיוחד ונגער מגדר לגדר: (כד) מצום · בעבור הצום כשלו ברכי ונחלשו: משמן · מהיות בו שומן: (כה) ואני · בעבור מרבית הצום המה מחרפים אותי בלעג ובזיון: יראוני · כאשר יראוני יניעון עלי בראשם כדרך לעג: (כז) וידעו · תן בלבם לדעת ולהבין כי ידך עשתה זאת התשועה ולא באה במקרה: (כח) יקללו המה · אף כי המה מקללים אתה תהפכם לברכה ועם כי קמו עלי מה בכך הלא קמו ויבושו כי לא יוכלו לי ואני אשמח במפלתם: (כט) בשתם · הבושה אשר תבוא עליהם יעטופאותם מסביב כעטיפת המעיל: (לא) כי יעמוד · כאשר יעמוד לימין האביון להושיעו מיד הרשעים השופטים לקחת נפשו במשפט המקולקל: קי (א) נאם ה' לאדוני · אדז"ל כאשר נצח אברהם את אמרפל והמלכים אשר אתו שאלו מלכי העובדי כוכבים את אליעזר עבדו היאך במתי מספר נצח אברהם עם רב כזה והשיב להם ה' אמר לאדוני אברהם שב בבטחון לתשועת

מצודת ציון

(כד) כחש · ענין רזות: (כה) יניעון · מל' תנועה: (כט) כמעיל · שם מלבוש מה: קי (א) הדם · הוא שרפרף הכסא הנתון תחת רגלי היושב כמו והשתחוו להדום רגליו (לעיל צ"ט): (ב) מטה · ר"ל משען כמטה שנשענין עליה: רדה · ענין

ג עַמְּךָ נְדָבֹת בְּיוֹם חֵילֶךָ בְּהַדְרֵי־קֹדֶשׁ מֵרֶחֶם מִשְׁחָר לְךָ
טַל יַלְדֻתֶיךָ: ד נִשְׁבַּע יְהוָה ׀ וְלֹא יִנָּחֵם אַתָּה־כֹהֵן
לְעוֹלָם עַל־דִּבְרָתִי מַלְכִּי־צֶדֶק: ה אֲדֹנָי עַל־יְמִינְךָ

רש"י

ישלח לך ה' את מלכי צדק מלך שלם להוציא לחם ויין (בראשית י"ד) : רדה · במלחמה : בקרב אויביך · לבטח : (ג) עמך נדבות ביום חילך · כשתאסוף חיל לרדוף אחריהם יתנדבו עמך ואוהביך לצאת עמם כמו שמצינו (שם) וירק את חניכיו ילידי ביתו ולא יותר וענר אשכול וממרא התנדבו מאליהם לצאת ללכת אחריו בעזרתו : בהדרי קדש מרחם משחר · וזאת תהיה לך בזכות הדרת קדושה שהיה בך מבטן אמך שהכיר בוראו בן שלש שנים : מרחם משחר · משנפלת מן הרחם כמו משילין פירות דרך ארובה ביו"ט ואיכא דתני משחירין : לך טל ילדתך · לך יחשב ילדותך דרכי יושר שהתנהגת בהם בילדותך יהיה לך לנועם כטל זה שהוא נעים ונוח : (ד) נשבע ה' ולא ינחם · לפי שהיה מתירא שלא יענש על האוכלוסין שהרג נאמר לו (שם ט"ו) אל תירא אברם וגו' : ולא ינחם · על הטובה אשר דבר עליך : אתה כהן לעולם על דברתי מלכי צדק · ממך תצא הכהונה ומלכות להיות בניך יורשין את שם אבי אביך הכהונה והמלכות שנתנו לו : דברתי מלכי צדק · יו"ד יתירה כמו רבתי עם (איכה א') על דברת מלכי צדק על פקודת מלכי צדק : אתה כהן · יש במשמע כהן כהונה ושררה כמו (ש"ב ח') ובני דוד כהנים היו : (ה) אדני · אשר היה על ימינך במלחמה:

מצודת ציון

ממשלה כמו וירד מים עד ים (לעיל ע"ב) : (ג) חילך · מל' חיל וכח : משחר · ענין דריסה כמו משחרי נטרף (איוב כ"ד): (ד) על דברתי · על ענין כמו על דברת בני האדם :

מצודת דוד

ימיני ולא אשקוט עד אשים אויביך מרמס לרגליך כהדום הזה: (ב) מטה עוזך · משען כחך : ישלח ה' מציון · ר"ל לא תנצח בכחך כי אם בכח ה' השוכן עמה בציון : רדה · תמשול בקרב אויביך :

(ג) עמך נדבות · העם אשר יבואו עמך במלחמה הנה יבואו בנדבת לבם ולא בעבור קבלת שכר מה והם אנשי ענר אשכול וממרא : ביום חילך · ביום המלחמה אשר תלחם בכח ואמצות הלב : בהדרי קדש · והוא בגמול על שאתה מהודר בקדושה: מרחם · מעת צאתך מרחם אמך אתה דורש לי למלאות שאלתך: לך טל ילדתך · מה שהכרתני מעת הילדות יהיה לך לנייחא נפש כטל הזה שהוא נוח לכל : (ד) ולא ינחם · לחזור משבועתו ולחשוב מחשבה אחרת : אתה כהן · השבועה היתה אשר ממך תצא הכהונה : על דברתי · על ענין מלכי צדק ר"ל כמו מלכי צדק שנאמר בו ומלכי צדק וגו' והוא כהן (בראשית י"ד): (ה) אדני על ימינך · כאלו אל מול אברהם ידבר לומר על כי היה

מָחַץ בְּיוֹם־אַפּוֹ מְלָכִים׃ ו יָדִין בַּגּוֹיִם מָלֵא גְוִיּוֹת
מָחַץ רֹאשׁ עַל־אֶרֶץ רַבָּה׃ ז מִנַּחַל בַּדֶּרֶךְ יִשְׁתֶּה עַל־כֵּן

רש"י

מחץ ביום אפו מלכים · את ארבעה מלכים הוא ידין בגוים מלא גויות זו היא בשורת ברית בין הבתרים שנאמר לו על מצרים וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי (בראשית ט"ו): (ו) מלא גויות · אסיפת פגרים · מלא ל' אסיפה כמו (ירמיה י"ב) קראו אחריך מלא · אשר יקרא עליו מלא רועים (ישעיה ל"א) והיכן דן מלא גויות את מצרים מת על שפת הים (שמות ט"ו): מחץ ראש על ארץ רבה · זו היא דוגמת נבואת (חבקוק ג') מחצת ראש מבית רשע · ראש פרעה שהיה ראש ושר על ארץ גדולה וחשובה על כל הארצות כמו שנאמר (לעיל ק"ה) מושל עמים ויפתחהו שהיו כל האומות תחת ממשלת מצרים: (ז) מנחל בדרך ישתה וגו' · מנילוס הנהר בדרך הליכתו היתה ארצו שותה ולא היתה צריכה למי גשמים על כן הרים ראש ומתפאר (יחזקאל כ"ט) לי יאור ואני עשיתני · ענין אחר יש לפרש המזמור הזה בדוד: (א) נאם ה' לאדני · על עסקי אדוני שאול כשהייתי נרדף מפניו: לאדוני · על אדוני כמו ואמר פרעה לבני ישראל (שמות י"ד) וישאלו אנשי המקום לאשתו (בראשית כ"ו): שב לימיני · התעכב והמתן לישועתי: (ב) מטה עוזך ישלח ה' מציון · מעשים טובים המצויין בידך · ד"א עוד תמלוך בציון ושם ישלח לך מטה עוז ואז תרדה בקרב אויביך: (ג) עמך נדבות ביום חילך · עם ישראל יתנדבו לעזרתך ביום שתעשה חיל כמו שמפורש (דה"א י"ב) שהיו נקבצים עליו מכל שבט ושבט בלכתו אל צקלג נפלו עליו ממנשה וגו' ומן הגדי נבדלו אל דוד וגו' (שם): בהדרי קדש מרחם משחר · בשביל הדרת קדושה שהיה בך מנעוריך: לך טל ילדותך · ילדות טובה ופרק נאה שהיה בך תהיה לך כטל שהוא נעים וערב ותעשה לך פירות להצליחך: (ד) נשבע ה' וגו' · שהמלכות תהא בנך עולמית: אתה כהן לעולם · ואיזו מן הכהונות כהונה שהיא למעלה

מצודת דוד

ה' על ימינך לזה מחץ והכה ביום בראות אפו ותגרת מלחמתו את המלכים האלה ולא בכח הזרוע: (ו) ידין בגוים · ה' הוא עשה דין ומשפט בהגוים ההם עד שמקום במלחמה היה מלא גויות מפגרים מתים: מחץ ראש · הוא הכה ראש כ"א על ארץ הכאה רבה עד לא יוסיף לקום: (ז) מנחל בדרך ישתה · היה שבע מדם הרוגיהם כמו השותה מים די שבעו מנחל השוטף בדרך שבני אדם הולכים שאין מי ימחה בידו כי מימיו מרובים והוא במקום המופקר לכל כן מן השמים הפקירו לו דמם והרבה להכות בהם: על כן · על כי מן השמים הפקירו לו דמם לכן הרים ראש לצאת אותם אבל

מצודת ציון

(קהלת ג') והיו"ד יתירה: (ה) מחץ · ענין הכאה ופציעה כמו מחצתי ואני ארפא (דברים ל"ב): (ו) גויות · גופות בני אדם כמו ושבט לגו כסילים (משלי כ"ו): רבה · גדולה:

יָרִים רֹאשׁ׃ קיא א הַֽלְלוּ־יָ֨הּ׀ א֘וֹדֶ֤ה יְהֹוָ֣ה בְּכָל־לֵבָ֑ב
בְּס֖וֹד יְשָׁרִ֣ים וְעֵדָֽה׃ ב גְּ֭דֹלִים מַעֲשֵׂ֣י יְהֹוָ֑ה דְּ֝רוּשִׁ֗ים
לְכָל־חֶפְצֵיהֶֽם׃ ג הוֹד־וְהָדָ֥ר פָּעֳל֑וֹ וְ֝צִדְקָת֗וֹ עֹמֶ֥דֶת לָעַֽד׃
ד זֵ֣כֶר עָ֭שָׂה לְנִפְלְאוֹתָ֑יו חַנּ֖וּן וְרַח֣וּם יְהֹוָֽה׃ ה טֶ֭רֶף נָתַ֣ן
לִירֵאָ֑יו יִזְכֹּ֖ר לְעוֹלָ֣ם בְּרִיתֽוֹ׃ ו כֹּ֣חַ מַ֭עֲשָׂיו הִגִּ֣יד לְעַמּ֑וֹ

רש"י

מכהונת מלכי צדק וזהו המלכות בהיא למעלה מכהונה גדולה בשלשים מעלות: על דברתי מלכי צדק · למעלה מכהונת מלכי צדק שהיה כהן לאל עליון וא"ת אף הוא מלך היה · מלוכה על גוים לא היתה מלוכה חשובה כנגד ישראל: (ה) אדני · יהיה תמיד על ימינך לסועדך · אשר: מחץ ביום אפו מלכים · שנלחמו עם אברהם ועם יהושע ועם ברק: (ו) ידין בגוים מלא גויות · ועוד בימי חזקיהו בנך ידין באוכלוסי סנחריב קבוץ פגרים מתים וימחץ בסנחריב שהוא ראש של נינוה ואשור שהיא ארץ רבה אשר: (ז) מנחל בדרך · היה שותה שנתפאר שבתו אוכלוסיו ממי הירדן שנאמר (ישעיה ל"ז) אני קרתי ושתיתי מים ואחריב וגו': על כן ירים ראש · היה משתבח ומתפאר בגדלו:

קיא (א) הללויה וגו' · מזמור זה הוסד בא"ל"ף בי"ת אות א' בראש הפסוק וא' באמצעיתו וכן כולם מא"ל"ף ועד תי"ו וכמו כן מזמור השני · הראשון מדבר בשבחו של הקב"ה והשני מספר בשבחו של צדיק ירא ה': (ד) זכר עשה · קבע לישראל שבתות ומועדים ומצות שכתוב בהם וזכרת כי עבד היית במצרים (דברים ט"ז) לפי שהוא חנון ורחום על בניו והפץ להצדיקם: (ה) טרף נתן · מזון: (ו) כח מעשיו הגיד לעמו · כשנתן להם נחלת

מצודת ציון

קיא (א) בסוד · ענין עצה כי נעשית בסוד לכל יגלה · או הוא מל' יסוד כי העצה למעשה היא כמו היסוד להבנין: (ה) טרף · ענין מזון כמו הטריפני לחם חוקי (שם ל') והושאל ממזון החיה הבאה ע"י

מצודת דוד

לא בכח ידיו התגבר עליהם:

קיא (א) הללויה · אתם כולכם הללו יה ואף אני אודה את ה' בכל לבב: בסוד · בעצת ישרים ובני העדה ר"ל כפי אשר יודו ישרי הלב ויתר העם: (ב) גדולים מעשי ה' · עם כי מעשי ה' המה גדולים ר"ל עשוים בחכמה נפלאה עכ"ז המה דרושים ונמצאים לכל החפצים להתבונן בהם: (ג) עומדת לעד · הוא דבר המתקיים לעולם משא"כ צדקת בשר ודם: (ד) זכר עשה לנפלאותיו · כמ"ש במן קח צנצנת וגו' והנח אותו וגו' למשמרת (שמות ט"ז) למען יהיה לזכרון: חנון · כי הוא חנון ורחום ולזה עשה זכרון על הנסים למען ייטיבו דרכם ויקבלו שכר: (ה) טרף · זה המן שכלכל בו אנשי דור המדבר: יזכר · כי זכר לעולם הברית אשר כרת את אברהם להביאם לארץ ולזה אף כי מרו בו לא חסרו דבר: (ו) הגיד לעמו · שבעית לעמו

לָתֵת לָהֶם נַחֲלַת גּוֹיִם׃ ז מַעֲשֵׂי יָדָיו אֱמֶת וּמִשְׁפָּט
נֶאֱמָנִים כָּל־פִּקּוּדָיו׃ ח סְמוּכִים לָעַד לְעוֹלָם עֲשׂוּיִם
בֶּאֱמֶת וְיָשָׁר׃ ט פְּדוּת ׀ שָׁלַח לְעַמּוֹ צִוָּה־לְעוֹלָם בְּרִיתוֹ
קָדוֹשׁ וְנוֹרָא שְׁמוֹ׃ י רֵאשִׁית חָכְמָה ׀ יִרְאַת יְהוָה שֵׂכֶל
טוֹב לְכָל־עֹשֵׂיהֶם תְּהִלָּתוֹ עֹמֶדֶת לָעַד׃ קיב א הַלְלוּיָהּ ׀
אַשְׁרֵי־אִישׁ יָרֵא אֶת־יְהוָה בְּמִצְוֺתָיו חָפֵץ מְאֹד׃ ב גִּבּוֹר
בָּאָרֶץ יִהְיֶה זַרְעוֹ דּוֹר יְשָׁרִים יְבֹרָךְ׃ ג הוֹן־וָעֹשֶׁר

רש"י

גוים הודיעם כחו וגבורתו · ומדרש תנחומא כתב לישראל מעשה בראשית להודיעם שהארץ שלו ובידו להושיב בה כל מי שירצה ולעקור אלו ולהושיב אחרים שלא יוכלו האומות לומר לישראל גזלנים אתם שכבשתם ארץ שבעה עממין : (ח) סמוכים · הם פקודיו על סמך עוז מחוזקין בעונשין ואזהרות והפרשיות קבועות זו על זו כסדר לדרוש וזהו שאמר שלמה שוקיו עמודי שש וגו' (שיר ה') : קיב (ב) דור ישרים · אשר יבורך יהי זרעו :

מצודת דוד

להראות כח מעשיו להוריש ז' האומות ולתת להם נחלת הגוים ההם ולזה הגיד שלא יאמרו במקרה בא : (ז) מעשי ידיו אמת · מה שגרש הגוים ההם היה לאמת הבטחתו לאברהם ובמשפט היה כי העובדי כוכבים נגרשו בעונם : נאמנים · כי כל פקודיו המה נאמנים ולא ימצא בהם דבר עול : (ח) סמוכים · פקודיו המה סמוכים ונשענים להתקיים לעולם כי המה עשוים באמת ויושר ואין א"כ מקום שיהיו בטלים בשום זמן : (ט) פדות · לפדותם ממצרים : צוה · על כי צוה להם התורה הנתונה בברית המתקיימת לעולם ובעבור קבלתה שלחה הפדות : קדוש וגו' · ולזה קדוש במעלותיו למען תהיה יראת ה' על פניהם :

(י) ראשית חכמה · הנכון הוא שבתחלת למוד החכמה ישים האדם בלבו יראת ה' ושכל טוב יחשב לכל העושים כן כי אז תהיה תהלתו עומדת לעד להיות מהולל בחכמה ותהיה מתקיימת משא"כ אם לא תקדים היראה אל החכמה וכמ"ש רז"ל : קיב (א) הללויה אשרי וגו' · הללו את יה ואמרו בהלל אשרי איש וגו' כי הדבר הזה יחשב הלול לה' : ירא וגו' · מלעבור על ל"ת : במצותיו וגו' · לקיים מצות העשין : (ב) גבור · לא זה בלבד שאשרי לו כי גם לזרעו ייטיב ויהיה כ"א גבור בארץ ואף כל אנשי הדור של הישרים יהיו מבורכים כי מכריעים את העולם לזכות : (ג) הון ועושר · עם כי יקבל גמול טוב בזה העולם ויהיה הון

ועושר

בְּבֵיתוֹ וְצִדְקָתוֹ עֹמֶדֶת לָעַד: ד זָרַח בַּחֹשֶׁךְ אוֹר לַיְשָׁרִים
חַנּוּן וְרַחוּם וְצַדִּיק: ה טוֹב־אִישׁ חוֹנֵן וּמַלְוֶה יְכַלְכֵּל
דְּבָרָיו בְּמִשְׁפָּט: ו כִּי־לְעוֹלָם לֹא־יִמּוֹט לְזֵכֶר עוֹלָם יִהְיֶה
צַדִּיק: ז מִשְּׁמוּעָה רָעָה לֹא יִירָא נָכוֹן לִבּוֹ בָּטֻחַ בַּיהוָה:
ח סָמוּךְ לִבּוֹ לֹא יִירָא עַד אֲשֶׁר־יִרְאֶה בְצָרָיו: ט פִּזַּר ׀
נָתַן לָאֶבְיוֹנִים צִדְקָתוֹ עֹמֶדֶת לָעַד קַרְנוֹ תָּרוּם בְּכָבוֹד:
י רָשָׁע יִרְאֶה ׀ וְכָעָס שִׁנָּיו יַחֲרֹק וְנָמָס תַּאֲוַת רְשָׁעִים

רש"י

(ד) זרח בחשך אור · כמו הזורח ומדרשו הוא עצמו כביכול נעשה להם אור כמו ה' אורי וישעי (לעיל כ"ז): (ה) טוב איש חונן ומלוה וגו' · שחונן דלים ומלוה להם ואינו מדקדק לומר אין יכולת בידי ואת דבריו הצריכין לו במאכל ובמשתה ובכסות מכלכל במשפט ובמדה וחס על נכסיו: יכלכל דבריו במשפט · מנהיג חפציו: (ז) נכון לבו · נאמן לבו ליוצרו: (ח) סמוך לבו · נשען ובטוח על הקב"ה: (י) רשע יראה וכעס · לשון פעל כמו ויכעס לפיכך נקוד חציו קמץ וחציו פתח וטעמו למטה:

מצודת ציון

טרף: קיב (ה) יכלכל · ענין ספוק הצורך כמו וכלכלו את המלך (מ"א ד'): (ח) סמוך · ענין השענה: (ט) קרנו · חזקו וממשלתו: (י) יחרק · ענינו שחיקת ושחינת השנים אלו באלו בהתקצף האדם על חבירו כמו ויחרקו שן (איכה ב'):

מצודת דוד

ועושר בביתו עה"ז שכר צדקתו עומדת לעד ושמורה לו לעוה"ב: (ד) זרח בחשך · בעת בא חשכת הגיהנם יזרח המקום אור לישרים כי הוא חנון וגו' ולא ינכה להם מה שקבלו גמול בעוה"ז: (ה) טוב · לזה טוב להאיש אשר חונן עניים ומלוה להם בעת דחקם וצרכי ביתו מכלכל במשפט הראוי וחס על נכסיו כי בהיות כן כפולה זכותו על כי מקמץ לעצמו ומפזר לעניים: (ו) לא ימוט · לא יהיה נוטה לנפול: לזכר עולם · אף בעוה"ב יזכור לצדיק ויקבל עוד גמול: (ז) משמועה רעה · עת ישמע בעולם שמועה רעה לא יירא ממנה ולבו יהיה נכון בטוח בה' שלא תגע בו הרעה: (ח) סמוך · כ"כ יהיה לבו סמוך בה' ולא יירא עד יתן לב לראות ברעה הבאה על צריו כי כשהאדם הוא בפחד אינו נותן לב לראות נקמת צריו: (ט) פזר · בעבור פזור הממון אשר נתן לאביונים יהיה שכר צדקתו שמורה לעוה"ב וגם בעוה"ז תרום ממשלתו בכבוד: (י) רשע · כאשר יראה הרשע את זאת יכעוס בעצמו לגודל הקנאה ויחרוק שניו כדרך המתקצף ולבבו ימס בקרבו ברוב הקנאה אולם תאותו תהיה אבודה ולא יוכל למלאות תאותם לעשות אל הצדיק ההוא מאומה רע ·

הללויה

תֹּאבֵד׃ קיג א הַֽלְלוּיָ֙הּ ׀ הַ֭לְלוּ עַבְדֵ֣י יְהֹוָ֑ה הַֽ֝לְלוּ אֶת־
שֵׁ֥ם יְהֹוָֽה׃ ב יְהִ֤י שֵׁ֣ם יְהֹוָ֣ה מְבֹרָ֑ךְ מֵ֝עַתָּ֗ה וְעַד־עוֹלָֽם׃
ג מִמִּזְרַח־שֶׁ֥מֶשׁ עַד־מְבוֹא֑וֹ מְ֝הֻלָּ֗ל שֵׁ֣ם יְהֹוָֽה׃ ד רָ֤ם
עַל־כָּל־גּוֹיִ֨ם ׀ יְהֹוָ֑ה עַ֖ל הַשָּׁמַ֣יִם כְּבוֹדֽוֹ׃ ה מִ֭י כַּיהֹוָ֣ה
אֱלֹהֵ֑ינוּ הַֽמַּגְבִּיהִ֥י לָשָֽׁבֶת׃ ו הַֽמַּשְׁפִּילִ֥י לִרְא֑וֹת בַּשָּׁמַ֥יִם
וּבָאָֽרֶץ׃ ז מְקִימִ֣י מֵעָפָ֣ר דָּ֑ל מֵ֝אַשְׁפֹּ֗ת יָרִ֥ים אֶבְיֽוֹן׃
ח לְהוֹשִׁיבִ֥י עִם־נְדִיבִ֑ים עִ֝֗ם נְדִיבֵ֥י עַמּֽוֹ׃ ט מֽוֹשִׁיבִ֨י ׀
עֲקֶ֬רֶת הַבַּ֗יִת אֵֽם־הַבָּנִ֥ים שְׂמֵחָ֗ה הַֽלְלוּיָֽהּ׃ קיד א בְּצֵ֣את
יִ֭שְׂרָאֵל מִמִּצְרָ֑יִם בֵּ֥ית יַ֝עֲקֹ֗ב מֵעַ֥ם לֹעֵֽז׃ ב הָיְתָ֣ה יְהוּדָ֣ה

רש"י

קיג (ה) מי כה' אלהינו · בשמים והארץ שיהא מגביה לשבת ומשפיל לראות · מגביהי משפילי מקימי להושיבי מושיבי כולם יו"ד יתירה בהם: (ט) עקרת הבית · ציון שהיא כעקרה יושיבנה: אם הבנים שמחה · כי חלה וגם ילדה ציון את בניה (ישעיה ס"ו): קיד (א) מעם לועז · עם שפת לשון אחר שאינו לשון הקדש · והכרו את עם נועז לא תראה עם עמקי

מצודת דוד

קיג (א) הללויה · וחזר ופירש הללו עבדי ה' אבל נרשע אמר אלהים מה לך לספר חוקי: (ב) יהי · ר"ל אמרו בהלל יהי שם וגו': (ג) ממזרח · מפי היושבים במזרח וגו' ומפי כולם מהולל שם ה': (ד) כבודו · משכן כבוד שכינתו הוא על השמים: (ה) מי כה' · מי עניו כמוהו כי אף אם אמנם הוא מגביה א"ע לשבת מעל לשמים: (ו) המשפילי · הוא משפיל עיניו להשגיח על כל הנעשה בשמים ובארץ כי למול רוממותו אף השמים יחשבו לאין: (ז) מקימי · בהשגחתו מקים את הדל מן העפר: מאשפות · כפל הדבר במ"ש: (ח) להושיבי · ועוד מרבה כבודם עד כי ישבו עם נדיבים וחזר ופירש עם נדיבי עמו והמה המעולים שבנדיבים: (ט) מושיבי · הוא מושיב את העקרה בבית כי בעודה עקרה שבתה הבית מעט פעם פעם ברחובות להפיג לערה וה' בהשגחתו פותח רחמה ותלד ותשב בבית ותהיה א"כ אם הבנים שמחה בהיותה יושבת בביתה עם בניה: הללויה · בעבור כל זה הללו את יה: קיד (א) בצאת · בעת יצאו ישראל ממצרים: בית יעקב · כפל הדבר במ"ש: (ב) היתה · בעת ההיא

מצודת ציון

קיג (ג) ממזרח שמש · ממקום זריחת השמש: עד מבואו · עד מקום שקיעתו והוא פאת המערב: (ה) המגביהי · היו"ד יתירה וכן המשפילי מקימי להושיבי מושיבי ואמרו כי תוספת היודי"ן היא מלאות הלשון: (ז) מאשפות · ענין דומן וזבל: קיד (א) לעז · כל שפת

לְקָדְשׁוֹ יִשְׂרָאֵל מַמְשְׁלוֹתָיו׃ ג הַיָּם רָאָה וַיָּנֹס הַיַּרְדֵּן
יִסֹּב לְאָחוֹר׃ ד הֶהָרִים רָקְדוּ כְאֵילִים גְּבָעוֹת כִּבְנֵי־
צֹאן׃ ה מַה־לְּךָ הַיָּם כִּי תָנוּס הַיַּרְדֵּן תִּסֹּב לְאָחוֹר׃
ו הֶהָרִים תִּרְקְדוּ כְאֵילִים גְּבָעוֹת כִּבְנֵי־צֹאן׃ ז מִלִּפְנֵי
אָדוֹן חוּלִי אָרֶץ מִלִּפְנֵי אֱלוֹהַּ יַעֲקֹב׃ ח הַהֹפְכִי הַצּוּר
אֲגַם־מָיִם חַלָּמִישׁ לְמַעְיְנוֹ־מָיִם׃ קטו א לֹא לָנוּ יְהוָֹה
לֹא־לָנוּ כִּי־לְשִׁמְךָ תֵּן כָּבוֹד עַל־חַסְדְּךָ עַל־אֲמִתֶּךָ׃

רש"י

שפה וגו' (שם ל"ג) וגו"ן ולמ"ד נחלפות זו בזו כמו נשכה שהיא לשכה בספר עזרא (נחמיה י"ג): (ב) היתה יהודה לקדשו · לקח יהודה לגורל חבלו וקדושתו ואף הם קדשו שמו בירידת הים כענין שנאמר (לעיל ס"ח) שרי יהודה רגמתם וכמו כן נדרש באגדה מקרא זה היתה יהודה לקדשו שקפץ נחשון לתוך הים ואמר אני ארד תחלה וזהו שאמר היתה יהודה לקדשו: (ג) הירדן יסוב לאחור · שכל מימי בראשית נבקעו: (ז) חולי ארץ · התחולל ארץ ויו"ד יתירה בו כמו מגביהי משפילי והפוכי: (ח) למעינו מים · ויי"ו יתירה כמו ויי"ו של חיתו יער (לעיל ק"ד): קטו (א) לא לנו · לא בשבילנו ובכושר מעשינו תעשה עמנו: כי לשמך תן כבוד · כדי

מצודת ציון

לשון עם זולת לה"ק תקרא לועז ובמשנה קורין אותה ללועזות בלע"ז (מגילה י"ז): (ג) יסוב · מלשון סבוב: (ד) רקדו · קפצו: (ז) חולי · ענין יראה כמו באין תהומות חוללתי (משלי ח') והיו"ד נוספת: (ח) ההפכי · היו"ד יתירה: אגם מים · הוא מקום כניסת המים: חלמיש · הוא סלע קשה כמו ושמן מחלמיש צור (דברים ל"ב): למעינו· מלשון מעין והוי"ו יתירה:

מצודת דוד

היה יהודה עם קדושו וישראל בכלל עם ממשלתו: (ג) הים ראה · את ישראל באים אל תוך הים ונס ממקומו ונעשה חרבה: הירדן · בימי יהושע היבב הירדן לחזור לאחור לבלתי לכת דרך מהלכו: (ד) ההרים רקדו · בשעת מתן תורה רקדו ההרים כאילים לגודל החרדה: (ה) מה לך הים · כאלו שואל אל הים מה לך כי תנוס מדוע זה תנוס ומדוע תסוב הירדן לאחור: (ו) ההרים · מה לכם ההרים כי תרקדו וגו': (ז) מלפני · כאלו ישיבו לומר אנו נסים וגו' מלפני פחד האדון המחולל את הארץ: מלפני וגו' · כפל הדבר במ"ש: (ח) ההפכי · ההופך את הצור היבש להיות אגם מים: חלמיש · כפל הדבר במ"ש: קטו (א) לא לנו · לא למען צדקותינו תעשה רק תן כבוד לשמך להיות מכובד בעבור החסד

ב לָמָּה יֹאמְרוּ הַגּוֹיִם אַיֵּה־נָא אֱלֹהֵיהֶם : ג וֵאלֹהֵינוּ
בַשָּׁמָיִם כֹּל אֲשֶׁר־חָפֵץ עָשָׂה : ד עֲצַבֵּיהֶם כֶּסֶף וְזָהָב
מַעֲשֵׂה יְדֵי אָדָם : ה פֶּה־לָהֶם וְלֹא יְדַבֵּרוּ עֵינַיִם לָהֶם
וְלֹא יִרְאוּ : ו אָזְנַיִם לָהֶם וְלֹא יִשְׁמָעוּ אַף לָהֶם וְלֹא
יְרִיחוּן : ז יְדֵיהֶם ׀ וְלֹא יְמִישׁוּן רַגְלֵיהֶם וְלֹא יְהַלֵּכוּ
לֹא־יֶהְגּוּ בִּגְרוֹנָם : ח כְּמוֹהֶם יִהְיוּ עֹשֵׂיהֶם כֹּל אֲשֶׁר־
בֹּטֵחַ בָּהֶם : ט יִשְׂרָאֵל בְּטַח בַּיהוָה עֶזְרָם וּמָגִנָּם הוּא :
י בֵּית אַהֲרֹן בִּטְחוּ בַיהוָה עֶזְרָם וּמָגִנָּם הוּא : יא יִרְאֵי
יְהוָה בִּטְחוּ בַיהוָה עֶזְרָם וּמָגִנָּם הוּא : יב יְהוָה זְכָרָנוּ יְבָרֵךְ
יְבָרֵךְ אֶת־בֵּית יִשְׂרָאֵל יְבָרֵךְ אֶת־בֵּית אַהֲרֹן : יג יְבָרֵךְ
יִרְאֵי יְהוָה הַקְּטַנִּים עִם־הַגְּדֹלִים : יד יֹסֵף יְהוָה עֲלֵיכֶם

רש"י

שלא יאמרו איה נא אלהיהם : (ז) ולא ימישון · לשון ימושני אבי (בראשית כ"ז) : (יא) יראי ה' · אלו הגרים :

מצודת דוד

וקיום האמת שהבטיח עמנו : (ב) איה נא · איה אתה אלהינו מדוע לא יריב ריב עמו כמאז : (ג) ואלהינו · אבל אלהינו יושב בשמים ואפילו הוא למעלה לגבור יחשב · ומכ"ש גבור למטה ולזה עושה כל אשר חפץ וככחו אז כחו עתה ומוסב למעלה לומר תן כבוד לשמך ורמה ידך למען ישבר פיהם : (ד) עצביהם · הן עצביהם אין בהם ממש כי עשויים הם מכסף וזהב מעשי ידי אדם ולא אלהים המה : (ה) פה להם · עם כי יש להם פה הלא לא ידברו וגו': (ז) ידיהם · עם כי ידיהם עשויים המה הלא לא ימששו בהם : (ח) כמוהם · קלל את העושים אותם לאלהים ואמר יהיו כמוהם בל ידברו וגו' : כל · וכן יהיה כל הבוטח בהם : (ט) ישראל · אבל ישראל הוא בוטח בה' כי מעולם הוא עוזרם ומגנם ר"ל הוא למו למחסה כמו מגן על הלובשו : (יא) יראי ה' · המה הגרים : (יב) ה' זכרנו · ה' אשר זכרנו מעולם הוא יברך וחוזר ומפרש את מי יברך ואמר יברך את בית ישראל וגו' : (יד) יסף · בכל

מצודת ציון

קטו (ב) נא · עתה : (ד) עצביהם · כן תקרא העבודת כוכבים : (ו) יריחון · מלשון ריח : (ז) ימישון · מלשון מישוש ונגיעה בדבר מה וכן אולי ימושני אבי (בראשית כ"ז) : יהגו · ענינו קול לפצוף וכן אהגה כיונה (ישעיה ל"ח) ור"ל אפי' קול לפצוף בעלמא אין בהם : בגרונם · בצוארם :

עֲלֵיכֶם וְעַל־בְּנֵיכֶם׃ טו בְּרוּכִים אַתֶּם לַיהוָה עֹשֵׂה
שָׁמַיִם וָאָרֶץ׃ טז הַשָּׁמַיִם שָׁמַיִם לַיהוָה וְהָאָרֶץ נָתַן
לִבְנֵי־אָדָם׃ יז לֹא הַמֵּתִים יְהַלְלוּ־יָהּ וְלֹא כָּל־יֹרְדֵי
דוּמָה׃ יח וַאֲנַחְנוּ ׀ נְבָרֵךְ יָהּ מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם הַלְלוּ־יָהּ׃
קטז א אָהַבְתִּי כִּי־יִשְׁמַע ׀ יְהוָה אֶת־קוֹלִי תַּחֲנוּנָי׃
ב כִּי־הִטָּה אָזְנוֹ לִי וּבְיָמַי אֶקְרָא׃ ג אֲפָפוּנִי ׀ חֶבְלֵי־
מָוֶת וּמְצָרֵי שְׁאוֹל מְצָאוּנִי צָרָה וְיָגוֹן אֶמְצָא׃ ד וּבְשֵׁם־
יְהוָה אֶקְרָא אָנָּה יְהוָה מַלְּטָה נַפְשִׁי׃ ה חַנּוּן יְהוָה

רש"י

קטז (א) אהבתי כי ישמע ה' את קולי. כך אמר דוד לאחר שנפטר שאול והוא מלך שובי נפשי למנוחיכי כי ה' גמל עליכי חסד ולך קוני אני מתאוה כי חלצת נפשי ממות. (אהבתי כי ישמע ה' תאבתי שישמע ה' את קולי (סא"א): (ב) ובימי אקרא. בימי צרתי אקראנו ובימי גאולתי אשבחנו: (ג) חבלי מות. חבורות אויבים המבקשים להמיתני. חבלי מות. חבלי שאול. כולן לשון חבורות הם כמו (ש"א י') חבל נביאים: ומצרי שאול. גבולי שאול:

מצודת ציון

(יז) דומה. הוא הקבר שהוא מקום דממה ושתיקה ונשמת הרשע כאלו תרד אל הקבר עם הגוף ותאבד עם הגוף ונקראו יורדי דומה בעבור זה:
קטז (ג) אפפוני. ענין סבוב כמו אפפו עלי רעות (לעיל מ'): חבלי. ענין מכאוב כמו צירים וחבלים (ישעיה י"ג): ומצרי. מל' צרה: (ד) אנה. ענין בקשה והודאה כמו

מצודת דוד

עת יוסף עליכם ברכה: (טו) ברוכים. אתם תהיו ברוכים לה' העושה שמים וארץ ור"ל יברך אתכם ויחזור ויברך: (טז) השמים. עם כי השמים המה שמים לה' מיוחד למכון שבתו מ"מ ישגיח בארץ ונתנה לבני אדם למי שישר בעיניו ותהיו אתם לברכה בקרב הארץ: (יז) לא המתים. עובדי כוכבים העומדים למות מיתת עולם לא יהללו את יה על הטובה הבאה כי לא עליהם תהיה: ולא וגו'. כפל הדבר במ"ש: (יח) ואנחנו. אבל אנחנו העומדים לחיים ולקבל טובה נברך את יה מעתה ועד עולם על הברכות והטובות הנוספות בכל עת ולזה הללו את יה בכל זמן: קטז (א) אהבתי. הנה המקרא אהבתי את ה' כי הוא ישמע את קולי ואת תחנוני וא"כ מהדין עלי לאהבו: (ב) ובימי אקרא. בכל ימי אשר אקרא אליו יטה אזן לשמוע: (ג) אפפוני. כאשר סבבו אותי מכאובי מות ומצאו אותי צרות השאול ומצאתי צרה ויגון וכפל הדבר במ"ש לרוב הצרות והתקרבם: (ד) ובשם ה'. וכאשר קראתי אז בשם ה' ואמרתי אנא ה' מלטה נפשי: (ה) חנון ה'.

וְצַדִּיק וֵאלֹהֵינוּ מְרַחֵם׃ ו שֹׁמֵר פְּתָאיִם יְהֹוָה דַּלֹּתִי
וְלִי יְהוֹשִׁיעַ׃ ז שׁוּבִי נַפְשִׁי לִמְנוּחָיְכִי כִּי־יְהֹוָה גָּמַל
עָלָיְכִי׃ ח כִּי חִלַּצְתָּ נַפְשִׁי מִמָּוֶת אֶת־עֵינִי מִן־דִּמְעָה
אֶת־רַגְלִי מִדֶּחִי׃ ט אֶתְהַלֵּךְ לִפְנֵי יְהֹוָה בְּאַרְצוֹת הַחַיִּים׃
י הֶאֱמַנְתִּי כִּי אֲדַבֵּר אֲנִי עָנִיתִי מְאֹד׃ יא אֲנִי אָמַרְתִּי
בְחָפְזִי כָּל־הָאָדָם כֹּזֵב׃ יב מָה־אָשִׁיב לַיהֹוָה כָּל־

רש"י

(ט) בארצות החיים ארץ ישראל שגרשוני אויבי ורודפי ממנה בימי שאול ועל כרחם הזרתי: (י) האמנתי כי אדבר. האמנתי כי דברי ציבא שאמר על מפיבושת כשאדבר (ש"ב ט"ז) הנה לך כל אשר למפיבושת אז אני עניתי מאד דברתי קשה ועניתי לך: (יא) אני אמרתי בחפזי. לנוס מפני אבשלום: כל האדם כוזב. ובוגד באוהבו כי ראיתי את בני בוגד בי ומבקש את נפשי וכל ישראל גומלים לי רעה תחת טובה לפיכך האמנתי לציבא ואמרתי אף מפיבושת כוזב ובוגד בי כל לשון כזב אינו אלא ל' הסרון מבטח שבטחו עליו פיילנ"א בלע"ז כמו (ישעיה נ"ח) אשר לא יכזבו מימיו ויש פותרין אותו אני אמרתי בחפזי בסלע המחלקות. שהיה שאול ואנשיו עוטרין אלי ואל אנשי לתפשני ושם נאמר ויהי דוד נחפז ללכת (ש"א כ"ג): כל האדם כזב. אף שמואל הנביא שהוא

מצודת דוד

כי אתה ה' חנון וצדיק ואתה אלהינו מרחם: (ו) שומר. הלא אתה ה' שומר פתאים עם שאין בהם דעת לשמור את עצמם: דלותי. כשהייתי דל ועני הוא יושיע לי: (ז) שובי. ר"ל כאשר קראתי לה' בהדברים האלה אמרתי לנפשי בהבטחה את נפשי שובי למנוחה שלך כי ה' גמל טוב עליך מאז וכן גם עתה נתקבלה התפלה: (ח) כי חלצת. כי תמיד הוצאת נפשי מן המות ומנעת את עיני מן דמעה ואת רגלי הסרת שלא יהיו דחוים ממקום אל מקום להיות נעים ונדים: (ט) אתהלך. ומעתה אתהלך לפני ה' וגו'. ר"ל בא"י ובין החיים לא כמו לשעבר שהייתי מגורש מא"י מפני שאול וקרוב הייתי לשכון בין המתים: (י) האמנתי. אמנה גדולה היתה בלבי כי הייתי מדבר כאשר הייתי מעונה מאד בתכלית הסכנה: (יא) אני אמרתי. הוזר ומפרש מתי היה ומה דבר ואמר אני אמרתי בעת הייתי נחפז לברוח מפני שאול כמ"ש ויהי דוד נחפז ללכת וגו' (ש"א כ"ג) ועם כי

מצודת ציון

אנא חטא העם (שמות ל"ב) וה"א היא במקום האל"ף: (ו) פתאים. מלשון פתי וסכל: (ז) למנוחיכי. היו"ד יתירה וכן עליכי: (ח) חלצת. ענין הוצאה ושליפה כמו בצרה קראת ואחלצך (לעיל פ"א): (יא) בחפזי. מלשון חפזון: כזב. משקר:

תַּגְמוּלוֹהִי עָלָי׃ יג כּוֹס־יְשׁוּעוֹת אֶשָּׂא וּבְשֵׁם יְהוָה אֶקְרָא ·
יד נְדָרַי לַיהוָה אֲשַׁלֵּם נֶגְדָה־נָּא לְכָל־עַמּוֹ׃ טו יָקָר
בְּעֵינֵי יְהוָה הַמָּוְתָה לַחֲסִידָיו׃ טז אָנָּה יְהוָה כִּי־אֲנִי עַבְדֶּךָ
אֲנִי עַבְדְּךָ בֶּן־אֲמָתֶךָ פִּתַּחְתָּ לְמוֹסֵרָי׃ יז לְךָ אֶזְבַּח
זֶבַח תּוֹדָה וּבְשֵׁם יְהוָה אֶקְרָא׃ יח נְדָרַי לַיהוָה אֲשַׁלֵּם
נֶגְדָה־נָּא לְכָל־עַמּוֹ׃ יט בְּחַצְרוֹת ׀ בֵּית יְהוָה בְּתוֹכֵכִי

ר ש " י

נאמן לנביא אף הוא כוזב שמשחני למלך · מלאתי : (יג) כום ישועות אשא · אביא נסכים על התודות שנדרתי כמו שאמר לך אזבח זבח תודה ועל אותו הכוס בשמך אקרא על הישועה זו שכן אין הלוים אומרים שירה אלא על היין : (יד) נגדה נא לכל עמו · נגד כל עמו : (טו) יקר בעיני ה' · הראני הקב"ה שדבר קשה וכבד הוא בעיניו להמית את חסידיו : המותה · המות כמו הביתה החוצה (בראשית ל"ט) : (טז) עבדך בן אמתך · אינו דומה תרבות עבד שלקוח מן השוק לילוד מש־פחה שבבית : פתחת למוסרי · התרת מעל צוארי מוסרות ומוטות : (יז) זבח תודה · זבחי הודיה על הנסים שעשית לי : (יח) נדרי · קרבנות שנדרתי : (יט) בתוככי · כמו

מצודת ציון

(יב) תגמולוהי · תגמוליו על דרך לשון ארמי שלושי כמו עליו: (יד) נא · כמו עתה וחוזר הוא על מלת אשלם : (טו) יקר · ענינו קשה וכן ויקר פדיון נפשם (לעיל מ"ט) : (טז) אנה · הוא כענין הודאה בין הודאה על החסד ובין הודאה ובקשה על חטא כמו אנא חטא העם הזה (שמות ל"ב) : פתחת · ענין התרת הקשר : למוסרי · קשרי רצועי המאסר כמו מוסר מלכים פתח (איוב י"ג) : (יט) בתוככי · היו"ד יתירה :

מצודת דוד

או הייתי קרוב למות עכ"ז אמרתי אז כל אדם ההומר שלא תהיה לי המלוכה הוא מכזב ומשקר וזו היא האמנה גדולה : (יב) מה אשיב · מה מנחה אשיב לה' בעבור כל תגמוליו אשר גמל עלי : (יג) כוס · אשא לבהמ"ק כוס מלא נסכים על הישועות אשר עשה לי ואקרא אז בשם ה' : (יד) נדרי · הנדרים שנדרתי בעת צרה אשלם עתה נגד כל עמו לפרסם הנס : (טו) יקר · הן ראיתי כי יקר וקשה הדבר לפני המקום להביא המות על חסידיו בלא עתם ולזה הרבה לי נסים : (טז) אנה · הנני מודה לה' על החסד שעשית לי על כי אני עבדך ר"ל החסד היה בעבור שאני מוכנע ולא בגמול המעשה : בן אמתך · ר"ל מוכנע אני ביותר כבן אמה יליד בית ולזה התרת קשרי מוסרי: (יז) זבח תודה · כי קרבן תודה באה על הנס: (יט) בחצרות · אהם העומדים בחצרות בית ה' אשר הם בתוך ירושלים הללו את יה בשמעכם הנס הנעשה לי :

יְרוּשָׁלָ͏ִם הַֽלְלוּיָהּ׃ קיז א הַֽלְלוּ אֶת־יְהוָה כָּל־גּוֹיִם שַׁבְּחוּהוּ
כָּל־הָאֻמִּים׃ ב כִּי גָבַר עָלֵינוּ ׀ חַסְדּוֹ וֶֽאֱמֶת־יְהוָה לְעוֹלָם
הַֽלְלוּיָהּ׃ קיח א הוֹדוּ לַיהוָה כִּי־טוֹב כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃
ב יֹאמַר־נָא יִשְׂרָאֵל כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃ ג יֹאמְרוּ־נָא בֵית־
אַהֲרֹן כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃ ד יֹאמְרוּ־נָא יִרְאֵי יְהוָה כִּי
לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃ ה מִן־הַמֵּצַר קָרָאתִי יָּהּ עָנָנִי בַמֶּרְחָב יָהּ׃
ו יְהוָה לִי לֹא אִירָא מַה־יַּעֲשֶׂה לִי אָדָם׃ ז יְהוָה לִי בְּעֹזְרָי
וַאֲנִי אֶרְאֶה בְשֹׂנְאָי׃ ח טוֹב לַחֲסוֹת בַּיהוָה מִבְּטֹחַ בָּאָדָם׃
ט טוֹב לַחֲסוֹת בַּיהוָה מִבְּטֹחַ בִּנְדִיבִים׃ י כָּל־גּוֹיִם
סְבָבוּנִי בְּשֵׁם יְהוָה כִּי אֲמִילַם׃ יא סַבּוּנִי גַם־סְבָבוּנִי

רש"י

כתוב כך: קיז (ב) כי גבר עלינו חסדו · כלומר ואף כי אנחנו אשר גבר עלינו חסדו: ואמת ה' לעולם · שאמר הבטחתו שהבטיח את האבות: קיח (א) הודו לה' וגו': (ב) יאמר נא ישראל · לפי שלעולם חסדו: (ד) יראי ה' · אלו בני לוי שכתוב בהם מי לה' אלי ויאספו אליו כל בני לוי (שמות ל"ב) במעשה העגל ונלחמו עם ישראל כשאמרו נתנה ראש ונשובה מצרימה (במדבר י"ד): (ח) טוב לחסות בה' וגו' · הסיון זה אינו אלא ל' חסיון צל ודבר מועט הוא מבטח דבר בריא וסמך חזק ואע"פ כן לחסות בה' טוב מהבטחת בני אדם: (י) כל גוים סבבוני · מדבר במלחמת גוג ומגוג שכל הגוים יהיו שם כמו שנאמר ואספתי את כל הגוים אל ירושלים למלחמה (זכריה י"ד): אמילם · אכריתם ל' ימולל ויבש (לעיל צ'):

מצודת דוד

קיז (א) הללו · זה יאמר על לעתיד אתם כל הגוים כלכם הללו את יה: (ב) כי גבר · על אשר גבר חסדו עלינו והוא לעולם אל אמת כי קיים לנו שבטחתו ולזה הללו את יה וחדלו מן העבודת כוכבים: קיח (א) כי טוב · כי הוא טוב ועושה חסד לעולם: (ב) יאמר נא · עתה בעת הגאולה יאמר ישראל בהודות לה' אשר לעולם חסדו: (ד) יראי ה' · המה הגרים: (ה) מן המצר · ר"ל זהו החסד כי כאשר קראתי לו מן המצר והדחק ענה לי ה' והעמיד אותי במרחב: (ו) ה' לי · כאשר היה ה' לי לעזרה לא אירא ממי כי מה יעשה אדם לי אם ה' עמדי: (ז) ה' לי בעוזרי · כאשר היה ה' לי בעזר עוזרי אז אראה בנקמת שונאי: (ט) בנדיבים · עם כי הם המעולים שבבני אדם: (י) כל גוים · הם חיל גוג: בשם ה':

מצודת ציון

קיח (ה) המצר · מל' צר ודחק: (י) אמילם · ענין כריתה כמו ימולל

בְּשֵׁם יְהוָה כִּי אֲמִילַם: יב סַבּוּנִי כִדְבוֹרִים דֹּעֲכוּ כְּאֵשׁ
קוֹצִים בְּשֵׁם יְהוָה כִּי אֲמִילַם: יג דַּחֹה דְחִיתַנִי לִנְפֹּל
וַיהוָה עֲזָרָנִי: יד עָזִּי וְזִמְרָת יָהּ וַיְהִי־לִי לִישׁוּעָה:
טו קוֹל ׀ רִנָּה וִישׁוּעָה בְּאָהֳלֵי צַדִּיקִים יְמִין יְהוָה עֹשָׂה
חָיִל: טז יְמִין יְהוָה רוֹמֵמָה יְמִין יְהוָה עֹשָׂה חָיִל: יז לֹא

ר ש " י

(יב) דעכו כאש קוצים · כל לשון דעיכה נופל על ל' קפילה ונתור ממקום להיות נתר ונתק ממקומו על כן הוא נופל על ל' אש ועל ל' מים כגון נדעכו ממקומם (איוב ו') וכן ימי נדעכו (שם י"ז) וכן נרו עליו ידעך (שם י"ח) כדרך שלהבת הנתקת מן הפתילה ועולה למעלה כשהיא כבה: (יג) דחה דחיתני לנפול · אתה האויב: (יד) עזי וזמרת יה ויהי לי לישועה · עזי וזמרת גבורת הקב"ה היה לי לישועה · עזי יו"ד יתירה כי לא מצינו במקרא עזי נקוד הטף קמץ אלא שורק חוץ משלשה מקומות שהוא סמוך אצל וזמרת ועל כרחך וזמרת דבוק לתיבת השם ואינך יכול לפרשו וזמרתי · ואל תתמה על ויהי לי שלא אמר היה לי לישועה שהרבה כאלו במקרא (שמות ט') והאשר לא שם לבו וגו' ויעזב את עבדיו וגו' היה לו לכתוב עזב: (טו) קול רנה וישועה · תהיה לעתיד באהלי צדיקים ומהו קול הרנה ימין ה' עושה חיל ירננו ימין ה' רוממה וגו': (טז) ימין ה' רוממה · מדרש אגדה עליונים ברא הקב"ה בימין לפיכך לא שלטה בהם מיתה שנאמר אף ידי יסדה ארץ (ישעיה מ"ה) זה שמאל וימיני טפחה

מצודת ציון

ויבש (לעיל ל'): (יב) כדברים · שם המין שעושין הדבש: דעכו · ענין ניתור וקפיצה והוא כבוי האש שהשלהבת קופצת ממנה וכן ידעך נרו (משלי כ'): (יד) עזי · ענין חוזק והיו"ד יתירה: וזמרת · מל' זמר ושבח: ויהי לי · כמו היה לי וכן ויעזוב את עבדיו (שמות ט') ומשפטו עזב: (טו) חיל · כח ואומץ:

מצודת דוד

ר"ל אבטח בשם ה' אשר אכריתם: (יא) סבוני וגו' · ר"ל עם כי רבת פעמים יאספו ויסבבו אותי עכ"ז אבטח בשם ה' אשר אכריתם: (יב) סבוני כדבורים · אף כי סבב אותי כדבורים הללו אשר יסבבו כלי מלא מדבש: דעכו · אף אם כבו נגאלתי כאש מעצי הקוצים הכבים מהר ור"ל אף אם הרגו רבים מישראל עכ"ז אבטח בשם ה' אשר אכריתם: (יג) דחה דחיתני · אף אם הם דחו אותי לנפול בארץ עכ"ז ה' עזרני ולא יוכלו לי: (יד) עזי וזמרת יה · העוז והשבח של המקום היה לי לישועה ר"ל התשועה היתה למען הראות חזקו ולמען אזמר שבחו: (טו) קול רנה ויהיה נשמע באהלי צדיקים קול רנה וישועה ויאמרו ימין ה' עושה חיל וכח: (טז) ימין ה' רוממה · ימין ה' אשר היא מעולם רוממה הימין היא עתה

אָמוּת כִּי־אֶחְיֶה וַאֲסַפֵּר מַעֲשֵׂי יָהּ׃ יח יַסֹּר יִסְּרַנִּי
יָּהּ וְלַמָּוֶת לֹא נְתָנָנִי׃ יט פִּתְחוּ־לִי שַׁעֲרֵי־צֶדֶק אָבֹא־בָם
אוֹדֶה יָהּ׃ כ זֶה־הַשַּׁעַר לַיהֹוָה צַדִּיקִים יָבֹאוּ בוֹ׃
כא אוֹדְךָ כִּי עֲנִיתָנִי וַתְּהִי־לִי לִישׁוּעָה׃ כב אֶבֶן מָאֲסוּ
הַבּוֹנִים הָיְתָה לְרֹאשׁ פִּנָּה׃ כג מֵאֵת יְהֹוָה הָיְתָה זֹּאת
הִיא נִפְלָאת בְּעֵינֵינוּ׃ כד זֶה־הַיּוֹם עָשָׂה יְהֹוָה נָגִילָה
וְנִשְׂמְחָה בוֹ׃ כה אָנָּא יְהֹוָה הוֹשִׁיעָה נָּא אָנָּא יְהֹוָה

רש"י

שמים (ישעיה מ"ה) זה ימין וכן אמר המשורר ימין ה' רוממה שבראת אותם שברומו של עולם הוא ימין ה' שתעשה חיילות של צדיקים לעתיד לבא וגם בה יחיה אותם ויהיו לעולם ואז לא אמות כי אחיה לעולם : (יז) לא אמות. אני כנסת ישראל כעובדי כוכבים מיתת עולם כי אחיה וגו' : (יח) יסר יסרני יה. בגלות ושם נתכפרו כל עונותי ולמות לא נתנני : (יט) פתחו לי שערי צדק. ואלו הן שערי צדק זה השער של בה"מ שהוא לה' והצדיקים יבואו בו ושם אודך כי עניתני מן הגליות : (כב) אבן מאסו הבונים. עם שהיה שפל בין העובדי כוכבים : (כג) מאת ה' היתה זאת. כך יאמרו הכל :

מצודת דוד

עושה חיל : (יז) לא אמות. ביד הקמים עלי כי עוד אחיה וגו' : (יח) יסר. ה' יסור ייסר אותי ביסורים למרק העון אבל לא ימסור אותי למיתה ביד הקמים עלי : (יט) פתחו. לזאת פתחו לי שערי בהמ"ק ואבוא בם ואודה יה על פדות נפשי : (כ) זה השער לה'. הלא זה השער של ה' ראוי הוא להיות צדיקים באים בו להלל לה' ואבוא בהם גם אני להודות לה' : (כא) כי עניתני. כי ענית לי בעת קראי לך והיית לי לישועה : (כב) אבן מאסו. עם כי היינו כמו האבן אשר מאסו הבונים לתתו בבנין עתה אנו כאבן הניתן בראש הזוית (כי הדרך לתת האבן המשובחת ביותר בפנת הכותל להיות נראית משתי הרוחות) ור"ל עם כי היינו מבוזים מכל עתה אנו המכובדים מכל : (כג) מאת ה' וגו'. ולא בכח ידינו : היא נפלאת. הדבר הזה הוא נפלאה היא בעינינו ולא נוכל לדעת איך היתה גאולה שלימה כ"כ מה שלא יורה עליו הטבע : (כד) זה היום. יום הגאולה הזה אשר עשה ה' ולזה נגילה ונשמחה בו כי בודאי לעולם תהיה לא כמעשה ב"ו שאינו מתקיים : (כה) אנא ה'. אבקש את ה' הושיעה עתה והצליחה עתה :

מצודת ציון

(כא) עניתני. מל' עניה ותשובה : (כב) פנה. זוית : (כג) נפלאת. מכוסה ונעלם כמו והוא פלאי (שופטים י"ג) : (כד) נגילה. מלשון גילה

הַצְלִיחָה נָּא׃ כו בָּרוּךְ הַבָּא בְּשֵׁם יְהוָה בֵּרַכְנוּכֶם מִבֵּית
יְהוָה׃ כז אֵל ׀ יְהוָה וַיָּאֶר לָנוּ אִסְרוּ־חַג בַּעֲבֹתִים עַד־
קַרְנוֹת הַמִּזְבֵּחַ׃ כח אֵלִי אַתָּה וְאוֹדֶךָּ אֱלֹהַי אֲרוֹמְמֶךָּ׃
כט הוֹדוּ לַיהוָה כִּי־טוֹב כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃ קיט א אַשְׁרֵי
תְמִימֵי־דָרֶךְ הַהֹלְכִים בְּתוֹרַת יְהוָה׃ ב אַשְׁרֵי נֹצְרֵי עֵדֹתָיו
בְּכָל־לֵב יִדְרְשׁוּהוּ׃ ג אַף לֹא־פָעֲלוּ עַוְלָה בִּדְרָכָיו הָלָכוּ׃

רש"י

(כו) ברוך הבא בשם ה' · יאמרו למביאי הבכורים ולעולי הרגלים : ברכנוכם · ברכנו אתכם : (כז) אסרו חג בעבותים · הזבחים והחגיגות שהיו נקיים ובדוקין ממום קושרין בכרעי מטותיהם עד שיביאום לעזרה בקרנות המזבח · ויש לפתור כל סוף המזמור הזה מלא אמות כי אחיה בדוד עצמו : (יח) יסר יסרני יה · על מעשה בת שבע ביסורין כגון תחת הכבשה ישלם ארבעתים (שמואל ב' י"ב) ושהה חדשים נצטרע דוד : ולמות לא נתנני · שנאמר גם ה' העביר חטאתך לא תמות (שם) : (יט) פתחו לי שערי צדק · ואלו הן שערי צדק אותם השערים של בתי כנסיות ומדרשות אשר הם לה' והצדיקים באים בהם : (כא) אודך כי עניתני · מכאן ואילך אמר דוד ושמואל וישי ואחי דוד כמו שמפורש בערבי פסחים מי שאמר זה לא אמר זה : קיט (ג) אף לא פעלו עולה · אשריהם אם כל זה בהם : בדרכיו הלכו · אע"פ שלא פעלו עולה אין שכרם שלם אא"כ

מצודת ציון

ושמחה : (כז) אסרו · קשרו : חג · הקרבן נקרא חג על כי רוב הקרבנות באים בחג : בעבותים · בחבלים עבות : קרנות · הם הבליטות שבראש המזבח : קיט (א) אשרי · ענינו הלול ושבח : תמימי · מלשון תם : (ב) נוצרי · שומרי : עדתיו · הם המצות שהם לעדות על חדוש העולם כשבת ומועדים וכיוצא :

מצודת דוד

(כו) ברוך הבא · ברוך יהיה הבא לבהמ"ק להקריב קרבנו' בעבור שם ה' : ברכנוכם · ברכנו אתכם בברכה הבאה מבית ה' ר"ל מהשוכן בה : (כז) אל ה' · ה' הוא חזק ואמיץ והוא האיר לנו מחשכת הגלות לזאת אסרו הקרבן בעבותות להיות נשמר עד יבוא זמן השחיטה לתת הדם על קרנות המזבח (כי עיקר הקרבן הוא זריקת הדם) : (כח) אלי אתה · הלא אתה חזקי מעולם ולזה אודך וארוממך : (כט) הודו · אתם כולכם הודו לה' כי טוב הוא כי עושה חסד לעולם : קיט (א) אשרי תמימי דרך · אשרי להולכים בדרך תמים ומהו הדרך תמים ההולכים בתורת ה' כי אין זולתו דרך תמים : (ב) בכל לב ידרשוהו · כאשר ידרשוהו בכל לב לדעת תוכן הדבר ואמתתו : (ג) אף וגו' · ר"ל אף אם

ד אַתָּה צִוִּיתָה פִקֻּדֶיךָ לִשְׁמֹר מְאֹד: ה אַחֲלַי יִכֹּנוּ דְרָכָי
לִשְׁמֹר חֻקֶּיךָ: ו אָז לֹא־אֵבוֹשׁ בְּהַבִּיטִי אֶל־כָּל־
מִצְוֹתֶיךָ: ז אוֹדְךָ בְּיֹשֶׁר לֵבָב בְּלָמְדִי מִשְׁפְּטֵי צִדְקֶךָ:
ח אֶת־חֻקֶּיךָ אֶשְׁמֹר אַל־תַּעַזְבֵנִי עַד־מְאֹד: ט בַּמֶּה
יְזַכֶּה־נַּעַר אֶת־אָרְחוֹ לִשְׁמֹר כִּדְבָרֶךָ: י בְּכָל־לִבִּי דְרַשְׁתִּיךָ
אַל־תַּשְׁגֵּנִי מִמִּצְוֹתֶיךָ: יא בְּלִבִּי צָפַנְתִּי אִמְרָתֶךָ לְמַעַן לֹא
אֶחֱטָא־לָךְ: יב בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה לַמְּדֵנִי חֻקֶּיךָ:

רש"י

בדרכיו הלכו וכן הוא אומר (לעיל ל"ד) סור מרע ועשה טוב אע"פ שאתה סר מרע אין הכל שלם אלא אם כן תעשה טוב · מדרש אגדה: (ה) אחלי יכונו דרכי · אל"ף יסוד בתיבה הנופל ממנו לפרקים כמו אל"ף שבאחותי באזניכם (איוב י"ג) ואל"ף של (מ"ב ד') אסוך שמן · אחלי תפלותי אלו הן שיכונו דרכי וכן (שם ה') אחלי אדוני לפני הנביא אשר בשמרון וגו' דרכי אדוני להתפלל שילך לפני הנביא אשר בשומרון ולשון אחליות סוהיי"ט בלע"ז כאדם האומר הלואי והייתי נביא וחכם: (יא) בלבי צפנתי · לא

מצודת דוד

לא פעלו עולה והיו בשב ואל תעשה לא היה די להם בזה כ"א עוד הלכו בדרכי התורה והמצות לקיימם בקום ועשה: (ד) אתה · הלא אתה ה' צוית פקודיך ואין ראוי א"כ להקל בהם ראש ונכון הוא לשמור מאד: (ה) אחלי · אבקש מה' שיהיו דרכי נכונים לשמור חוקיך ר"ל לסייע אותי מן השמים: (ו) אז · כשיהיו דרכי נכונים אז לא אבוש בהביטי אל כל מצותיך כי מי שלא קיים המצות הוא בוש ונכלם כשרואה המצות ההם כתובים בתורה: (ז) בלמדי · כשאלמד משפטי צדקך אדע אז איך אודך ביושר לבב: (ח) עד מאד · הוא הפוך כאלו אמר את חקיך אשמור עד מאד ר"ל מחשבתי לשמור מאד חוקיך לכן אל תעזבני לבל יהיה לי שום מניעה: (ט) במה · באיזה ענין יעשה את ארחו זכאי בעת ירגיל עצמו מנערותו לילך בארחת מישור: לשמור כדברך · ר"ל לא יאמר אי אפשי בעבירה אלא יאמר אפשי בו אבל אשמור בדבר ה': (י) אל תשגני · אל תשימני שוגה מלהבין מצותיך ר"ל תן בלבי בינה להבין על בוריה: (יא) בלבי צפנתי · שמורים הם בלבי למען לא אחטא לך כי אם אשכח מה מהם אהיה נלכד בחטא בבלי דעת: (יב) ברוך וגו' · אומר אני ברוך אתה ה' על נתינת חוקיך ואשאל ממך שתלמדני אותם ר"ל תן בלבי בינה להבינם:

מצודת ציון

(ה) אחלי · ענין בקשה כמו אחלי אדוני לפני הנביא (מ"ב ה'):
(י) תשגני · מל' שגגה ומשגה:
(יא) צפנתי · ענין הטמנה:

בשפתי

יג בִּשְׂפָתַי סִפַּרְתִּי כֹּל מִשְׁפְּטֵי־פִיךָ׃ יד בְּדֶרֶךְ עֵדְוֺתֶיךָ
שַׂשְׂתִּי כְּעַל כָּל־הוֹן׃ טו בְּפִקּוּדֶיךָ אָשִׂיחָה וְאַבִּיטָה
אֹרְחֹתֶיךָ׃ טז בְּחֻקֹּתֶיךָ אֶשְׁתַּעֲשָׁע לֹא אֶשְׁכַּח דְּבָרֶךָ׃
יז גְּמֹל עַל־עַבְדְּךָ אֶחְיֶה וְאֶשְׁמְרָה דְבָרֶךָ׃ יח גַּל־עֵינַי
וְאַבִּיטָה נִפְלָאוֹת מִתּוֹרָתֶךָ׃ יט גֵּר אָנֹכִי בָאָרֶץ אַל־
תַּסְתֵּר מִמֶּנִּי מִצְוֺתֶיךָ׃ כ גָּרְסָה נַפְשִׁי לְתַאֲבָה אֶל־
מִשְׁפָּטֶיךָ בְכָל־עֵת׃ כא גָּעַרְתָּ זֵדִים אֲרוּרִים הַשֹּׁגִים

ר ש " י

נתתים להשתכח ממני : (יד) הסימן של עדותיך דמ"ה ב"ן פר"ן הוי"ו תול"ש אבל בשאר עדותיך הדלי"ת תול"ש : (טז) אשתעשע · אתעסק כמו ישעה האדם על עושהו (ישעיה י"ז) ואל ישעו בדברי שקר (שמות ה') : (יז) גמל על עבדך · דבר שאחיה בו בגמול חסדך: (יח) נפלאות מתורתך · דברים המכוסים בה שאינם מפורשים בה : מתורתך · נפלאים מפירושי תורתך שאינם מפורשים בה · מלאתי : (יט) גר אנכי בארץ · ימים מועטים: אל תסתר ממני מצותיך · הנעלמות שאוכל לקיימם שאם לא עכשיו אימתי : (כ) גרסה · משתברת נפשי מחמת תאוה כמו (ויקרא ב') גרש כרמל ומנחם חברו לתאבה עם (עמוס ו') מתאב אנכי את גאון יעקב ושניהם לשון

מצודת ציון

(טו) אשיחה · ענין דבור : (טז) אשתעשע · ענינו ההתעסקות בדבר מה לשמוח כמו ושעשע יונק (ישעיה י"א) : (יח) גל · מלשון גלוי : (כ) גרסה · ענין שבירה כמו ויגרס בחצץ שני (איכה ג'): לתאבה · כמו לתאוה : (כא) השגים · מלשון

מצודת דוד

(יג) בשפתי · כי משפטי התורה ספרתי בשפתי ללמדם לזולת א"כ כשתלמדני אועיל גם לזולתי : (יד) בדרך · ששתי בהיותי הולך בדרך עדותיך כמו השומח על רבוי הון : (טו) ואביטה · אביט בכונת הלב ולא מן השפה ולחוץ כ"א לקיים וללכת באורחותיך : (טז) אשתעשע · בכל עת אני משתעשע בהם למען לא אשכח מה מהם: (יז) גמול · ר"ל גמול חסד על עבדך שאחיה למען אשמור דבריך ולא בעבור הנאות עוה"ז: (יח) גל עיני · האר עיני להבין מתורתך דברים נפלאים ומכוסים : (יט) גר · הלא אני בארץ כגר הזה שמעט זמן יושב במקום גרותו ובסוף הוא אל מקום מולדתו כן שני חיי מעטים ובסוף אני לשוב למקור נשמתי ולזה אל תסתיר ממני פלאי מצותיך מלהבינם במעט ימי : (כ) גרסה · נפשי נשברה מרוב תאותה בכל עת אל משפטיך : (כא) גערת · ר"ל כי ראיתי אשר מעולם גערת בזדים ארורים אשר הם שוגים ממצותיך בעבור זדון לבם

אשר

מִמִּצְוֺתֶיךָ : כב גַּל מֵעָלַי חֶרְפָּה וָבוּז כִּי עֵדֹתֶיךָ נָצָרְתִּי :
כג גַּם יָשְׁבוּ שָׂרִים בִּי נִדְבָּרוּ עַבְדְּךָ יָשִׂיחַ בְּחֻקֶּיךָ :
כד גַּם־עֵדֹתֶיךָ שַׁעֲשֻׁעָי אַנְשֵׁי עֲצָתִי : כה דָּבְקָה לֶעָפָר
נַפְשִׁי חַיֵּנִי כִּדְבָרֶךָ : כו דְּרָכַי סִפַּרְתִּי וַתַּעֲנֵנִי לַמְּדֵנִי
חֻקֶּיךָ : כז דֶּרֶךְ־פִּקּוּדֶיךָ הֲבִינֵנִי וְאָשִׂיחָה בְּנִפְלְאוֹתֶיךָ :
כח דָּלְפָה נַפְשִׁי מִתּוּגָה קַיְּמֵנִי כִּדְבָרֶךָ : כט דֶּרֶךְ־שֶׁקֶר
הָסֵר מִמֶּנִּי וְתוֹרָתְךָ חָנֵּנִי : ל דֶּרֶךְ־אֱמוּנָה בָחָרְתִּי
מִשְׁפָּטֶיךָ שִׁוִּיתִי : לא דָּבַקְתִּי בְעֵדְוֺתֶיךָ יְהוָה אַל־תְּבִישֵׁנִי :

רש"י

שכר : (כב) גל מעלי · ל' גלגול כמו ויגל את האבן (בראשית כ"ט) : (כג) בי נדברו · אף על פי שמלכי העובדי כוכבים מתלוצצים עלי שאני עוסק בתורה : (כד) שעשועי · עסקי : (כה) חייני כדברך · כמו שהבטחתני על ידי נתן הנביא טובה : (כו) דרכי ספרתי · לך את צרכי ואת חטאתי ואתה עניתני : (כח) דלפה נפשי · נטפה כלומר נחסרת והולכת : (ל) משפטיך שויתי · שמתי עצמי למשפטיך ודבקתי בעדותיך

מצודת דוד

אשר לא למדו ולזה התאוה אל משפטיך ללמדם ולעשותם : (כב) גל · השר מעלי חרפה ובזיון כי שמרתי התורה ואינו בדין להתבזות למען יגדל כבוד התורה : (כג) גם ישבו · לא לבד באקראי ידברו בי כי גם ישבו דרך קבע אבל אני לא אדבר בם כ"א אשיח בחוקיך : (כד) גם עדתיך · לא לבד אשיח בהם דרך עראי כי גם שעשועי המה בכל עת ויחשבו לאנשי עצתי לדבר בהם בתמידות כאדם עם יועציו : (כה) דבקה · שחה נפשי ודבקה עד לעפר ואשאל ממך חייני מהצרה כדברך עלי ע"י נתן הנביא : (כו) דרכי · עניני הייתי מספר לפניך לשאול לך עצה עליהם כמ"ש וישאל דוד בה' (ש"ב ה'): ותענני · ענית לי על שאלתי: למדני · לכן אשאל גם זאת אשר תלמדני חכמת התורה ועני גם עתה למלא משאלותי: (כז) דרך פקודיך · ר"ל מסתרי המצות ועיקרם : ואשיחה · ואדבר עוד לזולתי לומר בדברים הנפלאים והמכוסים שבהם : (כח) דלפה · מרוב תוגה נמס נפשי עד שנוטפת טיפין טיפין והוא ענין מליצה והפלגה : קימני כדברך · קיימני בחיים כדברך ע"י נתן הנביא : (כט) הסר ממני · לבל אתאוה ללכת בה : ותורתך חנני · ללכת בדרך תורתך : (ל) שויתי · שמתי דברי משפטיך לנגד עיני ללכת בהם : (לא) דבקתי · על כי דבקתי

מצודת ציון

שוגג ומשגה : (כב) גל · גלגול וסבוב : ובוז · בזיון : (כח) דלפה · ענין הטפה כמו דלף טורד (משלי כ"ז) : מתוגה · מלשון יגון :

לב דֶּֽרֶךְ־מִצְוֺתֶ֥יךָ אָר֑וּץ כִּ֖י תַרְחִ֣יב לִבִּֽי׃ לג הוֹרֵ֣נִי יְ֭הֹוָה
דֶּ֣רֶךְ חֻקֶּ֑יךָ וְאֶצְּרֶ֥נָּה עֵֽקֶב׃ לד הֲ֭בִינֵנִי וְאֶצְּרָ֥ה תֽוֹרָתֶ֗ךָ
וְאֶשְׁמְרֶ֥נָּה בְכָל־לֵֽב׃ לה הַ֭דְרִיכֵנִי בִּנְתִ֣יב מִצְוֺתֶ֑יךָ כִּי־ב֥וֹ
חָפָֽצְתִּי׃ לו הַט־לִ֭בִּי אֶל־עֵֽדְוֺתֶ֗יךָ וְאַ֣ל אֶל־בָּֽצַע׃ לז הַעֲבֵ֣ר
עֵ֭ינַי מֵרְא֣וֹת שָׁ֑וְא בִּדְרָכֶ֥ךָ חַיֵּֽנִי׃ לח הָקֵ֣ם לְ֭עַבְדְּךָ
אִמְרָתֶ֑ךָ אֲ֝שֶׁ֗ר לְיִרְאָתֶֽךָ׃ לט הַעֲבֵ֣ר חֶ֭רְפָּתִי אֲשֶׁ֣ר יָגֹ֑רְתִּי
כִּ֖י מִשְׁפָּטֶ֣יךָ טוֹבִֽים׃ מ הִ֭נֵּה תָּאַ֣בְתִּי לְפִקֻּדֶ֑יךָ בְּצִדְקָתְךָ֥

רש"י

לבחור בדרך אמונה לכך אני שואל דרך שקר הסר ממני : (לג) ואצרנה עקב · אשמרנה בכל מעגלותיה ועקבי נתיבותיה לשון עקבים טרלא"ש בלע"ז : (לח) הקם לעבדך אמרתך · אשר הבטחתני : אשר ליראתך · שאהיה אני וזרעי יראי שמך שע"מ כן הבטחתני אם ישמרו בניך את דרכם וגו' (מ"א ב') : (לט) העבר חרפתי · מחול לי על אותו עון ושוב לא יוכלו אויבי לחרפני בו : כי משפטיך טובים · וכבר אני מקבל עלי לשלם הכבשה

מצודת ציון

(לב) ארוץ · מלשון ריצה ורדיפה : (לג) הורני · ענין למוד כמו את מי יורה דעה (ישעיה כ"ח) : עקב · ענין סוף ואחרית ע"ש שהעקב הוא סוף הגוף ובעבור זה יקרא גם השכר בלשון עקב כמ"ש והיה עקב תשמעון (דברים ז') כי השכר הוא סוף המעשה : (לה) בנתיב · ענין שביל ומסלה : (לו) בצע · אהבת הממון כמו שונאי בצע (שמות י"ח) : (לט) יגרתי · ענין פחד כמו ויגר

מצודת דוד

בעדותיך לכן אתה ה' אל תבישני : (לב) ארוץ · ר"ל בזריזות רב אעשה מצותיך כי ידעתי אשר בעבורם תרחיב לבי בתענוגי עוה"ב : (לג) ואצרנה עקב · אשמרנה עד סוף ימי מבלי הפסק : (לד) הבינני · דרכי התורה : (לה) הדריכני · רצה לומר מן השמים יסייעו לי לדרוך בנתיב מצותיך : כי בו חפצתי · והבא ליטהר מסייעין לו : (לו) הט לבי · תן בלבי להיות נוטה אל התורה ולא אל אהבת אסיפת הממון : (לז) העבר עיני · מנע עיני מלראות דבר שוא ואיסור כי פן אחמוד בה ואכשל : בדרכך חיני · תחיה את נפשי בהסתכלות דרכיך לאחוז אחריהם : (לח) הקם · תקיים לעבדך הבטחת אמרתך אשר היא מביאה ליראתך כי ע"י ההשקט אוכל לירא את ה' :(לט) חרפתי · חרפת העון אשר אפחד ממנו העבר נא ומחול עליו כי הלא טובים משפטיך לעשות חסד עם המשפט : (מ) הנה תאבתי · אני מתאוה לעשות פקודיך ואם לא עשיתי כולם עכ"ז חיני כפי צדקתך אשר תצרף מחשבה טובה למעשה :

ויבאני

חַיֵּנִי׃ מא וִיבֹאֻנִי חֲסָדֶךָ יְהוָה תְּשׁוּעָתְךָ כְּאִמְרָתֶךָ׃
מב וְאֶעֱנֶה חֹרְפִי דָבָר כִּי־בָטַחְתִּי בִּדְבָרֶךָ׃ מג וְאַל־תַּצֵּל
מִפִּי דְבַר־אֱמֶת עַד־מְאֹד כִּי לְמִשְׁפָּטֶךָ יִחָלְתִּי׃
מד וְאֶשְׁמְרָה תוֹרָתְךָ תָמִיד לְעוֹלָם וָעֶד׃ מה וְאֶתְהַלְּכָה
בָרְחָבָה כִּי פִקֻּדֶיךָ דָרָשְׁתִּי׃ מו וַאֲדַבְּרָה בְעֵדֹתֶיךָ נֶגֶד
מְלָכִים וְלֹא אֵבוֹשׁ׃ מז וְאֶשְׁתַּעֲשַׁע בְּמִצְוֹתֶיךָ אֲשֶׁר
אָהָבְתִּי׃ מח וְאֶשָּׂא כַפַּי אֶל־מִצְוֹתֶיךָ אֲשֶׁר אָהָבְתִּי
וְאָשִׂיחָה בְחֻקֶּיךָ׃ מט זְכָר־דָּבָר לְעַבְדֶּךָ עַל אֲשֶׁר

רש"י

ארבעתים: (מא) ויבאני · תשועתך תבא עלי כאמרתך שהבטחתני: (מג) ואל תצל מפי דבר אמת · ואל תבדל מפי דבר אמת כמו ויצל אלהים את מקנה אביכם (בראשית ל"א) מנחתי: דבר אמת עד מאד · בכל הוראותי ובכל דיני שלא אכשל בהם: יחלתי · קויתי: (מה) ואתהלכה ברחבה · בהלכה מרווחת ופושטת בישראל: דרשתי · בקשתי: (מט) זכר דבר וגו' ·

מצודת דוד

(מא) ויבאני חסדך · יבא לי חסדך והיה נושע ע"י תשועתך כאשר אמרת ע"י נתן הנביא: (מב) ואענה' אשיב למחרפי דבר ר"ל דברי חרוף כאשר דברו אלי: כי בטחתי בדברך · אשר הבטחתני שלא יוכל לי ולכן אדבר ולא אירא: (מג) ואל תצל · ואל תסיר מפי דבר אמת ועד מאד לא תסור ר"ל כלל וכלל לא אהיה נוטה מדבר הוראת אמת במשפטי התורה: כי למשפטיך יחלתי · כי אני מיחל ומקוה לעשות משפטיך ולזה אין מהראוי להיות נכשל בהם: (מד) ואשמרה · מן בלבי לשמור: לעולם ועד · כל ימי היותי על האדמה: (מה) ברחבה · במקום רחב ר"ל לא אכשל בדבר משפטי התורה כההולך במקום רחב שאינו נוח להכשל: כי פקודיך דרשתי · ומהראוי שתאיר עיני בהם: (מו) נגד מלכים · הם חכמי התורה: ולא אבוש · כי יהיו דברי צודקים אין בהם נפתל: (מז) ואשתעשע · אהיה משתעשע במצותיך אשר אהבתי אותם ר"ל בעבור גודל האהבה אשתעשע במצותיך בכל עת: (מח) ואשא כפי · ארים ידי אל מצותיך לקחתם אלי ולעשותם על אשר אהבתי אותם: ואשיחה · אדבר ואלמד בהם: (מט) זכר דבר · זכור לעבדך את הדבר ומוסר ומסרם לומר על אשר יחלתני ר"ל הדבר שהבטחת לי להיות אני מיחל ומקוה

מצודת ציון

מוצב (במדבר כ"ב): (מג) תצל · ענין הסרה וכן אשר הציל אלהים

יְחַלְתָּנִי׃ נ זֹאת נֶחָמָתִי בְעָנְיִי כִּי אִמְרָתְךָ חִיָּתְנִי׃ נא זֵדִים
הֱלִיצֻנִי עַד־מְאֹד מִתּוֹרָתְךָ לֹא נָטִיתִי׃ נב זָכַרְתִּי
מִשְׁפָּטֶיךָ מֵעוֹלָם ׀ יְהוָה וָאֶתְנֶחָם׃ נג זַלְעָפָה אֲחָזַתְנִי
מֵרְשָׁעִים עֹזְבֵי תּוֹרָתֶךָ׃ נד זְמִרוֹת הָיוּ־לִי חֻקֶּיךָ בְּבֵית
מְגוּרָי׃ נה זָכַרְתִּי בַלַּיְלָה שִׁמְךָ יְהוָה וָאֶשְׁמְרָה תּוֹרָתֶךָ׃
נו זֹאת הָיְתָה־לִּי כִּי פִקֻּדֶיךָ נָצָרְתִּי׃ נז חֶלְקִי יְהוָה
אָמַרְתִּי לִשְׁמֹר דְּבָרֶיךָ׃ נח חִלִּיתִי פָנֶיךָ בְכָל־לֵב חָנֵּנִי
כְּאִמְרָתֶךָ׃ נט חִשַּׁבְתִּי דְרָכַי וָאָשִׁיבָה רַגְלַי אֶל־עֵדֹתֶיךָ׃

רש"י

אשר יחלתני ע"י נתן הנביא לעבדך : (נב) משפטיך מעולם · שאתה מביא יסורין וחוזר ומרחם וסולח ועל כל אתנחם : (נה) זכרתי בלילה · בעת צרה ואפלה : (נו) זאת היתה לי · עטרה ההולמת אותי · לי לעדות ולזרעי הראויים למלוך בשכר שפקודיך נצרתי כך דרשוהו חכמי ישראל · מצאתי : (נז) לשמר דבריך · קיום דבריך שיחלתני בכך אתה חלקי : (נח) חליתי פניך · כלשון חלקי ה' אמרה נפשי על כן אוחיל לו (איכה ג'): (נט) חשבתי דרכי · הפסד מצוה כנגד שכרה ושכר עבירה כנגד הפסדה

מצודת ציון

מאבינו (בראשית ל"א):(נא) הליצוני · מלשון לץ : (נג) זלעפה · ענין בעתה ורעדה כמו ורוח זלעפות (לעיל י"א) : (נח) חליתי · ענין בקשה כמו ויחל משה (שמות ל"ב) :

מצודת דוד

ומקוה לה : (נ) זאת · שהבטחת ההיא מנחמת אותי בעת עניי : כי אמרתך · אשר אמרת להושיעני היא תחיה את רוחי ולא אוסיף עצב : (נא) הליצוני · עם כי הזדים מתלוצצים בי עד מאד בעבור עסקי בתורה תמיד עכ"ז מתורתך לא נטיתי ולא אחוש להם : (נב) משפטיך · הנעשים מעולם באנשי רשע: ואתנחם · בזה אתנחם על דאגת הצלחת הזדים כי ידעתי שיקבלו גמולם : (נג) זלעפה · עם כי אחזתני רעד מאנשי רשע העוזבים את התורה כי כולם קמו עלי : (נד) זמרות · מ"מ בכל המקומות שהייתי גר שם היו נחשבים לי חוקיך כשיר וזמר ר"ל למדתי בשמחת הלב וכדרך המזמר: (נה) זכרתי בלילה· עת היות המחשבות פנויות זכרתי שמך המורה על הממשלה ולכן בטחתי בו ואשמרה תורתך ולא הייתי פונה לערדת הצלחה מן אנשי הרשע : (נו) זאת · ר"ל הגדולה הזאת שאני עתה בה היא באה לי על אשר שמרתי פקודיך : (נז) חלקי ה' אמרתי · לכל ה' הוא חלקי וגו אני מאמין והוא מושיעי למען גם כל השומע ישמור דבריך : (נח) כאמרתך· ע"י נתן הנביא : (נט) חשבתי דרכי · כאשר אחשב איזה דרך אלך אשיב רגלי

ס חַשְׁתִּי וְלֹא הִתְמַהְמָהְתִּי לִשְׁמֹר מִצְוֹתֶיךָ: סא חֶבְלֵי
רְשָׁעִים עִוְּדֻנִי תּוֹרָתְךָ לֹא שָׁכָחְתִּי: סב חֲצוֹת־לַיְלָה
אָקוּם לְהוֹדוֹת לָךְ עַל מִשְׁפְּטֵי צִדְקֶךָ: סג חָבֵר אָנִי
לְכָל־אֲשֶׁר יְרֵאוּךָ וּלְשֹׁמְרֵי פִּקּוּדֶיךָ: סד חַסְדְּךָ יְהוָה
מָלְאָה הָאָרֶץ חֻקֶּיךָ לַמְּדֵנִי: סה טוֹב עָשִׂיתָ עִם־
עַבְדְּךָ יְהוָה כִּדְבָרֶךָ: סו טוּב טַעַם וָדַעַת לַמְּדֵנִי כִּי
בְמִצְוֹתֶיךָ הֶאֱמָנְתִּי: סז טֶרֶם אֶעֱנֶה אֲנִי שֹׁגֵג וְעַתָּה
אִמְרָתְךָ שָׁמָרְתִּי: סח טוֹב־אַתָּה וּמֵטִיב לַמְּדֵנִי חֻקֶּיךָ:

רש"י

לפיכך ואשיבה רגלי אל עדותיך כי ראיתי שהיא הטובה שבכולן : (סא) חבלי רשעים עודוני · סיעות של רשעים שללוני כמו (בראשית מ"ט) יאכל עד · כך חברו מנחם ויש לפותרו לשון עוד כלומר נוספו ורבו עלי : (סז) טרם אענה · אותך במצותיך טרם הגיתי בהם בבתי מדרשות אני שוגג בהם ותועה ועתה משנעניתי בהם תורתך שמרתי שהמדרש מלמדני לסור מן העבירה לכן אני מבקש ממך טוב טעם ודעת למדני : טרם אענה · לשון

מצודת דוד

אל דרך עדותיך : (ס) חשתי · במהירות רב ולא בהעכבה אלך לשמור מצותיך : (סא) חבלי רשעים · חבורות רשעים שללו אותי ועם כל הצער הזה לא שכחתי תורתך : (סב) חצות וגו' על משפטי צדקך · על משפט הצדק שעשית ברשעים שונאי נפשי : (סג) חבר אני · אוהב וריע לכל היראים ממך: (סד) חקיך למדני · ר"ל מכל החסדים עשה עמדי החסד הזה אשר תלמדני חוקיך : (סה) טוב · מעולם עשית טוב עם עבדך : ה' כדברך · אתה ה' הלא עשית כדברך שהבטחת לי ולא נפל דבר ארצה : (סו) טוב טעם · הטוב אשר בטעמי התורה והדעת אשר בהם למדני ר"ל כמו שהטבת לעשות לי בדבר ישועה ורחמים כן עשה לי גם את זאת: כי במצותיך האמנתי· אני מאמין במצותיך שאתה צויתם ולזה תאב אני לדעת טוב טעמם : (סז) טרם אענה · טרם עניתי עצמי בלמוד התורה שמתשת כח אז הייתי אני שוגג בדבר קיום המצות כי לא ידעתים על אמתתם אבל עתה אחרי למדי את כל דברי התורה שמרתי אמרתך ולא אשגה עוד : (סח) טוב אתה · גם בלי בקשה על הטובה :

מצודת ציון

(ס) חשתי · ענין מהירות כמו ימהר יחישה מעשהו (ישעיה ה') : התמהמהתי · ענין התעכבות כמו אם יתמהמה חכה לו (חבקוק ב') : (סא) חבלי · ענין סיעה וחבורה כמו חבל נביאים (ש"א י') : עודני · ענין בזה ושלל כמו בבוקר יאכל עד (בראשית מ"ט) : (סז) אענה · מל'

סט טָפְלוּ עָלַי שֶׁקֶר זֵדִים אֲנִי בְּכָל־לֵב ׀ אֱצֹּר פִּקּוּדֶיךָ׃
ע טָפַשׁ כַּחֵלֶב לִבָּם אֲנִי תּוֹרָתְךָ שִׁעֲשָׁעְתִּי׃ עא טוֹב־לִי
כִי־עֻנֵּיתִי לְמַעַן אֶלְמַד חֻקֶּיךָ׃ עב טוֹב־לִי תוֹרַת־פִּיךָ
מֵאַלְפֵי זָהָב וָכָסֶף׃ עג יָדֶיךָ עָשׂוּנִי וַיְכוֹנְנוּנִי הֲבִינֵנִי
וְאֶלְמְדָה מִצְוֺתֶיךָ׃ עד יְרֵאֶיךָ יִרְאוּנִי וְיִשְׂמָחוּ כִּי לִדְבָרְךָ
יִחָלְתִּי׃ עה יָדַעְתִּי יְהוָה כִּי־צֶדֶק מִשְׁפָּטֶיךָ וֶאֱמוּנָה
עִנִּיתָנִי׃ עו יְהִי־נָא חַסְדְּךָ לְנַחֲמֵנִי כְּאִמְרָתְךָ לְעַבְדֶּךָ׃

רש״י

שונה והוגה בבית המדרש הוא כמו תען לשוני אמרתך וכן (מלאכי ב׳) יכרת ה׳ לאיש אשר יעשנה ער ועונה מאהלי יעקב ער בחכמים ועונה בתלמידים : (סט) טפלו עלי שקר זדים · חברו עלי שקר וכן ותטפל על עוני (איוב י״ד) : (עא) טוב לי כי עניתי · שנתיסרתי ועוניתי למען אשוב מדרך רעה ואשמור חוקיך · בפירושים אחרים מצאתי כן · טוב לי כי עוניתי וגו׳ טוב היה בעיני כשהייתי סובל יסורין כדי ללמוד חוקיך כשהייתי לומד תורה בצער : (עד) יראיך יראוני · בטובה וישמחו כי כגמולי גמולם שכרי מיראיך אני ולדברך יחלתי : (עה) ואמונה עניתני · בדין עניתני :

מצודת ציון

עינוי : (סט) טפלו · ענין חבור כמו ותטפל על עוני (איוב י״ד) : (ע) טפש · ענין שומן כי השמן לב העם הזה (ישעיה ו׳) תרגומו טפש לבא ומזה קראו לכסיל טפש : (עד) יחלתי · קויתי :

מצודת דוד

ומטיב · להמבקש את הטובה : למדני ר״ל ואת זה אני מבקש למדני חוקיך לדעת מסתרי התורה : (סט) טפלו · הזדים חברו עלי שקר ר״ל תלו בי דבר שקר לומר שאין תוכי כברי ומעשי המה בשקר אבל לא כן הוא כי אני בכל לב אשמור פקודיך וכברי כן תוכי : (ע) טפש · לבם נעשה שמן כחלב כי ישעשעו בתענוגות הזמן אבל אני תורתך היא שעשעתי המתשת עוד את הכח : (עא) טוב לי · טובה היא בעיני אשר הייתי מענה עצמי בלמוד התורה המתשת כח למען אלמד תוכן עומק חוקיך כי הרעה הזאת טובה היא : (עב) טוב לי · התורה טובה בעיני מאלפי וגו׳ וכאומר אם רבים ירבו עמל ומענים נפשם לקנות הון כ״ש שיש לענות הנפש בעבור קנין התורה : (עג) ויכוננו ר״ל עשו אותי כלי מוכן לקבל הבינה לכן הבינני ואלמד : (עד) יראוני · בהגדולה שאני עומד בה וישמחו גם המה כי בא אני על אשר יחלתי לדברך והלא גם המה מן המיחלים לה׳ ומעותדים לגדולה : (עה) צדק משפטיך · המשפטים שעשית בי בצדק המה : ואמונה · ובאמונה ענית אותי בעינוי נפש : (עו) יהי נא · פתח יהי

חסדך

עז יְבֹאוּנִי רַחֲמֶיךָ וְאֶחְיֶה כִּי־תוֹרָתְךָ שַׁעֲשֻׁעָי׃ עח יֵבֹשׁוּ
זֵדִים כִּי־שֶׁקֶר עִוְּתוּנִי אֲנִי אָשִׂיחַ בְּפִקּוּדֶיךָ׃ עט יָשׁוּבוּ
לִי יְרֵאֶיךָ וְיֹדְעֵו וידעי קרי עֵדֹתֶיךָ׃ פ יְהִי־לִבִּי תָמִים
בְּחֻקֶּיךָ לְמַעַן לֹא אֵבוֹשׁ׃ פא כָּלְתָה לִתְשׁוּעָתְךָ נַפְשִׁי
לִדְבָרְךָ יִחָלְתִּי׃ פב כָּלוּ עֵינַי לְאִמְרָתֶךָ לֵאמֹר מָתַי תְּנַחֲמֵנִי׃
פג כִּי־הָיִיתִי כְּנֹאד בְּקִיטוֹר חֻקֶּיךָ לֹא שָׁכָחְתִּי׃ פד כַּמָּה
יְמֵי־עַבְדֶּךָ מָתַי תַּעֲשֶׂה בְרֹדְפַי מִשְׁפָּט׃ פה כָּרוּ־לִי

רש"י

(עח) כי שקר עותוני · כי על חנם הרשיעוני (מצאתי) אומר אני על לבון פנים שאומרים לו הבא אל אשת איש מיתתו במה והוא לא חטא: (עט) ישובו לי יראיך · שפרשו הימנו סנהדרין כשנטרע מאותו עון אף אם גרושה היא נותן עיניו בה כל הנוגע לא ינקה : (פא) כלתה נפשי · אותה : (פב) כלו עיני · צופים תמיד עד כי כלו : (פג) כנאד בקיטור · וכנאד של עור המתיבש בעשן : (פד) מתי תעשה · שאראה בימי : (פה) כרו

מצודת דוד

חסדך עלי לנחמני כאשר אמרת אל עבדך בידי נתן הנביא: (עז) כי תורתך שעשועי · וראוי אני לרחמים : (עח) כי שקר עותוני · בשקר תולים בי עון אשר לא כן כי אני אשיח בפקודיך ועסק התורה הלא מצלת מן העון : (עט) ישובו לי · כאשר יבושו הזדים וילכו להם ישובו אלי יראיך אשר סרו ממני בעת באו הזדים לקנתר : (פ) תמים · בכונה הגונה לשמה : למען לא אבוש · כאשר יפקוד אל היודע תעלומות : (פא) כלתה · נפשי מתאוה לתשועתך כי אקוה לדברך שהבטחת על הישועה : (פב) כלו עיני · עיני צופים והנם כלו על איחור אמרת הבטחתך : לאמר · כי אומר אני מתי תנחם אותי : (פג) כי הייתי · עם כי הייתי כחוש ותש כח כנאד התלוי בעשן ומתייבש בו עכ"ז לא שכחתי חוקיך : (פד) כמה · ר"ל וכי מרובים המה ומתי א"כ תעשה ברודפי משפט כי פן אמות ולא אראה הנקמה : (פה) כרו לי · הזדים חפרו עלי בורות שאפול בהם ר"ל יעצו עלי מחשבות

מצודת ציון

(עח) עותוני · מלשון עון : (פא) כלתה · ענין תאוה וחשק כמו נכספה וגם כלתה נפשי (לעיל פ"ד): (פב) כלו עיני · המתאוה לדבר מה ומתאחרת לבוא נקרא בל' המקרא כליון עינים כמו ועיניך רואות וכלות וגו' (דברים כ"ח): (פג) כנאד · שם כלי ישימו בו היין : בקיטור · ענין עשן כמו כקיטור הכבשן (בראשית י"ט) : (פה) כרו · חפרו :

זֵדִים שִׁיחוֹת אֲשֶׁר לֹא כְתוֹרָתֶךָ׃ פו כָּל־מִצְוֺתֶיךָ אֱמוּנָה
שֶׁקֶר רְדָפוּנִי עָזְרֵנִי׃ פז כִּמְעַט כִּלּוּנִי בָאָרֶץ וַאֲנִי לֹא־
עָזַבְתִּי פִקֻּדֶיךָ׃ פח כְּחַסְדְּךָ חַיֵּנִי וְאֶשְׁמְרָה עֵדוּת פִּיךָ׃
פט לְעוֹלָם יְהוָה דְּבָרְךָ נִצָּב בַּשָּׁמָיִם׃ צ לְדֹר וָדֹר אֱמוּנָתֶךָ
כּוֹנַנְתָּ אֶרֶץ וַתַּעֲמֹד׃ צא לְמִשְׁפָּטֶיךָ עָמְדוּ הַיּוֹם כִּי הַכֹּל
עֲבָדֶיךָ׃ צב לוּלֵי תוֹרָתְךָ שַׁעֲשֻׁעָי אָז אָבַדְתִּי בְעָנְיִי׃
צג לְעוֹלָם לֹא־אֶשְׁכַּח פִּקּוּדֶיךָ כִּי־בָם חִיִּיתָנִי׃ צד לְךָ־

רש"י

לי זדים שיחות · שלא כתורה באים לפסלני : (פו) כל מצותיך אמונה וגו' · מוכחי ולא מוכחות והם על שקר רדפו לאסרני : שקר רדפוני · לשוא רדפוני אויבי : (פז) כמעט כלוני · כלא הייתי אחיה בארץ ואני עמדתי על בוריי · וכן לי קוו רשעים לאבדני מכא בקהל · וכן פתחת למוסרי (לעיל

מצודת ציון

שיחות · בורות כמו כרו לפני שיחה

מצודת דוד

מחשבות רעות : אשר לא כתורתך · כי התורה אמרה ואהבת לרעך כמוך (ויקרא י"ט) : (פו) כל מצותיך · כל המצות הלא המה לעשות אמונה לשם המצוה והם רדפוני לשקר בי ר"ל אף שהמה אומרים שאני איש עון ופשע רב אין עלם כוונתם בעבור מצות ה' לבער הרע כ"א לשקר בי ולכן עזרני להתגבר עוד עליהם : (פז) כמעט · כשיעור זמן מועט היה לכלות אותי בארץ ר"ל מאד היה הדבר קרוב : ואני לא עזבתי פקודיך · ר"ל עם כי פעמים רבות הייתי קרוב למות בידם והמה היו לפעמים מסורים בידי עכ"ז לא עזבתי פקודיך ומנעתי לשלוח יד בהם : (פח) כחסדך · אף אם אין בי זכות : ואשמרה וגו' · ולא בעבור הנאת עוה"ז : (פט) לעולם ה' · אתה ה' עד עולם נצב דברך בשמים ר"ל אף הם מערכת השמים וכסיליהם יורו להרע או להיטיב הנה גזירת דברך עומדת בשמים ומבטל הוראתם : (צ) אמונתך · אמנת וקיום הבטחתך היא לדור ודור עם כי מערכות השמים יורו החלוף : כוננת ארץ · הלא אתה כוננת הארץ והיא עומדת על פיך ומי א"כ ימחה בידך מלעשות בה כרצונך : (צא) למשפטיך עמדו היום · ר"ל בכל יום ויום עומדים מערכת השמים וכסיליהם לעשות משפטיך כפי הגזר וגם כי הוראתם יהיה בהפוך כי הכל הם עבדיך ונכנעים המה לגזירת המקום : (צב) לולי תורתך שעשועי · אם לא היה עסק תורתך משמח אותי אז הייתי נאבד בעבור רוב עניי וכאומר הלא התורה מתשת כח ואיך תוסיף אומץ אל הנלכד בחבלי עוני דבר שאין הטבע יורה עליו א"כ דבר מלך שלטון על הטבע והנהגת העולם : (צג) כי בם · בעבור שמירת הפקודים נתת לי חיים : (צד) לך אני · עיני תלוים אליך להושיעני כי דרשתי

אֲנִי הוֹשִׁיעֵנִי כִּי פִקּוּדֶיךָ דָרָשְׁתִּי׃ צה לִי קִוּוּ רְשָׁעִים
לְאַבְּדֵנִי עֵדֹתֶיךָ אֶתְבּוֹנָן׃ צו לְכָל־תִּכְלָה רָאִיתִי קֵץ
רְחָבָה מִצְוָתְךָ מְאֹד׃ צז מָה־אָהַבְתִּי תוֹרָתֶךָ כָּל־הַיּוֹם
הִיא שִׂיחָתִי׃ צח מֵאֹיְבַי תְּחַכְּמֵנִי מִצְוֹתֶךָ כִּי לְעוֹלָם
הִיא־לִי׃ צט מִכָּל־מְלַמְּדַי הִשְׂכַּלְתִּי כִּי עֵדְוֹתֶיךָ שִׂיחָה לִי׃
ק מִזְּקֵנִים אֶתְבּוֹנָן כִּי פִקּוּדֶיךָ נָצָרְתִּי׃ קא מִכָּל־אֹרַח רָע
כָּלִאתִי רַגְלָי לְמַעַן אֶשְׁמֹר דְּבָרֶךָ׃ קב מִמִּשְׁפָּטֶיךָ לֹא־
סָרְתִּי כִּי־אַתָּה הוֹרֵתָנִי׃ קג מַה־נִּמְלְצוּ לְחִכִּי אִמְרָתֶךָ

רש"י

קט"ז): (צו) לכל תכלה וגו'. להלל ולפלפל בה. לכל תכלה. לכל סיום דבר יש קץ וגבול אבל מצותיך אין קץ וגבול לתכליתם (מנחם): (צח) מאויבי תחכמני מצותיך. על דואג ואחיתופל אמרו דלא אתיא להו שמעתתא אליבא דהלכתא: לעולם. סוד התורה בידי שכן מכל מלמדי השכלתי מזה למדתי קצת ומזה למדתי קצת (לאחר שלמדתי מרבי מובהק): (צט) שיחה לי. כל שיחתי היתה בם: (קא) כלאתי רגלי. מנעתי כמו (ש"א כ"ה) אשר כליתני היום הזה מבוא בדמים: (קג) נמלצו. נמתקו:

מצודת דוד

לשמור פקודיך: (צה) לי קוו. עלי יקוו הרשעים לאבדני מן העוה"ב כי יטרידוני למען לא אשכיל בתורה אבל עכ"ז אתבונן בעדותיך בעומק טעמיהם: (צו) לכל תכלה. לכל דבר אשר יש לו תכלה הנה בעין השכל ראיתי את הקץ. אבל מצותך רחבה היא מאד ואין עמדי לבוא עד סוף תכלית מסתורה א"כ בודאי אין לה תכלה כי אם היה לה הייתי רואה הקץ בעין השכל כמו שראיתי בכל בעלי התכלית: (צז) מה אהבתי. מה מאד אהבתי התורה עד שכל היום היא מאמר פי: (צח) מאויבי. מצותך תחכם אותי להיות יותר חכם משונאי הרשעים כי היא לי לעולם ר"ל אני עוסק בה בתמידות ולזה מחכמת אותי: (צט) השכלתי. מכולם קבלתי השכל כי ע"י כולם היה דבורי בעדותיך ובזה הבנתי דבר מתוך דבר: (ק) מזקנים אתבונן. אהיה בעל בינה יותר מזקנים כי שמרתי פקודיך וכל למודי היא לעשות ולקיים ולזה ביותר אתן לב להתבונן בהם לעשות הדבר כתקון: (קא) כלאתי. מנעתי רגלי מלכת בדרך רע ולא מיראת הבריות כ"א למען אשמור דברך שהזהרת עליו: (קב) לא סרתי. ר"ל שפטתי דין

מצודת ציון

(לעיל כ"ו): (צה) קוו. מלשון תקוה: (קא) כלאתי. מנעתי כמו ויכלא הגשם (בראשית ח'): (קב) הורתני. ענין למוד: (קג) נמלצו. מל' מליצה: לחכי. מלשון חך:

מִדְּבַשׁ לְפִי׃ קד מִפִּקּוּדֶיךָ אֶתְבּוֹנָן עַל־כֵּן שָׂנֵאתִי ׀
כָּל־אֹרַח שָׁקֶר׃ קה נֵר־לְרַגְלִי דְבָרֶךָ וְאוֹר לִנְתִיבָתִי׃
קו נִשְׁבַּעְתִּי וָאֲקַיֵּמָה לִשְׁמֹר מִשְׁפְּטֵי צִדְקֶךָ׃ קז נַעֲנֵיתִי
עַד־מְאֹד יְהוָה חַיֵּנִי כִדְבָרֶךָ׃ קח נִדְבוֹת פִּי רְצֵה־נָא
יְהוָה וּמִשְׁפָּטֶיךָ לַמְּדֵנִי׃ קט נַפְשִׁי בְכַפַּי תָמִיד וְתוֹרָתְךָ
לֹא שָׁכָחְתִּי׃ קי נָתְנוּ רְשָׁעִים פַּח לִי וּמִפִּקּוּדֶיךָ לֹא תָעִיתִי׃
קיא נָחַלְתִּי עֵדְוֹתֶיךָ לְעוֹלָם כִּי־שְׂשׂוֹן לִבִּי הֵמָּה׃ קיב נָטִיתִי

רש"י

(קה) נר לרגלי דברך · כשאני בא להורות הוראה אני רואה בתורה והיא מפרשת אותי מן האיסור כנר המציל את האדם מן הפחתים : (קז) נעניתי· נעשיתי עני ושפל כמו לענות מפני (שמות י') · וענה גאון ישראל בפניו (הושע ה') תירגם יונתן וימאך ועני תשוב כמא לפיכך חייני כדברך : נעניתי· בלשון משנה · חולי הוא שמטרף את הדעת ושמו עניות : (קח) נדבות פי· דברי רצוי שפי מתנדב לך · כל נדבה לשון רצון הוא : (קט) נפשי בכפי תמיד· הרבה נסתכנתי בסכנות רבות קרובות למיתה ואעפ"כ אני תורתך לא שכחתי (ע"ד אם ברעשו יעסוק בתורה) :

מצודת ציון

(קה) לנתיבתי· ענין שביל ומסלה : (קז) נעניתי · ענין ההכנעה כמו לענות מפני (שמות י"ד) : (קי) פח· רשת הצודד : תעיתי · הסר מדרך הישר והולך בדרך אחר קרוי תועה :

מצודת דוד

אמת כי אתה למדתני לבל אכשל בדבר : (קג) מה נמלצו · מה מאד נחשבו אמרתך לחכי לדברי מליצה והמה ערבים לי יותר מערבות הדבש לפי : (קד) מפקודיך אתבונן · מאשר אתבונן בפקודיך ע"כ שנאתי אורח שקר וכמ"ש רז"ל המאור שבה מחזיר למוטב : (קה) נר לרגלי · כמו הנר מציל הוא בחשכת הלילה מכל מכשול לבל תגוף הרגל כן דברך מציל אותי מכל מכשול עבירה : ואור וגו' · כפל הדבר במ"ש : (קו) נשבעתי וגו' · ר"ל כדי לזרז את עצמי נשבעתי לשמור וגו' וקיימתי את השבועה : (קז) נעניתי · נעשיתי מוכנע עד מאד לכן חייני כדברך שאמרת על י' נתן הנביא : (קח) נדבות פי · דברי רצוי מה שפי מתנדב קבלם ברצון ולמדני משפטיך : (קט) נפשי בכפי · אף שנפשי היא תמיד בסכנה כמו המחזיק דבר מה בכפו שהיא קרובה לפול כשיפתח כפו ועכ"ז לא שכחתי תורתך בטרדות הסכנה : (קי) נתנו · אף כי נתנו פח בדרכי מ"מ לא תעיתי מדרך פקודיך לעשות בהם נקם : (קיא) נחלתי · אני מחזיק לעולם בתורה והיא לי לנחלה כי המצות שבה ישישו לבי : (קיב) נטיתי לבי ·

מפעגוני

לִבִּי לַעֲשׂוֹת חֻקֶּיךָ לְעוֹלָם עֵקֶב : קיג סֵעֲפִים שָׂנֵאתִי
וְתוֹרָתְךָ אָהָבְתִּי : קיד סִתְרִי וּמָגִנִּי אָתָּה לִדְבָרְךָ יִחָלְתִּי :
קטו סוּרוּ מִמֶּנִּי מְרֵעִים וְאֶצְּרָה מִצְוֺת אֱלֹהָי : קטז סָמְכֵנִי
כְאִמְרָתְךָ וְאֶחְיֶה וְאַל־תְּבִישֵׁנִי מִשִּׂבְרִי : קיז סְעָדֵנִי וְאִוָּשֵׁעָה
וְאֶשְׁעָה בְחֻקֶּיךָ תָמִיד : קיח סָלִיתָ כָּל־שׁוֹגִים מֵחֻקֶּיךָ כִּי־
שֶׁקֶר תַּרְמִיתָם : קיט סִגִים הִשְׁבַּתָּ כָל־רִשְׁעֵי־אָרֶץ לָכֵן

רש"י

(קיב) לעולם עקב · על מעגלותיה ועל נתיבותיה:(קיג) סעפים שנאתי · חושבי מחשבות און כמו (איוב כ') לכן שעיפי ישיבוני (מ"א י"ח) על שתי הסעפים · כשאתה קורא שעיפים הוא שם המחשבה וכשאתה קורא סעפים נופל הלשון על החושבים אותם : (קיז) ואשעה בחוקיך · ואתעסק כמו ואל ישעו בדברי שקר (שמות ה') ד"א ואשעה ל' ספור ושנון כדמתרגם ולשנינה ולשועין : (קיח) סלית · רמסת נתתם למרמס כמו סלה כל אבירי ה' (איכה א') :

מצודת דוד

מתענוגי הזמן : לעולם עקב · עד עולם עד סוף ימי וכפל המלה בשמות נרדפים וכן אדמת עפר (דניאל י"ב) : (קיג) סעפים · כל שמחשבות שנאתי אבל תורתך אהבתי וכל מחשבותי בה: (קיד) סתרי · אתה לי למסתור ולמגן כי אקוה לדברך אשר הבטחתני על זה : (קטו) סורו וגו' · לבל תסיתו אותי להרע כי חפץ אני לשמור מצות אלהי : (קטז) סמכני · סמוך אותי בהבטחתך שאחיה ואל תבייש אותי מן תקותי כי המקוה לדבר מה ונמנעה ממנו התחשב לו לבושה : (קיז) סעדני · כשאתה תסעד אותי אהיה בודאי נושע ותמיד אספר חוקיך כי יסורו ממני הטרדות המונעות : (קיח) סלית · רמסת כל השוגים מעשות חוקיך ר"ל עם כי יאמרו שגגה היתה : כי שקר תרמיתם · כי יודע אתה שערמתם שקר ולא בשגגה נעשה כי מזידין המה : (קיט) סיגים · כמו הסיגים אשר נשרפים המה בכור הצורף כן השבת מן העולם כל הרשעים

מצודת ציון

(קיב) עקב · ענין סוף כעקב שהוא סוף הגוף : (קיג) סעפים · ענין מחשבה כמו על שתי הסעפים (מ"א י"ח) : (קטו) מרעים · רשעים : (קטז) משברי · ענין תוחלת ותקוה כמו שברו על ה' (לקמן קמ"ו) : (קיז) ואשעה · ענין ספור כי ויספר תרגומו ואשתעי וכן ונשתעה ונראה יחדו (ישעיה מ"א) : (קיח) סלית · ענין רמיסה כמו סלה כל אבירי (איכה א') : שוגים · מלשון שגגה : תרמיתם · ענין ערמה כמו ותרמית לבם (ירמיה י"ד) : (קיט) סיגים · כסיגים והוא פסולת הכסף : השבת·

ולכן

אָהַבְתִּי עֵדֹתֶיךָ׃ קכ סָמַר מִפַּחְדְּךָ בְשָׂרִי וּמִמִּשְׁפָּטֶיךָ
יָרֵאתִי׃ קכא עָשִׂיתִי מִשְׁפָּט וָצֶדֶק בַּל־תַּנִּיחֵנִי לְעֹשְׁקָי׃
קכב עֲרֹב עַבְדְּךָ לְטוֹב אַל־יַעַשְׁקֻנִי זֵדִים׃ קכג עֵינַי כָּלוּ
לִישׁוּעָתֶךָ וּלְאִמְרַת צִדְקֶךָ׃ קכד עֲשֵׂה עִם־עַבְדְּךָ כְחַסְדֶּךָ
וְחֻקֶּיךָ לַמְּדֵנִי׃ קכה עַבְדְּךָ־אָנִי הֲבִינֵנִי וְאֵדְעָה עֵדֹתֶיךָ׃
קכו עֵת לַעֲשׂוֹת לַיהוָה הֵפֵרוּ תּוֹרָתֶךָ׃ קכז עַל־כֵּן אָהַבְתִּי

ר ש " י

(קכ) סמר · כמו (איוב ד׳) תסמר שערת בשרי כאדם שעמדו שערותיו הרצייר בלע"ז : וממשפטיך יראתי · מפורענות גזירותיך : (קכב) ערב עבדך · ל׳ הלאה גארנטיא"ה בלע"ז היה ערב בשבילי לנגד הרעה כלומר היה ערב שאשמור פקודיך : (קכג) ולאמרת צדקך · הבטחה שהבטחתני : (קכו) עת לעשות לה׳ וגו׳ · מוסב על מקרא שלפניו הבינני ואדעה עדותיך להבין עת לעשות לשמך איך יעשו אותם שהפרו תורתך למצוא רצון וסליחה ותמצא להם ואעשה כן על כל עבירה שבידי · ורבותינו דרשו ממנו שעוברין על דברי תורה כדי לעשות סייג וגדר לישראל כגון גדעון ואליהו בהר הכרמל שהקריבו בבמה · עוד ראיתי נדרש באגדה אדם ישב פנוי ומטייל שעושה תורתו עתים מפר ברית שאדם פנוי צריך להיות יגע בתורה כל שעות היום : (קכז) על כן אהבתי · על אשר אהבתי מצותיך ראוי לך ללמדני עת רצון ומה אעשה לך ותרצני · יש על כן הרבה שפתרונו על אשר כמו (בראשית ל"ג) כי על כן ראיתי פניך · כי על כן ידעת חנותנו

מצודת ציון

ענין בטול : (קכ) סמר · מלשון מסמר ויתד וענינו התקשות וכן תסמר שערת בשרי (איוב ד׳) : (קכא) לעושקי · מל׳ עושק וגזל : (קכב) ערוב · ענין מתיקות כמו קולך ערב (ש"ה ב׳) ור"ל היטב והכשר וכן ה׳ עשקה לי ערבני (ישעיה ל"ח) : (קכג) עיני כלו · תאוה המתאחרת קרוי כליון

מצודת דוד

ולכן בראותי מפלתם אהבתי עדותיך: (קכ) סמר · כי בשרי נתקשה ועמדה כמסמר מפחד הרב ויראתי מן המשפט ולכן אהבתי עדותיך : (קכא) בל תניחני · בל תעזוב אותי להיות נמסר ביד עושקי: (קכב) ערוב · היטב והכשר עבדך לטוב שלא יעשקוני זדים : (קכג) עיני כלו · עיני צופים לישועתך ולקיים אמרת צדקך והנה כלים כי מתאחרת לבוא : (קכד) כחסדך · ולא כפי מעשי : וחקיך למדני · ר"ל זה החסד תעשה עמדי : (קכה) עבדך אני · ר"ל חפצי לעבוד אותך ולכן הבינני וגו׳ ואעבוד לך : (קכו) עת לעשות · יש עת קבוע לעשות לה׳ משפט ברשעים אשר הפרו תורתך : (קכז) על כן ·

כעבור

מִצְוֺתֶיךָ מִזָּהָב וּמִפָּז׃ קכח עַל־כֵּן ׀ כָּל־פִּקּוּדֵי כֹל יִשָּׁרְתִּי
כָּל־אֹרַח שֶׁקֶר שָׂנֵאתִי׃ קכט פְּלָאוֹת עֵדְוֺתֶיךָ עַל־כֵּן נְצָרָתַם
נַפְשִׁי׃ קל פֵּתַח־דְּבָרֶיךָ יָאִיר מֵבִין פְּתָיִים׃ קלא פִּי־פָעַרְתִּי
וָאֶשְׁאָפָה כִּי לְמִצְוֺתֶיךָ יָאָבְתִּי׃ קלב פְּנֵה־אֵלַי וְחָנֵּנִי
כְּמִשְׁפָּט לְאֹהֲבֵי שְׁמֶךָ׃ קלג פְּעָמַי הָכֵן בְּאִמְרָתֶךָ וְאַל־

רש"י

(במדבר י׳) · על כן יתרס עשה (ישעיה ט"ו): (קכח) כל פקודי כל ישרתי · כל פקודי כל דבר אשר צוית בתורתך: ישרתי · ישרו בעיני ואמרתי עליהם ישר ועל זה כדאי אני שתמחול ותרצה לי: (קכט) פלאות עדותיך · מכוסים הם ונפלאים עדותיך מבני אדם יש מצות קלות שהרבית במתן שכרן כגון שלוח הקן: על כן נצרתם נפשי · כולם כי לא נודע איזו יכשר: (קל) פתח דבריך יאיר · תחלת דבריך האירו את לב ישראל שאתה המבין פתאים באמרך (שמות כ׳) אנכי וגו׳ אשר הוצאתיך · הודעתם הטובה שעשית להם שקניתם מבית עבדים לדעת כי אדון אתה להם ויקבלו מלכותך עליהם לא יהיה לך אלהים אחרים וגו׳ ואחר כך גזרת גזירותיך · ד"א פתח דבריך יאיר · תחלת דבריך במעשה בראשית יהי אור · מבין פתיים · משם יבינו הכל ויפתהו (להתחיל ולפתות) בדברי תורה · תנחומא: (קלא) ואשאפה · לשון בליעה כמו (ירמיה ב׳) שאפה רוח:

מצודת דוד

בעבור שיודע אני שתבוא עת המשפט לכן אהבתי וגו׳: (קכח) על כן וגו׳ · בעבור עת המשפט אני אומר כל הפקודים כולם ישרים המה ושנאתי כל אורח שקר: (קכט) פלאות עדותיך · המצות המה מכוסים ולא נודע מתן שכרן על כן את כולם נצרתם נפשי כי מי יודע אי זה יכשר לקבל עליו שכר הרבה: (קל) פתח דבריך · פתיחת דבריך יאיר עיני הלב ר"ל כאשר יתחיל האדם להתבונן בתורה יאירו עיניו ויוסיף תבונה בכל עת: מבין · היא נותנת בינה לפתיים: (קלא) פי פערתי · פתחתי פי ואתאוה לשאוף המצות אל בית הבליעה כי מאד אני מתאוה להם: (קלב) כמשפט · כראוי לחנן לאוהבי שמך: (קלג) פעמי · הכן לעדי ללכת באמרתך: ואל תשלט ·

מצודת ציון

עינים: (קכז) ומפז · הוא הזהב הטוב: (קכח) ישרתי · מל׳ ישר: (קכט) פלאות · ענין מכוסה ונעלם כמו והוא פלאי (שופטים י"ג): (קל) פתיים · כסילים: (קלא) פערתי · ענין פתיחה כמו ופערה פיה (ישעיה ה׳): ואשאפה · ענינו המשכה אל בית הבליעה כמו שאפה רוח (ירמיה ב׳): יאבתי · כמו תאבתי והוא ענין תאוה: (קלג) פעמי · ענין

לא

תַּשְׁלֶט־בִּי כָל־אָוֶן׃ קלד פְּדֵנִי מֵעֹשֶׁק אָדָם וְאֶשְׁמְרָה
פִּקּוּדֶיךָ׃ קלה פָּנֶיךָ הָאֵר בְּעַבְדֶּךָ וְלַמְּדֵנִי אֶת־חֻקֶּיךָ׃
קלו פַּלְגֵי־מַיִם יָרְדוּ עֵינָי עַל לֹא־שָׁמְרוּ תוֹרָתֶךָ׃ קלז צַדִּיק
אַתָּה יְהוָה וְיָשָׁר מִשְׁפָּטֶיךָ׃ קלח צִוִּיתָ צֶדֶק עֵדֹתֶיךָ
וֶאֱמוּנָה מְאֹד׃ קלט צִמְּתַתְנִי קִנְאָתִי כִּי־שָׁכְחוּ דְבָרֶיךָ
צָרָי׃ קמ צְרוּפָה אִמְרָתְךָ מְאֹד וְעַבְדְּךָ אֲהֵבָהּ׃ קמא צָעִיר
אָנֹכִי וְנִבְזֶה פִּקֻּדֶיךָ לֹא שָׁכָחְתִּי׃ קמב צִדְקָתְךָ צֶדֶק

רש"י

(קלד) פדני מעשק אדם · מיצר הרע העושק את הבריות · בפירושים אחרים מצאתי פדני מעושק אדם מעשקו של אדם : (קלט) צמתתני קנאתי הקנאה שאני מקנא לשמך על שוכחי דבריך היא צומתת אותי ומקנטת אותי בהס· מצאתי : (קמא) צעיר אנכי ונבזה · כד"א (ש"א י"ז) דוד הוא הקטן נבזה אני להקטין עצמי אצל עוסקי תורה להתלמד כי פקודיך לא שכחתי מלסלסל ולפלפל בהם בצדקתם שבתוכן צדק ואמת עולמית ואף כי מצאוני

מצודת ציון

צעדה והלוך : און · ענין דבר שאין בו ממש והם החטאים והעונות : (קלו) פלגי מים · אמות המים ויקראו כן ע"ש שדרכם להתפלג ולהתפרד ללכת אילך ואילך : (קלט) צמתתני · ענין כריתה כמו יצמיתם ה' (לעיל צ"ד) : קנאתי · ענין כעס כמו הם קנאוני בלא אל (דברים ל"ב) : (קמ) צרופה · ענין הזכות והטוהר מבלי פסולת ומושאל הוא מל' צרוף כסף : (קמא) צעיר ·

מצודת דוד

לא תתן כח ביד האון להיות שולטת עלי להמשך אחריה : (קלד) מעושק אדם · מעשקו של אדם : ואשמרה · כי לא יהיו לי סבות מונעות : (קלה) פניך האר · ר"ל הראה לי פנים מאירות ושוחקות והוא ענין רצון וחבה ונאמר בלשון שאלה מבן אדם לחבירו : (קלו) פלגי מים וגו' · היה תוהא על העונות ואמר עיני מורידים דמעה כנחל על אשר לא שמרו התורה והלכו כפי הנראה להם : (קלז) וישר משפטיך · כל אחד ממשפטיך הוא ישר : (קלח) צוית וגו' · ר"ל עדותיך אשר צוית המה צדק ואמונה מאד : (קלט) צמתתני · הכעס כרתה אותי כי צרי שכחו דבריך והדבר הזה מכעיס אותי : (קמ) צרופה · אמרתך צרופה מסיג ושגיאה לכן אהבה אותה : (קמא) צעיר · ר"ל עם כי בעבור שומרי המצות יחשבני אויבי לצעיר ונבזה עכ"ז לא שכחתי פקודיך ולא השגית עליהם : (קמב) צדקתך · ר"ל כי אמרתי הלא הצדקה שאתה עושה לזוכרי פקודיך היא קיימת לעולם ועוד שלא תורתך היא אמת מצד עצמה ואיך אשכחה בעבור בזיון

פתויב

לעולם ותורתך אמת: קמג צר־ומצוק מצאוני מצותיך
שעשעי: קמד צדק עדותיך לעולם הבינני ואחיה:
קמה קראתי בכל־לב ענני יהוה חקיך אצרה: קמו קראתיך
הושיעני ואשמרה עדתיך: קמז קדמתי בנשף ואשועה
לדבריך יתיר יו"ד יחלתי: קמח קדמו עיני אשמרות
לשיח באמרתך: קמט קולי שמעה כחסדך יהוה כמשפטך
חיני: קנ קרבו רדפי זמה מתורתך רחקו: קנא קרוב

רש"י

צרות היו הם עסקי: לעולם הבינני · צדקתם ואחיה בהם כי הוא חייך וגו' (דברים ל'): (קמח) אשמורות · חצי הלילה שתי אשמורות · ולדברי האומר שלש משמרות הוי הלילה היה דוד עומד ממטתו בשליש הלילה הראשונה ועוסק בתורה עד חצות כמו שנאמר לשיח באמרתך ומחצות ולהלן עוסק בשירות ותשבחות כמו שנאמר חצות לילה אקום להודות לך: (קנ) קרבו רדפי זמה · עצת הטאים הולכים בעצת חטאיהם ומתרחקים מתורתך ליקרב אל עצת רעתם: (קנא) קרוב אתה · נרחוקים הללו המתרחקים מתורתך

מצודת דוד

כאויב: (קמג) צר · לזה אף אם מצאו אותי צר ומצוק לא עזבתי מצותיך והמה שעשועי ובהם אשמח: (קמד) צדק עדותיך · עדותיך הנאמרים בצדק קיימים המה לעולם כי הצדק לא יבוטל בשום פעם לכן הבינני ואחיה על ידיהם בחיי עוה"ב עד עולם כאשר המה קיימים עד עולם: (קמה) חקיך · ר"ל הנה קריאתי היא לזכני לשמור חוקיך ומהראוי א"כ שתענני: (קמו) ואשמרה · כי אהיה פנוי מטרדת האויב: (קמז) קדמתי בנשף · קדמתי לכל אדם לעמוד בנשף ואצעק לך בתפלה כי אני מיחל ומקוה לקיום דברך ומתפלל אני עליהם: (קמח) קדמו עיני · עיני קדמו להפתח מתרדמת השינה שני אשמורות קודם אור היום: לשיח · לעסוק בתורה: (קמט) כמשפטך · כמנהגך לעשות חסד: (קנ) קרבו וגו' · ר"ל רודפי הזמה קרבו אל הזמה והשיגו אותה אבל מתורתך רחקו כי לא רדפו אחריה: (קנא) קרוב אתה ה' ·

מצודת ציון

עניינו קטן ושפל: (קמג) ומצוק · מלשון צוקה וצרה: (קמז) בנשף · בלילה כמו את נשף חשקי (ישעיה כ"א): ואשועה · ואצעק: (קמח) אשמורות · חלק מחלקי הלילה קרוי אשמורה כמו ויהי באשמורת הבוקר (שמות י"ד): (קנ) זמה · ענין דבר תעוב ומעשה רע כמו זמה עשו (ויקרא כ'):

נכל

אַתָּה יְהוָה וְכָל־מִצְוֹתֶיךָ אֱמֶת : קנב קֶדֶם יָדַעְתִּי
מֵעֵדֹתֶיךָ כִּי לְעוֹלָם יְסַדְתָּם : קנג רְאֵה־עָנְיִי וְחַלְּצֵנִי כִּי־
תוֹרָתְךָ לֹא שָׁכָחְתִּי : קנד רִיבָה רִיבִי וּגְאָלֵנִי לְאִמְרָתְךָ
חַיֵּנִי : קנה רָחוֹק מֵרְשָׁעִים יְשׁוּעָה כִּי־חֻקֶּיךָ לֹא דָרָשׁוּ :
קנו רַחֲמֶיךָ רַבִּים ׀ יְהוָה כְּמִשְׁפָּטֶיךָ חַיֵּנִי : קנז רַבִּים
רֹדְפַי וְצָרָי מֵעֵדְוֹתֶיךָ לֹא נָטִיתִי : קנח רָאִיתִי בֹגְדִים
וָאֶתְקוֹטָטָה אֲשֶׁר אִמְרָתְךָ לֹא שָׁמָרוּ : קנט רְאֵה כִּי־
פִקּוּדֶיךָ אָהָבְתִּי יְהוָה כְּחַסְדְּךָ חַיֵּנִי : קס רֹאשׁ־דְּבָרְךָ

רש״י

אם ישובו מדרכם : (קנב) קדם ידעתי מעדותיך · קודם היות הדבר ידעתיו מתוך עדותיך קדם ירשו את הארץ צוית להם על הבכורים ותרומות ומעשרות וקדם הניתות להם מאויביהם צוית להם והיה בהניח ה׳ אלהיך לך וגו׳ (דברים כ״ה) להעמיד מלך ולהכרית עמלק ולבנות בית הבחירה : כי לעולם יסדתם · כי על כל הדברים העתידים להיות לסוף העולם יסדת עדותיך : (קס) ראש דברך אמת · סוף דברך הוכיח על ראש דברך שהוא אמת שכששמעו העובדי כוכבים אנכי ולא יהיה לך ולא תשא אמרו הכל להנאתו ולכבודו כיון ששמעו כבד לא תרצח לא תנאף הודו על ראש דברך שהוא אמת:

מצודת ציון

(קנג) וחלצני · ענין הולאה והליפה כמו חלוץ הנעל (דברים כ״ה) : (קנח) ואתקוטטה · ענין מריבה כמו אקוטט בדור (לעיל צ״ה) :

מצודת דוד

לכל קוראיך : וכל מלותיך אמת · ר״ל האמת עם המלות שהם עלמם ישלמו גמול ונאמנים המה על הדבר : (קנב) קדם · ר״ל ראשית כל הידיעות הבנתי מעדותיך אשר יסדתם לעולם ולא תבוטל כי בראותי שהולם לדק וישר אמרתי איך א״כ יבוטל הלדק בשום פעם : (קנג) וחלצני · הוליאני מן העוני : כי תורתך וגו׳ · וא״כ מהראוי שתוליאני מן העוני : (קנד) ריבה ריבי · אתה תריב עם שונאי הריב שיש לי לריב : לאמרתך חיני · לקיים אמרתך ולא בעבור הנאות עוה״ז : (קנה) כי חוקיך לא דרשו · ואינם ראוים לתשועה לכן רחוקה מהם : (קנו) כמשפטיך · כמנהגך לרחם על הבריות : (קנז) לא נטיתי · עם כי רבו טרדותי מן האויבים הרודפים : (קנח) ואתקוטטה · הייתי מריב עמהם על אשר לא שמרו התורה : (קנט) אהבתי · אני אוהב אותם וחפץ בעשייתם ואף אם לא עשיתי כולם עכ״ז חיני כחסדך כאשר דרכך מעולם לרוף מחשבה טובה למעשה : (קס) ראש דברך ·
הפנים

אֱמֶת וּלְעוֹלָם כָּל־מִשְׁפַּט צִדְקֶךָ: קסא שָׂרִים רְדָפוּנִי
חִנָּם וּמִדְּבָרְיךָ יתיר יו"ד פָּחַד לִבִּי: קסב שָׂשׂ אָנֹכִי עַל־
אִמְרָתֶךָ כְּמוֹצֵא שָׁלָל רָב: קסג שֶׁקֶר שָׂנֵאתִי וָאֲתַעֵבָה
תּוֹרָתְךָ אָהָבְתִּי: קסד שֶׁבַע בַּיּוֹם הִלַּלְתִּיךָ עַל מִשְׁפְּטֵי
צִדְקֶךָ: קסה שָׁלוֹם רָב לְאֹהֲבֵי תוֹרָתֶךָ וְאֵין לָמוֹ מִכְשׁוֹל:
קסו שִׂבַּרְתִּי לִישׁוּעָתְךָ יְהוָה וּמִצְוֹתֶיךָ עָשִׂיתִי: קסז שָׁמְרָה
נַפְשִׁי עֵדֹתֶיךָ וָאֹהֲבֵם מְאֹד: קסח שָׁמַרְתִּי פִקּוּדֶיךָ וְעֵדֹתֶיךָ
כִּי כָל־דְּרָכַי נֶגְדֶּךָ: קסט תִּקְרַב רִנָּתִי לְפָנֶיךָ יְהוָה

רש"י

(קסב) שש אנכי על אמרתך · על הבטחתך שהבטחתני ד"א על אחת מאמרותיך הסתומות כשאני מבין בה · ור"ד על המילה שהיה דוד בבית המרחץ ראה עצמו בלא ציצית ובלא תפילין ובלא תורה אמר אוי לי שאני ערום מכל מצות כיון שנסתכל במילה שמח ואמר בנאתו (מבית המרחץ) שש אנכי על אמרתך המילה שמתחלה נתנה במאמר ולא בדיבור שנא' (בראשית י"ז) ויאמר אלהים אל אברהם ואתה את בריתי תשמור: (קסד) שבע ביום· שתים שתים לפני קריאת שמע ואחת לאחריה ובערב שתים לפניה ושתים לאחריה: על משפטי צדקך · על קריאת שמע שהיא דברי תורה: (קסו) שברתי · הוחלתי: (קסח) כי כל דרכי נגדך · אתה יודע כל דרכי:

מצודת ציון	מצודת דוד
(קסב) שלל רב · בזה רבה וגדולה:	תחלת דברך שאמרת בהר סיני אנכי
(קסג) ואתעבה · מל' תעוב:	ה' אלהיך הוא אמת: ולעולם וגו' ·
(קסו) שברתי · ענין תקוה כמו	ולכן יעמוד לעולם כל משפט צדקך
שברו על ה' (לקמן קמ"ו):	ולא תבוטל בשום זמן הואיל והמצוה
	הוא ה' האלהים הקיים לעד:

(קסא) שרים וגו' · אף כי השרים רדפוני בחנם על לא חמס ובידי הלא היה לנקום נקם אבל מדברך פחד לבי ולא שלחתי בהם יד: (קסב) על אמרתך · על קיום אמרתך: כמוצא · כאדם המוצא שלל רב: (קסג) תורתך · על כי אשר אהבתי תורתך והיא הזהירה על השקר: (קסד) שבע · ר"ל פעמים רבות וכן שבע יפול צדיק וקם (משלי כ"ד): על משפטי צדקך · בעבור משפטי הצדק שנתת לנו: (קסה) לאהבי תורתך · יהיה לאוהבי תורתך: ואין למו · לא יבוא להם מכשול: (קסו) שברתי · ר"ל לא טרדה אותי צרת האויב כי קויתי לישועתך ועשיתי מצותיך ולא רפו ידי מהם בעבור טרדת הצרה: (קסז) ואהבם מאד ר"ל שמרתי המצות מאהבה ולא מיראת העונש בלבד: (קסח) כי כל דרכי נגדך ר"ל כי יודע אני אשר כל דרכי שמה נגדך כי אתה משגיח בכל: (קסט) תקרב·

כִּדְבָרְךָ הֲבִינֵנִי׃ קע תָּבוֹא תְּחִנָּתִי לְפָנֶיךָ כְּאִמְרָתְךָ
הַצִּילֵנִי׃ קעא תַּבַּעְנָה שְׂפָתַי תְּהִלָּה כִּי תְלַמְּדֵנִי חֻקֶּיךָ׃
קעב תַּעַן לְשׁוֹנִי אִמְרָתֶךָ כִּי כָל־מִצְוֹתֶיךָ צֶּדֶק׃ קעג תְּהִי־
יָדְךָ לְעָזְרֵנִי כִּי פִקּוּדֶיךָ בָחָרְתִּי׃ קעד תָּאַבְתִּי לִישׁוּעָתְךָ
יְהוָה וְתוֹרָתְךָ שַׁעֲשֻׁעָי׃ קעה תְּחִי־נַפְשִׁי וּתְהַלְלֶךָּ
וּמִשְׁפָּטֶךָ יַעֲזְרֻנִי׃ קעו תָּעִיתִי כְּשֶׂה אֹבֵד בַּקֵּשׁ עַבְדֶּךָ
כִּי מִצְוֹתֶיךָ לֹא שָׁכָחְתִּי׃ קכ א שִׁיר הַמַּעֲלוֹת אֶל־יְהוָה
בַּצָּרָתָה לִּי קָרָאתִי וַיַּעֲנֵנִי׃ ב יְהוָה הַצִּילָה נַפְשִׁי מִשְּׂפַת־

רש"י עיין מ"ש

(קסט) כדברך הבינני · דברי תורתך הלכתן והוייתן : (קעא) תבענה· תדברנה:(קעב) תען לשוני·כל ענייה לשון קול רם הוא ואב לכולם וענו הלוים ואמרו (דברים כ"ז) : קכ (א) שיר המעלות · שיאמרו הלוים אותם על ט"ו מעלות היורדות מעזרת ישראל עד עזרת נשים ויש כאן ט"ו מזמורים של שיר המעלות · ורבותינו אמרו שיסדן דוד להעלות את התהום כמו שמפורש במסכת סוכה · ולפי אגדה פתרונו שיר למאה עולות : (ב) משפת

מצודת ציון

(קעא) תבענה · ענין אמירה כמו יביע אומר (לעיל י"ט):(קעב) תען · ענין הרמת קול כמו וענו הלוים וגו' קול רם (דברים כ"ז):(קעד) תאבתי·

מצודת דוד

שפלתי תקרב אליך והתפלה היא שתבין לי התורה כדברך ר"ל כפי אמתת כוונת דברך : (קע) באמרתך· כאשר אמרת לי בהבטחה ע"י נתן הנביא:(קעא) כי תלמדני · כאשר תלמדני חוקיך אז תאמרנה שפתי תהלה : (קעב) תען · בהרמת קול תדבר לשוני אמרתך כי המה דברים צודקים ומהראוי לדבר בם בפרסום רב ובקול גדול : (קעג) תהי ידך · תהא ידך מוכנת לעזרני : (קעד) תאבתי · אני מתאוה ותושק לישועתך ויהי אז תורתך שעשועי כי לא אטרד בטרדת האויב : (קעה) ותהללך · למען אהללך לא בעבור הנאות עוה"ז : ומשפטיך · המשפטים אשר תשפוט בשונאי המה יעזרוני מידם והיה א"כ אדם פנוי להללך: (קעו) תעיתי כשה אובד· ר"ל כמו השה הזה כשהוא אבוד מן העדר אינו יודע לחזור עד שיבקשו הרועה כן תועה אני בדעתי ולא אדע מעצמי כל תוכן כשרון הדרך לכן בקש אתה את עבדך והורה הדרך אשר ילך בה כי לא שכחתי מצותיך והבא ליטהר הלא מסייעין לו מן השמים : קכ (א) שיר המעלות · אלה ט"ו שיר המעלות אמרם דוד לשיאמרו אותם הלוים בט"ו מעלות העולות מעזרת נשים לעזרת אנשים שיר אחד על מעלה אחת : אל ה' וגו' · רצה לומר בעת הייתי בצרה פניתי אל ה' אני קראתי אליו והוא ענה לי : (ב) ה' הצילה · אמר ה' גם עתה הצילה

שֶׁקֶר מִלָּשׁוֹן רְמִיָּה׃ ג מַה־יִּתֵּן לְךָ וּמַה־יֹּסִיף לָךְ לָשׁוֹן
רְמִיָּה׃ ד חִצֵּי גִבּוֹר שְׁנוּנִים עִם גַּחֲלֵי רְתָמִים׃ ה אוֹיָה־לִי
כִּי־גַרְתִּי מֶשֶׁךְ שָׁכַנְתִּי עִם־אָהֳלֵי קֵדָר׃ ו רַבַּת שָׁכְנָה־
לָּהּ נַפְשִׁי עִם שׂוֹנֵא שָׁלוֹם׃ ז אֲנִי־שָׁלוֹם וְכִי אֲדַבֵּר הֵמָּה
לַמִּלְחָמָה׃ קכא א שִׁיר לַמַּעֲלוֹת אֶשָּׂא עֵינַי אֶל־

רש"י

שקר · זרעו של אדום שמדיח את הבריות בפיהם בעלילות רשע: (ג) מה יתן לך · הקב"ה: ומה יוסיף לך · שמירה ומחילות הרי את נתונה לפנים משתי מחילות: (ד) חצי גבור שנונים · והרי את הורגת במקום רחוק כאן: עם גחלי רתמים · כל הגחלים כבו מבחוץ כבו מבפנים ואלו כבו מבחוץ ולא מבפנים · ד"א מה יתן לך מה סופו של הקב"ה לגזור עליך חצי גבורים עם גחלי רתמים חציו מלמעלה וגיהנם מלמטה: (ה) אויה לי · אמרה כנסת ישראל כי כבר לקיתי בגליות רבים הרי גרתי משך עם בני יפת במלכות פרס ויון ומשך: (ז) אני שלום · עמהם: וכי אדבר · אליהם שלום המה באים להלחם בי: קכא (א) שיר למעלות · הפשט כשהיו הלוים מתחילין לעלות במעלות אמרו שיר זה אע"פ שזה השיר לא נכתב בראשונה אין מוקדם ומאוחר · ס"א מלאתי: שיר למעלות · רמז

מצודת דוד

נפשי מאנשי שפת שקר ומאנשי לשון רמיה: (ג) מה יתן לך וגו' · אתה לשון רמיה מה היא השמירה אשר יתן עוד עליך ומה יוסיף עוד הלא כבר נתונה את לפנים מחומת השפתים והשנים ואם אלו לא הועילו לשמרך מה נוסיף עוד שמירה: (ד) חצי גבור · דומה אתה לחצים שנונים שביד הגבור שהורג עמהם ברחוק מקום כן אתה פה תאמר לה"ר ותהרוג את העומד מרחק: עם גחלי רתמים · דומה אתה עם גחלים מעצי רותם כי עם שהם נראים כבוים מבחוץ בוערים הנה מבפנים כן אתם תדבר חלקלקות ובסתר תדבר עליו לה"ר: (ה) אויה לי · אמר על לשון בני הגלות אשר יתאוננו על מרבית לה"ר שביניהם ויאמרו אוים לי איך לא אקח מוסר הלא זה הדבר אשר בעבורה הייתי בגולה כגר אצל בני משך ושכנתי בגולה אצל הקדרים יושבי אהלים: (ו) רבת · זמן רב שכנה נפשי עם העובדי כוכבים שונאי השלום: (ז) אני שלום · אני בפי שלום וכאשר אדבר אליהם שלום המה מתעוררים למלחמה: קכא (א) אשא עיני · דרך המצפה

מצודת ציון

ענין תאוה: קכ (ד) שנונים · חדודים כמו שננו כחרב לשונם (לעיל ס"ד): (ה) משך · שם אומה ונזכרת בתורה והמה עתה באמונת העובדי כוכבים · וקדר הם ממלכת ישמעאל ורוב הגולה המה ביניהם: קכא (א) למעלות · כמו המעלות

על

הֶהָרִים מֵאַיִן יָבֹא עֶזְרִי׃ ב עֶזְרִי מֵעִם יְהוָה עֹשֵׂה
שָׁמַיִם וָאָרֶץ׃ ג אַל־יִתֵּן לַמּוֹט רַגְלֶךָ אַל־יָנוּם שֹׁמְרֶךָ׃
ד הִנֵּה לֹא יָנוּם וְלֹא יִישָׁן שׁוֹמֵר יִשְׂרָאֵל׃ ה יְהוָה
שֹׁמְרֶךָ יְהוָה צִלְּךָ עַל־יַד יְמִינֶךָ׃ ו יוֹמָם הַשֶּׁמֶשׁ לֹא־
יַכֶּכָּה וְיָרֵחַ בַּלָּיְלָה׃ ז יְהוָה יִשְׁמָרְךָ מִכָּל־רָע יִשְׁמֹר
אֶת־נַפְשֶׁךָ׃ ח יְהוָה יִשְׁמָר־צֵאתְךָ וּבוֹאֶךָ מֵעַתָּה וְעַד־
עוֹלָם׃ קכב א שִׁיר הַמַּעֲלוֹת לְדָוִד שָׂמַחְתִּי בְּאֹמְרִים לִי
בֵּית יְהוָה נֵלֵךְ׃ ב עֹמְדוֹת הָיוּ רַגְלֵינוּ בִּשְׁעָרַיִךְ יְרוּשָׁלִָם׃

רש"י

במזמור שני למעלות העולות לצדיקים לע"ל מתחת עץ החיים לכסא הכבוד דתניא בספרי שיר המעלות אין כתיב כאן אלא שיר למעלות שיר למי שעתיד לעשות מעלות לצדיקים לע"ל וזהו שיסד הקליר (בסלוק דיוצר של יום ב' דסוכות שיסד ר' אלעזר הקליר שהוא בנו של רשב"י בחגיגה פ' אין דורשין ע"ש) ומתחתיהם שלשים מעלות זו למעלה מזו עד כסא הכבוד טסות ועולות בשיח נעימות שיר המעלות: קכב (א) שמחתי באומרים לי · שמעתי בני אדם שאומרים מתי ימות אותו זקן וימלוך שלמה בנו ויבנה בהמ"ק ונעלה לרגל ואני שמח: (ב) עומדות היו רגלינו · במלחמה בכל

מצודת ציון

והלמ"ד במקום הה"א הידיעה: אל ההרים · כמו על ההרים: מאין · מאיזה מקום וכן מאין אתם (בראשית כ"ט): (ג) למוט · מלשון נטיה ומעידה: ינום · מלשון תנומה והיא

מצודת דוד

על העוזרים לעלות על ההרים ונושא עיניו למרחוק לראות מאין יבואו: (ב) עזרי · ר"ל אבל לא מצאתי עזר רק מה' וגו': (ג) אל יתן · כאלו אחד יאמר לחבירו דרך נחמה הנה עזרה טובה היא כי לא יתן רגליך לנטיה ומעידה: אל ינום שומרך · ר"ל לא יסור השגחתו ממך: (ד) הנה לא ינום · כי הנה מעולם אינו מסיר השגחתו: (ה) ה' צלך · כמו הצל מגין מחום השמש כן יגן על ימינך לעשות חיל: (ו) יומם · ביום לא יזיק לך חום השמש ובלילה לא יזיק לך לחות הירח המביא החלאים: (ח) צאתך · שלא תכשל בצאתך בדרך ובבואך: קכב (א) שמחתי · הוא מאמר בני הגולה שאומרים כן מאז שמחתי בעת שהיו אומרים לי נלך אל בית ה' בזמן הרגל: (ב) עמדות · מרוב אדם הבאים והיוצאים היינו מתעכבים ועומדים בשערים זמן מה עד אשר

נוכל

ג יְרוּשָׁלַםִ הַבְּנוּיָה כְּעִיר שֶׁחֻבְּרָה־לָּהּ יַחְדָּו׃ ד שֶׁשָּׁם עָלוּ
שְׁבָטִים שִׁבְטֵי־יָהּ עֵדוּת לְיִשְׂרָאֵל לְהֹדוֹת לְשֵׁם יְהוָה׃
ה כִּי שָׁמָּה ׀ יָשְׁבוּ כִסְאוֹת לְמִשְׁפָּט כִּסְאוֹת לְבֵית דָּוִד׃
ו שַׁאֲלוּ שְׁלוֹם יְרוּשָׁלָםִ יִשְׁלָיוּ אֹהֲבָיִךְ׃ ז יְהִי־שָׁלוֹם
בְּחֵילֵךְ שַׁלְוָה בְּאַרְמְנוֹתָיִךְ׃ ח לְמַעַן אַחַי וְרֵעָי אֲדַבְּרָה־

רש"י

מקום בשביל שעריך ירושלים שעוסקין בהן בתורה: (ג) ירושלים הבנויה · כשיבנה שלמה בני בית המקדש בתוכה תהא בנויה בשכינה ומקדש וארון ומזבח: כעיר שחברה לה · כשילה שדימה הכתוב זו לזו שנאמר (דברים י"ב) אל המנוחה ואל הנחלה מנוחה זו שילה נחלה זו ירושלים · ורבותינו אמרו יש ירושלים הבנויה בשמים ועתידה ירושלים של מטה להיות כמותה: (ד) ששם עלו שבטים · אשר שם בשילה עלו שבטים כשעלו ממצרים ונקבע המשכן בתוכה: שבטי יה · שהוא עדות לישראל ולפי שהעובדי כוכבים היו מליזין אחריהם כשיצאו ממצרים ואומרים עליהם שהם ממזרים אם בגופם היו שולטין המצרים בנשותיהם לא כ"ש אמר הקב"ה אני מעיד עליהם שהם בני אבותיהם הטיל שמו עליהם הראובני השמעוני (במדבר כ"ו) הוסיף עליהם אותיות השם אחד מכאן ואחד מכאן נמצא השם הזה י"ה עדות לישראל: (ה) כי שמה ישבו וגו' · כי גם בירושלים תשרה השכינה וישבו שם כסאות לשפוט בהם את העובדי כוכבים וכסאות מלוכה לבית דוד: (ו) שאלו שלום ירושלים · ואמרו לה ישליו אוהביך ויהי שלום בחילך: (ח) למען · ישראל אחי ורעי: אדברה נא · אני דוד

מצודת דוד

נוכל לבוא בה: (ג) ירושלים · זאת ירושלים אשר היא בנויה בכל מיני פאר כעיר אשר תוברה לה יחדו כל הבונים לכללם בכל מיני פאר ויופי: (ד) ששם · אשר שם עלו השבטים שהם שבטי יה ר"ל עם ה': עדות לישראל · העליה הזאת היתה עדות לישראל שהשכינה שוכן בה לגודל הנס הנעשה אז כי היתה מכילה את כל ההמון הזה ולא היה צר להם המקום: להודות לשם ה' · ומהראוי היה להודות לה' על הדבר הזה: (ה) כי שמה · ר"ל ראויה היתה להשראת שכינה כי שמה ישבו כסאות רבות לעשות משפט והם כסאות הסנהדרין ואף שם היה כסאות לבית דוד הדנין דין אמת: (ו) שאלו · לזאת שאלו מה' שלום ירושלים להיות בנויה כמאז: ישליו אהביך · כאלו לירושלים ידבר לומר גם האוהבים אותך יהיו בשלוה: (ז) יהי שלום וגו' · ר"ל לא יצור עליה האויב ולא ינתוץ את הארמונות: (ח) למען אחי ורעי ·

מצודת ציון

שינה מועטת וקלה: קכב (ו) ישליו · מלשון שלוה: (ז) בחילך · היא החומה הנמוכה אשר היא מחוץ להחומה הגבוהה וכן ויאבל חל וחומה (איכה ב'): בארמנותיך · ענין

נא שלום בך: ט למען בית־יהוה אלהינו אבקשה
טוב לך: קכג א שיר המעלות אליך נשאתי את־
עיני הישבי בשמים: ב הנה כעיני עבדים אל־יד
אדוניהם כעיני שפחה אל־יד גברתה כן עינינו אל־
יהוה אלהינו עד שיחננו: ג חננו יהוה חננו כי־רב
שבענו בוז: ד רבת שבעה־לה נפשנו הלעג השאננים
הבוז לגאיונים לגאי יונים קרי: קכד א שיר המעלות
לדוד לולי יהוה שהיה לנו יאמר־נא ישראל: ב לולי יהוה
שהיה לנו בקום עלינו אדם: ג אזי חיים בלעונו בחרות

רש"י

שמלך שלום בך: קכג (א) הישבי. יו"ד יתירה: (ד) הלעג השאננים. לעג העובדי כוכבים השאננים שבענו: הבוז. שבזו את גאי היונים היא ירושלים: לגאיונים. כתיב חד וקרינן תרין: קכד (ג) בחרות

מצודת ציון

היכלות ופלטרין: קכג (א) הישבי. היו"ד יתירה: (ב) גברתה. היא אשת האדון כמו מפני שרי גברתי (בראשית ט"ז): (ד) השאננים. ענינו השקט והמנוחה כמו שאנן מואב (ירמיה מ"ח): לגאיונים. היא מלה מורכבת מב' גאות ומלשון אונאה וגזל כמו ואיש לא יונה (יחזקאל

מצודת דוד

כאלו כ"א מבני הגולה אומר לא בעבור עצמי בלבד אתפלל על שלום העיר כ"א גם בעבור אחי ורעי והמה כל בני ישראל: (ט) למען בית ה'. ולמען המקדש אשר יבנה בה אבקשה טוב לך: קכג (א) אליך נשאתי וגו'. להיות צופים ומביטים לעזרה: הישבי. אתה היושב בשמים: (ב) אל יד. צופים אל יד אדוניהם ליתן להם דבר מה ואינם חדלים מלצפות עד אשר יתן להם: (ג) כי רב. בא לנו בזיון הרבה עד נשבע ממנו לגודל הרבוי והוא ענין מליצה: (ד) רבת. הרבה שבעה נפשנו מן הלעג של העובדי כוכבים היושבים שאנן והשקט: הבוז. מן הבזיון אשר בוא לגאי יונים ר"ל אשר העובדי כוכבים הגאים והמאנים מבזין אותנו וכפל הדבר במ"ש למרבית הבזיון: קכד (א) לולי ה'. אם לא ה' אשר היה עמנו: יאמר וגו'. סרס המקרא יאמר נא ישראל לולי ה' וגו': (ב) בקום. בעת אשר קם עלינו אדם להרוג ולאבד: (ג) אזי. אם לא היה ה' עמנו אזי היו בולעים אותנו חיים והוא ענין מליצה על כי התאב לאכול לא ימתין עד יבושל כי אם אוכלו חי ואמר כאלו מרוב תאותם

לבלעני

אַפָּם בָּנוּ׃ ד אֲזַי הַמַּיִם שְׁטָפוּנוּ נַחְלָה עָבַר עַל־נַפְשֵׁנוּ׃
ה אֲזַי עָבַר עַל־נַפְשֵׁנוּ הַמַּיִם הַזֵּידוֹנִים׃ ו בָּרוּךְ יְהוָה
שֶׁלֹּא נְתָנָנוּ טֶרֶף לְשִׁנֵּיהֶם׃ ז נַפְשֵׁנוּ כְּצִפּוֹר נִמְלְטָה
מִפַּח יוֹקְשִׁים הַפַּח נִשְׁבָּר וַאֲנַחְנוּ נִמְלָטְנוּ׃ ח עֶזְרֵנוּ בְּשֵׁם
יְהוָה עֹשֵׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ׃ קכה א שִׁיר הַמַּעֲלוֹת הַבֹּטְחִים
בַּיהוָה כְּהַר־צִיּוֹן לֹא־יִמּוֹט לְעוֹלָם יֵשֵׁב׃ ב יְרוּשָׁלִַם הָרִים
סָבִיב לָהּ וַיהוָה סָבִיב לְעַמּוֹ מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם׃ ג כִּי לֹא
יָנוּחַ שֵׁבֶט הָרֶשַׁע עַל גּוֹרַל הַצַּדִּיקִים לְמַעַן לֹא־יִשְׁלְחוּ

רש"י

אפם בנו · כשחרה אפם בנו · בחרות כמו בשעת : (ד) נחלה · לשון חולי : (ז) נפשנו · נמלטה מהם כצפור אשר נמלטה מפח יוקשים : קכה (א) הבוטחים בה' · לא ימוטו : כהר ציון לא ימוט · כי כאשר ירושלים הרים סביב לה כן הקב"ה סביב לעמו : (ג) כי לא ינוח שבט הרשע על גורל הצדיקים · (כי לא יתן הקב"ה את ממשלת הרשעים לנוח על הצדיקים) למען · כי הצדיקים נזהרין מלשלוח ידיהם בעולה :

מצודת דוד

לבלעני היו ממהרים לבלעני חי : בחרות · בעת חרה אפם בנו : (ד) המים · דימה המון העמים לשטיפת מים רבים : נחלה · נחל מים היה עובר על נפשנו : (ה) הזידונים · השוטפים בזדון וברשע וכפל הדבר פעמים ושלש להתחזקות וכדרך המליצה בכל מקום : (ו) ברוך ה' · אבל ברוך ה' שלא עזב אותנו להיות טרף לשניהם : (ז) כצפור · כמו הצפור אשר נמלטה מרשת המוקש ללכוד בה : הפח נשבר · ר"ל העובדי כוכבים נפלו ועי"ז נמלטנו מידם · ועל שהמשיל לצפור אמר ל' הנופל בהצלת הצפור : (ח) עזרנו · העזר שלנו בא בהזכרת שם ה' העושה שמים וארץ ולא בא העזר בכח ידינו : קכה (א) הבוטחים בה' · אותם הבוטחים בה' המה כהר ציון אשר לא ינטה ממקומו ולעולם ישב על כנו : (ב) ירושלם · כמו ירושלים שההרים מסובבים לה כן ה' סביבות עמו הבוטחים בו להגן עליהם עד עולם : (ג) כי לא ינוח · אם הרשעים מושלים זמן מה על הצדיקים אבל לא לזמן מרובה ינוח ממשלת הרשע על נחלת הצדיקים הנתון לגורלם : למען · בכדי שלא ישלחו

מצודת ציון

י"ח) : קכה (ג) שבט · ענין ממשלה על כי ביד המושל שבט המוסר ליסר המחויב וכן לא יסור שבט מיהודה (בראשית מ"ט) : גורל · הנחלה שנפלה לגורלם ולחלקם ועל כי ע"פ רוב מחלקים נחלה בגורל אמר

הַצַּדִּיקִים ׀ בְּעַוְלָתָה יְדֵיהֶם׃ ד הֵיטִיבָה יְהוָה לַטּוֹבִים
וְלִישָׁרִים בְּלִבּוֹתָם׃ ה וְהַמַּטִּים עֲקַלְקַלּוֹתָם יוֹלִיכֵם
יְהוָה אֶת־פֹּעֲלֵי הָאָוֶן שָׁלוֹם עַל־יִשְׂרָאֵל׃ קכו א שִׁיר
הַמַּעֲלוֹת בְּשׁוּב יְהוָה אֶת־שִׁיבַת צִיּוֹן הָיִינוּ כְּחֹלְמִים׃
ב אָז יִמָּלֵא שְׂחוֹק פִּינוּ וּלְשׁוֹנֵנוּ רִנָּה אָז יֹאמְרוּ בַגּוֹיִם
הִגְדִּיל יְהוָה לַעֲשׂוֹת עִם־אֵלֶּה׃ ג הִגְדִּיל יְהוָה לַעֲשׂוֹת
עִמָּנוּ הָיִינוּ שְׂמֵחִים׃ ד שׁוּבָה יְהוָה אֶת־שְׁבוּתֵנוּ שביתנו ק'
כַּאֲפִיקִים בַּנֶּגֶב׃ ה הַזֹּרְעִים בְּדִמְעָה בְּרִנָּה יִקְצֹרוּ׃

רש"י

(ה) והמטים עקלקלותם · על הבריות למצוא עלילות רשע יוליכם ה' את פועלי און : קכו (א) בשוב ה' את שיבת ציון · מגלות בבל נהיה כחולמים · (ד) כאפיקים בנגב · כאפיקי מים בארץ יבשה שמלחלחין אותה כן נהיה

מצודת ציון

לשון גורל : (ה) והמטים · מלשון נטיה : עקלקלותם · ענין עקמימות כמו ארחות עקלקלות (שופטים ה') : קכו (א) בשוב · מל' השבה : שיבת · מלשון שבי: (ד) שובה · מלשון השבה: שביתנו · מלשון שבי: באפיקים · ענינו מים הנגרים בחוזק כמו אפיקי מים (לעיל מ"ב): בנגב · ענין יובש כמו ארץ הנגב נתתני

מצודת דוד

ישלחו הצדיקים גם המה את ידיהם לאחוז בעולה בראותם ממשלת הרשע זמן מרובה : (ד) ולישרים בלבותם · לאותם שהם טובים ביושר לבב ולא לרמות : (ה) והמטים · אבל אותם שהמה מטים עצמם אחר דרך עקלקלות ר"ל שכל טובתם היא לרמות את הבריות : יוליכם · אותם יוליך ה' לאבדונם עם פועלי האון ודומה להם עם שעדיין לא פעלו האון ויהיה א"כ שלום על ישראל כי יאבדו מהם פעלו האון עם רמית טובתם : קכו (א) בשוב · לעתיד כאשר ישיב ה' מן הגלות את השבויים מבני ציון יאמרו אז הנה כל הצרות שעברו הרי הם כאלו חלמנו חלום ר"ל לרוב הטובה שיהיה להם אז ידמה להם שלא היו הצרות באמת כ"א בחלום ראו כאלו מצירים להם : (ב) הגדיל ה' · ר"ל הגדולות האלה הם מה' ולא באו במקרה: (ג) הגדיל ה' לעשות עמנו · כאלו ישיבו ישראל לומר כן אמת שה' הגדיל לעשות עמנו ובעבור בטחון הישועה שהיא היינו שמחים מאז עוד היינו בגולה: (ד) שובה ה' · עודם בגולה יאמרו השב בני השבים למקומם ונהיה כאפיקים בנגב ר"ל כמים הנגרים בחוזק במקום נגובה ויבשה:(ה) הזורעים · אשר הזורעים במקום הנגוב הבוא הלא זרעו בדמעה בחשבם פן לא תצמח ויפסידו הזרע : ברנה

יקצרו

ו הָלוֹךְ יֵלֵךְ ׀ וּבָכֹה נֹשֵׂא מֶשֶׁךְ־הַזָּרַע בֹּא־יָבֹא בְרִנָּה
נֹשֵׂא אֲלֻמֹּתָיו׃ קכז א שִׁיר הַמַּעֲלוֹת לִשְׁלֹמֹה אִם־יְהוָה ׀
לֹא־יִבְנֶה בַיִת שָׁוְא עָמְלוּ בוֹנָיו בּוֹ אִם־יְהוָה לֹא־
יִשְׁמָר־עִיר שָׁוְא ׀ שָׁקַד שׁוֹמֵר׃ ב שָׁוְא לָכֶם ׀ מַשְׁכִּימֵי

רש"י

מרטיבין בשובך את שבותנו אשר הזורעים בה בארץ ציה בדמעה דואגים שסבורים שמא לא תצמח ברנה קוצרין על ידי אפיקי המים כשהם מגודלין בה: (ו) הלוך ילך ובכה וגו' · כך ישראל זורעין לפני הקב"ה צדקה בדמעה בגלות וברנה יקצורו · כשתשלם משכורתם לעתיד: קכז (א) שיר המעלות לשלמה · השיר הזה אמר דוד על שלמה בנו שצפה ברוח הקדש שעתיד לבנות בהמ"ק ובו ביום ישא שלמה את בת פרעה ועל זה נאמר (ירמיה ל"ב) כי על אפי ועל חמתי היתה לי העיר הזאת למן היום אשר בנו אותה לכך אמר המזמור הזה למה לך בני לבנות בית ולסור מאחרי המקום מאחר שאינו חפץ בו לשוא עמלו בוניו בו: שוא שקד שומר · על חנם צופה בה השומר: (ב) שוא לכם · בעלי האומניות המשכימים ומאחרים למלאכתם ומתפרנסים בעצבון ויגיעה בלחם העצבים של טורח מלאכה:

מצודת דוד

יקצרו · כשבא שם אפיקי המים והצמיחה הנה יקצורו התבואה ברנה: (ו) נשא משך הזרע · ר"ל בעת היה נושא משיכת והולכת הזרע אל השדה הלא ילך ויבכה מפחדו פן לא תצמח: בא יבא · אבל יבוא לביתו ברנה בעת ישא האלומות מן השדה אשר ברכו ה' והביאו בו אפיקי המים והוא כפל ענין במ"ש ור"ל כן נהיה אנחנו עם כי בגולה אנו זורעים מעשה המצות בדמעה על כי חושבים אנחנו שח"ו אבדה תקותנו ולחנם כל מעשה המצות הנה כאשר כן יבא זמן הגאולה אז נקבל הגמול בשמחה מרובה: קכז (א) לשלמה · אמר זה על שלמה כי צפה ברוה"ק אשר בנו יבנה את בהמ"ק ישא את בת פרעה ואמר עליו מה תועלת א"כ בבנין כי אם ה' לא יבנה הבית ר"ל אם המקום לא יחפוץ בבנין על מעשיך אשר לא טובים א"כ הלא לחנם עמלו בו הבונים כי לא תתקיים: אם ה' לא ישמר עיר · בעבור המעשים האלה: שוא שקד שומר · הלא לחנם היא מהירת והתמדת השומר בשמירת העיר כי בוא יבוא האויב העירה ויחרב הבית: (ב) שוא לכם · וכמו כן טרחתם לכם לחנם אתם המשכימים לקום לעשות מלאכתכם ומאחרים לשבת בעסק המלאכה למיעוט בטחונם בה' והמה אוכלים הלחם הבא בעצב רב ויגיעת

מצודת ציון

(יהושע ט"ו): (ו) משך · מלשון משיכה והולכה: אלמותיו · ענין אגודות תבואה כמו מאלמים אלומים (בראשית ל"ז): קכז (א) שקד · ענין המהירות והשתדלות כמו שקדו

קוּם מְאַחֲרֵי־שֶׁבֶת אֹכְלֵי לֶחֶם הָעֲצָבִים כֵּן יִתֵּן לִידִידוֹ
שֵׁנָא׃ ג הִנֵּה נַחֲלַת יְהֹוָה בָּנִים שָׂכָר פְּרִי הַבָּטֶן׃
ד כְּחִצִּים בְּיַד־גִּבּוֹר כֵּן בְּנֵי הַנְּעוּרִים׃ ה אַשְׁרֵי הַגֶּבֶר
אֲשֶׁר מִלֵּא אֶת־אַשְׁפָּתוֹ מֵהֶם לֹא־יֵבֹשׁוּ כִּי־יְדַבְּרוּ אֶת־

רש"י

כן יתן · הקב"ה פרנסה למי שמנדד שנתו מעיניו בשבילו לעסוק בתורה : לידידו שנא · למנדד מעיניו שינה : (ג) הנה נחלת ה' · לאותו האיש : בנים · אלו התלמידים שהוא מעמיד שהם לו כבנים : שכר פרי הבטן · שכר פרי התורה שבלבבו שנאמר (משלי כ"ב) כי נעים כי תשמרם בבטנך : (ד) כחצים ביד גבור · להלחם בם את אויביו : כן בני הנעורים · התלמידים שאדם מעמיד מנעוריו : (ה) אשרי הגבר אשר מלא את אשפתו · מאותם חצים · אשפה תיק החצים שקורין קוייכר"ן בלע"ז : לא יבשו כי ידברו את אויבים בשער · ת"ח שמנצחין זה את זה בהלכה ונראים כאויבים

מצודת ציון

ושמרו (עזרא ח') : (ב) מאחרי · מלשון איחור והעכבה : שבת · מל' ישיבה : לידידו · מלשון נדידה: שנא· כמו שנה בה"א: (ה) אשפתו· הוא הנרתק אשר ישימו בו את החצים וכן אשפתו כקבר פתוח (ירמיה ה') :

מצודת דוד

המלאכה : כן יתן · הלא כן יתן ה' די מחסורו למי שמנדד שנה מעיניו ועוסק אז במלאכת שמים ור"ל כמו שמרבית שמירת העיר אין בו תועלת רב כי הכל תלוי בהרצאת המקום כן מרבית יגיעת המלאכה אין בו תועלת כי בזולת יגיעה רבה נותן המקום די הספוק למי שעמל בתורה : (ג) הנה נחלת ה' · ר"ל ואם ירבה לעמול במלאכה להרבות הון להנחיל לבניו אחריו הלא הנה הבנים עצמם המה נחלת ה' ונתנה לאשר ישר בעיניו ואם לא יתרצה לה' אין לו בנים להנחילם את ההון : שכר פרי הבטן · הבנים שהמה פרי הבטן המה באים בשכר המעשה ומיד ה' · וכפל הדבר במ"ש : (ד) כחצים ביד גבור · ר"ל ובאמת שכר גדול הוא זה כי כמו החצים אשר המה ביד גבור עם שהחצים הרגו את מי עכ"ז הלא נראה לכל שלא החצים הם הממיתים כ"א הגבור אשר ירה אותם כן הבנים שהאדם מוליד בנערותו בעוד הכח בידו להדריכם בדרך ישרה הנה עם כי הבנים הם ההולכים בדרך ישרה עכ"ז נראה לכל שכל זה המה ממעשי ידי אביהם להתפאר : (ה) אשר מלא וגו' · ר"ל אשר הרבה בנים כאלה ולפי שהמשילם לחצים אמר בהם לשון הנופל בחצים שהדרך למלאותם בתוך הנרתק : לא יבשו · לא יבואו לידי בושה כאשר ידברו במקום מושב החכמים כי יתחכמו לדבר בהשכל ובדעת : את אויבים · ר"ל עם אותם המונקים עמהם בדבר חכמת התורה הנראים כאלו היו אויבים להם לפי המחלוקת

אֹיְבִים בַּשָּׁעַר׃ קכח א שִׁיר הַמַּעֲלוֹת אַשְׁרֵי כָּל־יְרֵא
יְהֹוָה הַהֹלֵךְ בִּדְרָכָיו׃ ב יְגִיעַ כַּפֶּיךָ כִּי תֹאכֵל אַשְׁרֶיךָ
וְטוֹב לָךְ׃ ג אֶשְׁתְּךָ ׀ כְּגֶפֶן פֹּרִיָּה בְּיַרְכְּתֵי בֵיתֶךָ
בָּנֶיךָ כִּשְׁתִלֵי זֵיתִים סָבִיב לְשֻׁלְחָנֶךָ׃ ד הִנֵּה כִי־כֵן
יְבֹרַךְ גָּבֶר יְרֵא יְהֹוָה׃ ה יְבָרֶכְךָ יְהֹוָה מִצִּיּוֹן וּרְאֵה
בְּטוּב יְרוּשָׁלָיִם כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ׃ ו וּרְאֵה־בָנִים לְבָנֶיךָ שָׁלוֹם

רש"י

זה לזה (תוספות): **קכח** (א) שיר המעלות אשרי כל ירא ה'. כל אלו תוכחות ומוסרים לפי שכתוב אשרי האיש אשרי איש לכך נאמר כאן כל לרבות אשה: (ב) יגיע כפיך. הנהנה מיגיע כפו נוחל שני עולמות במסכת ברכות: (ג) כגפן פוריה. כל אשה שדמיה מרובין בניה מרובין: בירכתי ביתך. לפי שדרך תשמיש להיות בצנעה. ד"א בירכתי. אם אשתך נדה תשימנה בירכתי ביתך שלא תתרגל אצלה: בניך כשתילי זיתים. מה זיתים אין להם הרכבה כך אין בבניך פסול: (ה) מציון. שהוא שער השמים. ועוד בזכות ציון היו פרים ורבים דכתיב (מ"א ד') יהודה וישראל רבים: בטוב ירושלים. ושמחת בכל הטוב: (ו) וראה בנים לבניך. ולא יבאו לקטטה עבור חליצה ואז שלום על ישראל (תוספות): בנים לבניך. ייִרשו נחלה ואין אשה זקוקה ליבם אז שלום בעולם:

מצודת דוד

שמחלוקת: **קכח** (א) ירא ה'. מלעבור על מל"ת: ההולך בדרכיו. לקיים את העשין: (ב) כי תאכל. כאשר תאכל יגיע כפיך ולא תהנה מאחרים לחלוק עמהם בשכר התורה אז אשריך ר"ל יהיה שבחך ומהללך וטוב לך כי אז תקבל אתה כל שכרך משלם אין מחסור: (ג) כגפן וגו'. תהיה כגפן המגדל פירות העומד בירכתי הבית הקרוב אליו להשגיח בו לזבלו ולהשקותו בעתו שאז הפירות מרובות וטובות כן אשתך תלד לך בנים מרובים וטובים: כשתילי זיתים. העומדים ביפים כל ימות השנה כן בניך לא יכהה לעולם מראית פניהם ויהיו סביב לשלחנך ולא יהיו מסובים על שולחן אחרים: (ד) הנה כי כן. הנה אשר כן בברכות האלו יבורך וגו': (ה) יברכך ה'. כי יברכך ה' מציון מקור שפע הברכות כולן: וראה. ותהיה רואה בטובת ירושלים בעת בניינה: (ו) שלום. ורצה שאמר בתחלת המקרא עומדת במקום שנים וכאלו אמר ורצה שלום

מצודת ציון

בשער. דרך החכמים והשופטים לשבת בשער וכן נאמר אמת ומשפט שלום שפטו בשעריכם (זכריה ח'): **קכח** (ג) בירכתי. ענינו כמו עבר וצד כירך הזה שהוא בצד האדם וכן על ירך המזבח (ויקרא ד'): כשתילי זיתים. כנטיעות של זיתים כמו והיה כעץ שתול (לעיל א'):

עַל־יִשְׂרָאֵל׃ קכט א שִׁיר הַמַּעֲלוֹת רַבַּת צְרָרוּנִי מִנְּעוּרָי
יֹאמַר־נָא יִשְׂרָאֵל׃ ב רַבַּת צְרָרוּנִי מִנְּעוּרָי גַּם לֹא־
יָכְלוּ לִי׃ ג עַל־גַּבִּי חָרְשׁוּ חֹרְשִׁים הֶאֱרִיכוּ
לְמַעֲנוֹתָם למעניתם קרי׃ ד יְהוָה צַדִּיק קִצֵּץ עֲבוֹת
רְשָׁעִים׃ ה יֵבֹשׁוּ וְיִסֹּגוּ אָחוֹר כֹּל שֹׂנְאֵי צִיּוֹן׃ ו יִהְיוּ
כַּחֲצִיר גַּגּוֹת שֶׁקַּדְמַת שָׁלַף יָבֵשׁ׃ ז שֶׁלֹּא מִלֵּא כַפּוֹ
קוֹצֵר וְחִצְנוֹ מְעַמֵּר׃ ח וְלֹא אָמְרוּ ׀ הָעֹבְרִים בִּרְכַּת־

רש"י

קכט (ג) חרשו חרשים האריכו למעניתם · הוא תלם המחרישה כמו (ש"א י"ד) כבחצי מענה צמד שדה : (ו) שקדמת שלף יבש · שקודם שישלפוהו ויתלשוהו ממקומו הוא יבש : (ז) וחצנו · כמו (ישעיה מ"ט)

מצודת ציון

קכט (ב) יכלו · מלשון יכולת : (ג) גבי · כן נקרא אחורי הגוף כמו וכל בשרם וגביהם (יחזקאל י') : למעניתם · הוא הקו אשר יחרוש החורש באורך השדה וחוזר וחורש אצלו כמדתו עד כלות השדה וכן כבחצי מענה צמד שדה (ש"א י"ד):(ד) קצץ · ענין כריתה וחתוך כמו וקצץ פתילים (שמות ל"ט): (ה) ויסגו אחור · ענין החזרה לאחור כמו לא נסוג אחור (ש"ב א') : (ו) כחציר · כעשב : שקדמת · מלשון קודם : שלף · ענין תלישה והוצאה ממקומו כמו שלף איש נעלו (רות ד') : (ז) וחצנו · שולי הבגד יקרא חוצן וכן גם חצני נערתי (נחמיה ה') : מעמר · אגודות השבלים כמו ושכחת עומר (דברי' כ"ג):

מצודת דוד

על ישראל ר"ל תהיה רואה בשלום ישראל כאשר ישבו על אדמתם :
קכט (א) רבת צררוני · לעתיד יאמרו ישראל הן רבת פעם צררו אותי מעת נעורי : (ב) רבת וגו' · ר"ל עם כי רבים קמו עלי מ"מ גם כולם לא יכלו לי לעשות בי כלה : (ג) על גבי · החורשים את האדמה חרשו על גבי והאריכו עוד מענית המחרישה רצה לומר הכבידו עול כבד לזמן מרובה : (ד) ה' צדיק · אבל ה' הצדיק קצץ חבלי העבותות של העובדי כוכבים מה שאסרו אותי בהם ר"ל הסיר מעלי מאסר הגלות: (ה) יבושו · בראותם שיצאתי מתחת ידיהם : ויסוגו אחור · דרך המתביישים לחזור לאחוריו בדרך בואו : (ו) כחציר גגות · כעשב הגדל על הגגות שקודם שתלישה נתייבש מחום השמש ולפי מעט הלחלוחית בעפר אשר תחתיה : (ז) שלא מלא · ר"ל שלא בא לכלל קצירה למלאות הקוצר את כפו ממנו כדרך הקוצרים שממלאים מלא הכף וקוצרים בבת אחת: וחצנו מעמר · מוסב על שלא מלא שאמר בתחלת המקרא לומר שלא מלא חצנו ר"ל לא מלא כנף בגדו מן העומרים כי לא קצרוהו כלל:(ח) ולא אמרו · דרך העוברים בצד הקוצרים לומר

יְהוָה אֲלֵיכֶם בֵּרַכְנוּ אֶתְכֶם בְּשֵׁם יְהוָה׃ קל א שִׁיר
הַמַּעֲלוֹת מִמַּעֲמַקִּים קְרָאתִיךָ יְהוָה׃ ב אֲדֹנָי שִׁמְעָה
בְקוֹלִי תִּהְיֶינָה אָזְנֶיךָ קַשֻּׁבוֹת לְקוֹל תַּחֲנוּנָי׃ ג אִם־
עֲוֹנוֹת תִּשְׁמָר־יָהּ אֲדֹנָי מִי יַעֲמֹד׃ ד כִּי־עִמְּךָ הַסְּלִיחָה
לְמַעַן תִּוָּרֵא׃ ה קִוִּיתִי יְהוָה קִוְּתָה נַפְשִׁי וְלִדְבָרוֹ
הוֹחָלְתִּי׃ ו נַפְשִׁי לַאדֹנָי מִשֹּׁמְרִים לַבֹּקֶר שֹׁמְרִים לַבֹּקֶר׃
ז יַחֵל יִשְׂרָאֵל אֶל־יְהוָה כִּי־עִם־אֲדֹנָי הַחֶסֶד וְהַרְבֵּה עִמּוֹ

רש"י

והביאו בניך בחוצן אייסו"לא בלע"ז וכן פירש רש"י בישעיה מ"ט כ"ב ובירמיה נ"ח י"ב וכן (נחמיה ה') גם חצני נערתי: קל (ד) כי עמך הסליחה · לא נתת רשות לשליח לסלוח כלל כמו שנא' (שמות כ"ג) כי לא ישא לפשעכם: למען תורא · על זאת שלא ישא אדם בטוח על שליחות אחר · מצאתי: (ה) קויתי ה' קותה נפשי · קווי אחר קווי כעין (לעיל כ"ז) קוה אל ה' חזק ויאמץ לבך וקוה וכעין משומרים לבקר שומרים לבקר: (ו) נפשי לאדני משמרים לבקר · הריני מן המצפים לגאולה: שמרים לבקר · מצפין ותוהרין

מצודת דוד

לשם ברכת ה' אליכם וברכנו אתכם וגו' אבל על חציר הגגות לא יאמרו העוברים כזאת כי לא בא לכלל קצירה וחציר הזה יהיו שונאי ציון כי יכלו מן העולם עד לא יבואו ימי הזקנה: קל (א) ממעמקים · מתוך עומק הצרות קראתי לך ה': (ג) אם עונות תשמר · אם לא תמחול ותשמור אותם להפרע עליהם כגמול מי יוכל לעמוד ולהתקיים כי הלא רבו מאד: (ד) כי עמך הסליחה · ולא מסרת סליחת העון לאחד מהמלאכים כמ"ש כי לא ישא לפשעכם (שמות כ"ג): למען תורא · כי אם מסר הסליחה אל המלאך היה נפתה לב האדם לומר המלאך יתפייס לנו הואיל ולא לו חטאנו וישא את העון והיה ממעט ביראת המקום: (ה) קויתי ה' · קויתי אל ה': קותה נפשי · כפל הדבר להתמדתו: ולדברו הוחלתי · אני מיחל ומקוה לדברי הבטחתו: (ו) נפשי לאדני · נפשי מקוה לה' יותר מאשר יקוו שומרי החומות לאור הבקר ללכת לישן · או נפשי היא אל ה' מן האנשים השומרים ומצפים לבקר אור הגאולה ר"ל נפשי היא כאחת הנפשות האלה: שמרים לבקר · כפל הדבר להתמדתו: (ז) יחל ישראל · אתה ישראל קוה אל ה' כי עמו החסד: והרבה · הלא פדה אותך רבות פעמים וכמו כן יפדה

מצודת ציון

קל (ב) קשובות · ענין שמיעה: (ד) תורא · מלשון מורא: (ו) משמרים · מלשון שומר או הוא ענין תקוה והמתנה כמו ואביו שמר את הדבר (בראשית ל"ז):

אותך

פְּדוּת: ח וְהוּא יִפְדֶּה אֶת־יִשְׂרָאֵל מִכֹּל עֲוֺנֹתָיו: קלא א שִׁיר
הַמַּעֲלוֹת לְדָוִד יְהוָה ׀ לֹא־גָבַהּ לִבִּי וְלֹא־רָמוּ עֵינַי
וְלֹא־הִלַּכְתִּי ׀ בִּגְדֹלוֹת וּבְנִפְלָאוֹת מִמֶּנִּי: ב אִם־לֹא
שִׁוִּיתִי ׀ וְדוֹמַמְתִּי נַפְשִׁי כְּגָמֻל עֲלֵי אִמּוֹ כַּגָּמֻל עָלַי נַפְשִׁי:
ג יַחֵל יִשְׂרָאֵל אֶל־יְהוָה מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם: קלב א שִׁיר
הַמַּעֲלוֹת זְכוֹר־יְהוָה לְדָוִד אֵת כָּל־עֻנּוֹתוֹ: ב אֲשֶׁר
נִשְׁבַּע לַיהוָה נָדַר לַאֲבִיר יַעֲקֹב: ג אִם־אָבֹא בְּאֹהֶל

רש"י

ומצפין קץ אחר קץ · (מנחתי): קלא (א) לא גבה לבי וגו' · ולא נהגתי שררה לא עשיתי גדולות תענוגות בניינים ונטיעות כענין שעשה בני · הנני עליך כמי שאין לו ידים ורגלים כגולם מוטל לנגדך (סא"א): (ב) שויתי ודוממתי · עליך נפשי כגמול שהוא נתון עלי אמו · גמול · יונק שדים: כגמל עלי נפשי · נפשי בקרבי לנגדך כיונק שדי אמו: קלב (א) שיר המעלות זכור ה' לדוד את כל ענותו · ענוי נפשו אשר

מצודת ציון

קלא (ב) שויתי · מלשון שוה: ודוממתי: מלשון דמיון: כגמולי · ענינו תינוק הנעתק מקרוב משדי האם כמו ויגדל הילד ויגמל (בראשית כ"א): קלב (ב) לאביר · ענין חוזק כמו ומשך אבירים בכחו (איוב כ"ד):

מצודת דוד

אותך גם עתה כי לא יחסר לו פדות כי הרבה עמו: (ח) והוא יפדה את ישראל וגו' · ר"ל הנה גם העון לא יעכב הגאולה כי הוא יפדה את ישראל מהעונות כי כבר נתמרק העון בקושי השעבוד והלך לו והרי הוא פדוי מן העון: קלא (א) לא גבה לבי במחשבת הלב לא הייתי מתגאה: ולא רמו עיני · במעשי להתהדר ביותר להראות עין למעלה כדרך גסי הרוח: ולא הלכתי בגדולות · לא עשיתי דברים גדולים ונפלאים בבניינים נאים ומגדלים גבוהים להראות גדולה וכבוד כדרך שהמלכים עושים: ממני · ר"ל יותר מהצורך ומהראוי לי: (ב) אם לא · הוא ענין שבועה כאומר אם לא עשיתי כן יבא עלי עונש כזאת וגזם ולא אמר: שויתי ודוממתי · המשלתי נפשי כתינוק הנגמל משדי אמו שכל בטחונו על אמו כן כל בטחוני בה': כגמול עלי נפשי · הנפש אשר עלי ובקרבי היא כתינוק הגמול וכפל הדבר להתמדתו: (ג) יחל ישראל · ר"ל ממני ראו וכן עשו גם אתם וקוו אל ה' מעתה ועד עולם: קלב (א) זכור ה' לדוד · התפלל על עצמו שיזכור לו ענוי נפשו אשר טרח למצוא מקום אשר יבנה שם המקדש: (ב) לאביר יעקב · לחזקו ותקפו של יעקב והוא המקום ב"ה ותלה ביעקב לפי שהוא היה פתח לנודרים: (ג) אם אבוא · הוא ענין שבועה וגזם ולא

אמר

בֵּיתִי אִם־אֶעֱלֶה עַל־עֶרֶשׂ יְצוּעָי׃ ד אִם־אֶתֵּן שְׁנַת
לְעֵינָי לְעַפְעַפַּי תְּנוּמָה׃ ה עַד־אֶמְצָא מָקוֹם לַיהוָה
מִשְׁכָּנוֹת לַאֲבִיר יַעֲקֹב׃ ו הִנֵּה שְׁמַעֲנוּהָ בְאֶפְרָתָה
מְצָאנוּהָ בִּשְׂדֵי־יָעַר׃ ז נָבוֹאָה לְמִשְׁכְּנוֹתָיו נִשְׁתַּחֲוֶה
לַהֲדֹם רַגְלָיו׃ ח קוּמָה יְהוָה לִמְנוּחָתֶךָ אַתָּה וַאֲרוֹן עֻזֶּךָ׃

רש"י

טרח ועמל למצוא לך מקום : (ה) עד אמצא מקום · עד שאדע היכן יהיה מקום מקדשו · מצאתי : (ו) שמענוה · הבשורה : באפרתה · במקום החשוב והמעולה כמו (שמואל א' א') בן תחו בן צוף אפרתי חשוב אבגינוס ד"א שמענוה באפרתה בספר (יהושע ט"ז) שבא מאפרים · בכל התחומין הוא אומר (שם) ועלה הגבול ותאר הגבול וכאן הוא אומר ועלה הגבול אל כתף היבוסי ירושלים נמצאת ירושלים גבוהה מכל הארצות והיא ראויה לבהמ"ק שנאמר (דברים ט"ז) וקמת ועלית אל המקום וגו' מלמד שבהמ"ק גבוה מכל א"י כן נדרש בשחיטת קדשים : מצאנוה בשדי יער · בגבול בנימין שנמשל לחית היער שנאמר בנימין זאב יטרף (בראשית מ"ט) : (ז) נבואה · אמר וגו' :

מצודת דוד

(ג) באהל ביתי · באהל המוכן לבית שבתי הראוי למלך : ערש יצועי · מטה המוצעת כפי הראוי לי : (ד) אם אתן שנת · ר"ל להיות ישן להתענג יותר מההכרח להחיות את הנפש וגם זה הוא ענין שבועה וגו' : לעפעפי · כפל הדבר במ"ש : (ה) עד אמצא · עד אשר אדע איה המקום המוכן לבהמ"ק : (ו) הנה שמענוה באפרתה · עוד הייתי באפרת מקום מולדתי כי היא בית לחם כמ"ש בדרך אפרת היא בית לחם (בראשית מ"ח) ואמר כי מאז שמענו כי עתיד להיות מקום נבחר לבהמ"ק אבל לא ידעתי מקומה איה : מצאנוה בשדי יער · עתה הנה מצאתי את המקום בשדי יער הוא גורן ארונה היבוסי והיה גם שם עצי יער כי הוא המקום שנעקד עליו יצחק ובאיל תמורתו נאמר נאחז בסבך בקרניו (שם כ"ב) שנאחז בענפי עצי היער: (ז) נבואה · עתה הואיל וידענו המקום נבואה למשכנותיו: להדם רגליו · בהמ"ק קרוי הדום רגלי ה' ואמר דרך משל כאלו מושבו בשמים ממעל ורגליו יורדים לנוח בבהמ"ק: (ח) קומה ה' · לכן קומה והשרה שכינתך אל מקום המנוחה כי עד הנה היה מתהלך מאהל אל אהל וממשכן וגו' אבל המקום ההוא יהיה מקום מנוחה וקבוע עד עולם : אתה וארון עוזך · שכינתך

מצודת ציון

(ג) ערש · מטה כמו ערשו ערש ברזל (דברים ג') : יצועי · מלשון מצעות המטה כמו אז חללת יצועי (בראשית מ"ט) : (ד) לעפעפי · היא אישון העין : תנומה · היא שינה קלה : (ז) להדם · הוא שרפרף הכסא הנתון תחת רגלי האדם כשהוא יושב וכן

ט כֹּהֲנֶיךָ יִלְבְּשׁוּ־צֶדֶק וַחֲסִידֶיךָ יְרַנֵּנוּ: י בַּעֲבוּר דָּוִד עַבְדֶּךָ
אַל־תָּשֵׁב פְּנֵי מְשִׁיחֶךָ: יא נִשְׁבַּע־יְהוָה ׀ לְדָוִד אֱמֶת
לֹא־יָשׁוּב מִמֶּנָּה מִפְּרִי בִטְנְךָ אָשִׁית לְכִסֵּא־לָךְ: יב אִם־
יִשְׁמְרוּ בָנֶיךָ ׀ בְּרִיתִי וְעֵדֹתִי זוֹ אֲלַמְּדֵם גַּם־בְּנֵיהֶם עֲדֵי־
עַד יֵשְׁבוּ לְכִסֵּא־לָךְ: יג כִּי־בָחַר יְהוָה בְּצִיּוֹן אִוָּהּ
לְמוֹשָׁב לוֹ: יד זֹאת־מְנוּחָתִי עֲדֵי־עַד פֹּה אֵשֵׁב כִּי
אִוִּתִיהָ: טו צֵידָהּ בָּרֵךְ אֲבָרֵךְ אֶבְיוֹנֶיהָ אַשְׂבִּיעַ לָחֶם:
טז וְכֹהֲנֶיהָ אַלְבִּישׁ יֶשַׁע וַחֲסִידֶיהָ רַנֵּן יְרַנֵּנוּ: יז שָׁם ׀
אַצְמִיחַ קֶרֶן לְדָוִד עָרַכְתִּי נֵר לִמְשִׁיחִי: יח אוֹיְבָיו אַלְבִּישׁ

רש״י

שמה למשכנותיו: (י) אל תשב פני משיחך · שלמה כשבא להכניס שם את הארון: (יב) ועדתי זו אלמדם · זו אשר אלמדם: (טו) צידה · מזונה:

מצודת ציון

הדום לרגליך (לעיל ק״י): (יג) אוה · אותיה · מל׳ תאוה וחשק כמו ונפשו אותה ויעש (איוב כ״ג): (יז) קרן · המלה ההיא הושאל לממשלה והתחזקות ע״ש שבעלי הקרנים יתחזקו בהם בהלחמם עם מי: ערכתי · ענין סדור:

מצודת דוד

תשרה בה עם הארון אשר הראה לכל את עוזך וכח זרועך בפלשתים בעת לקחו אותו בשבי כמ״ש בש״א: (ט) ילבשו צדק · בגדי כהונה נקראים בגדי צדק כי הם מכפרים ומצדיקים את החוטאים: וחסידיך ירננו · הלוים ירננו בשיר:

(י) בעבור וגו׳ · על עצמו אמר עשה זאת בעבורי וכפל דברו · ואמר עוד אל תשב ריקם את פני משיחך לבל שמוע תפלתו: (יא) נשבע וגו׳ אמת · ר״ל שבועה אמתית ולא יחזור מהשבועה והשבועה היא שהשביעו לומר מזרעך אשים מלך לשבת על הכסא שלך: (יב) זו אלמדם · אשר אלמדם ביד הנביאים: גם בניהם · של בניך עד עולם ישבו לכסא המלוכה: (יג) כי בחר וגו׳ · ר״ל הואיל וה׳ בחר את ציון ודוד הלא טרח והכין את המקום ההוא לזה יקבל בגמול שכרו את המלכות לו ולזרעו עד עולם: (יד) זאת מנוחתי · וכה אמר ה׳ זאת תהיה מנוחתי עדי עד ופה אשב כי מתאוה אני לה: (טו) צידה · מן המקום ההוא אשפיע לברך מזון עדתי ולהשביע אביוני עמי: (טז) אלביש ישע · ר״ל ע״י לבישת בגדי כהונה תבוא הישועה כי המה מכפרים ובאה ע״י התשועה: וחסידיה · הלוים ירננו בשיר: (יז) שם · בציון אצמיח קרן ממשלה לדוד ר״ל שם יתרבה ויתגדל ממשלתו בכל עת: ערכתי נר · שם ערכתי נר ר״ל הארה וזריחה וממשל רב: (יח) אלביש בשת · יהיו

מעוטפים

בֹּ֑שֶׁת וְ֝עָלָ֗יו יָצִ֥יץ נִזְרֽוֹ׃ קלג א שִׁ֥יר הַֽמַּעֲל֗וֹת לְדָ֫וִ֥ד הִנֵּ֣ה
מַה־טּ֭וֹב וּמַה־נָּעִ֑ים שֶׁ֖בֶת אַחִ֣ים גַּם־יָֽחַד׃ ב כַּשֶּׁ֤מֶן
הַטּ֨וֹב ׀ עַל־הָרֹ֗אשׁ יֹ֭רֵד עַל־הַזָּקָ֣ן זְקַֽן־אַהֲרֹ֑ן שֶׁ֝יֹּרֵ֗ד עַל־
פִּ֥י מִדּוֹתָֽיו׃ ג כְּטַל־חֶרְמ֗וֹן שֶׁיֹּרֵד֮ עַל־הַרְרֵ֪י צִ֫יּ֥וֹן כִּ֤י
שָׁ֨ם ׀ צִוָּ֣ה יְהוָ֣ה אֶת־הַבְּרָכָ֑ה חַ֝יִּ֗ים עַד־הָעוֹלָֽם׃

ר ש " י

(יח) יציץ. יאיר כמו ונוצצים כעין נחשת (יחזקאל א'): קלג (א) הנה מה טוב ומה נעים שבת אחים גם יחד. כשישב הקדוש ב"ה בבית הבחירה עם ישראל הקרויין אחים ורעים ויהיה גם הוא יחד עמהם: (ב) כשמן הטוב. שנמשח בו אהרן הכהן: שירד. מראשו אל זקנו אל פי ראש הכתונת שלו שהזקן שוכב ע"פ הכתונת כך נעים טל חרמון שגבוה על הררי ציון והטל יורד מחרמון להררי ציון כשם ששמן המשחה לגדולה כך טל ציון לתפארת ולכבוד לישראל. כשם ששמן הטוב כן טל חרמון כזה כן זה כמו והיה כעם ככהן (ישעיה כ"ד). ור"ד שבת אחים על משה ואהרן לענין מעילה בשמן המשחה במס' הוריות כל המזמור אבל יש בדברי תורה וקבלה משל ומליצה ודברי חכמים וחידותם

מצודת דוד

מעוטפים בבושה כלבוש הזה המעטף את כל הגוף: ועליו. על דוד יאיר ויזרח כתר המלכות ר"ל תרבה גדולתו למעלה: קלג (א) הנה מה טוב. מה מאד טוב ומה מאד נעים הדבר כאשר ישבו על אדמתם כל בית ישראל הקרואים אחים לגודל האחוה שביניהם: גם יחד. ויהיו גם יחד במלכות אחת ולא יחלקו לשתי ממלכות עוד: (ב) כשמן הטוב. והרי הדבר דומה כשמן המשחה הנתון על הראש בשפע רב עד כי ירד משם על הזקן והוא זקן אהרן שהיה הראשון להנמשחים בשמן המשחה: שירד. אשר ירד עוד על פי מלבושיו בפתיחת בית הצואר ור"ל כמו שמן המשחה עם כי היה נתון על הראש לבד מ"מ בא השמן ממנו על מקומות מחולפים על כי המה דבוקות זו בזו כן אם כל בית ישראל במלכות אחת וראש אחד לכם תתחלק אז השפע לכולם באמצעית המלך המקבל השפע בראשונה: (ג) כטל חרמון. כמו הטל היורד מהר חרמון על הררי ציון הנמוכים ממנו כן בא השפע באמצעית המלך ליתר העם: כי שם. בציון צוה ה' את הברכה והחיים עד העולם ר"ל בציון בא השפע ותחול ראשונה על המלך השולך בה וממנו יושפע על בני העם ולכן טוב הדבר שיהיו נאחדים

מצודת ציון

(יח) יציץ. מל' ניצוצות וענינו האורה וזריחה וכן ונוצצים כעין נחושת קלל (יחזקאל א'): נזרו. כתרו כמו את הנזר (מ"ב י"א): קלג (א) נעים. ענין ערבות ומתיקות: (ב) מדותיו. מלבושיו כמו מדו בד (ויקרא ו'):

קלד א שִׁיר הַֽמַּעֲלוֹת הִנֵּה ׀ בָּרְכוּ אֶת־יְהוָה כָּל־עַבְדֵי
יְהוָה הָעֹמְדִים בְּבֵית־יְהוָה בַּלֵּילוֹת : ב שְׂאוּ־יְדֵכֶם
קֹדֶשׁ וּבָרְכוּ אֶת־יְהוָה : ג יְבָרֶכְךָ יְהוָה מִצִּיּוֹן עֹשֵׂה שָׁמַיִם
וָאָרֶץ : קלה א הַלְלוּיָהּ ׀ הַלְלוּ אֶת־שֵׁם יְהוָה הַלְלוּ עַבְדֵי
יְהוָה : ב שֶׁעֹמְדִים בְּבֵית יְהוָה בְּחַצְרוֹת בֵּית אֱלֹהֵינוּ :
ג הַלְלוּיָהּ כִּי־טוֹב יְהוָה זַמְּרוּ לִשְׁמוֹ כִּי נָעִים : ד כִּי־יַעֲקֹב
בָּחַר לוֹ יָהּ יִשְׂרָאֵל לִסְגֻלָּתוֹ : ה כִּי אֲנִי יָדַעְתִּי כִּי־גָדוֹל
יְהוָה וַאֲדֹנֵינוּ מִכָּל־אֱלֹהִים : ו כֹּל אֲשֶׁר־חָפֵץ יְהוָה עָשָׂה
בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ בַּיַּמִּים וְכָל־תְּהֹמוֹת : ז מַעֲלֶה נְשִׂאִים
מִקְצֵה הָאָרֶץ בְּרָקִים לַמָּטָר עָשָׂה מֽוֹצֵא רוּחַ מֵאוֹצְרוֹתָיו :

רש"י

ועיקר שיר המעלות על בית המקדש נאמר : קלה (א) הללויה הללו את שם ה׳ וגו׳ : (ז) ברקים למטר עשה · הם זהרורי הרקיע המבריקים ומאירים לפני המטר שקורין אשלייר"ש בלע"ז : מוצא · לשון מוציאה וביזמיה (י׳ י"ג) פירש רש"י בע"א) כלומר אוצרות תקן לרוח ושם הם

מצודת ציון

קלה (ד) לסגלתו · ענין אוצר נחמד כמו וסגולת מלכים (קהלת ב׳) : (ו) תהמות · עומק המים : (ז) נשיאים · עננים ע"ש שמנשאים עצמן למעלה וכן נשיאים ורוח וגשם

מצודת דוד

לאחדים : קלד (א) העומדים וגו׳ · להלל את ה׳ בבהמ"ק : (ב) שאו · הרימו ידכם לה׳ בקדושה לברך אותו כי כן דרך המברכים להרים ידיהם למעלה : (ג) יברכך וגו׳ · הרם המקרא יברכך ה׳ עושה וגו׳ מציון ר"ל אם תברכו את ה׳ אזי גם הוא יברך אתכם מציון כי משם נשפעים כל הברכות והטובות כי הוא מקום השראת השכינה : קלה (א) הללויה הללו וגו׳ · הרם המקרא כאלו אמר הללו יה ומי יהלל ואמר הללו עבדי ה׳ אתם הללו את שם ה׳ אבל לרשע אמר אלהים מה לך לספר חוקי : (ב) שעומדים וגו׳ · להתפלל בו לה׳ : (ד) בחר לו יה · ה׳ בחר לעצמו את יעקב : לסגולתו · להיות לו כאוצר נחמד : (ה) כי אני ידעתי וגו׳ · ולכן אני מעורר לבות בני אדם להללו : ואדנינו · מוסב על מלת גדול לומר ואדונינו גדול מכל אלהים הם מלאכי מעלה : (ז) מקצה הארץ · ר"ל כאשר המה נראים למראה העין שהם בשפולי הרקיע בקצה הארץ אז מעלה אותם ברום הרקיע אל המקום אשר ירצה להמטיר שמה : ברקים · לעת בוא המטר מבריק ברקים ואין המטר מכבה אותם : מוצא · הוא מוציא את הרוח ממקום

ח שֶׁהִכָּה בְּכוֹרֵי מִצְרָיִם מֵאָדָם עַד־בְּהֵמָה׃ ט שָׁלַח ׀
אֹתֹת וּמֹפְתִים בְּתוֹכֵכִי מִצְרָיִם בְּפַרְעֹה וּבְכָל־עֲבָדָיו׃
י שֶׁהִכָּה גּוֹיִם רַבִּים וְהָרַג מְלָכִים עֲצוּמִים׃ יא לְסִיחוֹן ׀
מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי וּלְעוֹג מֶלֶךְ הַבָּשָׁן וּלְכֹל מַמְלְכוֹת כְּנָעַן׃
יב וְנָתַן אַרְצָם נַחֲלָה נַחֲלָה לְיִשְׂרָאֵל עַמּוֹ׃ יג יְהוָה
שִׁמְךָ לְעוֹלָם יְהוָה זִכְרְךָ לְדֹר־וָדֹר׃ יד כִּי־יָדִין יְהוָה
עַמּוֹ וְעַל־עֲבָדָיו יִתְנֶחָם׃ טו עֲצַבֵּי הַגּוֹיִם כֶּסֶף וְזָהָב
מַעֲשֵׂה יְדֵי אָדָם׃ טז פֶּה־לָהֶם וְלֹא יְדַבֵּרוּ עֵינַיִם לָהֶם וְלֹא
יִרְאוּ׃ יז אָזְנַיִם לָהֶם וְלֹא יַאֲזִינוּ אַף אֵין־יֶשׁ־רוּחַ

רש"י

מלוים לו לשלחם במשלחתו: (ט) בתוככי · כמו בתוך: (יג) ה' שמך לעולם · כגדולתך וכממשלתך אז כן הוא גם עתה והיכולת בידך לדון ולנקום נקמתנו: (יד) כי ידין ה' עמו · ישפוט משפטם מאויביהם: יתנחם · יתעשת (יתעכב): (יז) אף אין יש רוח בפיהם · גם הרוח אין בפיהם אפי' כבהמה זו כל שכן שלא ידברו כאדם ומאחר שאין בהם רוח

מצודת דוד

אוצרו: (ח) שהכה · הוא הא-ל אשר הכה בכורי מצרים והבחין בין טפה של בכור וגו': (ט) בתוככי מצרים · ולא חלו המכות על ישראל שהיו בארצם: (י) גוים רבים · הם שבעת העמים: (יא) לסיחון · הרג לסיחון וגו' והזכירם בפרט לרוב חזקם ואח"כ כלל לכל מלכי כנען יחד: (יב) ארצם · של המלכים ההם נתן נחלה וחזר ופירש שנתן נחלה לישראל עמו: (יג) ה' שמך לעולם · ר"ל כאשר כמו מאז כן כמו עד עולם: זכרך-הוא הוא כי בשמו יזכר וכפל הדבר לחזוק: (יד) כי ידין-כי עוד יבוא זמן אשר ידין ה' דין עמו לנקום נקמתם מיד העובדי כוכבים: יתנחם · יתשוב מהשבה אחרת להיטיב להם: (טו) עצבי הגוים · אבל העבודות כוכבים אשר העובדי כוכבים עובדים להם הלא המה מכסף ומזהב והמה מעשה ידי אדם ואין ממש בהם: (טז) פה להם · ר"ל אם אמנם עשו להם פה מה בכך הלא לא ידברו בו: (יז) אף אין יש רוח · אפי' רוח החיוני

מצודת ציון

אין (משלי כ"ה): (ט) בתוככי · היו"ד יתירה והוא כמו בתוכך וכאלו ידבר למצרים לנוכח: (יא) לסיחון · את סיחון כמו הרגו לאבנר (ש"ב ג'): (טו) עצבי · כן תקרא צורת הגלולים כי מעצבת לב עובדיה קורא אלים ואינו נענה: (יז) יאזינו · ענין שמיעה והיא מלשון אוזן:

בְּפִיהֶם: יח כְּמוֹהֶם יִהְיוּ עֹשֵׂיהֶם כֹּל אֲשֶׁר־בֹּטֵחַ בָּהֶם:
יט בֵּית יִשְׂרָאֵל בָּרְכוּ אֶת־יְהוָֹה בֵּית אַהֲרֹן בָּרְכוּ אֶת־
יְהוָֹה: כ בֵּית הַלֵּוִי בָּרְכוּ אֶת־יְהוָֹה יִרְאֵי יְהוָֹה בָּרְכוּ
אֶת־יְהוָֹה: כא בָּרוּךְ יְהוָֹה מִצִּיּוֹן שֹׁכֵן יְרוּשָׁלָםִ הַלְלוּיָהּ:
קלו א הוֹדוּ לַיהוָֹה כִּי־טוֹב כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: ב הוֹדוּ
לֵאלֹהֵי הָאֱלֹהִים כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: ג הוֹדוּ לַאֲדֹנֵי הָאֲדֹנִים
כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: ד לְעֹשֵׂה נִפְלָאוֹת גְּדֹלוֹת לְבַדּוֹ כִּי לְעוֹלָם
חַסְדּוֹ: ה לְעֹשֵׂה הַשָּׁמַיִם בִּתְבוּנָה כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
ו לְרֹקַע הָאָרֶץ עַל־הַמָּיִם כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: ז לְעֹשֵׂה
אוֹרִים גְּדֹלִים כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: ח אֶת־הַשֶּׁמֶשׁ לְמֶמְשֶׁלֶת
בַּיּוֹם כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: ט אֶת־הַיָּרֵחַ וְכוֹכָבִים לְמֶמְשְׁלוֹת
בַּלַּיְלָה כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: י לְמַכֵּה מִצְרַיִם בִּבְכוֹרֵיהֶם כִּי

רש"י

אין צריך לפרש רוח החוטם · אף זה פתח ואף להם ולא יריחון (לעיל קטו) קמץ (ס"א): (כ) יראי ה' · אלו הגרים (מנחתי): קלו (ד) לעשה נפלאות גדולות לבדו · כשאשונה לא נכרא מלאך כשעשאן לנפלאות שלנו השמים והארץ השמש והירח: (י) למכה מצרים בבכוריהם · בבוריהם לא

מצודת ציון

קלו (ו) לרוקע · ענין שטיחה

מצודת דוד

החיוני כבהמה אין בפיהם: (יח) כמוהם · בקללה אמר שהאומנים העושים את העבודת כוכבים יהיו כמו העבודת כוכבים לבל ידברו וגו' וכן יהיה כל הבוטח בהם: (יט) ברכו · על שהבדיל אתכם מן העובדי כוכבים התועים: בית אהרן וגו' · ר"ל כל אחד ברכו לפי ערך ההשגה: (כ) יראי ה' · אלו הגרים: (כא) מציון · הופיע אור שכינתו מציון והשוכן בירושלים: הללויה · הללו את יה בזה ההלול לומר ברוך ה' מציון וגו': קלו (א) כי לעולם חסדו · כי חסד ה' הוא דבר המתקיים לעולם ולא כן חסדו של ב"ו: (ב) האלהים · הם מלאכי מעלה: (ג) האדונים · הם צבא השמים ומזליהם שהם אדונים למזול בארץ וה' הוא אדון עליהם ולכל אשר יחפוץ יטם: (ד) לעושה · מוסב על מלת הודו לומר הודו לעושה נפלאות גדולות וכן כולם: לבדו · ואינו צריך לעזר מלאכי מעלה: (ו) על המים · והוא נגד הטבע כי טבע המים לעלות ממעל לארץ: (ח) את השמש · ר"ל הודו לעושה את השמש למשול ביום וקבע לו תחומו ולא יעבור: (י) בבכוריהם · ביד בכוריהם כי כאשר שמעו

לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃ יא וַיּוֹצֵא יִשְׂרָאֵל מִתּוֹכָם כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃
יב בְּיָד חֲזָקָה וּבִזְרוֹעַ נְטוּיָה כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃ יג לְגֹזֵר יַם־
סוּף לִגְזָרִים כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃ יד וְהֶעֱבִיר יִשְׂרָאֵל בְּתוֹכוֹ כִּי
לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃ טו וְנִעֵר פַּרְעֹה וְחֵילוֹ בְיַם־סוּף כִּי לְעוֹלָם
חַסְדּוֹ׃ טז לְמוֹלִיךְ עַמּוֹ בַּמִּדְבָּר כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃ יז לְמַכֵּה
מְלָכִים גְּדֹלִים כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃ יח וַיַּהֲרֹג מְלָכִים אַדִּירִים
כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃ יט לְסִיחוֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃
כ וּלְעוֹג מֶלֶךְ הַבָּשָׁן כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃ כא וְנָתַן אַרְצָם
לְנַחֲלָה כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃ כב נַחֲלָה לְיִשְׂרָאֵל עַבְדּוֹ כִּי

רש"י

נאמר אלא בבכוריהם עמדו בכורים וקפחו שוקן של אביהם המעכבים לישראל כששמעו נגע עשירי מפי משה: (יג) לגזרים · י"ב קרעים לי"ב שבטים: (יז) למכה מלכים גדולים · כאן רמז ל"א מלכים והשוה להם פרעה וחילו ומכת מצרים · ומלכים אדירים · קשים מהם שקול סיחון כנגד כולם כל אחד לעצמו וכן פירש למעלה לסיחון מלך האמורי ולעוג מלך הבשן

מצודת דוד

הבכורים ממכת בכורות עמדו על אבותיהם והרגו בהם למהר לשלח את ישראל: (יא) ויוצא · ר"ל הודו לאשר הוציא את ישראל מתוך מצרים: (יב) ביד · ר"ל הודו לאשר הוציא ביד חזקה ובזרוע נטויה והמשילו לגבור הנוטה בידו מול האויב בהלחמו עמו ואמר הודו לו על שהוציאכם ביד רמה ולא כעבדים הבורחים: (יג) לגזרים · לקרעים הרבה לכל שבט שביל לעצמו: (יד) והעביר · הודו לאשר העביר את ישראל בתוך הים: (טו) ונער · הודו לאשר נער וטרד בתנועה חזקה את פרעה וגו': (טז) למוליך · ר"ל היה מוליכם בדרך הישר ע"י עמוד הענן: (יח) ויהרוג · הודו לאשר הרג מלכים אדירים של כנען והם המלכים הגדולים שזכר וכפל הדבר במ"ש: (יט) לסיחון · הודו לאשר הרג לסיחון וגו' ובעבור חזקו פרטו לעצמו: (כ) ולעוג · הודו לאשר הרג גם לעוג וגו' ובעבור חזקו פרט גם אותו: (כא) ונתן · הודו לאשר גם נתן ארצם לנחלה עם כי לא שאלו רק לעבור בגבולו: (כב) נחלה · הודו לאשר נתנם נחלה לכל ישראל

מצודת ציון

ופריסה כמו וצורף בזהב ירקענו (ישעיה מ'): (יג) לגזר · ענין כריתה והתוך כמו גזרו את הילד (מ"א ג'): (טו) ונער · ענין תנועה חזקה כמו חצני נערתי (נחמיה ה'): וחילו ·

עבדו

לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃ כג שֶׁבְּשִׁפְלֵנוּ זָכַר לָנוּ כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃
כד וַיִּפְרְקֵנוּ מִצָּרֵינוּ כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃ כה נֹתֵן לֶחֶם לְכָל־
בָּשָׂר כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ׃ כו הוֹדוּ לְאֵל הַשָּׁמָיִם כִּי לְעוֹלָם
חַסְדּוֹ׃ קלז א עַל־נַהֲרוֹת ׀ בָּבֶל שָׁם יָשַׁבְנוּ גַּם־בָּכִינוּ
בְּזָכְרֵנוּ אֶת־צִיּוֹן׃ ב עַל־עֲרָבִים בְּתוֹכָהּ תָּלִינוּ כִּנֹּרוֹתֵינוּ׃
ג כִּי שָׁם שְׁאֵלוּנוּ שׁוֹבֵינוּ דִּבְרֵי־שִׁיר וְתוֹלָלֵינוּ שִׂמְחָה

רש"י

ולכל ממלכות כנען · כן בהגדה: (כג) שבשפלנו זכר לנו · במצרים זכר לנו: (כד) ויפרקנו · מתוכם והפליא לנו כל זה: (כה) נתן לחם · רמז כאן חסד כל המעשים: (כו) הודו לאל השמים · המכין בהם מזון לכל בריה · כ"ו כי לעולם חסדו נאמרו במזמור זה כנגד כ"ו דורות שהיה העולם בלא תורה ונתקיים בחסדו של הקב"ה: קלז (א) על נהרות בבל שם ישבנו · כשירדנו לגולה ושאלם נ"נ שישירו לו כמו שהיו משוררין על הדוכן: (ב) על ערבים · ערבי נחל: (ג) ותוללינו שמחה · מיני כלי זמר על שם שהם תולין (שתולין) אותם כך פירשו מנחם · ותוללינו שמחה ותוללינו של שמחה ויש לפתור תוללינו אויבינו שהם מהוללים ומתעתעים

מצודת ציון

מלשון חיל וצבא: (כד) ויפרקנו · הוא תרגום של ישועה וכן פורק אין מידם (איכה ה'): קלז (ב) ערבים · הם אילן סרק הגדל אצל הנחלים כמו וערבי נחל (ויקרא כ"ג): תלינו · מל' תליה: (ג) שובינו · מל' שבי: ותוללינו · מלשון הוללות ולעג וכן מהוללי בי נשבעו (לעיל

מצודת דוד

עבדו כי לקיים שבועתו להאבות היה די אם היה נותנה להצדיקים שבדור: (כג) שבשפלנו · הודו לאשר זכר אותנו בעוד היינו בתכלית השפלות במצרים נבזים ומלוכלכים בעבודת פרך: (כד) ויפרקנו · הודו לאשר פרק והושיע לנו מצרינו: (כה) נתן · הודו לנותן לחם לכל הבריות ומשגיח על הכל: (כו) לאל השמים · לאל היושב בשמים העליון על כל: קלז (א) על נהרות בבל · דוד צפה ברוה"ק אשר יגלה נ"נ את ישראל לבבל ואמר בלשון הלוים אשר יקוננו ויספרו את הקורות אותם בדרך ויאמרו הנה בהיותנו על נהרות בבל שם ישבנו ישיבה הראויה לגולים מוטה לארץ וגם בכינו על כי זכרנו את ציון החרבה והשוממה: (ב) על ערבים · על אילני ערבים שבנחל תלינו הכנורות שהיינו מנגנים בהם בבית המקדש וכוונתם היה להעלימם מן העין תוך ענפי האילנות למען לא יראם האויב: (ג) כי שם · ר"ל טעם העלמתם היה כי שם שאלו השבאים מאתנו לנגן על הכנורות דברי שיר: ותוללינו · המהתלים ומלעיגים

שירו לנו משיר ציון: ד איך נשיר את־שיר־יהוה על
אדמת נכר: ה אם־־אשכחך ירושלם תשכח ימיני:
ו תדבק לשוני | לחכי אם־לא אזכרכי אם־לא אעלה
את־ירושלם על ראש שמחתי: ז זכר יהוה | לבני אדום
את יום ירושלם האמרים ערו | ערו עד היסוד בה:
ח בת־בבל השדודה אשרי שישלם־־לך את־־גמולך
שגמלת לנו: ט אשרי | שיאחז ונפץ את־עלליך אל־הסלע:

רש"י

ומשמים כמו לשון מהוללי בי נשבעו (לעיל ק"ב): (ה) אם אשכחך ירושלים · כנסת ישראל אומרת כן: (ו) אם לא אעלה את ירושלים · את זכרון אבל חורבנה אעלה להזכירו בראש כל שמחתי: (ז) ערו ערו · לשון חורבן וכן (ירמיה נ"א) חומת בבל הרחבה ערער תתערער וכן (חבקוק ג') ערות יסוד

מצודת דוד

ומלעיגים בנו באלו דברי שמחה ואמרו לנו שירו לנו מן השיר אשר שוררתם בציון: (ד) איך נשיר · ר"ל אמרנו אז בלבנו איך נשיר את שיר ה' על אדמת נכר שאינו מקום המקדש ולפי שפחדנו פן יכופו אותנו לשורר לזה העלמנום מן העין ואמרנו שנאבדו בדרך: (ה) אם אשכחך · ידבר בלשון בני הגולה שיאמרו אם אשכחך ירושלים אז הימין שלי תשכח את כחה ואת תנועתה: (ו) תדבק · תהיה לשוני דבוקה לחכי לבל אוכל לדבר אם לא אזכור אותך תמיד ואם לא אעלה את זכרון ירושלים בראש שמחתי ר"ל בתחלת השמחה אשים לה זכרון לבל אשכחה בעת תוקף השמחה: (ז) זכור וגו' · לשלם להם גמול על זאת: את יום ירושלים · מה שעשו בעת חורבן ירושלים אשר אמרו לבבלים החריבו והשחיתו עד שתגלו היסוד אשר בה והסיתו אותם לשקור הכל: (ח) השדודה · אשר סופך להיות שדודה ע"י דריוש המדי: אשרי שישלם · אשרי לזה אשר ישלם לך את גמולך הראוי לך כפי אשר גמלת לנו: (ט) אשרי שיאחז · אשרי לזה אשר יאחז בידו את עולליך וירצצם על

מצודת ציון

ק"ב): (ו) על ראש · כמו בראש וכן עמדתם על חרבכם (יחזקאל ל"ג) ומשפטו בחרבכם: (ז) ערו · ענין חורבן והשחתה כמו ערות יסוד (חבקוק ג'): (ח) בת בבל: עדת בבל: השדודה · מל' שדידה וגזל: שגמלת · לפעמים יאמר לשון גמול על תחלת עשיית הרעה וכן ואם גומלים אתם עלי (יואל ד'): (ט) ונפץ · ענין השבירה עם הרצון והפזור כמו ונפוץ הכדים (שופטים ז'): עולליך · בניך הקטנים כמו עוללים ויונקים (לעיל ח'):

קלח א לְדָוִד ׀ אוֹדְךָ בְכָל־לִבִּי נֶגֶד אֱלֹהִים אֲזַמְּרֶךָּ׃
ב אֶשְׁתַּחֲוֶה אֶל־הֵיכַל קָדְשְׁךָ וְאוֹדֶה אֶת־שְׁמֶךָ עַל־
חַסְדְּךָ וְעַל־אֲמִתֶּךָ כִּי־הִגְדַּלְתָּ עַל־כָּל־שִׁמְךָ אִמְרָתֶךָ׃
ג בְּיוֹם קָרָאתִי וַתַּעֲנֵנִי תַּרְהִבֵנִי בְנַפְשִׁי עֹז׃ ד יוֹדוּךָ
יְהוָה כָּל־מַלְכֵי־אָרֶץ כִּי־שָׁמְעוּ אִמְרֵי־פִיךָ׃ ה וְיָשִׁירוּ
בְּדַרְכֵי יְהוָה כִּי־גָדוֹל כְּבוֹד יְהוָה׃ ו כִּי־רָם יְהוָה וְשָׁפָל
יִרְאֶה וְגָבֹהַּ מִמֶּרְחָק יְיֵדָע׃ ז אִם־אֵלֵךְ ׀ בְּקֶרֶב צָרָה
תְּחַיֵּנִי עַל אַף אֹיְבַי תִּשְׁלַח יָדֶךָ וְתוֹשִׁיעֵנִי יְמִינֶךָ׃

רש"י

קלח (א) נגד אלהים · לעיני השרים (מלאכים): (ב) כי הגדלת על כל שמך אמרתך · שמך בעל גבורות וקנאה ונוקם ואמרת הבטחת טובך וחסדך · הגדלת על כל שמך אמרתך שאתה מעביר לנו על מדותיך וסולח לנו: (ג) תרהבני · הגדלתני: (ד) כי שמעו · כששמעו אמרי פיך לא תרצח לא תנאף הודו על אמרי פיך על אנכי ולא יהיה לך כדאי הוא להקבילם עול מלכותו עליהם ואינו נופל אלא על דבר שעוקרין הרשיון מהארץ: תהלה ואח"כ יגזור כל גזירותיו: (ו) יידע · ייסר כמו ויודע בהם את פני הסלע ויקום נקמת עם ה':

מצודת ציון

קלח (ג) תרהבני · ענין התחזקות כמו ורהבם עמל ואון (לעיל צ'): (ו) יידע · ייסר כמו ויודע בהם את

מצודת דוד

קלח (א) נגד אלהים · הם השופטים והחכמים כמו עד האלהים יבא דבר שניהם (שמות כ"ב): (ב) ועל אמתך · על שאתה מאמת אמרי הבטחתך לקבל שבים: כי הגדלת על כל שמך אמרתך · כי הנה כל שמות המקום ב"ה מורים על מרבית גדולתו והמורד במלך גדול הלא אחת דתו להמית ואין מועיל שום פיוס ולזה אמר כי אתה הגדלת על כל שם שיש לך המורה על הגדולה ומאשימים את החוטא מאד הנה על כולם הגדלת אמרתך שהבטחת לקבל שבים ועם כי מלך גדול אתה: (ג) תרהבני · תחזקני לשום בנפשי עוז ואמלות להתחזק בעבודתך: (ד) כי שמעו · כאשר שמעו אמרי פיך שאתה מקבל שבים אז יודוך: (ה) וישירו · לא ישירו שירי שחוק והשק כ"א ישירו בדרכי ה' בהנהגת מדותיו: כי גדול וגו' · ורואוי א"כ לשיר בדרכיו: (ו) כי רם ה' · עם שהוא רם מאד מ"מ יראה את השפל וישגיח בו להקימו: וגבוה · עם כי מושבו בגבהי השמים מ"מ ממרחק ייסר את החוטאים: (ז) תחייני · ר"ל תצילני מהצרה: על אף אויבי · על כי בערה בהם אפם ותמתם לבלעני לזה תשלח עליהם מכת ידך ותושיע לי בימינך

ח יְהוָה יִגְמֹר בַּעֲדִי יְהוָה חַסְדְּךָ לְעוֹלָם מַעֲשֵׂי יָדֶיךָ אַל־תֶּרֶף׃
קלט א לַמְנַצֵּחַ לְדָוִד מִזְמוֹר יְהוָה חֲקַרְתַּנִי וַתֵּדָע׃ ב אַתָּה
יָדַעְתָּ שִׁבְתִּי וְקוּמִי בַּנְתָּה לְרֵעִי מֵרָחוֹק׃ ג אָרְחִי וְרִבְעִי
זֵרִיתָ וְכָל־דְּרָכַי הִסְכַּנְתָּה׃ ד כִּי אֵין מִלָּה בִּלְשׁוֹנִי הֵן
יְהוָה יָדַעְתָּ כֻלָּהּ׃ ה אָחוֹר וָקֶדֶם צַרְתָּנִי וַתָּשֶׁת עָלַי

רש״י

אנשי סוכות (שופטים ח׳) : (ח) יגמר בעדי · יספיק על ידי בקשתי : מעשי ידיך · בית הבחירה שנאמר בו כוננו ידיך (שמות ט״ו): קלט (ב) בנתה לרעי מרחוק · בנתה מרחוק למחשבי אל רעותך ומחשבתך : לרעי · לחברי אליך : (ג) ארחי ורבעי זרית · דרכי ורבצי ושכבי שכבת מחילה שאין לי לעשות דבר בלא ידיעתך : זרית · לשון זר זהב סביב (שמות כ״ה) כן חברו מנחם ור״ד על טפת תשמיש שהולד נוצר מן הברור שבה ופירוש זרית לי זורה שתבואה לברור את הפסולת שבה : הסכנתה · למדת : (ה) אחור וקדם צרתני · פני ואחורי : כפכה · אכפך ודוייך דיסטרוי״ט

מצודת דוד

בימינך : (ח) יגמר בעדי · כאשר החל להראות חסדו כן יגמור בעדי ר״ל ישלים חסדו עלי לעולם : מעשי ידיך · הלא אני מעשה ידיך כי אתה המלכתני לזה אל תרף ידיך ממני ואחוז בי : קלט (א) חקרתני · חקרת מחשבות לבי ותדע אותם : (ב) שבתי וקומי · מחשבות שבתי וקומי : בנתה · הבין לרעיון לבבי מזמן רחוק ר״ל מטעם שנבראתי : (ג) ארחי ורבעי · דרכי ורבצי סבבת וגדרת להם חוק וגבול שלא יעבור : הסכנתה · ר״ל אתה יודעם כאדם המורגל בדבר שיודע כל בו : (ד) כי אין מלה · כאשר המלה עדיין איננה בלשוני ולא החלותי לדבר כן אתה ה׳ ידעת כל המלה טרם דברתים : (ה) אחור וקדם · צרת עלי מסביב מאחור ומקדם לבל אברח ושמת עלי כפך להכות בי · ר״ל אני תמיד בידך ואין לי מנוס והמשיל הדבר לאנשי חיל הצרים על עיר מסביב לבלתי אם

מצודת ציון

אנשי סוכות (שופטים ח׳):(ח) יגמר · מל׳ גמר והשלמה : בעדי · עלי : תרף · מל׳ רפיון : קלט (ב) בנתה · מל׳ בינה : לרעי · ענין מחשבה כמו וברעיון לבו (קהלת ב׳) : (ג) ארחי · דרכי : ורבעי · ענין רביצה והיא השכיבה לנוח כמו ותרבץ תחת בלעם (במדבר כ״ב) תרגומו ורבעת וקרוב לו לא תרביע כלאים (ויקרא י״ט) : זרית · ענין סבוב והוא מל׳ זר זהב (שמות כ״ה) : הסכנתה · ענין הרגל כמו ההסכן הסכנתי (במדבר כ״ב) : (ד) מלה · ענין דבור : (ה) צרתני · מל׳ מצור וסבוב : ותשת · ענין שימה :

כַּפֶּכָה׃ ו פְּלִאָיה פליאה קרי דַּעַת מִמֶּנִּי נִשְׂגְּבָה לֹא־
אוּכַל לָהּ׃ ז אָנָה אֵלֵךְ מֵרוּחֶךָ וְאָנָה מִפָּנֶיךָ אֶבְרָח׃
ח אִם־אֶסַּק שָׁמַיִם שָׁם אָתָּה וְאַצִּיעָה שְּׁאוֹל הִנֶּךָּ׃
ט אֶשָּׂא כַנְפֵי־שָׁחַר אֶשְׁכְּנָה בְּאַחֲרִית יָם׃ י גַּם־שָׁם יָדְךָ
תַנְחֵנִי וְתֹאחֲזֵנִי יְמִינֶךָ׃ יא וָאֹמַר אַךְ־חֹשֶׁךְ יְשׁוּפֵנִי וְלַיְלָה
אוֹר בַּעֲדֵנִי׃ יב גַּם־חֹשֶׁךְ לֹא־יַחְשִׁיךְ מִמֶּךָ וְלַיְלָה כַּיּוֹם

רש"י

כלע"ז: (ו) פליאה דעת וגו' · מכוסה ונעלם ממני מקום לברוח מפניך מצאתי: (ח) ואציעה. מצע ומשכב: (ט) אשא כנפי שחר · אם אשא לי כנפים כשחר הזה המבהיק לפי שעה מסוף העולם לסופו כן אמהר לעוף עד אשר אשכון באחרית ים: (י) גם שם · אין לי מנוס כי כל חשך לא יחשיך ממך: (יא) ואומר אך חשך ישופני · אם אמרתי אהיה נסתר במחשך והחשך יחשיך עלי ולא תראני: ישופני · לשון נשף: ולילה אור בעדני · והלילה יהיה מאפיל לנגדי · אור זה לשון אופל הוא כמו (איוב ל"ו) יפיץ ענן אורו וכן כל כוכבי אור (לקמן קמ"ח) וכן

מצודת ציון

(ו) פליאה · מכוסה כמו והוא פלאי (שופטים י"ג): נשגבה · חזקה: אוכל · מלשון יכולת: (ז) אנה · להיכן: מרוחך · ענין כעס כמו אל תבהל ברוחך (קהלת ז'): (ח) אסק · אעלה כמו והוסק דניאל מגובא (דניאל ז'): ואציעה · מל' מצע ומשכב: הנך · הנה אתה: (י) תנחני · ענין הנהגה: (יא) ישופני · ענין חושך כמו על הרי נשף (ירמיה י"ג): בעדני · נגדי: (יג) קנית ·

מצודת דוד

יוצא ומכה בהם כרצונם: (ו) פליאה דעת ממני · מכוסה ממני ידיעת ההצלה ממך: נשגבה · דבר תחבולת ההצלה חזקה וקשה מאד לא אוכל לדעתה: (ז) אנה · איה המקום אשר אלך אליו להסתר מרוח כעסך ואנה אברח ממך והוא ענין מליצה והפלגה: (ח) אם אסק · אם אעלה אל השמים הלא אתה שם ואם אעשה לי משכב בשאול מתחת לארץ הלא הנך גם שם: (ט) אשא כנפי שחר · אם אמרתי אשא כנפים לעוף חיש מהר בקלה היה כשחר הזה המבהיק ברגע אחד עד קצה העולם: (י) גם שם · הלא גם באחרית הים ידך תנחני וימינך תאחזני להוליך אותי אחר תפלך וא"כ אברח מידך לידך: (יא) ואמר · ואם אומר אך חשכת הלילה יחשיך בעדי ובו אסתר: ולילה · אבל הלילה האיר בעדני ותראני בלילה כמו ביום: (יב) גם חשך · כי גם החושך לא יחשיך דבר ממך ואליך יאיר הלילה כיום

יָאִיר כַּחֲשֵׁיכָה כָּאוֹרָה׃ יג כִּי־אַתָּה קָנִיתָ כִלְיֹתָי תְּסֻכֵּנִי
בְּבֶטֶן אִמִּי׃ יד אוֹדְךָ עַל כִּי נוֹרָאוֹת נִפְלֵיתִי נִפְלָאִים
מַעֲשֶׂיךָ וְנַפְשִׁי יֹדַעַת מְאֹד׃ טו לֹא־נִכְחַד עָצְמִי מִמֶּךָּ
אֲשֶׁר־עֻשֵּׂיתִי בַסֵּתֶר רֻקַּמְתִּי בְּתַחְתִּיּוֹת אָרֶץ׃ טז גָּלְמִי ׀
רָאוּ עֵינֶיךָ וְעַל־סִפְרְךָ כֻּלָּם יִכָּתֵבוּ יָמִים יֻצָּרוּ וְלֹא ולו קרי

רש"י

ויאמר את הלילה (שמות י"ד) : (יב) כחשיכה כאורה · שניהם שוין לך : (יג) כליתי · המחשבים כל מחשבותי : תסכני · תסוככני : (טו) עשיתי בסתר · בחשאים : בתחתיות ארץ · במדור התחתון שבמעי אמי : (טז) גלמי ראו עיניך · מאז בראת את העולם ראו עיניך את כל גולמי הדורות הבאים · גלמי זהרתי ותבנית צורתי בטרם הולדי ובטרם בואי לעולם ראו עיניך : ועל ספרך כלם יכתבו · וכל יצורי עולם כמוני כמוהם גם כלם בטרם הבראם יחדו גלוים לפניך : ימים יוצרו ולא אחד בהם · כל מעשי אדם ותכלית הימים גלוים לפניך כאלו יוצרו כבר אע"פ שלא היה

מצודת דוד

כיום : כחשיכה כאורה · שוים הם למולך זה כזה ואין הפרש ביניהם : (יג) קנית כליותי · הלא כליותי קנוים המה לך כי אתה בראתם עם כי המה במקום היותר נסתר בגוף ואיך א"כ נסתר ממך כל דבר : תסכני · בעודי בבטן אמי במקום חושך סככת אותי בבשר ועור ואיך א"כ יחשיך ממך כל חושך : (יד) על כי נוראות נפליתי · על אשר עלילות נוראות נפליתי ר"ל פלאי יצירתי היתה בעלילות נוראות וגדולות : נפלאים מעשיך · מעשיך המה מכוסים ולא ידעתים אף כי נפשי היא משכלת ויודעת מאד דברים מושכלים עכ"ז פלאי מעשיך איננה יודעת : (טו) לא נכחד עצמי ממך · לא נעלם ממך עצמות גופי ותכונתי בעוד אשר נעשיתי בסתר בבית הרחם ונרקמתי בתחתיות הארץ ר"ל במקום השפל במדור התחתון שבמעי אמי : (טז) גלמי · בעוד הייתי גולם אחד בלא חתוך איברים ולא נשלמה עדיין צורתי הנה אז ראו אותה עיניך : כלם יכתבו · כל המקרים כולם ידועים לך כאלו כתובים לפניך בספר : ימים יוצרו · אף כי ימי

מצודת ציון

יש קנין שאין שם מכירה כמו קונה שמים (בראשית י"ד) : כליותי · הם היועצות לאדם : תסכני · מלשון סכך וכסוי : (יד) נפליתי · מלשון פלא ודבר מכוסה : (טו) לא נכחד · לא נעלם כמו לא נכחד מאדוני (שם מ"ז) : עצמי · ענין עצמות הדבר ותכונתו כמו הגישו עצומותיכם (ישעי' מ"א) : עשיתי · מלשון עשיה : רקמתי · דימה יצירת הולד בבשר וגידים למעשה הרקמה שנעשה על פנים רבים ומהלכים מסתבכים : (טז) גלמי · ענין דבר שלא נגמרה

בימים

אֶחָד בָּהֶם׃ יז וְלִי מַה־יָּקְרוּ רֵעֶיךָ אֵל מֶה עָצְמוּ
רָאשֵׁיהֶם׃ יח אֶסְפְּרֵם מֵחוֹל יִרְבּוּן הֱקִיצֹתִי וְעוֹדִי עִמָּךְ׃
יט אִם־תִּקְטֹל אֱלוֹהַּ ׀ רָשָׁע וְאַנְשֵׁי דָמִים סוּרוּ מֶנִּי׃
כ אֲשֶׁר יֹמְרוּךָ לִמְזִמָּה נָשֻׂא לַשָּׁוְא עָרֶיךָ׃ כא הֲלוֹא־

רש"י

אחד מהם ולא היה עדיין כאחד בעולם · ואלו הם פלאי מפעלות אלהים ומשפט גבורתו שעתידות גלוים לפניו טרם תבאנה וכה"א בטרם אצרך בבטן וגו' (ירמיה א'): ועל ספרך כלם יכתבו · ספר תולדות אדם שהראית לאדה"ר · כלם יכתבו כמו נכתבו: ימים יוצרו ולא אחד בהם · לסוף ימים רבים היו עתידין להבראות ולא היה עדיין א' מהם נברא בהן· לפי המסורת שכתוב (ולא) זהו פירושו · ולפי המקרא שהוא נקרא (ולו) כך פירושו ימים יוצרו הראהו ימים העתידים להבראות ולחלקו בורר אחד את יום השבת · ד"א זה יום הכפורים לסליחה: (יז) ולי מה יקרו רעיך · כנסת ישראל אומרת מה נכבדו בעיני הצדיקים שבכל דור ודור: מה עצמו ראשיהם · חשבון ספורותיהם ל' כי תשא את ראש בני ישראל (שמות ל'): (יח) אספרם מחול · אם באתי לספור את טוב מעשיהם מחול ירבון: הקיצתי ועודי עמך · הנני באתי עתה לקץ הדורות אשר קצבת מאז עד היום ועוד דור זה עמך וביראתך ולא נטיתי מאחריך: (יט) אם תקטל וגו' · הלואי ותקטול את הרשע: (כ) ימרוך למזמה · מזכירים שמך על כל מחשבות רעתם ומכנים אלהותך לעבודת כוכבים: נשוא · כמו

מצודת ציון

מלאכתו ובדרז"ל גולמי כלי עץ (חולין כ"ה): (יז) יקרו · מלשון יקר וחשוב: רעיך · מלשון רעיון ומחשבה: עצמו · ענין רבוי כמו עצמו לי אלמנותיו (ירמיה ט"ו): (יט) אם תקטול · אשר תהרוג: (כ) ימרוך · ענין רוממות וכן את ה' האמרת (דברים כ"ו) ובאה היו"ד במקום האל"ף וכן ובכבודם תתימרו (ישעיה ס"א): למזמה · ענין דבר תועבה ומעשה רעה וכן זמה היא (ויקרא כ'): נשוא · ענין הרמה: עריך ·

מצודת דוד

בימים אשר יוצרו לאחר זמן: ולא אחד בהם · כי לפניו אחד הוא בכל אלה כי אין לפניו הפרש אם כבר נעשה אם יהיה לאחר זמן הכל א': (יז) ולי מה יקרו · מה מאד יקרו לפני מחשבותיך ומה מאד עצמו ורבו ראשי הדברים וכללותיהם: (יח) אספרם · איך אספרם והמה רבים מחול הים ואף אם הייתי כל הימים ביקיצה מבלי שינה ואפי' בעודי בעולם אהיה אני עמך בשמים ולא אטרד בטרדות אנושיות עכ"ז א"א לספרם: (יט) אם תקטל · ר"ל אם אמנם הכל גלוי לך ועכ"ז ירשיעו הרשעים לזאת נכון הדבר אשר תקטול את הרשע ואנשי שופכי דמים אשר מאספי אותם לאמר להם סורו ממני ולא ארצה לשבת עמהם: (כ) אשר ימרוך למזמה · הם מרוממים אותך

מְשַׂנְאֶיךָ יְהוָה ׀ אֶשְׂנָא וּבִתְקוֹמְמֶיךָ אֶתְקוֹטָט׃ כב תַּכְלִית
שִׂנְאָה שְׂנֵאתִים לְאֹיְבִים הָיוּ לִי׃ כג חָקְרֵנִי אֵל וְדַע
לְבָבִי בְּחָנֵנִי וְדַע שַׂרְעַפָּי׃ כד וּרְאֵה אִם־דֶּרֶךְ עֹצֶב בִּי
וּנְחֵנִי בְּדֶרֶךְ עוֹלָם׃ קם א לַמְנַצֵּחַ מִזְמוֹר לְדָוִד׃ ב חַלְּצֵנִי
יְהוָה מֵאָדָם רָע מֵאִישׁ חֲמָסִים תִּנְצְרֵנִי׃ ג אֲשֶׁר חָשְׁבוּ
רָעוֹת בְּלֵב כָּל־יוֹם יָגוּרוּ מִלְחָמוֹת׃ ד שָׁנְנוּ לְשׁוֹנָם
כְּמוֹ־נָחָשׁ חֲמַת עַכְשׁוּב תַּחַת שְׂפָתֵימוֹ סֶלָה׃ ה שָׁמְרֵנִי

רש"י

נשאו: לשוא עריך· נשאו לשוא אויביך את שמך: עריך· אויביך: (כד) אם דרך עצב בי וגו'· אם דרך מעצבה וקלקול בי: קם (ג) יגורו מלחמות· יהיו מלחמות כמגוריהם וכמושבותם: (ד) חמת עכשוב· חמת

מצודת דוד

למען עשות את הזמה ר"ל שאומרים הנה רם ה' ואין זה כבודו להשגיח בעולם השפל וכל עלם כוונת מחשבתם לעשות את הזמה: נשוא לשוא עריך· אתה מנושא ומרומם בפי שונאיך למען עשות את השוא ואינם מרוממים אותך בעבור כבודך וכפל הדבר במ"ש כדרך המליצה: (כא) משנאיך· המשניאים מצותיך בעיני הבריות בדברי רשע כאלה: ובתקוממיך· בהאנשים הרשעים האלה הקמים עליך להכחיש את ההשגחה: אתקוטט· אעשה עמהם מריבה וקטטה: (כב) תכלית שנאה· ר"ל סוף השנאה שאין למעלה הימנה: לאויבים· נחשבו בעיני כאלו הין אויבי ומבקשי רעתי עם כי לא עשו לי מאומה רע: (כג) ודע· עד שתדע מחשבות לבבי: בחנני וגו'· כפל הדבר במ"ש: (כד) אם דרך עצב בי· אם המחשבות דורכים בדרך המרגיז ומעציב למקום: ונחני· ר"ל אם כן הוא נחני בדרך שכל בני עולם הולכים כי טוב לי המיתה מאחטא עוד: קם (ב) מאדם רע· מיד אדם רע: מאיש חמסים· מאיש עושה חמסים: (ג) יגורו· יאספו עלי מלחמות: (ד) שננו לשונם· חדדו לשונם והכינו אותה לדבר לה"ר כמו נחש שמחדד לשונו בהכאה לנשוך: חמת עכשוב· ארס של עכשוב

מצודת ציון

שונאיך כמו ויהי ערך (ש"א כ"ח): (כג) בחנני· ענין חקירה הוא כצורף הבוחן כסף לחקור הטובה היא: שרעפי· ענין מחשבה כמו ברוב שרעפי בקרבי (לעיל צ"ד): (כד) ונחני· והנהגני: בדרך עולם· המיתה נקראת כן כמו הנה אנכי הולך בדרך כל הארץ (מ"א ב') וכמו כי הולך האדם אל בית עולמו (קהלת י"ב): קם (ב) חלצני· ענין הוצאה ושליפה: (ג) יגורו· ענין אסיפה כמו יגורהו בחרמו (חבקוק א'): (ד) שננו· חדדו: חמת· ארס כמו חמת זוחלי עפר (דברים ל"ב): עכשוב· הוא מין פתן ונחש:

יְהוָה ׀ מִידֵי רָשָׁע מֵאִישׁ חֲמָסִים תִּנְצְרֵנִי אֲשֶׁר חָשְׁבוּ
לִדְחוֹת פְּעָמָי׃ ו טָמְנוּ־גֵאִים ׀ פַּח לִי וַחֲבָלִים פָּרְשׂוּ
רֶשֶׁת לְיַד־מַעְגָּל מֹקְשִׁים שָׁתוּ־לִי סֶלָה׃ ז אָמַרְתִּי לַיהוָה
אֵלִי אָתָּה הַאֲזִינָה יְהוָה קוֹל תַּחֲנוּנָי׃ ח יֱהֹוִה אֲדֹנָי עֹז
יְשׁוּעָתִי סַכֹּתָה לְרֹאשִׁי בְּיוֹם נָשֶׁק׃ ט אַל־תִּתֵּן יְהוָה
מַאֲוַיֵּי רָשָׁע זְמָמוֹ אַל־תָּפֵק יָרוּמוּ סֶלָה׃ י רֹאשׁ מְסִבָּי

רש"י

לשון ארס כמו (דברים ל"ב) חמת תנינים יינם שאם תפרשהו לשון אף וכי לי אף נופל אצל יין אלא ל' ארס ויגו"ש בלע"ז וכן נופל כאן ל' ארס תחת השפה: עכשוב · עכביש איריינ"א בלעז: (ו) וחבלים פרשו רשת · דרך הרשת לקשור חבל ארוך בראשה והצייד כשרואה את העופות שוכנים תחת הרשת מושך החבל והרשת נופלת על העופות: ליד מעגל · אצל נתיבותי ופעמי: ליד · אצל כמו (ש"ב י"ד) ראו חלקת יואב אל ידי: (ט) מאויי רשע · עשו הרשע: זממו אל תפק · מחשבתו אל תצליח: ירומו סלה · כי יתגאו סלה · ורבותינו פירשו זממו ל' רסן הזומם את פי הגמל ול' משנה הוא: אל תפק · אל תוציא מלחיין: (י) ראש מסבי ·

מצודת ציון

(ה) פעמי · רגלי ע"ש שצועדים בהם כמו פעמי דלים (ישעיה כ"ו): (ו) וחבלים · מיתרי הפח: ליד · למקום: מעגל · שביל ומסלה כמו ינחני במעגלי צדק (לעיל כ"ג): שתו · שמו: (ח) סכותה · מל' סכך וכסוי: נשק · בכלי נשק ועניינו בכלי זיין: (ט) מאויי · מל' תאוה וחשק: זממו · מחשבתו כמו כאשר זמם (דברים י"ט): תפק ·

מצודת דוד

יש לעולם תחת שפתיהם ר"ל אין פוסקין מלדבר לשון הרע: (ה) אשר חשבו · חושבים מחשבות להיות רגלי נדחים מדחי אל דחי לברות מפני שאול: (ו) טמנו · הטמינו עלי הרשת לבל אחיה נשמר ואלכד בה: וחבלים · גם חבלי הפח העשויים לסגור פי הפח גם אותם הטמינו לבל ארגיש כלל ור"ל מאד הסתירו עצה ללכדני: פרשו רשת ליד מעגל · במקום מעגלי ואשורי פרשו הרשת למען אפול בה וכמ"ש וראו את מקומו אשר תהיה רגלו שם (ש"א כ"ג): שתו לי סלה · ר"ל מבלי הפסק אף אם לא הצליחו בראשונה חזרו שוב לארוב: (ז) אמרתי · אז אמרתי בתפלה הלא מעולם אתה אלי וחזקי האזינה גם עתה בקול תחנוני: (ח) סכותה · מעולם סככת על ראשי בעת באו עלי בכלי נשק הם כלי זיין: (ט) אל תתן · לכן גם עתה אל תמלא תאות הרשע החפץ לראות ברעתי: זממו אל תפק · אל תוציא מחשבתו אל הפועל ועד עולם יהיו מחשבותיו מרוממים ממנו לבל יוכל להשיגם: (י) ראש מסבי ·

עֲמַל שְׂפָתֵימוֹ יְכַסֵּמוֹ יכסימו קרי : יא יָמִיטוּ ימוטו ק׳ עֲלֵיהֶם
גֶּחָלִים בָּאֵשׁ יַפִּלֵם בְּמַהֲמֹרוֹת בַּל־יָקוּמוּ : יב אִישׁ לָשׁוֹן
בַּל־יִכּוֹן בָּאָרֶץ אִישׁ־חָמָס רָע יְצוּדֶנּוּ לְמַדְחֵפֹת :
יג יָדַעְתָּ ידעתי ק׳ כִּי־יַעֲשֶׂה יְהוָה דִּין עָנִי מִשְׁפַּט אֶבְיֹנִים :
יד אַךְ צַדִּיקִים יוֹדוּ לִשְׁמֶךָ יֵשְׁבוּ יְשָׁרִים אֶת־פָּנֶיךָ :
קמא א מִזְמוֹר לְדָוִד יְהוָה קְרָאתִיךָ חוּשָׁה לִּי הַאֲזִינָה קוֹלִי
בְּקָרְאִי־לָךְ : ב תִּכּוֹן תְּפִלָּתִי קְטֹרֶת לְפָנֶיךָ מַשְׂאַת כַּפַּי

רש"י

חבורות השבון גדודי עשו האומרים להסב אותי מעליך עמל שפתיהם יכסם (מלאתי):(יא) ימוטו · יהיו מוטים הגחלים עליהם ושכבו בהם עד שיתמוטטו ויכבו מאליהם נמלא סגוף כלה ואבד : באש יפילם · המפיל ונוקם בגחלים של גיהנם במהמורות יפילם לבל יקומון עוד : במהמורות · במלחמות ותגר ל׳ ממרים הייתם (דברים ט׳) : (יב) איש לשון · עשו שהיה ציד בפיו : יצודנו · הרע שהוא עושה הוא ילודנו : (יג) ידעתי · כי סוף הדברים יעשה ה׳ דין עני וינקום נקמת עבדיו : (יד) אך · ימהר ויעשה כדי שיודו צדיקים לשמו : קמא (ב) משאת כפי · מה שאני נושא כפי

מצודת דוד

ראש המסבבים ללכדני והוא דואג האדומי : עמל שפתימו · השקר שמדברים עלי הוא וסיעתו השקר הזה יכסה אותם ר"ל מה שרולים לעשות לי יבוא עליהם : (יא) ימוטו · הגחלים יהיו מטים עלמם לנפול עליהם : באש יפילם · העמל שזכר הוא יפילם באש ובשוחות עמוקות לבל יוכלו קום : (יב) איש לשון · מסראוי שהאיש בעל לה"ר בל יהיה נכון בארץ על כנו ובסיסו : רע · הרע שהוא עושה הוא יצוד אותו עד יהיה נדחף מרעה אל רעה : (יג) ידעתי · כן ידעתי שסוף הדבר אשר יעשה ה׳ דין עני לנקום נקמתו: (יד) אך לדיקים· הלדיקים לבד הם יודו לשמך והישרים;ישבו לפניך להלנך ולא כן הרשעים האלה כי ילכו לאבדון ולא יזכירו בשם ה׳ : קמא (א) קראתיך · כאשר אקרא לך מהר לשמוע : (ב) תכון· תפלתי תהיה נכונה לפניך כהקטרת קטורת : משאת כפי · נשיאת כפי לפניך בתפלה תחשב כמנחת ערב והיא עולת

מצודת ציון

ענין ההולאה כמו ויפק רלון מה׳ (משלי ט׳) : (יא) ימוטו · מלשון נטיה : במהמורות · כמו ובמהמורות ועניני שוחות עמוקות ובדרז"ל בראשונה היו קוברין אותם במהמורות וכו׳ (ירושלמי מ"ק פ"ג) : (יד) את פניך · לפניך: קמא (א) חושה · ענין מהירות כמו לעזרתי חושה (לעיל כ"ב) :

מִנְחַת־עָרֶב׃ ג שִׁיתָה יְהֹוָה שָׁמְרָה לְפִי נִצְּרָה עַל־דַּל
שְׂפָתָי׃ ד אַל־תַּט־לִבִּי ׀ לְדָבָר ׀ רָע לְהִתְעוֹלֵל עֲלִלוֹת ׀
בְּרֶשַׁע אֶת־אִישִׁים פֹּעֲלֵי־אָוֶן וּבַל־אֶלְחַם בְּמַנְעַמֵּיהֶם׃
ה יֶהֶלְמֵנִי צַדִּיק ׀ חֶסֶד וְיוֹכִיחֵנִי שֶׁמֶן רֹאשׁ אַל־יָנִי רֹאשִׁי
כִּי־עוֹד וּתְפִלָּתִי בְּרָעוֹתֵיהֶם׃ ו נִשְׁמְטוּ בִידֵי־סֶלַע

רש"י

אליך: (ג) שיתה ה' שמרה לפי· בהתפללי לפניך להיות מדבר נחת שיהיו לרצון: דל שפתי· היא שפה העליונה (כמו דלתות שפתי): (ד) אל תט לבי· אל יהיה נוטה לרע: את אישים· עם אנשים· מצאתי: ובל אלחם במנעמיהם· ולא אהיה מיסב בסעודתם: (ה) יהלמני צדיק חסד ויוכיחני· טוב לי שיוכיחני וייסרני נביא אמת וצדק שכל מהלומיו ותוכחתו חסד: שמן ראש אל יני ראשי· שמן מלכות שהוצק על ראשי כמו שנאמר (לעיל כ"ג) דשנת בשמן ראשי אל יסיר את ראשי מהוכחת הצדיק ללכת ולנחום את פועלי און: כי עוד· כי כל עוד ותפלתי בפי הרי היא בשביל רעותיהם של פועלי און שלא אכשל בהם: (ו) נשמטו בידי סלע שופטיהם: כי דייניהם ומנהיגיהם של אלו נשמטו מדרך הטוב ביד יצר הרע

מצודת ציון

(ב) מנחת ערב· מענין תשורה: (ג) דל· ענין הרמה כמו דלו עיני למרום (ישעיה ל"ח): (ד) להתעולל עלילות· ענין פועל ומעללים כמו אשר עולל לי (איכה א'): אישים· אנשים: אלחם· מלשון לחם ועניננו מאכל כי כל דבר מאכל נקרא בשם לחם: במנעמיהם· מלשון נעימות ועניננו מתוק וערב: (ה) יהלמני· ענין הכאה המשברת כמו והלמה סיסרא (שופטים ה'): יני· ענין הסרה ומניעה כמו כי הניא אביה (במדבר ל'): (ו) נשמטו· ענין הסרה ממקומו כמו שמטו הבקר

מצודת דוד

תמיד של בין הערבים: (ג) שיתה· שים שמירה לפי לבל אדבר דבר שאינו הגון: נצרה· תן שמירה על הרמת שפתי למען לא ירומו מלדבר וכפל הדבר במ"ש לגודל השמירה: (ד) לדבר רע· לעשות דבר רע: להתעולל· לעשות מעשים ברשע עם אנשים פועלי און ודומה להם: ובל אלחם· בל אתאוה לאכול מנעמי מאכלם ר"ל שלא ימשך לבי אל תאות העולם כמו שנמשך לבם: (ה) יהלמני צדיק· מנעמיהם לא יערבו לי אבל אם הצדיק יכני לייסר דרכי יערב לי ויחשב לי לחסד: ויוכיחני· ואם יכהה מאור פני בתוכחה שלא ע"י תוכחתו לא יסור מראשי השמן שנמשח בראשי להצלחת למלוכה ר"ל הלא עי"ז אשאר במלוכה וא"כ טוב לי תוכחת הצדיק ממנעמי מאכלי הרשעים: כי עוד· כי בעודי בעולם תהיה תפלתי בעבור רעות הרשעים שיצילני שלא ממעשיהם הרעים ואיך א"כ יערבו לי מנעמיהם: (ו) נשמטו· ר"ל עם

שֹׁפְטֵיהֶם וְשָׁמְעוּ אֲמָרַי כִּי נָעֵמוּ׃ ז כְּמוֹ פֹלֵחַ וּבֹקֵעַ
בָּאָרֶץ נִפְזְרוּ עֲצָמֵינוּ לְפִי שְׁאוֹל׃ ח כִּי אֵלֶיךָ ׀ יֱהֹוִה
אֲדֹנָי עֵינָי בְּכָה חָסִיתִי אַל־תְּעַר נַפְשִׁי׃ ט שָׁמְרֵנִי מִידֵי
פַח יָקְשׁוּ לִי וּמֹקְשׁוֹת פֹּעֲלֵי אָוֶן׃ י יִפְּלוּ בְמַכְמֹרָיו

רש"י

ולב האבן וקשה כסלע : ושמעו אמרי · הנעימים שאני מדבר במצותיו של הקב"ה ואינם שבים מדרכם הרעה · ורבותינו בברייתא דסיפרא דרשוהו במשה ואהרן שמתו על ידי הסלע · אבל איני יכול ליישב המקרא סופו לראשו וכמעט יש ליישבו ולומר דומין אלו לעקשות אותן שמתו משה ואהרן ע"י הסלע על ידיהם כי אף אלו שמעו אמרי הנעימים ואינם שבים : (ז) כמו פולח · עצים : ובוקע בארץ · כן נפזרו עצמינו להגיע לפתח המות בשביל רעותיהם של עוברי עבירה · פולח לשון בקוע כמו יפלח כליותי (איוב ט"ז) : (ח) כי אליך וגו' עיני · מוסב למקראות של מעלה שיתה שמרה לפי ואל תט וגו' כי אליך עיני וגו' : אל תער נפשי · אל תשלה נפשי מלפניך כמו ותער כדה אל השוקת (בראשית כ"ד) : (י) יפלו במכמריו רשעים · יפול הרשע עצמו במכמוריו שהוא פורש לרגלי :

מצודת דוד

כי שופטיהם נשמטו ממני במקום סלע הוא סלע המחלקות שהיה דוד קרוב להיות נתפש ביד שאול ושריו ובא מלאך אל שאול והחזירו על כי פשטו פלשתים בארץ כמ"ש בש"א (כ"ג) ואמר דוד הלא אז ראו שה' עמדי : ושמעו · כשכרתי כנף בגד שאול במערה וכשלקחתי החנית מראשותיו דברתי אז עמהם דברים נעימים ונכרים שאינני מבקש רעת שאול כמ"ש (בש"א כ"ד) והלא שמעו אמרי אשר נעמו : (ז) כמו פלח · עכ"ז הוסיפו לרדוף אחרי והנה אני ואנשי כמו המבקע עצים בארץ שאז הבקעים מתפזרים אנה ואנה במרחב הארץ כן נפזרו עצמינו על ידיהם לרדת אל פי השאול והוא ענין הפלגה ולומר שמאוד היו קרובים למיתה : (ח) אל תער נפשי · אל תשפוך נפשי והוא ענין מליצה כי בצאת הנפש מן הגוף היא כאלו נשפכה ממנו : (ט) יקשו לי · אשר הכינו לי למוקש : ומוקשות · שאר מיני מוקש מלבד הפח ר"ל הרבה מיני עלות רעות אשר חשבו עלי : (י) יפלו במכמוריו · כולם יפלו כ"א

מצודת ציון

(ש"ב ו') : שפטיהם · הם שרי שאול ששפטו עליו המיתה כי חשבוהו למורד במלכות : (ז) פלח ובקע · הם אחת בשמות נרדפים כמו יפלח כליותי (איוב ט"ז) וכן דרך המקרא לכפול בשמות נרדפים כמו אדמת עפר (דניאל י"ב) : (ח) תער · ענין שפיכ' והרקה כמו ותער כדה (בראשית כ"ד) : (י) במכמוריו · ענינו פח ורשת כמו ויאספהו במכמרתו (חבקוק

ברשתו

רְשָׁעִים יַחַד אָנֹכִי עַד־אֶעֱבוֹר׃ קמב א מַשְׂכִּיל לְדָוִד
בִּהְיוֹתוֹ בַמְּעָרָה תְפִלָּה׃ ב קוֹלִי אֶל־יְהֹוָה אֶזְעָק קוֹלִי
אֶל־יְהֹוָה אֶתְחַנָּן׃ ג אֶשְׁפֹּךְ לְפָנָיו שִׂיחִי צָרָתִי לְפָנָיו
אַגִּיד׃ ד בְּהִתְעַטֵּף עָלַי ׀ רוּחִי וְאַתָּה יָדַעְתָּ נְתִיבָתִי
בְּאֹרַח־זוּ אֲהַלֵּךְ טָמְנוּ פַח לִי׃ ה הַבֵּיט יָמִין ׀ וּרְאֵה וְאֵין־
לִי מַכִּיר אָבַד מָנוֹס מִמֶּנִּי אֵין דּוֹרֵשׁ לְנַפְשִׁי׃ ו זָעַקְתִּי אֵלֶיךָ
יְהֹוָה אָמַרְתִּי אַתָּה מַחְסִי חֶלְקִי בְּאֶרֶץ הַחַיִּים׃ ז הַקְשִׁיבָה ׀
אֶל־רִנָּתִי כִּי־דַלּוֹתִי מְאֹד הַצִּילֵנִי מֵרֹדְפַי כִּי אָמְצוּ

רש"י

קמב (א) במערה · שכרת בה כנף המעיל אשר לשאול: (ד) ואתה ידעת נתיבתי · כמה מוקשים יש בה: (ה) ואין לי מכיר · אין בכל

מצודת ציון

ח'): קמב (ג) שיחי · ענין ספור התלאות: (ד) בהתעטף · כשהאדם בצרה הוא מעונה וכפוף וכאילו מעוטף קצת הגוף בקצתו ורוחו בקרבו גם היא כאלו תתעטף: נתיבתי · ענין שביל ומסלה: (ה) הביט ימין · כמו הבט ימין ושמאל כי מהאחד יובן האחר ואחז דרך קצרה: (ז) אמצו · חזקו:

מצודת דוד

ברשתו אשר טמן עלי: יחד · כולם יחד זה כזה איש לא נעדר: אנכי עד אעבור · הרם המקרא עד אנכי אעבור ר"ל הם יפלו בפח טרם אשר אעבור אני במקום הפח וכשאעבור אני לא יהיה עוד הפח פרוש כי הם יהיו נלכדים בה ואמר בדרך משל מן לכידת העוף: קמב (א) בהיותו במערה · כשכרת כנף שאול ואז התפלל התפלה הזאת: (ב) קולי · בקולי אזעק לה': (ג) אשפך · רצה לומר ארבה לספר התלאות הבאות עלי: (ד) בהתעטף · בעת תתעטף רוחי בעבור רוב הצרות ואתה הלא ידעת נתיבתי אשר אלך בעת ההיא כי לא אלך לעשות למי מהם מאומה רע ועם כל זה באורח זו אשר אהלך כפוף ומעונה טמנו עלי פח ללכדני עם כי לא הלכתי להרע להם: (ה) הביט · כשאביט ימין ושמאל ורואה אנכי אם יש לי מכיר אבל אין לי מכיר לחשוב עלי לדבר טוב לפני שאול: אבד מנוס · אין לי למי לנוס לעזרה: (ו) בארץ החיים · ר"ל לא אמות בידי שאול ויהיה חלקי מיושבי בארץ החיים בזה העולם: (ז) כי דלותי · נעשיתי דל ומוכנע: כי אמצו ממני · ואין בי כח לעמוד נגדם אם לא תצילני אתה:

הוציאה

מִמֶּנִּי: ח הוֹצִיאָה מִמַּסְגֵּר ׀ נַפְשִׁי לְהוֹדוֹת אֶת־שְׁמֶךָ בִּי
יַכְתִּרוּ צַדִּיקִים כִּי תִגְמֹל עָלָי: קמג א מִזְמוֹר לְדָוִד יְהוָה ׀
שְׁמַע תְּפִלָּתִי הַאֲזִינָה אֶל־תַּחֲנוּנַי בֶּאֱמֻנָתְךָ עֲנֵנִי
בְּצִדְקָתֶךָ: ב וְאַל־תָּבוֹא בְמִשְׁפָּט אֶת־עַבְדֶּךָ כִּי לֹא־
יִצְדַּק לְפָנֶיךָ כָל־חָי: ג כִּי רָדַף אוֹיֵב ׀ נַפְשִׁי דִּכָּא לָאָרֶץ
חַיָּתִי הוֹשִׁיבַנִי בְמַחֲשַׁכִּים כְּמֵתֵי עוֹלָם: ד וַתִּתְעַטֵּף עָלַי
רוּחִי בְּתוֹכִי יִשְׁתּוֹמֵם לִבִּי: ה זָכַרְתִּי יָמִים ׀ מִקֶּדֶם הָגִיתִי
בְכָל־פָּעֳלֶךָ בְּמַעֲשֵׂה יָדֶיךָ אֲשׂוֹחֵחַ: ו פֵּרַשְׂתִּי יָדַי

רש"י

משרתי שאול שימתה בידו: (ח) בי יכתרו צדיקים · בשבילי יכתירוך צדיקים ויודו לשמך שאתה סומך את ירא‍יך: קמג (א) באמונתך · נאמין הבטחה שהבטחתני: (ג) כי רדף אויב נפשי · כלומר אם חטאתי לך הרי לקיתי · וכנגד כל ישראל נאמר מזמור זה: (ד) ישתומם · ל' אוטם ותמהון כמו (יחזקאל ג') ואשב שם שבעת ימים משמים בתוכם · ואשב תמר ושוממה (ש"ב י"ג): (ה) זכרתי ימים מקדם · שהפלאת לנו נסים רבים:

מצודת דוד

(ח) הוציאה ממסגר · ממקום מחבואי שאני טמון ונסגר בה: להודות · למען אודה שמך: בי יכתירו וגו' · כאשר תגמול עלי טוב אז הצדיקים יתפארו בי וישימו אותי עטרה לראשם אבל עתה עודי מעונה ונרדף מי יפנה אלי ומי יחשיב אותי: קמג (א) באמנתך · נאמנת ולאמן הבטחתך עלי: ענני בצדקתך · אם אין בידי זכות ענני בצדקתך: (ב) במשפט · לעשות עמדי כפי גמול ידי: כי לא יצדק · אם תשלם כפי הגמול אין מי בעולם שיהיה צדיק לפניך לזאת הנח את המשפט ועשה צדקה: (ג) כי רדף · ר"ל והנה תפלתי היא על אשר רדף אויב נפשי: דכא וגו' · כתת חיי להורידם לארץ: הושיבני · האויב הושיב אותי במקום חושך כמו המתים אשר מעולם השוכנים בחשכת הקבר: (ד) ותתעטף וגו' · רוחי שעלי תתעטף ובתוכי יהיה לבי משתומם ומתמה: (ה) זכרתי · כשאני זוכר הימים שהיו לי מימי קדם וכאשר אחשב בכל פעלך הראשונים וכאשר אדבר במעשי ידיך: (ו) פרשתי · אז אפרוש ידי בתפלה

מצודת ציון

(ח) יכתירו · מלשון כתר: קמג (ג) דכא · ענין שבר וכתישה: חיתי · היא הנפש כמ"ש ויהי האדם לנפש חיה (בראשית ב'): (ד) ישתומם · ענין תמהון ומשתק כמו ואשב וגו' משמים בתוכם (יחזקאל ג'): (ה) הגיתי · ענין מחשבה כמו והגיון לבי (לעיל י"ט): אשוחח ·

אֵלֶיךָ נַפְשִׁי ׀ כְּאֶרֶץ־עֲיֵפָה לְךָ סֶלָה׃ ז מַהֵר עֲנֵנִי ׀ יְהוָה
כָּלְתָה רוּחִי אַל־תַּסְתֵּר פָּנֶיךָ מִמֶּנִּי וְנִמְשַׁלְתִּי עִם־
יֹרְדֵי בוֹר׃ ח הַשְׁמִיעֵנִי בַבֹּקֶר ׀ חַסְדֶּךָ כִּי־בְךָ בָטָחְתִּי
הוֹדִיעֵנִי דֶּרֶךְ־זוּ אֵלֵךְ כִּי־אֵלֶיךָ נָשָׂאתִי נַפְשִׁי׃
ט הַצִּילֵנִי מֵאֹיְבַי ׀ יְהוָה אֵלֶיךָ כִסִּתִי׃ י לַמְּדֵנִי ׀ לַעֲשׂוֹת
רְצוֹנֶךָ כִּי־אַתָּה אֱלוֹהָי רוּחֲךָ טוֹבָה תַּנְחֵנִי בְּאֶרֶץ מִישׁוֹר׃
יא לְמַעַן־שִׁמְךָ יְהוָה תְּחַיֵּנִי בְּצִדְקָתְךָ ׀ תּוֹצִיא מִצָּרָה
נַפְשִׁי׃ יב וּבְחַסְדְּךָ תַּצְמִית אֹיְבָי וְהַאֲבַדְתָּ כָּל־צֹרְרֵי
נַפְשִׁי כִּי אֲנִי עַבְדֶּךָ׃ קמד א לְדָוִד ׀ בָּרוּךְ יְהוָה ׀

רש"י

(ו) כארץ עיפה · בגולה : (ז) כלתה רוחי · שמתאוה ואינו משיג קרוי כליון עינים וכליון רוח : (ח) בבקר · בצמות הגאולה · (מנחתי) : הודיעני דרך זו אלך כי אליך נשאתי נפשי · שתקבל תפלתי (סא"א) : (ט) אליך

מצודת ציון

מן שיחה ודבור : (ו) עיפה · לפי שהעיף הוא צמא למים לזה אמר לשון עיפה בדרך משל על הארץ הצמאה שלא ירד בה המטר : (י) רוחך · ענין רצון כמו הנני נותן בו רוח (ישעיה ל"ז) : (יב) תצמית · תכרית כמו וברעתם יצמיתם (לעיל צ"ד) :

מצודת דוד

בתפלה כי נפשי תתאוה לפעלך לעולם מבלי הפסק כארץ העיפה וצמאה המתאוה למים ור"ל כמו שהיה מאז כן תתאוה שיהיה לעולם : (ז) כלתה רוחי · לגודל התאוה כמעט כלתה רוחי מן הגוף ויצאה לה : ונמשלתי · ר"ל כי כאשר תסתיר פניך אהיה נמשל ליורדי בור :

(ח) בבקר · ר"ל בהשכמה בזריזות רב : דרך זו אלך · הדרך אשר אלך בה להנצל מיד האויב : נשאתי נפשי · אני נושא נפשי למעלה להסתכל בך ולבטוח עליך : (ט) אליך כסיתי · לא גליתי ריבי לבני אדם כי שוא תשועת אדם ולזה כסיתי מכולם רק לגלות אליך לבדך : (י) למדני · תן בלבי לעשות רצונך כי אתה אלהי ובידך להטות לבבי אליך : רוחך טובה · רצונך הטובה תנהג אותי בארץ מישור ר"ל שלא אכשל בעבירה כמו ההולך במקום ישר שאינו נכשל : (יא) למען שמך · למען יקודש ויגדל שמך : בצדקתך · אף אם אין בידי זכות מ"מ בצדקתך תוציא נפשי מצרה : (יב) כי אני עבדך · ועל האדון לנקום נקמת עבדו מיד הקמים עליו

צוּרִי הַֽמְלַמֵּד יָדַי לַקְרָב אֶצְבְּעוֹתַי לַמִּלְחָמָה : ב חַסְדִּי
וּמְצוּדָתִי מִשְׂגַּבִּי וּמְפַלְטִי־לִי מָגִנִּי וּבוֹ חָסִיתִי הָרוֹדֵד עַמִּי
תַחְתָּי : ג יְהוָה מָה־אָדָם וַתֵּדָעֵהוּ בֶּן־אֱנוֹשׁ וַתְּחַשְּׁבֵהוּ :
ד אָדָם לַהֶבֶל דָּמָה יָמָיו כְּצֵל עוֹבֵר : ה יְהוָה הַט־שָׁמֶיךָ

רש"י

עיין מ"ש

כסיתי · תלאותי אני מכסה מכל אדם להגידם (רק) אליך: קמד (ב) הרודד עמי תחתי · הרוקע ושוטח את עמי לרבוץ במקומו כמו (איוב י"ב) שוטח לגוים · מגדיל אותם · רודד תרגום של רוקע כדמתרגם וירקעו ורדידו · ויש פותרים הרודד עמי תחתי · המהלך עמים תחתי · אך בספר מדויק מוגה עמי ומסורת עליו ג' סבירין עמים וקורין עמי ועל תחתי יש מסורת עליו תחתיו קרי : (ג) מה אדם · מה ישמעאל לפניך כי ידעתם להרבות להם גדולה : (ד) ימיו כצל עובר · שלמה אמר ויעשם כצל (קהלת י') ולא פירש אם צל דקל או צל כותל שהם קבועים כבר פירש אביו כצל עובר צלו של

מצודת דוד

קמד (א) המלמד ידי · כל הנצחון שאני עושה במלחמה לא באה בכח ידי כי ה' הוא המלמד ידי למלחמה : אצבעותי · כפל הדבר במ"ש : (ב) חסדי · הוא העושה עמדי חסד והוא לי למבצר חזק והוא משגבי : ומפלטי · ומציל אותי ולתוספת ביאור אמר לי : מגני · הוא לי מחסה כמגן : הרודד · השוטח עמי להיות מלע תחתי ונכנעים לי ועל משפחת בית שאול יאמר שהיו מבני עמו והיו לו לאויבים ואחר זה נפלו בידו ומשל בהם : (ג) ה' מה אדם ותדעהו · אתה ה' במה נחשב האדם עם שאתה מחבבו : ותחשבהו · עם שאתה מחשיב אותו בעולם : (ד) להבל דמה · הלא הוא דומה אל ההבל היוצא מן הפה שאין בו ממש : כצל עובר · ימיו עוברים מהרה כצל הזה שאין עומד זמן רב במקום אחד כי כאשר ינטה השמש עובר הוא ממקומו ואמר זה על שאול במה נחשב הוא בכל הגדולה והכבוד שהיה לו הלא פתאום נאבד מן העולם ואיננו : (ה) הט שמיך · כאומר אם בשאול פגעה מדת הדין מכ"ש במלכי עובדי כוכבים ולזה הט שמיך למטה ותרד עליו ותגע בהרים הם מלכי העובדי כוכבים ויעלו עשן כי תבער בהם אש ה' והוא ענין מליצה לומר

שמוע

מצודת ציון

קמד (א) צורי · מלשון צור וסלע ור"ל חזקי : לקרב · ענין מלחמה כמו קרבות יחפצו (לעיל ס"ח) : (ב) ומצודתי · ענינו מבצר חזק : הרודד · ענין שטיחה ורקוע כ' וירקעו את פחי הזהב (שמות ל"ט) ת"א ורדידו וכן נרד לפניו גוים (ישעיה מ"ה) : (ג) ותדעהו · הוא ענין חיבה כמו ידעתיך בשם (שמות ל"ג) כי המחבב למי הוא יודעו ומכירו : (ד) דמה · מלשון דמיון:

וְתֵרֵד גַּע בֶּהָרִים וְיֶעֱשָׁנוּ׃ ו בְּרוֹק בָּרָק וּתְפִיצֵם שְׁלַח חִצֶּיךָ
וּתְהֻמֵּם׃ ז שְׁלַח יָדֶיךָ מִמָּרוֹם פְּצֵנִי וְהַצִּילֵנִי מִמַּיִם רַבִּים
מִיַּד בְּנֵי נֵכָר׃ ח אֲשֶׁר פִּיהֶם דִּבֶּר־שָׁוְא וִימִינָם יְמִין שָׁקֶר׃
ט אֱלֹהִים שִׁיר חָדָשׁ אָשִׁירָה לָּךְ בְּנֵבֶל עָשׂוֹר אֲזַמְּרָה־לָּךְ׃
י הַנּוֹתֵן תְּשׁוּעָה לַמְּלָכִים הַפּוֹצֶה אֶת־דָּוִד עַבְדּוֹ מֵחֶרֶב
רָעָה׃ יא פְּצֵנִי וְהַצִּילֵנִי מִיַּד בְּנֵי־נֵכָר אֲשֶׁר פִּיהֶם דִּבֶּר־
שָׁוְא וִימִינָם יְמִין שָׁקֶר׃ יב אֲשֶׁר בָּנֵינוּ ׀ כִּנְטִעִים

רש"י

עוף הפורח: (ז) פצני · הוציאני ולשון הצלה הוא וכן הפוצה את דוד עבדו · (מנחם): (ח) פיהם דבר שוא וגו' · תלה הכתוב שוא בפה ושקר בימין באו לספר בפה כזבים גוזמא על שוא אף לשנות את היודע באו לפשוט ימינם לשבועה תדלו מאות שנתפס עליו כגנב אבל בשקר נשבעין שכך גורלם: (י) הנותן תשועה למלכים · מדבר על סלע המחלקות שהיה דוד קרוב ליתפש ביד שאול ומלאך בא אל שאול לאמר מהרה ולכה וגו' (ש"א כ"ג) הציל את שאול מהיות שופך דם נקי ואת דוד מהיות נהרג: (יא) פצני והצילני · כאשר פלית אז כן פלני עתה: (יב) אשר בנינו וגו' · כלומר גם עתה דור זה כשר הוא: בנינו כנטיעים · שאין בהם כל מום כך הם

מצודת ציון / מצודת דוד

(ו) ברוק ברק · ר"ל שלח את הברק: שפוט אותם במשפט הראוי:
ותפיצם · ענין פזור: ותהמם · (ו) ותפיצם · מגודל החרדה:
מלשון מהומה: (ז) פצני · ענין חציך · הם הרעמים: (ז) פצני ·
פלני בידך והצילני ממים רבים

ולתוספת ביאור אמר מיד בני נכר הם העובדי כוכבים אשר קמו עלי: (ח) אשר פיהם · על אשר פיהם ידבר שוא וכח ימינם הוא מיומן לעשות שקר ולא נבנו לאמונה ולא כן אני ולזה הצילני מידם: (ט) אשירה לך · כשאנצל מידם: בנבל עשור · תחסר הוי"ו ומשפטו בנבל ועשור והוא שם כלי נגון בת עשרה יתרים: (י) הנותן · אתה הוא הנותן תשועה למלכים כי עם חוזק כל המלכים צריכים המה לתשועתך: הפוצה את דוד · עם כי דוד עצמו אמרו עכ"ז אמר כאחר המדבר וכן וישלח ה' וגו' ואת שמואל (ש"א י"ב) ולא אמר ואותי עם כי שמואל עצמו אמרו: מחרב רעה · הוא חרב שאול הקרויה רעה על כי לא חשך מלרדוף אחריו כי היה בטוח שדוד לא ישלח בו יד כי משיח ה' הוא: (יא) פצני · כמו שפלית אותי מחרב שאול כן פלני מיד בני נכר אשר דוברים שוא ועושים שקר ולא כן אני: (יב) אשר בנינו · ר"ל ראוים אנו להצלה על אשר בנינו

מְגֻדָּלִים בִּנְעוּרֵיהֶם בְּנוֹתֵינוּ כְזָוִיֹּת מְחֻטָּבוֹת תַּבְנִית
הֵיכָל: יג מְזָוֵינוּ מְלֵאִים מְפִיקִים מִזַּן אֶל זַן צֹאונֵנוּ יתיר ו'
מַאֲלִיפוֹת מְרֻבָּבוֹת בְּחוּצוֹתֵינוּ: יד אַלּוּפֵינוּ מְסֻבָּלִים אֵין

רש"י

מנוקים מעבירה · (מצאתי) : מגודלים וגו' · מנעוריהם בשם טוב זה שהם כנטיעים בנערותם גדלים כל ימיהם ואי אפשר לקיים כל שבח זה אלא בדורו של חזקיהו : בנותינו · גבוהות קומה נאה כזויות של בית אבנים שזוית אבן מכוונת כנגד חברתה ועולה למעלה עד שהזויות מיושרות : מחוטבות תבנית היכל · מסוללות מפי רואיהן ומדמין אותן לתבנית קומת ההיכל · ורבותינו פירשו בנותינו כזויות מתמלאות תאוה כזוית מזבח במלאות דם ואינן נבעלות אלא לבעליהן : (יג) מזוינו מלאים · זויות אוצרותינו מלאים טוב : מפיקים מזן אל זן · מספיקים מזון משנה לשנה מזן אל זן משעת אסיף מזון לשנה זו עד זמן אסיף מזון לשנה אחרת · זן גובירנייר"ל בלע"ז : מאליפות מרבבות · לאלפים ולרבבות עושות פרי : (יד) אלופינו מסובלים · אלופים גדולים שבנו נסבלים על קטניהם

מצודת דוד

במה כנטיעי האילנות נאים ומנוקים ממום עבירה : מגודלים בנעוריהם · כי כן המה מגודלים ביראת חטא מימי נעוריהם וכמ"ש חנוך לנער וגו' גם כי יזקין לא יסיר ממנה (משלי כ"ב) : בנותינו כזויות · כמו זויות הבנין שהזויות מאבנים מחוטבות ביושר רב עד אשר ידמו לאבן אחת והמה דמות תבנית אבני בנין היכל מלך שהמה מחוטבות מאוד ור"ל כמו זויות כאלה נראים יפה מבלי מקום מעוקם כן בנותינו לא נמצא בהן דבר מעוקם והוא נדנוד עבירה ופריצות : (יג) מזוינו · הדרך לתת התבואה באמצעית החדר וכשהיא רבה מתמלאים גם הזויות ולזה אמר מזוינו מלאים וגו' ר"ל בעבור זה ראוים אנו להיות זויות חדרי התבואות מלאים מתבואה עד אשר יוציאו מהם לפרנסה משעת האסיף מזון שנה זו עד שעת אסיף מזון שנה שאחריה ולא יחסר כל ימות השנה : צאננו מאליפות · הצאן יתרבו בחוצותינו לאלפים ולרבבות : (יד) אלופינו מסובלים · השוורים שלנו יהיו בעלי סבל טעונות משא כבד ר"ל יהיו שמנים ובעלי בשר ואלו יחשב עליהם למשא : אין פרץ ·

מצודת ציון

פתיחה כמו פציתי פי (שופטים י"ב) ור"ל פתח אותי מן המאסר והסכנה: (יב) מחטבות · ענין כריתה ותתוך כמו מחוטב עציך (דברים כ"ט) : תבנית · דמות : (יג) מזוינו · מל' זויות : מפיקים · מוציאים כמו ויפק רצון (משלי ח') : מזן · מל' סוגה ומזון : (יד) אלופינו · הם השוורים וכן שגר אלפיך (דברים ז') : מסבלים · ענין טעינת משא כמו

פֶּרֶץ וְאֵין יוֹצֵאת וְאֵין צְוָחָה בִּרְחֹבֹתֵינוּ׃ טו אַשְׁרֵי הָעָם
שֶׁכָּכָה לּוֹ אַשְׁרֵי הָעָם שֶׁיְהוָה אֱלֹהָיו׃ קמה א תְּהִלָּה לְדָוִד
אֲרוֹמִמְךָ אֱלוֹהַי הַמֶּלֶךְ וַאֲבָרְכָה שִׁמְךָ לְעוֹלָם וָעֶד׃
ב בְּכָל־יוֹם אֲבָרְכֶךָּ וַאֲהַלְלָה שִׁמְךָ לְעוֹלָם וָעֶד׃ ג גָּדוֹל
יְהוָה וּמְהֻלָּל מְאֹד וְלִגְדֻלָּתוֹ אֵין חֵקֶר׃ ד דּוֹר לְדוֹר יְשַׁבַּח
מַעֲשֶׂיךָ וּגְבוּרֹתֶיךָ יַגִּידוּ׃ ה הֲדַר כְּבוֹד הוֹדֶךָ וְדִבְרֵי
נִפְלְאֹתֶיךָ אָשִׂיחָה׃ ו וֶעֱזוּז נוֹרְאֹתֶיךָ יֹאמֵרוּ וּגְדֻלָּותְךָ יתיר ו'
אֲסַפְּרֶנָּה׃ ז זֵכֶר רַב־טוּבְךָ יַבִּיעוּ וְצִדְקָתְךָ יְרַנֵּנוּ׃ ח חַנּוּן

רש"י

שהקטנים נשמעים לגדולים ומתוך כך אין פרץ בנו: ואין יוצאת · אין שמועה רעה יוצאת למרחוק: ואין צוחה · ואין קול מהומת מלחמה: (טו) שככה לו · שכל טובה כזאת שלו: קמה (ד) דור לדור ישבח מעשיך · וגם אני הדר כבוד הודך אשיחה: (ו) ועזוז נוראותיך יאמרו · וגם אני גדולתך אספרנה: (ז) זכר רב טובך יביעו · דור לדור:

מצודת ציון

נושא הכל (מ"א ס'): פרץ · מל' פרצה: צוחה · ענין הצעקה על הצרה וכן וצוחת ירושלים עלתה (ירמי' י"ד): (טו) אשרי · ענין שבח כמו אשרי האיש (לעיל א'): קמה (ה) אשיחה · מלשון שיחה ודבור: (ו) ועזוז · מלשון עוז וחוזק: (ז) יביעו · ידברו כמו יום ליום יביע אומר (לעיל י"ט):

מצודת דוד

לא יבוא פרצה לא בנו ולא בבהמתנו: ואין יוצאת · לא תהא נפש מהם יוצאת בשבי: ואין צוחה · לא יהיה נשמע ברחובותינו קול צוחה בעבור בהלה ופחד מה כי לא תהיה בנו: (טו) אשרי העם · משובח העם שכך הרבה טובה יש בידו ומשובח העם שה' הוא אלהיו אשר בידו להשפיע טובה מרובה בגמול המעשה כי ידו לא תקצר: קמה (א) תהלה לדוד · לפי שבהמזמור הזה אין בו שום שאלה ובקשה כ"א שבחי המקום לזה אמר תהלה לדוד כי אין בו כ"א תהלה ושבח: ארוממך · אספר רוממותך: (ב) בכל יום · ר"ל לפי הראוי בכל יום מעין המאורע: (ג) ומהלל מאד · יותר ממה שמהללין אותו כי אין חקר לדעת גדולתו ולהללו כפי מה שהוא: (ד) דור לדור · דור זה ישבח מעשיך לדור הבא אחריו: וגבורותיך יגידו · כפל הדבר במ"ש: (ו) ועזוז וגו' · ר"ל כמו שאני מספר גדולתך כן כולם יאמרו חוזק מעשיך הנוראים: (ז) רב טובך · מרבית טובך: וצדקתך · זכרון צדקתך ירננו:

חנון

וְרַחוּם יְהוָה אֶרֶךְ אַפַּיִם וּגְדָל־יתיר ו׳ חָסֶד׃ ט טוֹב־יְהוָה
לַכֹּל וְרַחֲמָיו עַל־כָּל־מַעֲשָׂיו׃ י יוֹדוּךָ יְהוָה כָּל־מַעֲשֶׂיךָ
וַחֲסִידֶיךָ יְבָרְכוּכָה׃ יא כְּבוֹד מַלְכוּתְךָ יֹאמֵרוּ וּגְבוּרָתְךָ
יְדַבֵּרוּ׃ יב לְהוֹדִיעַ ׀ לִבְנֵי הָאָדָם גְּבוּרֹתָיו וּכְבוֹד הֲדַר
מַלְכוּתוֹ׃ יג מַלְכוּתְךָ מַלְכוּת כָּל־עֹלָמִים וּמֶמְשַׁלְתְּךָ בְּכָל־
דּוֹר וָדֹר׃ יד סוֹמֵךְ יְהוָה לְכָל־הַנֹּפְלִים וְזוֹקֵף לְכָל־
הַכְּפוּפִים׃ טו עֵינֵי כֹל אֵלֶיךָ יְשַׂבֵּרוּ וְאַתָּה נוֹתֵן־לָהֶם
אֶת־אָכְלָם בְּעִתּוֹ׃ טז פּוֹתֵחַ אֶת־יָדֶךָ וּמַשְׂבִּיעַ לְכָל־חַי
רָצוֹן׃ יז צַדִּיק יְהוָה בְּכָל־דְּרָכָיו וְחָסִיד בְּכָל־מַעֲשָׂיו׃
יח קָרוֹב יְהוָה לְכָל־קֹרְאָיו לְכֹל אֲשֶׁר יִקְרָאֻהוּ בֶאֱמֶת׃
יט רְצוֹן־יְרֵאָיו יַעֲשֶׂה וְאֶת־שַׁוְעָתָם יִשְׁמָע וְיוֹשִׁיעֵם׃

רש"י

(יא) וגבורתך ידברו׃ זה לזה לאמר טוב לנו להודיע לבני האדם גבורותיו וכבוד הדר מלכותו של הקב"ה (מנאתי) : (יד) סומך · (נו"ן חסרה מאלפ"א בית"א לפי שראה דוד בה מפלה קשה נפלה ולא תוסיף קום בתולת ישראל (עמוס ה׳) וחזר וסמכה ברוח הקדש סומך ה׳ לכל הנופלים) : (טז) ומשביע לכל חי רצון׃

מצודת דוד

(ח) חנון · נותן מתנת חנם : ארך אפים · אינו ממהר לכעוס : וגדל חסד · עושה חסדים גדולים : (ט) לכל · לרעים ולטובים : על כל מעשיו · על כל הבריות שבעולם : (י) כל מעשיך · ר"ל מכל מעשי ה׳ בא לו הודאה ושבח : יברכוכה · יברכו אותך : (יב) להודיע · כוונת דבורם יהיה כדי לפרסם לבני אדם גבורות ה׳ וגו׳ : (יג) כל עולמים · על כל העולמות : בכל דור ודור · ממשלתך עומדת בכל ימי הדורות : (יד) סומך וגו׳ · לבל יגיעו עד ארץ : לכל הכפופים · לאשר כבר כפפו קומתם עדי ארץ : (טו) אליך ישברו · למלאות די מחסורם : בעתו · לכל אחד בעת הצריך לו : (טז) פותח · אתה פותח את ידך ומשביע לכל חי לפי רצונו ותאותו : (יז) צדיק · נותן צדקה למי שאין לו זכיות : (יח) באמת · ר"ל בלב שיהיה פיו ולבו שוים ולא יכחש הלב מאמר פיו :

מצודת ציון

(יד) וזוקף · ענין הרמה : הכפופים · ענין השחיה למטה וכן ה׳ זוקף כפופים (לקמן קמ"ו) : (טו) ישברו · ענין תקוה כמו כולם אליך ישברון (לעיל ק"ד) : (יט) שועתם · צעקתם :

כ שׁוֹמֵר יְהוָה אֶת־כָּל־אֹהֲבָיו וְאֵת כָּל־הָרְשָׁעִים יַשְׁמִיד׃
כא תְּהִלַּת יְהוָה יְדַבֶּר־פִּי וִיבָרֵךְ כָּל־בָּשָׂר שֵׁם קָדְשׁוֹ
לְעוֹלָם וָעֶד׃ קמו א הַלְלוּיָהּ הַלְלִי נַפְשִׁי אֶת־יְהוָה׃
ב אֲהַלְלָה יְהוָה בְּחַיָּי אֲזַמְּרָה לֵאלֹהַי בְּעוֹדִי׃ ג אַל־
תִּבְטְחוּ בִנְדִיבִים בְּבֶן־אָדָם ׀ שֶׁאֵין לוֹ תְשׁוּעָה׃ ד תֵּצֵא
רוּחוֹ יָשֻׁב לְאַדְמָתוֹ בַּיּוֹם הַהוּא אָבְדוּ עֶשְׁתֹּנֹתָיו׃
ה אַשְׁרֵי שֶׁאֵל יַעֲקֹב בְּעֶזְרוֹ שִׂבְרוֹ עַל־יְהוָה אֱלֹהָיו׃
ו עֹשֶׂה ׀ שָׁמַיִם וָאָרֶץ אֶת־הַיָּם וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר־בָּם הַשֹּׁמֵר
אֱמֶת לְעוֹלָם׃ ז עֹשֶׂה מִשְׁפָּט ׀ לָעֲשׁוּקִים נֹתֵן לֶחֶם
לָרְעֵבִים יְהוָה מַתִּיר אֲסוּרִים׃ ח יְהוָה ׀ פֹּקֵחַ עִוְרִים

רש"י

כדי פרנסתו שהוא משביע את טובו ואת רצונו ואת ברכתו · רצון אפיימנ"ט בלע"ז: (כא) תהלת ה' ידבר פי · וגם כל בשר יברך את שם קדשו לעולם ועד: קמו (ב) אזמרה לאלהי בעודי · בעוד אני חי: (ד) עשתנתיו · מחשבותיו: (ה) אשרי · מי שאל יעקב בעזרו שהבטיחו הקב"ה והנה אנכי עמך ושמרתיך והשיבותיך (בראשית כ"ח) · ולמה אמרין לפי שהוא עושה שמים וארץ ואת הים וכיון שהכל שלו יש בידו לשומרו בים וביבשה אבל מלך בשר ודם אם שומרו ביבשה אינו יכול לשומרו בים: (ו) השומר

מצודת ציון

קמו (ד) עשתנותיו · מחשבותיו כמו יתעשת האלהים לנו (יונה א'): (ה) שברו · תקותו: (ז) לעשוקים · לנגזלים: (ח) פקח · ענין פתיחה כמו לפקוח עינים עורות (ישעיה

מצודת דוד

(כא) ויברך כל בשר · רצה לומר גם כל בשר יברכו וגו' כמוני: קמו (א) הללויה · אתם כולכם הללו את יה וגם את נפשי הללי את ה': (ב) אהללה · בפה: בחיי · בעוד אני חי: אזמרה · בכלי נגון: בעודי · בעוד אני בקיומי: (ג) שאין לו · שאין בידו תשועה: (ד) תצא · כי כאשר תצא ממנו רוח החיוני אז ישוב אל האדמה אשר נלקח ממנה וביום ההוא אבדו כל מחשבותיו כי איננו יכול להוציאם אל הפועל ומה א"כ בטחונו: (ה) שברו · מלת אשרי משמשת בשתים לומר אשרי למי אשר שברו על ה': (ו) עושה שמים וגו' · וא"כ ידו בכל משלה ויכול הוא להושיע בכל מקום: השמר · הוא השומר אמתת הבטחתו עד עולם: (ז) לעשוקים · לקחת נקמתם מיד עושקיהם: מתיר · פותח קשרי האסורים במאסר וישלחם חפשי:

יְהוָה זֹקֵף כְּפוּפִים יְהוָה אֹהֵב צַדִּיקִים׃ ט יְהוָה ׀ שֹׁמֵר אֶת־
גֵּרִים יָתוֹם וְאַלְמָנָה יְעוֹדֵד וְדֶרֶךְ רְשָׁעִים יְעַוֵּת׃ י יִמְלֹךְ־
יְהוָה ׀ לְעוֹלָם אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר הַלְלוּיָהּ׃ קמז א הַלְלוּיָהּ ׀
כִּי־טוֹב זַמְּרָה אֱלֹהֵינוּ כִּי־נָעִים נָאוָה תְהִלָּה׃ ב בּוֹנֵה
יְרוּשָׁלַםִ יְהוָה נִדְחֵי יִשְׂרָאֵל יְכַנֵּס׃ ג הָרֹפֵא לִשְׁבוּרֵי לֵב
וּמְחַבֵּשׁ לְעַצְּבוֹתָם׃ ד מוֹנֶה מִסְפָּר לַכּוֹכָבִים לְכֻלָּם שֵׁמוֹת
יִקְרָא׃ ה גָּדוֹל אֲדוֹנֵינוּ וְרַב־כֹּחַ לִתְבוּנָתוֹ אֵין מִסְפָּר׃
ו מְעוֹדֵד עֲנָוִים יְהוָה מַשְׁפִּיל רְשָׁעִים עֲדֵי־אָרֶץ׃ ז עֱנוּ
לַיהוָה בְּתוֹדָה זַמְּרוּ לֵאלֹהֵינוּ בְכִנּוֹר׃ ח הַמְכַסֶּה שָׁמַיִם ׀

רש"י

אמת לעולם · לסוף דורות רבים הוא מקיים ושומר אמת הבטחתו : (ט) יעודד · לשון כח : (י) ימלוך ה' לעולם · יקיים את מלכותו כגאולת בניו : קמז (א) כי טוב זמרה · כי טוב לזמר לו :

מצודת דוד

(ח) זוקף כפופים · האנשים הכפופים לארץ בשפל המצב המקום ב"ה זוקף אותם לעמוד זקוף ברום המעלה : (ט) יעות · עושה דרכם מעוות ומעוקם למען יכשלו ר"ל נותן בלבם ללכת בדרך הרע להם : (י) ימלוך וגו' · וחזר ופי' אלהיך השוכן בציון הוא ימלוך לדור ודור: הללויה · לכן אתם כולכם הללו את יה : קמז (א) כי טוב · כי הוא טוב : זמרה אלהינו · זמרה לאלהינו : כי נעים וגו' · על כי הוא נעים לזה נאה לו תהלה : (ב) בונה · הוא הבונה לעתיד את ירושלים ואת ישראל הנדחים בקצה הארץ יכנס אליה : (ג) הרופא · הוא הרופא למי שלבו נשבר מרוב התוגה : ומחבש · עושה תחבושת לעצבותם ר"ל מעביר העצבון : (ד) מונה וגו' · ר"ל יודע הוא מספרם וקרא להם שמות לכל אחד שם הנאה לו : (ה) לתבונתו · לדברים שיש בהם תבונה הנפלאים אלו אין מספר להם כי רבו מאד : (ז) ענו · הרימו קול

מצודת ציון

מ"ב) : (ט) יעודד · ענין רוממות וחוזק כמו ואנחנו קמנו ונתעודד (לעיל כ'): יעות · מל' עוות ועיקום: קמז (א) נאוה · מל' נאה ויפה כמו לישרים נאוה תהלה (לעיל ל"ג) : (ב) יכנס · מל' הכנסה ואסיפה וכן והמסכה צרה כהתכנס (ישעיה כ"ח) : (ג) ומחבש · ענין קשירת המטלית על המכה כמו ולנשברת אחבש (יחזקאל ל"ד) : (ד) מונה · מלשון מנין: (ו) מעודד · ענין רוממות וחוזק : עדי ארץ · עד ארץ : (ז) ענו · ענין הרמת

בְּעָבִים הַמֵּכִין לָאָרֶץ מָטָר הַמַּצְמִיחַ הָרִים חָצִיר׃ ט נוֹתֵן
לִבְהֵמָה לַחְמָהּ לִבְנֵי עֹרֵב אֲשֶׁר יִקְרָאוּ׃ י לֹא בִגְבוּרַת
הַסּוּס יֶחְפָּץ לֹא־בְשׁוֹקֵי הָאִישׁ יִרְצֶה׃ יא רוֹצֶה יְהוָה
אֶת־יְרֵאָיו אֶת־הַמְיַחֲלִים לְחַסְדּוֹ׃ יב שַׁבְּחִי יְרוּשָׁלִַם
אֶת־יְהוָה הַלְלִי אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן׃ יג כִּי־חִזַּק בְּרִיחֵי שְׁעָרָיִךְ
בֵּרַךְ בָּנַיִךְ בְּקִרְבֵּךְ׃ יד הַשָּׂם־גְּבוּלֵךְ שָׁלוֹם חֵלֶב חִטִּים
יַשְׂבִּיעֵךְ׃ טו הַשֹּׁלֵחַ אִמְרָתוֹ אָרֶץ עַד־מְהֵרָה יָרוּץ דְּבָרוֹ׃
טז הַנֹּתֵן שֶׁלֶג כַּצָּמֶר כְּפוֹר כָּאֵפֶר יְפַזֵּר׃ יז מַשְׁלִיךְ

רש"י

(ט) לחמה. מאכלה: לבני עורב. פירשו רבותינו שהוא אכזרי על בניו והקב"ה מרחם עליהם ומזמן להם יתושין מתוך צואתם ונכנסין לתוך פיהם: (י) לא בגבורת הסוס יחפץ. הקב"ה: ולא בשוקי האיש ירצה. ולא בקלות מרוצת שוקי האיש ירצה: (יד) חלב חטים. טוב חטים שמנים: (טז) כפור.

מצודת ציון

קול כמו וענו הלוים וגו' קול רם (דברים כ"ז): (ח) בעבים. בעננים: חציר. דשא ועשב: (י) בשוקי. שוק הרגל: (יא) המיחלים. המקוים: (יג) בריחי. כעין מטה ישימו אותו ברוחב השער לסגרו: (יד) חלב. מיטב כמו ואכלו את חלב הארץ (בראשית מ"ה): (טו) ירוץ. ענין מהירות ההליכה: (טז) כפור. כעין

מצודת דוד

לה' בהודאה על הטובה: (ח) הרים. לפי שא"א לחרוש ולזרוע שם בעבור הגובה לזה מצמיח שם חציר למאכל בהמה: (ט) לחמה. חציר ההרים: לבני עורב וגו'. נותן מזון לבני עורב הקטנים אשר יצעקו בעבור חסרון המזון וזהו על כי המה לבנים בקטנותם חושבים אבותיהם שאינם בניה' בעבור שנוי מראות הנוצות ואינם חושבים לזונם והקב"ה מזמין להם יתושים מתוך צואתם ואוכלים אותם: (י) לא בגבורת. אינו חפץ במי שתולה בטחונו בגבורת הסוס לרוץ ולרדוף במלחמה: ולא בשוקי. לא ירצה במי שבוטח בחוזק שוקיו לרוץ רגלי: (יא) רוצה. רק רוצה ה' ביראיו וחוזר ומפרש בהם המיחלים לחסדו ואינם בוטחים בעצמם בחוזק השוק או בגבורת הסוס כי הבוטח באלו מסיר יראת ה' מעל פניו: (יב) שבחי ירושלים. יושבי ירושלים: ציון. אתם יושבי ציון הללי את אלהיך: (יג) כי חזק. ולא יוכל האויב לכבשם מעתה: ברך. הוא ברך את הבנים אשר בקרבך ר"ל שיהיו הבנים מרובים ויתגברו על האויב: (יד) השם גבולך. בגבולך שם שלום כי לא תבוא עליך מלחמה: חלב וגו'. ולא יאכלם האויב: (טו) אמרתו. הוא המטר הבא במאמר פיו: עד מהרה. כאשר ישלחנו ירוץ מהרה לעשות שליחותו:

(טז) כצמר. לבן כצמר ושם שאמר הוא מהות משנו כלובן שכ"ז כמשלו

קַרְחוֹ כְפִתִּים לִפְנֵי קָרָתוֹ מִי יַעֲמֹד׃ יח יִשְׁלַח דְּבָרוֹ
וְיַמְסֵם יַשֵּׁב רוּחוֹ יִזְּלוּ־מָיִם׃ יט מַגִּיד דְּבָרָו דבריו קרי
לְיַעֲקֹב חֻקָּיו וּמִשְׁפָּטָיו לְיִשְׂרָאֵל׃ כ לֹא עָשָׂה כֵן ׀ לְכָל־
גּוֹי וּמִשְׁפָּטִים בַּל־יְדָעוּם הַלְלוּיָהּ׃ קמח א הַלְלוּיָהּ ׀
הַלְלוּ אֶת־יְהוָה מִן־הַשָּׁמַיִם הַלְלוּהוּ בַּמְּרוֹמִים׃ ב הַלְלוּהוּ
כָל־מַלְאָכָיו הַלְלוּהוּ כָּל־צְבָאָו צבאיו ק׳ ׃ ג הַלְלוּהוּ שֶׁמֶשׁ

רש״י

גליז״ה בלע״ז: (יז) משליך קרחו כפתים · המים מגלידים ונעשין פתיתין פתיתין · ומדרש אגדה כפתים הכל לפי מאת הבריות העני לפי חוסר מלבושיו מיקל עליו: מי יעמד · שלא יהא צונן בקרתו: (יח) ישלח דברו וימסם · לאותם פתים: ישב רוחו · רוח מערבית להשבית הקרח

מצודת דוד

לומר על כי אין מה בארץ יותר לבן מאמר להמשיל אליו וכן וקולו כקול מים רבים (יחזקאל מ״ג) וכמוהו רבים: כפור · הוא הנופל מן השמים בשחר בזמן הקור המפוזר ע״פ האדמה כאפר המפוזר ולפי שאין הכפור לבן כמו השלג לכן דמהו לאפר: (יז) משליך קרחו כפתים · ר״ל מקרים כל פני המים וכאלו השליך חתיכות קרח לכסות כל רוחב המים וארכו: לפני קרתו · לפני הקור הבא בגזרתו מי יוכל להתקיים אם לא ינחם בדברים המחממים: (יח) ישלח דברו · ר״ל ישלח המטר או חום השמש והם ממסים את השלג והכפור והקרח וכשהוא מנשב רוחו ימסו ויזלו מים: (יט) מגיד וגו׳ · מוסב על מלת שבחי שאמר בתחלת הענין לומר שבחי את ה׳ על שהוא מגיד דברי תורה ליעקב: חקיו וגו׳ · וכפל הדבר במ״ש: (כ) לא עשה כן · ליתן להם דברי התורה ולא הודיע להם המשפטים כ״א לישראל לבדם: הללויה · לזה הללו את יה:
קמח (א) הללויה · הללו את יה ואמרו הללו את ה׳ מן השמים ר״ל מן השמים ישמיעו קול ההלול: הללוהו · הללו אותו בשמי מרום וכפל הדבר במ״ש: (ב) כל מלאכיו · בתחלה אמר דרך כלל שיהללו לה׳ בשמי מרום ועתה פרטם מי הם אשר יהללו: כל צבאיו · הם הגלגלים

מצודת ציון

שלג נופל הוא בשחר בימי הקור וכן וכפור שמים מי ילדו (איוב ל״ח): (יז) קרחו · הוא הגליד הנקפה והנקרש ע״פ המים בימי הקור וכן מבטן מי יצא הקרח (שם): כפתים · ענין חתיכות כמו פתות אותה פתים (ויקרא ב׳): קרתו · מל׳ קור וצנה: (יח) וימסם · מל׳ המסה והמגה: ישב · מל׳ נשיבה והפחה כמו כי רוח ה׳ נשבה בו (ישעיה מ׳): יזלו · מל׳ הזלה ונטיפה: (כ) בל · ענינו

וְיָרֵחַ הַלְלוּהוּ כָּל־כּוֹכְבֵי אוֹר׃ ד הַלְלוּהוּ שְׁמֵי הַשָּׁמָיִם
וְהַמַּיִם אֲשֶׁר ׀ מֵעַל הַשָּׁמָיִם׃ ה יְהַלְלוּ אֶת־שֵׁם יְהוָה
כִּי הוּא צִוָּה וְנִבְרָאוּ׃ ו וַיַּעֲמִידֵם לָעַד לְעוֹלָם חָק־
נָתַן וְלֹא יַעֲבוֹר׃ ז הַלְלוּ אֶת־יְהוָה מִן־הָאָרֶץ
תַּנִּינִים וְכָל־תְּהֹמוֹת׃ ח אֵשׁ וּבָרָד שֶׁלֶג וְקִיטוֹר רוּחַ
סְעָרָה עֹשָׂה דְבָרוֹ׃ ט הֶהָרִים וְכָל־גְּבָעוֹת עֵץ פְּרִי וְכָל־
אֲרָזִים׃ י הַחַיָּה וְכָל־בְּהֵמָה רֶמֶשׂ וְצִפּוֹר כָּנָף׃ יא מַלְכֵי־
אֶרֶץ וְכָל־לְאֻמִּים שָׂרִים וְכָל־שֹׁפְטֵי אָרֶץ׃ יב בַּחוּרִים
וְגַם־בְּתוּלוֹת זְקֵנִים עִם־נְעָרִים׃ יג יְהַלְלוּ ׀ אֶת־שֵׁם יְהוָה

רש"י

יזלו מים : **קמח** (ג) כוכבי אור · כוכבי לילה : (ו) חק נתן · להם זה ישמש ביום וזה ישמש בלילה : ולא יעבור · אותו חק : (ז) תנינים · דגים גדולים : (ח) וברד · גלא"ש בלע"ז : שלג · ניי"ף בלע"ז : וקיטור · ענין שואה שקורין ברואינ"ה בלע"ז : רוח סערה · העושה את דבר ושליחותו ואמרו רבותינו שהדברים הללו היו תחלתם גנוזים בשמים ובא דוד והורידן לארץ לפי שהם מיני פורעניות ואין נאה להם להיות גנוזין

מצודת ציון

כמו לא : **קמח** (ו) לעד לעולם · כפל המלה בשמות נרדפים וכן אדמת עפר (דניאל י"ב) : חק · ענינו כמו גזרה : (ז) תנינים · הן מין דגים גדולים שבים : תהומות · עומק הים : (ח) וקיטור · הוא האד העולה מן הארץ ודומה הוא לעשן : (י) רמש · ענין הזזה ממקום למקום וכן שם רמש ואין מספר (לעיל ק"ד): (יא) לאומים · עמים :

מצודת דוד

והמזלות : (ג) כוכבי אור · הם המ[...] כוכבי לכת המאירים יותר משאר הכוכבים : (ד) שמי השמים · הם השמים העליונים אשר מעל השמים : מעל השמים · מעל השמים התחתונים: (ה) יהללו · כולם יהללו את ה' כי הוא צוה שיהיו נבראים והמה נבראו : (ו) ויעמידם · הוא מעמיד אותם לעולם : חק נתן · לכל אחד נתן חוק מתי ישמש זה ומתי ישמש זה ולא יעבור החוק ההוא : (ז) הללו את' · ר"ל מן הארץ ישמע קול ההלול : תנינים · עתה פרש מי הם אשר יהללו בארץ ואמר התנינים וכל השוכנים בתהומות . (ח) עשה דברו · המקיים גזרתו לעקור ארזים ולהפך ספינות וכדומה : (ט) וכל גבעות · הם ההרים הנמוכים : עץ פרי · אילני פירות : (י) רמש · הם קטני החיות : וצפור כנף · כל עוף בעל כנפים : (יג) יהללו · כולם

כִּי־נִשְׂגָּב שְׁמוֹ לְבַדּוֹ הוֹדוֹ עַל־אֶרֶץ וְשָׁמָיִם׃ יד וַיָּרֶם קֶרֶן
לְעַמּוֹ תְּהִלָּה לְכָל־חֲסִידָיו לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל עַם קְרֹבוֹ הַלְלוּיָהּ׃
קמט א הַלְלוּיָהּ ׀ שִׁירוּ לַיהוָה שִׁיר חָדָשׁ תְּהִלָּתוֹ בִּקְהַל
חֲסִידִים׃ ב יִשְׂמַח יִשְׂרָאֵל בְּעֹשָׂיו בְּנֵי־צִיּוֹן יָגִילוּ בְמַלְכָּם׃
ג יְהַלְלוּ שְׁמוֹ בְמָחוֹל בְּתֹף וְכִנּוֹר יְזַמְּרוּ־לוֹ׃ ד כִּי־
רוֹצֶה יְהוָה בְּעַמּוֹ יְפָאֵר עֲנָוִים בִּישׁוּעָה׃ ה יַעְלְזוּ חֲסִידִים
בְּכָבוֹד יְרַנְּנוּ עַל־מִשְׁכְּבוֹתָם׃ ו רוֹמְמוֹת אֵל בִּגְרוֹנָם
וְחֶרֶב פִּיפִיּוֹת בְּיָדָם׃ ז לַעֲשׂוֹת נְקָמָה בַּגּוֹיִם תּוֹכֵחוֹת
בַּלְאֻמִּים׃ ח לֶאְסֹר מַלְכֵיהֶם בְּזִקִּים וְנִכְבְּדֵיהֶם בְּכַבְלֵי

ר ש " י

במגוריו של הקב"ה : קמט (ו) רוממות אל בגרונם · והם לחרב פיפיות בידם : (ח) בזקים · שרשראות : (ט) משפט כתוב · ונתתי את נקמתי

מצודת דוד

יהללו את שם ה' : כי נשגב · כי לבד שמו הוא חזק ואין בכולם ערוך אליו : הודו · הדרו נראה על ארץ ושמים : (יד) וירם · הוא ירומם קרן וממשלה לעמו וירבה תהלה לכל חסידיו של בני ישראל עם הקרוב לה': הללויה · ולזה מעתה הללו את יה : קמט (א) תהלתו · שבחו יסופר בקהל חסידים : (ב) בעשיו · בעזר מי שהגדיל אותו : (ד) כי רוצה · עתה נראה לכל כי רוצה ה' בעמו ואת הענוים יפאר בישועה : (ה) בכבוד · בעבור הכבוד הבא לה' : על משכבותם · על מנוחתם כי על המשכב ינוח האדם ור"ל ירננו לה' בהיותן בארצם במנוחה : (ו) רוממות אל בגרונם · בגרונם יספרו רוממות האל וזו תהיה לחרב פיפיות בידם ר"ל עי"ז יגברו על האויב כאלו אחזו בידם חרב בעלת שתי פיות חדודה משני הצדדים : (ח) ונכבדיהם · המכובדים שבהם ·

מצודת ציון

(יד) קרן · השאילו המלה הזאת להתחזקות וממשלה על כי בעלי הקרן יתחזקו בו בהלחמם עם מי : קמט (ב) בעושיו · בהמגדל ומרומם אותו כמו ה' עשהו (לעיל ק'): יגילו · ישמחו : (ג) במחול בתוף וכנור · שמות כלי ניגון : (ד) יפאר · מל' פאר ויופי: (ה) יעלזו · ישמחו : (ו) בגרונם · בגוארם : פיפיות · חדוד החרב נקרא פה כמו ולה שתי פיות (שופטים ג') : (ז) תוכחות · ענין משפט יסורים כמו והוכח במכאוב (איוב ל"ג) : (ח) לאסור · ענין קשירה המאסר : בזקים · מין כבלים ושלשלאות כמו והוא אסור באזקים (ירמיה מ') : בכבלי · כעין

בַּרְזֶל׃ ט לַעֲשׂוֹת בָּהֶם ׀ מִשְׁפָּט כָּתוּב הָדָר הוּא לְכָל־
חֲסִידָיו הַלְלוּיָהּ׃ קנ א הַלְלוּיָהּ ׀ הַלְלוּ־אֵל בְּקָדְשׁוֹ הַלְלוּהוּ
בִּרְקִיעַ עֻזּוֹ׃ ב הַלְלוּהוּ בִגְבוּרֹתָיו הַלְלוּהוּ כְּרֹב גֻּדְלוֹ׃
ג הַלְלוּהוּ בְּתֵקַע שׁוֹפָר הַלְלוּהוּ בְּנֵבֶל וְכִנּוֹר׃ ד הַלְלוּהוּ
בְתֹף וּמָחוֹל הַלְלוּהוּ בְּמִנִּים וְעוּגָב׃ ה הַלְלוּהוּ בְצִלְצְלֵי־
שָׁמַע הַלְלוּהוּ בְּצִלְצְלֵי תְרוּעָה׃ ו כֹּל הַנְּשָׁמָה תְּהַלֵּל
יָהּ הַלְלוּיָהּ׃ חזק

נשלם ספר תהלים · תהלות לאל קדש הלולים׃

רש״י

גו' (יחזקאל כ"ה) וא"ת עדיין לא נולד יחזקאל כשאמר דוד זאת נתנבא דוד על קץ הגאולה וכשיבא הקץ כבר כתוב הוא המשפט זה ימים רבים: (ד) במנים ועוגב· מיני כלי שיר הם: (ה) בצלצלי שמע· מצלתים המשמיעים קול· שמע שם דבר הוא כמו שמע בסגו"ל ומפני האתנחתא הוא נקוד קמץ גדול ולכך טעמו למעלה תחת השי"ן:

מצודת ציון

שלשלאות: (ט) הדר· ענין יופי: קנ (א) עוזו· ענין חוזק: (ד) במנים ועוגב· שמות כלי נגון: (ה) בצלצלי שמע· הם שני כלי נחושת ומקישים זה בזה ומשמיעים קול גדול בהקשתן וכמ"ש במצלתים נחושת להשמיע (דה"א ט"ו) ובמשנה הקיש בן ארזא בצלצל (תמיד פ"ז): בצלצלי תרועה· הם החצוצרות המשמיעים הרעשת קול תרועה כי צלצל הוא ענין הרעשת קול וכן לקול צללו שפתי (חבקוק ג') שהיא הרעשה מועטת:

מצודת דוד

(ט) משפט כתוב· המשפט הכתוב ע"י יחזקאל כמ"ש ונתתי את נקמתי באדום וגו' (יחזקאל כ"ה) ואף שבימי דוד עדיין לא היה כתוב מ"מ אמר כתוב לפי שבימי הגאולה כבר יהיה כתוב: הדר הוא· המשפט הזה יהיה להדר לכל חסידיו כי הם יעשו המשפט: הללויה· לכן הללו את יה: קנ (א) הללויה· הללו את יה ואמרו הללו את האל במקום קדשו והוא עולם המלאכים: ברקיע עזו· הוא עולם הגלגלים כי שם נראה עוזו ותוקפו של המקום: (ב) בגבורותיו· בספור גבורותיו: כרוב גדלו· ר"ל כמו שגדולתו מרובה כן הללוהו הרבה: (ה) בצלצלי שמע· בכלי נגון הנקרא מצלתים המשמיע קול למרחוק: בצלצלי תרועה· המשמיעים קול תרועה: (ו) כל הנשמה וגו' הללויה· סרס המקרא לומר הללו את יה ואמרו כל מי שיש בו נשמה ונפש משכלת תהלל את יה:

א (א) אשרי האיש · ברכות י' עבודת כוכבים י"ח עקידה שער ל' וכל המזמור : ובמושב לצים · קדושין מ"א אבות ג' ט' : (ב) כי אם · עבודת כוכבים י"ט · ספר הזוהר פרשת בלק : ובתורתו יהגה · קדושין ל"א : (ג) והיה כעץ · עבודת כוכבים י"ט עקידה שער פ"ג : אשר פריו · כתובות ס"ב קמא ס"ב : ועלהו לא יבול · סוכה כ"א עבודת כוכבים שם : (ד) לא כן · עבודת כוכבים שם : (ה) על כן · סנהדרין ק' : (ו) כי יודע · עקידה שער ה' ספר הזוהר פרשת קדושים : ב (א) למה רגשו · ברכות ז' עבודת כוכבים ג' : (ב) על ה' · עבודת כוכבים שם : (ג) ננתקה וגו' · שם : (ד) יושב בשמים · שם ספר הזוהר פרשת מצורע עקרים מ"ב ט"ז : (ז) אספרה אל חק · סוכה נ"ב ספר הזוהר פרשת משפטים ופרשת בלק : (ח) שאל ממני · סוכה שם : (יא) עבדו את ה' · ברכות כ"א יומא ד' עקרים מ"ג ספר הזוהר פרשת ויחי ופרשת אחרי מות : (יב) נשקו בר · סנהדרין נ"ב : אשרי כל · ברכות י' : ג (א) מזמור לדוד · ברכות ז' ודף י' שבועות ט"ו ספר הזוהר פרשת ויצא עקידה שער מ"ז כל המזמור : (ב) ה' מה רבו צרי · ברכות א' : (ד) ואתה ה' · ספר הזוהר פ' לך לך : (ח) שני רשעים · ברכות נ"ד מגלה ט"ו סוטה י"ב : (ט) לה' הישועה · שבועות ט"ו עקרים מ"ד כ"ד ספר הזוהר פרשת אמור עקידה שער כ"ה כל המזמור : ד (ה) רגזו ואל תחטאו · ברכות ה' ספר הזוהר פ' בחקותי : (ז) רבים אומרים · עקידה נעילת שערים : ה (ד) ה' בוקר תשמע · ברכות ו' עקרים מ"ד כ"ד ספר הזוהר פ' בלק : (ה) כי לא אל חפץ · שבת כ"ג קמ"ט חגיגה י"ב סוטה מ"ב סנהדרין ק"ג נדה י"ג ספר הזוהר סוף פ' בראשית : (ח) ואני ברב · ברכות כ"ט : (יב) וישמחו כל · סוטה ג' ל"א : ו (ג) חנני ה' · עקידה שער נ"ג : (ד) ונפשי נבהלה מאד · שם : (ז) יגעתי באנחתי · סנהדרין ק' : ז (א) שגיון לדוד · מועד קטן ט"ז : (יב) ואל זועם · ברכות ז' סנהדרין ק"ה עבודת כוכבים א' ס' הזוהר פ' צו עקידה שער ס' כל המזמור : ח (ב) ה' אדונינו · שבת פ"ח ספר הזוהר פ' תרומה : (ג) מפי עוללים · סוטה ל' עקרים מ"ד כל המזמור ספר הזוהר פרשת תרומה : (ה) מה אנוש · שבת פ"ח סנהדרין דף ל"ט ספר הזוהר פרשת בלק : (ו) ותחסרהו מעט · ר"ה כ"א נדרים דף ל"ט : ט (ז) האויב תמו · הוריות י"ד : (יח) ישובו רשעים · סנהדרין ק"ה : (כא) שיתה ה' · סוטה מ"ט : י (ג) ובצע ברך · קמא צ"ד סנהדרין ו' : (ד) רשע כגובה · נדרים כ"א : (ה) יחילו דרכיו · ברכות ח' מגילה ו' : (ח) במסתרים יהרג · סנהדרין מ"ג : (ט) יארב במסתר · מציעא פ"ג : (טו) שבור זרוע · מגילה י"ז : (טז) ה' מלך · ר"ה ל"ב : (יז) תאות ענוים · עקרים פי"ז : תכין לבם · ברכות ל"א : יא (א) בה' חסיתי · סנהדרין ק"י : (ב) כי הנה · שם כ"ו ספר הזוהר פ' בלק : (ג) כי השתות · שם : (ד) ה' בהיכל · עקידה שער נ"ז : (ה) ה' צדיק · ספר הזוהר פ'

בראשית

בראשית ופרשת ויקרא ופ' כי תשא ופרשת קדושים : יב (א) למנצח על
השמינית · מנחות מ"ד ערכין י"ג עקידה שער ל"ג כל המזמור :
(ב) הושיעה ה' · סוטה מ"ח : (ד) יכרת ה' · ערכין ט"ו : (ה) אשר
אמרו · שם : (ו) משד עניים · סנהדרין ז' : (ז) אמרות ה' · ר"ה כ"א
עקרים פ"ח : יד (א) אמר נבל · שם י"ב יבמות מ"ג : (ד) אכלו עמי ·
סנהדרין ק"ד עקרים מ"ד פרק מ"ו ספר הזוהר פרשת אמור : טו (א) ה'
מי יגור · מכות כ"ד עקרים מ"ג פרק י' : (ב) הולך תמים · מכות שם
עקידה שער ק' : ודבר אמת · שם : (ג) לא רגל · מכות שם : לא עשה
לרעהו · עקידה שער ק' : (ד) נבזה בעיניו · סנהדרין מ"ז מכות כ"ד :
(ה) כספו לא נתן · מכות כ"ד מציעא ע"א : עשה אלה · מכות שם
עקידה שער י"ז כל המזמור : טז (ב) אמרת לה' · מנחות נ"ג :
(ג) לקדושים אשר וגו' · אבות י"ג מנחות שם : ואדירי כל חפצי · מנחות
שם : (ד) בל אסיך · סנהדרין ע' : (ח) שויתי ה' · שם כ"א כ"ב :
(ט) שמח לבי · עקידה שער י"ז : אף בשרי · מציעא פ"ג בתרא י"ז : (י) כי
לא תעזוב · עירובין י"ט יומא פ"ו : (יא) שבע שמחות · ערכין י"ג עקרים
מ"ב פ"ל : יז (ג) בחנת לבי · סנהדרין ק"ז : (יד) ממתים ידך · ברכות
ה' ודף ס"א : (טו) אני בצדק · בתרא י' ספר הזוהר פ' נח : יח (יא) וירכב
על כרוב · ר"ה ל"ב : (יב) ישת חשך · חגיגה י"א : חשכת מים · תענית
י' : (יד) ועליון יתן קולו · ספר הזוהר פרשת וישב : (כד) ואשתמר
מעוני · ס' הזוהר אדרא נשא : (כו) עם חסיד · נדרים ל"ב : (לא) אמרת
ה' · יומא ע"ב : מגן הוא · עקרים כ"א : (לג) המאזרני חיל · יומא מ"ז
נדה ל"א : (לו) וענותך תרבני · עקידה שער א' : (לז) תרחיב צעדי ·
סנהדרין צ"ה : (מז) חי ה' · ספר הזוהר פ' ויצא ופרשת מקץ :
יט (א) למנצח מזמור לדוד · פסחים קי"ט עקידה נעילת שערים כל המזמור
ספר הזוהר פרשת בראשית ופ' תרומה כל המזמור עקרים מ"ג פ"ג רוב
המזמור : (ב) השמים מספרים · כתובות ה' : (ו) והוא כחתן · ספר
הזוהר פרשת בהעלותך : (ח) תורת ה' · קדושין ל' עקרים מ"ג פרשה
כ"ה עקידה שער מ"ט ונעילה : עדות ה' · יומא ע"ב : (ט) פקודי ה' ·
שם תענית ל' ערכין י"א עקרים פ"א כל ג' פסוקים עקידה שער מ"ו :
(י) יראת ה' · יומא שם : (יג) שגיאות מי יבין · סנהדרין ק"ז : (יד) גם
מזדים · שם : (טו) יהיו לרצון · ברכות ד' ס' הזוהר פרשת וישלח עקרים
פ' כ"ג : כ (ב) יענך · ברכות ס"ד עקידה שער ע"ב כל המזמור ספר
הזוהר פרשת שלח לך : (ח) אלה ברכב · עקידה מבוא שערים :
כא (ב) ה' בעזך · ספר הזוהר פרשת פקודי : (ג) תאות לבו · עירובין
כ"ד : (ה) חיים שאל · סוכה כ"ב · ספר הזוהר פרשת וישלח : (יג) תכונן
על פניהם · עקידה שער י"ב : כב (א) אילת השחר · יומא כ"ט ספר
הזוהר פרשת ויקרא : (ב) אלי אלי · עקרים פ' ט"ו : (ג) אלהי אקרא ·

מגילה ד' ודף ס"ו : (ז) ואנכי תולעת · חולין פ"ט : (כ) ואתה ה' · ספר הזוהר פ' ויקרא ופרשת תצוה : (כא) הצילה מחרב · מגילה ט"ו : (כב) הושיעני מפי · שם : (כד) יראי ה' · עקידה שער מ"ד : (ל) לפניו יכרעו · נדה ל' : (לא) זרע יעבדנו · סוטה כ' סנהדרין ק"י : (לב) יבאו ויגידו · סנהדרין שם : **כג** (א) מזמור לדוד · פסחים קי"ז : ה' רעי לא אחסר · שם קי"ח ס' הזוהר פרשת תרומה : (ד) גם כי אלך · שם קי"א : (ה) תערך לפני · יומא ע"ו ספר הזוהר פרשת תרומה : **כד** (א) לדוד מזמור · פסחים קי"ז : לה' הארץ · ברכות ל"ה שבת קי"ט ר"ה ל"א גיטין מ"ז חולין קל"ט ערכין י"א וי"ב תמיד ל"ג עקידה שער א' כל המזמור ס' הזוהר פ' נח ופרשת תזריע : (ב) כי הוא על ימים · בתרא ע"ד : (ג) מי יעלה · ספר הזוהר פ' ויקהל : (ד) נקי כפים · נדה ל' עקרים מ"ב פ' ל' ס' הזוהר פ' ויצא : (ה) ישא ברכה · חגיגה י"ב : (ו) זה דור · ערכין י"ז : (ז) שאו שערים · שבת ל' פסחים נ"ז ר"ה ל"ב סנהדרין ק"ז ספר הזוהר פ' פנחס : (ח) מי זה · ר"ה שם סנהדרין שם ה' : ה' עזוז · שבת שם : (ט) שאו שערים · ר"ה שם מועד קטן ט' סנהדרין ק"ז כריתות כ"ח שבת ל' : (י) מי הוא זה · שם ר"ה ל"ב : **כה** (א) אליך ה' · ס' הזוהר פ' לך לך וס' במדבר : (ב) אלהי בך בטחתי · עקרים פ' מ"ו : (ו) זכר רחמיך · חגיגה י"ב ס' הזוהר פ' שמיני : (ז) חטאות נעורי · עקידה שער כ"ז : (ח) טוב וישר · מכות י"ב עקידה שער ס"ו : (יב) מי זה האיש · עקרים מ"ד פ"ט : (יד) סוד ה' · שבת פ"ז · חגיגה ג' סוטה ד' ודף י' סנהדרין מ"ח נדה כ' ידים ע"ה ס' הזוהר פרשת פקודי : (טז) פנה אלי · ספר הזוהר פרשת לך לך : **כו** (ב) בחנני ה' · סנהדרין ק"ז : (ו) ארחץ וגו' · ברכות ט"ו ס' הזוהר פ' ויצא : (ח) ה' אהבתי · מגילה כ"ט : (ט) אל תאסוף · עקידה שער כ"ב : (יא) ואני בתומי · סנהדרין פ"ט עקידה מבוא שערים כל המזמור : **כז** (א) ה' אורי · ס' הזוהר פ' ויחי ופרשת במדבר : (ג) בזאת אני בוטח · ספר הזוהר פ' מקץ : (ח) לך אמר לבי · ס' הזוהר פ' אמור : (יג) לולא האמנתי · ברכות ד' עקידה שער ע' : (יד) קוה אל ה' · ברכות ל"ב עקידה שער ק' עקרים מ"ד פ' מ"ח : **כח** (ה) יהרסם וגו' · עקידה שער כ"ב : **כט** (א) הבו לה' בני · ברכות כ"ח סוכה כ"ה ר"ה ל"ב מגילה י"ז עקידה שער י"ד כל המזמור : הבו לה' כבוד ועוז · מגילה שם : (ב) השתחוו לה' · ברכות כ"ה : (ג) קול ה' על המים · פסחים קי"ב ס' הזוהר פ' נח : אל הכבוד · ברכות כ"ח : (ד) קול ה' בכח · פסחים קי"ב : (ה) קול ה' שובר ארזים · שם : (ז) קול ה' חוצב · שם : (ח) קול ה' יחיל · שם ר"ה ל"ב : מדבר קדש · שבת פ"ט : (ט) קול ה' יחולל · פסחים קי"ב עקרים מ"ב פ' י"ד : ובהיכלו כלו · זבחים קט"ז : (י) ה' למבול · שם : (יא) ה' עוז לעמו יתן · ברכות ו' ודף ס"ד זבחים שם עקידה שער י"ג עקידה פרק אחרון : ה'

יברך · מגילה י"ח עוקצין ע"ח : **ל** (ב) ארוממך · בכורים פ"ט שבועות
פ"ו : (ו) כי רגע · ברכות ז' סנהדרין ק"ה עבודה כוכבים ד' : (יב) הפכת
מספדי · ברכות ל"ה : (יג) למען יזמרך · מגילה ד' : **לא** (ו) בידך
אפקיד רוחי · ברכות ה' ספר הזוהר פרשת במדבר : (יא) כשל בעוני ·
גיטין ס' : (יג) נשכחתי כמת מלב · ברכות נ"ח : (יט) תאלמנה שפתי ·
מגילה ע"ב : (כ) מה רב טובך · סוטה ל"א ספר הזוהר פ' בראשית
ופרשת תרומה ופ' פקודי ופ' אמור ופ' שלח לך : (כה) חזקו ויאמץ · עקרים
מ"ט : **לב** (א) לדוד משכיל · פסחים קי"ז ספר הזוהר פרשת נח ופרשת
אמור : נשוי פשע · ברכות ל"ד יומא פ"ו ופ"ז : (ב) אשרי אדם · ספר
הזוהר פרשת נשא : (ה) חטאתי אודיעך · עקידה שער פ"ג עקרים מ"ד
פכ"ו ספר הזוהר פרשת ויקרא : (ו) על זאת · ברכות ח' ספר הזוהר
סוף פרשת אחרי מות : (ז) אתה סתר לי · ספר הזוהר פרשת וישלח :
(ט) אל תהיו וגו' · ספר הזוהר פרשת קדושים : (יא) שמחו בה' · ספר
הזוהר פרשת אמור : **לג** (א) רננו צדיקים · סוטה ט' עקידה שער כ"ד כל
המזמור : (ב) הודו לה' · ערכין י"ג : (ג) שירו לו · שם : (ד) כי ישר ·
עקידה שער נ"ב : (ה) אהב צדקה · סוכה מ"ט עקרים מ"ד פ"ט :
(ו) בדבר ה' · שבת קי"ע ר"ה ל"ב מגילה כ"א חגיגה י"ד : (ז) כנס כנד ·
יומא ט' תענית א' סנהדרין ק"ג עקידה שער י"ד : (טו) היוצר יחד · ר"ה
י"ח עקידה שער י' : (יח) הנה עין ה' · ספר הזוהר אדרא נשא עקרים מ"ב
שמ"ת : **לד** (א) לדוד בשנותו · ספר הזוהר פ' תרומה עקידה שער כ"ו :
(ב) אברכה את ה' · ספר הזוהר פ' בלק ופרשת דברים : (ד) גדלו לה' ·
ברכות מ"ח ודף מ"ט : (ח) חנה מלאך ה' · יבמות ק"ב מנחות מ"ג ס'
הזוהר פרשת וישלח : (י) יראו את ה' · עקידה שער נ"ב : (יא) כפירים
רשו · ס' הזוהר פ' פינחס : (יג) מי האיש · עבודת כוכבים י"ט עקידה
שער ז' ספר הזוהר פרשת שמיני : (יד) נצר לשונך · עבודת כוכבים שם
ספר הזוהר פרשת משפטים : (טו) בקש שלום · ברכות ז' יבמות ק"ט קדושין
מ' : (טז) עיני ה' · ס' הזוהר פרשת תשא ופרשת ויקהל ופרשת פקודי :
(יט) קרוב ה' · עקרים מ"ג פכ"ד : (כ) רבות רעות צדיק · ס' הזוהר פ'
וישב : (כב) תמותת רשע · סנהדרין פ"א : **לה** (י) כל עצמותי · ברכות
כ"ה ספר הזוהר פרשת תרומה ופ' ואתחנן : (יג) ואני בחלותם · ברכות
י"ב : (טו) ובצלעי שמחו · מגילה כ"ט סנהדרין ק"ז : (טז) בחנפי לעגי
מעוג · סנהדרין כ"ב : **לו** (ב) נאם פשע · בכורות ס"א עקידה שער ע"ג :
(ג) כי החליק · עקידה שם : (ז) צדקתך וגו' · נדרים ל"ז חולין ס"ג
ערכין ח' עקידה שער מ"ד ס' הזוהר פ' אמור ופ' נשא : משפטיך וגו' ·
חולין שם : אדם ובהמה · שם ה' : (ח) מה יקר · סוכה מ"ט עקרים מ"ב
פ' ט"ו : (ט) ירויון מדשן · סנהדרין ק' : (י) כי עמך · חגיגה י"ב ס'
הזוהר פרשת לו : **לז** (א) אל תתחר · ברכות ז' מגילה ו' ספר הזוהר
פרשת

פרשת ויחי : (ג) נשא נס׳ · ספר הזוהר פ׳ בהר סיני : (ד) והתענג על
ה׳ · שבת קי״ח עקידה שער ס״ח ספר הזוהר פרשת פינחס : (ה) גול על
ה׳ · עקרים מ״ד פי״ז ופרק כ״ד : (ז) דום לה׳ · גיטין ז׳ זבחים קט״ז :
אל תתחר · עקידה שער ס״ז : (ח) הרף מאף · נדרים ל״ב : (יא) וענוים
יירשו ארץ · סוכה כ״ט : (יד) חרב פתחו · עקרים פ״ט : (יט) לא יבושו ·
מציעא ק״ו : (כא) לוה רשע · בתרא מ״ה אבות ז׳ : (כה) נער הייתי ·
יבמות ס״ז ספר הזוהר פ׳ ויצא : (לב) צופה רשע · סוכה נ״ב קדושין ל׳
עקרים מ״ד פכ״ח : (לג) ה׳ לא יעזבנו · ברכות ח׳ סוכה שם קדושין שם :
(לד) קוה אל ה׳ · עקרים מ״ד פ׳ כ״ט : **לח** (ד) אין מתם · עקידה
שער כ״ט : (יא) לבי סחרחר · גיטין ע״א : (יד) ואני כחרש · חגיגה ג׳
גיטין ע״א : (יח) כי אני לצלע · סנהדרין ק״ז · עקידה כל המזמור :
לט (ב) אמרתי וגו׳ · גיטין ז׳ ספר הזוהר פרשת פינחס : (ג) נאלמתי
וגו׳ · ברכות ה׳ ספר הזוהר פ׳ בראשית : (ה) הודיעני ה׳ · שבת ל׳
ספר הזוהר פ׳ נח ופ׳ ויחי : (ו) הנה טפחות · עקידה שער ס״ז :
(ז) אך בצלם · ס׳ הזוהר פ׳ אמור : (יג) שמעה תפלתי · ברכות ל״ב
מציעא נ״ט ספר הזוהר פרשת חיי שרה : **מ** (ב) ויט אלי · עקרים מ״ד פ׳
מ״ה : (ג) ויעלני מבור · עירובין י״ט מקוואות ס״ה : (ו) רבות עשית ·
יבמות ע״ז : (ח) אז אמרתי · שם גיטין ס׳ : (י) בשרתי צדק · עירובין
ק״ג : **מא** (ב) אשרי משכיל · נדרים מ׳ ס׳ הזוהר פ׳ בראשית ופ׳
בשלח ופרשת פקודי : (ג) ה׳ ישמרהו · שם : (ד) ה׳ יסעדנו ·
שבת י״ב נדרים שם : כל משכבו · נדרים מ״א : (ו) מתי ימות ·
סנהדרין מ״ג : (י) גם איש שלומי · סנהדרין ז׳ ודף ק״ו :
(יד) ברוך ה׳ אלהי · יומא ס״ט : **מב** (ב) כאיל תערג · ספר הזוהר פ׳
ויקהל ופ׳ אחרי מות ופרשת פינחס עקידה שער נ״ב כל המזמור : (ג) מתי
אבוא · סנהדרין מ״ג : (ח) תהום אל תהום · תענית כ״ה : (ט) יומם
יצוה · תענית י״ב עבודת כוכבים ג׳ : **מג** (א) שפטני · עקידה שער ק׳
כל המזמור : **מד** (ב) אלהים באזנינו · תענית כ״ד עקרים פ׳ מ״ו ומ״א
פ׳ י״ט כל המזמור : (ה) אתה הוא מלכי · ס׳ הזוהר פ׳ ויצא : (ז) כי
לא בקשתי · בתרא קכ״ג עקידה שער ל״ב : (יג) תמכור עמך · תמורה
ל׳ : (יח) כל זאת · ס׳ הזוהר פ׳ ויקרא : (כא) אם שכחנו · ס׳
הזוהר פ׳ ויקרא : (כב) הלא אלהים · עקידה שער י״ד : (כג) כי עליך ·
גיטין נ״ז : (כד) עורה למה תישן · סוטה מ״ח ס׳ הזוהר אדרא נשא :
מה (א) למנצח · עקידה שער ח׳ כל המזמור : (ב) רחש לבי · מנחות
ה׳ ס״ג : אומר אני · עקידה שער נ״ז : (ד) חגור חרבך · שבת ס״ג ס׳
הזוהר פרשת ויחי : (ה) והדרך צלח רכב · שבת שם מנחות פ״ח : (ו) חציך
שנונים · קדושין ל׳ : (ז) כסאך אלהים · עקרים מ״ב פ״כ : (י) בנות
מלכים · ר״ה ד׳ ועבודת כוכבים ס״ה : (יא) שמעי בת · חגיגה ט״ז :

כג

(יד) כל כבודה · יבמות ע"ז שבועות ל' ספר הזוהר פרשת ויחי : (יז) תחת אבותיך · בתרא ס"ה ודף קנ"ט הוריות ו' תמורה ע"ו : **מו** (א) למנצח לבני קרח · ס' הזוהר פ' ויצא : (ג) על כן · סנהדרין ל"ב : (ט) לכו חזו · ברכות ז' ספר הזוהר פ' בראשית הוא קורא בפסוק אלהים ואנו קוראים יהוה : **מז** (ד) ידבר עמים · שבת ס"ג מכות י"א : (ו) עלה אלהים · עקידה שער ס"ג : (ז) זמרו אלהים · ר"ה ל"ב : (ח) כי מלך · שם : (י) נדיבי עמים · סוכה מ"ט חגיגה ג' : **מח** (א) שיר מזמור · ספר הזוהר פרשת אחרי מות : (ב) גדול ה' · ר"ה כ"א תמיד ל"ו ספר הזוהר פרשת ויקרא : (ג) יפה נוף · ר"ה כ"ז ספר הזוהר פ' ויגש ופרשת פקודי : **מט** (ב) האזינו · חולין קכ"ז עקידה שער כ"ה : (ו) למה אירא · ספר הזוהר פרשת מקץ : עון עקבי · עבודת כוכבים י"ח : (י) ויחי עוד · חגיגה ה' : (יא) כי יראה · שם : ועזבו · גיטין מ"ז : (יב) קרבם בתימו · מועד קטן ט' : (יג) ואדם ביקר · שבת קנ"א סנהדרין ל"ח : נמשל כבהמות · סנהדרין שם : (יד) זה דרכם · שבת ל"א : **נ** (א) מזמור לאסף · יומא כ"ד ס' הזוהר פרשת אחרי מות : ממזרח שמש · עקידה שער כ"ז כל המזמור : (ב) מציון מכלל יופי · יומא שם : (ד) יקרא · סנהדרין צ"ב : (ה) אספו לי · שם ק"ח ודף ק"י : (י) כי לי · מנחות ק"י : (יא) ידעתי · שם : (יב) אם ארעב · שם : (יג) האוכל בשר · עקרים פכ"א : (טז) ולרשע אמר · סוכה כ"ה חגיגה ט"ו סנהדרין ק"ז : **נא** (ג) חנני אלהים · עקרים פכ"ו : (ה) כי פשעי · יומא ע"ו ספר הזוהר פ' נח : (ו) לך לבדך · סנהדרין ק"ז עקידה שער ס"ג ספר הזוהר פרשת משפטים : (ז) הן בעוון וגו' · נדה ל"א עקידה שער ס"ג : (ח) הן אמת · עקרים פט"ז : (ט) תחטאני באזוב · סנהדרין ק"ז חולין כ"ז נדה ל"א : (יב) לב טהור · סוכה נ"ב ספר הזוהר פרשת וישב : (יד) השיבה לי · יומא כ"ג : ורוח נדיבה · עקרים פכ"ח : (טו) אלמדה וגו' · סנהדרין ק"ו : **נב** (ז) גם אל · שבועות ל"ו עקידה שער כ"ב : (ח) ויראו צדיקים · סנהדרין שם : (יא) אודך לעולם · ס' הזוהר פ' ויקרא : **נד** (ב) בבוא הזיפים · סוטה מ"ח : (ט) כי וגו' · עקרים מ"ד פ' מ"ד : **נה** (יד) ואתה אנוש · סנהדרין שם אבות י"ב : (טו) אשר יחדו · יומא כ"ג ודף כ"ה סנהדרין ק"ז : (יח) ערב ובקר · ברכות כ' ודף ל"א ס' הזוהר פרשת תרומה : (יט) פדה בשלום · ברכות ה' ודף כ"ה : (כ) אשר · בתרא קט"ו : (כג) השלך וגו' · ר"ה כ"ז מגילה י"ח : (כד) אנשי דמים · סנהדרין ס"ט ודף ק"ו אבות י"ב : **נו** (א) על יונת · סוטה י' : (ט) נדי ספרתה · שבת ק"ה : (יא) באלהים אהלל · ברכות כ"ט : **נז** (א) לדוד מכתם · ברכות י' : (ט) עורה כבודי · שם ד' סנהדרין ט"ז : (יא) כי גדול · פסחים כ' עקידה שער י"ז : **נח** (ב) האמנם · חולין פ"ט : (ד) זרו · יומא ח' פ"ג : (ט) כמו שבלול · מועד קטן ו' :

ישמח

(יא) ישמח צדיק · סוטה י"ג : **נט** (ז) ישובו לערב · סנהדרין ק"ס :
ס (א) על שושן · ספר הזוהר פרשת פינחס : (ט) לי גלעד · שם ק"ב :
יהודה מחקקי · יבמות ס"ב : (י) מואב סיר · סנהדרין שם ספר הזוהר
פרשת בלק : (יב) סלה אתה · גיטין נ"ז : **סא** (א) אגורה באהלך · יבמות
צ"ו בכורות ל"א : (ח) ישב עולם · עירובין פ"ו : **סב** (ב) אל אלהים
דומיה · עקרים פכ"ד : (ד) עד אנה · סנהדרין ק"ט : (ח) על אלהים ·
עקרים שם שם פמ"ו : (יב) אחת דבר · סנהדרין נ"ד : (יג) ולך ה' · ר"ה
י"ז עקידה שער י"ז עקרים פ"ד פנ"ח ספר הזוהר פרשת בראשית ופרשת
ויקרא : **סג** (ב) אתה אשחרך · ספר הזוהר פרשת תרומה ופרשת ויקרא :
(ה) כן וגו' · ברכות ט"ז : (ו) כמו וגו' · שם : (ט) דבקה וגו' · ספר
הזוהר פרשת ויצא עקרים פי"ד : (יב) והמלך וגו' · שבת ל"ג : **סה** (ב) לך
דמיה · עירובין י"ב מגילה י"ח עקרים מ"ד פמ"ט ס' הזוהר פ' בראשית :
(ג) שומע תפלה · ספר הזוהר פ' ויצא : (ה) אשרי וגו' · ספר הזוהר
פרשת לך לך ופרשת חיי שרה : (ז) מכין הרים · תענית ב' ודף ט'
חגיגה י"ב : (י) פקדת · תענית ח' : (יא) תלמיה רוה · שם ד' ו' ודף
ס' כתובות י' : (יד) לבשו וגו' · ר"ה ח' ודף י"א : **סו** (יב) הרכבת
וגו' · ברכות ו' מגילה י"א מציעא ע"ה : (יג) אבוא וגו' · חגיגה ז' :
(יח) און וגו' · קדושין מ' : (כ) ברוך וגו' · ברכות ה' : אלהים וגו' ·
עקידה שער ע"ז כל המזמור ס' הזוהר פ' יתרו : **סח** (ג) כהנדף עשן ·
עקידה שער פ"ז : (ד) וצדיקים וגו' · שם (ה) סלו וגו' · מגילה נ"א ס'
הזוהר פ' תרומה : (ו) אבי וגו' · שם : (ז) אלהים מושיב · סנהדרין
כ"ב : מוציא וגו' · סוטה מ' : (ח) אלהים וגו' · עקידה שער מ"ד :
(י) גשם וגו' · שבת פ"ח חגיגה י"ב ס' הזוהר פ' וישב : (יא) חיתך וגו' ·
עירובין כ"ד : (יג) מלכי וגו' · שבת שם : ונות וגו' · ברכות ס' :
(יד) אם וגו' · סוטה י"א : כנפי וגו' · ברכות דף נ"ג שבת דף מ"ט
ודף ק"ל סנהדרין ק"ס: (טו) בפרש שדי · ברכות פ"ז : (יז) למה וגו' ·
מגילה דף כ"ט : (יח) רכב וגו' · עבודת כוכבים ג' עקידה שער מ"ד :
(יט) עלית וגו' · שבת פ"ט ספר הזוהר פרשת בלק : (כ) ברוך וגו' · ברכות
מ' בילה ט"ו סנהדרין ק' : (כא) למות וגו' · ברכות ח' : (כג) אמר
וגו' · גיטין נ"ז ס' הזוהר פרשת בלק : (כו) קדמו וגו' · נדרים ל"ז :
(כז) במקהלות וגו' · ברכות מ"ט כתובות ז' סוטה ל"א : (כח) שם בנימן ·
סוטה ל"ז : (נא) גער וגו' · פסחים קי"ח : (לב) יאתיו וגו' · שם :
(לו) נורא וגו' · זבחים קט"ז : **סט** (ב) הושיעני וגו' · סוטה ל"ז : כי
וגו' · זבחים כ"ד : (יד) ואני וגו' · ברכות ה' ספר הזוהר פרשת תרומה :
(טז) אל וגו' · סוטה ל"ז : (כב) ויתנו וגו' · חולין פ"ז : (כט) ימחו ·
ר"ה ט"ז : (לב) ותיטב וגו' · שבת כ"ח ר"ה כ"ו עבודת כוכבים ח' חולין
ס' : **ע** (ס) יבושו וגו' · עקרים פ' ט"ו : **עא** (ד) אלהי וגו' · יומא

דף ל״ט קדושין נ״ג : (ו) שמעי וגו׳ · יומא פ״ה סוטה מ״ה נדה ל״א :
(ח) ימלא וגו׳ · ברכות כ״א : (יא) לאמר וגו׳ · סוטה ג׳ כ״א : (יד) ואני
תמיד · עקרים פ׳ מ״ה : עב (א) לשלמה וגו׳ · עקידה שער נ״ו :
(ד) ישפט וגו׳ · שם שער ל״ב : (ה) ייראוך וגו׳ · ברכות י׳ ודף ל״א
שבת קי״ח סנהדרין צ״ח עקרים מ״ד פרק מ״ו ספר הזוהר פרשת ויקהל :
(טו) יחי וגו׳ · שבת ל׳ כתובות קי״א : ירעש וגו׳ · יומא כ״א ודף ל״ט
כתובות שם : ויציצו וגו׳ · כתובות שם סנהדרין ג׳ : (יז) לפני שמש ·
פסחים נ״ד נדרים ל״ט סנהדרין צ״ח : (יח) עשה נפלאות · נדה ל״א :
(יט) וברוך שם · שם : (כ) כלו תפלות · פסחים קי״ז : עג (א) מזמור
לאסף · ספר הזוהר פרשת מקץ עקרים פ״ד כל המזמור שבת כ״א : (ד) כי
וגו׳ · שבת ל״א : (ז) יצא וגו׳ · בכורות ל״ח : (ט) שתו · ערכין ט״ו :
(יז) עד וגו׳ · מליצה פ״ז : (כז) הצמתה כל · סנהדרין ק״ו : עד (ד) שאגו
וגו׳ · גיטין נ״ו : (ה) יודע וגו׳ · סנהדרין צ״ו : (ו) ועתה פתוחיה
יחד · שם : (יא) למה וגו׳ · מנחות כ״ו : עה (ח) כי אלהים · ספר
הזוהר פרשת ויקרא : (יא) וכל קרני · מגילה י״ז : עו (ט) משמים
וגו׳ · שבת פ״ח עבודה כוכבים ג׳ : עז (ו) חשבתי וגו׳ · עקידה שער
כ״א : (יא) ואמר · שם : (טו) גאלת · סנהדרין י״ט : (יט) קול רעמך ·
ברכות נ״ט : עח (א) האזינה עמי · עקידה שער מ״א : (כג) ויצו וגו׳ ·
יומא ע״ו חגיגה י״ב סנהדרין ק׳ : (כד) וימטר וגו׳ · יומא שם חגיגה
שם סנהדרין שם: (כה) לחם וגו׳ · יומא ע״ה וימטר וגו׳ · שם : (כט) ויאכלו
וגו׳ · עקידה שער ע״ט : (לו) ויפתוהו וגו׳ · תענית ח׳ : (לז) ולבם
וגו׳ · שם : (לח) והוא וגו׳ · שם קדושין ל׳ : (לט) ויזכור וגו׳ · ר״ה
ל״ב : (נד) ויביאם · אבות י״ג : (ס) ויטש וגו׳ · זבחים קי״ח : (סז) וימאס
וגו׳ · שם : עט (א) מזמור לאסף · קדושין ל״א : אלהים באו · סנהדרין
צ״ז : (ב) נתנו את · שם : (ח) אל תזכר · ס׳ הזוהר פ׳ ויחי : (ט) עזרנו ·
עקרים פ׳ מ״ז : פ (ג) לפני וגו׳ · מגילה ט״ז עקידה שער ע״ז כל
המזמור : (ו) האכלתם לחם · סנהדרין נ״ו : (ט) גפן וגו׳ · חולין נ״ב :
(יד) יכרסמנה וגו׳ · פסחים קי״ח קדושין ל׳ : פא (ב) הרנינו וגו׳ ·
ר״ה דף ל׳ ודף ל״א תמיד ל״ג : (ג) שאו זמרה · ערכין י״א : (ד) תקעו
וגו׳ · ביצה ט״ו ר״ה ח׳ ודף י״א ודף ל״ד סנהדרין י״א ודף נ״ו עקידה
שער ס״ז ספר הזוהר פ׳ ויקרא ופרשת תצוה ופ׳ אמור ופרשת פינחס :
(ה) כי חק · ביצה שם ר״ה שם ודף כ״א סנהדרין י״א : (ו) עדות וגו׳ ·
ר״ה י״א סוטה י״א ודף ל״ו : (ז) הסירותי וגו׳ · סוכה נ״ה ר״ה י״א ודף ל׳ :
(י) לא יהיה · שבת ק״ה ספר הזוהר פ׳ ויקרא ופ׳ אמור : (יא) הרחב פיך ·
ברכות נ׳ : פב (א) אלהים נצב · ברכות ו׳ ר״ה ל״א סנהדרין ו׳ ודף
ז׳ אבות ה׳ תמיד ל״ו עקידה שער מ״ג כל המזמור : בקרב אלהים · סוטה
מ״ו אבות ה׳ : (ג) עני ורש · חולין קל״ד : (ה) ימוטו · סוכה נ״ה :

(ו) אני וגו׳ · עבודת כוכבים ה׳ : פג (ב) אלהים וגו׳ · עקרים פכ״א :
פד (ב) מה וגו׳ · מנחות דף נ״ג : (ג) נכספה וגם · ספר הזוהר פ׳
ויחי : (ד) גם צפור · ס׳ הזוהר פ׳ שלח ופ׳ בלק : (ה) אשרי וגו׳ ·
נדה ל״ב סנהדרין ל״א : (ו) אשרי אדם · ס׳ הזוהר פ׳ תולדות : (ז) עוברי
וגו׳ · עירובין י״ט : (ח) ילכו מחיל · ברכות ס״ד מועד קטן כ״ט :
(יא) כי טוב · שבת ל׳ מכות י׳ : (יב) כי שמש · סוטה י׳ ס׳ הזוהר פ׳
ויקרא : פה (ב) רצית ה׳ · תענית ז׳ · עקרים פרק כ״ד : (ג) נשאת
וגו׳ · שם : (יב) אמת מארץ · שם ח׳ בתרא י״א עקידה שער ס״ו : (יד) צדק
לפניו · ברכות י״א : וישם וגו׳ · ס׳ הזוהר פ׳ בראשית : פו (יא) הורני ·
ספר הזוהר פרשת משפטים : (טו) פנה אלי · ספר הזוהר פרשה קדושים :
(יז) עשה עמי · שבת ל׳ סנהדרין ק״ז : פז (ב) אהב ה׳ · ברכות ח׳ :
(ה) ולציון וגו׳ · כתובות ע״ה עקידה שער ע״ה ספר הזוהר פרשה ל״ו :
פח (א) למנצח וגו׳ · בתרא ע״ז : (ב) ה׳ אלהי · ספר הזוהר פרשת
ויגש : (ד) כי שבעה · עקרים פ״ב : (ו) במתים וגו׳ · שבת ל׳ ודף קנ״א
נדה ס״א : (יב) היספר · עירובין י״ט : (טז) עני אני · סנהדרין ק״י :
פט לאיתן וגו׳ · בתרא ט״ו ספר הזוהר פרשת ויחי ופרשת משפטים
עקידה שער ה׳ כל המזמור עקרים פ״ב כל המזמור : (ג) כי אמרתי ·
סנהדרין נ״ח : (ח) אל נערץ · יבמות קכ״א ב״ק נ׳ : (ט) מי כמוך ·
גיטין נ״ו : (י) אתה מושל · ספר הזוהר פ׳ נ״ח : (יג) צפון וימין ·
בתרא כ״ה : (טו) צדק וגו׳ · עקידה שער ס״ז : (טז) אשרי העם · עקידה
שם ס׳ הזוהר פרשת ויקרא ופרשת בהעלותך : (כ) אז דברת · עבודת
כוכבים ב׳ : (כא) מצאתי דוד · יבמות ע״ז : (לג) ופקדתי בשבט · שבת
נ״ה יומא פ״ז : (לז) זרעו וגו׳ · עקידה שער נ״א : (לח) כירח יכון וגו׳ ·
שם : (נב) אשר וגו׳ · סנהדרין צ״ז : צ (א) תפלה למשה · שם פ׳ י״א
עקידה שער נ״ט כל המזמור : אדני מעון · מגילה כ״ט עקרים פי״ז :
(ב) בטרם וגו׳ · פסחים נ״ד נדרים ל״ט : (ג) תשב אנוש · פסחים שם
נדרים שם : (ד) כי אלף שנים · סנהדרין צ״ז : (י) ימי וגו׳ · שבת פ״ט
פסחים נ״ד מועד קטן כ״ח חגיגה י״א יבמות ס״ו ספר הזוהר פרשת
בראשית ופרשת ויחי עקרים מ״ד פ׳ ל״ז כל ב׳ המזמורים מזמור ל׳ ומזמור
נ״א : (יא) וכיראתך וגו׳ · תענית ח׳ : (יב) ונביא לבב · בתרא י״ב :
(טו) שמחנו · סנהדרין צ״ט : (יז) ויהי נעם · הקדמת ספר עקרים ס׳
הזוהר פרשת יתרו עקידה שער ס׳ פי׳ כל המזמור : צא (א) ישב בסתר ·
סוטה מ׳ שבועות ט״ו : (ב) ומצודתי וגו׳ · עקרים מ״ד פ׳ כ״ב :
(ז) יפול וגו׳ · ברכות ו׳ יומא כ״ג שבועות ט״ו : (ט) כי אתה ה׳ ·
שם : (י) לא תאנה · ספר הזוהר פרשה וישלח ברכות נ״ה סנהדרין ק״ג :
ונגע לא · שבועות ט״ו : (יא) כי מלאכיו · חגיגה ט״ז ספר הזוהר תחלת
פרשה וישלח תענית י״א סנהדרין ק״ג : (יג) על שחל · שם : (יד) כי בי ·

שם : (טו) יקראני · שם : עמו אנכי · תענית ט"ז : (טז) ארך ימים · סנהדרין שם עקידה שער נ"ד ספר הזוהר פרשת תרומה : **צב** (א) מזמור שיר · ר"ה ל' סנהדרין ל"ו [בראשית רבה סוף פרשה כ"ב קהלת רבה פ' א' סבל הכלים · זוהר תרומה ד' קל"ח פסיקתא רבתי פיסקא מ"ו פרקי דר' אליעזר פרק י"ז אותיות דר' עקיבא מדרש תהלים ל"ה ויקרא פ"י] תמיד ל"ג עקידה שער ל"ט כל המזמור : (ג) להגיד וגו' · ברכות י"ב : (ד) עלי עשור · ערכין נ"א : (ה) כי שמחתני · ספר הזוהר פרשת בראשית : (ז) איש בער · עקרים פרק י"ב : (ח) בפרוח רשעים · ספר הזוהר פרשת פקודי ופרשת אחרי מות : (יב) בקמים וגו' · עקידה שער ס"ה : (יג) צדיק כתמר · תענית כ"ה בתרא פ' ספר הזוהר פרשת לך לך ופרשת ויקרא : (טו) עוד ינובון · קדושין ד' פ"ב : **צג** (א) ה' מלך · עקידה שער ק"ב כל המזמור ר"ה ל"א עבודת כוכבים כ"א תמיד ל"ג עקידה שער מ"ח : (ב) נכון וגו' · נדרים ל"ט : (ד) מקולות וגו' · מנחות כ"ג : אדיר במרום · בילה ט"ו מנחות שם : (ה) עדותיך נאמנו · סנהדרין קי"א: **צד** (א) אל נקמות ה' · ברכות ל"ד ודף ס' ר"ה ל"א סנהדרין ל"ב תמיד ל"ג : (ו) ויאמרו לא יראה · בבא קמא ע"ט : (ח) בינו בוערים · סוכה כ"ה עקידה שער ע"ט : (ט) אם יוצר עין · סנהדרין ל"ט עקידה שער ע"ט עקרים פ' כ"ג : (יב) אשרי וגו' · ברכות ה' : (טז) מי יקום לי · סוכה נ"ה סוטה י"ג : (יז) לולי ה' · ספר הזוהר פרשת בראשית ופרשת לך לך : (יח) אם אמרתי · עקידה שער פ"ח : (כג) וישב עליהם · תענית כ"ט ערכין י"א ודף י"ב : **צה** (ה) ויבשת · כתובות ה' : (ז) אם בקולו · סנהדרין נ"ח : (י) ארבעים שנה · שם ל"ט : (יא) אשר נשבעתי · חגיגה י' סנהדרין ק"י : **צו** (י) ידין עמים · ספר הזוהר פרשת אחרי מות : **צז** (ב) צדק ומשפט · חגיגה י"ב בתרא י"א : (יא) אור זרוע · תענית ט"ו עקרים שער כ"ט ספר הזוהר פרשת תרומה : **צח** (א) מזמור שירו · עבודת כוכבים כ"ה ספר הזוהר פרשת חיי שרה ופרשת תרומה: כי נפלאות · עקידה שער כ"ו : (ב) הודיע ה' · עקידה שער ל"ד : (ג) זכר חסדו · מגילה י"א : (ו) בחצוצרות וקול · ר"ה כ"ז : **צט** (א) ה' מלך · שם ל"ב עבודת כוכבים ל"ד : (ד) ועוז מלך · עקידה שער ל"ז : (ו) משה ואהרן · ברכות ל"ב ר"ה כ"ה תענית ה' זבחים ק"ב עקידה שער פ"ב : **ק** (א) מזמור לתודה · סנהדרין מ"ג עקידה שער נ"ב כל המזמור : (ב) עבדו את ה' · עקרים שער מ"ג פ' ל"ג ספר הזוהר פרשת ויקרא ופרשת אחרי מות : **קא** (א) חסד ומשפט · ברכות ה' : (ה) מלשני וגו' · סוטה ה' ערכין ט"ו : גבה עינים · סוטה שם ערכין ט"ו : (ו) עיני · תמיד כ"ח : (ז) דובר שקרים · שבת קמ"ט חגיגה י"ד סוטה מ"ב סנהדרין ק"ב ודף קכ"ב : **קב** (א) תפלה לעני · ברכות י"א ודף כ"ז עבודה כוכבים ז' ספר הזוהר פרשת וישלח ופרשת יתרו ופרשת בלק : (יד) אתה תקום ·

מנחות ס"ו : (טו) כי רצו עבדיך · כתובות קי"ב עקידה שער ת' : (יח) הערער וגו' · ספר הזוהר פרשת ויחי : (כב) לספר בציון · ספר הזוהר פ' אחרי מות : (כד) ענה וגו' · גיטין ט' : קג (א) וכל קרבי · ברכות י' ספר הזוהר פרשת לך לך ופרשת ויקהל עקידה שער ס' כל המזמור עקרים פ' כ"ג : (ב) ברכי נפשי · שם : (ג) הסולח לכל · מגילה י"ז נדרים מ"א : (ט) לא לנצח · עקרים מ"ד פ' ל"ח עד סוף המזמור : (יא) כי כגבוה · מנחות ל"א תמיד ל"ב : (יב) כרחוק מזרח · תמיד שם : (יג) כרחם אב · סנהדרין ק"ב : (יז) וחסד ה' · סוכה מ"ט ספר הזוהר פרשת נשא : (כ) ברכו ה' · ברכות י' שבת ע' פ"ח סוטה ל"ט : גבורי כח · קדושין מ' ספר הזוהר פרשת וישב ופרשת דברים עקרים פ"ה : (כא) ברכו ה' · ברכות י' סוטה ל"ט : (כב) ברכו ה' · סוטה שם : קד (א) ברכי נפשי · ברכות שם עקרים פ"א רוב המזמור : (ב) עוטה אור · עקידה שער מ"ח : (ג) המקרה במים · תענית ז' חגיגה י"א חולין ס' : (ד) עושה וגו' · עקידה שער מ"ח ספר הזוהר פרשת משפטים ופרשת תרומה ופרשת פקודי : (י) המשלח מעינים · ספר הזוהר פרשת חקת : בין הרים · חגיגה י"ב : (יג) משקה הרים · תענית ט' : מפרי מעשיך · שם : (יד) מצמיח חציר · ספר הזוהר פרשת פינחס : (טו) ויין ישמח · ברכות ל"ה ודף כ"ז פסחים ק"ט יומא ע"ו סנהדרין פ' עבודת כוכבים כ"ט ספר הזוהר פרשת ויחי : (יז) אשר שם · ספר הזוהר פרשת ויצא : (יט) עשה ירח · ר"ה כ"ה ספר הזוהר פ' ויחי : (כ) תשת חשך · מציעא פ"ג : (כא) הכפירים וגו' · סנהדרין נ"ט : (כב) תזרח השמש · מציעא פ"ג : (כג) יצא אדם · שם : (כד) מה רבו · עבודת כוכבים א' ודף ג' אבות י"ג חולין קכ"ז עקידה שער א' ספר הזוהר פרשת ויצא ופרשת תזריע : (כה) שם רמש · ספר הזוהר פרשת ויחי : (כו) לויתן וגו' · בתרא ע"ד עבודת כוכבים ג' : (כט) תסתיר פניך · ברכות י' : (לא) יהי כבוד · חולין ס' עקידה שער א' : (לה) יתמו חטאים · ברכות י' : קה (ג) ישמח לב · עקרים פי"ט : (ד) בקשו פניו · שם פי"ט : (ו) בכל הארץ · שם פ' כ"ו : (טו) אל תגעו · שבת קי"ט : (יט) עד עת · ספר הזוהר פרשת מקץ : (כג) ויבא ישראל · שם : (כח) שלח חשך · עקידה שער ל"ו (סנהדרין צ"ב) מדרש רבה פרשת וארא : (מד) ויתן להם · קדושין מ' : (מה) בעבור וגו' · שם : קו (א) מי ימלל · מגילה י"ח מכות י' הוריות י"ד ספר הזוהר פרשת תולדות ופרשת ויחי : (ג) אשרי שומרי · כתובות דף נ' עקרים פרק כ"ב ספר הזוהר פרשת ויצא : (ד) זכרני ה' · ר"ה דף ל"ב עקידה שער מ"ב : (ו) חטאנו · יומא ל"ו עקידה שער ס"ג : אבותינו · עקידה שם : (ז) וימרו · פסחים קי"ח ערכין ט"ו : (טז) ויקנאו למשה · מועד קטן י"ח סנהדרין ק"י : (כ) וימירו וגו' · תמורה כ"ח ספר הזוהר פרשת כי תשא : (כג) ויאמר להשמידם · ברכות י"א פסחים קי"ט : (כח) ויצמדו וגו' · עבודת כוכבים

כ"ט ול"ב ומ"ח ודף כ' חולין י"ג עקרים מ"ד פט"ו : (ל) ויעמוד פינחס
ברכות ו' ודף כ"ו סנהדרין פ"ד ודף פ"ב חולין קל"ד : (לב) ויקנאו
על מי · עקידה שער ה' : קז (י) יושבי חשך · ברכות נ"ד ערובין י"ט :
(יא) כי המרו · ברכות שם : (יב) ויכנע בעמל · שם : (יג) ויזעקו אל
ה' · שם ר"ה ט"ז עקרים מ"ד ט"ז : (יד) יוציאם מחשך · ברכות שם ·
(טו) יודו לה' · שם עקידה שער נ"ט ענין נפלא יובן ממנו דקדוק מלת צריכים
להודות המוזכר בדברי חז"ל ד' צריכים להודות ולא אמר חייבים ודעהו'
(יז) אוילים מדרך · שם עקידה שער ס"ג : (יט) ויזעקו אל ה' · שם :
(כ) ישלח דברו · שם : (כא) יודו לה' · שם : (כג) יורדי הים · שם :
(כד) המה ראו · שם ר"ה י"ז : (כה) ויאמר ויעמד · שם וברכות שם :
(כו) יעלו שמים · שם בתרא ע"ב : (כז) יחוגו וינועו · ברכות שם ר"ה
שם : (כח) ויצעקו אל ה' · שם : (כט) יקם סערה · ברכות נ"ב :
(ל) וינחם אל · שם : (לא) יודו לה' חסדו · שם ר"ה י"ז : קח (ה) כי
גדול מעל · פסחים דף כ' עקידה שער י"ז ספר הזוהר פרשת ויחי ופרשת
ויקרא : קט (יח) ותבא כמים · שבת פ"ו יומא ע"ו מועד קטן ט"ז נדה
ל"ב עקידה שער ו' כל המזמור : (כב) ולבי חלל · ברכות ס"ב בתרא י"ז
עבודת כוכבים ע' ספר הזוהר פרשת משפטים : (לא) יעמוד לימין · ברכות
שם : קי (א) נאם ה' · נדרים ל"ב סנהדרין י"א ספר הזוהר פרשת
בראשית : (ד) נשבע ה' · נדרים שם ספר הזוהר פרשת משפטים :
קיא (א) אודה · ספר הזוהר פרשת ויצא ופרשת וישלח ופרשת תרומה :
(ה) טרף נתן · ספר הזוהר פרשת משפטים ופרשת אמור : (ח) סמוכים
לעד · ברכות י' יבמות ד' : (ט) פדות שלח · ספר הזוהר פרשת יתרו :
(י) ראשית חכמה · ברכות ס"ו פסחים קי"א עקידה שער א' עקרים י"א
ספר הזוהר פרשת בראשית ופרשת יתרו : קיב (א) הללויה · פסחים שם
עקידה נעילת שערים כל המזמור : אשרי איש · ברכות ח' עבודת כוכבים
י"ט : (ב) גבור בארץ · עקרים פ' ל"ד : (ג) הון ועושר · כתובות דף
נ' : (ה) טוב איש · חולין פ"ד : (ז) משמועה רעה · ברכות ס' :
(ט) פזר נתן · בתרא י' ספר הזוהר פרשת ויגש ופרשת בהעלותך :
(י) רשע יראה · פסחים קי"ז : קיג (א) הללויה · פסחים שם עקידה שער
ה' כל המזמור : הללו עבדי ה' · ערכין י' : (ב) יהי שם ה' · מגילה י"ז :
(ג) ממזרח שמש · שם ודף כ' : (ה) המגביהי לשבת · ספר הזוהר פ'
מקץ : (ט) מושיבי עקרת · פסחים קי"ח ספר הזוהר פרשת ויצא : אם
הבנים · פסחים קי"ז סוטה י"ב גיטין נ"ז בתרא קי"ב : קיד (א) בצאת
ישראל · פסחים קי"ז קי"ח : (ב) היתה יהודה · סוטה ל"ז : (ג) הים
ראה · פסחים קי"ח סוטה שם : (ד) ההרים רקדו · פסחים שם : (ה) חלמיש
למעינו · שם קי"ז : קטו (א) לא לנו · שם ודף קי"ח עקרים פ' מ"ז :
(ה) פה להם · עקידה שער נ"ה : (ח) כמוהם יהיו · שם : (יב) ה' זכרנו ·

ה'

ס' הזוהר פ' יתרו ופ' במדבר : (טז) השמים שמים · ברכות ל"ד · שבת
קי"ט סוכה ה' יבמות ס"ג גיטין ע"ז סנהדרין ק"ג ס' הזוהר פ' ויקהל :
(יז) לא המתים · שבת ל' ספר הזוהר אדרת האזינו : **קטז** (א) אהבתי ·
פסחים ס"ד ודף קי"ח סוכה נ"ד ר"ה י"ז : (ד) אנה ה' · שם ושם :
(ו) שמר פתאים · שבת קכ"ט יבמות ב' ודף ע"ב ודף ק' כתובות ל"ט
סנהדרין ק"י עבודת כוכבים ל' · נדה ל"א ודף מ"ה ברכות ס' עקרים פ"ט
דלותי · פסחים קי"ח ר"ה י"ז : (ט) אתהלך · פסחים שם יומא ע"א :
(יג) כוס ישועות · ברכות ס"ב פסחים קי"ט : (טו) יקר בעיני · חגיגה
י"ד בתרא ח' עקידה נעילת שערים : (טז) פתחת למוסרי · יבמות ע"ז :
קיז (א) הללו את ה' · פסחים קי"ח עקידה שער ס"ו ונ"ו : (ב) ואמת
ה'. פסחים שם : **קיח** (ה) מן המצר · עקידה שער ט' ס' הזוהר אדרת
נשא : (טז) ימין · ס' הזוהר פ' וישלח : (יט) פתחו לי · ס' הזוהר פ'
בלק עקידה שער מ' : (כ) זה השער · תמיד דף ל"ב : (כא) אודך כי ·
פסחים קי"ט סוכה ל"ט עקידה שער מ' : (כב) אבן וגו' · פסחים קי"ט :
(כג) מאת ה' · שם : (כד) זה היום · שם מגילה י"ז ודף כ' :
(כה) אנא ה' · פסחים שם סוטה ל"א ודף ל"ח ומ"ה : אנא ה' ·
פסחים שם סוכה שם : (כו) ברוך הבא · פסחים שם סוכה ל"ח :
(כז) אל ה' · פסחים שם : אסרו חג · סוכה דף מ"ה : (כח) אלי אתה ·
פסחים שם : (כט) הודו לה' · סוכה ל"א ודף ל"ח : **קיט** (א) אשרי
תמימי · עקרים מ"ג פ' כ"ז : (יא) בלבי צפנתי · עירובין ס"ג :
(יד) בדרך עדותיך · עקרים פ"ו ופרק ל"ג : (יח) גל עיני · עקידה שער
כ"ה ס' הזוהר פ' בראשית עקידה שער מ"א כל האות : (כ) גרסה נפשי ·
עבודת כוכבים י"ט : (כה) דבקה לעפר · עקידה שער י"ח ושם שער כ"ה
כל האות : (כח) דלפה נפשי · ברכות דף כ"ח : (מו) ואדברה וגו' · שם
ד' : (מט) זכר דבר · עקרים מ"ד פ' מ"ז : (נ) זאת וגו' · עקידה שער
כ"ח : (נא) מתורתך וגו' · שם : (נד) זמרות · סוטה ל"ה : (נו) זאת היתה
לי · עבודת כוכבים מ"ד : (נט) חשבתי דרכי · עקרים מ"ג פ"ו : (סב) חצות
לילה · ברכות ג' ספר הזוהר פרשת לך לך : (סח) טוב אתה · עקרים מ"ב
פ' כ"ד : (עב) טוב לי תורת · אבות י"ג : (עד) יראיך וגו' · עירובין כ"ג :
(עט) ישובו לי · יומא כ"ב סנהדרין ק"ו : (פה) כרו לי · עקרים פ' כ"א עד
סוף כל האות : (פט) לעולם ה' · עקידה שער ס"ז כל האות : (צא) למשפטיך
וגו' · נדרים מ"א : (צג) לא אשכח · עקידה שער כ"א : (צו) לכל
תכלה · עירובין כ"א : רחבה וגו' · עקידה נעילת שערים : (צז) מה
אהבתי · מנחות י"ח : (צח) מאויבי וגו' · עקידה שער פ"ח : (קא) מכל
מלמדי · אבות פ' : (קה) נר לרגלי · עקידה שער כ"א כל האות :
(קו) נשבעתי וגו' · חגיגה א' נדרים ה' תמורה ג' : (קיא) נחלתי עדותיך ·
עקרים מ"ג פ' כ"ד : (קיב) נטיתי לבי · עקידה שער מ"ט עקרים פ"ג :

ופורתך

(קיז) ותורתך · עקרים שם : (קמו) עת לעשות · ברכות נ"ד ודף ס"ג יומא ס"ט גיטין ס"ב תמורה י"ד תמיד כ"ז ספר הזוהר פ' ויקרא ופ' תרומה ואדרת נשא : (קמא) צעיר אנכי · ספר הזוהר פ' פקודי : (קמז) קדמתי בנשף · ברכות ג' : (קמח) קדמו עיני · שם : (קס) ראש דברך · קדושין ל"א עקרים פי"ז : (קסב) שש אנכי · שבת ק"ל מגילה ט"ז עקידה נעילת שערים עקרים מ"ג פ' ל"ג : (קסד) שבע ביום · מנחות מ"ג : (קסה) שלום רב · ברכות ס"ג ודף ס"ט סנהדרין נ"ט : (קעו) תעיתי כשה · שם ק"ט מכות כ"ד : קכ (א) שיר המעלות · פסחים קי"ח עקידה שער ס"ב כל המזמור ספר הזוהר פרשת תולדות : (ג) מה יתן לך · ערכין ט"ו : (ד) חצי גבור · קדושין כ' ערכין ט"ז : (ז) אני שלום · עקידה מבוא שערים : קכא (א) אשא עיני · ספר הזוהר פרשת ויגש : (ד) הנה וגו' · סוטה מ"ח : (ז) ה' ישמרך · מנחות ל"ב ספר הזוהר פ' ויחי : (ח) ה' ישמר · עבודת כוכבים י"א : קכב (א) שמחתי וגו' · מכות י' עקידה שער ג' כל המזמור ס' הזוהר פ' וישב : (ב) עומדות היו · עבודת כוכבים שם : (ג) ירושלים · תענית ה' : (ד) שבטי יה · קדושין דף ע' ספר הזוהר פ' במדבר ופ' פקודי : (ו) שאלו שלום · מגילה י"ז : (ז) יהי שלום · ברכות ס"ד : (ח) למען אחי · ברכות ס"ד : (ט) למען בית · שם : קכג (א) אליך נשאתי · ס' הזוהר פ' ויגש ופ' ויחי ופרשת ואתחנן : (ב) הנה כעיני · עקידה שער ס"ז עקרים מ"ד פ' כ"ג : קכד (ב) לולי ה' · מגילה י"א עקידה שער ס"א כל המזמור : קכה (א) הבוטחים בה' · ברכות נ"ח ס' הזוהר פרשת תרומה : (ג) כי לא · סוטה ב' : (ד) היטיבה ה' · מנחות נ"ג עקידה שער ע"א : (ה) והמטים וגו' · ברכות י"ט עקידה שם : קכו (א) בשוב ה' · תענית כ"ג עקרים מ"ד פ' ל"ג ספר הזוהר פ' אמור עקידה שער ו' כל המזמור : (ב) אז ימלא · ברכות ל' : (ד) שובה ה' · תענית ה' : (ה) הזורעים וגו' · שם ה' : (ו) הלוך ילך · שם י' : קכז (א) אם ה' וגו' · יומא י"ט ספר הזוהר פ' וישלח ופ' תרומה ופרשת פקודי ופ' פינחס עקידה שער ג' ושער ע' כל המזמור : לא ישמר · ספר הזוהר פרשת וישב : (ב) שוא לכם · יומא ע"ז כתובות ס"ב עקרים פ"ו : (ג) הנה נחלת · נדה ע"א ספר הזוהר פ' ויקרא ופ' וישב : (ד) כחצים ביד · קדושין ל' : (ה) אשרי הגבר · שם : קכח (ב) יגיע כפיך · ברכות ח' אבות פ' חולין מ"ד ס' הזוהר פ' נח עקידה שער מ"ב כל המזמור עקרים פ"ו : (ג) אשתך כגפן · ברכות נ"ז ס' הזוהר פ' תרומה : בניך כשתילי · ברכות שם : (ד) הנה וגו' · סוטה מ' : (ה) יברכך · שם ס' הזוהר פ' שמיני : (ו) וראה בנים · כתובות נ' סוטה מ' : קכט (ג) על גבי · סוטה י"א : קל (א) ממעמקים · ברכות י"א תענית כ"א ספר הזוהר פ' בשלח ופ' אחרי מות : (ג) אם עונות · ס' הזוהר פ' בלק עקידה שער ע"ו : (ד) למען תורא · עקידה שער

שער נ"ג ושער נ"ב עקרים מ"ד פ' כ"ו : (ה) ולדברו · עקרים שם פ' מ"ו : (ז) יהל ישראל · עקרים מ"ד פ' י"ז ופ' מ"ח : **קלא** (א) לא גבה לבי · ס' הזוהר פ' משפטים ופ' פינחס : **קלב** זכור וגו' · זבחים כ"ד : (ב) אשר נשבע · שם : (ג) אם אבא · שם : (ד) אם אתן · שם ספר הזוהר פ' ויגש : (ה) עד אמצא · זבחים שם : (ו) הנה שמענוה · זבחים שם : מצאנוה בשדי · שם : (ח) קומה ה' · ס' הזוהר פ' ויצא : (ט) כהניך ילבשו · ס' הזוהר פ' פינחס : (יג) כי בחר · שם עקידה שער ס"ז מנחות פ"ו נדה ע"ו : (יד) זאת מנוחתי · זבחים קי"ט ס' הזוהר פ' פקודי ופ' לו : **קלג** (א) הנה מה טוב · הוריות י"ב כריתות ה' ספר הזוהר פ' בראשית ופ' ויקרא ופ' אחרי מות ופ' קדושים עקידה שער כ"ד כל המזמור : (ב) כשמן הטוב · ס' הזוהר פ' אמור הוריות כריתות שם : (ג) כטל חרמון · הוריות י"ב כריתות ה' : **קלד** (א) הנה ברכו · סוטה ל"ט ס' הזוהר פ' תולדות : שעומדים וגו' · מנחות ק"ו ספר הזוהר פרשת ויקרא : (ב) שאו ידיכם · סוטה ל"ט : (ג) יברכך וגו' · סוטה שם : **קלה** (א) הללו · סוטה ל"ח מגילה י"ד ספר הזוהר פרשת ויחי : (ב) שעומדים וגו' · פסחים קי"ז : (ד) כי יעקב · שם קי"ח ס' הזוהר פ' תרומה : ישראל לסגולתו · ס' הזוהר פ' במדבר : (יט) בית אהרן · שבועות י"ג ודף י"ד : (כ) בית הלוי · שם ושם : (כא) ברוך ה' · סוטה ל"ט ס' הזוהר פ' ויקרא : **קלו** (א) הודו לה' · פסחים קי"ח : (ד) לעושה נפלאות · נדה ל"א : (ה) לעושה השמים · ס' הזוהר פ' בלק : (ו) לרוקע וגו' · חגיגה י"ב : (יג) לגוזר וגו' · פסחים קי"ח : (כה) נותן לחם · ברכות ד' פסחים קי"ח ס' הזוהר פ' תרומה . **קלז** (א) על נהרות · פסחים קי"ח גיטין כ"ז ס' הזוהר פ' ויקהל : (ה) אם אשכחך · בתרא ג' עבודת כוכבים שם : (ו) על ראש · בתרא שם : (ז) זכר ה' · ר"ה ל"ב גיטין כ"ז : (ח) בת בבל · גיטין כ"ח : (ט) אשרי שיאחז · שם : **קלח** (ג) ביום קראתי · עקרים פ"ח : (ד) יודוך ה' · קדושין ל"א : (ו) כי רם ה' · סוטה ה' : וגבה וגו' · שם : **קלט** (א) למנצח · עקידה שער ל"ט כל המזמור : (ב) אתה ידעת · עקרים מ"ב פ' כ"ה : (ג) ארחי ורבעי · נדה ל"א : (ה) אחור וקדם · ברכות ס"ב עירובין י"ח חגיגה י"ב סנהדרין ל"ח עבודת כוכבים ו' ודף ח' ספר הזוהר פרשת פקודי : (ו) דעת וגו' · עקידה שער ע"ט : (ט) אשא וגו' · ספר הזוהר פרשת אחרי מות : (יא) ואמר אך חשך · פסחים ב' : (יד) אודך על כי · נדה ל"א : (טו) אשר וגו' · שם : (טז) גלמי · סנהדרין דף ל"ח ספר הזוהר פרשת ויחי ב' מקומות : ימים יצרו · ספר הזוהר פרשת ויחי : (יז) ולי מה · סנהדרין שם עבודת כוכבים ח' : (יח) אספרם וגו' · בתרא ז' : (כ) אשר יומרוך · עקרים מ"ג פי"ח : (כא) הלוא וגו' · שבת קמ"ז עקידה שער נ"ב : (כב) תכלית וגו' · שבת שם : (כד) וראה אם · עקידה שער ס"ז :

קמ (ט) אל תתן · מגילה ז׳ : (יד) אך לדיקים · ברכות נ״ב :
קמא (ג) תכון וגו׳ · שם ו׳ ספר הזוהר פרשת ויחי : (ד) אל תט
לבי · ספר הזוהר פרשת תזריע : קמב (א) משכיל לדוד · סוף דברי
הסבא שבפרשת משפטים : (ג) אשפוך · עבודת כוכבים ז׳ : קמד (א) אשר
פיהם · בתרא מ״ה נדה מ״ה : (יב) אשר בנינו · פסחים פ״ז בתרא מ״ה
סנהדרין ק׳ : בנותינו · בתרא שם : (יג) מזוינו · פסחים פ״ז : (יד) אלופינו
וגו׳ · ברכות י״ז : (טו) אשרי העם · ספר הזוהר אדרא נשא :
קמה (א) תהלה לדוד · עקרים מ״ב פ׳ כ״ו : (ג) גדול ה׳ · ס׳ הזוהר
פרשת תרומה : (ט) טוב ה׳ לכל · סנהדרין ל״ט מנחות כ״ג עקידה
שער ס׳ : ורחמיו על כל מעשיו · ברכות ו׳ מליעא פ״ה : (י) יודוך ·
עקידה שער ע״ד : (יא) כבוד מלכותך · שם : וגבורתך · עקרים מ״ב
פ׳ י״ד : (יד) סומך ה׳ · ברכות ה׳ : (טו) עיני כל · כתובות ס״ז ספר
הזוהר פרשת בשלח ופרשת אחרי מות : (טז) פותח וגו׳ · ברכות ד׳ תענית
ב׳ ודף ח׳ : (יז) לדיק ה׳ · ר״ה י״ז ספר הזוהר פרשת תרומה ופרשת
פינחס עקידה שער ל״ו : (יח) קרוב ה׳ · ספר הזוהר פרשת האזינו :
(כא) תהלת ה׳ · פסחים קט״ז : קמו (ג) אל תבטחו · עקידה שער נ״ב :
(ה) אשרי וגו׳ · ספר הזוהר פ׳ ויקהל : (ז) ה׳ מתיר אסורים · יומא נ״ה :
(ח) ה׳ פוקח · שם: ה׳ זוקף · ברכות י״ב יומא נ״ה : קמז (א) כי טוב וגו׳ ·
עקרים מ״ג פ׳ כ״ד המשך כל המזמור : (ב) בונה ירושלים · ברכות מ״ט
מנחות ט״ז : (ד) מונה מספר · סנהדרין ל״ט : (ה) גדול אדונינו · עבודת
כוכבים ד׳ : (ח) המכסה וגו׳ · עקרים פ׳ ח׳ : (ט) לבני עורב · כתובות
מ״ט : (יא) רולה ה׳ · עקידה שער ל״ב עקרים מ״ד פ׳ מ״ו ספר הזוהר פרשת
מקץ : (יד) השם וגו׳ · ברכות נ״ז מליעא כ״ט : (כ) לא עשה כן ·
חגיגה י״ג ספר הזוהר פרשת אחרי מות : קמח (א) הללויה הללו וגו׳ ·
ספר הזוהר פרשת פקודי : כל לבאיו · פסחים ב׳ : (ב) הללוהו כל · שם :
(ז) הללו את וגו׳ · חגיגה י״ב ודף י״ד : (ח) רוח סערה · שם י״ב :
(יט) עץ פרי · שם : (י) החיה וגו׳ · חולין קל״ט : קמט (א) שירו לה׳ ·
ספר הזוהר פ׳ פינחס : (ד) כי רולה ה׳ · עקרים מ״ב פ׳ כ״ד : (ה) יעלזו
וגו׳ · ברכות ה׳ ספר הזוהר פרשת אחרי מות : (ו) רוממות אל · שם :
קנ (ג) הללוהו בתקע · ר״ה ל״ג : (ו) כל הנשמה · ברכות כ״ד ודף
מ״ג ערובין י״ט עקידה שער ס״ח :

כתבי קדש
עשרים וארבעה
כתובים
משלי

עם

פרש"י לרבינו שלמה יצחקי זצ"ל

ועם

מצודת ציון	מצודת דוד
באור המלות שרשן ומקורן, ודמיונן במקרא אחר	יבאר היטב תוכן הכתובים, והמשך דבריהם

נאספו ממפרשים קדמונים ע"י הרה"ג מו"ה

יחיאל הלל אלטשולר ז"ל

ובסוף כל ספר הצגנו

תולדות אהרן להרב הג' כו' מו"ה **אהרן** מפיסרו ז"ל.

והגהנו פרש"י ע"פ מקראות קהלת משה. והצגנו בו (בתוך עגול) הגהות ותקונים מספר יסוד ושורש העבודה.

ווילנא

ברפוס והוצאות האלמנה והאחים ראם

שנת תר"נא לפ"ק

Дозволено цензурою. 19 Февраля 1890 г. Кіевъ

КИСВЕЙ КОДЕШЪ,
т. е. Священное Писаніе.
Томъ V. Часть II.

ВИЛЬНА
Типографія Вдовы и братьевъ Роммъ.
Жмудскій переулокъ собств. домъ № 328.
1890.

א א מִשְׁלֵי שְׁלֹמֹה בֶן־דָּוִד מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל׃ ב לָדַעַת
חָכְמָה וּמוּסָר לְהָבִין אִמְרֵי בִינָה׃ ג לָקַחַת
מוּסַר הַשְׂכֵּל צֶדֶק וּמִשְׁפָּט וּמֵשָׁרִים׃ ד לָתֵת לִפְתָאיִם
עָרְמָה לְנַעַר דַּעַת וּמְזִמָּה׃ ה יִשְׁמַע חָכָם וְיוֹסֶף לֶקַח
וְנָבוֹן תַּחְבֻּלוֹת יִקְנֶה׃ ו לְהָבִין מָשָׁל וּמְלִיצָה דִּבְרֵי חֲכָמִים

מ׳ רבתי

רש״י

א (א) משלי · כל דבריו דוגמות ומשלים משל התורה כאשה טובה ומשל העובדי כוכבים כאשה זונה: (ב) לדעת חכמה ומוסר · המשלים האלו אמר להודיע לבריות (חכמה ומוסר) שיהיו עמלים בתורה שהיא חכמה ומוסר ובינה: (ג) צדק ומשפט ומשרים · צדק · צדקה מממונו · ומשפט · לשפוט אמת · ומשרים · היא הפשרה דרך חלק ומישור שוה לזה ולזה: (ד) לתת לפתאים ערמה · משלים אלו אמר קהלת לקנות בהם הפתאים ערמה: לנער דעת · וגם לנער המנוער מכל למוד שלא למד עדיין כלום: ומזמה · מחשבת עצה: (ה) ישמע חכם · המשלים הללו: ויוסף · על חכמתו: לקח · למוד: חכם · זה בעל השמועה: ונבון · מוסיף על ידיעת חכם שיודע להבין דבר מתוך דבר ומוסיף על שמועתו: (ו) להבין משל ומליצה · שיתנו

מצודת דוד

א (א) משלי שלמה · ר״ל אלה הם המשלים אשר אמר שלמה כי את התורה המשיל לאשה טובה והמינות לזונה וכן ברוב הדברים אחז בדרך משל: (ב) לדעת · תועלת הדברים להודיע לבני אדם חכמה ומוסר ואחז במשל למען הבין לזולת דברי בינה כי הוא מבוא גדול לקנות ההבנה: (ג) לקחת · ללמוד מוסר מתוכה: צדק · היא עבודת האלהים: ומשפט · מה שבין אדם לחבירו: ומשרים · בדבר המדות והנהגת האדם: (ד) לתת · הדברים הנאמרים פה יועילו לתת לשוטים התחכמות להסיר הפתיות מלבם: לנער · למי שהוא רך בשנים אשר יעשה מעשיו בבלי דעת ובלי מחשבה קדומה הדברים ההם יועילו לקנות דעת ומחשבה ר״ל מעתה יחשוב בדבר עד לא יעשנה: (ה) ישמע חכם · ר״ל וגם לחכם יועילו הדברים כי כשישמעם יוסיף עוד ללמוד מדעתו והנבון יקנה ע״י תחבולות ושם דברים עמוקים בעיון רב בדקות המחשבה: (ו) להבין משל ומליצה · ר״ל הדברים האלו נאמרים על שני דרכים להבין את

מצודת ציון

א (ג) לקחת · ענין ידיעה ולימוד כמו לקח טוב נתתי לכם (לקמן ד׳): (ד) ערמה · ענין התחכמות כמו ערום יערים הוא (ש״א כ״ג): ומזמה · ענין מחשבה כמו זממה שדה ותקחהו (לקמן ל״א): (ה) תחבולות · ענינו דקות העיון כמו ובתחבולות עשה מלחמה (לקמן כ׳): יקנה · מלינו לשון קנין אף אם אין שם מוכר כמו קונה שמים וארץ (בראשית י״ד) ורבים כמוהו: (ו) ומליצה · ענינו

וְחִידֹתָם׃ ז יִרְאַת יְהוָה רֵאשִׁית דָּעַת חָכְמָה וּמוּסָר
אֱוִילִים בָּזוּ׃ ח שְׁמַע בְּנִי מוּסַר אָבִיךָ וְאַל־תִּטֹּשׁ תּוֹרַת
אִמֶּךָ׃ ט כִּי ׀ לִוְיַת חֵן הֵם לְרֹאשֶׁךָ וַעֲנָקִים לְגַרְגְּרֹתֶךָ׃

רש"י

לב להבין במקראות שני הדרכים המשל והמליצה שיבינו את מה המשיל למליצה ואף מן המליצה לא יסירו לבם שגם היא צריכה להבין כשאמר להצילך מאשה זרה ונכריה על עבודת כוכבים נאמר הרי המשל ואף המליצה שהוציא משלו בלשון אשה הבן בה והזהר מאשה זרה (ס"א זונה) : דברי חכמים וחידותם · דורשי רשומות מקרא מלא וחסר רמז דמיון וחידה : (ז) יראת ה' ראשית דעת · ע"כ פירש לצורך מה עשה שלמה הספר הזה ועתה מתחיל הספר (סא"א) : יראת ה' ראשית דעת · היא תרומת עיקר הדעת והיא תהיה לך הראשונה לדעת לפני חכמתך הקדם ליראה את יוצרך והיא תתן בלבך לעסוק בחכמה ובדעת כי האוילים אשר אינם יראים את ה' הם בוזים את החכמה ואת המוסר : (ח) שמע בני מוסר אביך · מה שנתן הקב"ה למשה בכתב ועל פה : אמך · אומתך כנסת ישראל כמו (יחזקאל י"ט) מה אמך לביא והם דברי סופרים שחדשו והוסיפו ועשו סייגים לתורה : (ט) לוית חן · חבור של חן : הם לראשך · כלומר התורה והמוסר יהיו לראשך לוית חן וכענקים של עדי זהב יהיו : לגרגרותיך · לצוארך ועל שם שהקנה

מצודת ציון

אמרים נאים המקובלים על הלב : וחידותם · ענינו דברים סתומים קשי ההבנה : (ז) אוילים · ר"ל רשעים כי אין אדם עובר עבירה אא"כ נכנס בו רוח שטות : (ח) תטוש · ענין עזיבה כמו כי לא יטוש ה' את עמו (ש"ב י"ב) : תורת · ענין למוד והוראה : (ט) לוית · ענין חבור ודבוק כמו הפעם ילוה אישי (בראשית כ"ט) : וענקים · ענינו עדי הצואר כמו ולבד מן הענקות (שופטים ח') : לגרגרותיך · מל'

מצודת דוד

המשל רצה לומר מה שהמשיל אל המליצה וגם את המליצה עצמה כשאמר בהמליצה להשמר מזונה והמורה להמשיל על המינות הנה יש להבין בה להיות נזהר ממינות גם מאשה זונה ולתוספת ביאור אמר דברי חכמים וחידותם רצה לומר הדברים האמורים בפה מלא והרמוזים בדרך חידה : (ז) יראת ה' וגו' · עתה החל לדבר דבריו ואמר יראת ה' וגו' ר"ל בראשית למוד הדעת יקנה יראת ה' כי הלא אוילים ורשעים בזו את החכמה והמוסר ואם לא יקנה יראת ה' בראשונה מה תועלת בלמודה הלא יבזה אותה וימאס בה : (ח) שמע · קבל מוסר מאביך כי בודאי חפץ הוא בתקנתך : תורת אמך · מה שאמך מלמדתך : (ט) כי לוית חן · המוסר והלמוד הזה הם לראשך חבור של חן

י בְּנִי אִם־יְפַתּוּךָ חַטָּאִים אַל־תֹּבֵא: יא אִם־יֹאמְרוּ
לְכָה אִתָּנוּ נֶאֶרְבָה לְדָם נִצְפְּנָה לְנָקִי חִנָּם: יב נִבְלָעֵם
כִּשְׁאוֹל חַיִּים וּתְמִימִים כְּיוֹרְדֵי בוֹר: יג כָּל־הוֹן יָקָר
נִמְצָא נְמַלֵּא בָתֵּינוּ שָׁלָל: יד גּוֹרָלְךָ תַּפִּיל בְּתוֹכֵנוּ
כִּיס אֶחָד יִהְיֶה לְכֻלָּנוּ: טו בְּנִי אַל־תֵּלֵךְ בְּדֶרֶךְ אִתָּם
מְנַע רַגְלְךָ מִנְּתִיבָתָם: טז כִּי רַגְלֵיהֶם לָרַע יָרוּצוּ וִימַהֲרוּ
לִשְׁפָּךְ־דָּם: יז כִּי־חִנָּם מְזֹרָה הָרָשֶׁת בְּעֵינֵי כָּל־בַּעַל

רש"י

עשויה טבעות טבעות קורא הצואר בלשון רבים: (י) חטאים · טועים: אל תבא · אל תאבה להם: (יא) נארבה לדם · לשפוך דם: נצפנה · לשון מארב: נצפנה לנקי חנם · הכתוב אומר שצפינתם לנקי חנם הוא: (יב) נבלעם · לנקיים כשהם חיים: כשאול · הבולע כל גוף שלם: ותמימים · אינו לשון צדיקים אלא מלשון שלמים נבלעם כשהם שלמים כאדם שיורד בתוך הבור כשהוא שלם כלומר בעודם בעשרם נהרגם ונירש נכסיהם: (יד) גורלך תפיל בתוכנו · אם תרצה תחלוק · או אם תרצה תהא בשותפות: כיס אחד יהיה לכלנו · ביחד: (טו) לרע ירוצו · לרעת עצמם הם רצים ואינם יודעים; לתת לב לדבר: (יז) כי חנם מזורה הרשת · כי העופות

מצודת דוד

ועדי ענקים סביב לצואר: (י) אם יפתוך · ללכת אחר דעתם: אל תבא · אל תרצה: (יא) לדם · לשפוך דם: נצפנה · נסתיר לארוב על דם נקי לשפוך חנם על לא חמס בכפו וכפל הדבר במ"ש כדרך המליצה ולהתמדת הפתוי: (יב) כשאול · כמו השאול בולע כל הגוף כן נבלע הכל כשהם בחיים ר"ל בעודם בחוזק העושר: ותמימים · נבלע אותם כשהם שלמים במרבית ההון וכמו היורד לבור שיורד בו שלם בכל אבריו והיא היא וכפל הדבר במ"ש: (יג) כל הון · הן נמצא אצלו כל הון יקר ואת בתינו נמלא מהשלל אשר נקח ממנו: (יד) גורלך · ויוסיפו לומר לך ואם תרצה אתה תפיל את הגורל אשר תרצה לברר לכל אחד חלקו: כיס · אם תרצה יהיה כיס אחד לכולנו ר"ל נאכל ונשתה בשותפות מדמי הגזלה: (טו) בדרך אתם · ר"ל בדרך אשר אתם אשר הם הולכים בה שלא תלמוד ממעשיהם: מנתיבתם · מהדרך שהם הולכים בה: (טז) לרע ירוצו · ר"ל עם כי לא ניכר לעין שהדרך הזה הוא רע מ"מ סוף כוונתם על הרעה וימהרו לשפוך דם כאשר תמצא ידם: (יז) כי חנם · ר"ל

מצודת ציון

גרון וצואר: (י) יפתוך · מלשון פיתוי והסתה: תבא · ענין רצון כמו לא אבה יבמי (דברים כ"ה): (יא) נארבה · ישב במארב לארוב: נצפנה · ענין הסתר: (יד) כיס · אמתחת ושק: (יז) מזורה · ענין

כָּנָף׃ יח וְהֵם לְדָמָם יֶאֱרֹבוּ יִצְפְּנוּ לְנַפְשֹׁתָם׃ יט כֵּן
אָרְחוֹת כָּל־־בֹּצֵעַ בָּצַע אֶת־נֶפֶשׁ בְּעָלָיו יִקָּח׃ כ חָכְמוֹת
בַּחוּץ תָּרֹנָּה בָּרְחֹבוֹת תִּתֵּן קוֹלָהּ׃ כא בְּרֹאשׁ הֹמִיּוֹת
תִּקְרָא בְּפִתְחֵי שְׁעָרִים בָּעִיר אֲמָרֶיהָ תֹאמֵר׃ כב עַד־מָתַי ׀
פְּתָיִם תְּאֵהֲבוּ פֶתִי וְלֵצִים לָצוֹן חָמְדוּ לָהֶם וּכְסִילִים
יִשְׂנְאוּ־־דָעַת׃ כג תָּשׁוּבוּ לְתוֹכַחְתִּי הִנֵּה אַבִּיעָה לָכֶם

רש"י

הרואות חטים וקטניות מזורים על הרשת חנם הוא בעיניהם שאינם מכירים על מה היא נזרת ויורדין בה ואוכלין: (יח) והם לדמם יארובו · והציידים יארבו לדמם של עופות: (יט) כן ארחות כל בוצע בצע · גוזל גזילה נאה ונחמדת היא לו ותחלה היא לו וסופו: את נפש בעליו יקח · נפש עצמו שנעשה עכשיו בעל הממון שגזל מחבירו: (כ) חכמות בחוץ תרונה · הרי חכמותיה של תורה בחוצותיה תזעקנה להזהירכם לסור אליהם ומה הן חוצותיה בתי מדרשות: ברחובות · במקום שמרחיבין אותה כך דרש רבי תנחומא: (כא) בראש הומיות תקרא · במקום שהיא נשמעת ונכרזת שם היא קוראת ואומרת ענין שלמטה עד מתי פתאים וגו': בפתחי שערים · הם מקום ישיבת הזקנים: (כב) פתים · המתפתים ע"י מסיתים ומינים: תאהבו

מצודת ציון

פזור ופריסה כמו מזרה בעיניו כל רע (לקמן כ'): בעל כנף · הצפרים שיש להם כנפים: ארחות · ענין הנהגה וסדר: בצע בצע · ענין גזל כמו מה תקות חנף כי יבצע (איוב כ"ז): (כ) תרונה · ענין הכרזה והשמעת קול כמו ויעבור הרנה במחנה (מ"א כ"ב): (כב) פתים · כמו פתאים ר"ל שוטים הנפתים מהר: (כג) אביעה · אדבר כמו יביע אומר (תהלים י"ט):

מצודת דוד

כמו שנדמה בעיני כל בעל כנף שעל חנם פרושה הרשת ואין הכוונה על הלכידה ומתוך כך יורד בתוכה לאכול מהזרעונים אשר בה: (יח) והם · אבל באמת פורשי הרשת לא בחנם פרשוה כי הם יארבו לדמי העופות ומסתירים עצמם לקחת נפשותם וללכוד פרשוה: (יט) כן ארחות · כן הדרך של הגזלן לעשות תחבולות לבל ירגיש מי בו להשמר ממנו ואחר זה יגזול העושר וגם יקח נפש בעל העושר למען לא יודע: (כ) חכמות · הלא כל חכמה מהחכמות תכריז בחוץ במקום פרסום: (כא) בראש הומיות · בראש מקום שנשמע שם המיית בני אדם: בפתחי שערים · מקום הנכנסים והיוצאים: בעיר · בכל עיר ועיר תאמר כל חכמה את אמריה והוא ענין מליצה וכאומר הלא התורה גלויה לכולם ואזהרה על קיומה: (כב) ולצים · מוסב על עד מתי האמור בתחלת המקרא וכן כסילים וגו': (כג) לתוכחתי · לשמוע תוכחתי: אביעה · הלא

רוּחִי אוֹדִיעָה דְבָרַי אֶתְכֶם׃ כד יַעַן קָרָאתִי וַתְּמָאֵנוּ
נָטִיתִי יָדִי וְאֵין מַקְשִׁיב׃ כה וַתִּפְרְעוּ כָל־עֲצָתִי
וְתוֹכַחְתִּי לֹא אֲבִיתֶם׃ כו גַּם־אֲנִי בְּאֵידְכֶם אֶשְׂחָק אֶלְעַג
בְּבֹא פַחְדְּכֶם׃ כז בְּבֹא כְשָׁאֲוָה יתיר ו׳ פַּחְדְּכֶם וְאֵידְכֶם
כְּסוּפָה יֶאֱתֶה בְּבֹא עֲלֵיכֶם צָרָה וְצוּקָה׃ כח אָז יִקְרָאֻנְנִי
וְלֹא אֶעֱנֶה יְשַׁחֲרֻנְנִי וְלֹא יִמְצָאֻנְנִי׃ כט תַּחַת כִּי־שָׂנְאוּ
דָעַת וְיִרְאַת יְהוָה לֹא בָחָרוּ׃ ל לֹא־אָבוּ לַעֲצָתִי נָאֲצוּ
כָּל־תּוֹכַחְתִּי׃ לא וְיֹאכְלוּ מִפְּרִי דַרְכָּם וּמִמֹּעֲצֹתֵיהֶם

רש״י

פתי · הפתה שם דבר לפתיות כמו כלי קרי (שני סא״א) שפי : (כד) נטיתי ידי · לרמז להם לסור אלי כאדם המרמז לחבירו בידו ונוטה ידו אליו לסור אליו : (כה) ותפרעו · ותבטלו : כל עצתי · שיעצתי לגדל אתכם בעולם ע״י מסיתים ומינים : (כז) בבא כשואה · כענין השואה פתאום : כסופה · טורבלינ״א בלע״ז : יאתה · יבא : (כח) ישחרונני · יבקשוני : (לא) מפרי דרכם · הפירות שאוכלים בחייהם בצרות המוצאות אותם והקרן

מצודת דוד

אדבר לכם רוח פי · ר״ל הלא אני מזהיר לכם בכל עת : אודיעה וגו׳ · כפל הדבר במ״ש : (כד) יען · לכן הואיל ומאנתם לשמוע מה שקראתי : נטיתי · כדרך אדם המרמז בנטיית היד להקשיב מאמריו : (כד) ואין מקשיב · אין מי מקשיב : (כה) ותפרעו · בטלתם עצתי ולא רציתם לקבל תוכחתי : (כו) גם אני · לכן גם אני לא אחוס עליכם ואשחק בבוא אידכם : (כז) בבא · בעת בוא לכם פחד כחושך ואידכם כרוח סערה ולתוספת ביאור אמר בבוא עליכם צרה וצוקה : (כח) אז · בבוא הצרה : יקראונני · יקראו אלי : (כט) תחת · בעבור אשר שנאו דעת : (ל) לא אבו · לא רצו לשמוע עצתי : נאצו · בזו התוכחה : (לא) ויאכלו · ר״ל כמו הנוטע אילן אוכל הוא מפירותיו כן יקבלו פרי גמול דרכם ויהיו שבעים מגמול עצתם כי יקבלו הגמול

מצודת ציון

(כה) ותפרעו · ענין בטול והשבתה כמו למה משה ואהרן תפריעו וגו׳ (שמות ה׳) : לא אביתם · לא רציתם : (כו) באידכם · ענין צער ומקרה רע כמו הלא איד לעול (איוב ל״א) : (כז) כשואה · כחושך כמו אמש שואה ומשואה (שם י׳) : יאתה · ענין ביאה כמו מצפון זהב יאתה (שם ל״ז) : (כח) ישחרנני · ענין דרישה כמו לשחר פניך (לקמן ז׳) : (ל) נאצו · הוא לשון מושאל על הבזיון וכן כי נאצו האנשים את

יִשְׂבָּעוּ׃ לב כִּי מְשׁוּבַת פְּתָיִם תַּהַרְגֵם וְשַׁלְוַת כְּסִילִים
תְּאַבְּדֵם׃ לג וְשֹׁמֵעַ לִי יִשְׁכָּן־בֶּטַח וְשַׁאֲנַן מִפַּחַד רָעָה׃
ב א בְּנִי אִם־תִּקַּח אֲמָרָי וּמִצְוֺתַי תִּצְפֹּן אִתָּךְ׃ ב לְהַקְשִׁיב
לַחָכְמָה אָזְנֶךָ תַּטֶּה לִבְּךָ לַתְּבוּנָה׃ ג כִּי אִם לַבִּינָה
תִקְרָא לַתְּבוּנָה תִּתֵּן קוֹלֶךָ׃ ד אִם־תְּבַקְשֶׁנָּה כַכָּסֶף
וְכַמַּטְמוֹנִים תַּחְפְּשֶׂנָּה׃ ה אָז תָּבִין יִרְאַת יְהוָה וְדַעַת
אֱלֹהִים תִּמְצָא׃ ו כִּי־יְהוָה יִתֵּן חָכְמָה מִפִּיו דַּעַת
וּתְבוּנָה׃ ז וְצָפַן יצפון קרי לַיְשָׁרִים תּוּשִׁיָּה מָגֵן לְהֹלְכֵי תֹם׃

רש״י

שמורה להם בגיהנם: (לב) משובת פתים. את אשר לבם שובב: ושלות כסילים תאבדם. לפי שרואים הרשעים שהם מצליחים נדבקים ברשעם ואינם חוזרין: (לג) ישכן בטח. בעוה"ז: ושאנן. לעוה"ב: מפחד רעה. מדינה של גיהנם: ושאנן. ויהי שליו ושקט ושאנן לשון עתיד ולכן נקוד פתח: **ב** (א) בני אם תקח אמרי. בני תהיה אם תקח אמרי: (ב) להקשיב לחכמה. לעסוק בתורה: (ה) אז תבין יראת ה'. מוסב על ענין שלמעלה שאמר כי אם לבינה תקרא: (ו) כי ה' יתן חכמה. הא למדת שגדולה היא שהרי נתנה מפי הקב"ה לכך אתה צריך לקנותה: (ז) יצפון לישרים תושיה. גנזה הקדוש ברוך הוא אצלו שש ועשרים דורות עד שנתנה לדור המדבר: מגן הוא להולכי תום. (יצפון מגן להולכי תום) כלומר

מצודת ציון

מנחת ה' (ש"א ב'): (לב) משובת. ענינו השקט והמרגוע כמו בשובה ונחת תושעון (ישעיה ל): (לג) ושאנן. ענין השקט כמו לעשתות שאנן (איוב י"ב): **ב** (ד) וכמטמנים. אוצרות טמונים: (ז) תושיה. התורה נקראת תושיה מלשון יש כי ישנה

מצודת דוד

כגמול מעשה: (לב) משובת. ר"ל מה שבחרו לשבת בהשקט ומרגוע מבלי טורח עול תורה המרגוע ההיא תהרוג אותם כי יקבלו גמולם: ושלות. היא היא וכפל הדבר במ"ש: (לג) ושמע לי. זהו סוף דברי החכמה שאמרה אבל השומע לי ישכן בטח מן פחד רעה ר"ל בטוח יהיה שלא תבוא עליו פחד רעה: **ב** (א) בני. אמר שלמה במקום ה' לבן תחשב לי אם תקח אמרי בלבך: תצפון. שמרה מן השכחה: (ב) להקשיב. ר"ל אמרי המה להקשיב אזנך לחכמה ולהטות לבך לתבונה: (ג) כי אם. כאשר תקרא לבינה להתקרב אליה: (ד) ככסף. כהמבקש את הכסף: (ה) ודעת אלהים. הם רזי התורה: (ו) יתן חכמה. יתן לך חכמה מפיו רצה לומר יגלה לך מסתרי החכמה כאלו מפיו יאמר לך: (ז) יצפן. ה'

ח לִנְצֹר אָרְחוֹת מִשְׁפָּט וְדֶרֶךְ חֲסִידָו חסידיו קרי יִשְׁמֹר׃
ט אָז תָּבִין צֶדֶק וּמִשְׁפָּט וּמֵישָׁרִים כָּל־מַעְגַּל־טוֹב׃
י כִּי־תָבוֹא חָכְמָה בְלִבֶּךָ וְדַעַת לְנַפְשְׁךָ יִנְעָם׃ יא מְזִמָּה
תִּשְׁמֹר עָלֶיךָ תְּבוּנָה תִנְצְרֶכָּה׃ יב לְהַצִּילְךָ מִדֶּרֶךְ רָע
מֵאִישׁ מְדַבֵּר תַּהְפֻּכוֹת׃ יג הַעֹזְבִים אָרְחוֹת יֹשֶׁר לָלֶכֶת
בְּדַרְכֵי־חֹשֶׁךְ׃ יד הַשְּׂמֵחִים לַעֲשׂוֹת רָע יָגִילוּ בְּתַהְפֻּכוֹת
רָע׃ טו אֲשֶׁר אָרְחֹתֵיהֶם עִקְּשִׁים וּנְלוֹזִים בְּמַעְגְּלוֹתָם׃

רש"י

והיא תהיה לך למגן : (ח) לנצור ארחות משפט · שעל ידה ינצרו ארחות משפט והוא דרך חסידיו ישמור שלא יכשלו : (יא) מזמה תשמור עליך · התורה תשמור עליך : (יב) מאיש מדבר תהפוכות · שמהפך דברי התורה אחר דעתו המשובשת : (טו) ונלוזים במעגלותם · כל לשון נלוז לשון עקמימות היא שבכל מקום הוא סמוך לעקש ועקש הוא לשון עקום כמו שנאמר ומעקשים למישור (ישעיה מ"ב) : ונלוזים

מצודת דוד

הסתיר רזי התורה ושומרם לתתם לישרים בלבותם ומגן הוא להולכי תום דרך להצילם ממכשול הטעות : (ח) לנצר · להשכילו לשמור ארחות משפט כי הוא ישמור דרך חסידיו לבל יטו מדרך האמיתי : (ט) אז · ר"ל כאשר תחפש אחר החכמה ובעבור זה ישכילך ה' אז תבין וגו' : כל מעגל טוב · תבין מהו המעגל היותר טוב : (י) כי תבוא · כאשר תבא החכמה בלבך והדעת תהיה נעים לנפשך להתאוות לה בחשק נפלא : (יא) מזמה · אז מחשבת החכמה תשמור עליך : (יב) מדרך רע · היא דרך מינות : מאיש · מפתויי איש המדבר תהפוכות · ר"ל המהפך דברי התורה אחר דעתו המשובשת : (יג) העוזבים · ר"ל העוזבים דרך האמיתי להעמיד דרכי המינות : (יד) השמחים · כאשר יעשו הרע ישמחו ולא ידאגו כדרך המאמין בהשגחה ושכר ועונש שאף אם בא לידו דבר עבירה בהסתת היצה"ר מלא הוא מדאגה מאימת הדין : בתהפוכות · בעת ימצאו מקום להפך הכוונה אחר רוע מחשבתם : (טו) ארחותיהם עקשים · ר"ל אין סברא ישרה בכל

מצודת ציון

לעולם ולא תשוב לאין כאשר הדברים שבעולם · ורז"ל אמרו ע"ש שמתשת גוף האדם הלומדה : (ט) מעגל · שביל ודרך כמו פרשו רשת ליד מעגל (תהלים ק"מ) : (י) ינעם · ענין מתיקות וערבות : (טו) עקשים · העקומים : ונלוזים · נוטים מדרך הישר וכן ונלוז דרכיו בוזהו (לקמן

דרכי

טז לְֽהַצִּילְךָ מֵאִשָּׁה זָרָה מִנָּכְרִיָּה אֲמָרֶיהָ הֶחֱלִיקָה :
יז הַעֹזֶבֶת אַלּוּף נְעוּרֶיהָ וְאֶת־בְּרִית אֱלֹהֶיהָ שָׁכֵחָה :
יח כִּי שָׁחָה אֶל־מָוֶת בֵּיתָהּ וְאֶל־רְפָאִים מַעְגְּלֹתֶיהָ :
יט כָּל־בָּאֶיהָ לֹא יְשׁוּבוּן וְלֹא יַשִּׂיגוּ אָרְחוֹת חַיִּים :
כ לְמַעַן תֵּלֵךְ בְּדֶרֶךְ טוֹבִים וְאָרְחוֹת צַדִּיקִים תִּשְׁמֹר :
כא כִּי־יְשָׁרִים יִשְׁכְּנוּ־אָרֶץ וּתְמִימִים יִוָּתְרוּ בָהּ :

רש"י

במעגלותם · הם עקומים בדרכיהם המקולקלים : (טז) מאשה זרה · מכניסים של ע"ג והיא המינות ולא יתכן לומר שלא דבר אלא על המנאפת ממש כי מה שבחה של תורה שאמר כאן להצילך מאשה זרה ולא מעבירה אחרת אלא זו פריקת עול של כל המצות : (יח) כי שחה אל מות ביתה · מוסב על להצילך וגו' כי הבאה אל ביתה ישח ומחליק כמדרון היורד אל מות והתורה תשמור עליך מנפילה זו הרי דבר גדול הוא לך : רפאים · נרפים מדרך הטוב ונעזבים מאין סומך עד שנופלים בגיהנם : (יט) לא ישובון · קשה בעיניהם לפרוש ממנה ולחזור בהם : (כ) למען תלך · מוסב על המקרא שלמעלה להצילך מדרך רעה למען הוליכך בדרך טובים : (כא) כי ישרים ישכנו ארץ · לעולם הבא : יותרו בה · כשירדו רשעים

מצודת ציון

י"ד) : (יז) אלוף · שר כמו אלופי ומיודעי (תהלים נ"ה) ור"ל הבעל : (יח) שחה · ענין כפיפה והשפלה כמו וישח אדם (ישעיה ה') : (כא) יותרו · מלשון נותר :

מצודת דוד

דרכי למודם : (טז) להצילך · מוסב למעלה לומר החכמה תשמור עליך להצילך מאשה זרה והיא אשת איש שהיא זרה לך : מנכריה · מהאשה הנכריה ההיא אשר מחלקת אמריה בפתוי והסתה : (יז) אלוף נעוריה · בעל נעוריה : ואת ברית · כי גם הנשים נכנסו בברית ה' לקיים מצות ה' ולא תמעול מעל באישה : (יח) כי שחה · בית הזונה הוא מקום מדרון לרדת בו אל המיתה: מעגלותיה · ההולכים אל ביתה הולכים המה אל מקום הרפאים הם המתים שנרפו ונחלשו וכחם תש ורלה לומר הבא אל ביתה יוכשל בה ויאבד נפשו : (יט) כל באיה · כל הבאים אליה לא ישובון מדרכם הרע כי קשה מאוד לפרוש ממנה ולא ישיגו עוד מעתה ארחות חיים ונאמר אף למשל על דרכי המינות כי קשה מאד לפרוש ממנה אחר שהורגל בה : (כ) למען תלך · מוסב למעלה לומר החכמה תשמור עליך מזה למען תלך בדרך טובים אשר ימנעו ללכת בדרך הזה : וארחות וגו' · כפל הדבר במ"ש : (כא) ישכנו ארץ · יהיו שוכנים בארצם עד עולם : יותרו בה · בעת יגרשו ממנה הרשעים אז המה יותרו בה :

כב וּרְשָׁעִים מֵאֶרֶץ יִכָּרֵתוּ וּבוֹגְדִים יִסְּחוּ מִמֶּנָּה:
ג א בְּנִי תּוֹרָתִי אַל־תִּשְׁכָּח וּמִצְוֹתַי יִצֹּר לִבֶּךָ: ב כִּי
אֹרֶךְ יָמִים וּשְׁנוֹת חַיִּים וְשָׁלוֹם יוֹסִיפוּ לָךְ: ג חֶסֶד
וֶאֱמֶת אַל־יַעַזְבֻךָ קָשְׁרֵם עַל־גַּרְגְּרוֹתֶיךָ כָּתְבֵם עַל־לוּחַ
לִבֶּךָ: ד וּמְצָא־חֵן וְשֵׂכֶל טוֹב בְּעֵינֵי אֱלֹהִים וְאָדָם:
ה בְּטַח אֶל־יְהוָה בְּכָל־לִבֶּךָ וְאֶל־בִּינָתְךָ אַל־תִּשָּׁעֵן:
ו בְּכָל־דְּרָכֶיךָ דָעֵהוּ וְהוּא יְיַשֵּׁר אֹרְחֹתֶיךָ: ז אַל־תְּהִי
חָכָם בְּעֵינֶיךָ יְרָא אֶת־יְהוָה וְסוּר מֵרָע: ח רִפְאוּת
תְּהִי לְשָׁרֶּךָ וְשִׁקּוּי לְעַצְמוֹתֶיךָ: ט כַּבֵּד אֶת־יְהוָה

רי"ש דגושה רש"י

לגיהנם: ג (ב) ארך ימים וגו' ושלום יוספו לך · תורתי ומצותי: (ה) בטח אל ה' · ופזר מעותיך לבקש לך רב ללמוד ממנו ואל בינתך אל תשען: (ז) אל תהי חכם בעיניך · להיות מואס בדבר תוכיחך: (ח) רפאות תהי לשרך · החכמה · שרך כמו (שיר ז') שררך וזהו טבורך: ושקוי לעצמותיך · הוא המוח כענין שנאמר ומוח עצמותיו ישוקה (איוב כ"א): (ט) מהונך · מכל מה שחננך אפילו מקול ערב (אל תקרי מהונך אלא

מצודת דוד

ג (א) בני · אמר במקום ה' אתה ישראל החביב לי כבן לאב הנני מזהירך תורתי אל תשכח: (ב) ושנות חיים · ר"ל שנות השקט ושלוה: ושלום יוסיפו לך · התורה והמצות הם יוסיפו לך כי הם ילמדו עליך זכות: (ג) אל יעזבך · לא תהיה נעזב מהם כי אם אחוז בהם: קשרם · ר"ל בכל עת תהא מדבר בם ותחשב בעניניהם: (ד) ומצא חן · ובזה תמצא חן ותהיה ידוע למשכיל בשכל טוב בעיני וגו': (ה) אל תשען · אל תחשוב בודאי אצליח הואיל ונעשה הדבר בבינה כי הכל ביד ה' ולא ביד בינת אדם: (ו) בכל דרכיך · בכל עניניך דע את ה' ר"ל תן דעתך לחשוב לעשות מעשיך למען יבוא בדבר תועלת לקיום דבר ה' ואז הוא יוליכך בארח מישור ותצליח בה: (ז) אל תהי חכם בעיניך · להקל בדבר הנאסר לעשות גדר ושימור בחשבך שאין חכם כמותך צריך גדר אלא ירא את ה' פן עם כל חכמתך תכשל: וסור מרע · הרחק מאד ועשה גדר: (ח) רפאות · ר"ל הלא הגדר לא יזיק כי עוד יועיל

מצודת ציון

(כב) יסחו · ענין עקירה ממקום כמו ויסחך מאהל (תהלים נ"ב): ג (ג) לוח · נסר והוא ענין מליצה ושאלה: (ח) לשרך · הוא הטבור כמו שררך אגן הסהר (שה"ש ז'): ושקוי · ר"ל המוח המשקה העצמות:

ופסים

מֵהוֹנֶךָ וּמֵרֵאשִׁית כָּל־תְּבוּאָתֶךָ׃ י וְיִמָּלְאוּ אֲסָמֶיךָ
שָׂבָע וְתִירוֹשׁ יְקָבֶיךָ יִפְרֹצוּ׃ יא מוּסַר יְהוָה בְּנִי אַל־
תִּמְאָס וְאַל־תָּקֹץ בְּתוֹכַחְתּוֹ׃ יב כִּי אֶת אֲשֶׁר־יֶאֱהַב
יְהוָה יוֹכִיחַ וּכְאָב אֶת־בֵּן יִרְצֶה׃ יג אַשְׁרֵי אָדָם מָצָא
חָכְמָה וְאָדָם יָפִיק תְּבוּנָה׃ יד כִּי טוֹב סַחְרָהּ מִסְּחַר־כָּסֶף
וּמֵחָרוּץ תְּבוּאָתָהּ׃ טו יְקָרָה הִיא מִפְּנִיִּים מפנינים קרי

רש"י — עיין מ"ש

מגרונך): ומראשית · אלו תרומות ומעשרות: (יא) מוסר ה' בני אל תמאס · אם יבואו עליך יסורין יהיו חביבין עליך: ואל תקוץ · מלשון קצתי בחיי (בראשית כ"ז): (יב) וכאב את בן ירצה · שרוצה בבנו להיטיב לו ויפייסהו לאחר שמכהו בשבט כן תערב לך הטובה אחר המכה: (יג) אשרי אדם מצא חכמה ואדם יפיק תבונה · שלומד חכמה עד שתגורה היא להוציא מפיו: (יד) כי טוב סחרה מסחר כסף · כל חליפין שאדם מחליף בסחורה זה נוטל זה וזה נוטל זה אבל האומר לחבירו שנה לי פרקך ואני אשנה לך פרקי נמצאו שניהם ביד כל אחד ואחד: ומחרוץ · מין

מצודת ציון

(י) אסמיך · הם אוצרות התבואה כמו את הברכה באסמיך (דברים כ"ח): יקביך · הם הבורות אשר היין יורד בהם כמו וגם יקב חצב בו (ישעיה ה'): יפרצו · ענין התחזקות ברבוי כמו פרצו לרוב (דה"א ד'): (יא) תקץ · ענין מאוס כמו קצתי בחיי (בראשית כ"ז): (יב) ירצה · מלשון רצוי ופיוס: (יג) יפיק · יוציא כמו ויפק רצון (לקמן ח'): (יד) ומחרוץ · הוא

מצודת דוד

ותהיה רפאות וגו' ר"ל יחזק אותך בקיום המצות: (ט) מהונך · להפריש ממנו לצדקה: ומראשית · לתת תרומות ומעשרות: (י) וימלאו · ר"ל לא תחסר כלום בעבור זה כי הברכה ישולח בהם ועוד תוסיף: ותירוש · היין אשר ביקבים יתרבה: (יא) מוסר · ואם בא לך מה' מוסר יסורים אל תמאס בהם אלא קבלם מאהבה: ואל תקץ · כפל הדבר במ"ש: (יב) יוכיח · לגלות אזנו לייסר דרכו: וכאב · וכמו האב אשר יכוין בהכאה לרצות את בנו להיטיב דרכו ולא לנקום נקם: (יג) ואדם · מוסב על אשרי לומר אשרי לאדם אם מוציא את התבונה מן החכמה ר"ל מבין דבר מתוך דבר: (יד) כי טוב · מסחר החכמה טוב ממסחר הכסף כי מי שנוטל מחיר הכסף לא ישאר טוב הכסף בידו ולא המחיר ביד האחר ולא כן בדבר החכמה כי אם מי שלומד עם אחר חכמה אחת במחיר למוד חכמה אחרת אם כן שניהם ביד כל אחד ואחד: תבואתה · פרי החכמה ור"ל מה שהבין מדעתו מתוך דבר החכמה שלמד הנה טובה היא מחרוץ:

וְכָל־חֲפָצֶיךָ לֹא יִשְׁווּ־בָהּ׃ טז אֹרֶךְ יָמִים בִּימִינָהּ
בִּשְׂמֹאולָהּ עֹשֶׁר וְכָבוֹד׃ יז דְּרָכֶיהָ דַרְכֵי־נֹעַם וְכָל־
נְתִיבוֹתֶיהָ שָׁלוֹם׃ יח עֵץ־חַיִּים הִיא לַמַּחֲזִיקִים בָּהּ
וְתֹמְכֶיהָ מְאֻשָּׁר׃ יט יְהוָה בְּחָכְמָה יָסַד־אָרֶץ כּוֹנֵן שָׁמַיִם
בִּתְבוּנָה׃ כ בְּדַעְתּוֹ תְּהוֹמוֹת נִבְקָעוּ וּשְׁחָקִים יִרְעֲפוּ־
טָל׃ כא בְּנִי אַל־יָלֻזוּ מֵעֵינֶיךָ נְצֹר תֻּשִׁיָּה וּמְזִמָּה׃

רש"י

זהב הוא : (טו) וכל חפציך · כל חמדותיך : לא ישוו בה · לא יהיו שוין בשוויה ודמיהן בדמיה : (טז) בימינה · למיימינים בה ועוסקים בה לשמה אורך ימים וכ"ש עושר וכבוד ולמשמאילים בה שעוסקים בה שלא לשמה מ"מ עושר וכבוד יש : (יח) למחזיקים בה · לאוחזים בה כמו וישלח ידו ויחזק בו (שמות ד') : ותמכיה מאושר · המתקרבים לה וכן כל לשון תמיכה שבספר זה שהוא אוחז בה : (יט) ה' בחכמה יסד ארץ · ע"פ התורה והיא התורה והיא התבונה והיא הדעת : (כ) ירעפו · כמו יטפו ואחר שכל העולם נברא בהם לכך : (כא) אל ילוזו מעיניך · אל יתעקמו מנגד עיניך להסירם מכנגדך :

מצודת דוד

(טו) יקרה · חשובה היא מפנינים הם המרגליות : וכל חפציך · כל הדברים שאתה חפץ ורוצה בהם לא יהיו שוין בשויה : (טז) אורך ימים · ר"ל על ידה ישיג אורך ימים ועושר וכבוד · ורז"ל אמרו למיימינים בה לעוסק לשמה היא לו לאורך ימים וכ"ש עושר וכבוד אבל למשמאילים בה לעוסקים שלא לשמה על כל פנים ישיגו עושר וכבוד : (יז) דרכי נעם · רצה לומר לא יבוא בשום צד מכשול בדבר קיום דברי התורה : וכל וגו' · כפל הדבר במ"ש : (יח) למחזיקים בה · להאוחזים בה היא להם לעץ חיים כי בעבורה ישיגו החיים : ותמכיה · התומך אותה בגדרים וסייגים הוא משובח : (יט) בחכמה · באמצעות חכמת התורה ברא העולם : בתבונה · תבונת התורה : (כ) בדעתו · בדעת התורה נבקעו תהומות הם המעיינות הנובעים מתחת : ושחקים · מוסב על בדעתו לומר בדעת התורה יטיפו השמים טל : (כא) אל ילוזו · הואיל וחשובה היא כ"כ מהראוי שלא יסורו מנגד עיניך : נצר תושיה ומזמה · ר"ל שמור התורה במעשה ובמחשבה :

מצודת ציון

הזהב הטוב כמו בירקרק חרוץ (תהלים ס"ח) : (טו) מפנינים · הם המרגליות : (יח) מאשר · משובח כמו אשרי האיש (תהלים א') : (כ) ירעפו · יטיפו כמו יערוף כמטר לקחי (דברים ל"ג) : (כא) ילוזו · ענין הטיה

ויהיו

כב וְיִהְיוּ חַיִּים לְנַפְשֶׁךָ וְחֵן לְגַרְגְּרֹתֶיךָ: כג אָז תֵּלֵךְ לָבֶטַח
דַּרְכֶּךָ וְרַגְלְךָ לֹא תִגּוֹף: כד אִם־תִּשְׁכַּב לֹא תִפְחָד
וְשָׁכַבְתָּ וְעָרְבָה שְׁנָתֶךָ: כה אַל־תִּירָא מִפַּחַד פִּתְאֹם
וּמִשֹּׁאַת רְשָׁעִים כִּי תָבֹא: כו כִּי־יְהוָה יִהְיֶה בְכִסְלֶךָ
וְשָׁמַר רַגְלְךָ מִלָּכֶד: כז אַל־תִּמְנַע־טוֹב מִבְּעָלָיו בִּהְיוֹת
לְאֵל יָדֶיךָ יתיר י' לַעֲשׂוֹת: כח אַל־תֹּאמַר לְרֵעֲךָ יתיר י'

ר ש" י

(כב) ויהיו חיים לנפשך · שהרי עץ חיים היא: וחן לגרגרותיך · שהרי זה שבחה האמור למעלה וענקים לגרגרותיך: תגוף · לשון כשלון אצופי"ר בלע"ז וכן פן תגוף באבן (תהלים צ"א) וכן בטרם יתנגפו רגליכם (ירמיה י"ג) וכן ונגפו אשה הרה (שמות כ"א): (כד) ושכבת וערבה שנתך · ותישן שנתך כשתישן שלא תירא מפחד פתאום: (כה) ומשאת · כשתבוא על הרשעים: (כו) כי ה' יהיה בכסלך · במבטחך · ד"א בדברים שאתה כסיל בהן כך מצאתי בירושלמי: (כז) אל תמנע טוב מבעליו · אם ראית הברך חפץ להטיב לעניים אל תמנעהו: בהיות לאל ידך · להחדילו · ד"א אל תמנע טוב מבעליו אל תמנע צדקה מן העני · בהיות לאל ידך לעשות צדקה שמא יבוא יום ואין לאל ידך: (כח) וכן אל תאמר לרעך · לעני: ויש אתך · מה תתן לו · ורבותינו פירשו לך ושוב · על שכר שכיר: (כט) אל תחרוש על רעך · אל תחשוב ואינו זז ממשמעות הישפה מה דרך החורש מכין מקום לזמן הזריעה אף החושב רעה מכין מקום מחשבות בלבו איך

מצודת ציון

והסרה: (כג) תגוף · ענין הכאה כמו פן תגוף באבן רגלך (תהלים צ"א): (כד) וערבה · ענין מתיקות כמו וערבה לה' מנחת (מלאכי ג'): (כה) ומשאת · ענין חושך כמו אמש שואה ומשואה (איוב ל"ח): (כו) בכסלך · ענין בטחון ותקוה כמו אשר יקוט כסלו (שם ח'): (כז) לאל · ענין כח ואמלות:

מצודת דוד

(כב) ויהיו · שמירת המעשה והמחשבה יהיו סבה להביא חיים לנפשך ולהלבים לוארך בחן: (כג) אז · כשתהיה נשמר במעשה ובמחשבה אז תלך לבטח בדרכך כי אין מחריד: לא תגוף · לא תוכה באבני מכשול המושלכים בדרך ר"ל לא תאונה אליך רעה: (כד) וערבה שנתך · כדרך הישן בוטח מבלי פחד: (כה) אל תירא · כי לא תבא אליך: כי תבא · כאשר תבא חשכת הרשעים לא תירא מזה כי לא תגע בך לרעה: (כו) בכסלך · במה שתבטח ותקוה אליו והוא ישמור רגלך מן הלכידה: (כז) מבעליו · מבעל הטובה ר"ל ממי שבא לקבל הטובה: בהיות · בעת היות כח בידך לעשות הטובה: (כח) לרעך · המבקש הטובה:

לֵךְ וָשׁוּב וּמָחָר אֶתֵּן וְיֵשׁ אִתָּךְ׃ כט אַל־תַּחֲרֹשׁ עַל־
רֵעֲךָ רָעָה וְהוּא־יוֹשֵׁב לָבֶטַח אִתָּךְ׃ ל אַל־תָּרוֹב תריב ק׳
עִם־אָדָם חִנָּם אִם־לֹא גְמָלְךָ רָעָה׃ לא אַל־תְּקַנֵּא בְּאִישׁ
חָמָס וְאַל־תִּבְחַר בְּכָל־דְּרָכָיו׃ לב כִּי תוֹעֲבַת יְהוָה
נָלוֹז וְאֶת־יְשָׁרִים סוֹדוֹ׃ לג מְאֵרַת יְהוָה בְּבֵית רָשָׁע
וּנְוֵה צַדִּיקִים יְבָרֵךְ׃ לד אִם־לַלֵּצִים הוּא־יָלִיץ
וְלַעֲנָיִים ולענוים ק׳ יִתֶּן־חֵן׃ לה כָּבוֹד חֲכָמִים יִנְחָלוּ וּכְסִילִים

רש״י

עמוד ויעשנה: (ל) אל תריב עם אדם · להתלונן עליו: אם לא גמלך רעה · שעבר על המצוה הכתובה בתורה ואהבת לרעך כמוך (ויקרא י״ט) ומי שהוא רשע רשאי אתה לשונאו: (לא) אל תקנא באיש חמס · לעשות כמעשיו אם תראה אותו מצליח: (לב) כי תועבת ה׳ נלוז · מעוות בדרכיו: ואת ישרים סודו · ועם ישרים סודו: (לד) אם ללצים · אדם נמשך אחריהם לסוף אף הוא יהיה לץ עמהם: ולענוים יתן חן · אם לענוים יתחבר סוף שיתנו מעשיו חן בעיניהם של בריות: (לה) כבוד חכמים

מצודת דוד

לך ושוב־לך היום ושוב למחר ואז אתן שאלתך: ויש אתך · דבר הטובה יש עמך ותוכל לתת עוד: (כט) והוא · הלא הוא יושב אתך לבטח ר״ל בוטח בך כאיש על רעהו ולמה תחשוב עליו רעה: (ל) גמלך רעה · גם תחלת המעשה נקרא במקרא בלשון גמול וכן ואם גומלים אתם עלי (יואל ד׳): (לא) באיש חמס · בהצלחת איש חמס: (לב) נלוז · הסר והנוטה מדרך הישר: ואת · עם ישרים מעמיק סוד עצתו מאהבתו אותם וכמ״ש וה׳ אמר המכסה אני מאברהם וגו׳ (בראשית י״ח): (לג) מארת ה׳ · ר״ל העושר אשר בבית הרשע קללת ה׳ היא כי שמור הוא לרעתו ויחשב א״כ לקללה: יברך · מוסב על ה׳ לומר שהוא יברך את אשר בנוה הצדיקים ר״ל לברכה תחשב כי ישפיעו מטובה לדל ויקבלו גמול: (לד) אם ללצים · ר״ל לכל אחד משלם גמול במדה שמדד אם ללצים המלעיגים בבני אדם יסבב סבה אשר יתלוצצו בהם בבוא יום אידם: ולענוים · אשר הם שפלי הרוח ומכבדים לכל אדם יתן חנם בעיני הכל ויכבדו להם: (לה) ינחלו · נוחלים לעצמם

מצודת ציון

(כט) תחרש · ענין מחשבה כמו חורשי און (איוב ד׳): (לב) נלוז · הנוטה מדרך הישר: (לג) מארת · מלשון ארור: ונוה · מדור כמו

סבבות

מֵרִים קָלוֹן׃ ד א שִׁמְעוּ בָנִים מוּסַר אָב וְהַקְשִׁיבוּ
לָדַעַת בִּינָה׃ ב כִּי לֶקַח טוֹב נָתַתִּי לָכֶם תּוֹרָתִי אַל־
תַּעֲזֹבוּ׃ ג כִּי־בֵן הָיִיתִי לְאָבִי רַךְ וְיָחִיד לִפְנֵי אִמִּי׃
ד וַיֹּרֵנִי וַיֹּאמֶר לִי יִתְמָךְ־דְּבָרַי לִבֶּךָ שְׁמֹר מִצְוֹתַי וֶחְיֵה׃
ה קְנֵה חָכְמָה קְנֵה בִינָה אַל־תִּשְׁכַּח וְאַל־תֵּט מֵאִמְרֵי־
פִי׃ ו אַל־תַּעַזְבֶהָ וְתִשְׁמְרֶךָּ אֱהָבֶהָ וְתִצְּרֶךָּ׃ ז רֵאשִׁית

רש"י

ינחלו וכסילים מרים קלון · לעצמו מפרים קלון לחלקו: ד (א) שמעו בנים מוסר אב · הקב"ה: (ב) נתתי לכם · הנביא מתנבא ומדבר בשליחותו של הקב"ה והרי הוא כפיו: (ג) כי בן הייתי לאבי · אם תאמר שלמה היה שונא הבריות שהזהירן על הגזל ועל העריות דבר שנפשו של אדם מתאוה להם לכך נאמר כי בן הייתי וגו' רך ויחיד וגו' שהיה אוהב אותי ביותר: (ד) ויורני · על כך ויוכיחני ויאמר לי: יתמך דברי לבך · ולפי שהוכיחני בדברים אלו לכך אני מזהירכם על כך (רבי יוסף קר"א) · ד"א כי בן הייתי לאבי · הנביא אומר בן הייתי להקב"ה שהשרה רוחו עלי · ומצינו שקראו הקב"ה לשלמה בן שנאמר אני אהיה לו לאב וגו' (ש"ב ז'): רך ויחיד לפני אמי · לפני אומתי אני נבחר וחביב כבן רך ויחיד לכך ויורני אבי: (ו) אל תעזבה וגו' אהבה · אהוב אותה: (ז) ראשית חכמה קנה חכמה תחלת חכמתך למוד מאחרים וקנה לך שמועה מפי הרב · ואחר

מצודת ציון

גוף איתן (ירמיה מ"ט): (לה) מרים · מלשון תרומה והפרשה: קלון · בזיון והוא מלשון קלוי באש (ויקרא ב') כי בעבור הבזיון יתאדם הפנים כאלו נקלה באש · או הוא מלשון קלות: ד (א) והקשיבו · ענין שמיעה והאזנה: (ג) רך · מעונג: (ד) וירני · ענין למוד כמו את

מצודת דוד

הכבוד: מרים · כל אחד מפריש הקלון לחלקו: ד (א) שמעו בנים · אתם בני אל חי שמעו למוסר האב שבשמים המייסר על הבינה והקשיבו לדעת אותה: (ב) כי לקח טוב · וכה יאמר במוסרו הלא נתתי לכם למוד טוב ומתוכם אל תעזבו את התורה הניא: (ג) כי בן · אמר שלמה אל תחשבו שאני שונא את הבריות ולזה אני מזהירם מן הדברים שנפשו של אדם חומדתן אל תאמרו כן כי הלא בן אהוב הייתי לאבי ומעונג ויחיד לאמי: (ד) וירני · ועם כל אהבתו אלי למדני הדברים האלה ואמר לי דברי תוכחתי יסעדו לבך למען תשאר עומד ביראת ה': שמור מצותי · המצות אשר אני דובר אליך בשם ה': וחיה · בשמירתם תשיג החיים: (ה) קנה · ראה שתהא החכמה והבינה קנוים לך ומצוים אצלך ואל תשכחם: מאמרי פי · מדברי אזהרותיו: (ו) אל תעזבה · אל תעזוב את התורה וגם היא תשמרך מכל מכשול: (ז) ראשית חכמה · בראשית למוד

חָכְמָה קְנֵה חָכְמָה וּבְכָל־קִנְיָנְךָ קְנֵה בִינָה׃ ח סַלְסְלֶהָ
וּתְרוֹמְמֶךָּ תְּכַבֵּדְךָ כִּי תְחַבְּקֶנָּה׃ ט תִּתֵּן לְרֹאשְׁךָ לִוְיַת־
חֵן עֲטֶרֶת תִּפְאֶרֶת תְּמַגְּנֶךָּ׃ י שְׁמַע בְּנִי וְקַח אֲמָרָי
וְיִרְבּוּ לְךָ שְׁנוֹת חַיִּים׃ יא בְּדֶרֶךְ חָכְמָה הֹרֵתִיךָ
הִדְרַכְתִּיךָ בְּמַעְגְּלֵי־יֹשֶׁר׃ יב בְּלֶכְתְּךָ לֹא־יֵצַר צַעֲדֶךָ
וְאִם־תָּרוּץ לֹא תִכָּשֵׁל׃ יג הַחֲזֵק בַּמּוּסָר אַל־תֶּרֶף נִצְּרֶהָ
כִּי־הִיא חַיֶּיךָ׃ יד בְּאֹרַח רְשָׁעִים אַל־תָּבֹא וְאַל־תְּאַשֵּׁר

רש"י

כן : ובכל קנינך קנה בינה · התבונן גם מעצמך להשכיל הטעמים דבר מתוך דבר : (ח) סלסלה · חפשה היה חוזר עליה לדקדק בה כמו כבוצר על סלסלות (ירמיה ו') החוזר והולך בכרם ומשיב ידו לבקש את העוללות · ובלשון חכמים מסלסל בשערו : (ט) תתן לראשך לוית חן · חברת חן כמו לוית חן הם לראשך : (יב) בלכתך לא יצר לצעדך · מי שאינו מרחיק רגליו קרוב ליפול : (יג) החזק במוסר אל תרף · אחוז בתורה כמו והחזיקי את ידך בו (בראשית כ"א) וישלח ידו ויחזק בו (שמות ד') : (יד) בארח רשעים אל תבא ואל תאשר · ואל תדרוך כמו באשורו אחזה רגלי (איוב כ"ג) וכן

מצודת דוד

החכמה ראש שתהא קנויה לך ר"ל מעת תתחיל ללמוד למוד אותה דרך קבע שתהא שקועה בך : ובכל קנינך · המיוחדת בכל הדברים הקנוים לך ושקועים אצלך תהיה קניית הבינה : (ח) סלסלה · תהא ממשמש בה בקביעות ותרומם אותך : כי תחבקנה · כאשר תחבק אותה להיות דבוקה בך : (ט) לוית חן · תדבק לראשך חבורי החן : תמגנך · תמסור לך עטרת תפארת : (י) שמע בני · ענין חיבה הוא זה לומר חביב אתה לי כי בני אתה וחפץ אני בתקנתך : שנות חיים · ר"ל שנים טובים ושלוים : (יא) הוריתיך · אני מלמדך ללכת בדרך חכמה : הדרכתיך · אני מוליכך בדרך ישר :(יב) לא יצר · לא יהיה צר מקום בפסיעות ואז אף אם תרוץ בו לא תכשל ור"ל לא תכשל במעשיך:(יג)אל תרף ·

מצודת ציון

מי יורה דעה (ישעיה כ"ח) : (ח) סלסלה · ענין משמוש כמו כבוצר על סלסלות (ירמיה ו') ובדרז"ל מסלסל בשערו (נזיר ג'):(ט) תמגנך · ענין מסירה כמו אשר מגן צריך (בראשית י"ד) : (יא) הוריתיך · ענין למוד:(יב) צעדך · פסיעותיך: תרוץ · ענין מהירת ההליכה : (יד) תאשר · ענין הלוך ופסיעות כמו ואשרו בדרך בינה (לקמן ט') :

בְּדֶרֶךְ רָעִים׃ טו פְּרָעֵהוּ אַל־תַּעֲבָר־בּוֹ שְׂטֵה מֵעָלָיו
וַעֲבֽוֹר׃ טז כִּי לֹא יִשְׁנוּ אִם־לֹא יָרֵעוּ וְנִגְזְלָה שְׁנָתָם אִם־
לֹא יַכְשׁוֹלוּ יכשילו קרי׃ יז כִּי לָחֲמוּ לֶחֶם רֶשַׁע וְיֵין
חֲמָסִים יִשְׁתּוּ׃ יח וְאֹרַח צַדִּיקִים כְּאוֹר נֹגַהּ הוֹלֵךְ וָאוֹר
עַד־נְכוֹן הַיּֽוֹם׃ יט דֶּרֶךְ רְשָׁעִים כָּאֲפֵלָה לֹא יָדְעוּ בַּמֶּה
יִכָּשֵֽׁלוּ׃ כ בְּנִי לִדְבָרַי הַקְשִׁיבָה לַאֲמָרַי הַט אָזְנֶֽךָ׃
כא אַל־יַלִּיזוּ מֵעֵינֶיךָ שָׁמְרֵם בְּתוֹךְ לְבָבֶֽךָ׃ כב כִּי־חַיִּים
הֵם לְמֹצְאֵיהֶם וּלְכָל־בְּשָׂרוֹ מַרְפֵּֽא׃ כג מִכָּל־מִשְׁמָר נְצֹר

רש"י

ונכון יבין לאשורו (לקמן י"ד): (טו) פרעהו · בטלהו: שטה מעליו · סור: (טז) כי לא ישנו · אינם יכולים לישן: (ח) ואורח צדיקים כאור נוגה · שהולך ומאיר מעמוד השחר: עד נכון היום · עד חצות היום שהוא בירורו של יום: (יט) דרך רשעים כאפלה לא ידעו במה יכשלו · פתאום יבא להם מכשול ולא ידעו להזהר ממנו: (כב) למצאיהם · לשון מציאה: (כג) מכל משמר · מכל מה שאמרה תורה השמר נצור לבך (מעבור עליו) בין עבירה קלה בין עבירה חמורה: כי ממנו תוצאות חיים · כי מאותה שהיא קלה יסיו

מצודת ציון

(טו) פרעהו · ענין בטול והשבתה כמו ותפרעו כל עצתי (לעיל ב׳): שטה · ענין הטיה והסרה כמו אל ישט אל דרכיה (לקמן ז׳): (יח) נגה · ענין הארה כמו מנוגה נגדו (תהלים י"ח): הולך ואור · ר"ל בכל פעם יותר וכן וירח יקר הולך (איוב ל"א): (כא) אל יליזו · אל ינטו:

מצודת דוד

אל תרפה ידך ממנו: (טו) פרעהו · בטל הדרך ההוא ואל תעבור בו נטה מעליו ועבור ממנו: (טז) כי לא ישנו · ההולכים בדרך ההוא לא יוכלו לישן אם לא עשו הרעה: אם לא יכשילו · את אחרים וכפל הדבר במ"ש: (יז) לחם רשע · ר"ל שבא מגזל: חמסים · הבא מחמס: (יח) ואורח צדיקים · האורח שהצדיקים הולכים בו הוא כאור היום המזהיר והולך ומאיר בכל פעם יותר עד אשר יכון היום בשלימותו והוא חצות היום ר"ל בכל עת ישכילו יותר לעמוד על דעת התורה: (יט) כאפלה · כהולכים בדרך חשכה ולא ידעו במה יוכלו להכשל להיות נשמר ממנו ר"ל שוגים בדעתם ותועים מדרך האמת ואינם יודעים ממה להזהר: (כב) למצאיהם · המוצא חכמת התורה המה לו לחיים ומרפא לכל בשרו: (כג) מכל משמר · יותר מכל הדברים שאתה משמרם שמור לבך מלחשוב בעון כי עיקר תוצאות חיים

תלה

לִבֶּךָ כִּי מִמֶּנּוּ תּוֹצְאוֹת חַיִּים׃ כד הָסֵר מִמְּךָ עִקְּשׁוּת
פֶּה וּלְזוּת שְׂפָתַיִם הַרְחֵק מִמֶּךָּ׃ כה עֵינֶיךָ לְנֹכַח יַבִּיטוּ
וְעַפְעַפֶּיךָ יַיְשִׁרוּ נֶגְדֶּךָ׃ כו פַּלֵּס מַעְגַּל רַגְלֶךָ וְכָל־
דְּרָכֶיךָ יִכֹּנוּ׃ כז אַל־תֵּט יָמִין וּשְׂמֹאול הָסֵר רַגְלְךָ מֵרָע׃
ה א בְּנִי לְחָכְמָתִי הַקְשִׁיבָה לִתְבוּנָתִי הַט־אָזְנֶךָ׃
ב לִשְׁמֹר מְזִמּוֹת וְדַעַת שְׂפָתֶיךָ יִנְצֹרוּ׃ ג כִּי נֹפֶת

רש"י

לך חיים ושכר גדול אם תקיימנה · כך דרש רבי תנחומא: (כד) הסר ממך עקשות פה · לא תעשה דבר שילעיזו בו הבריות ויעקימו עליך פיהם · עקשות פה · לשון עקום כמו תם אני ויעקשני (איוב ט') ובמשנה שיניה עקומות ועקושות: ולזות שפתים · עקמימות שפתים שלא ירחיבו הבריות פה עליך: (כה) עיניך לנכח יביטו · יסתכלו אל האמת ואל היושר: יישירו נגדך · יסתכלו על הישרה ליישר דרכך נגדך: (כו) פלס מעגל רגלך · שקול דרכך הפסד מצוה כנגד שכרה ושכר עבירה כנגד הפסדה ואז כל דרכיך יכונו: (כז) אל תט ימין ושמאל · מן המשקל הטוב: ה (א) בני לחכמתי הקשיבה וגו': (ג) כי נפת תטפנה וגו' · לשון מתוק:

מצודת דוד

באה מן הלב ואיך תחשוב בו בדבר המאבד את החיים: (כד) הסר ממך · ר"ל אל תעשה דבר שיהא בו מקום לבני אדם לרנן אחריך וירמוז הרגון בעקימת הפה ונטיית השפתים כדרך המרננים ברמז: (כה) לנכח · ראה בהתבוננות יתירה תכלית המעשה אשר תעשה ואז עפעפיך יוליכוך בדרך הישר: (כו) פלס · ראה ליישר מעגל רגליך ולא תלך כפי הקרי וההזדמן ואז יהיו כל דרכיך נכונים: (כז) אל תט · בכל דבר אל תטה עצמך ימין ושמאל מדרך המצות אבל מרע הסר רגליך מכל וכל: ה (א) בני לחכמתי הקשיבה · עוד זה מדברי דוד שאמר לשלמה בני שמע להחכמה אשר למדתיך: (ב) לשמר · הזהר לשמור המחשבות ושפתיך. ינצורו לדבר דברי דעת: (ג) כי נפת · ר"ל מאד צריך להיות נזהר לבל יפותה כי אמרי הזונה המה ערבים ומתוקים כנופת צופים והמה חלקים יותר משמן והוא גם למשל על המינות

מצודת ציון

(כד) ולזות · ענין נטיה ועקימה: (כה) ועפעפיך · אישון העין: (כו) פלס · ענין יושר ועפ"ז נקרא מטה המאזנים פלס ומאזני וגו' (לקמן י"ו) לפי שבו מיישר המשקל: ה (ג) נפת · ענין הזלה והתכה וכן ונופת צופים (תהלים י"ט) ותחסר מלת צופים והוא מובן מעצמו שר"ל

והאריתה

תִּטֹּפְנָה שִׂפְתֵי זָרָה וְחָלָק מִשֶּׁמֶן חִכָּהּ׃ ד וְאַחֲרִיתָהּ
מָרָה כַלַּעֲנָה חַדָּה כְּחֶרֶב פִּיּוֹת׃ ה רַגְלֶיהָ יֹרְדוֹת מָוֶת
שְׁאוֹל צְעָדֶיהָ יִתְמֹכוּ׃ ו אֹרַח חַיִּים פֶּן־תְּפַלֵּס נָעוּ
מַעְגְּלֹתֶיהָ לֹא תֵדָע׃ ז וְעַתָּה בָנִים שִׁמְעוּ־לִי וְאַל־תָּסוּרוּ
מֵאִמְרֵי־פִי׃ ח הַרְחֵק מֵעָלֶיהָ דַרְכֶּךָ וְאַל־תִּקְרַב אֶל־
פֶּתַח בֵּיתָהּ׃ ט פֶּן־תִּתֵּן לַאֲחֵרִים הוֹדֶךָ וּשְׁנֹתֶיךָ לְאַכְזָרִי׃

חסר יו"ד

רש"י

שפתי זרה · אפיקורסות : וחלק משמן חכה · לשון חיך : (ה) רגליה יורדות מות שאול צעדיה יתמכו · לשון קורבה : (ו) אורח חיים פן תפלס · כך דרשוהו חכמים שלא שקל הקב"ה מתן שכרן של מצות ולא פירשן כדי שלא יראה אדם מצוה שמתן שכרה מרובה וידבק בה ויניח שאר המצות · וזה פתרונו כדי שלא תפלס ארחות התורה איזו ליקח ואיזו להניח לכך נעו · מעגלותיה · הניע הקב"ה פירוש נתיבותיה ולא הודיעם · זה מדרש אגדה · אבל לפי סדר המקראות שכתוב אחריו הרחק מעליה דרכך · נראה שעדיין לא הפסיק בענין אשה הזונה וכן יש לפרש אורח חיים פן תפלס אל תשקול אורח חיים אצל אותה זרה לומר איזו לעשות זו או זו · כי מעגלות הזונה נעו לשאול ולא תדע להזהר עד אשר תנוע ותפול : (ז) ועתה בנים שמעו לי ואל תסורו מאמרי פי : (ט) פן תתן לאחרים הודך · פן תפנה לבך לאלהים אחרים לתת להם תפארת הודך ושבחך : ושנותיך לאכזרי · לשר

מצודת ציון

כהולת חלות הדבש : תטפנה · תזל טיפין : חכה · ר"ל מאמרה הבא בנגיעת הלשון בחיך : (ד) כלענה · שם עשב מר : צעדיה · ענין פסיעות והלוך : (ו) תפלס · תיישר : נעו · מלשון נע ונד : מעגלותיה ·

מצודת דוד

(ד) ואחריתה · אבל אחרית הפתוי מרה כלענה וממית הנפתים כחרב פיות בו שני חדודים מזה ומזה : (ה) רגליה · ר"ל דרך רגלי הפתוי מביא המיתה : יתמכו · תומכים ומחזיקים את השאול שיהיה הנפתה נופל בה : (ו) אורח חיים · ר"ל חכמת התורה : פן תפלס · פן תיישר לה לדמות אליה : נעו · דע לך כי נעו המעגלות שלה מן אורח חיים ורחקו ממנה ולא תדע להם שום דמיון והשואה כי לא קרב זה אל זה : (ז) ועתה · מוסב למעלה לומר הואיל ושמעתם שגם דוד אבי הזהירני בדברים האלה עם כי הייתי חביב לו לזאת אתם בני אל חי שמעו לי וגו' כי לא משנאת הבריות אני מזהיר על כל אלה : (ח) מעליה · מן הזרה האמור למעלה : (ט) הודך · ההוד הנתון לך מן השמים תתן במעשיך לאחרים כי תהיה נלקח ממך ונתן לאחרים ותמות בחצי שנותיך ושנותיך נמסר לאכזרי והוא ה:

פֶּן־יִשְׂבְּעוּ זָרִים כֹּחֶךָ וַעֲצָבֶיךָ בְּבֵית נָכְרִי׃ יא וְנָהַמְתָּ
בְאַחֲרִיתֶךָ בִּכְלוֹת בְּשָׂרְךָ וּשְׁאֵרֶךָ׃ יב וְאָמַרְתָּ אֵיךְ
שָׂנֵאתִי מוּסָר וְתוֹכַחַת נָאַץ לִבִּי׃ יג וְלֹא־שָׁמַעְתִּי
בְּקוֹל מוֹרָי וְלִמְלַמְּדַי לֹא־הִטִּיתִי אָזְנִי׃ יד כִּמְעַט הָיִיתִי
בְכָל־רָע בְּתוֹךְ קָהָל וְעֵדָה׃ טו שְׁתֵה־מַיִם מִבּוֹרֶךָ
וְנֹזְלִים מִתּוֹךְ בְּאֵרֶךָ׃ טז יָפוּצוּ מַעְיְנֹתֶיךָ חוּצָה בָּרְחֹבוֹת
פַּלְגֵי־מָיִם׃ יז יִהְיוּ־לְךָ לְבַדֶּךָ וְאֵין לְזָרִים אִתָּךְ׃

רש"י

של גיהנם: (י) פן ישבעו זרים כחך · נביאי הבעל הגונבים ממון בשקריהם ובפחזותם: ועצביך · ויגיעך שנעצבת וטרחת בו: בבית נכרי · בבית ע"ג: (יא) ונהמת באחריתך · סוף שתנהם באחריתך: (יד) כמעט הייתי בכל רע · כפשע ביני ובין גיהנם (כלומר בשביל דבר מועט הייתי עכשיו בכל רע שלא שמעתי לקול מורי שאילו שמעתי להם לא אירע בי כך מרבי יוסף קר"א): (טו) שתה מים מבורך · מבור שנתן לך הקב"ה לחלקך היא תורת משה · בורך · מים מכונסים: ונוזלים מתוך בארך · מים חיים כלומר תחלה כמים מכונסים ולבסוף נובעים הם והולכין: (טז) יפוצו מעינותיך חוצה · סוף שתקנה תלמידים ותורה הוראות ברבים ויצא לך שם: ברחבות · עיר תפולינה פלגי מימיך: (יז) יהיו לך לבדך · אתה לבדך

מצודת דוד

של גיהנם ר"ל תהיה מסור בידו לכל חפצו: (י) פן ישבעו זרים · הזרים ממך שאינם ראוים ליורשך הם ישבעו כחך והוא העושר הבא בכח והתאמצות וכן ככחם נתנו לאוצר (עזרא ב'): ועצביך · העושר הבא בעצבון ויגיעה וכפל הדבר במ"ש: (יא) באחריתך · באחרית ימיך ביום המיתה בעת יכלה בשרך אז תנהם מהאב לב: (יב) נאץ לבי · מאס לבי לנזותה: (יד) כמעט הייתי בעבור הנאה קטנה כשיעור היותר מועט הייתי עתה בכל רע בתוך קהל רב ועדה גדולה בפרסום רב: (טו) שתה מים · ר"ל תשמש באשתך ולא בזרה: ונוזלים וגו' · כפל הדבר במ"ש: (טז) יפוצו · אז יפוצו מעינותיך חוצה עד כי ילכו ברחובות פלגי מים ר"ל תזכה לבנים אשר יצא שמעם למרחוק: (יז) יהיו לך לבדך · הבנים האלה יהיו של

מצודת ציון

דרכיה: (יא) ושארך · גם הוא נאמר על הבשר כמו אם יכין שאר לעמו (תהלים ע"ח) וכפל דבריו בשמות נרדפים כמו אדמת עפר (דניאל י"ב): (יב) נאץ · מושאל הוא על הבזיון וכן נאצו כל תוכחתי (לעיל א'): (יג) מורי · מלשון הוראה ולמוד: (טז) ונוזלים · ענין נטיפה: בארך · באר הנובע. (טז) יפוצו · ענין פזור: פלגי

יח יְהִי־מְקוֹרְךָ בָרוּךְ וּשְׂמַח מֵאֵשֶׁת נְעוּרֶךָ׃ יט אַיֶּלֶת
אֲהָבִים וְיַעֲלַת־חֵן דַּדֶּיהָ יְרַוֻּךָ בְכָל־עֵת בְּאַהֲבָתָהּ
תִּשְׁגֶּה תָמִיד׃ כ וְלָמָּה תִשְׁגֶּה בְנִי בְזָרָה וּתְחַבֵּק חֵק
נָכְרִיָּה׃ כא כִּי נֹכַח עֵינֵי יְהוָה דַּרְכֵי־אִישׁ וְכָל־
מַעְגְּלֹתָיו מְפַלֵּס׃ כב עֲוֺנוֹתָיו יִלְכְּדֻנוֹ אֶת־הָרָשָׁע
וּבְחַבְלֵי חַטָּאתוֹ יִתָּמֵךְ׃ כג הוּא יָמוּת בְּאֵין מוּסָר וּבְרֹב

רש"י כצ"ל מ"ש

תתכבד בהם ולא יחלוק אחר עמך לפי שאמר למעלה פן ישבעו זרים כחך אמר כאן יהיו לך לבדך · ומתוך כך : (יח) יהי מקורך ברוך ושמח מאשת נעוריך · היא התורה שלמדת מנעוריך : (יט) תשגה תמיד · ראיתי בדברי ר' משה הדרשן תשגה תעסוק תמיד והוא לשון ערבי והביא ראיה כמו לבקש שגיה לבקש עסק · ולא ידעתי איפה נשנית ורבותינו פירשו (עירובין נ"ד) לשון משגה כמשמעו בעבור אהבתה תהיה שוגג בשאר עסקיך כי היא משמרת על שלך אמרו עליו על ר"א בן פדת שהיה דורש בשוק התחתון וסדינו מוטל בשוק העליון פעם אחת בא אדם אחד ומצא נחש כרוך עליו : (כא) כי נכח עיני ה' דרכי איש וגו' מפלס · שוקל דרכיו ויודע כמה עונות וכמה זכיות בידו : (כב) עונותיו ילכדנו · כמו ילכדוהו : ובחבלי חטאתו יתמך · יתלה שהתלוי נתמך בחבלים שהוא תלוי בם :

מצודת ציון

מים · אמת המים : (יט) אילת · נקבת האיל : ירווך · ענין שביעה : תשגה · מלשון משגה וטעה :

מצודת דוד

לבדך ואתה תתכבד בהם ואין זרים חלק אתך אבל בני הזרה אינם מיוחדים לך לבד : (יח) יהי מקורך ברוך · אשתך תהא ברוכה ותבנים בעיניך ושמח באהבת אשת נעוריך : (יט) אילת אהבים · תהיה בעיניך כאילה האהובה על הזכר ויותר על כי רחמה צר : ויעלת חן · היא תהיה מעלת חן בעיניך : בכל עת · ר"ל בכל עת ההכרח והצורך : באהבתה תשגה תמיד · ר"ל אף באהבתה למשגה תחשב אם תמיד תהיה וכמ"ש רז"ל אל תרבה שיחה עם האשה באשתו אמרו וכו' : (כ) ולמה תשגה · ר"ל אם באשתך תחשב התמידות למשגה למה תקל ראש לשגות בזרה : (כא) כי נוכח · ר"ל ופן תאמר מי רואני לזה אמר דע כי מול עיני ה' דרכי איש ומייסר מעגלותיו אל הגמול ר"ל משלם מדה במדה לדעת שהגמול בא ולא במקרה : (כב) עונותיו · עונות הרשע הם ילכדו אותו ולתוספת ביאור אמר את הרשע : ובחבלי · בהחבלים הנעשים מחטאתו בהם יהיה נשען כאשר יתלוהו בהם ר"ל העון עצמו יקטרג עליו ויפרע ממנו : (כג) באין מוסר · בעבור שלא לקח מוסר ובעבור

אִוַּלְתּוֹ יִשְׁגֶּה׃ ו א בְּנִי אִם־עָרַבְתָּ לְרֵעֶךָ תָּקַעְתָּ לַזָּר
כַּפֶּיךָ׃ ב נוֹקַשְׁתָּ בְאִמְרֵי־פִיךָ נִלְכַּדְתָּ בְּאִמְרֵי־פִיךָ׃
ג עֲשֵׂה־זֹאת אֵפוֹא ׀ בְּנִי וְהִנָּצֵל כִּי בָאתָ בְכַף־רֵעֶךָ
לֵךְ הִתְרַפֵּס וּרְהַב רֵעֶיךָ׃ ד אַל־תִּתֵּן שֵׁנָה לְעֵינֶיךָ
וּתְנוּמָה לְעַפְעַפֶּיךָ׃ ה הִנָּצֵל כִּצְבִי מִיָּד וּכְצִפּוֹר מִיַּד
יָקוּשׁ׃ ו לֵךְ אֶל־נְמָלָה עָצֵל רְאֵה דְרָכֶיהָ וַחֲכָם׃ ז אֲשֶׁר

רש"י

(כג) הוא ימות באין מוסר. בשביל שלא לקח מוסר: ו (א) בני אם ערבת. ערבות ממון כמשמעו פירשו רבותינו: (ג) לך התרפס. התר לו פס יד לשלם לו ממונו: ורהב רעיך. ואם אין לו ממון עמך אלא שנוקשת באמרי פיך לדבר לו קשות הרבה עליו רעים לבקש ממנו שימחול לך. ד"א בני אם ערבת לרעך. אחר שנעשית ערב להקב"ה שהוא רעך דכתיב זה דודי וזה רעי (שיר ה') וקבלת עליך בסיני ובערבות מואב באלה ובשבועה לשמור מצותיו: תקעת לזר כפיך. שתשוב ותסור ותדבק באפיקורסים ללכת בדרכיהם: נוקשת באמרי פיך. שתקעת כף להדבק עם הזרים: עשה זאת איפוא בני והנצל. הואיל ובאת בכף רעך בסיני וקבלת אלהותו עליך: לך התרפס. הכנע לפניו כאסקופה הנרפסת ונדרסת: ורהב רעיך. הרבה רעים שיתפללו עליך לפניו וכן נדרש במדרש תהלים: (ה) הנצל כצבי מיד. מהר והשמט משם כצבי הנמלט מיד האדם: (ו) לך אל נמלה עצל וגו' וחכם. והתחכם: (ז) אשר אין לה קצין. שיוכיח אותה ויזרזנה ויוציא מידה אם תגזול דבר מחברתה ואף על פי כן:

מצודת דוד

רוב אולתו אשר ישגה בהם: ו (א) אם ערבת. ערבות ממון בשביל אחר: לזר. בעבור הזר תקעת כפך והוא ענין קיום ותוקף על הערבות: (ב) נוקשת. הנה דע שבאת למוקש ונלכדת בה ע"י אמרי פיך: (ג) עשה זאת איפוא בני. ר"ל עתה עשה זאת בני והנצל מיד המלוה כי באת בידו ונתחייבת לו: לך התרפס. היה לו למרמס הרגל ר"ל הכנע עצמך לפניו: ורהב רעיך. החזק והמשל רעך על עצמך: אל תתן שנה. ר"ל אל תתעצל בדבר: (ה) הנצל כצבי. ראה להנצל במהירות כצבי המתמהר לברוח מיד הצידו כשימצא מנוס: מיד יקוש. מיד מוקש הפח: (ו) עצל. אתה העצל לך אל הנמלה וראה מנהגה ולמד ממנה חכמה: (ז) אשר אין לה

מצודת ציון

ו (ג) אפוא. כמו עתה וכן מה לך אפוא (ישעיה כ"ב): התרפס. ענין דריסה ורמיסה כמו ושארא ברגלה רפסה (דניאל ז'): ורהב. ענין התחזקות כמו ירהבו הנער בזקן (ישעיה ג'): (ו) נמלה. שם

אֵין־לָהּ קָצִין שֹׁטֵר וּמֹשֵׁל׃ ח תָּכִין בַּקַּיִץ לַחְמָהּ
אָגְרָה בַקָּצִיר מַאֲכָלָהּ׃ ט עַד־מָתַי עָצֵל ׀ תִּשְׁכָּב מָתַי
תָּקוּם מִשְּׁנָתֶךָ׃ י מְעַט שֵׁנוֹת מְעַט תְּנוּמוֹת מְעַט ׀
חִבֻּק יָדַיִם לִשְׁכָּב׃ יא וּבָא־כִמְהַלֵּךְ רֵאשֶׁךָ וּמַחְסֹרְךָ
כְּאִישׁ מָגֵן׃ יב אָדָם בְּלִיַּעַל אִישׁ אָוֶן הוֹלֵךְ עִקְּשׁוּת
פֶּה׃ יג קֹרֵץ בְּעֵינָו בעיניו קרי מֹלֵל בְּרַגְלָו ברגליו קרי מֹרֶה
בְּאֶצְבְּעֹתָיו׃ יד תַּהְפֻּכוֹת בְּלִבּוֹ חֹרֵשׁ רָע בְּכָל־עֵת

רש״י

(ח) תכין בקיץ לחמה אגרה בקציר מאכלה · מזונה כל אחת ואחת אינה גוזלת מחברתה: (י) חבק ידים · הישן חובק ידיו אצרא״ר בלע״ז: (יא) ובא כמהלך ראשך · אם תעשה כן יבא הסרונך ודבר שאתה רש ממנו יבא לך מיד כאדם המהלך מהר ומחסורך יבא ויתמלא: כאיש מגן · הבא מהר להגין על אדוניו · המקראות אלו עקרן משל על המתעצלין לעסוק בתורה: (יב) הולך עקשות פה · ההולך בעקימת שפתים: (יג) קורץ בעיניו · רמיזות של מרמה: מולל ברגליו · כלומר משפשף זה על זה: ומורה באצבעותיו · כולם מן לשון רמזים הם זה נופל על העין וזה נופל:

מצודת ציון

בריה קטנה: (ז) קצין · שר ומושל: (ח) אגרה · ענין אסיפה כמו אוגר בקיץ (לקמן י׳): (י) תנומות · הוא שינה קלה: (יא) ראשך · ענין עוני ודלות כמו ראש עושה כף רמיה (שם): (יב) בליעל · בלי עול ר״ל שפורק עול שמים: (יג) קורץ · ענין הנדנוד לרמז הלעג והוא מלשון קרץ מצפון (ירמיה מ״ו) כי ברוב הנדנוד כאלו כורת ומשבר העינים: מולל · הוא מלשון מלה ודבור ר״ל כאלו מדבר ברגליו דבר הלעג: מורה · כאלו מלמד דבר הלעג

מצודת דוד

קצין · להכריחה על מעשיה להכין מאכלה לבל תגזול מחברת׳: (ח) תכין · עכ״ז מעצמה בחכמתה תכין לחמה בקיץ עת תמצא ע״פ השדה וממנה למוד להכין הכל בעוד יש לאל ידך: (י) מעט שנות · פן תחשוב אישן מעט ואח״ז אנום מעט ואח״ז אשכב בחבוק ידים לנוח כי כן דרך השוכב לחבק ידיו זה בזה: (יא) ובא כמהלך · בעבור זה יבוא לך עניות פתאום כאורח המהלך בדרך הבא פתאום לבית מלונו ולא נודע טרם בואו: ומחסרך · דבר המחסר עשרך מהרה יבוא כאיש המלובש כמגן לרדת אל המלחמה שאין דרכו להתעכב בדרך מהלכו: (יב) אדם בליעל · מי שפורק מעליו עול מקום הוא איש און והולך עקשות פה ר״ל מעקם פיו לרמז לה״ר: (יג) קורץ בעיניו וגו׳ · ענין כולם הם רמיזות לה״ר: (יד) תהפוכות בלבו · מחשבות לבו להפוך הדבר מכמות שהוא:

מְדָנִים מדינים קרי יְשַׁלֵּחַ׃ טו עַל־כֵּן פִּתְאֹם יָבוֹא אֵידוֹ
פֶּתַע יִשָּׁבֵר וְאֵין מַרְפֵּא׃ טז שֶׁשׁ־הֵנָּה שָׂנֵא יְהוָה וְשֶׁבַע
תּוֹעֲבוֹת יתיר ו׳ נַפְשׁוֹ׃ יז עֵינַיִם רָמוֹת לְשׁוֹן שָׁקֶר וְיָדַיִם
שֹׁפְכוֹת דָּם־נָקִי׃ יח לֵב חֹרֵשׁ מַחְשְׁבוֹת אָוֶן רַגְלַיִם מְמַהֲרוֹת
לָרוּץ לָרָעָה׃ יט יָפִיחַ כְּזָבִים עֵד שָׁקֶר וּמְשַׁלֵּחַ מְדָנִים בֵּין
אַחִים׃ כ נְצֹר בְּנִי מִצְוַת אָבִיךָ וְאַל־תִּטֹּשׁ תּוֹרַת
אִמֶּךָ׃ כא קָשְׁרֵם עַל־לִבְּךָ תָמִיד עָנְדֵם עַל־גַּרְגְּרוֹתֶיךָ׃
כב בְּהִתְהַלֶּכְךָ ׀ תַּנְחֶה אֹתָךְ בְּשָׁכְבְּךָ תִּשְׁמֹר עָלֶיךָ וַהֲקִיצוֹתָ

רש"י

על הרגל וזה נופל על האצבע והעיקר הוא מדבר על הרשעים: (יד) מדינים ישלח · בין אדם לחברו: (טו) פתאם וגו' פתע · לשון תכיפה היא ולא ידע את המפלה הקרובה ליפול עליו: (טז) שש הנה שנא ה' ושבע תועבת נפשו · כלומר גם השביעית עמהם: (יט) יפיח · לשון דבור הוא כי כל דבור ברוח הפה הוא: (כא) ענדם · לשון קשר הוא כמו אענדנו עטרות לי (איוב ל"א): (כב) בהתהלכך · בחייך: תנחה אותך · כמו

מצודת דוד

חרש רע · חושב רע בכל עת ומגרה מחלוקת בין אנשים ר"ל כיון שפרק עול המקום בודאי את כל אלה יעשה: (טו) ואין מרפא · לא יהיה רפואה לשברו: (טז) ושבע · השביעית היא תועבת נפשו ר"ל שנואה מכולן: (יז) עינים רמות · זה המתגאה המרים עיניו כלפי מעלה לא כדרך השפלים אשר ישפילו עיניהם להסתכל כלפי מטה: (יח) לב חרש · המפנה לבו לחשוב מחשבות און: לרוץ לרעה · לעשותה במהירות עד לא יתנחם: (יט) יפיח וגו' · ר"ל עד שקר המדבר כזבים ואחת היא: בין אחים · בין אוהבים יגרה מחלוקות בספור לה"ר והיא השביעית הקשה מכולן כי בזה הורג שלשה את עצמו והמקבלו והנאמר עליו: (כ) מצות אביך · כי הנה בודאי חפץ בתקנתך: תורת אמך · מה שהיא מלמדתך: (כב) תנחה אותך · תנהג אותך בדרך הישר: תשמור

מצודת ציון

באצבעותיו: (יד) מדינים · מלשון מדון ומריבה: ישלח · ענין גרוי ושסוי כמו ושן בהמות אשלח בם (דברים ל"ב): (טו) אידו · ענין צער ומקרה רע: פתע · הוא כמו פתאום: (יט) יפיח · ענין דבור ע"ש שבא בהפחת הפה: (כ) תטוש · ענין עזיבה: (כא) ענדם · ענין קשירה כמו אענדנו עטרות לי (איוב ל"א): גרגרותיך · מלשון גרון וצואר: (כב) תנחה · תנהג: והקיצות · ענין הערה מהשינה: תשיחך · מלשון שיחה ודבור:

הִיא תְשִׂיחֶךָ׃ כג כִּי נֵר מִצְוָה וְתוֹרָה אוֹר וְדֶרֶךְ חַיִּים
תּוֹכְחוֹת מוּסָר׃ כד לִשְׁמָרְךָ מֵאֵשֶׁת רָע מֵחֶלְקַת לָשׁוֹן
נָכְרִיָּה׃ כה אַל־תַּחְמֹד יָפְיָהּ בִּלְבָבֶךָ וְאַל־תִּקָּחֲךָ
בְּעַפְעַפֶּיהָ׃ כו כִּי בְעַד־אִשָּׁה זוֹנָה עַד־כִּכַּר־לָחֶם
וְאֵשֶׁת אִישׁ נֶפֶשׁ יְקָרָה תָצוּד׃ כז הֲיַחְתֶּה אִישׁ אֵשׁ

רש"י

תנהינך : בשכבך · בקבר : והקיצות היא תשיחך · לתחיית המתים לעמוד בדין · היא תשיחך · תלין בעדך : (כג) כי נר מצוה ותורה אור · כמו שהאור מאיר לעולם תמיד כך התורה עומדת זכותה לעולם אל האדם וזכות מצוה לפי שעה כאור הנר · ד"א כי נר מצוה וגו' מצות האב הוא נר כל מי שמקיים מצות אביו כאלו נוטל נר בידו להדליק במקום חשך ואם אבד שום דבר שם הוא מוצאו לאורו · וכן מי שהוא מקיים הוראת אמו אורה היא לו וכן הוא אומר אל תטוש תורת אמך · וכן הוא ודאי שמקרא זה מדבר במצות אביו ואמו דכתיב (לקמן כ') מקלל אביו ואמו ידעך נרו באשון חשך ואם נר של אדם ידעך (כוהה) כשאין מקיים מצות אבותיו נמצא כשמקיים מצות מאיר נרו (ר' יוסף קר"א) : ודרך חיים תוכחות מוסר · תוכחות המוסר הם מטים את האדם לחיים נמצא שהם דרך החיים : (כד) לשמרך מאשת רע · התורה תשמרך מאשה של מנהג רע וע"כ לא דבר שלמה אשה רעה אלא כנגד ע"ג מעובדי כוכבים שהיא שקולה כנגד הכל שאם תאמר אשה זונה ממש וכי כל שכרה ושבחה של תורה שמומרת מן הזונה לבדה אלא ע"כ זו ע"ג מעובדי כוכבים שהיא חמורה כנגד הכל : מחלקת לשון · מטחות עינים של לשון נכרים : (כה) ואל תקחך · ואל תסול חכמתך ממך בעפעפי עיניה שקורצת בהם נגדך : (כו) כי בעד אשה זונה עד ככר לחם · בא לידי עניות וחוסר כל טוב : נפש יקרה תצוד · נפש שהיתה יקרה קודם לכן באה ונדה לגיהנם : (כז) היחתה איש · הישאב איש גחלים

מצודת ציון

(כו) ככר לחם · כן נקרא לחם שלם:
(כז) היחתה · ענין שאיבת האש

מצודת דוד

עליך · משודדי לילה : היא תשיחך · תדבר עמך כחבר טוב המדבר עם חבירו להשתעשע עמו : (כג) כי נר מצוה · המצוה שאדם עושה מאירה לו כנר והלומד תורה היא לו כאור היום והשומע תוכחת מוסר היא לו דרך המביא חיים : לשמרך · כי המוסר יועיל לשמרך מאשה זונה : מחלקת · מחלקלקות פתויי הנכרים והוא כפל ענין במ"ש : (כה) ואל תקחך · אל תקח לבך לסיות נמשך אחריה ע"י רמזי עפעפיה : (כו) כי בעד אשה זונה · בעבור חמדת אשה זונה בא האדם לרוב העוני עד כי ישאל ככר לחם : תצוד · בחלקת אמריה תצוד את הנפש עם שהיתה יקרה ונקיה מעון : (כז) היחתה ·

בְּחֵיקוֹ וּבְגָדָיו לֹא תִשָּׂרַפְנָה׃ כח אִם־יְהַלֵּךְ אִישׁ עַל־
הַגֶּחָלִים וְרַגְלָיו לֹא תִכָּוֶינָה׃ כט כֵּן הַבָּא אֶל־אֵשֶׁת
רֵעֵהוּ לֹא יִנָּקֶה כָּל־הַנֹּגֵעַ בָּהּ׃ ל לֹא־יָבוּזוּ לַגַּנָּב כִּי
יִגְנוֹב לְמַלֵּא נַפְשׁוֹ כִּי יִרְעָב׃ לא וְנִמְצָא יְשַׁלֵּם שִׁבְעָתָיִם
אֶת־כָּל־הוֹן בֵּיתוֹ יִתֵּן׃ לב נֹאֵף אִשָּׁה חֲסַר־לֵב מַשְׁחִית
נַפְשׁוֹ הוּא יַעֲשֶׂנָּה׃ לג נֶגַע וְקָלוֹן יִמְצָא וְחֶרְפָּתוֹ לֹא

רש"י

בשפולי בגדיו ולא ישרפו · כל לשון חתיית גחלים לשון שאיבה הוא כמשמעו כשמגלה הכלי בתוך המדורה: (כט) אל אשת רעהו · כמשמעו ואף על ע"ג מעובדי כוכבים יש לדרשה: (ל) לא יבוזו וגו׳: (לא) ונמצא ישלם וגו׳: (לב) נאף אשה וגו׳ · שלשתם מחוברים בדבור אחד אם יגנוב הגנב גנבה אין לבזותו כ"כ כמו הנואף למה כי לרעבון נפשו הוא עושה ואולי אין לו מה יאכל וכשנמצא יש לו תקנה בתשלומין ולכל היותר שבעתים ישלם כלומר תשלומי כפל הרבה ואפי׳ ג׳ על אחד · ויש מפרשים שבעתים כמו גונב שור וכליו וטבחו שהדין היה לשלם חמשה בקר ותשלומי כפל על הכלים (הרי שבעה): (לא) את כל הון ביתו יתן · ואפילו צריך למכור כל אשר לו על זה מכל מקום יש לו תקנה ומחלה מתמת רעב עשה אכל: (לב) נואף אשה חסר לב · הוא שהרי לא לרעבון עשה: משחית נפשו הוא יעשנה · הזמה: (לג) נגע וקלון ימצא · על עבודת כוכבים ועל גילוי

מצודת דוד

כי אפשר שיאחז איש בחיקו את האש ולא תשרפנה בגדיו: (כח) אם יהלך · וכי יהלך איש על גחלים ולא תשרפנה רגליו: (כט) כן הבא · כן הוא הבא אל אשת רעהו כי כל הנוגע בה לא ינקה מעונש הראוי: (ל) לא יבוזו · אין מרבים לבזות את הגנב כאשר יגנוב למלא נפשו כי רעב הוא וגנב לשבור הרעבון וכמעט לאונס יחשב: (לא) ונמצא · וכאשר ימצא יוכל לתקן בתשלומין ואם יתן שבע פעמים כשיעור הגניבה אז יחדל ממנו בעל הגניבה: את כל הון · ר"ל הלא לא יתן יותר מכל הון ביתו אבל לא נגע עד הנפש: (לב) נאף אשה · אבל המנאף עם אשה הוא חסר לב והרוצה להשחית נפשו עשה יעשה כזאת הואיל ואין לו הכרחית כגונב ממון: (לג) נגע וקלון ימצא · מן השמים ימצא נגע כי ע"י ג"ע הנגעים באים

מצודת ציון

ממקומו כמו לחתות אש מיקוד (ישעיה ל׳): בחיקו · ר"ל בבגדו שמעול החיק: (כח) תכוינה · ענין שריפה כמו כויה תחת כויה (שמות כ"א): (לג) וקלון · בזיון: תמחה · ענין

תִמָּחֶה : לד כִּי־קִנְאָה חֲמַת־גָּבֶר וְלֹא־יַחְמוֹל בְּיוֹם
נָקָם : לה לֹא־יִשָּׂא פְּנֵי כָל־כֹּפֶר וְלֹא־יֹאבֶה כִּי תַרְבֶּה־
שֹׁחַד : ז א בְּנִי שְׁמֹר אֲמָרָי וּמִצְוֹתַי תִּצְפֹּן אִתָּךְ :
ב שְׁמֹר מִצְוֹתַי וֶחְיֵה וְתוֹרָתִי כְּאִישׁוֹן עֵינֶיךָ : ג קָשְׁרֵם
עַל־אֶצְבְּעֹתֶיךָ כָּתְבֵם עַל־לוּחַ לִבֶּךָ : ד אֱמֹר לַחָכְמָה
אֲחֹתִי אָתְּ וּמֹדָע לַבִּינָה תִקְרָא : ה לִשְׁמָרְךָ מֵאִשָּׁה
זָרָה מִנָּכְרִיָּה אֲמָרֶיהָ הֶחֱלִיקָה : ו כִּי בְּחַלּוֹן בֵּיתִי בְּעַד

רש"י

עריות הנגעים באיש : (לד) כי קנאה · מתקנא בו להפרע בו חמתו של הקב"ה שהוא גבור על כל ולא יחמול ביום נקם : (לה) לא ישא פני · לכל ממון לכפר על אשר כפר בו ונדבק בעבודת כוכבים · ורבותינו דרשו לא יבוזו לגנב · זה המתגנב מאחר חבירו והולך לבהמ"ד ועוסק בתורה : ונמצא ישלם שבעתים · סופו שנתמנה דיין ומורה הוראות שאין שבעתים אלא תורה שנאמר מזוקק שבעתים (תהלים י"ב) : ז (א) בני שמור אמרי ומצותי וגו' : (ב) ותורתי כאישון עיניך · שחור של עין שהוא דומה לחשך כמו אישון לילה : (ד) אחותי את · קרבנה אליך : ומודע · קרוב כמו

מצודת ציון

מחיקה : (לד) קנאה · נקמה : חמת · מלשון חמה וכעס : (לה) כפר · שחד · ענינם כמו פדיון : ז (א) תצפן · תסתיר : (ב) כאישון · הוא בת העין ובעבור קטנות צורת האיש הנראה בה קרוי אישון כמו האמינון אחיך (שמואל ב' י"ג) שבאה תוספת הנו"ן להקטינו ולהשפילו : (ד) ומדע · ענינו כמו קרוב על כי הקרוב ידוע לאדם ומכירו כמו ולנעמי מודע

מצודת דוד

ומן הבריות ימלא קלון : לא תמחה · לא תהיה נשכחת : (לד) כי קנאה · הנקמה תעורר חמת הבעל ולא יחמול עליו ביום אשר תמצא ידו לנקום נקם ויהיה א"כ הדבר שמור ולא ישכח : (לה) לא ישא · לא יהיה נושא פנים של כל מין ממיני הכופר להעביר הקצף בעבורו : ולא יאבה · לא ירצה לחמול אם תרבה שוחד והוא כפל ענין במ"ש : ז (ב) וחיה · בעבורם תחיה : ותורתו · מוסב על מלת שמור לומר שמור תורתי כאישון עיניך : אמר וגו' · ר"ל תהא רגיל בחכמה כאדם באחותו : ומדע · כפל הדבר במ"ש : (ה) לשמרך · למען תשמרך מאשה הזרה ממך שאינה מותרת לך : אמריה החליקה · אשר מחלקת אמרי פתוים : (ו) כי בחלון ביתי : דרך חלון ביתי ואשנבי נשקפתי אל החוץ

והוא

אֶשְׁנַבִּי נִשְׁקָפְתִּי׃ ז וָאֵרֶא בַפְּתָאיִם׀ אָבִינָה בַבָּנִים נַעַר
חֲסַר־לֵב׃ ח עֹבֵר בַּשּׁוּק אֵצֶל פִּנָּהּ וְדֶרֶךְ בֵּיתָהּ יִצְעָד׃
ט בְּנֶשֶׁף־בְּעֶרֶב־יוֹם בְּאִישׁוֹן לַיְלָה וַאֲפֵלָה׃ י וְהִנֵּה
אִשָּׁה לִקְרָאתוֹ שִׁית זוֹנָה וּנְצֻרַת לֵב׃ יא הֹמִיָּה הִיא
וְסֹרָרֶת בְּבֵיתָהּ לֹא־יִשְׁכְּנוּ רַגְלֶיהָ׃ יב פַּעַם׀ בַּחוּץ
פַּעַם בָּרְחֹבוֹת וְאֵצֶל כָּל־פִּנָּה תֶאֱרֹב׃ יג וְהֶחֱזִיקָה בּוֹ
וְנָשְׁקָה לּוֹ הֵעֵזָה פָנֶיהָ וַתֹּאמַר לוֹ׃ יד זִבְחֵי שְׁלָמִים

רש"י

בועז מודעתנו (רות ג') כלומר קרבנה אצלך תמיד : (ז) אבינה · הבחנתי וראיתי : (ח) אצל פנה · פנה של זונה וע"ג מעובדי כוכבים : (י) והנה אשה · כמשמעה · ד"א אחד מן המסיתים : שית זונה · כמו שתותיהם (ש"ב י') כלומר ערות זונה : ונצורת לב · כמו עיר נצורה (ישעיה א') המוקפת כרכום וכן לבה של זו מוקפת זמה ואולת : (יא) וסוררת · סרה מן הדרך : (יד) זבחי שלמים עלי · כלומר סעודה גדולה הכינותי

מצודת דוד

והוא ענין מליצה לומר שהשכיל בחכמה לדעת מעשה הבריות : (ז) וארא בפתאים · ראיתי בחבורות הפתאים והנה הבנתי והכרתי בין הבנים ההם נער חסר לב : (ח) עבר · כי ראיתיו עובר בשוק אצל פנתה של הזונה ולפי שנאמר למעלה לשמרך מאשה זרה קצר כאן וסמך על המבין : (ט) בנשף · בעת הנשף למען לא יראוהו אנשים : בערב וגו' · הוא כפל ענין כדרך המליצה : (י) והנה אשה · ראיתי והנה אשה באה לקראתו : שית זונה · ר"ל בתקון זונה : ונצורת לב · ושומרת מצור על לבות בני אדם לכבשם תחת ידה : (יא) הומיה · היא משמעת קול המיה למען ימשכו הזונים אחר קולה : וסררת · מדברת דברי סרה ונאוף : לא ישכנו · אינם שוכנים בביתה כדרך הנשים : (יב) פעם בחוץ · פעם הולכת בחוץ פעם ברחובות לרדוף אחר מאהביה : תארב · תשב במארב עד אשר יעברו דרך הפנה ההיא : (יג) והחזיקה · ראיתי שהאשה היוצאת אחזה הנער ונשקה לו : העזה · חזקה פניה ולא נכלמה : (יד) זבחי שלמים עלי ·

מצודת ציון

לאישה (רות ב'): (ו) אשנבי · ענין חלון כמו בעד האשנב (שופטים ה'): נשקפתי · ענין הבטה ולפי שהמביט לחוץ נראה גם הוא למביט בו לזה אמר נשקפתי וכן בעד החלון נשקפה (שם) : (ח) פנה · זוית : יצעד · ענין פסיעה והלוך : (ט) בנשף · ענין חושך כמו אך חושך ישופני (תהלים קל"ט) : באישון לילה · בשחרות הלילה כמו באשון חשך (לקמן כ') : (י) שית · ענין שימה ותקון : ונצרת · מלשון מצור וכן

עָלָ֑י הַ֝יּ֗וֹם שִׁלַּ֥מְתִּי נְדָרָֽי׃ טו עַל־כֵּ֭ן יָצָ֣אתִי לִקְרָאתֶ֑ךָ
לְשַׁחֵ֥ר פָּ֝נֶ֗יךָ וָאֶמְצָאֶֽךָּ׃ טז מַ֭רְבַדִּים רָבַ֣דְתִּי עַרְשִׂ֑י
חֲ֝טֻב֗וֹת אֵט֥וּן מִצְרָֽיִם׃ יז נַ֥פְתִּי מִשְׁכָּבִ֑י מֹ֥ר אֲ֝הָלִ֗ים
וְקִנָּמֽוֹן׃ יח לְכָ֤ה נִרְוֶ֣ה דֹ֭דִים עַד־הַבֹּ֑קֶר נִ֝תְעַלְּסָ֗ה
בָּֽאֳהָבִֽים׃ יט כִּ֤י אֵ֣ין הָאִ֣ישׁ בְּבֵית֑וֹ הָ֝לַ֗ךְ בְּדֶ֣רֶךְ מֵרָחֽוֹק׃
כ צְֽרוֹר־הַ֭כֶּסֶף לָקַ֣ח בְּיָד֑וֹ לְי֥וֹם הַ֝כֵּ֗סֶא יָבֹ֥א בֵיתֽוֹ׃

רש"י

כי היום הקרבתי נדרי ושלמי: (טו) ואמצאך·כדי שאמצאך: (טז) מרבדים· בגדי תופש וגוי ודוגמתו בסוף הספר שנאמר מרבדים עשתה לה: רבדתי ערשי· קשטתי: חטובות אטון מצרים· מסוללות בגדי כלי פשתן השובין הבאים ממצרים שהם הפשתן מצוי כדכתיב בספר (ישעיה כ"ו) ובושו עובדי פשתים אטון תרגום מיתריהם אטוניהם: (יז) נפתי משכבי· הנפתי הריח כמניף בסולד בבית הבושם להביא הריח מלמעלה למטה· ודונש פי' לשון קיטור ואמר שאין לו דמיון: (יט) כי אין האיש בביתו· ראיתם שסילק הקב"ה שכינתו וכל טוב נתן לעמים: (כ) צרור הכסף· טובים שבהם הרג: ליום הכסא· לזמן המועד הקבוע וכן בכסה ליום חגנו (תהלים פ"א):

מצודת ציון

נוצרים באים (ירמיה ד'):(טו)לשחר· ענין דרישה: (טז) מרבדים· מצעות נאים לקשוט כמו מרבדים עשתה לה (לקמן ל"א): ערשי· מטתי כמו ערש יצועי (תהלים קל"ב): חטבות· ענין כריתה וחתוך כמו חוטבי עצים (יהושע ט'): אטון· תרגום של מיתריהם (שמות כ"ו) הוא אטוניהון: (יז) נפתי· ענין הזלה והתכה כמו נופת תטופנה (לעיל ה'): מר· אהלים· וקנמון· שמות מיני בושם: (יח) נתעלסה· ענין שמחה כמו כחיל תמורתו ולא יעלוס (איוב כ'): (כ) צרור· ענין קשור כמו צרור כספו בשקו (בראשית מ"ב): הכסא· ענינו זמן קבוע כמו בכסה ליום

מצודת דוד

מאז היה עלי זבחי שלמים והנה היום שלמתי נדרי והבאתים ויש א"כ עמדי בשר השלמים: (טו) על כן· הואיל ויש עמדי בשר להאכילך לזה יצאתי לקראתך לשחר פניך לבוא אלי והנה מצאתיך: (טז) מרבדים· קשטתי מטתי בקשוט הראוי: חטבות· בדי המטה המה חטובות ביושר רב ומסורגים המה במיתרי פשתן הבאים ממצרים הנאות ביותר: (יז) נפתי· התכתי על משכבי מור וגו' להביא הריח: (יח) נרוה· נשבעה באהבים עד הבוקר ונשמחה בם: (יט) כי אין האיש· אל תפחד מבעלי כי איננו בביתו כי הלך בדרך רחוק: (כ) צרור הכסף· אל תחוש פן בלילה יבוא מדרכו כי לקח בידו צרור כספו ויתאחר בדרך עד כי יתום הכסף לקנות בכלם סחורות רבות: ליום

כא הִטַּתּוּ בְּרֹב לִקְחָהּ בְּחֵלֶק שְׂפָתֶיהָ תַּדִּיחֶנּוּ׃ כב הוֹלֵךְ
אַחֲרֶיהָ פִּתְאֹם כְּשׁוֹר אֶל־טָבַח יָבוֹא וּכְעֶכֶס אֶל־מוּסַר
אֱוִיל׃ כג עַד יְפַלַּח חֵץ כְּבֵדוֹ כְּמַהֵר צִפּוֹר אֶל־פָּח
וְלֹא יָדַע כִּי־בְנַפְשׁוֹ הוּא׃ כד וְעַתָּה בָנִים שִׁמְעוּ־לִי
וְהַקְשִׁיבוּ לְאִמְרֵי־פִי׃ כה אַל־יֵשְׂטְ אֶל־דְּרָכֶיהָ לִבֶּךָ
אַל־תֵּתַע בִּנְתִיבוֹתֶיהָ׃ כו כִּי־רַבִּים חֲלָלִים הִפִּילָה
וַעֲצֻמִים כָּל־הֲרֻגֶיהָ׃ כז דַּרְכֵי שְׁאוֹל בֵּיתָהּ יֹרְדוֹת אֶל־

רש"י

(כא) הטתו · לאותו חסר לב אליה : ברב לקחה · שהיא למודה להרגיל בכך אנשים : בחלק שפתים · בדבור חלקלק תדיחנו מן הדרך: (כב) ובעכס · זה ארס נחש: אל מוסר אויל · כנחש הממהר לרוץ בשליחות הקב"ה לייסר האויל המחויב למקום ב"ה כן זה רץ אחריה · עד שנכשל בה ויפלח חזה את כבדו : (כג) כמהר צפור · לרוץ אל הפח ואינו יודע כי שם נפרש שם בנפשו של צפור :

מצודת דוד

הכסא · לזמן המיועד אשר קבע יבוא הנה והזמן עדיין לא בא: (כא) הטתו · אמר שלמה כן ראיתי שהיא הטתה אותו אחר דעתה ברוב הרגל דבריה אשר היא למודה לפתות בני אדם ובחלקת מאמר שפתיה הדיחה אותו מדרך הישר : (כב) הולך · והרי הוא הולך אחריה פתאום כמו השור הבא מעצמו אל מקום המטבח : ובעכס · וכאשר ירוץ הנחש מהרה בשליחות המקום לייסר האויל באַרסו כן היה מהר נמשך אחריה : (כג) עד יפלח · עד אשר נכשל בה והחץ יפלח את כבדו כי מאבד עולמו על ידה : במהר · הרי הוא כצפור הממהר לעוף אל הפח בעבור הנאה מועטת לאכול מהזרעונים אשר בה ואינו יודע כי האכילה ההיא תהיה באבדן נפשו כן הוא מאבד עולמו בעבור הנאת שעה : (כד) ועתה בנים · הואיל והמעשה שכן הוא לזאת שמעו לי ואל תהיו כמוהו : (כה) אל ישט · אל יסור לבך אל הדרך ההולך לבית הזונה ואל תתע מדרך הישר ללכת בנתיבותיה : (כו) הפילה · הזונה המחלקת אמרים : ועצומים · מספר עלום ורב : (כז) ביתה · דרך

מצודת ציון

תגנו (תהלים פ"א) : (כא) לקחה · ענין למוד והרגל כמו הלוקחים לשונם (ירמיה כ"ג) : (כב) ובעכס · הוא ארס הנחש וכן ברגליהם תעכסנה (ישעיה ג') : (כג) יפלח · ענין בקיעה כמו פולח ובוקע (תהלים קמ"א) : כבדו · הכבד שהמרה תלויה בה : פח · רשת: (כה) ישט · ענין נטיה והסרה : תתע · מלשון תועה : (כו) חללים · הרוגים :

בהולך

חַדְרֵי־מָוֶת׃ ח א הֲלֹא־חָכְמָה תִקְרָא וּתְבוּנָה תִּתֵּן
קוֹלָהּ׃ ב בְּרֹאשׁ־מְרֹמִים עֲלֵי־דָרֶךְ בֵּית נְתִיבוֹת נִצָּבָה׃
ג לְיַד־שְׁעָרִים לְפִי־קָרֶת מְבוֹא פְתָחִים תָּרֹנָּה׃ ד אֲלֵיכֶם
אִישִׁים אֶקְרָא וְקוֹלִי אֶל־בְּנֵי אָדָם׃ ה הָבִינוּ פְתָאיִם
עָרְמָה וּכְסִילִים הָבִינוּ לֵב׃ ו שִׁמְעוּ כִּי־נְגִידִים אֲדַבֵּר
וּמִפְתַּח שְׂפָתַי מֵישָׁרִים׃ ז כִּי־אֱמֶת יֶהְגֶּה חִכִּי וְתוֹעֲבַת
שְׂפָתַי רֶשַׁע׃ ח בְּצֶדֶק כָּל־אִמְרֵי־פִי אֵין בָּהֶם נִפְתָּל
וְעִקֵּשׁ׃ ט כֻּלָּם נְכֹחִים לַמֵּבִין וִישָׁרִים לְמֹצְאֵי דָעַת׃

רש"י

ח (א) הלא חכמה תקרא · הלא התורה מכרזת אליכם דברים האמורים למעלה בענין: (ג) לפי קרת · תקרה הנתונה על השער ויושבים עליה: תרנה · תזעקנה ומה היא אומרת: (ד) אליכם אישים אקרא: (ו) שמעו כי נגידים אדבר · דברי נגידות וחשיבות: (ח) נפתל ועקש · עקמומיות:

מצודת ציון

ח (ב) בית · מקום: (ג) ליד · למקום: לפי קרת · לפתח העיר: תרנה · ענין הכרזה כמו בחוץ תרונה (לעיל א׳): (ד) אישים · אנשים: (ו) נגידים · שרים וחשובים: (ז) יהגה · ידבר: (ח) נפתל · עקמימות כמו ועם עקש תתפתל (תהלים י״ח): (ט) נכחים · ענין

מצודת דוד

ההולך אל ביתה הוא דרך שאול ויורדות אל חדרי מות כי בקל יתפתה ומאבד עולמו: ח (א) הלא חכמה תקרא · ר״ל מעלת החכמה הלא נכרת מאליה עצמה וכאלו היא תאמר אמריה להמשך אחריה: (ב) בראש מרמים · כאלו עומדת בראש ההרים הרמים להשמיע קולה למרחוק: עלי דרך · נצבה אצל דרך מקום יתפרשו ממנו נתיבות רבות ומצויים שם אנשים רבים עוברים ושבים: (ג) ליד שערים · וסמוך הוא אל מקום השערים אשר לפתח הקריה: מבוא פתחים · ר״ל עשוים שמה לבא בפתחים כי השערים ההמה פתוחים ועומדים ולזה רבים נכנסים ויוצאים בהם: תרנה · שמה מכרזת החכמה את אמריה וכ״ז הוא ענין מליצה לומר הלא שבחה ידוע וכאלו מכרזת בפרסום רב: (ד) אליכם · והלא אמריה אליכם אישים וגו׳: (ה) ערמה · התחכמות והתבוננות להערים להסיר הפתיות: הבינו לב · תנו בינה אל הלב: (ו) נגידים · ר״ל דברים חשובים ונכבדים: ומפתח שפתי · מה ששפתי פותחים לדבר המה דברים מישרים וכפל הדבר במלות שונות: (ז) ותועבת וגו׳ · דברי רשע מתועבים שפתי מלדברם: (ח) בצדק כל אמרי פי · נאמרים בצדק: למבין · למי שיש לו בינה להבין

י קחו־מוסרי ואל־כסף ודעת מחרוץ נבחר: יא כי־
טובה חכמה מפנינים וכל־חפצים לא ישוו־בה: יב אני
חכמה שכנתי ערמה ודעת מזמות אמצא: יג יראת
יהוה שנאת רע גאה וגאון ׀ ודרך רע ופי תהפכות
שנאתי: יד לי־עצה ותושיה אני בינה לי גבורה:
טו בי מלכים ימלכו ורוזנים יחקקו צדק: טז בי שרים
ישרו ונדיבים כל־שפטי ארץ: יז אני אהביה אהבי ק׳

רש״י

(י) מחרוץ · ממיני הזהב הוא : (יא) מפנינים · מרגליות : לא ישוו בה · לא ידמו לשוה : (יב) שכנתי ערמה · אצל ערמה שכיון שלמד אדם תורה נכנס בו הבנה של כל דבר : (יג) יראת ה׳ שנאת רע · וזו המוסר שהחכמה מכרזת לבריות : (טו) בי מלכים ימלכו · שהדיינים והמשפטים אני מלמדם : (יז) אהבי · אהביה כתיב · אמר הקב״ה אני אהביה של תורה אהבאו

מצודת דוד

אחריה : (י) ואל כסף · ר״ל היו רצים לקחת מוסר תוכחתי מלקחת את הכסף : (יא) וכל חפצים · כל הדברים שאדם חפץ ורוצה בהם לא ידמו אליה : (יב) שכנתי ערמה · אני שוכן בערמה ר״ל א״א לעשות התחבולות להערים להנצל מיד היצה״ר המסית בזולת חכמת התורה: ודעת · אני ממציא להודיע המחשבות הפוזרים על ההצלה מיד היצה״ר המסית וכפל הדבר כמ״ש : (יג) יראת ה׳ · תוכן יראת ה׳ היא לשנוא את הרע והם הגאוה ודרכי העבירה והמהפך אמרי פיו ממחשבות לבו : שנאתי · ר״ל את כל אלה שנאתי גם אני : (יד) לי עצה · כי ימצא עצה להנצל מיד היצה״ר המסית : ותושיה · ר״ל ע״י יותש כח היצה״ר : אני בינה · אני הנותן בינה לגלתם למולו : לי גבורה · ע״י יתגבר עליו וכפל הדבר פעמים הרבה כדרך המליצה ולחזוק הענין : (טו) בי מלכים ימלוכו · ע״י תתקיים מלכותם אם יתנהגו במשפט התורה : יחוקקו צדק · ע״י יעשו חוקים צודקים וישרים : (טז) בי שרים · ע״י מתקיים ממשלת השרים והנדיבים שבכל הגוספים כי כאשר ילכו בחוקים התורה תמשך ממשלתם : (יז) אוהבי אני

מצודת ציון

יושר כמו עשות נכחה (עמוס ג׳) : (י) מחרוץ · מין זהב טוב : (יב) מזמות · מחשבות : (יג) גאוה וגאון · שניהם ענין גאוה : (יד) ותושיה · תשות כח : (טו) רוזנים · שרים : יחוקקו · מלשון חוק וגזרה : (טז) ישורו · ישפטו שררה וממשל : (יז) אהב · כמו אהבה :

אֵהָב וּמְשַׁחֲרַי יִמְצָאֻנְנִי׃ יח עֹשֶׁר־וְכָבוֹד אִתִּי הוֹן עָתֵק
וּצְדָקָה׃ יט טוֹב פִּרְיִי מֵחָרוּץ וּמִפָּז וּתְבוּאָתִי מִכֶּסֶף
נִבְחָר׃ כ בְּאֹרַח צְדָקָה אֲהַלֵּךְ בְּתוֹךְ נְתִיבוֹת מִשְׁפָּט׃
כא לְהַנְחִיל אֹהֲבַי יֵשׁ וְאֹצְרֹתֵיהֶם אֲמַלֵּא׃ כב יְהוָה קָנָנִי
רֵאשִׁית דַּרְכּוֹ קֶדֶם מִפְעָלָיו מֵאָז׃ כג מֵעוֹלָם נִסַּכְתִּי
מֵרֹאשׁ מִקַּדְמֵי־אָרֶץ׃ כד בְּאֵין־תְּהֹמוֹת חוֹלָלְתִּי בְּאֵין
מַעְיָנוֹת נִכְבַּדֵּי־מָיִם׃ כה בְּטֶרֶם הָרִים הָטְבָּעוּ לִפְנֵי
גְבָעוֹת חוֹלָלְתִּי׃ כו עַד־לֹא עָשָׂה אֶרֶץ וְחוּצוֹת וְרֹאשׁ

רש"י

שמעתי מר׳ אהרן בשם ר׳ נתן : אהב · כמו אוהב : ימצאונני · נו"ן יתירה חמשים שערי בינה אמצאנו : (כא) להנחיל אוהבי יש · יש אתי נחלה רבה : (כב) ראשית דרכו · קודם בריאתו של עולם : (כג) נסכתי מראש · לשון נסיכי בני אדם (יחזקאל ל"ה) : (כד) חוללתי · נבראתי : (כה) בטרם הרים הטבעו · בתוך המים : (כו) ארץ וחוצות · א"י ושאר ארצות : וראש

מצודת ציון

(יח) עתק : חוזק כמו יביעו ידברו עתק (תהלים נ"ד) : (כג) נסכתי · ענין ממשלה כמו נסיכי סיחון (יהושע י"ג) : (כד) חוללתי · ענין בריאה כמו ותחולל ארץ (תהלים צ׳) : נכבדי מים · רבוי המים כמו בעם כבד (במדבר כ׳) : (כה) הטבעו · מל׳

מצודת דוד

אהב · אוהב אני את האוהבים אותי : ומשחרי · הדורשים להבין אמרי ימצאו כי טעמים הרבה : (יח) אתי · ע"י ישיג עושר וכבוד : הון עתק וצדקה · ישיג הון חזק ורב ובצדקה תנתן לו מה׳ כי לא יקופח שכר תורתו לעוה"ב בעבור ההון שהשיג : (יט) פריי · מתן שכר תורה : ותבואתי · מוסב על מלת טוב לומר ותבואתי טוב מכסף נבחר ומעולה וכפל הדבר במ"ש : (כ) אהלך · אני מוליך את האדם בדרך צדקה וגו׳ : (כא) יש · ר"ל יש אתי טובה הרבה להנחיל את אוהבי ואמלא את אוצרותיהם מן הטובה : (כב) ה׳ קנני · ברא אותי להיות קנויה לו וכן קונה שמים (בראשית י"ד) : ראשית דרכו · בתחלת הבריאה : קדם · קודם מעשיו : מאז · מכבר ר"ל מזמן רב : (כג) מעולם · מימות עולם אני נסוכה ומושלת : מראש · אני מן הראשונים המקדומים לבריאת הארץ כי אמרו רז"ל שבעה דברים קדמו לבריאת העולם והתורה אחת מהם : (כד) באין תהומות · בעוד לא היו תהומות נבראתי אני : (כה) בטרם · עד לא נטבעו ונקבעו ההרים בארץ ולפני הגבעות נבראתי אני : (כו) עד לא · מוסב על

עַפְרוֹת תֵּבֵל׃ כז בַּהֲכִינוֹ שָׁמַיִם שָׁם אָנִי בְּחֻקוֹ חוּג עַל־
פְּנֵי תְהוֹם׃ כח בְּאַמְּצוֹ שְׁחָקִים מִמָּעַל בַּעֲזוֹז עִינוֹת
תְּהוֹם׃ כט בְּשׂוּמוֹ לַיָּם ׀ חֻקּוֹ וּמַיִם לֹא יַעַבְרוּ־פִיו בְּחוּקוֹ
מוֹסְדֵי אָרֶץ׃ ל וָאֶהְיֶה אֶצְלוֹ אָמוֹן וָאֶהְיֶה שַׁעֲשׁוּעִים
יוֹם ׀ יוֹם מְשַׂחֶקֶת לְפָנָיו בְּכָל־עֵת׃ לא מְשַׂחֶקֶת בְּתֵבֵל
אַרְצוֹ וְשַׁעֲשֻׁעַי אֶת־בְּנֵי אָדָם׃ לב וְעַתָּה בָנִים שִׁמְעוּ־

רש״י

עפרות תבל · אדם הראשון : (כז) בחקו חוג על פני תהום · כשחקק חוג הארץ על המים לחוק וגבול בל יעבור · חוג· לשון הקף כמו ובמחוגה יתארהו (ישעיה מ״ד) קונפא״ש בלע״ז : (כח) בעזוז · כשהגביר מעינות תהום : (כט) בשומו לים חוקו · וגזר על ים סוף כשבראו על מנת להבקע לפני משה : בחוקו מוסדי ארץ · בחוקו מלשון חקק כמו על כפים חקותיך (שם מ״ט) וכן מחיק הארץ (יחזקאל מ״ג) : (ל) אמון · גדילה אצלו לשון האמונים עלי תולע (איכה ד׳) : יום יום · אלפים שנה : (לא) משחקת בתבל ארצו· כל דורות הרשעים שהיו מאדם ועד נח ומנח עד אברהם הייתי משחקת עליהם : ושעשעי · לפיתי עד בא דור המדבר ויקבלוני : (לב) ועתה בנים

מצודת דוד

חוללתי לומר חוללתי עד לא עשה הארץ וחוצותיה והתחלת עפר האדמה המיושבת מבני אדם וכפל דברו כדרך המליצה : (כז) בהכינו · בעת הכינו את השמים הייתי שם אני כלומר נבראתי קודם להן : בחוקו · בעת חקק עגול הארץ לכסות ע״פ התהום: (כח) באמצו · בעת חיזק את השחקים אשר המה ממעל ובעת חיזק את מעינות התהום : (כט) בשומו · בעת שם לים חוק וגבול אשר מי הים לא יעברו פי ה׳ ללכת מהגבול והלאה : בחוקו · בעת חקק יסודי הארץ וכ״ז מוסב על מלת אני האמור במקרא שלפני פניו : (ל) ואהיה · הייתי מגודלת אצלו והייתי לו לשעשוע בכל יום ובכל עת הייתי משחקת ומשמחת לפניו כבת האהובה לאביה : (לא) משחקת · אני היא המשמחת אנשים בתבל ארצו ושעשועי היא עם בני אדם ר״ל המה שמחים בי ואני בהם : (לב) ועתה בנים · הואיל ואני חשובה כ״כ

מצודת ציון

סביעה : (כו) תבל · כן נקראת הארץ המיושבת מבני אדם:(כז)בחוקו· מלשון חקיקה : חוג · הוא העגול הנעשה ע״י הכלי ולו ב׳ ראשים יעמיד ראש האחד במקום עמדו והשני יסבב סביבו ונעשה עגול וכן היושב על חוג הארץ (ישעיה מ׳):(כח) באמצו· מלשון אומץ וחוזק : בעזוז · מלשון עוז : (ל) אמון · ענין גדול הילד וההתעסקות בו כמו והיו מלכים אומניך (שם מ״ט) : שעשועים ·

מסבלאי

לִי וְאַשְׁרֵי דְּרָכַי יִשְׁמֹרוּ׃ לג שִׁמְעוּ מוּסָר וַחֲכָמוּ וְאַל־
תִּפְרָעוּ׃ לד אַשְׁרֵי אָדָם שֹׁמֵעַ לִי לִשְׁקֹד עַל־דַּלְתֹתַי
יוֹם ׀ יוֹם לִשְׁמֹר מְזוּזֹת פְּתָחָי׃ לה כִּי מֹצְאִי מָצָאי יתיר י׳
חַיִּים וַיָּפֶק רָצוֹן מֵיְהוָה׃ לו וְחֹטְאִי חֹמֵס נַפְשׁוֹ כָּל־מְשַׂנְאַי
אָהֲבוּ מָוֶת׃ ט א חָכְמוֹת בָּנְתָה בֵיתָהּ חָצְבָה עַמּוּדֶיהָ
שִׁבְעָה׃ ב טָבְחָה טִבְחָהּ מָסְכָה יֵינָהּ אַף עָרְכָה שֻׁלְחָנָהּ׃
ג שָׁלְחָה נַעֲרֹתֶיהָ תִקְרָא עַל־גַּפֵּי מְרֹמֵי קָרֶת׃ ד מִי־

רש״י

שמעו לי : (לג) ואל תפרעו · ואל תבטלו מוסרי : (לד) לשקד · לשמור : על דלתותי · להכנס ראשון לבית המדרש ולבית הכנסת ולצאת אחרון : ט (א) חכמות בנתה ביתה · בחכמה בנה הקב״ה את העולם : חצבה עמודיה שבעה · שבעת ימי בראשית ד״א ז׳ ספרים שיש בתורה ויהי בנסוע האהרון ספר לעצמו במסכת שבת : (ב) טבחה טבחה מסכה יינה · מזגה במים כמו יין חזק שאינו ראוי לשתות חי : אף ערכה שלחנה · כל יצירת לח ויבש : (ג) שלחה נערותיה · אדם וחוה ד״א משה ואהרן : (ד) מי פתי

מצודת ציון

ענין ההתעסקות לשמוח : (לג) ואל תפרעו · אל תבטלו כמו תפריעו את העם (שמות ה׳) : (לד) לשקד · ענין מהירות כמו כי שוקד אני (ירמיה א׳) : (לה) ויפק · ויוציא כמו יפיק תבונה (לעיל ג׳) : ט (א) חצבה · ענין כריתה וחתוך הנופל באבנים : (ב) מסכה · ענין מזיגת היין במים כמו למסוך שכר (ישעיה ה׳) : ערכה · ענין סדור : (ג) גפי · ענין כנף וכדרז״ל עד בין אגפים (חולין מ״ו) ור״ל במקום גבוה שהעוף יפרח שם באגפיו :

מצודת דוד

מהראוי שתשמעו לי ואשרי לאלו אשר ישמרו דרכי : (לג) שמעו · בתחלה שמעו המוסר להיות יראת ה׳ על פניכם ואחר כך למדו חכמה ואז בודאי לא תבטלו את החכמה הואיל ותקדים לה היראה : (לד) לשקד · למהר לבוא אל דלתותי בכל יום ולשבת בקבע במזוזות פתחי כדרך השומר היושב ומשמר בקבע : (לה) ויפק · ויוציא רצון מה׳ ר״ל ה׳ יהיה מרוצה לו : (לו) וחטאי · אבל החוטא לי ומתאם בי הוא בעצמו גוזל נפשו כי מאבדה : כל משנאי וגו׳ · כפל הדבר במ״ש : ט (א) חכמות · כל אחת מהחכמות בנתה בית לעצמה : חצבה · בנויה על הרבה עמודים וחלונים המה זה כזה בהשואה גמורה והוא דבר הנחמד לעין הרואה : (ב) טבחה טבחה · שחטה זבחיה ומזגה יינה ואף ערכה שלחנה להאכיל להקרואים : (ג) תקרא · כל אחת תקרא ע״י נערותיה על גבהי מרום העיר להשמיע הקול למרחוק : (ד) מי פתי · ותאמר מי פתי שאין בו תבונה להבין

פְּתִי יָסֻר הֵנָּה חֲסַר־לֵב אָמְרָה לּוֹ׃ ה לְכוּ לַחֲמוּ בְלַחֲמִי
וּשְׁתוּ בְּיַיִן מָסָכְתִּי׃ ו עִזְבוּ פְתָאיִם וִחְיוּ וְאִשְׁרוּ בְּדֶרֶךְ
בִּינָה׃ ז יֹסֵר ׀ לֵץ לֹקֵחַ לוֹ קָלוֹן וּמוֹכִיחַ לְרָשָׁע מוּמוֹ׃
ח אַל־תּוֹכַח לֵץ פֶּן־יִשְׂנָאֶךָּ הוֹכַח לְחָכָם וְיֶאֱהָבֶךָּ׃ ט תֵּן
לְחָכָם וְיֶחְכַּם עוֹד הוֹדַע לְצַדִּיק וְיוֹסֶף לֶקַח׃ י תְּחִלַּת
חָכְמָה יִרְאַת יְהוָה וְדַעַת קְדֹשִׁים בִּינָה׃ יא כִּי־בִי יִרְבּוּ

ר ש" י

יסור הנה · וילמוד אותה ויתחכם: (ה) לכו לחמו בלחמי ושתו ביין מסכתי · ביין שמזגתי: (ו) עזבו פתאים · את דרך הפתיות וחיו: ואשרו · לשון פעם כמו באשורו אחזה רגלי (איוב כ"ג): (ז) ומוכיח לרשע מומו · מום הוא למוכיח שזה מחרפו ואינו שומע לו היא אזהרה שאסור לדבר עם המסיתים לעבוד אלילים מעובדי כוכבים ואפילו להוכיחם ולקרבם: (ט) תן לחכם ויחכם עוד · לתלמיד הגון (שנה) ומדרש אגדה נאמר לנח מכל הבהמה הטהורה וגו' (בראשית ז') וכשיצא ויקח מכל הבהמה וגו' (שם ח') אמר מה ראה הקב"ה להרבות באלו אלא שרצה שאקריב לו מהן: הודע לצדיק · חכמה: ויוסף לקח · מדעתו ועל שמועתו: (י) תחלת חכמה יראת ה' ודעת קדושים ·

מצודת דוד

מאכל יסור ממקומו ויבא הנה וכן תקרא לחסר לב מכל וכל ותאמר לו: (ה) לכו לחמו · אם אין לכם מאכל עצמכם בואו הנה ואכלו בלחמי ושתו היין אשר מזגתי אני והוא ענין מליצה לומר שלא חכמת התורה היא נחמדת מאירת עינים ומוכנת דעת להוגים בה וכאלו מכרזת ואומרת כל הרוצה ללמוד יבוא וילמוד ואם נפון לבו מסכל אני אשכילנו דעה: (ו) עזבו · לזאת אתם פתאים עזבו דרכיכם ותחיו ולעדו מעתה בדרך בינה: (ז) יוסר לץ · ר"ל אבל את הלץ ואת הרשע לא אוכיח כי המוכיח את הלץ לוקח לעצמו קלון כי יתלוצץ בו ויבזהו והמוכיח לרשע מביא מום על עצמו כי ישיב לו אף אתה כמוני ויפגום בכבודו ולזה אין לי עסק עמהם: (ח) פן ישנאך · כי הוא חכם בעיניו ודרכו ישרה לפניו: ויאהבך · כי הוא חפץ בתקון מדותיו ולומד מכל אדם: (ט) תן לחכם · ר"ל אמור לו דברי חכמה ויתחכם מדעתו עוד יותר: הודע לצדיק · משמרת הצדק: ויוסיף לקח · מדעתו יוסיף לימוד לעשות משמרת למשמרת: (י) תחלת וגו' · יראת ה' היא תחלת החכמה כי היראה מביאה לידי חכמה: ודעת קדשים בינה · לקדש עצמו במותר לו מביא לידי בינה: (יא) כי בי · בעבור עסק התורה ירבו ימיך ושימים הללה

מצודת ציון

קרת · מל' קריה ועיר: (ה) לחמו · אכלו לחם ולתוספת ביאור אמר בלחמי וכן מסעף פארה (ישעיה י'): (ו) ואשרו · ולעדו כמו ואשר בדרך

יָמֶיךָ וְיוֹסִיפוּ לְךָ שְׁנוֹת חַיִּים : יב אִם־חָכַמְתָּ חָכַמְתָּ
לָּךְ וְלַצְתָּ לְבַדְּךָ תִשָּׂא : יג אֵשֶׁת כְּסִילוּת הֹמִיָּה פְּתַיּוּת
וּבַל־יָדְעָה מָּה : יד וְיָשְׁבָה לְפֶתַח בֵּיתָהּ עַל־כִּסֵּא מְרֹמֵי
קָרֶת : טו לִקְרֹא לְעֹבְרֵי־דָרֶךְ הַמְיַשְּׁרִים אֹרְחוֹתָם : טז מִי־
פֶתִי יָסֻר הֵנָּה וַחֲסַר־לֵב וְאָמְרָה לּוֹ : יז מַיִם־גְּנוּבִים יִמְתָּקוּ
וְלֶחֶם סְתָרִים יִנְעָם : יח וְלֹא יָדַע כִּי־רְפָאִים שָׁם בְּעִמְקֵי
שְׁאוֹל קְרֻאֶיהָ : י א מִשְׁלֵי שְׁלֹמֹה בֵּן חָכָם יְשַׂמַּח־אָב

רש"י

היא עיקר הבינה : (יא) ויוסיפו לך שנות חיים · שנים של חיים ושל פרנסה ועושר : (טז) חסר לב · (ומי חסר לב) ואמרה לו · הדברים האלו · מה אמרה לו : (יז) מים גנובים ימתקו · אין טעם ביאת פנויה כטעם א"א אף לענין המלוה מים גנובים ימתקו שהיו יראים לעשות בגלוי ועושין בסתר : י (א) משלי

מצודת ציון

לבך (לקמן כ"ג) : (יז) ינעם · ענין מתיקות וערבות :

מצודת דוד

יוסיפו לך שנות חיים כי ברבות הימים תרבה במעש"ט ויתוסף לך בזה שנות חיים בעוה"ב : (יב) חכמת לך · החכמה תהיה לך לתועלת : ולצת · ואם תתלוצץ באנשים אתה לבדך תשא עונש : (יג) אשת כסילות · הנה אשה הלה תהמה בקולה והיא פתיות ואינה יודעת מאומה ותהמה בלי דעת : (יד) לפתח ביתה · לראות העוברים דרך עליה : מרמי קרת · על כסאה העומד במרום העיר להשמיע קולה למרחוק : (טו) לעברי דרך · להעוברים שם דרך מהלכם ההולכים בהורת מישור בדרכי ה' והוא ענין מליצה לומר שהנפש המתאוה תסית לעבירה ומראה ערבות ותענוג העבירה : (טז) מי פתי · מי הוא הפתי המחסר נפשו מטובה יסור ממקומו ויבוא הנה ואשכילו חכמה כי מניעת ערבות העבירה תחשב בעיניה לכסילות : וחסר לב · מי הוא החסר לב המונע עצמו מטובה והוא כפל ענין במ"ש : ואמרה לו · וכן תאמר לו : (יז) מים גנובים · הלא מים גנובים יותר ימתקו משאינם גנובים ולחם גנוב הנאכל במסתר הלא למאד יונעם ר"ל אין טעם ההיתר דומה לטעם, האיסור ומדוע א"כ תנעת עצמך מהם : (יח) ולא ידע · הנמשך אחריה אין נותן לב לדעת כי שם הוא מקום הרפאים הם המתים שנרפו ונחלשו ע"י המיתה ר"ל הנמשך אחר התאוה הוא מעותד למות על ידה : בעמקי · בעומק הגיהנם ירדו הקרואים ממנה ובאים לה : י (א) משלי שלמה · לפי שעד כה דבר בשבח התורה וכאלו היא תאמר אמריה ועתה חזר לדבר דבריו כאשר ייסר איש את בנו לכן נאמר שוב משלי שלמה כאלו הוא ספר אחר : ישמח

וּבֵן כְּסִיל תּוּגַת אִמּוֹ׃ ב לֹא־יוֹעִילוּ אוֹצְרוֹת רֶשַׁע וּצְדָקָה
תַּצִּיל מִמָּוֶת׃ ג לֹא־יַרְעִיב יְהוָה נֶפֶשׁ צַדִּיק וְהַוַּת
רְשָׁעִים יֶהְדֹּף׃ ד רָאשׁ עֹשֶׂה כַף־רְמִיָּה וְיַד חָרוּצִים
תַּעֲשִׁיר׃ ה אֹגֵר בַּקַּיִץ בֵּן מַשְׂכִּיל נִרְדָּם בַּקָּצִיר בֵּן
מֵבִישׁ׃ ו בְּרָכוֹת לְרֹאשׁ צַדִּיק וּפִי רְשָׁעִים יְכַסֶּה

רש"י

שלמה בן חכם ישמח אב · זה הקב"ה · ד"א אביו ממש : ובן כסיל תוגת אמו · תמיד הוא עם אמו בבית ורואה את שטותו ומצירה · ולפי המשל בן כסיל כמו ירבעם בן נבט · תוגת אמו · תוגת כנסיתו : (ב) לא יועילו אוצרות רשע · שהוא משתבח בעשרו שנאמר (הושע י"ב) ויאמר אפרים אך עשרתי וגו' : וצדקה תציל ממות · וא"ת צדיק שיבזבז נכסיו לצדקה מהיכן יתפרנס : (ג) לא ירעיב ה' נפש צדיק והות רשעים יהדף · ידחוף אותה ותפול : (ד) ראש עשה כף רמיה · מי שעני בתורה מורה הוראות שקר · כף רמיה מאזנים של רמיה ולפי פשוטו משמע בתגרים : ויד חרוצים · ישרים שאומרים דבר באמת ומשפט בלא עולה : (ו) ופי רשעים יכסה חמס ·

מצודת דוד

אב · בראותו יושב במושב חכמים : תוגת אמו · כי הכסיל יתמיד לשבת בית עם אמו ובכל עת רואה שטותו ומצוקה מרובה : (ב) אוצרות רשע · אוצרות שאספום ברשע לא יועילו בעת בוא יום הפקודה כי לא יפדה נפשו בממון : וצדקה · אבל הצדקה מצלת מן המיתה : (ג) לא ירעיב · כי מזמין לו די מחסורו : והות · השבר שהרשעים עושים הוא יהדוף אותם ר"ל העבירה עצמה משלמת לו גמול רע : (ד) ראש · ככף רמיה עושה את האדם לרש ר"ל השוקל בכף רמיה לרמות הבריות יעני בעבור זה : ויד חרוצים · אבל היד של הזריזים המתנועעים וטורחים על מזונם ואין מפסיקים לרמות הנה היד ההיא תעשיר את בעליה : (ה) אגר · ר"ל בן משכיל דרכו לאסוף גרנו בימי הקיץ ועושה כל דבר בזמנו : בן מביש · אבל הכסיל אשר כל דבר בושה נמצא בכל דרכו לסיום נרדם בעת הקציר ואין עושה שום דבר בזמנו : (ו) ברכות לראש צדיק · יבואו ברכות : יכסה חמס · החמס שעושים יכסה את פיהם למען יתגעו בה ר"ל העבירה עצמה נפרע ממנו

מצודת ציון

י (א) תוגת · מל' יגון ועצבון : (ג) והות · ענין שבר כמו יעוץ הוותו (תהלים נ"ב) : יהדף · ענין דחיפה כמו כהנדוף עשן (שם ס"ח) : (ד) ראש · עני כמו ראש ועושר (לקמן ל') : כף · כף מאזנים : חרוצים · ענינו שנונים וזריזות כמו אז תחרץ (ש"ב ה') : (ה) אגר · ענין אסיפה כמו אוגרה בקציר (לעיל ו') : נרדם · מלשון

חָמָס : ז זֵכֶר צַדִּיק לִבְרָכָה וְשֵׁם רְשָׁעִים יִרְקָב : ח חֲכַם־
לֵב יִקַּח מִצְוֹת וֶאֱוִיל שְׂפָתַיִם יִלָּבֵט : ט הוֹלֵךְ בַּתֹּם
יֵלֶךְ בֶּטַח וּמְעַקֵּשׁ דְּרָכָיו יִוָּדֵעַ : י קֹרֵץ עַיִן יִתֵּן
עַצָּבֶת וֶאֱוִיל שְׂפָתַיִם יִלָּבֵט : יא מְקוֹר חַיִּים פִּי צַדִּיק
וּפִי רְשָׁעִים יְכַסֶּה חָמָס : יב שִׂנְאָה תְּעוֹרֵר מְדָנִים וְעַל

רש"י

החמס יכסה על פיהם ויהרגם : (ז) זכר צדיק לברכה · שמזכיר צדיק מברכו : ושם רשעים ירקב · רקבון עולה בשמם שאין אדם חפץ להזכיר שמו והוא מקללת מאליו : (ח) חכם לב יקח מצות · זה משה רבינו שכל ישראל היו עוסקין בביזת מצרים והוא היה עוסק במצות שנאמר ויקח משה את עצמות יוסף וגו' (שמות י"ג) : ואויל שפתים ילבט · לשון יגיעה ויש בספרי בפרשת ויהי העם כמתאוננים (במדבר י"א) אמרו כמה נתלבטנו בדרך : (ט) ומעקש דרכיו יודע · ישבר ויתיסר כמו ויודע בהם את אנשי סכות (שופטים ח') : (י) קרץ עין יתן עצבת · המסית אדם בקריצותיו לרעה : (יא) מקור חיים פי צדיק ופי רשעים וגו' · פיהם יכסה חמס שבלבם שמחליקין את שפתיהם ונראה טובה בלבם ואין פתרון מקרא זה דומה לפתרון העליון והענין יורה עליהם : (יב) שנאה תעורר מדנים ·

מצודת ציון

תרדמה והיא שינה עמוקה : (ח) ילבט · ענין עייפות וכשלון וכן ועם לא יבין ילבט (הושע ד') : (ט) יודע · ענין שבירה כמו ויודע בהם את אנשי סוכות (שופטים ח') : (י) קרץ · ענין נדנוד ורמיזה כמו קורץ בעיניו (לעיל ו') : (יא) מקור · מעין : (יב) מדנים · מל' מדון ומריבה :

מצודת דוד

(ז) זכר צדיק · זכרון הצדיק היא לברכה כי בכל עת יזכרו בו יברכוהו : ירקב · על כי אין רצון הבריות לזכרו נשכח שמו כאלו נרקב : (ח) יקח מצות · יקחם בכל עת ולא יחדל מלקחת אבל האויל מייגע הוא השפתים לבד לומר הרבה ואין עושה מאומה : (ט) בתום · בתמימות לב : ומעקש · המעקם דרכיו ללכת ברמיה הוא יושבר וידוכא : (י) קורץ עין · המרמז בעין לעשות רעה למי אז דבר זה יתן עצבון בלב הנרמז עליו כי לא ישקוט עד יגמור הדבר הואיל ולא הוציא בשפתיו לא נח חמתו אבל אויל המדבר בשפתיו לעשות הרעה אז נעשה עיף ויגע מעשות הדבר ההוא כי נח חמתו בגזום דבריו : (יא) מקור חיים · פי צדיק הוא מקור הנובע חיים בעולם כי בצדק אמרי פיו מביא חיים בעולם אבל פי רשעים ידבר מרמה לכסות על מחשבת החמס שבלבבו : (יב) שנאה · השנאה שיש לאדם על מי היא מעוררת מדנים לעשות מריבה ולהקפיד על דבר קל אבל אהבת אדם לחבירו

פשעים

כָּל־פְּשָׁעִים תְּכַסֶּה אַהֲבָה׃ יג בְּשִׂפְתֵי נָבוֹן תִּמָּצֵא
חָכְמָה וְשֵׁבֶט לְגֵו חֲסַר־לֵב׃ יד חֲכָמִים יִצְפְּנוּ־דָעַת
וּפִי אֱוִיל מְחִתָּה קְרֹבָה׃ טו הוֹן עָשִׁיר קִרְיַת עֻזּוֹ מְחִתַּת
דַּלִּים רֵישָׁם׃ טז פְּעֻלַּת צַדִּיק לְחַיִּים תְּבוּאַת רָשָׁע
לְחַטָּאת׃ יז אֹרַח לְחַיִּים שׁוֹמֵר מוּסָר וְעֹזֵב תּוֹכַחַת

רש"י

אפילו עבירה שנתנה לשכחה נזכרת על ידי מריבת עונות באה שנאה אחרונה ומעוררתן שכן יחזקאל הוכיח את ישראל על עבירות מצרים ואומר להם איש את שקוצי עיניו השליכו וגו' (יחזקאל כ') כמה שנים היתה שנאה זו כבושה ולא הזכירה להם הקדוש ברוך הוא עד עכשיו שהרבו עבירות על פשעיהם: ועל כל פשעים תכסה אהבה · כשבני אדם מטיבים מעשיהם הקדוש ברוך הוא מכסה על פשעיהם: (יג) בשפתי נבון תמצא חכמה · כשאדם מוכיח לנבון משיב לו חטאתי כגון דוד שאמר לנתן חטאתי (ש"ב י"ב): ושבט לגו חסר לב · אבל חסר לב אינו שומע עד שילקה כמו פרעה: (יד) חכמים יצפנו דעת · ישמרוהו בלבם שלא ישכחוהו: (טו) הון עשיר · בתורה: קרית עזו · היא לו: מחתת דלים רישם · עניותם שלא עסקו בתורה היא מחתתם: (טז) פעלת צדיק לחיים · כמשמעו · ומדרש אגדה שלמה עשה פעולת המקדש לחייהם של ישראל לכפרתן: תבואת רשע · תבואתו (ס"א הצלחתו) של מנשה שהכניס בו הסמל היא היתה לחטאת: (יז) ארח לחיים · השומר מוסר הוא הדרך לחיים: ועוזב תוכחת מתעה ·

מצודת דוד

תכסה על כל דבר פשע לבל יקפיד אף על דבר קשה: (יג) בשפתי נבון · כאשר ישאלו מה מהנבון תמצא בתשובת אמרי שפתיו גם חכמת השכל גם שבט מוסר לגו חסר לב כי בדבריו יגיה מעשה חסר לב ותחשב לו לשבט המייסר: (יד) יצפנו דעת · אף הדעת מסתירים לבל הגלות כ"א להראוים לה בחשבם פן יהיה למוקש למי שלא יבינם על האמת אבל פי כסיל תגיד דבר אשר המחתה קרובה ומעותד לבוא בעבורה ואינו חושש: (טו) הון עשיר · ממון העשיר הוא לו למחסה כעיר מבצר ועל העשיר בתורה ידבר: מחתת · שברון הדלים בתורה היא עניותם כי בעבור חסרון התורה ישברו מהר: (טז) פעלת · מעשה הצדיק היא סבה לחיים אבל פרי מעשה הרשע היא סבה להחסיר ימי חייו: (יז) שומר

מצודת ציון

(יג) לגו · לגוף כמו גוי נתתי למכים (ישעיה נ'): (יד) מחתה · ענין שבירה כמו שמת מבצריו מחתה (תהלים פ"ט): (טו) קרית · מל' קריה ועיר: רישם: ענין עוני: (טז) תבואת · מל' תבואה ופירות: לחטאת · ענין חסרון כמו קולע וגו' ולא יחטיא (שופטים כ'): (יז) מתעה · כמו תועה או מתעה

מַתְעֶה׃ יח מְכַסֶּה שִׂנְאָה שִׂפְתֵי־שָׁקֶר וּמוֹצִא דִבָּה הוּא
כְסִיל׃ יט בְּרֹב דְּבָרִים לֹא יֶחְדַּל־פָּשַׁע וְחוֹשֵׂךְ שְׂפָתָיו
מַשְׂכִּיל׃ כ כֶּסֶף נִבְחָר לְשׁוֹן צַדִּיק לֵב רְשָׁעִים כִּמְעָט׃
כא שִׂפְתֵי צַדִּיק יִרְעוּ רַבִּים וֶאֱוִילִים בַּחֲסַר־לֵב יָמוּתוּ׃
כב בִּרְכַּת יְהוָה הִיא תַעֲשִׁיר וְלֹא־יוֹסִף עֶצֶב עִמָּהּ׃

רש"י

את עצמו ואת אחרים: (יח) מכסה שנאה שפתי שקר · כשחנף שפתיו שקר ומכסה שנאה בלבו: ומוציא דבה הוא כסיל · לעז שיהיו אנשים דובבין בו על חבירו: (יט) ברב דברים לא יחדל פשע · הרבה דברים מביא חטא: וחושך שפתיו · הוא המשכיל: (כ) כסף נבחר לשון צדיק · שיודע להוכיח: לב רשעים כמעט · שאינו שומע לתוכחת צדיק ומדרש ר' תנחומא אומר על עדו הנביא כאמר שקרא המזבח בבית אל וירבעם אע"פ שיבשה ידו לא קבל הוכחה שנאמר חל נא את פני ה' אלהיך וגו' (מלכים א' י"ג) ולא אלהי ותשב יד המלך אליו ותהי כבראשונה (שם) עומד ומקטיר לעבודת כוכבים ואף בסוף כן: (כא) שפתי צדיק ירעו רבים וגו' · שרבים אוכלים בזכותו ובתפלתו: (כב) ברכת ה' היא תעשיר ולא יוסיף עצב עמה · ואין צריך להתייגע להעשיר כי די בברכה מה שהוא מברכו:

מצודת ציון

נפשו: (יח) דבה · ענין לעז והוצאת שם רע שרבים דובבים ומספרים בו כמו דבתם רעה (בראשית ל"ז): (יט) וחושך · ענין מניעה כמו ולא חשכת (שם כ"ב): (כא) ירעו · מלשון מרעה ורצונו לומר יאכילו:

מצודת דוד

מוסר · ר"ל שמירת המוסר היא אורח לחיים: מתעה · הוא תועה מאורח חיים: (יח) מכסה שנאה · המכסה השנאה בלב ואינו עוזבה גורם עוד עבירה לדבר שפתי שקר להראות עצמו כאוהב: ומוציא דבה · מי שאינו מכסה השנאה ומראה כעסו להוציא לעז על חבירו שיהיו אנשים דובבים בו הנה לכסיל יחשב כי הכל יאמרו כל הפוסל במומו פוסל: (יט) ברב · במרבית הדברים לא יחדל מהם דבר פשע כי א"א להזהר בכולם על כי מרובים המה: וחושך · המונע אמרי שפתיו מהכל וכל הוא משכיל: (כ) לשון צדיק · המוכיח לב"א הוא ככסף נבחר אבל לב הרשעים היא קטנה כשיעור היותר מעט ר"ל אין להם לב להבין כ"א מעט מזער: (כא) ירעו רבים · רבים אוכלים מפרי שפתיו כי יורה להם הדרך אשר ילכו בה לטוב להם: ואוילים · אבל האוילים אשר לא שמעו אליו ימותו בעבור חסרון לבם שלא בחנו דבריו: (כב) ברכת ה' · הברכה שנותן ה' היא מעשרת את האדם ועם הברכה ההיא לא יצטרך להוסיף עוד עצבון ויגיעה להרבות

הון

כג כִּשְׂחוֹק לִכְסִיל עֲשׂוֹת זִמָּה וְחָכְמָה לְאִישׁ תְּבוּנָה׃
כד מְגוֹרַת רָשָׁע הִיא תְבוֹאֶנּוּ וְתַאֲוַת צַדִּיקִים יִתֵּן׃
כה כַּעֲבוֹר סוּפָה וְאֵין רָשָׁע וְצַדִּיק יְסוֹד עוֹלָם׃ כו כַּחֹמֶץ ו
לַשִּׁנַּיִם וְכֶעָשָׁן לָעֵינָיִם כֵּן הֶעָצֵל לְשֹׁלְחָיו׃ כז יִרְאַת
יְהוָה תּוֹסִיף יָמִים וּשְׁנוֹת רְשָׁעִים תִּקְצֹרְנָה׃ כח תּוֹחֶלֶת
צַדִּיקִים שִׂמְחָה וְתִקְוַת רְשָׁעִים תֹּאבֵד׃ כט מָעוֹז לַתֹּם
דֶּרֶךְ יְהוָה וּמְחִתָּה לְפֹעֲלֵי אָוֶן׃ ל צַדִּיק לְעוֹלָם בַּל־יִמּוֹט

רש״י

(כג) כשחוק לכסיל עשות זמה · עצת חטאים : וחכמה · כשחוק לאיש תבונה · כלומר קלה היא בעיניו לעשות : (כד) מגורת רשע · מה שהוא ירא יבא לו · דור הפלגה יראו ואמרו (בראשית י') פן נפוץ וסופו כתיב ויפץ ה' אותם משם (שם) : ותאות צדיקים יתן · מי שבידו ליתנה (לתת) : (כה) כעבור סופה ואין רשע · פתאום בא עברת רוח סערה ונכרת הרשע ממקומו : (כח) תוחלת צדיקים שמחה · סופה מתקיימת ומשמחים : ותקות רשעים תאבד · כי לא תבא : (כט) מעוז לתום דרך ה' ומחתה לפועלי און · שאין הולכין בה והיא נפרעת מהם : (ל) צדיק לעולם בל ימוט · כשהוא מת

מצודת דוד

הון כי יהיה די לו בהברכה הזאת :
(כג) כשחוק · כמו השחוק הוא דבר נקל כן נקל לכסיל לעשות זמה וכ"כ נקל לאיש הנבון לעשות דבר חכמה : (כד) מגורת · מהדבר אשר יפחד הרשע היא תבוא עליו ודבר הטובה אשר יתאוה לה הצדיק יתן לו מי שבידו ליתן והוא הקדוש ברוך הוא : (כה) כעבור סופה · מיד כאשר יעבור הסופה ר"ל כאשר תבוא הפורעניות יוכרת הרשע ואיננו אבל הצדיק דומה הוא ליסוד העולם שאינו זז ממקומו : (כו) כחמץ · כמו שהחומץ מזיק הוא לשנים וגו' כן מזיק העצל למשלחו כי סומך עליו והוא מתעצל בדבר : (כז) תוסיף ימים · למי שאוחז בה : ושנות · אף השנים הקצובים לו תקצורנה כי פוחתין לו מהם : (כח) תוחלת · תקות צדיקים היא להם לשמחה כי באה ושמחים המה על אשר היו מקוים לה אבל תקות הרשעים תהיה אבודה ולא תבא ומיצר על התוחלת : (כט) מעוז · דרך ה' הוא לחוזק לאיש תם בעבור כי הלך בו והוא למחתה ושבר לפועלי האון על אשר לא הלכו בו ור"ל מלמדת זכות על התם וחובה על הרשעים : (ל) לעולם · אף אם הוא מט לא לעולם ימוט כי
יחזור

מצודת ציון

(כג) זמה · ענין מעשה הרעה : (כד) מגורת · ענין פחד כמו ויגר מואב (במדבר כ"ב) : (כה) סופה · רוח סערה : (ל) ימוט · לשון נטיה :

וּרְשָׁעִים לֹא יִשְׁכְּנוּ־אָרֶץ׃ לא פִּי־צַדִּיק יָנוּב חָכְמָה וּלְשׁוֹן
תַּהְפֻּכוֹת תִּכָּרֵת׃ לב שִׂפְתֵי צַדִּיק יֵדְעוּן רָצוֹן וּפִי רְשָׁעִים
תַּהְפֻּכוֹת׃ יא א מֹאזְנֵי מִרְמָה תּוֹעֲבַת יְהוָה וְאֶבֶן שְׁלֵמָה
רְצוֹנוֹ׃ ב בָּא־זָדוֹן וַיָּבֹא קָלוֹן וְאֶת־צְנוּעִים חָכְמָה׃
ג תֻּמַּת יְשָׁרִים תַּנְחֵם וְסֶלֶף בֹּגְדִים וְשַׁדָּם ישדם קרי׃
ד לֹא־יוֹעִיל הוֹן בְּיוֹם עֶבְרָה וּצְדָקָה תַּצִּיל מִמָּוֶת׃
ה צִדְקַת תָּמִים תְּיַשֵּׁר דַּרְכּוֹ וּבְרִשְׁעָתוֹ יִפֹּל רָשָׁע׃

רש"י

אין מוטתו מוטת עולם כי יפול וקם : (לא) פי צדיק ינוב חכמה · ידבר לשון ניב שפתים (ישעיה נ"ז) : (לב) שפתי צדיק ידעון רצון · יודעים לרצות ולפייס את בוראן יודעים נרצות את הבריות ולהטיל שלום ביניהם : יא (א) בא זדון ויבא קלון ואת צנועים חכמה · תבא חכמה : (ג) תמת ישרים תנחם · תנהלם : וסלף בגדים ישדם · ישדדם :

מצודת ציון

ישכנו · ענינו חניה והשקט : (לא) ינוב · ענין דבור כמו בורא ניב שפתים (ישעיה נ"ז) : יא (א) מאזני · כלי המשקל : (ב) קלון · בזיון : צנועים · המסתירים עצמם מרוב ענותנותם : (ג) וסלף · ענין עקום כמו ויסלף דברי צדיקים (שמות כ"ג) : ישדם ·

מצודת דוד

יחזור ויקום: לא ישכנו · לזמן מרובה אף אם שעתם מצלחת היא לפי שעה: (לא) ינוב וגו' · ר"ל באמרי פיו יוכלל חכמה ומוסר ומרמז לומר שפי תהפוכות תכרת ר"ל המספק חכמת התורה למינות יוכרת : (לב) ידעון רצון · יודעים לרצות לה' : תהפוכות · מוסב על ידעון לומר ידעון תהפוכות להפך דבר ה' למינות כי כל עסקם בזה ומורגלו בדבר : יא (א) מאזני מרמה · העשוי להכריע הכף אשר ירצה לרמות הקונים : ואבן שלמה · אבן משקל שהיא בשלימותה מבלי חסרון הוא לרצון לה' : (ב) בא זדון · כאשר בא איש זדון בא עמו קלון כי יבזה את הבריות ועם צנועים בא חכמה : (ג) תמת · תמימות הישרים תנהיגם בדרך הטוב להם : וסלף · עקמימות הבוגדים ישודד מהם נפשותם : (ד) ביום עברה · ביום בא כעס מאת המקום לא יועיל העושר לכופר הנפש כי העומד עליו בוז יבוז למרבית ההון אבל צדקה מצילה מן המיתה : (ה) תישר · הצדקה שעושה היא מוליכה אותו בדרך הישר לטוב לו : וברשעתו ·
נכרשעה

ו צִדְקַת יְשָׁרִים תַּצִּילֵם וּבְהַוַּת בֹּגְדִים יִלָּכֵדוּ: ז בְּמוֹת
אָדָם רָשָׁע תֹּאבַד תִּקְוָה וְתוֹחֶלֶת אוֹנִים אָבָדָה: ח צַדִּיק
מִצָּרָה נֶחֱלָץ וַיָּבֹא רָשָׁע תַּחְתָּיו: ט בְּפֶה חָנֵף יַשְׁחִת
רֵעֵהוּ וּבְדַעַת צַדִּיקִים יֵחָלֵצוּ: י בְּטוּב צַדִּיקִים תַּעֲלֹץ
קִרְיָה וּבַאֲבֹד רְשָׁעִים רִנָּה: יא בְּבִרְכַּת יְשָׁרִים תָּרוּם
קָרֶת וּבְפִי רְשָׁעִים תֵּהָרֵס: יב בָּז לְרֵעֵהוּ חֲסַר־לֵב וְאִישׁ

רש"י

(ו) ובהות בוגדים ילכדו · בהוות שהם עושים הם נלכדים והמקרא מסורס הוא כלומר ובוגדים בהוות ילכדו : (ז) במות אדם רשע תאבד תקוה · תקות כל הבוטחים בו : ותוחלת אונים אבדה · תוחלת בניו שהם אונו אבדה כי בזכותו לא תבא להם טובה אבל במות צדיקים יש לבניהם מבטח בצדקתם : (ח) צדיק מצרה נחלץ · במות רשע ולמקרא העליון זה מחובר : (ט) בפה חנף · חנף המסית חבירו בדרך רע משחיתו בפיו : ובדעת צדיקים יחלצו · והצדיק נחלץ ממנו בדעת התורה שהזהירה עליו לא תאבה לו וגו' (דברים י"ג) : (יא) תרום קרת · תתקיים תקרת הבית בגבהה מלפול · בעוד שהיו מלכי יהודה ישרים העמידה תפלתם את בית המקדש : (יב) ואיש תבונות יחריש ·

מצודת דוד

ברשעה עצמה שהכין הרשע לזולתו בה בעצמה יפול הוא : (ו) תצילם · הצדקה תציל הישרים מרעה : ובהות · בהשבר שהכינו הבוגדים לזולתם ילכדו הם בעצמם בה : (ז) תאבד תקוה · תקות הבוטחים בו : ותוחלת · תקות בניו אבדה כי לא היה בו זכות להגן על הבנים : (ח) צדיק · כשנגזרה גזרה על הצדיק ובעבור הזכות בטלה הגזרה אז כשנחלץ הצדיק מן הצרה יבוא רשע במקומו אל הצרה ההיא כי אין מדת הדין מתפייס עד יבא אחר תחתיו : (ט) בפה חנף · בדברי חנופה ישחית את רעהו כמחניף לו כי ילכדנו להמשך אחר דעתו : ובדעת · בעבור דעת התורה יוציאו מלבם דברי החונף ואינם נמשכים אחריו : (י) תעלוץ קריה · כי משפיעים לזולתם מהטובה אשר חלק ה' להם : רנה · כי בעודם בחייהם הרעו לבריות : (יא) בברכת · בעת בוא הברכה לישרים ורק המה למעלה וינהיגו את בני העיר בהדרכה ישרה אז תרומם עי"ז : ובפי וגו' · אבל כאשר הברכה היא בפי כסילים ורק המה למעלה ועל פיהם יהיו כל דברי העיר אז תהרס עי"ז : (יב) בז · המבזה לחבירו הוא חסר לב : ואיש ·

מצודת ציון

מל' שדידה וגזלה : (ו) ובהות · ענין שבירה כמו מדבר הוות (תהלים צ"א) : (ז) אונים · בנים הבאים מכחו כמו כחי וראשית אוני (בראשית מ"ט) : (ח) נחלץ · ענין הוצאה ושליפה כמו וחלצה נעלו (דברים כ"ה) : (י) תעלוץ · תשמח :

תְבוּנוֹת יַחֲרִישׁ׃ יג הוֹלֵךְ רָכִיל מְגַלֶּה־סּוֹד וְנֶאֱמַן־רוּחַ
מְכַסֶּה דָבָר׃ יד בְּאֵין תַּחְבֻּלוֹת יִפָּל־עָם וּתְשׁוּעָה בְּרֹב
יוֹעֵץ׃ טו רַע יֵרוֹעַ כִּי־עָרַב זָר וְשֹׂנֵא תֹקְעִים בּוֹטֵחַ׃
טז אֵשֶׁת חֵן תִּתְמֹךְ כָּבוֹד וְעָרִיצִים יִתְמְכוּ־עֹשֶׁר׃ יז גֹּמֵל
נַפְשׁוֹ אִישׁ חָסֶד וְעֹכֵר שְׁאֵרוֹ אַכְזָרִי׃ יח רָשָׁע עֹשֶׂה

רש"י

כשמבזהו החסר לב כמו שאול דכתיב ויבזוהו ולא הביאו לו מנחה ויהי כמחריש (שמואל א' י"א) : (יד) באין תחבולות · כשהגזרה באה על ישראל ואינן נותנים לב להבין ולהתענות ולעשות תשובה · יפול עם : (טו) רע ירוע · הרשע יתרוצץ אשר ערב לבו לעבודת כוכבים : ושונא תוקעים · תוקעים כף למסיתיהם ללכת בעצתם · ורבותינו דרשוהו בערבות ממון : (טז) תתמוך כבודי · כנסת ישראל תקרב תמיד לכבוד הקדוש ברוך הוא ותורתו : (יז) גמל נפשו · גומל טובה לקרוביו : חסד · איש שהוא חסיד : ועכר שארו אכזרי · והאכזרי הוא עוכר את קרוביו : (יח) רשע עושה פעלת שקר · פעולתו של רשע משקרת לו כסבור שתתקיים בו הצלחתו והכל אבד : וזורע

מצודת ציון

(יב) יחריש · ישתוק : (טו) רע ירוע · ענין השבר והרצוץ כמו תרועם בשבט ברזל (תהלים ב') : (טז) ועריצים · חזקים כמו עריצי גוים (יחזקאל כ"ח) : (יז) ועכר · ענין השחתה ובלבול כמו עכרתם אותי (בראשית ל"ד) : שארו · בשרו כמו אם יכין שאר (תהלים ע"ח) :

מצודת דוד

אם כי שמבזין אותו הוא איש תבונות אז יחריש ולא יענהו על כל דבריו ולא יחוש לדברי חסר לב : (יג) מגלה סוד · המגלה סוד חבירו הרי הוא הולך רכיל ואף אם לא ספר הדברים לפני מי שנאמר עליו כי חברך חברא אית ליה ויגולה הדבר גם אליו : ונאמן רוח · מי שרוחו נאמנה לה' הוא מעלים כל דבר ועם לא נאמר בסוד : (יד) באין · כאשר לא יחשבו תחבולות בדבר המלחמה אז יפול העם ביד שונאיו אולם ברוב יועץ קרובה התשועה : (טו) רע ירוע · ישבר ויתרוצץ על אשר היה ערב בעבור איש זר אשר לא ידעהו אם הוא נאמן אבל השונא לתקוע כפיו בערבות מכל וכל בטוח הוא משבירה ורציצה : (טז) אשת חן · אשה הנושאת חן בעבור כשרון מעשיה דרכה לתמוך את הכבוד שלא תלך ממנה ועושה סמוכות אל הכבוד בהוספת כשרון מעשים : ועריצים · בעלי כח רב דרכם לעשות סמוכות אל העושר לבל יסיף אבוד מהם : (יז) גמל נפשו · מי שגומל טוב לנפשו המתאוה לתת לה די מחסורה ההכרחי להחיותה ולהעמידה במצב הבריאות הוא בודאי איש חסד כי כאשר יחמול על נפשו כן יחמול על נפש זולת אבל העוכר בשר עצמו

ומרעיב

פֹּעֶלֶת־שָׁקֶר וְזֹרֵעַ צְדָקָה שֶׂכֶר אֱמֶת׃ יט כֵּן־צְדָקָה
לְחַיִּים וּמְרַדֵּף רָעָה לְמוֹתוֹ׃ כ תּוֹעֲבַת יְהוָה עִקְּשֵׁי־לֵב
וּרְצוֹנוֹ תְּמִימֵי דָרֶךְ׃ כא יָד לְיָד לֹא־יִנָּקֶה רָּע וְזֶרַע
צַדִּיקִים נִמְלָט׃ כב נֶזֶם זָהָב בְּאַף חֲזִיר אִשָּׁה יָפָה וְסָרַת
טָעַם׃ כג תַּאֲוַת צַדִּיקִים אַךְ־טוֹב תִּקְוַת רְשָׁעִים עֶבְרָה׃

רש"י

צדקה שכר אמת · והזורע צדקה היא פעולה של אמת כי בודאי בטוח הוא שיקבל פעלו בסוף · שכר קרוניא"ל בלע"ז כאדם השוכר אמת המים כדי ללקוט דגים ובטוח הוא שימצא שם דגים הרבה ודומה לו כל עושי שכר אגמי נפש (ישעיה י"ט): (יט) כן צדקה לחיים · אמתתה של צדקה סופה לחיים כמו כן בנות צלפחד דוברות (במדבר כ"ז): (כא) יד ליד · כלומר מיד הקדוש ברוך הוא לידו תבא לו שכר פעולתו ולא ינקה מן הרעה אשר עשה: (כב) נזם זהב באף חזיר · שמלכלך אותה באשפות כן תלמיד חכם שסר מן הדרך הטובה: וסרת טעם · פורש מן התורה: (כג) תקות

מצודת דוד

ומרעיב עצמו כי יחוס על הממון כ"ש שהוא אכזרי על זולתו: (יח) פעולת שקר · ר"ל פעולתו משקרת בו ולא תשאר בקיומה: וזורע · הזורע צדקה שכרו בא באמת ר"ל פעולתו היא גמול הצדקה הנה באה ומתקיים: (יט) כן צדקה · אמתת הצדקה ר"ל הנתונה לשמה היא סבה להשיג החיים אבל המרדף עם הצדקה את הרעה לרמות בה את הבריות למען יחזיקוהו לצדיק היא עוד סבה למותו כי לא תחשב לזכות כ"א לחובה: (כ) עקשי לב · המראה לאדם יושרו ומחשבות לבו לעקשות: תמימי דרך · התם בדרכו ומשוה מחשבו לגלוהו הוא ירצה לה': (כא) יד ליד · מידו של מקום יבא הגמול ליד המחויב ולא ינקה הרע ממנו כי לא תשוב ריקם אבל זרע צדיקים לפעמים נמלטו מן הרעה אשר ישולח עליהם בעבור זכות כשרון מעשה האבות: (כב) נזם זהב · כמו אלו ישימו נזם זהב באף חזיר הנה לא ישמור העדי הזה להתקשט בו אבל ילכלך אותו בצואה כן דרך אשה יפה אשר סרה ממנה טעם ועצת החכמה כי לא תשמור יפה להמותר לה כ"א להנאסר לה ונאמר למשל על מי שמצא חכמה ואינו משתמש בה לחכמת התורה כ"א לרמות הבריות וכדומה: (כג) אך טוב · מכל התאוות בוחרים אך תאות מעשה הטוב ועוזבים השאר: עברה · כל תקותם למצוא

מצודת ציון

(יח) אמת · ענינו דבר מקוים וכן ודבריך יהיו אמת (שמואל ב' ז'): (יט) כן · ענינו כמו אמת וצדק כמו כן בנות צלפחד דוברות (במדבר כ"ז): (כ) עקשי · ענין עקום: (כב) נזם · עדי יושם על האף וכן חח ונזם (שמות ל"ה): טעם ·

כד יֵשׁ מְפַזֵּר וְנוֹסָף עוֹד וְחוֹשֵׂךְ מִיֹּשֶׁר אַךְ־לְמַחְסוֹר׃
כה נֶפֶשׁ־בְּרָכָה תְדֻשָּׁן וּמַרְוֶה גַּם־הוּא יוֹרֶא׃ כו מֹנֵעַ
בָּר יִקְּבֻהוּ לְאוֹם וּבְרָכָה לְרֹאשׁ מַשְׁבִּיר׃ כז שֹׁחֵר טוֹב
יְבַקֶּשׁ רָצוֹן וְדֹרֵשׁ רָעָה תְבוֹאֶנּוּ׃ כח בּוֹטֵחַ בְּעָשְׁרוֹ
הוּא יִפֹּל וְכֶעָלֶה צַדִּיקִים יִפְרָחוּ׃ כט עֹכֵר בֵּיתוֹ יִנְחַל־

רש"י

רשעים עליהם: בוטחים ומקוים להגיעם: (כד) יש מפזר · ממונו כגון לצדקה ונוסף עוד: וחושך · עצמו מיושר: אך למחסור · יהיה לו: (כה) נפש ברכה · שהוא פזרן בממונו וכל לשון ברכה פישו"ן בלע"ז: ומרוה · שמשביע את העניים: גם הוא יורא · ישבע טוב: (כו) מונע בר · מללמד תורה: (כז) שחר טוב · החפץ להדריך את הבריות בדרך טובה ומוכיח ומיסר אותם: יבקש רצון · הוא חפץ שיהיה הקדוש ברוך הוא רוצה בם ומתפיים עמהם · רצון אפיימינ"ט בלע"ז: (כט) עכר ביתו ינחל רוח · אדם עצל שינחל רוח תמיד ואינו יגע בתורה ולא במלאכה סוף

מצודת ציון

ענינו הפלה ותוכן הדבר כמו ומעט זקנים יקח (איוב י"ב): (כד) וחושך · ומונע: (כה) ברכה · כל לשון ברכה ענינו הוספת טובה: תדושן · מלשון דשן ושמן: ומרוה · ענין שביעה כמו כגן רוה (ישעיה נ"ח): (כו) בר · התבואה כמו לשבר בר (בראשית מ"ב): יקבהו · יקללוהו כמו לכה קבה לי (במדבר כ"ב): לאום · אומה כמו ולאום מלאום יאמץ (בראשית כ"ה): משביר · ענין מכירת התבואה כמו לשבר בר (בראשית מ"ב): (כז) שחר · ענין דרישה כמו ושחרו אל (תהלים

מצודת דוד

דבר מה לכעוס ולהתקצף על מי: (כד) יש מפזר · ר"ל ימצא דבר אם מפזרו בענין מה יתוסף עוד יותר ואם ימנע מליתן ממנו אף הראוי לא יהיה הבא לקיום הדבר כ"א להחסירו והוא פזרון הממון לצדקה כי המפזר וגו': (כה) נפש ברכה · הנפש המוספת טובה לזולת גם היא תדושן: ומרוה · המשביע את העניים גם הוא ישבע טוב: (כו) מונע בר · המחדל למכור תבואתו בעת הצורך ומשמרה עד זמן היוקר יקללוהו בני אומתו וברכה באה לראש המוכר שבר בעת הצורך כי הכל יברכוהו והוא נאמר למשל על השפעת החכמה לזולת: (כז) שחר טוב · הדורש אחר טיבות בני אדם וחפץ בהם יבקש בזה רצון מה' כי עי"ז ירוצה לו: ודרש · אבל הדורש אחר רעת בני אדם ובה הוא חפץ אזי הרעה ההיא תבוא עליו: (כח) הוא יפול · ולא יועיל לו עשרו אבל הצדיקים הבוטחים בה' יפרחו כעלי האילן: (כט) עכר ביתו · העצל אשר בעבור עצלתו עוכר ומשחית בני ביתו כי לא תמצא ידו לתת להם די מחסורם הנה בזה יתרבה

המריבה

רוּחַ וְעֶבֶד אֱוִיל לַחֲכַם־לֵב׃ ל פְּרִי צַדִּיק עֵץ חַיִּים
וְלֹקֵחַ נְפָשׁוֹת חָכָם׃ לא הֵן צַדִּיק בָּאָרֶץ יְשֻׁלָּם אַף כִּי־
רָשָׁע וְחוֹטֵא׃ יב א אֹהֵב מוּסָר אֹהֵב דָּעַת וְשׂוֹנֵא
תוֹכַחַת בָּעַר׃ ב טוֹב יָפִיק רָצוֹן מֵיְהוָה וְאִישׁ מְזִמּוֹת
יַרְשִׁיעַ׃ ג לֹא־יִכּוֹן אָדָם בְּרֶשַׁע וְשֹׁרֶשׁ צַדִּיקִים בַּל־
יִמּוֹט׃ ד אֵשֶׁת־חַיִל עֲטֶרֶת בַּעְלָהּ וּכְרָקָב בְּעַצְמוֹתָיו

רש"י

עוכר את בני ביתו שאין להם מה לאכול: (ל) פרי צדיק. גמולי פירות מעשה הצדיקים עץ חיים הם לעולם: ולוקח נפשות חכם. מי שהוא חכם קונה לו נפשות שמלמדם דרך טוב ופרי הם לו כאלו קנאם כענין שנאמר ואת הנפש אשר עשו בחרן (בראשית י"ב): (לא) הן צדיק בארץ ישלם. למה יבטח הרשע בשעה שמצלחת לו הלא הוא רואה שהצדיק משתלם שכר העבירה שבידו בעודו על הארץ בחיים: אף כי רשע וחוטא. וכל שכן שסופו של רשע להשתלם לו או בחייו או במותו: יב (ב) טוב יפיק. מוציא מן הקב"ה נחת רוח להביא טובה לעולם: ואיש מזמות ירשיע. בעל עלילות ורשע מחייב את הבריות להביא רעה. וכן הוא אומר וחוטא אחד יאבד טובה הרבה (קהלת ט'): (ג) לא יכון אדם ברשע. לא יתבסס: (ד) וכרקב.

מצודת דוד

המריבה והכעס וכאלו ינחל לעצמו רוח הכעס וסוף הדבר יהיה אשר האויל הזה יהיה עבד לחכם לב להחיות נפש עצמו: (ל) פרי צדיק. מעשה הצדיק הוא כעץ המגדל חיים כי על ידי מעשיו בא החיים: ולוקח. הלוקח לעצמו נפשות להדריכם בדרך הישר והרי הוא כאלו קנאם כמ"ש ואת הנפש אשר עשו בחרן (בראשית י"ב) הלוקח הזה לחכם יחשב: (לא) הן וגו'. כאומר למה יבטח הרשע על הצלחת שעתו הלא יראה כי אף הצדיק ישולם על העבירות שבידו עודנו בארץ עד לא ימות וכל שכן הרשע המחזיק ברשעו וחוטא עד שבוודאי יקבל גמול מעשיו אם קודם המיתה אם לאחריה: יב (א) אהב. האוהב את המוסר הוא אוהב דעת כי בשמעו את המוסר יקנה דעת מה שלא שמע מאז אבל השונא תוכחת הוא בער ושוטה כי ישאר באולתו: (ב) טוב. איש טוב מוציא רצון מה' להביא טובה על כל העולם: ואיש מזמות. הנמשך אחר מחשבות לבו הוא ירשיע את כל העולם כי מכריעם לחובה: (ג) לא יכון. האדם לא יהיה נכון במעשה הרשע ר"ל לא יעמוד על כנו ובסיסו עם ההון שאסף

מצודת ציון

ע"ח): (כט) רוח. ענינו כעס כמו הניחו את רוחי (זכריה ו'): (לא) אף כי. ענינו כמו כל שכן וכן אף כי אש אכלתהו (יחזקאל ט"ו): יב (א) בער. שוטה ע"ש שנמשל

מְבִישָׁה׃ ה מַחְשְׁבוֹת צַדִּיקִים מִשְׁפָּט תַּחְבֻּלוֹת רְשָׁעִים
מִרְמָה׃ ו דִּבְרֵי רְשָׁעִים אֱרָב־דָּם וּפִי יְשָׁרִים יַצִּילֵם׃
ז הָפוֹךְ רְשָׁעִים וְאֵינָם וּבֵית צַדִּיקִים יַעֲמֹד׃ ח לְפִי
שִׂכְלוֹ יְהֻלַּל־אִישׁ וְנַעֲוֵה־לֵב יִהְיֶה לָבוּז׃ ט טוֹב נִקְלֶה
וְעֶבֶד לוֹ מִמִּתְכַּבֵּד וַחֲסַר־לָחֶם׃ י יוֹדֵעַ צַדִּיק נֶפֶשׁ בְּהֶמְתּוֹ

רש"י

תולעת הנכנס תוך העצמות ומוחן אותם כן אשה מבישה ורעה שמעשיה בושים: (ו) דברי רשעים ארב דם · יועצים לרצוח בידים או על ידי עדות שקר: ופי ישרים · כששומעים את עצתם יצילום לנרדפים שמגלים את עצתם או אם עדים הם מזימין אותם: (ז) הפוך רשעים · כמו להפוך כמהפכת רגע נהפכים: ואינם · כלים כגון סדום: ובית צדיקים יעמוד · יתקיים: (ח) לפי שכלו יהלל איש · אם חכם מעט או הרבה הכל לפי שכלו יטול שכרו: ונעוה לב · שהניע לבו לגמרי מן התורה הוא יהיה לבוז · נעוה · כמו נעויתי משמוע (ישעיה כ"א) וכן בן נעות המרדות (שמואל א' כ') ויש לומר נעוה מי שלבו נעוה מגזרת נע ונד כאשר יאמר זעוה מגזרת זע: (ט) טוב נקלה · בעיניו ונעשה עבד לעצמו: ממתכבד · בעיניו ואומר גנאי הוא לי לעמול במלאכה שאני מבני אדם גדולים וסופו להיות חסר להם: (י) יודע צדיק נפש בהמתו · מה בהמתו ובני ביתו צריכים:

מצודת ציון

כבהמות והוא מל' אנחנו ובעירנו (במדבר כ'): (ז) ואינם · ואין להם: (ח) ונעוה · מל' נע כאשר יאמר

מצודת דוד

ברשע אבל שורש צדיקים לא יהיה נוטה ליפול ר"ל אף אם יפול לא ימוט עם השורש כי יחזור ויקום: (ד) עטרת בעלה · ר"ל בעלה מתפאר במעשיה:
מבישה · האשה שנמצא בה כל דבר בושה היא לבעלה כרקבון בעצמותיו: (ה) משפט · לעשות משפט אמת להציל העשוק מיד עושקו: מרמה · לעשות מרמה: (ו) ארב · לארוב על דם נקי בעדות שקר: יצילם · יצילו את הנידונים כי ירבו לחקור עד יוכחשו זה מזה: (ז) הפוך · כאשר יהפכו הרשעים אז אינם בעולם ויאבד זכר למו אבל בית הצדיקים יתקיים לעד: (ח) לפי שכלו · כל איש ישובח לפי שיעור שכלו אם רב ואם מעט אבל מי שלבו נוטה מחכמה יהיה לבזיון: (ט) טוב · יותר טוב למי שנוהג קלות בעצמו והוא עבד לעצמו לעשות מלאכתו להתפרנס בה ממי שמחזיק עצמו למכובד ובוש הוא לעבוד עבודתו ובעבור זה יחסר לחמו: (י) יודע צדיק · הצדיק נותן לב לדעת אף רצון בהמתו למלאות מאותה כי הגוי אצלו מדת הרחמנות אבל הרשעים אף הרחמנות שיש בהם
היא

וְרַחֲמֵי רְשָׁעִים אַכְזָרִי׃ יא עֹבֵד אַדְמָתוֹ יִשְׂבַּע־לָחֶם
וּמְרַדֵּף רֵיקִים חֲסַר־לֵב׃ יב חָמַד רָשָׁע מְצוֹד רָעִים וְשֹׁרֶשׁ
צַדִּיקִים יִתֵּן׃ יג בְּפֶשַׁע שְׂפָתַיִם מוֹקֵשׁ רָע וַיֵּצֵא מִצָּרָה
צַדִּיק׃ יד מִפְּרִי פִי־אִישׁ יִשְׂבַּע־טוֹב וּגְמוּל יְדֵי־אָדָם
יָשׁוּב ישיב קרי לוֹ׃ טו דֶּרֶךְ אֱוִיל יָשָׁר בְּעֵינָיו וְשֹׁמֵעַ
לְעֵצָה חָכָם׃ טז אֱוִיל בַּיּוֹם יִוָּדַע כַּעְסוֹ וְכֹסֶה קָלוֹן

רש"י

(יא) עבד אדמתו ישבע לחם · כמשמעו ולפי משלו שחוזר על תלמודו תמיד שלא ישתכח: (יב) חמד רשע · להיות נזון ומתפרנס ממצוד רשעים שצדין את הבריות בגזלות וחמס: ושרש צדיקים יתן · מה שהוא ראוי ליתן והיא הפרי: (יג) בפשע שפתים · בפשע שפתי דור המבול שאמרו מה שדי כי נעבדנו (איוב כ"א) בא להם מוקש רע · ונח הצדיק יצא מהצרה: (יד) מפרי פי איש · משכר פיהם של עוסקי תורה אוכלים טוב בעולם הזה והקרן קיימת להם לעולם הבא: (טו) אויל ביום יודע כעסו · ביום שהוא כועס בו ביום מודיע כעסו שהוא מתגרה ומחרף חבירו ברבים ואין מעצור לרוחו · אבל הערום כוסה קלון ואינו ממהר לריב · ומ"א ביום שנברא אדם הראשון נודע סרחונו והקדוש ב"ה שהוא ערום לא רצה לשחת בריותיו כסה קלונו ודחה לגזרתו מיום של אדם ליום שלו שהוא אלף שנים:

מצודת דוד

היא אכזריות כי למראה העין ירחמו ולא כן בלבם: (יא) עובד אדמתו · בחרישה וביוצא: ומרדף ריקים · הרודף אחר דברים שאין בהם תועלת הוא חסר לב כי טוב לעסוק אז בעבודת האדמה: (יב) חמד · הרשע חומד לשבת במבצר הרעים אשר יתחזקו שם לעשות חמס אבל הצדיקים אינם צריכים לעזר מבחוץ כי שרשם יתן פרים הראוי ר"ל מעצמם יתחזקו להיטיב לעשות: (יג) בפשע · בעבור פשע שפתים המדבר סרה יבוא עליו מוקש רע אבל הצדיק בנועם אמריו יוצא מהצרה הבאה: (יד) מפרי · רצה לומר אם מאמרי פי איש מד"ת ישבע בעבורם טוב כ"ש הוא שגמול מעשה ידיו ישיב לו המקום אם טוב ואם רע: (טו) ישר בעיניו · כי מחזיק עצמו לחכם: ושומע · כלומר אבל לא כן הוא כי השומע לעצת זולתו לחכם יחשב: (טז) ביום · בו ביום שבועס על מי ביום הזה יודע כעסו ויתפרסם בעולם כי מיד יתקוטט עמו ויבזהו אבל הערום אם כי כעס כוסה הוא את הקלון ולא יבזה

מצודת ציון

מן זע זעוס: (יב) מצוד · ענינו מבצר חזק כמו יביאהו במצודות (יחזקאל

עָרוּם: יז יָפִיחַ אֱמוּנָה יַגִּיד צֶדֶק וְעֵד שְׁקָרִים מִרְמָה:
יח יֵשׁ בּוֹטֶה כְּמַדְקְרוֹת חָרֶב וּלְשׁוֹן חֲכָמִים מַרְפֵּא:
יט שְׂפַת־אֱמֶת תִּכּוֹן לָעַד וְעַד־אַרְגִּיעָה לְשׁוֹן שָׁקֶר:
כ מִרְמָה בְּלֶב־חֹרְשֵׁי־רָע וּלְיֹעֲצֵי שָׁלוֹם שִׂמְחָה: כא לֹא־
יְאֻנֶּה לַצַּדִּיק כָּל־אָוֶן וּרְשָׁעִים מָלְאוּ רָע: כב תּוֹעֲבַת
יְהוָה שִׂפְתֵי־שָׁקֶר וְעֹשֵׂי אֱמוּנָה רְצוֹנוֹ: כג אָדָם עָרוּם

רש"י

(יז) יפיח אמונה יגיד צדק · מי שמדבר אמונה מגיד בדין עדות צדק לזכות הזכאי: (יח) יש בוטה · מדבר כמו לבטא בשפתים (ויקרא ה'): כמדקרות חרב · שמסכסך את הבריות וגורם להם להרוג: ולשון חכמים · המביא שלום בין אדם לחבירו: מרפא · למכאה ההוא: (יט) שפת אמת תכון לעד · תתבסס ותתקיים: ועד ארגיעה · כמעט רגע הוא כלה והולך שהשקר אין לו רגלים: (כ) מרמה בלב חורשי רע · ומתוך שהם טרודים במחשבות של תרמית אין להם שמחה וליועצי שלום שמחה: (כא) לא יאנה לצדיק · לא יארע לא תזדמן לו עבירה בלי דעת: (כג) אדם ערום כסה דעת · אפילו בחכמתו הוא צנוע וכל שכן לדברי שטות הוא

מצודת ציון

י"ס): (יז) יפיח · ענין דבור כי בא בהפחת רוח הפה: (יח) בוטה · ענין דבור כמו לבטא בשפתים (ויקרא ה'): כמדקרות · ענין תחיבה בדבר מה כמו כל הנמצא ידקר (ישעיה י"ג): (יט) ארגיעה · מל' רגע: (כ) חרשי · ענין מחשבה: (כא) יאונה · ענין הזדמנות כמו לא תאונה אליך

מצודת דוד

יבזה את רעהו מיד בפרסום: (יז) יפיח אמונה · המורגל לדבר דבריו באמונה כ"ש בעדותו יגיד צדק אבל המורגל לדבר שקרים עם כי המה בדברים של מה בכך עכ"ז קרוב הדבר אשר גם בדבר העדות מרמה בפיו והרבה יש לחקור בדבריו: (יח) יש בוטה · יש מי יבטא בשפתיו ויזיק בזה כאלו מדקיר בחרב והוא המדבר לה"ר ומוציא שם רע: ולשון · אבל אמרו לשון חכמים המה עוד למרפא כי במתק אמרי נועם ישית האדם לתשובה ושב ורפא לו: (יט) תכון לעד · מתקיימת עד עולם אבל לשון שקר לא תתקיים כ"א עד רגע הוא עת האמירה כי לאח"ז יתברר השקר: (כ) מרמה וגו' · בלב החושב רע תמצא מרמה והוא מיצר ודואג שלא יתגלה אבל היועצים על השלום עוד ישמחו אם יתגלה: (כא) לא יאנה · אין שום עבירה מזדמן לצדיק להיות נכשל בה אבל הרשעים נתמלאו מרע כי עבירה גוררת עבירה עד אין תכלית: (כב) שפתי שקר · שפתים המדברים שקר: רצונו · הם לרצון לו ·

כֹּסֶה דָּעַת וְלֵב כְּסִילִים יִקְרָא אִוֶּלֶת׃ כד יַד־חָרוּצִים
תִּמְשׁוֹל וּרְמִיָּה תִּהְיֶה לָמַס׃ כה דְּאָגָה בְלֶב־אִישׁ
יַשְׁחֶנָּה וְדָבָר טוֹב יְשַׂמְּחֶנָּה׃ כו יָתֵר מֵרֵעֵהוּ צַדִּיק וְדֶרֶךְ
רְשָׁעִים תַּתְעֵם׃ כז לֹא־יַחֲרֹךְ רְמִיָּה צֵידוֹ וְהוֹן־אָדָם

רש"י

מכסה · אבל : ולב כסילים יקרא אולת · מכריז אולת בקול רם : (כד) יד חרוצים · ישרים : תמשול · תעשיר : (כה) דאגה בלב איש ישחנה · מדעתו : ודבר טוב ישמחנה · יעסוק בתורה והיא תשמח את הדאגה שבלבו ותצילנו ממנה · ולדברי האומר ישיחנה לאחרים כך סופו של מקרא ודבר טוב שינחמנו חבירו ישמח את הדאגה : (כו) יתר מרעהו צדיק · הצדיק מוותר מדותיו ועובר עליהם · יתר לריי"ש בלע"ז : ודרך רשעים · שהיא למודה להרע היא תתעם : (כז) לא יחרך · מחובר למקרא שלפניו כלומר דרך רשע תתעהו ולא יחרוך את ציד של רמיה שלו · לא יחרוך · לא יצליח בתרמיתו ולפי שדבר בלשון ציד נופל בו לשון חריכה שהצייד המצליח צד את העופות וחורכן באש : והון אדם יקר חרוץ · מקרא מסורס הוא · והון אדם שהוא חרוץ יקר הוא · ממון אדם כשר יקר הוא : חרוץ · עושה אמת· כמו יד חרוצים תעשיר (לעיל י') : (כח) בארח צדקה חיים ודרך נתיבה ·

מצודת דוד

(כג) כסה דעת · אף דברי חכמה לא יגלה כ"א להראוים לה : ולב כסילים· מי שלבו לב כסילים יקרא ויפרסם אף דברי אולת : (כד) יד חרוצים · מי שהוא זריז במעשיו להרויח במעשה ידיו סופו תרום קרנו וימשול א"כ ידו משלה לו אבל יד רמיה ר"ל המרוית ברמיה תהיה להמסה וירד מטה מטה : (כה) דאגה · כשבא דאגה בלב איש ימעט וישפיל אותה מכמות שהיא ודבר טוב הוא אם יכול לעצור כח לשמח עוד את הדאגה ולחשוב כי לטובה בא מה שבא : (כו) יתר · הצדיק יש לו יתרון ומעלה מרעהו שאינו צדיק אבל דרך רשעים המצלחת היא מתעה את הרשעים לאחוז בדרכם ולא יפנו אל היתרון ההוא : (כז) לא יחרך · דרך הצייד לחרוך ראשי כנפי העופות לבל יעופו ממנו אבל הרמאי לא יחרכם על כי המה נראים יפים כאשר כנפיהם שלמים ונוח לרמות את הלוקחים ובעבור זה יאבד הכל כי יעופו להם והוא למשל על הקופץ יד מלתת מה מהונו לצדקה כי יפסיד את כל ההון : והון · אבל ההון של אדם יקר המפזר מהונו לדל ההון ההוא הוא חרוץ ר"ל מובחר שבזהבים המתקיים לזמן מרובה ולא יפסד כאשר

מצודת ציון

רעה (תהלים נ"א) : (כד) חרוצים · זריזים : למס· מלשון המסה והמגה : (כה) ישחנה · מלשון שחיה והשפלה כמו שחו רעים (לקמן י"ד) : (כז) יחרך · ענין שריפה כמו ושער ראשהון לא התחרך (דניאל ג') :

יְ֝קָ֗ר חָרֽוּץ׃ כח בְּאֹֽרַח־צְדָקָ֥ה חַיִּ֑ים וְדֶ֖רֶךְ נְתִיבָ֣ה אַל־מָֽוֶת׃
יג א בֵּ֣ן חָ֭כָם מ֣וּסַר אָ֑ב וְ֝לֵ֗ץ לֹא־שָׁמַ֥ע גְּעָרָֽה׃ ב מִפְּרִ֣י
פִי־אִ֭ישׁ יֹ֣אכַל ט֑וֹב וְנֶ֖פֶשׁ בֹּגְדִ֣ים חָמָֽס׃ ג נֹצֵ֣ר פִּ֭יו שֹׁמֵ֣ר
נַפְשׁ֑וֹ פֹּשֵׂ֥ק שְׂ֝פָתָ֗יו מְחִתָּה־לֽוֹ׃ ד מִתְאַוָּ֣ה וָ֭אַיִן נַפְשׁ֣וֹ
עָצֵ֑ל וְנֶ֖פֶשׁ חָרֻצִ֣ים תְּדֻשָּֽׁן׃ ה דְּבַר־שֶׁ֭קֶר יִשְׂנָ֣א צַדִּ֑יק
וְ֝רָשָׁ֗ע יַבְאִ֥ישׁ וְיַחְפִּֽיר׃ ו צְ֭דָקָה תִּצֹּ֣ר תָּם־דָּ֑רֶךְ וְ֝רִשְׁעָ֗ה

רש"י

הה"א רפה

צדקה: אל מות · לא ימות: יג (א) בן חכם מוסר אב · מקרא קצר הוא בן חכם שואל ואוהב מוסר אב · וי"א בשביל מוסר האב הוא חכם: ולץ לא שמע גערה · שאינו מקבל תוכחות: (ב) מפרי פי איש יאכל טוב · משכר תורתו יאכל טוב בעוה"ז והקרן קיימת לעוה"ב: ונפש בגדים חמס · וחפץ בוגדים חמס כמו אם יש את נפשכם (בראשית כ"ג) אל תתנני בנפש צרי (תהלים כ"ז): (ג) נצר פיו שמר נפשו פושק שפתיו · פותח שפתיו לדבר תמיד כל רוחו מן ותפשקי את רגליך (יחזקאל ט"ז) ל' רחב: (ד) מתאוה ואין נפשו עצל · מתאוה נפשו לכל טוב ואין: ונפש חרוצים תדשן · ישרים האוכלים יגיע כפיהם זהו משמעו לפי פשוטו · ולפי מדרשו לעתיד יראה בכבוד ת"ח ויתאוה ולא ישיג לו: (ה) דבר שקר ישנא צדיק · הצדיק שונא דבר שקר אבל הרשע מקבלו: יבאיש ויחפיר · את הבריות

מצודת ציון

יקר · חשוב ונכבד: חרוץ · הוא מין זהב טוב כמו בירקרק חרוץ (תהלים ס"ח): (כח) נתיבה · ענין שביל ומסלה: יג (ג) פשק · ענין פתיחה והרחבה כמו ותפשקי את רגליך (יחזקאל ט"ז): מחתה · ענין שבר: (ד) חרוצים · זריזים: תדשן · ענין שומן: (ה) יבאיש · ר"ל ימאס כדבר הנבאש: ויחפיר · ענין בושה כמו וחפרה הלבנה (ישעיה

מצודת דוד

מיני מתכות ור"ל עשרו מתקיימת: (כח) בארח · ההולך בדרך צדקה ימצא חיים: ודרך · בדרך נתיב הצדקה לא ימצא את המות וכפל הדבר במ"ש: יג (א) בן חכם · אם נראה חכמה באדם בודאי שמע מוסר האב ולזה יתחכם ואם נראה שהוא לץ בודאי לא קבל גערת האב שהוכיחו: (ב) מפרי · מפירות דברי התורה ישבע טוב בעוה"ז והקרן שמור לעוה"ב ונפש בוגדים תשבע גמול החמס: (ג) נוצר פיו · מלדבר דבר הנאסר: פשק · המרחיב שפתיו לדבר כל העולה על לבו היא לו למחתה: (ד) נפשו עצל · נפשו של עצל היא מתאוה לכל ואין לה כי לרוב עצלותו לא ישיג דבר אבל נפש הזריזים תדושן כי ישיגו תאותם ברוב הזריזות: (ה) ישנא · הצדיק שונא לקבל דבר שקר ולשון הרע אבל הרשע מקבל הוא מיד וימאס את הנאמר

תְּסַלֵּף חַטָּאת: ז יֵשׁ מִתְעַשֵּׁר וְאֵין כֹּל מִתְרוֹשֵׁשׁ וְהוֹן
רָב: ח כֹּפֶר נֶפֶשׁ־אִישׁ עָשְׁרוֹ וְרָשׁ לֹא־שָׁמַע גְּעָרָה:
ט אוֹר־צַדִּיקִים יִשְׂמָח וְנֵר רְשָׁעִים יִדְעָךְ: י רַק־בְּזָדוֹן
יִתֵּן מַצָּה וְאֶת־נוֹעָצִים חָכְמָה: יא הוֹן מֵהֶבֶל יִמְעָט

רש"י

בכך: (ו) ורשעה תסלף חטאת · כמו חוטא ועל שהוא רשע גמור קוראו חטאת ומשמעותו את החוטא תסלף רשעתו תקלקל אותו ותפילהו · כל סלוף קלקול וכשלון הוא כמו אולת אדם תסלף דרכו (לקמן י"ט) ותבא עליו רעה: (ז) יש מתעשר ואין כל · מראה עצמו עשיר · ד"א יש אדם שהוא מתעשר בסופו ואין לו כלום בתחלתו · ויש שהוא בא לידי עניות מממון גדול · ד"א מתעשר בגזל עניים · וסוף אין לו כלום: ויש מתרושש ע"י שפיזר ונתן לאביונים והון רב מוכן לו: (ח) כופר נפש איש עשרו · עשרו של אדם הוא כופר נפשו שעשה ממנו צדקה: ורש לא שמע גערה · ובלבד שלא ישמיע גערה לרש שנותן לו ואינו מכלימו · ד"א כפר נפש איש עשרו · תורתו: ורש · בדברי תורה לא שמע גערה · אינו יודע לסור מן הרעה לפי שלא נזהר · ומדרש אגדה על מחלית השקל מדבר שהטיל הכתוב על כל ישראל והשוה בו דל ועשיר שאין הרש שומע גערה וכלימה מן העשיר לומר לו חלקי גדול מחלקך בקרבנות צבור: (ט) ידעך · לשון קפילה שהשלהבת קופלת ונכרתת: (י) רק בזדון יתן מצה · מחלוקת: ואת נועצים · ועם המתיעצים תלין חכמה: (יא) הון מהבל ימעט · עושה

מצודת דוד

עליו ויחטיר אותו: (ו) צדקה · הצדקה עצמה תלמד זכות ותצור את התם דרך זה הנותן צדקה בתמימות לא להתיהר: ורשעה · הרשעה עצמה תוליך את בעל החטאת בדרך מעוקל להכשל בה: (ז) יש · ר"ל לפעמים ימצא המתעסק להתעשר ואין לו כל מאומה והמתעסק להעני את עצמו ישיג בזה הון רב כי המרבה הון בגזל יעני והממעיט ההון בצדקה יעשיר: (ח) כפר · בהעושר יוכל איש לפדות נפשו כאשר יתן ממנו לדל וזהו כאשר הרש לא שמע גערה ולא הכלימו בעת הנתינה: (ט) אור · נשמת הצדיק תשמח בגן עדן אבל נשמת הרשע תהיה כבויה ולא האיר: (י) רק בזדון · מי שמעשיו רק בזדון וברשע הוא יתן מריבה בין בני אדם ועם האנשים העושים מעשיהם בענוה ובמתון עמהם תמצא התכמה כי לא תבוא מריבה על ידם: (יא) הון מהבל · הון הבא מהבל

מצודת ציון

כ"ד): (ו) תסלף · ענינו מעוקל ומעוקם כמו וסלף בוגדים ישדם (לעיל י"א): (ז) מתרושש · מלשון רש ועני: (ח) כפר · פדיון: גערה · צעקת נזיפה: (ט) ידעך · ענין נתור וקפילה וזהו כבוי הנר כי השלהבת קופלת מהפתילה וכן ידעך נרו (לקמן כ'): (י) מצה · ענין

וְקֹבֵץ עַל־יָד יַרְבֶּה׃ יב תּוֹחֶלֶת מְמֻשָּׁכָה מַחֲלָה לֵב
וְעֵץ חַיִּים תַּאֲוָה בָאָה׃ יג בָּז לְדָבָר יֵחָבֶל לוֹ וִירֵא
מִצְוָה הוּא יְשֻׁלָּם׃ יד תּוֹרַת חָכָם מְקוֹר חַיִּים לָסוּר
מִמֹּקְשֵׁי מָוֶת׃ טו שֵׂכֶל־טוֹב יִתֶּן־חֵן וְדֶרֶךְ בֹּגְדִים
אֵיתָן׃ טז כָּל־עָרוּם יַעֲשֶׂה בְדָעַת וּכְסִיל יִפְרֹשׂ אִוֶּלֶת׃

רש"י

נר סהו חבילות חבילות ימעט שיפסקה ממנו מעט מעט: (יב) תוחלת
מ מושכה · מבטיח עצמו על חבירו ואינו עושה: מחלה לב · מביאה חולי
נ לב ואין מחלה זה שם דבר כמו והסירותי מחלה מקרבך (שמות כ"ג) אלא
ר כמו מעלת גרה (ויקרא י"א): ועץ חיים תאוה באה · מסורס הוא כלומר
התאוה באה הרי היא כעץ חיים · שהוחיל הקב"ה לישראל ולפה שישובו
והם לא שבו סוף באה להם למחלה לב וכשתאותו באה שהם עושין רצונו
עץ חיים הוא להם: (יג) בז לדבר יחבל לו · המבזה אחד מדברי תורה סוף
מתמשכן עליו: וירא מצוה הוא ישולם · יקבל שכר ומדרש תהלים דורש
בז לדבר יחבל לו על דוד שאמר לפני הקב"ה רבונו של עולם מה הנאה
בשוטים שבראת אמר לו חייך סוף שתצטרך לשטות כשבא לפני אכיש הוצרך
להשתגע ויורד רירו על זקנו וגו' (שמואל א' כ"א): (יד) תורת חכם
מקור חיים · שהיא מלמדתו לסור ממוקשי מות: (טו) ודרך בגדים איתן ·
קשה לו ולאחרים: (טז) כל ערום יעשה בדעת · מעשהו כגון דוד יבקשו

מצודת ציון

מריבה כמו הן לריב ומצה תצומו (ישעיה נ"ח): (יא) על יד · ביד וכן עמדתם על חרבכם (יחזקאל ל"ג) ומשפטו בחרבכם: (יב) מחלה · מלשון חולי ומכאוב · (יג) יחבל · מלשון חבלה ומכה: (טו) איתן · ענין חוזק כמו איתן מושבך (במדבר כ"ד): (טז) יפרוש · מלשון פרישה

מצודת דוד

ר"ל לא מיגיע כפים כ"א מגזל וחמס ההון ההוא ימעט בכל עת ולא תתקיים אבל הקובץ ההון על יד ר"ל עם מלאכת היד ההון ההוא יתרבה: (יב) תוחלת · המיחל לדבר מה והיא נמשכת ומתאחרת לבוא היא לו לכאב לב וכאשר באה התאוה היא לו לעץ המגדל חיים ורופאה מכאב הלב: (יג) בז לדבר · המבזה מה ממצות ה' הוא חובל בעצמו אבל הירא מן המצוה ומגדל מעלתה ישולם לו שכר גם בעבור זה: (יד) מקור · הוא כמקור הנובע חיים כי תלמדו לסור מהמוקשים המביאים את המיתה והם העונות: (טו) שכל טוב · השכל הטוב שיש לאדם הוא יתן אותו לחן בעיני כל ועכ"ז דרך הבוגדים הוא חזק מאד ולא יועיל בעל השכל עם שכלו ורב חנו להסירם מדרך ההוא: (טז) כל ערום · מעשי הערום המה בדעת ובכוונה

יז מַלְאָךְ רָשָׁע יִפֹּל בְּרָע וְצִיר אֱמוּנִים מַרְפֵּא: יח רֵישׁ
וְקָלוֹן פּוֹרֵעַ מוּסָר וְשׁוֹמֵר תּוֹכַחַת יְכֻבָּד: יט תַּאֲוָה נִהְיָה
תֶּעֱרַב לְנָפֶשׁ וְתוֹעֲבַת כְּסִילִים סוּר מֵרָע: כ הֹלֵךְ הולך ק׳
אֶת־חֲכָמִים וֶחְכָּם יחכם קרי וְרֹעֶה כְסִילִים יֵרוֹעַ: כא חַטָּאִים
תְּרַדֵּף רָעָה וְאֶת־צַדִּיקִים יְשַׁלֶּם־טוֹב: כב טוֹב יַנְחִיל

רש"י

לאדוני המלך נערה בתולה וגו' (מלכים א' א') וכסיל יפרוש אולת זה אחשורוש ויפקד המלך (אסתר ב') יודעים היו שלא ישא לכולם ומי שהיה לו בת הטמינה: (יז) מלאך רשע יפול ברע · כגון בלעם שאמר לו הקב"ה לך עם האנשים והרשיע להשיא לבלק עצה רעה לכך נפל בחרב: וציר אמונים מרפא · זה משה רבינו: (יח) ריש וקלון · דלות וקלון באים על פורע מוסר: (יט) תערב לנפש · כשבאה תאותו לו לאדם היא ערבה לנפשו ולכך תועבת כסילים לסור מרע לפי שערב להם למלא תאותם: נהיה · הוה ד"א תאוה נהיה הקב"ה מתאוה שיעשו ישראל את רצונו ובהיות תאותו באה ערבה לו ותועבת רשעים שיסורו מרעתם למלאות תאותם: (כ) הולך את חכמים יחכם ורועה כסילים · המחבר לו כסילים להיות לו ריעים: ירוע · ירוצץ: (כא) חטאים תרדף רעה · אדם רשע רשעתו רודפתו עד השמדו: (כב) טוב ינחיל · את זכותו ואת ממונו לבני בניו

מצודת דוד

ובכוונה מיוחדת ואם כי לא יבינו כל אבל הכסיל פורש אולתו למען יכירו הכל כי אולת הוא: (יז) מלאך רשע · שליח רשע המשנה מדברי משלחו לרעה הוא בעצמו יפול ברעה היא אבל ציר מאנשי אמונים ירפא עוד את דבר השליחות אם ירעה בדבר חולשה מעד מה ירפאנה במתק הלשון: (יח) ריש · עניות ובזיון מעותדים לבא על המבטל המוסר אבל השומר בלבו דברי התוכחות יכובד מן הבריות: (יט) תאוה נהיה · כאשר נשברה תאות האדם בעניני הגוף אז תערב לנפש המשכלת כי אז משכיל אבל הרשעים דבר תעוב הוא להם כאשר המה סרים מן הרע מחסרון התאוה כי יותר ישפלו שיתאוו לעבירה ויעשום: (כ) יתחכם · כי ילמד מהם: ורעה · המתחבר עצמו לכסילים להיות לו לרעים ישובר ויורוצץ מהם כי ילמוד מהם וגמולו ישוב לו: (כא) תרדף רעה · הרעה שעושים החטאים היא תרדוף אותם עד השמדם כי הקטרג עליהם: ואת

מצודת ציון

ושמיחה: (יז) מלאך · ענין שליח כמו מלאך שלוח אליהם (יחזקאל כ"ג): וציר · גם הוא ענין שליח כמו וציר בגוים שולח (עובדיה א'):(יח) פורע · ענין בטול: (יט) נהיה · ענין שבירה כמו נהייתי ונחליתי (דניאל ח'): תערב · ענין מתיקות כמו וערבה לה' מנחת (מלאכי ג'): (כ) ירוע · ענין שבירה ורצוצה כמו

בְּנֵי־בָנִים וְצָפוּן לַצַּדִּיק חֵיל חוֹטֵא׃ כג רָב־אֹכֶל נִיר
רָאשִׁים וְיֵשׁ נִסְפֶּה בְּלֹא מִשְׁפָּט׃ כד חוֹשֵׂךְ שִׁבְטוֹ
שׂוֹנֵא בְנוֹ וְאֹהֲבוֹ שִׁחֲרוֹ מוּסָר׃ כה צַדִּיק אֹכֵל לְשֹׂבַע

רש"י

אבל חוטא אינו מנחיל לבניו כי צפון חילו וממונו לצדיק כמו שכתוב ותשם אסתר את מרדכי על בית המן: (כג) רב אוכל ניר ראשים · ראיתי במסורת הגדולה רב אוכל שלשים ושלשה רב קמצין וזהו חטף קמץ ומחובר עם אוכל במקף ואוכל ראיתי שם נקוד פתח (רצה לומר סגול שהוא פתח קטן) וטעמו לעילא כמו את כל אוכל השנים הטובות (בראשית מ"א) ולפי נקודתו זה פתרונו הרבה תבואה באה לעולם על ידי ניר אנשים דלים כלומר הרבה תורה יוצא על ידי תלמידים שרבותיהן למדין מהם מתוך פלפולם שמפלפלים בהלכה: ויש נספה · ויש הרבה מהם שהם כלים מן העולם בשביל לא משפט שאינן נוהגין כשורה · ולענין התבואה יש תבואה לוקה בשביל בעליה שאינו מוציא מעשרותיה ומתנות עניים כמשפט · ורבותינו פירשו במסכת חגיגה ויש נספה על שלוחו של מלאך המות שמחליף שם בשם וממית את שלא הגיע זמנו אבל א"כ הוא אין ענין סוף הפסוק לראשו: (כד) חושך שבטו · סופו ששונא את בנו שרואהו בסופו יצא לתרבות רעה: שחרו מוסר · תמיד בבקרים מיסרו: (כה) לשבע נפשו · דומה היא

מצודת ציון

תרועם בשבט ברזל (תהלים ב'): (כב) וצפון · ענין הסתרה: חיל · עושר: (כג) ניר · ענין חרישה כמו נירו לכם ניר (ירמיה ד'): ראשים · מלשון רש ועני: נספה · ענין מיתה כמו אני נאסף אל עמי (בראשית מ"ט): (כד) חושך · מונע: שחרו · ענינו ימי הילדות שהוא בתחלת הימים והושאל מלשון שחר הבוקר וכן הילדות והשחרות הבל (קהלת י"א)

מצודת דוד

צדיקים · הזכות שעשה הצדיקים הוא ישלם להם שכר טוב כי ילין טובה עליהם: (כב) טוב · איש טוב: ינחיל · נחלתו אף לבני בניו אבל עושר החוטא הוא צפון לצדיק ואפילו לבניו לא ינחיל: (כג) רב אוכל · הרבה מאכל בא לעולם ע"י חרישת העניים החורשים בשדה תבואה והנה העשירים אשר לא עמלו בו יאכלוה וכ"כ יש מי אשר נאסף מן העולם בלא משפט מות כי לא עשה דבר אשר יומת בעבורו ונחשב הוא כמו אשר : (כד) חושך · המונע מכה שבט מוסר הנה לשנאה יחשב כי סופו יוצא לתרבות רעה וימות בעונו: ואהבו · האוהב את בנו מיסרו בעת השחר ר"ל בילדותו עת יוכל לנטותו לכל אשר יחפוץ: (כה) לשבע · אינו חפץ במעדנים ורק בדבר המשביע את הנפש אבל הרשעים יתענגו באכילת מעדנים ממותקים וערבים ותמיד בטנם

חסרה

נַפְשׁוֹ וּבֶטֶן רְשָׁעִים תֶּחְסָר׃ יד א חַכְמוֹת נָשִׁים בָּנְתָה
בֵיתָהּ וְאִוֶּלֶת בְּיָדֶיהָ תֶהֶרְסֶנּוּ׃ ב הוֹלֵךְ בְּיָשְׁרוֹ יְרֵא יְהוָה
וּנְלוֹז דְּרָכָיו בּוֹזֵהוּ׃ ג בְּפִי־אֱוִיל חֹטֶר גַּאֲוָה וְשִׂפְתֵי
חֲכָמִים תִּשְׁמוּרֵם׃ ד בְּאֵין אֲלָפִים אֵבוּס בָּר וְרָב־
תְּבוּאוֹת בְּכֹחַ שׁוֹר׃ ה עֵד אֱמוּנִים לֹא יְכַזֵּב וְיָפִיחַ כְּזָבִים
עֵד שָׁקֶר׃ ו בִּקֶּשׁ־לֵץ חָכְמָה וָאָיִן וְדַעַת לְנָבוֹן נָקָל׃

רש"י

שבע (סא"א ונכתב תחתיו):תחסר· אינו דומה שיהא שבע : **יד** (א) חכמות נשים בנתה ביתה· חכמות נקוד פתח שאינו שם דבר אלא החכמות שבנשים בונות את בתיהם שמתקיימות על ידיהן כמו אשתו של און בן פלת· כמו שמפורש בפרק חלק : ואולת· ואשה שוטה : בידיה תהרסנו· תהרוס ביתה זו אשתו של קרח : (ב) הולך בישרו ירא ה'· מי שהוא ירא ה' ומי שהוא נלוז דרכים כלומר עוקם דרכיו : בוזהו· להקב"ה : (ג) בפי אויל חוטר גאוה· מקל של גאוה כגון פרעה שאמר מי ה' אשר אשמע בקולו : תשמורם· כמו תשמרם תשמור את החכמים : (ד) באין אלפים אבום בר· באין שורים האבום ריקם שאפילו תבן אין מצוי בבית : בר· נקי וריקם כלומר במקום שאין ת"ת אין הוראה נמצאת כהלכה : (ה) ויפיח כזבים· ותמיד מדבר כזב עד שקר : (ו) בקש לץ חכמה· כשהוא צריך

מצודת דוד

חסרה כי רווחא לבסימא שכיחא ויוכל עוד למלאותה : **יד** (א) חכמות נשים· כל אחת מהחכמות שבנשים : בנתה ביתה· ר"ל מעמדת ביתה על בסיסה : תהרסנו· מהרסת ביתה בידיה : (ב) הולך בישרו· ההולך בדרך ישר הוא ירא את ה' והמסיר דרכיו מן היושר יבזה את ההולך בישרו כי מחשיבו לכסיל : (ג) חוטר גאוה· גאוה זקופה כמקל : תשמורם· מלדבר גאות : (ד) באין אלפים· בהעדר הבקר יהיה אוצר התבואה ברור ונקי ר"ל במקום שאין ת"ת אין הוראה מצויה : ורב· הרבה תבואות באה ע"י כח השור כי יחרוש בשדה ר"ל המקבל עליו עול תורה כשור לעול ימצא ע"י תורה הרבה : (ה) עד אמונים· העד אשר יתמיד לדבר אמונות בודאי לא יכזב בדבר העדות

מצודת ציון

יד (ב) ונלוז· ענין הטיה והסרה כמו ונלוזים במעגלותם (לעיל ב') : (ג) חוטר· מטה כמו ויצא חוטר מגזע ישי (ישעיה י"א): (ד) אלפים· שוורים כמו שגר אלפיך (דברים ז') : אבום· אוצר התבואה כמו פתחו מאבוסיה (ירמיה נ') : בר· ברור ונקי : (ה) ויפיח· ענין דבור :

ז לֵךְ מִנֶּגֶד לְאִישׁ כְּסִיל וּבַל־יָדַעְתָּ שִׂפְתֵי־דָעַת׃
ח חָכְמַת עָרוּם הָבִין דַּרְכּוֹ וְאִוֶּלֶת כְּסִילִים מִרְמָה׃
ט אֱוִלִים יָלִיץ אָשָׁם וּבֵין יְשָׁרִים רָצוֹן׃ י לֵב יוֹדֵעַ
מָרַּת נַפְשׁוֹ וּבְשִׂמְחָתוֹ לֹא־יִתְעָרַב זָר׃ יא בֵּית רְשָׁעִים
יִשָּׁמֵד וְאֹהֶל יְשָׁרִים יַפְרִחַ׃ יב יֵשׁ דֶּרֶךְ יָשָׁר לִפְנֵי־

הרי"ש דגושה

ר ש " י

אל החכמה אינו מוצאה בלבו: (ז) לך מנגד לאיש כסיל · מהתחבר תמיד אצלו: ובל ידעת · סופך שלא ידעת חכמה: (ח) חכמת ערום · מי שהוא חכם: הבין דרכו · לשלם אורחותיו: ואולת כסילים · היא המרמה שבלבם סופה שמביאתם לידי טפשות: (ט) אוילים ילין אשם · שהם חוטאים שצריכין לתת ממון למי שחטאו לו ויליץ בעדם אשמם שהם מביאים ממונם לו כמו הפלשתים שנאמר קחו לכם טחורי זהב ועכברי זהב וגו' ושמתם לאלהי ישראל כבוד אולי יקל את ידו מעליכם (שמואל א' ו'): אשם · אמנד"א בלע"ז: ובין ישרים רצון · אפיימינ"ט בלע"ז הקב"ה מרוצה להם: (י) לב יודע מרת נפשו · טרחו ויגיעו שעמל בתורה לפיכך בשמחתו לא יתערב זר כשיקבל שכרו לעתיד · ד"א לב יודע מרת נפשו ·

מצודת ציון

(ז) מנגד · ממרחק כמו כי מנגד תראה את הארץ (דברים ל"ב): ובל · הוי"ו הוא במקום או כמו אביו ואמו קלל (ויקרא כ'): (ט) יליץ · מל' מליצה: אשם · קרבן אשם: (י) יתערב · מלשון תערובות:

מצודת דוד

אבל הרגיל לדבר כזבים ועם שהם בדברים של מה בכך מ"מ הואיל ורגיל בכך יעיד ג"כ שקר ויש לחקור הרבה בדבריו: (ו) ואין · לא ימצא בלבו חכמה כי השמן לבו אבל לנבון נקל למצוא דעת כי הורגל בה: (ז) לך מנגד · לך ממרחק לכסיל: ובל ידעת · או בל תדע שפתי דעת כאומר או תרחק ממנו או סופך להיות כמוהו: (ח) חכמת ערום · יסוד חכמת הערום היא להבין דרכו לבל יעשה כפי שהזדמן ויסוד אולת הכסילים היא לעשות המרמה שחשבו כי לא יעשו גם המה כפי ההזדמן: (ט) יליץ אשם · האשם שמביא היא מליץ עליו להתכפר על מעלו אבל בין ישרים יש ויש רצון ה' מבלי קרבן: (י) לב יודע · לבו של האדם הוא יודע ומרגיש במרירות נפשו בעמל התורה ואין זולתו מרגיש בצערו של זה ולכך בשמחתו בעת קבול השכר לא יתערב זר לחלוק בו כי לבדו יקבל שכרו משלם: (יא) בית · ר"ל עם שהוא בנין חזק וכדרך הבית: ואהל · עם שהוא עראי כדרך האהל מ"מ יפריח ויעלה מעלה מעלה: (יב) ישר לפני איש · נראה בעיניו
כי

אִישׁ וְאַחֲרִיתָהּ דַּרְכֵי־מָוֶת׃ יג גַּם־בִּשְׂחֹק יִכְאַב־לֵב
וְאַחֲרִיתָהּ שִׂמְחָה תוּגָה׃ יד מִדְּרָכָיו יִשְׂבַּע סוּג לֵב
וּמֵעָלָיו אִישׁ טוֹב׃ טו פֶּתִי יַאֲמִין לְכָל־דָּבָר וְעָרוּם יָבִין
לַאֲשֻׁרוֹ׃ טז חָכָם יָרֵא וְסָר מֵרָע וּכְסִיל מִתְעַבֵּר וּבוֹטֵחַ׃

רש"י

ישראל שהם מרי נפש בגלות והם נהרגים על קדושת השם בשמחתם לא יתערב זר לעתיד: (יב) יש דרך ישר לפני איש. עובר עבירה ואומר אין בה עבירה. (ד"א) יש דרך ישר לפני איש. דרך עגל ישרה היתה בעיני עשו שהיה איש שדה ואחריתה וגו': (יג) גם בשחוק. שהקב"ה משחק עם עובדי כוכבים בעולם הזה יכאב לב לעתיד לבא וכן הוא אומר ואתם תצעקו מכאב לב (ישעיה ס"ה): (יד) מדרכיו ישבע סוג לב. עשו: ומעליו איש טוב. יעקב: (טו) פתי יאמין. לדבריהם וניסת אחריהם. ד"א בשחוק יכאב לב. בשחוק לכסיל עשות זמה (לעיל י' כ"ג) וסופו יכאב לב. סוג לב. רשע כמו כסף סיגים (לקמן כ"ו) סוג הוא שם הפסולת. סיג הוא כסף המעורבב בפסולת: ומעליו איש טוב. וממעל לו לרשע יצא צדיק: (טו) פתי יאמין. לאנשי רכיל: וערום יבין לאשורו. לפסיעותיו כלומר יצפה מלריב וימתין עד יודע לו אל נכון: (טז) חכם ירא. מן הפורענות: וסר מרע. מן הרעה: וכסיל מתעבר. מתחזק לעבור בחזקה: ובוטח. ומחליק ונופל בארץ כמו בארץ שלום אתה בוטח (ירמיה י"ב ה') ות"י את מתבטח ונופל מחליק וי"מ בטחון ממש כהיכלו בוטח לומר לא תבואני רעה:

מצודת דוד

כי ישר הוא: ואחריתה. אבל סוף הדבר הוא מדרכי מות: (יג) גם בשחוק. אפילו בעבור רבוי השחוק עם כי לא עבר בזה על מצות ה' מ"מ יכאב לבו בעת יקבל הגמול על השנה לבו לבטלה: ואחריתה. ר"ל א"כ סופה תהיה אשר השמחה תהפך לתוגה: (יד) סוג לב. הלב הנסוג מה' ישבע מדרכיו כי גמולו כמפעלו: ומעליו. בעת יקבל הגמול יהיה איש טוב נפרד מעליו לבל יהיה נלקה עמו: (טו) לכל דבר. לדברי לשון הרע הנאמר לו: לאשורו. לדרכו האמיתי ר"ל לאמיתת הענין: (טז) חכם ירא. החכם יפחד מדבר המפחיד ונשמר ממנו ולזה הוא סר מן הרעה ולא תבוא עליו אבל הכסיל מתמלא עברה להתקצף על כל ובוטח בעצמו שלא יאונה לו רעה ולא כן הוא

מצודת ציון

(יג) תוגה. מלשון יגון ועצבון: (יד) סוג. ענין החזרה לאחור כמו והוסג אחור משפט (ישעיה נ"ט): (טו) לאשורו. ענין דרך והסיעות כמו באשורו אחזה רגלי (איוב כ"ג): (טז) מתעבר. מלשון עברה וכעס:

יז קְצַר־אַפַּיִם יַעֲשֶׂה אִוֶּלֶת וְאִישׁ מְזִמּוֹת יִשָּׂנֵא׃
יח נָחֲלוּ פְתָאיִם אִוֶּלֶת וַעֲרוּמִים יַכְתִּרוּ דָעַת׃ יט שַׁחוּ
רָעִים לִפְנֵי טוֹבִים וּרְשָׁעִים עַל־שַׁעֲרֵי צַדִּיק׃ כ גַּם־
לְרֵעֵהוּ יִשָּׂנֵא רָשׁ וְאֹהֲבֵי עָשִׁיר רַבִּים׃ כא בָּז־לְרֵעֵהוּ
חוֹטֵא וּמְחוֹנֵן עֲנָיִים ענוים קרי אַשְׁרָיו׃ כב הֲלוֹא יִתְעוּ
חֹרְשֵׁי רָע וְחֶסֶד וֶאֱמֶת חֹרְשֵׁי טוֹב׃ כג בְּכָל־עֶצֶב יִהְיֶה
מוֹתָר וּדְבַר שְׂפָתַיִם אַךְ לְמַחְסוֹר׃ כד עֲטֶרֶת חֲכָמִים

רש"י

(יז) קצר אפים · הממהר לנקום כעסו: ואיש מזמות · מהשבות עלה רעה: (יח) יכתירו דעת · יעשוהו כתר לראשם וסוף: (יט) שחו רעים לפני טובים · לעתיד: (כ) גם לרעהו ישנא רש · אפילו לשושביניו ואוהביו · גם · לשון אפילו · ישנא רש · עם הארץ שאינו יודע לנהוג כשורה: (כג) בכל עצב · בכל יגיע מלאכת יהיה ריוח אבל דברי הבל אך למחסור:

מצודת ציון

(יט) שחו · ענין כפיפה והשפלה כמו וישח אדם (ישעיה ב'): (כב) יתעו · הונח על ההולך ללכת בדרך זה והולך באחר והושאל לכל התועה בדעתו: חרשי · ענין מחשבה: (כג) עצב · גם העמל נקרא עצב כי עצב בעמלו: מותר:

מצודת דוד

הוא וקצר בדבר המובן מעצמו: (יז) קצר אפים · מי שאינו מאריך אפו וממהר לכעוס היא לו לאולת: ואיש מזמות · הנמשך אחר מחשבות לבו לבל יפלא דבר הטובה היא אם רעה יהיה שנוא לכל לשמים ולבריות: (יח) נחלו · ר"ל אוחזים באולתם כאדם בנחלתו: יכתירו · אוחזים בדעת ועושים אותה כתר לראשם ויתפארו בה: (יט) שחו · בסוף הדבר יהיו הרעים כפופים ונכנעים לפני הטובים והרשעים יסבבו על שערי בית צדיק לשאול לחם: (כ) גם לרעהו · לעני כמותו עם כי הדרך להיות אוהבים בשוים בדבר מהדברים: רבים · בין עניים בין עשירים: (כא) בז לרעהו · המבזה לרעהו הוא חוטא: ומחונן · המראה לעניים הנינה ואהבה אשרי לו: (כב) הלא יתעו · החושבים רע הלא תועים הם בדעתם כי יחשבו על הזולת ובאמת עליהם תשוב אבל החושבים טוב הוא חסד ואמת כי בעבור מחשבתם הטובה ימשך עליהם חסד ויאומת מחשבתם על מי אשר יחשבו הטוב עליו: (כג) בכל עצב · בכל דבר עצבון ועמל יגיעת המלאכה יהיה לאדם יתרון וריוח מה אבל דבר שפתים העמל

עָשְׁרָם אִוֶּלֶת כְּסִילִים אִוֶּלֶת׃ כה מַצִּיל נְפָשׁוֹת עֵד אֱמֶת
וְיָפִחַ כְּזָבִים מִרְמָה׃ כו בְּיִרְאַת יְהוָה מִבְטַח־עֹז וּלְבָנָיו
יִהְיֶה מַחְסֶה׃ כז יִרְאַת יְהוָה מְקוֹר חַיִּים לָסוּר מִמֹּקְשֵׁי
מָוֶת׃ כח בְּרָב־עָם הַדְרַת־מֶלֶךְ וּבְאֶפֶס לְאֹם מְחִתַּת
רָזוֹן׃ כט אֶרֶךְ אַפַּיִם רַב־תְּבוּנָה וּקְצַר־רוּחַ מֵרִים

רש"י

(כד) עטרת חכמים עשרם · השם עשירים בתורה : ואולת כסילים אולת · קלקלתן של כסילים היא האולת שנתעצלו מן החכמה : (כו) ביראת ה' מבטח עוז · נאמר באברהם כי עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה (בראשית כ"ו) והבטיחו כי ברך אברכך וגו' : ולבניו יהיה מחסה · שיחסו ויתחבאו בצל זכותו : (כה) ברב עם · שהצבור זכאים הדרת הקב"ה היא : ובאפס לאום · כשאינם דבוקים בו : מחתת רזון · חסרון רזנותו הוא כביכול נותן

מצודת דוד

העמל בו הוא אך למחסור כי ברוב דברים לא יחדל פשע : (כד) עשרם · אם מצאו עושר מעטרת אותם כי יוכר לכל תפארתם ונדיבות לבם בתתם לאביונים די המחסור ובפנים יפות : אולת וגו' · ר"ל במעשה אולתם יוכר האולת הטמונה בלבם כי בעבור היות כל מעשיהם אולת נראה מזה כי יש עוד הרבה אולת תקועה בלבם ויגולה בעת הזדמן : (כה) מציל וגו' · עד אמת הוא מציל נפשות כי אם יעיד להרוג הרוצח אז יציל מידו נפשות בני אדם ואם יעיד לפטרו אז יציל נפש הנדון : ויפיח · המדבר כזבים מציל בכזביו את איש מרמה כי מסייע לו בעדותו : (כו) ביראת ה' · הליכות האדם ביראת ה' היא לו מבטח עוז וגם לבניו יהיה מחסה לחסות בצל זכותו : (כז) מקור · יראת ה' הוא מקור הנובע חיים כי היראה תזהירו לסור ממוקשי מות הם עונות ופשעים : (כח) ברב עם הדרת מלך · הדרת מלך נראה בעבור רוב העם אשר אתו : ובאפס · וכשאין עמו עם רב אזי נראה הדרתו במה שהרוזנים יחתו ויפחדו מפניו והוא למשל לומר הדרת המקום הוא כשרבים עושים את המצוה ואם מעטים המה אם יעשוהו ביתר שאת ובכוונה רצויה הם המהדרים את המקום : (כט) ארך אפים · מי שאינו ממהר לכעוס הוא רב תבונה אבל קצר רוח הממהר לכעוס הוא מרים האולת על התבונה כי ע"י הכעס

מצודת ציון

היתרון והרווח : (כח) ובאפס · ענין כמו באין וכן אפס בלעדי (ישעיה מ"ה) : לאום · אומה : מחתת · שבר ופחד : רזון · ענינו כמו שר וכן האזינו רוזנים (שופטים ה') :

אִוֶּלֶת׃ ל חַיֵּי בְשָׂרִים לֵב מַרְפֵּא וּרְקַב עֲצָמוֹת קִנְאָה׃
לא עֹשֵׁק דָּל חֵרֵף עֹשֵׂהוּ וּמְכַבְּדוֹ חֹנֵן אֶבְיוֹן׃ לב בְּרָעָתוֹ
יִדָּחֶה רָשָׁע וְחֹסֶה בְמוֹתוֹ צַדִּיק׃ לג בְּלֵב נָבוֹן תָּנוּחַ
חָכְמָה וּבְקֶרֶב כְּסִילִים תִּוָּדֵעַ׃ לד צְדָקָה תְרוֹמֵם גּוֹי
וְחֶסֶד לְאֻמִּים חַטָּאת׃ לה רְצוֹן מֶלֶךְ לְעֶבֶד מַשְׂכִּיל וְעֶבְרָתוֹ

רש"י

מכבודו לאחרים: (כט) מרים אולת · מפרישה לחלקו: (ל) חיי בשרים לב מרפא: לב בשר שהוא רופא את הרעה ושוכב על מדותיו הוא חיי בריותיו של הקב"ה שהן בשר ודם: ורקב עצמות קנאה · אדם בעל חמה רקבון עצמות הוא לכל: (לב) וחוסה במותו צדיק · כשימות הוא בטוח שילך לגן עדן: (לג) בלב נבון תנוח חכמה · תשכון ותשקוט בנחת · לשון מנוחה ומרגוע: ובקרב כסילים תודע · מעט חכמה שבלבו מכריזה אסתרא בלגינא קיש קיש קריא (מציעא פ"ה): (לד) צדקה תרומם גוי ·

מצודת ציון

(ל) חיי · ענין רפואה כמו וימרחו על השחין ויחי (ישעיה ל"ח): מרפא · מלשון רפיון עם שהיא באל"ף כמו על כן הוא מרפא (ירמיה ל"ח): קנאה · ענינו כעס וכן קנאוני בלא אל (דברים ל"ב): (לא) חרף · ענין גדוף: (לה) ועברתו · מל'

מצודת דוד

החכמה מסתלקת ובוחר הוא א"כ באולת יותר מן החכמה: (ל) חיי בשרים · מי שיש לו לב רפוי ואינו מקשה לבו לנטור קנאה הוא לו לחיי בשרים כי לא ידאג איך ובמה ינקום נקם אבל המקשה לבו ונוטר קנאה הוא סבה להביא רקבון בעצמותיו להתפעם הדאגה: (לא) חרף עשהו · כי בעבור הולשתו עושקו ותושב הוא שאין ביד המקום שעשהו להצילו מיד עושקו אבל החונן את האביון הוא מכבד את המקום שעשאו: (לב) ברעתו · בעת בוא רעה על הרשע הוא נדחה מה' ולא יוסיף לבטוח עוד בו אבל מי שיחסה בה' אף בהיותו קרוב למיתה יחשב לצדיק או בעבור הרעה שעשה נדחה הוא לעשות עוד רעה אחרת כי עבירה גוררת עבירה אבל הצדיק כאשר היצר הרע יסיתו לעבור עבירה יחסה עצמו למאן הסתתו בהזכיר לו יום המיתה וכאשר אמרו רז"ל: (לג) תנוח · תמצא מנוחה ולא יודיענה למי שאינו ראוי לה: ובקרב · מעט החכמה אשר היא בקרב הכסילים תודע לכל כי מכריזה ברבים אסתרא בלגינא קיש קיש קריא: (לד) תרומם גוי · אלו ישראל כי המה יתרוממו בעבור הצדקה: וחסר לאומים · חסד מעשה הצדקה של האומות יחשב עוד לחטאת כי גוזלים מזה ונותנים לזה: (לה) רצון מלך · בנקל ירצה המלך

לעבד

תִּהְיֶה מֵבִישׁ׃ טו א מַעֲנֶה־רַּךְ יָשִׁיב חֵמָה וּדְבַר־עֶצֶב
יַעֲלֶה־אָף׃ ב לְשׁוֹן חֲכָמִים תֵּיטִיב דָּעַת וּפִי כְסִילִים
יַבִּיעַ אִוֶּלֶת׃ ג בְּכָל־מָקוֹם עֵינֵי יְהֹוָה צֹפוֹת רָעִים
וְטוֹבִים׃ ד מַרְפֵּא לָשׁוֹן עֵץ חַיִּים וְסֶלֶף בָּהּ שֶׁבֶר בְּרוּחַ׃
ה אֱוִיל יִנְאַץ מוּסַר אָבִיו וְשֹׁמֵר תּוֹכַחַת יַעְרִם׃ ו בֵּית
צַדִּיק חֹסֶן רָב וּבִתְבוּאַת רָשָׁע נֶעְכָּרֶת׃ ז שִׂפְתֵי חֲכָמִים

ר ש " י

ישראל: וחסד לאומים חטאת · הם עובדי כוכבים שגוזלים מזה ונותנים לזה: (לה) (ועברתו תהיה · לעבד מביש): **טו** (ד) וסלף בה שבר ברוח · כשיסלף בלשון סופה להביא עליו שבר שבא ברוח קדים המוכנת להפרע מן הרשעים כמו שנאמר ברוח קדים עזה (שמות י"ד) · ברוח קדים אפיצם (ירמיה כ"ח) · ברוח קדים תשבר אניות תרשיש (תהלים מ"ח): (ו) בית צדיק חוסן רב · בית המקדש שבנה דוד הצדיק חוסן רב ומגדל עוז לישראל: ובתבואת רשע נעכרת · בהבאת מסכה שהביא מנשה בו

מצודת דוד

לעבד משכיל כי אף אם יכעוס עליו תרצה לו בעבור רוב שכלו אבל על עבד הנמצא בו כל דבר בושה לפי רוב הסכלות עברתו עליו שמורה נצח: **טו** (א) מענה רך · הכועס על גוי והוא משיב לו מענה רך בזה משיב חמתו מעליו אבל אם ישיב דבר המעציב תעלה את האף להתגבר יותר: (ב) תיטיב דעת · תתקן את הדעת כי אף אמרי דעת ידבר בתקון נמרץ ובמלות קצרות · אבל פי כסילים אף דברי אולת ירבו במאמרים כמעין הנובע: (ג) בבל מקום · אף אם יסתרו במסתרים מ"מ צופות עיני ה' לראות מעשה רעים והטובים ולא נכחד ממנו: (ד) מרפא לשון · מי שלשונו רפויה ולא ידבר קשות ורק ידבר רכות היא לו לעץ המגדל חיים אבל המעקם בלשונו לדבר קשות בא שבר ברצונו כי לא יקובלו דבריו ולא ימולא רצונו: (ה) ינאץ · ימאס את המוסר וממאן לקבלו: ושמר · השומר בלבו את התכמה יתחכם בסופו: (ו) חוסן רב · מחזק הוא מאד ולא יחרב: ובתבואת · בעת

מצודת ציון

עברה וכעס: **טו** (א) מענה · מל' עניה ותשובה: (ב) תיטיב · ענין תקון כמו ותיטב את ראשה (מ"ב ט'): יביע · ענין דבור כמו יביע אומר (תהלים י"ט) והוא מושאל ממעין הנובע מים רבים: (ג) צופות · ענין הבטה וראיה: (ד) מרפא · מלשון רפיון: וסלף · ענין עקום ועוות: ברוח · ענינו רצון וכן הנני נותן בו רוח (ישעיה ל"ז): (ה) ינאץ · ימאס: יערים · מלשון ערמה והשכל: (ו) חסן · ענין חוזק

בוא

יָזְרוּ דָעַת וְלֵב כְּסִילִים לֹא־כֵן׃ ח זֶבַח רְשָׁעִים תּוֹעֲבַת
יְהוָה וּתְפִלַּת יְשָׁרִים רְצוֹנוֹ׃ ט תּוֹעֲבַת יְהוָה דֶּרֶךְ רָשָׁע
וּמְרַדֵּף צְדָקָה יֶאֱהָב׃ י מוּסָר רָע לְעֹזֵב אֹרַח שׂוֹנֵא
תוֹכַחַת יָמוּת׃ יא שְׁאוֹל וַאֲבַדּוֹן נֶגֶד יְהוָה אַף כִּי־
לִבּוֹת בְּנֵי־אָדָם׃ יב לֹא־יֶאֱהַב לֵץ הוֹכֵחַ לוֹ אֶל־
חֲכָמִים לֹא יֵלֵךְ׃ יג לֵב שָׂמֵחַ יֵיטִב פָּנִים וּבְעַצְּבַת־לֵב
רוּחַ נְכֵאָה׃ יד לֵב נָבוֹן יְבַקֶּשׁ־דָּעַת וּפְנֵי ופי ק׳ כְסִילִים

רש״י

נעכרת: (ז) שפתי חכמים יזרו דעת · יכתירו דעת כמו זר זהב: לא כן · אינו זהב אמת: (ח) זבח רשעים תועבת ה׳ · בלק ובלעם: ותפלת ישרים · זה משה: (י) מוסר רע לעוזב אורח · יסורין קשים מוכנים לעוזב אורח של הקב״ה: (יא) שאול ואבדון נגד ה׳ · גלוי לפניו כל אשר בתוכם: אף כי · קל וחומר הוא: (יג) לב שמח ייטיב פנים · אם תשמח לבו של הקב״ה בלכתך בדרכיו ייטיב לך פניו לעשות כל רצונך ואם תעצבהו יראה לך רוח נכאה כד״א ויתעצב אל לבו ויאמר ה׳ אמחה את האדם וגו׳

מצודת ציון

כמו ותסון הוא כאלונים (עמוס ב׳): ובתבואת · מלשון ביאה: נעכרת · מלשון עכירה ובלבול כמו עכרתם אותי (בראשית ל״ד): (ז) יזרו · ענין פזור כמו יזורה על נוהו גפרית (איוב י״ח): (יא) אף כי · ענינו כמו כל שכן וכן אף כי אש אכלתהו (יחזקאל ט״ו): (יג) נכאה · נשברה כמו ונכאה לבב (תהלים ק״ט):

מצודת דוד

בוא דבו הרשע נשחת הבית ההוא: (ז) יזרו דעת · המה מפזרים את הדעת ללמד לכל: לא כן · ר״ל לא כן יחפצו ללמוד כאשר החכמים חפצים ללמד: (ח) תועבת ה׳ · כשעדיין לא שבו מרשעם ולא התפללו על המחילה: ותפלת ישרים · השואלים מחילה בעת הבאת הזבח התפלה ההיא היא לרצון לה׳: (ט) דרך רשע · ההולך לעשות רשע ועם שלא עשאה: ומרדף · הרודף לעשות צדקה אף אם נאנס ולא עשאה מ״מ יאהב לה׳: (י) מוסר רע · יסורים רעים מוכנים לעוזב אורח הנכונה והראויה: (יא) שאול · הקבר והגיהנם המה נגד ה׳ ויודע כל אשר בהם ומכ״ש שיודע הוא כל מחשבות לבות בני אדם: (יב) לא יאהב · בעבור שלא יאהב התוכחה לזה לא ילך אל חכמים מפחדו פן יוכיחנו: (יג) לב שמח · שמחת הלב תיטיב מאור הפנים וזהרו ובעבור עצבת לב נשברה הרוח ויפול בעיני עצמו: (יד) יבקש דעת · יהגה

אחר

יִרְעֶה אִוֶּלֶת׃ טו כָּל־יְמֵי עָנִי רָעִים וְטוֹב־לֵב מִשְׁתֶּה
תָמִיד׃ טז טוֹב־מְעַט בְּיִרְאַת יְהוָה מֵאוֹצָר רָב וּמְהוּמָה
בוֹ׃ יז טוֹב אֲרֻחַת יָרָק וְאַהֲבָה־שָׁם מִשּׁוֹר אָבוּס
וְשִׂנְאָה־בוֹ׃ יח אִישׁ חֵמָה יְגָרֶה מָדוֹן וְאֶרֶךְ אַפַּיִם
יַשְׁקִיט רִיב׃ יט דֶּרֶךְ עָצֵל כִּמְשֻׂכַת חָדֶק וְאֹרַח יְשָׁרִים

רש"י

(ברכות ה') : רוח נכאה · שלנ"ש בלע"ז רוח של זעף : (טו) כל ימי עני רעים · ואפילו שבתות וימים טובים דאמר שמואל שינוי וסת תחלת חולי מעים : וטוב לב · מי שלבו טוב בעשרו : משתה תמיד · כל שמחתיו דומות לו ימי משתה ללמדך שיהא אדם שמח בחלקו · ורבותינו דרשו מה שדרשו בחלק : (טז) טוב מעט ביראת ה' מאוצר רב ומהומה בו · קול בני אדם צועקים שנעשה האוצר מגזל וחמס כמו וראו מהומות רבות בתוכה ועשוקים בקרבה (עמוס ג') : (יז) טוב ארוחת ירק · לתת לעני והסבר פנים להראות לו פנים יפות : משור אבוס · להאכילו בשר שמן ויראנו פנים זועפות · משור אבוס · שאובסין לו המאכל בפיו על כרחו כדי לפטמו וכן ברבורים אבוסים (מ"א ה') ויש למשלו כנגד קומץ מנחה של עני שחביב משור חטאת של רשע : (יח) איש חמה יגרה מדון · אדם שאין מעצור לרוחו להאריך חמתו יגרה מדון : וארך אפים · שאינו ממהר להנקם ולריב : ישקיט ריב · שהוא כלה ושקט מעליו (נ"א מאליו) : (יט) דרך עצל

מצודת דוד

אחר הדעת ללמדה : ירעה · ישפה את האולת לריע וחבר להיות רגיל עמה : (טו) כל ימי עני רעים · עם כי מצוי לו די מחסורו כי יקנא בעשירי עם ורעה עינו בשלהם אבל מי שיש לו לב טוב לבל ירע עינו בזולתו ישמח בחלקו וימיו נדמים לו תמיד כימי משתה ושמחה : (טז) טוב מעט · יותר טוב מעט הון הבא ביראת ה' וביותר מאוצר רב ובו מהומת קול בני אדם צועקים על העושק אשר בו : (יז) ארחת · סעודה של ירק במקום שאוהבין אותו טובה יותר מסעודת שור הפטום על האבוס ובמקום ששונאין אותו : (יח) איש חמה · מי שדרכו לכעוס יגרה מריבה עם בני אדם אבל המאריך אף ואינו ממהר לכעוס ישקיט בזה

מצודת ציון

(יז) ארחת · ענין האכילה שהמידית בכל יום כמו וארחתו ארחת תמיד (מ"ב כ"ה) : אבוס · שם המקום שמפטמים בו הבהמות כמו וחמור אבוס בעליו (ישעיה א') : (יח) יגרה · מלשון תגר וחרחור כמו ואל תתגר בם מלחמה (דברים ב') : מדון · מלשון דין ומריבה : (יט) כמשכת · ענין גדר כמו הסר משוכתו (ישעיה

סְלֻלָה: כ בֵּן חָכָם יְשַׂמַּח־אָב וּכְסִיל אָדָם בּוֹזֶה אִמּוֹ:
כא אִוֶּלֶת שִׂמְחָה לַחֲסַר־לֵב וְאִישׁ תְּבוּנָה יְיַשֶּׁר־לָכֶת:
כב הָפֵר מַחֲשָׁבוֹת בְּאֵין סוֹד וּבְרֹב יוֹעֲצִים תָּקוּם:
כג שִׂמְחָה לָאִישׁ בְּמַעֲנֵה־פִיו וְדָבָר בְּעִתּוֹ מַה־טּוֹב:

רש"י

כמשוכת חדק · דומה בעיניו כאלו הדרכים גדורים לפניו כגדר חדקים · כמשוכת · גדר כמו הסר משוכתו (ישעיה ה') · חדק · קוצים: ואורח ישרים סלולה · כבושה ומופנה ומ"א היה דרכו של ישמעאל כקוץ זה הנסבך בגזת צמר אם תעלהו מכאן הוא מתערה בכאן כך אין אדם יכול לצאת ידי עלילותיו בלא ממון: (כ) בן חכם ישמח אב וכסיל אדם בוזה אמו · גורם לאמו שמבזים אותה: (כא) אולת שמחה · היא לחסר לב: (כב) הפר מחשבות באין סוד · בלא עצה לא תקום מחשבה: (כג) שמחה לאיש במענה פיו · כשמשמעו ע"י מענה רך ודבור נחת הבריות אוהבים אותו ורבותינו דרשוהו על בעלי גירסא אם מוצאים בפיהם מענה אז תתקיים בם ויסמחו: ודבר בעתו מה טוב · שואלים בהלכות הפסח ובהלכות החג

מצודת ציון

ה'): חדק · מין קוצים כמו טובם כחדק (מיכה ז'): סללה · ר"ל ממשמש בו הרבה להסיר אבני המכשול ודוגמתו סלסלה ותרוממך (לעיל ד'): (כב) סוד · ענין עצה שדרכו להיות בסוד לבל יודע · או שהעצה היא למעשה כיסוד לבנין: (כג) במענה · ענין אמירה כמו ומה' מענה לשון (לקמן ט"ז):

מצודת דוד

את המריבה: (יט) דרך עצל · במקום אשר ידרוך העצל ידמה לו כאלו גדר של קוצים לפניו ומעכבו ללכת בו כי לגודל העצלות ימצא מניעות לכל מעשיו אבל אורח ישרים הוא להם דרך סלולה וכבושה כי ימצא צדדים לבטל כל המניעות: (כ) ישמח אב · בראותו אותו במושב החכמים: בוזה אמו · כי דרך נשים לגעגע על בניהן ולמנוע מהם שבט מוסר והבריות מבזין אותה לומר ארור שזה גדל: (כא) אולת · כאשר יעשה חסר לב אולת יחשב בעיניו לשמחה: ואיש תבונה · ישמח כאשר ילך בדרך הישר: (כב) הפר · מחשבות האדם יופר ויבוטל כשלא ייעץ עצמו עם יועצים להמתיק סוד אבל על ידי הרבה יועצים תקום המחשבה: (כג) שמחה · כל איש ישמח באמרי פיו כי יומתק לו עצת נפשו אבל דבר בעתו מה מאד הוא טוב ור"ל אף אם לא יהיה עצת נפשו בהשכל ואף אם הצליח בעצה הסית בדבר כיוצא בו מ"מ אין כל העתים שוות ואולי היועצים יגלו אזנו לאמר לא עת עתה לעשות

כד אֹרַח חַיִּים לְמַעְלָה לְמַשְׂכִּיל לְמַעַן סוּר מִשְּׁאוֹל מָטָּה׃
כה בֵּית גֵּאִים יִסַּח יְהוָה וְיַצֵּב גְּבוּל אַלְמָנָה׃ כו תּוֹעֲבַת
יְהוָה מַחְשְׁבוֹת רָע וּטְהֹרִים אִמְרֵי־נֹעַם׃ כז עֹכֵר בֵּיתוֹ
בּוֹצֵעַ בָּצַע וְשׂוֹנֵא מַתָּנֹת יִחְיֶה׃ כח לֵב צַדִּיק יֶהְגֶּה
לַעֲנוֹת וּפִי רְשָׁעִים יַבִּיעַ רָעוֹת׃ כט רָחוֹק יְהוָה מֵרְשָׁעִים
וּתְפִלַּת צַדִּיקִים יִשְׁמָע׃ ל מְאוֹר־עֵינַיִם יְשַׂמַּח־לֵב
שְׁמוּעָה טוֹבָה תְּדַשֶּׁן־עָצֶם׃ לא אֹזֶן שֹׁמַעַת תּוֹכַחַת

רש"י

בזמנו : (כד) אורח חיים למעלה למשכיל · כמו שרפים עומדים ממעל לו (ישעיה ו') כלומר לפני החכם קבועה ומוכנת אורח חיים : (כז) עכר ביתו · שהוא בולע בצע : ושונא מתנות יחיה · מאחר שהוא שונא מתנות כ"ש שסונא את הגזל : (כח) לב צדיק יהגה לענות · יחשוב ויבין מה יענה קודם שישיב דבר : (ל) מאור עינים · בתורה : ישמח לב · ששואלין ממנו דבר ויודע מה להשיב · ולפי פשוטו כמשמעו דבר שהוא תאוה למראית עינים משמח הלב ומלאכת פוגת הלב כגון גן ירק ונהרות המושכים :

מצודת דוד

לעשות כזאת : (כד) ארח · שמורה אורח חיים לנפש המשכיל ללכת למעלה אז תשוב אל האלהים למען תסיר הנפש מלרדת אז אל שאול מטה והוא הגיהנם אבל תשוב אל מקורה אשר חוצבה ממנו : (כה) ויצב · במקומו יעמיד גבול אלמנה עם כי תשש כחה ואפס עוזרה : (כו) מחשבות רע · המדבר רכות ומחשבותיו לרעה : וטהורים · ראוים אמרי נועם להיות טהורים מבלי תערובות מחשבה רעה : (כז) עכר וגו' · הבולע בצע להרבות לו ישחית ביתו כי בא זה ואיבד את זה אבל השונא אף מתנות כי ישען בה' אז המקום יתן לו עוד חיים מה שאין ביד אדם לתת : (כח) יהגה · טרם יענה יחשוב בלבו מה יענה וא"כ דבריו מעטים אבל פי רשעים ירבה לדבר רעות כמעין הנובע כי ידבר כל העולה על רוחו ואינו חושש : (כט) רחוק וגו' · מלשמוע את תפלתם : (ל) מאור עינים · הארת עינים בדבר המסופק ישמח לב כי אין בעולם שמחה כהתרת הספקות : שמועה טובה · בדברי חדושי התורה : (לא) אזן שמעת · אוזן אשר תשמע התוכחה המביאה חיים סופה תהיה כרוך אחר החכמה ותלין בקרב

מצודת ציון

(כה) יסח · ענין עקירה כמו ונסחתם מעל האדמה (דברים כ"ח) : (כז) בוצע בצע · הגוזל הון כמו ובוצע ברך (תהלים י') וכמו מה בצע (בראשית ל"ז) : (כח) יהגה · יחשוב כמו והגיון לבי (תהלים י"ט) : לענות · מל' עניה ותשובה : (ל) תדשן · ענין שומן : (לא) תלין · ענין התמדה כמו צדק ילין בה (ישעיה א') :

חַיִּים בְּקֶרֶב חֲכָמִים תָּלִין׃ לב פּוֹרֵעַ מוּסָר מוֹאֵס נַפְשׁוֹ
וְשֹׁמֵעַ תּוֹכַחַת קוֹנֶה לֵּב׃ לג יִרְאַת יְהוָה מוּסַר חָכְמָה
וְלִפְנֵי כָבוֹד עֲנָוָה׃ טז א לְאָדָם מַעַרְכֵי־לֵב וּמֵיְהוָה מַעֲנֵה
לָשׁוֹן׃ ב כָּל־דַּרְכֵי־אִישׁ זַךְ בְּעֵינָיו וְתֹכֵן רוּחוֹת יְהוָה׃
ג גֹּל אֶל־יְהוָה מַעֲשֶׂיךָ וְיִכֹּנוּ מַחְשְׁבֹתֶיךָ׃ ד כֹּל פָּעַל
יְהוָה לַמַּעֲנֵהוּ וְגַם־רָשָׁע לְיוֹם רָעָה׃ ה תּוֹעֲבַת יְהוָה
כָּל־גְּבַהּ־לֵב יָד לְיָד לֹא יִנָּקֶה׃ ו בְּחֶסֶד וֶאֱמֶת יְכֻפַּר

רש״י

(לג) ולפני כבוד ענוה · הענוה גורמת שהכבוד בא : טז (א) לאדם מערכי לב · הוא סודר עצתו ודבריו בלבו : ומה׳ מענה לשון · כשבא להשיב הקב״ה מכשילו בדבריו או אם זכה מזמן לו מענה טוב : (ב) ותוכן רוחות ה׳ · ומונה הלבבות מי הטוב ומי הרע : (ג) גל אל ה׳ מעשיך · גלגל והשלך עליו צרכיך ויכונו מחשבותיך · ד״א גל אל ה׳ מעשיך · התפלל לפניו על כל צרכיך : ויכנו · יתבססו ויתקיימו : (ד) כל פעל ה׳ למענהו · הכל עשה בשביל קלוסו כמו ענו לה׳ בתודה (תהלים קמ״ז) · ד״א להעיד עליו כלומר פעלו מעיד עליו על גבורותיו שניהם בהגדת תהלים : וגם רשע · עשה להניחו ליום רעה וכל זה לקילוסו : (ה) יד ליד לא ינקה · מיד ליד

מצודת ציון

(לב) פורע · ענין השבתה ובטול כמו ופרעו כל עצתי (לעיל א׳) : טז (א) מערכי · ענין סדור : מענה · ענין אמירה : (ב) זך · ברור ונקי כמו שמן זית זך (שמות כ״ז): ותוכן · מלשון תוך : (ג) גול ·

מצודת דוד

חכמים לשמוע דבר חכמה : (לב) פורע · המבטל את המוסר הוא מואס נפשו כי מה ראה שאינו חושש בתקנתה : קונה לב · יקנה בזה לב חדש ומשכיל : (לג) מוסר חכמה · היראה תחשב למוסר להאזין הכמה וא״כ היראה היא סבה לחכמה וקודמת לה וכן לפני כבוד ע״כ היה הענוה כי הענוה היא סבה להביא את הכבוד א״כ היא לפניו : טז (א) לאדם · ביד האדם לערוך הדברים בלבו בסדר נאות אבל מה׳ בא העזר לסדר אמריו בלשון לבל יכשל בהם : (ב) זך בעיניו · כי אינו רואה חובה לעצמו : ותכן · ה׳ הוא בתוך רוחו של כל אדם ויודע הוא אם דרכיו זכאים אם לא : (ג) גל · הסב מעשיך אל ה׳ להיות מסור לעבודתו ואז יכונו ויתבססו מחשבותיך : (ד) כל · הכל ברא ה׳ למען קלוסו וגם טובת הרשע וכח הזרוע שנתן בו הוא להיות מוכן לרצועת מרדות ביום בוא הרעה להיות שבט אפו וא״כ גם זה הוא למענהו : (ה) יד ליד · מידו של מקום יבוא הגמול ליד המחויב ולא ינקה מעונש כי לא ישוב ריקם : (ו) בחסד · בעבור החסד והאמת

עָוֺן וּבְיִרְאַת יְהוָה סוּר מֵרָע׃ ז בִּרְצוֹת יְהוָה דַּרְכֵי־אִישׁ
גַּם־אוֹיְבָיו יַשְׁלִם אִתּוֹ׃ ח טוֹב מְעַט בִּצְדָקָה מֵרֹב
תְּבוּאוֹת בְּלֹא מִשְׁפָּט׃ ט לֵב אָדָם יְחַשֵּׁב דַּרְכּוֹ וַיהוָה
יָכִין צַעֲדוֹ׃ י קֶסֶם ׀ עַל־שִׂפְתֵי־מֶלֶךְ בְּמִשְׁפָּט לֹא
יִמְעַל־פִּיו׃ יא פֶּלֶס ׀ וּמֹאזְנֵי מִשְׁפָּט לַיהוָה מַעֲשֵׂהוּ כָּל־
אַבְנֵי־כִיס׃ יב תּוֹעֲבַת מְלָכִים עֲשׂוֹת רֶשַׁע כִּי בִצְדָקָה

רש"י

...ה לו גמול גובה לבו: (ו) וביראת ה' סור מרע. ע"י יראת ה' יסור מרע: (ז) ברצות ה' דרכי איש גם אויביו ישלים אתו. ירצה לו שיהיו שלימים אתו: (ט) לב אדם יחשב דרכו. ללכת דרך ישר: וה' יכין צעדו. כמו ששנינו (שבת ק"ד) הבא לטהר מסייעין לו: (י) קסם על שפתי מלך. על שפתי חכם שיושב בדין: (יא) פלס ומאזני משפט וגו'. לשלם לאדם פעלו: משפט. יושטיצ"א בלע"ז פרעון עונות האדם בפלס ומאזנים: מעשהו כל אבני כיס. כאשר יש באבני כיס משקלות גדולות וקטנות הכל לפי פעלו של אדם: (יב) תועבת מלכים עשות רשע. דבר התעוב הוא

מצודת דוד

...שר יעשה האדם יכופר העון ובלבד שהוא סר מרע בעבור יראת ה' לא יראת הבריות: (ז) ברצות. כאשר ירצה ה' דרכי האיש בהיותם ישרים אז גם אויביו ישלים עמו מכ"ש שלא יתעוררו עליו אויבים חדשים: (ח) טוב. יותר טוב הון מעט הבא בצדק ויותר מהרבה תבואות הנאספים בלא משפט כ"א בגזל ובעושק: (ט) יחשב דרכו. באיזה דרך ילך: וה' יכין. מכין פסיעותיו ללכת במקום שירצה: (י) קסם. אמרי המלך ברורים כאלו היה קסם על שפתיו כי אין דבר נכחד מאת המלך לפי שכל האנשים יחזרו למצוא חן בעיניו ולזה ימצא בכל דבר מי מגלה אוזן המלך לזה לא ימעול פיו במשפטו לעות הדין מחמת טעות ושגגה: (יא) פלס. הנה יש ביד ה' פלס ומאזנים לשקול בהם משפט תשלומין ומעשהו בדבר התשלומין הוא כמו כל אבני כיס הם אבני המשקל הנתונים באמתחת ויש שם גדולי המשקל וקטני [illegible] וכן ישקול המקום תשלומין לכ"א כפי הגמול: (יב) תועבת. דבר התעוב הוא למלכים לעשות רשע כי בעבור מעשה הצדק יכון כסאו ולזה ישנא

מצודת ציון

גלגל וסבב: (ז) ישלים. מלשון שלום: (י) קסם. ענין ניחוש כמו קוסם קסמים (דברים י"ח): ימעל. ענין בגידה ואשמה: (יא) פלס. ענין יושר כמו פלס מעגל רגליך (לעיל ד') והושאל על מטה המאזנים כי הוא מיישר המשקל: כיס.

יִכּוֹן כִּסֵּא׃ יג רְצוֹן מְלָכִים שִׂפְתֵי־צֶדֶק וְדֹבֵר יְשָׁרִים
יֶאֱהָב׃ יד חֲמַת־מֶלֶךְ מַלְאֲכֵי־מָוֶת וְאִישׁ חָכָם יְכַפְּרֶנָּה׃
טו בְּאוֹר־פְּנֵי־מֶלֶךְ חַיִּים וּרְצוֹנוֹ כְּעָב מַלְקוֹשׁ׃ טז קְנֹה־
חָכְמָה מַה־טּוֹב מֵחָרוּץ וּקְנוֹת בִּינָה נִבְחָר מִכָּסֶף׃
יז מְסִלַּת יְשָׁרִים סוּר מֵרָע שֹׁמֵר נַפְשׁוֹ נֹצֵר דַּרְכּוֹ׃ חצי
הספר בפסוקים יח לִפְנֵי־שֶׁבֶר גָּאוֹן וְלִפְנֵי כִשָּׁלוֹן גֹּבַהּ
רוּחַ׃ יט טוֹב שְׁפַל־רוּחַ אֶת־עֲנָיִים עגוים קרי מֵחַלֵּק שָׁלָל

רש"י

לדיינים ואין הגון להם לעשות רשע : (יד) חמת מלך · הוא כמלאכי מות כשלוחי מיתה : ואיש חכם יכפרנה · יפייסנה : (טו) באור פני מלך חיים · מי שהמלך מסביר לו פנים חיים הוא לו לכך צריך אדם ליישר דרכו לפניו : ורצונו כעב מלקוש · מי שהוא מרוצה לו רצונו טוב לו כעב המביא את המטר : (יט) טוב שפל רוח · טוב להתחבר את ענוים ולהיות אתם

מצודת ציון

אמתחת ושק : (יד) יכפרנה · ענין העברה וקנוח ועפ"ז יקראו המזרקים כפורי זהב (עזרא א') כי הכהן מקנח ידיו מן הדם בשפת המזרק : (טו) מלקוש · כן נקרא המטר המאוחר כמו יורה ומלקוש (דברים י"א) : (יח) גאון · ענינו ממעלה כמו גאון יעקב (עמוס ו'): כשלון · חלשות ונפילת הכח : (יט) שלל ·

מצודת דוד

הרשע להעמיד הכסא על כנו : (יג) שפתי צדק · אמרי צדק : יאהב · את המלכים : (יד) מלאכי מות · החמה היא כאלו ישולח באדם מלאכי מות : יכפרנה · יעביר את החמה במתק אמרי פיו : (טו) באור · כשהמלך מאיר פניו למי ומראה פניו צהובות ושוחקות הוא לו לחיים כי הרבה טובה ביד המלך : ורצונו · רצון המלך הוא כעב המביא מלקוש הוא המטר המאוחר היורד על הקשין ועל המלילות : (טז) מה טוב · מה מאוד הוא טוב יותר מחרוץ והוא מין זהב טוב : וקנות בינה · קנין הבינה : (יז) מסלת · דרך הישרים הוא לסור מרע כי יתבוננו בדרכם שלא יבואו לידי נדנוד עון והרוצה לשמור נפשו ישמור דרכו לבלי לכת כפי שהזדמן : (יח) לפני שבר · טרם יבוא שבר על הרשע בא לו מתחלה גאון וממשל רב כי בזה יכפל הצער : גבה רוח · על רוב הטובה הבאה לו טרם הכשלון וכפל הדבר במ"ש : (יט) טוב · יותר טוב להיות שפל רוח להתחבר עם הענוים ואף אם מעט ירויח עמהם מלהיות מחלק.

אֶת־גֵּאִים׃ כ מַשְׂכִּיל עַל־דָּבָר יִמְצָא־טוֹב וּבוֹטֵחַ
בַּיהוָה אַשְׁרָיו׃ כא לַחֲכַם־לֵב יִקָּרֵא נָבוֹן וּמֶתֶק שְׂפָתַיִם
יֹסִיף לֶקַח׃ כב מְקוֹר חַיִּים שֵׂכֶל בְּעָלָיו וּמוּסַר אֱוִלִים
אִוֶּלֶת׃ כג לֵב חָכָם יַשְׂכִּיל פִּיהוּ וְעַל־שְׂפָתָיו יֹסִיף לֶקַח׃
כד צוּף־דְּבַשׁ אִמְרֵי־נֹעַם מָתוֹק לַנֶּפֶשׁ וּמַרְפֵּא לָעָצֶם׃
כה יֵשׁ דֶּרֶךְ יָשָׁר לִפְנֵי־אִישׁ וְאַחֲרִיתָהּ דַּרְכֵי־מָוֶת׃

רש"י

שפל רוח מהיות מחלק שלל את גאים : (כ) משכיל על דבר ימצא טוב · הנותן לב להתבונן על דבריו לשלם את דרכיו ימצא טוב : ובוטח בה' אשריו · כשהוא משלם דרכיו זרוזה בה מצוה שיש בה סכנה או חסרון כיס ובוטח בהקב"ה ועושה הטוב · אשריו · הן אשוריו שלו : (כא) לחכם לב יקרא נבון · שלמד חכמה מרבו יקרא נבון סופו שיהיה נבון בדברים מפולפל בחכמתו ויקראו אותו נבון : ומתק שפתים יוסיף לקח · כשאדם מטעים דבריו לתלמיד וממתיק דבריו בטעמם יוסיף לקח : (כב) מקור חיים שכל בעליו · וכן פתרון המקרא שכל הבעלים מקור חיים היא לו : ומוסר אוילים אולת · יסורי אוילים ע"י אולת באים להם וכן משמעו האולת יסורין היא לאוילים : (כג) לב חכם ישכיל פיהו · לבו מלמד את פיו לדבר נאות : ועל שפתיו · יוסיף לבו לקח : (כד) צוף דבש · מתוק דבש · בריסק"ה בלע"ז : אמרי נועם · דברי תורה : (כה) יש דרך · שהוא ישר לפני

מצודת דוד

מחלק שלל רב מאשר ירוית עם הגאים כי פן ילמד ממעשיהם: (כ) משכיל · המתבונן וצופה לסוף הדבר ימצא טוב כי יצליח ואם אחר כל ההתבוננות יבטח בה' אשרי לו : (כא) לחכם לב · למי שלמד חכמה מרבו סופו יקרא נבון כי יתחכם להבין דבר מתוך דבר : ומתק · הממתיק אמרים לזולת למען יערב לו להיות מקובל על הלב הנה יועיל גם לעצמו כי בזה יוסיף ללמוד להבין תוכיות הדבר : (כב) שכל · השכל הוא לבעליו כמעין הנובע חיים כי בעבורו בא לו חיים : ומוסר · היסורים הבאים על האוילים הם בעבור אולתם : (כג) ישכיל פיהו · ילמד את פיו להמתיק אמרים וכאשר יכין שגורים על שפתיו יוסיף עוד ללמוד להבין תוכיות הדבר א"כ באה ההשכלה מן הלב אל הפה וחוזרת לבוא מן הפה אל הלב עד אין תכלית : (כד) צוף דבש · הממתיק אמרים בנעימות רב המה ערבים לשומעיהם כחלות הדבש והמה מועילים לנפש ולגוף כי בזה ימשוך לבות בני אדם אחר דעתו הן בדבר המוסר הן בדבר הנצרך : (כה) לפני איש · לפי ראות עיניו : ואחריתה · אחרית הדרך היא הולך

מצודת ציון

הון רב : (כד) צוף דבש · חלות דבש וכן ונופת צופים (תהלים י"ט) : לעצם · רצה לומר לגוף כי העצמות

כו נֶפֶשׁ עָמֵל עָמְלָה לּוֹ כִּי־אָכַף עָלָיו פִּיהוּ: כז אִישׁ
בְּלִיַּעַל כֹּרֶה רָעָה וְעַל־שְׂפָתָיו שפתו קרי כְּאֵשׁ צָרָבֶת:
כח אִישׁ תַּהְפֻּכוֹת יְשַׁלַּח מָדוֹן וְנִרְגָּן נ׳ זעירא מַפְרִיד
אַלּוּף: כט אִישׁ חָמָס יְפַתֶּה רֵעֵהוּ וְהוֹלִיכוֹ בְּדֶרֶךְ לֹא־
טוֹב: ל עֹצֶה עֵינָיו לַחְשֹׁב תַּהְפֻּכוֹת קֹרֵץ שְׂפָתָיו כִּלָּה
רָעָה: לא עֲטֶרֶת תִּפְאֶרֶת שֵׂיבָה בְּדֶרֶךְ צְדָקָה תִּמָּצֵא:

רש״י

אים: (כו) עמלה לו · לצרכו הוא עמל: כי אכף עליו פיהו · כשפיהו כופהו ותובע לו מאכל אז עמלו עומדת לו שאוכל מה שעמל כבר: (כז) כרה רעה · בלבו חורש הרע: ועל שפתיו כאש צרבת · הרעה כאש שורפת על שפתיו עד שמוציאה בפיו וגומרה כאש צרבת שורפת כמו ונצרבו בה כל פנים (יחזקאל כ״א): (כח) ונרגן מפריד אלוף · ועל ידי ריגונו ותרעומתו מפריד ממנו אלופו של עולם: (ל) עצה עיניו · לשון קריצה וכן איעצה עליך עיני (תהלים ל״ב): כלה רעה · כמו (אסתר ז׳) כי כלתה אליו הרעה וגו׳ וגורם לבא רעה לעולם: (לא) בדרך צדקה תמצא · ע״י הצדקה

מצודת ציון

הם מעמידי הגוף: (כו) אכף · מל׳ כפיה ונגישה וכן ואכפי עליך לא יכבד (איוב ל״ג): (כז) כרה · חופר בור כמו בור כרה (תהלים ז׳): צרבת · ענין שריפה כמו ונצרבו בה כל פנים (יחזקאל כ״א): (כח) ונרגן · ענין תלונה כמו ותרגנו באהליכם (דברים א׳): אלוף · שר כמו ואל תבטחו באלוף (מיכה ז׳): (ל) עצה · ענין סתימה כמו ויעצם את עיניכם (ישעיה כ״ט): קרץ · ענין נדנוד לרמז כמו קורץ בעיניו (לעיל ו׳):

מצודת דוד

אל דרכי מות: (כו) עמלה לו · טורח המלאכה יעמוד לו לצרכו כאשר פיו יכוף אותו לתבוע המאכל אז יהיה לו למלא שאלתו: (כז) כרה רעה · דרכו לחפור ולחפש תחבולות לעשות רעה לבני אדם וגם ירבה לדבר דברי חרודים ומכעיסים כאלו על שפתיו אש שורפת: (כח) איש תהפוכות · המהפך אמרים ממה שאמרו לו הוא מגרה מריבה בין הבריות: ונרגן · המתלונן אחר מעשה בני אדם מפריד מן האנשים את השר אשר עליהם כי מורדים בו וגם הוא נהפך להם לאויב: (כט) יפתה רעהו · לאחוז גם הוא בדרכי חמס ומוליכו בדרך לא טוב למצוא חבר לעצמו: (ל) עצה · הסותם עיניו לחשוב לספך אמרים (כי דרך המעמיק לחשוב מה יסתום אז עיניו לבל יבלבלו אותו דברים הנראים): קרץ · המנדנד בשפתיו לרמז לה״ר: כלה רעה · הנה זה גמר הרעה אשר חשב עליה כי רמזה ועשה מעשה: (לא) עטרת וגו׳ · ההולך בדרך צדקה תמצא בו עטרת תפארת שיבה

לב טֽוֹב אֶרֶךְ אַפַּיִם מִגִּבּוֹר וּמֹשֵׁל בְּרוּחוֹ מִלֹּכֵד עִיר׃
לג בַּחֵיק יוּטַל אֶת־הַגּוֹרָל וּמֵיְהוָה כָּל־מִשְׁפָּטוֹ׃ יז א טוֹב
פַּת חֲרֵבָה וְשַׁלְוָה־בָהּ מִבַּיִת מָלֵא זִבְחֵי־רִיב׃ ב עֶבֶד־
מַשְׂכִּיל יִמְשֹׁל בְּבֵן־מֵבִישׁ וּבְתוֹךְ אַחִים יַחֲלֹק נַחֲלָה׃
ג מַצְרֵף לַכֶּסֶף וְכוּר לַזָּהָב וּבֹחֵן לִבּוֹת יְהוָה׃ ד מֵרַע

רש"י

מאריכין ימיהם : (לב) ומושל ברוחו · כובש את יצרו : (לג) בחיק יוטל את הגורל · כינו לבין עלמו אדם מטיל גורל : ומה' כל משפטו · לבחור לכל אחד ואחד חלקו : יז (א) טוב פת חרבה ושלוה בה · טוב היה להקב"ה להחריב ביתו ועירו והיה בשלוה מעבירותיהן של ישראל : מבית מלא זבחי ריב · שהיו מקריבין זבחי ריב בביתו : (ב) עבד משכיל וגו' · על שהשכיל נבוכדנצר לפסוע שלש פסיעות לכבודו של הקדוש ברוך הוא עלה לגדולה ומשל בישראל שהובישו מעשיהם וחלק נחלתם לעיניהם · דבר אחר גר צדק טוב מאזרח רשע · ולעתיד לבא יחלק שלל ונחלה בתוך בני ישראל שנאמר והיה בשבט אשר גר הגר וגו' (יחזקאל מ"ז) : (ג) מצרף לכסף · כלי שצורפין בו כסף ועושין אותו מאפר מקלה על גבי חרס קרוי מצרף : וכור לזהב · כלי שזוקקין בו את הזהב כמו קדירה שבורה קרויה כור · מצרף לכסף וכור לזהב · המצרף עשוי לצרוף כסף למלאכתו וכן הכור לזקק הזהב · אבל הלבבות הקב"ה זוקקן ובוחנן

מצודת דוד

כי ירבה ימים בגדולה ותפארת : (לב) מגבור · כי הגבור לא יתגבר כ"א במעשה הגבורה והמאריך אף יתגבר על כל בשר ואל תעשה : ומושל ברוחו · מי שבידו לכבוש כעסו הוא טוב מגבור הלוכד עיר מבצר וכפל הדבר במ"ש: (לג) בחיק · דרך מטילי הגורל להטיל פתקין בחיק או לצולתו במקום נסתר ומשם יקחום להניחם על השמות לדעת מה למי ואמר בזה אל תסרסרו על הגורל לומר שבא בקרי והזדמן כי בעוד הטילו פתקי הגורל אל החיק עד לא הוציאום כבר נגזר משפט הדבר מה' וזכה כל א' בחלקו אשר חלק לו אלוה ממעל : יז (א) טוב · יותר טוב לאכול פת חרבה בשלוה משיהיה לו מלא הבית בשר זבחי זבחים כריב וקטטה : (ב) בבן מביש · כבן האדון אשר הוא מלא מדברי בושה : יחלק נחלה · העבד הזה יקח חלק נחלה בתוך האחים כאלו היה אחד מהם : (ג) מצרף · הכסף והזהב וכאשר מי ירצה לדעת כמה יש בהם מן הסיגים יקח ממנו במשקל ידוע וישימו בכור והסיג ישרף

מצודת ציון

כלה· ענין גמר והשלמה: (לב) ברוחו· ענין כעס : (לט) יוטל · ענין השלכה : יז (א) פת · חתיכת לחם מל' פתות אותה פתים (ויקרא ב') : חרבה · יבשה : (ג) מצרף · וכור · שמות הכלים אשר יתיכו בהם

מַקְשִׁיב עַל־שְׂפַת־אָוֶן שֶׁקֶר מֵזִין עַל־לְשׁוֹן הַוֺּת׃ ה לֹעֵג
לָרָשׁ חֵרֵף עֹשֵׂהוּ שָׂמֵחַ לְאֵיד לֹא יִנָּקֶה׃ ו עֲטֶרֶת זְקֵנִים
בְּנֵי בָנִים וְתִפְאֶרֶת בָּנִים אֲבוֹתָם׃ ז לֹא־נָאוָה לְנָבָל שְׂפַת
יֶתֶר אַף כִּי־לְנָדִיב שְׂפַת־שָׁקֶר׃ ח אֶבֶן־חֵן הַשֹּׁחַד
בְּעֵינֵי בְעָלָיו אֶל־כָּל־אֲשֶׁר יִפְנֶה יַשְׂכִּיל׃ ט מְכַסֶּה־

רש"י

ויודע מחשבותן: (ד) מרע · רשע: מקשיב על שפת און שקר · מקבל לשון הרע ועדי שקר: מזין · מאזין מי שהוא משקר מאזין על לשון הוות: (ו) עטרת זקנים · כשראוים בני בניהם הולכין בדרך טובה: ותפארת בנים אבותם · כשאבותיהם צדיקים היא תפארת הבנים: (ז) שפת יתר · דברי גאוה: אף כי לנדיב · וכ"ש שלא נאה שפת שקר לנדיב: (ח) אבן חן · כשאדם בא לפני הקב"ה ומפייסו בדברים ושב לו · אבן חן ומרגליות היא בעיניו: אל כל אשר יפנה ישכיל · בכל מה שיבקש ממנו מצליחו: (ט) מכסה פשע מבקש אהבה · אם יחטא איש לאיש וזה

מצודת ציון

הזהב והכסף: (ד) מזין · כמו מאזין ר"ל מקשיב באזנו: הות · ענין שבר ורעה כמו מדבר הוות (תהלים נ"א): (ה) לאיד · ענין תקלה ומקרה רע כמו הלא איד לעול (איוב ל"א): (ז) נאוה · מלשון נאה וכן נאוה תהלה (תהלים קמ"ז): לנבל · אדם פחות ונבזה: (ח) אבן חן · יש אבני יקר המרבים חן למי שנושאם ואמרו שכן סגולת המרגליות:

מצודת דוד

ונאמר הכסף והזהב נקי ובזה יבחן ככל אבל לבות בני אדם יבחנם ה' הטובה היא אם רעה: (ד) מרע · איש רע מקשיב לשמוע דבר און ושקר וכן בהפוך כי איש שקרן מאזין לשמוע לשון הוות לשבור בני אדם ולהרע להם ור"ל אהובים המה זה לזה ולא יתפרדו: (ה) חרף עשהו · כי בלעגו כאלו יאמר שלחסרון דעתו העני ולא ה' פעל כל זאת: שמח לאיד · השמח על תקלת חבירו לא ינקה מן התקלה ההיא כי תבוא גם עליו: (ו) בני בנים · אף בני הבנים ישימם עטרה לראשם להתפאר בהם אם הגונים הם אבל הבנים אין דרכם כ"א להתפאר באבותם כי יותר מחוייבים בכבוד אביהם מבכבוד אבי אביהם ולזה עיקר התפארת באביהם: (ז) לא נאוה · לא נאה בעיני הנבל דברי מעלה ויתרון ולא יחפוץ בהם וכ"ש שלא נאה שפת שקר בעיני מי שנדבה לבו בחכמה כי יותר ימאס החכם בשקר משימאס הנבל בדברי מעלה: (ח) אבן חן וגו' · השוחד הוא בעיני בעליו המקבלו כאבן המסוגל להרבות חן הנושאו כי כמו כן ישא הנותן חן בעיני המקבל ואל כל אשר יפנה ישכיל למצוא טעם וראיה להצדיק את הנותן: (ט) מכסה · אם יחטא איש

פֶּשַׁע מְבַקֶּשׁ אַהֲבָה וְשֹׁנֶה בְדָבָר מַפְרִיד אַלּוּף׃ י תֵּחַת
גְּעָרָה בְמֵבִין מֵהַכּוֹת כְּסִיל מֵאָה׃ יא אַךְ־מְרִי יְבַקֶּשׁ־
רָע וּמַלְאָךְ אַכְזָרִי יְשֻׁלַּח־בּוֹ׃ יב פָּגוֹשׁ דֹּב שַׁכּוּל בְּאִישׁ
וְאַל־כְּסִיל בְּאִוַּלְתּוֹ׃ יג מֵשִׁיב רָעָה תַּחַת טוֹבָה לֹא־
תָמִישׁ תמוש קרי רָעָה מִבֵּיתוֹ׃ יד פּוֹטֵר מַיִם רֵאשִׁית

רש״י

מכסה עליו ואיננו מזכיר לו חטאתו ואינו מראה לו פנים זועפות גורם לו שיאהב אותו : ושנה בדבר · שנוטר איבה ומזכירו כך וכך עשית לי מיד : מפריד אלוף · אז מפריד ממנו אלופו של עולם שהוא הקב״ה שהזהירו לא תקום ולא תטור (ויקרא י״ט) : (י) תחת גערה במבין · תחת זו טעמו למעלה בתי״ו מה שאין כן בכל המקרא לכך אני אומר שהוא שם דבר כמו חתת · וכן פירושו הכנעת גערה ניכרת במבין יותר ממאה מכות שמכין את הכסיל : (יא) אך מרי יבקש רע · כלומר מי שכל דבריו מרי וסרבנות הוא יבקש רע תמיד : (יב) פגוש דוב שכול באיש · טוב לאדם שיפגע בו דוב השכול ואל יפגע בו אחד מן הכסילים מעובדי כוכבים המסיתים אותו לסור מה׳ ומתורתו : (יד) פוטר מים ראשית מדון ·

מצודת דוד

איש לאיש והוא מכסה על פשעיו ולא יזכירם הנה בזה מבקש אהבה ר״ל הוא סבה להיות מתאהב על הבריות : ושנה בדבר · המספר הפשע ושונה בה לספרה שנית לכל ישכתגה מפריד מעצמו אלופו של עולם כי יעבור על לא תטור : (י) תחת · גערת המוכיח היא מטלת אימה בלב המבין יותר ממה שיחרד הכסיל אם יוכה מאה מכות : (יא) אך מרי · מי שכל דבריו אך למרות בה׳ הוא מבקש רעה לעצמו בעוה״ז : ומלאך אכזרי ישולח בו · לדונו אחרי מותו : (יב) פגוש · מוטב יפגוש באיש דוב שכול מבניו אשר דרכו להרוג את אשר יפגוש בעבור מרירות הלב ועכ״ז יותר טוב שיפגוש הוא בו משיפגוש בו איש כסיל בעת ידבר אולתו להסית לעבירה : (יג) תחת טובה · במקום הטובה שעשה לו : לא תמוש וגו׳ · כי לא ימלא מי משתדל להצילו מהרעה הואיל ואינו משלם כמו הגמול : (יד) פוטר מים וגו׳ · משלם המריבה היא כפותח חור בגדר אמת

מצודת ציון

(ט) ושונה · מלשון שנית : אלוף · שר ומושל : (י) תחת · ענין פחד ושבר כמו אל תערוץ ואל תחת (יהושע א׳) : (יא) ישלח · ענין גרוי ושסוי כמו ושן בהמות אשלח בם (דברים ל״ב) : (יב) פגוש · ענין פגיעה : שכול · מי שבניו מתים קרוי שכול כמו לא תהיה משכלה (שמות כ״ג) : (יג) תמוש · ענין הסרה כמו לא ימוש (שם י״ג) : (יד) פוטר · ענין פתיחה כמו פטר

פמים

מָדוֹן וְלִפְנֵי הִתְגַּלַּע הָרִיב נְטוֹשׁ טו מַצְדִּיק רָשָׁע
וּמַרְשִׁיעַ צַדִּיק תּוֹעֲבַת יְהוָה גַּם־שְׁנֵיהֶם׃ טז לָמָּה־זֶּה
מְחִיר בְּיַד־כְּסִיל לִקְנוֹת חָכְמָה וְלֶב־אָיִן׃ יז בְּכָל־עֵת
אֹהֵב הָרֵעַ וְאָח לְצָרָה יִוָּלֵד׃ יח אָדָם חֲסַר־לֵב תֹּקֵעַ
כָּף עֹרֵב עֲרֻבָּה לִפְנֵי רֵעֵהוּ׃ יט אֹהֵב פֶּשַׁע אֹהֵב מַצָּה

רש"י

המתחיל במריבה הוא כפותח חור בגדר אגפי אמת המים והמים יוצאין בו והחור הולך ומרחיב כן המדון הולך וגדל תמיד : ולפני התגלע · קודם שתתגלה תרפתך נטוש את הריב : (טז) למה זה מחיר ביד כסיל לקנות חכמה · ללמוד תורה : ולב אין · ואין בלבו לקיימה ואינו לומד תורה אלא לקנות שם : (יז) בכל עת אהב הרע · לעולם הוי אוהב רעים לקנות אוהבים : ואח לצרה יולד · לעת הצרה יולד לך הרע ההוא לעזור לך ולהשתתף בצרתך : (יח) אדם חסר לב תוקע כף · ערבות ממון ד"א תוקע כף לרשעים כדי ללכת בדרכיהם וסרי כבר : עורב ערובה לפני רעהו. כבר ערב להקב"ה לשמור מצותיו : (יט) אוהב פשע · לפשוע בחבירו :

מצודת ציון

רחם (שמות י"ג) : תתגלע · כמו התגלה בה"א וכן בכל תושיה יתגלע (לקמן י"ח) : נטוש · עזוב : (טז) מחיר · ענינו דמי הדבר וערכו כמו ובלא מחיר יין וחלב (ישעיה נ"ה): (יח) ערב ערבה · מלשון ערבות ממון : (יט) מצה · ענין מריבה כמו הן לריב ומצה תצומו (שם נ"ח) :

מצודת דוד

שמים והמים יוצאין דרך בו והחור הולך ומתרחב כי כן דרך המדון שהולך וגדל : ולפני · עד לא נתגלה המדון לבני אדם נטוש את הריב כי אחר שתתגלה ימצאו מחרחרים ולא במהרה תשקט : (טו) מצדיק וגו' · ואף רק בדברים כי מהראוי לגנות מעשה הרשע ולשבח מעשה הצדיק : (טז) למה זה · ר"ל הכסיל המוליך מחיר כסף למורים לקנות חכמה למה לו זה המחיר ומה הועיל בה ואם לקנות חכמה לעצמו הלא אין לו לב משיג דברים מושכלים : (יז) אהב הרע · רצה לומר אהבת הרעים היא בכל עת בין ביום טובה בין בעת צרה אבל אהבת האח אינה תמידה כל כך ורק בבא צרה על אחיו אז ישוב להשתדל בו כי עצמו ובשרו הוא וא"כ הרי הוא כאלו האח נולד לתועלת ולצרה : (יח) תקע כף · דרך חסר לב לתקוע כף בערבות ממון לפני רעהו ר"ל בשביל רעהו : (יט) אהב · מי שאוהב לפשוע בחבירו הלא יאהב מצה כי יעשה מריבה עמו : ומגביה · המרים קול פתחי פיו כדרך גסי הרוח הוא מבקש שבר כי מעותדים לבא עליו

בעבור

מַגְבִּיהַּ פִּתְחוֹ מְבַקֶּשׁ־שָׁבֶר׃ כ עִקֶּשׁ־לֵב לֹא יִמְצָא־
טוֹב וְנֶהְפָּךְ בִּלְשׁוֹנוֹ יִפּוֹל בְּרָעָה׃ כא יֹלֵד כְּסִיל לְתוּגָה
לוֹ וְלֹא־יִשְׂמַח אֲבִי נָבָל׃ כב לֵב שָׂמֵחַ יֵיטִב גֵּהָה וְרוּחַ
נְכֵאָה תְּיַבֶּשׁ־גָּרֶם׃ כג שֹׁחַד מֵחֵק רָשָׁע יִקָּח לְהַטּוֹת
אָרְחוֹת מִשְׁפָּט׃ כד אֶת־פְּנֵי מֵבִין חָכְמָה וְעֵינֵי כְסִיל
בִּקְצֵה־אָרֶץ׃ כה כַּעַס לְאָבִיו בֵּן כְּסִיל וּמֶמֶר לְיוֹלַדְתּוֹ׃
כו גַּם עֲנוֹשׁ לַצַּדִּיק לֹא־טוֹב לְהַכּוֹת נְדִיבִים עַל־

רש״י

אוהב מצה · לסתקוטט ולריב : מגביה פתחו · מדבר בגאוה כמו שמור פתחי פיך (מיכה ז׳) : (כב) לב שמח ייטיב גהה · כשאדם שמח בחלקו פניו מאירין : (כג) שחד מחיק רשע יקח · הקב״ה מקבל דברי הכנעה ופיוס מחיק הרשעים כלומר בסתר בינו לבינם : להטות ארחות משפט · להפוך דינו מרעה לטובה : (כד) את פני מבין חכמה · החכמה לפני מבין היא : ועיני כסיל בקצה ארץ · לומר אין החכמה מצויה לפני כי רחוקה היא ממני איך אוכל לשנות סדר נזיקין שהוא ל׳ פרקים מסכת כלים ל׳ פרקים מסכת שבת כ״ד פרקים · אבל נחכם הוא דבר קל היום שונה שני פרקים ומחר שנים ואומר כך עשו אותן שהיו לפני מעולם : (כה) כעס לאביו בן כסיל · כגון ירבעם כעס הוא להקדוש ברוך הוא : וממר ליולדתו · לכנסת ישראל שהחטיא אותם : (כו) גם ענוש לצדיק לא טוב · לא אמר

מצודת דוד

בעבור הגאוה : (כ) עקש לב· המחשב עקשות : ונהפך בלשונו · המהפך עצמו בלשונו לדבר תמימות ובקרבו ישים ארבו הוא עצמו יפול ברעה אשר חשב לזולתו : (כא) לתוגה לו· ילד דבר להיות לו לתוגה: (כב) ייטיב גהה · השמחה תיטיב לגוף כדבר רפואה ושברון רוח תיבש מוח העצמות : (כג) שחד וגו׳· הרשע יקח שוחד מחיק הנותן בסתר כדי למען נטות ארחות משפט לזכותו בדין : (כד) את פני · החכמה מצויה לפני המבין כי ילמד מכל אדם אבל הכסיל ישוטטו עיניו בקצה הארץ כי יחשוב אין מי במקומו ללמוד ממנו כ״א מהחכמים היושבים ממרחק : (כה) כעס · בן כסיל הוא מכעיס לאביו וממר לאמו אשר ילדתו : (כו) גם ענוש וגו׳ · ר״ל מי שהוא לא טוב ועם כ״כ נצדק עד אשר

מצודת ציון

פתחו · על פתח הפה יאמר וכן נאמר שמור פתחי פיך (מיכה ז׳) : (כא) לתוגה · מלשון יגון : (כב) גהה · כמו כגהה ותחסר כ״ף השמוש וענינו רפואה כמו ולא יגהה מכם מזור (הושע ה׳) : נכאה · שבורה כמו ונכאה לבב (תהלים ק״ט): גרם· עצם כמו תשבר גרם (לקמן כ״ה): (כה) וממר · מלשון מרירות :

יֹשֶׁר: כז חוֹשֵׂךְ אֲמָרָיו יוֹדֵעַ דָּעַת וְקַר־יקר קרי רוּחַ
אִישׁ תְּבוּנָה: כח גַּם אֱוִיל מַחֲרִישׁ חָכָם יֵחָשֵׁב אֹטֵם
שְׂפָתָיו נָבוֹן: יח א לְתַאֲוָה יְבַקֵּשׁ נִפְרָד בְּכָל־תּוּשִׁיָּה
יִתְגַּלָּע: ב לֹא־יַחְפֹּץ כְּסִיל בִּתְבוּנָה כִּי אִם־בְּהִתְגַּלּוֹת
לִבּוֹ: ג בְּבוֹא רָשָׁע בָּא גַם־בּוּז וְעִם־קָלוֹן חֶרְפָּה:

ר ש״י

הקב"ה להמית את ישראל מעל הארץ כי לא טוב בעיניו לענוש כולם: להכות נדיבים על יושר · להכות הטובים שבהם שהיו נדיבים על יושר שנאמר והשארתי בישראל שבעת אלפים כל הברכים אשר לא כרעו לבעל (מלכים א' י"ט): נדיבים על יושר · דוגמת האמור במקום אחר ונדיב נדיבות יעץ והוא על נדיבות יקום (ישעיה ל"ב) נמצא נדיב על נדיבות: (כז) חושך אמריו · מי שהוא יודע דעת אינו מרבה בדברים: יקר רוח · יקר דברים מונע דברים איש תבונה: יח (א) לתאוה יבקש נפרד · מי שהוא נפרד מהקב"ה שלא לשמור מצותיו לתאות לבו ויצרו הרע הוא רודף · וסוף: בכל תושיה יתגלע · בין חכמים תגלה חרפתו ורבותינו דרשוהו בלוט שנפרד מאברהם על תאות לבו שנאמר ויבחר לו לוט את כל ככר הירדן (בראשית י"ג) כל המקרא הזה על שם ניאוף נאמר וסופו נתגלה קלונו בבתי כנסיות ובתי מדרשות לא יבא עמוני ומואבי (דברים כ"ג): (ב) כי אם בהתגלות לבו · כי אם בגלוי לבו הוא חפץ לגלות מה שבלבו: (ג) ועם קלון · תבוא: חרפה · מי שבוחר בקלון וניאוף חרפה

מצודת ציון

(כז) חושך · מונע: (כח) אוטם · ענין סתימה וכמו אוטם אזנו (ישעיה ל"ג): יח (א) תושיה · כן נקראת התורה והוא מלשון יש כי ישנה לעולם ולא תשוב לאין כיתר הדברים: יתגלע · כמו יתגלה בה"א: (ג) בוז · בזיון:

מצודת דוד

גם יענוש לצדיק על צדקו ויתמיד להכות נדיבים על מעשה היושר כי בעיניו לרע תחשב: (כז) חושך אמריו · המונע דברים בטלים הוא יודע דעת: יקר · מי שרוח פיו הוא יקר וחשוב וימעט בהם הוא איש תבונה וכפל הדבר במ"ש: (כח) גם אויל מחריש · מי שיוכל להשתיק גם את האויל שלא יוסיף לדבר אולתו שמחריש הזה לחכם יחשב כי דבר גדול עשה: אטם · הסותם שפתי האויל ר"ל המחדיל אותו ממאמריו יקרא נבון וכפל הדבר במ"ש: יח (א) לתאוה וגו' · ת"ח הנפרד לפרוש מן התורה כי יבקש ללכת אחר תאות הלב הנה בכל מקום שעוסקים בתורה תגלה חרפתו על כי מאז היה עמהם ופירש מהם: (ב) בתבונה · להוסיף בינה על מה שבידו: בהתגלות · להשמיע לרבים מעט חכמה שבידו להתפאר בה: (ג) בא גם בוז · כי דרכו לבזות בני אדם:

ד מַיִם עֲמֻקִּים דִּבְרֵי פִי־אִישׁ נַחַל נֹבֵעַ מְקוֹר חָכְמָה׃
ה שְׂאֵת פְּנֵי־רָשָׁע לֹא־טוֹב לְהַטּוֹת צַדִּיק בַּמִּשְׁפָּט׃
ו שִׂפְתֵי כְסִיל יָבֹאוּ בְרִיב וּפִיו לְמַהֲלֻמוֹת יִקְרָא׃ ז פִּי־
כְסִיל מְחִתָּה־לוֹ וּשְׂפָתָיו מוֹקֵשׁ נַפְשׁוֹ׃ ח דִּבְרֵי נִרְגָּן
כְּמִתְלַהֲמִים וְהֵם יָרְדוּ חַדְרֵי־בָטֶן׃ ט גַּם מִתְרַפֶּה

רש"י

היא לו: (ד) מקור חכמה · כנחל נובע וכמים עמוקים: דברי פי איש · כל איש שבמקרא לשון גבור גדול בגבורה הוא: (ה) שאת פני רשע לא טוב · כאשר פירשו רבותינו לא טוב להם לרשעים שנושאים להם פנים בעוה"ז ונפרעין מהם לעולם הבא: טוב להטות צדיק במשפט · טוב להם לצדיקים שמכריעין להם כף מאזנים לחובתן בעולם הזה ונפרעין מהן בחייהן וזוכין לעולם הבא ולפי פשוטו כמשמעו: (ו) שפתי כסיל יבאו בריב · כל דבריו באים בלשון תגר: ופיו למהלומות יקרא · קורא ליסורין להביאם עליו: (ח) דברי נרגן כמתלהמים · מהלומות: (ט) גם מתרפה

מצודת דוד

יעם קלון · עם אדם שיש בו קלון יביא עמו חרפה כי דרכו לחרף בקלונו ולפסול במומו: (ד) מים עמוקים וגו' · ר"ל דברי איש מיתר הדברים שאינם מחכמת התורה המה כמים עמוקים אשר הרוצה לשאוב מהם יצטרך לדלותם בכלי כי המים לא יבואו מעצמם אל פי השותה וכן יתר הדברים שאינם מחכמת התורה ע"כ מעצמו יצטרך להבינם כי המה לא יסייעו לו אבל חכמת התורה היא כנחל הנובע אשר מעצמו ימשך אל פי השותה אם יתקרב לה וכן חכמת התורה תשכיל את העוסקים בה: (ה) שאת · הנושא פני הרשע לזכותו במשפט הנה כפולה חטאתו כי נשא פני הרשע והטה משפט הצדיק אשר שניהם לא טובים ומלת לא טוב מוסב למעלה ולמטה: (ו) יבאו בריב · לא ידבר בנחת ובשלוה כי אם במריבה והרמת קול ופיו יקרא לעצמו הכאות גדולות המשברות כי בעבור אמרים כאלו יוכה מאנשים: (ז) מחתה לו · מביא על עצמו מחתה ושבר: מוקש נפשו · מביאים מוקש לנפשו: (ח) דברי נרגן · דברי מתלונן המה קשים כמכות המשברות ועוד הם יורדים חדרי בטן אבל המכות המה ממעל על הגוף ואחז בדרך מליצה כאומר הנה המכות אשר הם ממעל נוח לרפאותם משא"כ מכות בחדרי בטן וכן קשה לרפאות דברי המתלונן: (ט) גם מתרפה · אפילו המתעצל במלאכת התורה ורפויה היא בידו הוא אח וחבר למי שמשחית את דברי

מצודת ציון

(ז) למהלומות · ענין הכאה המשברת כמו והלמה סיסרא (שופטים ה'): (ח) נרגן · מתלונן כמו ונרגן מפריד אלוף (לעיל ט"ז): כמתלהמים · ענין הכאה המשברת והוא הפוך מן

בִּמְלַאכְתּ֑וֹ אָ֥ח ה֝֗וּא לְבַ֣עַל מַשְׁחִֽית׃ י מִגְדַּל־עֹ֭ז שֵׁ֣ם
יְהוָ֑ה בּֽוֹ־יָר֖וּץ צַדִּ֣יק וְנִשְׂגָּֽב׃ יא ה֣וֹן עָ֭שִׁיר קִרְיַ֣ת עֻזּ֑וֹ
וּכְחוֹמָ֥ה נִ֝שְׂגָּבָ֗ה בְּמַשְׂכִּיתֽוֹ׃ יב לִֽפְנֵי־שֶׁ֭בֶר יִגְבַּ֣הּ לֶב־
אִ֑ישׁ וְלִפְנֵ֖י כָב֣וֹד עֲנָוָֽה׃ יג מֵשִׁ֣יב דָּ֭בָר בְּטֶ֣רֶם יִשְׁמָ֑ע
אִוֶּ֥לֶת הִיא־ל֝֗וֹ וּכְלִמָּֽה׃ יד רֽוּחַ־אִ֭ישׁ יְכַלְכֵּ֣ל מַחֲלֵ֑הוּ
וְר֥וּחַ נְ֝כֵאָ֗ה מִ֣י יִשָּׂאֶֽנָּה׃ טו לֵ֣ב נָ֭בוֹן יִקְנֶה־דָּ֑עַת וְאֹ֥זֶן

רש"י

במלאכתו · פורש מן התורה והוא תלמיד חכם : לבעל משחית · לשטן : (י) מגדל עוז שם ה' בו ירוץ צדיק ונשגב · והוא מתחזק : (יא) וכחומה נשגבה · עשרו לו בחדרי משכיתו מפני שהבית נרצף ברצפת אבנים המסוככין על הארץ קרוי אבן משכית : (יד) רוח איש · רוח גבר שהוא איש גבור ואינו נותן דאגה בלבו ומקבל כל הבא עליו בשמחה ובחבה :

מצודת ציון

חלוש : (יא) קרית · מל' קריה ועיר: במשכיתו · ענינו הרצוף ברצפת אבנים והוא מלשון סכך וכסוי כמו ואבן משכית (ויקרא כ"ו): (יד) יכלכל · ענין סבל והחזקה כמו השמים וגו' לא יכלכלוך (מלכים א' ח'): מחלהו · מלשון חולי : נכאה · שבורה :

מצודת דוד

התורה בדעות כוזבות כי סופו יהיה כמותו כאשר ישכח דברי התורה: (י) מגדל · משען שם ה' הוא כמגדל חזק ועוד יותר כי המתחזק במגדל הנה יושב בו כלוא ולא יפנה ללכת אנה ואנה אבל במשען שם ה' ירוץ הצדיק בכל מקום שירצה ומתחזק שם : (יא) הון · העושר הוא לו לקרית עוז כי לפעמים יתחזק בו לפדות נפשו ממות : במשכיתו · האוצר אשר הוא בחדרי משכיתו הוא לו כחומה חזקה וכפל הדבר במ"ש : (יב) יגבה לב · כי המקום מגדלו בעבור יגבה לבו למען תכפל צערו בבוא השבר : ולפני כבוד ענוה · כי הכבוד הוא גמול הענוה א"כ הענוה תקדם לו : (יג) בטרם ישמע · עד לא יבין דברי השואל : היא לו · להמשיב יחשב לאולת ולכלימה כי לא ישיב כהוגן וכראוי : (יד) רוח איש · רוח השכלי אשר באיש יסבול ויחזיק חולי הגוף כי היא מנהגת את הגוף בבריאתו ואף כי בחליו אבל כשהרוח עצמה נכאה ושבורה בעצב ויגון מי ישאנה כי אין הגוף נושא אותה להחזיקה כ"א היא את הגוף : (טו) לב נבון · מי שיש לו לב נבון הנה מעצמו יקנה הדעת בבינת הלב אבל החכמים שאין בידם אלא מה ששמעו הנה אזנם תבקש ותחזור אחר הדעת לשמוע מזולת כי אין להם בינה להבין מעצמם :

מתן

חֲכָמִים תְּבַקֶּשׁ־דָּעַת׃ טז מַתָּן אָדָם יַרְחִיב לוֹ וְלִפְנֵי
גְדֹלִים יַנְחֶנּוּ׃ יז צַדִּיק הָרִאשׁוֹן בְּרִיבוֹ יָבֹא ובא קרי רֵעֵהוּ
וַחֲקָרוֹ׃ יח מִדְיָנִים יַשְׁבִּית הַגּוֹרָל וּבֵין עֲצוּמִים יַפְרִיד׃
יט אָח נִפְשָׁע מִקִּרְיַת־עֹז וּמִדְוָנִים ומדינים קרי כִּבְרִיחַ
אַרְמוֹן׃ כ מִפְּרִי פִי־אִישׁ תִּשְׂבַּע בִּטְנוֹ תְּבוּאַת שְׂפָתָיו
יִשְׂבָּע׃ כא מָוֶת וְחַיִּים בְּיַד־לָשׁוֹן וְאֹהֲבֶיהָ יֹאכַל פִּרְיָהּ׃

רש"י

יכלכל מהלכו · אין כחו סר מעליו : (טז) מתן אדם ירחיב · כפשוטו ומדרשו בנותני צדקה מדבר שמרחיב לו חלקו לעתיד לבא · וגם בחייו : ולפני גדולים ינחנו · ואומרים עליו שהוא חשוב : (יח) ובין עצומים יפריד · אלו בעלי דינין כמו הגישו עצומותיכם (ישעיה מ"א) ובמשנה שנים שנתעלמו בדין ע"פ שמריבותם עצומות קרוים עצומים · או לשון חוזק או לשון אוטם כמו עוצם עיניו (ישעיה ל"ג) : (יט) אח נפשע מקרית עוז · יש את הנפשע מאחיו ומאבד במרדו קרית עוז כגון לוט באברהם עשו ביעקב : ומדינים כבריח ארמון · ומריבה שביניהם מפרידתם לעולם כבריח זה שנועלים בו שערי ארמון שלא יכנסו בו : (כא) ואוהביה יאכל פריה ·

מצודת דוד

(טז) מתן אדם · ההולך בעסקיו ללכת לפני גדולים המתן שנותן ירחיב לו הדרך והוא מנהג אותו לפני הגדולים : (יז) צדיק · הבא ראשון בריב ידמה לצדיק בריבו כי יוכל להטעים דבריו ולהכניס בלב השומע ולא אמר מי בחלוף וכאשר יבוא רעהו ויאמר החלוף ידמהו לשקרן ויראה לחקור בדבריו : (יח) מדינים · הגורל יבטל שמריבה בדבר חלוקת דבר מה כי ע"י הגורל יבורר חלק כל אחד ואחד : ובין עצומים · בין המתחזקים במריבה יפריד הגורל ולא יריבו עוד מעתה : (יט) אח נפשע · את הנפשע מאחיו מ"מ כבוא עליו צרה יתחזק במעוז אחיו הפושע יותר מקרית עוז והמריבה שביניהם לא תתמיד והרי הוא כבריח שמבריח לנעול שערי ארמון המלך אשר לא יתמיד להיות נעול כי אנשים רבים רגילים לבוא בשער המלך : (כ) מפרי · מאמרי פיו תשבע בטנו רצה לומר הגמול כהמפעל הטובה היא אם רעה : תבואת · האמרים הבאים משפתיו ישבע וכפל הדבר במ"ש : (כא) ביד לשון · בכח הלשון מסור המות והחיים אם ידבר בדברי תורה יחיה ואם בלה"ר ימות : ואוהביה · האוהב לשרבות

מצודת ציון

(טז) מתן · מתנה ודורון : (יח) ישבית · יבטל כמו שבת נוגש (ישעיה י"ד) : (יט) כבריח · הוא כעין מקל שמשימים לרוחב הדלת לסגרו : ארמון · היכל מלך :

כב מָצָא אִשָּׁה מָצָא טוֹב וַיָּפֶק רָצוֹן מֵיְהוָה: כג תַּחֲנוּנִים
יְדַבֶּר־רָשׁ וְעָשִׁיר יַעֲנֶה עַזּוֹת: כד אִישׁ רֵעִים לְהִתְרוֹעֵעַ
וְיֵשׁ אֹהֵב דָּבֵק מֵאָח: יט א טוֹב רָשׁ הוֹלֵךְ בְּתֻמּוֹ
מֵעִקֵּשׁ שְׂפָתָיו וְהוּא כְסִיל: ב גַּם בְּלֹא־דַעַת נֶפֶשׁ
לֹא־טוֹב וְאָץ בְּרַגְלַיִם חוֹטֵא: ג אִוֶּלֶת אָדָם תְּסַלֵּף

רש"י

אוהב את לשונו ומרגילה לתורה אוכל שכרה בעוה"ז: (כב) מצא אשה מצא טוב · מצא תורה · וכמשמעו אשה טובה: ויפק רצון · ויוציא זהו פשוטו ד"א אדם שמצא אשה ומצא טוב ויפק רצון אותו האיש מוציא רצון מהקדוש ברוך הוא · רבי יוסף קר"א: (כג) תחנונים ידבר רש · דרך זה בכך ודרך זה בכך · למדך דרך ארץ שאף על פי שהעשיר יענה עזות הרש ידבר תחנונים וכן הענין הרב לתלמיד: (כד) איש רעים להתרועע · אדם שקונה לו רעים עוד יבא יום שיצטרך להם ויקרבוהו ואם תאמר מה בכך יש אוהב דבק מאח שיקרבהו יותר מקרוביו ואחיו: יט (ב) גם בלא דעת נפש לא טוב · אין טוב לאדם שהוא בלא תורה: ואץ ברגלים חוטא · החוטא רופס ודש העונות בעקביו ואומר קל הוא זה אעבור עליו · ורבותינו פירשו גם בלא דעת · בכופה את אשתו לתשמיש המטה בע"כ · ואץ ברגלים חוטא זה הבועל ושונה · דבר אחר זה המהלך על גבי עשבים בשבת: (ג) אולת אדם תסלף דרכו · בעונו בא לו הרע כי באולתו סלף דרכו

מצודת ציון

(כב) ויפק · יוציא כמו יפיק תבונה (לעיל ג'): עזות · חזקות וקשות: (כד) להתרועע · מלשון ריע וחבר: יט (ב) ואץ · ענין מהירות כמו ולא אץ לבא (יהושע י'): (ג) תסלף ·

מצודת דוד

להרבות בה אמרים יאכל פריה אם טוב ואם רע: (כב) מצא טוב · כי היא עוזרתו בעמלו: ויפק רצון מה' · כי מצילתו מן החטא: (כג) תחנונים · עם כי העני ידבר דבריו בתחנונים ובהכנעה על כל זה ישיב לו העשיר לפעמים דברי עזות: (כד) איש רעים · האיש יאהב את רעים למען יתרועעו עמו ויתחברו אליו כי לפעמים ימצא אוהב הדבק לאוהבו באהבת נפש יותר מן האח ולזה יחפוץ בחברתם בעבור הטובה הבאה לפעמים: יט (א) הולך בתומו · שאינו מרמה בפיו לאסוף הון והרי הוא בעניו: מעקש · ממי שהוא מעקש בשפתיו לרמות בני אדם והוא הלא לכסיל יחשב כי לא יצליח בה: (ב) גם בלא דעת · אפילו העובר עבירה בלא דעת וכוונה מ"מ בודאי לא טובה נפשו כי לא יאונה לצדיק כל און: ואץ · הממהר ברגלים ללכת אל המקום אשר נשאו לבו הנה לחוטא יחשב כי מהראוי להתבונן תחלה פן יבוא מזה דבר פשע: (ג) אולת · האולת שבאדם מוסב היא מעקמת דרכו כי ע"י אולתו

דַּרְכּוֹ וְעַל־יְהֹוָה יִזְעַף לִבּוֹ׃ ד הוֹן יֹסִיף רֵעִים רַבִּים
וְדָל מֵרֵעֵהוּ יִפָּרֵד׃ ה עֵד שְׁקָרִים לֹא יִנָּקֶה וְיָפִיחַ כְּזָבִים
לֹא יִמָּלֵט׃ ו רַבִּים יְחַלּוּ פְנֵי־נָדִיב וְכָל־הָרֵעַ לְאִישׁ
מַתָּן׃ ז כָּל־אֲחֵי־רָשׁ ׀ שְׂנֵאֻהוּ אַף כִּי מְרֵעֵהוּ רָחֲקוּ
מִמֶּנּוּ מְרַדֵּף אֲמָרִים לֹא־לו קרי הֵמָּה׃ ח קֹנֶה־לֵּב אֹהֵב

רש"י

ועכר עבירות ונפרעין ממנו ובבואה לו הצרה זועף לבו על הקב"ה ומהרהר אחר מדת הדין כגון אחי יוסף שאמרו מה זאת עשה אלהים לנו (בראשית מ"ב): (ד) הון יוסיף רעים רבים · אוהבים רבים ויש לפתרו במי שלמד תורה: (ו) רבים יחלו פני נדיב וכל הרע · הכל נעשים רעים: לאיש מתן · יש לפותרו בנותני צדקה ויש לפותרו במרביצי תורה: (ז) כל אחי רש · קרוביו: אף כי מרעהו רחקו · וכל שכן מרעיו ושושביניו ואוהביו: מרדף אמרים לא המה · אומר פלוני ופלוני קרובי ופלוני ופלוני מרעי והכל דברי הבל · ויש לפותרו במי שהוא רש בתורה ובמעשים טובים · מרדף אמרים לא המה · מחזר להורות הלכה ואין בידו · והמדרש פותרו ביוסף שהיה מוציא על אחיו דבה ואמר לאביו שהן חשודין על אבר מן החי לכך שנאוהו ונקרא רש לפי שהיה מוציא דבת שקר עליהם ומחזר אחר אמרים לא המה לו קרינן ומרדף אמרים להנאתו ולענין יוסף לו המה כי עליו חזרה דבתו · הוא היה אומר שהיו אוכלים אבר מן החי והכתוב מעיד עליהם אפילו בשעת הקלקלה היו שוחטין שעיר עזים שנאמר וישחטו שעיר

מצודת דוד

בכשל ולבו לא כן ידמה כי יזעף על ה' להרהר אחר מדותיו: (ד) הון · העושר יוסיף לבעליו רעים רבים כי הוא אהוב לכל בין לעניים בין לעשירים אבל הדל נפרד הוא אפי' מרעהו הדל כמוהו: (ה) לא ינקה · עם כי לא הוזם בב"ד ולא קבל ענשו לא ינקה מדין של מעלה: לא ימלט · כי בעבור שרגיל לדבר כזב סופו להעיד שקר ולא ימלט מן העונש כאשר יוזם: (ו) רבים · גדולי העם מחלים פני הנדיב להשיג נדבת לבו וכל הרעים יתחברו לאיש הנותן מתן: (ז) אף כי · אם אחיו שהם עצמו ובשרו שנאוהו כ"ש שכל אחד מרעהו רחק ממנו עד כי רחקו כולם: מרדף · אף כי ירדף אמרים להשתעשע עמהם בדברים בעלמא לא ישמעו לו והמה לו לעצמו הואיל ואין שומע להם: (ח) קנה לב · לפי שהדעת הוא בלב אמר קונה לב ור"ל קונה

מצודת ציון

תעקש כמו וסלף בה (לעיל ט"ו): יזעף · יכעס כמו זעף ה' אשא (מיכה ז'): (ה) ויפיח · ענין אמירה: (ו) רבים · גדולים וחשובים כמו רבי המלך (ירמיה מ"א): יחלו · יבקשו כמו ויחל משה (שמות ל"ב):

נַפְשׁוֹ שֹׁמֵר תְּבוּנָה לִמְצֹא־טוֹב׃ ט עֵד שְׁקָרִים לֹא יִנָּקֶה
וְיָפִיחַ כְּזָבִים יֹאבֵד׃ י לֹא־נָאוֶה לִכְסִיל תַּעֲנוּג אַף כִּי־
לְעֶבֶד ׀ מְשֹׁל בְּשָׂרִים׃ יא שֵׂכֶל אָדָם הֶאֱרִיךְ אַפּוֹ
וְתִפְאַרְתּוֹ עֲבֹר עַל־פָּשַׁע׃ יב נַהַם כַּכְּפִיר זַעַף מֶלֶךְ
וּכְטַל עַל־עֵשֶׂב רְצוֹנוֹ׃ יג הַוֺּת לְאָבִיו בֵּן כְּסִיל וְדֶלֶף
טֹרֵד מִדְיְנֵי אִשָּׁה׃ יד בַּיִת וָהוֹן נַחֲלַת אָבוֹת וּמֵיְהוָה
אִשָּׁה מַשְׂכָּלֶת׃ טו עַצְלָה תַּפִּיל תַּרְדֵּמָה וְנֶפֶשׁ רְמִיָּה

רש״י

עזים (ברכות נ"ו) הוא אמר שהיו מזלזלין בבני השפחות לכך לעבד נמכר יוסף · הוא אמר שהיו נותנים עיניהם בבנות הארץ אמר הקדוש ברוך הוא חייך שאני מגרה בך את הדוב לכך ותשא אשת אדוניו וגו' (שם ל"ט בב"ר): (י) לא נאוה לכסיל תענוג אף כי לעבד · קל וחומר הוא שאין נאה שעבד ימשול בנדיבים: (יא) שכל אדם האריך אפו · כמו להאריך אם עשה כן שכל הוא לו: ותפארתו · הוא שיעביר על מדותיו: (יב) נהם ככפיר זעף מלך · הקב"ה: (יג) ודלף טורד · דלף גשמים היורד בבית ומטריח ויורד (וטורד) ליושבי הבית כך מדיני אשה רעה: (טו) עצלה תפיל תרדמה ·

מצודת ציון

(י) נאוה · נאה ויפה: (יב) נהם · כן נקרא שאגת הארי וכן ארי נוהם (לקמן כ"ח): זעף· כעס: (יג) הות · שברון לב: ודלף · ענין טפטוף כמו דלפה עיני (איוב ט"ז): טורד · ענין גירושין כמו לְטרדין (דניאל ד'):

מצודת דוד

הדעת הוא אוהב נפשו והשומר תבונה בלבו לבל ישכח היא סבה למצוא טוב: (ט) לא ינקה · אף אם לא הוזם לא ינקה מדין של מעלה: יאבד · סופו לאבדון כי יבוא לידי עדות שקר: (י) לא נאוה וגו' · כי בהיותו מתענג בטוב יתזיק בכסילות: אף כי · כ"ש שלא נאה שהעבד ימשול בשרים כי עוד יכריח כולם אחר רוע תכונתו אשר קנה בעבדותו: (יא) שכל · השכל שבאדם היא מארכת אפו כי היא תיסרו שלא לצאת לריב מהר: ותפארתו · התפארת הנאמר בו הוא שנאמר עליו שהוא עובר ומוחל למי שפשע נגדו: (יב) נהם וגו' · כעס המלך יחריד כנהמת כפיר אריות ורצון המלך היא טובה כטל היורד על העשב כי ביד המלך להשפיל אף לרומם: (יג) הות · בן כסיל יסבב הוות לאביו: ודלף · כמו טיפות המטר הדולף לתוך הבית אשר יטריד את בני הבית ללכת ממנו כן מריבת האשה יטריד את בעלה להתרחק ממנו: (יד) נחלת · ינחל האדם מאבותיו: ומה' וגו' · כי אין הדבר תלוי ביד אבותיו: (טו) עצלה · העצלות תפיל על בעליה שינה עמוקה להיות פושע בכל: ונפש רמיה · המתאוה להיות נזון מן הגזל ולא

תִּרְעָב׃ טז שֹׁמֵר מִצְוָה שֹׁמֵר נַפְשׁוֹ בּוֹזֵה דְרָכָיו
יוּמָת יָמוּת ק׳׃ יז מַלְוֵה יְהוָה חוֹנֵן דָּל וּגְמֻלוֹ יְשַׁלֶּם־לוֹ׃
יח יַסֵּר בִּנְךָ כִּי־יֵשׁ תִּקְוָה וְאֶל־הֲמִיתוֹ אַל־תִּשָּׂא נַפְשֶׁךָ׃
יט גְּרָל־גדל קרי חֵמָה נֹשֵׂא עֹנֶשׁ כִּי אִם־תַּצִּיל וְעוֹד תּוֹסִף׃
כ שְׁמַע עֵצָה וְקַבֵּל מוּסָר לְמַעַן תֶּחְכַּם בְּאַחֲרִיתֶךָ׃
כא רַבּוֹת מַחֲשָׁבוֹת בְּלֶב־אִישׁ וַעֲצַת יְהוָה הִיא תָקוּם׃
כב תַּאֲוַת אָדָם חַסְדּוֹ וְטוֹב רָשׁ מֵאִישׁ כָּזָב׃ כג יִרְאַת

רש״י

העצלות מביאה לידי שינה · זו היא המלינה · אבל המשל על המתעצל בתלמודו סוף שאולין דבר חכמה ממנו והוא נרדם : ונפש רמיה תרעב · סוף שיהא עני וכן הרמאי בתלמודו לעשות תורתו חבילות סוף שהוא ישכח : (טז) שומר מצוה שומר נפשו בוזה דרכיו ימות · שאינו נותן לבו לשקלן : (יז) מלוה ה׳ חונן דל וגמולו ישלם לו · כשיחלה ויטה למות צדקתו מצילה עליו לפני מדת הדין לומר העני היתה נפשו מפרכסת לצאת ברעב וזה פרנסה והחזירה לגופה אף אני אחזיר לו נפשו : (יח) יסר בנך כי יש תקוה ואל המיתו אל תשא נפשך · אל תכהו מכת מות : (יט) גדל חמה נשא עונש וגו׳ · אם תעבור על חמתך ותציל את שונאך אם ראית רעה באה לו עוד תוסיף ימים וטובה : (כב) תאות אדם חסדו · עיקר שהבריות מתאוים לאדם בעבור חסדו : וטוב רש מאיש כזב · ואם איש כזב הוא ומבטיח

מצודת דוד

ממעשה ידיו סופה הרעב כי לא בכל עת יוכל לרמות : (טז) בוזה דרכיו · המבזה את הדרכים הראוים אליו ימות בלא עתו : (יז) מלוה וגו׳ · החונן את הדל בתת לו צדקה הוא כמלוה את ה׳ והנה יפרע לו דמי ההלואה ויוסיף עוד לשלם לו גמול על טובת ההלואה : (יח) כי יש תקוה · ר״ל אל תסיר ידך מלייסרו אף אם תראה שאין בה תועלת כי יש תקוה אולי בהרבות המוסר יועיל : ואל המיתו וגו׳ · אבל לא תשא נפשך להמיתו על רוע מעשיו : (יט) גדל חמה · מי שהוא גדל חמה ישא עונש על חמתו כי בודאי יעשה רע על מי אשר יכעס כי אם תציל אותו מידו הנה עוד תוסיף חמתו כי כן דרך גדולי החמה ואם תעמוד מנגד יעשה מעשהו ומעותד הוא אל העונש : (כ) למען תחכם באחריתך · אם לא חכמת בראשית ימיך : (כא) רבות · לפעמים יחשוב האדם מחשבות רבות שונות זו מזו ואין אחת בהם מתקיימת אך הדבר אשר יעץ ה׳ היא תקום ועם לא פיתם מן המחשבות שחשב הוא : (כב) תאות · מה שהבריות יתאוו

אל

יהוה לחיים ושבע ילין בל־יפקד רע : כד טמן עצל
ידו בצלחת גם־אל־פיהו לא ישיבנה : כה לץ תכה
ופתי יערם והוכיח לנבון יבין דעת : כו משדד־אב
יבריח אם בן מביש ומחפיר : כז חדל־בני לשמע

רש"י

ואינו עושה טוב איש רש ממנו : (כג) ושבע ילין · הירא את השם לא יפקד
בשום רעה : (כד) טמן עצל ידו בצלחת · ביורה חמה שכשיעבירוה מן האור
ופינוה ריקנית מחמם ידו בתוכה ודומה לו בשלו בסירות ובדודים ובצלחות
(דברי הימים ב' ל"ה) ומשום רבינו יצחק הלוי שמעתי בצלחת מלשון תרגום
ויבקע וצלח בשעת הצנה והגליד על שם שהקור והגליד מבקעין ומצלחים
הידים · ואני שמעתי בצלחת קרע החלוק שקורין פאנדאדור"י בלע"ז כלומר
טומנה בחיקו (סא"א) : (כה) לץ תכה ופתי יערים · על ידי מכות פרעה
ומלחמת עמלק החכים יתרו ונתגייר : (כו) משדד אב יבריח אם · מבריח
אם : בן מביש ומחפיר · דרכיו על ידי שראתה שרה את בן הגר המצרית
מצחק לעבודת גלולים וגלוי עריות גרם זה שנשתלחה אמו וירע הדבר בעיני
אברהם (בראשית כ"א) : (כז) חדל בני לשמוע וגו' · מקרא קצר הוא וזהו
פירושו חדל בני לשגות מאמרי דעת בשביל לשמוע מוסר : חדל וגו' לשגות ·

מצודת ציון

(כג) ילין · ענין התמדה כמו צדק ילין בה (ישעיה א') : יפקד · ענין זכרון והשגחה : (כד) בצלחת · שם כלי בשול כמו ובדודים ובצלחות (דברי הימים ב' ל"ה): (כה) יערים · מלשון ערמה : (כו) משדד · מלשון שדידה וגזלה : ומחפיר · ענין

מצודת דוד

אל בן אדם הוא בעבור החסד שהבטיח להם אבל העשיר המבטיח חסד וכוזב הנה הרש טוב ממנו כי על כי לא מצאה ידו אין דרכו להבטיח ואין מביא אנשים לידי כליון עינים: (כג) לחיים · היא סבה לחיים ויתמיד בשביעה ולא יזכר אל הרע ר"ל לא תבוא עליו רע : (כד) טמן
עצל · הנה העצל יתעצל במלאכה וכל היום עוסק באכילה וידיו טמונים
בצלחת לקנח התבשיל המתדבק בו והנה סופו שגם אל פיהו לא ישיב ידיו
כי לא ימצא מה לאכול ולהשיב אל פיו : (כה) לץ תכה · כאשר תכה את
המתלוצץ על החכמה עם כי לא תועיל לו הנה הפתי המחוסר הבנה יתחכם
בעבור זה אבל לנבון אף דברי הוכחה יועילו לו ויבין דעת יותר ממה
שבידו : (כו) משדד אב וגו' · הבן שהוא מבייש ומחפיר פני אביו גורם
שאביו מגרש לאמו על אשר הדריכתו בדרך הזה ובע"כ יבוזבז נכסיו לתת לה
כתובתה והרי הבן ההוא גוזל את אביו דמי הכתובה ומבריח את אמו ממנו :
(כז) חדל בני וגו' · לפעמים ימצא מסית לשגות מאמרי דעת בראיות

כוזבות

מוּסָר לִשְׁגוֹת מֵאִמְרֵי־דָעַת : כח עֵד בְּלִיַּעַל יָלִיץ מִשְׁפָּט
וּפִי רְשָׁעִים יְבַלַּע־אָוֶן : כט נָכוֹנוּ לַלֵּצִים שְׁפָטִים וּמַהֲלֻמוֹת
לְגֵו כְּסִילִים : כ א לֵץ הַיַּיִן הֹמֶה שֵׁכָר וְכָל־שֹׁגֶה בּוֹ
לֹא יֶחְכָּם : ב נַהַם כַּכְּפִיר אֵימַת מֶלֶךְ מִתְעַבְּרוֹ חוֹטֵא
נַפְשׁוֹ : ג כָּבוֹד לָאִישׁ שֶׁבֶת מֵרִיב וְכָל־אֱוִיל יִתְגַּלָּע :
ד מֵחֹרֶף עָצֵל לֹא־יַחֲרֹשׁ יִשְׁאַל ושאל קרי בַקָּצִיר וָאָיִן :

ר ש"י

כמו מלשגות וכן וחדל לעשות הפסח (במדבר ט') וכן כי חדל לספור (בראשית מ"א) : (כח) עד בליעל ילין משפט · יעיד לאדם מלילת משפטי יסורין ומיתה : ופי רשעים יבלע און · האון יבלעהו : (כט) נכונו ללצים · הקב"ה זימן לו שפטים של גרעת לזה הלץ המספר בלשון הרע : כ (ב) נהם ככפיר אימת מלך מתעברו · מכעיסו : (ג) כבוד לאיש שבת מריב · לנוח ממריבה וכל אויל שאינו שובת מריב תגלה קלונו : (ד) מחרף עצל לא יחרש · מפני הצנה יושב בעצל ואינו עושה מלאכה ואינו עוסק בתורה :

מצודת דוד

כוזבות ויפתה אחריו במוסר השכל למען יאמינו בו עד כי ישוב להדיח מאמרי דעת ואמר חדל בני לשמוע המוסר של הבא להסית לשגות מאמרי דעת ולא תאמר את הטוב נקבל ואת הרע לא נקבל כי תהיה נלכד בפתויו : (כח) יליץ משפט · המשפט יתקן אמריו בתיטב המליצה למען יקובלו על הלב ויאמינו לו : יבלע און · דברי האון יאמר בבליעה לבל ירגישו שעלם הכוונה על דבר האון ההוא כי יחשבו שלפי תומו ידבר : (כט) שפטים · משפט יסורים : ומהלמות · מכות המשברות נכונו לגוף הכסילים : כ (א) לץ היין · שותה היין סוא לץ ושותה השכר יהמה ויצעק בשכרותו וכל השוגה בו ר"ל כל מי שישגה בו בדעתו לחשוב הואיל והיין מפקח הרבה א"כ בשתייתו הנה באמת לא יתחכם כי אף אם מעוטו יפה רובו קשה : (ב) נהם · כנהמת הכפיר כן מאוים פחד המלך על מי אשר יכעס עליו והמכעיסו מחסר נפשו כי יסתכן בעצמו ועובר על ירא את ה' בני ומלך : (ג) כבוד · הבטלה מן המריבה הוא כבוד לאיש וכל אויל יתגלה בעת המריבה כי כאשר ירבה אמרים יגולה אולתו לכל : (ד) מחרף ·

מצודת ציון

בושה : (כז) לשגות · מלשון שגגה ומשגה : (כח) יליץ · מל' מליצה : כ (א) הומה · ענין לעקה : שגה · מלשון שגגה : (ב) נהם · כן נקרא שאגת האריה : אימת · מל' אימה ופחד : מתעברו · מל' עברה וכעס : חוטא · ענין חסרון כמו קולע באבן אל השערה ולא יחטיא (שופטים כ) : (ג) יתגלע · כמו יתגלה כפ"א :

מסבת

ה מַיִם עֲמֻקִּים עֵצָה בְלֶב־אִישׁ וְאִישׁ תְּבוּנָה יִדְלֶנָּה׃
ו רָב־אָדָם יִקְרָא אִישׁ חַסְדּוֹ וְאִישׁ אֱמוּנִים מִי יִמְצָא׃
ז מִתְהַלֵּךְ בְּתֻמּוֹ צַדִּיק אַשְׁרֵי בָנָיו אַחֲרָיו׃ ח מֶלֶךְ יוֹשֵׁב
עַל־כִּסֵּא־דִין מְזָרֶה בְעֵינָיו כָּל־רָע׃ ט מִי־יֹאמַר זִכִּיתִי
לִבִּי טָהַרְתִּי מֵחַטָּאתִי׃ י אֶבֶן וָאֶבֶן אֵיפָה וְאֵיפָה
תּוֹעֲבַת יְהוָה גַּם־שְׁנֵיהֶם׃ יא גַּם בְּמַעֲלָלָיו יִתְנַכֶּר־נָעַר

רש"י

(ה) מים עמוקים עצה בלב איש · הלכה בלב חכם סתומה: ואיש תבונה ידלנה · ותלמיד נבון בא ודלה אותה ממעיו: (ו) רב אדם יקרא איש חסדו · הרבה יש בני אדם הבוטחים על אוהביהם המבטיחים אותם חסד וקוראים להם בעת דחקם: איש חסדו · המבטיח לו לעשות חסד: ואיש אמונים מי ימצא · המבטיח ועושה: (ח) מלך יושב על כסא דין · כפשוטו

מצודת ציון

(ה) ידלנה · ענין שאיבה כמו דלה דלה לנו (שמות ב): (ח) מזרה · ענין פרישה ושטיחה כמו כי חנם מזורה הרשת (לעיל א): (ט) זכיתי · מלשון זך ונקי: (י) איפה · שם מדה בת ג' סאים: (יא) במעלליו · במעשיו כמו אשר עולל לי (איכה א): יתנכר · מלשון נכר וזר:

מצודת דוד

מסבת צנת החורף לא יחרוש העצל את שדהו ובעת הקציר שואל תבואה ואיננה כי לא נמצא שדהו הואיל ולא חרשה: (ה) מים עמוקים · דרך החכם להסתיר עצתו בעומק הלב ויקשה לזולתו להשיגה והרי היא כמים עמוקים שאי אפשר לשאוב המים התחתונים אבל איש תבונה ידלנה כי מתחלה ישאוב העליונים ויוכל לשאוב אח"ז את התחתונים ור"ל מתחלה יחקור הדברים המסתעפים עד אשר יבין את העצה הטמונה בלב: (ו) רב אדם · רוב בני אדם יכריז כל איש החסד שעושה עם הבריות ויתפאר בזה אבל מי ימצא בהם איש אמונים כי כולם ישקרו: (ז) אשרי בניו · אשרי לבניו אחרי מותו כי יחסו בצל זכותו: (ח) מלך · כאשר יושב ה' על כסא דין אז מפוזר ושטוח בעיניו כל רעות בני האדם אף אם עשאום בסתר: (ט) מי יאמר · רצה לומר הואיל והכל גלוי לפניו מי יוכל להכחיש ולומר הנה לבי זכה וברירה מבלי סיג עון ואני כבר טהרתי עצמי מחטאתי כי עשיתי תשובה עליה: (י) אבן ואבן · העושה שני אבני משקל גדולה וקטנה מראה את הגדולה ושוקל בקטנה הנה תועבת ה' גם שניהם כי גם הגדולה עשויה רק לראות ולא לשקול בה: (יא) גם במעלליו וגו' · ר"ל גם הנער בשנים אף בעת יעשה מעלליו מדעת עצמו לא מצות אנשים מלומדה מ"מ

יוכל

אִם־זַךְ וְאִם־יָשָׁר פָּעֳלוֹ׃ יב אֹזֶן שֹׁמַעַת וְעַיִן רֹאָה
יְהוָה עָשָׂה גַם־שְׁנֵיהֶם׃ יג אַל־תֶּאֱהַב שֵׁנָה פֶּן־תִּוָּרֵשׁ
פְּקַח עֵינֶיךָ שְׂבַע־לָחֶם׃ יד רַע רַע יֹאמַר הַקּוֹנֶה
וְאֹזֵל לוֹ אָז יִתְהַלָּל׃ טו יֵשׁ זָהָב וְרָב־פְּנִינִים וּכְלִי יְקָר
שִׂפְתֵי־דָעַת׃ טז לְקַח־בִּגְדוֹ כִּי־עָרַב זָר וּבְעַד
נָכְרִים נכריה קרי חַבְלֵהוּ׃ יז עָרֵב לָאִישׁ לֶחֶם שָׁקֶר וְאַחַר

רש"י

או יש לפרשו כנגד הקב"ה ויש לפרשו כנגד שופטי אמת : (יב) אזן שומעת ועין רואה וגו' · כלומר מעשה ידיו הם והוא הפך באוזן שומעת מוסר ועין הרואה את הנולד : (יג) אל תאהב שנה פן תורש · כי תעשה רש : (יד) רע רע יאמר הקונה · הקונה תורה ע"י הדחק ויסורי רעבון אומר אוי לי על רעה זאת והצרה הזאת וכשהולך לו מלא חכמה אז יתהלל על הצער שנצטער : ואזל לו · והולך לו : (יז) ערב לאיש לחם שקר · ניאוף

מצודת דוד

יוכל הוא להתנכר ולהכיר ספק בלבות בני אדם אם פעלו זך וישר כי כקטן כגדול עלוליו הם לרמות ולהתנכר במעשיו לכל יכירו בו האמת : (יב) אזן שומעת · ר"ל גוף האוזן ותוך השמע אשר היא שומעת וכן גוף העין ותוך הראיה אשר היא רואה הלא ה' ברא גם שניהם הגופים והחושים וכל פעל ה' למענהו ולעבודתו: (יג) פן תורש·כי בעת השינה תתבטל מן המלאכה : פקח· פתח עיניך למעט בסגירת העינים בשינה ואז תשבע לחם ונאמר למשל על עסק התורה : (יד) רע רע · דרך הקונה חפץ לבזותו בפני המוכר ויכפול אמריו לומר שהוא רע למען ימכרנו בזול וכאשר יקנהו והולך לו אז יתהלל לפאר את עצמו לומר שיודע לקנות חפצים בזול · ונאמר למשל על הקונה חכמת התורה מתוך צער ודוחק אשר יתרעם אז על קושי הדוחק אולם לאח"ז יתהלל בעצמו על הצער שסבל כי לפום צערא אגרא: (טו) יש זהב· הנה יש בעולם די זהב והרבה פנינים א"כ הואיל ויש הרבה מהם אין בהם חשיבות כ"כ אבל שפתי דעת הם ככלי יקר ר"ל ככלים העשוים מאבני יקר שהחשיבות רב בהם מצד עצמם ומלאכת תבניתם וכמה דברים שאינם מצוים : (טז) לקח בגדו · לקח למשכון את בגד הערב ולא תחשוב בזה כי מעצמו נעשה ערב בעבור זר ונכרים עצמו בזה : ובעד נכריה · כפל הדבר לומר בין ערב

מצודת ציון

(יג) תורש· מל' רש ועני: פקח· פתח כמו עיניו פקח (איוב כ"ז) : (יד) ואזל · ענין הליכה כמו אזלו מים מני ים (שם י"ד) : (טו) פנינים · הם מרגליות : (טז) חבלהו · ענין משכון כמו אם חבול תחבול (שמות כ"ב) . (יז) ערב · ענין מתיקות כמו וערבה

יִמָּלֵא־פִיהוּ חָצָץ׃ יח מַחֲשָׁבוֹת בְּעֵצָה תִכּוֹן וּבְתַחְבֻּלוֹת
עֲשֵׂה מִלְחָמָה׃ יט גּוֹלֶה־סּוֹד הוֹלֵךְ רָכִיל וּלְפֹתֶה שְׂפָתָיו
לֹא תִתְעָרָב׃ כ מְקַלֵּל אָבִיו וְאִמּוֹ יִדְעַךְ נֵרוֹ בֶּאֱישׁוּן יתיר י'
חֹשֶׁךְ׃ כא נַחֲלָה מְבֹחֶלֶת מבהלת קרי בָּרִאשֹׁנָה וְאַחֲרִיתָהּ

ר ש"י

אשת איש: ואחר ימלא פיהו חצץ · אבנים דקות וכן ויגרס בחצץ (איכה ג'): (יח) מחשבות בעצה תכון ובתחבולות עשה מלחמה · אם באת להלחם כנגד השטן בוא בתחבולות תשובה ותפלה ותענית: (יט) גולה סוד הולך רכיל ולפותה שפתיו · המדבר חלקות לפתותך ולהסיתך: (כ) מקלל אביו ואמו ידעך נרו באישון חשך · בהנשף ובהשחיר החשך כלומר בבא הרעה: (כא) נחלה מבוהלת בראשונה · שנבהל למהר וליטול תחלה כגון בני גד ובני ראובן שמהרו ליטול חלקם בעבר הירדן ודברו בבהלה שנאמר גדרות צאן נבנה למקננו פה וערים לטפנו (במדבר ל"ב) עשו את העיקר טפל שהקדימו נכסם לטפם: ואחריתה לא תבורך · שגלו כמה שנים קודם שאר השבטים כמו שמפורש בסדר עולם ובמדרש רבי תנחומא בשנת שתים לאחז ויער ה' את רוח מלך אשור וגו' ושאר שבטים גלו בשנת שש

מצודת ציון

לה' (מלאכי ג): וחצץ · אבנים דקים כמו ויגרס בחצץ שני (איכה ג): (יט) ולפתה · מלשון פתי ושוטה: תתערב · מלשון ערבובות: (כ) ידעך · ענין כיבוי וקפיצה כמו דועכו כאש קוצים (תהלים קי"ח) והוא כבוי הנר כי השלהבת נדחה ונקפץ מן הפתילה: באישון · ענין שחרות וחושך וכן

מצודת דוד

בעבור איש בין בעבור אשה עניה סוערה: (יז) ערב · ימתק לפי האיש מאכל גזול אבל אחרית הדבר אשר יהפך בפיו לחצץ המשברות את השינים ואינם משביעים ר"ל עוד ירזה משמן בשרו: (יח) מחשבות בעצה · מחשבות שנעשות בעצת יועצים תכון ותתקיים ואם תלחם במי עשה מלחמה בהתחכמות רב כי בודאי גם שכנגדך שנה מחשבות בעצה ולזה מהצורך להתחכם ביותר: (יט) גולה סוד וגו' · לא תתערב להתחבר עם מי שטבעו לגלות הסוד ולא יוכל לעמוד על עצמו להסתיר דבר מה. ולא עם מי שהולך רכיל בכוונה מיוחדת ולא עם מי שדברי שפתיו המה פתיות אשר בעבור הסכלות יגלה הסוד לתומו: (כ) ידעך נרו · יכובה נשמתו בשחרות החושך ר"ל בבוא יום הגמול עת תאיר נשמת הצדיק. ולפי שדימה את הנשמה לנר דימה את הגמול לעת צורך מאור הנר: (כא) נחלה מבהלת · נחלה הבאה לאדם בראשיתה בבהלה ובחפזון ופתאום עם כי תשמח בעליה הנה אחריתה לא תבורך כי שלטה בה עינא בישא ואין בה סימן ברכה:

אשלמה

לֹא תְבֹרָךְ׃ כב אַל־תֹּאמַר אֲשַׁלְּמָה־רָע קַוֵּה לַיהוָה וְיֹשַׁע
לָךְ׃ כג תּוֹעֲבַת יְהוָה אֶבֶן וָאָבֶן וּמֹאזְנֵי מִרְמָה לֹא־טוֹב׃
כד מֵיְהוָה מִצְעֲדֵי־גָבֶר וְאָדָם מַה־יָּבִין דַּרְכּוֹ׃ כה מוֹקֵשׁ
אָדָם יָלַע קֹדֶשׁ וְאַחַר נְדָרִים לְבַקֵּר׃ כו מְזָרֶה רְשָׁעִים
מֶלֶךְ חָכָם וַיָּשֶׁב עֲלֵיהֶם אוֹפָן׃ כז נֵר יְהוָה נִשְׁמַת
אָדָם חֹפֵשׂ כָּל־חַדְרֵי־בָטֶן׃ כח חֶסֶד וֶאֱמֶת יִצְּרוּ־מֶלֶךְ
וְסָעַד בַּחֶסֶד כִּסְאוֹ׃ כט תִּפְאֶרֶת בַּחוּרִים כֹּחָם וַהֲדַר

רש"י

לחזקיהו היא התשיעית להושע בן אלה: (כה) מוקש אדם ילע קודש · כשאדם כשל ונוקש בעבירות מקלקל את קדושתו כמו ושתו ולעו (עובדיה א'): ואחר נדרים לבקר · צריך אדם לחזור אחר קרבנות לנדור ולהביא ולבקש על נפשו: (כו) מזרה רשעים · פרעה והילו: מלך חכם · הקדוש ברוך הוא: וישב עליהם אופן · גלגל מדתם השיב עליהם וינהגהו בכבדות (שמות י"ד) כנגד והכבד את לבו (שם ח'): (כז) נר ה' נשמת אדם ·

מצודת דוד

(כב) אשלמה רע · למי שהשיע נגדי לבל יוסיף עוד מי להשוע כי: קוה · אך קוה אל ה' והוא יושיע לך מיד הבאים להשוע בך: (כג) אבן ואבן · אבן משקל גדולה וקטנה מראה את הגדולה ושוקל בקטנה: ומאזני · מאזנים העשוים לרמות בהם נשקול בפחות לא טוב בעיני ה' וכפל הדבר כמ"ש: (כד) מה' וגו' · מדרכי כף רגלי האדם היא מה' אבל האדם עצמו מה יבין דרכו ר"ל לא ידע כלל כמו ונחנו מה (שמות ט"ז): (כה) מוקש אדם · מכשול מוקש עבירה משחית קדושת האדם ותקנתו לבקר אחר נדרים ולזבוח לה' לבקש על נפשו: (כו) מזרה · מלך חכם דרכו לפזר את הרשעים לבל יהיו בחבורה אחת להעתיק עצת רשע ומשיב להם גמול מדה במדה כאופן המתגלגל ושב למקומו כן ישיב הגמול אל המעשה למען יוסרו: (כז) נר ה' · כמו שדרך האדם לחפש בחושך ע"י הנר כן חופש ה' כל מחשבות חדרי בטן ע"י נשמת האדם כי היא יודעת הכל ומעידה עליו בדין: (כח) חסד ואמת · אשר יעשה המלך הם שומרים אותו כי בזה מרובים אוהביו ושומרים נפשו: וסעד · בחסד שעשה תמך כסא מלכותו לעמוד על עמדו: (כט) תפארת · כמו שכח הבחורים הוא להם לתפארת כן שיבת הזקנים

מצודת ציון

באישון לילה (לעיל ז): (כד) מצעדי · מדרך הרגל כמו ויהי כי צעדו (שמואל ב' ו'): (כה) ילע · ענין השחתה ובלבול כמו על כן דברי לעו (איוב ו): לבקר · ענין דרישה וחפוש כמו לא יבקר (ויקרא כ"ג): (כו) מזרה · ענין פזור כמו מזרה ישראל יקבצנו (ירמיה ל"א): אופן · גלגל:

זְקֵנִים שֵׂיבָה׃ ל חַבֻּרוֹת פֶּצַע תַּמְרִיק תמרוק ק׳ בְּרָע וּמַכּוֹת
חַדְרֵי־בָטֶן׃ כא א פַּלְגֵי־מַיִם לֶב־מֶלֶךְ בְּיַד־יְהוָה עַל־כָּל־
אֲשֶׁר יַחְפֹּץ יַטֶּנּוּ׃ ב כָּל־דֶּרֶךְ אִישׁ יָשָׁר בְּעֵינָיו וְתֹכֵן
לִבּוֹת יְהוָה׃ ג עֲשֹׂה צְדָקָה וּמִשְׁפָּט נִבְחָר לַיהוָה מִזָּבַח׃
ד רוּם עֵינַיִם וּרְחַב־לֵב נִר רְשָׁעִים חַטָּאת׃ ה מַחְשְׁבוֹת
חָרוּץ אַךְ־לְמוֹתָר וְכָל־אָץ אַךְ־לְמַחְסוֹר׃ ו פֹּעַל אֹצָרוֹת

רש"י

הנשמה שבקרבו מעידה עליו בדין : (כט) תפארת בחורים כחם · כמו שתפארת בחורים כחם כן הדרת זקנים שיבה : (ל) חבורות פצע תמרוק ברע · דרשו רבותינו הממרק עצמו לדבר עבירה סוף בא לידי פצעים וחבורות : ומכות חדרי בטן · זה הדרוקן : כא (ב) כל דרך איש ישר בעיניו ותוכן · ומונה : (ד) רום עינים · גסות הרוח : ורחב לב · חפץ למלאות תאות לבו הוא ניר של רשעים חרישותם ומחשבותם היא חטאתם : (ה) מחשבות חרוץ · אדם ישר המתהלך באמת ובמשפט חרוץ : אך למותר · להצלחה ולריוח באות : וכל אץ · דוחק את השעה : (ו) פעל

מצודת ציון

(ל) תמרוק · ענין זכוך ובהירות כמו מרקו הרמחים (ירמיה מ"ו) : כא (א) פלגי מים · אמת המים : (ב) ותכן · מלשון תוך : (ד) ניר · ענין חרישה כמו נירו לכם ניר (שם ד) והוא מושאל על המחשבה כמו שהושאל לה לשון חרישה כמ"ש אל תחרוש על רעך רעה (לעיל ג) : (ה) חרוץ · זריז וישר : אץ · ענין מהירות כמו ולא אץ לבוא (יהושע י) :

מצודת דוד

היא להם להדר : (ל) חבורות פצע · החבורות והפצעים הם המזככים באיש רע להעביר ממנו עכירת העון כי באלה יקבל הגמול ותלך העון : ומכות · גם מכות בחדרי בטן יזככו העון : כא (א) פלגי מים · כמו פלגי מים המה ביד האדם להטותם אל מקום הנרצה ע"י חפירות והריצים כן לב המלך ביד ה׳ להטותו אל כל אשר יחפוץ : (ב) ישר בעיניו · כי איננו רואה חובה לעצמו : ותוכן · ה׳ שהוא בתוך לבו יודע הוא אם ישר דרכו או לא : (ג) עשה · עשיית צדקה ומשפט נבחר בעיני ה׳ משהבאת זבח : (ד) רום עינים · דרך גסי הרוח להרים עיניהם כלפי מעלה לא כעניים המשפילים עיניהם למטה לארץ : ורחב לב · ענין בקשת תענוגים הרבה והתאוה להם : נר רשעים · הדברים האלה הלא המה מחשבות הרשעים ויחשבו לחטאת : (ה) למותר · אין בהם דבר בטל אך להביא יתרון מה : וכל אץ · הממהר במעשיו אין בהם דבר ריוח אך להביא חסרון מה : (ו) פעל · המאסף אוצרות ע"י לשון שקר המה הבל ונדף

כי

כִּלְשׁוֹן שָׁקֶר הֶבֶל נִדָּף מְבַקְשֵׁי־מָוֶת׃ ז שֹׁד־רְשָׁעִים
יְגוֹרֵם כִּי מֵאֲנוּ לַעֲשׂוֹת מִשְׁפָּט׃ ח הֲפַכְפַּךְ דֶּרֶךְ אִישׁ
וָזָר וְזַךְ יָשָׁר פָּעֳלוֹ׃ ט טוֹב לָשֶׁבֶת עַל־פִּנַּת־גָּג מֵאֵשֶׁת
מִדְוָנִים מדינים קרי וּבֵית חָבֶר׃ י נֶפֶשׁ רָשָׁע אִוְּתָה־רָע לֹא־
יֻחַן בְּעֵינָיו רֵעֵהוּ׃ יא בַּעְנָשׁ־לֵץ יֶחְכַּם־פֶּתִי וּבְהַשְׂכִּיל
לְחָכָם יִקַּח־דָּעַת׃ יב מַשְׂכִּיל צַדִּיק לְבֵית רָשָׁע מְסַלֵּף

רש"י

אוצרות · להרבות הון: בלשון שקר הבל נדף וגו' · מוקשי (ס"א מבקשי) מות הם לו: (ז) יגורם · יגור אותם: (ח) הפכפך דרך איש וזר · איש והוא זר סר מן המסלות דרכו הפכפך: (ט) ובית חבר · שנכנס לבית חבירו לדבר עם אשתו · ומדרש אגדה ניבא שסוף השכינה להסתלק מעל ישראל שהם כאשת מדינים · ובית חבר · בית שמחברים בו רעים להקב"ה כגון דמות שהעמיד מנשה בהיכל ה': (יא) בענש לץ יחכם פתי · על ידי יסורי הלצים הפתאים מתחכמים ושבים בתשובה: (יב) משכיל צדיק · צדיקו של עולם הוא הקב"ה נותן לב להכרית בית רשע כגון זכר עמלק:

מצודת דוד

כי לא יתקיימו בידו ויבקשו עוד את המות כי המה סבה למות על ידם: (ז) שד · הגזל עצמו יביא עליהם פחד: כי מאנו לעשות משפט · להשיב הגזל לבעליו: (ח) הפכפך · המתהפך במעשיו פעם כך ופעם בהפוך הנה פעם דרך איש לו ופעם הוא זר מן הדרך אבל האיש הזך פעלו ישר בכל עת מבלי השתנות: (ט) על פנת גג · מבלי מחסה מזרם וממטר ויחידי מבלי חבורת אנשים: מאשת · מלשבת עם אשת מדינים אף בבית חבורת אנשים: (י) אותה רע · אין מעשה הרשע על כי יטעה לחשוב שמעשיו טובים אבל יודע הוא ברעתם ונפשו חשקה לה ולזה לא יוחן בעיניו רעהו רשע כמותו כי אם חשבה לטובה א"כ מהראוי לאהוב לרעהו כמשפט אנשי הצדק: (יא) בענש · בעת בוא עונש על הלץ אם לא יועיל לעצמו מועיל הוא לפתי המשולל הבנה כי יתחכם על כי פחד לנפשו: ובהשכיל · אבל לחכם אף בלמדו דברי השכל הוא עצמו יקבל תועלת ויקח דעת נוסף על מה שבידו: (יב) משכיל צדיק ·

מצודת ציון

(ו) נדף · ענין דחיפה ומוכה כמו תדפנו רוח (תהלים א): (ז) יגורם · מל' מגור ופחד וכן מגורת רשע (לעיל י'): (ט) פנת · זוית: חבר · חבורת אנשים וכן חבר כהנים (הושע ו): (י) יחן · מלשון חן: (יב) משכיל · ענין הצלחה כי המצליח במעשיו נראה להבריות שעושה בהשכל: מסלף · מעקם כמו ויסלף

רְשָׁעִים לָרָע: יג אֹטֵם אָזְנוֹ מִזַּעֲקַת־דָּל גַּם־הוּא יִקְרָא
וְלֹא יֵעָנֶה: יד מַתָּן בַּסֵּתֶר יִכְפֶּה־אָף וְשֹׁחַד בַּחֵק חֵמָה
עַזָּה: טו שִׂמְחָה לַצַּדִּיק עֲשׂוֹת מִשְׁפָּט וּמְחִתָּה לְפֹעֲלֵי
אָוֶן: טז אָדָם תּוֹעֶה מִדֶּרֶךְ הַשְׂכֵּל בִּקְהַל רְפָאִים יָנוּחַ:
יז אִישׁ מַחְסוֹר אֹהֵב שִׂמְחָה אֹהֵב יַיִן וָשֶׁמֶן לֹא יַעֲשִׁיר:
יח כֹּפֶר לַצַּדִּיק רָשָׁע וְתַחַת יְשָׁרִים בּוֹגֵד: יט טוֹב שֶׁבֶת

רש"י

(יד) מתן בסתר · צדקה: ושחד בחק · אף זו צדקה: יכפה אף · יכפה חמה עזה: (טו) שמחה לצדיק עשות משפט · שמחה להקב"ה לעשות דין בצדיקים כדי לזכותם לחיי העוה"ב ושמחה לצדיקים שהקב"ה מביא יסורין עליהם כדי שיזכו לעוה"ב כך נדרש במדרש תהלים: ומחתה (היא) לפעלי און · לפי שאין נותנין לב לשוב ואין היסורין מועילין להן ומצטערין ולא להועיל: (טז) אדם תועה מדרך השכל · פורש מן התורה: בקהל רפאים · בעדת גיהנם: (יז) איש מחסור · מי שאוהב שמחת משתה תמיד: (יח) כפר לצדיק רשע ותחת ישרים בוגד · צדיק נחלץ ורשע בא תחתיו כגון מרדכי והמן: (יט) טוב שבת בארץ מדבר · גם זה על סלוק השכינה

מצודת ציון

דברי בוגד (לקמן כ"ב): (יג) אטם · סותם: (יד) יכפה · ענין כסוי וכדרז"ל כפה עליהם הר כגיגית (שבת פ"ח): (טו) ומחתה · ענין שבר: (טז) רפאים · הם המתים שנרפו:

מצודת דוד

כאשר הצדיק עומד בבית רשע שהצדיק הזה מצלית ביתו של הרשע כי נתברך בגללו והוא סבה לסלף את הרשעים לעשות רע כי יחשוב בעבורו נתברך ביתו ומעשיו טובים בעיני ה': (יג) אטם · הסותם אזנו משמוע צעקת דל אשר יצעק מפני נוגשיו גמולו שגם הוא יקרא בעת צרתו לעזרה ואין מי ישיב לו: (יד) מתן · הנותן מתן בסתר למי שחרה אפו בו הנה המתן הזה יכסה את האף ולא יהיה נראה עוד: ושחד בחק · הנותן שוחד בחק ר"ל בהסתר אז יכסה בזה חמה עזה והזקה וכפל הדבר במ"ש: (טו) שמחה · הצדיק ישמח בעת יעשה משפט ועשיית המחתה הוא שמחה לפועלי און: (טז) מדרך השכל · מדרך התורה: בקהל · ר"ל אחר המיתה כשיהיה בקהל המתים אז ינוח ולא יתעה עוד אבל כל ימי חייו הוא מוסיף והולך לתעות בכל יום יותר: (יז) איש מחסור וגו' · האוהב שמחת מאכל ומשתה יהיה איש מחסור ר"ל חסר מכל טובה: אוהב יין וגו' · כפל הדבר במ"ש: (יח) כופר · אם נגזר מיתה על הצדיק ובטלה הגזירה אין מדה"ד מתקיים עד כי יותן רשע לפדיון נפשו: ותחת וגו' · כפל

הדבר

בְּאֶרֶץ מִדְבָּר מֵאֵשֶׁת מִדְוָנִים מדינים קרי וָכָעַס׃ כ אוֹצָר ׀
נֶחְמָד וָשֶׁמֶן בִּנְוֵה חָכָם וּכְסִיל אָדָם יְבַלְּעֶנּוּ׃ כא רֹדֵף
צְדָקָה וָחָסֶד יִמְצָא חַיִּים צְדָקָה וְכָבוֹד׃ כב עִיר גִּבֹּרִים
עָלָה חָכָם וַיֹּרֶד עֹז מִבְטֶחָה׃ כג שֹׁמֵר פִּיו וּלְשׁוֹנוֹ שֹׁמֵר
מִצָּרוֹת נַפְשׁוֹ׃ כד זֵד יָהִיר לֵץ שְׁמוֹ עוֹשֶׂה בְּעֶבְרַת זָדוֹן׃
כה תַּאֲוַת עָצֵל תְּמִיתֶנּוּ כִּי־מֵאֲנוּ יָדָיו לַעֲשׂוֹת׃ כו כָּל־
הַיּוֹם הִתְאַוָּה תַאֲוָה וְצַדִּיק יִתֵּן וְלֹא יַחְשֹׂךְ׃ כז זֶבַח
רְשָׁעִים תּוֹעֵבָה אַף כִּי־בְזִמָּה יְבִיאֶנּוּ׃ כח עֵד־כְּזָבִים

ההא רפה

רש"י

שאמר: (כ) וכסיל אדם · וכסילות של אדם: (כב) עיר גברים עלה חכם · זה משה רבינו שעלה לבין המלאכים גבורי כח: ויורד וגו' · תורה): (כד) יהיר · גס רוח סופו להיות לץ שאינו חש לשמוע מוסר: (כו) וצדיק יתן · כל צרכי ביתו שהקב"ה מזמן לו: (כז) אף כי בזמה

מצודת דוד

הדבר במ"ש: (יט) בארץ מדבר · במקום שאין אנשים: מאשת · מלשבת במקום מיושב עם אשת מדינים והתמדת כעס: (כ) אוצר וגו' · דרך החכם לאצור באוצרו דברים נחמדים ושמן טוב להתקיים לעת הצורך אבל הכסיל שבבני אדם בעודו בכפו עד לא הניחו מידו יבלענו ולא יחוש אם לא ימצא לעת הצורך: (כא) רדף · הרודף לעשות צדקה וחסד עם הבריות ימצא גם הוא מה' חיים וצדקה וכבוד: (כב) עיר גבורים · בא לשבח החכמה מהגבורה ואמר הנה החכם עלה לעיר גבורים ונלחם והוריד חוזק בטחונם אשר התחזקו במבצר העיר: (כג) שומר פיו · מלהרבות בדברים; שומר וגו' · כי אם ירבה אמרים לא יחדל מדבר פשע ומוטא נפשו: (כד) זד יהיר · איש זדון המתיהר בדבור הנה שמו העצמי הוא לץ כי בעבור הגאוה ילעג ויתלוצץ בבני אדם אבל העושה רע בעבור הגאוה הנה שמו איש זדון: (כה) תאות · התאוה שהעצל מתאוה לנוח על משכבו היא תמית אותו כי מאנו ידיו לעשות מלאכה להתפרנס בה ומה א"כ יאכל והרי הוא מת ברעב: (כו) כל היום · העצל הזה יתאוה בכל עת למלאות נפשו הריקה והצדיק יתן לו מהונו ויחזור ויתן ולא ימנע הנתינה ממנו עם כי פשע בנפשו: (כז) זבח

מצודת ציון

ונחלשו: (כ) בנוה · במדור: יבלענו · מל' בליעה: (כב) ויורד · מלשון ירידה והשפלה: (כד) יהיר · גס הרוח כמו גבר יהיר (חבקוק ב): בעברת · מלשון עברה וכעס: (כה) מאנו · לא רצו: (כו) יחשך · ענין מניעה: (כז) בזמה · במחשבה רעה כמו זמה היא (ויקרא י"ח):

יֹאבֵד וְאִישׁ שׁוֹמֵעַ לָנֶצַח יְדַבֵּר׃ כט הֵעֵז אִישׁ רָשָׁע בְּפָנָיו
וְיָשָׁר הוּא ׀ יָכִין יבין קרי דְּרָכָיו דרכו קרי׃ ל אֵין חָכְמָה
וְאֵין תְּבוּנָה וְאֵין עֵצָה לְנֶגֶד יְהוָה׃ לא סוּס מוּכָן לְיוֹם
מִלְחָמָה וְלַיהוָה הַתְּשׁוּעָה׃ כב א נִבְחָר שֵׁם מֵעֹשֶׁר רָב
מִכֶּסֶף וּמִזָּהָב חֵן טוֹב׃ ב עָשִׁיר וָרָשׁ נִפְגָּשׁוּ עֹשֵׂה

רש"י

יביאנו · וכ"ש כשהוא מביאו להרשיעו ובעצה רעה כגון קרבנות בלעם ובלק שלא היו מביאים אלא לקלל את ישראל : (כח) ואיש שמע · שקבל מה שכתוב בתורה לא תענה ברעך וגו' (שמות כ') : לנצח · תמיד : (כט) העז איש רשע בפניו · הרשע מראה את עזותו בשעת כעסו : בפניו · מלשון אף : (ל) אין חכמה וגו' · אין כל חכם ונבון חשוב לנגד ה' כל מקום שיש חלול השם אין חולקין כבוד לרב : כב (א) נבחר שם מעשר רב · שם טוב : מכסף ומזהב · נבחר חן טוב : (ב) עשה כלם ה' · כשעני אומר לעשיר פרנסני והוא עונה קשות עושה כולם ה' הקב"ה עושה אותם

מצודת ציון

(כט) בפניו · בכעסו וכן ופניה לא היו לה (שמואל א' א') כי הכעס נראה בפני האדם: כב (ב) נפגשו · ענין פגיעה כמו רש ואיש תככים

מצודת דוד

רשעים · אשר עודם ברשעתם בעת יזבחו הקרבן כי לא שבו לה' הנה הקרבן הוא תועבה: אף כי · וכ"ש שתועבה היא כאשר יביאנו במחשבה רעה לרמות את הבריות להחשיבו לצדיק וזובח לאלהים : (כח) יאבד · אף אם לא יוזם בב"ד ולא קבל העונש מ"מ יאבד בידי שמים : ואיש שומע · ר"ל ועם כי יאבד העד ההוא בעבור עונש כזביו הנה דבריו לא נאבדו להשכח מן הלב כי כל איש השומע דבריו יספרם עד עולם בחשבו כי אמת הוא : (כט) העז · הרשע מראה עזותו בעת כעסו ולא יתבונן במעשיו אבל הישר יבין דרכו בכל עת אף בזמן הכעס : (ל) אין חכמה · לא יועיל שום חכמה ועצה לבטל גזרת המקום : (לא) סוס · עם כי מוכן הסוס ליום המלחמה לנוס בו בעת ירדפוהו מ"מ ביד ה' היא התשועה ואם לא יהיה נושע מעמו שקר הסוס לתשועה : כב (א) נבחר · שם טוב נבחר מעושר רב והן טוב נבחר מכסף וזהב : (ב) עשיר · מוסב למעלה לומר לזה נבחר שם והן מעושר כי העושר לא ישובח והעוני לא יגונה כי מה' יצא הדבר בגזרה היורדת מן השמים ופגשה בהם בזה העושר ובזה העוני כפי הגזרה כי ה' עושה כל אלה ולא בעבור רוב החכמה העשיר אבל

כֻלָּם יְהוָה׃ ג עָרוּם׀ רָאָה רָעָה וְיִסְתַּר ונסתר קרי וּפְתָיִים
עָבְרוּ וְנֶעֱנָשׁוּ׃ ד עֵקֶב עֲנָוָה יִרְאַת יְהוָה עֹשֶׁר וְכָבוֹד
וְחַיִּים׃ ה צִנִּים פַּחִים בְּדֶרֶךְ עִקֵּשׁ שׁוֹמֵר נַפְשׁוֹ יִרְחַק
מֵהֶם׃ ו חֲנֹךְ לַנַּעַר עַל־פִּי דַרְכּוֹ גַּם כִּי־יַזְקִין לֹא־יָסוּר
מִמֶּנָּה׃ ז עָשִׁיר בְּרָשִׁים יִמְשׁוֹל וְעֶבֶד לֹוֶה לְאִישׁ מַלְוֶה׃

רש״י

חדשים לזה פני ולזה עשיר : (ג) ערום ראה רעה · עונש של עבירה ונסתר ולא עבר העבירה : (ד) עקב ענוה · בשביל הענוה יראת ה׳ באה · ד״א ענוה עיקר והיראה טפלה ועקב לה מדרס לרגליה : (ה) צנים פחים · כמו לצנינים בצדיכם (במדבר ל״ג) ובאו עליך הוצן (יחזקאל כ״ג) לשון גדודים ולסטים : צנים פחים · הם הם טמונים בדרכי המעקש דרכיו כלומר יסורים מוכנים לו : שומר נפשו ירחק מהם · שמיישר מעשיו ינצל מהם : (ו) חנוך לנער · לפי מה שתלמד לנער ותחנכהו בדברים אם לטוב אם לרע גם כי יזקין לא יסור ממנה : (ז) עשיר ברשים ימשול · עם הארץ נכיר

מצודת דוד

אבל השם והחן באו בבחירת האדם עצמו : (ג) ראה רעה · הערום רואה הרעה המעותדת לבוא ונסתר ממנה ר״ל שומר עצמו מן הרעה טרם בואה אבל הפתאים עברו דרך הרעה ולא נשמרו והשיג אותם העונש וההפסד : (ד) עקב · סוף הענוה היא יראת ה׳ ר״ל הענוה תסבב היראה כי כשיכיר בשפלות עצמו יגדיל רוממות המקום ותבוא בלבו יראת הרוממות וימצא עושר וכבוד וחיים : (ה) צנים פחים · קוצים ופחים יקושים נמצאים בדרך עקש ר״ל המעקש דרכיו יתייסר בקוצים וילכד בפח אבל השומר נפשו וסר מדרך העקש הנה ירחק מצנים ופחים ולא עליו יהיו : (ו) חנך · התחל והרגל את הנער בשנים להוליכו בעבודת ה׳ לפי דרך חכמתו אם מעט ואם הרבה וכשיהיה מורגל בעבודת ה׳ אז גם כי יזקין לא יסור ממנה כי יתן לב להשכיל בשרון המעשה הטוב : (ז) עשיר · העשיר בדעת ימשול בעניי הדעת וכן עבד לוה לאיש מלוה ר״ל כמו שהלוה הוא מוכנע להמלוה על כי לוה לו די מחסורו כן ימשול החכם בעניי הדעת על כי יספיק להם משאלותם בדבר החכמה

מצודת ציון

נפגשו (לקמן כ״ט) : (ג) ונענשו · גם הפסד הממון קרוי בלשון עונש כמו וענשו אותו מאה כסף (דברים כ״ב) : (ד) עקב · ענינו סוף ואחרית ע״ש שהעקב הוא סוף הרגל : (ה) צנים · קוצים כמו ולצנינים בצדיכם (במדבר ל״ג) : (ו) חנוך · הוא ענין התחלה לדבר שעתיד לעמוד בו כמו ולא חנכו (דברים כ׳) :

ח זוֹרֵעַ עַוְלָה יִקְצָור־יתיר ו' אָוֶן וְשֵׁבֶט עֶבְרָתוֹ יִכְלֶה:
ט טוֹב־עַיִן הוּא יְבֹרָךְ כִּי־נָתַן מִלַּחְמוֹ לַדָּל: י גָּרֵשׁ לֵץ
וְיֵצֵא מָדוֹן וְיִשְׁבֹּת דִּין וְקָלוֹן: יא אֹהֵב טְהָור־יתיר ו'
לֵב חֵן שְׂפָתָיו רֵעֵהוּ מֶלֶךְ: יב עֵינֵי יְהוָה נָצְרוּ דָעַת
וַיְסַלֵּף דִּבְרֵי בֹגֵד: יג אָמַר עָצֵל אֲרִי בַחוּץ בְּתוֹךְ רְחֹבוֹת
אֵרָצֵחַ: יד שׁוּחָה עֲמֻקָּה פִּי זָרוֹת זְעוּם יְהוָה יִפָּול־יתיר ו'

רש"י

לת"ח לעולם: (ח) זורע עולה יקצר און · לפי זריעתו קצירתו לפי פעולתו יהיה קבלת משכורתו: ושבט עברתו יכלה · קנה השבולת שלו כלה והולך לו · יש אומרים שבט חמתו שרודה בני אדם כלה והולך לו לפי שמפסיד את יכלתו (סא"א): (י) גרש לץ · יצר הרע: (יא) אוהב טהר לב חן שפתיו · מי ששפתיו חן: רעהו מלך · הקב"ה אוהבו ומחבבו: (יג) אמר עצל ארי בחוץ · איך אצא ללמוד תורה: (יד) שוחה עמוקה פי זרות · פי עבודת כוכבים מעובדי כוכבים: זעום ה' · מי שהקב"ה שונא נופל

מצודת ציון

(ח) ושבט עברתו · הושאל לשון שבט על העברה והזעם וכן אשור שבט אפי (ישעיה י'): (י) וישבת · ענין הבטול כמו שבת נוגש (שם י"ד): (יב) ויסלף · ויעקם: (יד) שוחה · בור כמו בשחת עשו (תהלים ט): זרות · מלשון זר: זעום · ענין

מצודת דוד

החכמה: (ח) זורע · כמו הזורע דבר מה הנה יקצור המין שזרע כן הגמול לפי המעשה: ושבט עברתו · שבט חמתו שהיה מכה ורודה בה הנה יכלה ר"ל יפסיד היכולת והממשלה: (ט) טוב עין · הנותן לעני בעין יפה יבורך מה' כי הלא נתן מלחמו לדל ואם עוד יבורך בנכסיו ישפיע עוד יותר ולא ירע לבבו בתתו לו: (י) גרש לץ · גרש ממך את הלץ ויצא המריבה כי דרך הלץ לחרחר הריב: וישבות · אז יבוטל דין וקלון כי כשיהיה ריב יגשו למשפט ויריבו לבזות זא"ז וכשאין מחרחר ישבות הכל: (יא) אהב · מי שאוהב איש טהור לב מבלי סיג און ויאהב את מי שיש חן באמרי שפתיו על כי בדעת ידבר הנה המלך הוא רעהו כי כן דרך המלך לאהוב אנשים כאלה: (יב) עיני ה' · המקום ישגיח בשמירת אנשי הדעת ויעות לקלקל דברי עצת הבוגד אשר ידבר לנכוד אנשי הדעת ולא יוכל לנסם: (יג) אמר עצל · בעבור העצלות לא יצא מפתח ביתו לעשות מלאכתו ויבדה מלבו לאמר הלא הארי בחוץ ויטרוף נפשי ובתוך הרחובות אהיה נרצח מן הלסטים המצוים שם: (יד) שוחה · כחפירה עמוקה אשר הנופל בה קשה לו לעלות כן הוא הנלכד בפתוי פי זרות היא המינות אשר יקשה מאד לפרוש ממנה:

שָׁם׃ טו אִוֶּלֶת קְשׁוּרָה בְלֶב־נָעַר שֵׁבֶט מוּסָר יַרְחִיקֶנָּה
מִמֶּנּוּ׃ טז עֹשֵׁק דָּל לְהַרְבּוֹת לוֹ נֹתֵן לְעָשִׁיר אַךְ לְמַחְסוֹר׃
יז הַט אָזְנְךָ וּשְׁמַע דִּבְרֵי חֲכָמִים וְלִבְּךָ תָּשִׁית לְדַעְתִּי׃
יח כִּי־נָעִים כִּי־תִשְׁמְרֵם בְּבִטְנֶךָ יִכֹּנוּ יַחְדָּו עַל־שְׂפָתֶיךָ׃
יט לִהְיוֹת בַּיהוָה מִבְטַחֶךָ הוֹדַעְתִּיךָ הַיּוֹם אַף־אָתָּה׃
כ הֲלֹא כָתַבְתִּי לְךָ שָׁלִשׁוֹם שלישים קרי בְּמֹעֵצוֹת וָדָעַת׃

רש"י

ונכשל בה · זעום נזוף מלפניו : (טז) עשק דל להרבות לו · עושר : נתן לעשיר · סוף שנותן ממונו למלכי עובדי כוכבים העשירים : אך למחסור · סופו בא : (יז) הט אזנך ושמע דברי חכמים · ללמוד תורה מהכם כל שהוא : ולבך תשית לדעתי · ואם רבך רשע אל תלמוד ממעשיו : (יח) כי נעים · יהי לך לאחר זמן אם תשמרם ותצפנם בבטנך שלא תשכחם ואימתי יהיו שמורים בלבך בזמן שיכונו על שפתיך כאשר תוציאם בפיך : (יט) להיות בה' מבטחך הודעתיך · אני מודיעך שתבטח בה' ותעסוק בתורה ולא תאמר היך אבטל ממלאכתי והיך אתפרנס : (כ) הלא כתבתי לך שלישים · תורה

מצודת דוד

זעום ה' · מי שה' זועם עליו וחפץ במיתתו הוא נכשל בה כי לא יאיר עיניו בתחלת הפתוי להבין סכלות הדבר וכזביו : (טו) אולת קשורה · דבוק הוא במעשה האולת כאלו קשורה בלבו אבל שבט המייסר ירחיק ממנו את האולת : (טז) עשק דל · דבר כהווה על כי אין העשיר מניח לגזול שימנו כחוזק יד : להרבות לו · כחשבו שבזה יתרבה הונו : נתן לעשיר · וכן שנותן מתן לעשיר : אך למחסור · בשתי אלה לא יבוא לא יתרון כי אם חסרון בעשרו כי הגזל יאבד עוד את שלו ובאת מתן לעשיר בעצמו מחסר עשרו והמקום לא ימלא החסרון כי לא עשה מצות ה' כמתן ההוא : (יז) ולבך · ר"ל לא שמיעת האוזן בלבד כי גם לבך שים לדעת התורה להבינה ולזכרה : (יח) כי נעים · נעים תהיה כאשר תשמרם בלבך הנתון בבטן וכאשר כל דברי התורה יחדו יהיו נכונים על שפתיך מבלי שגיאה ובלבול ולזה שים לבך להם · כי השומע מבלי הבנת הלב לא יוכל להוציא דבר מבלי שגיאה ואף מהר ישכחם : (יט) הודעתיך היום · בהדברים האלה הודעתיך עתה להיות מבטחך בה' והנה נגלל עסקיך להעמיק בדברי חכמים בכל לב : אף אתה · ר"ל עם שאתה רק לומד לעצמך ואינך גדול כהמלמד לאחרים מ"מ אף אתה בטח בה' כי יש תקוה גם לך : (כ) הלא כתבתי · ר"ל וכי תאמר איך אבטח בה' לפנות לבבי

מצודת ציון

כעס : (יז) תשית · תשים כמו שת לי אלהים זרע (בראשית ד) : (יח) נעים · ענין מתיקות וערבות : (כ) שלשים · שרים ונכבדים כמו ומבחר שלשיו (שמות ט"ו) ור"ל דברים חשובים ונכבדים וכן שמעו כי נגידים אדבר (לעיל ח') : במעצות · מל' עצה :

כא לְהוֹדִיעֲךָ קֹשְׁטְ אִמְרֵי אֱמֶת לְהָשִׁיב אֲמָרִים אֱמֶת
לְשֹׁלְחֶיךָ׃ כב אַל־תִּגְזָל־דָּל כִּי דַל־הוּא וְאַל־תְּדַכֵּא עָנִי
בַשָּׁעַר׃ כג כִּי־יְהֹוָה יָרִיב רִיבָם וְקָבַע אֶת־קֹבְעֵיהֶם
נָפֶשׁ׃ כד אַל־תִּתְרַע אֶת־בַּעַל אָף וְאֶת־אִישׁ חֵמוֹת
לֹא תָבוֹא׃ כה פֶּן־תֶּאֱלַף אֹרְחֹתָו ארחתיו קרי וְלָקַחְתָּ
מוֹקֵשׁ לְנַפְשֶׁךָ׃ כו אַל־תְּהִי בְתֹקְעֵי־כָף בַּעֹרְבִים מַשָּׁאוֹת׃

רש"י

ונביאים וכתובים: (כא) להודיעך קשט · שלישים כתבתי לך כדי שתבין מתוכם קושט אמרי אמת: להשיב אמרים אמת לשולחיך · לשואלך סורא: (כב) אל תגזל דל · אל תגזלנו כי תראנו דל בעבור שהוא דל ואין לו כח לעמוד נגדך: (כג) כי ה' יריב ריבם וקבע · ויגזול את הנפש: קובעיהם · גוזליהם ובלשון ארמי קביעה גזילה במסכת ר"ה אתא ההוא גברא לקמיה אמר ליה קבען פלניא וכו': (כד) אל תתרע · אל תתחבר לשון רעות: (כה) פן תאלף · פן תלמד: (כו) אל תהי בתקעי כף בערבים משאות · סלואות כמו

מצודת ציון

(כא) קשט · ענין אמת כמו מפני קושט סלה (תהלים ס): לשלחיך · ענין טרוד וגרושין כמו הן ישלח איש (ירמיה ג'): (כג) וקבע · ענין גזל כמו היקבע אדם אלהים (מלאכי ג): (כד) תתרע · מלשון ריע וחבר: (כה) תאלף · תלמד כמו כי יאלף עוקך פיך (איוב טו): (כו) משאות · ענין הלואה כמו משאת מאומה

מצודת דוד

מכל עסקי להעמיק בדברי מלמדי שמא שוגים גם המה בדברי התורה ואין מקום לבטוח בהם ולקבל שכר · ולז"א הלא כתבתי לך בספר התורה דברים חשובים ונכבדים אמורים במועצות ודעת: (כא) להודיעך · ר"ל דברי התורה היא עשויים המה להודיעך אמיתת אמרי אמת לדעת להבדיל בין האמת ובין השקר ולא תירא א"כ עוד פן ידיחוך בשגגתם כי תוכל להשיב אמרי אמת ותשובה נוצחת להמטעים ומגרשים אותך מדרך האמת: (כב) כי דל הוא · ר"ל בחשבך כי דל הוא ואין לאל ידו לעמוד למולך: ואל תדכא · אל תכתת העני בשער המשפט כאשר ישפוט עמך: (כג) כי ה' · ר"ל אם אין לאל ידו לריב ריבו הנה ה' יריב ריבם ומן קובעיהם יקבע את הנפש כי ימות ויאבד נפשו: (כד) אל תתרע · אל תתחבר עם בעל אף ולא תבוא בדרך אחד עם בעל חמה וכפל הדבר במ"ש: (כה) פן תאלף · פן תלמוד דרכו ותקח בזה מוקש לנפשך: בתקעי כף · בחברת אנשים התוקעים כף זה בעבור זה להיות ערב בחובו בשעבוד מקוים: בערבים · בחברת אנשים הנעשים ערבים על ההלואות

כז אִם־אֵין־לְךָ לְשַׁלֵּם לָמָּה־יִקַּח מִשְׁכָּבְךָ מִתַּחְתֶּיךָ׃
כח אַל־תַּסֵּג גְּבוּל עוֹלָם אֲשֶׁר עָשׂוּ אֲבוֹתֶיךָ׃ כט חָזִיתָ
אִישׁ ׀ מָהִיר בִּמְלַאכְתּוֹ לִפְנֵי־מְלָכִים יִתְיַצָּב בַּל־יִתְיַצֵּב
לִפְנֵי חֲשֻׁכִּים׃ כג א כִּי־תֵשֵׁב לִלְחוֹם אֶת־מוֹשֵׁל בִּין
תָּבִין אֶת־אֲשֶׁר לְפָנֶיךָ׃ ב וְשַׂמְתָּ שַׂכִּין בְּלֹעֶךָ אִם־בַּעַל
נֶפֶשׁ אָתָּה׃ ג אַל־תִּתְאָו לְמַטְעַמּוֹתָיו וְהוּא לֶחֶם כְּזָבִים׃

ר ש"י

משאת מאומה (דברים כ"ד): (כח) אל תסג גבול עולם. אל תשיב אחור מנהג אבותיך ואמרו רז"ל המניח כלכלה תחת הגפן בשעת בצירה כדי שיפול בתוכה הפרט על זה נאמר אל תסג גבול וגו'. תסג כמו יסוגו אחור (תהלים קכ"ט): כג (א) כי תשב ללחום. לאכול: בין תבין. תן לבך לדעת מי הוא אם עינו רעה או יפה: (ב) ושמת שכין בלעך. בלחייך אם ראית עינו רעה אל תאכל משלו: אם בעל נפש אתה. אם רעבתן אתה ותאב לאכול טוב לתחוב סכין בין שיניך ור"ד בתלמיד היושב לפני רבו אם יודע ברבו שיחזיר לו תשובה על כל דבר שישאלהו ידקדק וישאל שמועתו ואם לאו ישתוק: (ג) אל תתאו למטעמותיו. אלא פרוש ממנו ולך לפני

מצודת דוד

וכפל הדבר במ"ש: (כז) אם אין וגו'. ר"ל אם לא יהיה לך לשלם למה תגרום שהמלוה יקח ממך מצעות משכבך: (כח) אל תסג. הדרך לעשות דבר לסימן בין שדה האיש לשדה רעהו לדעת גבול השדות. ואמר סימן הגבול אשר מעולם אשר עשו אבותיך אל תחזור לאחור אל תוך שדה רעך להרחיב את גבולך: (כט) חזית. כאשר תראה איש מהיר וזריז במלאכתו דע כי סופו יעמוד לפני מלכים לשמשם ולא יבוא למדה זו לעמוד ולשמש לפני שפלים ופחותים:

כג (א) כי תשב ללחום. כאשר תשב לאכול לחם עם המושל בו הוא בעל הסעודה: בין תבין. תן דעתך להבין את הדברים אשר לפניך להתבונן בהם אם עינו יפה או רעה: (ב) ושמת. רצה לומר אולי תתבונן בדבר וייטיב לך להשים סכין בבית הבליעה מהתאכל עמו: אם בעל נפש אתה. אם יש לך נפש מאכלת לאכול ברע: (ג) אל תתאו. אל תתאוה

מצודת ציון

(דברים כד): (כח) תסג. ענין החזרה לאחור כמו ארור מסיג גבול (שם כ"ז): (כט) חזית. ענין ראיה כמו ואחזה אנכי (לקמן כד): חשוכים. שפלים ופחותים כי כמו שנקראים השרים חורים מל' חיור ולובן כן יקראו הפחותים חשוכים מלשון חשך ושחרות: כג (ב) שכין. כמו סכין בשמ"ך וכן התמלא בשוכות עורו (איוב מ): בלעך. ענין בליעה וכן יעלעו דם (שם ל"ט) והבי"ת היא בי"ת השמוש: (ג) למטעמותיו.

ד אַל־תִּיגַע לְהַעֲשִׁיר מִבִּינָתְךָ חֲדָל׃ ה הֲתָעִוּף התעיף ק׳
עֵינֶיךָ ׀ בּוֹ וְאֵינֶנּוּ כִּי עָשֹׂה יַעֲשֶׂה־לּוֹ כְנָפַיִם כְּנֶשֶׁר
וְעָיף יעוף קרי הַשָּׁמָיִם׃ ו אַל־תִּלְחַם אֶת־לֶחֶם רַע עָיִן
וְאַל־תִּתְאָו לְמַטְעַמֹּתָיו׃ ז כִּי ׀ כְּמוֹ־שָׁעַר בְּנַפְשׁוֹ כֶּן־הוּא
אֱכוֹל וּשְׁתֵה יֹאמַר לָךְ וְלִבּוֹ בַּל־עִמָּךְ׃ ח פִּתְּךָ־אָכַלְתָּ
תְקִיאֶנָּה וְשִׁחַתָּ דְּבָרֶיךָ הַנְּעִימִים׃ ט בְּאָזְנֵי כְסִיל אַל־

רש"י

רב הגון ולא תביישהו בשאלות אחר שלא ידע להשיב: (ד) אל תיגע להעשיר · לעשות גירסתך חבילות חבילות כי סוף שתשכחנה: (ה) התעיף עיניך בו · כרגע שתכפול עיניך לעצמך ואין אותה גירסא מצויה בך · התעיף · כמו וכפלת ותעיף: (ז) כי כמו שער בנפשו · שער זה נקוד תציו פתח ותציו קמץ וטעמו למטה לכך הוא פעל ולא שם דבר שאם היה שם דבר היה קמץ וטעמו למעלה ככל שער שבמקרא ופתרונו כאלו שסף האוכל הזה מרה בנפשו של רע העין כן הוא · שער מן לשון כתאנים השוערים (ירמיה כ"ט) המרים: (ח) פתך · שאכלת בביתו סוף שתקיאנה מפני הבושה: ושחת דבריך הנעימים · תנות שהחזקת ודברת לו דברים רכים

מצודת ציון

דברים מוטעמים ומשובחים כמו ועשה לי מטעמים (בראשית כז): (ד) תיגע · מלשון יגיעה: (ה) התעיף · מל׳ עפיפה ותנועה: (ז) שער · מלשון השערה ואומדן כמו מאה שערים (שם כ"ח): (ח) תקיאנה · הוא

מצודת דוד

למאכליו המוטעמים וטובים: והוא · ר"ל מאכלו כוזב מפעולתו כי דרך המאכל להבריא גוף האדם ולא כן הבא מבעל עין רעה: (ד) אל תיגע · להרבות עסק להרבות הון: מבינתך חדל · ר"ל ואם מבלי עלתי חדל מזה מבינת עצמך כי מה תועלת בהרבית ההון: (ה) התעיף · ר"ל מה בצע בעושר וכי הוא דבר המתקיים הלא פעמים אבודה בשעה קלה עודך תנענע עיניך להסתכל בו ואיננו כי פתאום יאבד וכאלו עשה לעצמו כנפים לעוף ממך חיש מהר כנשר הזה הממהר לעוף לצד השמים ונכסה מהעין: (ו) אל תלחם · אל תאכל לחם ולתוספת ביאור פירש ואמר את לחם וגו׳: (ז) כמו שער · כמו המשער בעצמו דבר מה שאין בזה שום ממש כ"א דמיון ומחשבה בעלמא כן המאכיל הזה אף כי יאמר לך אכול ושתה הנה לבו בל עמך ולא יחפוץ שתאכל באמת ואין ממש בדבריו: (ח) פתך · הפת שנתן לך אשר אכלת סופה תקיאנה מגופך כי הביט עליך בעין רעה בעת אכלך והנה שחת דבריך הנעימים אשר דברת עמו רכות והחזקת טובה וחנות על האכילה כי למפרע היו בחנם כהאיל ופקיא המאכל: (ט) אל תדבר ·

תְדַבֵּר כִּי־יָבוּז לְשֵׂכֶל מִלֶּיךָ׃ י אַל־תַּסֵּג גְּבוּל עוֹלָם וּבִשְׂדֵי
יְתוֹמִים אַל־תָּבֹא׃ יא כִּי־גֹאֲלָם חָזָק הוּא־יָרִיב אֶת־
רִיבָם אִתָּךְ׃ יב הָבִיאָה לַמּוּסָר לִבֶּךָ וְאָזְנֶךָ לְאִמְרֵי־
דָעַת׃ יג אַל־תִּמְנַע מִנַּעַר מוּסָר כִּי־תַכֶּנּוּ בַשֵּׁבֶט לֹא
יָמוּת׃ יד אַתָּה בַּשֵּׁבֶט תַּכֶּנּוּ וְנַפְשׁוֹ מִשְּׁאוֹל תַּצִּיל׃
טו בְּנִי אִם־חָכַם לִבֶּךָ יִשְׂמַח לִבִּי גַם־אָנִי׃ טז וְתַעְלֹזְנָה
כִלְיוֹתָי בְּדַבֵּר שְׂפָתֶיךָ מֵישָׁרִים׃ יז אַל־יְקַנֵּא לִבְּךָ
בַּחַטָּאִים כִּי אִם־בְּיִרְאַת יְהוָה כָּל־הַיּוֹם׃ יח כִּי אִם־יֵשׁ

רש"י

היכא אבדת : (י) ובשדי יתומים · בלקט שכחה ופאה הראוי להם : (טז) בדבר שפתיך מישרים · ע"י שחכם לבך : (יז) אל יקנא לבך בחטאים · בהצלחתם להיות רשע כמותם : (יח) כי אם יש אחרית · אם זה משמש

מצודת דוד

מה מדברי החכמה כי לחסרון דעתו יבזה מאמריך הנאמרים בהשכל : (י) אל תסג · אל תחזיר לאחור סימן הגבול הנעשה מעולם לקחת מה מגבול רעך : אל תבא · לקצור תבואתם לעצמך כחשבך שאין לאל ידם לעמוד למולך : (יא) כי גואלם חזק · אם המה חלושי כח הלא ה' הגואל אותם הוא חזק והוא יריב עמך את ריבם : (יב) הביאה · הכנע לבך לשמוע אל המוסר ואזנך וגו' : (יג) מוסר · הכאת שבט מוסר : כי תכנו · אם תכנו בשבט הלא לא ימות בזה ורק הוא צער בעלמא : (יד) אתה · הנה אתה מצערו בהכאת השבט ובזה תצילו מן השאול כי יכשיר מעשיו ומוטב לו צער השבט מצער השאול : (טו) אם חכם · כאשר יחכם לבך על כי תשמע אמרי אלה הנה אז ישמח לבי גם אני בשמחת לבבך הואיל ומידי באה לך החכמה : (טז) בדבר · בעת ידברו שפתיך מישרים לייסר עוד את הזולת : (יז) בחטאים · בהצלחת החוטאים : כי אם · ר"ל רק עסוק כל היום ביראת ה' ואל תפן אל הצלחתם כי שלך טובה משלהם : (יח) כי אם וגו' · ר"ל כי שלך הוא דבר אשר יש לה אחרית כי הזכות יעמוד לך באחרית הימים ותקות הגמול לא תכרת ובוא תבוא :

מצודת ציון

החזרת המאכל לחוץ וכן קיא צואה (ישעיה כ"ח) : (ט) מליך · מאמריך כמו אין מלה בלשוני (תהלים קלט) : (יד) משאול · מגיהנם : (טז) ותעלזנה · ענין שמחה כמו יעלזו חסידים (שם קמ"ט) : כליותי · תאות השמחה היא בכליות : (יח) כי אם יש · כי

וחכם

אַחֲרִית וְתִקְוָתְךָ לֹא תִכָּרֵת: יט שְׁמַע־אַתָּה בְנִי וַחֲכָם
וְאַשֵּׁר בַּדֶּרֶךְ לִבֶּךָ: כ אַל־תְּהִי בְסֹבְאֵי־יָיִן בְּזֹלֲלֵי בָשָׂר
לָמוֹ: כא כִּי־סֹבֵא וְזוֹלֵל יִוָּרֵשׁ וּקְרָעִים תַּלְבִּישׁ נוּמָה:
כב שְׁמַע לְאָבִיךָ זֶה יְלָדֶךָ וְאַל־תָּבוּז כִּי־זָקְנָה אִמֶּךָ:
כג אֱמֶת קְנֵה וְאַל־תִּמְכֹּר חָכְמָה וּמוּסָר וּבִינָה:
כד גּוֹל גיל קרי יָגוּל יגיל קרי אֲבִי צַדִּיק °יוֹלֵד ויולד קרי חָכָם
וְיִשְׂמַח ישמח ק' בּוֹ: כה יִשְׂמַח־אָבִיךָ וְאִמֶּךָ וְתָגֵל יוֹלַדְתֶּךָ:

רש"י

בלשון אשר כלומר אשר בעבור זה יש אחרית ותקוה אליך: (יט) שמע אתה בני וחכם ואשר בדרך לבך · מאחר שתתחכם תוכל ללכת בדרכי לבך כי לב חכם לא יסיאך לעבירה: (כא) כי סבא וזולל יורש · יתמסכן: וקרעים תלביש נומה · העצלות והתנומה תלביש אותך בגדים קרועים: (כג) אמת קנה · ואם לא תמצא ללמוד בחנם למוד בשכר ואל תאמר כשם

מצודת ציון

אשר יש: (יט) ואשר · ענין מלעדים ופסיעות כמו ואשרו בדרך בינה (לעיל ט): (כ) בסבאי · ענין רבוי השתיה: בזוללי · ענין רבוי האכילה כמו סורר ומורה וגו' זולל וסובא (דברים כ"א): (כא) נומה · מלשון תנומה ושינה: (כד) גיל · ענין

מצודת דוד

(יט) וחכם · למוד חכמה: ואשר · אז תוכל ללכת בדרך לבך כי לבב חכמה לא יסיאך לעבירה: (כ) בסבאי יין · בחבורת סובאי היין לשתות הרבה: למו · ר"ל להנאת עצמם לא לענג שבתות וי"ט והוזר גם על היין: (כא) יורש · יהיה רש ועני: וקרעים · התנומה הזאת מלבשת בעליה בגדים קרועים כי המתמיד בתנומה יורש גם הוא ולא ימצא ידו ללבוש בגדים שלימים: (כב) זה ילדך · ר"ל הלא זה ילדך ובודאי יחפוץ בתקנתך: כי זקנה · אף כי זקנה אמך לא תבוז אמריה לומר לא בשבי טעמה אף כי דרך נשים לה להרבות אמריה מבלי השכל: (כג) אמת קנה · למוד תורה בשכר אם לא מצאת ללמוד בחנם ועכ"ז אל תמכור ללמדה לאחרים בשכר כ"א למוד בחנם: חכמה וגו' · את אלה לא תלמוד בשכר כי המה תורה שבע"פ ואסור לקחת עליה שכר אבל לקרות מקרא יוכל לקבל שכר כן אז"ל: (כד) ויולד · המוליד את החכם ר"ל המלמד ומוליד חכמה בלב התלמיד: (כה) ישמח וגו' · מוסב על האמור למעלה אמת קנה לומר הלא גיל יגיל וגו' לזה קנה אמת וישמח אביך וגו': יולדתך · המלמדך המוליד החכמה בלבך:

כו תְּנָה בְנִי לִבְּךָ לִי וְעֵינֶיךָ דְּרָכַי תִּרֹצְנָה תצרנה קרי :
כז כִּי־שׁוּחָה עֲמֻקָּה זוֹנָה וּבְאֵר צָרָה נָכְרִיָּה: כח אַף־
הִיא כְּחֶתֶף תֶּאֱרֹב וּבוֹגְדִים בְּאָדָם תּוֹסִף: כט לְמִי־
אוֹי לְמִי אֲבוֹי לְמִי מִדְוָנִים מדינים קרי לְמִי־שִׂיחַ לְמִי
פְּצָעִים חִנָּם לְמִי חַכְלִלוּת עֵינָיִם: ל לַמְאַחֲרִים עַל־הַיָּיִן

רש"י

שלמדתי בשכר כך אלמדנה בשכר : (כז) ובאר צרה · אשטריינ"א בלע"ז : (כח) אף היא כחתף · פתאום : ובוגדים באדם תוסיף · מרבה בישראל בוגדים לה' ועל האפיקורסין מדבר : (כט) למי אוי למי אבוי · ל' צעקה ויללה : למי מדינים למי שיח · למי שיש לו מדינים עם הבריות שיח יתירה לו אוי ואבוי כי ברוב דברים רב פשע : למי חכללות עינים · מרוב יין מאדימין עיניו וגנאי הוא : (ל) לחקור ממסך · שחוקרין ובודקין

מצודת דוד

(כו) תנה · הטה לבבך להבין אמרי ואז עיניך דרכי תצורנה כי תשכיל שהוא דרך הישר : (כז) כי שוחה · ר"ל כי באמרי תבין שהזונה היא כבור עמוק שקשה מאד לעלות ממנו כי כן קשה להפרד מן הזונה אחר שנכשל בה ונאמר למשל על המינות : נכריה · זונה נכריה אשר לא מבנות ישראל הנה היא כבאר צרה והחוקה שא"א להתהפך בה מצד אל צד להתחכם לעלות ממנה : (כח) אף היא · ועם כי אינה מבנות ישראל ואינה רגילה כל כך עם היהודים מכל מקום כאשר תוכל לחטוף מי מהם אז תארוב עליו ועל ידי פתויה הולכת ומוספת בוגדים בבני אדם · ומוסב למעלה לומר כאשר תבין כל זה על ידי אמרי ידעתי שעיניך דרכי תצורנה ולא תכשל בזה : (כט) למי אוי · למי מיוחד צעקת אוי ואבוי והם צעקת יללה : מדינים · דין ומריבה עם אנשים : שיח · רצה לומר רבוי דברים בלא השכל ובלא סדר : פצעים חנם · דרך השכור להתקוטט ולפצוע בחבירו וכאשר יחזור חבירו ויפצע בו נראה כאלו פצעו על חנם כי זה שפצע תחלה לא מדעת עשה כי היה מבולבל ביינו : חכללות עינים · אדמימות עינים מרוב שתיית היין והוא דבר גנאי : (ל) למאחרים · כל הדברים האלה מיוחדים המה להמאחרים שבת

מצודת ציון

שמחה : (כח) כחתף · כמו כחטף בטי"ת ועניינו מהירות הלקיחה כמו וחטפתם לכם (שופטים כ"א) : (כט) שיח · ענין דבור כמו יערב עליו שיחי (תהלים ק"ד) : פצעים · מכות המוציאות דם כמו פצע תחת פצע (שמות כא) : חכללות · אדמימות כמו חכלילי עינים מיין (בראשית מט) : (ל) למאחרים · מלשון אחור ועכוב :

לַבָּאִים לַחְקֹר מִמְסָךְ׃ לא אַל־תֵּרֶא יַיִן כִּי יִתְאַדָּם כִּי־
יִתֵּן בַּכִּים בכוס קרי עֵינוֹ יִתְהַלֵּךְ בְּמֵישָׁרִים׃ לב אַחֲרִיתוֹ
כְּנָחָשׁ יִשָּׁךְ וּכְצִפְעֹנִי יַפְרִשׁ׃ לג עֵינֶיךָ יִרְאוּ זָרוֹת וְלִבְּךָ
יְדַבֵּר תַּהְפֻּכוֹת׃ לד וְהָיִיתָ כְּשֹׁכֵב בְּלֶב־יָם וּכְשֹׁכֵב בְּרֹאשׁ
חִבֵּל׃ לה הִכּוּנִי בַל־חָלִיתִי הֲלָמוּנִי בַּל־יָדָעְתִּי מָתַי

רש"י

היכן מוכרין יין טוב · ממסך מזוג והוא שם דבר כמו ממכר: (לא) אל תרא יין כי יתאדם · אל תתן בו עיניך: כי יתן בכוס עינו יתהלך במישרים · המרבה שכרות כל עבירות דומות לו למישור כל הדרכים ישרים בעיניו · בכוס · בכיס כתיב כלומר השותה נותן עין בכוס והחנוני בכיסו של זה: (לב) יפרש · לשון עקיצה פויינ"ש בלע"ז במלמד הבקר תרגום כפרש תורי ובגמרא דנקט פרשא אגויילו"ן בלע"ז · ויש פותרין מפרישו מן החיים: (לג) עיניך יראו זרות · כשתשתכר היין בוער בך ומשיאך להביט בזונות: (לד) והיית · משוגע: כשוכב בלב ים וכשוכב בראש חבל · תורן הספינה שהוא ניפול ממנו: (לה) הכוני בל חליתי וגו' · כשיקץ מיינו אינו מרגיש

מצודת ציון

ממסך · ענין מזיגה והוא התערובת המים ביין כמו מסכה יינה (לעיל ט): (לא) יתאדם · מלשון אודם: (לב) וכצפעוני · הוא מין נחש: (לג) זרות · מלשון זר ונכר: (לה) חליתי · מלשון חולי: הלמוני ·

מצודת דוד

על היין ולהבאים לחקור אחר יין שמזיגתו יפה: (לא) אל תרא יין · אל תתן עיניך ביין אשר יתאדם במראיתו והוא נחמד ומשובח: כי יתן · כי מי אשר יתן מראית עינו וחפצו בכוס היין הולך הוא במישרים ר"ל אין דרך מעוקם לפניו על כולם יחשוב כי ישרים המה כי לא יבחין עוד מעתה: (לב) אחריתו · ר"ל אם בעת השתייה יערב לחך הלא אחריתו מרה והרי הוא כנחש נושך בעקב איש ולא ירגיש ואחריתו ישגה מאד כי יבעבע ונופח עד הקדקוד: יפרש · המפריש חיי האדם ממנו ע"י ארסו וכפל הדבר במ"ש: (לג) יראו זרות · דברים שאינם באמת כי מרוב השכרות ידמה שרואה דבר מה ואין כל מאומה: תהפוכות · הפוך השכל והאמת: (לד) בלב ים · אנשי הספינה ההולכת באמצע הים כשהרוח חזק דרכם להיות שוכבים בעבור חוזק תנועת הספינה: בראש חבל · הוא תורן הספינה שכל החבלים תלוים בו והשוכב שם דעתו מבולבלת מפני ראיית הים ומהירת התנועה: (לה) הכוני · עודך מתנמנם יהיו שפתיך דובבות על המשכב לאמר מה בכך שהכוני בעת השכרות הלא לא חליתי ומה בכך שהלמו אותי בהכאות הלא לא הרגשתי ולזאת מתי אקיץ מהתנומה ואוסיף שוב לבקש את היין ולזה

אָקִיץ אוֹסִיף אֲבַקְשֶׁנּוּ עוֹד: כד א אַל־תְּקַנֵּא בְּאַנְשֵׁי
רָעָה וְאַל־תִּתְאָו לִהְיוֹת אִתָּם: ב כִּי־שֹׁד יֶהְגֶּה לִבָּם וְעָמָל
שִׂפְתֵיהֶם תְּדַבֵּרְנָה: ג בְּחָכְמָה יִבָּנֶה בָּיִת וּבִתְבוּנָה
יִתְכּוֹנָן: ד וּבְדַעַת חֲדָרִים יִמָּלְאוּ כָּל־הוֹן יָקָר וְנָעִים:
ה גֶּבֶר־חָכָם בַּעוֹז וְאִישׁ דַּעַת מְאַמֶּץ־כֹּחַ: ו כִּי בְתַחְבֻּלוֹת
תַּעֲשֶׂה־לְּךָ מִלְחָמָה וּתְשׁוּעָה בְּרֹב יוֹעֵץ: ז רָאמוֹת
לֶאֱוִיל חָכְמוֹת בַּשַּׁעַר לֹא יִפְתַּח פִּיהוּ: ח מְחַשֵּׁב
לְהָרֵעַ לוֹ בַּעַל־מְזִמּוֹת יִקְרָאוּ: ט זִמַּת אִוֶּלֶת חַטָּאת

רש"י

בכל הרעות שעברו עליו וחוזר לשתות: כד (ה) גבר חכם בעוז · איש חכם הוא תמיד בעוז: (ז) ראמות לאויל חכמות · מין אבן יקרה שאינה מצויה כמה דתימא ראמות וגבים (איוב כ"ח) כלומר כל חכמה דומה לכסיל כאבן יקרה וכמרגליות לקנות לומר איך אעסוק בתורה מתי תעלה בידי אבל החכם שונה היום מעט ולמחר מעט: (ח) מחשב להרע · תורש תחבולות רשע: לו בעל מזמות יקראו · גורם לו רע שהבריות קוראים לו בעל

מצודת דוד

ולזה הזהר בה מאד כי קשה לפרוש ממנה: כד (א) באנשי רעה · בהצלחת אנשי רעה: להיות אתם · לעשות כמעשיהם: (ב) כי שד · כי מחשבתם על הגזל ומדברים עמל ע"כ הרחק מהם כי מעשיהם מגונים: (ג) בחכמה · בעבור עסק החכמה יבנה בית האדם ובעבור התבונה יתכונן ויתקיים הבית: (ד) ובדעת · בעבור הדעת ימלאו החדרים כל הון וגו': (ה) בעוז · עומד בחזקו בדבר יראת ה': ואיש דעת · בעל דעת העדיף מחכם הוא מאמץ כח בהוראה ומוסיף והולך: (ו) כי בתחבולות · ע"י תחבולות הדעת תוכל לעשות מלחמה מול היצה"ר המסית לעבירה: ותשועה · התשועה ממנו היא באה ברבות מעלת היועץ בגדולתו בדעת ולזה מאמץ כח בכל פעם כאשר יתחכם בדעת החכמה: (ז) ראמות · החכמות המה להאויל כאבן יקר אשר תקשה השגתו והדל מסס לזה לא יפתח פיו בשער מקום שבת החכמים כי לא למד מאומה: (ח) מחשב להרע · עם כי לא עשה הרעה הנה יגולה קלונו ויקראו לו בעל מחשבות רעות: (ט) זמת · מחשבת

מצודת ציון

ענינו מכות המשברות כמו ישלמני לדיק (תהלים קמ"א): אקיץ · אעיר מן השינה: כד (ב) יהגה · יחשוב כמו והגיון לבי (שם י"ט): (ה) מאמץ · מחזק: (ו) ברב · ענינו גדולה ותשיבות כמו ורבי המלך (ירמיה מ"א): (ז) ראמות · שם אבן יקר וכן ראמות וגבים

וְתוֹעֲבַת לְאָדָם לֵץ׃ י הִתְרַפִּיתָ בְּיוֹם צָרָה צַר כֹּחֶכָה׃
יא הַצֵּל לְקֻחִים לַמָּוֶת וּמָטִים לַהֶרֶג אִם־תַּחְשׂוֹךְ׃ יב כִּֽי־
תֹאמַר הֵן לֹא־יָדַעְנוּ זֶה הֲלֹא־תֹכֵן לִבּוֹת ׀ הוּא־יָבִין
וְנֹצֵר נַפְשְׁךָ הוּא יֵדָע וְהֵשִׁיב לְאָדָם כְּפָעֳלוֹ׃ יג אֱכָל־
בְּנִי דְבַשׁ כִּי־טוֹב וְנֹפֶת מָתוֹק עַל־חִכֶּךָ׃ יד כֵּן ׀ דְּעֶה
חָכְמָה לְנַפְשֶׁךָ אִם־מָצָאתָ וְיֵשׁ אַחֲרִית וְתִקְוָתְךָ לֹא

רש"י

מזמות עצת רשעים: (ט) זמת אולת · עצת אולת חטאה לבעלים: ותועבת לאדם לץ · ליצנות היא המתעבת את האדם על הקב"ה ועל הבריות: (י) התרפית · מן התורה: ביום צרה צר כחכה · מלאכי השרת לא יהיו מאמצין כחך זה מדרש חכמים ולפי פשוטו התרפית ביום צרת אחיך לעמוד מנגד: צר כחכה · ביום פורענותך דכתיב אם החרש תחרישי וגו' (אסתר ד'): (יא) הצל לקוחים וגו' · להציל את הלקוחים למות ואת המטים להרג · אם תחשוך מלהצילם על זה אמרתי צר כחך: (יא) כי תאמר · שמא תאמר וזה כי משמש בלשון דלמא: (יג) אכל בני דבש · כלומר דרך כמו אדם לאכול דבש כי טוב הוא אף: (יד) כן דעה חכמה לנפשך · וכשם שאתה רודף לאכול דבש כן הוא רודף לדעת חכמה: אם מצאת · אותה

מצודת ציון

(איוב כ"ח): (י) התרפית · מלשון רפיון: כחכה · כמו כחך: (יא) ומטים · מלשון נטיה: תחשוך · תמנע: (יב) תכן · מלשון תוך: (יג) ונפת · ענין הזלה ונטיפה כמו ונופת צופים (תהלים יט):

מצודת דוד

אולת ורשע נחשבת כחטאת עם כי לא עשה מעשה: ותועבת וגו' · ר"ל הליצנות מתעבת את האדם בעיני כל עם כי אין בה כ"א עקימת שפתים: (י) התרפית · אם היית מרפה ידך מחברך מלעזור לו ביום צרתו אזי יהיה כחך צר ודחוק מלעזור לעצמך בבוא צרה עליך: (יא) הצל וגו' · מוסב על אם תחשוך האמור בסוף המקרא לומר אם תחשוך להציל את הלקוחים למות והמטים להרג: (יב) כי תאמר · כי תכחש לומר הן לא ידענו אם לקוחים המה למות: הלא · ר"ל הלא לא יועילו דבריך כי הלא ה' שהוא בתוך לבות בני אדם הוא יבין אם ידעת אם לא ידעת: ונוצר וגו' · כפל הדבר במ"ש: והשיב · הוא ישיב גמול האדם כמפעלו ואם ידעת והתרפית יהיה צר כחך מדה במדה: (יג) אכל · כשם שמאכל דבש טוב הוא וכשם שהשפתים מטיפין מדבר מתוק על חכך: (יד) כן דעה · כ"כ דע חכמה לתקן נפשך אם מצאת אותה ויש לך לב משיג: ויש אחרית · ר"ל וטובה היא מן הדבש כי בזה יש אחרית טוב אבל הדבש לפעמים יזיק באחרונה: ותקותך · תגמול שאתה

תִּכָּרֵת׃ טו אַל־תֶּאֱרֹב רָשָׁע לִנְוֵה צַדִּיק אַל־תְּשַׁדֵּד
רִבְצוֹ׃ טז כִּי שֶׁבַע ׀ יִפּוֹל צַדִּיק וָקָם וּרְשָׁעִים יִכָּשְׁלוּ
בְרָעָה׃ יז בִּנְפֹל אוֹיִבְיךָ יתיר י׳ אַל־תִּשְׂמָח וּבִכָּשְׁלוֹ אַל־
יָגֵל לִבֶּךָ׃ יח פֶּן־יִרְאֶה יְהוָה וְרַע בְּעֵינָיו וְהֵשִׁיב מֵעָלָיו
אַפּוֹ׃ יט אַל־תִּתְחַר בַּמְּרֵעִים אַל־תְּקַנֵּא בָּרְשָׁעִים׃ כ כִּי ׀
לֹא־תִהְיֶה אַחֲרִית לָרָע נֵר רְשָׁעִים יִדְעָךְ׃ כא יְרָא אֶת־
יְהוָה בְּנִי וָמֶלֶךְ עִם־שׁוֹנִים אַל־תִּתְעָרָב׃ כב כִּי־פִתְאֹם
יָקוּם אֵידָם וּפִיד שְׁנֵיהֶם מִי יוֹדֵעַ׃ כג גַּם־אֵלֶּה לַחֲכָמִים

רש״י

אז יש אחרית: (יט) אל תתחר. להיות כמותם כמו איך תתחרה (ירמיה י״ב) כי אתה מתחרה בארז (שם כ״ב): (כא) ירא את ה׳ בני ומלך. ירא את המלך ב״ו ובלבד שלא יסירך מיראת ה׳ לעולם יראת ה׳ קודמת: עם שונים אל תתערב. האומרים שתי רשויות יש: (כב) ופיד שניהם. שבר

מצודת דוד

מקום בעבורה הנה לא תכרת כי בוא יבוא וכפל הדבר במ״ש: (טו) אל תארב רשע. אתה רשע בראותך כי מטה יד הצדיק אל תארוב על מדורו ואל תגזול מקום רבצו בחשבך כאשר החל לנפול לא יוסיף לקום: (טז) כי שבע. כי אף אם הצדיק נופל שבע פעמים יחזור ויקום אבל הרשעים הם הנכשלים מבלי תקומה בבוא עליהם הרעה: (יז) ובכשלו וגו׳. כפל הדבר במ״ש: (יח) ורע בעיניו. על שאתה שמח בתקלתו: והשיב מעליו. ר״ל עליך ישיב האף מעליו כי ממנו יסיר ועליך יטיל: (יט) אל תתחר. אל התערב עם המרעים לעשות כמעשיהם ואל תקנא בהצלחת הרשעים:

(כ) לא תהיה אחרית. ר״ל לא תהיה האחרית כמו הראשית כי סופה לאבדון ויוכבה נר נשמתם: (כא) ירא וגו׳. אתה בני מתחלה ירא את ה׳ ואח״כ את המלך לעולם יראת ה׳ קודמת: עם שונים. עם המחליפים את הדבר שמקדימין מצות אנשים לדבר ה׳ עמהם אל תתערב:

מצודת ציון

חכך. מלשון חך: (טו) תשדד. מלשון שדידה וגזלה: רבצו. מקום רבצו והוא המקום אשר ישכב שמה לנוח כמו כרע רבץ כאריה (בראשית מ״ט): (יט) תתחר. ענין ההתערבות להדמות כמו ואיך תתחרה את הסוסים (ירמיה י״ב): (כ) ידעך. ענין נתור וקפיצה כמו דועכו כאש קוצים (תהלים קי״ח) וזהו כבוי הנר שקופץ השלהבת מן הפתילה: (כא) שונים. מלשון השתנות וחלוף כמו ודתיהם שונות (אסתר ג): תתערב. מלשון תערובות: (כב) אידם. ענין שבר ומקרה רע כמו שמח לאיד (לעיל יז): ופיד. ענינו כמו איד וכן אם בפידו

הַכֵּר־פָּנִים בְּמִשְׁפָּט בַּל־טוֹב׃ כד אֹמֵר ׀ לְרָשָׁע צַדִּיק
אָתָּה יִקְּבֻהוּ עַמִּים יִזְעָמוּהוּ לְאֻמִּים׃ כה וְלַמּוֹכִיחִים
יִנְעָם וַעֲלֵיהֶם תָּבוֹא בִרְכַּת־טוֹב׃ כו שְׂפָתַיִם יִשָּׁק מֵשִׁיב
דְּבָרִים נְכֹחִים׃ כז הָכֵן בַּחוּץ ׀ מְלַאכְתֶּךָ וְעַתְּדָהּ בַּשָּׂדֶה

רש"י

ע"ג מעובדי כוכבים עלמה ושכר עובדיה: (כג) גם אלה לחכמים · כל הדברים שבענין שלמטה אמורים לחכמים היושבין בדין שלא יכירו פנים במשפט כי לא טוב: (כו) שפתים ישק · ראוים כל שפתים לנשקו: (כז) הכן בחוץ · זה מקרא: ועתדה בשדה · זו משנה: אחר ובנית ביתך ·

מצודת ציון

לשון שוע (איוב ל): (כד) יקבהו · יקללוהו כמו מה אקוב (במדבר כג): יזעמוהו · מלשון זעם וכעס: לאומים · אומות: (כה) ינעם · מלשון נעימות ויופי: (כו) ישק · מלשון נשיקה ור"ל חבור השפתים וכן צדק ושלום נשקו (תהלים פה) שר"ל תלוים ומחוברים זה בזה: נכחים · אמיתים וישרים כמו ונכחה לא תוכל לבוא (ישעיה נ"ט): (כז) ועתדה · ענין הזמנה כמו התעתדו לגלים

מצודת דוד

(כב) יקום אידם · שברם של העוברים על מצות ה' לקיים דבר המלך: ופיד שניהם · עונש העובר על מצות ה' ועונש המלך המכריח לזה: מי יודע · מהו העונש להיות נשמר ממנה: (כג) גם אלה לחכמים · ר"ל עם כי נראה שהדברים האלה כל חכם יבין מדעתו ואין מהצורך להזהירו מ"מ אמורים המה גם לחכמים והם יוסיפו לקח להבין תוכיות הדברים: הכר פנים · ר"ל אף לעשות משפט אמת ולומד להיוצא זכאי הנה הכרתי פניך לזכותך הנה לא טוב ידבר כי יש בדבר ח"ה לפני הזכאי: (כד) יקבהו עמים · כי כאשר יראה הרשע שקוראים אותו צדיק יתפקר עוד יותר לעשות רע לכל העובדי כוכבים בכלל ולזה יקללו כולם את הקוראו צדיק: יזעמהו לאומים · כפל הדבר במ"ש: (כה) ולמוכיחים · אבל להמוכיחים את הרשע ונעם הדבר לומר לו בתוכחותיהם הלא באמת צדיק אתה רק בדברים אחדים תשגה לזאת הסר ממך גם את אלו: ועליהם · על המוכיחים ההם תבוא ברכת טוב כי הטיבו לעשות כי אם יאמרו לו בפה מלא רשע אתה פן יעוז פניו לומר שהדין עמו אבל בדברים האלה ימשוך לבבו אליו לשמוע בקולו: (כו) שפתים ישק · כי עתה בדברם כדברים האלה אז הרשע הזה ישק שפה העליונה בתחתונה ולא יפתחם לדבר עזות מול המוכיחים ואדרבה יהיה עוד משיב להם דברים נכוחים לומר גם בדברים האלה אעשה כאשר אמרתם: (כז) הכן · בתחלה הכן מלאכתך בחוץ והם מלאכת שדה וכרם: ועתדה · הזמן לך בשדה די מחסורך אח"ז בנה ביתך לשבת בו כי אם לא תכין די מחסוריך לא תוכל

שבת

לְךָ אַחַר וּבָנִיתָ בֵיתֶךָ׃ כח אַל־תְּהִי עֵד־חִנָּם בְּרֵעֶךָ
וַהֲפִתִּיתָ בִּשְׂפָתֶיךָ׃ כט אַל־תֹּאמַר כַּאֲשֶׁר עָשָׂה־לִי כֵּן
אֶעֱשֶׂה־לּוֹ אָשִׁיב לָאִישׁ כְּפָעֳלוֹ׃ ל עַל־שְׂדֵה אִישׁ־עָצֵל
עָבַרְתִּי וְעַל־כֶּרֶם אָדָם חֲסַר־לֵב׃ לא וְהִנֵּה עָלָה כֻלּוֹ ׀
קִמְּשֹׂנִים כָּסּוּ פָנָיו חֲרֻלִּים וְגֶדֶר אֲבָנָיו נֶהֱרָסָה׃ לב וָאֶחֱזֶה
אָנֹכִי אָשִׁית לִבִּי רָאִיתִי לָקַחְתִּי מוּסָר׃ לג מְעַט שֵׁנוֹת
מְעַט תְּנוּמוֹת מְעַט ׀ חִבֻּק יָדַיִם לִשְׁכָּב׃ לד וּבָא־מִתְהַלֵּךְ

רש"י

זו גמרא · ד"א כמשמעו בתחלה קח לך שדות וכרמים ואחר כך ועתדה לשון עתודים (בראשית ל"א) שים לך בהמות בשדה ואח"כ ובנית ביתך תקח אשה : (כח) והפתית בשפתיך · תתפתה לרעך בדבורך : (ל) איש עצל · שאינו חוזר על גרסת תלמודו : (לא) קמשונים · חוחים : כסו · נכסו : חרלים · גדולים מקמשונים והרי הם חדים כקוצים : וגדר אבניו נהרסה · כך מי שאינו חוזר על תלמודו מתחלה משכח ראשי פרקים וסוף מחליף דברי חכמים מזה לזה שאומר על טהור טמא ועל טמא טהור והוא מחריב את העולם : (לד) מתהלך רישך · הדברים שאתה רש מהם יבואו

מצודת דוד

שבת בית כי תהיה נודד ללחם : (כח) עד חנם · ר"ל דבר שלא ידעתו וגם כי היא בדבר חנם שאין בדבר היזק ממון : ברעך · בעבור אמונת רעך ר"ל על כי ידעת שדבריו אמת : והפתית · ר"ל אף אם בשום פעם פתית אתה לרעך בשפתיך לעשות כזאת עכ"ז אתה לא תעשה כן : (כט) אל תאמר · אל תחשוב אשיב לאיש כזה כפעלו כאשר האמין לי והעיד כן אאמין לו : (ל) על שדה וגו' · הוא ענין מליצה לומר הנה התבוננתי במעשה העצל : (לא) כלו · על כל השדה עלו הקוצים כי בעבור העצלות לא חרש כראוי לחתוך שרשי הקוצים לבל יגדלו : וגדר · גדר האבנים שהיה סביב נהרסה כי העצל סר השגחתו : (לב) ואחזה · וכאשר ראיתי אני את כל זה שמתי לבי להבין מה העצלות עושה וכאשר ראיתי לקחתי מוסר לעזוב דרך העצלות : (לג) מעט שנות · ר"ל ראיתי כי דרך הנכון למעט משינה ותנומה וגו' : חבק ידים · דרך השוכב לנוח מחבק ידיו זה בזה : (לד) ובא · ר"ל

מצודת ציון

(איוב ט"ו) : (לא) קמשונים · חרולים · מיני קוצים כמו קמוש וחוח במבצריה (ישעיה ל"ד) וכמו תחת חרול יסופחו (איוב ל) : וגדר · כותל : נהרסה · מלשון הריסה ונתיצה : (לב) ואחזה · ענין ראיה כמו חזית איש מהיר (לעיל כב) : (לג) תנומות · היא השינה הקלה : מתהלך · כראוי

אם

רֵישֶׁךָ וּמַחְסֹרֶיךָ כְּאִישׁ מָגֵן׃ כה א גַּם־אֵלֶּה מִשְׁלֵי
שְׁלֹמֹה אֲשֶׁר הֶעְתִּיקוּ אַנְשֵׁי ׀ חִזְקִיָּה מֶלֶךְ־יְהוּדָה׃
ב כְּבֹד אֱלֹהִים הַסְתֵּר דָּבָר וּכְבֹד מְלָכִים חֲקֹר דָּבָר׃
ג שָׁמַיִם לָרוּם וָאָרֶץ לָעֹמֶק וְלֵב מְלָכִים אֵין חֵקֶר׃ ד הָגוֹ

רש"י

לך במרולה: כה (א) גם אלה משלי שלמה אשר העתיקו · חזרו לדורשם כשנתמנה חזקיה למלך והוא הושיב תלמידים בכל עיר כדאמרינן בפ' חלק בדקו מדן ועד באר שבע ולא מצאו עם הארץ: העתיקו · החזיקו: (ב) כבד אלהים הסתר דבר · כגון מעשה מרכבה ומעשה בראשית: וכבוד מלכים חקר דבר · כשאתה דורש בכבוד חכמים והסייגים שעשו לתורה ובגזרות שגזרו בהם יש לך לחקור ולדרוש ולשאול טעם לדבר אבל כשתדרוש במעשה מרכבה ובמעשה בראשית ובחוקים הכתובים בתורה כגון חוקים ודברים שהשטן מקטרג עליהם ומשיב עליהם כאכילת חזיר וכלאי כרם ושעטנז אין לך לחקור רק להסתיר ולומר גזירת מלך הוא: (ג) אין חקר · לרום שמים ולעומק הארץ וללב מלכים אין חקר שכמה דינים באים לפניהם וכמה מלחמות וצריכים לתת לב לכולם ואם כל הלשונות מדברים וכל הידים כותבין אינן

מצודת ציון

כמתהלך ותחסר הכ"ף: רישך · מלשון רש ועני: כה (א) העתיקו · כותב הדברים מספר אל ספר יקרא מעתיק לפי שנראה כאלו מעתיק ומסיר הדברים משם לכתבם באחר ועם כי נשארו גם בראשון מ"מ נראה הוא כאלו מסיר משם: (ב) חקר · ענין חפוש ודרישה: (ג) לרום · מלשון רמה וגבהות: (ד) הגו ·

מצודת דוד

אם כן תעשה אז אף אם פעם יבוא לך העוני לא תתמיד כי תלך לה כדרך המהלך בדרך שאינו מתעכב זמן רב במקום אחד: ומחסריך · אף אם יבוא לך חסרון מה בעושר לא יתעכב החסרון כדרך האיש המלובש במגן לרדת אל המלחמה שאין דרכו להתעכב במקום מן המקומות וכפל הדבר במ"ש: כה (א) גם אלה · ירצה כי מתחלת הספר עד הנה היה מועתק ביד הכל ומכאן ועד סופו לא היה מועתק כ"א בידי אנשי חזקיה מלך יהודה אשר העתיקו הדברים האלה מספרי שלמה אשר נזדמן להם · ולזה אמר גם אלה משלי שלמה ר"ל עם כי לא נמצאו ביד הכל מ"מ גם אלה דבריו אשר העתיקו אנשי חזקיה והמה נאמנים על הדבר שמפי שלמה יצאו: (ב) כבד אלהים · כבוד ה' הוא להסתיר דבר גדולת רוממותו כי א"א לבוא עד התכלית ומוטב למעט מלהרבות וכמ"ש לך דומיה תהלה (תהלים ס"ה) אבל כבוד מלכים הוא לחקור דבר גדולת רוממותם הואיל ואפשר לבוא עד התכלית א"כ הממעיט יחשב כאלו כבר בא עד התכלית ומוטב להרבות מלהמעיט: (ג) אין חקר · רצה לומר אלו שלשה הדברים דומים זה לזה שאי אפשר לחקור ולדעת רום השמים ועומק

סִיגִים מִכָּסֶף וַיֵּצֵא לַצֹּרֵף כֶּלִי׃ ה הָגוֹ רָשָׁע לִפְנֵי־מֶלֶךְ
וְיִכּוֹן בַּצֶּדֶק כִּסְאוֹ׃ ו אַל־תִּתְהַדַּר לִפְנֵי־מֶלֶךְ וּבִמְקוֹם
גְּדֹלִים אַל־תַּעֲמֹד׃ ז כִּי טוֹב אֲמָר־לְךָ עֲלֵה־הֵנָּה
מֵהַשְׁפִּילְךָ לִפְנֵי נָדִיב אֲשֶׁר רָאוּ עֵינֶיךָ׃ ח אַל־תֵּצֵא
לָרִב מַהֵר פֶּן מַה־תַּעֲשֶׂה בְּאַחֲרִיתָהּ בְּהַכְלִים אֹתְךָ רֵעֶךָ׃
ט רִיבְךָ רִיב אֶת־רֵעֶךָ וְסוֹד אַחֵר אַל־תְּגָל׃ י פֶּן־יְחַסֶּדְךָ

רש"י

יכולין לכתוב תלגה של רשות : (ד) הגו סיגים מכסף · משוך כמו כאשר הוגה מן המסלה (שמואל ב' כ') כשם שאין הכלי של כסף יוצא למלאכת צורף עד שיוציאו ממנו סיגים של נחשת שבו כך אין לצבור נפטרין מעונש עד שיוציאו מתוכה הרשעים ויעשו בהם דין : (ו) אל תתהדר לפני מלך · להראות כבודך ולהתגאות לפני מי שגדול ממך כי טוב שיאמרו לך עלה הנה משתבוא בלא רשותו ויאמרו לך לא : (ז) אשר ראו עיניך · שדבר זה אמת : (ח) פן מה תעשה · פן תבא לידי שלא תדע מה לעשות באחריתה : (ט) ריבך ריב את רעך · ואם על כרחך אתה צריך לריב ולהוכיח עם רעך מ"מ : וסוד אחר אל תגל · לא תזכיר לו דופי אבותיו שמתו שאין הכל יודעין אותו ואתה מגלהו : (י) פן יחסדך שמע · חרפת מצרים מתרגמינן

מצודת דוד

הארץ ורוחב לב המלך כי הרבה משפטים באים לפניו ואלה עניני בני אדם וצריך לתת לב לכולם : (ד) הגו · כמו כאשר יוסרו הסיגים מן הכסף יצא אז לצורף כלי מהודר כי יוכל אז לעקמו ולייסרו כפי צורך המלאכה : (ה) הגו רשע · כ"כ כאשר יוסר הרשע העומד לפני המלך יהיה אז כסאו נכון בצדק מאחר כשהרשע לפניו עומד ומטעה את המלך לעוות את הצדק : (ו) אל תתהדר · אל תעשה עצמך הדר ויפה להתגאות במלבושי פאר כאשר תעמוד לפני המלך ואל תדחוק עצמך לעמוד במקום שהגדולים והחשובים עומדים שם : (ז) כי טוב · יותר טוב לך לשבת במקום השפלים והאומר יאמר לך עלה הנה לשבת במקום הגדולים משתגביה לשבת ויאמר לך השפל ורד לפני הנדיב ואל תשב במקומו : אשר ראו · אשר כן ראו עיניך שיקרה כזאת אשר אומרים להעולה רדה : (ח) אל תצא · אל תתגאה במריבה מהר עד אשר תחקור אם יש בזה דבר אשמה על שכנגדך כי פן לא תדע מה תעשה באחרית המריבה בעת יכלים אותך רעך לומר הלא אין אשמה בידי והנה הסכלת עשו להתקוטט עד לא חקרת האמת : (ט) ריבך ריב · אף אם מצאת בו אשמה אחר החקירה מ"מ

מצודת ציון

ענין הסרה כמו כאשר הוגה מן המסלה (ש"ב כ) : סיגים · הוא פסולת הכסף : (י) יחסדך · ענין

שֹׁמֵעַ וְדִבָּתְךָ לֹא תָשׁוּב׃ יא תַּפּוּחֵי זָהָב בְּמַשְׂכִּיּוֹת
כָּסֶף דָּבָר דָּבֻר עַל־אָפְנָיו׃ יב נֶזֶם זָהָב וַחֲלִי־כָתֶם
מוֹכִיחַ חָכָם עַל־אֹזֶן שֹׁמָעַת׃ יג כְּצִנַּת־שֶׁלֶג ׀ בְּיוֹם
קָצִיר צִיר נֶאֱמָן לְשֹׁלְחָיו וְנֶפֶשׁ אֲדֹנָיו יָשִׁיב׃ יד נְשִׂיאִים

רש"י

הסודה דמגלה פן יחסדך השומע ויקראוך מוציא דבה: (יא) תפוחי זהב · כעין כפתורים מצויירין על משכיות כסף: במשכיות · כלים המצופין בכסף כמו ושכותי כפי (שמות ל"ג): דבר דבור על אפניו · על כנו ודוגמתו נשאתי אמיך אפונה (תהלים פ"ח) מבוססת ומיושבת בקרבי ואין זה מגזרת אופן וגלגל (ישעיה כ"ח) שאלו כך היה נקוד פת"ח תחת הפ"א כמו (יחזקאל א') האופנים ולא יפול בו נקודת חטף קמץ: (יב) נזם זהב וחלי כתם · עדי קבועת זהב תלי כמו (הושע ב') ותעד נזמה וחליתה וכמו (שיר ז') חלאים: כתם · לשון תכשיט זהב וכן כתם פז (שם ה'): (יג) כצנת שלג · כקור מי שלג שאדם מתאוה לו בימי קציר ולא שלג ממש שהשלג לא טוב הוא בשעת קציר: (יד) נשיאים ורוח וגו' · כאשר יהיה תוחלת שוא

מצודת ציון

חרפה כמו חסד הוא (ויקרא כ): ודבתך · על הרוב יאמר על דברי גנאי ומעצמו יובן: (יא) במשכיות · מלשון סכך וכסוי וכן ואבן משכית (שם כ"ו): אפניו · מלשון אופן עגלה: (יב) נזם · שם תכשיט הנתון על האף: וחלי · ענין עדי ותכשיט כמו ותעד נזמה וחליתה (הושע ב): כתם · זהב יקר וטוב וכן בכתם אופיר (תהלים מ"ה): (יג) כצנת · מלשון צנה וקור ובדרז"ל בשר צונן (פסחים ע"ו): ציר · שליח כמו וציר בגוים שולח (עובדיה א'): ישיב · ענין השקט והנחה כמו בשובה ונחת (ישעיה ל'): (יד) נשיאים · עננים ע"ש שמנשאים

מצודת דוד

ריב ריבך רק עמו לבזות אותו לבד אבל לא תגלה סוד של אחר להטיל פגם באבותיו בדברים שאינם ידועים לכל כי מה לך להם לבזותם: (י) פן יחסדך · פן כל השומע יחרפך לקרות לך הולך רכיל: ודבתך · הדבה אשר הוצאת בפיך לא תוכל להשיב אחור ותתחרט ולא תוכל לתקן: (יא) תפוחי זהב · כמו ציורי תפוחי זהב החקוקים על מכסה של כסף שהוא דבר מפואר כן הוא דבר המדובר על אופניו ר"ל דבר הראוי לעניינו וחוזר אליו כאופן העגלה המתגלגל וחוזר למקומו: (יב) נזם זהב · כמו נזם זהב עם עדי קבועת הכתם שהנזם יפה הוא לעדי הכתם ולא בלעדה כן יפה הוא תוכחת החכם על אוזן השומעת כי אם אין שומע לה לא ניכר יפיה: (יג) כצנת · כמו קרירת השלג הוא לנחת עם מי ימצאנה בעת הקציר להקר בו את הגוף כן ציר נאמן הוא לנחת למשלחו ומשיב נפשו: (יד) נשיאים · כמו אם יבואו עננים

וְרוּחַ וְגֶשֶׁם אָיִן אִישׁ מִתְהַלֵּל בְּמַתַּת־שָׁקֶר: טו בְּאֹרֶךְ
אַפַּיִם יְפֻתֶּה קָצִין וְלָשׁוֹן רַכָּה תִּשְׁבָּר־גָּרֶם: טז דְּבַשׁ
מָצָאתָ אֱכֹל דַּיֶּךָּ פֶּן־תִּשְׂבָּעֶנּוּ וַהֲקֵאתוֹ: יז הֹקַר רַגְלְךָ
מִבֵּית רֵעֶךָ פֶּן־יִשְׂבָּעֲךָ וּשְׂנֵאֶךָ: יח מֵפִיץ וְחֶרֶב וְחֵץ
שָׁנוּן אִישׁ־עֹנֶה בְרֵעֵהוּ עֵד שָׁקֶר: יט שֵׁן רֹעָה וְרֶגֶל

רש"י
עיין מ"ש

כשהשמים מתקשרים בעבים והרוח מנשבת והאדם מצפה שיבא גשם ולא בא והם מצטערים וכלות עיניהם כך איש מתפאר לומר כך וכך צדקה אתן ליד גבאי והוא משקר וכלות עיני עניים למתנתו ואינה באה: (טו) בארך אפים יפתה קצין. בעוד שהקב"ה מאריך אפו ואינו נפרע יתנו לב החוטאים לפתותו בתשובה ותפלה: ולשון רכה. בתפלה ותחנונים: תשבר גרם. עצם קושי הגזרה: (טז) דבש מצאת וגו': (יז) הקר רגלך. כשם שאם מצאת דבש והוא מתוק לחכך אתה צריך שלא תאכל ממנו פן תשבענו והקאותו כן הוקר רגלך: מבית רעך. אע"פ שהוא מקרבך מנע מלבא שם יום יום פן ישבעך וישנא אותך ולענין מדרשו אל תהי רגיל לחטוא שוגג ולהביא תמיד חטאות ואשמות לבית ה' שנקרא ריע לישראל דכתיב זה דודי וזה רעי (שיר ה'): (יח) מפיץ וחרב. שם כלי מלחמה: (יט) שן רעה.

מצודת דוד
וינשב הרוח ויצפו אז על המטר ולא יבוא שאז מרובה צער המצפים כן איש המשבח עצמו בתת מתן למי וישקר באמריו כי בזה ירבה צער המצפה: (טו) בארך אפים. אם הקצין יכעוס על מי והוא מאריך אפו לסבול הכעס ולא ישיב אמרים אז בעבור זה יפותה ממנו הקצין ותנוח חמתו: ולשון רכה. ואם יוסיף לדבר למולו רכות אז הדבר הזה ישבר ויבטל קושי הכעס מכל וכל: (טז) דבש. כמו אם מצאת דבש מהראוי הוא שתאכל ממנו מעט להיות די לך להשיב הנפש כי כשתאכל הרבה כדי שביעה פן תקיא את הכל ותאבד גם המעט שאכלת בתחלה: (יז) הקר. כן עשה רגליך יקרים ומשובים מבלי יבואו תדיר בבית רעך כי פן ישבע ממראית פניך וישנא אותך כי האוהב הנראה לפרקים אהוב ביותר וכשיתמיד לראות מאבד האהבה הראשונה: (יח) מפיץ וגו'. המעיד בחבירו

מצודת ציון
עצמם למעלה: מתהלל. מלשון הלול ושבח: במתת. מלשון מתנה: (טו) קצין. שר ומושל כמו קצין תהיה לנו (שם ג): גרם. עצם כמו תיבש גרם (לעיל י"ז) ור"ל הקושי: (טז) והקאתו. ענין החזרת המאכל מן הגוף וכן וספק מואב בקיאו (ירמיה מ"ח): (יז) הקר. מלשון יקר: (יח) מפיץ. שם כלי המשבר וכן מפץ אתה לי (שם נ"א): שנון. ענין חדוד: ענה. מעיד כמו לא תענה (שמות כ): (יט) רעה. ענין שבירה כמו תרועם בשבט ברזל

מוּעָדֶת מִבְטָח בּוֹגֵד בְּיוֹם צָרָה׃ כ מַעֲדֶה־בֶּגֶד ׀ בְּיוֹם
קָרָה חֹמֶץ עַל־נָתֶר וְשָׁר בַּשִּׁרִים עַל לֶב־רָע׃ כא אִם־
רָעֵב שֹׂנַאֲךָ הַאֲכִלֵהוּ לָחֶם וְאִם־צָמֵא הַשְׁקֵהוּ מָיִם׃
כב כִּי גֶחָלִים אַתָּה חֹתֶה עַל־רֹאשׁוֹ וַיהוָה יְשַׁלֶּם־לָךְ׃

רש"י

רצוצה: מועדת · כמו (תהלים י"ח) ולא מעדו קרסולי: **מבטח בוגד** · מכזב בו ביום צרתו כשן רצוצה ומועדת: (כ) מעדה בגד ביום קרה · בגד עדים בגד מוסר בלוי שהוא ראוי להסירו מעליו לפי שהוא בלוי כדמתרגמינן ויסר ויעדי וזה פתרונו בגד בלוי הרי הוא ביום קרה: כחומץ על נתר · נתר מין אדמה רכה כגון אדמה שלנו שנקרא קריד"א והיו חוקקין אותה ועושין כלים ואם יפול בו חומץ ממסמסו ונשחת · ואף: ושר בשירים על לב רע · דומה לשניהם ומה הוא שר בשירים זה המלמד תורה לתלמיד רשע אשר אין בלבו לקיימה: (כא) אם רעב שנאך · כמשמעו ורבותינו פירשוהו על יצר הרע אם רעב הוא ואומר לך להשביעו בעבירות משוך את עצמך לבית המדרש והאכילהו מלחמה של תורה וכן השקהו מים מימיה של תורה: (כב) כי גחלים · הם לו שאתה חותה ושואב מן המדורה לתת על ראשו: חותה · כל שאיבת גחלים מתוך היסק קרוי חותה כד"א לחתות אש מיקוד (ישעיה ל'): וה' ישלם לך · ישלימנו עמך שלא יתגבר עליך:

מצודת ציון

תהלים ב): מועדת · ענין החלקה והשמטה כמו ולא מעדו קרסולי (שם י"ח): (כ) מעדה · מלשון עדי וקשוט: קרה · מל' קרירות: נתר · מין אדמה רכה עשוי לכבס בו כמו אם תכבסי בנתר (ירמיה ב): רע · מושבר כמו שן רועה: (כב) חתה · ענינו שאיבת האש מהיקוד כמו לחתות אש מיקוד (ישעיה ל):

מצודת דוד

עדות שקר הורגו בלשונו כבכלי קרב: (יט) שן רעה · כמו שן הנשבר בעת יטחון בו המאכל וכמו רגל השומטת ומחלקת בעת ירוץ בדרך כן הוא מבטח הבוגד בבוא עת צרה והיא העת הצריך אל הבטחון והוא בוגד אז בו כשן ורגל הבוגדים בעת הצורך: (כ) מעדה · כמו המעלה על גופו בגד מקושט ביום קרה ונחמד הוא למראה העין אבל אין בזה שום תועלת להגן מהקור וכמו השופך חומץ על נתר שבעבור רכות הנתר וחוזק החומץ יוסדק סדקים ממעל אבל לא יגבר כח החומץ לחלקו לחלקים מפורדים כן הוא השר בשירי שמחה על לב נשבר המלאה לה תוגה כי אף אם יפתח פיו למלא שחוק מ"מ הצער שמור בלבו ולא הלך לו: (כא) האכילהו · ואל תטור לו שנאה: (כב) כי גחלים · במה שתאכיל אותו יצר לו כאלו שאבת מהיקוד גחלים לתת על ראשו כי יבוש

מאד

כג רוּחַ צָפוֹן תְּחוֹלֵל גָּשֶׁם וּפָנִים נִזְעָמִים לְשׁוֹן סָתֶר:
כד טוֹב שֶׁבֶת עַל־פִּנַּת־גָּג מֵאֵשֶׁת מִדְוָנִים מדינים ק׳ וּבֵית
חָבֶר: כה מַיִם קָרִים עַל־נֶפֶשׁ עֲיֵפָה וּשְׁמוּעָה טוֹבָה
מֵאֶרֶץ מֶרְחָק: כו מַעְיָן נִרְפָּשׂ וּמָקוֹר מָשְׁחָת צַדִּיק מָט
לִפְנֵי־רָשָׁע: כז אָכֹל דְּבַשׁ הַרְבּוֹת לֹא־טוֹב וְחֵקֶר כְּבֹדָם

רש״י

עיין מ״ש

(כג) רוח צפון תחולל גשם: מוליד ותברא את הגשם: ופנים נזעמים תחולל לשון סתר לשון הרע שהיה גורם שיהיו פני הקב״ה נזעמים וכן דמיון פתרון המקרא רוח צפון עשוים לחולל גשם ולשון סתר עשוים לפנים נזעמים: (כד) טוב שבת על פנת גג · על סילוק השכינה נאמר: מאשת מדינים · כנסת ישראל שהרשיעו את מעשיהם והקניטו להקב״ה: ובית חבר · בית שחברו בו העבודת כוכבים לשכינה: (כה) על נפש עיפה · עשוים להשיב נפש עיפה: ושמועה טובה · אף היא שוה להם וכן ביעקב ותחי רוח יעקב אביהם (בראשית מ״ה): (כו) מעין נרפש · עכור ברגלים: צדיק מט לפני רשע · כשהצדיק מט לפני הרשע וירא להוכיחו על פניו דרכו שנאוי הדבר כמעין נרפש ומקור משחת: (כז) אכל דבש · לאכול דבש יותר מדאי רמז הדבר לדורש במעשה מרכבה ובמעשה בראשית לגלות לרבים ועמי הארץ מלגלגים על הדברים ושואלים מה למעלה מה למטה: וחקר כבודם כבוד · והיכן החקר ראוי להיות בדברי חכמים אשר כבודם כבוד בגזירותיהם יש לשאול

מצודת דוד

מאד על אשר הגמול לו טובה על הרעה · ועם כי תחשב זה לנקמה מ״מ יגלה לך ה׳ שכר לדקה: (כג) רוח צפון · כמו שרוח צפוני מוליד את הגשם כן לה״ר שנאמר בסתר מוליד פנים של זעם מן הנאמור עליו על האומר: (כד) על פנת גג · מבלי מחסה ויחידי מבלי חברת אנשים: מאשת · מלשבת בית עם אשת מדינים ואף במקום חבורת אנשים: (כה) מים קרים וגו׳ · שני אלו הנאתן שוה והם מים קרים הנשפכים על נפש העיפה מרוב החום ושמועה טובה הבאה לאדם ממרחק: (כו) מעין נרפש · כמו מעין הנרמס והנדרך ברגל שהנה נעכר המים ולא ישתוהו מעתה: ומקור משחת · הנשחת ברמיסת הרגל וכפל הדבר במ״ש: צדיק · וכן כאשר ימוט הצדיק לנפול לפני הרשע היא סבה לכל יבקשו עוד תורה מפיו באמרם אם לעצמו לא הועיל מה יועיל לזולת: (כז) אכל דבש · לאכול דבש הרבה לא טוב כי מתוקו יפה ורובו קשה אבל מרבית

חקירת

מצודת ציון

(כג) תחולל · ענין בריאה והולדה כמו הן בעון חוללתי (תהלים נ״א): נזעמים · מל׳ זעם וכעס: (כד) פנת · זוית: (כו) נרפש · ענין רמיסה כמו ברגליכם תרפשון (יחזקאל לד):

כָּבוֹד : כח עִיר פְּרוּצָה אֵין חוֹמָה אִישׁ אֲשֶׁר ׀ אֵין־
מַעְצָר לְרוּחוֹ : כו א כַּשֶּׁלֶג ׀ בַּקַּיִץ וְכַמָּטָר בַּקָּצִיר כֵּן
לֹא־נָאוֶה לִכְסִיל כָּבוֹד : ב כַּצִּפּוֹר לָנוּד כַּדְּרוֹר לָעוּף כֵּן
קִלְלַת חִנָּם לֹא לו קרי תָבֹא : ג שׁוֹט לַסּוּס מֶתֶג לַחֲמוֹר
וְשֵׁבֶט לְגֵו כְּסִילִים : ד אַל־תַּעַן כְּסִיל כְּאִוַּלְתּוֹ פֶּן־תִּשְׁוֶה־

רש"י

מה טעם גזרו כך ולמה סייגו בכל גזירה וגזירה : **כז** (א) כשלג בקיץ · בשעה ששוטחין התאנים בחמה ליבשן ולעשותן קציעות כדאמר שלהם והקיץ לאכול הנערים (ש"ב ט"ז) : (ב) כצפור לנוד · שהוא נד וכדרור שהוא חוזר לקנו כן קללת חנם לא תבוא אלא למי שהוציאה בפיו · דרור · הוא עוף שנקרא רונדי"א בלע"ז ונקרא דרור שדרה בבית כבשדה : (ג) שוט לסוס · הוא עשוי ואף שבט נכון לגו כסילים יסורין מוכנים לרשע : (ד) אל

מצודת ציון

מט · מלשון נטיה : (כח) פרוצה · ענין שבירה : מעצר · ענין מניעה כמו ותעצר המגפה (במדבר י"ז) : לרוחו · ענין דבור כמו וברוח שפתיו (ישעיה י"א) ע"ש שבאה ברוח הפה : **כו** (א) בקיץ · הוא עת שטיחת התאנים ליבש כמו וקיץ וחורף (בראשית ח) : נאוה · נאה כמו נאוה תהלה (תהלים ל"ג) : (ב) כדרור · הוא עטלף ונקרא דרור ע"ש שמקננת בבתים כאלו היתה חפשית מבני אדם כי דרור הוא ענין חירות כמו וקראתם דרור (ויקרא כ"ה) : (ג) שוט · שרביט ושבט כמו קול שוט (נחום ג) : מתג · הוא כעין רסן עשוי להנהיג בו כמו במתג ורסן עדיו (תהלים לב): לגו · לגוף כמו אחרי גוך (יחזקאל כג) : (ד) תען · מלשון עניה ותשובה : תשוה · מלשון השואה ודמיון :

מצודת דוד

חקירת כבודם של צדיקים לכבוד יחשב ר"ל מהראוי להרבות לחקור חכמתם שהיא כבודם ותפארתם : (כח) עיר פרוצה · כמו עיר שנפרצה חומתה ולא נבנית חומה במקום הפרצה הנה בזה נתקלקלה שמירת העיר כי כל הרוצה בא בה כן איש אשר לא יוכל למנוע רוח אמרי פיו כי בזה מקלקל שמירת נפשו וכמ"ש שומר פיו ולשונו שומר מצרות נפשו (לעיל כ"א) א"כ מי שלא שמר רוח אמרי פיו מקלקל שמירת הנפש : **כו** (א) כשלג · כמו אם יורד השלג בעת שטיחת התאנים ומטר בעת הקציר שהמה דברים שאינם נאים כי מפסידים התאנים והתבואה כן לא נאה לכבד את הכסיל שאז יחשוב שאין יתרון לחכמה:(ב) כצפור· כמו צפור הפורח מקנו לסיום נודד להשיג מאכלו וכמו הדרור הפורח מקנו לעוף השמים הנה הם חוזרים ובאים לקנם כן קללת חנם חוזרים ובאים אל המקלל עצמו מפיו יצאו ואל קרבו יבואו : (ג) שוט · הנה שוט הוכן להכות בו הסוס להטותו הדרך ומתג הוכן לתפור למשכו בו אל מקום הנרצה ושבט הוכן לגוף

לוֹ גַם־אָתָּה׃ ה עֲנֵה כְסִיל כְּאִוַּלְתּוֹ פֶּן־יִהְיֶה חָכָם בְּעֵינָיו׃
ו מְקַצֶּה רַגְלַיִם חָמָס שֹׁתֶה שֹׁלֵחַ דְּבָרִים בְּיַד־כְּסִיל׃
ז דַּלְיוּ שֹׁקַיִם מִפִּסֵּחַ וּמָשָׁל בְּפִי כְסִילִים׃ ח כִּצְרוֹר אֶבֶן

רש"י

תען כסיל · בדברי ריב ומלה פן תשוה לו : (ה) ענה כסיל · הבא להסיתך לעבודת כוכבים הודע לו אולתו : פן יהיה חכם בעיניו · בטעם שני פסוקים אלו מפורש בתוכם אל תען בדבר שתשוה לו אם תענהו ענה כסיל בדבר שאם לא תענהו יהיה חכם בעיניו : (ו) מקצה רגלים חמס שותה · מי ששולח דברים ביד כסיל הוא מקצה רגלי שלוחים הרבה לחזור ולשלוח לתקן מה שעיות הראשון אשר שלחו בתחלה ושותה חמס שחבירו זועף עליו על שליחות כסיל : (ז) דליו שקים מפסח · גבהו כמו (ישעיה ל"ח) דלו עיני השוקים של כל אדם נראין לפסח גבוהים ממנו · ודבר זה משל בפי כסיל שאומר אותו על למוד החכמה איך אנו באים ללמוד החכמה נפלאה וגבוהה

מצודת דוד

הכסילים לייסרם לעזוב אולתם כי לא יוסרו בדברים : (ד) אל תען · אל תשיב לכסיל כאשר ידבר אולתו בדברי ריב ומלה כי כשתשיב לו תהיה דומה בעיני השומעים כי אין הפרש בין מאמריך למאמריו ויחשבו גם אותך לכסיל כמוהו כי בודאי לא יחשבו שניהם לחכמים כי אין דרך החכמים להתקוטט זה בזה (וקצר הכתוב ולא פירש לומר בדברי ריב ומלה כי מסוף המקרא יובן שהוא בדבר שדברי שניהם דומים) : (ה) ענה · השב תשובה לכסיל כאשר ידבר אולתו בדבר התורה והראה לו טעותו כי פן יחזיק עצמו לחכם כי יאמר שלא מצאת מענה ולכך עונהו ולא תחשב בזה כמוהו כי הכל יראו שדבריו אולת ודברך בהשכל (וקצר הכתוב גם בזה הואיל ומאליו יובן מסוף המקרא) : (ו) מקצה וגו' · הרוצה לתת מרגוע לרגליו ושולח אמריו ביד כסיל הנה הכסיל לא בדעת ידבר ומהפך הכוונה בע"כ צריך הוא לכתת רגליו לרוץ מהרה לתקן מה שקלקל הכסיל · ושותה עוד חמס כי חבירו יזעף עליו בעבור דברי השליח האמרים בלי דעת כי יחשוב שכן יצאו מפי השולח : (ז) דליו · כמו השוקים מן הפסח המה גבוהים זה מזה ולזה יפסח כן המשל בפי הכסילים לא ישוה אל הנמשל : (ח) כצרור · כמו הצורר אבן בכלי הקלע שזמן מועט ישאר בתוכו כי הוא עומד לזרוק כן הנותן לכסיל כבוד כי מעט זמן ישאר בכבודו כי מהר יבזה את עצמו

מצודת ציון

(ו) מקצה · מלשון קציצה וכריתה : חמס · דברי סרה וקרוב לענין נחמסו עקביך (ירמיה י"ג) שהוא הסרה : (ז) דליו · ענין הרמה כמו דלו עיני למרום (ישעיה לח) : שוקים · שוקי הרגלים : מפסח · מחגר : (ח) כצרור · ענין קשירה כמו צרור כספו (בראשית מ"ב) :

במעשה

בְּמַרְגֵּמָה כֵּן־נוֹתֵן לִכְסִיל כָּבוֹד׃ ט חוֹחַ עָלָה בְיַד־שִׁכּוֹר
וּמָשָׁל בְּפִי כְסִילִים׃ י רַב מְחוֹלֵל־כֹּל וְשֹׂכֵר כְּסִיל וְשֹׂכֵר
עֹבְרִים׃ יא כְּכֶלֶב שָׁב עַל־קֵאוֹ כְּסִיל שׁוֹנֶה בְאִוַּלְתּוֹ׃
יב רָאִיתָ אִישׁ חָכָם בְּעֵינָיו תִּקְוָה לִכְסִיל מִמֶּנּוּ׃ יג אָמַר

רש"י

היא ממנו המשל אומר דליו שוקים מפסח: (ח) במרגמה · פרונדול"א בלע"ז שאבן שצוררין בה לא להתקיים היא שם שעומדת להזרק כך שנותן לכסיל כבוד אינו של קיימא ורז"ל דרשו על המלמד תורה לתלמיד שאינו הגון שהוא כזורק אבן למרקולים: (ט) חוח עלה ביד שכור · כחוח שהוא נדבק ביד שכור כן המשל האמור למטה נדבק בפי הכסיל להיות לו לחוח ולקוץ מכאיב ומהו המשל: (י) רב מחולל כל · הקב"ה ברא את הכל ודן את הכל ככסיל כחכם אין אנו צריכין לשום חכמה: ושכר כסיל · לא כבשר ודם שלא ישכור אלא פועלים בקיאים ולא ישכור אלא העוסקים במלאכה אבל הקב"ה מחולל כל ושוכר הכסילים ושוכר עוברי דרכים המבטלים מכל מלאכה ומדרש אגדה ושוכר כסיל מל' ויסכרו מעינות תהום (בראשית ח') ולשון עושי שכר (ישעיה י"ט) הקב"ה סוכר מזל כסיל המשמש בימות החמה מתשרי ואילך ומאז הוא סוכר וסוגר את כל עוברי הים מלילך בו עד הפסח ובדברי ר' משה ראיתי רב מהולל כל עשיר יש לו פעולות הרבה ואם שוכר כסיל במלאכתו הנה הוא כשוכר כל עוברי דרך שרואין בקלקול המלאכה לסורות

מצודת ציון

במרגמה · כן יקרא הקלע על כי בו רוגמים ומשליכים האבנים והוא מלשון באבן ירגמו (ויקרא כ): (ט) חוח · מין קוץ כמו החוח אשר בלבנון (מ"ב י"ד): (י) רב · מלשון מריבה: מחולל · מלשון חלל והרג: עברים · ר"ל בעלי עבירות העוברים על דת: (יא) קאו · מל' הקאה: שונה · מלשון שנים:

מצודת דוד

כי במעשה כסילות: (ט) חוח · כמו הקוץ העולה ביד שכור שהוא נוקב כפיו ומזיק בו לאחרים כן המשל אשר בפי הכסילים יזיק לעצמו ולאחרים: (י) רב · איש ריב ירבה חללים כל הקרב ואין מי ינש אליו אבל ישכור את הכסיל ואת העוברים על דת למען יהיו הם בחברתו להכאיב עמהם את הבריות: (יא) ככלב · כמו הכלב אשר דרכו לחזור ולאכול את המאכל אשר קאה מגופו ולא יבין כי בעבור רוע המאכל קאה אותו ומה לו לאכלו שוב כן הכסיל שונה לעשות שוב אולתו אשר נכשל על ידו ולא יבין: (יב) ראית · כאשר תראה איש חושב עצמו בעיניו לחכם ולא כן הוא הנה יש תקוה להמחזיק עצמו לכסיל יותר ממנו כי הוא ילמד ויתחכם אבל המחזיק עצמו לחכם לא יחפוץ ללמוד מזולת: (יג) אמר עצל · לרוב העצלות יבזה לומר איך אלך הלא שחל בדרך וגו' ואהיה נטרף

עָצֵל שַׁחַל בַּדָּרֶךְ אֲרִי בֵּין הָרְחֹבוֹת׃ יד הַדֶּלֶת תִּסּוֹב
עַל־צִירָהּ וְעָצֵל עַל־מִטָּתוֹ׃ טו טָמַן עָצֵל יָדוֹ בַּצַּלָּחַת
נִלְאָה לַהֲשִׁיבָהּ אֶל־פִּיו׃ טז חָכָם עָצֵל בְּעֵינָיו מִשִּׁבְעָה
מְשִׁיבֵי טָעַם׃ יז מַחֲזִיק בְּאָזְנֵי־כָלֶב עֹבֵר מִתְעַבֵּר עַל־
רִיב לֹּא־לוֹ׃ יח כְּמִתְלַהְלֵהַּ הַיֹּרֶה זִקִּים חִצִּים וָמָוֶת׃
יט כֵּן־אִישׁ רִמָּה אֶת־רֵעֵהוּ וְאָמַר הֲלֹא־מְשַׂחֵק אָנִי׃

רש"י

איך יתקן ואיך יש לו לפעול ודבר ריק הוא ואינו ענין כאן : (טו) בצלחת· ביורה חמה נותן ידו מפני הקור : (טז) משיבי טעם· חכמים : (יז) מחזיק באזני כלב· העובר להתעבר על ריב לא לו הרי הוא כאוחז באזני כלב הגורם שישכנו על חנם : (יח) כמתלהלה· כמתיגע לירות זיקים של אש כמו ובזיקות בערתם (ישעיה נ"ו) מלשון זקוקין דינור· ד"א זיקים פרונזולא"ש מלשון אבני קלע (זכריה ט') וכן בגמרא זיקתא פסיק לן ויורה חצים ומות : (יט) כן איש רמה· מפתה ומסית את חבירו מדרכי חיים לדרכי מות כשחבירו מרגיש שהוא מתעה אותו אומר

מצודת דוד

נטרף : (יד) הדלת· כמו הדלת תסבב עצמה על הציר הנה והנה ולא תלא ממנה כן העצל יתהפך על מטתו ולא יקום : (טו) טמן· הנה העצל יתעצל במלאכה וכל היום עוסק באכילה וידיו טמונים בצלחת לקנח התבשיל המתדבק בו והנה בסופו יהיה נלאה ועיף להשיב ידו אל פיו להשים בה המאכל והוא ענין מליצה לומר שיחסר לחמו וכאלו נלאה להשים המאכל אל פיו : (טז) חכם עצל· העצל הוא חכם בעיני עצמו יותר משבעה רואי פני המלך שיודעים להשיב טעם על כל אשר ישאלו כי בעבור העצלות יתחכם למצוא טעם על בטול המלאכה : (יז) מחזיק· כמו האוחז באזני כלב הנה הוא גרם לעצמו נשיכת הכלב כן המתמלא עברה וזעם להתעבר ולכעוס על ריב שאין נוגע אליו כי כאשר יוזק בדבר הזה הוא גורם לעצמו : (יח) כמתלהלה· כמו המתיגע לזרוק ניצוצים של אש הנכוים טרם יבואו אל מי שזורקם ולא יזיקו אותו הנה עכ"ז לא ייגע לריק כי כוונתו לאמן ידו ולזרוק בו חצים ודברים הממיתים : (יט) כן איש· כן המרמה את רעהו וכאשר

מצודת ציון

(יג) שחל· שם משמות האריה : (יד) צירה· רגל הדלת הנתון בחור המפתן וכן נאמר בדרך שאלה נהפכו עליה ציריה (ש"א ד) : (טו) בצלחת· שם כלי בשול כמו ובדודים ובצלחות (דה"ב ל"ה) : נלאה· ענין עייפות כמו ונלאו מצרים (שמות ז) : (יח) כמתלהלה· ענין יגיעה ועייפות כמו ותלה ארץ

כ בְּאֶפֶס עֵצִים תִּכְבֶּה־אֵשׁ וּבְאֵין נִרְגָּן יִשְׁתֹּק מָדוֹן׃
כא פֶּחָם לְגֶחָלִים וְעֵצִים לְאֵשׁ וְאִישׁ מִדְונִים מדינים ק׳
לְחַרְחַר־רִיב׃ כב דִּבְרֵי נִרְגָּן כְּמִתְלַהֲמִים וְהֵם יָרְדוּ
חַדְרֵי־בָטֶן׃ כג כֶּסֶף סִיגִים מְצֻפֶּה עַל־חָרֶשׂ שְׂפָתַיִם

רש"י

מצחק אני : (כ) באפס עצים · כלומר שני דברים אלו שוין כשם שבאפס עצים תכבה אש כך באין נרגן של לשון הרע המשכך בעלי ריב ישתוק מדון : (כא) פחם לגחלים ועצים לאש · פחם של אש עשוי להבעיר גחלים עמומות ועצים עשויין להסיק אש ואיש מדון לחרחר ריב : (כב) כמתלהמים · לשון מתלחמים ורז"ל פירשו כמתלהמים כמת להם דברי המרגלים היו להם למיתה : חדרי בטן · היא מיתת סדרוקן : (כג) מצפה על חרש · כסיגי כסף המדובקים על החרש שצורפין אותו בו והוא מבהיק הכלי כאלו הוא כסף ואין בו תועלת כן : שפתים דולקים ולב רע · הרודפים אחר הבריות

מצודת ציון

מצרים (בראשית מ"ז) : הירה · ענין השלכה כמו ירה בים (שמות ט"ו) : זיקים · ניצוצות כמו מאזרי זיקות (ישעיה נ) : (כ) באפס · הוא כענין לא כמו ואפס כמוני (שם מ"ז) : נרגן · מתלונן : (כא) פחם · הם גחלים כבוים כמו נופח באש פחם (שם נ"ד) : לחרחר · להבעיר אש המריבה והחרון והוא מלשון והעצמות יחרו (יחזקאל כד) : (כב) כמתלהמים · ענין הכאה המשברת והוא הפוך מן יהלמני צדיק (תהלים קמ"א) : (כג) סיגים · הוא פסולת הכסף : מצופה · מחופה :

מצודת דוד

ירגיש בדבר ישיב לומר הלא לשחוק עשיתי וכוונתי היתה לגלות לך הנס ידוע תדע שלא כן הוא והשמרו ממנו כי דעתו לרמות כאשר ימצא ידו : (כ) באפס וגו׳ · שני אלו שוין המה כמו כשאין עצים תכבה האש מעצמו כן כשאין נרגן המחרחר ריב ישתוק המריבה מעצמו : (כא) פחם · כמו הפחמים מוכנים המה להבעיר האש כן איש מדון מוכן הוא לחרחר ריב : (כב) דברי נרגן · דברי מתלונן המה קשים כמכות המשברות ועוד המה יורדים חדרי בטן אבל המכות המה על הגוף ממעל וכאומר הנה המכות אשר המה ממעל נוח לרפאות ולא כן מכות חדרי בטן וכן קשה לרפאות דברי המתלונן : (כג) כסף סיגים · כמו המצפה כלי חרש בכסף המעורב בסיגים הנה כאשר יראה הרואה כי סיגים המה יתן לב לבחון בפנימיותה וימצאה חרש כן השפתים הרודפים אחר אהבת הבריות ובלבו יחשוב מרמה הנה כאשר ימצא בשפתיו מאומה רע

ואם

דלקים ולב־רע: כד בשפתו [בשפתיו קרי] ינכר שונא
ובקרבו ישית מרמה: כה כי־יחנן קולו אל־תאמן־בו
כי שבע תועבות בלבו: כו תכסה שנאה במשאון
תגלה רעתו בקהל: כז כרה שחת בה יפל וגלל אבן
אליו תשוב: כח לשון־שקר ישנא דכיו ופה חלק יעשה

רש"י

נססיתם בחלקות ומדברים אחד בפה ואחד בלב: ולב רע. נראין כאוהבים והם אויבים: דולקים. כמו דלקת אחרי (בראשית ל"א): (כד) ינכר שונא. בדבורו מתנכר השונא שלא יכירו שהוא שונא. ינכר דיסקנוייש"ט בלע"ז: (כו) תכסה שנאה. העושה מעשיו במחשך ומכסה במשאון שהוא חושך (ס"א שואת חושך) את הדבר השנאוי להקב"ה סוף שהקב"ה מגלה רעתו בקהל שיכירו בו שהוא רשע: (כז) כרה שחת. כגון בלעם שהשיא עצה לבלק להחטיא ישראל והפיל מהם כ"ד אלף ובא למדין לתבוע שכרו ונהרג ביד ישראל: וגולל. כלומר סופו של המעמיד מכשול שיכשל בו: וגולל אבן. מגללו ממקום למקום שיכשלו בו בני אדם ואגדה פותרו באבימלך שהרג שבעים אחיו על אבן אחת וסוף מת באבן שנא' (שופטים ט') ותשלך אשה אחת פלח וגו' ותרץ את גולגלתו וגו': (כח) ישנא דכיו. מי שמקבל לשון הרע שונא את הנדכאים תחתיו. שכן על לשון הרע רדף שאול לדוד והרג נוב: ופה חלק. פה של חלקלקות: יעשה. עושה דחוי

מצודת דוד

ואם מעט הוא ידוע תדע שלבו מלא זדון: (כד) בשפתיו. בחלקלקות שפתיו יעשה השונא עצמו כאלו הוא נכרי מן השנאה ואינה עמו אבל בקרב לבו ישים המרמה ואינו עוזבה: (כה) כי יחנן. אם ישא קולו בתחנונים אל תאמין בו כי שבע תועבות בלבו: (כו) תכסה. כאשר תתכסה השנאה בחושך ר"ל העושה דבר השנאה והרעה במקום שאין אנשים רואים הנה סוף הדבר תגלה רעתו בקהל רב ואז יקבל גמול הרעה: (כז) כרה. שחופר בור לרגלי חבירו סופו הוא עצמו יפול בה וכן הגולל אבן על חבירו סופו תשוב אליו וכפל הדבר במ"ש ור"ל החורש רעה על חבירו הוא עצמו יוכשל ברעתו: (כח) לשון שקר. איש שקר ישנא את הנדכאים בשקריו ואף אם לא גמלוהו רע כי יתשוב שאויבים המה לו על כי נדכאו

מצודת ציון

דלקים. ענין רדיפה כמו דלקת אחרי (בראשית לא): (כה) שבע. רצה לומר הרבה וכן שבע יפול צדיק (לעיל כד): (כו) במשאון. בחושך כמו אמש שואה ומשואה (איוב ל): (כז) כרה. חופר כמו בור כרה (תהלים ז): שחת. בור כמו ויפול בשחת (שם): וגלל. מל' גלגול וסבוב: (כח) דכיו. ענין שבירה

מִדְחֶה׃ כז א אַל־תִּתְהַלֵּל בְּיוֹם מָחָר כִּי לֹא־תֵדַע מַה־
יֵּלֶד יוֹם׃ ב יְהַלֶּלְךָ זָר וְלֹא־פִיךָ נָכְרִי וְאַל־שְׂפָתֶיךָ׃
ג כֹּבֶד אֶבֶן וְנֵטֶל הַחוֹל וְכַעַס אֱוִיל כָּבֵד מִשְּׁנֵיהֶם׃
ד אַכְזְרִיּוּת חֵמָה וְשֶׁטֶף אָף וּמִי יַעֲמֹד לִפְנֵי קִנְאָה׃
ה טוֹבָה תּוֹכַחַת מְגֻלָּה מֵאַהֲבָה מְסֻתָּרֶת׃ ו נֶאֱמָנִים פִּצְעֵי
אוֹהֵב וְנַעְתָּרוֹת נְשִׁיקוֹת שׂוֹנֵא׃ ז נֶפֶשׁ שְׂבֵעָה תָּבוּס

רש"י

שדוחה את מקבלו מעל הקב"ה: **כז** (א) אל תתהלל · אל תתפאר עכשיו בדבר שעתיד להיות ליום מחר: כי לא תדע מה ילד יום · שמא היום יולד שום רעה שיבטל מחשבות מחר: (ג) ונטל · משא: וכעס אויל · שהאויל מכעיס להקב"ה גורם להביא כעס לעולם: (ד) ומי יעמוד לפני קנאה · מי יעמוד לפני קנאתו של קנא ונוקם: (ו) ונעתרות · לשון גודל כמו והעתרתם עלי (יחזקאל ל"ה): (ז) תבוס נפש · תרמוס ברגל כמו יבוס

מצודת ציון

וכתיתה כמו או דכו במדוכה (במדבר י"א): מדחה · מלשון דחיה: **כז** (א) תתהלל · מלשון הלול ושבח: ילד · ענינו מקרה וכן אלה תולדות יעקב (בראשית ל"ז) ולפי שהזמן מוליד הקורות אמר ילד יום: (ג) ונטל · ענין משא כמו נטילי כסף (צפניה א): (ו) פצעי · הם מכות המוציאות דם: ונעתרות · ענין רבוי כמו ועתר ענן הקטורת (יחזקאל ח): (ז) תבוס · ענין

מצודת דוד

נדכאו בשקריו אבל פה חלק ידחה את השנאה ההיא · ר"ל אם דברו אליו חלקלקות להראות בעצמם כאילו אינם יודעים מדברי שקריו אז השנאה ההיא נדחית מעצמה: **כז** (א) אל תתהלל · אל תשתבח עצמך במה שתבטיח לעשות ביום מחר כי לא תדע מה דבר יקרה כי פן יקרה דבר אשר לא תוכל עשותה: (ב) יהללך · ר"ל אף בדבר שכבר עשית יהללך זר וגו': נכרי וגו' · הוא כפל במ"ש: (ג) כובד · הנה האבן יש לה כובד רב וגם החול משא רב אמנם כעס האויל כבד לשאת ולסבול יותר משני אלו כי מחסרון הדעת ירבה לכעוס: (ד) אכזריות · החמה מביא לידי אכזריות והאף ישית לשטוף ולאבד ומלפני בעל קנאה מי יוכל לעמוד ולהתקיים כי קשה היא עוד יותר מהחמה והאף כי בעל הקנאה יבחר ברע כשתהיה גם לזולתו מסיבת הטוב לו ולזולתו: (ה) תוכחת מגולה · אף המוכיח בפרסום ומכלים למוכיח מ"מ טובה היא אם באה מאהבה המסותרת בלב המוכיח וכוונתו לייסר דרכי המוכח ולא לקנתר: (ו) נאמנים · האוהב הפוצע לאהובו למען ייסר לכת הנה הפצעים ההם נאמנים המה כי עשו שליחותם והועילו לזה כי בעבורם ייטיב דרכו אבל מן השונא אפילו הנשיקות מרובות המה והנם למשא הואיל ואין בהם תועלת: (ז) תבוס · בעבור שבעה תרמוס אף

נֹ֣פֶת וְנֶ֣פֶשׁ רְ֭עֵבָה כָּל־מַ֥ר מָתֽוֹק׃ ח כְּ֭צִפּוֹר נוֹדֶ֣דֶת מִן־
קִנָּ֑הּ כֵּ֥ן אִ֝֗ישׁ נוֹדֵ֥ד מִמְּקוֹמֽוֹ׃ ט שֶׁ֣מֶן וּ֭קְטֹרֶת יְשַׂמַּח־לֵ֑ב
וּמֶ֥תֶק רֵ֝עֵ֗הוּ מֵֽעֲצַת־נָֽפֶשׁ׃ י רֵֽעֲךָ֨ ׀ וְרֵעַ֪ה יתיר ה' אָבִ֡יךָ
אַֽל־תַּעֲזֹ֗ב וּבֵ֥ית אָחִ֗יךָ אַל־תָּ֭בוֹא בְּי֣וֹם אֵידֶ֑ךָ ט֥וֹב שָׁכֵ֥ן
קָ֝ר֗וֹב מֵאָ֥ח רָחֽוֹק׃ יא חֲכַ֣ם בְּ֭נִי וְשַׂמַּ֣ח לִבִּ֑י וְאָשִׁ֖יבָה חֹרְפִ֣י

ר ש " י

קמינו (תהלים נ"ד): כל מר מתוק · כל דבר מר מתוק לה · ויש לפתרו בתלמיד חכם המרעיב את עצמו כשבע שאינו מתאוה לדברי תורה לתאות נפש תבוס נופת · אף הטעמים המיושבים על הלב אינם חשובים עליו · והמתאוה לה אפי' דברים הבאים לו במרירות וביגיעה הם מתוקים לו: (ח) נודדת מן קנה · שהולכת ומטלטלת · כן האיש הנודד ממקומו ת"ח הנודד מן הלמוד מלחזור על גירסתו: (ט) שמן וקטורת · ריח שמן אפרסמון וריח קטורת משמחין לב: ומתק רעהו מעצת נפש · מי שחבירו מקרבו וממתיק לו בדבריו סוא טוב ממה שנפשו יועצתו · ד"א ומתק רעהו המכשיר מעשיו שהן מתוקים להקב"ה טוב לו ממה שהוא ממלא תאות לבו: (י) רעך ורע אביך · הקב"ה שנקרא ריע לישראל וריע אביך שחבב את אבותיך: אל תעזוב · ואם עזבת יבא עליך פורענות: ובית אחיך · אל תבטח בבני עשו וישמעאל שיקרבוך · מצינו כשגלו ישראל לבבל היו אומרים למוליכיהם בקולר בבקשה מכם הוליכונו בדרך אחינו בני עשו וישמעאל והיו בני ישמעאל יוצאים לקראתם ומקדמין אותם במיני מלוחים ונודות נפוחים: מאח רחוק · טוב שיהיה ביניכם הקרוב לקוראיו משתבואו אצל אח שנתרחק לאמר יקרבו ימי אבל אבי וגו' (בראשית כ"ז): (יא) חכם בני · התחכם

מצודת דוד

נופת צופים: כל מר · כל דבר מר נחשב לה למתוק: (ח) כצפור · כמו שיקשה לצפור מה שנודדת מקנה כן יקשה לאיש הנודד ממקומו: (ט) ישמח · כ"א משמח את הלב: ומתק · וכן ישמח אמרי מתק מחבירו הבאים מעצת נפש ולא להחניף ולרמות: (י) רעך · האוהב אותך וגם את אביך אהב ומהנראה שנשרשה האהבה ולזה אל תעזוב אהבתו ואל תבטח לומר הנה בבוא עלי יום איד אבואה אל בית אחי לשאול מעמו עזרה כי יותר טוב שכן הקרוב עמך בכל עת הרעים הבואים מהאח הרחוק ממך ולא שחבר עמך: (יא) חכם בני · כן אמר

מצודת ציון

רמיסה כמו ויבוס צרינו (תהלים ס): נופת · ענין הזלה והטפה וכן נופת צופים (שם י"ט) ותחסר מלת צופים והוא מובן מעצמו: (ח) מן קנה · מן מדורה: (ט) וקטורת · עשן בשמים: (י) אידך · מלשון איד

דָבָר׃ יב עָרוּם ׀ רָאָה רָעָה נִסְתָּר פְּתָאיִם עָבְרוּ נֶעֱנָשׁוּ׃
יג קַח־בִּגְדוֹ כִּי־עָרַב זָר וּבְעַד נָכְרִיָּה חַבְלֵהוּ׃ יד מְבָרֵךְ
רֵעֵהוּ ׀ בְּקוֹל גָּדוֹל בַּבֹּקֶר הַשְׁכֵּים קְלָלָה תֵּחָשֶׁב לוֹ׃
טו דֶּלֶף טוֹרֵד בְּיוֹם סַגְרִיר וְאֵשֶׁת מִדְוָנִים מדינים ק׳ נִשְׁתָּוָה׃

רש״י

בני: ושמח לבי · ויהא לבי שמח בך: (יב) ערום ראה רעה · רואה פורענות הבאה על הארץ ונסתר הימנה ממשך ידו מן העבירה ופתאים לא נסתרו אלא עברו בדרך רעה: נענשו · נפסדו: (יג) כי ערב זר · אדם שנעשה ערב גורם שאומר הדיין למלוה קח בגדו: (יד) מברך רעהו · יש משבח את חבירו יום יום והברכה נהפכה לקללה שאומרים עליו שהוא והרן בממונו ועשיר והכל באין ושואלים ממנו והמלכות מתגרה בו לגבות ממון כך נדרש במס׳ ערכין · ועוד יש במדרש ר׳ תנחומא כנגד בלעם שהיה מברך את ישראל בקול רם שנאמר וישא משלו וגו׳ (במדבר כ״ג) לשון נשיאות קול וסופו יעץ להחטיאם: (טו) דלף טורד · גשם הנוטף מן הגג לתוך הבית וטורד את בני הבית: ביום סגריר · יום גשם שהכל

מצודת ציון

ומקרה רע: (יב) נענשו · גם הפסד ממון נקרא עונש וכן וענשו אותו מאה כסף (דברים כב): (יג) חבלהו · ענין משכון כמו אם חבול תחבול (שמות כב): (יד) מברך · ענין התפארות כמו אשר המתברך בארץ (ישעיה ס״ה): (טו) דלף · ענין טפטוף כמו דלפה עיני (איוב טז): טורד · ענין גרושין כמו ולך טרדין (דניאל ד): סגריר · מלשון סגירה: נשתוה · מלשון השואה ודמיון:

מצודת דוד

אמר שלמה לבנו התחכם בני ושמח לבי ואוכל להשיב בדבר חרפה לאשר יחרפני כ״א תהיה סכל בע״כ אשים יד לפה כי אפחד שלא יגלה מומך: (יב) ערום · כשראה הערום הרעה המעותדת לבוא נסתר ממנה ר״ל שמר עצמו מן הרעה טרם בואה אבל הפתאים עברו דרך הרעה ולא נשמרו והשיגה אותם הרעה ובא להם העונש וההפסד: (יג) קח בגדו · קח בגד הערב למשכון ולא תאשם בזה כי מעצמו נעשה ערב בעבור הזר והכניס עצמו בזה: ובעד נכריה · כפל הדבר במ״ש ולומר בין ערב בעבור איש בין בעבור אשה ענין שוה הם: (יד) מברך · המשבח רעהו בקול גדול בפרסום רב בכל בוקר בהשכמה ר״ל בתמידות ובזריזות הנה לקללה תחשב לו כי כאשר ישבחוהו בנדיבות לב רבים יחלו פניו ומחסרים עשרו: (טו) דלף · הנה טפטוף המטר לא יפריד בני הבית כ״א ביום בוא המטר אשר דרך בני אדם להיות נסגרים בתוך הבית כי אז יטפטף המטר אל הבית ויפריד בני הבית ממקום למקום אבל בהאין מטר אין טפטוף ואין פרוד

אבל

טז צֹפְנֶיהָ צָפַן־רוּחַ וְשֶׁמֶן יְמִינוֹ יִקְרָא׃ יז בַּרְזֶל בְּבַרְזֶל
יָחַד וְאִישׁ יַחַד פְּנֵי־רֵעֵהוּ׃ יח נֹצֵר תְּאֵנָה יֹאכַל פִּרְיָהּ
וְשֹׁמֵר אֲדֹנָיו יְכֻבָּד׃ יט כַּמַּיִם הַפָּנִים לַפָּנִים כֵּן לֵב
הָאָדָם לָאָדָם׃ כ שְׁאוֹל וַאֲבַדֹּה ואבדון קרי לֹא תִשְׂבַּעְנָה
וְעֵינֵי הָאָדָם לֹא תִשְׂבַּעְנָה׃ כא מַצְרֵף לַכֶּסֶף וְכוּר

רש"י

נסגרים בבתיהם: ואשת מדינים נשתוה · שניהן שוין: (טז) צפניה צפן רוח · מי שסבור לשומרה מהזנותיה לפינת רוח הוא כשם שאי אפשר לצפון הרוח כן היא לא תצפן: ושמן ימינו יקרא · קורא הוא הצרעת לבוא עליו עד שיגרשנה, כמצורע המטהר בשמן בבוהן ידו הימנית: (יז) יחד פני רעהו · יחדד · ת"ח מחדדין זה לזה בהלכה: (יח) יאכל פריה · וכן שומר אדוניו יכובד ויאכל פרי מעלליו: (יט) כמים · הללו הפנים שאתה מראה לתוכן הם מראים לך: כן לב האדם לאדם · הכירו לפי מה שאדם יודע שחבירו אוהבו כן הוא מראה לו פנים: (כ) שאול ואבדון לא תשבענה · מלקבל את הרשעים לתוכה כשם שעיני האדם רשע לא תשבענה מלשוט אחר יצר הרע ולמלאות תאותו: (כא) מצרף · כלי

מצודת ציון

(יז) יחד · מלשון חדידה ושנון: (כ) שאול · בור הקבר: ואבדון · הגיהנם: (כא) מצרף · וכור ·

מצודת דוד

אבל אשת מדינים נשתוה בכל העתים להטריד את בעלה: (טז) צפניה · ההושב להסתיר הדבר בפני הבריות דומה הוא למסתיר את הרוח לכלוא אותו כי אז ירגיש בקולו נפלאות וכן בעלת מדנים כל עוד שירצה להסתיר את הדבר היא מוספת והולכת: ושמן · כמו המושח עצמו בשמן אם ירצה להעלים לא יוכל כי ידו הימנית אשר ימשח בו היא תכריז על המשיחה כי היא נותנת ריח לכל הקרב וכן א"א להעלים מריבת האשה: (יז) ברזל · כמו שלוטש ברזל הסכין באחר נעשית חדה ושנונה כן יחדו איש פני רעהו ר"ל ת"ח היושבים יחד ועוסקים בתורה הנה מחדדים זא"ז: (יח) נוצר · כמו השומר אילן התאנה הנה יאכל פריה נוסף על השכר כן השומר אדוניו יאכל פרי גמול מעשיו כי עוד מכובד מן האדון נוסף על התשלומין: (יט) כמים · כמו דרך המים מראה את הפנים בדומה להפנים המסתכלים בה אם שוחקות ואם עצבות עצבות כן לב האדם לאדם אם לבו טוב על חבירו ייטיב גם לבו ואם רעה תרע גם היא: (כ) שאול · הקבר והגיהנם אינם שבעים מלקבל אנשים וכן עיני האדם לא תשבענה מן העושר והושק להרבות עוד: (כא) מצרף · הכסף והזהב באשר ירצו לדעת השובים שמה כמה יש בהם מן הסיג הנה יקחו מהם במשקל

לַזָּהָב וְאִישׁ לְפִי מַהֲלָלוֹ׃ כב אִם־תִּכְתּוֹשׁ אֶת־הָאֱוִיל
בַּמַּכְתֵּשׁ בְּתוֹךְ הָרִיפוֹת בַּעֱלִי לֹא־תָסוּר מֵעָלָיו אִוַּלְתּוֹ׃
כג יָדֹעַ תֵּדַע פְּנֵי צֹאנֶךָ שִׁית לִבְּךָ לַעֲדָרִים׃ כד כִּי לֹא
לְעוֹלָם חֹסֶן וְאִם־נֵזֶר לְדוֹר דּוֹר ודור קרי׃ כה גָּלָה חָצִיר
וְנִרְאָה־דֶשֶׁא וְנֶאֶסְפוּ עִשְּׂבוֹת הָרִים׃ כו כְּבָשִׂים לִלְבוּשֶׁךָ

רש"י

עשוי לצרף כסף והכור עשוי לבחון זהב ואיש נצרף ומתחשב לפי מהללו ע"י שהבריות מהללים אותו במעשיו הטובים נבחן לרבים אם טוב אם רע: (כב) הריפות. חטים הנדוכים במכתש. מכתש אכיתא מורטי"ר בלע"ז: בעלי. הוא בוכנא פילון מורטר"י בלע"ז על שם שמעלין אותו ומכין בו תמיד נקרא עלי: (כג) פני צאנך. אל יקלו בעיניך להתבונן בם תמיד מה הם צריכים: (כד) כי לא לעולם חוסן. שאם אתה עשיר בכסף ובזהב שמא לא יתקיים לעולם לכך אל תבזה דברים קטנים שלך: (כה) גלה חציר. כשנגלה החציר בימי ניסן ויראה הדשא ונאספו עשבים לגמות אז

מצודת ציון

שמות כלי הצורפים: (כב) תכתוש. ענין כתיתה וטחינה: במכתש. שם הכלי שכותשים בו: הריפות. מל' רפיון ור"ל החטים הנגרפים הנקלפים מקליפותיהן וכן ותשטח עליו הריפות (ש"ב י"ז): בעלי. הוא יד המכתש שדוכין בו וכן והעלות וכפות (דה"ב כ"ד): שית. ענין שימה: (כד) חסן. ענין חוזק ויאמר על העושר וכן חוסן ויקר יקחו (יחזקאל כ"ב): נזר. כתר: (כה) ונאספו. ענין כליון כמו אסוף אסיפם (ירמיה ח'):

מצודת דוד

במשקל ידוע וישימו בכור והסיג ישרף ותשאר נקי ובזה יבחן הכל והאיש יבחן לפי מהללו כמו שמשבחים אותו בני אדם כן הוא: (כב) אם תכתוש. אם תשים את האויל במכתש בתוך החטים הנכתשים ועמהם תכתוש אותו ביד המכתש עכ"ז לא תסור ממנו אולתו כי לא יעזבה: (כג) ידוע. תן לבך לדעת בעצמך פני צאנך מה הם צריכים: שית לבך לעדרים. לתת להם די מחסורם וכפל הדבר במ"ש: (כד) כי וגו'. עם כי כביר מצאה ידך מ"מ גם מזה אל תנח ידיך כי לא לעולם יתקיים חוזק העושר ותהיה אז נושע בעדרי הצאן: ואם נזר. וכי נזר העושר הוא דבר המתקיים לכל ימי הדורות וכפל הדבר במ"ש: (כה) גלה. לפעמים נגלה החציר ונראה דשא ופעמים נאספו וכלו עשבות הרים לזה תן דעתך להכין לעת אשר לא תמצא: (כו) כבשים. גיזת הכבשים יהיה על צורך מלבושך והעתודים יהיו לך בערך שדה כי כמו תבואת השדה נקצרת בכל שנה ושנה והארץ לעולם עומדת כן גיזת העתודים והעתודים קיימים תמיד ומעברין נקבותיהם ומולידין

וּמְחִיר שָׂדֶה עַתּוּדִים׃ כז וְדֵי ׀ חֲלֵב עִזִּים לְלַחְמְךָ לְלֶחֶם
בֵּיתֶךָ וְחַיִּים לְנַעֲרוֹתֶיךָ׃ כח א נָסוּ וְאֵין־רֹדֵף רָשָׁע
וְצַדִּיקִים כִּכְפִיר יִבְטָח׃ ב בְּפֶשַׁע אֶרֶץ רַבִּים שָׂרֶיהָ
וּבְאָדָם מֵבִין יֹדֵעַ כֵּן יַאֲרִיךְ׃ ג גֶּבֶר רָשׁ וְעֹשֵׁק דַּלִּים

רש"י

ויעיב לך פיהיו גזותיהם של כבשים ללבושך: (כו) ומחיר שדה · ישוו לך העתודים כי תאכל הבשר ותמכור העורות: (כז) ודי · פרנסתך ללחמך ולחם ביתך תספק בחלב העזים הרי מליצתו והמשל כן הוא · פני לאנך הרב המתמנה על הצבור ישאם בחיקו וינהלם לאט כי לא לעולם חוסן ובזאת יאכל פירות והקרן קיימת: גלה חציר · כשיתפשטו שמועותיו ותגדל התורה על ידו אז יהיו הכבשים האלה לבושו יהיו התלמידים לו לשם ולבוש הוד והדר: כח (א) נסו ואין רודף רשע · נסו הרשעים כשיבא אידם ויפלו בדבר קל מאין רודף: וצדיקים · אמין לבם בהקב"ה: ככפיר · אשר יבטח בגבורתו: (ב) בפשע ארץ רבים שריה · שזהו פורעניות לארץ בהיות שריה רבים ואין נשמעין לאדם: ובאדם מבין · ובשביל אדם מבין תתארך הפורעניות מלבוא: (ג) גבר רש · דיין עם הארץ: ועשק דלים · בדין על שאינו מתון בדין הרי הוא כמטר הסוחף את השדה ואין עושה

מצודת דוד

ומולידים ולדות הרבה ואף המה קיימים לבעליהם: (כז) ודי חלב עזים · יהיה לך די מחסורך חלב עזים למאכלך ולמאכל אנשי ביתך ובזה ימצא חיים לנערותיך ולא ימותו ברעב והוא למשל לומר אף אם חכמת בדברים עיונים למוד גם דברים פשוטים קלי העיון ותוכל לעסוק בהם לעת תחלש כח העיוני וללמד עם מי אשר קצרה דעתו להשכיל דברים עיונים ותהיה אותו בדברים פשוטים: כח (א) נסו וגו׳ · על הרשעים תפול חתת אלהים וינוסו אבלי מי ירדוף אף אחר אחד מהם לשיפחדו כולם כי רודף אין ועכ"ז יבוא המוכך בלבם · אבל הצדיקים כל אחד מהם אף כשהוא יחידי יהיה בוטח ושאנן במשענת ה׳ ככפיר הבוטח בכחו: (ב) בפשע · בעבור פשע עם הארץ ירבו שריה וכל אחד עושק עם הארץ והנה נשחתה: ובאדם · בעבור אדם מבין יודע דעת להבינם מפשעם יאריך המקום קיום הארץ אף בהיות כן שרבים שריה כי לא ירעו ולא ישחיתו: (ג) ועשק דלים · דבר בהווה כי העשיר אין מניחו לגזול

מצודת ציון

(כו) ומחיר · ענין ערך הדבר ושויו כמו יקחו במחיר (דה"ב א): עתודים · עזים זכרים: כז) ודי · ענין ספוק הצורך: ללחמך · למאכלך: ללחם ביתך · כמו וללחם ביתך בוי"ו: כח (א) ככפיר · שם משמות

מָטָר סֹחֵף וְאֵין לָחֶם׃ ד עֹזְבֵי תוֹרָה יְהַלְלוּ רָשָׁע וְשֹׁמְרֵי
תוֹרָה יִתְגָּרוּ בָם׃ ה אַנְשֵׁי־רָע לֹא־יָבִינוּ מִשְׁפָּט וּמְבַקְשֵׁי
יְהוָה יָבִינוּ כֹל׃ ו טוֹב־רָשׁ הוֹלֵךְ בְּתֻמּוֹ מֵעִקֵּשׁ דְּרָכַיִם
וְהוּא עָשִׁיר׃ ז נוֹצֵר תּוֹרָה בֵּן מֵבִין וְרֹעֶה זוֹלְלִים יַכְלִים
אָבִיו׃ ח מַרְבֶּה הוֹנוֹ בְּנֶשֶׁךְ וּבְתַרְבִּית יתיר ב׳ לְחוֹנֵן דַּלִּים

רש״י

פירות : סחף · שוטף ובמשנה נשתטפה שדהו וכן (ירמיה מ״ו) נסחף אביריך נשטפו ומעדו ונפלו : (ה) אנשי רע לא יבינו משפט · אינם משימים לב לפורענות העתידה שיתבוננו בה וישובו מדרכם וינצלו : ומבקשי ה׳ יבינו כל · טובה ורעה משפט יושטיצ״א בלע״ז כך פירש ר׳ תנחומא על דור המבול : (ו) טוב רש · אף עני שבתורה : הולך בתומו · במעשים טובים : (ז) ורעה זוללים · מתחבר לזוללים והוא לשון רעים : (ח) מרבה

מצודת ציון

האריס : (ג) סחף · ענין שטיפה וגריפה כמו נסחף אביריך (ירמיה מו): (ד) יתגרו · מל׳ תגר ומריבה : (ז) ורעה · ענין חבור וריעות : זוללים · מרבים באכילה: (ח) הונו · מלשון הון ועושר : בנשך ותרבית · נשך בכסף ותרבית באוכל וכן נאמר את כספך וגו׳ בנשך ובמרבית וגו׳ אכלך (ויקרא כ״ה) : לחונן · מל׳

מצודת דוד

עשרו כי הזק הוא ממנו : מטר · הרי הוא כמטר שוטף בחזקה וגורף הזרעים ואין לחם אף כי דרך המטר להגדיל התבואה מ״מ לפעמים עוד יפסיד כן הרש הזה שחושב להרבות הונו בגזל ועוד יבוא לו חסרון : (ד) עזבי תורה · אלו שאחזו בתורה ועזבוה יהללו עוד את הרשע א״כ המה גרועים ממנו כי הרשע יודע בעצמו שלא טובים מעשיו אבל יעשה לתאבון אבל הם מהללים מעשיו וכמ״ש רז״ל שנה ופירש יותר מכולם : יתגרו בם · יעשו מריבה עם הרשעים אף אם רבים המה לא יחניפו אותם : (ה) לא יבינו משפט · אף בבוא עליהם משפט פורעניות לא יבינו שבגמול בא כי חושבים הכל למקרה : יבינו כל · כל דבר הבא מן השמים יבינו למה בא ועל מה בא ואינם תולים שום דבר במקרה : (ו) הולך בתומו · שאינו מרמה בפיו לאסוף הון והרי הוא בעניו : מעקש · ממי שמעקש דרכיו לרמות הבריות להרבות הון והרי הוא עשיר : (ז) נוצר · השומר את התורה יאמרו עליו שהוא בנו של איש מבין ובעבור הבינה הזהיר את בנו לשמור התורה א״כ מכבד את אביו במעשיו · אבל המחבר עצמו לזוללים לרדוף אחר התאוה ויעזוב בזה את התורה הנה בזה יכלים את אביו כי יאמרו הבריות אביו היה סכל ולא למדו מעולם דעת התורה : (ח) מרבה הונו · המרבה הונו בנשך ותרבית הנה לא לעצמו

יקבץ

יְקַבְּצֶנּוּ׃ ט מֵסִיר אָזְנוֹ מִשְּׁמֹעַ תּוֹרָה גַּם־תְּפִלָּתוֹ תּוֹעֵבָה׃
י מַשְׁגֶּה יְשָׁרִים בְּדֶרֶךְ רָע בִּשְׁחוּתוֹ הוּא־יִפּוֹל וּתְמִימִים
יִנְחֲלוּ־טוֹב׃ יא חָכָם בְּעֵינָיו אִישׁ עָשִׁיר וְדַל מֵבִין
יַחְקְרֶנּוּ׃ יב בַּעֲלֹץ צַדִּיקִים רַבָּה תִפְאָרֶת וּבְקוּם רְשָׁעִים
יְחֻפַּשׂ אָדָם׃ יג מְכַסֶּה פְשָׁעָיו לֹא יַצְלִיחַ וּמוֹדֶה וְעֹזֵב
יְרֻחָם׃ יד אַשְׁרֵי אָדָם מְפַחֵד תָּמִיד וּמַקְשֶׁה לִבּוֹ יִפּוֹל
בְּרָעָה׃ טו אֲרִי־נֹהֵם וְדֹב שׁוֹקֵק מוֹשֵׁל רָשָׁע עַל עַם־דָּל׃

רש"י

הונו בנשך ותרבית לחונן דלים · הרשות שומעין עליו שהוא מתעשר ונוטלין ממונו ובונין בו גשרים ומתקנין בו הדרכים וזהו חנינת דלים כך דרשו ר' תנחומא: (י) בשחותו · מלשון שחת: (יא) איש עשיר ודל מבין · כנגד רב ותלמיד הוא מדבר שהתלמיד חוקר ועל ידו הרב מתחכם: (יב) יחפש אדם · יתחפש בכל מיני עלילות: (יג) ומודה ועוזב · מודה פשעיו ועוזבם משוב בם עוד: (יד) מפחד תמיד · דואג מעונש ובכך מתרחק מעבירה: (טו) ארי נהם · הוא להם: ודב שוקק · נהימה לארי ושקיקה

מצודת דוד

יקבץ ההון כי המקום יקחנו ממנו ויתננו למי שחונן את הדלים: (ט) מסיר וגו' · על כי אינו מקשיב דברי תורה ולכן ישולם מדה במדה כי המקום ב"ה מתעב תפלתו ואינו מקשיבה ולא לרצון תהיה: (י) משגה · המכשיל את הישרים לשגות ללכת בדרך סכנה הנה המכשיל עצמו יפול בהסכנה ההיא אבל התמימי' המוליכים בדרך ישר גם הם ינחלו טוב: (יא) חכם · העשיר מחזיק עצמו לחכם אבל לא כן הוא כי אף הדל אם הוא מבין יחקור בדברי החכמה יותר ממנו כי אין העושר סבה אל החכמה: (יב) בעלץ · בעת ישמחו הצדיקים על כי גדלה הצלחתם וכל דבר נעשה על פיהם אז רבה תפארת המקום כי לא ישמע בו קול נוגש ומעשקות אבל בעת יקומו רשעים למשול בם אז יתחפש האדם כי הרשעים ההם יחפשום לעשוק הונם: (יג) מכסה · המכסה פשעיו לומר לא עשיתי מאומה רע: ומודה ועזב · שמודה שפשע ועוזב אותו ולא יפשע עוד ירוחם מה' ומעביר פשעיו: (יד) מפחד תמיד · מהדבר המפחיד ונשמר ממנו: ומקשה · המחזק לבו ולא יחת מדבר המפחיד ולא נשמר ממנו הנה הוא יפול ברעה ההיא: (טו) ארי · כמו שאגת הארי ודוב

מצודת ציון

חנינה ומתנה: (י) משגה · מל' שגגה: בשחותו · מלשון שחת ובור ורצה לומר תקלה וסכנה: (יב) בעלץ · ענין שמחה כמו תעלץ קריה (לעיל י"א): רבה · גדולה כמו על ארץ רבה (תהלים ק"י): יחפש · ענין בקור ודרישה: (יד) ומקשה · מלשון קשה וחזק: (טו) נהם שוקק · שאגת הארי נקרא

טז נָגִיד חֲסַר תְּבוּנוֹת וְרַב מַעֲשַׁקּוֹת שֹׂנֵאי יתיר י׳ בֶּצַע
יַאֲרִיךְ יָמִים׃ יז זעירא ד׳ אָדָם עָשֻׁק בְּדַם־נָפֶשׁ עַד־בּוֹר יָנוּס
אַל־יִתְמְכוּ־בוֹ׃ יח הוֹלֵךְ תָּמִים יִוָּשֵׁעַ וְנֶעְקַשׁ דְּרָכַיִם
יִפּוֹל בְּאֶחָת׃ יט עֹבֵד אַדְמָתוֹ יִשְׂבַּע־לָחֶם וּמְרַדֵּף רֵיקִים
יִשְׂבַּע־רִישׁ׃ כ אִישׁ אֱמוּנוֹת רַב־בְּרָכוֹת וְאָץ לְהַעֲשִׁיר
לֹא יִנָּקֶה׃ כא הַכֵּר־פָּנִים לֹא־טוֹב וְעַל־פַּת־לֶחֶם יִפְשַׁע־

רש"י

לדוב שהכניס לשון צעקה: (טז) חסר תבונות. מתוך שהוא חסר תבונה הוא רב מעשקות כי אינו נותן לב על חייו ומרבה לעשוק שהרי השונא בצע יאריך ימים: (יז) אדם עשק בדם נפש. (שיש עליו עושק דם) הוא המחטיא את חבירו ואבדה נפשו על ידו: עד בור ינוס. עד יום מותו ינוס לעזרה שיתכפר לו: אל יתמכו בו. משמים להספיק בידו לשוב שלא יהא הוא בגן עדן ותלמידו בגיהנם כך נדרש במסכת יומא: (יח) יפול באחת. ברעה אחת ואין תקומה למפלתו: (יט) ישבע ריש. עניות: (כ) איש אמונות. שנותן מעשרותיו באמונה שאין עד בדבר אלא הקב"ה רואה ומרבה לו ברכה: ואץ להעשיר. דוחק השעה להתעשר בשל עניים: (כא) יפשע

מצודת ציון

נהימה ושאגת הדוב שקיקה: (טז) נגיד. שר ומושל: מעשקות. מלשון עושק וגזל: בצע. עושק וגזל: (יז) עשק. גזל ונשחת בעון: יתמכו. ענין סעד: (יח) ונעקש. ענין עקום: (כ) ואץ. ענין מהירות כמו ולא אץ לבא (יהושע י): (כא) גבר. איש:

מצודת דוד

מפחיד את הבריות כן מפחיד ממשלת הרשע על עם דל כי דרכו להזיק תשושי הכח: (טז) נגיד. כאשר יהיה המושל חסר תבונה רבו מעשקות עם כי שונא הבצע מאריך ימים כי הכסיל לא יבין את זאת: (יז) אדם עשק. מי שנפשו עשוקה בעון שפיכת דמים הנה עד כי ימות ויקבר ינוס מפחד רודפים ולא ימצא מי יתמוך בידו כי מאד הרשיע לעשות: (יח) יושע. מן הצרות הרבות אשר סבבוהו: באחת. בבוא צרה אחת נופל בה בלי תקומה: (יט) עבד אדמתו. בחרישה ובזריעה: ומרדף. ההולך אחר דברים ריקים שאין בהם תועלת יתרבה בו העוני עד כי ישבע ממנו לגודל הרבוי והוא ענין מליצה: (כ) איש אמונות. המתעסק באמונה ולא ירמה את הבריות מעותד הוא לרב ברכות אבל הממהר להעשיר את עצמו ולא יחדל מלרמות לא יהיה נקי מהגמול הראוי: (כא) הכר. לא טוב לדיין להכיר פני האחד ולכבדו כי בזה יסתתמו טענות בעל דינו בחשבו שדעת הדיין קרובה אליו ויאמין לו ויזכהו בדין: ועל פת לחם. ר"ל היתכן שבעבור מתנה

גָּבֶר׃ כב נִבְהָל לַהוֹן אִישׁ רַע עָיִן וְלֹא־יֵדַע כִּי־חֶסֶר
יְבֹאֶנּוּ׃ כג מוֹכִיחַ אָדָם אַחֲרַי חֵן יִמְצָא מִמַּחֲלִיק
לָשׁוֹן׃ כד גּוֹזֵל ׀ אָבִיו וְאִמּוֹ וְאֹמֵר אֵין־פָּשַׁע חָבֵר הוּא
לְאִישׁ מַשְׁחִית׃ כה רְחַב־נֶפֶשׁ יְגָרֶה מָדוֹן וּבוֹטֵחַ עַל־יְהוָה
יְדֻשָּׁן׃ כו בּוֹטֵחַ בְּלִבּוֹ הוּא כְסִיל וְהוֹלֵךְ בְּחָכְמָה הוּא

ר ש " י

גבר · כשהוא פושע : (כב) נבהל להון · ממהר להרבות הון וגוזל תרומותיו ומעשרותיו : כי חסר יבואנו · חסרון יבא לו שהמארה משתלחת במעשה ידיו : (כג) מוכיח אדם · על עבירות שבידו ומפרישו מהם : אחרי חן · לאחר זמן חן ימצא בעיניו יותר ממחליק לשון מלינו בבראשית רבה כל מקום שנאמר אחרי אינו אלא מופלג אחר סמוך בתנחומא על אלה הדברים מוכיח אדם אחרי זה משה שהוכיח את ישראל אחר הקב"ה שנקרא כאן אדם שנאמר (יחזקאל ל"ד) אדם אתם ונאמר בו כי מצאת חן בעיני (שמות ל"ג) : ממחליק לשון · זה בלעם האומר לישראל דברים מתוקנים מה טובו אהליך יעקב (במדבר כ"ד) משה מכריז השמרו לכם פן יפתה ובלעם מכריז ומחניף עשו תאותכם ואינו מקפיד לא איש אל ויכזב (שם) באומות אבל בכם אומר ולא יעשה ושלמה צות על שניהם נאמנים פצעי אוהב ונעתרות נשיקות שונא (לעיל כ"ז) : (כד) גוזל אביו · הקב"ה : ואמו · כנסת ישראל המחטיא את הרבים שגוזל הקב"ה שמפריד ממנו בניו וגוזל מהם טובה : משחית · ירבעם : (כה) רחב נפש · להשיג כל תאותו :

מצודת דוד

מועטת שחושב הדיין לקבל ממי שמכיר לו פנים שיפשע בנפשו להוציא המשפט מעוקל : (כב) נבהל · שנהול להרבות הון בודאי הוא רע עין כי ירע עינו לתת צדקה מהונו ולא יתן לב לדעת שבעבור מניעת הצדקה יבוא חסרון בעשרו : (כג) מוכיח · המוכיח את מי ומפרישו מן העבירה הנה אחר שפירש מן העבירה ימצא המוכיח יותר חן ממי שדיבר עמו חלקלקות וייפה מעשיו בעיניו : (כד) אין פשע · כי הלא הכל שלי כמה אחרי מותם : חבר הוא · מ"מ הוא חבירו של האיש המשחית אנשים אחרים וגוזל רכושם כי סופו יסיה כמוהו לגזול משל אחרים : (כה) רחב נפש · המתאוה למלאות נפשו בכל דבר בשפע רב דרכו לחרחר ריב בעבור רוגז הלבב על כי יחסר לו בכל עת והוא דואג ועצב בעבור התאוה ובעבור שמריבה ומשמן בשרו ירזה · אבל הבוטח בה' שהוא יזמין לו די מחסורו ולא יוסיף עצב הרי הוא נעשה דשן ושמן : (כו) בוטח בלבו ·

מצודת ציון

(כה) יגרה · מלשון תגר ומריבה : ידשן · מלשון דשן ושמן וכן ירוין מדשן ביתך (תהלים לו) :

כמומך

יִמָּלֵט׃ כז נוֹתֵן לָרָשׁ אֵין מַחְסוֹר וּמַעְלִים עֵינָיו רַב־
מְאֵרוֹת׃ כח בְּקוּם רְשָׁעִים יִסָּתֵר אָדָם וּבְאָבְדָם יִרְבּוּ
צַדִּיקִים׃ כט א אִישׁ תּוֹכָחוֹת מַקְשֶׁה־עֹרֶף פֶּתַע
יִשָּׁבֵר וְאֵין מַרְפֵּא׃ ב בִּרְבוֹת צַדִּיקִים יִשְׂמַח הָעָם
וּבִמְשֹׁל רָשָׁע יֵאָנַח עָם׃ ג אִישׁ־אֹהֵב חָכְמָה יְשַׂמַּח
אָבִיו וְרֹעֶה זוֹנוֹת יְאַבֶּד־הוֹן׃ ד מֶלֶךְ בְּמִשְׁפָּט יַעֲמִיד
אָרֶץ וְאִישׁ תְּרוּמוֹת יֶהֶרְסֶנָּה׃ ה גֶּבֶר מַחֲלִיק עַל־רֵעֵהוּ

רש"י

יגרה מדון · מגרה עליו מדת הדין : (כז) נותן לרש · צדקה : (אין מחסור · להרבות לו צדקה שנא') וכן הרב שאינו מונע תורה מפי התלמיד : כט (א) מקשה ערף · מלשמוע : פתע ישבר · מהר ישבר : (ג) ורועה · נחבר לו זונות כמשמעו ורבותינו אמרו האומר שמועה זו נאה ושנה וזו אינה נאה לא שנאה וסיוע במקרא שאין זונות במקרא מלא אלא זה בלבד : (ד) יעמיד ארץ · אם שופט אמת הוא יעמיד ארץ : ואיש תרומות · איש גאות שאינו תם להיות מתון כדין ורבותינו אמרו אם הדיין דומה למלך שאינו צריך לקנות אוהבים וליקח שוחד הוא יעמיד ארץ ואם דומה לכהן השואל תרומות על הגרנות הוא יהרסנה : (ה) מחליק · מדבר חלקות:

מצודת ציון

(כז) ומעלים · מלשון העלמה : מארות · מל' ארור : כט (ב) ברבות · ענין גדולה כמו ורבי המלך (ירמיה מ"א) : יאנח · מל' אנחה : (ג) ורעה · מל' ריעות וחבור : (ד) תרומות ·

מצודת דוד

העומד בצרה ובוטח בתחבולות לבו הוא כסיל אבל ההולך בדרך חכמה לבטוח בה' הוא ימלט מן הצרה : (כז) אין מחסור · לא יוחסר עשרו בעבור פזור הצדקה אבל המעלים עיניו מן הרש ועושה עצמו כאלו לא יראהו לבלי תת לו הנה יבא בעבורו הרבה קללות ותרד לטמיון : (כח) בקום · בעת יקומו הרשעים למשול בעם אז יסתר כל אדם שאינו מהם כי יפחדו מהם ובעת יאבדו הרשעים אז ירבו הצדיקים כי יתאספו העירה ממקום מחבואם : כט (א) איש תוכחות · הצריך אל התוכחה ומקשה ערפו ולא יאבה לשמוע ישבר פתאום ואין מי ירפא לו : (ב) ברבות · בעת גדלו הצדיקים ומושלים בעם אז ישמחו כי בעבורם יהיו מושגחים מה' : (ג) ורעה · המחבר עצמו לזונות מאבד הון אביו בחנם לכן אתנן וילעג עוד את אביו : (ד) במשפט · בעבור המשפט אשר יעשה בין העם תתקיים המדינה כי יחדלו מעושק ידיהם כי הכל יביא במשפט · אבל כשהמלך הוא איש אוהב תרומות ר"ל כאשר יפרשו לו חלק מן העושק עוזב המשפט והוא מהרס את המדינה כי יתרבו העושקים : (ה) גבר מחליק ·

רֶ֗שֶׁת פּוֹרֵ֥שׂ עַל־פְּעָמָֽיו׃ ו בְּפֶ֤שַׁע אִ֣ישׁ רָ֣ע מוֹקֵ֑שׁ וְ֝צַדִּ֗יק
יָר֥וּן וְשָׂמֵֽחַ׃ ז יֹדֵ֣עַ צַ֭דִּיק דִּ֣ין דַּלִּ֑ים רָ֝שָׁ֗ע לֹא־יָבִ֥ין
דָּֽעַת׃ ח אַנְשֵׁ֣י לָ֭צוֹן יָפִ֣יחוּ קִרְיָ֑ה וַ֝חֲכָמִ֗ים יָשִׁ֥יבוּ אָֽף׃
ט אִֽישׁ־חָכָ֗ם נִ֭שְׁפָּט אֶת־אִ֣ישׁ אֱוִ֑יל וְרָגַ֥ז וְ֝שָׂחַ֗ק וְאֵ֣ין
נָֽחַת׃ י אַנְשֵׁ֣י דָ֭מִים יִשְׂנְאוּ־תָ֑ם וִ֝ישָׁרִ֗ים יְבַקְשׁ֥וּ נַפְשֽׁוֹ׃
יא כָּל־ר֭וּחוֹ יוֹצִ֣יא כְסִ֑יל וְ֝חָכָ֗ם בְּאָח֥וֹר יְשַׁבְּחֶֽנָּה׃ יב מֹ֭שֵׁל

רש"י

(ו) בפשע איש רע · יבא מוקש : וצדיק · שלא הלך בדרכיו ירון ושמח: (ז) דין דלים · יסורי דלים ומה הם צריכים ונותן להם לב : (ח) יפיחו · ילהיבו כלהבת אש הנפוחה ברוח : (ט) איש חכם נשפט · מתווכח עם האויל : ואין נחת · בין מראה לו פנים זועפות בין שמראהו פנים שוחקות אין נחת לא בזו ולא בזו אינו מוצא קורת רוח מצינו באמציה שהראה לו הקב"ה פנים שוחקות ומסר בידו אדום ובשובו מהכותם ויבא את אלהיהם וגו' ולפניהם ישתחוה (ד"ה ב' כ"ה) · לאחז הראה הקב"ה פנים זועפות ומסרו ביד מלכי ארם (שם כ"ח) ויזבח לאלהי דרמשק וגו' מעזרים אותם: (י) יבקשו נפשו · ל' חבה ונראה שכן הוא כמה שאמר דוד לאביתר (שמואל א' כ"ב) אשר יבקש את נפשי יבקש את נפשך מי שיגמול לי חסד יגמול לך ואין הפותרים מודים לי : (יא) באחור ישבחנה · כשיוצא הכסיל

מצודת דוד

מי שמחליק את הדרך למען ימעדו בה רגלי רעהו ויפול לארץ הנה בזה פורש רשת על פעמי עצמו ר"ל הוא עצמו יוכשל בהרעה אשר חשב על הזולת: (ו) בפשע · בעבור פשע איש רע יביא לו מוקש אבל הצדיק שלא הלך בדרכיו ירון ויהיה שמח כי לא עליו יהיה המוקש : (ז) דין דלים · יסורי הדלים ודוחק עניים : לא יבין · לא יתן לב להבין ולדעת מחסורם : (ח) יפיחו · ילהיבו העיר כלהבת אש המתלקחת כמו הרוח המפיח באש להעלות השלהבת כי דרכם לחרחר ריב בין אנשים : ישיבו אף · דרכם לתווך השלום ולהשיב אף האיש מאחיו : (ט) איש חכם · כאשר החכם יבוא במשפט עם איש אויל הנה מאד יקשה להחכם כי בין כעס עליו בין שחק עמו לא מצא נחת כי בעת כעס אז גם האויל בכעס ובעת שחוק גבה לבו בעבור זה וכאלו הזהיר להתרחק מן האויל : (י) אנשי דמים · שופכי דמים : יבקשו נפשו · דורשים נפש התם

מצודת ציון

ענין הפרשה כמו ויקחו לי תרומה (שמות כ"ה) : (ה) פעמיו · רגליו כמו פעמיו ירחץ בדם הרשע (תהלים נ"ח) : (ו) דין · משפט יסורים : (ח) יפיחו · ענין נשיבה כמו נופח באש (ישעיה נ"ד) : קריה · עיר : (יא) רוחו · ענינו כעס וכן הניחו

מַקְשִׁיב עַל־דְּבַר־שָׁקֶר כָּל־מְשָׁרְתָיו רְשָׁעִים׃ יג רָשׁ
וְאִישׁ תְּכָכִים נִפְגָּשׁוּ מֵאִיר עֵינֵי שְׁנֵיהֶם יְהוָה׃ יד מֶלֶךְ
שׁוֹפֵט בֶּאֱמֶת דַּלִּים כִּסְאוֹ לָעַד יִכּוֹן׃ טו שֵׁבֶט וְתוֹכַחַת
יִתֵּן חָכְמָה וְנַעַר מְשֻׁלָּח מֵבִישׁ אִמּוֹ׃ טז בִּרְבוֹת רְשָׁעִים
יִרְבֶּה־פָּשַׁע וְצַדִּיקִים בְּמַפַּלְתָּם יִרְאוּ׃ יז יַסֵּר בִּנְךָ

רש"י

כל רוחו בא החכם וישפילנו במענה לשונו ודומה לו משבית שאון ימים (תהלים ס"ה) בשוא גליו אתה תשבחם (שם פ"ט): (יג) ואיש תככים · איש מזמות בעל תורה ורבותינו פירשו (תמורה ט"ז ויקרא רבה פ' ל"ד) תלמיד שאמר לרב השני פרק א' ומלמדו: (טו) ונער משלח · ששלחו אביו ללכת בדרכי לבו סופו: מביש אמו · ישמעאל על שהיה רשע גרם

מצודת ציון

את רוחי (זכריה ו): ישבחנה · ענין השפלה והשקטה כמו משבית שאון ימים (תהלים ס"ה): (יג) תככים · מל' הכאה ושבירה: נפגשו · ענין פגיעה: (טו) משלח · נעזב על רצון עצמו כמו קן משולח (ישעיה ט"ז)·: (טז) ברבות · ענין גדולה:

מצודת דוד

להטיב עמה: (יא) כל רוחו · דרך הכסיל בעת יכעס הוא מוציא מן השפה ולחוץ כל כעסו בקול שאון והחכם יבוא באחרונה וישקיט כעסו וישפילנו במענה לשון חכמה ובמתק שפתי דעת: (יב) משל · כאשר המושל מקשיב דבר שקר ומקבל לה"ר אז כל משרתיו מתהפכים לרשעים כי למען ימצאו חן בעיניו מספרים לו לה"ר וחוטאים לנפשותם: (יג) רש וגו' · ר"ל בין הרש מעודו בין הנולד בעושר ואח"ז הוכה ונשבר בחלי העוני לא במקרה בא כי מה' יצא הדבר בגזרה היורדת מן השמים ופגשה בהם והם נפגשו מן הגזרה וכן מאיר וגו' ר"ל וכן כאשר יעשיר העני או הנולד בעושר והוכה בחלי העוני כאשר יחזור לקדמותו לא במקרה יבוא כי ה' הוא המאיר עיני שניהם מחשכת העוני כי הרעה והטובה הכל בגזרה ולא במקרה: (יד) באמת · ולא ישא פני בעל דינו ועם הוא עשיר: (טו) שבט ותוכחת · שבט מוסר והתוכחת כל אחד מהם יתן חכמה בלב הפתאים אבל הנער המשולח ללכת בדרכי לבו וימנעו ממנו שבט ותוכחת ישאר סכל ובזה הכל מביישים אמו לומר שהיא מנעה המוסר ממנו כי כן דרך הנשים לגעגע על בניהן א"כ הוא גורם לבייש את אמו כי לא נמצא בו חכמה: (טז) ברבות · בעת גדלו הרשעים ומושלים בעם יתרבה הפשע כי תאותם על הפשע והצדיקים שלא אחזו בפשע

וִֽינִיחֶךָ וְיִתֵּן מַעֲדַנִּים לְנַפְשֶׁךָ׃ יח בְּאֵין חָזוֹן יִפָּרַע עָם
וְשֹׁמֵר תּוֹרָה אַשְׁרֵהוּ׃ יט בִּדְבָרִים לֹא־יִוָּסֶר עָבֶד כִּֽי־יָבִין
וְאֵין מַעֲנֶה׃ כ חָזִיתָ אִישׁ אָץ בִּדְבָרָיו תִּקְוָה לִכְסִיל
מִמֶּנּוּ׃ כא מְפַנֵּק מִנֹּעַר עַבְדּוֹ וְאַחֲרִיתוֹ יִהְיֶה מָנוֹן׃
כב אִֽישׁ־אַף יְגָרֶה מָדוֹן וּבַעַל חֵמָה רַב־פָּשַׁע׃ כג גַּאֲוַת

רש"י

נשרה שאמרה לאברהם גרש האמה וגו' (בראשית כ"א): (יח) באין חזון יפרע עם · כשגורמין ישראל שהנבואה מסתלקת מהם על ידי שהם מלעיבים בנביאים יפרעו הם פרצות ויוצאים לתרבות רעה: (יט) כי יבין ואין מענה · כיון שרואהו שמוכיחו שותק והוא חוזר ומקלקל לכך צריך ליסרו במכות ועונשין ולא דבר על עבד ממש אלא על כל הממרים דברי השופטים: (כ) אץ בדבריו · ממהר ונבהל להשיב: תקוה לכסיל ממנו · יש לכסיל תקוה יותר ממנו: (כא) מפנק מנוער עבדו · יצר הרע: מנון · שליט וכן לפני שמש ינון שמו (תהלים ע"ב) וכן כל נין שבמקרא שהנין קם תחת אביו לשלוט בנכסיו: (כב) איש אף יגרה מדון · כשמשמע מדון מדת הדין:

מצודת דוד

בפשע יראו במפלתם וישמחו על אשר לא נמשכו אחריהם: (יז) ויניחך · יתן לך מנוחה ולא תרגז בעבורו ועוד יתן מעדנים לנפשך ר"ל תשמח עוד במעשיו: (יח) באין חזון · כאין נבואה יבוטל העם מקנין המוסר · אבל השומר עסק התורה אשרי לו כי המאור שבה מחזירו למוטב: (יט) בדברים · ר"ל בדברים לבד זולת השבט לא יקבל מוסר כי אעפ"י שיבין דברי המוסר אין מענה בפיו לומר אשוב דרכי: (כ) חזית · אם ראית איש הממהר בעניניו דע אשר יש להכסיל תקוה להצליח בעניניו יותר ממנו אם יעשה בישוב הדעת: (כא) מפנק · המענג את עבדו מנערותו עודו לא נטה שכמו לסבול עול עבדות הנה באחרית ימיו יהיה הוא שר ושליט על האדון כי יגבה לבו ויחדל מן המלאכה והוא מוטל על האדון לתת לו די מחסורו: (כב) איש אף · הכעסן דרכו לעורר ריב עם הבריות: רב פשע · כי בעת הכעס

מצודת ציון

(יז) מעדנים · דברים חמודים כמו מעדני מלך (בראשית מ"ט): (יח) יפרע · ענין השבתה ובטול כמו ותפרעו כל עצתי (לעיל א): (יט) מענה · מלשון עניה ותשובה: (כ) אץ · ענין מהירות כמו ולא אץ לבא (יהושע י): (כא) מפנק · ענין עונג ועדון כי מעדני מלך (בראשית מ"ט) ת"א תפנוקי מלכין: מנון · שר ושליט כמו לפני שמש ינון שמו (תהלים ע"ב): (כב) יגרה · ענינו

אָדָם תַּשְׁפִּילֶנּוּ וּשְׁפַל־רוּחַ יִתְמֹךְ כָּבוֹד׃ כד חוֹלֵק עִם־
גַּנָּב שׂוֹנֵא נַפְשׁוֹ אָלָה יִשְׁמַע וְלֹא יַגִּיד׃ כה חֶרְדַּת אָדָם
יִתֵּן מוֹקֵשׁ וּבוֹטֵחַ בַּיהוָה יְשֻׂגָּב׃ כו רַבִּים מְבַקְשִׁים
פְּנֵי־מוֹשֵׁל וּמֵיְהוָה מִשְׁפַּט־אִישׁ׃ כז תּוֹעֲבַת צַדִּיקִים
אִישׁ עָוֶל וְתוֹעֲבַת רָשָׁע יְשַׁר־דָּרֶךְ׃ ל א דִּבְרֵי ׀ אָגוּר בִּן־

הב' בחירק

רש"י

(כג) יתמך כבוד · יקרב אל הכבוד ותומך בו תמיד: (כד) אלה ישמע · שמשביעין אותו אם ראית פלוני שגנב לי כך וכך ומתוך שהוא חולק עמו אינו מגיד: (כה) חרדת אדם יתן מוקש · מסורס הוא מוקש עבירה יתן חרדה לאדם ד"א כמשמעו מתוך שאדם צר עין וחרד אם יעשה צדקה יצטרך אל הבריות חרדה זו תתן לו מוקש והראשון נוח לי: (כו) פני מושל · לדון לפניו: ומה' משפט איש · אם יזכה או אם יתחייב ובמלכי העובדי כוכבים דבר הכתוב: (כז) ישר דרך · אדם שהוא ישר בדרכיו: ל (א) אגור בן יקה · דברי שלמה שאגר את הבינה והקיאה כך פירשוהו חכמים: המשא · נבואה זו אמר על כן: נאם הגבר לאיתיאל · אמר

מצודת ציון

התחלת המריבה: (כד) אלה · שבועה כמו ושמעה קול אלה (ויקרא ה): (כו) משפט · ענינו דבר הראוי וכן על העמוד כמשפט (מלכים ב' א): ל (א) אגור · ענין אסיפה כמו אוגר בקיץ (לעיל י): בן · מל' בינה:

מצודת דוד

לא יבחין בתקון מעשיו · וכמ"ש רז"ל הכועס אפילו שכינה אינה חשובה נגדו: (כג) תשפילנו · הגאוה עצמה תהיה סבה להשפיל אותו: יתמך · שוען הוא את הכבוד שלא תפול ממנו: (כד) אלה ישמע · ר"ל לזאת שונא נפשו כי הלא ישמע שמשביעין שיבואו היודעים ויעידו על הגניבה ועל כי חלק עמו לא יגיד וישא עונו ומאבד נפשו: (כה) חרדת אדם · החרדה שהאדם חורד בבוא עליו מקרה רע הוא יוסיף לו עוד מוקש על כי לבו בל עמו קרוב היא להיות נכשל בדבר קל · אבל הבוטח בה' ולא יחרד ביותר הנה יתחזק אף מהמקרה אשר הדביקתהו מאז: (כו) מבקשים · ישאלו ויבקשו ממנו ליתן להם שררה מה כאלו הדבר מסור בידו אבל לא כן הוא כי מה' כל משפט איש כמ"ש רז"ל אפי' ריש גרגותא מן שמיא מנו ליה: (כז) תועבת · כמו שאיש עול הוא מתועב לצדיקים כן איש ישר דרך הוא מתועב לרשע: ל (א) דברי אגור [בן וגו' · רצה לומר אלה הם דברי שלמה אשר אגר ואסף את הבינה ובעבור מרבית הבינה הקיא את הנבואה כי נטלה ממנו: נאם הגבר · רצה לומר על כי דברי הגבר הוא שלמה היה לו לומר בעבור אשי אל וחוזר ומפרש לומר שאמר בעבור

אשי

יָקֶה הַמַּשָּׂא נְאֻם הַגֶּבֶר לְאִיתִיאֵל לְאִיתִיאֵל וְאֻכָל׃
ב כִּי בַעַר אָנֹכִי מֵאִישׁ וְלֹא־בִינַת אָדָם לִי׃ ג וְלֹא־
לָמַדְתִּי חָכְמָה וְדַעַת קְדֹשִׁים אֵדָע׃ ד מִי עָלָה־שָׁמַיִם
וַיֵּרַד מִי אָסַף־רוּחַ בְּחָפְנָיו מִי צָרַר־מַיִם בַּשִּׂמְלָה

רש"י

הגבר זה שלמה המשא הזה על עצמו בשביל איתיאל על שסמך על חכמתו להרבות זהב וסוסים ונשים שהוזהר מלהרבות וכן אמר איתיאל ואוכל ארבה נשים ולא יסירו את לבבי ארבה זהב ולא אסור ארבה סוסים ולא אשיב את העם מצרימה: לאיתיאל ואוכל. בשביל שאמר אתי אל ואוכל לעשות ולא אכשל. לאיתיאל על איתיאל כמו ואמר פרעה לבני ישראל (שמות י"ד) על בני ישראל: (ב) כי בער אנכי. על שסמכתי על חכמתי בדבר שהקב"ה דאג שמא יבא לידי עבירה: (ג) ולא למדתי חכמה. ולא דעת קדושים. ידעתי שנגרעתי או הוספתי על דברי משה: (ד) מי עלה שמים. כמשה:

מצודת דוד

אתי אל ואוכל. ר"ל ה' עמדי והוא נתן לי חכמה מפיו ולזה אוכל לעשות מה שלבי חפץ להרבות נשים וכסף וזהב כי עכ"ז לא יסור לבבי מה' כי אין חכם כמותי צריך גדר ושמור א"כ על כי סמך על אסיפת רב הבינה אמר ארבה נשים וגו' ולא אסיר וגו' ולבסוף נאמר בו נשיו הטו את לבבו (מ"א י"א) ואח"ז נאמר ויתאנף וגו' כי נטה לבבו וגו' הנראה אליו פעמים. וכאומר מה שנראה אליו פעמים כבר נראה אבל מעתה לא הוסיף להראות לו עוד בעון כי נטה לבבו מה' א"כ מרבית אסיפת הבינה היתה סבה לסילוק הנבואה: (ב) כי בער אנכי. ר"ל ואלה דבריו שאמר עתה רואה אנכי שאני נבער מדעת איש ואין לי בינת אדם כי הנה דבר ה' מאסתי ותכמתי מה לי: (ג) ולא למדתי. הריני כאלו לא למדתי חכמה: ודעת. ולא האמור בתחלת המקרא משמשת בשתים כאלו אמר ולא דעת קדושים אדע ר"ל לא הבנתי דעת אמרי קודש כמה שאמר הכתוב ולא ירבה לו נשים ולא יסור וגו' (דברים י"ז) כי אין הכונה לומר כשירבה שמא יסור כאלו היה הדבר תלוי ומסופק אלא הכוונה הוא לומר שבודאי יסור ואין חכמה נגד תורת משה: (ד) מי עלה. מי עוד עלה

מצודת ציון

יקה. מלשון הקאה: המשא. הנבואה: נאם. ענין אמירה: לאיתיאל. המלה הזאת מורכבת משתי תיבות אתי אל והלמ"ד היא כמו בעבור וכן פתח פיך לאלם (לקמן לא): ואכל. מל' יכולת: (ב) בער. סכל מבלי דעת כבהמה והוא מלשון אנחנו ובעירנו (במדבר כ'): (ד) וירד. מל' ירידה או הוא ענין ממשלה ושלטנות כמו וירד מים עד ים (תהלים ע"ב): בחפניו. ענינו מלא כפות הידים כמו ומלא חפניו קטורת (ויקרא ט"ז): **צרר**. ענין

מִי הֵקִים כָּל־אַפְסֵי־אָרֶץ מַה־שְּׁמוֹ וּמַה־שֶּׁם־בְּנוֹ כִּי
תֵדָע׃ ה כָּל־אִמְרַת אֱלוֹהַּ צְרוּפָה מָגֵן הוּא לַחֹסִים בּוֹ׃
ו אַל־תּוֹסְףְּ עַל־דְּבָרָיו פֶּן־יוֹכִיחַ בְּךָ וְנִכְזָבְתָּ׃ ז שְׁתַּיִם

ר ש " י

מי אסף רוח · פיח הכבשן: מי צרר מים · קפאו תהומות (שמות ט"ו) נצבו כמו נד (שם) בתפלתו של משה: מי הקים · את המשכן שבהקמתו נתבססו כל אפסי ארץ כך נדרש בפסיקתא: מה שמו ומה שם בנו · אם תאמר כבר היה דוגמתו אמור מה שם בנו איזו משפחה יצאה ממנו ונדע מי הוא: כי תדע · אם תדע מי הוא ואיך לא יראת לעבור על דבריו: (ה) אמרת אלוה צרופה · מזוקקת ולא כתב דבר שלא לצורך והיה לו ליזהר: (ו) פן יוכיח בך ונכזבת · יוכיח על פניך שעל ידי תוספתך אתה בא לידי עבירה וכ"ש אם תגרע: (ז) שתים שאלתי מאתך · עכשיו מדבר

מצודת ציון

קשירה כמו צרור כספו (בראשית מב): בשמלה · בסדין: אפסי · קצות: ומה · הוי"ו הוא במקום או: (ה) צרופה · זקוק מסיג כמו לשוא צרף צרוף (ירמיה ו): (ו) יוכיח · ענין ברור דברים כמו לכו נא ונוכחה (ישעיה א): בך · רצה לומר בדבריך:

מצודת דוד

השמים כמו שעלה משה השמים וירד בשלום או ר"ל שעלה לקחת התורה מיד המלאכים: מי אסף · כאשר זרק משה פיח הכבשן נתפזר על כל הארץ כאלו אסף הרוח בחפניו לפזרם על ידו ואמר מי אסף עוד כמוהו: צרר · כשנבקע הים עמדו המים היורדים ולא הלכו בדרכם כאלו צרר אותם בשמלה ומי צרר עוד כמוהו: מי הקים · כי עד לא ניתנה התורה היתה הארץ מתמוטטת לפול וכאשר קבל משה את התורה הקים קצות הארץ לעמוד על עמדם ומי הקים עוד את הארץ כמוהו: מה שמו · הוא ענין מליצה כאומר לזולת אם היה מי כמוהו אמור נא מה שמו או אם שכחת שמו אמור שם בנו אם תדע שהיה מי מאז דוגמתו ור"ל ואחר שלא היה מעולם מי יערוך אליו איך מלאו לבו לנטות מדבריו ע"י אומדן הדעת והאומר כמתרעם על עצמו ותוהא על הראשונות ומלמד דעת לכל יאחז מי דרכו להשען על חכמתו: (ה) כל אמרת · עתה רואה אני אשר כל אמרת אלוה היא צרופה ומזוקקת מבלי סיג ומכשול והוא למגן ולמחסה להציל מן מכשול בטעות את החוסים בו ולא החוסים בחכמתם כמוני כי אם לא חסיתי במשען חכמתי לומר ארבה ולא אסור לא הייתי נכשל בעבירה כי לו אם הכוונה היא שהדבר תלוי ומסופק מ"מ אין להשען בחכמה ולסור ממנה: (ו) אל תוסף · הואיל ואמרתו צרופה מבלי סיג ומכשול טעות לזה אל תוסיף מה עליהם פן כשיבורר בדברך ימצאהו כזב ומוטעה ואיך א"כ תחובר לאמרת אלוה הצרופה: (ז) שתים ·

עתה

שְׁאַלְתִּי מֵאִתָּךְ אַל־תִּמְנַע מִמֶּנִּי בְּטֶרֶם אָמוּת׃ ח שָׁוְא ׀
וּדְבַר־כָּזָב הַרְחֵק מִמֶּנִּי רֵאשׁ וָעֹשֶׁר אַל־תִּתֶּן־לִי הַטְרִיפֵנִי ׀
לֶחֶם חֻקִּי׃ ט פֶּן־אֶשְׂבַּע ׀ וְכִחַשְׁתִּי וְאָמַרְתִּי מִי יְהוָה וּפֶן־
אִוָּרֵשׁ וְגָנַבְתִּי וְתָפַשְׂתִּי שֵׁם אֱלֹהָי׃ י אַל־תַּלְשֵׁן עֶבֶד
אֶל־אֲדֹנָו אדניו קרי פֶּן־יְקַלֶּלְךָ וְאָשָׁמְתָּ׃ יא דּוֹר אָבִיו
יְקַלֵּל וְאֶת־אִמּוֹ לֹא יְבָרֵךְ׃ יב דּוֹר טָהוֹר בְּעֵינָיו וּמִצֹּאָתוֹ

רש"י

לפני הקב"ה : (ח) ראש · דלות : הטריפני · ל' מזון וכן טרף נתן ליראיו (תהלים קי"א) : (ט) פן אשבע · מתוך עושר : וכחשתי · בהקב"ה מרוב גאוה ומהו ההכחשה ואמרתי מי ה' כלומר אין אלהים : ותפשתי שם אלהי · להרגיל להשבע בו לשקר : (י) אל תלשן עבד · אל תמסור דין על אדם לעשוק עליו להקב"ה ואפילו הוא רשע אשר אביו יקלל וכל התועבות האמורות כאן בו וראיה לדבר מהושע בן בארי כדאיתא בפסחים בפרק האשה שהלשין את ישראל ואמר החליפם באומה אחרת אמר לו הקב"ה קח לך אשה

מצודת דוד

עתה ידבר מול המקום ואמר שני דברים אני שואל ממך ואל תמנעם ממני בטרם אמות ר"ל כל ימי חיי לא יהיו מנועים ממני: (ח) שוא ודבר כזב · היא היא וכפל הדבר במלות נרדפים כמו אדמת עפר (דניאל י"ב): הרחק · ר"ל תן בלבי לדבר אמת ולמאס בשקר: הטריפני · פרנסני מאכל קצוב די הסיפוק להחיות הנפש ולא יותר: (ט) פן אשבע · ר"ל כי כשיהיה לי עושר רב פן אשבע ביותר ואתגאה ואכחש בה' לומר מי ה' כלומר אין אלהים : ופן אורש · ואם אהיה עני פן כשאהיה רש ביותר אגנוב הון למלאות נפשי כשתאוה ואתפוש בפי להזכיר את שם ה' להשבע בו על שקר : (י) אל תלשן · אל תדבר לה"ר על העבד לפני אדוניו ודבר בהווה כי דרך לה"ר לאמרו לפני מי שהנאמר עליו מוכנע לו ויורא מפניו : יקללך · פן העבד יקללך ותהיה לשממה (ואם אף כי לא יקללו חנם יענש מ"מ ממהרין ליפרע ע"י הצועק ומקלל) : (יא) דור וגו' · מוסב למעלה לומר אפי' הדור פרוץ אשר יקלל אביו וגו' ופן תחשוב להלשין ביניהם למען יהיה חרב איש ברעהו ויאבדו בעונם עכ"ז אזהיר לך אל תלשן : לא יברך · לא יזכירה בלשון ברכה אלא בלשון קללה : (יב) דור

מצודת ציון

ונכזבת · מל' כזב : (ח) ראש · עניות : הטריפני · ענין מזון כמו טרף נתן ליראיו (תהלים קי"א) והוא מושאל מל' מזון החיה הבא ע"י טרף: חקי · הקצוב לי וכמו ואכלו את חוקם (בראשית מז) : (ט) ותפשתי · ענין אחיזה ; (י) תלשן · מלשון מלשינות ולה"ר: ואשמת · מל' שממה כמו עדרי הצאן נאשמו (יואל א): (יב) ומצאתו ·

לֹא רֻחָץ: יג דּוֹר מָה־רָמוּ עֵינָיו וְעַפְעַפָּיו יִנָּשֵׂאוּ:
יד דּוֹר ׀ חֲרָבוֹת שִׁנָּיו וּמַאֲכָלוֹת מְתַלְּעֹתָיו לֶאֱכֹל עֲנִיִּים
מֵאֶרֶץ וְאֶבְיוֹנִים מֵאָדָם: טו לַעֲלוּקָה ׀ שְׁתֵּי בָנוֹת
הַב ב' זעירא הַב שָׁלוֹשׁ הֵנָּה לֹא תִשְׂבַּעְנָה אַרְבַּע לֹא־

רש"י

זנונים (הושע א'): (יג) דור מה רמו עיניו · זה גסות הרוח: (יד) דור חרבות שניו · החיצונות: ומאכלות · סכינים: מתלעותיו · שניו הפנימיות: (טו) לעלוקה · מנחם פתר לעלוקה כמשמעו למדנו שהוא ערבי והפותרים אומרים שהוא לשון שאול ומורד וכן במדרש תהלים למדנו כן שפותר שתי בנות גן עדן וגיהנם זו אומרת תנו לי צדיקים וזו אומרת תנו לי רשעים:

מצודת ציון

מל' צואה וטנוף: (יג) רמו · גבהו: ועפעפיו · אישון העין: (יד) חרבות · מל' חרב: ומאכלות · סכינים כמו ויקח את המאכלת (בראשית כב): מתלעתיו · הם השנים הפנימים וכן מתלעות עול (איוב כ"ט): (טו) לעלוקה · היא תולעת הגדלה בנהרות המוצצת דם עד כי נתמלא כל גופה ובדרז"ל סכנת עלוקה (ע"ז י"ב): הב · תן כמו הבה לי בנים (בראשית ל): הנה · הוא כמו המה

מצודת דוד

טהור · אף אם הדור ההוא מחזיק עצמו לטהור ונקי מעון ועי"ז לא נרחץ מטנוף המעשים כי המחזיק עצמו לחוטא מהרהר פעם בתשובה ולא כן המחזיק עצמו לטהור: (יג) דור מה רמו · אף אם הדור ההוא מה מאד רמו עיניו וגו' ר"ל המה גבהי הרוח: (יד) דור חרבות · אף אם הדור ההוא שניו דומים לחרבות ומתלעותיו למאכלות לאכול בהם את העניים לכלותם מן הארץ ולהשחית את האביונים מבני אדם ר"ל אוכלים בכל פה ומשחיתים אביונים עד כי לא יחשבו מן בני אדם וגדלה א"כ רעתם עד מאד ואף אם כל אלה בהם עם כל זה אל תלשן ביניהם: (טו) לעלוקה · דימה בור הקבר לעלוקה כי מוצצת ושואפת כל הבריות אליה כדרך העלוקה המוצצת את הדם: שתי בנות · הם גן עדן וגיהנם הגן עדן אומרת תן לי צדיקים והגיהנם אומרת תן לי רשעים · והוא ענין מליצה כאלו יאמר אל יחשוב הצדיק כי יצר לו המקום בג"ע ואל יחשוב הרשע אשר הגיהנם כבר נתמלא מפה אל פה ולא ימצא לו מקום כי לא כן הוא · כי כל אחת מתאוה עוד על אנשים כי הנה רחבות ידים וכ"א יבוא אל מקומו: שלש הנה · ר"ל עם כי שלש הנה המשפטים הנראים אשר לא תשבענה מלשפוט שפוט ולא יקולו במשפט עכ"ז יש עוד אחריהם הרביעית אשר תקח עוד משפט ומרבית מיני היסורין הנה לא יאמרו די לנו לעשות המשפט כי לא ירפו ידיהם ממנה:

אש

אָמְרוּ הוֹן׃ טז שְׁאוֹל וְעֹצֶר רָחַם אֶרֶץ לֹא־שָׂבְעָה
מַּיִם וְאֵשׁ לֹא־אָמְרָה הוֹן׃ יז עַיִן ׀ תִּלְעַג לְאָב וְתָבוּז
לִיקְּהַת־אֵם יִקְּרוּהָ עֹרְבֵי־נַחַל וְיֹאכְלוּהָ בְנֵי־נָשֶׁר׃
יח שְׁלֹשָׁה הֵמָּה נִפְלְאוּ מִמֶּנִּי וְאַרְבָּע° וארבעה קרי לֹא
יְדַעְתִּים׃ יט דֶּרֶךְ הַנֶּשֶׁר ׀ בַּשָּׁמַיִם דֶּרֶךְ נָחָשׁ עֲלֵי־צוּר

רש"י

ארבע לא אמרו הון · הרבה יש לנו: (טז) ועוצר רחם · תשמיש. (יז) ליקהת אם · לקמטים הנקבצים ונקהים בפני אמו מל' יקהת עמים (בראשית מ"ט) קבוצת עמים והיו"ד יסוד כמו יפעת ויעלת חן: יקרוה · לשון תנקר בנקרת הצור (שמות ל"ג) פירוי"ר בלע"ז יבא העורב שהוא אכזרי על בניו ויקרם ולא יאכלנה ולא יהנה בה ויבא נשר שהוא רחמני על בניו ויאכלנה ויהנה בה העורב אכזרי הוא כמו שנאמר (תהלים קמ"ז) לבני עורב אשר יקראו והנשר רחמני שנאמר ישאהו על אברתו (דברים ל"ב): (יח) נפלאו ממני · נכסו משתלפו מעיני ואיני יודע להיכן הלכו שממהרין

מצודת דוד

(טז) שאול · הוא הקבר אשר לא תשבע מפגרים מתים אשר ימותו בחורים או נשואיהם לעיניהם: ועוצר רחם · כמה נמצא אשר נעצרה רחם האשה ולא תוליד בנים והמה הולכים ערירים: ארץ · רבות פעמים ירד הגשם בשיעור מועט ואין די בו להשביע לצמחת הארץ ובני אדם כלים ברעב והנה שלשה המשפטים ההנה מתמידות: ואש · ר"ל אחר מות האדם נפשו הוא במיני אש הגיהנם והיא שורפת והולכת כי לא תכבה ולא תאמר די: (יז) עין תלעג · העין המלעגת ברמיזתה על מוסר האב ומבזה לקבוצי תוכחות האם וסדרי אמריה כי דרך נשים לה: יקרוה · גמול ענשו הוא שהעורבים המצויים אצל הנחל המה ינקרו העין · יבוא העורב האכזרי שנאמר לבני עורב אשר יקראו (תהלים קמ"ז) ויפרש במי שהראה אכזריות להלעיג על האב והאם · אולם המה לא יאכלו את העין כי אכזרים המה ולא יהנו מן האכזר: ויאכלוה · בני הנשר הרחמנים שנאמר כנשר יעיר קנו וגו' (דברים ל"ב) הם יאכלו את העין ויהנו מן האכזר: (יח) שלשה המה · ר"ל כמו שאלה השלשה המה נפלאו ונעלמו ממני לבלי דעת דרך מהלכם אחר שהלכו כן דבר הרביעי לא ידעתי אותו להכיר הדבר אחר שנעשה: (יט) דרך הנשר · שדרך

מצודת ציון

לזכרים: הון · ענין די והרבה וכן יאמר על רבוי הממון: (טו) ועצר רחם · מניעת ההריון וכן כי עצור עצר ה' בעד כל רחם (בראשית כ): (יז) ליקהת · ענין קבוץ ואסיפה כמו ולו יקהת עמים (שם מ"ט): יקרוה · ענין נקיבה כמו וינקרו את עיניו (שופטים ט"ז): (יח) נפלאו · ענין העלמה כמו כי יפלא ממך

דֶּרֶךְ־אֳנִיָּה בְלֶב־יָם וְדֶרֶךְ גֶּבֶר בְּעַלְמָה׃ כ כֵּן ׀ דֶּרֶךְ
אִשָּׁה מְנָאָפֶת אָכְלָה וּמָחֲתָה פִיהָ וְאָמְרָה לֹא־פָעַלְתִּי
אָוֶן׃ כא תַּחַת שָׁלוֹשׁ רָגְזָה אֶרֶץ וְתַחַת אַרְבַּע לֹא־
תוּכַל שְׂאֵת׃ כב תַּחַת עֶבֶד כִּי יִמְלוֹךְ וְנָבָל כִּי יִשְׂבַּע־
לָחֶם׃ כג תַּחַת שְׂנוּאָה כִּי תִבָּעֵל וְשִׁפְחָה כִּי־תִירַשׁ

רש"י

להסתר מן העין: (כ) ומחתה· כופה פיה של מטה כדכתיב כאשר ימחה את הצלחת מחה והפך על פניה (מ"ב כ"א): אכלה· לשון נקיה דבר

מצודת ציון

(דברים י"ז): (יט) בלב ים· תוזק הדבר נקרא לב וכן לב השמים (שם ד) והוא מושאל מלב בעל חי שהוא חזקו: ודרך· הבעילה תקרא בשם דרך כן ארז"ל (קדושין ב'): בעלמה· הרכה בשנים תקרא עלמה ועם היא בעולה כמו הנה העלמה הרה (ישעיה ז): (כ) ומחתה· מלשון מחיה וקנות כמו מחה והפך על פניה (מלכים ב' כ"א): (כא) רגזה· תרדה: שאת· מל' משא וסבל: (כב) ונבל· איש פחות ונבזה:

מצודת דוד

שהלך בו הנשר כאשר פרח לגד אויר השמים אין לדעת אותו כי פרח באויר ואין הדרך ניכר: דרך נחש· הדרך שהלך בו הנחש על הסלע אין לדעת אותו כי אין מדרך הרגל ניכר על הסלע אף כי הנחש הולך על גחון ועקבותיו לא נודעו: דרך אניה· הדרך שהלך בו הספינה בתוך חוזק עומק הים אין לדעת אותו כי מיד כשהלך ממקום מהלכה ישוב המים לאיתנו ולא יוכר: ודרך גבר· ישוה להם דבר הרביעי ואוא דרך נאוף גבר בעלמה ר"ל בבעולה שלאחר שמעשה לא יוכר הדבר גם בשניהם בנואף ונואפת מאח"כ בבתולה כי יוכר בה בהסרת בתוליה: (כ) כן דרך· ר"ל כי כן הוא הדרך של האשה המנאפת מסתרת זנותה ומקנחת פיה של מטה אחר הזנות ותכחש לומר לא פעלתי און הואיל ואין מי מכיר· ואחז במשל כאלו אכלה דבר מה ומקנחת פיה לבל יהיה נראה אם אכלה· וכאלו יגנה אותה לומר הלא על כי ידמו בדבר הנסתר אל שלשת האלה מלאם לבם לעשות מעשיהם והנה מה' לא ייראו עם כי אין כל דבר נעלם ממנו: (כא) תחת· בעבור שלשה דברים ירגזו יושבי הארץ ובעבור הרביעי לא תוכל לסבול הרוגז והתרדה כי רב הוא: (כב) תחת עבד: האחד הוא בעבור העבד כאשר ימלוך כי לא ידע טכסיסי המלוכה ובשגעון ינהג: ונבל· השנית כאשר הנבל ישבע לחם כי רבים לומדים מעשיו באמרם הלא לא יחסר לחמו ובעבור זה יתרבה הרוגז והתרדה: (כג) תחת שנואה· השלישית הוא בעבור אשה השנואה במעשיה זונה מנאפת כאשר תנשא לבעל כי אז תוכל לתלות הריונה בבעלה ותרבה לפתות אנשים לזנות עמה ובעבור זה

גִּבְרְתָּהּ׃ כד אַרְבָּעָה הֵם קְטַנֵּי־אָרֶץ וְהֵמָּה חֲכָמִים
מְחֻכָּמִים׃ כה הַנְּמָלִים עַם לֹא־עָז וַיָּכִינוּ בַקַּיִץ לַחְמָם׃
כו שְׁפַנִּים עַם לֹא־עָצוּם וַיָּשִׂימוּ בַסֶּלַע בֵּיתָם׃ כז מֶלֶךְ
אֵין לָאַרְבֶּה וַיֵּצֵא חֹצֵץ כֻּלּוֹ׃ כח שְׂמָמִית בְּיָדַיִם תְּתַפֵּשׂ

רש"י

הכתוב: (כח) שממית · ארגיזא בלע"ז: בידים תתפש · בידים היא

מצודת דוד

יתרבה הרוגז והחרדה: ושפחה · הרביעית היא כאשר שפחה יורשת ממשלת גברתה ותשוב הגבירת משרתת לה ובעבור שהיתה מעלתה ושכלות דעתה לא תשכיל לכבד את מי הראוי לכבוד ויתרבה החרדה עד למאד כי זהו דבר קשה יותר מכולם ואף מעבד כי ימלוך הואיל והיא אשה קלה דעתה וכל ידעה מה: (כד) קטני ארץ · בריות קטנות אשר בארץ: מחוכמים ר"ל עם כי המה קטני ארץ ואין חכמה גדולה ראוי להם לפי צורך השגת די מזונם מ"מ המה מחוכמים מה' בהשגחה פרטית למען ילמדו דעת את העם: (כה) ויכינו · עם כל חולשתם יתחזקו להכין מאכלם בעת הקיץ עת מצוא התבואה בשדה ולהטמין על ימות החורף והמה מלמדים דעת את העצלנים להכין די מחסורם בעוד היות לאל ידם: (כו) וישימו · עם כל חולשתם יתחזקו לעשות לעצמם מקום מדור בתוך הסלע כי יחפרו בו מעט מעט עד כי ירחיבו מקום לשבת והמה מלמדים דעת את העם לבל יעזבו חכמת התורה על כי ארוכה מארץ מדה אלא ישנו מעט מעט עד כי יגמרו את כולה: (כז) מלך אין לארבה · להנהיגם יחד באסיפה אחת כדרך הנהגת המלך ועכ"ז בוחרים מעצמם לצאת יחד באסיפה אחת ולא יפרדו אלה מאלה והאסיפה היא להם רב התועלת כי אם הלכו יחידים היו בני אדם צדים אותם אבל בהם יחד רבי המספר כולם חדלים מהם הואיל וא"א לצוד את כולם וילמדו דעת את העם אשר אף אם לא מצאו מנהיג להיות מתאחדים על ידו בהסכמה אחת מ"מ הם מעצמם יתאחדו ואיש את אחיו יעזורו: (כח) בידים · במעשה ידים תלכד די מחסורה כי אורגת כעין יריעות והזבובים נסבכים ונלכדים בהם והמה לה למאכל ואף כי היא בהיכלי מלך מקום נמצא שם הרבה מטעמים מ"מ בוחר לאכול ממעשה ידיה ותלמד דעת להיות האדם נזון מיגיע כפיו

מצודת ציון

(כג) גברתה · אדונית שלה: (כה) הנמלים · שם בריה קטנה: עם · יאמר כן בדרך השאלה וכן עדת דבורים (שופטים יד): (כו) שפנים · שם בריה מה: עצום · חזק: (כז) חצץ · מאוסף ומקובץ וכן נקרא אסיפת אבנים קטנים כמ"ש ויגרס בחצץ (איכה ג): (כח) שממית · היא עכביש: תתפש · מל' תפיסה

ולא

וְהִיא בְּהֵיכְלֵי מֶלֶךְ׃ כט שְׁלֹשָׁה הֵמָּה מֵיטִיבֵי צָעַד
וְאַרְבָּעָה מֵיטִבֵי לָכֶת׃ ל לַיִשׁ גִּבּוֹר בַּבְּהֵמָה וְלֹא־יָשׁוּב
מִפְּנֵי־כֹל׃ לא זַרְזִיר מָתְנַיִם אוֹ־תָיִשׁ וּמֶלֶךְ אַלְקוּם עִמּוֹ׃

רש"י

אוחזת ומתדבקת בכתלים: (כט) מיטיבי צעד הולכים ומצליחים בגבורתם: (לא) זרזיר מתנים או תיש · לא ידעתי מהו ולפי המשמע היא חיה השוטת מתנים · ומלך אלקום לא ידעתי מה הוא לפי פשוטו ומדרש אגדה פותרין חמש פרשיות אלו של ארבע ארבע דברים כנגד ד' מלכיות לפי שנתארכה ממשלתן על ישראל בעון שעברו על חמשה חומשי תורה הזכירם חמשה פעמים: (טז) שאול ועצר רחם · שאול מלכות בבל שנאמר בנבוכדנאצר הרחיב כשאול נפשו (חבקוק ב') ועוצר רחם זו היא מדי שבימיהם עצרו רחמים מישראל שנאמר להשמיד להרוג ולאבד (אסתר ג') · ארץ לא שבעה מים זו יון שלא שבעה מלגזור גזירות על ישראל: ואש לא אמרה הון · כנגד המן שעשה בחמה בוערת על ישראל שאמר להשמיד טף ונשים ביום אחד וכן: (יט) דרך הנשר · זו בבל הנשר הגדול ארך האבר: נחש · זו מדי: דרך אניה בלב ים · זו יון שהיא קלה בגזרותיה: ודרך גבר בעלמה · זו אדום שהיא אמרה לעולם אהיה גברת: (כ) כן דרך אשה מנאפת · זו הרעה גרמה להם לכנסת ישראל שנאשה בע"ג וכדי הוא הפורעניות לבא לה: ואמרה לא פעלתי און · כדאמר הנני נשפט אותך על אמרך לא חטאתי: (כא) רגזה ארץ · א"י: (כב) תחת עבד · זה נבוכדנאצר שהיה עבד למרודך בלאדן וכותב אגרותיו כדגרסינן בחלק: ונבל כי ישבע לחם ·

מצודת ציון

ולכידה: (כט) צעד · ענין הלוך ופסיעות כמו כי צעדו (ש"ב ו): (ל) ליש · שם משמות האריה וכן ליש אובד (איוב ד): (לא) זרזיר · ר"ל חגור כי ויעשו להם חגורות (בראשית ג) תרגומו זרזין: תיש · הוא זכר העזים: אלקום · המלה היא מורכבת משנים אל קום ר"ל אין עומד: עמו · נגדו כמו ואין עמך להתיצב (דברי הימים ב כ):

מצודת דוד

ולא להנות משל אחרים: (כט) שלשה המה · כמו שאלו השלשה המה צועדים והולכים בטוב ר"ל בבטחון והצלחה כן הרביעי הוא מן המטיבים ללכת ודומה להם בבטחון והצלחה: (ל) ליש · האריה הגבור שבכל הבהמות והחיות כי חיה בכלל בהמה שנאמר זאת הבהמה וגו' איל וצבי ויחמור (דברים י"ד): ולא ישוב · כרדפו אחר מי לא ישוב לאחוריו עד ישיג ויטרוף טרף: (לא) זרזיר מתנים · הוא כלב הציידים שהוא דק במתניו כאלו חגור באזור וירוץ קל מהרה לצוד חיות בבטחון גדול ומצליח בדרכו: או תיש · גם הוא מיטיב צעד כי הוא קל המרוץ וילך בצעדו תחלה כמ"ש כעתודים לפני צאן (ירמיה נ') ויבטח במרוצתו ומתגבר על כל: ומלך אלקום עמו · כי

לב אִם־נָבַלְתָּ בְהִתְנַשֵּׂא וְאִם־זַמּוֹתָ יָּד לְפֶה׃ לג כִּי מִיץ
חָלָב יוֹצִיא חֶמְאָה וּמִיץ־אַף יוֹצִיא דָם וּמִיץ אַפַּיִם יוֹצִיא

ר ש"י

זה אחשורוש שעשה משתה מאה ושמונים יום: (כג) שנואה כי תבעל · כנגד יון: ושפחה כי תירש גברתה · זה עשו שהיה לו לעבוד ליעקב ונהפך הדבר: (כה) הנמלים עם לא עז · זו בבל שנאמר (ישעיה כ"ג) הן ארץ כשדים זה העם לא היה: ויכינו בקיץ לחמם · נבוכדנצר עשה כבוד אחד להקדוש ברוך הוא בימי מרודך בלאדן אשר שלח ספרים לחזקיהו וכתב בהם שלם למלכא חזקיהו שלם לקרתא דירושלם שלם לאלהא רבא ונבוכדנצר כותב אגרותיו היה ולא היה שם אותו היום וכשבא וספרו לו מה שעשה א"ל אלהא רבא קריתו ליה וכתביתו ליה בסוף רץ אחר השליח והחזירו בשביל אותה מרוצה זכה למלכות הרי שהכין בקיץ לחמו כדרך הנמלה: (כו) שפנים עם לא עצום · זה מדי ופרס: וישימו בסלע ביתם · שבנו בית המקדש: (כח) שממית בידים תתפש · זה היה עשו שנא' והידים ידי עשו (בראשית כ"ז): בהיכלי מלך · שנכנס להיכל מלך והחריבו: (ל) ליש גבור בבהמה · זה נבוכדנצר שנאמר (ירמיה ד') עלה אריה מסובכו: (לא) זרזיר מתנים · זו מדי ופרס שזרזו מתניהם והרגו לבלשצר ונטלו מלכות בבל: או תיש · זה יון שנקרא תיש שנאמר (דניאל ח') והצפיר השעיר (הוא) מלך יון: ומלך אלקום עמו · זו אדום שנאמר אני ואפסי עוד אין נצב לעומתו: אלקום · אין עומד עמו: (לב) אם נבלת בהתנשא · אם נתנבלת על ידי דבורך שחירפת (וגדפת) את עצמך סופך להנשא בדבר: ואם זמות · בלבך להתקוטט שים יד על פה ושתוק: (לג) כי מיץ חלב · כי כאשר תנא

מצודת דוד

הרביעי ייטיב ללכת כמוהם והוא מלך גבור אשר אין עומד נגדו במלחמה כי הלך ילך בבטחון רב ויצלח בכל אשר יפנה ולמד דעת שאין למלך ללכת בטח למלחמה ולעזוב הדבר אל המקרה אם לא כשימצא בעצמו גבורה אז יבטח ויצליח ע"פ הרוב כמו אלו שע"י שמוצאים גבורה בעצמם הולכים בטח ומצליחים: (לב) אם נבלת · אם נעשית נבל ר"ל אם חרפך מי בדבורו עשה אותך לנבל עכ"ז תהא אתה בהתנשאותך ר"ל אל תשיבו בקנתור ובקטטה כדבר אחד הנבלים רק שמור פתחי פיך כדרך אנשי המעלה: ואם זמות · אם תהיה מלא מחשבות קנתור וקטטה שים יד לפה ולסתמו בחזקה: (לג) כי מיץ · כי כמו שמצילת וסחיטת החלב מוציא חמאה ומצילת האף מוציא דם כן מצילת הכעס מוציא ריב · ר"ל התעוררות הכעס מוציא הוא את הריב ולזה סתום פיך ואל תעורר כעס המנבל אותך כי עוד יוסי

מצודת ציון

(לב) בהתנשא · מלשון התנשאות ורוממות: זמות · ענין מחשבה: (לג) מיץ · מלשון מצילה וסחיטה כמו וימץ טל מן הגזה (שופטים ו): חמאה · הוא שומן החלב: אף · הוטם: אפים · מלשון אף וחימה:

ריב : לא א דִּבְרֵי לְמוּאֵל מֶלֶךְ מַשָּׂא אֲשֶׁר־יִסְּרַתּוּ אִמּוֹ : ב מַה־בְּרִי וּמַה־בַּר־בִּטְנִי וּמֶה בַּר־נְדָרָי : ג אַל־תִּתֵּן

רש"י

המאה ע"י מיץ חלב ודם ע"י מיץ החוטם יותר מדי כן יצא ריב ע"י מיץ אפים של כעס: מיץ · סחיטה פרימדור"א בלע"ז כמו (שופטים ו') וימץ טל וגו' ורבותינו פירשו אם נבלת עצמך על דבר תורה לדרוש ולשאול ספיקותיך לרבך ואפילו נראית לו כשוטה בלא לב סופך שתהא מנושא ואם זמות אם שמת זמם על פיך ותשמת אותו ולא שאלת לו הכל סופך כשישאלך דבר הלכה תתן יד לפה ותאלם שלא תדע לענות כלום בו · כאשר מיץ חלב יוציא חמאה כן מיץ אפים שרבך כועס בך שלא הבינות מהר ואתה מתגבל עליה סוף יוצא מפיך אחר זמן הלכות רבות והוראות: לא (א) דברי למואל מלך · דברי שלמה המלך שאמר למו הקב"ה כלומר בשביל שהעוה כנגד הקב"ה: למואל · לאל כמו (איוב מ') למו פי דברים לשמו של הקב"ה שאמר המלך: משא אשר יסרתו אמו · כשהתחתן עם בת פרעה ביום חנוכת בהמ"ק והכניסה לו כמה מיני כלי זמר ונעור כל הלילה וישן למחרת עד ד' שעות כדאיתא בפסיקתא והיו מפתחות בהמ"ק תחת מראשותיו ועל אותה שעה שנינו על התמיד של שחר שקרב בד' שעות ונכנסה אמו והוכיחתו כל המשא הזה: משא אשר יסרתו אמו · משא של משל שיסרתו אמו : (ב) מה ברי · מה זאת עשית והגדת שאתה בני ולא בן אביך הכל יודעין שאביך צדיק גמור היה ואם אתה רשע יאמרו אמו גרמה לו : ומה בר בטני · כל נשי אביך כיון שמתעברות אינן שבות לתשמיש ואני דחקתי ונכנסתי כדי שיהא לי בן מלובן ומזורז שהתשמיש יפה כל ששה חדשים אחרונים : ומה בר נדרי · כל נשי אביך היו נודרים

מצודת ציון

לא (א) למואל · שמלה הזאת מורכבת משנים למו אל ר"ל אל ה' כמו וידמו למו עצתי (איוב כ"ט) : משא · נבואה : יסרתו · מלשון מוסר : (ב) ברי · הוא תרגום של בני :

מצודת דוד

לריב ולדבר בך דברי נבלה : לא (א) דברי למואל מלך · ר"ל אלה דברי המלך אשר הוא אל ה' ומשיתו : משא וגו' · ר"ל בזה יספר את דברי המוסר אשר יסרתו אמו אשר נחשב בעיניו כמשא דבר ה' · ואחז"ל כשהתחתן שלמה עם בת פרעה ביום חנוכת בהמ"ק הכניסה לו כמה מיני זמר והיה נעור כל הלילה והיה ישן למחרתו עד ד' שעות על היום ומפתחות העזרה היו מראשותיו ולא יכלו להקריב התמיד ונכנסה אמו אצלו והיתה מיסרתו בהדברים האלה : (ב) מה ברי · אתה בני אשר הגדלתיך מה זאת תעשה : ומה בר בטני · לפי שפעמים יקרא בן למי שלא ילדו כ"א גדלו כמ"ש חמשת בני מיכל בת שאול (ש"ב כ"א) ומירב אחותה ילדה ומיכל גדלה לזה הוסיפה לומר בר בטני לומר הנה בבטני היית א"כ אני ילדתיך ואני גדלתיך ומאד חושבת אני בתקנתך : ומה בר נדרי · מה תעשה זאת אתה בר נדרי · ר"ל מרוב אהבתי בך היו כל נדרי עמך כמשפט האוהב שכל נדריו ושבועותיו המה בחיי אהובו : (ג) אל תתן · ר"ל אל תתיש כחך

לַנָּשִׁים חֵילֶךָ וּדְרָכֶיךָ לַמְחוֹת מְלָכִין׃ ד אַל לַמְלָכִים ׀
לְמוֹאֵל אַל לַמְלָכִים שְׁתוֹ־יָיִן וּלְרוֹזְנִים אֵו אי קרי שֵׁכָר׃
ה פֶּן־יִשְׁתֶּה וְיִשְׁכַּח מְחֻקָּק וִישַׁנֶּה דִּין כָּל־בְּנֵי־עֹנִי׃
ו תְּנוּ־שֵׁכָר לְאוֹבֵד וְיַיִן לְמָרֵי נָפֶשׁ׃ ז יִשְׁתֶּה וְיִשְׁכַּח רִישׁוֹ
וַעֲמָלוֹ לֹא יִזְכָּר־עוֹד׃ ח פְּתַח־פִּיךָ לְאִלֵּם אֶל־דִּין כָּל־

רש"י

שיהא להם בן הגון למלכות ואני נדרתי שיהא לי בן מלומד בתורה : (ג) אל תתן · אל תתיש : לנשים חילך · כחך : (ד) אל למלכים למואל · אין זה דבר הגון למלכים שהם להקדוש ברוך הוא · למואל כמו למו פי (איוב מ׳) : אל למלכים שתו יין · אין נאה להם להשתכר : אי שכר · כמו אין שכר : (ה) מחוקק · שכתוב בתורה וכ"ש מה שהוא בגרסא : (ו) לאובד · למי שסופו לאבוד לרשעים : למרי נפש · המצטערים על עניים ועל אבלם : (ח) כל בני חלוף · אלו הן היתומים שחלפה עזרתם

מצודת דוד

ברוב הנשים עם הנשים (כי רוב התשמיש מחליש כח הזכר ומבריא הנקבה וכאלו נותן מכחו להנקבה) : ודרכיך · אל תתן דרכיך למחות ולהשחית דרכי המלכים ר"ל אל תשנה משפט הראוי על המלכים להיות זהירים במעשיהם על צד השווי והנכון : (ד) אל למלכים למואל · אין דבר זה הגון למלכים אשר שמה אל ה׳ ומשיתיו : אל למלכים · אין הגון למלכים כאלה שתות יין רב ולרוזנים כאלה אין ראוי שכר וכפל הדבר במ"ש : (ה) פן ישתה · פן כשישתה ישתכר וישכח דבר החקוק בתורה ועל ידי זה ישנה דין העניים וכפולה א"כ חטאתו כי גוזל העניים ומעוות הדין : (ו) לאובד · למי שהוא אובד ברב העוני : למרי נפש · למי שנפשו מרה לו בעבור מרבית העמל והיגיעה : (ז) ישתה · כי כאשר ישתה ישתכר וישכח רישו ועניו והעמל אשר המר לנפשו לא יזכר עוד בה בעת השכרות כי היין מפיג הצער : (ח) פתח פיך · אל תשתה היין ותהיה בדעת מיושבת ופתח פיך בעבור האלם ר"ל אם מי יבוא לדין ויהיה כאלם לבלי דעת לסדר טענותיו אתה פתח פיך בעבורו להסדיר טענותיו : אל דין · גם פתח פיך אל דין כל הבנים הסכלים המחליפים דבריהם ממה שבלבם בעבור סכלותם ופתח פיך להשיבם אל הכוונה הנראה להם כאשר יאות לעשות משפט צדק להוציא

מצודת ציון

(ג) חילך · כחך כמו ביום חילך (תהלים ק"י) : למחות · מל׳ מחיה ומחיקה: מלכין· נו"ן במקום מ"ם וכן לקץ הימין (דניאל יב):(ד) ולרוזנים· ענין מושלים ושרים : אי · כמו אין וכן ימלט אי נקי (איוב כ"ב): שכר · יין ישן : (ה) מחקק · מל׳ חקיקה וכתיבה : וישנה · מלשון השתנות וחלוף : (ז) רישו · מל׳ רש ועני : (ח) לאלם · הלמ"ד היא במקום

בְּנֵי חֲלֽוֹף׃ ט פְּתַח־פִּיךָ שְׁפָט־צֶדֶק וְדִין עָנִי וְאֶבְיֽוֹן׃
י אֵשֶׁת חַיִל מִי יִמְצָא וְרָחֹק מִפְּנִינִים מִכְרָֽהּ׃ יא בָּטַח בָּהּ
לֵב בַּעְלָהּ וְשָׁלָל לֹא יֶחְסָֽר׃ יב גְּמָלַתְהוּ טוֹב וְלֹא־רָע כֹּל
יְמֵי חַיֶּֽיהָ׃ יג דָּֽרְשָׁה צֶמֶר וּפִשְׁתִּים וַתַּעַשׂ בְּחֵפֶץ כַּפֶּֽיהָ׃
יד הָיְתָה כָּאֳנִיּוֹת סוֹחֵר מִמֶּרְחָק תָּבִיא לַחְמָֽהּ׃ טו וַתָּקָם ׀
בְּעוֹד לַיְלָה וַתִּתֵּן טֶרֶף לְבֵיתָהּ וְחֹק לְנַעֲרֹתֶֽיהָ׃ טז זָמְמָה
שָׂדֶה וַתִּקָּחֵהוּ מִפְּרִי כַפֶּיהָ נָֽטְעָ נטעה קרי כָּֽרֶם׃ יז חָגְרָה
בְעוֹז מָתְנֶיהָ וַתְּאַמֵּץ זְרוֹעֹתֶֽיהָ׃ יח טָֽעֲמָה כִּי־טוֹב

רש"י

והלכה לה: (יא) ושלל לא יחסר· כלומר לא יחסר טוב: (טו) טרף·

מצודת ציון

בעבור וכן לאיתיאל (לעיל ל): חלוף· מל' התחלפות ותמורה: (י) אשת חיל· ר"ל זריזה וישרה: מפנינים· הם המרגליות: (יא) ושלל· ענין בזת המלחמה: (טז) זממה· חשבה כמו כאשר זממתי (זכריה ח):

מצודת דוד

סדין לאמיתו: (ט) פתח פיך בדריסות וחקירות ושפוט צדק לדון דין עני ואביון ולא יפקד מהם משפטם בעבור הולכתם עם חוזק בעלי דינם: (י) אשת חיל· כהתימו לספר מוסרי אמו חזר לשבח אשת חיל לכבוד אמו למען היות לה לזכרון: מי ימצא· מי יוכל למצוא אשת חיל כי היא דבר יקר ומציאה דלא שכיחא: ורחוק· אם היו רוצים למכרה אז שויה רחוק מכל שווי הפנינים כי היא שווה יותר והוא ענין מליצה: (יא) בטח· כשאין האיש בביתו יבטח בה שתשמור כל אשר בבית ובמקום שהוא שם לא יחסר מלשלול שלל כי לא יהיה נבהל וממהר לביתו מפחד חסרון מה בבית: (יב) גמלתהו טוב· בכל ימי חייה כאשר בעלה היטיב עמה גמלה לו טוב לעומת הטובה אבל את הרע לא גמלה לו כמפעלו: (יג) דרשה· בעצמה תפשה אחר צמר ופשתים לטוות אותן עם כי אין על האשה אלא לטוות ולא לחזור אחריהן: בחפץ כפיה· לא עשתה מלאכתה ע"י כפיה ונגישה כ"א ברצון כפיה וכאלו הכפים עצמן רוצים במלאכה: (יד) כאניות סוחר· כספינות הסוחרים ההולכים למרחוק כן היא תביא מאכלה ממרחק כי תשלח שם מסחר להיות ניזונת מזה אף שעל הבעל לזונה: (טו) בעוד לילה· קודם אור היום: ותתן· מחלקת מזון לבני ביתה: וחק· מזון הקצוב תחלק לנערותיה: (טז) זממה· כאשר חשבה על השדה ונתנה עיניה בו לא תשקוט עד אשר תקנה: מפרי כפיה· משכר מעשה ידיה נטעה כרם: (יז) חגרה וגו'· חגרה מתניה בכח ובגבורה ר"ל היתה מתגברת בעצמה לעשות מלאכתה: ותאמץ· חזקה זרועותיה במלאכה

סחרה לא־יכבה בליל בלילה קרי נרה: יט ידיה שלחה
בכישור וכפיה תמכו פלך: כ כפה פרשה לעני וידיה
שלחה לאביון: כא לא־תירא לביתה משלג כי כל־
ביתה לבש שנים: כב מרבדים עשתה־לה שש וארגמן
לבושה: כג נודע בשערים בעלה בשבתו עם־זקני־
ארץ: כד סדין עשתה ותמכר וחגור נתנה לכנעני:
כה עוז־והדר לבושה ותשחק ליום אחרון: כו פיה

רש"י

מזון: וחק · גם הוא מזון הקצוב להם: (יט) בכישור · שקורין ווירטו"ל בלע"ז שמכשיר את הפלך לטוות: פלך · פוסי"ל בלע"ז: (כא) לא תירא לביתה · לבני ביתה: משלג · מצנה: לבש שנים · בגדי צבעונין: (כב) מרבדים · מצעות נאים למטה כמו מרבדים רבדתי (לעיל ז'): (כג) נודע בשערים בעלה · ניכר הוא בין חביריו מפני מלבושיו שהם נאים: (כד) לכנעני · תגר: (כה) ליום אחרון · ביום מותה נפטרת

מצודת דוד

והוא כפל ענין במ"ש: (יח) טעמה וגו' · כאשר יעצה בעצמה כי טוב סחרה למצוא בה ריוח אז לא יהיה נרה כבוי בלילה ועוסקת בסחורה אף בלילה: (יט) ידיה · עם כי חושבת בסחורה מ"מ לא זזה ידיה ממלאכת נשים ותושיט ידיה לאחוז בכישור ולתמוך בפלך והם כלי הטוייה: (כ) פרשה · לקחת מידה מתנתה ולא קפצה יד: שלחה · הושיטה לתת ליד מי שנכלם לקחת בעצמו: (כא) לא תירא · לא תפחד בעבור אנשי ביתה מקרירות השלג כי כ"א מאנשי ביתה מלובש במלבוש צבוע שני תולעת כי צבע השני שהוא אדום טבעו לחמם מאד: (כב) מרבדים · מצעות נאות עשתה לעצמה ולובשת מלבושי שש וארגמן אשר עשתה ממעשה ידיה: (כג) נודע · בעבור מלבושי הפאר שעשתה לבעלה הוא נודע וניכר בין חביריו בעת יושב עמהם בשערים מקום ישיבת הזקנים והחשובים כמ"ש ועלתה יבמתו השערה (דברים כ"ה): (כד) סדין וגו' · מלבד מה שעשתה לצרכה עשתה למכור לתגרים: (כה) עוז והדר · מלבושה חזק ודבר המתקיים ומהודר ביופי: ותשחק · כל ימיה תשמח

מצודת ציון

(יח) טעמה · ענין עצה כמו וטעם זקנים יקח (איוב יב): (יט) שלחה · ענין הושטה כמו שלח אצבע (ישעיה נ"ח): בכישור · הוא הכלי שהפשתן כרוך בו ואין לו דומה: תמכו · ענין השענה: פלך · הוא הכלי שבו המטוה ודומה לו ומחזיק בפלך (שמואל ב ג): (כב) מרבדים · מצעות המטות וכן מרבדים רבדתי (לעיל ז): שש · פשתן משובח: וארגמן · צבוע בצבע אדום ושמו ארגמן כמו ותכלת וארגמן וגו' ושם

פָּתְחָה בְחָכְמָה וְתוֹרַת־חֶסֶד עַל־לְשׁוֹנָהּ׃ כז צוֹפִיָּה
הֵילְכוֹת הליכות קרי בֵּיתָהּ וְלֶחֶם עַצְלוּת לֹא תֹאכֵל׃
כח קָמוּ בָנֶיהָ וַיְאַשְּׁרוּהָ בַּעְלָהּ וַיְהַלְלָהּ׃ כט רַבּוֹת בָּנוֹת
עָשׂוּ חָיִל וְאַתְּ עָלִית עַל־כֻּלָּנָה׃ ל שֶׁקֶר הַחֵן וְהֶבֶל הַיֹּפִי

רש"י

כשם טוב: ותשחק · כל ימיה על יום מיתתה שיהא נכבד כשם טוב: (כז) צופיה · היא בביתה נותנת לב על צרכי בני ביתה איך יתנהגו באמת ובצניעות: (כט) רבות בנות · כך מאשרין אותה בעלה ובניה: (ל) שקר החן · אשת חן ויופי אין מהללין אותה אלא הכל הבל ושקר אבל אשה יראת ה' היא לבד תתהלל: (לא) מעשיה · כשרון מעשיה מעיד עליה להללה בשער שעיר כל יוצא ובא זו המליצה שפירשתי אבל לפי המשל על התורה ולומדים הפרשה מתבארת: (י) אשת חיל · היא התורה: מי ימצא ·

מצודת ציון

(שמות כ"ה): (כד) סדין · מין לבוש עשוי להתעטף: וחגור · חגורה ואזור: לכנעני · תגר כמו בת איש כנעני (בראשית ל"ח): (כז) צופיה · ענין הבטה כמו צופות רעים וטובים (לעיל ט"ו): (כח) קמו · ענין ההתעוררות לדבר מה כמו קום נא שבה (בראשית כ"ז): ויאשרוה · ענין שבח והלול כמו אשרי האיש (תהלים א): (כט) עשו · ענינו קנין וכניסה כמו ואת הנפש אשר עשו בחרן (בראשית י"ב): חיל · עושר: עלית · מלשון עליון: (ל) שקר · והבל · ענינם דבר

מצודת דוד

על הכבוד שיהיה לה ביום מותה: (כו) פיה פתחה · כל אמריה המה בחכמה: ותורת חסד על לשונה · לימוד של חסד על לשונה ר"ל מלמדת ומזרזת לעשות חסד עם הבריות: (כז) צופיה · מבטת בהליכות אנשי ביתה ומיישרת דרכם בצניעות וביראת ה': ולחם עצלות · ר"ל לא תשהה באכילתה להתעכב בהן זמן הרבה כדרך העצל אלא תמהר בה וחוזרת למלאכתה: (כח) קמו · בעבור כ"ז קמו בניה ובעלה ומשבחים ומהללים אותה: (כט) רבות · וכה יאמרו הן אמת יש הרבה בנות אשר קנו וכנסו הון רב במעשה ידיהן אבל את גדלת לעלות על כולן: (ל) שקר החן · חן האשה ויפיה הם שקר והבל ר"ל אין באלה תועלת רב עד להלל את האשה באלה אבל אשה יראת ה' היא הראוים להללה בזה: (לא) תנו להי לזאת תנו לה מפרי ידיה ר"ל שלמו לה גמול מעשיה להללה ולשבחה: ויהללוה וגו' · ר"ל כשרון מעשיה יהללו אותה בשערים מקום מושב החשובים ואין א"כ מהצורך לפרסם שבחה כי מעשיה הם מעידים עליה והם המהללים אותה · וכל הענין אמור גם למשל על הנפש המשכלת שהיא עזר לבעליה כאשה לבעלה: (י) אשת חיל מי ימצא · מי הוא במוצא נפש משכלת על שלימותה לדעת ולהבין מעצמו כל דבר חכמה ושכל

אִשָּׁה יִרְאַת־יְהוָה הִיא תִתְהַלָּל׃ לא תְּנוּ־לָהּ מִפְּרִי

רש"י

אחרי הזוכה למלוא אותה : מפנינים · מרגליות : (יא) ד"א ושלל לא יחסר · אוכל פירות בעוה"ז ובעוה"ב : (יג) דרשה צמר ופשתים . לפי שהמשילה לאשה דבר לפי המליצה בדרכי מלאכת הנשים והמשל כך היא דורשת התורה מקרא משנה מדרש ומחזרת אחריהם שהם צרכי התלמידים : היתה כאניות סוחר · מביאה היא ללומדיה ברכה ומזון : (טו) ותקם בעוד לילה · משכימים באשמורות : ותתן טרף לביתה · שונה הרב לתלמידים החוק הקצוב להם : (טז) זממה שדה · זממה בזמם וברשן את עשו איש שדה : ותקחהו · מן העולם להאבידו : מפרי כפיה נטעה כרם · ישראל לקיימם לחיי העולם הבא : (יח) טעמה · דבורה : לא יכבה בלילה נרה · בליל כתיב חסר ה' בליל שמורים שנגפו המצרים האירה לישראל והגיהה עליהם : (יט) בכישור · בכשרון מעשיה : תמכו פלך · משען ומשענה כמו (שמואל ב' ג') מחזיק בפלך : (כ) כפה פרשה · כל מי שמשים עצמו עליה כעני בו היא מתקיימת : (כא) לא תירא לביתה משלג · שדנין בו הרשעים מאש לשלג : לבוש שנים · ברית דם מילה ד"א מלובשים בכפל נתון תתן (דברים ט"ו) פתוח תפתח (שם) העניק תעניק (שם) כל אלו מצילין אותן משלג גיהנם כך הוא נדרש בתנחומא : (כד) סדין עשתה · לבוש תפארת נותנת לחכמים : וחגור נתנה לכנעני · למי שהוא חגור בסחורתה נותנת אזור במתניהם : (כה) ליום אחרון · אין להם להתעצב מיום הדין כי יגלו ממנו וכל ימי חייהם ישחקו ליום הדין מי שאינו צריך לדאוג נופל בדבר לשון לחוק כמו (איוב י"א) וישחק לרעש כידון: (כז) צופיה הליכות ביתה · התורה מלמדתם דרך הטוב לפרוש מעבירה : (כח) קמו בניה · התלמידים : בעלה · הקב"ה : (ל) שקר החן · שבמלכי האומות : והבל יגדולתן ויופין : (לא) תנו לה · לעתיד לבא : מפרי ידיה · תפארת וגדולה עוז פאר וממשלה :

מצודת דוד

וכאומר שלא זה קשה במציאות אבל שאין בו ממש : מצא און ותחבולה לדעת הכל והיא על כי מכירת פעולתה רחוקה היא מסחר ספינים ואין לה ערך ודמיון עמה כי מוכר הפנינים יקח המחיר והמה יוצאים מתחת ידו אבל המלמד חכמה לזולת במחיר למוד חכמה אחרת נשארו שתיהן ביד כל אחד ואחד א"כ בעל נפש יוכל להשכיל בזה הכמות מרובות : (יא) בטח · בעל נפש משכלת יבטח בה ולא יחסר משלול שלל החכמות מן הזולת כי יש מה ללמד תמורתן : (יב) גמלתהו · הנפש המשכלת תדריך בעליה בנתיב ישר לטוב לו ולא תשיאו ללכת ארחות עקלקלות לרע לו וכל הימים לא יארע לו תקלה על ידה : (יג) דרשה · הן

מצודת ציון

תתהלל · מלשון הלול ושבח :

(31) יָדֶיהָ וִיהַלְלוּהָ בַשְּׁעָרִים מַעֲשֶׂיהָ: חזק

ספר משלי נשלם ונגמר · תהלות לאל אשר בריתו שמר:

מצודת דוד

תשכיל לחקור מצפוני טעמי המצות שהשטן משיב עליהם כלבישת שעטנז צמר ופשתים יחדו והדומים ועם כי לא השכילה עד התכלית עכ"ז תעשה בחפצה מבלי התרשלות: (יד) היתה· תשכיל דברים עיונים קשי ההשגה ע"פ הצעות מרובות וראיות מחולפות כספינה הזאת המביאה סחורה מארץ מרחק: (טו) ותקם· עודנה נבוכה ומשוטטת בדבר המחקר עוד חשכו נגוהות היקש וזהרי ההשכלה תמצא או בדרך עיונה דברים מושכלים בחכמות אחרות: (טז) זממה· כל מה שתכסוף להשכיל תשכיל ותשיג ותתחכם עוד להבין דבר מתוך דבר ועושה עוד ציצים ופרחים: (יז) חגרה· זריזה היא ומשתדלת מאד לחקור ולהעמיק בדברים מושכלים: (יח) טעמה· כאשר תחל לחקור במושכלות ותמצא מוצא הדבר אז לא תרפה ידיה ולא תקוץ עד תבוא אל התכלית ולא יעצרנה עומק המושג כי תתחכם להאיר המאפל לצרף וללבן: (יט) ידיה· כשתחלש כח העיוני תטייל בדברים קלי העיון: (כ) כפה· תמתיק אמריה במליצה נאותה להכניס חכמה והשכל בלבות חלושי הדעת ודלי התבונה: (כא) לא·תירא·אינה מפחדת מרוע המקרים ומהצרות המתרגשות כי הזכות והמעש"ט שבידה המה לה למגן ומחסה: (כב) מרבדים· על כי הרבתה מעשים ישרים ונכוחים תעדן בדשן בעולם הגמול: (כג) נודע· בעל שנפשו היפה נודע הוא בשערי גן עדן ולא יגיפו הדלתות מפניו אף הוא נודע בשבתו בחבורת ישישים של מעלה כי יכינו לו מקום שבת בראש: (כד) סדין· חקרה והשכילה מדעתה דברים נפלאים ומאורה תשפיע להניק לזולת כמחיר מושכלות אחרות: (כה) עוז· מעשה המצות עשתה במיטב הענין ובכוונה רצויה לכן עוד היותה על האדמה תשמח בזכרה עת הפרדה מן הגוף כי תשוב במעלה לשוב אל מקור הקדש אשר ממנה נחצבה: (כו) פיה· אין עסקה כי אם השתדלות החכמה ותשפיע לזולת אף בחסד בלי תשלום גמול אם לא מצאה ידו די חכמה לתתה לה תמורת חכמתה: (כז) צופיה· בכל עת מבטת ומעלה על זכרונה הליכות עולם כי שם ביתה האמיתי הנצחי לזאת לא תתעצל בפקידת החכמה עודה בארץ: (כח) קמו· המלאכים שבראה בקיום המצות ובעלה אדון כל הנשמות כולם כאחד מהללים ומפארים אותה: (כט) רבות· הן אמת אשר בכל החכמות למיניהם ימצא בהם דברים טובים אבל תועלת חכמת התורה גברה על כולן: (ל) שקר· העיונים הדקים והתחכמות החקירות הנמצאות בשאר החכמות אין תועלתן רב מול חכמת התורה כי כמוהם כאין נגדה: (לא) תנו· אל הנפש המשכלת בחכמת התורה יש שכר בעמלה והיא המלמדת מעשים הגונים לא כן שאר החכמות כולן לכן היא העולה על כולנה:

א (ח) שמע בני. ברכות ל"ד פסחים ג' סנהדרין ק"ב ספר הזוהר פ' יתרו: ואל תטוש. חולין צ"ג: (ט) כי לוית וגו'· עירובין נ"ד סוטה מ"ו אבות פ"ו: וענקים וגו'. עירובין נ"ד בתרא ע"ה: (י) בני אם וגו'· עקידה שער צ"ג כל הפרשה: (יז) כי חנם· סוטה ל"ח: (יט) כן ארחות· קמא קי"ט מציעא ק"ב: (כ) חכמות בחוץ· ברכות נ"ו מ"ק י"ט ספר הזוהר פרשת תולדות ואדרא נשא: (כא) ויאכלו וגו'· קדושין מ': **ב** (ג) כי אם לבינה וגו'· ברכות נ"ז: (ד) אם תבקשנה· עקרים ל"ג: (ו) כי ה'. נדה ע' עקרים י"ז: (י) כי תבוא וגו'. עקרים פ"ו: (יא) מזמה תשמור· עבודת כוכבים י"ז: (יד) השמחים וגו'. עקידה שער י"ב: (יט) כל באיה· עבודת כוכבים שם: (כ) למען תלך· מציעא פ"ג: **ג** (ב) כי ארך ימים· יומא ע"א אבות פ"ו: (ד) ומצא חן· שקלים ה' עקידה שער ע"ב: (ה) בטח אל ה'· עקידה שם: (ז) אל תהי· עקידה שם: (ח) רפאות תהי· עירובין נ"ד תענית ז' אבות פ"ו: (ט) כבד את ה'· קדושין ל' ודף ל"ב מציעא ל"ב: (י) ותירוש וגו'· יומא ע"ח: (יא) מוסר ה'· מגילה ל"א ספר הזוהר פ' בחוקותי עקידה שם ושער ס"ד ושער ע': (יב) כי את וגו'· ברכות ה': (טו) יקרה היא· מ"ק ט' סוטה ד' הוריות י"ג: (טז) ארך ימים· שבת ס"ג בתרא כ"ה אבות פ"ו: (יז) דרכיה וגו'· סוכה ל"ב יבמות ע"ו ודף פ"ו נדרים ס"ב גיטין נ"ט זוהר בשלח עקידה שער א' ושער ס': (יח) עץ חיים· ברכות ל"ב תענית ז' נדרים ס"ב אבות פ"ו ערכין ט"ו זוהר פ' מקץ עקידה שער ס': (יט) ה' בחכמה וגו'. ברכות כ"ה חגיגה י"ב ס' הזוהר פ' ויגש: (כ) בדעתו· ברכות שם חגיגה שם: (כז) אל תמנע· קמא פ"א: (כט) אל תחרוש· יבמות ל"ז גיטין ל': (לג) מארת ה'· סנהדרין כ"ד: (לד) אם ללצים· יומא ל"ח מכות ו' מנחות כ"ט: (לה) כבוד חכמים· אבות פ"ו בתרא י' עקידה שער ס"ה: **ד** (א) שמעו בנים· עקידה שער ע': (ב) כי לקח· ברכות ה' ודף מ"ח תענית ז' עבודת כוכבים י"ט אבות פ"ג ופ"ו מנחות נ"ג: (ג) כי בן· ספר הזוהר פ' משפטים ופ' ואתחנן: (ד) ויורני וגו'· נדה ל': (ז) ראשית חכמה· ברכות נ"ז: (ח) סלסלה וגו'. ר"ה כ"ו מגילה י"ח: (ט) תתן וגו'. אבות פ"ו: (יג) החזק וגו'· עקידה שער ס"ד: (טו) פרעהו· יבמות כ"א: (יח) וארח צדיקים. ס' הזוהר פ' בראשית ופ' ויקהל עקידה שער ס"ח עקרים ל"ג: (יט) דרך וגו'. עקידה שער ס"ח: (כא) שמרם וגו'· עקידה ס"ד כל הפרשה: (כב) כי חיים וגו'· עירובין נ"ב אבות פ"ו: ולכל בשרו· עירובין שם: (כג) כי ממנו· עקידה ע"ח: (כד) הסר ממך· כתובות כ"א יבמות כ"ד: (כה) עיניך וגו'· עקידה שער פ"ב: ועפעפיך וגו'· מגילה י"ח: (כו) פלס· מועד קטן ט' עקידה ע"ב: (כז) אל תט· עקידה שם: **ה** (א) בני לחכמתי· עקידה שער צ"ג כל הפרשה: (ו) ארח חיים· מועד קטן שם עקידה ע"ט: (ז) ועתה בנים· עקידה מ"ד כל הפרשה: (ח) הרחק וגו'· עבודת כוכבים י"ז: (טו) שתה וגו'· עבודת כוכבים י"ט ספר הזוהר פרשת ויחי: (טז) יפוצו· תענית ז': (יז) יהיו

ט · שם : (יח) יפי וגו' · יבמות ס"ג סנהדרין ק"ז : (יט) אילת אהבים ·
עירובין נ"ד כתובות ע"ח : (כג) הוא ימות · סנהדרין ק"ז :
ו (א) בני אם וגו' · יומא ע"ז מציעא קט"ו בתרא קע"ג עקידה כ"ג : (ב) נוקשת
וגו' · יומא מציעא בתרא שם : (ג) עשה זאת · עקידה שם : לך התרפס ·
יומא מציעא בתרא שם : (ו) לך אל נמלה · חולין נ"ז עקידה כ"ח עקרים
פ"א : (ז) אשר אין לה · שם : (ח) תכין בקיץ · סנהדרין ז' : (ט) עד
מתי · סוכה כ"ז : (כב) בהתהלכך וגו' · סוטה כ"א אבות י"ג ספר הזוהר
פרשת וישב : (כג) כי נר · ברכות ס' תענית ז' מגלה ט"ו סוטה כ"א
בתרא ד' עקידה ס"ח עקרים כ"ט ומ"ג פ' כ"ח ספר הזוהר פרשת
וישב ופרשת תרומה : (כו) כי בעד · נזיר מ"ג סוטה א' הוריות י' : ואשת
איש · סוטה ד' : (כז) היחתה וגו' · סנהדרין ק"ג : (כח) אם יהלך ·
שם : (כט) כן הבא · שם : (ל) לא יבוזו · עקידה שער נ"ט עקרים
נ"ג : (לב) נואף אשה · סנהדרין ל"ח ודף נ"ט : ז (א) ומצותי תצפון ·
לעיל ב' : (ג) קשרם וגו' · נדרים ס"ב קדושין ל' : (ד) אמור וגו' · ברכות
נ"ו שבת קמ"ו ערכין נ"ב סוטה י"ב קדושין ל' סנהדרין ה' ודף ז' :
(ה) לשמרך · ספר הזוהר פ' וישב : (ו) כי בחלון · עקידה ס"ז כל הפרשה :
(ט) בנשף · ברכות ג' : (י) והנה אשה · שבת נ"ג : (טז) מרבדים ·
שבת ק"ג ק"ד : (יח) נתעלסה וגו' · מנחות מ"ו : (יט) כי אין האיש ·
סנהדרין נ"ו : (כ) צרור הכסף · שם : ליום הכסא · שם : (כד) ועתה
בנים · עקידה שער מ"ו : (כו) כי רבים : סוטה כ"ב עבודת כוכבים
י"ט : ח (א) הלא חכמה · עקידה מ"ו : (ב) בראש מרומים · עבודת
כוכבים שם : (ד) אליכם אישים · יומא ע"א : (ו) שמעו כי · שבת פ"ח :
(יב) אני חכמה · סוטה כ"א ספר הזוהר פרשת תולדות : (יג) יראת
ה' · פסחים קי"ג : (יד) לי עצה · אבות י"ב : (טו) בי מלכים · יומא
ע"ב גיטין ס"ב : (יז) ומשחרי · ספר הזוהר פרשת תרומה :
(כא) להנחיל וגו' · סוכה כ"א בתרא קנ"ד סנהדרין ק"ט אבות י"ב עוקצין
כ"א ס' הזוהר פרשת תרומה : (כב) ה' קנני · פסחים נ"ד ודף ס"ז נדרים
ל"ט קדושין ל"ב אבות י"ג ספר הזוהר שם : (כו) עד לא עשה · תענית י' :
(ל) ואהיה וגו' · ס' הזוהר פ' תרומה : (לד) אשרי וגו' · ברכות ח' :
(לה) כי מצאי · שם ודף נ"ו תענית ז' בתרא י' : (לו) כל משנאי · שבת
קי"ד עירובין נ"ט מגילה כ"ח : ט (א) חכמות בנתה · סנהדרין ל"ח
עקידה מ"ט : חצבה עמודיה · שבת קט"ז : (ב) טבחה · סנהדרין ל"ח
עבודת כוכבים כ"ח עקידה ס"ח : (ג) שלחה וגו' · סנהדרין שם עבודת
כוכבים י"ט : (ד) מי פתי · סנהדרין ל"ח : (ה) לכו לחמו · ברכות ח'
חגיגה י"ד : (ח) אל תוכח לץ · יבמות ע"ט ערכין ט"ז עקידה ס"ה :
(ט) תן לחכם · שבת קי"ד עירובין ס"ג : (יב) אם חכמת · עבודת כוכבים
י"ח ספר הזוהר פ' ויצא : (יד) על כסא · סנהדרין נ"ח עבודת כוכבים

י"ט

יש : (יז) מים גנובים · נדרים נ"א סוטה ז' סנהדרין כ"ז ודף ע"ה :
(יח) ולא ידע · בתרא ע"ט : י (א) משלי שלמה · ס' הזוהר פ' אחרי מות :
(ג) לא יועילו · בתרא י' ספר הזוהר פרשת מקץ : וצדקה וגו' · ר"ה ט"ז :
(ה) אוגר בקיץ · סנהדרין ז' עקידה כ"ח : (ו) ברכות לראש · ספר הזוהר
פרשת ויצא : (ז) זכר צדיק · יומא ל"ז תענית כ"ח : ושם רשעים · יומא
ל"ח תענית שם : (ח) חכם לב · סוטה י"ג : (ט) הולך בתום · ספר
הזוהר פרשת מקץ : (יג) ושבט לגו · עקידה שער נ' : (יח) ומוציא דבה ·
פסחים ג' : (כב) ברכת ה' · ספר הזוהר פרשת נח עקרים כ"ז : (כד) מגורת
וגו' · עקידה שער ס' : (כה) וצדיק יסוד · יומא ל"ח חגיגה י"ב גיטין
ס"ח : (כו) כחמץ לשנים · קדושין מ"ה : (כז) יראת ה' · יומא ט'
עקרים ל"ד : יא (ג) תומת ישרים · מציעא ל"ה : (ד) לא יועיל וגו' ·
בתרא י' : וצדקה וגו' · שבת קנ"ו בתרא שם : (ז) במות וגו' · עקרים
כ"א ומ"ד פ' מ' : (ח) צדיק מצרה · מציעא ס' : ויבא רשע · סנהדרין
ל"ט : (י) ובאבד רשעים · שם ל"ז ודף ל"ט ודף קי"ג : (יג) הולך רכיל ·
קמא נ"ט סנהדרין כ"ט ודף ל"א ס' הזוהר אדרא נשא : (יד) ותשועה וגו' ·
יבמות קכ"א : (טו) רע ירוע · שם ק"ט : (יז) גומל נפשו · תענית י"א
עקידה מ"ג : (כא) יד ליד · ברכות ס"ב עירובין י"ח סוטה ד' : (כב) נזם
זהב · אבות י"ג : (כד) יש מפזר · ברכות ס"ג ספר הזוהר פ' בהעלותך :
(כה) ומרוה וגו' · סנהדרין צ"ב : (כו) מונע בר · שם צ"א ספר הזוהר
פרשת דברים : וברכה וגו' · סנהדרין צ"ב : (ל) פרי צדיק · מציעא פ"ה
בתרא י"א : יב (ט) טוב נקלה · ס' הזוהר פרשת ויצא : (י) יודע
צדיק · כתובות ס"א : (יא) עובד אדמתו · סנהדרין נ"ח ספר הזוהר פ'
מקץ : (יד) ישבע טוב · עקידה שער מ"א : (יח) יש בוטה · עירובין ס"ד
נדרים נ"א : (יט) שפת אמת · ספר הזוהר פרשת תשא : (כא) לא
יאונה · ברכות ה' יבמות קכ"א חולין נ"ט : (כה) דאגה בלב · יומא
ע"ה סוטה מ"ב סנהדרין ק' : (כז) לא יחרוך · עירובין נ"ד עבודת
כוכבים י"ט : יג (ז) יש מתעשר · מנחות ע"ה : (ט) אור צדיקים · חגיגה
י"ד עקרים פ' כ"ט : (יא) הון מהבל · עירובין נ"ב : (יב) תוחלת וגו' ·
ברכות ל"ד ודף נ"ה ספר הזוהר פרשת מקץ : (טז) כל ערום · מגילה י"ט :
וכסיל · נדרים כ"ט : (כב) יצפון וגו' · קמא קי"ט : (כג) ויש נספה ·
חגיגה ד' ספר הזוהר פ' וילך : יד (א) חכמות נשים · סנהדרין ק"י :
(ד) ורב תבואות · שם מ"ב : (י) לב יודע · יומא פ"ג : (יב) יש דרך וגו' ·
קדושין מ' עקרים פרק אחרון : (יד) מדרכיו · עקידה שער ע"ט :
(טו) פתי יאמין · כתובות ט' עקרים פרק אחרון : (טז) חכם ירא · שם :
(כג) בכל עצב · ברכות ל' : (כח) ברב עם · ברכות נ"ג פסחים ס"ד
יומא כ"ו ודף ע' סוכה נ"ב ר"ה י"ד זבחים י"ד מנחות ס"ב ספר הזוהר פ'
תרומה : (ל) ורקב · שבת קנ"ב : (לב) ברעתו · עקרים צ' : (לג) בלב

נבון

נכון · מציעא ס"ה עקידה שער ס"ב : (לד) צדקה תרומם · בתרא י' :
טו (טו) כל ימי עני · בתרא קמ"ה סנהדרין ק"ב כתובות ק"י : (כג) שמחה
לאיש · עירובין כ"ד : ודבר בעתו · סנהדרין ק"א : (כד) אורח חיים ·
עקידה שער ק' : (כה) בית גאים · ברכות כ"ח : (כז) ושונא מתנות ·
מגלה כ"ח סוטה מ"ז קדושין נ"ט בתרא י"ב חולין מ"ד : (ל) שמועה טובה ·
גיטין נ"ז : (לא) אוזן שומעת · עקרים פ"ב : טז (ד) כל פעל · שבת
כ"ד ודף קמ"ז יומא ל"ח עקידה נ"ה נדרים כ"ב וד' מ' : (ה) תועבת
ה' · סוטה ה' : (י) קסם וגו' · חגיגה י"ד : (יא) פלס וגו' · עקידה
ל"ז : (יג) רצון מלכים · עקידה שער ח' : (יד) חמת מלך · בתרא קע"ז
עקידה כ"ג ס' הזוהר פ' קרח : (טו) באור פני · עקידה ס"ג עקרים פ'
כ"ט : (כו) נפש עמל · סנהדרין צ"ח : (כח) איש תהפוכות · ספר הזוהר
פ' ויקרא : (לא) עטרת תפארת · אבות י"ג : (לב) טוב ארך אפים · שם ע'
עקידה שער ס"ד : יז (א) טוב פת חרבה · עקידה מ"א : (ה) לועג לרש ·
ברכות י"ח סוטה מ"ג : (ו) עטרת זקנים · אבות י"ג מנחות מ"ה ספר
הזוהר פרשת שמיני : (ח) אל כל אשר · סנהדרין נ"ג : (י) תחת גערה ·
ברכות י' : (יג) לא תמוש · כתובות נ"ג : (יד) פוטר מים · קדושין פ'
סנהדרין ז' : (טז) למה זה · יומא ע"ב : (יז) בכל עת · ספר הזוהר פ'
בשלח : ואח לצרה · סנהדרין ק"ב : (יט) מגביה · עקידה נ"ז : (כב) ורוח
נכאה · גיטין נ"ז : (כו) גם ענוש · ברכות ז' שבת קמ"ט סנהדרין
ק"ה עבודת כוכבים ד' : (כז) חושך אמריו · עקידה ס"ב : (כח) גם אויל
מחריש · פסחים נ"ט עקידה ס"ב : יח (א) לתאוה וגו' · נזיר נ"ג
הוריות י' : (ב) לא יחפוץ · עקידה ס"ב : (ג) בבוא רשע · סנהדרין קי"ג :
(ה) שאת פני רשע · יומא פ' מגילה כ"ח : (ו) שפתי כסיל · עקידה ל'
וס"ב : (ח) דברי נרגן · עקידה כ"ה : (ט) גם מתרפה · עקידה שם
ס' הזוהר פרשת שלח לך : (י) מגדל עז · עקידה שם : (יב) לפני שבר ·
עקידה ע"ז : (יג) משיב דבר · בתרא צ"ח עקידה שער ע"ו : (יד) יכלכל
מחלהו · עקרים כ"ד עקידה שם : (יז) צדיק וגו' · ספר הזוהר פרשת
וישב : (יט) אח נפשע · נזיר כ"ג הוריות י' עקידה ע"ח : (כ) מפרי
פי · חולין כ"ט : (כא) מות וחיים · ערכין ט"ז : (כב) מצא אשה · ברכות
ח' יבמות ס"ג : (כג) תחנונים וגו' · סנהדרין מ"ה : (כד) איש רעים ·
ברכות ס"ג סנהדרין ק' : יט (ב) גם בלא דעת · ערכין י' ספר הזוהר
פ' תזריע : ואץ ברגלים · שם ע"ב : (ג) אולת אדם · תענית ט' : (י) לא
נאוה · חולין קל"ב : (יד) בית והון · מועד קטן י"ח ספר הזוהר פרשת
ויחי : (טז) בוזה דרכיו · נדה ע"ו : (יז) מלוה ה' · ברכות י"ח בתרא י'
עקידה מ"ט : (כא) רבות וגו' · סנהדרין כ"ו : (כג) יראת ה' · עקרים
ל"ד : ושבע ילין וגו' · ברכות י"ד ודף נ"ה : כ (א) לץ היין וגו' ·
גיטין ס"ח : (ה) מים עמוקים · פסחים נ"ג עקידה ס"ז כל ז' פסוקים :

אזן

(יג) אזן שומעת · עקידה י"ו עקרים פ"ב : (יד) רע · בתרא פ"ד :
(טז) לקח בגדו · מציעא קט"ז בתרא קע"ג : (כב) אל תאמר · ספר הזוהר
פרשת מקץ : (כד) מה' מצעדי · חולין ו' : (כה) מוקש אדם · סנהדרין
צ"ח : ואחר נדרים · נדרים כ"ח : (כז) נר ה' · פסחים ח' עקידה ס"ח
עקרים ל"ה ס' הזוהר פרשת משפטים : (כט) תפארת וגו' · אבות י"ג :
(ל) חבורות פצע · שבת ל"ג : **כא** (א) פלגי מים · ברכות נ"ה : (ג) עשה
צדקה · סוכה מ"ט : (יא) נפש רשע · עקידה י"ב : (יג) אטם אזנו ·
חגיגה כ"ה : (יד) מתן בסתר · סוטה ה' בתרא ט' : ושחד בחיק · שם :
(טו) שמחה לאיש · עקרים נ"ג : (טז) אדם תועה · בתרא ע"ט :
(יז) אוהב יין · ספר הזוהר פרשת שמיני : (יט) טוב שבת · ר"ה ל"א :
(כא) רדף צדקה · ברכות ה' יבמות ק"ט ב"ב ס"ו : (כג) שומר פיו · מציעא
פ"ג : (כד) זד יהיר · בתרא ו' עבודת כוכבים י"ח : (כה) תאות וגו' ·
עקידה כ"ח : (כז) זבח וגו' · ברכות כ"ב סנהדרין קי"ב שבועות י"ב
זבחים ז' : (כט) העז איש · תענית ז' : (ל) אין חכמה · ברכות י"ט
עירובין ס"ב מועד קטן י"ז סנהדרין פ"ב : (ג) ערום וגו' · ספר הזוהר
פרשת נח : ופתיים וגו' · כריתות ט' : (ה) צנים פחים · כתובות ל'
בבא מציעא ק"ז בתרא קמ"ד עבודת כוכבים י' : (ז) ועבד לוה · בתרא מ"א
סנהדרין צ"א : (ט) טוב עין · נדרים ל"ח סוטה ל"ז ספר הזוהר פרשת
ויקהל וסוף פרשת נשא : (י) גרש לץ · יבמות ס"ג : (יא) אהב וגו' ·
עקידה שער נ' : (יד) שוחה וגו' · שבת ל"ג : (יז) הט אזנך · חגיגה
ט"ו : (יח) כי נעים · עירובין נ"ד סנהדרין צ"ט : (כ) הלא כתבתי ·
מגילה ז' : (כב) אל תגזל דל · קמא ק"ט מציעא קי"ב סנהדרין ו' :
(כג) כי ה' · קמא מציעא סנהדרין שם : וקבע וגו' · מציעא שם :
(כז) אם אין לך · שבת ל"ב ר"ה ו' סנהדרין כ"ב זבחים כ"א : (כט) חזית
וגו' · סנהדרין ק"ד : **כג** (א) כי תשב · חולין ו' עקידה כ"ד : (ב) ושמת
שכין · חולין שם : (ו) אל תלחם · סוטה ל"ח חולין ז' ספר הזוהר פרשת
נשא ובלק : (ז) כי כמו · סוטה חולין שם : (י) אל תסג · סוטה ז' :
(טו) בני אם חכם לבך · ברכות י"ד שבת ד' עירובין כ"א : (יז) אל
יקנא · ברכות ח' מגילה ו' : (כ) אל תהי בסבאי · סנהדרין ע' : (כא) כי
סבא · שם ע"א : (כב) ואל תבוז · ברכות נ"ו ודף ס"ג : (כג) אמת קנה ·
שם ע"ו בכורות כ"ט : (כד) גיל יגיל · ספר הזוהר פ' במדבר : (כה) ישמח
אביך · ברכות י"ח תענית כ"ג : (כז) כי שוחה · בבא קמא ע"ז :
(כט) למי אוי · סנהדרין ע' : (ל) למאחרים · שם : (לא) אל תרא יין ·
פסחים ק"ח בתרא צ"ז סנהדרין ע' מנחות פ"ו : כי יתן בכוס · יומא ע"ד
עקידה שער כ"ז : **כד** (ד) ובדעת חדרים · סנהדרין צ"ב : (ו) כי
בתחבולות · סנהדרין מ"ב ספר הזוהר פרשת ויצא : (ו) התרפית · ברכות ס"ג
ספר הזוהר פרשת ויצא ופרשת וישלח : (טז) כי שבע · סנהדרין ז' :

בנפול

(יז) בנפול אויבך · ברכות נ"ה מגילה ט"ז נדרים ס' אבות ד' : (כא) ירא
את ה'· סוטה כ"ב: (כד) אומר לרשע· שם מ"א עקידה ס"ב: (כה) ולמוכיחים
וגו' · תמיד כ"ח : (כו) שפתים ישק · גיטין ס' : (כז) הכן בחוץ · סוטה
מ"ד ספר הזוהר פרשת תולדות : (ל) על שדה · סנהדרין ק"ג עקידה ס"ה :
(לא) והנה עלה · שם : **כה** (ג) שמים לרום · שבת י"א : (ה) הגו רשע ·
זוהר פרשת שמיני : (ז) כי טוב · מועד קטן כ"ח : (ח) אל תצא · סנהדרין
מ"ד : (ט) ריבך ריב · שם : (יג) כצנת · זוהר פרשת שלח לך : (יד) נשיאים
וגו' · יומא ע"ה תענית ח' ·יבמות ע"ח סנהדרין כ"ח : (טו) ולשון רכה ·
גיטין ס"ח : (יז) הוקר רגלך · חגיגה ו' : (יח) מפיץ · סנהדרין כ"ט :
(כ) מעדה בגד · חולין קל"ג : (כא) אם רעב · סוכה כ"ב מגילה ט"ו
ספר הזוהר פרשת פינחס : (כב) כי גחלים · סוכה שם : (כג) רוח צפון ·
תענית ז' : (כה) מים קרים · יומא פ"ו : (כו) מעין נרפש · עקרים ס"ו :
(כח) עיר פרוצה · עקידה שער ח' ושער כ' : **כו** (ב) כצפור לנוד · מכות
י"ד : (ד) אל תען · שבת ל' מציעא פ"ד : פן תשוה · עקידה ל' : (ה) ענה
כסיל · שבת שם עקידה שם : (ח) כצרור אבן · חולין קל"ג עקידה שער
ס"ב : (יא) ככלב · יומא פ"א ודף פ"ו : (כו) תכסה · סוטה ט' :
(כז) וגולל אבן · עקידה שער ס"ב : **כז** (ב) יהללך זר · נדרים ס"ב
סנהדרין מ"ב ספר הזוהר פרשת בלק : (ו) נאמנים וגו' · תענית כ' סנהדרין
ק"ה : (ז) נפש שבעה · קמא נ"ב : (ח) כצפור וגו' · ברכות נ"ו חגיגה
א' : (י) טוב שכן · מציעא פ"ת : (יא) חכם בני וגו' · ברכות ד' שבת
י"ד עירובין כ"א : (יד) מברך וגו' · ערכין ט"ו : (טו) דלף טורד · יבמות
ס"ג : (יז) ברזל · תענית ז' : (יח) נוצר · ברכות נ"ו עירובין כ"ד :
(כ) שאול · תמיד ל"ב : (כב) אם תכתוש · כריתות י"ח סוטה מ"ב :
(כד) כי לא · יומא פ"ז סנהדרין ז' : (כו) כבשים וגו' · חגיגה י"ג
חולין פ"א : (כז) ודי חלב · ברכות נ"ג חולין שם ברכות ו' :
כח (א) וצדיקים · ספר הזוהר פרשת תרומה : (ד) עוזבי וגו' · ברכות
ז' מגילה ו' : (ח) מרבה הונו · מציעא ע' : (ט) מסיר אזנו · שבת ו' :
(י) ותמימים · אבות י"ב : (יג) מכסה וגו' · יומא פ"ו עקידה ס"ג
עקרים מ"ד פ' כ"ו ס' הזוהר פ' בראשית : ומודה וגו' · תענית ט"ז :
(יד) אשרי · ברכות ס' גיטין נ"ה: (טו) ארי נוהם·מגילה י"א: (יז) אדם· יומא
פ"ז ספר הזוהר פ' משפטים : (כ) איש אמונות · ספר הזוהר פ' מקץ :
(כד) גוזל וגו' · ברכות ל"ד סנהדרין ק"ב ספר הזוהר פרשת כי תשא ופקודי
ותזריע : **כט** (ב) ברבות · מגילה י"א : (ג) ורועה וגו' · עירובין ס"ד
סוטה ל"ו : (ד) מלך וגו' · כתובות כ"ח סוטה מ"ה סנהדרין ו' ודף י"ד
ספר הזוהר פרשת מקץ ושמיני : (ז) יודע · שבת קנ"ה : (ט) איש חכם ·
סנהדרין ק"ב עקידה ל"ד : (יב) מושל וגו' · חולין ד' : (יג) רש וגו' ·
תמורה ט"ז : (יז) יסר בנך וגו'· מכות י"ח : (יט) בדברים וגו' · כתובות

פ"ו

פ"ו עקידה ק"ד : (כא) מפנק וגו' · סוכה נ"ב : (כב) ובעל חמה · מדיס כ"א : **ל** (א) דברי הגור · עקידה שער ע"ו כל הפרשה : (ב) כי נשר וגו' · סנהדרין נ"ב : (ד) מי עלה · עקידה שם ס' הזוהר פ' ויקהל : (ו) אל תוסף · מגילה ז' : (ז) שתים · עקידה שער ע"ו : (ח) הטריפני · עירובין י"ח בילה ט"ז סנהדרין ק"ח : (י) אל תלשן · פסחים פ"ז עקידה שער י"ט : (יא) דור אביו יקלל · שם : (טו) לעלוקה וגו' · עבודת כוכבים י"ז עקידה שם ושער כ"ד : שלש הנה · ברכות י"ד : (יז) עין הלעג · עקידה שם ושער מ"ה : (יח) שלשה וגו' · עקידה שער ע' כל הפרשה : (יט) דרך הנשר · חולין קל"ט : דרך אניה · שבת פ"ג : ודרך גבר · קדושין ב' : (כ) כן דרך · שם : אכלה · יומא ע"ה כתובות י"ג ודף ס"ה : (כג) תחת וגו' · זוהר פרשת ואתחנן עקידה שער ע"ז כל הפרשה : (כד) ארבעה וגו' · עקידה ע"ה כל הפרשה : (כט) שלשה וגו' · שם כל הפרשה : (לא) זרזיר · סנהדרין פ"ב : (לב) אם נבלת · ברכות ס"ד נדה כ"ו : (לג) כי מיץ וגו' · ברכות ס"ג : **לא** דברי למואל · ס' הזוהר פ' ויחי : אשר וגו' · סנהדרין ע' ספר הזוהר פרשת בראשית : (ב) מה ברי · סנהדרין שם : (ג) אל למלכים · שם ע"ב : (ו) תנו שכר · ברכות נ"ז עירובין ס"ה סנהדרין מ"ג ודף ע' : (ח) פתח פיך · גיטין ל"ז : (י) אשת חיל · עקידה שער א' ספר הזוהר פרשת תזריע עקידה שער כ"ב כל הפרשה : (יג) דרשה למר · ספר הזוהר פרשת קדושים : (יד) היתה וגו' · מליעא פ"ד : (כא) לא תירא · ספר הזוהר פרשת ויחי ופרשת חוקת : (כג) נודע · ספר הזוהר פרשת וירא : (כד) סדין וגו' · פסחים נ' : (כו) פיה · ברכות י' ספר הזוהר פרשת תולדות : והורת · סוכה מ"ט : (כח) קמו · עקידה נעילת שערים : (כט) רבות וגו' · סנהדרין כ' : שקר וגו' · שם תענית כ"ו : (לא) תנו לה · שם :

כתבי קדש

עשרים וארבעה

עם

פרש"י, מצודת דוד, מצודת ציון

ותולדות אהרן

КИСВЕЙ КОДЕШЪ,
т. е. Священное Писанія.
Томъ VI. Часть I.
1890.

Дозволено цензурою. 19 Февраля 1890 г. Кіевъ.

ВИЛЬНА
Типографія Вдовы и братьевъ Роммъ.
Жмудскій переулокъ собств. домъ № 328.
1890.

כתבי קדש

עשרים וארבעה

כתובים

איוב

עם

פרש״י לרבינו שלמה יצחקי זצ״ל

ועם

מצודת ציון

באור המלות שרשן ומקורן,
ודמיונן במקרא אחר

מצודת דוד

יבאר היטב תוכן הכתובים,
והמשך דבריהם

נאספו ממפרשים קדמונים ע״י הרה״ג מו״ה
יחיאל הלל אלטשולר ז״ל

ובסוף כל ספר הצגנו

תולדות אהרן להרב הג׳ כו׳ מו״ה אהרן מפיסרו ז״ל.

והגהנו פרש״י ע״פ מקראות קהלת משה. והצגנו בו (בחצאי עגול) הגהות
ותקונים מספר יסוד ושורש העבודה.

ווילנא

ברפוס והוצאות האלמנה והאחים ראם

שנת תר״נא לפ״ק

א א אִישׁ הָיָה בְאֶרֶץ־עוּץ אִיּוֹב שְׁמוֹ וְהָיָה ׀ הָאִישׁ
הַהוּא תָּם וְיָשָׁר וִירֵא אֱלֹהִים וְסָר מֵרָע׃
ב וַיִּוָּלְדוּ לוֹ שִׁבְעָה בָנִים וְשָׁלוֹשׁ בָּנוֹת׃ ג וַיְהִי מִקְנֵהוּ
שִׁבְעַת אַלְפֵי־צֹאן וּשְׁלֹשֶׁת אַלְפֵי גְמַלִּים וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת
צֶמֶד־בָּקָר וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת אֲתוֹנוֹת וַעֲבֻדָּה רַבָּה מְאֹד וַיְהִי

רש"י

א (א) איש היה בארץ עוץ. פי' בארץ ארם כמה דכתיב את עוץ בכורו מבני נחור (בראשית כ"ב): והיה האיש. אע"פ שהוא לשון עתיד כן דרך לשון עברית. ולשון מליצתו ויהי האיש ההוא: גדול. מכל בני קדם. בני ארץ המזרחי שארם במזרחו של עולם הוא שנאמר (במדבר כ"ג) מן ארם ינחני בלק וגו' מהררי קדם. ד"א עוץ זה איוב בוז זה אליהוא בן ברכאל הבוזי והרי הוא שאמר איוב (לקמן ל"א) ובוז משפחות יחתני. זה הוא ממשפחתי שמחתה דברי. והיינו דאמרי אינשי מיניה ובי' אבא ליזיל ביה נרגא ד"א בארץ עוץ בארץ שנוטלין ממנו עצות רעות על הקב"ה שנאמר (בראשית י') מן הארץ ההיא יצא אשור ומה עצה נטלו שהיו אומרים לא כל הימנו ליטול את העליונים וליתן לנו את התחתונים אלא בואו לארץ שנער ששם אלהות הרבה שנאמר בה (ירמיה נ') ארץ פסילים היא ונעשה מגדל וראשו מגיע בשמים ונעשה לנו שם. (בראשית י"א) ואין שם האמור כאן אלא עבודת כוכבים שנאמר ושם אלהים אחרים לא תזכירו (שמות כ"ג) מה עשה הקב"ה ישב עליהם בדין והעמיד עליהם עדים שנאמר וירד ה' לראות את העיר ואת המגדל (בראשית י"א) וכי צריך ירידה לפני המקום לראות והכתיב עיני ה' משוטטות בכל הארץ (זכריה ד') אלא ללמד הלכה לדורות שאין דנין אלא ע"פ עדי ראיה שנאמר או ראה או ידע (ויקרא ה'): והיה. פשוטו כמו ויהי ומשמעו לשעבר ולהבא: תם וישר. אבל בדברים שבין קונו ובינו לא היה צדיק לכך נאמר וירא אלהים וסר מרע: (ג) שבעת

מצודת דוד

א (א) עוץ. יתכן שהיא ארם נהרים כי נחור היה אדון הארץ כמ"ש אל ארם נהרים אל עיר נחור (בראשית כ"ד) ועוץ היה בכור נחור כמ"ש את עוץ בכורו (שם כ"ב) וע"כ קראו שם הארץ על שם בנו שהבכור כי לו משפט הממשלה: תם וישר. עם הבריות: (ב) שבעה בנים. אף זה יחשב לברכה שהיו בנין הזכרים כפולים מהנקבות ועוד יותר: (ג) צמד בקר. חשב הבקר זוגות לפי שהדרך לחרוש בבקרים וא"א לחרוש בפחות משנים וכחד חשיבי אבל גמלים ואתונות עומדים לרכיבה ולמשאן

מצודת ציון

א (ג) צמד. זוג וכן ויקח צמד בקר (ש"א י"א) על כי דרכם ללכת מצומדים ומחוברים יחד:

הָאִישׁ הַהוּא גָּדוֹל מִכָּל־בְּנֵי־קֶדֶם׃ ד וְהָלְכוּ בָנָיו וְעָשׂוּ
מִשְׁתֶּה בֵּית אִישׁ יוֹמוֹ וְשָׁלְחוּ וְקָרְאוּ לִשְׁלֹשֶׁת אַחְיֹתֵיהֶם
לֶאֱכֹל וְלִשְׁתּוֹת עִמָּהֶם׃ ה וַיְהִי כִּי הִקִּיפוּ יְמֵי הַמִּשְׁתֶּה
וַיִּשְׁלַח אִיּוֹב וַיְקַדְּשֵׁם וְהִשְׁכִּים בַּבֹּקֶר וְהֶעֱלָה עֹלוֹת מִסְפַּר
כֻּלָּם כִּי אָמַר אִיּוֹב אוּלַי חָטְאוּ בָנַי וּבֵרְכוּ אֱלֹהִים בִּלְבָבָם

רש"י

אלפי צאן · הרוב מנה תחלה : גדול מכל בני קדם · מדור הפלגה דכתיב ויהי בנסעם מקדם (בראשית יא) אבל מאברהם אינו כן שהרי באברהם כתיב בו הגדול שנאמר ושם חברון לפנים קרית ארבע (יהושע יד) האדם הגדול בענקים הוא · היה לו לכתוב אדם גדול ולמה כתב האדם הגדול אלא כמו שהוא אדם גדול שעמד בעשרה נסיונות לפיכך כותבין אותו שני ההי"ן · ואיוב שנאמר בו גדול לא עמד אלא באחת שנאמר תם וישר וגו' וגדול מכל בני קדם מכל אותו הדור שלא נתפס על אותו עון (סא"א) : (ד) והלכו בניו ועשו משתה בית איש יומו · בבית כל אחד ואחד יומו : ושלחו וקראו · כמו ושולחים וקוראים שהיו עושין כן תמיד : (ה) ויהי כי הקיפו · כאשר כלו ימי המשתה ונוהג היה איוב בכל סוף שבעת הימים שחזרו ימי המשתה הלילה היה שולח ומקדשם כלומר מזמנם וקוראם כמו התקדשו למחר (במדבר י"א) : והשכים בבוקר והעלם · מלילתו שהיה משכים ומעלה עולות לכן כתב בל' עתיד שהיה נוהג לעשות כן תמיד לסוף כל ז' הימים : מספר כלם · הבנים והבנות : וברכו · ל' כינוי כלפי מעלה :

מצודת ציון | מצודת דוד

(ה) הקיפו · סבבו כמו הקף פעם אחת (יהושע ו) : ויקדשם · ענין הזמנה כמו התקדשו למחר (במדבר י"א) : וברכו · לשון כנוי כלפי

משאות והאחד ראוי לה : ועבודה רבה · תבואות האדמה נקרא עבודה על כי תוציא צמחה ע"י עבודה שעובדין בחרישה וקצירה וכן נאמר ביצחק ועבדה רבה (בראשית כ"ו) :

גדול · בעושר ובנכסים : מכל בני קדם · ר"ל מכל אנשי ארצו כי ארם היא בפאת המזרח כמ"ש ארם מקדם (ישעיה ט') : (ד) והלכו · לפי שהדבר היה תמידי נופל בו לשון עבר אף לשון עתיד וכמ"ש למטה ככה יעשה איוב וגו' : בית איש · בבית כל איש ביומו הקבוע לו : ושלחו · בכל יום היו שולחים להזמין האחיות על המשתה : (ה) כי הקיפו · כי עשו ימי המשתה בחוזר חלילה ואמר בכל פעם שהקיפו ר"ל אחר יום המשתה של האחרון שבהם שהיה עתיד הראשון להתחיל שוב בתחלה : ויקדשם · הזמינם לבוא אליו להסירם בדרכי ה' : מספר כלם · לפי מספר הבנים והבנות : אולי · שמא בעבור טוב לב ממשתה תמיד חטאו וגדפו בלבבם

כָּכָה יַעֲשֶׂה אִיּוֹב כָּל־הַיָּמִים׃ ו וַיְהִי הַיּוֹם וַיָּבֹאוּ בְּנֵי
הָאֱלֹהִים לְהִתְיַצֵּב עַל־יְהוָה וַיָּבוֹא גַם־הַשָּׂטָן בְּתוֹכָם׃
ז וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־הַשָּׂטָן מֵאַיִן תָּבוֹא וַיַּעַן הַשָּׂטָן אֶת־
יְהוָה וַיֹּאמַר מִשּׁוּט בָּאָרֶץ וּמֵהִתְהַלֵּךְ בָּהּ׃ ח וַיֹּאמֶר
יְהוָה אֶל־הַשָּׂטָן הֲשַׂמְתָּ לִבְּךָ עַל־עַבְדִּי אִיּוֹב כִּי אֵין
כָּמֹהוּ בָּאָרֶץ אִישׁ תָּם וְיָשָׁר יְרֵא אֱלֹהִים וְסָר מֵרָע׃
ט וַיַּעַן הַשָּׂטָן אֶת־יְהוָה וַיֹּאמַר הַחִנָּם יָרֵא אִיּוֹב אֱלֹהִים׃

רש"י

ככה יעשה איוב · כמו היה עושה תמיד כשכתב בדבר ההוה ותדיר פעמים שכתב בלשון עבר ופעמים בלשון עתיד : (ו) ויהי היום · אותו היום שהיה ראש השנה (שהוא יום תרועה וצוה הקב"ה לשטן להביא זכות וחובה של כל הבריות הדא הוא דכתיב משוט בארץ) : ויבואו בני האלהים להתיצב על ה' · לריב עמו שאין להתיצב אלא על דין · שנא' (ישעיה ג') נצב לריב ה' : ויבוא גם השטן בתוכם · לקטרג על הבריות : (ז) משוט בארץ ומהתהלך בה · כן דרכי לשוט ולראות רעים וטובים ושטטתי בכל הארץ ולא מצאתי כאברהם שנאמר בו קום התהלך בארץ (בראשית י"ג) ואמרו רז"ל שטן לש"ש נתכוין כדי שלא יהא נשכח לפני אלהינו זכותו של אברהם : (ח) השמת לבך על עבדי איוב · שתרצה לקטרגו : (ט) החנם ירא איוב ·

מצודת דוד

בלבבם כלפי מעלה ולזה הביא עולות כי היא מכפרת על הרהור הלב : ככה · כמשפט הזה עשה כל הימים : (ו) ויהי היום · ר"ל היום המוכן שיבואו בו לפני המקום מלאכי מעלה מלמדי זכות וחובה והוא יום ראש השנה שהוא יום המשפט : בני האלהים · הם מלמדי הזכות : גם השטן · ללמד חוב ולקטרג על הבריות : (ז) מאין תבוא · מאיזה מקום אתה בא ולפי שאין רשות לקטן לדבר עד שיתחיל עמו הגדול לזה פתח עמו ושאלו: משוט · בא אני מן השטיטה בארץ ומן ההתהלכות בה וכפל הדבר במלות שונות לאמר היטב חפשתי לראות מעשה בני האדם וכאומר הנה מצאתי תבילות תבילות פשעי בני אדם: (ח) השמת · האם שמת לבך לקטרג גם על איוב אשר באמת אין כמוהו וגו' וכאומר הלא בידו לא מצאת מאומה רע : (ט) החנם ·

מצודת ציון

מעלה: (ו) בני האלהים · הם המלאכים הקרובים אל השכינה להיות מבני ביתו וכן ויריעו כל בני אלהים (לקמן ל"ח): על ה' · סמוך לו וכן והחונים עליו (במדבר ב) ואמר בל' בני אדם : השטן · מלאך מקטרג :(ז)משוט · ענין ההליכה אנה ואנה כמו שטו העם

גרי

י הֲלֹא־אַתְּ אתה שַׂכְתָּ בַעֲדוֹ וּבְעַד־בֵּיתוֹ וּבְעַד כָּל־
אֲשֶׁר־לוֹ מִסָּבִיב מַעֲשֵׂה יָדָיו בֵּרַכְתָּ וּמִקְנֵהוּ פָּרַץ בָּאָרֶץ׃
יא וְאוּלָם שְׁלַח־נָא יָדְךָ וְגַע בְּכָל־אֲשֶׁר־לוֹ אִם־לֹא עַל־
פָּנֶיךָ יְבָרְכֶךָּ׃ יב וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־הַשָּׂטָן הִנֵּה כָל־אֲשֶׁר־
לוֹ בְּיָדֶךָ רַק אֵלָיו אַל־תִּשְׁלַח יָדֶךָ וַיֵּצֵא הַשָּׂטָן מֵעִם
פְּנֵי יְהוָה׃ יג וַיְהִי הַיּוֹם וּבָנָיו וּבְנֹתָיו אֹכְלִים וְשֹׁתִים

רש"י

בתמיה : (י) **הלא** אתה שכת בעדו · לפי שהוא יודע שאתה רגיל אצלו לעשות לו נסים ופרה ורבה לפיכך עושה צדקות הללו אבל לא נסית אותו : (יא) ואולם · לו היית נוגע בכל אשר לו : אם לא על פניך יברכך · מיד בתמיה · ואז : (יב) ויאמר ה' אל השטן הנה כל אשר לו בידך · ד"א ויהי היום · אותו היום שחזרו הלילה לאכול בבית אחיהם הבכור : בני האלהים · נבא השמים הקרובים לשכינה להיות בני ביתו ועל שם כך נקראו בניו : להתיצב על ה' · סביבותיו כמו (בראשית מ"ה) לכל הנצבים עליו : (ז) מאין תבוא · דבר הכתוב דרך ארץ שהגדול מדבר תחלה ומרשה הקטן לענות: משוט בארץ · כאשר מפורש למעלה ובהגדה דהשותפין היא : השמת · לשון תימה הוא : תם וישר · שלם במעשיו : שכת בעדו · הגנת בעדו כמחיצה זו כמו הסר משוכתו (ישעיה ה') מחיצתו · וכל בעד האמור בלשון עברי אינו אלא לשון כנגדו ובפניו כמו וכפר בעדו (ויקרא ט"ז) קנח העון כנגדך ובפניך להיות הכפרה מגן בעדך · וכן ה' מגן בעדי (תהלים ג') : (י) פרץ

מצודת ציון

ולקטו (שם י"א) : (י) שכת · ענין גדר כמו הסר משוכתו (ישעיה ה) : (יא) וגע · מלשון נגיעה : על פניך · בעבור כעסך וכן אתן את פני (ויקרא כ) וזהו על כי בהפנים יוכר הכעס : יברכך · לשון כנוי

מצודת דוד

וכי בחנם ירא איוב מה' מבלי הקדמת שכר : (י) שכת בעדו · הגנת עליו כאלו גדרת עליו ועל ביתו מסביב לבלי תת את הרעה לקרוב אליהם : ומקנהו פרץ · בעבור רוב המקנה ידמו כאלו פרצו גדרם ר"ל כאלו לא יכילם מקום נגדר כי מלאו פני תבל : (יא) ואולם · ובאמת נסה ושלח עתה בו מכת ידך וגע בבני ביתו ועשרו לאבדם ממנו : אם לא · הוא ענין ל' שבועה וגזם ולא אמר וברי הוא כאלו אמר אם לא כן יהיה יבוא עלי כך וכך וכן אם לא שויתי ודוממתי (תהלים קל"א) : על פניך · בעבור כעסך עליו בדבר אבדן בני ביתו והעושר יגדף כלפי מעלה : (יב) הנה וגו' · מסורים המה בידך לאבד הכל אבל לא תשלח ידך אל גופו להכות גם בו : ויצא השטן · לאבד בני ביתו עם כל העושר : (יג) ויהי היום · כאשר בא היום

יַ֗יִן בְּבֵית אֲחִיהֶם הַבְּכוֹר׃ יד וּמַלְאָךְ בָּא אֶל־אִיּוֹב
וַיֹּאמַר הַבָּקָר הָיוּ חֹרְשׁוֹת וְהָאֲתֹנוֹת רֹעוֹת עַל־יְדֵיהֶם׃
טו וַתִּפֹּל שְׁבָא וַתִּקָּחֵם וְאֶת־הַנְּעָרִים הִכּוּ לְפִי־חָרֶב
וָאִמָּלְטָה רַק־אֲנִי לְבַדִּי לְהַגִּיד לָךְ׃ טז עוֹד ׀ זֶה מְדַבֵּר וְזֶה
בָּא וַיֹּאמַר אֵשׁ אֱלֹהִים נָפְלָה מִן־הַשָּׁמַיִם וַתִּבְעַר בַּצֹּאן
וּבַנְּעָרִים וַתֹּאכְלֵם וָאִמָּלְטָה רַק־אֲנִי לְבַדִּי לְהַגִּיד לָךְ׃
יז עוֹד ׀ זֶה מְדַבֵּר וְזֶה בָּא וַיֹּאמַר כַּשְׂדִּים שָׂמוּ ׀ שְׁלֹשָׁה
רָאשִׁים וַיִּפְשְׁטוּ עַל־הַגְּמַלִּים וַיִּקָּחוּם וְאֶת־הַנְּעָרִים הִכּוּ

רש"י

בארץ · נתחזקו כמו וכן יפרץ (שמות א') ומתרגמינן יתקוף · זהו פשוטו ורז"ל אמרו בהגדה פרץ גדרו של עולם שהעזים הורגים את הזאבים : (יד) על ידיהם · כמו (במדבר ב') איש על ידו ואינו לשון מקום אלא על שם שהוא מוכן ומזומן לידו ורז"ל אמרו בהגדה שהטעימו הקב"ה מעין עולם הבא שלאחר חרישת האתונות היו זורעים עם ההרישה ורועות האתונות מיד הזיז מן התלם : (טו) ותפול שבא · נתנפלה וחנתה מלכת שבא עליהם כמו (בראשית כ"ה) על פני כל אחיו נפל : ואת הנערים · משרתיך

מצודת דוד

שחזרו לאכול בבית הבכור אז אירע מה שאירע וכוונת השטן היה להקניט את איוב ביותר בחשבו הלא זה היום בבוקר העליתי עולות מספר כולם כמ"ש למעלה ויהי כי הקיפו וגו' וא"כ מנוקים המה מעון ומדוע א"כ מתו ובעבור זה ירבה לגדף : (יד) ומלאך בא · אחד מנעריו בא לבשרו הרעה : על ידיהם · אצלם בסמוך להם : (טו) ותפול שבא · עם שבא חנתה עליהם ולקחה הכל לעצמה : ואת הנערים · החורשים עם הבקר והרועים האתונות : להגיד לך · כי אז"ל שאחר שנגמר דבריו מת גם הוא והרי הוא כאלו אמר הנה לא נמלטתי כ"א להגיד לך ולא להשאר חי : (טז) עוד זה · כשהיה עוד הראשון מדבר דבריו בא זה השני ואמר הנה אש חזקה וגדולה נפלה מן השמים והתחילה להבעיר בצאן ובנערים שומרי הצאן ושרפה את כולם : (יז) כשדים · חיל כשדים חלקו עצמן על שלשה חלקים ופשטו עצמן בעבור הגמלים לקחת לעצמן כדרך שוללי המקנה אשר יתפזרו מסביב לאסוף המקנה : ואת הנערים ·

מצודת ציון

כלפי מעלה : (יד) ומלאך · שליח : (טו) ותפול · ענין חניה כמו נופלים בעמק (שופטים ז) : ואמלטה · ענין הצלה : (טז) אש אלהים · דרך המקרא כשרוצה להגדיל דבר מה סומכו למלת השם וכן ארזי אל (תהלים פ) : (יז) ראשים · חלקים כמו וראש אחד בא (שופטים ט) : ויפשטו ·

לְפִי־חָרֶב וָאִמָּלְטָה רַק־אֲנִי לְבַדִּי לְהַגִּיד לָךְ׃ יח עַד זֶה
מְדַבֵּר וְזֶה בָּא וַיֹּאמַר בָּנֶיךָ וּבְנוֹתֶיךָ אֹכְלִים וְשֹׁתִים יַיִן
בְּבֵית אֲחִיהֶם הַבְּכוֹר׃ יט וְהִנֵּה רוּחַ גְּדוֹלָה בָּאָה ׀ מֵעֵבֶר
הַמִּדְבָּר וַיִּגַּע בְּאַרְבַּע פִּנּוֹת הַבַּיִת וַיִּפֹּל עַל־הַנְּעָרִים וַיָּמוּתוּ
וָאִמָּלְטָה רַק־אֲנִי לְבַדִּי לְהַגִּיד לָךְ׃ כ וַיָּקָם אִיּוֹב
וַיִּקְרַע אֶת־מְעִלוֹ וַיָּגָז אֶת־רֹאשׁוֹ וַיִּפֹּל אַרְצָה וַיִּשְׁתָּחוּ׃
כא וַיֹּאמֶר עָרֹם יָצָתִי חסר א׳ מִבֶּטֶן אִמִּי וְעָרֹם אָשׁוּב
שָׁמָּה יְהוָה נָתַן וַיהוָה לָקָח יְהִי שֵׁם יְהוָה מְבֹרָךְ׃

קמץ בז"ק

רש"י

השומרים אותם: ואמלטה · אין מליטה אלא לשון השמטה שנשמט מן הצרה ובאתי להגיד לך וכיון שהגיד מיד מת כ"ה בס"א: ובנערים · במשרתים שומרי הצאן הכתוב מדבר: (יח) ויפשטו על הגמלים · זה לשון בוזזי בז לפי מנהגם כל זמן שהם מהלכים נדבקים יחד והולכים במחרב שלא יבינו בהם ויבריחו את המקנה וכשמגיעים למקום המקנה פושטים במרחב המקנה זה לכאן וזה לכאן להקיף המקנה והמלאכים הללו שלוחי שטן היו · וכדי להקניטו ולהטיאו בישרוהו הכל בהפסד מועט ואח"כ בגדול הימנו וכן כולם: (יט) מעבר המדבר · מצד שני של מדבר והיה הבית מצד זה · וזה לשון עבר במקרא: על הנערים · בנים אבל אין צריך להזכיר הבנות: (להגיד לך · שהיה לו רשות להגיד והיה מת בבואו רגע הא"א): (כ) ויגז · תלש כמו (ירמיה ז׳) גזי נזרך ומתרגמינן תליסה · וכמו (תהלים ע"א) ממעי אמי אתה גוזי מושכי: (כא) מבטן אמי · האדמה אשר לוקחתי משם או אמי ממש: וערום אשוב שמה · לא בבטן הוא מדבר ומה שמה אל מקום תשובתו ועל שהוא מוכן לכך ולא יחליף הפסוק לשוב כי אם אל העפר לפיכך לא הוצרך

מצודת ציון

מל׳ התפשטות והטיה: (יט) מעבר · מפאת: פנות · זויות: (כ) מעילו · הם מלבוש מה: ויגז · ותלש כמו קרחי וגוזי (מיכה א): (כא) יצתי ·

מצודת דוד

המה רועי הגמלים: (יח) עד זה · כמו בעוד זה: אכלים · היו אוכלים וגו׳: (יט) ויגע בארבע פנות · עם כי בא מעבר אחד הקיף את כל הבית מסביב: על הנערים · המה בניו ומשרתיהם ולא זכר הבנות כי כ"ש הוא היות הנקבות המה תשושי כח ביותר: (כ) ויקרע · בעבור הצער והאבל: ויגז את ראשו · תלש שער ראשו וקצר בדבר המובן: וישתחו · אל ה׳ לברך על הרעה: (כא) ערם וגו׳ · ר"ל כמו שיצאתי מבטן אמי ערום מבלי עושר כן אשוב אל הקבר וזולתם ובאומר מה לי להתרעם על אבדן הבנים והעושר

כב בְּכָל־זֹאת לֹא־חָטָא אִיּוֹב וְלֹא־נָתַן תִּפְלָה לֵאלֹהִים׃
ב א וַיְהִי הַיּוֹם וַיָּבֹאוּ בְּנֵי הָאֱלֹהִים לְהִתְיַצֵּב עַל־יְהוָה
וַיָּבוֹא גַם־הַשָּׂטָן בְּתֹכָם לְהִתְיַצֵּב עַל־יְהוָה׃ ב וַיֹּאמֶר
יְהוָה אֶל־הַשָּׂטָן אֵי מִזֶּה תָּבֹא וַיַּעַן הַשָּׂטָן אֶת־יְהוָה
וַיֹּאמַר מִשֻּׁט בָּאָרֶץ וּמֵהִתְהַלֵּךְ בָּהּ׃ ג וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־
הַשָּׂטָן הֲשַׂמְתָּ לִבְּךָ אֶל־עַבְדִּי אִיּוֹב כִּי אֵין כָּמֹהוּ בָּאָרֶץ
אִישׁ תָּם וְיָשָׁר יְרֵא אֱלֹהִים וְסָר מֵרָע וְעֹדֶנּוּ מַחֲזִיק בְּתֻמָּתוֹ
וַתְּסִיתֵנִי בוֹ לְבַלְּעוֹ חִנָּם׃ ד וַיַּעַן הַשָּׂטָן אֶת־יְהוָה
וַיֹּאמַר עוֹר בְּעַד־עוֹר וְכֹל אֲשֶׁר לָאִישׁ יִתֵּן בְּעַד נַפְשׁוֹ׃

רש"י

להזכירו: (כב) תפלה. לא שום שמץ ותפלות נתן על הקב"ה כמו (ירמיה כ"ג) ובנביאי שומרון ראיתי תפלה: לא נתן. לא הטיל תפלה ועול אל הקב"ה כמו (שמואל א' י"ח) נתנו לדוד הרבבות ולי נתנו האלפים:
ב (ב) אי מזה תבוא. איזה מקום שתוכל לומר מזה אני בא: (ג) מחזיק. אוחז כמו (שמות ד') וישלח ידו ויחזק בו. מחזיק באזני כלב (משלי כ"ו): ותסיתני בו. הסיתני לבולעו כל לשון הסתה אינו אלא לשון המשכה שממשיך את האדם לעצתו: (ד) עור בעד עור. אבר בפני אבר. כן דרך בני אדם כשרואה החרב באה על ראשו מגין בזרועו לפניו וכ"ש כל

מצודת דוד

הלא לא נולדו עמי ואשוב א"כ כמו שנולדתי ולתוספת ביאור אמר הלא ה' נתן לי והוא לקח את שלו ומה לי להתרעם עליו: שמה. ר"ל אל מקום הידוע המוכן לכל ולא הולך נפרש כי מובן הוא מאליו וכן על כל המעשה שם (קהלת ג'): (כב) בכל זאת. עם כי באו עליו צרות תכופות הוה על הוה מ"מ לא חטא להתרעם אחר ה' ולא אמר עליו דברי תפלה:
ב (א) ויהי היום. היום המוכן לשיבואו בו מלמדי הזכות והחובה: (ב) אי מזה. איה המקום אשר תאמר מזה אני בא: (ג) ועודנו. עם כי הוכה שבר על שבר עודו אוחז בתמימותו: ותסיתני. דבר בלשון בני אדם ור"ל קטרגת עליו להשחיתו בחנם מבלי עון כ"א לנסותו: (ד) עור

מצודת ציון

כמו יצאתי באל"ף: (כב) נתן. ענינו השימה על הדבר וכן נתנו לדוד רבבות (ש"א י"ח) ויתכן שהוא מל' שם יתנו צדקות ה' (שופטים ה): תפלה. ענין דבר גרוע שאין בו טעם וכן ובנביאי שומרון ראיתי תפלה (ירמיה כ"ג): ב (ג) ועדנו. ועודו הוא: ותסיתני. מל' הסתה ופתוי: לבלעו. להשחיתו כמו בלע

ה אוּלָם שְׁלַח־נָא יָדְךָ וְגַע אֶל־עַצְמוֹ וְאֶל־בְּשָׂרוֹ אִם־לֹא
אֶל־פָּנֶיךָ יְבָרְכֶךָּ׃ ו וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־הַשָּׂטָן הִנּוֹ בְיָדֶךָ
אַךְ אֶת־נַפְשׁוֹ שְׁמֹר׃ ז וַיֵּצֵא הַשָּׂטָן מֵאֵת פְּנֵי יְהוָה
וַיַּךְ אֶת־אִיּוֹב בִּשְׁחִין רָע מִכַּף רַגְלוֹ יעד ועד ק׳ קָדְקֳדוֹ׃
ח וַיִּקַּח־לוֹ חֶרֶשׂ לְהִתְגָּרֵד בּוֹ וְהוּא יֹשֵׁב בְּתוֹךְ־הָאֵפֶר׃
ט וַתֹּאמֶר לוֹ אִשְׁתּוֹ עֹדְךָ מַחֲזִיק בְּתֻמָּתֶךָ בָּרֵךְ אֱלֹהִים
וָמֻת׃ י וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ כְּדַבֵּר אַחַת הַנְּבָלוֹת תְּדַבֵּרִי גַּם

רש״י

אשר לאיש בממון יתן בעד נפשו בפני נפשו להגין לפי שהוא יודע בנפשו שנתחייב לפיכך אינו מצטער על ממונו : (ה) אולם · אבל : אם לא · תראה בו מיד שעל פניך יברכך : (ו) אך את נפשו שמור · שלא תטלה מכאן אמרו חכמים קשה היה צערו של שטן יותר משל איוב · כאומר לחבירו שבור חבית זו ושמור יינה : (ח) להתגרד בו · בדלי"ת כתיב · ולשון משנה הוא גורדו ומעמידו על גלדו · אבל גורר ברי"ש אינו אלא לשון סחיבה כמו גורר אדם מטה וספסל : (ט) מחזיק · אוחז : ומת · לשון צוואה ·

מצודת ציון

ה׳ (איכה ב) : (ז) מכף רגלו · כמו שנקרא תוך היד כף כן נקראה תחתית הרגל : קדקדו · הוא אמצעית הראש מקום יחולק שם השער אילך ואילך : (ח) להתגרד · ענין חכוך ובדרז"ל גורד כדרכו ואינו חושש (שבת קמ"ז) : (ט) ברך · לשון כינוי כלפי מעלה : (י) הנבלות ·

מצודת דוד

בעד עור · ר"ל ק"ו הדברים אם דרך אנשים לתת עור בעד עור שאם יבוא מי להכותו בעור פניו הלא ישים ידו על פניו לקבל ההכאה בעור היד ואם כן הוא במקצת גופו אל קצתו כ"ש הוא שיתן האיש את כל אשר לו בעד נפשו וכאומר הנה איוב יחשוב שן נגזר עליו המיתה ונאבד כל אשר לו תמורת נפשו ויעמד חי ולזה מקבל בסבר פנים יפות : (ה) אל עצמו ואל בשרו · במכאובי הגוף עצמו שקשה מאבדן הבנים והעושר : אל פניך · כמו על פניך ור"ל בעבור כעסך יגדף כלפי מעלה : (ו) הנו בידך · הנה הוא בידך להכותו בעצמו ובבשרו להכאיבו אך שמור את נפשו לבל תצא מגודל הכאב : (ז) ויצא · להכות את איוב : בשחין רע · הכואב ביותר : מכף רגלו וגו׳ · ר"ל בכל שטח הגוף : (ח) ויקח לו חרש · איוב לקח בידו שברי חרש לחכך בהם מקומות השחין : בתוך האפר · לקרר חמימות השחין : (ט) עודך · עדיין אתה מחזיק בתמימותך וכאלו אמנה אל תחזיק עוד אלא ברך את ה׳ ובעון זה תמות מיד והנה טובה לך משתתים ביסורים ומכאובים כאלה : (י) כדבר וגו׳ · מדברי כדבר אחת מנשי הנבלות :

אֶת־הַטּוֹב נְקַבֵּל מֵאֵת הָאֱלֹהִים וְאֶת־הָרָע לֹא נְקַבֵּל
בְּכָל־זֹאת לֹא־חָטָא אִיּוֹב בִּשְׂפָתָיו׃ יא וַיִּשְׁמְעוּ שְׁלֹשֶׁת ׀
רֵעֵי אִיּוֹב אֵת כָּל־הָרָעָה הַזֹּאת הַבָּאָה עָלָיו וַיָּבֹאוּ אִישׁ
מִמְּקֹמוֹ אֱלִיפַז הַתֵּימָנִי וּבִלְדַּד הַשּׁוּחִי וְצוֹפַר הַנַּעֲמָתִי
וַיִּוָּעֲדוּ יַחְדָּו לָבוֹא לָנוּד־לוֹ וּלְנַחֲמוֹ׃ יב וַיִּשְׂאוּ אֶת־עֵינֵיהֶם
מֵרָחוֹק וְלֹא הִכִּירֻהוּ וַיִּשְׂאוּ קוֹלָם וַיִּבְכּוּ וַיִּקְרְעוּ אִישׁ
מְעִלוֹ וַיִּזְרְקוּ עָפָר עַל־רָאשֵׁיהֶם הַשָּׁמָיְמָה׃ יג וַיֵּשְׁבוּ
אִתּוֹ לָאָרֶץ שִׁבְעַת יָמִים וְשִׁבְעַת לֵילוֹת וְאֵין־דֹּבֵר אֵלָיו
דָּבָר כִּי רָאוּ כִּי־גָדַל הַכְּאֵב מְאֹד׃ יד אַחֲרֵי־כֵן פָּתַח
אִיּוֹב אֶת־פִּיהוּ וַיְקַלֵּל אֶת־יוֹמוֹ׃ ג א וַיַּעַן אִיּוֹב וַיֹּאמַר׃

רש"י

כמו ומם בשר (דברים ל"ב): (י) גם · לא די שברכנו אלא גם את הטוב נקבל ואת הרע לא נקבל בתמיה: בשפתיו · אבל בלבו חטא: (יא) רעי איוב · אוהביו: לנוד · כמו מי ינוד לך (ישעיה נ"א) לא תנודו לו (ירמיה ט"ו): (יב) ולא הכירוהו · כי נשתנו פניו מחמת היסורין: השמימה · כלומר למעלה מראשיהם (הרבה) והוא היה להם מנהג אבל: (יג) לארץ · על הארץ לצער בצערו: (מענה איוב): ג (א) ויען · ויצעק שכל עניה האמורה בתורה אינה אלא לשון הרמת קול · ואב לכולם וענו הלוים וגו' קול

מצודת דוד

גם את הטוב · ר"ל אם אמנם שדי הרע לנו הנה עוד יבוא מועד אשר נקבל גם את הטוב ולא נוסיף לקבל עוד את הרע: בכל זאת · עם כי נלקה בגופו ומלא מכות ע"מ לא חטא בשפתיו לברך את ה' כאשר הסיתתו אשתו: (יא) וישמעו' מן המספרים: איש ממקומו · כ"א בא ממקומו אל מקום איוב ובבואם שם נאספו יחד לבוא אל איוב הביתה לנודד עליו בראש וכדרך המיצר בצרת האוהב ואף לנחמו בדברי תנחומין: (יב) ולא הכירוהו · כי נשתנה מאור פניו בעבור רוב הצרות והמכאובות: ויקרעו איש · כ"א קרע מעילו וזרקו עפר למעלה מראשיהם לאויר השמים כי כן היה להם מנהג אבלות וצער: (יג) לארץ · על הקרקע לצער בצערו: ואין דבר · אין מי בהם דובר אליו דבר כי ראו אשר גדל הכאב מאד ולא מצאו עדיין מקום לנחמו: (יד) אחרי כן · כאשר חלפו שבעת הימים: ויקלל את יומו · אשר נולד בו בחשבו שכל מקרי האדם המה

מצודת ציון

פתותות וגרועות: (יא) ויועדו · מלשון ועד ואסיפה: ג (א) ויען · ענינו הרמת קול וכן וענו הלוים וגו'

ב יֹאבַד יוֹם אִוָּלֶד בּוֹ וְהַלַּיְלָה אָמַר הֹרָה גָבֶר׃ ג הַיּוֹם
הַהוּא יְהִי חֹשֶׁךְ אַל־יִדְרְשֵׁהוּ אֱלוֹהַּ מִמָּעַל וְאַל־תּוֹפַע
עָלָיו נְהָרָה׃ ד יִגְאָלֻהוּ חֹשֶׁךְ וְצַלְמָוֶת תִּשְׁכָּן־עָלָיו עֲנָנָה
יְבַעֲתֻהוּ כִּמְרִירֵי יוֹם׃ ה הַלַּיְלָה הַהוּא יִקָּחֵהוּ אֹפֶל אַל־

רש"י

פתח באתנח

רם (דברים כ"ז): (ב) אולד בו · ל' עתיד שהיה אומר הלואי ויאבד היום שהייתי עתיד להולד בו ואז לא הייתי נולד והלילה אף היא תאבד: אמר · שיאמר המבשר אשר עליו הדבר מוטל: הורה גבר · שעיבר אבי את אמי בנקבה נוהג לומר הורתה ובזכר נוהג לומר הורה את הנקבה: והלילה אמר · זה אחד מן המקומות שחיסר המקרא את דבריו מפני שלא הוצרך לפרש מי הוא ומליצתו אמר האומר ודומה לו הירוצון בסלע סוסים אם יחרוש בבקרים היה לו לומר אם יחרוש אדם בבקרים · ורז"ל אמרו מלאך הממונה על הריון לילה שמו: (ג) היום ההוא יהי חשך · תמיד בכל שנה כשיגיע אותו יום: אל ידרשהו אלוה ממעל · לטובה: ואל תופע עליו נהרה · אורה כמו זוהר ומתרגמינן ניהור: (ד) יגאלהו · כמו לחם מגואל (מלאכי א') במה גאלנוך (שם) והוא לשון לכלוך: צלמות · צל של מות (חשך) שאינו מאיר לעולם: עננה · אפילה: כמרירי יום · שדים המושלים בצהרים כמו קטב

מצודת ציון

קול רם (דברים כ"ז): (ב) אולד · אמר דברין כאלו ידבר קודם הלידה: (ג) תופע · תזרח כמו הופיע מהר פארן (דברים ל"ג): נהרה · אורה כמו ונהורא עמיה שרא (דניאל ב): (ד) יגאלהו · כמו יגעלהו בעי"ן וענינו טינוף ולכלוך וכן לחם מגואל (מלאכי א): וצלמות · צלו של מות הוא חשכת הקבר: יבעתהו · מלשון בעתה וחרדה: כמרירי · ענין חמימה כמו כתנור נכמרו (איכה ה) ובאה בהכפל למ"ד הפעל על משקל סגריר (משלי כ"ז):

מצודת דוד

מוגבלים ומסודרים לפי מערכות הכוכבים בעת הלידה וההריון ולזה הוכח גם הוא במכאוב כי לא מצא בעצמו עון אשר יחטא ואשם ולכן ממרירות לב קלל יומו על כי בו הורו מערכו' הכוכבי' בו לרעה: (ב) יאבד · היום אשר נולדתי בו יהיה אבוד ר"ל בכל שנה כשיבוא היום ההוא יהיה בו חושך עד שיהיה אבוד ממנו שם יום: והלילה אמר הורה גבר · ר"ל וכ"כ תהיה אבודה הלילה אשר המשכיל לדעת מתי היתה זמן העבור אמר באותו הלילה עיבר אבי את אמי (כי זמן הלידה נראה וידוע לכל אבל זמן העבור לא יבין כ"א המשכיל בחכמה): (ג) אל ידרשהו · להשפיע בו טובה ממעל: ואל תופע · לא תזריח בו אורה: (ד) יגאלהו חשך וצלמות · ילכלך ויטנף אותו ותשכן עליו חשכת הענן: יבעתהו · יפחדוהו תוקף חמימות היום ר"ל האדים העולים בסבת תוקף החום ימנעו אורו: (ה) הלילה ההוא · אשר עיבר בו אבי את אמי: יקחהו

יַחַדְּ בִּימֵי שָׁנָה בְּמִסְפַּר יְרָחִים אַל־יָבֹא׃ ו הִנֵּה הַלַּיְלָה
הַהוּא יְהִי גַלְמוּד אַל־תָּבֹא רְנָנָה בוֹ׃ ז יִקְּבֻהוּ אֹרְרֵי־
יוֹם הָעֲתִידִים עֹרֵר לִוְיָתָן׃ ח יֶחְשְׁכוּ כּוֹכְבֵי נִשְׁפּוֹ יְקַו־
לְאוֹר וָאַיִן וְאַל־יִרְאֶה בְּעַפְעַפֵּי־שָׁחַר׃ ט כִּי לֹא סָגַר

פתח באתנח

ר ש " י

מרירי והוא מושל בנכרים שנאמר ומקטב ישוד צהרים (תהלים צא) : (ו) אל יחד · אל ישמח כמו ויחד יתרו (שמות יח) · (פ"א אל יתאחד כא"א) : (ו) גלמוד · יחידי וחסר מאדם ומכל בריה : (ז) יקבהו · יקללוהו כמו קבה לי (במדבר כ"ב) : אררי יום · המקללים את ימיהם לפי שהם מכוונים לקלל קללה מתוך לערם : העתידים ערר לויתן · להיות ערירים במחברתם ליהד ליווי שלהם מחברת אים ואשתו מאין בנים ובגמרא ירושלמי ראיתי עורר לויתן לקונן על ליווי שלהם כשימות כמו לא יערער על מתו : (ח) נשפו · חשך אישונו : עפעפי · זהרורי כמו ועפעפינו יזלו מים (ירמיה ט') : (ט) כי לא סגר · מי שיכולת בידו לסגור וגם זה מן המקראות

מצודת דוד

אפל · האופל יקח אותו לחלקו וישמש בו : אל יחד · אל יתאחד בימי שנה ואל להתחבר עמהם להיות כמותם ואל יבוא בימי מספר החדשים וכפל הדבר במ"ש : (ו) יהי גלמוד · כ"כ יגדל בו החשך עד שיהיה יחידי ר"ל לא ילכו בו חבורות אנשים יחד לטייל ולא תבוא בו א"כ רננה כי דרך חבורות אנשים ההולכים יחד לטייל אשר ישירו וירננו בדרך מהלכם אבל כשלא ילכו בו חבורות לא ישמע בו רננה : (ז) יקבהו וגו' · הספדנים המאררים בהספדם את יום מיתת המת אשר יספדוהו ומוכנים המה לעורר אבלות ולמדו לשונם לארר ולקלל המה יקבוהו את הלילה ההוא : (ח) כוכבי נשפו · אף הכוכבים הגדולים הנראים בתחלת הלילה ובסופו גם המה יהיו חשוכים בהלילה ההוא עם כי אורם רב עד שלא ימנע הראותם בעבור קלת האורה אשר היא בתחלת הלילה ובסופו : יקו · הלילה ההוא יקוה שיבוא אחריו אור השמש ולא יהיה כי לא תזרח השמש ביום שלאחריו ואפי' בבקיעת השחר וזהרו לא יראה הלילה ההוא כי לא יאיר אחריו אור השחר : (ט) כי לא סגר · ר"ל בעבור זה יהיו

מצודת ציון

(ה) אופל · חשך עב : יחד · מלשון אחד : (ו) גלמוד · יחידי כמו עדת חנף גלמוד (לקמן טו) : (ז) יקבהו · ענין קללה כמו ולכה לא קבה לי (במדבר כ"ב) : העתידים · המוכנים כמו להיות עתידים ליום הזה (אסתר ג) : ערר · מלשון התעוררות : לויתן · ענין אבילות ובירושלמי לא תעורר אשה לויתה במועד (מ"ק פרק משקין) : (ח) נשפו · תחלת הלילה וסופו שניהם קרואים נשף ובדרז"ל תרי נשפי הוו וכו' (ברכות ג') והוא ענין חשך כמו בנשף בערב יום (משלי ז) : בעפעפי · הוא אישון העין והושאל

דַּלְתֵי בִטְנִי וַיַּסְתֵּר עָמָל מֵעֵינָי׃ י לָמָּה לֹּא מֵרֶחֶם אָמוּת
מִבֶּטֶן יָצָאתִי וְאֶגְוָע׃ יא מַדּוּעַ קִדְּמוּנִי בִרְכָּיִם וּמַה־שָּׁדַיִם
כִּי אִינָק׃ יב כִּי־עַתָּה שָׁכַבְתִּי וְאֶשְׁקוֹט יָשַׁנְתִּי אָז ׀ יָנוּחַ
לִי׃ יג עִם־מְלָכִים וְיֹעֲצֵי אָרֶץ הַבֹּנִים חֳרָבוֹת לָמוֹ׃

רש"י

דומין להלילה אמר : דלתי בטני · שיצאתי ממנו שאם עשה כן ויסתר עמל מעיני : (י) למה לא מרחם אמות · מיציאתי מרחם הייתי (ס"א היינו) מוכן למות מיד ומדבר בלשון עתיד · כאילו עומד עכשיו ביום יציאת הרחם ואומר (למה לא אמות עתה ולמה לא מבטן יצאתי ואגוע למה לא היתה לי גויעה מוכנת) : (יא) מדוע קדמוני · ברכי אמי קודם למיתה : כי אינק · כי נגזר עלי לינק מהם · לפי שהוא מדבר ביום לידה · הוא מזכיר דברים של אחריו בלשון עתיד : (יב) שכבתי · הייתי שוכב בקבר : (יג) הבונים חרבות למו · זהו דרך למעמידים שם לבנות ערים נחרבות לזכרון להם כמו (ישעיה נ"ח) ובנו ממך חרבות עולם וקורא לך גודר פרץ כלומר עם שרים ובעלי שם · או כלואי שלא נודעתי ואהיה כנפל · ומה שכתוב לא אהיה כנפל טמון מפני שעומד על לשון שהתחיל לדבר בלשון תימה ונסב על למה לא מדוע קדמוני ברכים או מדוע לא אהיה כנפל

מצודת ציון

לבקיעת אור השחר והוא האור הנוצץ בפאת המזרח טרם יגלה השמש שהוא נראה כפתיחת העין : (י) אמות · אמר דבריו כאלו ידבר עד לא יולד : ואגוע · ואמות כמו כי גוע אהרן (במדבר כ) : (יא) קדמוני · באו לפני כמו ולא יקדמנה מגן (ישעיה לז): ומה · ענינו כמו למה וכן מה יתאונן אדם (איכה ג): (יג) למו ·

מצודת דוד

מקוללים כן על אשר לא שפפו או מערכת השמים לסגור דלתי בטני הוא הטבור אשר דרך בו יבוא המאכל להזנת הולד כי אם היה נסגר הייתי או מת במעי אמי והיה א"כ נסתר מעיני העמל אשר אני עתה בו : (י) למה לא מרחם אמות · כאומר ואם בעבור סכנת אמי נשארתי חי במעיה למה לא מתי מיד בצאתי מן הרחם : מבטן · כאשר יצאתי מבטן היה לי לגוע ולמות וכפל הדבר במ"ש : (יא) מדוע קדמוני · מדוע באו לפני ברכי המילדת לקבל אותי בצאתי מן הרחם כמשפט המילדת הלא טוב היה לי ליפול בארץ ולמות : ומה שדים · למה נמצאו שדים לאמי להיניק אותי הלא טוב היה לי בהפרדם כי מיד הייתי מת ברעב : (יב) כי עתה · אם כן היה הייתי א"כ עתה שוכב בקבר בהשקט וכאשר הייתי ישן בקבר אז היה לי מנוחה וכפל הדבר במ"ש : (יג) עם מלכים · הייתי א"כ שוכב עם מלכים ודומה להם כי לא ניכר בקבר יתרון לזה על זה : הבונים

עו'

יד אוֹ עִם־שָׂרִים זָהָב לָהֶם הַמְמַלְאִים בָּתֵּיהֶם כָּסֶף:
טו אוֹ כְנֵפֶל טָמוּן לֹא אֶהְיֶה כְּעֹלְלִים לֹא־רָאוּ אוֹר:
טז שָׁם רְשָׁעִים חָדְלוּ רֹגֶז וְשָׁם יָנוּחוּ יְגִיעֵי כֹחַ: יז יַחַד
אֲסִירִים שַׁאֲנָנוּ לֹא שָׁמְעוּ קוֹל נֹגֵשׂ: יח קָטֹן וְגָדוֹל שָׁם
הוּא וְעֶבֶד חָפְשִׁי מֵאֲדֹנָיו: יט לָמָּה יִתֵּן לְעָמֵל אוֹר וְחַיִּים

רש"י

טמון: (טו) כעוללים - תינוקות ולכך קורא אותם עוללים שכולם שחוק ולכלוך - כמו (לקמן ט"ז) ועוללתי בעפר וכמו ויתעללו בה כל הלילה (שופטים י"ט): (טז) חדלו רוגז - נמנעים מרוגזה שהיו נוהגים ורגילים להרגיז בארץ: ושם ינוחו - ושם נחים דבר ההוה כתבו בלשון עתיד: (יח) קטן וגדול שם - ניכר מי חשוב ומי שפל ולפי שאותה גדולה גדולת עולם היא ואותו שפלות שפלות עולם היא: (יט) למה יתן - (הנותן והוא הקב"ה): לעמל אור - למי שגדל בעמל וצרה למה נותן לו אור

מצודת דוד

וגו' - דרך המלכים והגדולים לבנות ערים חרבות ושוממות למען היות להם לזכרון: (יד) או עם שרים - או הייתי שוכב דומה לשרים בעלי הזהב וכאומר הנה בקבר לא היה ניכר יתרון עלי לא לבעלי הממשלה ולא לבעלי העושר אבל עתה אל מי אדמה ואשוה: (טו) או כנפל טמון - מוסב על למה האמור בתחלת הענין לומר או למה כנפל טמון לא אהיה ר"ל למה לא הייתי נפל והוא הנופל מרחם קודם זמנו עד לא כלו חדשיו בעוד לא נתפשטו אבריו ועדיין הוא מקופל וטמון קלתו בקלתו: כעוללים וגו' - הם הנפלים אשר לא ראו אור העולם וכפל הדבר במ"ש: (טז) שם - ר"ל מה שהתאוה לשכון בקבר הוא בעבור כי שם חדלו הרשעים מרגזה ולא יוסיפו להתרגז ולכעוס על האנשים ומזה א"כ שוכני הקבר מרגוע מן הרשעים: יגיעי כח - אותם שהיה כחם יגע ועיף מן העמל הנה שם ישכבו במנוחה: (יז) יחד - האנשים שהיו במאסר עד לא מתו הנה שם כולם יחד בהשקט ושאנן ואין מי ישמע שם קול נוגש המכריז לעבודת המלך: (יח) קטן וגו' - ר"ל שם שוה הקטן להגדול ואין יתרון לזה על זה ושם נעשה העבד חפשי מאדוניו כי לא יעבדנו עוד: (יט) למה יתן -

מצודת ציון

לעלמם: (טו) טמון - מכוסה ונסתר: כעוללים - כן יקרא התינוק הרך כמו עוללי טפוחים (שם ב) וכן יקרא במעי האם: (יז) שאננו - מלשון שאנן והשקט: נגש - מלשון נגישה וכפיה: (יח) חפשי - ענין חירות כמו יצא לחפשי חנם (שמות כא): (יט) למה יתן - מי שבידו ליתן וקצר בדבר המובן מאליו וכמוהו

פ"ל

לְמָרֵי נָפֶשׁ׃ כ הַֽמְחַכִּים לַמָּוֶת וְאֵינֶנּוּ וַֽיַּחְפְּרֻהוּ
מִמַּטְמוֹנִים׃ כא הַשְּׂמֵחִים אֱלֵי־גִיל יָשִׂישׂוּ כִּי יִמְצְאוּ־
קָבֶר׃ כב לְגֶבֶר אֲשֶׁר־דַּרְכּוֹ נִסְתָּרָה וַיָּסֶךְ אֱלוֹהַּ בַּעֲדוֹ׃
כג כִּֽי־לִפְנֵי לַחְמִי אַנְחָתִי תָבֹא וַיִּתְּכוּ כַמַּיִם שַׁאֲגֹתָי׃
כד כִּי פַחַד פָּחַדְתִּי וַיֶּאֱתָיֵנִי וַאֲשֶׁר יָגֹרְתִּי יָבֹא לִי׃

רש״י

עולם ולא המיתו בהולדו: (כ) המחכים למות · למרי נפש המחכים ומתאוים למות וקובלים לאמר איננו: ויחפרהו · מרגלים אחריו: ממטמונים · יותר ממה שמרגלים אחר מטמוני אוצרות ישן: (כא) שמחים אלי גיל · וישישו אם היו מוצאים קבר: אלי גיל · בשביל הגילה והששון של (מציאות) קבר: (כב) לגבר אשר דרכו נסתרה · כל טובות אשר פעל נסתרו תחת בעל הגמול ולא הביט בהם: ויסך אלוה בעדו · עשה מחיצה לפניו לסוגרו במסגר כמו (הושע ב׳) הנני שך את דרכך: (כג) תבא · באה: ויתכו · לשון נתך ארצה נגרים ויורדים כמים ויש לפרש נתיכה לשון רבייה: (כד) פחד פחדתי · כל ימי

מצודת ציון

רבים: (כ) המחכים · המקוים כמו וחכיתי לה׳ (ישעיה ח): ויחפרהו · מלשון חפירה ור״ל יחפשו כי המחפש חופר בקרקע: ממטמונים · מאוצרות כי הדרך להניחם במקום טמון ונסתר: (כא) אלי גיל · אל גיל: (כב) ויסך · ענין גדר כמו אתה שכת בעדו (לעיל א׳): (כג) ויתכו · ענין שפיכה ויציקה כמו עד נתך מים (ש״ב כ״א): שאגתי · צעקותי: (כד) כי פחד פחדתי · אשר פחדתי וכן כי גוע אהרן (במדבר כ): ויאתיני · בא עלי כמו אתא בוקר (ישעיה כ״א): יגרתי · ענין פחד כמו ויגר מואב (במדבר כ״ב): יבא

מצודת דוד

ר״ל ואם אמנם הקבר הוא מקום מנוח ומרגוע למה יתן אור העולם למי שנפשו עמל בצרות ולמה יתן חיים וכו׳ וכפל הדבר במלות שונות: (כ) המחכים · הלא המה אשר יקוו למות ומדוע איננו ואף כי יחפשו אחריו יותר מאשר מטמונים: (כא) השמחים · הנה האנשים שלימי הדעת השמחים אל דבר אשר ראוי ונכון לגיל בו הלא המה ישישו כאשר ימצאו קבר ושכת מות: (כב) לגבר · מוסב למעלה לומר הלא ישישו כאשר ימצאו קבר לגבר אשר דרכו נסתרה ממנו שיש לו קושי המזל לבל יוכל לעשות דרכו לגמור מעשהו אשר החל ואלוה עשה גדר בעד דרכו לבל יוכל לעבור בו ובעבור זה ישישו שלימי הדעת כאשר ימצאו לו קבר כי יאמרו טוב מותו מחייו והואיל וכן הוא למה יתן א״כ לעמל אור: (כג) כי לפני לחמי · למה לי חיים הלא מר לי מאד כי אף לפני מאכלי תבוא אנחתי ולא הלכה הצער בשמחת תענוג המאכל ושאגותי המה תכופים מבלי הפסק כמים הנגרים ויורדים: (כד) כי פחד · הפחד אשר פחדתי בעת שלום

כה לֹא שָׁלַוְתִּי ׀ וְלֹא־שָׁקַטְתִּי וְלֹא־נָחְתִּי וַיָּבֹא רֹגֶז׃
ד א וַיַּעַן אֱלִיפַז הַתֵּימָנִי וַיֹּאמַר׃ ב הֲנִסָּה דָבָר אֵלֶיךָ
תִּלְאֶה וַעְצֹר בְּמִלִּין מִי יוּכָל׃ ג הִנֵּה יִסַּרְתָּ רַבִּים וְיָדַיִם
רָפוֹת תְּחַזֵּק׃ ד כּוֹשֵׁל יְקִימוּן מִלֶּיךָ וּבִרְכַּיִם כֹּרְעוֹת

רש״י

עמדתי בפחד על זה כמו שאמרנו (לעיל א׳) ויהי כי הקיפו וגו׳ ואשר יגורתי הן עתה הועתד ונגזר שיבא לי: (כה) לא שלותי · מדאגה זו · והנה ויבא רוגז: (מענה אליפז): ד (א) אליפז · בן עשו היה ועל ידי שנתגדל בחיקו של יצחק זכה שתשרה עליו שכינה: התימני · מארץ תימא מארצו של עשו (סא״א): (ב) הנסה · ל׳ תימה הבעבור שנסה דבר אליך תלאה בנסיון אחד שניסך בוראך ובא אליך אתה נלאה · ומעתה עצור במלין מי יוכל מלהשיבך: (ג) הנה רבים · שהרבו דברים הוכחתם ויסרתם: וידים רפות · ויגורות מפורענות הבאה עליהם אתה היית רגיל לחזקם ולומר אל תירא שכך היא מדת הדין: (ד) יקימון · רגילות הן

מצודת דוד

הן יבואו עלי הרעות האלה הנה כן באו עלי: ואשר יגרתי · כפל הדבר במ״ש: (כו) לא שלותי · מעולם לא ישבתי בשלוה ובהשקט ובנחת כי יראתי מן הרעה הבאה ומתרגשת בעולם והנה באה עלי הרוגז והחרדה (העולה מהמענה הזה שהיה איוב נבוך בדעתו ומסתפק לומר שכל מקרי האדם המה מוגבלים ומסודרים לפי מערכת השמים אשר יורו בעת ההריון והלידה ולזה קלל יום הולדתו וליל עיבורו אף יתרעם מול המקום המסדר את ההנהגה ההיא לומר מדוע לא סדר אשר מי שיהיה ראוי להולד בכמו זה המערכה שנולד הוא שימות או ברחם האם או בצאתו ולא יראה ברעה כי טוב לו המות): ד (ב) הנסה · האם ראוי ונכון שכאשר המנסה נסה אותך בדבר רעה מן הרעות נעשית מיד עיף ויגע מלהיות מחזיק בתומתך ולכן מי יוכל להתאפק לעצור בדברים מבלי להשיב: (ג) הנה יסרת · הנה מאז הלא אתה יסרת רבים אשר הרבו דברים כלפי מעלה: וידים רפות · הידים שהיו רפות באמונת השם אתה היית מחזק באמרי מוסר: (ד) כושל · האיש הכושל היו מליך מקיימים אותו וברכים הכורעות לנפול אתה היית מאמן ר״ל כל מי שהיה נבוך בהשגחת המקום בעבור מה שהגיעהו מהרעות בחשבו שבאה מצד המערכה ולא

מצודת ציון

לי · כמו בא לי: (כה) נחתי · מל׳ נחת ומנוחה: ד (א) ויען · מל׳ עניה ותשובה: (ב) הנסה · מל׳ נסיון והיא בה״א התימה: תלאה · ענין עייפות ויגיעה כמו את כל התלאה (שמות י״ח): ועצר · ענין מניעה ועכבה כמו שרים עצרו במלים (לקמן כ״ט): במלין · ענין דבור: (ג) רפות · מל׳ רפיון: (ד) כושל · ענין נפילת הכח והתשות: כרעות ·

תְּאַמֵּץ׃ ה כִּי עַתָּה ׀ תָּבוֹא אֵלֶיךָ וַתֵּלֶא תִּגַּע עָדֶיךָ
וַתִּבָּהֵל׃ ו הֲלֹא יִרְאָתְךָ כִּסְלָתֶךָ תִּקְוָתְךָ וְתֹם דְּרָכֶיךָ׃
ז זְכָר־נָא מִי הוּא נָקִי אָבָד וְאֵיפֹה יְשָׁרִים נִכְחָדוּ׃
ח כַּאֲשֶׁר רָאִיתִי חֹרְשֵׁי אָוֶן וְזֹרְעֵי עָמָל יִקְצְרֻהוּ׃
ט מִנִּשְׁמַת אֱלוֹהַּ יֹאבֵדוּ וּמֵרוּחַ אַפּוֹ יִכְלוּ׃ י שַׁאֲגַת

רש"י

מליך להקים את הכושל: (ו) הלא יראתך. סופך מוכיח על תחלתך שיראתך שהיית ירא שמים: כסלתך היא (עיין תוס' ב"מ נ"ח) מחמת כסילות היא ולא מדעת שלימה. וכן תקותך ותום דרכיך הכל מחמת כסילות: (ז) נכחדו. נעלמו ונאבדו. כמו ותכחד מן הארץ (שמות ט'): (ח) כאשר ראיתי. אשר (כן) נכחדו חורשי און. ומכינים את האון במחשבתם כחורש זה שמכין לפני הזריעה ואחרי כן זורעין במעשיהם את העמל וראיתי שהם יקצרוהו כלומר רעתם שבאה עליהם וראיתי כי: (ט) מנשמת אלוה יאבדו. מנשיבת שערפו

מצודת ציון

היא הנפילה על הברכים: תאמץ. תתחזק: (ה) ותלא. כמו ותלאה: עדיך. אליך כמו ועדיכם אתבונן (לקמן ל"ב): (ו) כסלתך. ענין בטחון ותקוה כמו אשר יקוט כסלו (לקמן ח): ותם. הוי"ו באה במקום עם וכן ויוסף היה במצרים (שמות א) ור"ל עם יוסף שהיה במצרים: (ז) נא. עתה: ואיפה. איה פה: נכחדו. נכרתו כמו ותכחד מן הארץ (שם ט): (ח) עמל. ענינו עול: (ט) מנשמת. ענין נשיבה וכן מנשמת רוח אפו (ש"ב כ"ב): יכלו. מל'

מצודת דוד

בהשגחה הנה אז היית אתה מעמידו על האמת לומר שבא בהשגחה ומגד עונם על הפשע והנה שבו כולם והודו לדבריך: (ה) כי עתה. וכאשר עתה תבוא אליך מה מהרעות נעשית נלאה ועיף להחזיק עצמך וכאשר נגעה אליך הרעה נעשית מבוהל ומבלי דעת מיושבת לדבר דברי רוח: (ו) הלא יראתך. הלא עתה נראה למפרע שכל יראתך היתה למען בטחונך בה להשיג מבוקשך ע"י ולא מדעת שלימה מיראת הרוממות: תקותך ותם דרכיך. תקותך היתה עם תום דרכיך. ר"ל לא היתה תום דרכיך מאהבתך אותה אבל מחשבת השגת תקותך היתה עמה כי הלא עתה באבדן תקותך הפר יראתה: (ז) זכר נא. עתה החל לסתור דבריו ואמר תן עתה דעתך לזכור מי הוא הנקי הנאבד מכל וכל ואיה הם הישרים אשר נכחדו מבלי תקומה: (ח) כאשר. מוסב למעלה לומר מי הוא נקי אבד וכו' להיות דומה כאשר ראיתי אשר חורשי און וזורעי עמל שהם יקצרו פרי זרעם ר"ל כמו החורש להכין השדה לזריעה ואח"כ זורע הלא יקצור הזרע שזרע כן חושב הרע ועושהו מקבל הגמול משלם ויאבד לנצח: (ט) מנשמת. מנשיבת

אַרְיֵה וְקוֹל שָׁחַל וְשִׁנֵּי כְפִירִים נִתָּעוּ׃ יא לַיִשׁ אֹבֵד
מִבְּלִי־טָרֶף וּבְנֵי לָבִיא יִתְפָּרָדוּ׃ יב וְאֵלַי דָּבָר יְגֻנָּב
וַתִּקַּח אָזְנִי שֵׁמֶץ מֶנְהוּ׃ יג בִּשְׂעִפִּים מֵחֶזְיֹנוֹת לָיְלָה

רש"י

וכעסו: ומרוח אפו יכלו · כליה התמיד ועל דור המבול דיבר: (י) שאגת אריה וקול שחל · הארי גדול · והשחל בינוני · והכפיר קטן · כולם נתעו כלומר המלכים והשרים והעבדים · וכל שמות הללו שמות אריה הם: (יא) ליש אובד מבלי טרף · השרים אבדו כליש זה האובד מבלי מזון · כך אבד כחם מעשות חמס · אובד אינו לשון אדם האובד דבר ממנו אלא הוא עצמו הולך לאיבוד כמו תעיתי כשה אובד (תהלים קי"ט) · וכמו הייתי ככלי אובד (שם ל"א): ובני לביא יתפרדו · מדבר בדור הפלגה אשר נפוצו משם על פני כל הארץ: (יב) ואלי דבר יגנב · חוזר על תוכחתו שהוכיחו עד הנה · מה תזעק · זכר נא מי הוא נקי אבד · כאשר ראיתי וגו' · ועל אודותיך אלי דבר נבואה יגונב מן הסגנון כדבר גנוב · לפי שאין רוה"ק נגלה על נביאי עובדי כוכבים בפרהסיא · משל למלך שהיתה לו אשה ופלגש כשבא אצל אשתו בא בגלוי ואצל פלגשו בא בסתר ובגניבה כך הקב"ה לנביאי עובדי כוכבים (בראשית כ') ויבא אלהים אל אבימלך בחלום הלילה וכן (שם ל"א) ויבא אלהים אל לבן וגו' · לבלעם (במדבר כ"ב) נופל וגלוי עינים נאיפו בחזיונות הלילה אבל בנביאי ישראל כתיב (שם י"ב) פה אל פה אדבר בו במראה ולא בחידות · במדרש תנחומא מצאתי מוגם · ולשון:

מצודת דוד

הכל היו יאבדו ר"ל במעט סבה ובדבר קל בהפחת רוח בעלמא: ומרוח וגו' · כפל הדבר במ"ש: (י) שאגת אריה · עם כי היה להם שאגת אריה וקול שחל לאיים ולהפחיד את הבריות ושני כפירים לאכלם בכל פה הנה בסופם המה נתעו לבלי דעת למצוא הצלה מהרעה הבאה עליהם: (יא) ליש · עם כי היה גבור כאריה סופו אובד הוא מבלי מצוא טרף ומזון להחיות נפשו ומת ברעב ובניו יתפרדו הנה והנה לבקש אוכל ומוסב למעלה לומר מי הוא נקי אבד כאשר ראיתי אבדן הרשעים מבלי תקומה ואם היה בכל מצד המערכה ולא בהשגחה ראוי היה להיות מקרה אחד לכל לצדיק ולרשע: (יב) ואלי דבר יגונב · הנה באה אלי דבר נבואה בגניבה ועל כי היה מעובדי כוכבים לא באה אליו הנבואה בדרך ישרה ממקור הקדש כ"א בדרך עקלקלות ע"י כחות הטומאה ויתייחס כאלו גנוב הוא מן הקדושה: ותקח אזני · קבלה אזני מן הנבואה משהו מועטת ולא כולו אף לא חלק גדול: (יג) בשעפים ·

מצודת ציון

כליון: (י) שחל · כפירים · ליש · לביא · המה שמות הארי זכר ונקבה · אלא שזה גדול מזה: נתעו · מל' תועה וענינו מי שאינו יודע מה לעשות: (יא) יתפרדו · יתפזרו: (יב) שמץ · ענין מעט ומשהו וכן ומה שמץ דבר

בִּנְפֹל תַּרְדֵּמָה עַל־אֲנָשִׁים : יד פַּחַד קְרָאַנִי וּרְעָדָה וְרֹב
עַצְמוֹתַי הִפְחִיד : טו וְרוּחַ עַל־פָּנַי יַחֲלֹף תְּסַמֵּר שַׂעֲרַת
בְּשָׂרִי : טז יַעֲמֹד ׀ וְלֹא־אַכִּיר מַרְאֵהוּ תְּמוּנָה לְנֶגֶד
עֵינָי דְּמָמָה וָקוֹל אֶשְׁמָע : יז הַאֱנוֹשׁ מֵאֱלוֹהַּ יִצְדָּק אִם־

רש"י

ותקח אזני שמץ מנהו · שמץ מקצת רוח הבנה : (יג) בשעפים · במחשבות : (יד) פחד קראני · מן הרוח שבא אלי ורוח הוא מלאך שנאמר (תהלים ק"ד) עושה מלאכיו רוחות : (טו) תסמר · הרוח שערת בשרי · תסמר · הוא לשון אדם שעמדו שערותיו : (טז) יעמד · עומד היה בפני ולא הייתי מכיר מראהו : דממה וקול · קול דבר חשאי הייתי שומע ד"א דממה וקול אשמע קול שמעתי מדממה אבל דממה לא שמעתי דממה אלו המלאכים שאומרים שבח בחשאי כדמתרגם ואחר הרעש קול דממה דקה (מלכים א' י"ט) קל דמשבחין בחשאי מהם דממה שמע מכאן שהראשונים נשתמשו בקול והאחרונים בבת קול · כאדם המכה בפטיש וקול ההברה נשמע למרחוק וכך הוא אומר: (יז) האנוש מאלוה יצדק · בתמיה : אם מעושהו יטהר גבר · ואם יותר

מצודת ציון

(לקמן כ"ו) : (יג) בשעפים · ענין מחשבה וכן לכן שעיפי ישיבוני (לקמן כ) : מחזיונות · ענין ראיה כמו ואתה תחזה (שמות י"ח) : תרדמה · היא שינה עמוקה : (יד) קראני · מלשון מקרה : (טו) ורוח · ר"ל המלאך : יחלף · יעבור כמו חלף הלך לו (ש"ה ב) : תסמר · מלשון מסמר ויתד ור"ל נתקשה כמסמר וכן סמר מפחדך בשרי (תהלים קי"ט) : (טז) ולא אכיר · הוא"ו היא כטעם אף על פי כן וכן הנמלים וגו' ויכינו וגו' (משלי ל): תמונה · צורה : דממה · מלשון

מצודת דוד

בעת היו המחשבות מלאות מחזיונות לילה ר"ל מראות הדמיונות הנראים בלילה על המשכב והיא תחלת הלילה שאז הרעיונים מלאים מדמיונות שהרהרו ביום : בנפל · בעת אשר התרדמה נופלת על אנשים כי בתחלת הלילה האדם נלאה ועיף ממלאכת היום והתרדמה נופלת עליו וכפל הדבר במ"ש לתוספת ביאור ולתפארת המליצה : (יד) פחד · אז בעת ההיא קרה לי פחד וגם רעדה והפחד ההוא הפחיד את הרוב מעצמותי ואחז חיל ורתת : (טו) ורוח וגו' · המלאך הדובר חלף ועבר לפני : תסמר · קבוצת שערת בשרי תעמוד ותתקשה כמסמר כדרך המתפחד ונבעת : (טז) יעמד · עם כי בעת חלף לפני היה עומד זמן מה עם כ"ז לא הייתי מכיר מראהו אף כי היתה תמונת פניו לנגד עיני : דממה וקול אשמע · שמעתי קול נמוך מאד כאלו היתה מורכבת משתיקה וקול : (יז) האנוש · והנה שמעתיו אומר האנוש מאלוה יצדק ר"ל הלא אפשר שיהא האדם מוצדק בסדר ההנהגה יותר מן המקום

מעשהו יטהר גבר : יח הן בעבדיו לא יאמין ובמלאכיו
ישים תהלה : יט אף שכני בתי־חמר אשר־בעפר
יסודם ידכאום לפני־עש : כ מבקר לערב יכתו מבלי
משים לנצח יאבדו : כא הלא־נסע יתרם בם ימותו ולא

פתח באתנח

רש״י

מעושהו יטהר גבר ומה זה תכרך צועק : (יח) הן בעבדיו · הצדיקים : לא יאמין · שלא יחטאו לו ומסלקם מן העולם לפני זמנם : תהלה · לשון הוללות : (יט) אף · כל שכן שוכני בתי חומר : אשר בעפר יסודם · קברם : ידכאום לפני עש · מן השמים מתישין את כחם עד שהן שפלים ונדכאים לפני הרמה האוכלתן במותן : (כ) מבקר לערב יוכתו · ביום אחד הם כתותים ונדכאים : מבלי משים · על לב לשוב לקונם : לנצח

מצודת דוד

ב״ה ואם הגבר יהיה טהור במפעליו יותר מה׳ אשר עשהו וכאומר הלא אף האדם השלם המסדר הנהגה מה הנה לא יסדרה באופן יהיה מקרה אחד לרע ולטוב איך א״כ יחשוב מי שהמקום ב״ה מסר הכל ביד הנהגת מערכת השמים עד כי יהיה מקרה אחד לצדיק ולרשע ויצדק א״כ האנוש מאלוה : (יח) הן בעבדיו · הנה בעבדיו המלאכים עם כי ירבו מאנוש בשלימות רב עכ״ז לא נתן בהם קיום בעצמם לבל יצטרכו בכל עת השפעת אלוה עליהם : ובמלאכיו · מלת לא משמשת בשנים כאלו אמר ובמלאכיו לא ישים תהלה והוא כפל ענין במ״ש לומר הנה לא שם במלאכיו עצמם להיות בהם אורה מצלהם כי הכל בא ממנו בכל עת וא״כ הוא שלם מאד מן מלאכי מעלה ואין לו ערך ודמיון עמהם: (יט) אף שכני · ומכ״ש שהוא שלם מבני אדם השוכנים בבתי חומר ר״ל בעולם השפל אשר יסוד מלנם הוא בעפר הארץ שהוא סבה לדכא אותם לפני הבלוי והרקבון המושל בהם לא כמלאכי מעלה השוכנים בעולם העליון אשר לא יקרה להם הבלוי וההפסד וכאומר הלא משכנות עולם השפל ומקריו המה סבות מונעות ההשגה והשלימות ולזה אינם אפילו כמלאכי מעלה וכ״ש הוא שמאד רחקו מערך שלימות המקום ב״ה ואיך יחשוב מי אשר יצדק אנוש מאלוה : (כ) מבקר וגו׳ · כל היום המה כתותים ומדוכאים ומבלי משים בו השכיתה כ״א אולת אדם תסלף דרכו ותובל בעצמו : לנצח יאבדו · וכן בכל יום המה כתותים ואבודים ואיה א״כ שלימות האדם אם אין בו דעת אף לשמור עצמו : (כא) הלא נסע

מצודת ציון

דומיה ושתיקה : (יח) יאמין · ענינו קיים וכן יתד במקום נאמן (ישעיה כב): תהלה · ענין אורה כמו בהלו נרו (לקמן כ״ט) : (יט) אף שכני · תחסר מלת כי וכאומר אף כי והוא ענין כ״ש כמו אף כי אש אכלתהו (יחזקאל ט״ו) : חמר · טיט : עש · ענין הבלוי וההפסד כמו עששה מכעס (תהלים ו) : (כא) יתרם · ענין

בְחָכְמָה׃ ה א קְרָא־נָא הֲיֵשׁ עוֹנֶךָּ וְאֶל־מִי מִקְּדֹשִׁים
תִּפְנֶה׃ ב כִּי־לֶאֱוִיל יַהֲרָג־כָּעַשׂ וּפֹתֶה תָּמִית קִנְאָה׃
ג אֲנִי־רָאִיתִי אֱוִיל מַשְׁרִישׁ וָאֶקּוֹב נָוֵהוּ פִתְאֹם׃ ד יִרְחֲקוּ
בָנָיו מִיֶּשַׁע וְיִדַּכְּאוּ בַשַּׁעַר וְאֵין מַצִּיל׃ ה אֲשֶׁר קְצִירוֹ ו

רש"י

יאבדו · וגם זה הוא מקרא חסר : (כא) הלא נסע יתרם בם · כמו (ישעיה ט"ו) יתרה עשה גאותם וחכמתם תתבלע בגופן והנה ניסעת וניסחת כמו (שם ל"ג) בל יסע יתדותיו : ה (א) קרא נא · ע"כ דברי הנבואה מכאן ואילך חוזר לתוכחתו · לשק הרבה מי יענך : ואל מי מקדשים · הגוזרים זאת עליך תפנה להלחם אתו : (ב) כי לאויל · כמותך יהרג כעסו שאלו היית שותק שמא תשוב מדת הרחמים עליך : קנאה · הוא כעס וחימה כמו (דברים ל"ב) הם קנאוני : (ד) ירחקו בניו · זו היא קללה שקללתיו : וידכאו · דגש הוא יתדכאו ואם הוא נקוד רפי משמע ידכאו את אחרים : (ה) אשר

מצודת ציון

רבוי ותוספת : ה (ב) כעש · כמו כעס כהמ"ך : ופתה · מל' פתוי :

מצודת דוד

וגו'· יתרון החכמה אשר ניתן בהם יותר מאשר בע"ח הלא נסע והלך מהם כי המקרים המתהוים מזולתם ומעצמם המה יסבבו להשליך החכמה מנגד ולזה ימותו ולא ימצאו חכמה ר"ל יהיה לבם צפון מחכמה עד כי ימותו ובהיות כן איה א"כ שלימות האדם לחשוב אשר יצדק מאלוה : ה (א) קרא נא · כהתמו לספר דברי המלאך אמר לאיוב פן תאמר איזה דרך הלך הרוח לדבר כך ומדוע לא דבר בי לזה אמר דע לך כי נבאשת בעיני ה' על כי בעטת ביסורין ובחון הדבר וקרא עתה אל השמים ותראה האם יש מי אשר יענה לך ואל מי ממלאכי מרום תפנה להמליץ טוב בעבורך הלא נבאשת בעיני כולם ולזה לא ידברו בך מעתה : (ב) כי לאויל · לשוטה כמותך יהרוג הכעס אשר יכעוס בבוא הרעה כי בעבור זה לא ימצא מלמד זכות ומשיב דבר : ופתה · הנפתה בלבו אחר תאוות הצלחות המדומות תמית הקנאה אשר יתקנא בהצלחות הרשעים ומרבה להתרעם על ה' כי מאבד עולמו באין מליץ יושר : (ג) אני ראיתי · אבל אני כאשר ראיתי את האויל מצלח שרשיו להתפשט בארץ בחוזק רב הנה לא קנאתי בהצלחתו אבל פתאום פרש יבוא במחשבתי הרהור קנאה הייתי שופט ברעיוני לגזור אומר שסוף הדבר אשר יהיה נוהו מקולל : (ד) ירחקו · כי בניו יהיו מרוחקים מתשועת אדם כי בעון אביהם לא ימצאו מרחמים : וידכאו בשער · במקום פרסום בשער העיר יהיו מדוכאים מבני אדם ואין מי יציל : (ה) אשר קצירו · תבואת ידו אשר קציר שדהו יאכל כל מי אשר ירעב ויתאוה

רָעֵב יֹאכֵל וְאֶל־מִצִּנִּים יִקָּחֵהוּ וְשָׁאַף צַמִּים חֵילָם׃
ו כִּי ׀ לֹא־יֵצֵא מֵעָפָר אָוֶן וּמֵאֲדָמָה לֹא־יִצְמַח עָמָל׃
ז כִּי־אָדָם לְעָמָל יוּלָּד וּבְנֵי רֶשֶׁף יַגְבִּיהוּ עוּף׃ ח אוּלָם

דגש אחר שורק

רש"י

קצירו · של רשע : רעב יאכל · כי במות רשע יבואו הרעבים שקיפח בחייו וישללו גזילותיו מביתו : ואל מצנים יקחהו · כמו ויקחו אליך (שמות כ"ה) כלומר לצורך העני הנושע מצנינים וכלי זיין של רשע זה יקחהו השופט הממונה לכך : ושאף · ובלע איש איש מן הצמים שגזל בחייו : חילם · ממונם שגזל זה בחייו : (ו) כי לא יצא מעפר · מכה הבאה על האדם לא נחנס היא ולא מן העפר תצמח לו : און · הוא לשון שבר : (ז) כי אדם לעמל יולד · כי א"א שלא יחטא ויקבל עמל בחטאו לקבל פורענותו ואינו כבני רשף שהם מלאכים ורוחות שהם יגביהו עוף ואינם מן התחתונים (ס"א יגביהו לעוף ולהיות מן התחתונים) לשלוט בהם שטן ויצר הרע : רשף · כמו רשפי קשת (תהלים ע"ו) כשהחץ מעופפת נקרא רשפי לשון עוף סא"א : (ח) אולם אני אדרש · אם הייתי באים עלי יסורים הללו

מצודת דוד

ויתאוה לו : ואל מצנים יקחהו · יקחו את הקציר מבין הקוצים ולא ימהרו לקחת כמות שהם עם הקוצים כגונב דבר אשר יתפחד מן הרואים כ"א יברר האוכל לקחת לעין כל ולא ימצא מי ימחה בידו או להיפך שיקחו הקציר עם הקוצים ולא ישאירו כלום לא כדרך המתפחד שחוטף היפה וממהר ללכת לדרכו: ושאף צמים · כ"א מן הצמאים אשר האויל הזה הצמיאו בקחת ממנו עשרו הנה בסוף תגבר ידו וכ"א יחזור ויבלע את עושר עצמם מה שגזל זה וכל אחד יקח את שלו : (ו) כי לא יצא וגו' · ר"ל הלא עינינו רואות אשר נתהוה בעולם עמל ואון והנה אינם צומחים ויוצאים מן האדמה לבוא מאליהם במקרה כ"א באים לשלם גמול המפעל ולזה כאשר ראיתי האויל המשריש שפטתי שהוא הראוי להיות מן המקבלים העמל ואון כי לו נאה כי לו יאתה : (ז) כי אדם · הלא האדם נברא להיות עמל על טרפו לא לקחת מזולתו דבר אשר לא עמל בו : ובני רשף · וכאשר נילוזי רשפי אש הוחק טבעם להגביה עצמם לעוף למעלה כן משפט האדם לעמול על טרפו וזה האויל לא כן עשה לזה יקבל גמולו משלם : (ח) אולם · באמת אם הייתי אני מדוכא ביסוריו לא הייתי מתרעם כמותך אבל דורש

הייתי

מצודת ציון

ואל־יהוא כמו ואת וכן וירדפו אל מדין (שופטים ז) ועניינו מן כמו כצאתי את העיר (שמות ט) : (ה) מצנים · המ"ם נוספת ועניינו קוצים וכן צנים פחים (משלי כב): ושאף · ענין בליעה והמשכה אל הפה כמו שאפה רוח (ירמיה ב) : צמים · כמו צמאים : חילם · עשרם:(ו) און · ענין שבר : (ז) רשף · גחלת אש כמו רשפיה רשפי

אֲנִי אֶדְרֹשׁ אֶל־אֵל וְאֶל־אֱלֹהִים אָשִׂים דִּבְרָתִי׃ ט עֹשֶׂה
גְדֹלוֹת וְאֵין חֵקֶר נִפְלָאוֹת עַד־אֵין מִסְפָּר׃ י הַנֹּתֵן מָטָר
עַל־פְּנֵי אָרֶץ וְשֹׁלֵחַ מַיִם עַל־פְּנֵי חוּצוֹת׃ יא לָשׂוּם
שְׁפָלִים לְמָרוֹם וְקֹדְרִים שָׂגְבוּ יֶשַׁע׃ יב מֵפֵר מַחְשְׁבוֹת
עֲרוּמִים וְלֹא־תַעֲשֶׂינָה יְדֵיהֶם תּוּשִׁיָּה׃ יג לֹכֵד חֲכָמִים
בְּעָרְמָם וַעֲצַת נִפְתָּלִים נִמְהָרָה׃ יד יוֹמָם יְפַגְּשׁוּ־חֹשֶׁךְ

רש"י

הייתי דורש אל הקב"ה בתפלה ובתחנה ואילו הייתי שם דברתי בבקשה (י) הנתן מטר על פני ארץ · ישראל: ושלח מים על פני חוצות · ע' שלית לשאר ארצות: (יא) לשום שפלים למרום · הוא נותן את המטר והו מפר מחשבות ערומים שמרמים להפקיע שערים ולקנות שדות העניים במע תבואה: וקדרים · שקומטים פניהם ברעב: (יב) ולא תעשינה ידיה

מצודת ציון

אם (ע"ס ה): (יא) וקדרים · ענין שחרות כמו שמש וירח קדרו (יואל ב): שגבו ישע · כמו שגבו בישע: (יב) תושיה · מל"ים: (יג) נפתלים · עקשים כמו אין בהם נפתל (משלי ח): (יד) יומם · ביומם: יפגשו · יפגעו:

מצודת דוד

הייתי אל ה' להתחנן לפניו: וא וגו' · כפל הדבר במ"ש: (ט) עוש גדלות · כי הוא עושה גדולות וא" לחקור אותם ולדעתם וכאומר לו הייתי דורש לה' כי בידו להושי וימשול במערכת השמים ולכל א יתפוך ישם עם כי נראה כאשר תשפו

המערכת כן הוא ע"פ הרוב מ"מ הכל בידו ועם כי לא נדע פתרון הד הוא בעבור כי קצרה דעת האדם וכאשר אין חקר לכל הגדולות שעוש המקום ב"ה: עד אין מספר · לגודל רבוים: (י) הנותן מטר עם כי רבות פעמים לא יורה הטבע על המטר עכ"ז יתן הוא זולת הטב בהשגחה פרטית: ושלח וגו' · כפל הדבר במ"ש: (יא) לשום · בכ להשים למרום בגבהי המעלה את השפלים חסירי הלחם כי בהיות המט האדמה תתן יבולה ובא להם הרוחה ונראה גם בזה גודל ההשגחה וקדרים · הנשחרים מעקת הרעבון נתחזקו בישע אלהים וכפל הד במ"ש: (יב) מפר · בהשגחתו מפר מחשבות חכמים המתחכמים בערמ ותחבולות: תושיה · כל מה אשר יש עם מחשבותיהם לעשות: (יג) בערמ בדברי הערמה אשר חשבו לעשות לזולת בזה עצמה לוכד אותם ויפ בשוחת יפפל: ועצת נפתלים · עצת העקשים נעשית במהרה כי תשוב עצמם והוא ענין מליצה לומר הואיל והוא יעצה ואליו תשוב א"כ נעש במהירות רב כי האדם קרוב אל עצמו ואין לעצה מרחק ללכת: (יד) יומם

באור

וְכַלַּיְלָה יְמַשְׁשׁוּ בַצׇּהֳרָיִם׃ טו וַיֹּשַׁע מֵחֶרֶב מִפִּיהֶם וּמִיַּד
חָזָק אֶבְיוֹן׃ טז וַתְּהִי לַדַּל תִּקְוָה וְעֹלָתָה קָפְצָה פִּיהָ׃
יז הִנֵּה אַשְׁרֵי אֱנוֹשׁ יוֹכִחֶנּוּ אֱלוֹהַּ וּמוּסַר שַׁדַּי אַל־
תִּמְאָס׃ יח כִּי הוּא יַכְאִיב וְיֶחְבָּשׁ יִמְחַץ וְיָדָו וידיו קרי
תִּרְפֶּינָה׃ יט בְּשֵׁשׁ צָרוֹת יַצִּילֶךָּ וּבְשֶׁבַע לֹא־יִגַּע

רש"י

תושיה · אותה עצה שדימו לעשות : (יג) נמהרה · כל העצה העשויה במהירות היא סכלות : (יד) יומם יפגשו חשך · שאין עצתם מתקיימת לעשות ואור חכמתם נהפך לחשך : (טו) ויושע · את הנכשלים מחרב ומאיזה חרב מפיהם שהיו סבורים לבולעם ומתאוים להשמידם ומיד חזק תושיע אביון : (טז) ועלתה · העולה והרשעה כמו (תהלים ס"ד) יחפשו עולות עלילות : קפצה · סגרה כמו לא תקפוץ : (יז) הנה אשרי אנוש וגו' · ביסורין וכשם שהוא מרפא מכאוב של אלו כך אני אדרוש אליו על יסורין אלו בעוני והיה לך לקבלם ולא למאסם : (יט) בשש צרות · כשיבאו לעולם יצילך ע"י יסורין שנתיסרת בהם וגם בשביעית כשתבא לא יגע בך ועכשיו

מצודת דוד

באור היום יפגשו את החשך ר"ל בדבר ברור שנראה לעין כל תסכל עצתם ויתעו בה : וכלילה · כמו ההולך בחשכת הלילה אשר דרכו למשש ביד לבל יוכשל בדבר מה כן ימששו בעת הצהרים ור"ל אף בדבר המובן בתחלת המחשבה יהיה עת עיניהם מראות משכיל לבותם וכפל הדבר במ"ש : (טו) וישע · ובסכול דעתם יושיע ה' את מי אשר היה עצתם עליו ויהיה נושע מחרב והוא מפיהם של הרשעים ההם אשר חשבו לבלעם חיים כי ישגו ולא ידעו מה יעשו להשיג תוחלתם : ומיד חזק · בזה יושיע האביון מיד החזק ממנו וכפל הדבר במ"ש : (טז) ותהי · בסכול דעת הרשע תהיה למלאות תקות הדל אשר ייחל עליה : ועלתה · והנה העולה סתמה פיה ולא תוכל להרע לו ונראה א"כ מכ"ז גודל ההשגחה : (יז) הנה · הואיל והכל בא בהשגחה הנה אשרי להאדם אשר יוכיחנו אלוה במשפט יסורין כי בזה ימורק העון להיטיב אחריתו וגם אתה אל תמאס מוסר שדי : (יח) כי הוא יכאיב · ביסורין הוא מכאיב ובהם עצמן עושה תחבושת ורפואה כי בהם ממורק העון והלך לו : וידיו · הידים אשר ימחץ בהם הם עצמם מרפאים בזה אם

מצודת ציון

ימששו · ענין החיפוש בידים להשמר ממכשול כמו כאשר ימשש העור (דברים כח) : (טז) קפצה · ענין סתימה וכן וכל עולה קפצה פיה (תהלים ק"ז) : (יח) ויחבש · מל' תחבושת ורפואה כמו לחבוש לנשברי לב (ישעיה סא) : ימחץ · ענין הכאה כמו מחץ ראש

שמחן

בְּךָ רָע׃ כ בְּרָעָב פָּדְךָ מִמָּוֶת וּבְמִלְחָמָה מִידֵי חָרֶב׃
כא בְּשׁוֹט לָשׁוֹן תֵּחָבֵא וְלֹא־תִירָא מִשֹּׁד כִּי יָבוֹא׃
כב לְשֹׁד וּלְכָפָן תִּשְׂחָק וּמֵחַיַּת הָאָרֶץ אַל־תִּירָא׃ כג כִּי
עִם־אַבְנֵי הַשָּׂדֶה בְרִיתֶךָ וְחַיַּת הַשָּׂדֶה הָשְׁלְמָה־לָךְ׃
כד וְיָדַעְתָּ כִּי־שָׁלוֹם אָהֳלֶךָ וּפָקַדְתָּ נָוְךָ וְלֹא תֶחֱטָא׃

רש"י

הוא מונה אותם: (כא) בשוט לשון · של שטן תתחבא אלו הן הז' צרות רעב וחרב לשון ושוד וחית הארץ והם לסטים: (כג) אבני השדה · מין אדם הן: וחית השדה · הוא שנקרא גרוש"ה בלע"ז וזו היא חית השדה ממש ובלשון משנה תורת כהנים נקראים אדני השדה: השלמה לך · יהיה לה שלום עמך: (כד) וידעת כי שלום אהלך · ואז בכל מקום תהיה בטוח

מצודת ציון

(תהלים ק"י): (כא בשוט · ענין השליכה אנה ואנה כמו משוט בארץ (לעיל א'): (כב) ולכפן · ענין אסיפה וכן כפנה שרשיה (יחזקאל י"ז) ובדרז"ל יש כנופיא (שבת ס') ועם הוא ספוף: (כד) ופקדת · ענין זכרון והשגחה כמו פקד פקדתי (שמות ג): נוך · מל' נוה ומדור: תחטא · ענינו חסרון כמו קולע וגו'

מצודת דוד

השמחן מחלי העון וכפל הדבר במ"ש: (יט) בשש צרות · הנה דע לך אשר בעבור היסורין הבאים עליך נתמרק העון ועוד לא יוסיפו הצרות לגעת בך כי יצילך ה' בעת יבוא בעולם אחת מששת הצרות האמורות למטה: ובשבע · והדבר השביעית אשר לא תחשב לצרה כמוהם מ"מ לא יגע בך הרע ההוא: (כ) ברעב · בעת בוא רעב בעולם יפדך ה' שלא תמות מחסרון האוכל ובמלחמה יפדך מיד חרב האויב: (כא) בשוט לשון · בעת יתרבה לה"ר בעולם ומשוטט הלשון לדבר רכיל אתה תהיה נחבא ונסתר ממנה כי לא תדבר עליך ולא תירא א"כ מהשוד והאבדון הבאה ע"י לה"ר: (כב) לשד · לעת בוא שודד לגזול הון או בעת בוא כפן ר"ל עת יאצרו התבואות לייקר השער הנה תשחק ותלעג באלה כי לא יגעו בך לרעה: ומחית הארץ · בעת יהיה משלחת החיות לא תירא מהם והרי הם שש צרות במספר רעב ומלחמה ולה"ר שודדים כפן חית הארץ: (כב) כי עם אבני השדה · אשר עם אבני מכשול המושלכים ע"פ השדה יהיה כאלו כרת ברית עמהם לבל תגוף באבן רגלך והיא השביעית אשר לא תחשב לצרה כששת הראשונים: וחית השדה · הוא ענין מליצה לומר כאלו חית השדה היו השלוחים בדבר לתווך השלום בינך ובין אבני השדה וכאלו הם השלימו לך את האבנים ההם: (כד) וידעת · בכל מקום שתהיה תהא יודע ומובטח אשר השלום באהלך: ופקדת · תזכור

ותשגיח

כה וְיָדַעְתָּ כִּי־רַב זַרְעֶךָ וְצֶאֱצָאֶיךָ כְּעֵשֶׂב הָאָרֶץ׃
כו תָּבוֹא בְכֶלַח אֱלֵי־קָבֶר כַּעֲלוֹת גָּדִישׁ בְּעִתּוֹ׃ כז הִנֵּה־
זֹאת חֲקַרְנוּהָ כֶּן־הִיא שְׁמָעֶנָּה וְאַתָּה דַע־לָךְ׃
ו א וַיַּעַן אִיּוֹב וַיֹּאמַר׃ ב לוּ שָׁקוֹל יִשָּׁקֵל כַּעְשִׂי

רש"י

כי שלום אהלך : ופקדת נוך ולא תחטא · כמו אל השערה ולא יחטיא (שופטים כ') וזו היא השביעית שמנינו למעלה : (כו) תבא בכלח אלי קבר · שתנצל מן הדבר · ובכלח · אין סמך במקרא להבין מלואתו · ולפי ענין המלה יפתר וילמד מעניינו [שהוא לשון גמר ביטול התבואה כזו שביטלה כל צרכה ורז"ל פירשו בכלח בגימטריא ששים שנה : כעלות גדיש · כאשר

מצודת דוד

ותשגיח במדורך כי לך תהיה ולא תהיה נחסר ממך להמסר ביד אחר : (כה) וידעת · תהיה יודע ובטוח אשר הרבה יהיה זרעך : וצאצאיך וגו' · כפל הדבר במ"ש : (כו) תבוא בכלח · בעת הזקנה תבוא אל הקבר כמו שמסלקין את הגדישים מן השדה בעת שנתייבש כל צרכו כן תסולק מן העולם בעת ימלאו ימיך : (כז) הנה זאת · המענה הזאת חקרנוה בהשכל ודעת וכן היא האמת לזאת שמע אותה להבינה היטב : ואתה דע לך · כאומר הנה עשיתי את שלי ואתה דע לך בנפשך אם תבחר אמרי אם תחדל (העולה מהמענה היא שהחליט אליפז שהכל בא בהשגחה והביא ראיה מאבדן הרשעים מבלי תקומה ולא כן יאבדו הצדיקים ויסכל דעת איוב במה שיחשוב שהכל מסור ביד מערכת השמים ומקרה אחד לצדיק ולרשע כי ישיב אמרים הלא בחוק האדם השלם יחשב דבר כזה לעול עם שאינו שלם אף כמלאכי מעלה וכ"ש שאין לו ערך עם שלימות המקום ב"ה ואיך א"כ יעלה על הדעת שיש עול זה בחוקו יתברך ועם כי נראה שברוב פעמים בא כאשר תשפוט המערכה מ"מ בא בהשגחה ובעבור קוצר הדעת לא נדע פתרון הדבר ויוכיח עוד על ההשגחה מנהיגות המטר זולת הטבע ומהכשל הרשעים ברעתם אשר חשבו לזולם ותסכל דעתם בדבר הנראה לעין כל וישפוט על יסורי הצדיקים אשר יבואו למרק מעט העון אשר בידם למען ישגה אחריתם ויחוה עצתו לאיוב לבל יבעט ביסורין כי באו למרק העון לטוב לו כל הימים) : ו (ב) כעשי והותי · היא היא כי בעבור שברון הרוח יכעס האדם בעצמו ורצה לומר אם היו שוקלין אותם לשומם במאזני משקל ולשאתם

מצודת ציון

ולא יחטיא (שופטים כ) : (כו) בכלח · עת זקנה וכן עלימו אבד כלח (לקמן ל) : אלי קבר · אל קבר : בעלות · ענין סלוק כמו אל תעלני בחצי ימי (תהלים ק"ב) : גדיש · כרי מן עמרי תבואה : ו (ב) לו · ענינו כמו אם וכן לו החייתם אותם (שופטים ח) : כעשי · כמו כעסי

וְהַיָּתִי הותי קרי בְּמֹאזְנַיִם יִשְׂאוּ־יָחַד׃ ג כִּֽי־עַתָּה מֵחוֹל
יַמִּים יִכְבָּד עַל־כֵּן דְּבָרַי לָעוּ׃ ד כִּי חִצֵּי שַׁדַּי עִמָּדִי אֲשֶׁר
חֲמָתָם שֹׁתָה רוּחִי בִּעוּתֵי אֱלוֹהַּ יַעַרְכוּנִי׃ ה הֲיִנְהַק פֶּרֶא
עֲלֵי־דֶשֶׁא אִם יִגְעֶה־שּׁוֹר עַל־בְּלִילוֹ׃ ו הֲיֵאָכֵל תָּפֵל

רש"י

נסתלק הגדיש מן הקרקע בעתו: (מענה איוב): ו (ב) והותי · הברי: ישאו יחד · עם משקל שכנגדם · ואפילו הם חול ימים יכבד ממנו: (ג) לעו · מגומגמין · כאדם שאין בו כח להוציא דבר מפיו כתיקונו וכן ושתו ולעו (עובדיה א') שכן דרך שיכור לגמגם בדבריו: (ד) חמתם · ארס שלהם · דרך פרסיים לתת ארס של נחש בחציהם: (ה) הינהק פרא וגו' · כלומר וכי לחנם אני צועק והלא בהמה שוטה אינה נוהקת בזמן שיש לה דשא וכן שור לא יגעה אלא אם כן אין לו בליל תבואה · בפרא נוהג לשון נהקה ובשור לשון געייה: (ו) היאכל תפל · דבר שהוא בלי מלח וצריך להמליחו ולא נמלא קרוי תפל בלשון משנה (שבת קכ"ח וחולין קי"ג ונדרים בסמ"ך:

מצודת ציון

והותי · ענין שברון רוח כמו הוה על הוה (יחזקאל ז): (ג) לעו · ענין מגומגם ונשחת כמו ושתו ולעו (עובדיה א'): (ד) חמתם · ארסם כמו חמת תנינים (דברים ל"ב): בעותי · מל' בעתה ופחד: (ה) הינהק · כן נקרא קול צעקת הפרא והוא מלשון ונאק נאקות (יחזקאל ל) בחלוף ה"א באל"ף וכן בין שיחים ינהקו (לקמן ל): יגעה · כן יקרא קול צעקת השור כמו הלוך וגעו (ש"א ו): בלילו · מלשון בלבול וערבוב: (ו) תפל · ענינו דבר שאינו מתוקן כל צרכו וכן טחים אותו תפל (יחזקאל י"ג):

מצודת דוד

יחד עם הדבר הנתון לעומתו וכדרך השוקלין: (ג) כי עתה · אז היה עתה נודע לכל אשר הותי יכבד מחול הימים אם ישימם לעומתם: על כן · בעבור גודל המכאוב לזה דברי המה מגומגמים להרבות בתרעומות ולהסתפק בהשגחה ולומר פעם כך ופעם בהפוך: (ד) כי חצי שדי · חצי היסורין הבאים משדי מתמידים לשבת עמדי (עם כי איוב חשב שבא הכל מצד המערכה עכ"ז אמר דבריו אל מול דעת אליפז שהכל בא מה' בהשגחה): אשר חמתם · היא הליחה המעופשת הזלה משחין הרע ואחז במשל מדרך הפרסיים אשר ימשחו חציהם בארס הנחש: בעותי · התרדות הבאות מאת המקום ב"ה עורכים מלחמה עמי: (ה) הינהק · וכי יצעק הפרא כאשר יעמוד על הדשא ולא יחסר מאכלו וכי יצעק השור כשעומד על התבואה הבלולה במזון וכאומר הלא בהמה שוטה לא תצעק בחנם ומכ"ש איש כמוני: (ו) היאכל · וכי יאכל אדם בשר בהמה ודג כשהן חיין ולא יהיו מלוחין כל צרכן כי אין דרך לאכלו כ"א ע"י מרבית המליחה לא

עלם

מִבְּלִי־מֶלַח אִם־יֶשׁ־טַעַם בְּרִיר חַלָּמוּת׃ ז מֵאֲנָה לִנְגּוֹעַ
נַפְשִׁי הֵמָּה כִּדְוֵי לַחְמִי׃ ח מִי־יִתֵּן תָּבוֹא שֶׁאֱלָתִי
וְתִקְוָתִי יִתֵּן אֱלוֹהַּ׃ ט וְיֹאֵל אֱלוֹהַּ וִידַכְּאֵנִי יַתֵּר יָדוֹ
וִיבַצְּעֵנִי׃ י וּתְהִי־עוֹד נֶחָמָתִי וַאֲסַלְּדָה בְחִילָה לֹא

רש"י

כ"א): אם יש טעם בריר · הבא מחמת החלמות · שאוכל דבר חזק שמרבה ריר ורוק כגון שום כלומר וכי סבורים אתם שיהו מתקבלות תשובה שאין בהם ממש · ריר כמו (שמואל א' כ"א) ויורד רירו על זקנו: חלמות · כמו (לקמן ל"ט) יחלמו בניהם לשון חוזק ויש פותרים לשון חלום ואין נראה בעיני מפני דגשות הלמ"ד: (ז) מאנה לנגוע נפשי · כלומר הרבה יש לי לזעוק כי דברים שהיתה נפשי ממאנת וקלה לנגוע בהן לשון נגיעה: המה כדוי לחמי · המה לי עתה נכונים למשמש בהם כמפות שלחני שלחמי נתון בהם · כדוי לשון ויכרות את מדויהם (ש"ב י') כ"ש מפי רבי משלם רופא · ע"א כמפות שמסננין בהן את התבשיל ומאכל זב מהם · דוי לשון דוה זבה: לחמי · כל מאכל קרוי לחם כמו עבד לחם רב (דניאל ה') וכמו נשחיתה עץ בלחמו (ירמיה י"א) ות"י סמא דמותא במיכליה ל"א המה כמבטי מאכלי כלומר גם לבי לנסתכל בהם ברמה כאשר אני מסתכל במאכלי ולשון משנה הוא ומסגו כי דוי במסכת שבת: (ט) ויואל · וירצה: וידכאני · לשון מיתה: יתר ידו · יגדל ידו במכתו כמו הנה יד ה' הויה (שמות ט'): ויבצעני · ויכלני כמו בצע אמרתו (איכה ב') ידיו תבצענה (זכריה ד'): (י) ותהי

מצודת דוד

זולת: בריר חלמות · ברוק הבריאות כי ברוק החולה יש טעם מחמת מתרבעת המרות אשר תגבר בו אבל ברוק הבריא אין טעם כלל וכאומר וכי אקבל ממך אמרים ריקים מבלי טעם חכמה: (ז) מאנה · השחין אשר מעולם מאנה נפשי לנגוע בה בעבור מיאוסם המה דומים כחליי בשרי ר"ל השחין אשר מאסתי לנגוע בה מהתענג ומרוך לבב והשחין אשר עתה בי הנה ידמה זה לזה ואיך א"כ אתרחק מבשר עצמי ומדוע א"כ לא אזעק מרה: (ח) מי יתן · לזאת כלותי תבא שאלתי ויתן אלוה הדבר שאני חושק ומקוה לה: (ט) ויואל · וירצה אלוה וידכא אותי מן העולם ויפתח ידו להכות בי עד ישלים את

מצודת ציון

בריר · רוק הפה כמו ויורד רירו (ש"א כ"א): חלמות · ענין בריאות וחוזק כמו ותחלימני והחייני (ישעיה ל"ח): (ז) מאנה · מלשון מיאון: כדוי · מלשון מדוה וחלי: לחמי · כן יקרא הבשר וכן ולחמם כגללים (צפניה א'): (ט) ויאל · וירצה כמו ויואל משה (שמות ב): יתר · מל' התרה ופתיחה: ויבצעני · ענין השלמה כמו וידיו תבצענה (זכריה ד): (י) ואסלדה · ענין חמום וכויה ובדרז"ל יד סולדת

יַחְמוֹל כִּי־לֹא כִחַדְתִּי אִמְרֵי קָדוֹשׁ׃ יא מַה־כֹּחִי כִּי־אֲיַחֵל
וּמַה־קִּצִּי כִּי־אַאֲרִיךְ נַפְשִׁי׃ יב אִם־כֹּחַ אֲבָנִים כֹּחִי אִם־
בְּשָׂרִי נָחוּשׁ׃ יג הַאִם אֵין עֶזְרָתִי בִי וְתֻשִׁיָּה נִדְּחָה
מִמֶּנִּי׃ יד לַמָּס מֵרֵעֵהוּ חָסֶד וְיִרְאַת שַׁדַּי יַעֲזוֹב׃ טו אַחַי

ר ש ״ י

עוד נחמתי · ותהי עוד זאת לי לנחמה : ואסלדה בחילה לא יחמול · ואבקש ממנו סליחה שלא יחמול מלבלעני ואני איני מוצא לו דמיון במקרא זולתי שבלשון משנה הוא לשון יראה ודואג שהיד סולדת בהן מלכוות כרותחין כלומר אתחולל בדאגה ובחילה בקשה זו : כי לא כחדתי · ולא הסרתי אמריו מלקיימם : (יא) מה כחי · חזק לסבול : כי איחל · כי אמתין עד יום רפואה או עד יום מיתה · איחל · כמו ויחל עוד (בראשית ח׳) · ומה חשוב קצי וחזק כי איחל כי לא אוכל להאריך קצי מלסבול : נפשי · הוא יצר תאות אדם בכמה מקומות כמו אם יש את נפשכם (שם כג) : (יג) האם אין עזרתי בי · לשון תימה הגם זאת תבא עלי שאין עזרתי בי אותם ריעים שהיו לי לעוזרני אינם בעזרתי : ותושיה נדחה · עצה של יועצי נדחה ממני שקמתם עלי להקניט ונדחית : (יד) למס מרעהו חסד · למי שמונע חסד מחבירו והלמ״ד משמשת כמו לרב · לנו · לשב · מס גם

מצודת ציון

בהן (שבת מ) : בחילה · מלשון חלחלה ורעדה : כחדתי · ענין מניעה והעלמה כמו לא כחדו (ישעיה ג) : (יא) איחל · מל׳ תוחלת ותקוה : (יג) ותושיה · מל׳ יש : (יד) למס · מל׳ המסה והמגה : חסד · ענינו חרפה כמו חסד הוא (ויקרא כ) :

מצודת דוד

ימי חיי : (י) ותהי עוד נחמתי · חזר לנחם את עצמו ואמר הנה עוד לי נחמה מה עם כי אני נכוה ברעד אחרי אשר לא יחמול עלי מ״מ אתנחם מעט על כי לא מנעתי אמרי קדוש ואין לי להתרעם על עצמי לומר שאני גרמתי לי הרעה מצד העונש : (יא) מה כחי · עתה חזר להשיב על מה שאמר אליפז הנה במכאוב ביסורים ימורק העון וישגה אחריתו וע״ז אמר לו מה כחי כי אקוה לטובה הלא כבר תש כחי עד מאד עד שא״א לי לחזור לאיתני : ומה קצי · מהו קץ ימי אשר אאריך לעכב נפשי אצלי ר״ל הלא מעט ימי האדם ומה לי בטובה אשר תבוא לאחר זמן על ימים מעטים : (יב) אם כח אבנים · וכי כחי כאבנים וכי בשרי חזק כנחושה עד שאוכל לשאת מכאובים כאלו ולחזור לקדמותי : (יג) האם · וכי גם זאת יבוא לי שלא יהיה לי עזר מה הראוי עתה לי והיא תנחומות אוהבים : ותושיה · וכי יהיה נדחה ממני כל מה אשר יש עם מחשבותי כי תשחק על אמרי ותלעג למו : (יד) למס · היתכן אשר לאיש שנמס בשרו מגודל המכאוב יהיה לו עוד חרפה מרעהו ויעזב יראת שדי כי

בָּגְדוּ כְמוֹ־נָחַל כַּאֲפִיק נְחָלִים יַעֲבֹרוּ׃ טז הַקֹּדְרִים מִנִּי־
קָרַח עָלֵימוֹ יִתְעַלֶּם־שָׁלֶג׃ יז בְּעֵת יְזֹרְבוּ נִצְמָתוּ בְּחֻמּוֹ
נִדְעֲכוּ מִמְּקוֹמָם׃ יח יִלָּפְתוּ אָרְחוֹת דַּרְכָּם יַעֲלוּ בַתֹּהוּ

רש"י

הוא לשון פועל · בא שב גד גם אלה לשון עושה · מס מחסד · מכלה אותו כמו ותם השמש ונמס (שמות ט"ז) : (טו) אחי · בני מלינתי : בגדו · כי כמו הנחל הבוגד בגידות כמו שמפורש בענין : כאפיק נחלים · מוצא נחלים יעבורו ממדה נכותה וריעות· ומה היא בגידתו של נחל: (טז) הקדרים מני קרח · אם בא עליהם קרח נקמטים ונעשים קרים (קרשים) ועלימו יתעלם מתכסה השלג שנופל על הקרח · הרי בגידה אחת שנתכסה מן העין ואין הצמא מוצא מים לשתות : (יז) בעת יזרבו · לשון ילורבו כחום השמש ז' מתחלפת בז' כמו לעקה זעקה · יזרבו · ל' ונלרבו בה כל פנים (יחזקאל כ"א) וכמו אש לרבת (משלי ט"ז) : נצמתו · רטרי"ט בלע"ז כמו ותומן לומתן בלשון גמרא (פסחים מ') : נדעכו · נקפלו ממקומם : (יח) ילפתו·

מצודת דוד

הלא אין פחד אלהים לנגד עיניו לומר הלא די לו בהמכאוב ולמה עוד אקניטו : (טו) אחי · רעי בגדו כי כמו נחל אשר ירבה לבגוד באנשיו : כאפיק · כזרם נחלים אשר יעברו ממקומם וילכו להם וכפל הדבר במ"ש : (טז) הקדרים · כי הנחלים הקודרים מהתחלת ימי הקרח היא עת כי ירבו מי הנחלים ויחשכו הנחלים מרוב עומק המים והשלג היורד על הנחלים ההם מתעלם ומתכסה בהם לרוב עומקם וחשכותם : (יז) בעת יזרבו · בימי הקיץ בעת יתחממו נכרתו ממקומם והנם כי נתייבשו הנחלים : בחמו · בזמן שיתחמו נקפלו ממקומם וכפל הדבר במ"ש : (יח) ילפתו · המים ההם יאחזו ארחות דרכם ר"ל לא נודע למי אנה הלכו ורק הם לבדם יודעים ארחות דרכם מהם נתיבשו בחמה ומהם נבלעו בארץ אשר המים עלו : בתהו · מקום שאין שם אנשים ליכנות מהם והרי הם אבודים מאנשים . סביבו

מצודת ציון

(טו) כאפיק · ענינו זרם מרוצת המים כמו כאפיקים בנגב (תהלים קכ"ו) : (טז) הקדרים · ענין שחרות ותושך כמו שמש וירח קדרו (יואל ב): מני · מן : קרח · הוא הגליד הנקפה מהקור כמו משליך קרחו כפתים (תהלים קמ"ז) : יתעלם · מלשון העלם ומכוסה : (יז) יזרבו · כמו ילרבו כי זסהר"ן מתחלפים והוא מענין חמום כמו לרבת השחין (ויקרא י"ג) : נצמתו · ענין כריתה כמו לבקרים אצמית (תהלים קא) : נדעכו · ענין כיתור וקפילה כמו דעכו כאש קוצים (שם קי"ח) : (יח) ילפתו · ענין אחיזה כמו וילפות שמשון (שופטים טז): בתה

וְיֹאבֵדוּ׃ יט הִבִּיטוּ אָרְחוֹת תֵּמָא הֲלִיכֹת שְׁבָא קִוּוּ־
לָמוֹ׃ כ בֹּשׁוּ כִּי־בָטָח בָּאוּ עָדֶיהָ וַיֶּחְפָּרוּ׃ כא כִּי־עַתָּה
הֱיִיתֶם לוֹ תִּרְאוּ חֲתַת וַתִּירָאוּ׃ כב הֲכִי־אָמַרְתִּי הָבוּ
לִי וּמִכֹּחֲכֶם שִׁחֲדוּ בַעֲדִי׃ כג וּמַלְּטוּנִי מִיַּד־צָר וּמִיַּד
עָרִיצִים תִּפְדּוּנִי׃ כד הוֹרוּנִי וַאֲנִי אַחֲרִישׁ וּמַה־שָּׁגִיתִי

כצ"ל ואין כאן ק' וכ'

רש"י

יאחזו ארחות דרכם כמו וילפות שמשון (שופטים ט"ז) וכן ויחרד האיש וילפת (רות ג') שחבקתו האשה : (יט) תמא · ארץ ישמעאל שהיא נמוכה והמים נגרים שם : קוו · לשון קו נטוי ד"א לשון יקוו המים : (כ) בושו כי בטח באו עדיה · בושו שותיה כי בטח כל איש ואיש לשתות מהם : (כא) כי עתה הייתם לו · הייתם נמשלים לאותו נחל : תיראו חתת · פחד המכה ותיראו לומר האמת ומחניפים את בעל ריבי : (כב) ומכחכם

מצודת ציון

במקום שממה : (יט) קוו · מל' קו וחבל : (כ) עדיה · אליה כמו תגע עדיך (לעיל ד) : ויחפרו · ענין בושה : (כא) חתת · שבר כמו חתתה קשתותם (ירמיה נ"א) : (כב) הבו · תנו : (כג) צר · שונא : עריצים · חזקים : (כד) הורוני · למדוני, כמו את מי יורה דעה

מצודת דוד

(יט) הביטו · המים ההם הביטו ארחות תימא ללכת שמה ודרך ההולך לשבא עשוהו לעצמן קו ישר ללכת בו והוא ענין מליצה לומר לא נודע איה הם כאילו הלכו בדרך רחוק מאד לתימא ולשבא : (כ) בשו כי בטח · הנה כ"א אשר בטח לשתות ממי הנחלים ההם בושו כאשר באו למקום הנחל ולא מצאו מים : באו' כאשר באו אליה הנה נחפרו ונכלמו כי אין מים וכפל הדבר במ"ש: (כא) הייתם לו · דומים אתם להנחל הזה כי כמו שהנחל בגד באנשיו והלך לו בזמן החום אשר היא העת המצטרך ביותר למים כן אתם בגדתם בי בעת צרה עת המצטרך לתנחומות האוהבים : תראו חתת · כאשר ראיתם השבר הבא עלי תפחדו לומר האמת מול המקום ב"ה שלא יקרה לכם כמקרי : (כב) הבי אמרתי · האם אמרתי תנו לי מה מן ההון : ומכחכם · ממון שלכם הבא בעמל וכח מתנו תנו שוחד בעבורי ה"א אמרתי כזאת היה מקום לחשוב כי בעבור שלא ההון תרשיעו אותי על לא חמס : (כג) ומלטוני · ע"י השוחד מלטו אותי מיד הצר ופדו אותי מיד העריצים וכאומר הלא אין מקום לתת שוחד ואין מחשבותי עליו ומדוע א"כ תרשיעו אותי : (כד) הורוני · למדו אותי מה פשעי ואני אחריש לשמוע אמריכם והבינו לי מהו הדבר אשר שגיתי בו שתאמרו שבאו היסורין לגמרי .

הֲבִינוּ לִי׃ כה מַה־נִּמְרְצוּ אִמְרֵי־יֹשֶׁר וּמַה־יּוֹכִיחַ הוֹכֵחַ
מִכֶּם׃ כו הַלְהוֹכַח מִלִּים תַּחְשֹׁבוּ וּלְרוּחַ אִמְרֵי נֹאָשׁ׃
כז אַף עַל־יָתוֹם תַּפִּילוּ וְתִכְרוּ עַל־רֵיעֲכֶם׃ כח וְעַתָּה
הוֹאִילוּ פְנוּ־בִי וְעַל־פְּנֵיכֶם אִם־אֲכַזֵּב׃ כט שֻׁבוּ נָא אַל־
תְּהִי עַוְלָה וְשָׁבִי ושבו קרי עוֹד צִדְקִי־בָהּ׃ ל הֲיֵשׁ־בִּלְשׁוֹנִי

רש"י

שחדו בעדי · ותמוגגם : (כה) מה נמרצו · כמו קללה נמרצת (מלכים א' ב') לשון דבר דבור על אפניו (משלי כ"ה) וכן נמלצו לחכי (תהלים קי"ט) כולן לשון מליצה הם ולמ"ד מתחלפת ברי"ש : אמרי יושר · אם אמרי יושר הייתם אומרים היו מקובלים אבל עתה מה יוכיח הוכח מכם · כל הוכחה שבאיוב בירור הדברים הם ומעמידים על האמת : (כו) הלהוכח מלים תחשבו · הלברר דברים תחשבו : ולרוח · הם משולים : אמרי נואש · לכם · נואש שאין בהם ממש כמו (ירמיה ב') ותאמרי נואש איני חוששת לדברי הנביאים : (כז) תפילו · בדינכם אתם מפילים האף על עני כמוני בקו משפט : ותכרו · שוחה על ריעכם להפילו : (כח) הואילו · התרצו לפנות אלי ולשמוע דברי וראו אם על פניכם אכזב : (כט) שובו נא ·

מצודת דוד

למרק העון : (כה) מה נמרצו · מה מאד חזקו אמרי יושר אבל מה יועיל הויכוח אשר מכם אם לא נאמרה ביושר : (כו) הלהוכח · ר"ל וכי להתוכח תחשבו אשר מלים בעלמא יספיק לכם אבל לא כן הוא כי אמרי נואש לרוח הם משולים ואין בהם תועלת : (כז) אף על יתום · מתוך דבריכם נראה שאינכם רחמנים ואפי' על היתום תפילו המכשול ולא תחוסו עליו ותחפרו בור על ריעכם לנפול בו ולא תחמולו : (כח) ועתה · הואילו ואין ממש בדבריכם התרצו לפנות אל אמרי לשמוע אליהם וראו אם אדבר לפניכם כזב ודבר שאין בו ממש : (כט) שבו נא · התעכבו עתה לבחון דברי וראו אשר לא תמצאו בהם עולה : ושבו עוד · להתעכב יותר לבחון היטב וראו שאני צדיק בדבר והדין עמדי : (ל) היש · וכי יש בלשוני עולה ר"ל וכי שמעתם ממני אלו דברי עולה :

מצודת ציון

(ישעיה כ"ח) : (כה) נמרצו · נתחזקו כמו ותבל נמרץ (מיכה ב) : ומה · הוי"ו היא במקום אבל : יוכיח · ענין ברור דברים כמו והוכיח בדברים (ת"ב י"ט) : (כו) נואש · ענין דבר שאין בו ממש ואין לחוש עליו וכן ותאמרי נואש (ירמיה ב) : (כז) ותכרו · ותחפרו כמו בור כרה (תהלים ז) : (כח) הואילו · התרצו כמו ויואל משה (שמות ב) : ועל פניכם · לפניכם כמו על פני (שם ב) : (כט) שובו · התעכבו כמו לא ישבו בארץ ה' (הושע ט) :

אם

עַוְלָ֑ה אִם־חִ֝כִּ֗י לֹא־יָבִ֥ין הַוּֽוֹת׃ ז א הֲלֹא־צָבָ֣א לֶאֱנ֣וֹשׁ
עֲלֵי־[עלי קרי] אָ֑רֶץ וְכִימֵ֖י שָׂכִ֣יר יָמָֽיו׃ ב כְּעֶ֥בֶד יִשְׁאַף־
צֵ֑ל וּ֝כְשָׂכִ֗יר יְקַוֶּ֥ה פָעֳלֽוֹ׃ ג כֵּ֤ן הָנְחַ֣לְתִּי לִ֣י יַרְחֵי־שָׁ֑וְא
וְלֵיל֥וֹת עָ֝מָ֗ל מִנּוּ־לִֽי׃ ד אִם־שָׁכַ֗בְתִּי וְאָמַ֗רְתִּי מָתַ֣י אָ֭קוּם

רש"י

לבחון ותבחנו שלא תהא עוד עולה ושובו לחקור וסרי צדקי ימצא בה : (ל) אם חכי לא יבין הוות · לא יבין כשאני מדבר הוות : ז (א) הלא צבא וגו' · זה הדבר אשר אמרתי לכם הואילו פנו בי · כי איך אחרים מלזעוק על הותי הלא ידעתם כי יש צבא וזמן לאנוש כמה יחיה : וכימי שכיר · שנשכר לשנה ויודע שיכלו ימי שכירתו כן זה יודע שיכלו שנים הקצובות לו ואני אותו צבא הניתן לי : (ב) כעבד ישאף צל · כעבד שהוא יגע כל היום וישאף ויתאוה מתי יהיה צל הערב : וכשכיר · אשר יקוה פעלו לערב לפי שהיה לו כל היום לעמל ויתאוה לביאת השמש : (ג) כן הנחלתי לי · משמים : ירחי שוא · יסורין אותו צבא הניתן לאנוש עלי ארץ : ולילות עמל מנו לי · (מן השמים) : (ד) אם שכבתי · בלילה לפיתי : ואמרתי וגו' ומדד ערב · מתי יאיר ויבוא עת קימה ועת מידוד הנשף לשון ותדד שנתי (בראשית ל"א) והמ"ם הוא עיקר נופל כמו מאמר · משמר :

מצודת ציון

(ל) הוות · דברי רשע ושבר : ז (א) צבא · קץ וזמן וכן תליפות וצבא עמי (לקמן י) : (ב) ישאף · יתאוה כמו אל תשאף הלילה (לקמן ל"ו) : (ג) מנו · הזמינו כמו וימן

מצודת דוד

אם חכי · וכי חכי לא יבין מה הם דברי הוות וכאומר הלא ידעתם אותי מאז שאינני מדבר בעולה בזדון הלב ולא בעבור הסכלות ולזה שמעו אמרי: ז (א) הלא צבא וגו' · עתה הגל אמריו לומר הלא צבא לאנוש ר"ל הלא קץ וזמן יש לאדם על הארץ וימיו מוגבלים וקצובים כימי שכיר : (ב) כעבד · כמו העבד בעמל במלאכה כל היום אשר יתאוה צללי ערב לנוח ממלאכתו וכמו השכיר אשר יקוה עת השלמת פעלו : (ג) כן הנחלתי · כן אני מנחיל לעצמי ירחי שוא ר"ל מצפה אני מתי יעבור החדש אולי יקל חליי בחדש הבא ורואה אני לנחול מהרה את החדשים אולם היא לשוא כי לא הוקל חליי : ולילות עמל · ר"ל וכ"כ בדבר הלילות עם כי אצפה מתי יעברו לילות העמל אשר הזמינו לי ר"ל בכל לילה מהלילות אצפה מתי תעבור הנה לשוא תוחלתי : (ד) אם שכבתי · כאשר אשכב בלילה אמרתי מתי אקום ותנוד הערב ותלך לה כי אולי יקל חליי ביום וכאשר לא הוקל אצפה בכל שעה מהיום מתי תנוד השעה ותלך לה כי אולי יקל בשעה האחרת אבל אני שבע כל היום

משחבות

וּמִדַּד־עָרֶב וְשָׂבַעְתִּי נְדֻדִים עֲדֵי־נָשֶׁף׃ ה לָבַשׁ בְּשָׂרִי
רִמָּה וְגִישׁ וגוש ק׳ עֲפַר עוֹרִי רָגַע וַיִּמָּאֵס׃ ו יָמַי קַלּוּ מִנִּי־
אָרֶג וַיִּכְלוּ בְּאֶפֶס תִּקְוָה׃ ז זְכֹר כִּי־רוּחַ חַיָּי לֹא־תָשׁוּב עֵינִי
לִרְאוֹת טוֹב׃ ח לֹא־תְשׁוּרֵנִי עֵין רֹאִי עֵינֶיךָ בִּי וְאֵינֶנִּי׃

ג׳ זעירא

רש״י

ושבעתי נדודים · ואשבע נדודים על מטתי ביום עד נשף לפי שלא הייתי יכול לישן מפני יסורים עד נשף של יום לפי שלבש בשרי רמה: (ה) וגוש עפר · גושת עפר והיא העלאת חלודה שדרך גוש עפר לנחלה ולהעלות חלודה: רגע · נקמטו כמו רוגע הים (ישעיה נ״א) פ״א עורי רגע לשון נוח גל אחר (ס״א אגל) גל כקמטים הללו: (ו) ימי קלו · ימי טובתי מהרו ללכת: מני ארג · מני אריגה הנעשית מהרה · וכן אמר חזקיה (שם ל״ח) קפדתי כאורג חיי: באפס תקוה · אין מקוה עוד לטובה: (ז) לא תשוב עיני · לאחר מיתה · וכאן כפר איוב בתחית המתים: (ח) לא תשורני · לא תראני עוד עין שתתפוץ לראותי אחר שאמות: עיניך בי ואינני ·

מצודת דוד

ממחשבות נדידה עד הערב וכן חוזר חלילה וכאומר הנה כדרכי כן דרך כל סובלי יסורים וימי האדם הנה קצובים המה וא״כ המושב כן חפץ הוא לקרב עת המיתה כי ייטיב לו מחיי צער ויסתור בזה דעת אליפז שאמר שהכל בא בהשגחה והרשעים יאבדו בעונם וימותו אבל הצדיקים ימורק מהם עונם ע״י היסורים כי בהיות כן שבאה הכל בהשגחה יחשב עוד יותר לעול כי המיתה טובה היא מחיי צער ורעה א״כ גמול הצדיקים מגמול הרשעים: (ה) לבש · הנה מרוב פצעי הנגעים עלתה הרמה על בשרי והוא כאלו לבושה מהם ומגוש עפר הארץ כמ״ש למעלה והוא יושב בתוך האפר ועפר ואפר אחד הוא: עורי · עור בשרי נתבקע ונמאס: (ו) ימי קלו · מהרו ללכת בקלות יותר מן הארג אשר תמהר ללכת בקלות בין חוטי השתי: ויכלו · יהיו כלים מבלי תקוה כי לא אקוה עוד לחזור לקדמותי כי נחליתי מאד עד שא״א לשוב לאיתני: (ז) זכור · חזר פניו כלפי מעלה ואמר אנה ה׳ אם כן הדבר כמ״ש אליפז שבאו היסורים למרק העון להיטיב האחרית עד מת[illegible]
ימי חיי עפים מהר כמו הרוח [illegible]
לראות טוב כי אמות טרם [illegible]

מצודת ציון

(ד) ומדד · ס׳ דג (יונה ב): מל׳ נדידה: נשף · ערב כמו נשף חשקי (ישעיה כ״א): (ה) וגוש עפר · חתיכת עפר ובדרז״ל גזרו על גושה (שבת ע״ו): רגע · נתבקע כמו ועל רגעי ארץ (תהלים נ״ה): וימאס · מל׳ המסה: (ו) ארג · כן יקרא הכלי אשר ישליך האורג בין חוטי השתי: באפס · מבלי: (ח) תשורני · תראני כמו אשורנו

ט כָּלָה עָנָן וַיֵּלַךְ כֵּן יוֹרֵד שְׁאוֹל לֹא יַעֲלֶה׃ י לֹא־
יָשׁוּב עוֹד לְבֵיתוֹ וְלֹא־יַכִּירֶנּוּ עוֹד מְקוֹמוֹ׃ יא גַּם־אֲנִי
לֹא אֶחֱשָׂךְ־פִּי אֲדַבְּרָה בְּצַר רוּחִי אָשִׂיחָה בְּמַר נַפְשִׁי׃
יב הֲיָם־אָנִי אִם־תַּנִּין כִּי־תָשִׂים עָלַי מִשְׁמָר׃ יג כִּי־
אָמַרְתִּי תְּנַחֲמֵנִי עַרְשִׂי יִשָּׂא בְשִׂיחִי מִשְׁכָּבִי׃ יד וְחִתַּתַּנִי

רש"י

להקב"ה מדבר למה הוצרכת לפלטני ונדכאני ביסורים בראיה אחת שתשים עיניך עלי ואינני בעולם: (יא) גם אני לא אחשך פי · הואיל ואינך חדל ממני גם אני לא אמנע דיבורי מלצעוק על מדותיך: (יב) הים אני · ששמת עלי חול למשמר: אם תנין · דג גדול שחבשתו בנבכי ים: כי תשים עלי משמר · השטן הזה לשמרני שלא תצא נפשי: (יג) ישא בשיחי משכבי ·

מצודת ציון

ולא קרוב (במדבר כד): (יא) אחשך · אמנע ואחדל: אשיחה · מלשון שיחה ודבור: (יב) תנין · זה הלויתן כת"י: (יג) ערשי · מטתי כמו ערשו ערש ברזל (דברים ג): ישא · תבער ותלהט כמו ותשא הארץ מפניו (נחום א): בשיחי · ענינו ספור התלאות כמו מרוב שיחי וכעסי (ש"א א): (יד) וחתתני · ענין שבר כמו תיראו חתת (לעיל ו):

מצודת דוד

עתה לא תראה אותי עד כי אמות ואקבר וכאשר תשים עיניך בי להיטיב לי לא אהיה עוד בעולם: (ט) כלה ענן · ר"ל לא אקוה שתשוב ותחיני לראות בטוב כי כמו הענן כלה הוא והולך לו ולא ישוב זה הענן בעצמו כן היורד אל הקבר לא יעלה עוד ממנה ומזה אחז"ל שכפר בתחית המתים: (י) מקומו · אנשי מקומו לא יכירו אותו עוד כי לא ישוב אליהם וכפל הדבר במ"ש: (יא) גם אני וגו' · כלומר הואיל ואין היסורים חדלים ממני ולא אקוה עוד לראות ...ירי לא אחדל גם אני מאמר פי ואדברה בעבור צר רוחי וכאשר אבדתי: ...כפל הדבר במ"ש: (יב) הים אני · וכי אני דומה אל ...שמת עלי משמר להיות כלוא ביסורים מבלי ...יתת את החול אל הים להיות לו ...דנבכי ים לבל יצא בשוט ...ז' ערשי תנחמני ...י · משכב הלילה ...ד) וחתתני · אבל ...ת אותי בחלומות ...ה אני בחלומי כל ...דרך לראות בחלום ...פרסורי

בַּחֲלֹמוֹת וּמֵחֶזְיֹנוֹת תְּבַעֲתַנִּי׃ טו וַתִּבְחַר מַחֲנָק
נַפְשִׁי מָוֶת מֵעַצְמוֹתָי׃ טז מָאַסְתִּי לֹא־לְעֹלָם אֶחְיֶה חֲדַל
מִמֶּנִּי כִּי־הֶבֶל יָמָי׃ יז מָה־אֱנוֹשׁ כִּי תְגַדְּלֶנּוּ וְכִי־תָשִׁית
אֵלָיו לִבֶּךָ׃ יח וַתִּפְקְדֶנּוּ לִבְקָרִים לִרְגָעִים תִּבְחָנֶנּוּ׃
יט כַּמָּה לֹא־תִשְׁעֶה מִמֶּנִּי לֹא־תַרְפֵּנִי עַד־בִּלְעִי רֻקִּי׃
כ חָטָאתִי מָה אֶפְעַל ׀ לָךְ נֹצֵר הָאָדָם לָמָה שַׂמְתַּנִי

רש"י   רפה ומלעיל

משכב הלילה יסבול בצרתי מעט ואוכל למנוע שיחי: (טו) מות מעצמותי. מות אני בוחר יותר מאברים הללו שבי: (טז) מאסתי. בחיי כי סוף סוף לא לעולם אחיה: חדל ממני. מלהרע לי כי הבל ומעט ימי: (יז) כי תגדלנו. לשית אליו לבך לפקוד מעשיו בכל בקר ולבחון לכל רגע: (יט) כמה. עת ארוך אשר לא תשעה ממני כמו (שמות ה') ואל ישעו בדברי שקר וכן שעה מעלי וחדל (לקמן י"ד): בלעי רקי. כדי בליעת רוקי: (כ) למפגע לך. כפוגע האדם בעת חמתו ומעורר עליו כל מעשה איבתו (ס"א חוכתו): ואהיה עלי למשא. זה אחד מן תיקונות

מצודת דוד

הרהורי היום: (טו) ותבחר וגו'. נפשי תבחר למות ממיתת חנק ותבחר המות יותר מלהיות עם עצמותי: (טז) מאסתי. אמאס חיי כי לא לזמן ארוך אחיה ומהו הטובה אשר אוכל לקבל בזמן קצר לזאת חדל ממני את החיים כי הלא הבל ימי ואין בהם ממש כי מעטים המה: (יז) מה אנוש. עד הנה אמר דבריו לפי דעת אליפז שהכל בא בהשגחה ועתה בא לאות דעתו וכאומר איך אאמין שהכל בא בהשגחה וכי מה הוא האדם אשר תחשיב אותו לגדול ותשוב עד שתשגיח בו וכי תשים אליו לבך הלא קטן הוא ובזוי מאד: (יח) ותפקדנו. וכי תשגיח בו בכל בקר וכי תבחון מעשיו בכל רגע וכי זו היא כבודך: (יט) כמה. כאומר ולו אף אם תשגיח בי ומצד העונש באו עלי היסורים מה זה תכבד עלי ידך כמה הרבה מן הזמן אשר לא תחדל ממני מהכות בי ולא תתן לי רפיון אף זמן מועט משך שיעור בליעת הרוק: (כ) חטאתי. ועוד אף אם לו

מצודת ציון

ומחזיונות. ענין ראיה כמו ואתה תחזה (שמות י"ח) ור"ל הדמיונות הנראים בחלום וכפל הדבר במ"ש: תבעתני. מל' בעתה וחרדה: (טו) מעצמותי. האברים יקראו עצמות כי הם המעמידים אותם: (יז) תשית. תשים: (יח) ותפקדנו. תשגיח בו כמו ופקדת נוך (לעיל ה): לבקרים. בכל בקר וכן חדשים לבקרים (איכה ג): (יט) תשעה. תחדל כמו השע ממני ואבליגה (תהלים

חטאתי

לְמִפְגָּע לָךְ וָאֶהְיֶה עָלַי לְמַשָּׂא׃ כא וּמֶה ׀ לֹא־תִשָּׂא
פִשְׁעִי וְתַעֲבִיר אֶת־עֲוֺנִי כִּי־עַתָּה לֶעָפָר אֶשְׁכָּב וְשִׁחֲרְתַּנִי
וְאֵינֶנִּי׃ ח א וַיַּעַן בִּלְדַּד הַשּׁוּחִי וַיֹּאמַר׃ ב עַד־אָן
תְּמַלֶּל־אֵלֶּה וְרוּחַ כַּבִּיר אִמְרֵי־פִיךָ׃ ג הַאֵל יְעַוֵּת מִשְׁפָּט

רש"י

שכינה הכתוב והם תיקון סופרים: (כא) ומה לא תשא פשעי · ומה הדבר הזה שאינך נושא לפשעי: ושחרתני · תבקשני ולא תמצאני: (מענה בלדד): ח (ב) ורוח כביר · רוב דברים · כביר · לשון רוב: (ג) האל יעות

מצודת ציון

נ"ע): (כ) למפגע · ענין הכאת מכת מות כמו גש פגע בו (ש"ב א): (כא) ומה · ולמה וכן מה יתאונן (איכה ג): ושחרתני · תדרוש אותי כמו שוחר טוב (משלי י"א): ח (ב) ורוח · ענינו כעס כמו הניחו את רוחי (זכריה ו): כביר · חזק כמו אל כביר (לקמן ל"ו):

מצודת דוד

חטאתי מה אני עד שאוכל לפגוס בך ועוד הלא אתה נוצר האדם ולמה בראתני להיות נכון לשאתה תפגע בי מכת ידך וכאומר הלא בתחלת בריאתי ידעת כי כן אהיה וכאלו בראתני להנקם בי להיות כמטרה לחץ: ואהיה עלי למשא · תקון סופרים הוא והראוי ואהיה עליך למשא ומוסב על למה שמתני כאומר למה בראתני להנקם בי ולהיות עליך למשא לפגוס מה בקדושתך הלא טוב היה העדרי ובלא תקון יאמר שאומר הן קצתי בחיי ולא אוכל לסבול את עצמי ואני עלי למשא והוא מענין לשון מליצה: (כא) ומה וגו' · ועוד הלא כבר קבלתי די הגמול מעתה למה לא תמחול פשעי להביא עלי הטובה גמול הצדק: כי עתה · ר"ל הלא עתה בזמן קרוב אשכב לספר כמתי עולם וכאשר תשחר אותי לגמלני גמול הצדק לא אהיה עוד בעולם ויקופח א"כ שכרי (העולם מהמענה ההיא לסתור דעת אליפז שאמר שהכל בא בהשגחה וגמול ישלם כי ישיב אמרים אם כן הוא יהיה עוד עול נוסף כי גמול היסורים אשר ישולם להצדיקים על מעט העון רעה היא מגמול האבדון אשר ישולם לרשעים ויביא ראיה מבעלי המכאוב אשר יצפו יום יום בהעברת הזמן וימי האדם הלא קצובים המה ויתאוו א"כ בהתקרב עת המות ויוסיף אומר שאין כבוד המקום להשגיח בשפלים והוכיח בדברים לומר אף אם ישגיח ואף אם יחטא ואשם מה יפעל בו ולמה ברא אותו ויתרעם עוד לומר הלא די לו בעונש שקבל עד כה ומתי יקבל גמול הצדק וכי יקופח שכרו): ח (ב) עד אן · עד מתי תדבר אלה הדברים הלא אמרי פיך יחשבו לכעס חזק: (ג) האל · וכי האל יעות משפט מבלי תת עונש לרשעים כפי הגמול וכי יעות הצדק לבלי תת גמול שכר צדיקים

וְאִם־שַׁדַּי יְעַוֵּת צֶדֶק׃ ד אִם־בָּנֶיךָ חָטְאוּ־לוֹ וַיְשַׁלְּחֵם
בְּיַד־פִּשְׁעָם׃ ה אִם־אַתָּה תְּשַׁחֵר אֶל־אֵל וְאֶל־שַׁדַּי
תִּתְחַנָּן׃ ו אִם־זַךְ וְיָשָׁר אָתָּה כִּי־עַתָּה יָעִיר עָלֶיךָ
וְשִׁלַּם נְוַת צִדְקֶךָ׃ ז וְהָיָה רֵאשִׁיתְךָ מִצְעָר וְאַחֲרִיתְךָ
יִשְׂגֶּה מְאֹד׃ ח כִּי־שְׁאַל־נָא לְדֹר רִישׁוֹן ראשון ק׳ וְכוֹנֵן
לְחֵקֶר אֲבוֹתָם׃ ט כִּי־תְמוֹל אֲנַחְנוּ וְלֹא נֵדָע כִּי צֵל יָמֵינוּ

רש"י

משפט · הה"א נקוד פת"ח · ומליצתו לשון תימה : (ד) וישלחם ביד פשעם · ע"י פשעם (הפשע) הוא נעשה שליח להובילם : (ה) אם אתה תשחר וגו' · יעיר עליך את זכותך : (ו) ושלם נות צדקך · ויעשה את נות צדקך שלם ותמים : (ז) והיה ראשיתך מצער · ראשיתך שעברה מצער לפי אחריתך שישגה מאד : (ח) לדור ראשון · על דור ראשון כמו (דברים ד) כי שאל

מצודת דוד

הצדיקים ואיך תאמר שמסר הכל ביד מערכת השמים והיה א"כ כצדיק כרשע: (ד) אם בניך · ר"ל ראה שאין הדברים באים במקרה כ"א בהשגחה לפי הגמול כי כאשר בניך חטאו בעשותם משתה תמיד המביא לידי קלות ראש הנה אז גרשם מן העולם במקום פשעם כי בבית המשתה מתו במקום הרשע שם המשפט : (ה) אם אתה וגו' · ר"ל ומזה תשכיל לדעת כאשר אתה תדרוש לה' שירחמך ותתחנן אליו להעביר אשמתך : (ו) אם זך · רצה לומר אם תעשה בזכות ויושרות הלב לא ברמיה הנה לא יקופח שכרך כי מעתה יעורר רחמיו ויעשה נות צדקתך שלם ותמים למלאות כל מחסורך כי גמול הוא משלם : (ז) ראשיתך מצער · הטובה שהיה לך בראשית ימיך תחשב למעט כי הטובה שיוסיף לך באחרית ימיך יגדל מאד עד שלמולה תחשב למעט הטובה שהיה לך מאז : (ח) כי שאל נא · עתה שאל דבר לדורות הקודמים והכן דעתך אל מה שחקרו אבותיהם ומסרו להם : (ט) כי תמול · צעירים אנחנו לימים כאלו ביום אתמול נולדנו ולא נדע כל הקורות להביא ראיה מן המוחש : כי צל ימינו · כמו הצל אשר לא יעמוד זמן רב במקום אחד כי ינטה ממקומו בעבור הלוך השמש כן אנחנו מקרוב נולדנו ולא עבר עדיין זמן

מצודת ציון

(ד) וישלחם · גרשם כמו שלח מעל פני (ירמיה ט"ו) והוי"ו היא במקום אז וכן אם בחקותי תלכו וגו' ונתתי וגו' (ויקרא כו) ור"ל אז ונתתי וגו': ביד · במקום כמו יד אבשלום (ש"ב י"ח) : (ו) זך · מל' זכות ובהירות : (ז) מצער · מעט כמו הלא מצער היא (בראשית י"ט) : ישגה · יתגדל כמו כארז בלבנון ישגה (תהלים צב) : (ח) רישון · כמו ראשון : (ט) תמול ·

עֲלֵי־אָֽרֶץ׃ י הֲלֹא־הֵם יוֹרוּךָ יֹאמְרוּ לָךְ וּמִלִּבָּם יוֹצִאוּ
מִלִּֽים׃ יא הֲיִֽגְאֶה־גֹּמֶא בְּלֹא בִצָּה יִשְׂגֶּא־אָחוּ בְלִי־מָֽיִם׃
יב עֹדֶנּוּ בְאִבּוֹ לֹא יִקָּטֵף וְלִפְנֵי כָל־חָצִיר יִיבָֽשׁ׃ יג כֵּן
אָרְחוֹת כָּל־שֹׁכְחֵי אֵל וְתִקְוַת חָנֵף תֹּאבֵֽד׃ יד אֲשֶׁר־
יָקוֹט כִּסְלוֹ וּבֵית עַכָּבִישׁ מִבְטַחֽוֹ׃ טו יִשָּׁעֵן עַל־בֵּיתוֹ

רש״י

נא לימים ראשונים: וכונן. הכן והזדמן לעמוד על חקרי אבותם: (יא) היגאה גומא. זאת יאמרו אין הגומא גדל אלא בעוד שהבצה לחה במימיה ובלחלוחיה בצה מריש״ק בלע״ז: (יב) באבו. בלחלוחו ובסריו: לא יקטף. לא ישבר ולא ינתק כמו (דברים כ״ג) וקטפת מלילות: ולפני כל חציר ייבש. קודם כל חציר ייבש כשהמים כלים והבצה חריבה: (יג) כן ארחות כל שכחי אל. להצלית בעת ששעתו משחקת לו עד שתתמלא סאתו: ותקות חנף. סופו של חנף יאבד: (יד) אשר יקוט. יקצור ויכרות כסלתו והבטחתו: כסלו. היא מחשבת מבטחו כמו (לקמן ל״א) אם שמתי זהב כסלי. יקוט. לשון קציר כמו (יחזקאל ט״ז) כמעט קט: ובית עכבים.

מצודת ציון

אתמול: (יא) היגאה. היגדל כמו כי גאו מים (יחזקאל מ״ז): בצה. טיט הלח כמו הטבעו בבוץ רגליך (ירמיה לח): אחו. שם צמח מה וכן ותרעינה באחו (בראשית מ״א): (יב) באבו. רצה לומר בלחלוחו הראוי לו לפי טבע הצמח ההוא וכן באבי הנחל (ש״ה ו׳) ור״ל בצמחי הנחל הלחים: יקטף. יכרת וישבר כמו כך אקטף (יחזקאל י״ז): (יג) חנף. כן יקרא הרשע על כי מחניף ליצרו וממלא פתויו: (יד) יקוט. יוכרת כמו ונקוטו בפניכם (שם ו): כסלו. בטחונו כמו יראתך כסלתך (לעיל ד):

מצודת דוד

רב: (י) יורוך. ילמדו אותך ויאמרו לך מה שקבלו מאבותם אשר חקרו מהדברים אשר נתפרסם להם מן החוש: ומלבם. אף מלב עצמם יוציאו דברים אשר חקרו בשכלם ע״פ הדברים אשר קבלו מאבותם: (יא) היגאה. והנה כה יאמרו לך וכי יגדל עץ גומא בלא טיט הלח וכי יגדל צמח האחו בלא מים הלא אין דרכם לגדל אלא במקום המים שהם מרבים הלחלוחית ושפע הרטיבות: (יב) עדנו באבו. כשהוא עדיין בלחלוחו הראוי כנה אז לא ישבר אבל כאשר פסקה הלחלוחית דרכו להתייבש טרם כל חציר כי רב הלחלוחית שבו הוא הסבה להתייבש מהר כאשר תסור ממנו: (יג) כן ארחות. כן הוא דרך של כל שוכחי השם עם כי בעת הצלחתם המה ממולאים בטובה אבל בבוא יום הפקודה תקות כ״א אובדת חיש קל מהר: (יד) אשר יקוט. אשר אז יוכרת בטחונו וסרי היא כאריגת העכבים שאינה מתקיימת: (טו) ישען. אם כי הוא נשען על

וְלֹא יַעֲמֹד יַחֲזִיק בּוֹ וְלֹא יָקוּם׃ טז רָטֹב הוּא לִפְנֵי־שָׁמֶשׁ
וְעַל־גַּנָּתוֹ יֹנַקְתּוֹ תֵצֵא׃ יז עַל־גַּל שָׁרָשָׁיו יְסֻבָּכוּ בֵּית
אֲבָנִים יֶחֱזֶה׃ יח אִם־יְבַלְּעֶנּוּ מִמְּקֹמוֹ וְכִחֶשׁ בּוֹ לֹא
רְאִיתִיךָ׃ יט הֶן־הוּא מְשׂוֹשׂ דַּרְכּוֹ וּמֵעָפָר אַחֵר יִצְמָחוּ׃

רש"י

שאינו קיים יהיה מבטחו : (טז) רטוב הוא · לח וחזק תולו טרם בא אליו עת פקודת מכת חומו שמייבשתו ולפי שדימהו בגומא מדבר לפי הענין : ועל גנתו יונקתו תצא · יוצאה היא על גנה שרשה שם היונק או ענף הילדה הגדל בשנה זו · כמו מראש יונקותיו קטף : (יז) יסבכו · יתאחזו כענף וכסבך : בית אבנים · מקום איתן רואה ובונה לו למגודה · ומנחם פי' יחזה לשון גבול יגבול אותו יבננו עד גבולו וכן מחוז חפצם (תהלים ק"ז) וכן מחזה אל מחזה (מ"א ז') כל אלה לפני מכתו : (יח) אם יבלענו ממקומו · וכשיבלענו ממקומו הנשרש ממנו ומקרא חסר הוא זה : וכחש בו · מקומו : לא ראיתיך · שלא נשאר ממנו לא שורש ולא ענף והרי הוא כלא היה שאין נפילתו מתעלה כמפלת צדיק · כי הצדיק יפול ויקום והרשע יפול בלא תקומה : (יט) הן הוא משוש דרכו · של רשע שכל משושו וגם הצלחתו ללא תקוה תשוב : ומעפר אחר יצמחו · ומבני אדם שהיו עד הנה שחים עד עפר יצמחו · אחר · אדם אחר יצמח לקבל גדולתו של זה כמה שמצינו ולחוטא נתן ענין וגו' (קהלת ב') ע"כ דע על עצמך אם

מצודת דוד

חוזק ביתו להתחזק בו הנה לא יעמוד בידו ועם כי יאחז בו בחזקה לא יתקיים בידו כי יאבד ממנו בעת יכלה די גמול טעם מעשה הטוב שעשה וא"כ מרבית הטובה סבה היא לו לרעה לקרב את האבדון כאשר מרבית הלחלוחית של הגומא והאחו סבה הוא להם להתייבש מהר : (טז) רטוב הוא · ר"ל וכדבר רעות הצדיקים ימשילו לומר הנה העץ רענן אשר הוא רטוב אף בעמדו אל מול השמש וענפיו מתפשטים על כל הגן אשר הוא נטוע בו : (יז) על גל · ושרשיו נאחזים אצל גל המים ועומד בגבול של בית אבנים והוא דבר הנותן פאר לאילן : (יח) אם יבלענו · אם מי ישחיתו לעקרו ממקומו : וכחש בו · ר"ל שיעקרו עם כל שרשיו לבל ישאיר שארית מה עד שהאילן יכחש במקומו לומר לא ראיתיך מעולם על

מצודת ציון

עכביש · שממית : (טז) רטוב · מלוחלח : יונקתו · ענפיו הרכים כמו ויעל כיונק לפניו (ישעיה נ"ג) : (יז) גל · מעין כמו גולות מים (יהושע ט"ו) : יסבכו · יתאחזו כמו עד סירים סבוכים (נחום א') : יחזה · ענין גבול כמו מחוז חפצם (תהלים ק"ז) : (יח) יבלענו · ישחיתנו : (יט) דרכו · ענין סדר

כ הֶן־אֵל לֹא יִמְאַס־תָּם וְלֹא יַחֲזִיק בְּיַד־מְרֵעִים׃ כא עַד־
יְמַלֵּה שְׂחוֹק פִּיךָ וּשְׂפָתֶיךָ תְרוּעָה׃ כב שֹׂנְאֶיךָ יִלְבְּשׁוּ־
בֹשֶׁת וְאֹהֶל רְשָׁעִים אֵינֶנּוּ׃ ט א וַיַּעַן אִיּוֹב וַיֹּאמַר׃
ב אָמְנָם יָדַעְתִּי כִּי־כֵן וּמַה־יִּצְדַּק אֱנוֹשׁ עִם־אֵל׃ ג אִם־
יַחְפֹּץ לָרִיב עִמּוֹ לֹא־יַעֲנֶנּוּ אַחַת מִנִּי־אָלֶף׃ ד חֲכַם לֵבָב

ה"א במקום אל"ף

רש"י

רשע היית אין תקומה למפלתך אם תם היית כו׳ : (כ) הן אל לא ימאס תם ולא יחזיק ביד מרעים · מהנאיך המריעים לך : (כא) עד וגו׳ · עד אשר ישוב לרחם עליך וימלא שחוק פיך : (מענה איוב) : **ט** (ג) לריב עמו · להתוכח עמו : (ד) חכם לבב · הוא לריב : ואמיץ כח · ליסרע :

מצודת ציון

והנהגה : (כא) ימלה · כמו ימלא כי לא נשאר שם זכרון מה והוא ענין מליצה : (יט) הן הוא משוש דרכו ·

מצודת דוד

ר"ל עם כי נראה שהשחית את האילן הנה לא כן הוא כי זהו שמחת דרכו של האילן כי מעפר אחר אשר עתה ינטע בו יצמחו לו יונקות באופן יותר שלם כי כן דרך קצת מן הצמחים אשר תהיינה יותר שלימות כאשר יעקרו ממקומם וינטעו במקום אחר א"כ הרעה הזאת הטובה היא וכן רעת הצדיקים לטובה תחשב ועם כי לא נדע היאך הוא בעבור קלות הדעת : (כ) הן אל · כי האל לא ימאס תם להרע לו על לא תכלית טוב וכאשר לא יחזיק ביד מרעים להיטיב להם על לא תכלית רע : (כא) עד ימלה · ר"ל וכן לא ימאס בך וישגא אחריתך עד אשר ימלא פיך שחוק ותרועת שמחה בעבור רוב הטובה : (כב) שנאיך · השמחים לאידך ואוהבי רעתך הם ילבשו בושת כאשר יראו אותך בטובה : ואהל · אבל אהל הרשעים היא תאבד ואין לו לשוב לקדמותו ולא כן אהלך כי תשוב ותכונן כמאז · (העולה מהמענה ההיא שדעת בלדד כדעת אליפז שהכל בא בהשגחה ויורה מאבדן בניו בבית המשתה במקום הרשע שם המשפט ויהוה דעתו שטובות הרשעים המה לתכלית רע כמו מרבית הצלוחית במקצת הצמחים ואף רעת הצדיקים לטובה תחשב כמו עקירת קצת הצמחים והנחנו לא נדע היאך מקוצר הדעת ואף ינחם את איוב לומר כי ישגא אחריתו) :
ט (ב) אמנם וגו׳ · בא להשיב על דברי בלדד ואמר מה שאמרת האל יעות משפט וגו׳ הנה באמת ידעתי גם אני כי כן הוא בעבור זה שפטתי שהכל בא מאת המערכה אבל כל תלונותי מהו הגמול כאשר יצדק אנוש עם אל ללכת בדרכיו הלא גם הוא נעזב להנהגת המערכה והיה כצדיק כרשע ומקרה אחד להם : (ג) אם יחפץ · אם הצדיק ירצה להתוכח עם המקום על קפחון שכרו הלא לא ישיב לו אף תשובה אחת מן אלף באופיו : (ד) חכם לבב · ועוד הלא הוא חכם לבב ואמיץ בח בתכלים

וְאַמִּיץ כֹּחַ מִֽי־הִקְשָׁה אֵלָיו וַיִּשְׁלָם׃ ה הַמַּעְתִּיק הָרִים
וְלֹא יָדָעוּ אֲשֶׁר הֲפָכָם בְּאַפּוֹ׃ ו הַמַּרְגִּיז אֶרֶץ מִמְּקוֹמָהּ
וְעַמּוּדֶיהָ יִתְפַלָּצוּן׃ ז הָאֹמֵר לַחֶרֶס וְלֹא יִזְרָח וּבְעַד
כּוֹכָבִים יַחְתֹּם׃ ח נֹטֶה שָׁמַיִם לְבַדּוֹ וְדוֹרֵךְ עַל־בָּמֳתֵי־
יָם׃ ט עֹשֶׂה עָשׁ כְּסִיל וְכִימָה וְחַדְרֵי תֵמָן׃ י עֹשֶׂה
גְדֹלוֹת עַד־אֵין חֵקֶר וְנִפְלָאוֹת עַד־אֵין מִסְפָּר׃ יא הֵן

רש"י

מי הקשה · לבו והלך שלם · פרעה הקשה ונחסר וכן כל המקשים : (ה) המעתיק הרים · המסלקם כהפכו סדום : ולא ידעו · עד שנהפכו : (ו) המרגיז ארץ · בהביטו אליה ותרעד : (ז) האומר לחרס · לשמש דום והוא שמר אמרת מלך ולא יזרח : ובעד · וכנגד הכוכבים יסגור מחילה ולא יאירו : (ח) נטה שמים לבדו · ומלאכים נבראו ביום שני שלא תאמר מיכאל מתח בצפון וגבריאל בדרום : על במתי ים · על גבהי ים ועל מעשה בראשית נאמר שגבהו המים התחתונים לרום למעלה ודרכם : (ט) כסיל וכימה · מזלות הם : וחדרי תימן · להכנים שם סופה כמ"ש מן החדר תבוא סופה (לקמן ל"ז) : (יא) הן יעבר וגו' · ידעתי כי כל

מצודת דוד

השלימות ומי הוא אשר דבר קשות למולו ונשאר בשלום כי הלא גבר עליו אם בחכמה אם בכח ובעבור זה מי הוא אשר לא ירעד להתוכח עמו (ואם כי היה מסתפק בהשגחה הנה על הרוב ידבר אבל יודע היה אשר בידו הכח לשדד המערכה כאשר ירצה) : (ה) המעתיק · הלא הוא המעתיק את ההרים ממקומם והמון האנשים לא ידעו מי הוא אשר הפכם באפו כי נעלמה מכל סבת הפיכתם : (ו) המרגיז · הוא המרעיד את הארץ לנוד ממקומה ועמודי הארץ יתרדון כי כאשר תעלה הרוח בבטן הארץ ירעדו עמודיה הם תחתיות הארץ ואף פני האדמה ממעל : (ז) האומר · הוא הגוזר על השמש שלא יזרח ואינו זורח וסוגר מול הכוכבים לבל יאירו בעולם ועל ימי המבול יאמר כי לא שמשו אז המזלות : (ח) נטה שמים · עם כי הוא מקיף כל העולם פרשו הוא לבדו : ודורך · בוטש על גבהי הים לבל ישפכו לכסות הארץ כי מי אוקינוס גבהו מן הארץ כן אז"ל : (ט) עש כסיל וכימה · שמות מזלות הן : וחדרי תימן · יש בפאת הדרום חדרים אצור בהם רוח סופה כמ"ש מן החדר תבוא סופה (לקמן ל"ז) (י) עד אין חקר · עד שא"א לחקור אחריהם להבינם : עד אין מספר

מצודת ציון

באל"ף : ט (ו) יתפלצון · יתרדון כמו ותכסני פלצות (שם נ"ה) : (ז) לחרס · לשמש כמו מלמעלה החרס (שופטים ח) : יחתם · יסגור כמו כי חתום הוא (ישעיה כ"ט) :

יַעֲבֹר עָלַי וְלֹא אֶרְאֶה וְיַחֲלֹף וְלֹא־אָבִין לוֹ: יב הֵן
יַחְתֹּף מִי יְשִׁיבֶנּוּ מִי־יֹאמַר אֵלָיו מַה־תַּעֲשֶׂה: יג אֱלוֹהַּ
לֹא־יָשִׁיב אַפּוֹ תַּחְתָּו תחתיו קרי שָׁחֲחוּ עֹזְרֵי רָהַב:
יד אַף כִּי־אָנֹכִי אֶעֱנֶנּוּ אֶבְחֲרָה דְבָרַי עִמּוֹ: טו אֲשֶׁר
אִם־צָדַקְתִּי לֹא אֶעֱנֶה לִמְשֹׁפְטִי אֶתְחַנָּן: טז אִם־קָרָאתִי
וַיַּעֲנֵנִי לֹא אַאֲמִין כִּי־יַאֲזִין קוֹלִי: יז אֲשֶׁר־בִּשְׂעָרָה

רש"י

אשר יחפוץ יעשה יעבור עלי לפני ולא אראנו: (יב) יחתף · יכה פתאום כמו (משלי כ"ג) היא כחתף תארוב לשון פתאום הוא: (יג) לא ישיב אפו · מפני יראת (ס"א וצדקת) איש: תחתיו שחחו · לבא מרום שבאו לעזור את מצרים · מצרים נקרא רהב שנאמר לכן קראתי לזאת רהב הם שבת (ישעיה ל') על שם גאותם אשר אמרו מי ה' וגו' (שמות ה'): (יד) אף · כ"ש: (טו) לא אענה · אירא להרים קול לפניו: למשפטי · כמו לשופטי: (טז) לא אאמין · לא אוכל להאמין מיראתי אותו כי איך לא איראנו: (יז) אשר בשערה · נתחלפה צורתי (ס"א שורתי) לפניו: ישופני ·

מצודת ציון

(יא) ויחלף · ענין העברה כמו חלף הלך לו (ש"ה ב): (יב) יחתף · כמו יחטוף בטי"ת וענינו מסירות הלקיחה וכן כחתף תארב (משלי כ"ג): (יג) שחחו · כפפו כמו וישח אדם (ישעיה ב): רהב · ענין גאוה והתחזקות כמו ורהבם עמל (תהלים צ): (טו) למשפטי · כמו לשופטי: (יז) בשערה · כמו בסערה בסמ"ך:

מצודת דוד

(יא) הן יעבר · אף כי בכל עת יעבור אצלי כי מלא כל הארץ כבודו אבל לא אראהו: ויחלף · עם כי יחלוף לפני לא אתבונן תמונתו: (יב) הן יחתף · הוא חוטף את האדם בכח ובמהירות ומי ישיבנו ממעשיו מי יאמר אליו למה תעשה כזאת: (יג) אלוה לא ישיב אפו · ר"ל לא ימלא מוחה בידו אשר בעבור זה ישיב אפו ממי שכעס עליו כי תחת רגליו כפפו קומתם כל העוזרים בהתחזקות ובגאוה ולא יעמדו נגדו למחות בידו: (יד) אף כי אנכי · ומכ"ש אנש כמוני איך אשיב אמרי לו איך אבחרה לברר דברי עמו (ואף כי רבת פעמים אמר שרצונו להתוכח עמו הנה מכאב לב יתהפך במליו פעם יאמר כך ופעם כך וכדרך בני אדם): (טו) אשר אם צדקתי · עם כי צדקתי לא אדע איך לדבר עמו להשיב אמרי לו כי הן קלותי מאד למולו: למשפטי אתחנן · וכי אתחנן להשופט אותי הלא מערכת השמים הם שפטו עלי היסורים ומה יועיל א"כ תחנון: (טז) אם קראתי · אם כשאקרא אל ה' וישיב לי עכ"ז לא אאמין בעצמי אשר ישמע קולי והוא מדרך הפלגה לומר כ"כ הדבר נמנע בעיני עד שאכחיש גם את עצמי: (יז) אשר בשערה · הלא הוא אשר

יְשׁוּפֵנִי וְהִרְבָּה פְצָעַי חִנָּם : יח לֹא־יִתְּנֵנִי הָשֵׁב רוּחִי כִּי
יַשְׂבִּעַנִי מַמְּרֹרִים : יט אִם־לְכֹחַ אַמִּיץ הִנֵּה וְאִם־לְמִשְׁפָּט
מִי יוֹעִידֵנִי : כ אִם־אֶצְדָּק פִּי יַרְשִׁיעֵנִי תָּם־אָנִי וַיַּעְקְשֵׁנִי :
כא תָּם אָנִי לֹא־אֵדַע נַפְשִׁי אֶמְאַס חַיָּי : כב אַחַת הִיא
עַל־כֵּן אָמַרְתִּי תָּם וְרָשָׁע הוּא מְכַלֶּה : כג אִם־שׁוֹט

ר ש " י

יכתתני ואכות אותו טחון (דברים ט') מתרגמינן ושפית יתיה : פצעי · מכה המוציאה דם וליחה : (יח) לא יתנני · אינו מניחני להשיב רוחי אלי : (יט) אם לכח וגו' · איך אריב עמו אם לכח הוא בא אמיץ הנה הוא : ואם למשפט · מי יוכל להועידני לפניו ולהחזיק דבר משפטי : (כ) הלא אם אצדק פי ירשיעני · כי יסתמו דברי מיראה ויעקשני פי : (כא) תם אני · יודע אני בעצמי שאני תם ואף על פי כן לא אדע נפשי במה תמצא נופה : (כב) אחת היא · בעולם ועליה אמרתי שתם ורשע הוא מכלה בעבורה ומה

מצודת דוד

כתת אותי ברוב סערה והרבה פצעי בחנם על לא חמס בכפי ואם הייתי נחשב בעיניו היה מצדד המערכה בעבורי (ואף כי אלה היסורים במשפט המערכה עכ"ז יחשב כאלו המקום כתת אותו כי הוא נתן הממשלה ביד המערכה) : (יח) לא יתנני · אינו מניח אותי להשיב נשימתי אלי כי כל היום ימר לנפשי עד ישביעני מן המרירות : (יט) אם לכח · ר"ל הנה הרעות שהביא עלי אם המה מצד הכח והתוקף שיש לו בזולת שמירת המשפט הן ידעתי כי אמיץ הוא וכל יוכל ולא יבצר ממנו אבל אם המה מצד המשפט כאשר יאמרו חבירי מי הוא אשר יקבע לי יום מיועד ונקרבה יחד למשפט לברר הדין עם מי : (כ) אם אצדק · היתכן אם אמנם אני צדיק במעשי ופי ירשה אותי לרשע בתמיה וכי בעבור אמרי פי אחשב לרשע הלא מעצמי אני תם וישר והוא עשה אותי לעקש בהבאת היסורים על לא חמס ועי"ז הנה נעשיתי עקש להרהר ולהתרעם : (כא) תם אני · עם כי אני תם וישר ולא ימצא בי עון עכ"ז לא אכיר בי נפשי המיונים כי הדיני כמת ובעבור זה אמאס חיי כי טוב לי המיתה : (כב) אחת היא · בזה ישיב על מה שאמר בלדד ברעות הצדיקים המה לטובה ולא כן רעות הרשעים וע"ז אמר הלא מין אחד הם ודרך אחת להם ואיך א"כ ישתנו בפעולתם ע"כ אמרתי שהרעה מכלה התם והרשע זה כזה כי אין טובה באה מן הרעה : (כג) אם שוט · ר"ל אם

מצודת ציון

ישופני · יכתת אותי כמו הוא ישופך ראש (בראשית ג) : פצעי · היא מכה המוציאה דם : (יח) יתנני · ענין עזיבה וכן ולא נתן סיחון (במדבר כ"א) : רוחי · על הנשימה יאמר : (יט) יועידני · ענין עת קבוע וכן מי כמוני ומי יועידני (ירמיה מ"ט) : (כג) שוט · הרביע

יָמִית פִּתְאֹם לְמַסַּת נְקִיִּם יִלְעָג׃ כד אֶרֶץ ׀ נִתְּנָה בְיַד־
רָשָׁע פְּנֵי־שֹׁפְטֶיהָ יְכַסֶּה אִם־לֹא אֵפוֹ מִי־הוּא׃ כה וְיָמַי
קַלּוּ מִנִּי־רָץ בָּרְחוּ לֹא־רָאוּ טוֹבָה׃ כו חָלְפוּ עִם־אֳנִיּוֹת
אֵבֶה כְּנֶשֶׁר יָטוּשׂ עֲלֵי־אֹכֶל׃ כז אִם־אָמְרִי אֶשְׁכְּחָה
שִׂיחִי אֶעֶזְבָה פָנַי וְאַבְלִיגָה׃ כח יָגֹרְתִּי כָל־עַצְּבֹתָי
יָדַעְתִּי כִּי־לֹא תְנַקֵּנִי׃ כט אָנֹכִי אֶרְשָׁע לָמָּה־זֶּה הֶבֶל

רש"י

היא: (כג) אם שוט · לשון של שטן ימית פתאום את הצדיק: למסת נקיים · שהמית ילעג: (כד) ביד רשע · כלפי שטן: פני שפטיה יכסה · מהכהין כדבר ומהבין אמת: אם לא אפו · דבר אמת דבר זה מי הוא המכלה את התמימים: (כה) וימי · עם כליון שאר התמימים · קלו מני רץ: (כו) אבה · שם נהר שוטף: יטוש · יפרח: (כז) שיחי · דברי נערי: פני · חמתי: ואבליגה · אתחזק כמו המבליג שוד על עז (עמוס ה'): (כח) יגרתי כל

מצודת ציון

כמו שוט לסוס (משלי כו): למסת · מלשון המסה והמגס: (כ) יטוש · ימהר ויפרח כי כנשר חש לאכול (חבקוק א) תרגומו דטאים למיכל: (כז) שיחי · ספור התלאות: פני · כעסי כמו אתן את פני (ויקרא כ): ואבליגה · אתחזק כמו המבליג שוד (עמוס ה): (כח) יגרתי · אאסוף כמו אוגר בקיץ (משלי י):

מצודת דוד

לפי דרכך אשר שבט המכה ימית פתאום את הרשע כאשר יקבל די גמול מעט מעשה הטוב שעשה ולא כן ימהר להמית את הצדיק הלא גם זאת עוד לטובה יחשב להרשע כי הוא שוחק ומלעיג על המסת הנקיים באריכות ימי היסורין וטובה בעיניו המיתה הפתאומית: (כד) ארץ נתנה · הנה הרשע בעודו כל הארץ שלו היתה לעשות בה חפצו לגזול ולעשוק ולרוב חזקו הנה שופטי הארץ יעלימו עין ממנו וכאילו יכסה פניהם לבל יסתכלו במעשיו: אם לא · ר"ל אם תאמר לא כן הוא איה פה האיש ומי הוא אשר יכזב אמרי: (כה) וימי · אבל אני עם כל צדקותי הנה מהרו ימי ללכת בקלות רב יותר מהאדם הרץ וברחו ממני וכאלו לא ראו טובה כי הכל נשכח עתה בבוא מרבית הרעה: (כו) חלפו · עברו עם האניות ההולכות על נהר אבה הממהרות ללכת: כנשר · עפו מהר כנשר הממהר לעוף בעבור השגת האוכל: (כז) אם אמרי · אם אחשוב אשכח יללתי וספור תלאותי ואעזוב כעסי ואתחזק להתאפק מלצעוק ומלהתרעם: (כח) יגרתי · אאסוף כל העצבון אשר לי לאצרם תוך הלב מבלי לצעוק עוד הנה עכ"ז ידעתי שלא תנקה אותי מן היסורין ולא ארויח א"כ מאומה: (כט) אנכי ארשע · ר"ל אף אם רשעתי למה זה הבל איגע להפתע

אִיגָע׃ ל אִם־הִתְרָחַצְתִּי בְמֵו־בְמֵי קרי שָׁלֶג וַהֲזִכּוֹתִי בְּבֹר
כַּפָּי׃ לא אָז בַּשַּׁחַת תִּטְבְּלֵנִי וְתִעֲבוּנִי שַׂלְמוֹתָי׃ לב כִּי־
לֹא־אִישׁ כָּמֹנִי אֶעֱנֶנּוּ נָבוֹא יַחְדָּו בַּמִּשְׁפָּט׃ לג לֹא יֵשׁ־
בֵּינֵינוּ מוֹכִיחַ יָשֵׁת יָדוֹ עַל־שְׁנֵינוּ׃ לד יָסֵר מֵעָלַי
שִׁבְטוֹ וְאֵמָתוֹ אַל־תְּבַעֲתַנִּי׃ לה אֲדַבְּרָה וְלֹא אִירָאֶנּוּ

ט' רבתי　　ר ש " י

עצבתי · שלא יניחוני מלצעוק : ידעתי כי לא תנקני · מעוני מלהפרע ממני: (כט) למה זה הבל איגע · לבא במשפט : (ל) בבור · נקיון : (לא) בשחת תטבלני · להיות נהון ומגואל · כלומר אז תמצא לי עון רב : (לב) במשפט · בדברי תוכחות · משפט משמש ג' לשונות תחלתו הוכחת דברים · אמצעיתו פסק דין · וסופו משטר יסורין וגיבוי חוב ופעמים שהמקרא כתבו על שם תחלתו · ופעמים על שם אמצעיתו · ופעמים על שם אחריתו : (לג) מוכיח · דרשנייר"כ מראה לכל אחד חובתו וזכותו : ישת ידו · משטר אימתו וניגושו : על שנינו · שלא יחזק החזק את הרפה : (לה) כי לא כן אנכי ·

מצודת דוד

לפניו כי מה אועיל הלא כ"כ אני מדוכא ומעונה עד שאי אפשר לי לחזור לקדמותי : (ל) אם התרחצתי · אף אם ארחץ עצמי במי שלג ואנקה כפי בבורית המנקה ר"ל אם אשוב לה' ואעביר מעלי לכלוך העון : (לא) אז בשחת · ר"ל התשובה לא יועיל כ"א להביא עלי המיתה לטבול אותי ולהורידני אל שחת הקבר ולאשר שלמותי יתעבו אותי כי יפשטו אותם מעלי בהוריד אותי שאולה וכאומר אך את הטובה ההיא אוכל לקבל אבל לא אקוה לחזור לקדמותי : (לב) כי לא איש כמוני · אין המקום ב"ה איש כמוני שאשיב לו ונבוא יחדו במשפט לברר הדין עם מי כי אם אילו היה מהאפשר להתוכח עמי אז כאשר יצאתי זכאי בע"כ היה מפליא נסיו להחזירני לקדמותי מאח"כ ע"י תשובה כי אז יהיה די בטובת המיתה : (לג) לא יש · אין בינינו מברר דברים אשר ישים יד ממשלתו על שנינו להיות נשמעים לו : (לד) יסר · אם יסיר מעלי שבטו המכה בי הם היסורין ולא תבעת אותי פחדו: (לה) אדברה · אז אדבר דברי להתוכח על מה הביא הרעה עלי על לא חמס בכפי ולא אירא

מצודת ציון

(כט) איגע · מלשון יגיעה : (ל) והזכותי · מל' זכות ובהירות : בבור · שם עשב המנקה וקרוי בורית ויקרא גם אשל בדרז"ל (שבת צ) : (לא) בשחת · בבור : תטבלני · מלשון טבילה ור"ל תורידני : שלמותי · מלבושי : (לג) מוכיח · מברר אמרים כמו אשר הוכיח ה' (בראשית כ"ד) : (לד) ואמתו · מלשון אימה ופחד :

ממנו

כִּי־לֹא־כֵן אָנֹכִי עִמָּדִי׃ י א נָקְטָה נַפְשִׁי בְּחַיָּי אֶעֶזְבָה
עָלַי שִׂיחִי אֲדַבְּרָה בְּמַר נַפְשִׁי׃ ב אֹמַר אֶל־אֱלוֹהַּ אַל־
תַּרְשִׁיעֵנִי הוֹדִיעֵנִי עַל־מַה־תְּרִיבֵנִי׃ ג הֲטוֹב לְךָ ׀
כִּי־תַעֲשֹׁק כִּי־תִמְאַס יְגִיעַ כַּפֶּיךָ וְעַל־עֲצַת רְשָׁעִים
הוֹפָעְתָּ׃ ד הַעֵינֵי בָשָׂר לָךְ אִם־כִּרְאוֹת אֱנוֹשׁ תִּרְאֶה׃
ה הֲכִימֵי אֱנוֹשׁ יָמֶיךָ אִם־שְׁנוֹתֶיךָ כִּימֵי גָבֶר׃ ו כִּי־

רש"י

ע"כ שאנכי ירא אני מוחזק כי שלא אתחייב בדין : י (א) נקטה נפשי · נפשי מתקוטטת על שאני חי והוא לשון ונקוטו את בפניכם (יחזקאל כ') : אעזבה עלי שיחי · צרתי לצעוק ולקבול ולא אוכל לשכחו ולהבליג : (ג) הטוב · בתמיה : כי תעשק · ותגזול מן הצדיק את צדקו : ועל עצת רשעים · ומקניטים הופעת זיוך לשראות לכם פנים שוחקות : (ה) הכימי

מצודת ציון

י (א) נקטה · נכרתה כמו אשר יקוט כסלו (לעיל ח) : אעזבה · ענין עזיבת משא וכן עזוב תעזוב עמו (שמות כ"ג) : (ג) תעשק · ענין גזל : תופעת · הארת וזרחת :

מצודת דוד

ממנו כי לא ימצא בידי דבר פשע כי לא כן אנכי עם עצמי כאשר אני בעיניכם אשר חשבוני לרב פשע אשר לא כן הוא : י (א) נקטה נפשי · מגודל הכאב נכרתה נפשי בעת עודני חי ולזה אטען על עצמי משא ספור תלאותי ואדבר במרירות נפשי : (ב) אמר · אני אומר אל אלוה אל תעשה אותי לרשע להביא עלי מן הרעות כמשפט הראוי לרשע הודע לי על מה תריב עמדי לדין אותי כמשפט הרשע מה פשעי : (ג) הטוב לך · כי טוב בעיניך אשר תעשוק גוף האדם על לא חמס : כי תמאס · מוסב על הטוב לך לומר וכי טוב לך אשר תמאס פועל ידיך הלא מחוק הפועל לאהוב מעשה ידיו ולא למאסם : ועל עצת רשעים · וכי טוב לך שתופיע על עצת רשעים ר"ל שתגיה עליהם זהרך בעצתם עד שישלימם וכאומר מדוע תעשוק הצדיק ותעשה חסד לרשע אשר שניהם לא יצדקו : (ד) העיני בשר לך · וכי יש לך עינים דומים לעיני ב"ו שאינו רואה בהם תעלומות לב כי הלא רואה אתה כל תעלום ויודע אתה מי הצדיק ומי הרשע ומדוע תחליף משכורתם : אם כראות · כפל הדבר במ"ש : (ה) הכימי · ר"ל ואף אם חטאתי למה זה מהרת בתשלומי הגמול . בזאת אין אחד כאחד יגעו וכי ימיך כלים כימי אנוש אשר בעבור זה ימהר יחיש לשלם כל הגמול בחשבו פן ימות עד לא ישלים לשלם כל הגמול אבל אתה הלא חי וקיים לעד ובכל עת אני בידך : אם שנותיך וגו' · כפל הדבר במ"ש : (ו) כי תבקש · אשר תבקש על עוני ותדרוש על חטאתי לחפש אחר כולם לנפרעם

תְבַקֵּשׁ לַעֲוֺנִי וּלְחַטָּאתִי תִדְרוֹשׁ׃ ז עַל־דַּעְתְּךָ כִּי־לֹא
אֶרְשָׁע וְאֵין מִיָּדְךָ מַצִּיל׃ ח יָדֶיךָ עִצְּבוּנִי וַיַּעֲשׂוּנִי יַחַד
סָבִיב וַתְּבַלְּעֵנִי׃ ט זְכָר־נָא כִּי־כַחֹמֶר עֲשִׂיתָנִי וְאֶל־עָפָר
תְּשִׁיבֵנִי׃ י הֲלֹא כֶחָלָב תַּתִּיכֵנִי וְכַגְּבִנָּה תַּקְפִּיאֵנִי׃
יא עוֹר וּבָשָׂר תַּלְבִּישֵׁנִי וּבַעֲצָמוֹת וְגִידִים תְּשֹׂכְכֵנִי׃
יב חַיִּים וָחֶסֶד עָשִׂיתָ עִמָּדִי וּפְקֻדָּתְךָ שָׁמְרָה רוּחִי׃

רש"י

אגוף ימיך להתגרות בו ולרדוף: (ז) על דעתך · יודע אתה: (ח) עצבוני · עשאוני עגל דפוס כמו אין מעצבין את הקטן דמסכת שבת (דף קמ"ו) ועתה היאלותיך יחד סביב: ותבלעני · הם התולעים: (ט) תשיבני · לבסוף: (י) כחלב תתיכני · בטפת תולדותי: (יב) ופקודתך · פקודת משמרתך במנים

מצודת דוד

יחד לגלם על הכל כאחד מבלי הפסק כנתים כאילו לא הייתי מסור בידך בכל עת: (ז) על דעתך · ר"ל הנה לפעמים ימסר האדם לגלם גמול הרע כחשבו פן יעזוב דרכו ואז ימנעוהו אנשים מלנקום ממנו מעתה ולזה אמר הנה מסרת לגלם הכל על כי יודע אתה שלא ארשע עוד מעתה אבל הלא אין מציל מידך ומי ימנע בידך לעשות בכל עת כחפצך הן לנקום נקם הן לרחם: (ח) ידיך עצבוני · ומדוע א"כ מכות ידיך יעציבו אותי וכתשו אותי ובאו כולם יחד סביבי ותשחת אותי בהם ומה זה מסרת: (ט) זכר נא · הן עתה דעתך לזכור שעשית אותי כיוצר העושה מלאכתו בחומר ועתה המתוקק להשיבני אל העפר לבטל פעולתך הנפלאה: (י) הלא כחלב · בעת היצירה מתחלה התכתני כחלב לברור הנלול מזרע אבי ואמי ואח"ז הקפאת אותי כגבינה היא התחלת היצירה: (יא) עור ובשר · אח"ז הלבשת אותי ממעל לאברים הפנימים כלבוש עור ובשר לשומרם מהנזק כי בהם תלוי עיקר חיות האדם: תשככני · כסית אברי הפנימים בעצמות וגידים המקשרים יחד את העצמות להיות מסובכים ונאחזים אלו באלו: (יב) חיים וחסד · בעת הזאת עשית עמדי החיים לתת בי רוח החיוני ולא בעבור גמול מה כי עדיין לא עשיתי מאומה אבל בחסד עשית זאת: ופקדתך · מלותך שמרה רוחי

מצודת ציון

(ח) עצבוני · מלשון עצבון: ויעשוני · ענין כתישה כמו הנני עושה את כל מעניך (צפניה ג): (י) תתיכני · מלשון התכה ויציקה וכן כהתוך כסף (יחזקאל כ"ב): תקפיאני · כאשר דבר נגול יתהפך להיות עב ודבר גוש נקרא הקפאה כמו קפאו תהומות (שמות ט"ו): (יא) תשככני · מלשון סכך וכסוי ועם הוא כבי"ן: (יב) ופקדתך ·

יג וְאֵלֶּה צָפַנְתָּ בִלְבָבֶךָ יָדַעְתִּי כִּי־זֹאת עִמָּךְ : יד אִם־
חָטָאתִי וּשְׁמַרְתָּנִי וּמֵעֲוֺנִי לֹא תְנַקֵּנִי : טו אִם־רָשַׁעְתִּי
אַלְלַי לִי וְצָדַקְתִּי לֹא־אֶשָּׂא רֹאשִׁי שְׂבַע קָלוֹן וּרְאֵה
עָנְיִי : טז וְיִגְאֶה כַּשַּׁחַל תְּצוּדֵנִי וְתָשֹׁב תִּתְפַּלָּא בִי :
יז תְּחַדֵּשׁ עֵדֶיךָ׀ נֶגְדִּי וְתֶרֶב כַּעַשְׂךָ עִמָּדִי חֲלִיפוֹת וְצָבָא

ר ש " י

לי שומרים : שמרה רוחי · בכטן אמי ואח"כ : (יג) ואלה לפנת בלבבך · נבלעני כאילו אין אתה זוכרם : ידעתי כי זאת עמך · הכל כמפורש ולא שכחת : (יד) אם חטאתי ושמרתני וגו' · נתת עיניך בי מלהעלים ולעבור על מדותיך (ומעתה ומעוני אין אתה מנקני אלא על הכל אתה פורע) : (טו) שבע קלון · אני : וראה עניי · אין זה וראה לשון צווי אלא שם דבר ראה עניי בדל"ך בלע"ז שכל שעה אני רואהו כמו שאתה אומר ושבע ימים (לקמן בסוף כמו ושבע ימים) (בקמ"ץ תחת שי"ן) · כן תאמר וראה כמו ורואה עניי : (טז) ויגאה כשחל תצודני · ויגדל בעיניך להיות לך לנחת ולמפח נפש את אשר כשחל תצודני אשר תפרוש לי מצודה כאלו אני גבור כשחל : ותשב · מיום אל יום : תתפלא בי · לדקדק ולהפליא במשפט לשון כי יפליא (במדבר ו') : (יז) עדיך · להעיד על חליפת

מצודת ציון

מלותך : (יג) צפנת · נסתרת : (טו) אללי · מלשון יללה ובאה הא"ף במקום היו"ד כמו ישי ואישי (דה"א ב) : (טז) ויגאה · ויגדל כמו היגאה גומא (לעיל ח) :

מצודת דוד

רוחי בקרבי לבל תלא עם כי הגוף הוא כנאד מלא נקבים : (יג) ואלה · ואם סבת אלה הדברים ואופן עשייתם לפנת בלבבך ואין זולתך מי ישיג אותם עכ"ז את זה ידעתי אשר הדבר הזה הוא עמך אתה בראת אתה יצרת ואיך א"כ תחבל מעשה ידיך הנעשה בחכמה נפלאה ובשלימות רב : (יד) אם חטאתי · אף אם חטאתי האם ראוי אשר שמרתני זה זמן רב במאסר המכאובים כאלו ולא תנקני עדיין מכתמי העון : (טו) אם רשעתי · לזאת אשפוט שאין הבדל בין הרשע ובין הלדיק בין אם רשעתי אללי לי בין אם לדקתי לא אריס ראשי בין כך ובין כך אני שבע מקלון חרפת רעי ומראיית עניי ושפלותי כי אם היה הבדל בין לדיק לרשע אף אם לו רשעתי מ"מ הלא כבר קבלתי די הגמול והריני מנוקה מעון ומה זה לא ילכו היסורין : (טז) ויגאת · מי יתן והיתה הרעה גדולה עלי כ"כ עד שתלוד אותי בה כשחל הזה אשר ילוד דבר מה אשר ישהיתו פעם אחת ולא ישנה וכן אתאוה להיות נשחת בהרעה עד לכלה אבל תשוב ללוד אותי פעם אחר פעם והראה בי פלאות לשמור הנפש ולא תתן אותה לראות שחת :

תחדש

עִמִּי׃ יח וְלָמָּה מֵרֶחֶם הֹצֵאתָנִי אֶגְוַע וְעַיִן לֹא־תִרְאֵנִי׃
יט כַּאֲשֶׁר לֹא־הָיִיתִי אֶהְיֶה מִבֶּטֶן לַקֶּבֶר אוּבָל׃ כ הֲלֹא־
מְעַט יָמַי יַחֲדָל וחדל קרי יָשִׁית ושית קרי מִמֶּנִּי וְאַבְלִיגָה
מְּעָט׃ כא בְּטֶרֶם אֵלֵךְ וְלֹא אָשׁוּב אֶל־אֶרֶץ חֹשֶׁךְ
וְצַלְמָוֶת׃ כב אֶרֶץ עֵפָתָה ׀ כְּמוֹ־אֹפֶל צַלְמָוֶת וְלֹא־סְדָרִים

ר ש" י

החלאים ומכאובים : וצבא עמי · זמנים קצובים ליסורי ואלו מתמשים (נכא א') וחוזרים ומתחלפים שנוים משונים מאלה ומתמשין זמן אחר : (יח) אגוע ועין לא תראני · הלואי אגוע מרחם : (יט) אובל · הלואי הייתי מובל : (כ) ושית ממני · שית עצמך ממני ומעלי כמו (ישעיה ס"ה) קרב אליך קרב לעצמך ורחק ממני : (כא) בטרם אלך · בעודני חי ולא הגיע עת מותי· הנח לי וארגיעה: (כב) עפתה· שם דבר חשיכה · כמו שחר עיפה (עמוס ד): צלמות · היא : ולא סדרים· בה (שאין שם סדרי אדם כלומר מנהגים שאין שם

מצודת דוד

(יז) תחדש · בכל עת תחדש נגדי עדים אשר יעידו לך על רוע מפעלי ועל רעיו יאמר אשר ירשיעו אותו : ותרב · ר"ל תרבה כעסך עלי כי הרבה להשיב אמרים וברוב דברים לא יחדל פשע : חליפות · והמה מחליפים עצמם פעם ידבר זה ופעם זה ואת כולם אשיב : וצבא עמי · לא ימהרו ללכת אבל יתעכבו עמי משך זמן ומרבים דברים ובע"כ אשיב על כל דבריהם : (יח) ולמה · אם ככה אתה עושה לי למה הוצאתני חי מרחם אמי היה לי לגוע ברחם ולא היה עין רואה אותי על כי הייתי נקבר מיד : (יט) כאשר וגו' · אז הייתי כאלו לא הייתי כי הייתי מובל מן הבטן אל הקבר והרי הוא כאלו לא נבראתי מעולם : (כ) הלא מעט ימי · ואם נבראתי בעבור לקבל עוד הטובה הלא ימי מעטים המה ומתי אקבל הטובה ולזה חדל היסורין ושים אותם ממני ואתחזק מעט זמן : (כא) בטרם אלך · בטרם אמות ואלך בדרך אשר לא אשוב והיא אל ארץ חושך וצלמות חשכת הקבר : (כב) ארץ עפתה וגו'· החושך שלה היא כמו חשכת אפלה והיא צלו של מות ואין שם סדרי מערכות הכוכבים ומזלות : ותפע · אף מקום המאיר ומזהיר שבה היא כחשכת אפלה ולזה חדל ממני היסורים עד לא אלך אל המקום ההוא (העולה מהמענה

מצודת ציון

(יז) כעשך · כמו כעסך בסמ"ך : וצבא · ענין זמן כמו הלא צבא לאנוש (לעיל ז) : (יח) אגוע · אמות : (יט) אובל · אובא כמו והוא לקברות יובל (לקמן כ"א) : (כב) עפתה · חשכה וכן תעופה כבוקר תהיה (לקמן יא) : סדרים · שתים מערכות (ויקרא כ"ד) ת"א

וַתֹּפַע כְּמוֹ־אֹפֶל׃ יא א וַיַּעַן צֹפַר הַנַּעֲמָתִי וַיֹּאמַר׃
ב הֲרֹב דְּבָרִים לֹא יֵעָנֶה וְאִם־אִישׁ שְׂפָתַיִם יִצְדָּק׃
ג בַּדֶּיךָ מְתִים יַחֲרִישׁוּ וַתִּלְעַג וְאֵין מַכְלִם׃ ד וַתֹּאמֶר
זַךְ לִקְחִי וּבַר הָיִיתִי בְעֵינֶיךָ׃ ה וְאוּלָם מִי־יִתֵּן אֱלוֹהַּ
דַּבֵּר וְיִפְתַּח שְׂפָתָיו עִמָּךְ׃ ו וְיַגֶּד־לְךָ ׀ תַּעֲלֻמוֹת חָכְמָה
כִּי־כִפְלַיִם לְתוּשִׁיָּה וְדַע ׀ כִּי־יַשֶּׁה לְךָ אֱלוֹהַּ מֵעֲוֺנֶךָ׃

רש"י

ישוב ואור שלה כמו אופל הוא) : ותפע כמו אפל · מקום מופע שלה כמו אופל הוא : (מענה לוסר) : יא (ב) לא יענה · מאהרים מפני רוב דבריו : (ג) בדיך · שאתה בודה מלבך : מתים יחרישו · בני אדם : (ד) ותאמר · הקב"ה זך לקחי ובר הייתי בעיניך : (ו) תעלמות חכמה · ותדע כי כפלים

מצודת ציון

סדרין : ותפע · אורה וזריחה כמו הופיע מהר פארן (דברים ל"ג) : יא (ב) יענה · מל' עניה ותשובה : (ג) בדיך · כזב הבדוי מן הלב כמו מלבך אתה בודאם (נחמיה י) : מתים · אנשים כמו מתי מספר (בראשית ל"ד) : (ד) לקחי · ענין הלימוד והרגל כמו הלוקחים לשונם (ירמיה כ"ג) : ובר · ברור ונקי : (ו) לתושיה · כן נקראת חכמת התורה והוא מלשון יש על כי ישנה לעולם ולא תחזור לאין כשאר הדברים: ישה · ילוה כמו אשר ישה ברעהו

מצודת דוד

מהמענה הסיח לסתור דעת בלדד שאמר שהכל בא בהשגחה וטובות הרשעים לרעה ורעות הצדיקים המה לטובה כי השיב אמרים לומר איך יתכן אם המה מין אחד והדרך אחת להם וישתנו בפעולתם ואם בעבור המיתה הפתאומית הבאה לרשע הלא עוד לטובה יחשב ויבחר בזה מלהיות מיוסר כמו הצדיק אף יתלונן למה זה ימהר לשלם כל גמול הרשע הלא האדם הוא בידו בכל עת וירב אמריו לאל איך לא יתום מלחבל פועל ידיו הנעשה בחכמה נפלאה ובשלימות רב): יא (ב) הרב דברים · וכי מי שמרבה דברים לא יהיה לו תשובה עליהם וכי לא ימצא מענה גם על מרבית הדברים : ואם איש שפתים · וכי היודע להמליץ אמריו במיטב הדבור וכי בעבור זה יצדק: (ג) בדיך · הדברים אשר אתה בודה מלבך ישתיקו את האנשים לבל ימחאו בתרעומתך כי חושבים שכן דברת והאמת אתך ובעבור זה תוסיף להלעיג מול המקום על כי אין מי מכלים אותך עליהם : (ד) ותאמר זך לקחי · שאמר אל מול המקום הנה למוד הרגל דרכי היא זכה וברורה וגם בעיניך אני בר ונקי רצה לומר יודע אתה שהדין עמדי ותעשוק גמולי : (ה) ואולם · אבל באמת מי יתן שידבר כך אלוה ויפתח שפתיו לשפוך עמך : (ו) תעלמות חכמה · סודות מסתרי

ז הַתֵֽחֵקֶר אֱלוֹהַּ תִּמְצָא אִם עַד־תַּכְלִית שַׁדַּי תִּמְצָא׃
ח גָּבְהֵי שָׁמַיִם מַה־תִּפְעָל עֲמֻקָּה מִשְּׁאוֹל מַה־תֵּדָע׃
ט אֲרֻכָּה מֵאֶרֶץ מִדָּהּ וּרְחָבָה מִנִּי־יָם׃ י אִם־יַחֲלֹף
וְיַסְגִּיר וְיַקְהִיל וּמִי יְשִׁיבֶנּוּ׃ יא כִּי־הוּא יָדַע מְתֵי־שָׁוְא

רש"י

לתושיה · יש לתורה שלא קיימת: כי ישה · כמו (דברים כ"ד) כי תשה ברעך הרבה יש לו עוד חוב עליך בדברי עונך: (ז) החקר אלוה תמצא · שאתה סבור שקיימת הכל דבר שהוא גבוה כגבהי שמים מה תפעל בו אתה ועמוקה היא החכמה משאול: (ט) מדה · מדד שלה (ס"א מדה שלה) וכאן הזכיר מידוד בלשון זכר (שלא אמר מדתה): (י) אם יחלף ויסגיר ביסורין את מי שירצה ויקהיל כל פמליאות שלו לווכח על שהסגיר ומי בהן ישיבנו בדברים למצוא עול בפעלו ואם מפני שהנידון שליו ושקט ימים רבים כן דרכו: (יא) כי הוא ידע מתי שוא וירא און ולא יתבונן · שהם

מצודת דוד

החכמה אשר ישיבו הבאת העונש על כל חטא אשר יחטא האדם: כי כפלים לתושיה · אשר לפי חכמת התורה ראוי עוד לך כפלים מן המכאוב אשר בא עליך אבל לא יותר כלום כי דע אשר הוא הלוה לך מה מעוניך ותקבל עליהם גמול אח"ז ועתה המה בהלואה אצלך: (ז) החקר · מה תתרעם על רעות הצדיק וטובות הרשע וכי אתה תמצא חקר משפט ה' וכאומר וכי יודע אתה מי הוא הראוי להקרא צדיק ומי לרשע יחשב כי הכל הוא לפי שעור מדרגת הכנת האדם כי מי שהכנתו מרובה וקצר בעבודת אלהים לא לצדיק יחשב ומי שהכנתו מעט הנה כל דבר לרב יחשב ומי הוא היודע תעלומות לב מי הכנתו מרובה ומי הכנתו מועטת וכאלו ישפוט על יסורי איוב שבאו על אשר קצר בחכמה ומרובה היתה הכנתו: עד תכלית · כאומר אף אם חכמת לדעת מה וכי תמצא עד התכלית: (ח) גבהי שמים · הנה סדור אלוה בתשלום הגמול לרעים ולטובים הלא המה רמו כגבהי שמים ומה א"כ תפעל למו לעמוד על אמיתתם והלא היא עמוקה משאול מה תוכל לדעתה: (ט) ארכה · מדת הסדור ההיא ארוכה מן הארץ ורחבה מן הים המקיף את העולם ואיך א"כ אפשרי להשיג בחכמת הלב: (י) אם יחלף · לזאת אף אם ימצאו מרבית אנשים אשר ישוו בדבר המעל ועכ"ז יענשו בעונשים מתחלפים את מי מהם יכרית מן העולם ואת מי יסגיר במאסר היסורין ואף מהם יקהיל לאספם אל משמר לכלאם בה הנה עכ"ז אין מי להשיב על גמול תשלומיו: (יא) כי הוא ידע · ר"ל אם לפי דעת

מצודת ציון

(דברים ט"ו): (י) יחלף · יעביר מן העולם וכן עד בוא חליפתי (לקמן י"ד): ויקהיל · יאסוף כמו

וַיַּרְא־אָוֶן וְלֹא יִתְבּוֹנָן׃ יב וְאִישׁ נָבוּב יִלָּבֵב וְעַיִר פֶּרֶא
אָדָם יִוָּלֵד׃ יג אִם־אַתָּה הֲכִינוֹתָ לִבֶּךָ וּפָרַשְׂתָּ אֵלָיו
כַּפֶּךָ׃ יד אִם־אָוֶן בְּיָדְךָ הַרְחִיקֵהוּ וְאַל־תַּשְׁכֵּן בְּאֹהָלֶיךָ
עַוְלָה׃ טו כִּי־אָז ׀ תִּשָּׂא פָנֶיךָ מִמּוּם וְהָיִיתָ מֻצָק וְלֹא

רש"י

עושים ימים ושנים ודומה כמו שלא יתבונן(יתבוננו) כי מאריך אפו:(יב)ואיש נבוב · חלול בלא לב אשר לא הבין דרכו : ילבב · יקנה לו לב לשוב לבוראו ולפשפש במעשיו או אדם אשר היה כעיר פרא למוד מדבר קל בלא דעת : אדם יולד · ילמד עצמו להיות אדם חדש כסדר בני אדם ויכוין דרכו : (יג) אם אתה · היית מכוין לבך אחר יסורין : ופרשת אליו כפיך · בתחנה : (יד) ותרחק און מידך ואל תשכן באהליך עולה : (טו) כי אז · היית בטוח שתשא פניך ממום שתגרום לעצמך לשאת פניך מכל מום מתוך

מצודת ציון

ויקהל משה (שמות לה): (יב) נבוב · חלול וריק כמו נבוב לוחות (שם כז) : ילבב · מלשון לב ר"ל יקנה לב : ועיר · כן נקרא החמור בקטנותו וכן עיר בן אתונות (זכריה ט) : פרא · חמור הבר : (טו) מצק ·

מצודת דוד

האדם ישוו כולם בדבר המעל הוא על כי אינו יודע שעור הכנת כ"א ואחד אבל המקום ב"ה יודע הוא אנשי שוא ר"ל מי הם אשר מעלו בשקר כי הבינו המעל ושקרו בעצמם לעשותה מתאות הלב ומי הוא אשר ראה און בלבו וטעה במחשבתו לומר שאין כאן מעל אולם יכול היה לעמוד על האמת כי שעור הכנתו היתה מרובה אבל קצר בחכמה ויודע מי הוא אשר לא יתבונן כלל כי צפון לבו משכל ועשה המעל מחסרון הדעת ועל כולם יביא במשפט ולפיכך ישיב משפט לכ"א לפי הראוי לו כי באמת לא ישוו בדבר המעל : (יב) ואיש נבוב · כי גם הסכל הריק מחכמה עם כי עשה המעל מחסרון הדעת עכ"ז ענש יענש כי ראוי לאיש נבוב וריק מחכמה לקנות לב להשתדל בחכמה להשכיל דרכי ה' כי כל אדם כאשר יולד הוא כעיר פרא מבלי חכמה וכאשר יכין לבו הנה ישכיל וכ"כ ראוי לכל איש נבוב להכין לבו להרגיל בחכמה : (יג) אם אתה · אם תכין לבך ר"ל אם תרחיב לבך בחכמה כשעור מרבית הכנתך ותפרוש כפיך אל ה' להעביר עונך על מה שקצרת עד הנה בחכמה ובעבודת אלהים לפי רוב ההכנה : (יד) אם און · אם יש בידך דבר עבירה הרחיקה ממך ועזוב אותה ואל תשכן באהליך עולה כי שלא תשלחנה ממך : (טו) כי אז · כאשר כן תעשה אז תרים פניך למעלה ומבלי מום ר"ל לא תלך עוד שחות ופניך למטה ואף מכאוביך ירופאו ותהיה מבלי מום : והיית מוצק · ומאז והלאה תהיה חזק ולא תירא מפחד כי לא יקרב אליך :

תִּירָא: טז כִּי־אַתָּה עָמָל תִּשְׁכָּח כְּמַיִם עָבְרוּ תִזְכֹּר:
יז וּמִצָּהֳרַיִם יָקוּם חָלֶד תָּעֻפָה כַּבֹּקֶר תִּהְיֶה: יח וּבָטַחְתָּ
כִּי־יֵשׁ תִּקְוָה וְחָפַרְתָּ לָבֶטַח תִּשְׁכָּב: יט וְרָבַצְתָּ וְאֵין
מַחֲרִיד וְחִלּוּ פָנֶיךָ רַבִּים: כ וְעֵינֵי רְשָׁעִים תִּכְלֶינָה וּמָנוֹס
אָבַד מִנְהֶם וְתִקְוָתָם מַפַּח־נָפֶשׁ: יב א וַיַּעַן אִיּוֹב

רש"י

כך: והיית מוצק · חזק כמו מצוקי ארץ: (טז) וכל עמל היית שוכח · וכמים עברו וחלפו · כן יהיה לך כל זכרון עמל: (יז) ומצהרים יקום חלד · יותר מאור לצהרים יקום לך חלד מזל וזמן כמו וחלדי כאין נגדך (תהלים ל"ט) ד"א יקום חלד כמו יקום אור תלודה שלך · כלומר שיהיה מקום אפילה מאיר יותר מאור לצהרים · זו שמעתי אבל הראשון לי נראה עה"א: תעופה · אפילה שלך כבקר תהיה · ע"א תעופה לשון עפעפי שחר (לעיל ג') שאם הוא לשון אופל היה לו לומר תעופה נקוד בשו"א כמו תנופה תקומה תרומה תנומה: (כ) ועיני רשעים · שונאיך: תכלינה · בפנותם ברעתך לראות ולא ישיגו תאותם וכל כליון עינים שבלשון קודש זהו המצפה לראות ואינו משיג · וכמו ועיניך רואות וכלות אליהם וגו' (דברים כ"ח): ומנוס · הוא מבטח: ותקותם · מה שהם מקוים לראות בך

מצודת דוד

(טז) עמל תשכח · העמל שהיה לך תשכח בעבור רוב הטובה ורק מעט תשאר בזכרונך כמים העוברי' ממקומם אשר זכרונם ישאר מעט בלב האנשים ולזה ירוס לבך ולא תלך עוד שחות: (יז) יקום חלד · יקום לך זמן מאיר יותר מעת הצהרים: תעפה · עת החושך תהפך להיות מאיר כאור הבוקר: (יח) ובטחת · תשב בטח כי יש תקוה לשבת בטח כאשר כן תעשה: וחפרת · כאלו חפרת סביבך חפירה עמוקה לבל קרוב אליך כן תשכב לבטח מבלי מחריד: (יט) ורבצת · וכאשר תרבץ לנוח אין מי יחרידך: רבים · גדולי העם יחלו פניך למלאות משאלותם בהיות לאל ידך: (כ) ועיני רשעים · אבל הרשעים עם גודל בצלחתם סוף תכלינה עיניהם כי לא ישיגו תוחלתם וכאשר יבואו ימי הפקודה יאבד מהם המנוס כי לא ימצאו מי לנוס אליו לעזרם: ותקותם ·

מצודת ציון

חזק כדבר הנצוק ממתכת: (יז) חלד · זמן כמו וחלדי כאין נגדך (תהלים ל"ט): תעפה · ענין חשך: (יט) ורבצת · ענין השכיבה לנוח: וחלו · ישאלו ויבקשו: רבים · גדולים כמו ורבי המלך (ירמיה מא): (כ) תכלינה · המתאוה לדבר ואינו בא קרוי בלשון מקרא כליון עינים: ומנוס · מלשון ניסה ובריחה: מנהם · מהם: מפח נפש · לשון נפש על שם שקרובה הנפש לפחת ולצאת מן הגוף וכן ונפש בעליה

וַיֹּאמַר׃ ב אָמְנָם כִּי אַתֶּם־עָם וְעִמָּכֶם תָּמוּת חָכְמָה׃
ג גַּם־לִי לֵבָב ׀ כְּמוֹכֶם לֹא־נֹפֵל אָנֹכִי מִכֶּם וְאֶת־מִי־אֵין
כְּמוֹ־אֵלֶּה׃ ד שְׂחֹק לְרֵעֵהוּ ׀ אֶהְיֶה קֹרֵא לֶאֱלוֹהַּ וַיַּעֲנֵהוּ
שְׂחוֹק צַדִּיק תָּמִים׃ ה לַפִּיד בּוּז לְעַשְׁתּוּת שַׁאֲנָן

רש"י

למפח נפש יהי להם: (מענה איוב): יב (ב) תמות חכמה · כשתמותו תמות עמכם כל חכמה כי כל חכמה בכם · אבל: (ג) גם לי לבב כמוכם · ואת מי אין כמו אלה · שהקב"ה שליט לעשות רצונו ולהצליח שלום רשעים אינכם אלא כמשחקים בי · ואני הוא ההוה: (ד) שחק לרעהו · קורא להקב"ה ויענהו מלער הקנטתכם ומה יענהו לתת לו שחוק לצדיק: ותמים שלם: שחק צדיק תמים · הוא הענייה אשר ענה וידעתי אני כאשר אמרתם: (ה) כי לפיד בוז · אש של גיהנם עומד למי שאנן בעשתותו

מצודת ציון

כפתוי (לקמן לא): יב (ג) לא נופל · לא פחות וגרוע וכן נופלים מערלים (יחזקאל ל"ב): (ד) לרעהו · מל' רעיון ומחשבה כמו בנתה לרעי מרחוק (תהלים קל"ט): (ה) לפיד · הוא העץ שמנדנדים בו האש ונשרף גם הוא כמו כלפיד יבער (ישעיה סב) ועל כי לא יצלח למלאכה ובזוי הוא מאד אמר לפיד בוז: לעשתות · למחשבות כמו אבדו עשתונותיו (תהלים קמ"ו): שאנן · שוקט ובוטח כמו

מצודת דוד

ר"ל מוכנים הם לדאבון נפש וכאלו יקוו לה כי בודאי כן יהיה (העולה מהמענה היא שדעת צופר כדעת אליפז ובלדד שהכל בא בהשגחה אולם גמול המעשה תחלק לפי שפור מדרגת הכנת האנשים ומי שהכנתו מרובה וקצר בחכמה יחשב לרשע ומי שהכנתו מועטת אף המעט לרב יחשב עד כי ימצא מרבית אנשים ישוו בדבר המעל בעיני העם ויתחלפו בגמול עונשם ויספוט על יסורי איוב על כי קצר בחכמה לפי שפור הכנתו):

יב (ב) אמנם · האמת כי אתם הרבים ולמולי תחשבו לעם כי נשארתי לבדי ואין מי יחזיק בידי אבל וכי בעבור כי אתם הרבים למולי תמות החכמה עמכם ר"ל וכי כל החכמה היא בכם עד שאם תמותו תמות גם היא ולא תשאר בעולם: (ג) גם לי לבב · הנה לא כן היא כי גם לי יש לב מבין כמו לכם ואינני נופל במעלה להיות גרוע ופחות מכם: ואת מי · עם מי מהאנשים אין לב מבין כמו שיש עם אלה הריעים וכי חכמה גדולה יש בכם אשר לא תמצא בשאר האנשים: (ד) שחק לרעהו · על כי הרבה צופר לבזותו אמר הנה אני אהיה לשחוק וללעג למחשבתו אשר בעבור גודל הצלחתו אשר ישיג כל תאותו כאלו בכל אשר יקרא לבאלוה יענה וישיב לו למלאות שאלתו לזה גבה לבו עד כי ישחק עלי אשר אני באמת צדיק תמים: (ה) לפיד בוז וגו' · כי כן הדרך אשר למחשבות

נָכוֹן לְמוֹעֲדֵי רָגֶל׃ ו יִשְׁלָיוּ אֹהָלִים ׀ לְשֹׁדְדִים וּבַטֻּחוֹת
לְמַרְגִּיזֵי אֵל לַאֲשֶׁר הֵבִיא אֱלוֹהַּ בְּיָדוֹ׃ ז וְאוּלָם שְׁאַל־
נָא בְהֵמוֹת וְתֹרֶךָּ וְעוֹף הַשָּׁמַיִם וְיַגֶּד־לָךְ׃ ח אוֹ שִׂיחַ
לָאָרֶץ וְתֹרֶךָּ וִיסַפְּרוּ לְךָ דְּגֵי הַיָּם׃ ט מִי לֹא־יָדַע בְּכָל־
אֵלֶּה כִּי יַד־יְהֹוָה עָשְׂתָה זֹּאת׃ י אֲשֶׁר בְּיָדוֹ נֶפֶשׁ כָּל־
חָי וְרוּחַ כָּל־בְּשַׂר־אִישׁ׃ יא הֲלֹא־אֹזֶן מִלִּין תִּבְחָן וְחֵךְ

רש"י

לומר שלום יהיה לי נכון מזומן הוא העשתות שאנן להיות כמועדי רגל שרגלם מועדת · וידעתי אני כי ימים ישליו אהלים לבני קדר השוכנים באהלים המדברה · והם שודדים שנאמר פרא אדם ידו בכל (בראשית ט"ז): (ו) ובטחות · שלימות יש למרגיזי אל · לכל אשר הביא לו הצור השלום בידו · אם טוב ואם רע: (יא) הלא אזן מלין תבחן · ולמה לא ידעו זאת

מצודת דוד

איש שאנן ושקט מרוב כל יחשב כלפיד הבזוי את מי אשר הוא נכון שימעדו רגליו ליפול ולזה הרבה צופר לשחק בי: (ו) ישליו · אבל לא מרוב חכמה ויושר לבב רבה הצלחתו כי הנה ראינו אשר אהלי השודדים המה בשלום ומשכנות בטוחות נמצאים למרגיזי אל לאשר יעבוד האליל אשר לא ימיש ממקומו ומביא אותם בידו ועכ"ז אליו ישתחוה ולו יעבוד וא"כ אף מהצלחת צופר אין ראיה על החכמה ויושר הלבב: (ז) ואולם · אבל חכמת מה לך ואם בהודעת העלמת חקר אלוה לא צריכה לך כי באמת שאל אל הבהמות וכ"א תלמדך העלם חקר אלוה ר"ל משלימות יצירת היצורים והחכמה אשר בהם יתחלפו אלה מאלה מכל זה יוכל להשכיל שלא נמצא חקר אלוה וכאילו הם יורו ויגידו את זאת: (ח) ותורך · ר"ל מטבעי ארבעת היסודות וכל הדברים הנמצאים בארץ המורכבים מהם מאלה תוכל להבין העלם חקר אלוה: (ט) מי לא ידע בכל אלה · מי הוא הסכל אשר לא ישכיל לדעת העלמת חקר אלוה באמצעית אלה הדברים זולת מאמריך: כי יד ה' וגו' · כי הלא יד ה' עשתה כל זאת ומהם הלא יוקח ראיה על עומק חכמתו שאין חקר לה: (י) אשר בידו וגו' · מוסב למקרא שלפניו לומר הוא האלהים אשר בידו וגו': ורוח וגו' · זכר לעצמו רוח האדם על כי היא העולה על כלנה: (יא) הלא אזן ·

מצודת ציון

שאנן מואב (ירמיה מח): למועדי · ענין החלקה והשמטה לנפול כמו ולא מעדו קרסולי (תהלים י"ח): (ו) ישליו · מל' שלוה: ובטחות · ר"ל משכנות בטוחות וקצר כדבר המובן: (ז) ותורך · ותלמדך: (ח) שיח · מלשון שיחה ודבור:

האוזן

אֹ֣כֶל יִטְעַם־לֽוֹ׃ יב בִּֽישִׁישִׁ֥ים חָכְמָ֑ה וְאֹ֖רֶךְ יָמִ֣ים תְּבוּנָֽה׃
יג עִ֭מּוֹ חָכְמָ֣ה וּגְבוּרָ֑ה ל֝֗וֹ עֵצָ֥ה וּתְבוּנָֽה׃ יד הֵ֣ן יַ֭הֲרוֹס
וְלֹ֣א יִבָּנֶ֑ה יִסְגֹּ֥ר עַל־אִ֝֗ישׁ וְלֹ֣א יִפָּתֵֽחַ׃ טו הֵ֤ן יַעְצֹ֣ר בַּמַּ֣יִם
וְיִבָ֑שׁוּ וִֽ֝ישַׁלְּחֵ֗ם וְיַ֣הַפְכוּ־אָֽרֶץ׃ טז עִ֭מּוֹ עֹ֣ז וְתוּשִׁיָּ֑ה ל֝֗וֹ
שֹׁגֵ֥ג וּמַשְׁגֶּֽה׃ יז מוֹלִ֣יךְ יוֹעֲצִ֣ים שׁוֹלָ֑ל וְ֝שֹׁפְטִ֗ים יְהוֹלֵֽל׃

רש"י

השומעים פעלו כאשר החך יטעם לאכול: (יב) בישישים חכמה וגו'. לדעת כי עמו חכמה: (טו) וישלחם ויהפכו ארץ. בשליחותו כאשר עשה לדור אנוש שהציף שלישו של עולם: (טז) לו שוגג. האדם השוגג: ומשגה. שטן המשגהו: (יז) שולל. שם דבר הוא שטות מוליכים בשטות כשהוא רוצה לערבב ולבלע חכמתם. כמו וסר מרע משתולל (ישעיה נ"ט) אשתוללו אבירי לב (תהלים ע"ו) ותי"ו אשר במשתולל ואשתוללו כן דרך לשון עברית בתיבה שיסודה שי"ן או סמ"ך והוא בא לדבר בלשון נעשה ונפעל או

מצודת ציון

(יב) בישישים. הזקן הרבה יקרא ישיש והוא מלשון יש כי עמדה בו הישות ימים רבים: (יד) יפתח. ענין התרה מן המאסר: (טו) יעצר. ענין מניעה: (יז) שולל. ענין שטות כמו אשתוללו אבירי לב (תהלים ע"ו): יהולל. ענין סכלות וכן וקוסמים יהולל

מצודת דוד

האוזן השומעת תבחן הדברים ממי נאמרו והחך הטועם הוא יטעם לו טעם המאכל המר הוא אם מתוק כי בו ניתן ההרגש הזה ויובן א"כ הרבה מן הדברים ע"פ החוש: (יב) בישישים חכמה. ובעבור זה ימצא הרבה מן החכמה בלב הישישים כי בעבור רוב הימים ראו הרבה בחוש ומהם יקחו התחלה להבין דבר מתוך דבר: וארך. הבי"ת של בישישים משמשת בשתים כאילו אמר ובאורך ימים תבונה והוא כפל ענין במ"ש ועל כי צופר היה צעיר ממנו לימים אמר איך תתפאר בחכמה למולי ואני ישיש וזקן ממך: (יג) עמו. ובעבור רוב השנים ידעתי א"כ בלעדך שעם ה' תכלית החכמה והגבורה: לו עצה. הוא המשכיל לתת עצה ובידו התבונה: (יד) הן יהרוס. כאשר יחפוץ להשגית הלא ישדד המערכה וכשהוא הורס דבר מה הנה לא יבנה בזולת רצונו: יסגר. כאשר יסגור המאסר על איש הנה לא יפתח בזולת חפצו: (טו) הן יעצר. ימנע הנביעה במים ונעשה המקום יבש: וישלחם. ופעם ירבה מימיהם וישלחם לשטוף פני האדמה ומהפכים הארץ כי מאבדים הרבה: (טז) עמו עז. בידו החוזק והתשות את מי לחזק ואת מי להתיש כח זרועו: לו שוגג. יודע הוא שגגת האדם עם כי לא ידע האדם בנפשו: ומשגה. יודע הוא הדבר אשר האדם משגה בו אם בשגגה עם כי לא יודע בעלם: (יז) מוליך. חכמי לב בעלי עצה

יח מוּסַר מְלָכִים פִּתֵּחַ וַיֶּאְסֹר אֵזוֹר בְּמָתְנֵיהֶם׃ יט מוֹלִיךְ
כֹּהֲנִים שׁוֹלָל וְאֵתָנִים יְסַלֵּף׃ כ מֵסִיר שָׂפָה לְנֶאֱמָנִים
וְטַעַם זְקֵנִים יִקָּח׃ כא שׁוֹפֵךְ בּוּז עַל־נְדִיבִים וּמְזִיחַ
אֲפִיקִים רִפָּה׃ כב מְגַלֶּה עֲמֻקוֹת מִנִּי־חֹשֶׁךְ וַיֹּצֵא לָאוֹר

רש"י

מתפעל נותן תי"ו אחר אות ראשונה של יסוד כמו וישתכחו בעיר (קהלת ח') וישתמר חוקות עמרי (מיכה ו') מסתולל בעמי (שמות ט') ויסתבל החגב (קהלת י"ב) : יהולל · ישוטה · לשון הוללות וסכלות : (יח) מוסר מלכים פתח · להסיר מוסר סבלם מעל אחרים ומעבירם ממלוכם : ויאסר אזור במתניהם · בתחלתם כשהוא חפץ בהם חוגר חלציהם ומזרזם כח למלוכה : (יט) כהנים · שרים · כמו כהן מדין (שמות ג') כהן און (בראשית מא) : (כ) לנאמנים · אף לנאמנים בו פעמים שפתיו נבללים לדבר סרה כגון אברהם והאמין בה' · וסוף נכשל במה אדע : (כא) ומזיח אפיקים רפה · וחגור החזקים מרפה ומפתח חגורם להתיש כחם כמו (תהלים ק"ט) ולמזח תמיד יתגרה · אפיקים חזקים כמו אפיקי נחושה (לקמן מ') אפיקי מגנים (שם

מצודת דוד

מוליך בדרך שולל ויסכל דעת השופטי' עם כי אחד חכמו : (יח) פתח · מתיר קשר השרים ר"ל מסיר קשרי רצועות העול אשר שמו על העם : ויאסור · וכאשר יחפוץ יקשור האזור במתניהם ר"ל יאמץ כחם כי האזור במתניו הוא מחוזק ומזורז : (יט) מוליך כהנים · השרים מוליך בדרך שולל ויעות החזקים בעלי הכח לבל ילכו בדרך הנימוס והראוי : (כ) לנאמנים · להמדברים בעלי המליצה יסיר מאמר שפתותם עד לא יכינו לדבר מה בלבבם ומהזקנים בעלי המדע יקח מיטב תוכן האמרים : (כא) שופך · פעם יביא בוז הרבה על נדיבים כמים הנשפכים ומרפה חגורת החזקים ר"ל יתיש כחם כי המגור הוא מזורז ונחלש כשנרפה המגור : (כב) מגלה ·

מצודת ציון

(ישעיה מ"ד) : (יח) מוסר · קשרי רצועות העול כמו מוסרי צוארך (שם נ"ב) : פתח · מתיר : ויאסר · קושר כמו הסוס אסור (מלכים ב ז) : אזור · חגורה כמו ואזור עור (שם א') : (יט) כהנים · שרים כמו ובני דוד כהנים (ש"ב ח) : ואיתנים · וחזקים כמו איתן מושבך (במדבר כ"ד) : יסלף · יעות כמו ויסלף דברי צדיקים (שמות כ"ג) : (כ) לנאמנים · הוא מלשון וינאמו נאם (ירמיה כ"ג) שהוא ענין דבור והנו"ן האחרונה נוספת לסימן שם תואר כמו רחמן והיונים בלשונם היודעים חכמת הדבור יקראו נאמנים : וטעם · ענין תוכן הדבור כמו בשנותו את טעמו (תהלים ל"ד) : (כא) ומזיח · חגורה וכן ולמזח תמיד יתגרה (שם קט) : אפיקים · חזקים כמו אפיקי נחושה (לקמן מ) : רפה · פל' גרסיון :

צַלְמָוֶת׃ כג מַשְׂגִּיא לַגּוֹיִם וַיְאַבְּדֵם שֹׁטֵחַ לַגּוֹיִם וַיַּנְחֵם׃
כד מֵסִיר לֵב רָאשֵׁי עַם־הָאָרֶץ וַיַּתְעֵם בְּתֹהוּ לֹא־דָרֶךְ׃
כה יְמַשְׁשׁוּ־חֹשֶׁךְ וְלֹא־אוֹר וַיַּתְעֵם כַּשִּׁכּוֹר׃ יג א הֶן־כֹּל
רָאֲתָה עֵינִי שָׁמְעָה אָזְנִי וַתָּבֶן לָהּ׃ ב כְּדַעְתְּכֶם יָדַעְתִּי
גַם־אָנִי לֹא־נֹפֵל אָנֹכִי מִכֶּם׃ ג אוּלָם אֲנִי אֶל־שַׁדַּי אֲדַבֵּר

רש"י

מ"א) : (כג) משגיא לגוים ויאבדם · י"א כאשר עשה למצרים כשהגיס את ישראל לפני בעל צפון (שמות י"ד) שגו ואמרו תדע שהשכים עמנו לטבעם בים כאשר גזרנו כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו (שם א') וקשה יראתו של בעל צפון שלא נעשו בו שפטים ככל אלהי מצרים וגרם המקום להשגותם כדי לטבעם וזה הלשון אינו עיקר דא"כ היה לו לומר בשי"ן ימין תשגיא כמו שוגה אבל זה עיקר מגדיל לשון שגיא כח משגיא את הגוים ומצליחם ולבסוף מתגאה בהצלחתם והוא אבדן שלהן מה שמצליחין : שטח · סרכה אותם להשטית בארץ ולכסותן : (כד) בתהו לא דרך · בתוהו שאינו דרך : יג (ג) אולם אני · איני מבקש אלא לדבר אליו ולהתוכח עמו

מצודת ציון

(כב) צלמות · צלו של מות הוא חשכת הקבר : (כג) משגיא · מגדיל כמו כארז בלבנון ישגה (תהלים צ"ב) : שוטח · פורש כמו וישטחו להם שטוח (במדבר י"א) : וינחם · וינהיגם כמו לך נחה (שמות לג) : (כה) ימששו · ענין החפוש בידים הנה והנה להשמר ממכשול כמו כאשר ימשש העור (דברים כ"ח) : יג (ב) לא

מצודת דוד

ר"ל מלמד האדם דעת להשכיל דברים עמוקים קשי ההבנה : צלמות · ר"ל דברים הנעלמים ביותר מוציא לאור כי יתן האדם דעת ויאיר עיניו להבין דבר מתוך דבר : (כג) משגיא · הוא מגדיל את הגוים בממשל רב והוא מאבדם : שטח · הוא יפרשם ע"פ האדמה במרחב רב והוא ינהיגם מארצם ללכת גולה : (כד) מסיר · פעם מסיר חכמת לב ראשי העם המנהיגים אותם והמה יתעו את העם ללכת בעצת תוהו לא בדרך ישר ועצה נכונה: (כה) ימששו · והמה ממששים בידיהם במקום החושך אשר ילכו בה ולא ילכו במקום אורה ר"ל שוגים ללכת בעצת תוהו ולא יפנו אל מול העצה הנכונה : ויתעם · ה' מתעה אותם להיות מבולבלים בדעתם כמו השכור : יג (א) הן כל אלה · כל הדברים האלה שאמרתי הנה ראתה עיני הדברים הנראים ושמעה אזני הדברים הנשמעים ובין העין ובין האזן הבינה לכל אחת מהנה שהדבר ה' עשה:(ב) כדעתכם · כשיעור ידיעתכם ידעתי גם אני לא פחות וגרוע אנכי מכם בדבר הידיעה [illegible]זו זה תספרו לפני מפלאות ה' : (ג) אל שדי אדבר · לא אחפוץ מעתה

להתוכח

וְהוֹכֵחַ אֶל־אֵל אֶחְפָּץ׃ ד וְאוּלָם אַתֶּם טֹפְלֵי־שָׁקֶר רֹפְאֵי
אֱלִל כֻּלְּכֶם׃ ה מִי־יִתֵּן הַחֲרֵשׁ תַּחֲרִישׁוּן וּתְהִי לָכֶם
לְחָכְמָה׃ ו שִׁמְעוּ־נָא תוֹכַחְתִּי וְרִבוֹת שְׂפָתַי הַקְשִׁיבוּ׃
ז הַלְאֵל תְּדַבְּרוּ עַוְלָה וְלוֹ תְּדַבְּרוּ רְמִיָּה׃ ח הֲפָנָיו תִּשָּׂאוּן
אִם־לָאֵל תְּרִיבוּן׃ ט הֲטוֹב כִּי־יַחְקֹר אֶתְכֶם אִם־כְּהָתֵל
בֶּאֱנוֹשׁ תְּהָתֵלּוּ בוֹ׃ י הוֹכֵחַ יוֹכִיחַ אֶתְכֶם אִם־בַּסֵּתֶר

רש"י

אחפוץ: (ד) טפלי שקר · מחברי דברי שקר: רופאי אליל כולכם · כל אליל שבמקרא לשון אל ורבותינו פירשו זה גיד הצואר שאין לו רפואה ושמו אלל: (ו) ורבות · הוכחות: (ז) הלאל תדברו עולה · אתמהא אשר תחת אל באתם לריב לא טוב שתדברו עולה: ולו תדברו רמיה · בעבורו תדברו רמיה כמו (לקמן ל"ג) הן אני כפיך לאל · וכמו אל הארץ אשר דבר להם (דברים ט') לאמר לכם · וכמו ילחם לכם (שמות י"ד) האתם תריבון לבעל (שופטים ו') הוקשה בעיני לדמותו כאן והוא דוגמת ביד משה לו · על קרח (במדבר י"ז): (ח) הפניו תשאון · וכי להחניף לו לשאת פנים באתם: אם לאל · בשבילו תתוכחו על רמים: (ט) הטוב · לכם: כי יחקר אתכם · ותמצאו שקרים: אם כהתל באנוש תהתלו בו · לומר לכבודך עשינו עצמנו שקרים: (י) הוכח יוכיח אתכם · שלא יודיע לכם דבתכם

מצודת דוד

להתוכח עמכם כ"א אל שדי אדבר ועמו אחפוץ להתוכח: (ד) ואולם · אבל מכם אין לי תועלת כי אתם מחברים יחד דברי שקר כי תאספו עלי עון רב אשר לא כן הוא ובהיות כן אתם כולכם רופאי הבל ר"ל מה שתנחמו אותי לומר כשאשוב לה' ישגה אחריתי הלא הבל הוא כי אין בי עון לשוב עליו: (ה) ותהי לכם לחכמה · כי בדבריכם נראה הסכלות לכם לזאת שתקו ואולי יחשוב מי שאתם חכמים: (ו) שמעו · הבינו עתה ויכוח אמרי: ורבות · הוא הויכוח וכפל הדבר במ"ש: (ז) הלאל · וכי בעבור להצדיק את האל תדברו עולה לתלות בי עון רב: ולו · וכי בעבורו תדברו רמיה בתמיה וכי הגון הדבר: (ח) הפניו · וכי תשאו פניו להחניף לו כאשר תריבו בעבורו וכי רצונו בזה: (ט) הטוב · וכי יהיה טוב לכם כאשר יחקור אתכם במשפט על הדברים האלה וכי תהתלו בו לומר אז לפניו מהתלות הנה לכבודך דברנו כל אלה וכאשר יהתל איש ברעהו: (י) הוכח · דעו שיוכיח אתכם אם

מצודת ציון

נופל · לא פחות וגרוע: (ד) טופלי · ענין חבור ודבוק כמו ותטפול על עוני (לקמן י"ד): אליל · אל ולא וכן יקראו עבודות כוכבים אלילים בעבור זה: (ט) כהתל · ענין לעג כמו התלת בי (שופטים ט"ז):

פָּנָיו תִּשָּׂאוּן׃ יא הֲלֹא שְׂאֵתוֹ תְּבַעֵת אֶתְכֶם וּפַחְדּוֹ יִפֹּל
עֲלֵיכֶם׃ יב זִכְרֹנֵיכֶם מִשְׁלֵי־אֵפֶר לְגַבֵּי־חֹמֶר גַּבֵּיכֶם׃
יג הַחֲרִישׁוּ מִמֶּנִּי וַאֲדַבְּרָה־אָנִי וְיַעֲבֹר עָלַי מָה׃ יד עַל־
מָה ׀ אֶשָּׂא בְשָׂרִי בְשִׁנָּי וְנַפְשִׁי אָשִׂים בְּכַפִּי׃ טו הֵן
יִקְטְלֵנִי לֹא לו קרי אֲיַחֵל אַךְ־דְּרָכַי אֶל־פָּנָיו אוֹכִיחַ׃

רש״י

וכי בסתר שתעמדו לפניו בדין פנים תשאו לו לומר שם כשאנו פניך: (יא) הלא שאתו · גבהו ואימתו תבעת אתכם ויש אומרים שאתו שריפת אשו כמו וישאם דוד ואנשיו (שמואל ב׳ ה׳) וכמו משאת העשן (שופטים כ): (יב) זכרניכם משלי אפר · זכרוניכם כמשל לאפר · אתם סבורים להתמשל לאברהם שאמר ואנכי עפר ואפר (בראשית י״ח): לגבי חמר · סופו לעפר יהיו גביכם · אגל גביכם גובה שלכם כמו (ותבני לך גב ביחזקאל ט״ז): (יג) ויעבר עלי מה · מה שיעבור עלי בעון צעקתי יעבור עלי ואל תחושו על מה אני צריך לשאת ולאחוז: (יד) בשרי בשני · ליסרני ולכופני אל השתיקה: ונפשי אשים בכפי · להגיע נפשי למות ביסורי שתיקה: (טו) הן יקטלני · איני נפרד ממנו ותמיד לו איחל · על כן אין מרד ופשע בדברי אך דרכי ומדותי שנהגתי בהם: אל פניו אוכיח · לדעם

מצודת ציון

(יא) שאתו · להב אשו כמו ותשא מפניו (נחום א): תבעת · מלשון בעתה וחרדה: (יב) לגבי · ענין גוף כמו על גבי חרשו (תהלים קכ״ט): (טו) אל פניו · לפניו:

מצודת דוד

תחניפו לו לשאת פניו בסתר במעמקי הלב כי יודע הוא תעלומות לב אשר בזדון תדברו ולא משגה המה: (יא) הלא שאתו · שריפת להב אשו תבעת אתכם ופחדו וגו׳ ואיך תוכלו להצטדק במשפט: (יב) זכרניכם · ר״ל הלא בני אדם כולכם וזכרוניכם משולים לזכרון האפר וגופכם דומה לגוף החומר ומה זה לא יראתם מפחד המשפט: (יג) החרישו · לזאת שתקו מעתה מלדבר מה ממני לאלות בי עון רב ואני אדבר דברי ואף אם יעבור עלי מהרעות מה שיעבור אם רב ואם מעט ר״ל לא אחדל מלדבר מפחד יראת העונש: (יד) על מה · בעבור מה ר״ל מה הוא העון אשר בעבורו אשא כל בשרי בשני כי כל הבשר נלקה ונשחת ולא נותר מהם כ״א לבד הבשר הדבוק בשיניו כמ״ש ואתמלטה בעור שני (לקמן י״ט): ונפשי · על מה נפשי קלה להתפרד ממני כאלו היתה בכפי אשר מיד בהפתח היד תפול ממנה: (טו) הן יקטלני · ר״ל אל תחשבו שצעקתי יורה שעל אשר אחשב שאבדה תוחלתי סרה ממני בעבור זה יראת ה׳ כי לא כן הוא כי אף אם יקטלני עוד אקוה לו לעדן את נפשי בתענוג הרוחני ומדוע א״כ תסור ממני

היראה

טז גַּם־הוּא־לִי לִישׁוּעָה כִּי־לֹא לְפָנָיו חָנֵף יָבוֹא׃
יז שִׁמְעוּ שָׁמוֹעַ מִלָּתִי וְאַחֲוָתִי בְּאָזְנֵיכֶם׃ יח הִנֵּה־נָא
עָרַכְתִּי מִשְׁפָּט יָדַעְתִּי כִּי־אֲנִי אֶצְדָּק׃ יט מִי־הוּא יָרִיב
עִמָּדִי כִּי־עַתָּה אַחֲרִישׁ וְאֶגְוָע׃ כ אַךְ־שְׁתַּיִם אַל־תַּעַשׂ
עִמָּדִי אָז מִפָּנֶיךָ לֹא אֶסָּתֵר׃ כא כַּפְּךָ מֵעָלַי הַרְחַק וְאֵמָתְךָ
אַל־תְּבַעֲתַנִּי׃ כב וּקְרָא וְאָנֹכִי אֶעֱנֶה אוֹ אֲדַבֵּר וַהֲשִׁיבֵנִי׃
כג כַּמָּה לִי עֲוֺנוֹת וְחַטָּאוֹת פִּשְׁעִי וְחַטָּאתִי הֹדִיעֵנִי׃

רש"י

פה יפשיעני : (טז) גם הוא · וכאשר אני שלם עמו כן הוא גם הוא לי לישועה ולא תמצאו אתם חן בעיניו : כי לא לפניו חנף יבוא · וזה שנאמר להם (לקמן מ"ב) כי לא דברתם אלי נכונה : (יח) ערכתי משפט · הוכחת דברים סדרתי טענותי בלבי מה להשיב : (יט) אחריש ואגוע · אם לא אריב אחריש ואגוע : (כ) אך שתים אל תעש עמדי · דין של מעלה ודין של מטה ואם באחת תבוא למשפט אז מפניך לא אסתר · אם בדין של מעלה אני אומר חטאתי · מכסה פשעיו לא יצליח (משלי כ"ח) ואם בדין של מטה אף אנכי לא אודה כסוי חטאה ל"ש (סא"א) : (כא) כפך מעלי הרחק · כפייתך כמו שהשיבו אליהוא ואכפי עליך לא יכבד (לקמן ל"ג) · ויש פותרים כפך · כלומר ידך וקשה לי לאמרו כי לא מצינו כף לרעה כי אם

מצודת דוד

שיראה וכל דברי לא להתירם נגדו אך חפצי לברר דרכי לפניו לפלס אותם : (טז) גם הוא · והן ידעתי כי מלבד זכיותי אשר רבו וילמדו עלי זכות יהיה גם הוא לי לישועה בעבור יושר אמרי כי חפצו באמת ולא להחניפו לומר לפניו הן צדקת כי אמנם חטאתי ואם לא כן הוא כי בעל חנף לא יבוא לפניו כי שנוא הוא לו : (יז) שמעו · הבינו אמרי ויכנסו באזניכם : (יח) ערכתי משפט · סדרתי אמרים לטעון במשפט וידעתי אשר אצדק על פיהם : (יט) מי הוא יריב · רצה לומר מי הוא אשר ערב לבו לגשת לריב עמדי להשתיקני מבלי טענות צודקות : כי עתה · אם אחריש עתה בעבור טענות הכוזבות אשר יגידו הריעים הלא אמות ואגוע מכאב מניעת הדבור: (כ) אך שתים · חזר פניו כלפי המקום ואמר אך אל תעשה עמדי שני הדברים הם האמורים למטה ואז לא אסתר מפניך כי אמצא מענה להתוכח : (כא) כפך · האחת היא אשר בעת הויכוח הרחק מעלי מכת ידך לבל יטרדוני והשנית אשר אז אל תפחד אותי אימתך שלא ישתתקו טענותי : (כב) וקרא · אז קרא לומר מה פשעי ואני אשיב לך או אדבר אני יושר דרכי ואתה השיב לי : (כג) כמה · כמה מספר העונות

מצודת ציון

(יז) ואחותי · אמרתי כמו יחוה

כד לָמָּה־פָנֶיךָ תַסְתִּיר וְתַחְשְׁבֵנִי לְאוֹיֵב לָךְ׃ כה הֶעָלֶה
נִדָּף תַּעֲרוֹץ וְאֶת־קַשׁ יָבֵשׁ תִּרְדֹּף׃ כו כִּי־תִכְתֹּב עָלַי
מְרֹרוֹת וְתוֹרִישֵׁנִי עֲוֹנוֹת נְעוּרָי׃ כז וְתָשֵׂם בַּסַּד ׀ רַגְלַי
וְתִשְׁמוֹר כָּל־אָרְחֹתָי עַל־שָׁרְשֵׁי רַגְלַי תִּתְחַקֶּה׃ כח וְהוּא

רש"י

לשגן. כמו ושכותי כפי (שמות ל"ג): (כד) פניך תסתיר. לראות את דרכי ישרי: (כה) תערוץ. תפחיד: (כו) מרורות. שרבניות. אשר מריתי פיך אתה כותב ולא הטובות שפעלתי: (כז) בסד. בלשון ארמי סדנא בסדניה יתיב. עץ גדול שנותנין בו רגלי האסורים ובלשון יוני אשטו"ק: תתחקה. אתה עצמך מתחקה על פסיעותי כן פשע זה וכה פשע וכמו מחיק הארץ (יחזקאל מ"ג) וחיק האמה (שם) זה היסוד אפיקיי"ל. הן על כפים חקותיך (ישעיה מ"ט): (כח) והוא כרקב יבלה. הגוף הזה אשר תרדוף

מצודת ציון

דעת (שם י"ט): (כה) תעלה. עלה אילן: נדף. כתוש כמו כקש נדף (ישעיה מ"א): תערוץ. תשבור כמו לערוץ הארץ (שם ב): קש. תבן דק: (כו) מרורות. מלשון מרי וסרבנות: ותורישני. מל' ירושה: (כז) בסד. עצים חקוקים עשוים להסגיר בהם רגלי התפוש וכן ישם בסד רגלי (לקמן ל"ג) ובדרז"ל סדנא בסדניה יתיב (פסחים כ"ח): שרשי רגלי. הם עצמות הרגל שהם העיקר להם: תתחקה. מלשון חקיקה: (כח) יבלה. מלשון בליה ורקבון: עש. כן שמו של התולעת האוכל הבגדים וכן כבגד יאכלם עש

מצודת דוד

והחטאות אשר תחשוב לי כמה הם אף הודיעני מה הם פשעי וחטאתי כי אני לא ידעתי מאומה בידי לא פשע ולא חטאת: (כד) למה פניך תסתיר. אחז במשל מדרך האדם המצוה לייסר את מי ומסתיר פניו לבל יראה בו שלא יכמרו רחמיו עליו: ותחשבני. ואתה חושב אותי לך לאויב ומורד עד אשר תשתדל מאד בהבאת הרעות עלי: (כה) העלה. וכי תערוץ עלה נדף וכי תרדוף את קש יבש וכי זהו כבודך והלא אני כאחד מהם: (כו) כי תכתב. כל המרי והמרד הנמצא בי תכתוב עלי בספרך למען לא ישכח ואף העונות שעשיתי בנעורי עוד לא הייתי שלם בשכלי הנה אתה מוריש אותם לי לקבל הגמול גם עליהם כאשר ידקדק האדם [אחר הדומה לו: (כז) ותשם בסד רגלי. עם כי שמת רגלי בכבלי עצים סגורים והוספת עוד לשמור כל ארחותי לבל אברח והלא רגלי סגורים ואיך אוכל לברוח ועוד תוסיף להכאיב אותי כי תתחקק נקבי עצי הסד מצומצמים לפי מדת שרשי רגלי הם עצמות הרגל והמה דוחקים בשר הרגל ומצערים ביותר ור"ל הנה תייסר אותי במכאוב על מכאוב אשר לא אוכל לשאת: (כח) והוא. הלא הגוף הנרדף ממך הלא יבלה ויושחת כדבר הנרקב וכבגד

כְּרָקָב יִבְלֶה כְּבֶגֶד אֲכָלוֹ עָשׁ׃ יד א אָדָם יְלוּד אִשָּׁה
קְצַר יָמִים וּשְׂבַע־רֹגֶז׃ ב כְּצִיץ יָצָא וַיִּמָּל וַיִּבְרַח כַּצֵּל
וְלֹא יַעֲמוֹד׃ ג אַף־עַל־זֶה פָּקַחְתָּ עֵינֶךָ וְאֹתִי תָבִיא
בְמִשְׁפָּט עִמָּךְ׃ ד מִי־יִתֵּן טָהוֹר מִטָּמֵא לֹא אֶחָד׃
ה אִם־חֲרוּצִים ׀ יָמָיו מִסְפַּר־חֳדָשָׁיו אִתָּךְ חֻקָּו חקיו קרי
עָשִׂיתָ וְלֹא יַעֲבֹר׃ ו שְׁעֵה מֵעָלָיו וְיֶחְדָּל עַד־יִרְצֶה

רש"י

כרקב יבלה ואין כבודך כרדיפתך: יד (ג) אף על זה · שהבל והנרקב: פקחת עיניך · לדקדק בחטאיו ואותי אתה מביא במשפט על עונותי: (ד) מי יתן טהור · מדבר טפה סרוחה ושכבת זרע שהוא טמא: לא אחד · בשם טהור שלא יחטא: (ה) אם חרוצים ימיו · אם גמול זה הוא משתלם · שחרוצים וקצובים ליום קבוע ומיועד למיתה: מספר חדשיו אתך · קצובים · וחוק זה עשית לו ולא יתקיים עוד יותר בעולם די לך בתשלומין הללו: (ו) שעה מעליו · באותו מיעוט ארך הימים ויחדל לו

מצודת דוד

אשר אכלו התולעת וכי כבודך היא זו לרדוף אחר בריה שפלה כזאת: יד (א) אדם וגו' · הלא האדם הוא ילוד מאשה וא"כ מקורו משחת כי היא חמת מלא צואה ופיה מלא דם ואף הוא קצר ימים ומרובה בחרדות עד כי ישבע מהם לגודל רבוים: (ב) כציץ · דומה הוא לציץ אשר יוכרת מיד כאשר יצא ולא יעמוד זמן רב: ויברח · מהר יברח מן העולם כצל הזה אשר לא יעמוד זמן רב במקום אחד כי כאשר יפנה השמש כן ינטה הצל ממקומו: (ג) אף על זה · אף על בריה שפלה כזה פקחת עיניך להשגיח במעשיו ולדקדק אחריו יותר מזה וגם אותי שאני מנוקה מעון תביא עמך במשפט לענשני על אשר קצרתי בחכמה לפי שיעור שכלתי כאשר אמר צופר: (ד) מי יתן · וכי אפשר שהנולד מן הטמא יוטהר כ"כ עד שיתמיד בכל עת להרחיב לבו בחכמה והלא אבי ואמי שניהם היו טמאים מעמי הארצות לא רק האחד להיות זה וזה גורם כי אם שניהם היו טמאים זה כזה ומאד קשה להיות הנולד מהם טהור כ"כ: (ה) אם חרוצים · אם אמנם ימי האדם המה קצובים וחרוצים במדה ומספר חדשיו המה עמך כי אתה שמת להם מספר ועשית לו חוק קבוע עד כמה יחיה ולא יעבור הגבול: (ו) שעה · לזאת הסר מעליו מבוס

מצודת ציון

(ישעיה נ"א): יד (א) רגז · חרדה כמו מרגיז הארץ (שם י"ד): (ב) כציץ · כפרח: וימל · ויוכרת כמו ימולל ויבש (תהלים צ): (ג) פקחת · פתחת כמו פקח עיניך (משלי כ): (ה) חרוצים · כרותים במדה וקצוב כמו אתה חרצת (מ"א כ): (ו) שעה · הסר כמו

ימי ידיר

כְּשָׂכִיר יוֹמוֹ: ז כִּי יֵשׁ לָעֵץ תִּקְוָה אִם־יִכָּרֵת וְעוֹד
יַחֲלִיף וְיֹנַקְתּוֹ לֹא תֶחְדָּל: ח אִם־יַזְקִין בָּאָרֶץ שָׁרְשׁוֹ
וּבֶעָפָר יָמוּת גִּזְעוֹ: ט מֵרֵיחַ מַיִם יַפְרִחַ וְעָשָׂה קָצִיר כְּמוֹ־
נָטַע: י וְגֶבֶר יָמוּת וַיֶּחֱלָשׁ וַיִּגְוַע אָדָם וְאַיּוֹ: יא אָזְלוּ־
מַיִם מִנִּי־יָם וְנָהָר יֶחֱרַב וְיָבֵשׁ: יב וְאִישׁ שָׁכַב וְלֹא־
יָקוּם עַד־בִּלְתִּי שָׁמַיִם לֹא יָקִיצוּ וְלֹא יֵעֹרוּ מִשְּׁנָתָם:
יג מִי יִתֵּן ׀ בִּשְׁאוֹל תַּצְפִּנֵנִי תַּסְתִּירֵנִי עַד־שׁוּב אַפֶּךָ

רש"י

ממכאוב עד ירצה בזקנותו ותשות כחו את יום מותו כשכיר הרוצה להשלמת עבודת יומו כי עבירתו מן העולם הלוטה ונלמתת מאחר כל העוברים: (ז) לעץ · זה יש תקוה שיחליף: ויונקתו · אשר מגזעו לא תחדל מהיות ענף: (ט) ועשה קציר · היא יונקת כמו (תהלים פ') תשלח קציריה עד ים: נטע · שם דבר הוא וטעם הברתו למעלה בנו"ן ונקוד כולו קמץ מפני שהוא סוף פסוק אך מגזרת נטע הוא: (יא) אזלו מים מני ים ·

מצודת ציון

השע ממני (תהלים לט): (ז) ויונקתו · ענפיו הרכים: (ח) גזעו · גם הוא ענין שורש כמו מגזע ישי (ישעיה י"א): (ט) קציר · ענף כמו תשלח קציריה (תהלים פ'): (יא) אזלו · הלכו כמו ואוזל לו אז יתהלל (משלי כ'): יחרב · גם הוא ענין יובש כמו חרבו המים (בראשית ח): (יב) בלתי · ענינו כמו בלה: יקיצו · יערו · ענין שניהם התעוררות מן השינה: (יג) תצפנני · מל' צפון והסתר:

מצודת דוד

ידיך ויהיה חדל מהם במעט ימיו עד אשר יבואו ימי הזקנה וירצה במיתה ויקוה לה כשכיר הרוצה בהשלמת היום ומקוה לה: (ז) כי יש לעץ תקוה · הנה האדם הוא נופל ונגרע מעץ השדה כי לעץ יש תקוה לחזור לקדמותו אף אם יכרת עוד יחליף לחדש ענפים אחרים תמורתם ולא יופסק ממנו ענפיו הרכים: (ח) אם יזקין · אף אם יזקין שרשו בארץ עד שלא ישאר בו לחלוחית: ובעפר וגו' · כפל הדבר במ"ש: (ט) מריח מים · מ"מ כשיבוא עליו מעט מים ומיד כשיריח את המים יחזור ויפרח ויגדל ענף כאלו נטעו זה מקרוב: (י) וגבר · אבל גבר כאשר ימות הלא מאד נחלש כי לא יחזור עוד לקדמותו וכאשר יגוע אין הוא הלא לא ישוב עד עולם: (יא) אזלו · כמו כאשר ילכו להם המים מן הים והנהר הנמשך ממנו שלא יחרב ויבש ולא ישוב בו המים מעצמו בזולת מי הים: (יב) ואיש · וכן כאשר ימות האיש לא יקום עוד: עד בלתי שמים · עד יבלו ויפסדו השמים ר"ל עד עולם לא יקיצו המתים ולא יעורו מן השינה: (יג) מי יתן · ר"ל אם היה מהאפשר

תָּשִׁית לִי חֹק וְתִזְכְּרֵנִי: יד אִם־יָמוּת גֶּבֶר הֲיִחְיֶה כָּל־יְמֵי
צְבָאִי אֲיַחֵל עַד־בּוֹא חֲלִיפָתִי: טו תִּקְרָא וְאָנֹכִי אֶעֱנֶךָּ
לְמַעֲשֵׂה יָדֶיךָ תִכְסֹף: טז כִּי־עַתָּה צְעָדַי תִּסְפּוֹר לֹא
תִשְׁמוֹר עַל־חַטָּאתִי: יז חָתֻם בִּצְרוֹר פִּשְׁעִי וַתִּטְפֹּל עַל־
עֲוֺנִי: יח וְאוּלָם הַר־נוֹפֵל יִבּוֹל וְצוּר יֶעְתַּק מִמְּקֹמוֹ:

רש״י

ממקום שנהר בא ויוצא ממקורו הבא מאליו נן היום · ומנהר הבא משם יחרב ויבש לעולם · כן איש שכב ולא יקום: (יד) כל ימי צבאי איחל · לחיים: (טו) תקרא ואנכי אענך · תתנה היא קרא אלי ואנכי אענך להוכית דברי: תכסף · תחמוד: (טז) כי עתה · אתה מריע לי: צעדי · אתה סופר: לא תשמור · אינך ממתין על חטאתי מלהפרע · כמו ואביו שמר את הדבר (בראשית ל״ז) המתין שתתקיים · ובלשון משנה (סנהדרין ס״ג) לא יאמר אדם לחבירו שמור לי כו׳ לשון המתין: (יז) חתם בצרור · חתום ומשומר בצרור כבגד ככסף ומרגליות שלא תאבד: ותטפל על עוני · נתחברת על עוני: (יח) ואולם הר נופל · הר הנופל גבהו יבול ויעשה עפר ותהא

מצודת דוד

לחיות אחר המיתה תהיה שאלתי מי יתן שתסתירני בשאול עד ישוב אפך ממני ותשים לי חוק מתי ישוב אפך ממני ואז תזכירני להוציאני משם לחיות ע״פ האדמה: (יד) אם ימות · אבל אין זה האפשרות כי כאשר ימות האיש האם יחזור ויחיה אך כל ימי הזמן הניתן לי אקוה להשאר חי עד בוא עת חליפתי ולא לאח״ז: (טו) תקרא · מי יתן אשר תקרא לאמר מדוע תיסרני ואנכי אשוב להתוכח עמך והן ידעתי כי תחמוד אותי הואיל ואני מעשה ידיך ולמה א״כ תמאס בי אם אגא זכאי: (טז) כי עתה · טרם אספר מעשה הגון שעשיתי הנה תספור צעדי לדקדק אחרי בכל פסיעה ופסיעה ולא תמתין מליפרע על חטאתי ר״ל לא תפרע מעט מעט כ״א על הכל ביחד: (יז) חתום · ועכ״ז סגורים פשעי בקשר מעולה ולא ינוכה מה מהם ע״י היסורים אשר חלפו ועברו עלי: ותטפל · ועוד תחבר על עוני דבר עון אשר אין ראוי לענוש עליו כי תורישני עונות נעורי אבל אחר שאספר פעמים הטוב אשר עשיתי הן ידעתי כי תכסוף אלי: (יח) ואולם · ובאמת

מצודת ציון

חק · זמן קבוע: (יד) צבאי · זמני כמו הלא צבא לאנוש (לעיל ז): איחל · מלשון תוחלת ותקוה: חליפתי · ענין העברה מן העולם וכן אם יחלוף ויסגיר (לעיל יא): (טו) תכסף · תחמוד כמו נכסוף נכספתה (בראשית לא): (טז) צעדי · פסיעותי: תשמר · תמתין כמו ואביו שמר את הדבר (שם ל״ז): (יז) חתום · ענין סגירה: בצרור · ענין קשור כמו צרור כספו (שם מב): ותטפול · ותחבר כמו טופלי שקר (לעיל י״ג): (יח) יבול · מלשון

יט אֲבָנִים ׀ שָׁחֲקוּ מַיִם תִּשְׁטֹף־סְפִיחֶיהָ עֲפַר־אֶרֶץ וְתִקְוַת
אֱנוֹשׁ הֶאֱבַדְתָּ׃ כ תִּתְקְפֵהוּ לָנֶצַח וַיַּהֲלֹךְ מְשַׁנֶּה פָנָיו
וַתְּשַׁלְּחֵהוּ׃ כא יִכְבְּדוּ בָנָיו וְלֹא יֵדָע וְיִצְעֲרוּ וְלֹא־יָבִין
לָמוֹ׃ כב אַךְ בְּשָׂרוֹ עָלָיו יִכְאָב וְנַפְשׁוֹ עָלָיו תֶּאֱבָל׃

רש"י

לו תקוה ליהנות ממנו וצור אשר נעתק ממקומו גם הוא יבול לשון תבואה: (יט) או אבנים אשר שחקו מים · בעברם עליהם תמיד: תשטף · השטיפה ספיחיה של אבן ליהפך לעפר לנמות בו דבר כאשר יצמחו ספית הקציר שעבר כן יתהפך עפר זה ספיחיה לאבן: ותקות אנוש · אינה כן אשר משימות אבדה סלה: (כ) תתקפהו · תחזק ממנו ותאנסהו בתקפך וילך מן העולם: (כא) יכבדו · יהיו כבידים בכסף ובזהב והוא לא ידע: ויצערו · וימעטו מכל טוב והוא לא יבין: (כב) אך בשרו עליו יכאב · קשה רמה

מצודת ציון

כליה והפסד: (יט) שחקו · טחנו כמו ושחקת ממנה הדק (שמות ל): ספיחיה · הם הגדלים מהגרעינין הנופלים מאליהם בעת הקציר כמו ספית קצירך (ויקרא כ"ה): (כ) תתקפהו · ענין האחיזה בחוזקה כמו ואם יתקפו האחד (קהלת ד): משנה · מלשון שנוי: (כא) ויצערו · וימעטו כמו הלא מצער היא (בראשית

מצודת דוד

כמו הר הנופל אשר נעשה כלה ומופסד כי לא יוסיף לקום וכמו הצור אשר יעתק ממקום גדולו הנה לא ישוב לצמוח מעתה כאשר מאז: (יט) אבנים וכמו אבנים אשר המים שוחקים מה מהם כאשר יעברו עליהם בתמידות הנה המעט הנשחק לא ישוב למקומו: תשטף ספיחים · וכמו הספיחים של עפר הארץ אשר המה ממעל הנה בבוא שטף מים הלא בקל תשטוף אותם ולא יחזרו למקומם: ותקות אנוש · ודומה להם האבדת תקות האדם כי לא יקום לשוב לקדמותו אחר המיתה: (כ) תתקפהו · האבדון תאחוז אותו בחוזק רב באחיזה המתקיימת עד נצח והרי הוא הולך אחוז בה ואין עוזר לו: משנה פניו · והיא תשנה פניו ותשלח אותו שלוח עולמית ולא ישוב עוד: (כא) יכבדו · הן אם בניו יהיו מכובדים לא ידע מזה והן אם יומעטו בכבוד לא יבין את זאת: (כב) אך בשרו עליו · אך עודו חי כאשר בשרו עוד עליו אז יכאב מדבר המכאיב וכשהיתה נפשו אצלו אז התאבלה בעבור צער ורוע המקרה אבל לאחר המיתה לא ירגיש עוד כדבר מהדברים ויאמר בזה אם אמנם כן הוא סוף האדם שעה ממנו במעט ימי חייו כי די לו בזה (העולה מהמענה הזה כי יסכל אמרי צופר לומר עליו כי מעט השיג מן החכמה וכי הוא יודע יותר ממנו אף יגנה רעיו בכללם על אשר יחנפו לה' ותולים בו עון רב אשר לא כן ויסתור דעת צופר שאמר שבאו עליו היסורין על כי קצר בחכמה לפי שעור מדרגת הכנתו כי ישיב

אמרים

טו א וַיַּעַן אֱלִיפַז הַתֵּימָנִי וַיֹּאמַר : ב הֶחָכָם יַעֲנֶה דַעַת־
רוּחַ וִימַלֵּא קָדִים בִּטְנוֹ : ג הוֹכֵחַ בְּדָבָר לֹא יִסְכּוֹן וּמִלִּים
לֹא־יוֹעִיל בָּם : ד אַף־אַתָּה תָּפֵר יִרְאָה וְתִגְרַע שִׂיחָה
לִפְנֵי־אֵל : ה כִּי יְאַלֵּף עֲוֹנְךָ פִיךָ וְתִבְחַר לְשׁוֹן עֲרוּמִים :
ו יַרְשִׁיעֲךָ פִיךָ וְלֹא־אָנִי וּשְׂפָתֶיךָ יַעֲנוּ־בָךְ :

ר ש " י

למת כמחט בבשר החי : (מענה אליפז) : טו (ב) החכם יענה דעת רוח · המיה הוא וכי מי שהוא חכם יענה וירים קול בדעת של רוח והבל:(ג) הוכח בדבר לא יסכון · להתוכח בדבר שלא תשא לו מהן הנאה כמו ותהי לו סוכנת (מלכים א' א') כמו יסכן בם (קהלת י') יסכנה בם : (ד) אף אתה · כ"ש אתה שחכם מאד אתה : תפר יראה · במרבית דבריך : ותגרע שיחה · כמו כי יגרע נטפי מים (לקמן ל"ו) · וכמו ותגרע אליך חכמה : (ה) כי יאלף עונך · ילמד הרע את פיך לדבר כדברים האלה והיה לך לבחור לשון ערומים : (ו) ירשיעך פיך ולא אני · כלומר השיבני על שאלתי ונמצא

מצודת דוד

אמרים שלא כ"ז הוא בעבור כי נולד הוא מטמא ולכן א"א להיות מוטהר כ"כ ולא יתכן שיענוש המקום ע"ז כי אינה דבר אפשרי) : טו (ב) החכם · היתכן לחכם שישיב הודעת דברי רוח וימלא בטנו מן מחשבות רוח קדים ודברים שאין בהם ממש : (ג) הוכח · לתוספת ביאור יפרש אמריו לומר וכי ראוי להתווכח בדבר שאין בו הנאה ותאמר מלים אשר אין בהם תועלת כי מה לנו בזה הויכוח אם תחכם מאתנו או אנו ממך : (ד) אף אתה · ר"ל הלא אף אתה עם רוב חכמתך תפר היראה כי במה שתאמר שהכל בא מצד המערכה תפר היראה מהמון העם ואף אתה מגרע וממעט התפלה לפני האל כי אם בהיות הכל מצד המערכה אין מקום לתפלה והנה השחתך רבה מאד : (ה) כי יאלף · אמרי פיך ילמדו את עונך לזולת ר"ל דברי העון אשר בך אשר תחשוב כי שוא עבוד אלהים הנה העון הזה ילמד לזולת לאחוז בה גם הוא : ותבחר · אבל בחרת לשון ערמה להסתיר הדבר במתק אמרי המליצה ולא תאמרנה בפה מלא ותתהפך במלים אולם מתוך הדברים נראה הכוונה : (ו) ירשיעך פיך · אמרי פיך יגידו רשעתך ולא אצטרך אני לאומרה ודברי שפתיך יעידו בך על העון אשר בידך :

מצודת ציון

י"ט) : טו (ג) יסכון · ענין הנאה וכן לא יסכן גבר (לקמן ל"ד) : ומלים · ואמרים : (ד) תפר · תבטל : ותגרע · מלשון גרעון : שיחה · ענין אמירת התפלה וכן ויצא יצחק לשוח בשדה (בראשית כד): (ה) יאלף · ילמד כמו פן תאלף ארחותיו (משלי כ"ב) : (ו) יענו · יעידו כמו לא תענה (שמות כ) :

ז הראישון יתיר י' אדם תולד ולפני גבעות חוללת :
ח הבסוד אלוה תשמע ותגרע אליך חכמה : ט מה־
ידעת ולא נדע תבין ולא־עמנו הוא : י גם־שב גם־
ישיש בנו כביר מאביך ימים : יא המעט ממך תנחומות
אל ודבר לאט עמך : יב מה־יקחך לבך ומה־ירזמון

רש"י

פיך מרשיעך כי טוב לי שירשיעך פיך ולא אני · וזו היא שאלתי: (ז) הראשון אדם תולד · הבטרם אדם תולד ה"א הזאת משמשת לשון תימה לפיכך נקודה בחטף פתח ומליצתו הראשון לאדם הנוצר מאדמה נולדת שידעת לקיים כל חכמת מצות הבורא : (ח) ותגרע · ותרבה מלמעלה למטה לרדת עליך : (י) כביר · מרובה ימים מאביך : (יא) המעט ממך תנחומות אל · אשר הטיב לך הצור עד עתה ימים רבים · ודברו הטוב אשר לאט עמך בלאטו ונחת דשנו · לאט הנעים ולשון פעל הוא ולא שם דבר · ולכן הוא נקוד חציו קמ"ץ וחציו פת"ח : (יב) יקחך · ילמדך כמו יערוף כמטר לקחי (דברים

מצודת ציון

(ז) גבעות · הרים : חוללת · נבראת כמו ותחולל ארץ (תהלים צ) : (י) כביר · הרבה כמו מזער לא כביר (ישעיה ט"ז) : (יא) לאט · ענין ההסתר והטמון כמו לאט את פניו (ש"ב י"ח) : (יב) יקחך ·

מצודת דוד

(ז) הראשון · ר"ל מה תבוז לדברי לומר על כי הוא צעיר לימים ואתה ישיש וכי ראשון נולדת לאדם וכי נבראת לפני הגבעות עד שלא קדם לך מי מבני אדם וכאומר מהו אשר הוא צעיר לימים הלא יתכן שקבל אמריו ממי שקדם לך אשר שפט גם הוא מן החוש אשר ראה ברוב הימים : (ח) הבסוד · ואם תתפאר לומר במרבית הידיעה הבאה מפאת החכמה האם התבוננת בסוד אלוה להבין מסתוריו : ותגרע · וכי תגרע את החכמה מיתר האנשים לקחתה אליך וכאומר וכי כל החכמה לקחת לעצמך לך לבדך ואין לזרים אתך : (ט) מה ידעת · מהו החכמה אשר ידעת אתה ואנחנו לא נדע ומה הדבר אשר תבין ואין הבינה ההיא עמנו : (י) גם שב · כאומר ואם תתפאר בחכמה עם הזקנה הלא אף בנו יש גם איש שיבה גם ישיש הזקן הרבה יותר מאביך ועם כי לומר היה צעיר לימים הנה אמר זה על בלדד או על עצמו : (יא) המעט · מה תתרעם על כי עשית מה מן הטוב והיושר וכי מעט היא ממך תנחומין מן האל על מכאוב היסורים מן הטוב והשלוה שהיה לך מאז אשר קבלת בכם די גמול מעשה הטוב שעשית והנה דבר העון הנמצא בך עדיין הוא עמך נסתר וטמון ולא נקית עדיין ממנו ועתה הנה תקבל גם גמול הרעה כאשר קבלת גמול מעשה הטוב והנה בטובות מאז תחשב לתנחומין על הרעה הבאה עתה עליך : (יב) מה

עֵינֶיךָ׃ יג כִּי־תָשִׁיב אֶל־אֵל רוּחֶךָ וְהֹצֵאתָ מִפִּיךָ מִלִּין׃
יד מָה־אֱנוֹשׁ כִּי־יִזְכֶּה וְכִי־יִצְדַּק יְלוּד אִשָּׁה׃ טו הֵן
בִּקְדֹשָׁו בקדשיו קרי לֹא יַאֲמִין וְשָׁמַיִם לֹא־זַכּוּ בְעֵינָיו׃
טז אַף כִּי־נִתְעָב וְנֶאֱלָח אִישׁ־שֹׁתֶה כַמַּיִם עַוְלָה׃ יז אֲחַוְךָ
שְׁמַע־לִי וְזֶה־חָזִיתִי וַאֲסַפֵּרָה׃ יח אֲשֶׁר־חֲכָמִים יַגִּידוּ
וְלֹא כִחֲדוּ מֵאֲבוֹתָם׃ יט לָהֶם לְבַדָּם נִתְּנָה הָאָרֶץ וְלֹא־

רש"י

ל"ב) : ירזמון · כמו ירמזון · כמו שלמה שמלה (שמות כ"ב) : (יד) מה אנוש כי יזכה · מה כחו שיוכל להיות זכאי נגד הקב"ה : (טו) ושמים · צבא השמים : זכו · יאהרו כל לשון זך הוא לוהר : (טז) אף · כל שכן : ונאלח · נתעב ומעורבב וכן כלו סג יחדו נאלחו (תהלים כ"ג) : (יח) אשר חכמים יגידו · ויתוודו פשעם ולא כחדו עונם מאבותם זהו אשר ראיתי וכני אספר לך והיכן ראיתי יהודה הודה ולא בוש במעשה תמר · ראובן הודה ולא בוש במעשה בלהה ומה היה שכרם : (יט) להם לבדם נתנה הארץ · בשכר זה זכה יהודה למלכות ראה ונטלו שניהם מן הנחלה חלקם

מצודת דוד

יקחך · מה ילמדך לבך לכחש בהשגחה ומה תרמז להשרים בלב אנשים דעה כוזבת : (יג) כי תשיב · אשר תשיב רוח פיך אל ה' והוציא מלין למולו : (יד) מה אנוש · מהו האדם אשר יזכה במעשיו עד שיאמר שה' מעוות משפטו לענשו על לא דבר : וכי יצדק · בתמיה והוא כפל ענין במ"ש: (טו) הן בקדשיו · הנה במלאכיו הקדושים לא נתן בהם קיום בעצמם לבל יצטרכו בכל עת השפעת אלוה : ושמים · צבא השמים עם כי זכים ובהירים המה הנה בעיניו לא יזכו וא"כ לכולם ישיג החסרון למולו : (טז) אף כי · כ"ש האדם הנתעב במעשיו והנבאש במעלליו ומרבה לעשות עול כדרך השותה את המים אשר ירבה לשתות די ספוקו על כי אין הדרך לתת בעדו מחיר ואם כל אלה בו א"כ כ"ש הוא שיש לו חסרון רב מול שלמות המקום ב"ה ואיך א"כ יצדק : (יז) אחוך · אגיד לך דבר ושמע אלי זה אשר ראיתי בעיני אספר לך : (יח) אשר חכמים יגידו · מוסב למעלה לומר אספר לך מה שראיתי נמוס הדבר אשר יגידו החכמים ולא מנעו מלספר מה שקבלו מאבותם : (יט) להם לבדם · שהחכמים ההם משלו ברוב חכמתם על כל העולם

מצודת ציון

ילמדך כמו לקח טוב (משלי ד') : ירזמון · הוא הפוך מן ירמזון והוא מלשון רמיזה : (טו) יאמין · ענין קיום וכן הן בעבדיו לא יאמין (לעיל ד) : (טז) ונאלח · נבאש כמו יחדו נאלחו (תהלים כ"ג) : (יז) אחוך · ענין הגדה : חזיתי · ראיתי : (יח) כחדו · מנעו כמו ולא

עָבַר זָר בְּתוֹכָם׃ כ כָּל־יְמֵי רָשָׁע הוּא מִתְחוֹלֵל וּמִסְפַּר
שָׁנִים נִצְפְּנוּ לֶעָרִיץ׃ כא קוֹל־פְּחָדִים בְּאָזְנָיו בַּשָּׁלוֹם שׁוֹדֵד
יְבוֹאֶנּוּ׃ כב לֹא־יַאֲמִין שׁוּב מִנִּי־חֹשֶׁךְ וְצָפוּ וצפוי קרי
הוּא אֱלֵי־חָרֶב׃ כג נֹדֵד הוּא לַלֶּחֶם אַיֵּה יָדַע ׀ כִּי־נָכוֹן
בְּיָדוֹ יוֹם־חֹשֶׁךְ׃ כד יְבַעֲתֻהוּ צַר וּמְצוּקָה תִּתְקְפֵהוּ

רש"י

ולא גורשו מן נחלתם בעונש אחר שהודו : ולא עבר זר בתוכם · כשבא משה לברכם שנאמר יחי ראובן ואל ימות (דברים ל"ג) וזאת ליהודה · ד"א ולא עבר זר בתוכם בנחלה שלעתיד לבוא המחולקה בספר (יחזקאל מ"ח) : (כ) אבל הרשע שאינו שב מחטאו ואינו מודה פשעיו · כל ימיו הוא מתחולל ומתאונן על הבטחתו שישלם רעתו אשר פעל כל מספר שנים אשר נצפנו לעריץ הוא מתחולל · מתחולל לשון אנינות ולא שמעתי : (כא) קול פחדים באזניו · לאמר הגיע עת תשלומי : בשלום · וכשהוא שרוי בשלום אז השודד יבואנו : וצפוי הוא אלי חרב · ועתיד הוא אלי חרב ועוני לנוד ללחם איה ימצאנו : (כג) נודד הוא · כלומר מובטח הוא לנוד : ידע · לו באמת : כי נכון · ומזומן לבא בידו כלומר אליו ועמו יום חשך · כמו מן הבא בידו (בראשית ל"ב) : (כד) תתקפהו · תחזק המצוקה ממנו ותאנסהו :

מצודת ציון

כחד ממנו (ש"א ג) : (כ) מתחולל · מלשון חלחלה ורעד : נצפנו · נסתרו : לעריץ · לחזק כמו עריצי גוים (יחזקאל כח) ור"ל החזק ברשע : (כב) וצפוי · ענין הבטה כמו צופה רשע (תהלים ל"ז) : (כג) איה · אנה : (כד) ומצוקה · גם הוא ענין צרה : תתקפהו · יאחזו בחוזק :

מצודת דוד

כאלו להם לבדם נתנה הארץ ולא עבר בתוכם לנחול עמהם איש זר אשר איננו מהם וכאומר הואיל וקבלו הדבר מאבותם ואין דרך האב להשריש דבר כזב בלב הבן והמקבלים היו חכמים גדולים משכילים לבחון האמת הוא או כזב ואף עיני כן ראו בחוש א"כ בודאי אמת נכון הדבר : (כ) כל ימי רשע · וזהו הדבר אשר ראיתי אני מה שקבלו החכמים מהם מאבותם אשר כל ימי הרשע מלאים פחד עם כי יצא דואג הוא בכל עת פן יגיעהו הרע ומספר השנים אשר נצפנו להצלחת העריץ ימלאו חלחלה וכפל הדבר במ"ש : (כא) קול פחדים · ואשר יגור יבא לו כי יבא באזניו קול פחדים ופתאום עודו יושב בשלום יבוא עליו השודד : (כב) לא יאמין · בבא עליו החשך לא יאמין בעצמו שישוב עוד ממנו לחזור לקדמותו : וצפוי · והוא נראה אל החרב כי החרב רואהו ובא עליו : (כג) נודד · והוא נודד ממקומו בעבור הלחם לבקש איה ימצאנו : ידע · יודע הוא בעצמו שיום החושך יהיה נכון ומתקיים בידו כי בעצמו ישפוט אשר כלתה אליו הרעה ובעבור זה יוסיף לדאוג בכל עת : (כד) יבעתוהו ·

כַּמֶּלֶךְ ׀ עָתִיד לַכִּידוֹר׃ כה כִּי־נָטָה אֶל־אֵל יָדוֹ וְאֶל־שַׁדַּי
יִתְגַּבָּר׃ כו יָרוּץ אֵלָיו בְּצַוָּאר בַּעֲבִי גַּבֵּי מָגִנָּיו׃ כז כִּי־
כִסָּה פָנָיו בְּחֶלְבּוֹ וַיַּעַשׂ פִּימָה עֲלֵי־כָסֶל׃ כח וַיִּשְׁכּוֹן ׀
עָרִים נִכְחָדוֹת בָּתִּים לֹא־יֵשְׁבוּ לָמוֹ אֲשֶׁר הִתְעַתְּדוּ

רש"י

כמלך עתיד לכידור · לא מצאתי דמיונו ויש לפותרו באותיות המתחלפות רי"ש בדלי"ת · כמו אשכנו וריפת שבתורה (שם) (ובד"ה א' א') אשכנז ודיפת וכן כתים ודודנים (שם) אף כאן לכידור כמו לכידוד כאותו המלך שהוא עתיד ליקוד באש של גיהנם וזהו סנחריב שנתנבא הנביא עליו (ישעיה ל') כי ערוך מאתמול תפתה גם הוא למלך הוכן לשרוף חייליו יקד יקוד · ודומה לו כידודי אש יתמלטו (לקמן מ"א) אש (ס"א אש) לפידים אש (ס"א אש) להבות: (כו) ירוץ אליו · היה רץ אל הגבורה בגובה וזקיפת צואר להכעיסו: בעבי גבי מגניו · וחזקת כחו: גבי · לשון גובה · כמו ותבני לך גב (יחזקאל ט"ז): (כז) פימה עלי כסל · עשה פה על חלצים שחלבו ועובי שומנו כפול על כסליו ונראין כמין פה · פימה מגזרת והיתה הפצירה פים (ש"א י"ג) · זו היא לימ"א של נפחים שיש לו פיות הרבה הפצר פיות: (כח) וישכון ערים נכחדות · כן דרך בעלי גאוה בונים

מצודת דוד

הצרות יחרידו אותו: תתקפהו כמלך · הצרה תאחוז אותו בחוזק כמלך האוחז בממשלתו: עתיד לכידור · מזומן הוא להיות דומה לכידור נע ונד ומטולטל ככדור הזה המטולטל ונזרק מיד ליד: (כה) כי נטה · על אשר נטה ידו אל ה' לבזות כלפי מעלה בנטיית היד והיה מתגבר עצמו למולו כי חשב אשר כחו ועוצם ידו עשה לו את העושר: (כו) ירוץ אליו · היה רץ מול ה' בצואר זקוף ובגאוה בעבור עובי גופי מגניו אשר עליו ר"ל על כי היה בוטח ברוב חזקו ותקפו: (כז) כי כסה · כי התענג בדשן נפשו להשמין את בשרו עד כי כסה פניו בחלבו ועשה על כסליו כפולים כפולים מרוב השומן והמה נראים כשפתי הפיות ובעבור רוב הטובה גבה לבו ובטח ברוב חזקו לבזות כלפי מעלה: (כח) וישכון · שכן בערים נגזרות ונחרבות כי בנה אותם לעצמו כדרך הגדולים אשר יבנו ערים נחרבות להיות להם לשם ובמ"ש הבונים חרבות למו (לעיל ג'): בתים · שכן בבתים אשר לא היו

מצודת ציון

עתיד · מזומן כמו העתידים עורר לויתן (לעיל ג): לכידור · עשוי הוא לשחוק בו לזרקו מיד ליד וכן כדור אל ארץ רחבת ידים (ישעיה כב): (כו) בעבי · מלשון עב: גבי · גופי כמו לגבי חומר גביכם (לעיל יג) ויאמר על גוף כל דבר: (כז) פימה · מלשון פה: כסל · הוא חלק הסדרה הסמוך לכליות כמו אשר על הכסלים (ויקרא ג'): (כח) נכחדות · נגזרות ונכרתות כמו ותכחד מן הארץ (שמות ט): למו · להם ר"ל בהם:

לְגַלִּים׃ כט לֹא־יֶעְשַׁר וְלֹא־יָקוּם חֵילוֹ וְלֹא־יִטֶּה לָאָרֶץ
מִנְלָם׃ ל לֹא־יָסוּר ׀ מִנִּי־חֹשֶׁךְ יֹנַקְתּוֹ תְּיַבֵּשׁ שַׁלְהָבֶת
וְיָסוּר בְּרוּחַ פִּיו׃ לא אַל־יַאֲמֵן בַּשָּׁו חסר א׳ נִתְעָה כִּי־שָׁוְא
תִּהְיֶה תְמוּרָתוֹ׃ לב בְּלֹא־יוֹמוֹ תִּמָּלֵא וְכִפָּתוֹ לֹא רַעֲנָנָה׃

רש״י

תרבות לשם: (כט) לא יקום חילו · לא יתקיים לימים רבים: ולא יטה וגו׳ · לא ינטה · מנלתו ויטו אחרי הבצע (שמואל א׳ ח׳) ויטו הם עצמם לא נטה מן השמים לארץ מתחת תאותם וזימון מחשבתם · והוא כשתי תיבות מן להם · מן הכנתם כמו וימן להם המלך (דניאל א׳) ודומה לו בפצירה פים בשתי תיבות (שמואל א׳ י״ג) אראלם ת״י אחזי להון (ישעיה ל״ג) זה נראה בעיני · ומנחם מסייעני (ד״א) מנלם לשון כנלותך לבגוד והנו״ן שבו יסוד נופל · לשון תכלית · לא יטה לארץ · להיות בטילה מגזרת הרוץ: (ל) ויסור · מן העולם: ברוח פיו · של שליט בעולם · וזה מקרא חסר ויש פותרים בשביל רוח פיו שהרע לדבר סרה: (לא) אל יאמן · אותו אשר בשוא נתעה: כי שוא תהיה תמורתו · ויגיעו כמו (רות ד׳) ועל התמורה: (לב) בלא יומו · תעמוד תמורתו על מליאתה מליגדל ומלהצליח עוד כמו (בראשית נ׳) וימלאו לו ארבעים יום ואשלימו: וכפתו · כפיית

מצודת ציון

התעתדו · הוזמנו: לגלים · ענין תל ודגור: (כט) חילו · עשרו: מנלם · תכליתם והשלמתם כמו כנלותך לבגוד (ישעיה לג): (ל) יונקתו · ענף רך: (לא) תמורתו · מלשון תמורה וחלוף: (לב) תמלא · תושלם כמו ובמלאת ימי טהרה (ויקרא י״ב): וכפתו · ענפיו כמו כפות תמרים (שם כ״ג) ע״ש שהמה כפופים: רעננה · ענין לחות ורטיבות כמו בשמן רענן (תהלים צב):

מצודת דוד

ראוים לשבת בהם אשר הוכנו והוזמנו להיות גלים ודגורין כדרך החרבות: (כט) לא יעשר · ובעבור זדון לבו לא יעמוד עשרו ולא יתקיים חילו והוא כפל ענין במ״ש: ולא יטה · לא יהיה נטוי מהם לנפול בארץ תכליתם והשלמת גמולם ר״ל על ראשם יחול ויקבלו הגמול משלם: (ל) לא יסור · לא יהיה עוד נעזר לשוב לקדמותו: יונקתו · ענפיו הרכים תייבש אותם השלהבת עד שיסורו ממקומם ויגועו ברוח פיו של המנשב כדרך דבר היבש אשר לרוב קלותו יתנדנד ברוח קימעא ר״ל בדבר קל יאבד הצלחתו: (לא) אל יאמן · התועה ללכת בדרך שוא לא היה מאמין אשר תמורתו תהיה שוא ר״ל שגמולו יהיה כמפעלו: (לב) בלא יומו · בזה תמלא ותושלם זמנו בלא זמנו ר״ל ימות קודם זמנו: וכפתו · ענפיו לא יהיו רטובים ר״ל לא יבא

לג יַחְמֹס כַּגֶּפֶן בִּסְרוֹ וְיַשְׁלֵךְ כַּזַּיִת נִצָּתוֹ׃ לד כִּי־עֲדַת
חָנֵף גַּלְמוּד וְאֵשׁ אָכְלָה אָהֳלֵי־שֹׁחַד׃ לה הָרֹה עָמָל וְיָלֹד
אָוֶן וּבִטְנָם תָּכִין מִרְמָה׃ טז א וַיַּעַן אִיּוֹב וַיֹּאמַר׃
ב שָׁמַעְתִּי כְאֵלֶּה רַבּוֹת מְנַחֲמֵי עָמָל כֻּלְּכֶם׃ ג הֲקֵץ
לְדִבְרֵי־רוּחַ אוֹ מַה־יַּמְרִיצְךָ כִּי תַעֲנֶה׃ ד גַּם ׀ אָנֹכִי

רש"י

ענפיו · כל ענפי אילן דומין לכיפה : (לה) הרה עמל וילד און · עשה רעה וישתלמו שכר הלידה לפי ההריון : תכין · תזמין : מרמה · למרמה תהפך לשם תאותם : (מענה איוב) : טז (ג) ימריצך · ישערך פיך

מצודת דוד

טובה לזרעו אחריו : (לג) יחמס · מי שבידו להסיר סוף יסיר זרעו בשנה קלה כגפן הזה המסיר בסרו במעט שנה : וישלך · והוא ישלך זרעו מהר כזית המשליך מהר נצתו והוא כפל ענין במ"ש : (לד) כי עדת וגו' · כי כן ראוי שתהיה עדת חנף יחידי ולא ימצא בה לא בנים ולא בנות : ואש · חרון אף ה' שבוערה כאש תאכל האהלים הבנוים בממון שוחד : (לה) הרה עמל · כמו שהרה עמל כן ילד און ר"ל כמו שהלידה היא לפי ההריון כן הגמול לפי המעשה : ובטנם · הלב הנתון בבטן הלא היא הכינה המרמה ולזה יקבל גמולו משלם באין מחסור (העולה מהמענה הזה כי ישיב אמריו לומר לאיוב איך תאמר לא חטאתי הלא בדבריך אלה תחטיא עוד את אחרים כי תשבית בלבם את מכשול עונך לחשוב שאין משגיח והנה דעתך רבה ועל אשר יתרעם על היסורים בעבור מעשה הטוב שעשה ישוב לומר הלא מאז קבלת עליהם גמול וחוב העון עדיין הוא בידך ותקבל גמול בהיסורין האלה ויוכיח על ההשגחה ממפלת הרשעים מבלי תקומה ואף בימי טובתו תמלא נפשו מחלחלה וישפוט בכל עת אשר הרעה תבא עליו אשר לא כן בנקי וצדיק) : טז (ב) שמעתי · כדברים האלה שמעתי רבות פעמים ומה תועלת בהכפלם כי כלכם מנחמים תנחומי הבל לומר שאחר התשובה ישגה אחריתי ואם אין בידי עון מה מקום לתשובה ומה זה תספר לפני עונש הרשעים לעורר לבי לתשובה : (ג) הקץ · וכי ימצא סוף לדברי רוח הלא דברים כאלה תוכל להרבות עד בלי די ואת כולם ישא הרוח : או וגו' · מהו הדבר אשר מחזק אותך

מצודת ציון

(לג) יחמס · יסיר כמו נחמסו עקביך (ירמיה י"ג) : בסרו · כן יקרא הפרי שלא נגמר בשולו כמו ובוסר גומל (ישעיה י"ח) : נצתו · פרחו כמו הנצו הרמונים (ש"ה ו) : (לד) גלמוד · יחידי כמו הלילה ההוא יהי גלמוד (לעיל ג) : אכלה · שרפה: (לה) עמל ואון · ענינם שבר ויגיעה ודבר רע : טז (ג) ימריצך ·

ומזרזך

בָּכֶם אֲדַבְּרָה לוּ יֵשׁ נַפְשְׁכֶם תַּחַת נַפְשִׁי אַחְבִּירָה
עֲלֵיכֶם בְּמִלִּים וְאָנִיעָה עֲלֵיכֶם בְּמוֹ רֹאשִׁי׃ ה אֲאַמִּצְכֶם
בְּמוֹ־פִי וְנִיד שְׂפָתַי יַחְשֹׂךְ׃ ו אִם־אֲדַבְּרָה לֹא־יֵחָשֵׂךְ
כְּאֵבִי וְאַחְדְּלָה מַה־מִנִּי יַהֲלֹךְ׃ ז אַךְ־עַתָּה הֶלְאָנִי

רש"י

לחשוב דבריך נמרצים על אופניהם: (ד) בכם אדברה · בכם אני יודע לקנתר: לו יש נפשכם · ביסורין תחת נפשי גם אני הייתי מחבר עליכם במלין ומניע עליכם ראשי בלעקתכם ומאמץ אתכם במו פי לאמר החריבו התאמצו ועמדו ביסוריכם כאשר תאמרו אלי: (ה) וניד שפתי · שאני נד וקובל עתה וצועק אז יחשוך ולא אזעוק ולא אנוד עוד · אבל עתה אם

מצודת ציון

יתזקך כמו מה נמרצו אמרי יושר (לעיל ו): (ד) לו · כמו אם וכן לו החייתם אותם (שופטים ח): במו ראשי · בראשי וכן במו פי אתחנן (לקמן י"ט): (ה) אאמצכם · מלשון אומץ וחוזק: וניד · מלשון נדידה: (ו) מני · ממני: (ז) הלאני · ענין עייפות כמו הנסה דבר אליך

מצודת דוד

ומזרז על ההשבה עד שבע"כ תשיב ועם בלי דעת וכאומר הלא אין בדבריך חכמה ואף אינך כפוי ומוכרח להשיב א"כ חדל לך ולא תוסיף לדבר עוד או שאמר לו מדוע לא אמרת הדברים האלה בראשונה כי לדברי חכמה בע"כ יתמו האמרים אשר חשב עליהם עד כי יחזור ויחשוב מה להשיב אבל לדברי רוח אין קץ כי אין על מה לחשוב או מה חזוק ועזר מלאת מהדברים הנאמרים עד כי תשוב לענות טוב הדברים שאמרת בתחלה הלא המה כפל ענין רק במלות שונות: (ד) גם אנכי וגו' · אמר בדרך תימה וכי אם היתה נפשכם מדוכאה ביסורים במקום נפשי וכי הייתי מדבר גם אנכי ככם לתלות בכם עון רב הלא לא כן הייתי עושה אבל הייתי מחבר בדברים על דבריכם להתאונן עמכם ולהפליג ברוע המקרה אף הייתי מניע עליכם בראשי כמיילל ומילר: (ה) אאמצכם · עוד הייתי מחזק אמריכם בפה מלא: וניד שפתי · הנדם שפתי בדבור היה מחדיל אמריכם כי הייתם מנוחמים בדברי כי כן דרך המצטער כאשר יראה שמפליגים בצערו ומתאוננים עמו להצטער בצרתו מתנחם הוא בזה: (ו) אם אדברה · כאומר ואם בזה תחשבו להחדיל אמרי במה שתאמרו שאני מפיר הירא' אשר היא עוד סבה לבל ילכו היסורים הנה לא כן הוא כי במו אם אדברה לא יחשך כאבי כן לא יחשך אם אחדל מלדבר כי מה מן העון אשר ילך לו ע"י מירוק היסורים עד שאשוב להיות נקי לשילכו היסורים וכאומר הלא אין בידי עון ומתחלה בחנם באו ומדוע א"כ ילכו: (ז) אך עתה הלאני · כאומר אף לא אפחד

הֲשִׁמּוֹתָ כָּל־עֲדָתִי: ח וַתִּקְמְטֵנִי לְעֵד הָיָה וַיָּקָם בִּי
כַחֲשִׁי בְּפָנַי יַעֲנֶה: ט אַפּוֹ טָרַף ׀ וַיִּשְׂטְמֵנִי חָרַק עָלַי
בְּשִׁנָּיו צָרִי ׀ יִלְטוֹשׁ עֵינָיו לִי: י פָּעֲרוּ עָלַי ׀ בְּפִיהֶם
בְּחֶרְפָּה הִכּוּ לְחָיָי יַחַד עָלַי יִתְמַלָּאוּן: יא יַסְגִּירֵנִי אֵל אֶל
עֲוִיל וְעַל־יְדֵי רְשָׁעִים יִרְטֵנִי: יב שָׁלֵו הָיִיתִי ׀ וַיְפַרְפְּרֵנִי

רש״י

אדברה וגו׳ : (ז) השמות · שיתקת כמו אשתומם · וכמו שומו שמים (ירמיה ב׳) שתקו והתמהו : (ח) ותקמטני לעד היה · הקמטתני והקדרתני בשביל עד שהיה לעד על עוני להשטינני : (ט) ילטוש · יחדד כמו לוטש כל חורש וגו׳ (בראשית ד׳) והשטן הוא הצר : (י) פערו עלי בפיהם · פתחו · כמו ופערה פיה (ישעיה ה׳) : יתמלאון · יתאספון · והרבה לו דמיון במקרא קראו אחריך מלא (ירמיה ה׳) אשר יקראו עליו מלא רועים (ישעיה ל״א) ואינו משנה מלשונו כי כל מילוי נאסף הוא : (יא) יסגירני אל אל עויל · הסגירני הקב״ה אל אויל לך עול ללון בי : ועל ידי רשעים

מצודת דוד

מהוספת היסורים עד שאחדל אמרים כי הלא אך עתה הלאני עד שא״א להלאות יותר וכבר עשה שממה כל עדתי הם בניו ובנותיו וכל בני ביתו ומה א״כ יוכל להוסיף עוד : (ח) ותקמטני · הקמטים שבי המה לעד על גודל הכאב והכחש והרזון קם בי לעד כי הכחש הנראה בפני הוא יענה על חוזק הכאב : (ט) אפו טרף · אף ה׳ טרף אותי ונוטר איבה עלי והנני לבוז עד שכל הרואה חורק עלי בשניו וצרי יחדד עיניו בהבטה יתירה להסתכל בי בעין רעה : (י) פערו · פתחו עלי פיהם ובדברי חרפה הכו לחיי ר״ל חרפת דבריהם המה לי כאלו הכו אותי על הלחי שהיא מכת בזיון : יחד · כל המחרפים אותי נקבצו עלי יחד ואמר זה על רעיו שהיו מחרפין אותו : (יא) יסגירני · ה׳ מסר אותי ביד כל איש עול כי כל הרואה לועג בי

מצודת ציון

תלאה (לעיל ד) : השמות · מלשון שממה : (ח) ותקמטני · ענין כווץ וכן אשר קמטו (לקמן כ״ב) ובדרז״ל ונתפשטו הקמטין (ב״ב קכ״ב): כחשי · ענין רזון כמו ובשרי כחש משמן (תהלים ק״ט) : יענה · יעיד כמו לא תענה (שמות כ) : (ט) וישטמני · ענין נטירת האיבה כמו וישטום עשו (בראשית כ״ז) : חרק · ענין שחיקת וטחינת השנים אלו באלו בהתקצף האדם על מי וכן ויחרקו שן (איכה ב): ילטוש · יחדד כמו חרבו ילטוש (תהלים ז) : (י) פערו · פתחו כמו ופיהם פערו למלקוש (לקמן כ״ט) : בפיהם · הבי״ת נוספת : לחיי · הוא גובה הפנים : יתמלאון · יתקבצון כמו מלא רועים (ישעיה לא) : (יא) יסגירני · מסר אותי כמו לא תסגיר עבד (דברים כג) : עויל · כמו עול : ירטני · ענין עקום וכן כי ירט הדרך (במדבר כ״ב) :

וְאָחַז בְּעָרְפִּי וַיְפַצְפְּצֵנִי וַיְקִימֵנִי לוֹ לְמַטָּרָה׃ יג יָסֹבּוּ עָלַי
רַבָּיו יְפַלַּח כִּלְיוֹתַי וְלֹא יַחְמֹל יִשְׁפֹּךְ לָאָרֶץ מְרֵרָתִי׃
יד יִפְרְצֵנִי פֶרֶץ עַל־פְּנֵי־פָרֶץ יָרֻץ עָלַי כְּגִבּוֹר׃ טו שַׂק
תָּפַרְתִּי עֲלֵי גִלְדִּי וְעֹלַלְתִּי בֶעָפָר קַרְנִי׃ טז פָּנַי

צ' זעירא

רש"י

ירטני · רטיית תנחומי ורפואתי מסר לרשעים שאינן אלא מקניטים ד"א ירטני כמו ירצני · לשון רצוי ותנחומים : (יב) ויפרפרני · אותו עויל לשון פירורין : ויפצפצני · לשון נשבר לשברים הרבה בחבטה רבה · כמו ונפצתם איש אל אחיו (ירמיה י"ד) ונפץ את עולליך אל הסלע (תהלים קל"ז) : (יג) רביו · מורי חציו כמו רובה קשת (בראשית כ"א) : מררתי · מרה שלי : (טו) גלדי · מכה יבשה ומעלאת גלד · ולשון משנה (ר"ה כ"ז) והעמידו על גלדו : ועוללתי · ולכלכתי וגניתי כמו ויתעללו בה (שופטים י"ט) לשון בזיון וגנאי וכמו עוללה לנפשי (איכה ג') : קרני · זיוי · לשון

מצודת ציון

(יב) ויפרפרני · ענין שבירות לחתיכות רבות כמו פור התפוררה (ישעיה כ"ד) : בערפי · הוא אחורי הראש והצואר : ויפצפצני · ענין הרצוץ עם השבור וכן וכפטיש יפוצץ סלע (ירמיה כ"ג) : למטרה · הוא הדבר אשר המורים בחצים יכוונו להפיל בו חציהם והוא ענין שמירה כי משמרת תרגומו מטרת ויקרא כן ע"ש שהמורים שומרים להפיל בו : (יג) רביו · המורים בקשת כמו רובה קשת (בראשית כא) : יפלח · יבקע כמו ויפלח אל סיר (מ"ב ד) : מררתי · מלשון מרה : (יד) יפרצני · מלשון פרצה ושבר : (טו) גלדי · הוא הקרום העולה על המכה ובדרז"ל הוגלד פי המכה (כתובות ע"ו) : ועללתי · ענין לכלוך ועפ"ז יקרא הקטן עולל כי הוא מלוכלך בעפר ובדומן : קרני ·

מצודת דוד

ומילר לי : ירטני · יעקם וישחית אותי ע"י הרשעים המעיקים לי וכפל הדבר במ"ש : (יב) שלו · יושב הייתי בשלום ופתאום עשה אותי לפרורים ואחז בערפי ורצץ אותי עד כי יתפוצצו השברים הנה והנה : ויקימני · העמיד אותי להיות לו למטרה לזרוק בי חציו הם מכאובי היסורים: (יג) יסבו · המורים בקשת אשר לא סבבו עלי מסביב ועל ידו יפלח כליותי ולא יחמול עלי ואת מי המרה ישפוך על הארץ והוא משל על יסורים מחולפים : (יד) פרץ על פני פרץ · בעוד שהמכה הראשונה פקודה עלי סמוך לה השניה ולא תמתין השניה עד שתלך לה הראשונה : ירוץ · איש מהר יביא עלי היסורים כגבור הממהר לרוץ במלחמה : (טו) שק תפרתי · כי על המכה שהתחילה להתרפא והעלה גליד הדרך לשום עליה בגדים רכים כצמר גפן וכדומה אבל אני מרוב סיגוף והצער תפרתי שק ללבשו ממעל לגלדי המכה ולכלכתי זוהר פני באפר כדרך האבלים רבי סיגוף אשר ילבשו שק ומעלים אפר על ראשם : (טז) פני ·

חֳמַרְמְרָה חמרמרו קרי מִנִּי־בֶכִי וְעַל עַפְעַפַּי צַלְמָוֶת׃
יז עַל לֹא־חָמָס בְּכַפָּי וּתְפִלָּתִי זַכָּה׃ יח אֶרֶץ אַל־תְּכַסִּי
דָמִי וְאַל־יְהִי מָקוֹם לְזַעֲקָתִי׃ יט גַּם־עַתָּה הִנֵּה בַשָּׁמַיִם
עֵדִי וְשָׂהֲדִי בַּמְּרוֹמִים׃ כ מְלִיצַי רֵעָי אֶל־אֱלוֹהַּ דָּלְפָה
עֵינִי׃ כא וְיוֹכַח לְגֶבֶר עִם־אֱלוֹהַּ וּבֶן־אָדָם לְרֵעֵהוּ׃
כב כִּי־שְׁנוֹת מִסְפָּר יֶאֱתָיוּ וְאֹרַח לֹא־אָשׁוּב אֶהֱלֹךְ׃

רש"י

קרנים מידו לו (חבקוק ג'): (טז) חמרמרו · נקמטו · כמו נחמרו בני מעים בלשון משנה (חולין נ"ו) וכן מעי חמרמרו (איכה א'): צלמות · שחשכו מחמת בכי ודמעה: (יז) ותפלתי זכה · לא קללתי חבירי ולא פללתי לו רעה: (יח) ואל יהי מקום · בארץ להבליע בו לעקתו כי לשמים תעלה: (יט) הנה בשמים עדי · יוצרי היודע דרכי: (כ) דלפה · דומעת וזולפת דמעה · לשון דלף: (כא) ויוכח לגבר · והלואי יעשה לי זאת שיתן לי מקום להתווכח גבר עם אלוה להשוות שני הריבים ריב גבר עם קונו וריב בין אדם לרעהו: (כב) כי שנות · הקצובים מספר לימי חיי: יאתיו · יגיעו

מצודת דוד

חמרמרו · מן הבכי נתכווצו מקומות פני ועל אישון עיני פרוש חשכת המות: (יז) על לא חמס · וכל זה בא לי לא בעבור חמס כ"א בחנם: ותפלתי זכה · תפלתי למקום היתה מעולם זכה ונקיה מבלי הרהור מחשבה המבטל כוונת התפלה: (יח) ארץ · אתה ארץ אל תבלע את דמי הנגרים מפלעי לכסותם מן העין אלא יהיו נראים לכל ויבקשו עלי רחמים: ואל יהי מקום · להסתר שם זעקתי כ"א תעלה השמים: (יט) גם עתה · כאומר עם כי עתה נבאשתי בעיני רעי אף שמאז החזיקו אותי לצדיק עתה בראותם שיד ה' נגעה בי תזרו לתלות בי עון רב אבל בשמים גם עתה מצאתי עד לי על יושר לבבי והוא ה' היודע הכל: ושהדי במרומים · כפל הדבר במ"ש: (כ) מליצי רעי · אתם רעי המדברים עמדי בדבר מליצת הויכוח הנה אל אלוה תדמע עיני והנה לפניו גלוי יושר דרכי: (כא) ויוכח · הלואי היה מקום לגבר להתווכח עם אלוה כאשר בן אדם עם רעהו: (כב) כי

מצודת ציון

ענין זוהר כמו קרן עור פני משה (שמות ל"ד): (טז) חמרמרו · נתכווצו וכן מעי חמרמרו (איכה א) ובדרז"ל נחמרו בני מעים (חולין נ"ו): צלמות · צלו של מות הוא חשכת הקבר: (יט) ושהדי · כמו וסהדי בסמ"ך והוא עד בלשון ארמי: במרומים · בשמי מרום: (כ) מליצי · המדבר במיטב הדבור בדבר הויכוח יקרא מליץ: דלפה · ענין ספטוף כמו דלף טורד (משלי כז) כי דמעת הבכי יורדת טפה טפה: (כב) יאתיו ·

יז א רוּחִי חֻבָּלָה יָמַי נִזְעָכוּ קְבָרִים לִי׃ ב אִם־לֹא
הֲתֻלִים עִמָּדִי וּבְהַמְּרוֹתָם תָּלַן עֵינִי׃ ג שִׂימָה נָּא
עָרְבֵנִי עִמָּךְ מִי־הוּא לְיָדִי יִתָּקֵעַ׃ ד כִּי־לִבָּם צָפַנְתָּ
מִּשָּׂכֶל עַל־כֵּן לֹא תְרֹמֵם׃ ה לְחֵלֶק יַגִּיד רֵעִים וְעֵינֵי

מ' דגושה

רש"י

ואז ארח לא אשוב אהלך: יז (א) נזעכו · נקפלו כמו נדעכו (לעיל י'): קברים לי · מוכן אני לקבר: (ב) אם לא · זאת באתי שבני אדם התולים נועדו עמי בתנחומי להתל בי: ובהמרותם · כמו וימרו בי (יחזקאל כ') ממרים הייתם (דברים ט') בהקנטתכם: תלן עיני · עיני ולבי ומחשבתי לנים בהן: (ג) שימה נא · הבורא: ערבני · בתקע כף להתווכח יחד · כי מי הוא מאלה לידי יתקע וייטיב לי: (ד) כי · הנה: לבם צפנת משכל · וע"כ לא תרומם תפארתך על ידיהם: (ה) לחלק · לחלקלקות יגיד כל אחד מהם את רעו · וזאת תבוא להם עיני בנין תכלינה:

מצודת ציון

יבואו כמו אתא בקר (ישעיה כ"א): יז (א) נזעכו · כמו נדעכו ועניינו כתור וקפילה כמו נדעכו ממקומם (לעיל ו): (ב) התלים · ענין לעג כמו התלת בי (שופטים ט"ז): ובהמרותם · מלשון מרי והקנטה: תלן · ענין התמדה כמו צדק ילין בה (ישעיה א): (ג) יתקע · ענין תקיעת יד ביד לקיום דבר כמו ושונא

מצודת דוד

שנות · כאומר הנה יש עמדי מה להתווכח כי הלא שנות מספר הקצוב לפי זמן העמדת הלחות הלא יבואו לי כי קרבה השלמתם בעבור רוב המכאוב אשר מהרו לייבש את הלחות והמיתה קרובה לבוא ואלך א"כ בארחת אשר לא אשוב עוד ומתי א"כ אקבל גמול יושר דרכי: יז (א) רוחי חובלה · הלא כבר רוחי נשחתה וימי חיי הלא נקפלו ממני והלכו להם והרבה קברים לי ר"ל בכל מקום מדרך כף רגלי אני קרוב למיתה כאלו בכל מקום מוכן לי קבר: (ב) אם לא התלים · הנה מגודל הכאב אני קרוב למיתה אף אם לא היו עמדי רעי המהתלים בי ואף אם לא התמידה עיני לראות במה שהם ממרים ומקניטים אותי והוא כפל ענין במ"ש ור"ל הנה בלא הם אני קרוב למיתה והמה מוסיפים לי עוד צער ויגון: (ג) שימה נא · חזר פניו כלפי המקום ואמר שים עתה נבך אלי לתת לי ערב נמקומך להיות בטוח בו שתשלם ההתווכחות בינינו לבוא על האמת ומי הוא אשר יתקע ידו לתוך ידי לקבל על עצמו בקיום גמור להשלים את ההתווכחות: (ד) כי לבם · אין לי חפץ ברעי אלה כי לבם הסתרת משכל ולא בחכמה ידברו על כן לא תרומם ע"י כי אין בידם מענה להצדיק אותך ולרומם תפארתך: (ה) יגיד רעים · ר"ל

בָנָיו תִּכְלֶנָה׃ ו וְהִצִּיגַנִי לִמְשֹׁל עַמִּים וְתֹפֶת לְפָנִים
אֶהְיֶה׃ ז וַתֵּכַהּ מִכַּעַשׂ עֵינִי וִיצֻרַי כַּצֵּל כֻּלָּם׃ ח יָשֹׁמּוּ
יְשָׁרִים עַל־זֹאת וְנָקִי עַל־חָנֵף יִתְעֹרָר׃ ט וְיֹאחֵז צַדִּיק
דַּרְכּוֹ וּטֳהָר־יָדַיִם יֹסִיף אֹמֶץ׃ י וְאֻלָּם כֻּלָּם תָּשֻׁבוּ

רש"י

(ו) ותפת · כמו תוף : לפנים · של בריות אני : (ז) ויצרי · אברים שאני נוצר בהם : (ח) ישמו · יתמהו : ונקי · אם יש צדיק שומע בהתולות החנפים האלה : יתעורר · לריב בהם : (ט) ויאחז · כל צדיק דרכו לעמוד כנגד כת חנפים : (י) ואולם כלם · אני אומר לכם כלכם תשובו נא ובואו נא : ולא אמצא בכם חכם · במה שאתם מלעיגים על קבלתי :

מצודת דוד

מן הרעים יגיד לדברי חלקלקות וחנף ולא בדעת ידבר והן ידעתי שכל אחד יקבל גמול כי תכלה עין בניו לבל ישיגו תוחלתם כי רע עליך הדבר כי לא לפניך חנף יבוא : (ו) והציגני · המכאוב העמיד אותי להיות למשל לכל העמים כי כאשר יקרה למו רוע המקרה יאמרו שהוא נמשל ודומה למקרי איוב : ותפת · הנה אני לגיהנם לפני הבריות כי רואים כי מכאובות מתולפים דוגמת יסורי גיהנם : (ז) ותכה · עיני כהתה מרוב הכעס כדרך השורה בלער אשר יכעס על עצמו : ויצרי · כל תאות מחשבות לבי לא יתקיימו כלל כזה אשר לא יתקיים במקום אחד כי בכל עת ינטה ממקומו כאשר ינטה השמש : (ח) ישמו · הישרים יתמהו על גודל מכאובי מבלי חמס והנקי יתעורר להתקצף על המחניף לה' מבלי טענה מספקת : (ט) ויאחז · ועכ"ז יאחז צדיק דרכו ולא יעזבנה בחשבו הלא שוא עבוד אלהים כי יודע סוף שאת הטוב יקבל בתענוג הנפשי : וטהר ידים · מי שהוא טהר ידים מגזל ועושק הלא יוסיף עוד אומץ בראותו רוע הסדור הנופל בקניני עוה"ז ובהצלחתו כי מעתה מאד ימאס בו ויחיש תקותו בהצלחת הנפש ויחדל כפו מעושק ואמר זה להשיב על דברי אליפז שאמר לו שמפיר יראה ואמר אדרבה עוד יוסיפו בה : (י) ואולם · ובאמת אתם כולכם תשובו ובואו להשכיל אמיתת הדבר ולא אמצא בכם חכם כי לא בחכמה

מצודת ציון

תוקעים (משלי יא) : (ה) תכלינה · המתאוה לדבר ואינו משיגו קרוי כליון עינים : (ו) והציגני · העמידני כמו תציג אותו לבד (שופטים ז) : ותפת · כן יקרא הגיהנם כמו כי ערוך מאתמול תפתה (ישעיה ל) ע"ש שכל המתפתה ביצרו נופל בו : (ז) ותכה · ענין עכירות כמו כהה הנגע (ויקרא י"ג) : ויצרי · כן יקרא תאות הלב כי הוא פועל המחשבות כמו וכל יצר מחשבות לבו (בראשית ו) : (ח) ישמו · יתמהו כמו פנו אלי והשמו (לקמן כ"א) : יתעורר · מל' התעוררות : (ט) דרכו ·

וּבֹאוּ נָא וְלֹא־אֶמְצָא בָכֶם חָכָם׃ יא יָמַי עָבְרוּ זִמֹּתַי
נִתְּקוּ מוֹרָשֵׁי לְבָבִי׃ יב לַיְלָה לְיוֹם יָשִׂימוּ אוֹר קָרוֹב מִפְּנֵי־
חֹשֶׁךְ׃ יג אִם־אֲקַוֶּה שְׁאוֹל בֵּיתִי בַּחֹשֶׁךְ רִפַּדְתִּי יְצוּעָי׃
יד לַשַּׁחַת קָרָאתִי אָבִי אָתָּה אִמִּי וַאֲחֹתִי לָרִמָּה׃ טו וְאַיֵּה

רש"י

(יא) ימי עברו · הנה ימי טובתי שהורגלתי בהם עברו: זמותי · שזמותי להאריך בטובה: נתקו מורשי לבבי · מחשבות שלבי מורישני שהיה לבי אומר לי לירש טובה לפי דרכי: (יב) לילה ליום ישימו · החולים אלה הופכים לי לילה ליום · כי מצרת החולים לא אישן בלילה: אור קרוב · וקצר לי מפני צרת חשך לילה · אור קרוב כאשר יצא השמש נראה לי שעתה מקרוב האיר היום ונקצר וחלף לו כמו (בראשית יט) העיר הזאת קרובה נתיישבה מקרוב מחדש · וכמו כי רננת רשעים מקרוב (לקמן כ׳) חדשים מקרוב באו (דברים ל״ב): (יג) אם אקוה שאול · כמו אם חרוצים ימיו (לעיל י״ד) כלומר מאחר שאני מקוה שאול ביתי ובחשך שטחתי יצועי בקבר: (יד) לשחת קראתי אבי אתה · להתלונן בו ימים רביה כאילו הוא אבי מאחר שתקותי זאת היא: (טו) ואיה אפו תקותי · זאת למה נמשכת ומי

מצודת ציון

בנהגתו: אומץ חוזק: (יא) זמותי · מחשבותי כמו כאשר זמם (דברים י״ט): נתקו · ענין הנתקה: מורשי · מל׳ ירושה: (יג) רפדתי · הצעתי כמו ירפד חרוץ (לקמן מא): יצועי · מצעות מטתי כמו אז חללת יצועי (בראשית מ״ט): (יד) לשחת · לבור הקבר: (טו) ואיה אפו · ענינם אחד כי אפו הוא כמו איפה והוא כפול במלות נרדפות כמו אדמת עפר (דניאל י״ב):

מצודת דוד

שפתם לומר שאני מפיר היראה: (י) ימי עברו · הנה מרוב המכאוב עברו ימי חיי והנני קרוב למות ומרוב בלבול הדעת נעתקו מחשבותי אשר היו אל לבבי למורשה ר״ל עם כי מאז חושב הייתי מחשבות חכמה כאלו לבבי נחל אותם לה׳ לנחלה הנה עתה נעתקו וסרו: (יב) לילה ליום ישימו · רוב המכאוב יבלבל מחשבותי וישימו עתה לי חשוכים ונעלמים כחשכת הלילה את הדברים המבוארים ונגלים כאור היום: אור קרוב · הארת החכמה שהיתה מאז קרובה לי הלכה לה מפני חשכת צרות והוא מקרא קצר כאלו אמר אור איננו קרוב מפני חשך: (יג) אם אקוה · כאומר והנה הבל תנחמוני לומר שאחריתי ישגה מאד כי הלא אם אני כ״כ בחוזק המכאוב עד אשר אקוה שיהיה ביתי בשאול ולהציע משכבי בחשכת הקבר: (יד) לשחת · אקרא לשחת אבי אתה ואל הרמה אקרא אמי ואחותי אתה ר״ל מאד קרבה נפשי לרדת שחת להיות עם הרמה כבן עם אביו ואמו ואחותו: (טו) ואיה · וא״כ איה תקותי מתי

אֵפוֹ תִקְוָתִי וְתִקְוָתִי מִי יְשׁוּרֶנָּה׃ טז בַּדֵּי שְׁאֹל תֵּרַדְנָה
אִם־יַחַד עַל־עָפָר נָחַת׃ יח א וַיַּעַן בִּלְדַּד הַשֻּׁחִי וַיֹּאמַר׃
ב עַד־אָנָה ׀ תְּשִׂימוּן קִנְצֵי לְמִלִּין תָּבִינוּ וְאַחַר נְדַבֵּר׃
ג מַדּוּעַ נֶחְשַׁבְנוּ כַבְּהֵמָה נִטְמִינוּ בְּעֵינֵיכֶם׃ ד טֹרֵף נַפְשׁוֹ

רש"י

ישורנה לסריאה עדי: (טז) בדי שאול תרדנה · אותם אברים שסופן לידי שאול שתהא יחד: על עפר נחת · תלונן לי ותנח עליהם הרוח (במדבר יא): (מענה בלדד): (ב) קנצי · סוף: תבינו · תשתקו להבין ולשמוע את אשר נדבר: (ג) נטמינו בעיניכם · נחשבנו בעיניכם טמומים ואין יסוד בתיבה זו זולתי ט' מ' כמו טמונין פלשתאי (בראשית כו) תרגום של סתמום פלשתים · יש מפרשים לשון טמינה וטעות הוא בידם שא"כ צריכה התיבה שתי נוני"ן אחד ביסוד וא' בשמוש של רבים: (ד) טורף נפשו · חוזר על איוב לך אני אומר שטורף ומחבל נפשו באפו ובכעסו:

מצודת דוד

אקבל טובה ומי יראה את תקותי כי הלא אמות ואיך א"כ אראה בהטובה אשר אקוה לה: (טז) בדי שאול וגו' · הלא צרותי רבו עד מאד עד שאם הונחו יחד על העפר היו יורדות ונוללות אל רוב עומק השאול לרוב הכובד והוא מלשון הפלגה ומליצה לומר שמאד רבו עד שא"א לחיות עוד אחריהם (העולה מהמענה ההוא אשר יתרעם על חביריו שאינם מתנהגים עמו כדרך המנחמים ויאחז דרכו לומר שלא חטא וכי המקום יודע האמת והוא לו לעד ואם כדבר שחשב אליפז אשר יחטא ואם להכשיל הרבים במכשול עונו לחשוב שאין משגיח וא"כ שוא עבוד אלהים ישיב לומר לא כן הוא כי עוד יוסיפו אומץ לגדול מעוסק כי ימאסו בקניני עוה"ז בראותם רוע הסדור וישימו תקותם בהצלחת הנפש: יח (ב) עד אנה · עד מתי תאריכו אמרים: תשימון · סוף להדברים וזאת עשו תנו לב להבין מאמרי איוב ותוכן ויכוחו ואחר נדבר להשיב עליהם ולא נוסיף לדבר עוד דבר שאינו מענין הויכוח ומהר יתמו דברינו: (ג) מדוע · בעבור סכלות מה חשובים אנו בעיני איוב כבהמה עד כי יאמר עלינו לכם לפנת משכל: נטמינו בעיניכם · בפניכם יעיז לומר אשר אטומים אנחנו מחכמה: (ד) טרף נפשו · אתה איוב הטורף את נפשו ומשחיתה בהראות כעסו מול המקום וכי למענך תעזב הארץ ר"ל וכי ע"י צעקתך שתאמר

מצודת ציון

ישורנה · יראנה כמו אשורנו ולא קרוב (במדבר כ"ד): (טז) בדי שאול · כמו בשאול ויורה עוד על מרבית העומק וכן בדי שופר (לקמן ל"ט): נחת · מלשון הנחה: יח (ב) קנצי · הוא מלשון קץ וסוף: (ג) נטמינו · מלשון אטימות וכן

בְּאַפּוֹ הַלְמַעַנְךָ תֵּעָזַב אָרֶץ וְיֶעְתַּק צוּר מִמְּקֹמוֹ: ה גַּם
אוֹר רְשָׁעִים יִדְעָךְ וְלֹא־יִגַּהּ שְׁבִיב אִשּׁוֹ: ו אוֹר חָשַׁךְ
בְּאָהֳלוֹ וְנֵרוֹ עָלָיו יִדְעָךְ: ז יֵצְרוּ צַעֲדֵי אוֹנוֹ וְתַשְׁלִיכֵהוּ
עֲצָתוֹ: ח כִּי־שֻׁלַּח בְּרֶשֶׁת בְּרַגְלָיו וְעַל־שְׂבָכָה יִתְהַלָּךְ:
ט יֹאחֵז בְּעָקֵב פָּח יַחֲזֵק עָלָיו צַמִּים: י טָמוּן בָּאָרֶץ
חַבְלוֹ וּמַלְכֻּדְתּוֹ עֲלֵי נָתִיב: יא סָבִיב בִּעֲתֻהוּ בַלָּהוֹת

רש"י

הלמענך · הלמען צדקתך תעזב הארץ ממשפט מדתה: ויעתק צור · היוצר (ממקומו) מדתו וממדתו: (ה) גם · עתה לפי צעקתך זאת הנהג לדורות: אור רשעים ידעך · יקפץ ממקומו · שביב אשטנציל"א: (ז) יצרו · יהיו קצרים: צעדי · כחו: ותשליכהו · מעליו עצתו שיעץ אשר לא יתקיים: (ח) כי · סופו אשר: שולח ברשת · שולחו רגליו לצעוד על הרשת וליתפש: ועל שבכה יתהלך · היא רשת כל שבכה עשויה כמו רשת והוא קייפ"א שבראשי הנשים: (ט) יאחז · בעקבי פח: (י) טמון בארץ · תחת רגליו: חבלו · חבל מצודתו אשר ילכד בה: ומלכדתו · טמון עלי נתיבו כשם שטומנין ונטמתם בם (ויקרא י"א):

מצודת ציון

(ד) צור · היוצר: (ה) ידעך · יקפץ ויכתר כמו נדעכו ממקומם (לעיל ו): יגה · יאיר ויזרח כמו יגיה חשכי (תהלים י"ח): שביב · ניצוץ כמו שביבין די נור (דניאל ז): (ז) אונו · כחו כמו מצאתי און לי (הושע יב): (ח) שבכה · מצנפת ר"ל רשת הארוגה כמצנפת וכן בעד השבכה (מלכים ב א): (ט) פח · רשת: צמים · כמו צמאים: (י) טמון ·

מצודת דוד

שתאמר צדיק אתה ומיוסר על לא חמס וכי בעבור זה נחלית לומר שהארץ עזובה ביד מערכת השמים והיוצר נעתק ממקום העולם ולא ישגיח בו: (ה) גם אור · הנה לא כן הוא כי כאשר אמרנו כן גם הוא אשר אור רשעים והצלחתם יוקפץ מהם ולא יזרח ניצוצי אשו והוא משל על מרבית ההצלחה: (ו) אור חשך · האור אשר באהלו יחשך ונרו המאיר עליו יוקפץ השלהבת ממנו ר"ל יוסר הצלחתו ותלך לה בהשגחת ה': (ז) יצרו וגו' · הפסיעות שפסע בכח בהרחבת מקום סופו יהיו צרים ודחוקים ועצת עצמו תשליכהו בשפל המצב כי המקום יסכל עצתו ויוכשל בה: (ח) כי שלח · בעצת עצמו יהיה נשלח ברגליו לבוא בתוך הרשת להיות נלכד בה: ועל שבכה · מעצמו יתהלך על הרשת העשויה מעשה שבכה וכפל הדבר במ"ש: (ט) יאחז · הפח תאחזנו בעקב רגלו להיות נלכד בה והמקום יחזק עליו את הצמאים ותשושי הכח: (י) טמון · חבל הפח אשר ילכד בה יהיה טמון בארץ לבל ירגיש בה להיות נשמר מלכד: ומלכדתו · הפח אשר ילכד בה תהיה פרושה עלי נתיב מקום הלוכו ואמר במשל לבוא שנופל בלכידת

וֶהֱפִיצֻהוּ לְרַגְלָיו׃ יב יְהִי־רָעֵב אֹנוֹ וְאֵיד נָכוֹן לְצַלְעוֹ׃
יג יֹאכַל בַּדֵּי עוֹרוֹ יֹאכַל בַּדָּיו בְּכוֹר מָוֶת׃ יד יִנָּתֵק מֵאָהֳלוֹ
מִבְטַחוֹ וְתַצְעִדֵהוּ לְמֶלֶךְ בַּלָּהוֹת׃ טו תִּשְׁכּוֹן בְּאָהֳלוֹ
מִבְּלִי־לוֹ יְזֹרֶה עַל־נָוֵהוּ גָפְרִית׃ טז מִתַּחַת שָׁרָשָׁיו יִבָשׁוּ
וּמִמַּעַל יִמַּל קְצִירוֹ׃ יז זִכְרוֹ־אָבַד מִנִּי־אָרֶץ וְלֹא־שֵׁם לוֹ

רש"י

אבל מלכודת לעופות: (יא) בלהות · שדים: והפיצהו לרגליו · (ינפצוהו) יתבטוהו על הארץ: (יב) אנו · בנו: לצלעו · אשתו: (יג) יאכל בדי עורו · ויאכל כל שאר בדיו בניו ובנותיו: בכור מות · שר המות · כמו (תהלים פ"ט) גם אני בכור אתנהו: (יד) ינתק מאהלו · מאשתו: מבטחו · שהיה בטוחה בו · (מבטחו) מבטחת שלו שהיה בוטחת עליו והיא תצעידהו ותשלחהו (מעלים) לקבר למלך השדים: (טו) תשכון · היא באהלו אלמנה: מבלי לו · (שלא תהא שלו) שהרי מת · וסוף יזורה על

מצודת דוד

החיות: (יא) סביב בעתוהו · סביבות מהלכו בעתוהו שדים מבהילים ופרשו רשת אל רגליו לנפול בה מחרדת הבעתה: (יב) יהי רעב · הרעב יהיה על בניו ומקרה רע מוכן על אשתו: (יג) יאכל · ישחית ענפי עור גופו הם האברים שהם כבדים אל האילן וחזר ופירש אשר שר המות הוא ישחית את בדיו (וזכר העור ולא הבשר לפי שהעור נראה על שטח הגוף ממעל): (יד) ינתק · יסתלק מאשתו מבטחו · ר"ל מבטח שלו מה שהיתה בוטחת עליו: ותצעידהו · היא תוליך אותו אל הקבר למסרו ביד גדול השדים: (טו) תשכון · והיא תשכון באהלו מבלי לו כי הוא מת ואיננו ובסוף תחרב נוהו כאלו פזרו עליו גפרית בוערה: (טז) מתחת · השרשים אשר מתחת יתייבשו והענף אשר ממעל יכרת: (יז) זכרו · יפרש המקרא שלפניו לומר זכרו יהיה אבוד מן הארץ כי לא ישאר מי מבניו ובעבור

מצודת ציון

נסתר: נתיב · דרך: (יא) בעתוהו · מלשון בעתה: בלהות · הוא הפוך מן בהלות וכן בלהות אתנך (יחזקאל כ"ז): והפיצוהו · יפזרו כמו והפיצך ה' (דברים כח): (יב) אונו · בניו הבאים מכחו וכן וראשית אוני (בראשית מט): ואיד · מקרה רע כמו הלא איד לעול (לקמן ל"א): לצלעו · לאשתו ע"ש שנאמר ויבן וגו' את הצלע וגו' לאשה (בראשית ב): (יג) בדי · ענפי כמו ותעש בדים (יחזקאל יז) והוא מושאל על האברים: בכור · ענין שר כמו גם אני בכור אתנהו (תהלים פט): (יד) ינתק · יעתק: מאהלו · זה אשתו וכעין זה ארז"ל על וישב מחוץ לאהלו (ויקרא י"ד): ותצעידהו · מלשון צעדה והלוך: (טז) יזורה · יפוזר כמו זורה את גורן (רות ג): נוהו · מדורו: (טז) ימל · יכרת כמו ימולל ויבש (תהלים צ'): קצירו · ענפו כמו ועשה קציר

עַל־פְּנֵי־חוּץ׃ יח יֶהְדְּפֻהוּ מֵאוֹר אֶל־חֹשֶׁךְ וּמִתֵּבֵל יְנִדֻּהוּ׃
יט לֹא נִין לוֹ וְלֹא־נֶכֶד בְּעַמּוֹ וְאֵין שָׂרִיד בִּמְגוּרָיו׃
כ עַל־יוֹמוֹ נָשַׁמּוּ אַחֲרֹנִים וְקַדְמֹנִים אָחֲזוּ שָׂעַר׃ כא אַךְ־
אֵלֶּה מִשְׁכְּנוֹת עַוָּל וְזֶה מְקוֹם לֹא־יָדַע אֵל׃ יט א וַיַּעַן
אִיּוֹב וַיֹּאמַר׃ ב עַד־אָנָה תּוֹגְיוּן נַפְשִׁי וּתְדַכְּאוּנַנִי
בְמִלִּים׃ ג זֶה ׀ עֶשֶׂר פְּעָמִים תַּכְלִימוּנִי לֹא־תֵבֹשׁוּ

רש"י

עיין מ"ש

נוהו גפרית : (יח) יהדפוהו · מן השמים : (יט) נכד · בן הבן : (כ) נשמו אחרונים · תמהו בשמעם על איד אשר בא לו : שער · לא יתכן להיות מגזרת שער שאין טעם שער בשי"ן אלא בעי"ן ואינו נהפך לקמן כאתנחתא וסוף פסוק · ל"ש : (כא) אלה משכנות עול · זה אחריתם : (מענה איוב) : יט (ב) תוגיון · לשון תוגה : עשר פעמים ·

מצודת ציון

(לעיל י"ד) : (יז) חוץ · ענין שוק כמו והוצאות תשים לך בדמשק (מ"א כ) : (יח) יהדפהו · ענין דחיה וכתישה כמו אל ידפנו (לקמן לב) : ינדוהו · מלשון נדידה : (יט) נין · זה הבן : נכד · זה בן הבן : שריד · שיור כמו שריד ופליט (ירמיה מ"ב) : (כ) נשמו · תמהו כמו פנו אלי והשמו (לקמן כ"א) : שער · כמו שער בשמ"ך : יט (ב) תוגיון ·

מצודת דוד

זה לא יהיה לו שם ע"פ חוצות העולם כי ישכח שמו : (יח) יהדפהו · הצרות הבאות עליו יהדפו אותו מאור העולם אל חשכת הקבר : ומתבל · מן העולם ינידו אותו וכפל הדבר במ"ש : (יט) לא נין · ולא ישאר לו בתוך עמו לא נין ולא נכד ולא ישאר מי מהם במקום שהיה גר שם כי מהם ימותו ומהם ילכו שבי אל עם אחר : (כ) על יומו · על מקרה יומו יתמהו האחרונים הרואים מפלתו והקדמונים אשר ראוהו עוד ברום הצלחתו הנה עתה יחרדו מאד ויאחזם רתת כמו מרות שערה: (כא) אך אלה · ר"ל הנה לצדיק לא יקרה כזאת אך מקרים קשים כאלה באים על משכנות העול וכמו זה בעצמו בא על מקום איש אשר לא ידע אל ר"ל המקצר בחכמה לדעת את האלהים (העולה מהמענה הזאת כי ישיב לאיוב לומר שלא יודה לדבריו שאין המקום משגיח בעולם אף כי יצעק לומר שהוא מיוסר על לא חמס והביא ראיה ממפלת הרשעים בעצת עצמם עד כי ישכח שמם ולא יקרה כן בצדיקים ואם בעבור הרעה הבאה על איוב הנה יתכן כי באה לו בעבור שקצר בעבודת האל ומיעט בחכמה לפי הכנתו המרובה אשר ישוה לאלהים העושה עול) : יט (ב) עד אנה · עד מתי תצערו את נפשי ותדכאו אותי באמרי קנתור : (ג) זה עשר פעמים · כי עד הנה ענה איוב חמשה מענות וכצין השיבו

תַּהְכְּרוּ־לִי׃ ד וְאַף־אָמְנָם שָׁגִיתִי אִתִּי תָּלִין מְשׁוּגָתִי׃
ה אִם־אָמְנָם עָלַי תַּגְדִּילוּ וְתוֹכִיחוּ עָלַי חֶרְפָּתִי׃ ו דְּעוּ־
אֵפוֹ כִּי־אֱלוֹהַּ עִוְּתָנִי וּמְצוּדוֹ עָלַי הִקִּיף׃ ז הֵן אֶצְעַק
חָמָס וְלֹא אֵעָנֶה אֲשַׁוַּע וְאֵין מִשְׁפָּט׃ ח אָרְחִי גָדַר
וְלֹא אֶעֱבוֹר וְעַל־נְתִיבוֹתַי חֹשֶׁךְ יָשִׂים׃ ט כְּבוֹדִי מֵעָלַי
הִפְשִׁיט וַיָּסַר עֲטֶרֶת רֹאשִׁי׃ י יִתְּצֵנִי סָבִיב וָאֵלַךְ וַיַּסַּע

רש״י

עשר פרשיות יש עד כאן: תהכרו לי · תתנכרו לי: (ד) אתי תלין · אני הוא הלוקה מכות על משוגתי: (ה) אם אמנם · אתם נוספים עלי לצרתי: ותוכיחו עלי חרפתי · מראים ומוכיחים חרפתי על פני: (ז) אצעק (על) חמס · ולא אענה: (י) ויסע · לשון עקירה:

מצודת דוד

לעולם תמשה מענות בדברי קנתור ולזה אמר הלא הכלמתם אותי זה עשר פעמים כי גם מה שלא קבלו מאמריו לכלמה תחשב לו: לא תבשו · איך לא תבושו להעיז פנים למולי ותעשו את עצמכם כאלו אתם נכרים וזרים ממני ולא ידעתם אותי: (ד) ואף אמנם וגו׳ · אף אם אפשר שגיתי לעשות הרע הלא אתי לבד תלין משוגתי ר״ל הלא לא ראיתם ממני מאומה רע אולם יוכל להיות שעשיתי הרע ביני לבין עצמי בהצנע ומה לכם עלי כי איך תוכלו לדעת מסתרי: (ה) אם אמנם · אשר האמת מה שאתם מגדילים עלי עון כי תוכיחו לברר עלי חרפת עוני מרוב המכאוב הבא ומזה תשפטו שיש בי עון רב: (ו) דעו · הנה לא כן הוא אך דעו איפה שמתוכחים עמדי כי אלוה מעוות משפטי אף רשתו אשר סיבב עלי ללכדני הוא בעוות לא בעבור עון מה: (ז) הן אצעק · הנה אני צועק על החמס הנעשה לי ואין לי מענה: ואין משפט · אין לי משפט הגמול הראוי: (ח) ארחי גדר · עשה גדר בדרך מהלכי ולא אוכל לעבור אף שם את החשך במקום נתיבתי ר״ל לא אוכל להשלים חפצי בדבר מן הדברים: (ט) הפשיט · הסיר כבודי מעלי ואני לבוז בעיני הכל: עטרת ראשי · ר״ל ממשלתי: (י) יתצני · נתץ אותי מסביב ואני הולך נתוץ ולא אוכל להרפא: ויסע · עקר ממני תקותי כמו המסיע לעקור עץ אילן ממקומו

מצודת ציון

מלשון יגון: (ג) תהכרו · מלשון נכרי וזר: (ד) שגיתי · מלשון משגה ושגגה: תלין · מלשון לינת לילה ור״ל בהסתר: (ה) אם אמנם · אשר אמנם: ותוכיחו · מלשון הוכחה וברור: (ו) ומצודו · כעין רשת וכן ונתפש במצודתו (יחזקאל יב): הקיף · מלשון הקפה וסבוב: (ז) אשוע · אצעק:

אשר

כְּעֵץ תִּקְוָתִי׃ יא וַיַּחַר עָלַי אַפּוֹ וַיַּחְשְׁבֵנִי לוֹ כְצָרָיו׃
יב יַחַד ׀ יָבֹאוּ גְדוּדָיו וַיָּסֹלּוּ עָלַי דַּרְכָּם וַיַּחֲנוּ סָבִיב
לְאָהֳלִי׃ יג אַחַי מֵעָלַי הִרְחִיק וְיֹדְעַי אַךְ־זָרוּ מִמֶּנִּי׃
יד חָדְלוּ קְרוֹבָי וּמְיֻדָּעַי שְׁכֵחוּנִי׃ טו גָּרֵי בֵיתִי וְאַמְהֹתַי
לְזָר תַּחְשְׁבֻנִי נָכְרִי הָיִיתִי בְעֵינֵיהֶם׃ טז לְעַבְדִּי קָרָאתִי
וְלֹא יַעֲנֶה בְּמוֹ־פִי אֶתְחַנֶּן־לוֹ׃ יז רוּחִי זָרָה לְאִשְׁתִּי
וְחַנֹּתִי לִבְנֵי בִטְנִי׃ יח גַּם־עֲוִילִים מָאֲסוּ בִי אָקוּמָה
וַיְדַבְּרוּ־בִי׃ יט תִּעֲבוּנִי כָּל־מְתֵי סוֹדִי וְזֶה־אָהַבְתִּי נֶהְפְּכוּ־

רש"י

(יב) ויסלו · לשון מסלה : (יג) אך זרו · לשון אכזר : (יז) לבני בטני · לאותן שגדלתי בביתי כאילו הם בני : (יח) עוילים מאסו בי · נבזה אני בעיני

מצודת ציון

(יב) גדודיו · מחנות : ויסלו · מל' מסלה ודרך כבושה : (יג) זרו · מלשון זר ונכרי : (יד) ומיודעי · אוהבי ומכירי כמו ומודע לבינה תקרא (משלי ז) : (יז) רוחי · רצוני כמו הנני נותן בו רוח (ישעיה ל"ז) : וחנותי · מל' תחנה : (יח) עוילים · נערים וכן ישלחו כצאן עויליהם (לקמן כ"א) והוא מלשון עול ימים (ישעיה ס"ה) : (יט) נהפכו בי · נהפכו עלי וכן הבהמה אשר אני רוכב בה (נחמיה ב) ומשפטו עליה :

מצודת דוד

אשר לא ישוב עוד למקומו לתקעו שוב כשהיה כן לא אקוה עוד לחזור לקדמותי : (יא) ויחשבני · יחשוב אותי כאלו הייתי מי מצריו ועי"ז ירבה להכות בי : (יב) יחד · כל גדודי המכאובות באו כאחת והלכו בדרך סלולה וכבושה ולא תעה מי מהם בדרך מהלכו והמה חונים סביב לאהלי ולא הלכו להם מיד : (יג) אחי · גדודי המכאוב הרחיקו מעלי את קרובי כי בעבורם יחשבוני לרב פשע : ויודעי · אשר היו יודעי לפנים הנה עתה לא ידעוני והמה אך זרו ונתנכרו ממני : (יד) חדלו קרובי · לבוא אלי לבקרני : (טו) גרי · הדרים בביתי ושפחותי : לזר תחשבני · יחשבו אותי לאיש זר והייתי בעיניהם כאיש נכרי אשר לא ידעוהו מעולם : (טז) במו פי · אף כי אתחנן לו בפי ואדבר אליו רכות עכ"ז לא ישיב לי : (יז) רוחי · רצוני בדבר שתשמיש זרה לאשתי ולא תאבה לעשותה ואף כי אתחנן לה להעמיד פרי בטן והמה בני מ"מ אינה נשמעת לי : (יח) גם עוילים · אף הנערים מאסו בי וכאשר אקומה לפניהם לכבדם והמה ידברו בי דברי בוז ולא יחשבו כבודי למאומה : (יט) תעבוני · כל אנשי עצתי תעבו אותי : וזה · כל אחד

מהעומדים

כִּֽי׃ כ בְּעוֹרִ֣י וּ֭בִבְשָׂרִי דָּבְקָ֣ה עַצְמִ֑י וָ֝אֶתְמַלְּטָ֗ה בְּע֣וֹר
שִׁנָּֽי׃ כא חָנֻּ֬נִי חָנֻּ֣נִי אַתֶּ֣ם רֵעָ֑י כִּ֥י יַד־אֱ֝ל֗וֹהַּ נָ֣גְעָה בִּֽי׃
כב לָ֭מָּה תִּרְדְּפֻ֣נִי כְמוֹ־אֵ֑ל וּ֝מִבְּשָׂרִ֗י לֹ֣א תִשְׂבָּֽעוּ׃ כג מִֽי־
יִתֵּ֣ן אֵ֭פוֹ וְיִכָּתְב֣וּן מִלָּ֑י מִֽי־יִתֵּ֖ן בַּסֵּ֣פֶר וְיֻחָֽקוּ׃ כד בְּעֵט־
בַּרְזֶ֥ל וְעֹפָ֑רֶת לָ֝עַ֗ד בַּצּ֥וּר יֵחָצְבֽוּן׃ כה וַאֲנִ֣י יָ֭דַעְתִּי
גֹּ֣אֲלִי חָ֑י וְ֝אַחֲר֗וֹן עַל־עָפָ֥ר יָקֽוּם׃ כו וְאַחַ֣ר ע֭וֹרִי נִקְּפוּ־

רש״י

נפרים וכ״ה בעיני הרים: (כ) דבקה עצמי · שאני כתוש מעוני בשרי: בעור שני · כל בשר היה לקוי בשחין ובתולעים חוץ מחניכי שיניו: (כד) בעט ברזל · יחצבון בצור ואח״כ מעבירין את העופרת עליהם לתת לאותיות מראה שחרורית להכירם וכן דרך חקוק אבן ולא יתכן לפרש עט אל עופרת שהרי כך היה אצל האבן: (כה) ואני ידעתי גואלי חי · וא״ו זה חוזר למעלה אתם תרדפוני ואני ידעתי גואלי חי ליפרע והוא יתקיים ויעמוד: יקום · אחרון על עפר לאחר שיכלו כל שוכני עפר הוא אחרון

מצודת דוד

מהעומדים פה לפני אשר אהבתי מעולם הנה נהפכו עלי לאויבים ויחרפו אותי: (כ) בעורי · לגודל הרזות דבקה עצמי בעורי ובבשרי ועל כי נפאר מעט מן הבשר נדבק העצם גם בהעור: ואתמלטה · אין מתום בבשרי וכולו מוכה ונגוע ורק נמלטתי מן הלקוי בהבשר הדבוק בשורש השנים הדומה לעור: (כא) חנוני · חושו וחמלו עלי אתם רעי ולא תוסיפו לחרפני כי מכת יד אלוה נגעה בי ודי לי בצער הזה: (כב) למה תרדפוני · ר״ל למה תצערו אותי בדברי חרוף כמו שמצער אותי האל בהבאת המכאוב וכי עדיין אינכם שבעים מן המכאוב אשר בבשרי ולמה תוסיפו עוד להכאיב נפשי באמרי חרוף: (כג) מי יתן אפו · מי יתן לי איש ואיה פה השומע ויכתבון אמרי ומי יתן ויוחקו בספר והוא כפל ענין במ״ש: (כד) בעט ברזל · ויהיו חקוקים בעט ברזל ויותך עופרת בתלי החקיקות למען יהיה הכתב ניכר ומתקיים ואת הכתב עצמו יחצבון בצור למען יעמוד לעד ויבחנו דור אחרון הדין עם מי כי מאד הרעו רעי לומר שבאו עלי היסורים בעבור חוסר השתדלותי דעת את ה׳: (כה) ואני ידעתי · אבל לא כן הוא כי אך אני ידעתי שה׳ הגואל נפשי להגיע אליה ההצלחה הוא חי וקים לעד ובאחרונה יתרב כל העולם יתקיים הוא אחרון על העפר וא״כ יודע פני

מצודת ציון

(כא) חנני · מלשון חנינה ותחנה: (כג) בספר · במגילה וקרוי ספר ע״ש סופו: ויחקו · מלשון חקיקה: (כד) בעט · בקולמוס כמו עט סופר (תהלים מ״ה): יחצבון · החקיקה בסלע קרוי חציבה: (כו) נקפו ·

וְאֹת וּמִבְּשָׂרִי אֶחֱזֶה אֱלוֹהַּ: כז אֲשֶׁר אֲנִי׀ אֶחֱזֶה־לִּי
וְעֵינַי רָאוּ וְלֹא־זָר כָּלוּ כִלְיֹתַי בְּחֵקִי: כח כִּי תֹאמְרוּ
מַה־נִּרְדָּף־לוֹ וְשֹׁרֶשׁ דָּבָר נִמְצָא־בִי: כט גּוּרוּ לָכֶם׀ מִפְּנֵי־
חֶרֶב כִּי־חֵמָה עֲוֺנוֹת חָרֶב לְמַעַן תֵּדְעוּן שַׁדִּין שדון קרי:

רש"י

יעמוד · יקום יתקיים: (כו) ואחר עורי נקפו זאת · והם אינם נותנים לב לגואלי אלא אחר מכת עורי נקפו ונגפו ונקרו הקניטה והרדיפה הזאת שאמרתי שהוא לי כנוקף וחתך בעורי כמו (ישעיה י) ונקף סבכי היער: ומבשרי · אני רואה משפטים: אלוה · לשון משפט ויסורין: (כח) כי תאמרו מה נרדף לו · כמו (דברים ז') כי תאמר בלבבך שהוא משמש לשון דילמא כלומר ושהיו נותנים לבכם לחמול ולומר למה נרדפנו · ושורש דבר הנמצא בו מה הוא לעולם לא תעלה בלבבכם העובה הזאת שורש דבר על מה הוא עומד: (כט) כי חמה · שאתם מגדילים עון המביא לידי חרב: למען תדעון · ותבינו שוד הפורענות הבא על הרשעים ויש אם למסורת שדין כתיב כמו שיש דין בעולם כמו (שופטים ה') שקמתי דבורה כן

מצודת ציון

ענין שבירה כמו ונקף סבכי היער (ישעיה י): אחזה · אראה כמו ואתה תחזה (שמות יח): (כז) בחקי · ר"ל בתוך מעי: (כח) מה נרדף · למה נרדף כמו מה יתאונן (איכה ג): (כט) גורו · פחדו כמו ואשר יגורתי (לעיל ג): שדון · אשר דון השי"ן היא במקום אשר כמו עד שקמתי דבורה (שופטים ה) ודון הוא מלשון

מצודת דוד

מה שאפשר לדעת: (כו) ואחר עורי · ועכ"ז רבו מכותי עד אחר שבלה עורי שברו גם את העצם הזאת עם כי הייתי רואה אלוה ומשיג אותו בדבר האפשר יותר ממה שאני רואה ומשיג בשרי: (כז) אשר אני · כאומר הנה המכות האלה נגלים וידועים לכל ואשר אני אחזה לי לבדי ורק עיני ראו ולא זר הוא אשר כלו כליותי בחיקי כי בזה ארגיש אני לבד ולא נראה לזולת: (כח) כי תאמרו · כי כן ראוי אשר תאמרו למה נרדף אותו וכי עיקר דבר עון נמצא בי הלא כל דבריכם שבאו עלי היסורים בעבור קוצר השתדלותי דעת את ה' ואם אמנם ידעתי מה שאפשר לדעת א"כ מה לעשות עוד: (כט) גורו לכם · לזאת חדלו ממני ופחדו לנפשכם מפני חרב הפורעניות כי החמה אשר אתם כועסים עלי על חנם הוא מן העונות אשר החרב באה עליהם: למען תדעון · בעבור כי אתם תדעון אשר יש דין בעולם לשלם לאיש כגמולו כי הלא תשפטו שיש משגיח ושלם ישלם לזה גורו לכם וחדלו ממני (העולם מהמענה ההוא אשר יתרעם על רעיו לומר מדוע תרשיעו אותי וכי מלאתם בידי מאומה כזה ואם בעבור מכאובי היסורים

כ א וַיַּעַן צוֹפַר הַנַּעֲמָתִי וַיֹּאמַר׃ ב לָכֵן שְׂעִפַּי
יְשִׁיבוּנִי וּבַעֲבוּר חוּשִׁי בִי׃ ג מוּסַר כְּלִמָּתִי אֶשְׁמָע
וְרוּחַ מִבִּינָתִי יַעֲנֵנִי׃ ד הֲזֹאת יָדַעְתָּ מִנִּי־עַד מִנִּי שִׂים
אָדָם עֲלֵי־אָרֶץ׃ ה כִּי רִנְנַת רְשָׁעִים מִקָּרוֹב וְשִׂמְחַת חָנֵף
עֲדֵי־רָגַע׃ ו אִם־יַעֲלֶה לַשָּׁמַיִם שִׂיאוֹ וְרֹאשׁוֹ לָעָב יַגִּיעַ׃
ז כְּגֶלְלוֹ לָנֶצַח יֹאבֵד רֹאָיו יֹאמְרוּ אַיּוֹ׃ ח כַּחֲלוֹם יָעוּף

רש"י

ראיתי בתנחומא: (מענה צופר): כ (ב) שעפי ישיבוני · מחשבותי ישיבוני מענה לפי · ובעבור שאני חש ושותק ושמתי כי שתיקותי ישיבוני שעפי לענות אני שומע ממך יסורי כלימתי שאתה מכלימני ועל כן דבר רוח יענני מבינתי להשיבך: חושי · שתיקותי כמו עת לחשות (קהלת ג'): (ד) הזאת · תימה היודע אתה מדה המהלכת על פני כל הדורות מני עד: (ה) כי רננת רשעים · כל ימי היותה מקרוב באה ולא לאורך ימים עומדת: ושמחת חנף עדי רגע · בזמן מועט תכלה: (ו) שיאו · גבהו:

מצודת דוד

היסורים תשפטו שיש כי עון רב הנה לא כן הוא כי על חנם באו ואם בעבור קוצר השתדלות בידיעת ה' הלא ידעתי מה שאפשר לדעת ויגנה אותם על אשר יחרפו אותו בדברים כי יהיו מעותדים לפורעניות בעבור זה לפי אשר ישפטו הם שיש משגיח ומשלם גמול): כ (ב) לכן · בעבור מרבית דבריך הנה מחשבותי יכריחו אותי להשיב לך ועל כי יש בי הרגשה מרובה לחוש ולהרגיש בדבר כלימה ר"ל בעבור מרבית דבריך ובעבור מרבית הרגשתי אשיב לך: (ג) מוסר כלמתי · על כי אשמע יסורי כלימה מה שאתה מכלים אותי ולזה הרצון מהבנת לבי יכריח אותי להשיב לך: (ד) הזאת · אם האמת הוא אשר זאת ידעת וגו' וכאומר הלא לא תוכל לכחש בה ודוגמתו הנגלה נגליתי וגו' (ש"א ב): מני עד · דבר הנהוג מן עולם מן העת אשר שם אדם על הארץ: (ה) כי רננת · אשר שמחת הרשעים הוא מזמן קרוב כי לא תתמיד לזמן רב עד שיאמרו הנה הוא מזמן רחוק: עדי רגע · ר"ל תתעכב זמן מועט וכפל הדבר במ"ש: (ו) אם יעלה · אף אם יתגבר ויעלה גבהו עד לשמים וראשו יגיע עד לעבים והוא משל לגודל ההצלחה: (ז) כגללו · הנה איש אשר יאבד לנצח כגללו האבודה מהר ועד עולם ואשר ראוהו בהצלחתו יאמרו איה הוא כי לא ישאר לו זכר עוד: (ח) כחלום · והרי הוא כחלום

מצודת ציון

דין ומשפט: כ (ב) שעפי · מחשבותי כמו בשעפים מחזיונות (לעיל ד): חושי · מלשון חוש והרגשה: (ד) הזאת · בה"א השאלה: (ו) שיאו · מל' התנשאות: (ז) בגללו · כלואה כמו גללי האדם

וְלֹא יִמְצָאֻהוּ וְיֻדַּד כְּחֶזְיוֹן לָיְלָה׃ ט עַיִן שְׁזָפַתּוּ וְלֹא
תוֹסִיף וְלֹא־עוֹד תְּשׁוּרֶנּוּ מְקוֹמוֹ׃ י בָּנָיו יְרַצּוּ דַלִּים וְיָדָיו
תָּשֵׁבְנָה אוֹנוֹ׃ יא עַצְמוֹתָיו מָלְאוּ עֲלוּמָו עלומיו ק׳ וְעִמּוֹ
עַל־עָפָר תִּשְׁכָּב׃ יב אִם־תַּמְתִּיק בְּפִיו רָעָה יַכְחִידֶנָּה
תַּחַת לְשׁוֹנוֹ׃ יג יַחְמֹל עָלֶיהָ וְלֹא יַעַזְבֶנָּה וְיִמְנָעֶנָּה
בְּתוֹךְ חִכּוֹ׃ יד לַחְמוֹ בְּמֵעָיו נֶהְפָּךְ מְרוֹרַת פְּתָנִים

רש״י

(ז) כגללו · גלל של רעי: (ח) ולא ימצאוהו · יודעיו : (ט) שזפתו · ראתהו : (י) בניו ירצו דלים · הדלים ירצו בניו · על אנשי סדום נאמר מענה זו · שהיו גזלנים ואכזרים על עניים : וידיו תשבנה · חמס כפיו : אונו · את אונסו : (יא) עצמותיו מלאו · כח : עלומיו · נערותו : ועמו על עפר תשכב · כי ימות פתאום עם כחו : (יב) אם תמתיק · כך וסתו של רשע אם תמתיק בפיו רעה ואינו רואה לה עתה שעה שתחול יכחידנה תחת לשונו עד בא עתה שתצליח : (יד) לחמו במעיו · ביום אידו נהפך למרורה

מצודת ציון

(יחזקאל ד) : (ח) כחזיון לילה · כמראית חלום בלילה : (ט) שזפתו · ראתהו כמו ולא שזפתו עין איה (לקמן כ״ח) : תשורנו · תראנו כמו אשורנו ולא קרוב (במדבר כד) : (י) ירצו · מלשון רצוי וכן ובמה יתרצה (ש״א כ״ט) : אונו · הגזל אשר בכח וכן כלחם אונים (הושע ט) : (יא) עלומיו · נעוריו כמו בן מי זה העלם (ש״א יז) : (יב) יכחידנה · ענין מניעה והעלמה כמו ולא כחד ממנו (שם ג) : (יד) פתנים · מין

מצודת דוד

אשר יעוף בעת היקיצה כן יעוף הוא מן העולם והדורשים אחריו לא ימצאוהו : וידד · ינוד מן העולם כמראית הלילה והוא החלום וכפל הדבר במ״ש : (ט) עין שזפתו · העין אשר ראתהו מאז לא תוסיף עוד לראותו ואנשי מקומו לא יראוהו עוד : (י) בניו ירצו דלים · בע״כ ירצו ויפייסו את הדלים על הגזל אשר גזל מהם אביהם : וידיו · או בחייו יותש כחו ובע״כ ידיו עצמן תשבנה הגזלה אשר גזל בכח זרועו : (יא) עצמותיו · לפי שעצמותיו נמלאו מחטאות נעוריו ותשכב עמו על העפר ר״ל לא שב מהם עד כי ימות ויקבר : (יב) אם תמתיק · כאשר מתקה בפיו עלת רעה והיתה כערב בעיניו לעשותה אז היה מונעה מלגלותה ומסתירה תחת לשונו לבל יודע למי עד אשר עשאה : (יג) יחמול · מרוב אהבתו לה כאלו יחמול עליה ולא יעזבנה ומנעה מלגלותה ומסתירה בתוך חכו : (יד) לחמו · והיא גמולו אשר מאכלו נהפך במעיו ללכת הפך המנהג כי תשוב לצאת דרך הפה בהקאה

בְּקִרְבּוֹ׃ טו חַיִל בָּלַע וַיְקִאֶנּוּ מִבִּטְנוֹ יֹרִשֶׁנּוּ אֵל׃ טז רֹאשׁ־
פְּתָנִים יִינָק תַּהַרְגֵהוּ לְשׁוֹן אֶפְעֶה׃ יז אַל־יֵרֶא בִפְלַגּוֹת
נַהֲרֵי נַחֲלֵי דְּבַשׁ וְחֶמְאָה׃ יח מֵשִׁיב יָגָע וְלֹא יִבְלָע
כְּחֵיל תְּמוּרָתוֹ וְלֹא יַעֲלֹס׃ יט כִּי־רִצַּץ עָזַב דַּלִּים בַּיִת גָּזַל
וְלֹא יִבְנֵהוּ׃ כ כִּי לֹא־יָדַע שָׁלֵו בְּבִטְנוֹ בַּחֲמוּדוֹ לֹא

רש"י

פתנים: (טו) חיל · ממון: (טז) אפעה · נחש שרף: (יז) בפלגות נהרי נחלי · גן עדן שמתוקין כדבש וחמאה: (יח) משיב יגע · הגזל שגזל: כחיל תמורתו · כאשר תהיה תמורתו לחיל נכסים גדולים אז יבואהו חסרון: ולא יעלס · גו וכן יעלוז וכן יעלוץ שלשתן מתחלפות: (יט) כי רצץ עזב דלים · לאחר שרצץ את הדלים עזב הדלים ונטרד מן העולם והלך לו והם הוזרים וגובים ממנו גזלותיו: כי רצץ · כשרצץ כמו (שמות י"ח) כי יהיה להם דבר בא אלי כשיהיה להם: (כ) כי לא ידע · את בטנו מעולם שלו · בטנו אומר לו תמיד גזול והבא למלאני · ועל כן: בחמודו · בבשר יופי חמדתו: לא ימלט · כי יפה פותה והולך · ודומה לו ותמס כעש

מצודת דוד

בהקאה והיא בקרב בטנו כמרה של נחשים ובע"כ יקיאה דרך הפה כי א"א לעכל אותה ור"ל בכל דרכיו הוא נכשל הפך המנהג: (טו) חיל בלע · עם כי בלע העושר לא יתקיים בידו כי יקיא אותו והמקום יגרש העושר מבטנו: (טז) ראש פתנים · ימר לנפשו כאלו יינק ומצץ ארס נחש שהוא בפיו שכראש ולשון אפעה תהרגהו בארסו: (יז) אל ירא · לא ירא למלון בפלגות של נהרי דבש וחמאה כי אם ארס הנחש ימלון רצה לומר לא יראה עוד בטובה כי אם את הרע יקבל: (יח) משיב יגע · בעל כרחו יהיה משיב יגיעו של חבירו מה שגזל ממנו ולא יבלע אותה להחזיקו לעצמו: כחיל תמורתו · כשיעור העושר כן יהיה תמורתו רצה לומר כן יהיה שיעור העוני: ולא יעלס · לא ישמח עוד כי לא יחזור לקדמותו: (יט) כי רצץ עזב דלים · כאשר רצץ את הדלים אז עזבם ולא קודם הצלתה: בית גזל · גזל מהם בית אשר לא בנהו ולא עמל בו: (כ) כי לא ידע · על כי לא ידע שלום בבטנו

מצודת ציון

נחש: (טו) חיל · עושר כמו כי רב חילי (לקמן ל"א): יורישנו · מל' הורשה וגרושין: (טז) אפעה · מין נחש: (יז) בפלגות · הנהרים הנחלקים כמו פלגי מים (תהלים א): נהרי נחלי · כפל ענין בשמות נרדפים כמו מספר מפקד (ש"ב כד): (יח) תמורתו · מל' תמורה וחלוף: יעלס · ישמח וכן יעלוץ ויעלוז כי זסשר"ץ מתחלף: (יט) רצץ ·

יְמַלֵּט׃ כא אֵין־שָׂרִיד לְאׇכְלוֹ עַל־כֵּן לֹא־יָחִיל טוּבוֹ׃
כב בִּמְלֹאות יתיר ו׳ שִׂפְקוֹ יֵצֶר לוֹ כׇּל־יַד עָמֵל תְּבֹאֶנּוּ׃
כג יְהִי ׀ לְמַלֵּא בִטְנוֹ יְשַׁלַּח־בּוֹ חֲרוֹן אַפּוֹ וְיַמְטֵר עָלֵימוֹ
בִּלְחוּמוֹ׃ כד יִבְרַח מִנֶּשֶׁק בַּרְזֶל תַּחְלְפֵהוּ קֶשֶׁת נְחוּשָׁה׃

רש"י

כצ"ל בשי"ן

חמודו (תהלים ל"ט): (כא) אין שריד לאכלו · לא שייר מאכלו לחלק לעניים: על כן לא יחיל טובו · לא יצליח · כמו (שם) יחילו דרכיו · ובאנשי סדום מדבר שהיתה עינם צרה באורחים · כי כן העיד (יחזקאל ט"ז) על סדום גאון שבעת לחם וגו׳ ויד עני ואביון לא החזיקה · ורבותינו פירשו אין שריד לאכלו לא השרה תלמידי חכמים על שולחנו · כמו ובשרידים אשר ה׳ קורא: (כב) במלאות שפקו · בהתמלאות תאות לבו די אז יצר לו · תבואת עליו צרה: שפקו · לשון די כדמתרגמינן כד ספיקו גמליא · ומצא להם · די ספוקן: כל יד עמל תבואנו · תחזיק עליו ותבוא יד עניים: (כג) יהי למלא בטנו ישלח בם חרון אפו · שליחות חרון אפו יהי למלא בטנו · ואין זה לשון קללה · אלא לשון נבואה ועתיד: וימטר עלימו · הקב"ה: בלחומו · בזעף מלחמתו פחים אש וגפרית כענין שנאמר (בראשית י"ט) וה׳ המטיר על סדום וגו׳: (כד) תחלפהו · חצים שתזרוק הקשת יחלפו את גופו לעבור מעבר אל עבר · ל"א תחלפהו (תקדמהו) כמו

מצודת ציון

עבר ובתת: (כא) שריד · שיור: יחיל · יצליח כמו יחילו דרכיו (תהלים י): (כב) שפקו · די צרכיו: עמל · עול וכן ולא ראה עמל בישראל (במדבר כ"ג): (כג) בלחומו · מלשון מלחמה: (כד) מנשק · כלי זיין כמו והשיקו בנשק (יחזקאל ל"ט): תחלפהו · תעבור בו כמו חלף הלך לו (שיר

מצודת דוד

בבטנו כי בטנו היתה תמיד חסרה משביעה ועסק למלאותה לזה לא ימלט מה בכל חמדת עשרו כי הכל יאבד: (כא) אין שריד לאכלו · לא היה משאיר ממאכלו על יום המחרת כי יבטח לעשוק די מחסורו על כן לא יצליח טובו ועשרו להתקיים בידו: (כב) במלאות שפקו · בעת ימלא די ספוקו כשיהיה בתכלית העושר אז יהיה צר לו וכאלו יפול מן השמים לארץ וכל יד איש עמל ואון תבוא עליו לעשקו ולחמסו כי יותש כחו: (כג) למלא בטנו · ירבה בו הצרות עד כי יהיו למלא בטנו לגודל הרבוי וה׳ ישלח בו חרון אפו ובשפע רב כמטר ישפוך עליו בעת הלחמו עמו להפרע ממנו: (כד) יברח · כאשר יברח מכלי זיין של ברזל אז קשת נחושה תעבור בו הליה מעבר אל עבר בדרך מהלכו ר"ל עם כי ינצל מצרה

כה שָׁלַף וַיֵּצֵא מִגֵּוָה וּבָרָק מִמְּרֹרָתוֹ יַהֲלֹךְ עָלָיו אֵמִים׃
כו כָּל־חֹשֶׁךְ טָמוּן לִצְפּוּנָיו תְּאָכְלֵהוּ אֵשׁ לֹא־נֻפָּח יֵרַע
שָׂרִיד בְּאָהֳלוֹ׃ כז יְגַלּוּ שָׁמַיִם עֲוֺנוֹ וְאֶרֶץ מִתְקוֹמָמָה לוֹ׃
כח יִגֶל יְבוּל בֵּיתוֹ נִגָּרוֹת בְּיוֹם אַפּוֹ׃ כט זֶה ׀ חֵלֶק־אָדָם

עיין מ"ש

רש"י

תחלפהו קשת נחושה: (כה) שלף · השולף עליו את הנשק: ויצא · הנשק: מגוה · מתוך תערה: וברק · פלונדור"ש בלע"ז כמו למען היות לה ברק (יחזקאל כ"א) פורבי"ר: ממררתו · של נשק: יהלך · ומשם יהיו אימים ופחד על הרשע: (כו) לצפוניו · לצורך מצפוני גנזים הצפונים לו: אש לא נפח · אש של גיהנם: ירע שריד באהלו · תבא רעה לשריד הנשאר באהלו · כל הפרשה כולה באנשי סדום: ירע שריד באהלו · אפילו לוט הנמלט מהם באת רע לאהלו זו היא אשתו שהיתה נציב מלח כן מצאתי במדרש רבי תנחומא: (כז) מתקוממה · לשון אורב הוקם כנגדו: (כח) יגל · לשון גלות: נגרות · יהיו אוצרותיו נתונות למשסה ולבז כמו (מיכה א') כמים המוגרים אֵרלה: (כט) אמרו מאל · האמור עליו מלפני המקום אמרו לשון זכר מגזרת אמרי האזינה (תהלים ה') אמרתו

מצודת דוד

מכה אחת תשיג אותו השנית: (כה) שלף וגו' · על כי נכון הוא לחרב לזה כאשר מי ישלוף החרב מתיקה אז להט החרב מגודל המרירה והאימה שיש בו יהלוך וישליך עליו פחדים כי יהיה לבו חלל בקרבו: (כו) כל חשך · כל מיני חשכת הצרות טמונים ושמורים לכלות מצפוני גנזיו: תאכלהו · תשרפהו אש אשר לא נופח במפוח להבעירה ביותר כי בהיות כן לא תצא נפשו מהר ויהיה מעונה זמן רב: ירע · ישבר וירוצץ השאר באהלו והם אשתו ובניו: (כז) יגלו שמים · מרוב הצרות אשר יבואו עליו מן השמים יהיה נגלה ונודע לכל שהוא רב פשע: מתקוממה לו · תקום עליו לאויב להפרע ממנו כי שדהו לא תצמח וכדומה: (כח) יגל יבול ביתו · תבואת אנשי ביתו יגלה מהם וביום בוא עליו אף ה' כשימולא סאתו ישפוך עליו האף כמים המוגרים מבלי הפסק: (כט) זה חלק · הנמשל הזה הוא חלק של אדם רשע הניתן לו

מצודת ציון

השירים ב): (כה) שלף · ענין הוצאה כמו שלף איש נעלו (רות ד): מגוה · ענין גוף כמו גוית שאול (ש"א ל"א) והושאל על תיק החרב שהיא כמו הגוף להנפש: וברק · הוא להב החרב כמו ברק חרבי (דברים ל"ב): ממררתו · מפחדו המר: אמים · מלשון אימה ופחד: (כו) ירע · ישבר וירוצץ כמו תרועם בשבט ברזל (תהלים ב): (כח) יגל · מלשון גלות: יבול · צמח האדמה כמו לא תתן את יבולה (דברים יא): נגרות · ענין הזלה ושפיכה כמו וכמים הנגרים (ש"ב י"ד):

רֶשַׁע מֵאֱלֹהִים וְנַחֲלַת אִמְרוֹ מֵאֵל׃ כא א וַיַּעַן אִיּוֹב
וַיֹּאמַר׃ ב שִׁמְעוּ שָׁמוֹעַ מִלָּתִי וּתְהִי־זֹאת תַּנְחוּמֹתֵיכֶם׃
ג שָׂאוּנִי וְאָנֹכִי אֲדַבֵּר וְאַחַר דַּבְּרִי תַלְעִיג׃ ד הֶאָנֹכִי
לְאָדָם שִׂיחִי וְאִם־מַדּוּעַ לֹא־תִקְצַר רוּחִי׃ ה פְּנוּ־אֵלַי
וְהָשַׁמּוּ וְשִׂימוּ יָד עַל־פֶּה׃ ו וְאִם־זָכַרְתִּי וְנִבְהָלְתִּי
וְאָחַז בְּשָׂרִי פַּלָּצוּת׃ ז מַדּוּעַ רְשָׁעִים יִחְיוּ עָתְקוּ גַּם־

רש"י

לשון נקבה מגזרת אמרות טהורות: (מענה איוב): **כא** (ב) ותהי זאת תנחומותיכם · את אשר תחרישו ותשמעו אלי זאת תהי לי תנחום מאתכם: (ג) שאוני · סבלוני: (ד) האנכי לאדם שיחי · למה תעמדו על צעקתי · וכי אני לאדם כמוני משיח שישמע קולי: ואם מדוע לא תקצר רוחי · לצעוק מצרה לי: (ה) פנו אלי · לשמוע: והשמו · התמהו לדברי: ושימו יד על פה · שלא תדעו להשיב: (ו) ואם זכרתי · דבר שאני רוצה לומר מדוע רשעים יחיו: ונבהלתי · שאני רואה רשעי דור המבול:

מצודת ציון

כא (ג) שאוני · מלשון משא וסבל: (ד) שיחי · אמרי: תקצר רוחי · היושב בצער קצרה נשימתו ולא יוכל להאריך בה: (ה) והשמו · התמהו כמו על יומו נשמו (לעיל י"ח): (ו) פלצות · רעדה כמו ותכסני פלצות (תהלים נ"ה): (ז) עתקו · הזקינו כמו ועתיק יומין (דניאל ז):

מצודת דוד

מאלהים והגמול הזה בעצמו הוא נחלת האיש אשר אמרתו הוא מן האל לדבר עליו שלא כהוגן ולגנות מעשיו (העולה מהמענה ההוא להוכיח על השגחה מהפלגת פורעניות הרשעים ומבלי תקומה והפורעניות בעצמה מגלה עונם וכמו גמול הרשעים כן גמול המהרהר אחרי ה' ומגנה מעשיו וכאומר לאיוב הנה זה המאתך וזה פריה): **כא** (ב) ותהי זאת · השמיעה לדברי יחשב לי לתנחומין: (ג) שאוני · סבלו אמרי ושתקו ואני אדבר ואחר אכלה דברי תלעיגו עליהם אם יהיה מה להלעיג בה: (ד) האנכי · וכי אנכי אדבר דברי אל אדם שאחשוב אין דעתו עליו להשיב אמריו הלא אל ה' אדבר: ואם מדוע · ר"ל וא"כ הוא שאל ה' אדבר והוא איננו משיב לי מדוע א"כ לא תקצר רוחי ואיך לא אזעק במר נפש: (ה) פנו אלי · לשמוע אמרי והן תתמהו ושימו יד על פה לסתמו כי לא תמצאו מענה להשיב: (ו) ואם זכרתי · וכאשר זכרתי בהדברים האלה נבהלתי ורעדה אחז את בשרי כי רב עלי המאמר: (ז) מדוע · וזה אמר מדוע יחיו הרשעים ויזקינו גם חזקו בעושר:

זרעם

גָּבְרוּ חָיִל׃ ח זַרְעָם נָכוֹן לִפְנֵיהֶם עִמָּם וְצֶאֱצָאֵיהֶם
לְעֵינֵיהֶם׃ ט בָּתֵּיהֶם שָׁלוֹם מִפָּחַד וְלֹא שֵׁבֶט אֱלוֹהַּ
עֲלֵיהֶם׃ י שׁוֹרוֹ עִבַּר וְלֹא יַגְעִל תְּפַלֵּט פָּרָתוֹ וְלֹא תְשַׁכֵּל׃
יא יְשַׁלְּחוּ כַצֹּאן עֲוִילֵיהֶם וְיַלְדֵיהֶם יְרַקֵּדוּן׃ יב יִשְׂאוּ
כְּתֹף וְכִנּוֹר וְיִשְׂמְחוּ לְקוֹל עוּגָב׃ יג יְבַלּוּ בַטּוֹב יְמֵיהֶם

עיין מ"ש

רש"י

(ז) עתקו גם גברו חיל: (ט) שלום מפחד · שלא היו מזיקין שולטין בהן: (י) שורו עבר · את הנקבה: ולא יגעל · לא יורה בה זרע פסולת שיהא חוזר ונפלט מגופה בלא הריון · כל לשון הגעלה פליטה היא · וכן בלשון משנה · מגעילן ברותחין · וכן כי שם נגעל מגן גבורים (שמואל ב' א') פלט משיחתו והיה כאלו לא נמשח בשמן שהיו רגילין למשוח בשמן מגני עור כדי שיהא חלק ומחליק את הרומח והחנית המכה בו · והוא כמו השרים משחו מגן (ישעיה כ"א): תפלט פרתו · בעת את ולדה: (י) ולא תשכל · בלא עת: (יא) ישלחו כצאן עויליהם וגו' · בעת לידתו היה הולך ומרקד מיד ואם פוגע במזיק נלחם בו והיתה אומרת לו אמו שבא לי מספריים ואחתוך שרך · כאגדת בראשית · לך והדלק לי את הנר · בראשית רבה: (יב) ישאו · היו נושאין קול בשיר בתוף וכנור: עוגב · אינו

מצודת דוד

(ח) זרעם נכון · נכונים המה בטובה לפניהם ר"ל בחייהם והמה עמהם יחד במקום אחד וישמחו זה בזה: וצאצאיהם · כפל הדבר במ"ש: (ט) מפחד · מהיות בהם פחד מדבר מה: ולא שבט · לא בא עליהם שבט פורעניות מאלוה: (י) שורו עבר · מעבר את נקבתו כי ישליך זרעו בעומק רחמה ולא יפליט כלפי חוץ ופרתו תפלט העובר בזמנו ולא תשכל את הולד להפילו נפל: (יא) ישלחו · שולחים עולליהם לנפשם מבלי אומנים ומגדלים כצאן בזה שאין מי מגדלם ועוסק בתקונם: ירקדון · בקטנותם מאלו כח לרקד כדרך הנערים: (יב) ישאו · היו נושאים ומרימים קול זמר בתוף וכנור והיו שמחים כאשר ישמעו קול עוגב כדרך המתעדן ומתענג: (יג) יבלו · הזקינו ימיהם בטובה וכאשר בא עתם ירדו לקבר ברגע מבלי אריכת המכאוב:

מצודת ציון

(י) יגעיל · ענין השלכה אל החוץ ובדרז"ל געולי איסור (נזיר ל"ז): תפלט · גם הוא ענין הוצאה אל החוץ ובדרז"ל פולטת ש"ז (שבת פ"ו) ומענינו אל יצא פליט מן העיר (מלכים ב ט): תשכל · מי שבניו אבודים קרוי שכול כמו כאשר שכלתי שכלתי (בראשית מ"ג): (יא) עויליהם · עולליהם והוא מלשון עול ימים (ישעיה ס"ה): ירקדון · יקפצון: (יב) עוגב · שם כלי זמר: (יג) יבלו · ענין זקנה כמו

ויאמרו

וּבְרֶגַע שְׁאוֹל יֵחָתּוּ׃ יד וַיֹּאמְרוּ לָאֵל סוּר מִמֶּנּוּ וְדַעַת
דְּרָכֶיךָ לֹא חָפָצְנוּ׃ טו מַה־שַּׁדַּי כִּי־נַעַבְדֶנּוּ וּמַה־נּוֹעִיל
כִּי נִפְגַּע־בּוֹ׃ טז הֵן לֹא בְיָדָם טוּבָם עֲצַת רְשָׁעִים
רָחֲקָה מֶנִּי׃ יז כַּמָּה ׀ נֵר־רְשָׁעִים יִדְעָךְ וְיָבֹא עָלֵימוֹ
אֵידָם חֲבָלִים יְחַלֵּק בְּאַפּוֹ׃ יח יִהְיוּ כְּתֶבֶן לִפְנֵי־רוּחַ

רש"י

אלא לשון שחוק על שם העגבות · אשביימנ"ט בלע"ז · כ"ה : (יג) וברגע שאול יחתו · כשמגיע יום מותו היה מת לפי שעה בנחת בלא יסורין : יחתו · ירדו · וכתרגום נחתין : (טו) ומה נועיל · מה הנאה יש לנו : כי נפגע בו · אין אנו צריכין לו אפילו לטפת גשמים כי אד יעלה מן הארץ (בראשית ב') : (טז) הן לא בידם טובם · בתמיה · וכי אין כל טובם בידם : עצת רשעים רחקה מני · איוב היה משבח בעצמו שראה אותם ולא נמנה עמהם : (יז) כמה נר רשעים ידעך · למעלה הוא חוזר למה רשעים יחיו כמה תאריך זמן זה · וחוזר ומקלס נר רשעים ידעך וגו' : חבלים · גורל

מצודת ציון

אחרי בלותי (בראשית יח) : יחתו · ירדו וכן שמה הנחת (יואל ד) : (טו) נפגע · נתפלל ונבקש כמו ואל תפגע בי (ירמיה ז) : (יז) ידעך · ענין ניתור וקפילה כמו דעכו כאש קוצים (תהלים קי"ח) ור"ל יוקפץ השלהבת וזה כבויה : אידם · ענין מקרה רע : חבלים · צירים ומכאובים כמו חבלי יולדה (הושע י"ג) : (יח) וכמוץ · היא פסולת

מצודת דוד

(יד) ויאמרו · האנשים ההם אמרו לאל סור עצמך ממנו ולא תאוה לנו מאומה ולא נחפוץ לדעת דרכיך : (טו) מה שדי · בזו את ה' ואמרו מה שדי כי נעבוד לו ומה תועלת יבוא לנו כאשר נתפלל אליו : (טז) הן וגו' · וכי באמת לא היה בידם כל טובם אשר שאלו עיניהם בתמיה : עצת · כאומר אל תחשבו שגם אני אשחר דרכם כי לא כן הוא כי עצת הרשעים ההם רחוקה ממני ולא אחפוץ בה : (יז) כמה · כאומר הנה ראיתי רשעים רבים יבלו בטוב ימיהם ואם ימצאו רשעים מדוכאים כמה הם במספר וכי רבים המה אשר ראינו שיהיה נר רשעים כבוי ר"ל שיבוטל עצתם והצלחתם וכמה הם אשר יבוא עליהם האיד הראוי להם ואשר יחלק להם המקום צירים ומכאובים בחרון אפו : (יח) יהיו כתבן · מוסב על כמה שאמר במקרא שלפניו לומר כמה הם אשר יהיו נדים כתבן לפני רוח ואשר יהיו כמוץ שרוח סופה גונבו ממקומו ומנידו אנה ואנה הלא מעטים המה אשר יקבלו הגמולות האלה ואמר זה להשיב על דברי צופר שאמר מהפלגת פורעניות הרשעים נוכיח בהשגחה וישיב הוא לומר והלא מעטים המה אשר יקבלו מכאובות ורובם יבלו

בטוב

וּכְמֹץ גְּנָבַתּוּ סוּפָה: יט אֱלוֹהַּ יִצְפֹּן־לְבָנָיו אוֹנוֹ יְשַׁלֵּם
אֵלָיו וְיֵדָע: כ יִרְאוּ עֵינָו עיניו קרי כִּידוֹ וּמֵחֲמַת שַׁדַּי
יִשְׁתֶּה: כא כִּי מַה־חֶפְצוֹ בְּבֵיתוֹ אַחֲרָיו וּמִסְפַּר חֳדָשָׁיו
חֻצָּצוּ: כב הַלְאֵל יְלַמֶּד־דָּעַת וְהוּא רָמִים יִשְׁפּוֹט:
כג זֶה יָמוּת בְּעֶצֶם תֻּמּוֹ כֻּלּוֹ שַׁלְאֲנַן וְשָׁלֵיו: כד עֲטִינָיו

המ"ם בפתח

רש"י

הראוי להם: (יט) אלוה יצפון לבניו אונו · בתמיה · וכי מדה היא שכן זה הרשיע כל ימיו ויהא בשלום וימות בשלום ואונו ורשעו יצפון הקב"ה לבניו ללקות להם: ישלם אליו וידע · שבח הוא להקב"ה שישלם לרשע עצמו גמולו ויבין שהרשיע לעשות: (כ) יראו עיניו כידו · שברו ואיני יכול למצוא לו דמיון בתורה כי אם לפי ענין המקרא נראה שבר וכן הרב לא מצא לו דמיון (כידו לשון אידו א' מתחלף בכ'): (כא) כי מה חפצו בביתו אחריו ומספר חדשיו חצצו · כי מה הוא חושש אליר"ר קל"ע בלע"ז והפץ בביתו לאחר מותו לדאוג בחייו בפורענות העתידה לבוא עליהם אחרי שמספר חדשיו נקצצו ויכלו לפני הרעה שהבטיחם המקום והיו ימיו מאה ועשרים שנה (שם ו') זאת היא שאמרתי לכם פנו אלי והשמו: (כב) הלאל ילמד דעת · היש אחד מכם אשר הוא תחת האל שילמד דעת מה היא המדה הזאת: והוא רמים ישפוט · כגון אני והצדיקים והחשובים הוא מייסר ודן ונפרע מהם כמו (לקמן כ"ד) ולא יפנה דרך כרמים האמור בנח ובמתושלח באגדת חלק · ל"א האל ילמד דעת כלומר האני צריך ללמדו דעת לשפוט אמת · הוא עצמו יודע שכן אבל הוא ישפוט דינים רמים בגבהו ובגדלו ואינו חש לדקדק זה שמעתי ולא הראשון: (כג) זהו הרשע: ימות · (נענש) בעצם תומו במראה

מצודת דוד

בטוב ימיהם: (יט) אלוה יצפון · ואם במה שאלוה טומן לבניו גמול עון הגזל שאנס בכחו הלא מהראוי היה שאליו בעצמו ישלם גמול הרעה וידע כי יש אלהים שופטים בארץ: (כ) יראו · מהראוי שעיני הרשע עצמו יראו כידו ורעתו והוא עצמו ישתה מחמתו וכעסו של המקום:

מצודת ציון

התבואה: (יט) אונו · עון הגזל שעשק בכח ואון: (כ) כידו · ענינו כמו אידו או הוא מלשון כידון ורומח: (כא) חצצו · נקצצו כמו ויצא חוצץ כולו (משלי ל): (כג) בעצם · בחוזק כמו וכעצמו נשברה הקרן (דניאל ח): תומו · מל' תמימות:

(כא) כי מה חפצו · מה רצונו בתקנת ביתו אחרי מותו ומה הוא חושש לזה הואיל ומספר חדשיו אשר הוקבע לו הלא נקצצו אליו וקבל את שלו וכבר נשלמו: (כב) הלאל · היש מי אשר בעבור האל ילמד דעת להבין משפטו והלא הוא יתברך ישפוט משפטים רמים אשר גבהו מתבונת האדם: (כג) זה ימות · הנה אף הרשעים האחד ימות בתוקף שלמותו

מְלֵאוּ חָלָב וּמֹחַ עַצְמוֹתָיו יְשֻׁקֶּה׃ כה וְזֶה יָמוּת בְּנֶפֶשׁ
מָרָה וְלֹא אָכַל בַּטּוֹבָה׃ כו יַחַד עַל־עָפָר יִשְׁכָּבוּ וְרִמָּה
תְּכַסֶּה עֲלֵיהֶם׃ כז הֵן יָדַעְתִּי מַחְשְׁבוֹתֵיכֶם וּמְזִמּוֹת עָלַי
תַּחְמֹסוּ׃ כח כִּי תֹאמְרוּ אַיֵּה בֵית־נָדִיב וְאַיֵּה אֹהֶל ׀

ר ש " י

שלימתו לא חסר: שלאנן · כמו שאנן: (כד) עטיניו מלאו חלב · לשון משנה הוא (מנחות פ"ו) עוטנו בבית הבד · צוברים הזיתים יחד ושמנן מתעגל ומתאסף לתוכו כדי שיהא מוכן כשעולין בבית הבד ואותו כלי שצוברין אותו כדי להאסף שמנו לתוכו נקרא מעטן אף כאן חלבו ולחלוחו ושומנו נקרא עטיניו: (כה) וזה ימות בנפש מרה · הרמים והקדושים אליו יפרע מיד מהם: (כו) יחד על עפר ישכבו · לאחר מותם אין ניכר לבריות מי הרע ומי הטוב כי כזה כן זה יחד על עפר ישכבו: (כז) הן ידעתי מחשבותיכם · והמזמות אשר עלי תחמוסו · תריעו לחשוב חמס · כי בשביל הרעה אשר באתני אתם אומרים זאת: (כח) איה · ביתו של זה שהיה נדיב ואיה אהל ומשכנות של רשעים · כלומר כמוהו כמוהם ברשעו

מצודת ציון

שלאנן · היא מלה מורכבת מן שלוה ושאנן וכפל עוד לומר ושליו להפלגת הענין: (כד) עטיניו · הם השדים והוא מושאל מדרז"ל המעטן של זיתים (ב"מ ס"ד) והוא שם כלי עשויה לאצור בה הזיתים להתאסף שמנם: (כז) תחמסו · ענין הסרה כמו נחמסו עקביך (ירמיה י"ג): (כח) נדיב · ישר ובעל מתן:

מצודת דוד

וכל ימי חייו ישב בהשקט ובשלוה: (כד) עטיניו · השדים שלו מלאו חלב ולא נתייבש מוח עצמותיו כאלו היו משקין אותו בדבר המלחלח כי כל ימיו התענג בתענוגים: (כה) וזה ימות · והאחד ימות בנפש מרה מן קושי המזל ולא אכל מעולם בסעודה טובה ועונגה: (כו) יחד · והמה שוכבים לאחר המיתה על העפר יחד זה כזה והרמה תכסה על שניהם שוה בדומה וכאומר מדוע יהיה כן הלא שניהם היו שוים בדבר הרשע ואף לאחר המיתה ישוו ומה זה שהאחד היה בחייו שקט ושאנן והאחד בנפש מרה: (כז) הן ידעתי · הנה ידעתי מה שאתם חושבים להשיב על אמרי: ומזמות · אבל מה מן המחשבות אשר המה מקבילות ומנגדות להם הנה אותם תסירו בעבורי ולא תאמרום כאומר הנה הדברים המסייעים לכם תאמרו ולא את המקבילות: (כח) כי תאמרו · אשר חשבו לומר איה בית נדיב וכאומר הלא לא ימצא לו בית חזק להתחזק בה כי יחבה בסתר אהלו מבלי פחד ומבלי מורך ואיה אהל משכנות רשעים כי לא ימצא מי מהם שוכן באהל כי לרוב פחד לבבו יסתיר עצמו בבית החזק יותר מן האהל ותחשבו א"כ לומר אף שהפחד הזה הוא

מִשְׁכְּנוֹת רְשָׁעִים׃ כט הֲלֹא שְׁאֶלְתֶּם עוֹבְרֵי דָרֶךְ וְאֹתֹתָם
לֹא תְנַכֵּרוּ׃ ל כִּי לְיוֹם אֵיד יֵחָשֶׂךְ רָע לְיוֹם עֲבָרוֹת יוּבָלוּ׃
לא מִי־יַגִּיד עַל־פָּנָיו דַּרְכּוֹ וְהוּא־עָשָׂה מִי יְשַׁלֶּם־לוֹ׃
לב וְהוּא לִקְבָרוֹת יוּבָל וְעַל־גָּדִישׁ יִשְׁקוֹד׃ לג מָתְקוּ־לוֹ

רש״י

אבד ביתו (ולמה אתם בוטחים בשלותכם) : (כט) הלא שאלתם וגו׳ · כל זה אתם מושלים אלי משלות ואותותם אשר הודיעו אתכם לא תנכרום משום על לב כמו ויתנכר אליהם (בראשית מ״ב) כי אמרו לכם אשר : (ל) ליום איד יחשך רע · הרשע מונע ונחשך מרעה ושמור ליום הקבוע לאידו · כמו אשר חשכתי לעת צר (לקמן ל״ח) · הצנעתים וחשכתים להודיעם עד יום קרב ומלחמה : (לא) מי יגיד על פניו דרכו · מי הוא המלך הגדול אשר יגיד על פניו דרכו ולא ייראו ממנו כמה הוא נשגב זה הקב״ה שעשה : ומי ישלם לו · וגמול רשעו מי שילם לו : (לב) והוא לקברות יובל · סופו יובל לקבר : ועל גדיש ישקוד · כשהוא נקבר בשדות אצל הגדישים · (ועל גדיש ישקוד · ידוכו אותו על שלא קיים המצות השייכים בשדה לקט שכחה ופאה ושאר מצות הנהוגים בעומר ובגדיש ולכן שקדו וימהרו עליו הפורעניות ·

מצודת דוד

בעצמו יחשב להם לגמול ועונש : (כט) הלא שאלתם · כאומר והנה הסרתם בעבורי מה מן המחשבות כי הלא שאלתם לעוברי דרך היודעים הקורות המתהוים בעולם : ואותותם · האות והסימן אשר נתנו לספורם הלא לא תוכלו להתנכר אותו לומר שהסימן זר ונכרי ולא כן הוא : (ל) כי ליום איד · והנה הם ספרו אשר לעת בא איד בעולם הנה הרשע ורע יחשך ממנה ולא עליו תהיה : ליום עברות יובלו · מוסב על יחשך רע לומר שהרע נחשך לעת אשר יבואו עברות וכעסים וכפל הדבר במ״ש כאומר הלא בעבור זה יאמץ לבבו ולא יחת ולא יפחד והמה מנגדים דבריכם ולא תאמרום : (לא) מי יגיד · ובעבור רוב הצלחתו מי א״כ יוכל להגיד דרכו לפניו ולהוכיחו ולהפחידו מן העונש כי הלא לאחד נעג למו : והוא עשה · ואם כי הוא עשה את הרע אשר חשב לעשות אין מי ישלם לו גמול : (לב) והוא לקברות יובל · כשיבוא יומו יזכה לקבורה כדרך כל הארץ : ועל גדיש ישקוד · ימהר לשכוב על תל הקבר העשוי כגדיש כי לא יתמהמהו בקבורתו למען לא יתבזה אחר המיתה קראו גדיש ע״ש סופו כי אחר הקבורה נעשה תל וכן וטחני קמח

מצודת ציון

(ל) איד · מקרה רע : יחשך · ימנע : עברות · מל׳ עברה וזעם : יובלו · יובאו כמו יובל שי (ישעיה יח): (לב) גדיש · הוא כרי מאלומות התבואה : ישקוד · ימהר כמו כי

ישעים

רִגְבֵי נָחַל וְאַחֲרָיו כָּל־אָדָם יִמְשׁוֹךְ וּלְפָנָיו אֵין מִסְפָּר׃
לד וְאֵיךְ תְּנַחֲמוּנִי הָבֶל וּתְשׁוּבֹתֵיכֶם נִשְׁאַר־מָעַל׃
כב א וַיַּעַן אֱלִיפַז הַתֵּימָנִי וַיֹּאמַר׃ ב הַלְאֵל יִסְכָּן־גָּבֶר
כִּי־יִסְכֹּן עָלֵימוֹ מַשְׂכִּיל׃ ג הַחֵפֶץ לְשַׁדַּי כִּי תִצְדָּק וְאִם־

רש"י

ה"ג מר"ע) : (לג) רגבי · בלשו"ן בלע"ז : ולפניו אין מספר · לנמשכים לאותו דרך · כל אלה מזומות תחמסון עלי : (לד) ואיך תנחמוני הבל · אחר שתשובותיכם נשאר מעל · נשכחה ואבדה מכם תשובת החכמה והתשובותיכם לא נשאר בידכם אלא תשובת מעל · מעל שם דבר הוא לכך ננקד כלו קמץ · וטעמו מלעיל · כ"ש : (מענה אליפז) : כב (ב) הלאל יסכן גבר · הלצורך ולהנאת היוצר יועיל גבר ויהנה כאשר ילמד דעת אל הבריות ותכמה · יסכן הראשון לשון הנייה כמו ותהי לו סוכנת (מלכים א' א') והשני לשון למוד · כמו ההסכן הסכנתי (במדבר כ"ב) · וגם הראשון יתכן להיות נפתר לשון לימוד · הלטובת היוצר ולצרכו ילמד גבר כאשר ילמד השכל : (ג) החפץ לשדי · כמו כי מה חפצו בביתו אחריו (לעיל כ"א)

מצודת ציון

שוקד אני (ירמיה א) : (לג) רגבי · צרורות עפר כמו ורגבים ידובקו (לקמן ל"ח) : נחל · עמק וגיא : (לד) מעל · שקר כמו ומעלה מעל (ויקרא ה') ת"א ושקר שקר : כב (ב) יסכן · ענין תועלת והנאה כמו הוכח בדבר לא יסכון (לעיל טו) : (ג) החפץ · ענין צורך כמו אם

מצודת דוד

(ישעיה מ"ז) : (לג) מתקו לו · צרורות עפר הנחל אשר יקבר בה הלא ימתק לו כי יקבר במקום המעולה והנכבד ואף כבוד יעשו לו במותו כי אחר ארונו ימשך כל אדם ללוותו וגם לפניו ילכו בלי מספר להכין צרכי קבורתו וכדרך אשר עושים לגדולים וחשובים : (לד) ואיך · כאומר ובהיות כן נראה א"כ שאין משגיח ואין גמול ואיך תנחמו אותי באמרי הבל לומר כשאשוב ישגא אחריתי ומה יועיל תשובה אם אין משגיח : ותשובותיכם · מה שהשבתם לי מגמול הרשעים הנה הכזבתי אותם כי מעטים המה אשר יוגמלו רע ומרובים מהם יקבלו הטוב ונשאר א"כ תשובתכם מעל ושקר (העולה מהמענה ההוא לסתור דברי צופר אשר יוכיח ההשגחה מהפלגת פורעניות הרשעים כי ישיב אמרים לומר הלא מעטים המה אשר יגיע להם הפורעניות ורובם יבלו בטוב ימיהם ולא יחושו במה שיהיה לבניהם אחריהם ובעבור כי ירא אשר ביום רעה המה בטובה לא יפחדו משום פחד והוא שמח בהצלחתו אשר לו בחייו ובהכבוד אשר יעשה לו במותו כדרך הגדולים: כב (ב) הלאל · וכי לאל יועיל ויהנה הגבר בצדקו אלא המשכיל יועיל ויהנה אל עצמו ובהיות כן מה לו להשיב לך בכדי שתעמוד בצדקתך הלא מה לו בזה : (ג) החפץ ·

בֶּצַע כִּי־תַתֵּם דְּרָכֶיךָ׃ ד הֲמִיִּרְאָתְךָ יֹכִיחֶךָ יָבוֹא עִמְּךָ
בַּמִּשְׁפָּט׃ ה הֲלֹא רָעָתְךָ רַבָּה וְאֵין־קֵץ לַעֲוֹנֹתֶיךָ׃ ו כִּי־
תַחְבֹּל אַחֶיךָ חִנָּם וּבִגְדֵי עֲרוּמִּים תַּפְשִׁיט׃ ז לֹא־מַיִם
עָיֵף תַּשְׁקֶה וּמֵרָעֵב תִּמְנַע־לָחֶם׃ ח וְאִישׁ זְרוֹעַ לוֹ
הָאָרֶץ וּנְשׂוּא פָנִים יֵשֶׁב בָּהּ׃ ט אַלְמָנוֹת שִׁלַּחְתָּ רֵיקָם

דגש אחר שורק

רש"י

שהנאה וחפץ לו אם תצדיק מעשיך בהתווכחו לפניו שיבא עמך להתווכח בדרכיך: ואם בצע · ממון לו אם תתם דרכיך: (ד) המיראתך יוכיחך · או אם מיראה שירא מפניך יבא ויתווכח עמך: (ה) הלא · יודע הוא כי רעתך רבה: (ח) ואיש זרוע לו הארץ · בתמיה וכי מחמת שהיית גדול שירש את הארץ · כלום הוא ראוי להתקיים: ישב בה · יאריך בה כמו

מצודת דוד

וכי מה צורך בא לשדי אם תהיה צדיק וכי בצע כסף בא לו אם תלך בדרך תם וכפל הדבר במ"ש: (ד) המיראתך · וכי בעבור יראתו אותך לבל תרשיע יתווכח עמך ויבוא עמך במשפט הלא מה לו אם תרשיע: (ה) הלא וגו' · כאומר אבל אני אשיבך מלין בעבורי שהדין עמו בדבר היסורים הבאים עליך כי הלא רעתך רבה. ר"ל לגדול כמותך יחשב כל דבר לרב כי הרבה ילמדו ממך וזה ואין קץ לעונותיך כי הכל בא ממך ותלוי בך: (ו) כי תחבל · אם דבר מי למולך תענוש אותו בכסף ותקח ממנו משכון ועם הוא בחנם כי לא לוה ממך מאומה: ובגדי ערומים תפשיט · ואף מן האנשים שאין להם כ"א מלבוש אחד ובהעדרו ילכו ערום והנה פשטת בגדיהם ונשארו ערומים וקראם ערומים ע"ש סופם וכן אפיתי על גחליו לחם (ישעיה מ"ד): (ז) לא מים · לא השקית מים לעיף ומנעת לחם מן הרעב כי כאשר חבשת את מי בבית האסורים היה נמנע ממנו לחם ומים: (ח) ואיש זרוע · כאומר הנה בעניי הטעם התאזרת ועשית משפט חרוץ אבל מי שהיה אלם ובעל זרוע היה לו כל הארץ ועשה בה כל חפצו ולא מחית בידו עם כי היה לאל ידך: ונשוא פנים · מי שהיה נשוא פנים בעבור רוב העושר וכדומה הוא ישב בשלום כאלו היתה שלו ולא מחית בו: (ט) אלמנות · אבל כאשר שמעת דבר עולה מאלמנות לא חסת עליהן כי גרשת אותן מן הארץ ריקם כי עוד לקחת כל אשר להן ובזה נדכה א"כ זרוע היתומים בניהן כי כאשר גרשת אמותיהן ולקחת כל אשר להן אל מי יפנו היתומים לעזרה ולא חסת

מצודת ציון

כלי אין חפץ בו (ירמיה כ"ב): בצע · ענין הנאת ממון כמו מה בצע כי נהרוג את אחינו (בראשית ל"ז): (ו) תחבל · תמשכן כמו לא יחבול רחים (דברים כ"ד): (ט) שלחת · ענין טירוד וגרושין:

וּזְרֹעוֹת יְתֹמִים יְדֻכָּא׃ י עַל־כֵּן סְבִיבוֹתֶיךָ פַחִים
וִיבַהֶלְךָ פַּחַד פִּתְאֹם׃ יא אוֹ־חֹשֶׁךְ לֹא־תִרְאֶה וְשִׁפְעַת־
מַיִם תְּכַסֶּךָּ׃ יב הֲלֹא־אֱלוֹהַּ גֹּבַהּ שָׁמָיִם וּרְאֵה רֹאשׁ
כּוֹכָבִים כִּי־רָמּוּ׃ יג וְאָמַרְתָּ מַה־יָּדַע אֵל הַבְעַד עֲרָפֶל
יִשְׁפּוֹט׃ יד עָבִים סֵתֶר־לוֹ וְלֹא יִרְאֶה וְחוּג שָׁמַיִם
יִתְהַלָּךְ׃ טו הַאֹרַח עוֹלָם תִּשְׁמֹר אֲשֶׁר דָּרְכוּ מְתֵי־אָוֶן׃

רש"י

ותשבו בקדש (דברים י"א): (יא) או חושך לא תראה · כלומר לא תתן עיניך ובטחונך בכך לאמר: (יב) הלא אלוה גובה שמים · ולא ישפיל לראות: וראה ראש כוכבים כי רמו · כמו וראה עניי שבסוף מענה חמישי (לעיל י') כלומר נותן אתה עין בראש כוכבים כי רמו ובשביל כך אמרת: (יג) מה ידע אל · במעשה החשך: הבעד ערפל ישפוט · שכנגד החשך הזה יראה וישפוט הנה: (יד) עבים סתר · לפניו ולא יוכל לראות: וחוג שמים יתהלך · ולא ידע את אשר בארץ · חוג · עגול מחוגת שמים כמו ובמחוגה יתארהו (ישעיה מ"ד) קומפ"ש בלע"ז: (טו) הארח עולם · הדרך שהראשונים אשר מאז: תשמור · שמרת בלבך לזכור מה נסיתה

מצודת ציון

ידכא · יכותת: (י) פחים · רשתות: (יא) ושפעת · הרבה כמו שפעת גמלים (ישעיה ס): (יג) ערפל · עב הענן: (יד) וחוג · ענין עגול כמו חוק חג על פני מים (לקמן כו): (טו) דרכו · הלכו:

מצודת דוד

גם עליהם: (י) על כן · ובגמול כי אלה פורש סביבותיך פחים להלכד בהם ותבהיל אותך פחד פתאום לנפול בפח מחרדת הפחד: (יא) או חשך וגו' · או בא עליך חשך אשר לא תראה את הפח להשמר ממנה או מרבית המים כסו אותך ור"ל הנה בגמול הוכן לך מכאובים ובעבור הפחד הבאות עליך נתבלבל דעתך לבל תוכל להזהר או במקום שכל דעתך והשכיל שהלך לבל תדע להזהר או שרבים מכאובים הוכן לך עד שיהיה מן הנמנע להשמר מהם: (יב) הלא אלוה · כאומר ואם אמנם כל אלה עשית ותבטח לומר צדקתי אין זאת כ"א תחשוב הלא אלוה בגובה השמים ורואה אתה ראש הכוכבים ותראם אשר רמו למעלה ותאמר הלא ה' למעלה מכולם ויש א"כ מרחק רב ממנו לארץ: (יג) ואמרת · ובעבור זה תאמר מה ידע אל ממעשה בני אדם הלא רב המרחק וכי דרך הערפל אשר סביבו ישפוט מעשה האדם וכאומר וכי הערפל המפסיק יהיה עוד סבה לשידע: (יד) עבים סתר לו · הלא העבים לו למסתר ולא יראה דרך בם כי הלא יתהלך על עגול השמים וא"כ העבים יפסיקו בינו לארץ: (טו) הארח · האם תשמור

טז אֲשֶׁר־קֻמְּטוּ וְלֹא־עֵת נָהָר יוּצַק יְסוֹדָם׃ יז הָאֹמְרִים
לָאֵל סוּר מִמֶּנּוּ וּמַה־יִּפְעַל שַׁדַּי לָמוֹ׃ יח וְהוּא מִלֵּא
בָתֵּיהֶם טוֹב וַעֲצַת רְשָׁעִים רָחֲקָה מֶנִּי׃ יט יִרְאוּ צַדִּיקִים
וְיִשְׂמָחוּ וְנָקִי יִלְעַג־לָמוֹ׃ כ אִם־לֹא נִכְחַד קִימָנוּ וְיִתְרָם
אָכְלָה אֵשׁ׃ כא הַסְכֶּן־נָא עִמּוֹ וּשְׁלָם בָּהֶם תְּבוֹאָתְךָ

רש"י

בהם: (טז) קמטו ולא עת · נגזרו בלא עתם · ונהר של מבול הוא גפרית ואש של סדום הוצק ביסודם: (כ) אם לא נכחד קימנו · התשמור וראית אם לא נכחד יקומם · קימנו כמו קומתו של אותו הדור כמו (הושע י"ב) בית אל ימצאנו ושם ידבר עמנו כמו עמו: ויתרם · גאותם: אכלה אש · ברותחין נדונו ר' תנחומא דרש שהיו בעלי קומה ולא מתו בתהומות ובאו עליהם רותחין מלמעלה וזהו יתרם · קומה יתירה שלהם · כ"ש: (כא) הסכן · למוד להיות עמו שלם ותהיה שלם ולא תחסר: בהם ·

מצודת דוד

בלבך הדרך אשר טעו בו כל בני עולם ותזר ופירש אשר דרכו בו אנשי און הם אנשי דור המבול: (טז) אשר קמטו · אשר בעבור זה הזקינו ומלאו קמטים בלא עתם ר"ל נכרתו מן העולם קודם זמנם כי נהר מי המבול נשפך ביסודם ר"ל בארץ אשר עמדו עליה: (יז) האומרים · אשר אמרו על האל הנה הוא סר ממנו ומהו הדבר אשר יפעל שדי להם הלא סר השגחתו ומסר הכל ביד מערכת השמים: (יח) והוא מלא · ואף כי המקום ב"ה מלא בתיהם מטוב ומה היה להם לכחש בהשגחתו ובאמת עצת הרשעים ההם רחקה ממני ר"ל לא אוכל להבין מה ראו לשטות זה הלא לא היו חסרים כלום ולמה זה כחשו בהשגחתו: (יט) יראו צדיקים · נח ובניו הצדיקים ראו במפלתם ושמחו על אשר מלאו אחרי ה' ולא נמשכו אחרי דעתם: ונקי · כ"א מהם לעג עליהם בעבור סכול דעתם: (כ) אם לא · באמת הלא אשר קיים והעמיד אותנו והוא נח שממנו הושתת העולם הלא הוא היה נמנע ונבדל מלהיות אגוד עם בני דורו והנותרים מאנשי הדעת הזרה ההיא הלא שרפם האש והם אנשי סדום וחברותיה וכאומר ואיך תחזיק בדעת הזרה ההיא הלא מגמול אנשי הדעת ההיא נראה ההשגחה כי כולם נאבדו ונח לבד ניצול וכל הנותרים מאנשי הדעת ההיא כלו מן העולם: (כא) הסכן נא · לזאת מעתה הרגל עצמך עם ה' להאמין בהשגחתו ותהא

מצודת ציון

(טז) קמטו · נתכווצו כמו ותקמטני לעד היה (לעיל ט"ז) ור"ל הזקינו כי דרך הזקנים להתקמט בפניהם: (כ) אם לא · באמת והוא כענין שבועה וכאומר אם לא היה כן יבוא עלי כזאת וכזאת וגזם ולא אמר וכן אם לא שויתי ודוממתי נפשי (תהלים קל"א): נכחד · נמנע: (כא) הסכן · ענין ההרגל וכן וכל דרכי הסכנתה (שם

טוֹבָה׃ כב קַח־נָא מִפִּיו תּוֹרָה וְשִׂים אֲמָרָיו בִּלְבָבֶךָ׃
כג אִם־תָּשׁוּב עַד־שַׁדַּי תִּבָּנֶה תַּרְחִיק עַוְלָה מֵאָהֳלֶךָ׃
כד וְשִׁית־עַל־עָפָר בָּצֶר וּבְצוּר נְחָלִים אוֹפִיר׃ כה וְהָיָה
שַׁדַּי בְּצָרֶיךָ וְכֶסֶף תּוֹעָפוֹת לָךְ׃ כו כִּי־אָז עַל־שַׁדַּי
תִּתְעַנָּג וְתִשָּׂא אֶל־אֱלוֹהַּ פָּנֶיךָ׃ כז תַּעְתִּיר אֵלָיו וְיִשְׁמָעֶךָּ

רש"י

בדברים האלה : תבואתך טובה · תבואך טובה : (כד) ושית על עפר בצר · על אשר תשוב אליו תשים על הארץ חוסן ומבצרים : ובצור נחלים · בסלעים גבוהים שבנחלים עמוקים · יהיה לך אוסף לצירת אופיר · היא סגולת מלכים שהיו מסגלים ואוצרים זהב הבא מאופיר : (כה) והיה שדי בצריך · אם שדי זה קדם תמהתי על פתרונו שמשמעו קללה שימנה על אויביו כמו ואת היית בעוכרי (שופטים י"א) עם עוכרי · וע"י צורך נדוננו מן המקראות הסרים כמו (והיה שדי שופט בצריך ואם נוכל לאמרו חול לשון חוזק ותוסן זה פתרונו) והיה חוסן מבצריך · כמו ושית על עפר בצר כלומר הון עתק תהיה כבצר · ולפי הענין כן פתרונו שהרי סופו מוכיח וכסף תועפות לך לשון חוסן כמו ותועפות ראם לו (במדבר כ"ג) : (כו) ותשא אל אלוה פניך · לא תבוא להרים פניך אלא לשאול צרכיך סימנו :

מצודת ציון

קל"ע) : (כד) בצר · כמו מבצר : (כז) תעתיר · תתפלל כמו יעתר למולו :

מצודת דוד

עמו בשלום ולא תתרעם עוד בהם · בעבור הדברים האלה תבוא אליך טובה :

(כב) קח נא · מעתה קח בלבך התורה הנהוגה מפיו כדרך המאמין בהשגחה : (כג) אם תשוב · כאשר תשוב לה' תחזור ותבנה ממה שהיית נהרס : תרחיק · אך הרחיק מאהליך עולה שלא תהיה כטובל ושרץ בידו : (כד) ושית · ר"ל המקום יהיה לך לחוזק כאלו שמת לך מבצר בנוי על עפר הארץ החזקה יותר מהעשוי ממעל בגובה : ובצור וגו' · ר"ל יתקיים ערכך כאלו שמת זהב אופיר בצור חזק אשר בעמקים אשר יתקיים מפאת מקומו ומפאת עצמו כי זהב אופיר הוא החזק שבזהבים : (כה) והיה שדי בצריך · המקום יהיה מבצריך : וכסף · תהיה עפות ופורחות לך ר"ל יתרבו בכל עת : (כו) כי אז · כשתשוב לה' אז תתענג בטובה של מעטנת ה' ר"ל הוא יענג נפשך : ותשא · תוכל לישא פניך אל ה' לשאול צרכך כי תהיה בטוח שימלא שאלתך : (כז) תעתיר · אתה תעתיר אליו והוא ישמע לך : ונדריך תשלם · דרך השואלים צרכיהם מאת המקום לנדור נדרים על תנאי כמ"ש אם יהיה אלהים עמדי וגו'

בראשית

וּנְדָרֶיךָ תְשַׁלֵּם׃ כח וְתִגְזַר־אֹמֶר וְיָקָם לָךְ וְעַל־דְּרָכֶיךָ
נָגַהּ אוֹר׃ כט כִּי־הִשְׁפִּילוּ וַתֹּאמֶר גֵּוָה וְשַׁח עֵינַיִם יוֹשִׁעַ׃
ל יְמַלֵּט אִי־נָקִי וְנִמְלַט בְּבֹר כַּפֶּיךָ׃ כג א וַיַּעַן אִיּוֹב
וַיֹּאמַר׃ ב גַּם־הַיּוֹם מְרִי שִׂחִי יָדִי כָּבְדָה עַל־אַנְחָתִי׃

רש״י

(כז) ונדריך תשלם · מובטח אתה שירצו קרבנות תשלומי נדריך: (כח) ויקם לך · כמו ויקום לך: (כט) כי השפילו ותאמר גוה · ואם רואך דורך שפל תאמר בהבטחה להגביהו ויגבה: ושח עינים · בצרה הבאה (אליו) בעונו יושיע אלוה בידך ובתפלתך: (ל) ימלט אי נקי · אין נקי כמו אי כבוד (שמואל א׳ ד׳) אין כבוד וכן לרוזנים אי שכר (משלי ל״א) אין שכר אין נאה להם שכרות שלשתן חברם מנחם במחלקות אחת · ואע״פ שהן שתי תיבות מפרשין כן ונמלט אותו אי נקי בבור כפיך וכן שמעתי · לשון אחר שמעתי שהיו אומרים מפי ר׳ יעקב · שהוא לשון אדם השרוי בצער ובאנקה והיו״ד יתירה בתיבה כמו היושבי בשמים (תהלים קכ״ג) · אבל לא שמעתי מפי הרב: (מענה איוב): כג (ב) גם היום · אחר כל תנחומין

מצודת דוד

(בראשית כ״ח) ולזה אמר הנה תשלם נדריך כי ימולא משאלותיך: (כח) ותגזר אומר · ר״ל כשתחליט בדעתך לעשות דבר מה אז המקום יקיים לך הדבר ההוא: נגה אור · תזרח אור ההצלחה: (כט) כי השפילו · אם תראה אנשים אשר הושפלו עד עפר תוכל לומר בהבטחה שיבוא להם גדולה ורוממות כי המקום ישלים מאמריך: ושח · מי שעיניו כפופות בעבור הצרות יושיע המקום בתפלתך: (ל) ימלט אי נקי · המקום ימלט מהצרה את מי אשר אין נקי מעון והמלטתו תהיה בעבור נקיות כפיך כי זכותך תגן עליו (השולה מהמענה ההוא אשר ישיב לאיוב לומר מה התרעם על אשר לא ישיב לך כי הלא בין הצדק בין הרשע מה לו בזה ולמה א״כ ישיב לך לבל תרשיע אף יצדיק עליו דין המקום באמרו הנה כזאת וכזאת עשית ולאיש כמוך יחשב לרב כי הכל ילמדו ממך אף יתרעם עליו לומר אם אמנם כזאת עשית והכחש לומר צדקתי כי תאחז בדעת אנשי דור המבול אשר כחשו בהשגחה והלא מגמול ענשם והצלת נח ומהפיכת סדום וחברותיה אשר אחזו בדעת ההיא מהם יוכח ההשגחה ויתום לו פנתו לשוב לה׳ להאמין בהשגחה ולשתוק מן התרעומות ואז ישגה אחריתו: כג (ב) גם היום · ר״ל אף עתה שהרביתי להתרעם ולספר

מצודת ציון

אל אלוה (לקמן ל״ג): (כח) נגה · תזרח כמו מנוגה נגדו (תהלים יח): (כט) גוה · כמו גאה בחלוף אל״ף בוי״ו וענינו גדולה ורוממות כמו היגאה גומא (לעיל ח): ושח · ענין כפיפה והשפלה כמו וישח אדם (ישעיה ב): (ל) אי נקי · כמו אין נקי וכן אי כבוד (ש״א ד): בבר · מל׳ ברור ונקי: כג (ב) מרי ·

ג מִי־יִתֵּן יָדַעְתִּי וְאֶמְצָאֵהוּ אָבוֹא עַד־תְּכוּנָתוֹ׃
ד אֶעֶרְכָה לְפָנָיו מִשְׁפָּט וּפִי אֲמַלֵּא תוֹכָחוֹת׃ ה אֵדְעָה
מִלִּים יַעֲנֵנִי וְאָבִינָה מַה־יֹּאמַר לִי׃ ו הַבְּרָב־כֹּחַ יָרִיב
עִמָּדִי לֹא אַךְ־הוּא יָשִׂם בִּי׃ ז שָׁם יָשָׁר נוֹכָח עִמּוֹ
וַאֲפַלְּטָה לָנֶצַח מִשֹּׁפְטִי׃ ח הֵן קֶדֶם אֶהֱלֹךְ וְאֵינֶנּוּ וְאָחוֹר
וְלֹא־אָבִין לוֹ׃ ט שְׂמֹאול בַּעֲשֹׂתוֹ וְלֹא־אָחַז יַעְטֹף יָמִין

רש"י

הללו : מרי שיחי · במקומו עומד · כי אין תנחומים בדבריכם : ידי כבדה · מכת נגעי תקיפה יותר מאנחתי שאיני קובל וצועק לפי מכתי: (ג) ואמצאהו · לשופטי : תכונתו · מכון כסאו : (ד) משפט · תוכחת דברים : (ה) אדעה מלים יענני · וגם אם ישתוק אותי מלדבר לפניו שמא ידבר הוא עמי ואדעה מלים יענני · רבי תנחומא : (ו) הברב כח · דברים ותוכחות של תנאי יריב עמדי : לא אך · מכה כפיה · לא ישים בי אכפו ואימתו (ועוד יפתר) לא אך הוא ישים בי כי לא ישים בי אך הריב של תוכחות שפטי ולא השומות עלילות : (ז) שם · במקום ריבנו : ישר · כושר מפעלותי יהא נוכח ונגלה ונראה עמו לפניו : נוכח · מוכח · ושם אפלטה לנצח כי לא ימצא בי עון : (ח) הן קדם · למעלה הוא חוזר למי יתן ידעתי וגו' · קדם מזרח שנאמר קדמה מזרחה (שמות כ"ז) : אחור · מערב · שואל

מצודת ציון

ענין מרד וסרוב : שחי · ספור תלאותי : ידי · מכתי ע"ש שהדרך להכות ביד : (ג) תכונתו · מלשון כן ובסיס: (ח) קדם · הוא פאת המזרח כי יחשב פני האדם אל מול זריחת השמש ולפי כן המערב הוא מאחור והצפון משמאל והדרום מימין : (ט) אחז · אראה כמו ואתה תחזה (שמות י"ח) : יעטף · מל' עטיפה

מצודת דוד

התלאות במרד וסרוב עכ"ז עוד מכתי כבדה על אנחתי כי אין שצעקה בערך הצער : (ג) ידעתי · לדעת מקום האל אמצא אותו אז לאבא הייתי בא עד מכון שבתו : (ד) אערכה · הייתי מסדר לפניו משפט לשפוט עמו והייתי ממלא פי בדברי ויכוח : (ה) אדעה · יודע הייתי מה ישיב לי כי אבין אמריו ועל הכל אחזור ואשיב לו : (ו) הברב כח · ובי יריב עמדי ברב כח בזולת שמירת המשפט הלא בודאי לא אך שוא ישים בי כי כפי הראוי בשמירת המשפט והוא מקרא קצר ויובן הדבר מאליו : (ז) שם וגו' · שם במקום המשפט יתווכח עמו יושר מפעלי והן ידעתי שאנצא זכאי ואהיה נמלט לנצח מן השופט אותי ביסורים : (ח) הן קדם אהלך · אבל לא ידעתי איה מקום כבודו אם אלך לבקשו בפאת המזרח ואיננו ר"ל לא אמצאהו ואם אלך לבקשו בפאת המערב ולא אבין לו איה הוא :

וְלֹא אֶרְאֶה׃ י כִּי־יָדַע דֶּרֶךְ עִמָּדִי בְּחָנַנִי כַּזָּהָב אֵצֵא׃
יא בַּאֲשֻׁרוֹ אָחֲזָה רַגְלִי דַּרְכּוֹ שָׁמַרְתִּי וְלֹא־אָט׃ יב מִצְוַת
שְׂפָתָיו וְלֹא אָמִישׁ מֵחֻקִּי צָפַנְתִּי אִמְרֵי־פִיו׃ יג וְהוּא
בְאֶחָד וּמִי יְשִׁיבֶנּוּ וְנַפְשׁוֹ אִוְּתָה וַיָּעַשׂ׃ יד כִּי יַשְׁלִים

רש"י

והמזרח קדמת עולם ונמצא המערב אחוריו של עולם : (ט) שמאול · צפון : בעשותו · כשבראו לא עשה מקום כשהוא שם שאראנו שם : אחז · תרגום של אראה · ותדע שהטעם תחת האל"ף ואם לשון אחיזה היא היה טעמו מלרע תחת החי"ת : יעטף ימין · כיסה פני הדרום בפניו למען לא אראנו : (י) כי ידע דרך · אשר עמדי מהו לפיכך אינו בא לריב עמדי : בחנני · אשר כזהב אצא · אם יריב עמדי : (יא) באשרו · במעגלו כמו אם תטה אשורי (לקמן ל"א) · כונן אשורי (תהלים מ') : ולא אט · איני רגיל לנטות : (יב) מחקי צפנתי אמרי פיו · יותר מחוקי מזונותי הייתי זריז לצפון אמרי כמו לחם חוקי מזונותי (משלי ל') : (יג) והוא · לפי שהוא יחיד בעולם ויודע דעתן ומחשבתן של בריות ומה יש להם לדבר לפניו לפיכך תשובות מוכנות לפניו : ומי ישיבנו · לפיכך נפשו אותה ויעש : (יד) כי ישלים חקי · ידעתי כי לא ישיב ידו עד אשר ישלים חוק גזירותיו פורענות אשר גזר עלי .

מצודת דוד

(ט) שמאול בעשותו · עם כי הוא עשה וברא גם פאת הצפון עכ"ז לא אראנו שם והוא עטף לכסות פאת הדרום ולא אראהו גם שם : (י) כי ידע · לזה הסתיר עצמו ממני כי יודע הוא הדרך אשר דרכתי בה והוא בחן מעשי ויצאתי נקי כזהב מבלי סיג עון : (יא) באשרו · רגלי אחזה במצעדיו ודרכיו שמרתי ולא הייתי נוטה מהם : (יב) מצות שפתיו · מוסב על מלת שמרתי שאמר במקרא שלפניו וכאלו אמר מצות שפתיו שמרתי ולא אסיר אותם מלבי ויותר מלחם חוקי צפנתי אמרי פיו ובעבור זה ימנע להתווכח עמדי : (יג) והוא באחד · ועם כי נגלה לפניו יושר דרכי עכ"ז הוא בדעת אחת ולא יאבה להסיר מעלי היסורים ומי יוכל להשיב אותו מחפצו וכאשר יאוה נפשו כן יעשה בין במשפט בין בזולת המשפט : (יד) כי ישלים · הן ידעתי כי ישלים בי כל היסורים כפי החוק אשר גזר עלי ולא יסירם ממני בעבור כושר דרכי : וכהנה · כמו הדברים אשר עושה עמדי כן

מצודת ציון

וכסוי : (יא) באשרו · בצעדו כמו ואשרו בדרך בינה (משלי ט) : אט · מלשון נטיה : (יב) אמיש · אסיר כמו לא ימיש (שמות י"ג) : מחקי · דבר קבוע וצורך קרוי חק : צפנתי · הסתרתי : (יג) ונפשו · רצוני כמו אין נפשי אל העם הזה (ירמיה טו) : אותה · חשקה כמו אוה למושב לו

חֻקִּי וְכָהֵנָּה רַבּוֹת עִמּוֹ׃ טו עַל־כֵּן מִפָּנָיו אֶבָּהֵל אֶתְבּוֹנֵן
וְאֶפְחַד מִמֶּנּוּ׃ טז וְאֵל הֵרַךְ לִבִּי וְשַׁדַּי הִבְהִילָנִי׃ יז כִּי־
לֹא נִצְמַתִּי מִפְּנֵי־חֹשֶׁךְ וּמִפָּנַי כִּסָּה־אֹפֶל׃ כד א מַדּוּעַ
מִשַּׁדַּי לֹא־נִצְפְּנוּ עִתִּים וְיֹדְעָו וידעיו קרי לֹא־חָזוּ יָמָיו׃

רש"י

ובהנה רבות עמו · כי כהנה רבות עמה : (טו) על כן · שאינו גומל לאדם כפי דרכיו : מפניו אבהל · וכשאתבונן בדרכיו אפחד ממנו : (יז) כי לא נצמתי מפני חשך · בזאת אני נבהל כי לא נצמתי לחלוטין ולמיתות קבר מפני החשך הזה הבא עלי וכי לא כסה מפני את האופל הזה עד מותי : ומפני כסה אופל · על כי לא שבראש הפסוק חוזר : כד (א) מדוע משדי לא נצפנו עתים · קבלה הוא זה למה לא נצפנו עתי ימי האדם מן הקב"ה שלא ידע יום מות האדם שמא לא ימהר פורענות ויקדמנו יום המיתה : וידעיו לא חזו ימיו · מיום האדם כמו חודש ימים ומתרגמינן עידן בעידן סא"א · ד"א ומדוע יודעיו ואוהביו של הקב"ה אינן יכולין לראות סוף דרכיו ומדותיו : ימיו · זו היא דרך שנהג בימיו כמו לא יתרף לבני איש

מצודת ציון

(תהלים קל"ב) : (טז) הרך · מלשון מורך ופחד : (יז) נצמתי · נכרתי כמו יצמיתם ה' (תהלים צ"ד) : אפל · אפלה : כד (א) חזו · ענין גבול כמו מחוז חפצם (שם ק"ז) :

מצודת דוד

יש עמו רבות ענינים כאלה אשר יעשה לבני אדם : (טו) על כן · בראותי שאינו חוזר מחוק גזרתו אבהל מפניו וכאשר אתבונן מעשיו אפחד ממנו והוא כפל ענין במ"ש : (טז) ואל הרך לבי · נוסף על היסורים הביא האל עוד מורך בלבי להיות מתפחד ביותר : ושדי הבהילני · כפל הדבר במ"ש : (יז) כי לא נצמתי · והסבה היא כי מעולם כשהיה חושך ואבדון בעולם לא נכרתי אני מפני החשך כי לא היתה עלי וכשהיה אופל בעולם היה ה' מכסה את האופל מפני ולא ראיתיו ועל כי לא הורגלתי בצער ולא ראיתיו מימי לזה עתה בבוא עלי צרות שונות בא בלבי מורך רב ובהלה רבה : כד (א) מדוע · עתה החל לקבול ולהתלונן על טובת הרשעים ועל כי שגה בדעתו לומר שהכל תלוי במערכת השמים אשר שפטו בעת ההריון והלידה לזה אמר מדוע לא יהיו הוראות העתים ההם נצפנים ונסתרים וגנוזים לפני המקום כי מהראוי היה שכולם יחד יתחבאו מפניו ולא ימרו פיו כי הלא כל יודעי המקום מן החכמים והנביאים לא הגבילו לו זמן לומר שהוא מחודש עם העולם כי כולם פה אחד יאמרו שהוא קדום לעולם מבלי תכלית והוא המסדר

מערכת

ב גְּבֻלוֹת יַשִּׂיגוּ עֵדֶר גָּזְלוּ וַיִּרְעוּ׃ ג חֲמוֹר יְתוֹמִים יִנְהָגוּ
יַחְבְּלוּ שׁוֹר אַלְמָנָה׃ ד יַטּוּ אֶבְיֹנִים מִדָּרֶךְ יַחַד חֻבְּאוּ
עֲנִוֵּי־עניי ק' אָרֶץ׃ ה הֵן פְּרָאִים ׀ בַּמִּדְבָּר יָצְאוּ בְּפָעֳלָם
מְשַׁחֲרֵי לַטָּרֶף עֲרָבָה לוֹ לֶחֶם לַנְּעָרִים׃ ו בַּשָּׂדֶה בְּלִילוֹ

ר ש״י

(לקמן כ"ז) ומה הן המדות התמוהות: (ב) גבולות ישיגו · אותן שדרכן להשיג גבולות שהן קונין שדות כנגד שדות אחרים ובלילה הם מרבים גבוליהם שהיו עושים גדריהם בלילה בתוך תחום שכניהם · וזהו משיג · דמתרגמינן מסגה · שהיו משנים הגבול שא"א: עדר גזלו וירעו · לעצמן: (ג) חמור יתומים ינהגו · ועושין כל רעות האמורות בענין · סוף דבר ואלוה לא ישים תפלה · להודיעם עונם ולהמציאם גמולם: (ד) יחד חבאו עניי ארץ · מפני שיראים מהם: (ה) ואומר הן הפראים שהם לימודי מדבר לארוב את העוברים: יצאו בפעלם · יצאו למלאכתן · ומה היא הפעולה: משחרי לטרף · מבקשים לטרוף: ערבה לו לחם לנערים · למשרתיו ונעריו של רשע · הערבה והמדבר הווה לו לחם לצרכם · שמשם הוא חוטף ואוכל וגוזל מה שהם אוכלים: לנערים · הם ההולכים אתו לגזול · כמו רק אשר אכלו הנערים (בראשית י"ד): (ו) בשדה · של

מצודת דוד

מערכת השמים ומדוע א"כ לא ימשול בהם לסיות נלפנים מפניו ונכנעים לו לבל יהיה מה שמורים בהעתים ההם:
(ב) גבולות ישיגו · והן ראינו אנשי רשע ישיגו גבולות רעיהם כי יכניסו גדרם אל גבול רעיהם להרחיב גבולם וגוזלים מרעיהם שדיהם ועוד יגזלו עדר ורועים בהשדה הגזולה והנה עשו רעה כפולה: (ג) חמור · גוזלים חמור היתומים וינהגו לעצמן בפרסום רב ומן האלמנה ימשכנו שורה כי יעלילו עליה לומר שהיא חייבת להם ולא כן הוא: (ד) יטו · מטים את האביונים מן הדרך כי יראים מהם לבל יפגשום ונוטים ללכת בתוהו לא דרך: יחד · כל העניים כאחד נחבאו במקום נסתר ליראתם מהם: (ה) הן פראים · הנה הם כמו הפראים אשר במדבר כי כ"כ יצאו המדברה בעבור פעלם אשר המה משחרים שמה לטרף טרף להרוג אנשים: ערבה לו · מוציא לעצמו מן הערבה מאכל נעריו כי גוזל כל העובר בה וממנו פרנסת אנשי ביתו: (ו) בשדה · בכל שדה אשר ימצאו קוצרים יבולו ועם אינם שלהם

מצודת ציון

(ב) ישיגו · כמו יסיגו בסמ"ך וענינו הרחקה לאחור כמו לא תסיג גבול (דברים י"ט): (ד) חבאו · מלשון מחבואה: (ה) פראים · חמור הבר: משחרי · דורשים ומבקשים כמו ומשחרי ימצאונני (משלי ח'): ערבה · ענינו כמו מדבר: (ו) בלילו ·

יִקְצִירוּ יקצורו קרי וְכֶרֶם רָשָׁע יְלַקֵּשׁוּ: ז עָרוֹם יָלִינוּ
מִבְּלִי לְבוּשׁ וְאֵין כְּסוּת בַּקָּרָה: ח מִזֶּרֶם הָרִים יִרְטָבוּ
וּמִבְּלִי מַחְסֶה חִבְּקוּ־צוּר: ט יִגְזְלוּ מִשֹּׁד יָתוֹם וְעַל־עָנִי
יַחְבֹּלוּ: י עָרוֹם הִלְּכוּ בְּלִי לְבוּשׁ וּרְעֵבִים נָשְׂאוּ עֹמֶר:

רש"י

אחרים: **בלילו** · יבולו: **יקצורו** · לגזול: **וכרם רשע ילקשו** · וכרמים של אחרים הרשעים האלו נוטלים פרים · ילקשו אשפריימנ"ט נוטלים לקש שלהם · לקש לשון לאחר פרי כמו בתחלת עלות הלקש (עמוס ז') · תירגם יונתן לימות וכן יסד רבי אלעזר (בהושענא אדמה מארר לקש מאדביה) · (ד"א וכרם רשע ילקשו · ילקשו אותה מהשחיתה כי את של העניים והיתומים הם אוכלים · ילקשו כמו והיה שערו למלקוש זמן אחור כמו ולקישיא לגבן): (ז) **ערום ילינו** · הם מלינים את העניים: **מבלי לבוש ואין כסות** · שנטלו כסותן: (ח) **מזרם** · היורד מן ההרים: **ירטבו** · ויתלחלחו אותן הערומים לפי שמבלי אין מחסה כיסוי להחסות בו: **חבקו צור** · נחבאים בנקיקי הסלעים · וגם שם הזרם יורד ומקלח עליהם ורוטבם · רטוב תרגום של לח · וכל מי שאינו מנוגב קרוי לח מויסט"א: (ט) **משד יתום** · יניקת היתום מקום מוצא מאכלו ומזונותיו · כמו למען תינקו ושבעתם משוד תנחומיה (ישעיה ס'): **יחבלו** · לשון אם חבול תחבול (שמות כ"ב) וכמו חבול לא חבל (יחזקאל י"ח): (י) **הלכו** · הם הלכוהו בלי לבוש: **ורעבים**

מצודת ציון

מלשון יבול ותבואה: **ילקשו** · ענין איחור כמו והיה שערו למלקוש (לקמן כ"ט): (ז) **ילינו** · ענין התמדה כמו צדק ילין בה (ישעיה א): (ח) **מזרם** · שטף הלוך המים: **ירטבו** · מלשון רטיבות ולחות: **חבקו** · ענין סבוב הידים בדבר מה: (י) **עמר** · אגודה של תבואה כמו ושכחת עומר בשדה (דברים כד):

מצודת דוד

שלהם אבל כרמו של רשע עם כי נוח יותר לתלוש ענבי כרם מלקצור יבול שדה מ"מ יאחרו מלקחת מה ממנו עד אשר לא ימצאו ממקום אחר כי אוהבים הם את הרשע ולא ימהרו לקחת את שלו: (ז) **ערום ילינו** · גוזלים המלבוש והנגזל לרוב עניו יתמיד כן ערום מבלי לבוש ואין לו במה לכסות עצמו בעת הקור: (ח) **מזרם הרים** · על כי העשוקים ההם ילכו אל בין ההרים להסתר שם מפני הרוח נעשו שם רטובים מזרם המים היורד מן ההרים: **ומבלי מחסה** · בעבור שאין להם לבוש לחסות בו מפני הלחה חבקו את הצור להגן עליהם מתוקף הקור: (ט) **יגזלו משד יתום** · הוא כמו הפוך משוד יגזלו יתום ר"ל מרוב השדידה אשר הורגלו בה יגזלו גם את היתום: **ועל עני** · המלבוש שעל העני יקחו למשכון כי מעלילים עליו לומר שהוא חייב להם ולא כן הוא: **ערום הלכו** · גוזלים המלבוש ועוזבים אותו ללכת ערום מבלי לבוש: **ורעבים** · מוסב על מלת הלכו לומר

יא בֵּין־שׁוּרֹתָם יַצְהִירוּ יְקָבִים דָּרְכוּ וַיִּצְמָאוּ׃ יב מֵעִיר
מְתִים ׀ יִנְאָקוּ וְנֶפֶשׁ־חֲלָלִים תְּשַׁוֵּעַ וֶאֱלוֹהַּ לֹא־יָשִׂים
תִּפְלָה׃ יג הֵמָּה ׀ הָיוּ בְּמֹרְדֵי אוֹר לֹא־הִכִּירוּ דְרָכָיו וְלֹא
יָשְׁבוּ בִּנְתִיבֹתָיו׃ יד לָאוֹר ׀ יָקוּם רוֹצֵחַ יִקְטָל־עָנִי

רש"י — עיין מ"ש

נשאו עומר · ומרעבים נטלו השומרים של לקט ועוד יפתר ורעבים אותם שהיו נושאים עומר לפי שאלו גוזלים אותם מהם והיו נשארים רעבים : (יא) בין שורותם יצהירו · ויעשו שמן בעלי זיתים : יקבים דרכו · בעלי כרמים : ויצמאו · לאחר זמן · לפי שאלו הרשעים גוזלים אותם מהם בין שורותם · כמדומה לי שעושין הזיתים שורות שורות בבית הבד והיצהר זב ביניהם : (יב) מעיר מתים ינאקו · מתים וטובים של עיר ינאקו מחמת אותן אונסין : לא ישים תפלה · להקפיד עליהם וליקח נקמה : (יג) המה · הרשעים האלה הם דור המבול שמרדו באור בשביל המטר שהיה עולה מן הארץ ולא היו צריכים לגלום : (יד) לאור יקום · אם הם עומדים ביום

מצודת דוד

שעניים נושאי עומר השכחה יעזבו ללכת רעבים כי יגזלו עומרם ואין להם מה לאכול : (יא) בין שורתם · עם כי נמשך היצהר בין שורות בית הבד ועם כי דרכו אנשים את הענבים להוציא היין לרדת ולזוב ביקבים עכ"ז המה צמאים כי הרשעים ההם גזלו שמנם ויינם ואינם מוצאים לשתות : (יב) מעיר · מן העיר יאנקו אנשים מגודל חמסם ובשדה תשוע כל נפש מהחללים אשר רצחו : ואלוה וגו' · כאומר ואיך א"כ תאמרו כל מעשה אלוה המה במשפט ולא ישים דבר תפלה שאין לו טעם ומדוע יאריך אף לרשע כזה אשר יאבד הרבה מן האנשים בחרב וברעב הלא מוטב לאבד נפש אחת להעמיד כל הנפשות האלה : (יג) המה · הרשעים ההמה היו בין אשר המורדים באור ודומים להם והם האנשים אשר יתגבר בם חולי התאוה אשר ימאסו לשבת במקום האור כ"א בחשך ישבו וכן הרשעים האלה ימאסו באור היום כי טוב להם חשכת הלילה כי אז יעשו מעשיהם ולא יראו מי : לא הכירו דרכיו · אינם מכירים דרכי האור ולא ישבו בנתיבותיו כי לא יכלו לעשות מאומה באור היום: (יד) לאור · בעבור אור היום המונע תפליו יקום

מצודת ציון

(יא) שורותם · מלשון שורה וידוע הוא בדרז"ל וכן עלו בשרותיה (ירמיה ה) : יצהירו · מל' יצהר והוא השמן : יקבים · כן נקראו הבורות שהיין יורד וזב בהם כמו וגם יקב חצב בו (ישעיה ה') : (יב) מתים · אנשים כמו מתי מספר (בראשית ל"ד) : ינאקו · ענין אנחה כמו ונאק נאקות חלל (יחזקאל ל) : תפלה · ענינו דבר גרוע שאין בו טעם כמו ולא נתן

וְאֶבְיוֹן וּבַלַּיְלָה יְהִי כַגַּנָּב׃ טו וְעֵין נֹאֵף ׀ שָׁמְרָה נֶשֶׁף
לֵאמֹר לֹא־תְשׁוּרֵנִי עָיִן וְסֵתֶר פָּנִים יָשִׂים׃ טז חָתַר
בַּחֹשֶׁךְ בָּתִּים יוֹמָם חִתְּמוּ־לָמוֹ לֹא־יָדְעוּ אוֹר׃ יז כִּי
יַחְדָּו ׀ בֹּקֶר לָמוֹ צַלְמָוֶת כִּי־יַכִּיר בַּלְהוֹת צַלְמָוֶת׃ יח קַל־

רש"י

היו הורגים עוברי דרכים: ובלילה יהי כגנב· לחתור בתים: (טו) ושנואף שבהם היה שומר וממתין עד נשף לאמר וגו'· ובסתר ישים פניו לעבור עבירה· שעל כל אלה היו חשודין דור המבול על הגזל שנאמר ותמלא הארץ חמס (בראשית ו') ועל העריות שנאמר כי השחית כל בשר (שם): (טז) יומם חתמו למו· אותם שהיו חלשים מהם מעשות ליסטיות ביום היו חותרים בתים בלילה וביום היו התומים ומשוגרים בבתיהם: לא ידעו אור· לא היו מכירין את האור ולא היה עת מהלכם: (יז) כי יחדו בקר למו צלמות· שביום היו נסגרים ובלילה היו הולכים למחתרתם ולא היו יראים מן המזיקין כלל: כי יכיר בלהות צלמות· מכיר היה כל אחד שדים המבהילים ולא היה ירא מהם ורבותינו פירשו יומם חתמו למו ביום היו עושין סימנים היכן תרפו של בית והיכן גנזיו של עשיר שהיו מפקידין אפרסמון אצל בעלי בתים עשירים ויודעים הם שיניחנו בבית גנזיו ובלילה מריחים והולכים שם וחותרים שם: (יח) קל הוא על פני מים· כשהיו

מצודת ציון

תפלה (לעיל א): (יד) כגנב· הכ"ף באה לאמתת הענין וכן יפי כרשע אויבי (לקמן כז): (טו) שמרה· תצפה כמו ואביו שמר את הדבר (בראשית ל"ז): נשף· חשכת הלילה: תשורני· תראני: (טז) חתר· חפר כמו אם במחתרת ימצא הגנב (שמות כב): חתמו· סגרו כמו כי חתום הוא (ישעיה כט): למו· להם: (יז) צלמות· חשכת הקבר: בלהות· הוא הפוך מן

מצודת דוד

הרואה השכם עד לא יאיר ויקטול עני ואביון אשר ישכימו לצאת למלאכתן: ובלילה· בעצם הלילה יהיה גנב לגנוב בחשכת הלילה: (טו) ועין נאף· והרי הוא כעין נואף אשר גם היא תמרוד באור היום כי תשמור ותצפה את הנשף כי תחשוב לומר אז לא תראני עין אדם כי חשכת הלילה ישים לו הסתר פנים לבל יראני מי: (טז) חתר· וכן הוא יצפה על הנשף כי בחשכת הלילה חותר הוא את הבתים ליכנס בהן דרך המחתרה לגנוב מה בבית וביום סגרו א"ע לבל יהיו נראים לבני אדם למען לא יכירם מי ולא ידעו א"כ אור היום כי לא יראו החוצה: (יז) כי יחדו· הגנב והנואף יחדו זה כזה יחשב למו הבקר לצלמות ומאד יתאמו בו: כי יכיר· כאשר יאיר היום ויכיר איש את רעהו בוא להם בלהות צלמות: (יח) קל

הוא

הוּא ׀ עַֽל־פְּנֵי־מַ֫יִם תְּקֻלַּ֣ל חֶלְקָתָ֣ם בָּאָ֑רֶץ לֹֽא־יִ֝פְנֶ֗ה דֶּ֣רֶךְ
כְּרָמִֽים׃ יט צִיָּ֣ה גַם־חֹ֭ם יִגְזְל֣וּ מֵֽימֵי־שֶׁ֗לֶג שְׁא֣וֹל חָטָֽאוּ׃
כ יִשְׁכָּ֘חֵ֤הוּ רֶ֨חֶם ׀ מְתָק֣וֹ רִ֭מָּה ע֣וֹד לֹֽא־יִזָּכֵ֑ר וַתִּשָּׁבֵ֖ר כָּעֵ֣ץ

רש"י

הצדיקים נח ומתושלח מוכיחים אותם ואומרים להם שעתיד המבול לבא עליהם היו אומרים קלים אנו לשוט על המים ויש לנו גומא ודברים קלים לעשות מהם אניות ולשוט : תקולל חלקתם בארץ לא יפנה דרך כרמים · היו מקללים את חלקם בארץ לאמר לא יפנה דרך הטוב בדרכי הצדיקים הרמים והשוכנים ברומו של עולם נ"א כרמים הם הצדיקים ופרנסי הדור כמו ונתתי לה את כרמיה משם (הושע ב') תרגום יונתן ית פרנסהא היו מקללים את חלקם בארץ לאמר לא יפנו דרך הטוב כשבעים שלא יפנו את דרכם · נ"א תקולל חלקתם · מתקלקלת היתה חלקתם שהיו משחיתים זרעם לבטלה כמו כי השחית כל בשר את דרכו (בראשית ו') תקולל לשון קלקול כמו בעון אשר מקללים להם בניו (ש"ב י"ג) · נ"א תקולל חלקתם · הדורות שאחרים מקללים בהם מי שפרע מדור המבול כ"ש · נ"א תקולל חלקתם · לא יפנה דרך כרמים · לא היו מקבלים תוכחה מן הטובים · לשון אחר היו קלים לשוט בספינות להרוג ולחמוס ממון ודרך ישוב בני אדם ונטיעת כרמים אין חושש לילך : (יט) ציה גם חום יגזלו · מפני רעתם גרמו להם שנה אחת להשתנות עולם משפט סדריו · זרע וקציר וקור וחום וקיץ וחורף : מימי שלג · כמו ומימי שלג גם אותם גזלו מן העולם לפי שאול חטאו · יש תיבות הסירות ווי"ן כמו (ירמיה י"א) ואני ככבש אלוף והוא נפתר ככבש ואלוף · עוד הרבה במחברת מנחם בן סרוק : (כ) ישכחהו רחם ·

מצודת דוד

הוא · כאשר יברח בהאיר היום הוא קל מאד לשחות ולשוט ע"פ המים כי ירא ללכת בארץ פן יפגעו בו הרודפים ולזה ישוט ע"פ המים מקום שאין אנשים הולכים שם : תקלל · החלקה אשר ילכו עליה בארץ היא מקוללת מאד לפי שלא ילכו במקום אשר יעבד ויזרע כ"א במקום ציה ושממה שאין אנשים מצוים שם אף לא יפנה ללכת דרך כרמים כי יפחד מן האנשים המצוים בכרמים וכאומר והנה יפחדו מאנשים ולא ייראו מה' : (יט) ציה גם חם · והנה בבוא עת פקודתם ימותו במיתה קלה ומהר כמו שהיובש עם צרוף החום גוזלים ומאבדים בקלות ומהר את המים הנוזלים מהשלג כן השאול מאבד מהר את האנשים אשר חטאו ולא יסבלו מכאוב החולי : (כ) ישכחהו וגו' · מעט יחלה ובמותו ישכחהו רחם אמו ר"ל אף אמו אשר נולד ברחמה תשכח בו הואיל

מצודת ציון

בהלות : (יח) חלקתם · כן נקרא השדה כמו ראו חלקת יואב (ש"ב יד): (יט) ציה · חורב ויובש : (כ) עוד · עניינו זמן רב וכן ויבך על צואריו עוד

עֽוֹלָֽה׃ כא רֹעֶה עֲקָרָה לֹא תֵלֵד וְאַלְמָנָה לֹא יְיֵטִיב׃
כב וּמָשַׁךְ אַבִּירִים בְּכֹחוֹ יָקוּם וְלֹא־יַאֲמִין בַּחַיִּין׃ כג יִתֶּן־
לוֹ לָבֶטַח וְיִשָּׁעֵן וְעֵינֵיהוּ עַל־דַּרְכֵיהֶֽם׃ כד רוֹמּוּ מְּעַט ׀

רש"י מ"ם דגושה

אמו · דרש ר' תנחום שהיו דור המבול נוטלים את בניהם ונותנים תחתיהם לסתום ארובות התהום ואפילו אמו לא היתה מרחמת עליו : מתקו רמה · למות ולאכול רמה בשרם : עוד לא יזכר · בשנה אחת נעקרו · ועל ארכה שניתן להם מתחלה היה איוב קובל שהרבה מתו ולא ראו בפורענות זו : (כא) רעה עקרה לא תלד · כך היה מנהגם נושא שתי נשים אחת לתשמיש ואחת לבנים זו שעומדת לתשמיש משקה כוס עקרין כדי שלא תלד עומדת ומאכילה תפנוקים ומרחילה ומקשטה כדי שתהא נאה · וזו העומדת לבנים מלבישה בגדי אלמנות ומרעיבה וזהו שאומר העקרה שלא תלד היה רועה ומטיב ואת האלמנה שעומדת לבנים לא ייטיב : (כב) ומשך · הקב"ה אותן אבירים בכחו לפורענות ולמחיה מתוך ארכה שהאריך להם : יקום · יום א' : ולא יאמין בחיין · כמו בחיים ביום הזה נבקעו כל וגו' (בראשית ז') : (כג) יתן לו לבטח · עד יום אידם ובטחו : (כד) רמו מעט ·

מצודת ציון

עוד (בראשית מ"ו) : עולה · איש עולה : (כא) רעה · משבר ומרצץ כמו תרועם בשבט ברזל (תהלים ב) : (כב) אבירים · חזקים : בחיין · הנו"ן במקום המ"ם : (כג) וישען · ויסעד : (כד) רמו · מלשון הרמה

מצודת דוד

הואיל ומעט חלה ולא הרבתה לבקרו ומעט נשאר בזכרונה : מתקו רמה · מתוק הוא לפי הרמה כי משמן בשרו לא ירזה כי ימות בריא ושמן ויומתק בשרו לרמה : עוד לא יזכר · לא יהיה נזכר בפי הבריות לזמן מרובה כי הואיל ולא סבל מכאוב החולי אין מה לספר ממנו : ותשבר כעץ עולה · האיש עולה נשבר בקלות רב כשבירת העץ אשר תמהר להשבר מן הברזל וכדומה אשר ירבו להתעקש הנה והנה טרם ישבר : (כא) רעה עקרה · עם כי הרבה להרשיע עד כי היה מרצץ גם את העקרה עם כי לא ילדה ואין לה מי מחזיק בידה ואף האלמנה ירצץ עם כי אין לה מי ייטיב לה ונפשה מרה לה מאד עכ"ז לא חמל עליה והיה א"כ מהראוי שיקבל גמולו משלם : (כב) ומשך · אבל לא כן היה כי המקום משך את כ"א מן האבירים ההם אל הקבר בעודו בכחו כי לא נהלה במכאוב החולי : יקום · עודו קם על רגליו בריא וחזק ופתאום קרבה נפשו למות עד לא יאמין בעצמו שישאר חי ולא סבל כלל מכאובי החולי : (כג) יתן לו לבטח · וכל ימי חייו יתן לו המקום לשבת בטח והוא נשען ממנו לבל ימוט וכאלו ישגיח בעיניו על דרכי הרשעים ההם לבל יכשלו כאדם המסתכל בדרכי אוהבו ומזרזו להזהר : (כד) רמו

מעט

וְאֵינֶנּוּ וְהֻמְּכוּ כַּכֹּל יִקָּפְצוּן וּכְרֹאשׁ שִׁבֹּלֶת יִמָּלוּ׃
כה וְאִם־לֹא אֵפוֹ מִי יַכְזִיבֵנִי וְיָשֵׂם לְאַל מִלָּתִי׃
כה א וַיַּעַן בִּלְדַּד הַשֻּׁחִי וַיֹּאמַר׃ ב הַמְשֵׁל וָפַחַד עִמּוֹ

רש"י

נסתלקו מן העולם כמעט רגע: והמכו · נדכאו ונתמסכנו: ככל יקפצון · כשאר כל הנקפצים ונמלטים בעת קציר ובציר ומסיק שנקפצים יחד כן תמו כרגע: (כה) ואם לא אפו · כאשר אמרתי יבוא אחד מכם ויכזבני: וישם לאל מלתי · שאני מהרהר אחריו לדעת מדותיו שמאריך אף לרשעים ואת אוהביו כמוני הוא מייסר ואינו ממתין כמו שקבל למעלה (כ"ג) כי לא נצמתי מפני חשך · ואלו שגבולות ישיגו וכל אלה עשו לא הוכו ביסורין: (מענה בלדד): כה (ב) המשל ופחד עמו · כלפי שאמר איוב אערכה לפניו

מצודת דוד

מעט · כאומר אם אמנם שכן ראוי הוא שירומו במעלה ובכבוד למען יכפלו לערם כאשר יפלו בשפל המצב אבל ראוי היה שירומו רק מעט מן הזמן ויבא לו הכבוד ואיננו ומיד ישובו להיות שפלים ונבזים וכ"כ פעמים רבות וכמו כל דבר אשר ידלג ויקפץ שפעם הוא למעלה באויר ופעם למטה בארץ ומעט זמן יתעכב למעלה ויותר מזה יהיה למטה בארץ: וכראש וגו' · ובבוא עתו ראוי היה להיות מיוסר במכאוב זמן רב כמו קנה השבולת הנפרך מאליו מעט מעט עד כי נפרך הכל כן היה ראוי להאריך זמן חליו עד כי ימות ממנה ומוסב על ראשית אמריו לומר כן היה ראוי להרשעים האלה אולם התמדת השלוה וקלות המיתה בא להם מצד מערכת השמים אשר שפטו כן בעת ההריון והלידה ומדוע משדי לא נצפנו העתים למה לא יבטל הוראתם אשר יורו בהעתים ההם בכדי שיקבלו גמולם משלם: (כה) ואם לא · ואם תאמרו אין הדבר כן איה פה האיש ומי יהוא זה אשר יכזב אותי לומר שלא נמצא מרבית טובה ושלוה לאנשים כאלה וישים את אמרי תלונתי לאין וכאומר הלא א"א לכחש דבר המפורסם והמצוי · (העולה מהמענה הזה כי יכחיש דברי אליפז לומר שאין האמת אתו כי אחז בדרכי המקום ובמשפט עשה מה שעשה אף יתרעם על מה יאריך המקום אפו ולא יאבד את הרשעים המאבדים נפשות הרבה שיתכן שיחוס עליהן ולא על הנפשות הנאבדים על ידיהם והנה מלבד ההצלחה שיש לרשעים בחייהם לא נפרדה מהם במותם כי ימותו בקלות ומהר מבלי מכאוב וחלי וכ"ז הוא בעבור כי כן שפט המערכה בעת ההריון והלידה ויתלונן א"כ מדוע לא ישדד המקום הוראת המערכה אלא הוא סדרה): כה (ב) המשל ופחד עמו · גודל הממשלה ומרבית הפחד אשר עם ה'

מצודת ציון

והגבהם: והמכו · ענין שפלות כמו ימך המקרה (קהלת י): שבולת · היא קנה התבואה כמו שבע שבלים (בראשית מ"א): ימלו · יכרתו כמו ימולל ויבש (תהלים צ): (כה) לאל ·

עֹשֶׂה שָׁלוֹם בִּמְרוֹמָיו: ג הֲיֵשׁ מִסְפָּר לִגְדוּדָיו וְעַל־
מִי לֹא־יָקוּם אוֹרֵהוּ: ד וּמַה־יִּצְדַּק אֱנוֹשׁ עִם־אֵל
וּמַה־יִּזְכֶּה יְלוּד אִשָּׁה: ה הֵן עַד־יָרֵחַ וְלֹא יַאֲהִיל
וְכוֹכָבִים לֹא־זַכּוּ בְעֵינָיו: ו אַף כִּי־אֱנוֹשׁ רִמָּה וּבֶן־

רש"י

משפט אמר לו המשל ופחד עמו המשל זה מיכאל ופחד זה גבריאל כלום אתה יכול להשיב את אחד מהם: עשה שלום במרומיו. כשהמזלות עולים כל אחד סובר אני עולה ראשון לפי שאינו רואה מה שלפניו לפיכך אינו מתקנא. כ"ש. נ"א עושה שלום במרומיו. אש ומים בלולין ואין מים מכבין את האש כ"ש: (ד) ומה יצדק ילוד אשה. שאמרת בחנני כזהב אצא (לעיל כ"ג): (ה) עד ירח. כמו ולא עדה עליו שחל (לקמן כ"ח): ולא יאהיל. כמו לא יהלו אורם (ישעיה י"ג) והאל"ף זו באה כמו ולאדיב את נפשך (שמואל א' ב') אל"ף יתירה. נ"א לא יאהיל לא יהיה לו צל כשאינו

מצודת ציון

נלא ואין: **כה** (ב) במרומיו. בשמי מרום: (ג) לגדודיו. למחנותיו: (ד) יזכה. מלשון זכות: (ה) עד. ענין הסרה כמו לא עדה עליו שחל (לקמן כ"ח) כי אשר עבר (בראשית טז) ת"א דעדא: יאהיל. יאיר ויזרח כמו בהלו נרו (לקמן כ"ט): זכו. מלשון זכות

מצודת דוד

כ"א מהם עושה שלום במערכת השמים לבל יתנגדו זה לזה בפעולות עולם השפל ולבל ישנו את תפקידם ר"ל לא כשתאמר אתה שאין מערכות השמים נכנעים למקום כי הם יכנעו מפניו אם מיראת הרוממות אם מפחד העונש: (ג) היש מספר לגדודיו. וכי יש מספר לגדודיו הם מלאכי מרום אשר יורה על גודל ממשלתו ולזה ייראו יראת הרוממות: ועל מי וגו'. על מי מן צבא מערכות השמים לא יעמוד אור השפעתו ולזה יפחדו לבל ימנע מהם השפעתו: (ד) ומה יצדק. כאומר ואם תשיב לומר א"כ מדוע לא ישדד המערכה לשלם גמול הצדיק כי מהו אדם להיות צדיק עם האל הלא לגודל שפלות האדם ורוממות האל אף המעט מן המרי תחשב לרב והיה א"כ צדקתו: ומה יזכה וגו'. כפל הדבר במ"ש: (ה) הן עד ירח. הנה מעביר ומסיר אור הירח לבל תאיר כשעור האורה אשר שם בה כשבראה והוא על שקנאה בשמש ואמרה א"א לשני מלכים וכו' ואם כי היה מעט מן המרי ומעלתה הלא גדלה מ"מ כמוה כאין מול המקום ואף המעט תחשב לרב: וכוכבים. כל הכוכבים כולם עם רוב זהרם אינם זכים בעיניו וכמוהם כאין למולו: (ו) אף כי. וכ"ש האדם אשר הרמה תאכלנו הבזוי מאד מול המקום איך לא יחשב ממנו מעט מן המרי לרב והיה א"כ צדקתו: ובן אדם תולעה. כפל הדבר במ"ש.

העולם

אָדָם תּוֹלֵעָה׃ כו א וַיַּעַן אִיּוֹב וַיֹּאמַר׃ ב מֶה־עָזַרְתָּ
לְלֹא־כֹחַ הוֹשַׁעְתָּ זְרוֹעַ לֹא־עֹז׃ ג מַה־יָּעַצְתָּ לְלֹא
חָכְמָה וְתֻשִׁיָּה לָרֹב הוֹדָעְתָּ׃ ד אֶת־מִי הִגַּדְתָּ מִלִּין
וְנִשְׁמַת־מִי יָצְאָה מִמֶּךָּ׃ ה הָרְפָאִים יְחוֹלָלוּ מִתַּחַת מַיִם
וְשֹׁכְנֵיהֶם׃ ו עָרוֹם שְׁאוֹל נֶגְדּוֹ וְאֵין כְּסוּת לָאֲבַדּוֹן׃

רש״י

מאיר אין לו צל והראשון נראה · ושניהם שמעתי : (מענה איוב) : כו (ד) ונשמת מי יצאה ממך · מי שם בך הרוח הזה שיצא מפיך מי לא ידע זאת : (ה) הרפאים · גיהנם המרפה את הבריות : יחוללו · שבעה חללים שלו : מתחת מים ושכניהם · בעמקי עמקים וגם הוא : (ו) ערום

מצודת דוד

העולם מהמענה ההוא כי יאמר הן באמת יכנעו למקום מערכות השמים אם מיראת הרוממות אם מפחד העונש אבל אין לאדם גמול מה על המקום כי לגודל רוממות המקום ושפלות האדם אף מעט מן המרי יחשב לרב ואיה א״כ צדקתו) :
כו (ב) מה עזרת · מהו העזר אשר נתת בדבריך למי שאין בו כח מעצמו להבין אמיתת ההשגחה : הושעת · מלת מה משמשת בשנים כאומר מה הושעת למי שאין בו עוז בזרועו להבין מאליו וכפל הדבר במ״ש :
(ג) מה יעצת · מהו העצה שנתת למי שאין בו חכמה לדעת משכלו : ותושיה · וכי הודעת חכמת אלהות בשיעור מרובה וכפל הדבר רבות פעמים כדרך המשל ומליצה : (ד) את מי · אל מי הגדת דברים כאלה וכאומר וכי ימצא מי שאינו יודעם מעצמו עד שיצטרך לדבריך : ונשמת מי · נשיבת הרוח של מי יצאה ממך ר״ל ממי שמעת הדברים האלה ובדרך לעג אמר : (ה) הרפאים · כאומר ואם באת לספר מרוממות האל הנה יותר מזה ידעתי ואספר גם אני ואומר הנה הגיהנם מקום המתים אשר יש בה חללים רבים והם שבעה מדורי גיהנם והוא מתחת המים והשוכנים בהם כי פתח אחד יש לגיהנם בים : (ו) ערום וגו׳ · ועם כי הוא בעומק הארץ מתחת למים עכ״ז יודע המקום כל אשר בו

מצודת ציון

ובהירות : כו (ג) ותושיה : כן תקרא החכמה כי ישנה לעולם ולא תשוב לאין כיתר הדברים : (ד) את מי · אל מי : ונשמת · מלשון נשימה ונשיבת רוח כמו מנשמת אלוה יאבדו (לעיל ד) ועניננו הדבור הבא בהפחת רוח וכאשר יאמר ויפח לקץ (חבקוק ב): (ה) הרפאים · כן יקראו המתים על שם שנרפו ונחלשו על ידי מלאך המות : יחוללו · מלשון חלל ונבוב : (ו) שאולי הוא הגיהנם וכן אבדון :

ז נֹטֶה צָפוֹן עַל־תֹּהוּ תֹּלֶה אֶרֶץ עַל־בְּלִימָה׃ ח צֹרֵר־
מַיִם בְּעָבָיו וְלֹא־נִבְקַע עָנָן תַּחְתָּם׃ ט מְאַחֵז פְּנֵי־כִסֵּה
פַּרְשֵׁז עָלָיו עֲנָנוֹ׃ י חֹק־חָג עַל־פְּנֵי־מָיִם עַד־תַּכְלִית
אוֹר עִם־חֹשֶׁךְ׃ יא עַמּוּדֵי שָׁמַיִם יְרוֹפָפוּ וְיִתְמְהוּ

רש"י

שאול נגדו · לדעת ולראות את כל מה שבתוכו : (ז) על בלימה · אין כלום היסוד כי הם עומדים באויר על חוזק זרועותיו של הקדוש ב"ה · ודונש פירש בלימה מיסור כמו (תהלים ל"ב) במתג ורסן עדיו לבלום (כך ראיתי סא"א) : (ח) תחתם · תחת המים · ולא נבקע ענן מעולם שיפלו מימיו ביחד : (ט) מאחז · בממילות פני כסא הכבוד כולו כגון ישת חשך סתרו (שם י"ח) : פרשז · על הכסא עננו · ודמות על ראשי החיות רקיע (יחזקאל א') : (י) חוק חג · בלע"ז קומפ"ס לשון ובמחוגה יתארהו (ישעיה מ"ד) שיכבו בחול להיות לו חול לחוג (סא"א) חוק גבול עולם לא יעבור הים אותו חוג עד שיכלה אור וחשך : (יא) ירופפו · כשבראם והקרישם היו רופפים וגער בהם ועמדו ביובש ובחוזק : ויתמהו · הוכא ועולה (ס"א

מצודת ציון

(ז) תוהו · ענינו דבר שאין בו ממש : בלימה · היא שתי תיבות בלי מה : (ח) צרר · קושר כמו צרור כספו (בראשית מב) : (ט) כסה · כמו כסא בא"ף : פרשז · מלשון פריסה והזיי"ן נוספת : (י) חג · ענין סבוב ועגול וכן וחוג שמים יתהלך (לעיל כ"ב) : תכלית · מלשון כליון : (יא) ירופפו · ירעדו כי ועמודיה יתפלצון (לעיל ט')

מצודת דוד

כאלו היה ערום מבלי מכסה : (ז) נטה צפון · רצה לומר רקע הארץ על תוהו כי אין שם דבר מחזיקו ועל כי עיקר הישוב הוא בפאת הצפון לז"א נוטה צפון וגו' : על בלימה · על דבר שאין בו ממש כי כל העמדת כדור הארצי לבל יתקרב לפאה מן הפאות הוא בעבור כי כל חלק היסוד משתוקק ליסודו והרי כל כדור הארצי נשען על נקודת המרכז היא אמצעית הכדור נקודה שאינה מתחלקת : (ח) צרר · קושר מי המטר בהעבים להיות אצור בו ולהוריד טפות טפות לבד ומעולם לא נבקע הענן תחת המים עד אשר ישפכם בבת אחת : (ט) מאחז פני כסה · השמים נקראו כסא כמ"ש השמים כסאי (ישעיה ס"ו) ואמר הנה האויר אשר על פני רקיע השמים מעבה עד שיהיה ראוי לאחוז בו ובזה פורש על הרקיע את עננו כי בזה האופן יהיה הוויית הענן כי יתעבה האויר : (י) חק חג · עשה חוק הקפת החול על פני מי הים לבל יעברנהו עד אשר יכלה האור עם החושך ר"ל לעולם עד שיחרב כל העולם כולו : (יא) עמודי שמים · הארץ תקרא עמודי השמים כי היא מרכז להם וכאלו מעמידם והושאל מדבר גשמי

אשר

מִגַּעֲרָתוֹ׃ יב בְּכֹחוֹ רָגַע הַיָּם וּבִתְוּ[illegible]תו ק' מָחַץ
רָהַב׃ יג בְּרוּחוֹ שָׁמַיִם שִׁפְרָה חֹלְלָה יָדוֹ נָחָשׁ בָּרִחַ׃
יד הֶן־אֵלֶּה קְצוֹת דְּרָכָו דרכיו קרי וּמַה־שֵּׁמֶץ דָּבָר
נִשְׁמַע־בּוֹ וְרַעַם גְּבוּרֹתָו גבורותיו קרי מִי יִתְבּוֹנָן׃

רש"י

כאדם תווה ועומד) במקום אחד: (יב) רגע הים. כמו עורי רגע (לעיל ז') נקמט קמטים קמטים כעשו (כך כשאמר יקוו המים נאספו נשביעתן ונקמטו קמטים קמטים) עד שנקוו למקום אחד המוכן להם: מחץ רהב. מצריים קרוין רהבים: (יג) ברוחו שמים שפרה. בדבריו וברוח פיו אהל כמו ונטה את שפרירו (ירמיה מ"ג): חוללה ידו. את פרעה הנקרא נחש בריח (ישעיה כ"ז) לשון חיל וצרה. וכן במקום אחר הלא זאת היא המחצבת רהב מחוללת תנין (שם נ"א) נ"א יסדה ידו את לויתן כמו גבעות חוללתי (משלי ח'): (יד) קצות דרכיו. קלות ומועטות לפי שאר גדולות שבו: ומה שמץ דבר נשמע בו. מה רמז דבר אדם יכול להבין מפעולותיו ד"א

מצודת דוד

אשר שמרכז להם העיקר והיסוד ואמר הנה לפעמים ירעדו מקומות הארץ וינועו ממקומם וכאשר יגער בהם המקום ינוחו במקומם כאדם המתמיה מגערת המאיים עליו ועומד על עמדו: (יב) בכחו. ברב כחו בקע הים ובתבונתו הכה בו את מצרים כי השכל דעתם ומשכם אל הים להכותם נפש: (יג) ברוחו. ברוח פיו אהל את השמים על הארץ וידו בראה את הלויתן הדומה לנחש ומבריח את הים מן הקצה אל הקצה: (יד) הן אלה. הדברים האלה המה מקצת דרכיו ומה מאד דבר מעט אשר נשמע בו ר"ל הן לא ידענו ולא שמענו כ"א מעט מדרכיו לא כולם אף לא חלק גדול מהם: ורעם. אף גבורותיו השמעים לכל כקול רעם מי יוכל להתבונן לדעת מצפוני הנפלאות אשר בהם ואף כי שנעשים בשמים ממעל ומתחת לארץ אשר לא ידעם אנוש וכאומר הנה השמעתיך יותר מאשר השמעת ועדיין לא הגעתי לחלק גדול מנפלאות ה' (העולם מהמענה הזה כי ילעיג על בלדד.

מצודת ציון

תרגומו מתרפפין: (יב) רגע. בקע כמו עורי רגע (לעיל ז): מחץ. הכה והרג כמו מחץ ראש (תהלים קי): רהב. מצרים קרואים כן כמ"ש קראתי לזאת רהב (ישעיה ל'): (יג) שפרה. ענין אהל כמו ונטה את שפרירו (ירמיה מ"ג) והאהל היפה נקרא כן מלשון אמרי שפר (בראשית מ"ט): חוללה. בראה כמו ותחולל ארץ (תהלים צ): בריח. כעין מטה עשוי לשומו לרוחב השער לסגרו: (יד) דרכיו. מעשיו ופעולותיו: שמץ. ענין מעט ומעט וכן ותקח אזני שמץ מנהו (לעיל ד): ורעם. ענין רעש והמיה:

כז א וַיֹּסֶף ... שְׂאֵת מְשָׁלוֹ וַיֹּאמַר׃ ב חַי־אֵל הֵסִיר
מִשְׁפָּטִי וְשַׁדַּי הֵמַר נַפְשִׁי׃ ג כִּי־כָל־עוֹד נִשְׁמָתִי בִי
וְרוּחַ אֱלוֹהַ בְּאַפִּי׃ ד אִם־תְּדַבֵּרְנָה שְׂפָתַי עַוְלָה וּלְשׁוֹנִי
אִם־יֶהְגֶּה רְמִיָּה׃ ה חָלִילָה לִּי אִם־אַצְדִּיק אֶתְכֶם עַד־
אֶגְוָע לֹא־אָסִיר תֻּמָּתִי מִמֶּנִּי׃ ו בְּצִדְקָתִי הֶחֱזַקְתִּי וְלֹא

רש"י

שמך כמו לשמלה לגנות : כז (א) ויוסף · עמדו רעיו מענות כאשר הוכיחם אליהוא כי עמדו ולא ענו עוד (לקמן ל"ב) : (ב) חי אל · שבועה היא כי באמת הסיר את משפטי · מכאן דרש רבי יהושע שמאהבה עבד איוב את המקום אין אדם נודר בחיי המלך אלא א"כ אוהב את המלך : (ה) אם אצדיק אתכם · אם אומר הדין עמכם לחייבני : לא אסיר תמתי · לא אודה לדבריכם לומר שאיני תם : (ו) בצדקתי החזקתי · לומר שאני צדיק : לא

מצודת ציון

כז (ב) חי אל · ר"ל כמו שהאל הוא חי וכן חי ה' (מ"א י"ז) : המר · מלשון מרירות : (ד) יהגה · ידבר כמו ולשוני תהגה (תהלים לה) : (ה) תמתי · מלשון תמימות : (ו) יחרף · ענין. נטיה וכן שפחה נחרפת (ויקרא י"ט) שר"ל נוטה מן

מצודת דוד

בלדד שאמר דברים הידועים לכל ומיעט לספר מנפלאות ה' וסיפר הוא יותר ממנו ואמר שעכ"ז עדיין לא הגיע אף הוא לחלק גדול מנפלאות ה' ולא חש להשיב יותר כי במרבית הלעג כאלו אמר לו מה בכך שלפי רוממות המקום ושפלות האדם יחשב המעט מן המרי לרב הלא כ"ש הוא שמרבית המרי מן הרשע יחשב לרב ומה זה לא ישלם לו גמול) :

כז (א) ויוסף איוב · בראותו כי אין מי יענה לו על אמריו הוסיף עוד להרים קול בדברי משל ואמר דבריו והמשל הוא נתיב לא ידעו עיט וכו' וכדומה : (ב) חי אל · הריני נשבע חי אל אשר הסיר משפט גמול מעשי במה שמסר הכל ביד מערכת השמים : ושדי · מוסב על חי לומר חי שדי אשר המר לנפשי והוא כפל ענין במ"ש : (ג) כי כל עוד · אשר כל זמן שתהיה נשמתי בי ורוח חיים מאלוה יהיה באפי : (ד) אם תדברנה · מוסב למעלה לומר עונש שבועה יהיה עלי אשר כל ימי חיי אם תדברנה שפתי עולה להתלונן בחנם או אם לשוני ידבר רמיה להצדיק עלי את הדין מן השפה ולחוץ עם כי לבי לא כן יחשוב כאומר לא אצעק בחנם ולא אודה ברמיה : (ה) חלילה לי · חולין וגנאי הוא לי אם אומר ברמיה שאתם צדיקים בדבריכם והדין עמכם כי הן הרשעתם כי הואיל ולבבי לא כן יחשוב לא אדבר רמיה כי עד אמות לא אסיר תומתי ממני לדבר רמיה בפה ולא בלב : (ו) בצדקתי · כי הנה הצדק אשר עשיתי מעולם לא עשיתי

אַרְפֶּהָ לֹא־יֶחֱרַף לְבָבִי מִיָּמָי : ז יְהִי כְרָשָׁע אֹיְבִי
וּמִתְקוֹמְמִי כְעַוָּל : ח כִּי מַה־תִּקְוַת חָנֵף כִּי יִבְצָע כִּי
יֵשֶׁל אֱלוֹהַּ נַפְשׁוֹ : ט הֲצַעֲקָתוֹ יִשְׁמַע ׀ אֵל כִּי־תָבוֹא
עָלָיו צָרָה : י אִם־עַל־שַׁדַּי יִתְעַנָּג יִקְרָא אֱלוֹהַּ בְּכָל־עֵת :
יא אוֹרֶה אֶתְכֶם בְּיַד־אֵל אֲשֶׁר עִם־שַׁדַּי לֹא אֲכַחֵד :

רש"י

יחרף לבבי · אותי מימי מכל דרך ומדה שנהגתי בימי ועל כרחו יהי כרשע אויבי : (ח) כי מה תקות חנף · כי למה אהיה רשע וגזלן מה סופו של רשע הגוזל ממון : כי ישל · כי ישליך המקום את נפשו מעליו · לשון של נעליך (שמות ג') ונשל הברזל (דברים י"ט) : (י) אם על שדי יתענג · כפל התמיהה היא ככל התמיהות הכפולות שכן דרך הלשונות בה"א והשניה באם · כמו הירוצון בסלע סוסים אם יחרוש בבקרים (עמוס ו') · היש בלשוני עולה ואם חכי לא יבין הוות (לעיל ו') אף כאן הצעקתו ישמע אל · אם על שדי יתענג או אם שמא מי שהוא רשע חנף יכול הוא להתענג ולסמוך על ישועת הקב"ה ולקרוא אליו בעת צרתו בתמיה : (יא) אורה אתכם · את המדה שביד אל ודרך אשר עם שדי לא אכחד · כמו כי ידע דרך

מצודת דוד

עשיתיו בדרך ערכי כי החזקתי בה בחוזק רב ולא נתתי לה רפיון ומימי לא נטה לבבי ממנה : (ז) יהי כרשע · מדת הרשע והעול רעים המה בעיני עד שאני מקלל אויבי והקם עלי לרעה שהוא יהיה רשע ועול כי כ"כ הדבר רע בעיני עד שתחשב לקללה : (ח) כי מה תקות · כלומר אף לדעתי שהכל מסור ביד מערכת השמים והיה כצדיק כרשע עכ"ז אין לבחור ברשע כי מה יהיה תקות רשע אשר יגזול אנשים כאשר יסיר אלוה את נפשו ממנו כי הצדיק יקוה אל תענוג הנפשי אבל הרשע אל מה יקוה : (ט) הצעקתו · ואם לתקות תענוגי הגוף וכי כשיבוא עליו צרה ישמע אל צעקתו למלטו ממנה כאומר וכי בעבור רשעו ישדד ה' את המערכה אשר לא יעשה אף בעבור הצדיק ונקי : (י) אם על שדי יתענג · וכי ישען על ה' לענגו בטובה וכי יבטח לקרוא לה' בעת הצורך כאומר הלא אף תפלת הצדיק אינה נשמעת אף כי רשע וחוטא : (יא) אורה אתכם · כאומר אין דרכי להסית אנשים לבחור ברשע רק אני מלמד

מצודת ציון

העבדות לחירות : (ז) כרשע · בעול · הכפי"ן באו לאמתת הדבר וכן ובלילה יהי כגנב (לעיל כ"ד) : (ח) חנף · רשע המחניף ליצרו לעשות פתויו : יבצע · יגזול כמו בוצע בצע (חבקוק ב') : ישל · ענין הסרה ושליפה כמו של נעליך (שמות ג') : (יא) אורה · אלמד כמו יורה דעה (ישעיה כ"ח) :

ותכם

יב הֶן־אַתֶּם כֻּלְּכֶם חֲזִיתֶם וְלָמָּה־זֶּה הֶבֶל תֶּהְבָּלוּ׃ יג זֶה ׀
חֵלֶק־אָדָם רָשָׁע ׀ עִם־אֵל וְנַחֲלַת עָרִיצִים מִשַּׁדַּי יִקָּחוּ׃
יד אִם־יִרְבּוּ בָנָיו לְמוֹ־חָרֶב וְצֶאֱצָאָיו לֹא יִשְׂבְּעוּ־לָחֶם׃
טו שְׂרִידָיו בַּמָּוֶת יִקָּבֵרוּ וְאַלְמְנֹתָיו לֹא תִבְכֶּינָה׃ טז אִם־
יִצְבֹּר כֶּעָפָר כָּסֶף וְכַחֹמֶר יָכִין מַלְבּוּשׁ׃ יז יָכִין וְצַדִּיק
יִלְבָּשׁ וְכֶסֶף נָקִי יַחֲלֹק׃ יח בָּנָה כָעָשׁ בֵּיתוֹ וּכְסֻכָּה עָשָׂה

רש"י

עמדי (לעיל כ"ג) : (יב) כלכם חזיתם · שזה חלק אדם רשע · ולמה זה הבל תהבלו · להיות רשעים וחנפים : (יד) אם ירבו בניו למו חרב · ירבו : (טו) במות · ביסורים ותחלואים עד כי ישמחו אלמנותיו במיתתן ולא תבכינה : (יז) וכסף נקי · כספו של רשע לנקי יחלקנו הקב"ה : (יח) בנה

מצודת ציון

אבחד · אמנע : (יב) חזיתם · ראיתם : (יג) עריצים · חזקים : (יד) למו חרב · אל חרב וכן למו פי (לקמן מ) : (טו) שרידיו · הנשארים מהם : (טז) יצבר · ענין כרי וגל כמו ויצבר עפר (חבקוק א) : (יח) כעש · מין תולעת :

מצודת דוד

אחכם ההנהגה אשר היא ביד האל ולא אחדל מלדבר מה אשר עם שדי לבל יתלו העול במקום בגמול הצדיק והרשע כי הכל בא מצד המערכה אבל עכ"ז מהראוי לבחור בצדק בעבור תענוג הנפשי : (יב) הן אתם וגו׳ · כאומר הלא גם אבדן הרשעים הוא מפורסם ומצוי עד שאתם כולכם ראיתם ובודאי לא אכחיש המוחש ולמה זה אם כן תדברו הבל בחנם לחשוב שבוחר אני ברשע: (יג) זה חלק· ר"ל זה חלק הרשע האמור למטה אשר ראיתם הלא גם היא שמורה עם אל להביא עליו באמצעות המערכה כאשר שמורה להביא על הצדיק ועם כי הרשע מעותד לאבדן הנפש בעולם הנצחי עכ"ז עודו בחיין מקרה אחד לו ולצדיק כי לא ינצל גם הוא מסבות המערכה : ונחלת · וזהו האמור למטה היא נחלת עריצים המתחזקים לקחת לא להם אשר יקחו משדי באמצעות המערכה כאשר יקחו הצדיקים והוא כפל ענין במ"ש : (יד) אם ירבו · אף אם ירבו בני הרשע לפעמים לא ישמח בהם כי יהיו נתונים אל החרב ואף אם יתרבו צאצאיו הם בני בנים הנה לפעמים לא ישבעו לחם : (טו) שרידיו · הנשארי׳ מחרב הנה לפעמים יקברו גם הם בעת בוא עליו המות ולזה לא תבכינה אלמנותיו עליהם לבל ישבר לבו וכמ"ש רז"ל חולה שמת לו מת אין בוכין לפניו שלא ישבר לבו : (טז) אם יצבר · אף אם יצבור כסף רב כעפר ויכין מלבוש מרובה כחומר: (יז) יכין · לפעמים הוא לבד המכין אבל הכל בא ליד הצדיק וילבש הוא וכספו בא ליד הנקי ויחלק לאשר ישר בעיניו וכאומר הואיל ופעם יקרה שהצדיק יצליח יותר מהרשע א"כ למה יבחר מי בדרך הרשע : (יח) בנה

נֹצֵר׃ יט עָשִׁיר יִשְׁכַּב וְלֹא יֵאָסֵף עֵינָיו פָּקַח וְאֵינֶנּוּ׃
כ תַּשִּׂיגֵהוּ כַמַּיִם בַּלָּהוֹת לַיְלָה גְּנָבַתּוּ סוּפָה׃ כא יִשָּׂאֵהוּ
קָדִים וְיֵלַךְ וִישַׂעֲרֵהוּ מִמְּקֹמוֹ׃ כב וְיַשְׁלֵךְ עָלָיו וְלֹא
יַחְמֹל מִיָּדוֹ בָּרוֹחַ יִבְרָח׃ כג יִשְׂפֹּק עָלֵימוֹ כַפֵּימוֹ וְיִשְׁרֹק

עיין מ"ש **רש"י**

כעש · כתולע הבונה תור שאינו מתקיים וכסוכה שעשה נוצר השומר והכרם שאינה של קיימא (ע"א נוצר הכרם שאינו שומרה בכל עת זו שמעתי כא"א): (יט) עשיר ישכב · ימות בעשרו ופעמים שלא יאסף לקבורה: (כ) בלהות · מזיקים: גנבתו סופה · ותשליכהו לדרכונים: (כב) וישלך עליו · המשליך עליו רעה ולא יחמול: מידו · של רשע ומכחו וממקומו: ברוח יברח · כן עלתו שהיה מסייעו בתחלה יברח מעזור ידו בשעת כשלונו כמו שעשה חרבונה להמן (מגילה ט"ז): (כג) ישפק עלימו כפימו ·

מצודת דוד

כעש ביתו · ר"ל פעמים יהרס ביתו בקלות כבית העש וכסוכה אשר עשה שומר הכרם לשבת בו: (יט) עשיר ישכב · לפעמים כאשר ישכב חולה על מטתו יהיה עדיין עשיר ולא ימות בעשרו עוד עיניו פקוחים ולא מת לשחת ואבד העושר ואין לו כי מעט נפל למטה נשבר תוקו ויבוזו כל אשר לו: (כ) תשיגהו · לפעמים תשיג אותו בהלות תכופות זו אחר זו כשטף מים אשר לא יפסיק: לילה · מרוב הבהלה לא ישב בביתו עד אור היום כי בעוד לילה ינוס לנפשו כאלו רוח סופה גנבו בלילה מתוך הבית: (כא) ישאהו · וכאלו רוח הקדים ישאהו למרחוק והולך הוא במקום שהוא שם ולא ישוב עוד לביתו: וישערהו · כאלו רוח הסערה יעקרו ממקומו וכפל הדבר במ"ש: (כב) וישלך · זה שבידו להשליך הוא ישליך עליו הרעה מן הצרות ולא יחמול עליו וכל עשרו וטובו יברח מידו: (כג) ישפק · מי אשר ידעו לפנים יכה כפיו זה בזה על מפלתו כדרך הרואה באבדן דבר גדול: וישרק · על עברו ישרוק כל אחד מאנשי מקומו אשר ראו בהצלחתו וגם השריקה היא מדרך הרואה באבדן דבר השוב וחוזר הוא על ראשית אמריו לומר אם אמנם שגם הרשע מעותד למקרי הזמן כמו הצדיק למה יבחר פי ברשע הלא נוסף עליו הצדיק כי יתענג בתענוג הנפשי

מצודת ציון

נצר · שומר: (יט) יאסף · ימות כמו יאסף אהרן (במדבר כ): פקח · פתח כמו פוקח עורים (תהלים קמו) (כ) בלהות · בהלות: (כא) וישערהו · רוח סערה יעקרו וכן כמוץ יסוער מגורן (הושע יג): (כג) ישפוק · כמו יספוק בסמ"ך והוא ענין הכאה כמו ויספוק את כפיו (במדבר כ"ד): עלימו כפימו · עליו כפיו: וישרק · הוא השמעת קול בקבוץ השפתים וכן ישום וישרוק (ירמיה יט):

עָלָיו מִמְּקֹמוֹ׃ כח א כִּי יֵשׁ לַכֶּסֶף מוֹצָא וּמָקוֹם לַזָּהָב
יָזֹקּוּ׃ ב בַּרְזֶל מֵעָפָר יֻקָּח וְאֶבֶן יָצוּק נְחוּשָׁה׃ ג קֵץ ׀
שָׂם לַחֹשֶׁךְ וּלְכָל־תַּכְלִית הוּא חוֹקֵר אֶבֶן אֹפֶל וְצַלְמָוֶת׃
ד פָּרַץ נַחַל ׀ מֵעִם־גָּר הַנִּשְׁכָּחִים מִנִּי־רָגֶל דַּלּוּ מֵאֱנוֹשׁ

רש"י

שיודעים אותו לפנים ועתה רואים בשברו : **כח** (א) כי יש לכסף מוצא · גם זה טעם אחר לדברי הראשון שאמר בצדקתי החזקתי · כי למה אהיה רשע אם בשביל כסף וזהב · לכל יש מוצא וסוף · אבל החכמה מאין תבא זה סוף הפרשה · והיא יקר מכל על כן כל ימי נתתי לבי עליה ללמוד : ומקום · יש לזהב שמשם יזוקו ויתכו אותו : (ב) ואבן יצוק נחושה · מן ההר יצק האומן את הנחשת · הרי תחלה וסוף יש לכל דבר שכל העולם יכלה וכל אשר בו : (ג) קץ שם · המקום מתי יהיה החשך שהשמים נמלחו והארץ תבלה · ולכל תכלית דבר הוא חוקר לו : אבן · אשר משם יצא לו חשך וצלמות אבן מקום מוצא פורעניות · לכן נקרא אבן מקום פורעניות כאדם הנוגף את רגליו באבן שיש לו צער כ"ש · כמו קו תוהו ואבני בוהו (ישעיה ל"ד) · דמן טורא התגזרת אבן וגו' (דניאל י"א) : (ד) פרץ · על סדום ועמורה · נחלי אש וגפרית : מעם גר · ממקום שהוא נובע וניגר : הנשכחים מני רגל · אלו אנשי סדום ששיכחו תורת רגלי אורחים מארצם · שהיו משכיבים האורח במטה אם היה ארוך יותר מקטעין רגלו · ואם היה קצר מאריכין אותו כך מפורש באגדה : דלו · ע"י פריצת נחל זהו

מצודת ציון

כח (א) יזקו · ענין יציקה כמו יזוקו מטר לאדו (לקמן ל"ו) : (ג) אבן · ר"ל יסוד ועיקר : (ד) גר · ענין הזלה ושפיכה כמו מים מוגרים (מיכה א): הנשכחים · אשר נשכחים וכן ההלכות אתו (יהושע י) : דלו · הורמו והוגבהו

מצודת דוד

הנפשי ולא כן הרשע : **כח** (א) כי יש לכסף מוצא · הוסיף לאמת דבריו שאף אם מקרה אחד לצדיק ולרשע עכ"ז יש לאחוז בצדק כי הנה לכסף יש מקום מוצא וכ"כ יש מקום לזהב אשר הוא נצוק משם והמה מקומות מן האדמה : (ב) ברזל · אף הברזל יש לו מקום מוצא מן העפר אשר יוקח משם ויש אבן אשר יצוק נחשת א"כ נראה לעין מקום מוצאם וחזר ונראה עת יפסקו כי יש תכלית להם כי לא לעולם ימצאו הכסף והזהב וכו' במקום אחד : (ג) קץ שם לחשך · אף לחשך שם קץ מתי תכלה כי בהאיר היום תכלה החשך ור"ל לכל דבר יש תכלית בין לטוב בין לרע : ולכל תכלית · המקום ב"ה חוקר לדעת תכלית כל דבר מתי יהיה עם כי אנחנו לא נדע עת תכלית כל דבר : אבן אפל · וכן חוקר לדעת מתי תכלה יסוד האופל וצלמות והוא כדור הארץ : (ד) פרץ נחל · הנה פעמים יפרוץ הנחל גדרו

נָעוּ׃ ה אֶרֶץ מִמֶּנָּה יֵצֵא־לָחֶם וְתַחְתֶּיהָ נֶהְפַּךְ כְּמוֹ־אֵשׁ׃
ו מְקוֹם־סַפִּיר אֲבָנֶיהָ וְעַפְרֹת זָהָב לוֹ׃ ז נָתִיב לֹא־יְדָעוֹ
עָיִט וְלֹא שְׁזָפַתּוּ עֵין אַיָּה׃ ח לֹא־הִדְרִיכֻהוּ בְנֵי־שָׁחַץ
לֹא־עָדָה עָלָיו שָׁחַל׃ ט בַּחַלָּמִישׁ שָׁלַח יָדוֹ הָפַךְ מִשֹּׁרֶשׁ

רש"י

מאנוש נעו: (ה) ארץ (אשר) ממנה יצא לחם. נהפך מקומה כמו אש: (ו) מקום ספיר. היו אבניה: (ז) לא ידעו עיט. לא עבר עליהן חיל של לסטין: ולא שזפתו עין איה. לפי שהיא רואה יותר משאר עופות. ולכך נקראת ראה שהיא עומדת בבבל ורואה נבלות בארץ ישראל כך מפורש באגדה (חולין ס"ג) כלומר לא תפרוה מרגלים: (ח) לא עדה עליו. עבר כדמתרגמינן אשר עבר בין הבתרים (בראשית ט"ו) (נ"ל הגזרים ועיין בתרגום דעדא) שחץ ושחל משמשה שמות האריה הם (בסנהדרין צ"ה) ששה שמות יש לאריה והקב"ה מה עשה: (ט) בחלמיש שלח ידו. והפך שרשי ההרים מלמעלה למטה:

מצודת דוד

לנוות מעם המקום אשר היה נגר ונשפך: הנשכחים. אשר נשכחים המה מעתה מן רגלי האנשים אשר היו רגילים לשאוב ממימיו כי מעתה לא ילכו עוד אל המקום ההוא כי המים דלו והורמו מאנשיו ונעו ללכת מהם ובאו א"כ המים ההם עד תכליתם כי נאבדו מן המקום ההוא: (ה) ארץ. הנה ארץ שממנה אשר יצא ממנה לחם רב בבוא עת תכליתם נהפך מקומה ותהיה יבשה כמו שרופה באש: (ו) מקום. הנה המקום אשר אבניה הגדלים בה המה ספירים ושם העפרות אשר יוקח מהם הזהב: (ז) נתיב. בבוא עתה תהיה שממה להיות נתיב אשר לא ידעו עיט ולא ראתהו עין איה כי לא יבואו שמה מגודל השממון והוא מדרך גוזמא והפלגה: (ח) לא הדריכוהו. לא עברו דרך בו בני גאוה הם פריצי החיות אף לא עבר עליו שחל לגודל השממון: (ט) בחלמיש. בבוא קץ הסלעים החזקים הגדלים בהרים אז ישלח המקום את ידו בהם ומהפך את ההרים מן השורש בסבת הרוח הנסגר בבטן הארץ:

מצודת ציון

כמו דלו עיני למרום (ישעיה ל"ח): (ה) ותחתיה. מקומה: (ז) נתיב. שביל ודרך: עיט. שם עוף מדברי וכן איה: שזפתו. ראתהו כמו עין שזפתו (לעיל כ): (ח) הדריכוהו. ענין לעדה והלוך והוא מלשון דרך: שחץ. ענין גאוה וכן מלך על כל בני שחץ (לקמן מ"א) ובדרז"ל אנשי ירושלים אנשי שחץ הן (שבת ס"ב): עדה. עבר וכן עד ירח (לעיל כ"ה): (ט) בחלמיש. בצור חזק ולפי שלא יפול לשון חלמיש אלא על הצור אמר חלמיש מבלי זכר צור וכן חלמיש למעינו מים (תהלים קי"ד):

נטורות

הָרִים׃ י בַּצּוּרוֹת יְאֹרִים בִּקֵּעַ וְכָל־יְקָר רָאֲתָה עֵינוֹ׃
יא מִבְּכִי נְהָרוֹת חִבֵּשׁ וְתַעֲלֻמָהּ יֹצִא אוֹר׃ יב וְהַחָכְמָה
מֵאַיִן תִּמָּצֵא וְאֵי־זֶה מְקוֹם בִּינָה׃ יג לֹא־יָדַע אֱנוֹשׁ
עֶרְכָּהּ וְלֹא תִמָּצֵא בְּאֶרֶץ הַחַיִּים׃ יד תְּהוֹם אָמַר לֹא בִי־

רש"י

(י) בצורות יאורים בקע · חוזר לתחלת ענינו שאמר כי לכל דבר יש מוצא ובצורות בקע מוצא היאורים וכן כל יקר ראתה עינו·מהיכן יצא לבריות (כמו שעשה לישראל הכה סלע ויזובו מימיו) : (יא) מבכי נהרות חבש · בבריאת העולם כשבכו המים התחתונים בכי כמו נבכי ים (איוב ל"ח) · חבש · כמו ויחבוש את חמורו (בראשית כ"ב) כ"ש · (ס"א מבכי וכו' מפני בכייתן של ישראל שהיו בוכין לאמר מה נשתה חבש ותיקן להם נהרי מים מן הסלע · ויחבוש להם מתרגם ואתקין) : ותעלמה יוציא אור · חלון יש ברקיע ושמו תעלומה משם תולדות השמש להקופתו · בפרקי רבי אליעזר · כלומר לכל דבר יש מוצא וסוף רק לחכמה לא מוצא לה אלא מפיו ולא סוף עולמית : (יב) והחכמה · תורה : (יג) ולא תמצא בארץ החיים · במי שמחיה אלא במי שממית עצמו עליה ביגיעה וברעבון : (יד) תהום אמר לא בי היא ·

מצודת ציון

(י) בצורות · מלשון צור וסלע : יארים · נחלי מים : יקר · ענין חשיבות : (יא) מבכי · ענין עומק המים וכן נבכי ים (לקמן ל"ח) : חבש · ענין סגירה וכליאה כמו חבוש בשמון (לקמן מ) : (יג) ערכה ·

מצודת דוד

(י) בצורות · בבוא סוף הצורים בקע במקומם יאורים עד כי יכסו הצורים : וכל יקר · כל הדברים היקרים אשר בעולם הנה עין המקום ראתה מהיכן יצאו ומתי יכלו כאומר עם כי אנחנו לא נדע הכל אבל ידועים הם למקום : (יא) מבכי נהרות · בבוא תכלית הנהרות יסגור ויכלא עומק מימיהם לבל יהיו נובעים ומושכים כמאז ובבוא קץ הארץ היבשה אז יוציא לאור המעין הנעלם מעין האדם וירבה מימיו עד כי יכסה פני האדמה וכאומר הואיל ויש קץ ותכלית לכל הדברים הגופניים לא יחשבו א"כ הנלחמים למאומה : (יב) והחכמה · אבל מציאת החכמה לא כן היא כי מאיזה מקום היא נמצאת הלא אין לה מקום גופני המוציא אותה עד שנחשוב כאשר יכלה הדבר ההוא תכלה גם החכמה : ואי זה · איזה המקום המוציא הבינה וכפל הדבר במ"ש : (יג) לא ידע · לזה אין לדעת ולהעריך ערכה כי כל חפצים לא ישוו בה הואיל והיא דבר המתקיימת לעד : ולא תמצא · אינה נמצאת לקנותה בחלק מן הארץ אשר שם בעלי החיים והיא החלק הנגלה מן המים : (יד) תהום · אלו היה ביכולת האדם לרדת אל התהום לקום

שמה

הִיא וְיָם אָמַר אֵין עִמָּדִי׃ טו לֹא־יֻתַּן סְגוֹר תַּחְתֶּיהָ וְלֹא
יִשָּׁקֵל כֶּסֶף מְחִירָהּ׃ טז לֹא תְסֻלֶּה בְּכֶתֶם אוֹפִיר בְּשֹׁהַם
יָקָר וְסַפִּיר׃ יז לֹא־יַעַרְכֶנָּה זָהָב וּזְכוֹכִית וּתְמוּרָתָהּ כְּלִי־

רש"י

אם תשאלנה ליורדי תהום העוסקים במוצא מרגליות ובמוצא זהב וכסף ממקום תהומות הארץ · יאמרו לך לא בי היא · איני בקי בהוראה (שבת פ"ט ע"ש היטב וצ"ע) : וים אמר · ויורדי הים לסחורה יאמרו לך לא עמדי חכמה למה לפי שאינם יכולים לקנותה כשאר פרקמטיא לתת מעשרם בדמים · ובאגדה הוא אומר שבשעת מ"ת בא השטן לפני הקדוש ברוך הוא ואמר לו היכן תורה אמר לו אצל בן עמרם · בא לו אצל משה אמר לו היכן תורה אצל ים · בא לו אצל ים · אמר לו היכן תורה לא בי היא לך אצל בן עמרם · בא לו אצל בן עמרם אמר לו היכן תורה אצל תהום · בא לו אצל תהום אמר לו היכן תורה אמר לו אין עמדי · לך אצל בן עמרם בא לו אצל בן עמרם א"ל היכן תורה · אצל הקב"ה וזהו שאמר תהום אמר לא בי היא וים אמר אין עמדי : (טו) לא יתן סגור · זהב סגור זהו זהב טוב שבשעה שנפתח כל חניות של זהב נסגרות : (טז) לא תסלה · לא תשתבח · כגון סולו לרוכב בערבות (תהלים ס"ח) השתבחה לומר חשובה היא ככתם אופיר ובשוהם יקר לא שבח הוא לה · וכן המסולאים בפז (איכה ד) : (יז) ותמורתה·

מצודת דוד

שמה החכמה היה התהום משיב לומר לא בי היא החכמה ואם יפרוש מי אל הים הסובב את הישוב לקנותה שמה ישיב לאמר לא עמדי היא והוא מדרך הפלגה ומליצה לומר שאין להשיג עומק החכמה אף אם ישתדל הרבה לחזור אחריה אם לא יקנה מתחלה יראת ה' וכאשר יאמר למטה : (טו) לא יתן · אין מי יתן במחירה ובמקומה זהב סגור כי א"א לקנותה בזהב : ולא ישקל · כפל הדבר במ"ש : (טז) לא תסלה · לא תשוה החכמה בכתם אופיר אף לא בשוהם יקר ותשוב אף לא בספיר ר"ל אין שבח להחכמה לומר עליה שהיא משובחת באלה כי באמת חשובה עוד יותר ויותר : (יז) לא יערכנה · לא יהיה נערך אליה זהב וזכוכית : ותמורתה · מלת לא משמשת בשנים כאומר לא יהיה תמורתה וחלופה כלי פז כי

מצודת ציון

ענין השווי והשואה : (טו) סגור · זהב טוב הנסגר בכור הצורף להסיר הסיג : מחירה · ענינו דבר הנתון בערך שויה כמו יקחו מקוה במחיר (מ"א י) : (טז) תסלה · תשובח כמו המסולאים בפז (איכה ד') : בכתם אופיר · מין זהב יקר הבא מאופיר : בשוהם · וספיר · שמות אבני יקר : (יז) וזכוכית · היא זכוכית לבנה היקרה מזהב כמ"ש רז"ל בזוגיתא חיורתא (חולין פ"ד) :

פָּז׃ יח רָאמ֣וֹת וְ֭גָבִישׁ לֹ֣א יִזָּכֵ֑ר וּמֶ֥שֶׁךְ חָ֝כְמָ֗ה מִפְּנִינִֽים׃
יט לֹֽא־יַ֭עַרְכֶנָּה פִּטְדַת־כּ֑וּשׁ בְּכֶ֥תֶם טָ֝ה֗וֹר לֹ֣א תְסֻלֶּֽה׃
כ וְֽהַחָכְמָה מֵאַ֣יִן תָּב֑וֹא וְאֵ֥י זֶ֝ה מְק֣וֹם בִּינָֽה׃ כא וְֽנֶעֶלְמָה
מֵעֵינֵ֣י כָל־חָ֑י וּמֵע֖וֹף הַשָּׁמַ֣יִם נִסְתָּֽרָה׃ כב אֲבַדּ֣וֹן וָ֭מָוֶת
אָמְר֑וּ בְּ֝אָזְנֵ֗ינוּ שָׁמַ֥עְנוּ שִׁמְעָֽהּ׃ כג אֱ֭לֹהִים הֵבִ֣ין דַּרְכָּ֑הּ

רש"י

לא ככלי פז · זהב וזכוכית מגהיר כמרגליות : (יח) ראמות וגביש · שמות אבנים טובות שבים הם : לא יזכר · אצלה : (יט) פטדת כוש · אבן טובה הוא כמו אודם פטדה : בכתם · היא קבועה עדי לתכשיטי נשים עדיים ונקראת הקבועה כתם בלשון עברי ובלשון ערבי אלחלי והוא נזם זהב וחלי כתם (משלי כ"ה) וכן ותעד נזמה וחליתה (הושע ב') ויש פותרים כתם כתר ולא נכון · כי לא מצינו פעולה בלשון זה כאשר מצינו בל' כתר מכתיר כותרת : (כא) ומעוף השמים · מלאכים המעופפים : (כב) אבדון ומות אמרו · המאבדין וממיתין עצמן עליה אמרו באזנינו שמענו שמעה שהיגע בה מתקיימת בו זו"א כאשר באגדה אשר פרשתי למעלה שבא השטן לפני המקום אמר ליה היכן תורה · א"ל וכו' והיינו דכתיב אבדון ומות אמרו באזנינו שמענו שמעה כשנתנה לישראל · אבל : (כג) אלהים הבין דרכה והוא ידע את מקומה · שיודע הוא היכן תורה וגם ישבחוה ויאמרו לך כי אלהים הבין דרכיה נסתכל בה וברא את העולם באותיותיה כסדרן ומשקלן יצר כל היצורים

מצודת ציון

פז · זהב מזוקק : (יח) ראמות וגביש · שמות אבני יקר : מפנינים · הם המרגליות : (יט) פטדת · שם

מצודת דוד

רחוק שויה משויה : (יח) לא יזכר · חשיבות האבנים ההם לא יזכר מול חשיבות החכמה כי כמוהם כאין מול החכמה : ומשך חכמה · משיכת חכמה ר"ל ההשתדלות בה והעיון להוציאה מכח אל הפועל יקרה היא מפנינים : (יט) לא יערכנה · לא יהיה נערך אליה אבן פטדה הבא מארץ כוש : לא תסלה · אין שבח לה לומר שהיא ככתם מזהב טהור וכפל הדבר פעמים רבות כדרך המליצה ולגודל החשיבות : (כ) החכמה · כאומר הואיל והחכמה חשובה כ"כ נחקור נא לדעת איזה דבר יהיה התחלה והנעה אל הגעת החכמה ואיה זה המקום שתגיע לנו הבינה ממנו : (כא) ונעלמה · אבל היא נעלמה מעיני כל חי ונסתרה היא מעוף השמים עם כי יגביהו לעוף אל השמים מקור החכמה והוא ענין מליצה : (כב) אבדון ומות · ר"ל הקדמונים אנשי אבדון ומות ר"ל המתים שכבר מתו הם אמרו הנה באזנינו שמענו גודל שמעה ופרסום שבחה ואין להשיג נתיבות ביתה ליוקר מציאותה : (כג) אלהים · אך אלהים הוא הבין

סדרך

וְהוּא יָדַע אֶת־מְקוֹמָהּ׃ כד כִּי־הוּא לִקְצוֹת־הָאָרֶץ יַבִּיט
תַּחַת כָּל־הַשָּׁמַיִם יִרְאֶה׃ כה לַעֲשׂוֹת לָרוּחַ מִשְׁקָל וּמַיִם
תִּכֵּן בְּמִדָּה׃ כו בַּעֲשֹׂתוֹ לַמָּטָר חֹק וְדֶרֶךְ לַחֲזִיז קֹלוֹת׃
כז אָז רָאָהּ וַיְסַפְּרָהּ הֱכִינָהּ וְגַם־חֲקָרָהּ׃ כח וַיֹּאמֶר ׀
לָאָדָם הֵן יִרְאַת אֲדֹנָי הִיא חָכְמָה וְסוּר מֵרָע בִּינָה׃

רש"י

כאשר כתוב בסוד ספר יצירה : (כד) כי הוא לקצות הארץ יביט · בה היאך ינהג ויבראם ותחת כל השמים צרכי ברייתן ראה בה : (כה) לעשות לרוח משקל · לכל ארץ לפי כחה וכן המים לפי המדה לפי מה שהיתה ארץ צריכה להשקותה · יש ארץ גבוהה וצריכה הרבה גשמים · ויש ארץ שאינה צריכה כל כך : (כו) חק · גזירה קצובה לפי כל ארצות ומעין ופלג להשקות כל ארץ וארץ בעשותו דרך לכל החזיזים שלא יצאו שני קולות דרך נקב אחד פן יחריב את העולם : (כז) אז ראה · ראה אותה ונסתכל בה ובעצתה ועשה הכל : ויספרה · ספר אותיותיה כפולות ופשוטות ראשונה ואמצעית ואחרונית אמת הוא חותמו של הקב"ה וכן באשר סדרים ברא כל דבר ודבר באותיות הללו · והכל מפורש בסוד ספר יצירה : הכינה · זימנה ויצרה : (כח) הן יראת ה' היא חכמה · זו צריכה לזו ואין חכמה יפה בלא יראה :

מצודת דוד

שדרך ההולך אליה והוא יודע מקום תחנותה : (כד) כי הוא וגו' · במקום יביט לקצות הארץ ורואה כל מה אשר תחת השמים להשפיע על כולם באמצעית מערכות השמים :

(כה) לעשות לרוח משקל · לשקול את הרוח במשקל לכל מקום כפי הצורך : תכן במדה · לתת בכל מקום לפי רוב ההרים ויבשות האדמה : (כו) בעשתו · בעת הבריאה כשעשה למטר חוק קבוע מתי ירד ואיך ירד ע"פ האדמה וכשעשה דרך לענן וקולות הרעמים באיזה דרך יהלכו : (כז) אז · בעת עשותו כל אלה אז ראה את החכמה והשתמש בה ושם אותה בספר למען תתקיים לעד והכינה בסדר היותר נכון וגם חקרה לדעת כל מצפוניה והוא ענין מליצה וחוזר למעלה לומר לזה הבין אלהים דרכה כי השתמש בה מאז:(כח) ויאמר לאדם · רצה לומר הואיל ואין חכמת האדם מספיק להשיג עומק מסתרי החכמה הרי היא כאלו אמר ה' אל האדם הנה יראת ה' היא המבוא אל החכמה והסרה מן הרע היא הצעה אל הבינה ר"ל על ידי יראת ה' תשיג דברים נעלמים אשר אין להשיג על פי הטבע כי אז יתן ה' חכמה בלבו וכ"ז חוזר על ראשית אמריו שאמר כי יש

מצודת ציון

אבן יקר : (כו) לחזיז · כן יקרא הענן וכן ה' עושה חזיזים (זכריה י): קולות · כמו וקולות ותחסר הוי"ו וכמוהו פנים : (כז) ויספרה ·

כט א וַיֹּסֶף אִיּוֹב שְׂאֵת מְשָׁלוֹ וַיֹּאמַר: ב מִי־יִתְּנֵנִי
כְיַרְחֵי־קֶדֶם כִּימֵי אֱלוֹהַּ יִשְׁמְרֵנִי: ג בְּהִלּוֹ נֵרוֹ עֲלֵי
רֹאשִׁי לְאוֹרוֹ אֵלֶךְ חֹשֶׁךְ: ד כַּאֲשֶׁר הָיִיתִי בִּימֵי חָרְפִּי
בְּסוֹד אֱלוֹהַּ עֲלֵי אָהֳלִי: ה בְּעוֹד שַׁדַּי עִמָּדִי סְבִיבוֹתַי
נְעָרָי: ו בִּרְחֹץ הֲלִיכַי בְּחֵמָה וְצוּר יָצוּק עִמָּדִי פַּלְגֵי־

רש"י

(מענה איוב): כט (ב) מי יתנני כירחי קדם · כימים קדמונים שהייתי בגדולתי: (ג) בהלו נרו · לשון אור ושמחה: לאורו · הייתי הולך בכל חשך וצרה שהיתה באה לעולם לי היה אור: (ד) בימי חרפי · בימי קדמותי לשון ארמי הוא חרפי ואפלי: בסוד אלוה עלי אהלי · כשהיו כשרי הדור באים לאהלי להוסד בדברי הקב"ה בתורה ובגדר סייג לשעה: (ה) נערי · משרתי: (ו) הליכי · רגלי: בחמת · כמו בחמאה: וצור

מצודת ציון

מלשון ספר: כט (ג) בהלו · ענין הארה וזריחה כמו עד ירח ולא יאהיל (לעיל כ"ה): (ד) חרפי · קדמותי ובדרז"ל חרפי ואפלי (נדה ס"ה): בסוד · ענין עצה על כי נעשה בסוד או שהעצה למעשה היא כיסוד לבנין: עלי אהלי · על אהלי: (ו) בחמה · כמו בחמאה

מצודת דוד

לכסף מוצא וגו' לומר שלא החכמה טובה מכל החפצים וא"א לקנותה מבלי יראת ה' ולזה אף אם מקרה אחד לצדיק ולרשע יש לאחוז בצדק וביראת ה' להשיג מצפוני החכמה החשובה ביותר (העולה מדברים האלה כי ירבה אמרים לומר שלא יודה לחבריו שחטא כי לא ידבר רמיה הואיל ויודע בעצמו שלא כן הוא אף כי יחשוב שמקרה אחד לצדיק ולרשע עכ"ז אין לבחור ברשע כי הלא גם הרשע מעותד הוא למקרי הזמן ויתרון לצדיק ממנו כי יתענג בהענוג הנפשי ויוסיף לאמת דבריו באמרו הלא כל קניני העולם סופם כלים ואינם וקנין החכמה עומדת לעד א"כ טובה היא מכל הקניינים ואין להשיגה מבלי יראת המקום וא"כ מי יבחר ברשע לאבד החכמה היפה): כט (א) ויסף · בראותו כי עד כה אין מי יענה לו הוסיף עוד להרים קול בדברי משל ואמר דבריו והמשל הוא בהלו נרו וגו' ורבים כמוהו: (ב) מי יתנני · מי יתן אותי להיות עתה כמו שהייתי בהחדשים הקודמים כמו הימים אשר שמרני אלוה: (ג) בהלו נרו · כשזרחה אור השפעתו על ראשי וכשהיה חשך בעולם הלכתי אני לאור השפע עלי מאת המקום: (ד) כאשר · מוסב על מי יתנני לומר מי יתן אותי להיות כאשר הייתי בימי קדמותי בעת התאספו כולם אל אהלי להמתיק סוד בדבר מצות אלוה: (ה) בעוד · בעת היה עוד שדי עמדי להיטיב לי ונערי היו סביבותי לשמש אותי: (ו) ברחץ · בעת רחצו מקומות מהלכי בחמאה והוא מדרך גוזמא

שָׁמֶן ׃ ז בְּצֵאתִי שַׁעַר עֲלֵי־קָרֶת בָּרְחוֹב אָכִין מוֹשָׁבִי ׃
ח רָאוּנִי נְעָרִים וְנֶחְבָּאוּ וִישִׁישִׁים קָמוּ עָמָדוּ ׃ ט שָׂרִים
עָצְרוּ בְמִלִּים וְכַף יָשִׂימוּ לְפִיהֶם ׃ י קוֹל־נְגִידִים נֶחְבָּאוּ
וּלְשׁוֹנָם לְחִכָּם דָּבֵקָה ׃ יא כִּי אֹזֶן שָׁמְעָה וַתְּאַשְּׁרֵנִי
וְעַיִן רָאֲתָה וַתְּעִידֵנִי ׃ יב כִּי־אֲמַלֵּט עָנִי מְשַׁוֵּעַ וְיָתוֹם
וְלֹא־עֹזֵר לוֹ ׃ יג בִּרְכַּת אוֹבֵד עָלַי תָּבֹא וְלֵב אַלְמָנָה

רש״י

יצוק עמדי פלגי שמן · כלומר נחת רוח וכל תאות לב הנוחים כנחלי שמן יצוק · כמו וילקת : (ז) קרת · תקרה גבוהה מוכנת לכסא לשבת לזקני העיר · וכאשר ברחוב הייתי מכין מושבי : (ח) היו נערים רואים אותי ונחבאו · וישישים עומדים מפני : (ט) שרים עצרו במלים · ומצפים שאפתח אני תחלה : (יא) כי אזן · אשר שמעה מלתי ותאשרני : ועין ראתה · בכל מקום בגדולי וכושר מדתי : (יג) ברכת אובד · אדם מת בעונו ונטרד : עלי תבוא · כי הייתי זן את בניו ואת אשתו ורבותינו אמרו שהיה גוזל

מצודת דוד

והפלגה לומר כ״כ גדלה השפע עד כי היה החמאה נשפך בארץ ואין מי מאסף כי בוז יבוזו לו מרוב כל : וצור · הצור אשר היה עמדי היה יוצק ושופך נחלי שמן והוא משל על מרבית השפע וגודל ההצלחה : (ז) בצאתי · בעת יצאתי אל השער אל העיר לשבת במושב הזקנים שדרכם לשבת בשער העיר כמ״ש אל זקני העיר השערה (דברים כ״ב) : ברחוב · בעת הכנתי מושבי ברחוב העיר : (ח) ראוני · כאשר ראו אותי הנערים אז נחבאו לבשתם להתראות לפני : קמו עמדו · קמו מפני ונשארו עומדים ולא מלאם לבם לשבת עמדי : (ט) עצרו · מנעו מדברים ולא השלימו אמריהם בעבור בואי ושמו פיהם בכפם ולא דברו עוד : (י) נחבאו · נסתרה קולם ולא היה נשמע וכאלו דבקה לשונם אל חכם לבל יוכלו לדבר : (יא) כי אזן · וכ״ז בא לי בעבור יושר דרכי כי האוזן אשר שמעה כשרון מפעלי היתה משבחת אותי והעין אשר ראתה מיטב דרכי היתה מעידה על צדקתי : (יב) כי אמלט · כי דרכי היה אשר אמלט בכל עת את העני מצעקתו אשר יצעק מפני נוגשיו אף את היתום ואף את כל מי שאין לו עוזר שחלפה עזרתו מקושי המזל את כולם הייתי ממלט : (יג) ברכת אובד · באה עלי ברכת האיש האובד בעניו כי הכנסתיו

מצודת ציון

והוא שומן החלב : (ז) עלי קרת · אצל הקריה והעיר : (ח) ונחבאו · הסתירו עצמם : (ט) עצרו · מנעו כמו ועצור במלין (לעיל ד) : וכף · כף היד : (י) לחכם · מלשון חך : (יא) ותאשרני · ענין שבח והלול כמו אשרי האיש (תהלים א׳) :

אַרְנִן׃ יד צֶדֶק לָבַשְׁתִּי וַיִּלְבָּשֵׁנִי כִמְעִיל וְצָנִיף מִשְׁפָּטִי׃
טו עֵינַיִם הָיִיתִי לַעִוֵּר וְרַגְלַיִם לַפִּסֵּחַ אָנִי׃ טז אָב אָנֹכִי
לָאֶבְיוֹנִים וְרִב לֹא־יָדַעְתִּי אֶחְקְרֵהוּ׃ יז וָאֲשַׁבְּרָה מְתַלְּעוֹת
עַוָּל וּמִשִּׁנָּיו אַשְׁלִיךְ טָרֶף׃ יח וָאֹמַר עִם־קִנִּי אֶגְוָע וְכַחוֹל
אַרְבֶּה יָמִים׃ יט שָׁרְשִׁי פָתוּחַ אֱלֵי־מָיִם וְטַל יָלִין בִּקְצִירִי׃

רש״י

שדה יתומים ומשביתה ומחזירה להם ופשטיה דקרא אינו נראה כך שאין קרוי אובד אלא דבר שהוא עצמו אובד · כמו ככלי אובד (תהלים ל״א) וכן תעיתי כשה אובד (שם קי״ט) צאן אובדות (ירמיה כ׳) : ולב אלמנה ארנין · שהיה מטיל שמו על אלמנות לאמר קרובתי היא או אני אשיאנה כדי שיקפצו עליה תובעים : (יד) צדק לבשתי וילבשני · רדפתי אחרי הצדק והוא נמצא לי כמעיל וצניף שהם תכשיטים נאים כן היה משפטי נאה וטהור : (יח) ואומר עם קני אגוע · בשביל כושר מדתי הייתי אומר בלבי כשאמות יהיה קני וביתי נכון עמי : וכחול ארבה ימים · עוף ושמו חול* ולא נקנסה עליו מיתה שלא טעם מעץ הדעת ולבסוף אלף שנה מתחדש וחוזר לנערותו :

*) עיין סנהדרין ק״ח : ענין אחר על זה ·

מצודת ציון

(טו) לפסח · חגר ברגליו : (יז) מתלעות · הוא הפוך מן מלתעות כפירים (תהלים כ״ח) והם השינים הגסות : (יח) קני · מדורי והוא מושאל מלשון קן לפור (דברים כ״ב) : (יט) ילין · ענין התמדה כמו תלן עיני (לעיל י״ז) : בקצירי · בענפי כמו ועשה קציר (לעיל י״ז) :

מצודת דוד

והוא ברך אותי : ארנין · העמדתי ברנה ושמחה כי היטבתי חסדי עמה : (יד) צדק לבשתי · מרבה הייתי בצדק עד כי הייתי מעוטף בה : וילבשני · הצדק עצמה כאלו אני להלביש אותי ר״ל כ״כ הייתי רגיל בצדק עד שבכל עת באו אלי עניים מרודים להכנס כי כן דרך העניים לחלות פני איש מתן : כמעיל · כמו המעיל שהוא לבוש העליון וכמו המצנפת הנתונה על הראש ממעל אשר בעבור זה מדרכם להיות זכים ונקיים כן היתה משפטי זכה ונקיה מבלי הטיה מה : (טו) עינים וגו׳ · ר״ל מי שהיה עור או פסח ולא היה יכול לעשות צרכו בעבור זה אני הייתי עושה לו והרי הוא כאלו הייתי לו לעינים ורגלים : (טז) אב אנכי · הייתי לאביונים כאב להושיעם מכף חומסיהם : ורב וגו׳ · כאשר לא ידעתי אמיתת דבר הריב הייתי חוקר לדעתה : (יז) ואשברה · שברתי שיני העול אשר יאכל בהם את האביונים והוצאתי את הטרף מבין שיניו ר״ל התשתי כחם והוצאתי את הגזלה מתחת ידם : (יח) ואמר · בעבור יושר דרכי אמרתי כאשר אגוע ואמות אהיה עם קני ר״ל לא יחרב ביתי עד כי אמות אף אמרתי אשר

כ כְּבוֹדִי חָדָשׁ עִמָּדִי וְקַשְׁתִּי בְּיָדִי תַחֲלִיף׃ כא לִי־שָׁמְעוּ
וְיִחֵלּוּ וְיִדְּמוּ לְמוֹ עֲצָתִי׃ כב אַחֲרֵי דְבָרִי לֹא יִשְׁנוּ וְעָלֵימוֹ
תִּטֹּף מִלָּתִי׃ כג וְיִחֲלוּ כַמָּטָר לִי וּפִיהֶם פָּעֲרוּ לְמַלְקוֹשׁ׃
כד אֶשְׂחַק אֲלֵיהֶם לֹא יַאֲמִינוּ וְאוֹר פָּנַי לֹא יַפִּילוּן׃

רש"י

(יט) שרשי פתוח וגו׳ · כל זה הייתי אומר בלבי שלא ייבש שרשי ולא ימות קלירי כמו ועשה קליר (לעיל י"ד) והן יונקות ענפים רכים של אילן ואמרתי שכבודי יתחדש : (כ) עמדי · תמיד : וקשתי · ואיתני תחליף תמיד לטובה : (כא) לי שמעו ויחלו · השומעים דברי היו מיחלים שיתקיימו והיא מתקיימת כי מסורת חכמה היה בידי : (כב) תטוף מלתי · לשון נבואה וכן לא תטיף על בית ישחק (עמוס ז׳) כלומר כנבואה היה דברי : (כג) למלקוש · לזמן ארוך היו מדברים כי רוב שעותיהם שתיקה שהיו תאבים לשמוע דברי : (כד) לא יאמינו · שאני משחק עמהם מפני חשיבותי : ואור פני לא יפילון · היו יראים להתקרב אלי ולהגיס לבם

מצודת דוד

ארכה ימים כמספר חול הים והוא מלשון גוזמא : (יט) שרשי פתוח · שרשי יהיה פתוח אל המים ויהיה רטוב ומלוחלח והטל יתמיד בענפי ר"ל חשבתי שלא תסור הצלחתי : (כ) כבודי · הכבוד אשר עמדי התחדש בכל עת : וקשתי · החוזק והתוקף אשר בידי היא תחליף את כבודי כי בעבורה יחליפו לי כל העם בכל פעם כבוד חדש : (כא) לי שמעו · כ"כ חזקה ידי עליהם עד אשר שמעו לי לכל אמרי וטרם דברי היו מיחלים ומתאוים שאדבר דברי : וידמו · והמה שתקו אל עצתי ולא ערב לבם להשיב אמרים עליה : (כב) אחרי דברי · אחר אשר דברתי את דברי לא השתדלו לקחת עצה פעם שנית על הדבר ההוא : ועלימו · אמרי פי היה מדובר ביניהם כי יספרום זה לזה על כי נאד יתאבו אמרי : (כג) ויחלו · היו מיחלים ומקוים לשמוע אמרי כאשר יקוו אנשים למטר השמים ולאחר זמן באיחור רב פתחו פיהם לדבר דבריהם כי המתינו עד אשר אדבר אני כל דברי תחלה : (כד) אשחק · כאשר הייתי משחק אליהם לא האמינו בעצמם שאני שוחק אליהם כי היה הדבר זר להם לגודל חשיבותי : ויאור פני · ועם כי

מצודת ציון

(כא) וידמו · ושתקו כמו וידום אהרן (ויקרא י) : למו עצתי · אל עצתי : (כב) ישנו · מלשון שניים : תטוף · ענין הזלה והוא מושאל לדבור וכן אל תטיפו יטיפון (מיכה ב׳) : (כג) פערו · פתחו כמו פערו עלי בפיהם (לעיל ט"ז) : למלקוש · ענין איחור וכן וכרם רשע ילקשו (לעיל כ"ד) וכן יקרא גשם המאוחר מלקוש : (כד) יפילון · ענין גרעון ופחיתות כמו לא נופל

כה אֶבְחַר דַּרְכָּם וְאֵשֵׁב רֹאשׁ וְאֶשְׁכּוֹן כְּמֶלֶךְ בַּגְּדוּד כַּאֲשֶׁר
אֲבֵלִים יְנַחֵם׃ ל א וְעַתָּה ׀ שָׂחֲקוּ עָלַי צְעִירִים מִמֶּנִּי
לְיָמִים אֲשֶׁר־מָאַסְתִּי אֲבוֹתָם לָשִׁית עִם־כַּלְבֵי צֹאנִי׃
ב גַּם־כֹּחַ יְדֵיהֶם לָמָּה לִּי עָלֵימוֹ אָבַד כָּלַח׃ ג בְּחֶסֶר
וּבְכָפָן גַּלְמוּד הַעֹרְקִים צִיָּה אֶמֶשׁ שׁוֹאָה וּמְשֹׁאָה׃

רש"י

בי : (כה) אבחר דרכם : כל דרכיהם ועצתם אני הייתי בוחר להם שהיו שואלים לי איזה דרך נלך ומה נעשה : ואשב ראש · אם היו מסובים אני הייתי מסב בראש המסובים : ל (ב) גם כח ידיהם למה לי · באותן הימים רשעים היו ולא תועלת בהם כי פורענות באה על ידם : עלימו אבד כלח · זקנה : (ג) בחסר ובכפן · היו גלמוד ועורקים ציה שמבריחין אותן בימיו מקרב בני אדם ללכת בחושך : אמש שואה ומשואה ·

מצודת ציון

אנכי מכה (לעיל יב) : ל (א) שחקו · לעגו : צעירים · ענין מיעוט כמו ולא יצערו (ירמיה ל) : (ב) כלח · זקנה כמו תבוא בכלח אלי קבר (לעיל ה) : (ג) ובכפן · ענין רעבון כמו לשוד ולכפן (שם) : גלמוד · יחידי כמו הלילה ההוא יהי גלמוד (לעיל ג) : הערקים · הבורחים וכן אנכי בורחת (בראשית ט"ז) ת"א ערקת : אמש · ר"ל חושך כחשכת הלילה כמו ויוכח אמש (שם ל"א) : שואה ומשואה · ענין חשך ושממון כמו יום שואה ומשואה (צפניה א') וכפל הדבר

מצודת דוד

שחקתי אליהם עכ"ז לא היו מגרעין ומחסרין זוהר פני להגיס דעתם עמדי להקל בכבודי להכהות מאור פני : (כה) אבחר · אני הייתי בוחר דרכם אשר ילכו בה וישבתי בראש כולם ושכנתי ביניהם במקום המעולה כאשר ישכון המלך בתוך הגדוד : כאשר אבלים ינחם · הייתי להם כאיש אשר ינחם את האבלים ר"ל כמו שכולם יתנו לב לשמוע דברי המנחם להסיר מעליהם את היגון כן כולם נתנו לב לשמוע אמרי וחוזר לראשית אמריו לומר בעבור גודל חזקת היד בזה הבאה מיושר לכת ומחכה יתרם הנה חשבתי שהיא תחליף כבודי לתת לי כבוד חדש בכל פעם : ל (א) ועתה · כאומר אבל לא כן היא כי עתה נהפך עוד הדבר כי שחקו עלי אף אנשים צעירים ממני לימים ומבוזי משפחות אשר מאסתי את אבותם לשום אותם עם הכלבים שומרי צאני להיות גם הם לשומרים עם הכלבים : (ב) גם כח ידיהם · לא בלבד על שהיו פחותים במעלה מאסתים כי גם בעבור כי אמרתי למה לי כח ידיהם כי הלא מעט הוא ואין בו די להציל הצאן מן הבא לטרפם : עלימו אבד כלח · הזקנה שהיתה בהם היא היתה אבודה כי מה תועלת היתה בהזדקנם הואיל והיו פחותי המעלה וחלושי הכח : (ג) בחסר · בסבת חסרון העושר

ד הַקֹּטְפִים מַלּוּחַ עֲלֵי־שִׂיחַ וְשֹׁרֶשׁ רְתָמִים לַחְמָם׃ ה מִן־
גֵּו יְגֹרָשׁוּ יָרִיעוּ עָלֵימוֹ כַּגַּנָּב׃ ו בַּעֲרוּץ נְחָלִים לִשְׁכֹּן
חֹרֵי עָפָר וְכֵפִים׃ ז בֵּין־שִׂיחִים יִנְהָקוּ תַּחַת חָרוּל
יְסֻפָּחוּ׃ ח בְּנֵי־נָבָל גַּם־בְּנֵי בְלִי־שֵׁם נִכְּאוּ מִן־הָאָרֶץ׃

רש"י

ברואי"א בלע"ז : (ד) הקטפים מלוח עלי שיח · בהיותם במדברות היו קוטפים להם מלוחים על אילנות היערים ואוכלים · מלוחים עשב הוא ובלשון ארמי נקרא קקולין ובלשון משנה מלוחים מלוח בלע"ז כאותה ששנינו (קדושין ס"ו) העלו מלוחים על שולחנות של זהב · שיח · אילן · כמו אחד השיחים (בראשית כ"א) : (ה) מן גו · מן קרב עיר היו נגרשין : (ו) בערוץ נחלים · יש ארץ מלאה מתבקעת ששם היו שוכבים בחורי העפר וחורי נקיקי הסלעים : וכפים · תרגום של סלעים · (ד"א בערוץ נחלים · הוא הנקיק שעושה הנחל סביבותיו) : (ז) חרול יסופחו · חרול אורטיא"ש בלע"ז היו נאספים כמו ונספחו על בית יעקב (ישעיה י"ד) : (ח) נבאו ·

מצודת דוד

ובשנת הרעב ישבו גלמוד מבלי חברת אנשים כי נכלמו לשבת בין אנשים : הערקים · היו נסים לארץ ציה ושממה אמש וגו' מקום שאין אנשים מצוים להסתיר קלונם : (ד) הקטפים · היו תולשים למאכלם עשב מלוח ועלי אילן ושרש רתמים היה לחמם ומזונם עם כי הדברים האלה אינם נאותים למזון האדם : (ה) מן גו · מן תוך העיר היו נגרשים והבריות היו מריעים עליהם בקול לאמר גרשו גרשו כאשר יריעו על הגנב בעת יגורש : (ו) בערוץ · למען ירוחקו מבני אדם לשכון בחריצי העמקים ובנקבי העפר והסלעים : (ז) בין שיחים · בין האילנות יצעקו ויהמו כפראים בעבור הרעב ותחת עלי הקוצים יתקבצו ויתאספו : (ח) בני נבל · והנה בניהם השוחקים

מצודת ציון

לרוב השממון : (ד) הקטפים · ענין תלישה כמו וקטפת מלילות (דברים כ"ג) : מלוח · שם עשב מה ובדרז"ל אבותינו היו אוכלין מלוחין וכו' (קדושין ס"ו) : עלי שיח · עלי אילן כמו תחת אחד השיחים (בראשית כ"א) : רתמים · שם אילן מה כמו תחת רותם אחד (מ"א יט) : (ה) גו · הוא התרגום של תוך : יריעו · ענין הרמת קול : (ו) בערוץ · ענין שבר וחריץ והוא מלשון לערוץ הארץ (ישעיה ב') : חרי · נקבים כמו חור פתן (שם י"א) : וכפים · תרגום של סלע כיפא וכן ובכפים עלו (ירמיה ו) : (ז) ינהקו · הוא מושאל מצעקת הפרא כמ"ש הינהק פרא (לעיל ו) : חרול · מין קוצים וכן ממשק חרול (צפניה ב) : יספחו · יתחברו ויתאספו כמו ספחני (ש"א ב) :

(ח) נבל · כן יקרא אדם פחות ונבזה : נבאו · נדכאו ונשברו כמו

ט וְעַתָּה נְגִינָתָם הָיִיתִי וָאֱהִי לָהֶם לְמִלָּה׃ י תִּעֲבוּנִי
רָחֲקוּ מֶנִּי וּמִפָּנַי לֹא־חָשְׂכוּ רֹק׃ יא כִּי־יִתְרוֹ יתרי קרי
פִּתַּח וַיְעַנֵּנִי וְרֶסֶן מִפָּנַי שִׁלֵּחוּ׃ יב עַל־יָמִין פִּרְחַח יָקוּמוּ
רַגְלַי שִׁלֵּחוּ וַיָּסֹלּוּ עָלַי אָרְחוֹת אֵידָם׃ יג נָתְסוּ נְתִיבָתִי

ר ש" י

בימי מן הארץ שהייתי משפילם · לשון נכה רוח : (יא) כי יתרי פתח · יתר קשתי פתח (שאמרתי למעלה וקשתי החליף) כלומר כחי התיש מי שבידו לעשות : ורסן מפני שלחו · רסני שהיו מרוסנים בו שלחוהו מפני כי אינם יראים מעתה ממני : (יב) על ימין · על ימיני עומדים פרחים קטנים כשאר הדיוטיב שאיני חשוב בעיניהם להכנע מפני : רגלי שלחו · אם במקום צר להם דוחקים אותי הלאה : ויסלו עלי ארחות אידם · כל דרך נבלה שיש להם לעשות עושים מסלתן לפני ואצלי ולא ייראו : (יג) נתסו נתיבתי · הטובה ואין חוששין לה · נתסו כמו נתצו וסמ"ך מתחלפת בצד"י :

מצודת ציון

תהגו אך נכאים (ישעיה ט"ז) : (יא) יתרי · הוא חבל הקשת כמו כוננו חצם על יתר (תהלים י"א) : פתח · ענין התרה כמו פתחת למוסרי (שם קט"ז) : ורסן · הוא הכופה בפי הסוס להטותו בו אל הדרך כמו במתג ורסן (שם ל"ב) : (יב) פרחח · ענינו מי שהתחיל לצמוח ולהפרית שער זקנו ובדרז"ל פרחי כהונה (מדות פ"ה) ונכפל הלמ"ד הפעל כמו ביום סגריר (משלי כ"ז) : (יג) נתסו · כמו נתצו בצד"י כי זסשר"ץ מתחלף והוא

מצודת דוד

עלי אשר יקראו בני נבל גם בני בלי שם על כי לא היה לאביהם שם על פני חוץ הנה מאז נשברו ונדכאו גם המה מן הארץ כי בעבור פחיתות אביהם לא מלאו מי יתגנם : (ט) ועתה · והנה עתה יתגדלו עלי ואני להם לנגון כי ינגנו בדברי המקרים אשר באו עלי ואני אהיה להם למלה כי כל ספורי שיחתם המה בי : (י) תעבוני · מאסו אותי ורחקו עצמם ממני ולא מנעו מלרוק לפני ודבר בזיון הוא לרוק בפני האדם : (יא) כי יתרי פתח · מי שבידו לפתוח פתח יתר קשתי לבל אוכל לירות עוד מעתה ובזה ענה כחי כי הנני מסור בידם ולא אוכל להלחם למולם ור"ל המקום התיש כחי : ורסן · החוזק שהיה לי עליהם להטותם לכל אשר אחפוץ כאדם האוחז ברסן הסוס לנטותו הדרך הנה עתה שלחו וגרשו מפני את הרסן ר"ל פרקו העול ויצאו מתחת ידי : (יב) על ימין · ערב לב הנערים לגשת לעמוד על ימיני וכשצר להם המקום שלחו וגרשו רגלי לדחפם להלאה והוא דרך בזיון : ויסלו · הדרכים אשר ילכו בהם לצער ולשבר אותי עשו אותם עלי מסלה ודרך כבושה לרוב התמדתם ללכת בהם : (יג) נתסו · הנתיב אשר אני אלך בה נתצו והרסו ר"ל מונעים אותי לעשות

לְהַיָּתִי להותי קרי יֹעִילוּ לֹא עֹזֵר לָמוֹ׃ יד כְּפֶרֶץ רָחָב יֶאֱתָיוּ
תַּחַת שֹׁאָה הִתְגַּלְגָּלוּ׃ טו הׇהְפַּךְ עָלַי בַּלָּהוֹת תִּרְדֹּף
כָּרוּחַ נְדִבָתִי וּכְעָב עָבְרָה יְשֻׁעָתִי׃ טז וְעַתָּה עָלַי
תִּשְׁתַּפֵּךְ נַפְשִׁי יֹאחֲזוּנִי יְמֵי־עֹנִי׃ יז לַיְלָה עֲצָמַי נִקַּר
מֵעָלָי וְעֹרְקַי לֹא יִשְׁכָּבוּן׃ יח בְּרׇב־כֹּחַ יִתְחַפֵּשׂ לְבוּשִׁי

רש"י

להותי יועילו · להקניטני מוסיפין : (יד) כפרץ רחב · שנגדר שהכל באים ועוברים שם · כן יאתיו יחד עלי להכלימני : תחת שאה התגלגלו · כלומר מתגלגלים ובאין בסתר עד שמגיעין אצלי להקניטני כדי שלא אשמע מהם : (טו) ההפך עלי · נהפך עלי : בלהות · שדים : תרדוף כרוח · רעה את · נדיבתי · רוח נדיבתי שהיה שורה עלי מתחלה : (טז) ועתה · על הצרה הזאת תשתפך נפשי כאדם שתתפעם רוחו · כי יאחזוני וכופין אותי להשתפך נפשי : ימי עוני · שאני בהם : (יז) נקר · כמו העיני האנשים ההם תנקר (במדבר ט"ז) פוריי"ד בלע"ז · התולעים מנקרין בשרי מעל עצמי : וערקי · גידי אין להם מנוחה · גיד בלשון ערבי עורק · כך פירש דונש · לשון אחר עורקי · רודפי שמבריחין אותי : (יח) יתחפש

מצודת דוד

תפשי : להותי יועילו · כמה מועילים להגביר הותי ושברי עם כי אין להם בזה עזר ותועלת מה עכ"ז יעשוהו משנאתם אותי : (יד) כפרץ רחב · כמו פרצה רחבה אשר יבואו בה המים בשטף רב כן יתאספו רבים יחד לבוא אלי לצערני ובמקום חשך יקיפו ויסבבו לבא אלי שלא ארגיש בהם להשמר מהם עד לא יבואו : (טו) ההפך עלי · קבוצות בהלות הפכה עצמה לבוא אלי ותרדוף נפשי כרוח הרודף מוץ הרים והישועה הרגילה לבוא עלי מאז הנה עתה עברה מהר כעב הזה המתהר לעבור ממקומו : (טז) ועתה · הואיל ועברה הישועה תשתפך נפשי אשר עלי ורוצה לצאת כי ימי העוני יאחזו אותי ואין הישועה באה להוציאני מידם : (יז) לילה · בלילה הכבד חליי עד כי נקר ונשבר עצמי מעלי ואף גידי לא ישכבון ר"ל אף בעת משכב השינה לא ינוחו מתנועתם כי דופקים והולכים בעבור החום הנכרי אשר בהם מרוב החולי : (יח) ברב כח · בעבור רוב כח החולי

מצודת ציון

ענין שבירה : להותי · לשברי כמו יעוז בהותו (תהלים נ"ב) : יעילו · מלשון תועלת : (יד) יאתיו · יבואו כמו אתא בקר (ישעיה כ"א) : (טו) נדיבתי · כן תקרא הנפש על כי היא בעלת הנדיבות וכן נאמר ורוח נדיבה תסמכני (תהלים נ"א) : (טז) עוני · מלשון ענוי ויסורין : (יז) נקר · ענין נקיבה ושבירה כמו יקרוה עורבי נחל (משלי ל) : ועורקי · כן יקראו הגידים בלשון ערבי : (יח) יתחפש · ענין חליפות

כְּפִי כֻתָּנְתִּי יַאַזְרֵנִי׃ יט הֹרָנִי לַחֹמֶר וָאֶתְמַשֵּׁל כֶּעָפָר
וָאֵפֶר׃ כ אֲשַׁוַּע אֵלֶיךָ וְלֹא תַעֲנֵנִי עָמַדְתִּי וַתִּתְבֹּנֶן בִּי׃
כא תֵּהָפֵךְ לְאַכְזָר לִי בְּעֹצֶם יָדְךָ תִשְׂטְמֵנִי׃ כב תִּשָּׂאֵנִי
אֶל־רוּחַ תַּרְכִּיבֵנִי וּתְמֹגְגֵנִי תְּשֻׁוָּה תשיה ק׳׃ כג כִּי־יָדַעְתִּי

רש"י

לבושי · משתנה לבושי גלד אחר גלד · כשאדם פושט את בגדיו ולובש בגדים אחרים משונים מראשונים קורא אותם בגדי חופש כמו (מלכים א׳ כ"ב) התחפש ובוא במלחמה ומתורגם אישתני : כפי כתנתי יאזרני · שאוזר ומעניק צואר · כן יאזרני לבוש כל סביבי : (יט) הרני לחמר · הורני ולמדני השחין הזה לישב בחומר כמו שאמרנו למעלה (ב) והוא יושב בתוך האפר · ד"א הורני לחומר פי׳ השליכני לשון ירה בים (שמות ט"ו) : ואתמשל · נדמיתי ובמדרש רבי תנחומא אמר רבי ברכיה הרס את המקרא · אני נמשלתי לאברהם בצדקתי שקרא עצמו עפר ואפר (בראשית י"ח) והוא דנני כרשעי דור הפלגה שמרדו בו כבנין המגדל שכתוב בהם והחמר היה להם לחומר (שם יא) : (כ) עמדתי · לראות ולשתוק ולהבין · כמו ובפתחו עמדו כל העם ולא ענו עוד (נחמיה ח׳) : ותתבונן בי · מחשב עלי לשנות את נגעי : (כב) תשאני אל רוח · שדים : תרכיבני ותמוגגני תושיה · חלשות ותשות כח היה ממוגגני ; ותמוגגני תושיה · לשון נקבה ועל תושיה

מצודת ציון

והשתנות הכסות באחרת כמו התחפש ובוא במלחמה (מ"א כ"ב) : כפי · כשעור כמו איש כפי אכלו (שמות י"ב) : יאזרני · יחגור אותי כמו אזור מתניו (ישעיה יא) : (יט) הרני · השליך אותי כמו ירה בים (שמות ט"ו) : (כ) עמדתי · ענין שתיקה כמו עמדו לא ענו עוד (לקמן לב) : (כא) תשטמני · ענין נטירת האיבה כמו לו ישטמנו (בראשית נ) : (כב) ותמוגגני · מלשון המגה

מצודת דוד

החולי ישנה לבושי בכל עת כי מסבת לכלוך הזיעה והליחה המעופשת הזלה מהשחין יתטנף המלבוש ובע"כ יחליפנה באחרת : כפי כתנתי · כשעור כתנתי המסבבת כל גופי מסביב כן יאזרני החולי בכל סביבי : (יט) הרני לחומר · החולי הזה השליך אותי אל הטיט לנגן בה חום השחין ואני נמשל ודומה כעפר ואפר להיות מושלך ארצה כמוהם : (כ) אשוע · הן אם אזעק אליך ולא תענה לי או אם עמדתי ושתקתי ולא תתבונן בי להציל אותי מן הרעה ומלת לא משמשת בשנים וכאלו אמר ולא תתבונן בי או ר"ל תתבונן בי להחליף נגעי המכאוב : (כא) תהפך · הלא אתה רחום ותהפך להיות עלי לאכזר : בעצם · בחוזק ידך תראה בי נטירת איבה : (כב) תשאני · נשאת אותי למעלה אל מקום אשר ישלוט שם חוזק הרוח ובמה שהרכבתני שיניעני הנעות חזקות ובזה תמוגג אותי בתשות כח

מָוֶת תְּשִׁיבֵנִי וּבֵית מוֹעֵד לְכָל־חָי׃ כד אַךְ לֹא־בְעִי
יִשְׁלַח־יָד אִם־בְּפִידוֹ לָהֶן שׁוּעַ׃ כה אִם־לֹא בָכִיתִי
לִקְשֵׁה־יוֹם עָגְמָה נַפְשִׁי לָאֶבְיוֹן׃ כו כִּי טוֹב קִוִּיתִי
וַיָּבֹא רָע וַאֲיַחֲלָה לְאוֹר וַיָּבֹא אֹפֶל׃ כז מֵעַי רֻתְּחוּ וְלֹא־
דָמּוּ קִדְּמֻנִי יְמֵי־עֹנִי׃ כח קֹדֵר הִלַּכְתִּי בְּלֹא חַמָּה קַמְתִּי

הקו"ף דגושה עפ"ת

רש"י

עומד ואין תי"ו זו כתי"ו של תשאני: (כג) כי ידעתי · כי יודע הייתי אשר למות תשיבני · מקום שהוא מיועד לכל חי בקבר: (כד) אך לא בעי · ובהשחתה היה רגיל השופט לשלוח יד כמו לעי השדה: אם בפידו · אם היה שולח היד שהוא שבר על בריותיו: להן שוע · היה משעשען תנחומין במקלא וכן פירשו רבותינו אין הקב"ה מכה אומה ומושיבה לדו · אלא מביא היד לזו ומשעשע בחברתה שלקתה כבר ומתנחמת בה · הביא היד לאשור ושעשע במצרים שנאמר התיטבי מנוא אמון (נחום ג') הביא היד למצרים ושעשע באשור שנאמר הנה אשור בלבנון (יחזקאל ל"א) ועוד יפתר להן שוע · תפלה ותחנה מועלת בהם: (כה) אם לא בכיתי לקשה יום · יודע ומכיר אם לא הייתי רחמני ובוכה על עניים קשי יום ועגמה נפשי לאביונים כי על כל אלה באתני זאת: (כו) כי טוב קויתי וגו' · כלומר כי הגמול הזה ראוי לי: (כז) ולא דמו · אין יכולים לידום ולהחריש: (כח) בלא

מצודת דוד

והוא למשל על פלאי היסורים: (כג) כי ידעתי · אשר לפי גודל התשות ידעתי שהיא מהר תשיבני אל המות ולבוא אל הקבר מקום מיועד לכל חי: (כד) אך לא בעי · אך נחמתי כי לא ישלח מכת יד בקבר אשר בשברון הקבר תהיה ישועה להיסורין כי אז ילכו להם אבל לא אקוה עוד לחזור לקדמותי: (כה) אם לא בכיתי · האם לא בכיתי בעבור צרות מי שיומו קשה עליו שיש לו קושי המזל האם לא עגמה נפשי בעבור עוני האביון להיות מיצר בצרתו: (כו) כי טוב קויתי · כי בא עלי עונש מר אשר קויתי לטוב ויבוא רע וגו' כאלו היה בידי עון זה: (כז) מעי רתחו · הנה מעי רתחו כי המו שאין לו לחמול עליו ולא שתקו

מצודת ציון

והמסס: (כג) מועד · מיועד ומזומן: (כד) בעי · בקבר העשוי כתל ודגור והוא מלשון לעי השדה (מיכה א'): בפידו · ענין שבר כמו ופיד שניהם (משלי כ"ד): שוע · מלשון ישועה ונפלה היו"ד וכאשר יאמר בול הרים (לקמן מ) מן יבול: (כה) עגמה · דאבה ובדרז"ל עגמת נפש (מגילה כ"ח): (כו) ואיחלה · מלשון תוחלת: (כז) רותחו · נתחממו כמו רתח רתחיה (יחזקאל כ"ד) והוא מענין המלה וכאשר יאמר נכמרו רחמיו (בראשית מ"ג) אשר גם הוא ענין חמום כמו כתנור נכמרו (איכה ה): דמו · שתקו כמו וידמו למו עצתי (לעיל כ"ט): קדמוני · באו לקר

בַּקָּהָל אֲשַׁוֵּעַ׃ כט אָח הָיִיתִי לְתַנִּים וְרֵעַ לִבְנוֹת יַעֲנָה׃
ל עוֹרִי שָׁחַר מֵעָלָי וְעַצְמִי־חָרָה מִנִּי־חֹרֶב׃ לא וַיְהִי לְאֵבֶל
כִּנֹּרִי וְעֻגָבִי לְקוֹל בֹּכִים׃ לא א בְּרִית כָּרַתִּי לְעֵינָי
וּמָה אֶתְבּוֹנֵן עַל־בְּתוּלָה׃ ב וּמֶה ׀ חֵלֶק אֱלוֹהַּ מִמָּעַל
וְנַחֲלַת שַׁדַּי מִמְּרֹמִים׃ ג הֲלֹא־אֵיד לְעַוָּל וְנֵכֶר לְפֹעֲלֵי

רש"י

חמה · לא שזפתני השמש והנני קודר : (כט) תנים ובנות יענה · עסוקים בבכי כל ימיהם : (ל) חרה · לשון דבר הנחרה ומתייבש מפני חום האש · כמו נחר מפוח (ירמיה ו') ותוכו נחר (יחזקאל ט"ו) : **לא** (א) ברית כרתי לעיני · שלא להסתכל באשת איש : ומה אתבונן על בתולה · מה לי להתבונן בה כך היתה חסידותי שלא לתת עין אפילו בפנויה שמא לאחר ימים תנשא ונמצאתי כרוך אחריה · כך מפורש באבות דר' נתן : (ב) ומה חלק וגו' · שגמלני כך : (ג) הלא איד לעול · לו ראוי ולא לי : ונכר ·

מצודת ציון

וכן מדוע קדמוני ברכים (לעיל ג) : (כח) קדר · ענין שחרות כמו שמש וירח קדרו (יואל ב') : (כט) לתנים · מין נחש : ורע · וחבר : לבנות יענה · מין עוף : (ל) חרה · ענין יובש כמו נחר מפוח (ירמיה ו) : חרבי ענין חמימות כמו ביום אכלני חורב (בראשית ל"ד) : (לא) כנורי ועוגבי · שמות כלי נגון : **לא** (א) אתבונן · ענין הסתכלות יתירה וכן ואתבונן אליו בבקר

מצודת דוד

מן הרתיחה ועכ"ז קדמוני ימי עוני: (כח) קדר וגו' · ר"ל כמו הנשחר מעצמו ולא שזפתו השמש שאז הולך הוא בשחרותו כי לא תלך השחרות בעמדו בצל כדרך השחרות הבאה מן השמש כן לא אקוה שילכו היסורים ממני כי באו עלי בלא עון ופשע לאחשוב שימרקו העון וילכו להם ולכן קמתי בקהל רב ואצעק הואיל ובין כך ובין כך לא ילכו היסורים : (כט) אח הייתי · אני דומה לתנים ובנות יענה כי המה ישועו ויצעקו תמיד מבלי הפסק וכ"כ גם אני : (ל) עורי שחר מעלי · נשחר עורי אשר ממעל ועצמי נתייבש מן חום החולי : (לא) ויהי לאבל כנורי · מה שהורגלתי מאז לשמוע קול כנור ועוגב נהפך עתה לעסוק באבל וקול בוכים : **לא** (א) ברית כרתי וגו' · כאומר מדוע קראוני כל אלה הלא כרתי ברית לעיני לבל יסתכלו בדבר האסור ומה הוא הזמן אשר אתבונן על בתולה הלא לא הסתכלתי בה כ"א זמן מועט בעת אחשוב אולי אשאנה אני או בני אבל לא הרביתי להתבונן בה יותר משיעור הצורך : (ב) ומה חלק · קובל ומתרעם לומר ראו נא מהו החלק שניתן לי מן אלוה ממעל לתשלום גמול מעשי : ונחלת וגו' · כפל הדבר במ"ש : (ג) הלא איד
לעול

אָוֶן׃ ד הֲלֹא־הוּא יִרְאֶה דְרָכָי וְכָל־צְעָדַי יִסְפּוֹר׃ ה אִם־
הָלַכְתִּי עִם־שָׁוְא וַתַּחַשׁ עַל־מִרְמָה רַגְלִי׃ ו יִשְׁקְלֵנִי
בְמֹאזְנֵי־צֶדֶק וְיֵדַע אֱלוֹהַּ תֻּמָּתִי׃ ז אִם־תִּטֶּה אַשֻּׁרִי מִנִּי
הַדָּרֶךְ וְאַחַר עֵינַי הָלַךְ לִבִּי וּבְכַפַּי דָּבַק מְאוּם׃
ח אֶזְרְעָה וְאַחֵר יֹאכֵל וְצֶאֱצָאַי יְשֹׁרָשׁוּ׃ ט אִם־נִפְתָּה
לִבִּי עַל־אִשָּׁה וְעַל־פֶּתַח רֵעִי אָרָבְתִּי׃ י תִּטְחַן לְאַחֵר

רש"י עי' מ"ש

דוגמת אל תרא ביום אחיך ביום נכרו (עובדיה א') : (ד) וכל צעדי יספור · ורואה אם הלכתי עם שוא : (ה) ותחש · ותמהר כמו אחישנה (ישעיה מ') כי גז חיש (תהלים צ') : (ז) מאום · הוא מום דבר שמץ · ואל"ף זו כתיב ולא קרי במסורת הגדולה · והיא מגזרת לא תאסיפון אם זו עשיתי הייתי ראוי לבא עלי קללה זו : (ח) אזרעה ואחר יאכל וצאצאי ישרשו · יעקרו השרשים : (ט) ועל פתח רעי ארבתי · לאשתו ויש לי

מצודת דוד

לעול · הלא נאים עול ראוי איד : ונכר · ר"ל איד זר ונכרי אשר לא נהיתה מעולם ראוי הוא לפועלי און ולא על איש כמוני : (ד) הלא הוא · אמר כן לדעת רעיו לומר אם משגיח הוא כדבריכם הלא רואה הוא דרכי וכו' : (ה) אם הלכתי · מוסב למקרא שלפניו לומר הלא יראה אם הלכתי עם אנשי שוא להדמות להם ואם רגלי מהרו ללכת על דרך מרמה : (ו) ישקלני · מי יתן אשר ישקלני במאזני צדק לשום זכיותי לעומת עונותי אז ידע אלוה תומתי כי הזכיות יכריעו : (ז) אם תטה · אם נטתה רגלי מן הדרך הראוי והנכון ואם לבי הלך אחרי מראית עיני ואם בכפי נדבק מום ממומי העבירה : (ח) אזרעה · אזי יהיה הגמול אשר אזרע אני את שדי ואחר יאכל תבואתי : וצאצאי · או הצמחים היוצאים יעקרו עם השורש : (ט) אם נפתה · אם היה לבי נפתה מן היצה"ר על אהבת אשה ואם ארבתי על פתח רעי לחזור אחר אהבת אשתו לזנות עמה : (י) תטחן · יהי הגמול שבעבור גודל העוני תטחן אשתי תבואה ברחים של יד לצורך אחר להחיות נפשה ויהיה זה סבה אשר יכרעון עליה אחרים זולתי כי בהיותה

מצודת ציון

(מ"א ג) : (ד) צעדי · פסיעותי : (ה) ותחש · ותמהר כמו חשתי ולא התמהמהתי (תהלי' קיט) : (ו) ישקלני · מלשון משקל : במאזני · בכף המאזנים : (ז) אשורי · רגלי שאני פוסע בהם כמו תמוך אשורי (שם יז) : מאום · כמו מום או הוא מלשון מאומה ור"ל דבר מה מעון : (ח) ישורשו · יעקר השרשים וכן מסעף פארה (ישעיה י) ומשפטו

ידופה

אִשְׁתִּי וְעָלֶיהָ יִכְרְעוּן אֲחֵרִין׃ יא כִּי־הוּא היא קרי זִמָּה
וְהִיא והוא קרי עָוֺן פְּלִילִים׃ יב כִּי אֵשׁ הִיא עַד־אֲבַדּוֹן
תֹּאכֵל וּבְכָל־תְּבוּאָתִי תְשָׁרֵשׁ׃ יג אִם־אֶמְאַס מִשְׁפַּט
עַבְדִּי וַאֲמָתִי בְּרִבָם עִמָּדִי׃ יד וּמָה אֶעֱשֶׂה כִּי־יָקוּם
אֵל וְכִי־יִפְקֹד מָה אֲשִׁיבֶנּוּ׃ טו הֲלֹא־בַבֶּטֶן עֹשֵׂנִי
עָשָׂהוּ וַיְכֻנֶנּוּ בָּרֶחֶם אֶחָד׃ טז אִם־אֶמְנַע מֵחֵפֶץ דַּלִּים

רש״י

גמולי: (י) תטחן לאחר אשתי· רבותינו פירשוהו לשון תשמיש כמו ויהי טוחן בבית האסורים (שופטים ט״ז): (יא) כי היא זמה· ויראה הייתי אם עשיתי שהוא עון פלילי עון שמשפט יסורין ראוין לבא על ידו: (יב) ובכל תבואתי תשרש· שאש הזאת לכן נמנעתי מעשות כשהוא מדבר בלשון עיקור אומר תשרש· ובלשון שרש אומר תשרש וכן ישורשו לשון עיקור· ישורשו לשון שרש: (יד) ומה אעשה וגו׳· זאת נתתי אל לבי וכי יפקוד את דרכי מה אשיבנו: (טו) ויכוננו ברחם· אני בבטן אמי והוא בבטן אמו הכיננו יוצר אחד: (טז) אכלה· שלא מלאתי תאותם שהוא כליון עינים

מצודת ציון

יסיר הסעיפים: (י) יכרעון· מלשון כריעה וענינו השכיבה לזנות: אחרין· כמו אחרים במ״ם: (יא) זמה· מחשבה רעה כמו זמה היא (ויקרא י״ח): פלילים· ענין משפט כמו אשר פללת לאחותך (יחזקאל י״ו): יפקד· ענין זכרון

מצודת דוד

רדופה אחר פרנסתה ימצאו לה מאנסים ומפתים לזנות: (יא) כי היא זמה· כי מחשבת הזנות היא מחשבה רעה והוא עון הראוי להשפט עליו: (יב) כי אש היא· מחשבת הזנות דומה היא לאש ההולכת ושורפת עד אשר תאבד הכל כן מחשבת הזנות תבער כאש ולא תשקוט עד בלע מעשהו וכ״כ ראוי להיות הגמול שהעון עצמו יאבד הכל ולא תשקוט עד תשרש בכל תבואתי לעקור הכל עם השורש: (יג) אם אמאס· האם מאסתי משפט עבדי ואמתי בעת היה להם ריב ודין עמדי וכי לא קרבתי עמהם למשפט אף כי ידי משלה עליהם: (יד) ומה אעשה· כי אמרתי הם אין בהם הכח לעמוד נגדי אבל מה אעשה כאשר יקום האל לנגדי וכאשר יפקוד עלי העון הזה מה אשיב לו: (טו) הלא בבטן· וכי הוא גופי וגרוע ממני הלא מי שעשה אותי בבטן אמי הוא עשה אותו בבטן אמו ואת כולנו הכין ברחם אחד היה רחם חוה אשר היתה אם כל חי וא״כ אנשים אחים אנחנו: (טז) אם אמנע· האם מנעתי מלתת חפץ הדלים האם כליתי

וְעֵינֵי אַלְמָנָה אֲכַלֶּה׃ יז וְאֹכַל פִּתִּי לְבַדִּי וְלֹא־אָכַל יָתוֹם
מִמֶּנָּה׃ יח כִּי מִנְּעוּרַי גְּדֵלַנִי כְאָב וּמִבֶּטֶן אִמִּי אַנְחֶנָּה׃
יט אִם־אֶרְאֶה אוֹבֵד מִבְּלִי לְבוּשׁ וְאֵין כְּסוּת לָאֶבְיוֹן׃
כ אִם־לֹא בֵרְכוּנִי חֲלָצָו חלציו קרי וּמִגֵּז כְּבָשַׂי יִתְחַמָּם׃
כא אִם־הֲנִיפוֹתִי עַל־יָתוֹם יָדִי כִּי־אֶרְאֶה בַשַּׁעַר עֶזְרָתִי׃
כב כְּתֵפִי מִשִּׁכְמָה תִפּוֹל וְאֶזְרֹעִי מִקָּנָה תִשָּׁבֵר׃ כג כִּי־
פַחַד אֵלַי אֵיד אֵל וּמִשְּׂאֵתוֹ לֹא אוּכָל׃ כד אִם־שַׂמְתִּי

הה"א רפה

רש"י

המתאוה ואינו מגיע קרוי כליון עינים: (יח) כי מנעורי גדלני · הכסרון הזה: כאב · המגדלני והמלמדני כן למדני יושר לבי מנעורי ומבטן אמי אנחנה למדה זו: (כב) משכמה · הוא רוחב הכתף: מקנה · הוא עלם העליון העגול כקנה · ועל שהוא עגול כקנה קורא אותו כן: (כג) כי פחד אלי · פחד היה בעיני אידו שהוא מביא על הרשעים לכן חדלתי מעשות

מצודת דוד

כליתי עיני אלמנה מבלי למלאות שאלתה: (יז) ואכל · וכי אכלתי פתי לבדי וגו': (יח) כי מנעורי · כמו האב המגדל בנו מעת נעוריו כן מדת הלדקה גדל אותי מנעורי ולא זזה ממני ומעת לאתי מבטן אמי אנהג את המדה ההיא ולא זזתי ממנה ואמר דרך הפלגה ור"ל מאד דבקתי בה כאלו היא אחזה אותי ואני אותה: (יט) אם אראה · אם ראיתי איש אובד וכלה מבלי לבוש או אם ראיתי שאין כסות לאביון: (כ) אם לא · האם לא ברכו אותי חלצי האיש ההוא כי הלא הלבשתיו ובאמת ברכו אותי חלציו בעבור זה והוא ענין מליצה: ומגז · האם לא יתחמם בשרו מגזת כבשי הלא באמת עשיתי לו מלבוש מן הגזה: (כא) אם הניפותי · אם על היתום הנפתי יד להכותו בבטחון כי אראה לי עזרה בשער המשפט ועזרת היתום אפס: (כב) כתפי · גמול עונשי יהיה אשר כתפי הוא גובה היד תפול משכמה הוא רוחב הכתף או זרועי תשבר מן העצם העליון העגול כקנה: (כג) כי פחד אלי · נמנעתי להניף יד כי היה אלי פחד מאיד אל הבא לשלם גמול אף לא אוכל לעשות כזאת מרוממות האל ר"ל מלבד יראת העונש שהיה לי מלו היה בי עוד יראת הרוממות: (כד) אם שמתי · האם שמתי

מצודת ציון

והשגחה: (טז) אכלה · המתאוה לדבר ואינו משיגו קרוי כליון עינים: (יח) אנחנה · נהגתי אותה כמו ולא נחם (שמות י"ג): (כ) חלציו · מתניו: (כא) הניפותי · הרימותי כמו לא תניף עליהם ברזל (דברים כ"ז): (כב) ואזרועי ·

זָהָב כִּסְלִי וְלַכֶּתֶם אָמַרְתִּי מִבְטַחִי׃ כה אִם־אֶשְׂמַח כִּי־
רַב חֵילִי וְכִי־כַבִּיר מָצְאָה יָדִי׃ כו אִם־אֶרְאֶה אוֹר כִּי
יָהֵל וְיָרֵחַ יָקָר הֹלֵךְ׃ כז וַיִּפְתְּ בַּסֵּתֶר לִבִּי וַתִּשַּׁק יָדִי
לְפִי׃ כח גַּם־הוּא עָוֹן פְּלִילִי כִּי־כִחַשְׁתִּי לָאֵל מִמָּעַל׃
כט אִם־אֶשְׂמַח בְּפִיד מְשַׂנְאִי וְהִתְעֹרַרְתִּי כִּי־מְצָאוֹ רָע׃

רש"י

ומשאתו · ומכובדו : (כד) כסלי · כמו אשר יקוט כסלו (לעיל ח׳) תקותי ומחשבתי וע"י שכליות על הכסלים הם והכליות יועצות נקראת המחשבה כסל : ולכתם · קבוצות זהב ואוצרות אמרתי מבטחי להתחזק בהם על העניים : (כה) אם אשמח כי רב חילי · לא הייתי נוהג שמחה לפני העניים בעשרי שלא להקניאם בי : (כו) אם אראה אור כי יהל · חמה בתקופת גבורתה והילה : וירח יקר הולך · מגיה והולך כמו אור יקרות (זכריה ד׳) כיקר כרים (תהלים ל"ז) : (כז) ויפת בסתר לבי · לשמש ולירח לאמר אלהות

מצודת ציון

האל"ף נוספת : (כד) כסלי · ענין בטחון כמו הלא יראתך כסלתך (לעיל ד) : ולכתם · הוא הזהב הטוב : (כה) כביר · הרבה כמו מזער לא כביר (ישעיה י"ז) : (כו) יהל · יאיר ויזרח כמו בהלו נרו (לעיל כ"ט): יקר · ענין האורה והבהירות וכן אור יקרות (זכריה י"ד) : (כז) ותשק · ענין חבור ודבוק והוא מושאל מלשון נשיקה שהוא דבוק השפתים : (כח) לאל · האל ובאה הלמ"ד במקום הבי"ת וכן בוחר אתה לבן ישי (ש"א כ) ומשפטו בבן ישי : (כט) בפיד · ענינו כמו איד וכן אם בפידו להן שוע (לעיל ל): ועניינו שבר ומקרה רע : והתעוררתי ·

מצודת דוד

שמתי בטחוני בזהב האם אמרתי על הכתם שהוא מבטחי והדלתי מלבטוח בה׳ : (כה) אם אשמח · האם שמחתי אשר היה רב עשרי ואשר מצאה ידי מרבית הון וכאומר הלא קנייני עוה"ז לא היו נחשבים בעיני למאומה לשמוח בהם : (כו) אם אראה · האם כאשר ראיתי אור השמש אשר יזהיר ביותר והירח המאיר והולך ומוסיף אורה : (כז) ויפת · וכי בעבור אורם הרב היה נפתה לבי בסתר המחשבה לומר שיש בהם אלהות ואף שמתי את ידי לפי לסותמו לבלי הוציא את הדבר הרע הזה מן השפה ולחוץ ור"ל וכי כן היה בתמיה הלא כמו שלא דברתי בפי מאומה רע כן לא היה לבי נפתה במחשבה : (כח) גם הוא עון פלילי · כי אמרתי גם המחשבה לבדה הוא עון הראוי להשפט עליו כי בזה הייתי מכחש בהאל היושב ממעל לתלות האלהות במעשה ידיו · (כט) אם אשמח · האם שמחתי בעבור פיד שונאי וכי התעוררתי לקום עליו לשלם לו גמול כאשר מצאו רע בחשבי כאשר החל לנפול לא יוסיף לקום :

ולא

ל וְלֹא־נָתַתִּי לַחֲטֹא חִכִּי לִשְׁאֹל בְּאָלָה נַפְשׁוֹ׃ לא אִם־לֹא
אָמְרוּ מְתֵי אָהֳלִי מִי־יִתֵּן מִבְּשָׂרוֹ לֹא נִשְׂבָּע׃ לב בַּחוּץ
לֹא־יָלִין גֵּר דְּלָתַי לָאֹרַח אֶפְתָּח׃ לג אִם־כִּסִּיתִי כְאָדָם
פְּשָׁעָי לִטְמוֹן בְּחֻבִּי עֲוֺנִי׃ לד כִּי אֶעֱרוֹץ ׀ הָמוֹן רַבָּה
וּבוּז־מִשְׁפָּחוֹת יְחִתֵּנִי וָאֶדֹּם לֹא־אֵצֵא פָתַח׃ לה מִי יִתֶּן־

רש"י

הם קללת אומות הנדחים ועובדים לכל צבא השמים: (ל) ולא נתתי לחטא חכי · להקניט שונאי ולתובעו ממון שאין לי עליו כדי להשביעו ולשאול באלה נפשו של שונאי: (לא) לא נשבע · ומתוך שנאה שהיו שונאים אותי על שהייתי מטריחם בהכנסת אורחים: (לב) לארח · לא היו דלתות ביתי פנימים ומוקפין בית שער מבחוץ או מסובין בקרני זוית להשבית את האורחים מלבוא אלא פתוחין לאם דרך לבוא כל הבא: (לג) בחבי · במחבואי: (לד) כי אערוץ · מתחלה הייתי מכניע המון רבה של רשעים ועתה אף בין כשדים זה העם לא היה (ישעיה כ"ג): יחתני · מיראני:

מצודת דוד

(ל) ולא נתתי · ר"ל לא סוף הדבר שלא שלמתי לו אז גמול אלא אפי' אם היה לי עליו מה מתביעת ממון לא עזבתי אז את חכי לחטוא בו לשאול נפשו בשבועת האלה למען ישבע לשקר ויחטא נפשו: (לא) אם לא · האם לא אמרו עלי אנשי אהלי ונערי מי יתן לנו לאכול מבשרו ונאכל ולא נשבע כי כ"כ נאכל לתאוה עד כי נחשוק לאכול עוד כי לאויבים היו לי: (לב) בחוץ · והסבה היה כי במקומי לא לן מעולם בחוץ הגר הבא מארץ נכריה ובעצמי פתחתי דלתי ביתי להאורח הבא כי לא האמנתי למתי אהלי שהם יכניסו לבית את כל הבא או ר"ל פתחתי הדלתות אל מול הדרך להעיר לב אנשים לבא אל ביתי ובעבור זה רבו כמו רבו אנשים הולכי אורח והיה להם לטורח להתעסק ולזה היו לי לאויבים: (לג) אם כסיתי · האם כסיתי פשעי כדרך שאר בני אדם אשר יכסו פשעם ויכחשו בהם כי הלא אם קרה לי מה מדבר פשע לא כחשתי בה: לטמון · מוסב על אם לומר האם היה דרכי לטמון עוני במחבואי לבל יודע למי והוא כפל ענין במ"ש: (לד) כי אערוץ · ר"ל וכי עשיתי כזאת עד שיבוא עלי הדבר הזה אשר מאז היה הכח בידי לערוץ ולשבר המון רב מן האנשים

מצודת ציון

מלשון הערה והתגברות: (ל) ולא נתתי · לא עזבתי כמו ולא נתן סיחון (במדבר כ"א): (לא) לארח · הוא שם משותף להאיש הבא מהדרך ולהדרך עצמו: (לג) בחבי · כמו בחבאי באל"ף והוא מל' מחבואה: (לד) אערוץ · אשבור כמו בערוץ נחלים (לעיל ל'): המון · עם רב ולתוספת ביאור אמר רבה: יחתני · מלשון חתת ושבר: ואדם · והשתוק כמו וידום אהרן (ויקרא י'):

לִי ו שֹׁמֵעַ לִי הֶן תָּוִי שַׁדַּי יַעֲנֵנִי וְסֵפֶר כָּתַב אִישׁ רִיבִי׃
לו אִם־לֹא עַל־שִׁכְמִי אֶשָּׂאֶנּוּ אֶעֶנְדֶנּוּ עֲטָרוֹת לִי׃
לז מִסְפַּר צְעָדַי אַגִּידֶנּוּ כְּמוֹ נָגִיד אֲקָרֲבֶנּוּ׃ לח אִם־
עָלַי אַדְמָתִי תִזְעָק וְיַחַד תְּלָמֶיהָ יִבְכָּיוּן׃ לט אִם־כֹּחָהּ
אָכַלְתִּי בְלִי־כָסֶף וְנֶפֶשׁ בְּעָלֶיהָ הִפָּחְתִּי׃ מ תַּחַת חִטָּה ו

רש"י

(לה) הן תוי שדי יענני · ולואי שיעיד עלי המקום כדין כמו שכתוב עלי תם וישר וירא אלהים (לעיל א') גם משה שכתב ספרו וספרי יעיד עלי · וכן היה איוב אומר תנה לתוות אותי ואת כושרי · שדי יענני · לבקשה זאת : וספר כתב איש ריבי · יכתוב גם הוא ספרו להתווכח עמי : (לו) אשאנו · לכתוב את ספרי : אענדנו · אקשרנו לספר עטרות לי : (לז) מספר צעדי אגידנו · לאותו האיש : (לח) אם עלי אדמתי תזעק · על לקט שכחה ופאה ומעשרות שלא הוצאתי מעשרות כראוי : ויחד תלמיה יבכיון · שחרשתי בשור ובחמור יחדו : (לט) בלי כסף · לשכור שכירים

מצודת ציון

(לה) תוי · כמו תאוי והוא מלשון תאוה ותחסר האל"ף וכן ת"י רגוגי וכ"כ ולא תתאוה (דברים ה) ת"א תירוג : יענני · מל' עניה ותשובה : וספר · הוא"ו הוא במקום או : (לו) אם לא · הוא ענין שבועה כמו אם לא שויתי ודוממתי (תהלים קל"א) : אענדנו · ענין עניבה וקשירה וכן ענדם על גרגרותיך (משלי ו) : (לח) תלמיה · הערוגות כמו תלמי שדי (הושע י') : (לט) הפחתי · הדאבתי כמו מפח

מצודת דוד

ועתה הנזוי מן המשפחות משבר ומפחד אותי ובע"כ אשתוק ואסגור ולא אצא מפתח ביתי ליראתי ממנו : (לה) מי יתן וגו' · מי יתן לי איש אשר ישמע אלי למלאות תשוקתי כי הן תאותי אשר שדי יענה לי לומר מה פשעי וכמ"ש למעלה אדבר והשיבני כמה לי עונות וכו' או שאיש ריבי המתוכח עמדי יכתוב בספר כל דברי ויכוחו למען יעמדו ימים רבים ויבחנו דור אחרון הדין עם מי וכמ"ש למעלה מי יתן בספר ויוחקו : (לו) אם לא · אם אמצא איש אשר ימלא תשוקתי באחת משתי אלה הנה באמת אשא אותו על שכמי ולא יהיה עלי למשא ואקשור אותו על ראשי להיות לי לעטרות כי מאד אחבבו ואתפאר בו : (לז) מספר · אגיד לו מספר פסיעותי ר"ל אגלה לו מצפוני לבי ואקרב אותו כמו שמקרבין את השר : (לח) אם עלי · חזר לדבריו הראשונים ואמר אם אדמת שדי תזעק עלי להעיד שהיא אצלי בגזל ואם תלמים כולם יחד יבכיון להתאונן על שכבוש תחת ידי שכר הפועלים עובדי אדמה והוא ענין מליצה : (לט) אם כחה · עתה חזר ופירש אמריו לומר אם אכ'הי כח השדה ותבואתם בלי כסף מחירם לעובדי האדמה ואם הדאבתי והכאבתי

יֵ֥צֵא ח֗וֹחַ וְתַֽחַת־שְׂ֭עֹרָה בָאְשָׁ֑ה תַּ֝֗מּוּ דִּבְרֵ֥י אִיּֽוֹב׃
לב א וַֽיִּשְׁבְּת֡וּ שְׁלֹ֤שֶׁת הָאֲנָשִׁ֣ים הָ֭אֵלֶּה מֵעֲנ֣וֹת אֶת־אִיּ֑וֹב
כִּ֤י ה֖וּא צַדִּ֣יק בְּעֵינָֽיו׃ ב וַיִּ֤חַר אַ֨ף ׀ אֱלִיה֣וּא בֶן־
בַּרַכְאֵ֪ל הַבּוּזִ֡י מִמִּשְׁפַּ֬חַת רָ֗ם בְּ֭אִיּוֹב חָרָ֣ה אַפּ֑וֹ עַל־

רש"י

ולפסקה ד"א זה מעשר שני דכתיב וצרת הכסף בידך (דברים י"ד): ונפש בעליה. אריס העובד בה: (מ) באשה. דבר מבאיש כמו באושים (ישעיה ה') ואם לא עשיתי כן תחת חטה יצא חוח תנא ר' הושעיא למדתך תורה דרך ארץ שדה המעלה חוחים יפה לזרעה חטים ושדה המעלה באושים יפה לזרעה שעורים כ"ה בילקוט. ומה טעם תחת חטה יצא חוח עד כאן הוא חוזר ומתנבא כמה נבואות ואת אומר תמו דברי איוב. אלא כך אומר איוב אם לא עשיתי כן יתמו דברי איוב ואל יהי פתחון פה לומר לפניך בערתי הקדש (דברים כ"ו) כך ראיתי בפסיקתא בפרשת עשר תעשר (שם י') מסורה כן מן הפסוקים האלו: (מענה אליהוא): לב (ב) ממשפחת

מצודת דוד

נפש בעליה הראשונים לעשוק שדהו מבלי כסף שכרו: (מ) תחת חטה. אזי יהיה גמול העונש שבמקום החטה הזרועה יצא חוח ובמקום השעורה תצמח באשה: תמו דברי איוב. גם אלה דברי איוב שאמר הנה נשלמו אמרי ולא אדבר עוד מעתה וכאומר הנה כבר ספרתי כושר דרכי ורוב המכאוב הבאה עלי אחר מרבית הגדולה וההצלחה שהיה לי מאז ואין לי מענה על דברי המכאוב ומה א"כ אוסיף לדבר עוד (העולה מהדברים האלה כי יספר מרבית גדולתו וגודל הצלחתו שהיה לו מאז וכשרון מעשיו אשר בעבורם בא לו הגדולה והכבוד ואיך נהפך הדבר מן הקצה אל הקצה כי אף הצעירים ומבוזי משפחות יבזוהו ואף יסבול מכאובות שונות ולא בעבור עון מה כי מאד היה נזהר בכל הדברים שיש להזהר בהם וירבה לספר מרבית צדקתו ויושר הנהגתו וישפוט על עצמו גמול עונש אם חטא בדבר מה): לב (א) וישבתו. שלשת הרעים הנזכרים פסקו מלהשיב לאיוב כי הוא החזיק את עצמו לצדיק ומעתה לא מצאו מענה בדברי היסורים אשר באו עליו: (ב) הבוזי. מבני נחור אחי אברהם כמ"ש את עוץ בכורו ואת בוז אחיו (בראשית כ"ב): ממשפחת רם. כי רם היה מזרע בוז: באיוב. על איוב חרה על שהצדיק את עצמו יותר מן האל כי אמר שהוא עשה משפט וצדקה וראוי

הוא

מצודת ציון

נפש (לעיל י"א): (מ) חוח. מין קוץ: באשה. דומה הוא לשעורה וגרועה ממנה וכן ויעש באושים (ישעיה ה) שהוא מין דומה לענבים וגרוע מהם: לב (א) וישבתו. נחו ופסקו כמו שבת נוגש (שם יד):

צַדְּקוֹ נַפְשׁוֹ מֵאֱלֹהִים׃ ג וּבִשְׁלֹשֶׁת רֵעָיו חָרָה אַפּוֹ עַל
אֲשֶׁר לֹא־מָצְאוּ מַעֲנֶה וַיַּרְשִׁיעוּ אֶת־אִיּוֹב׃ ד וֶאֱלִיהוּ
חִכָּה אֶת־אִיּוֹב בִּדְבָרִים כִּי זְקֵנִים־הֵמָּה מִמֶּנּוּ לְיָמִים׃
ה וַיַּרְא אֱלִיהוּא כִּי אֵין מַעֲנֶה בְּפִי שְׁלֹשֶׁת הָאֲנָשִׁים
וַיִּחַר אַפּוֹ׃ ו וַיַּעַן אֱלִיהוּא בֶן־בַּרַכְאֵל הַבּוּזִי וַיֹּאמַר צָעִיר
אֲנִי לְיָמִים וְאַתֶּם יְשִׁישִׁים עַל־כֵּן זָחַלְתִּי וָאִירָא ׀ מֵחַוֹּת
דֵּעִי אֶתְכֶם׃ ז אָמַרְתִּי יָמִים יְדַבֵּרוּ וְרֹב שָׁנִים יֹדִיעוּ

רש"י

רם · אברהם שנאמר האדם הגדול בענקים (יהושע י"ד) זה אברהם : מאלהים · יותר מן המקום : (ג) וירשיעו את איוב · זה אחד מן המקראות שתקנו סופרים את לשון הכתוב וירשיעו כלפי המקום בשתיקותם היה לו לכתוב אלא שכינה הכתוב וכן ואל אראה ברעתי (במדבר י"א) ברעתם היה לו לכתוב אלא שכינה הכתוב · וכן הרבה מקומות בספרי ובמסורת הגדולה : (ד) חכה · המתין : כי זקנים המה ממנו לימים · האחרים לכן חדל לו עד ששתקו הם : (מענה אליהוא) : (ו) זחלתי · יראתי : (ח) אכן רוח היא באנוש · החכמה ולא ע"י ימים וזקנה אלא רוח המקום הוא :

מצודת ציון

(ד) חכה · המתין כמו לכן חכו לי (צפניה ג) : (ו) זחלתי · ענין אימה ופחד והוא מלשון זחלתי בחלוף זיי"ן בדל"ת וכן ימי נזעכו (לעיל יז) שהוא מלשון נדעכו בדל"ת : מחות · מלהגיד כמו ואחותי באזניכם

מצודת דוד

הוא לגמול טוב והמקום מסר הכל ביד המערכה ונעשק ממנו גמול צדקו : (ג) רעיו · של איוב : לא מצאו · לא השכילו למצוא מענה על דברי איוב : וירשיעו את איוב · הוא תקון סופרים והוא כנוי אל המקום ור"ל במה שלא מצאו מענה הרשיעו דין שמים ובלא תקון יאמר שבמה שלא השיבו גרמו לאיוב שירשע עוד יותר להרבות בתלונה כי יחשוב שרעיו הודו לו : (ד) ואליהו חכה · עד כה המתין מלהשיב את איוב בדברים השמורים בלבו מאז החל להתלונן וזהו לפי ששלשת הרעים ההם היו זקנים ממנו למספר ימים ולא רצה להשיב אמרים לפניהם וכאשר יאמר למטה : (ה) וירא כאשר ראה אשר אין מענה בפיהם אז חרה אפו גם עליהם ולא המתין עוד : (ו) צעיר אני · כאומר דעו מה ששתקתי עד הנה לא היה בעבור כי לא ידעתי מה להשיב ועתה למדתי מה מדבריכם לא כן הוא כי התשובה נכונה בפי מאז אבל על כי אני צעיר לימים ואתם זקנים על כן יראתי מלהגיד דעתי לכם : (ז) אמרתי ·

כי

חָכְמָה׃ ח אָכֵן רוּחַ־הִיא בֶאֱנוֹשׁ וְנִשְׁמַת שַׁדַּי תְּבִינֵם׃
ט לֹא־רַבִּים יֶחְכָּמוּ וּזְקֵנִים יָבִינוּ מִשְׁפָּט׃ י לָכֵן אָמַרְתִּי
שִׁמְעָה־לִּי אֲחַוֶּה דֵעִי אַף־אָנִי׃ יא הֵן הוֹחַלְתִּי ׀
לְדִבְרֵיכֶם אָזִין עַד־תְּבוּנֹתֵיכֶם עַד־תַּחְקְרוּן מִלִּין׃
יב וְעָדֵיכֶם אֶתְבּוֹנָן וְהִנֵּה אֵין לְאִיּוֹב מוֹכִיחַ עוֹנֶה
אֲמָרָיו מִכֶּם׃ יג פֶּן־תֹּאמְרוּ מָצָאנוּ חָכְמָה אֵל יִדְּפֶנּוּ

רש"י

(יב) ועדיכם אתבונן · התבוננתי בכם וראיתי כי אין מוכיח לאיוב : (יג) פן תאמרו מצאנו חכמה · בשתיקותנו שלא לסקניטו עוד : כי אל

מצודת דוד

כי אמרתי כמו שמרבית הימים ילמדו הדבור להילד היולד כן רוב השנים יודיעו חכמה לבעליהן כי לפי רוב השנים ירבו בחקירה והשתדלות העיון ולזה אמרתי מה ידעתי אשר לא ידעו המה ובעבור זה חדלתי אמרי כי יראתי פן אהיה לבוז : (ח) אכן · באמת רואה אני עתה כי רוח השכלי אשר היא באנוש היא המלמדת חכמה הנער יהיה או זקן : ונשמת · הנשמה הבאה משדי היא המבינה את כולם כנער כזקן והוא כפל ענין במ"ש : (ט) לא רבים · ולכן לא ימצאו בעולם חכמים רבים אף כי רבים המה אשר שוקדים בעיון החכמה והשתדלות החקירה כי אין הדבר תלוי כ"א ברוח השכלי ומעט המה אשר קנו אותה : וזקנים · מלת לא משמשת בשנים לומר לא זקנים יבינו משפט החכמה עם כי יאריכו ימי השתדלותם והשקדת חקירותם : (י) לכן · הואיל והחכמה תלויה ברוח האדם לכן אמרתי לאיוב שמעה לי אגיד דעתי אף אני עם כי אני צעיר לימים כי אולי הוכנה רוחי ביותר : (יא) הן הוחלתי · הנה כבר שמרתי דרכי המוסר כי הוחלתי עד אשמע דבריכם והייתי מאזין אמרים עד התמו דברי תבונותיכם עד תשלימו לחקור אמרים והוא כפל ענין במ"ש : (יב) ועדיכם · ואל דבריכם הייתי מתבונן והנה אין מי בכם מברר אמרים לאיוב אין אחד מכם עונה אמרים ראוים לו כאומר הנה לא שמעתי זולתי קול אמרים אבל אין בהם ממש : (יג) פן תאמרו · פן תחשבו לומר הנה מצאנו תשובה מושכלת ומוחכמת לומר לו שיש בידו עון רב אשר שהאל היה בעוכריו והוא ידפנו ולא איש כמוני ולא אשיד קוב"ה דעביד דינא בלא דינא וכאומר הנה באמת לא נתחכמה דברתם כי אין זה תשובה

מצודת ציון

(לעיל י"ג) : (יא) הוחלתי · ענין המתנה כמו ויחל עוד (בראשית ח) : אזין · אקשיב באזני : (יב) ועדיכם · ואליכם כמו תגע עדיך (לעיל ד) : (יג) ידפנו · ענין כתישה ודחיה

לֹא־אִישׁ׃ יד וְלֹא־עָרַךְ אֵלַי מִלִּין וּבְאִמְרֵיכֶם לֹא
אֲשִׁיבֶנּוּ׃ טו חַתּוּ לֹא־עָנוּ עוֹד הֶעְתִּיקוּ מֵהֶם מִלִּים׃
טז וְהוֹחַלְתִּי כִּי־לֹא יְדַבֵּרוּ כִּי עָמְדוּ לֹא־עָנוּ עוֹד׃
יז אַעֲנֶה אַף־אֲנִי חֶלְקִי אֲחַוֶּה דֵעִי אַף־אָנִי׃ יח כִּי
מָלֵתִי מִלִּים הֱצִיקַתְנִי רוּחַ בִּטְנִי׃ יט הִנֵּה בִטְנִי כְּיַיִן
לֹא יִפָּתֵחַ כְּאֹבוֹת חֲדָשִׁים יִבָּקֵעַ׃ כ אֲדַבְּרָה וְיִרְוַח־לִי

בצ״ל

רש״י

ידפנו ולא איש · לא היה לכם למעט כבוד המקום בכך : (יד) ולא ערך אלי מלין · קבלה היא אוי שלא ערך אלי מלין : ובאמריכם לא אשיבנו · לא באותן אמרים שהשיבותם לו הייתי משיבו : (טו) העתיקו · הסרו מהם מלים : (יט) הנה בטני · מלא רוח דברים להשיב בתאום : כיין לא יפתח · כיין חדש שאינו נפתח והוא נופח ואף בתוך אובות חדשים ומבקעם : אובות ·

מצודת ציון

כמו עלה נדף (ויקרא כו) : (יד) ערך · סדר : (טז) עמדו · שתקו וכן עמדתי ותתבונן כי (לעיל ל׳) : (יח) מלתי · כמו מלאתי בא״ף : הציקתני · ענין צר ודוחק כמו לא מוצק תחתיה (לקמן ל״ו) : רוח בטני · חלל בטני ואוירו : (יט) כאובות · כנאדות ואין לו דומה במקרא : (כ) וירוח · מלשון הרוחה והוא

מצודת דוד

הראוים לו להשתיק המיית לבבו הוחיל והוא יודע בעצמו שאין בידו עון רב והנה קצר בדבר המוכן אליו : (יד) ולא ערך אלי מלין · כאומר עכ״ז לא יחשוב איוב שהדין עמדו כי כל הטענות אשר ערך למול דבריכם מספור יושר דרכו והשרון הנהגתו הנה כל אלה לא ערך אלי ר״ל אין מה נגם לדחות אמרי כי לא אשיב לו כאמריכם לומר שבא לו בעבור מרבית פשעו שיוכל לדחותם בספור יושר דרכו : (טו) חתו · בעבור הכלות התשובה נשברו כי איוב סתר דבריהם ולא מצאו עוד מענה והסרו הדברים מפיהם ולא ידברו עוד : (טז) והוחלתי · כאומר הנה מתחלה הוחלתי כי חשבתי שהמה ישיבו בהשכל ואף בראותי כי לא מצאו חכמה הוחלתי עוד ע ויל יא ידברו כלל עד כי שתקו ולא ענו כלל ותמו דבריהם מכל וכל : (יז) אענה · עתה אענה אף אני חלקי כפי החלק שענו הם ואף אני אגיד דעתי : (יח) כי מלתי מלים · ר״ל א״א לי להתאפק כי אני מלא מן אמרים ואויר חלל בטני דחוקה וצרה לי בעבור מרבית האמרים אשר בה והוא מלשון מליצה והפלגה : (יט) כיין · כנאד יין אשר לא נפתח ולא פג טעמו ולזה הוא חזק ביותר עד אשר יבקע את הנאד ויצא וכמו נאדות חדשים אשר יתבקעו מהר מתוזק היין אשר בהם ויצא א״כ היין מאליו כן הדברים השמורים בבטני כאלו יבקעו הבטן ויצאו מאליהם : (כ) אדברה · לואת אדבר

אֶפְתַּח שְׂפָתַי וְאֶעֱנֶה׃ כא אַל־נָא אֶשָּׂא פְנֵי־אִישׁ
וְאֶל־אָדָם לֹא אֲכַנֶּה׃ כב כִּי לֹא יָדַעְתִּי אֲכַנֶּה כִּמְעַט
יִשָּׂאֵנִי עֹשֵׂנִי׃ לג א וְאוּלָם שְׁמַע־נָא אִיּוֹב מִלָּי וְכָל־
דְּבָרַי הַאֲזִינָה׃ ב הִנֵּה־נָא פָּתַחְתִּי פִי דִּבְּרָה לְשׁוֹנִי
בְחִכִּי׃ ג יֹשֶׁר־לִבִּי אֲמָרָי וְדַעַת שְׂפָתַי בָּרוּר מִלֵּלוּ׃

רש"י

נודות עשוין כקומת אדם גבוהים : (כא) לא אכנה · לא אשנה דברי להחליפו לכבודו כמו שאמר למעלה וירשיעו את איוב זהו כינוי שמשנה את הדבור בשביל כבודו אך אני זאת לא אעשה כי בפה מלא אוכיחנו : (כב) כמעט ישאני · יסלקני מן העולם ויש פותרים ישאני כמו ותשא הארץ

מצודת דוד

אדבר דברי ואוציא מלין ויהיה לי בבטני הרוחה מן המלוי : אפתח · רק אפתח שפתי ובזה אענה כי הדברים יצאו מעצמם לגודל הרבוי וגם זה ענין מליצה : (כא) אל נא אשא · הנה עתה לא אשא פני איש להחניף למי לכסות על קלונו אף לא אדבר אל אדם בכנויים כאלו אין דברי עליו אלא בפה מלא איחד עליו הדבור ולא ברמז : (כב) כי לא ידעתי · כאומר אף אם ארצה לכנות לא אוכל כי כ"כ הדבר זר אצלי כאלו לא ידעתי לעשותו : במעט · כי בעיני קרוב הדבר אשר ישרפני ה' אשר עשני בעבור עון חנופת הכנוי (העולה מהמענה הזאת אשר אליהוא יתן טעם אשר שתק עד הנה כי בעבור אשר רעי איוב היו זקנים ממנו לימים לא ערב לבו לגשת לדבר אליו כי חשב אשר ברוב ההשתדלות יושג החכמה והמה השתדלו בה הרבה מן הימים אבל אחר שראה שלא השכילו במענה ובסוף עמדו ולא ענו עוד ע"כ לא היה לו עוד מהאפשר להתאפק לחשוך אמריו ואמר אשר מעתה ישיב אמרים בפה מלא ולא יחניף אף לא יכנה : לג (א) ואולם שמע נא · ר"ל אל תחשוב הואיל ומרובים הם אמרי לא בדעת אדבר ומה לי בהם יותר משל שלשת הרעים כי אולם שמע עתה מלי ואת כולם האזינה ואל תקוץ בהם לרבוים כי לא דברי ריק המה : (ב) הנה נא · עתה אפתח פי ומעצמה תדבר לשוני בנגיעתה בחך כדרך המדבר וכאומר הנה כבר ערכתי אמרים ותמהר לשוני לדבר לאות מבלי המתנה ועכוב : (ג) ישר לבי אמרי · הנה אמרי המה ביושר הלב לא כדבר שפתים להטעות ולרמות : ודעת שפתי

ברור

מצודת ציון

הפוך הדחק : (כא) אכנה · מלשון כנוי שאינו שם העצמי וכן ובשם ישראל יכנה (ישעיה מ"ד) והדרך הוא שהרואה להעלים שם מי מפני הכבוד וכדומה אז מזכירו בכנוי כאלו הכוונה על אחר : (כב) כמעט · ר"ל קרוב הדבר ומעט המרחק והכ"ף בא לאמתת הדבר : ישאני · ענין הנערה והריפה כמו ותשא הארץ

ד רֽוּחַ־אֵל עָשָׂתְנִי וְנִשְׁמַת שַׁדַּי תְּחַיֵּנִי׃ ה אִם־תּוּכַל
הֲשִׁיבֵנִי עֶרְכָה לְפָנַי הִתְיַצָּבָה׃ ו הֵן־אֲנִי כְפִיךָ לָאֵל
מֵחֹמֶר קֹרַצְתִּי גַם־אָנִי׃ ז הִנֵּה אֵמָתִי לֹא תְבַעֲתֶךָּ וְאַכְפִּי
עָלֶיךָ לֹא־יִכְבָּד׃ ח אַךְ אָמַרְתָּ בְאָזְנָי וְקוֹל מִלִּין אֶשְׁמָע׃
ט זַךְ אֲנִי בְּלִי־פָשַׁע חַף אָנֹכִי וְלֹא עָוֺן לִי׃ י הֵן תְּנוּאוֹת

ח' זעירא

רש"י

מפניו (נחום א'): לג (ד) רוח אל עשתני. ואיני חזק יותר ממך: (ו) הן אני כפיך לאל. כמו ששאל פיך להתווכח (עם מי שלא יבעתך) למי שלא יכעיסך הן אני במקומו של הקב"ה ובשבילו לדבר דבריו: (ז) ואכפי. כפייתי כמו אכף עליו פיהו (משלי ט"ז): (ט) חף. טהור ומשופשף כמו נזיר לא יחוף ראשו. וכמו בכל חפין את הכלים: (י) תנואות. עלילות

מצודת ציון

מפניו (נחום א): לג (ד) רוח. רצון כמו הנני נותן בו רוח (ישעיה ל"ז): ונשמת. מלשון נשימה ונשיבה והוא ענין מאמר הבא בהפחת הרוח: (ו) קרצתי. נחתך ונחטב גלמי והוא מלשון קרץ מצפון (ירמיה מו): (ז) תבעתך. מלשון בעתה ורעדה: ואכפי. מלשון כפיה ונגישה כמו כי אכף עליו פיהו (משלי ט"ז): (ט) זך. מלשון זכות ובהירות: חף. נגרד ומנוקה ובדרז"ל למסמך לחפיפה טבילה (נדה ס"ו): (י) תנואות. עלילות ודברים המבוטלים וכן וידעתם את תנואתי (במדבר י"ד) ויתכן שהוא הפוך מן תואנה הוא מבקש (שופטים

מצודת דוד

ברור מללו. הוא הפוך כמו ודעת ברור שפתי מללו ר"ל שפתי יאמרו דעת ברור ונקי מבלי הטעאה ובכפל הדבר במ"ש: (ד) רוח אל. רצון האל ברא אותי ומאמר פיו תחיני ומוטל א"כ עלי לטעון עבורו ולהצדיקו: (ה) אם תוכל. אם תמצא ידך די השיב על מאמרי השיבני: ערכה. ערוך טענותיך לפני והתיצב למולי ר"ל כל מה שתוכל להשיב אמור: (ו) הן אני כפיך לאל. הנני נשפט עמך בעבור האל כמאמר פיך שאמרת לא איש כמוני אעננו נבוא יחדו במשפט (לעיל ט') עתה הנני איש כמוך כי מחומר קורצתי גם אני כמו אתה: (ז) הנה אימתי. לא תהיה נרעד מפחדי להסתר טענותיך: ואכפי. הכפייה והנגישה מפני לא יכבד עליך ר"ל אין לי חוזק עליך כי כמוני כמוך: (ח) אך אמרת באזני. כאומר אם לא דברת אלי כ"א לרעיך אך באזני באה ושמעתי גם אני: וקול מלין. קול דברים בעלמא מבלי השכל: (ט) חף אנכי. מנוקה אני מעון והוא כפל במ"ש: (י) הן תנואות. הנה מצא עלי עלילות דברים ותושב אותי לו לאויב וכאלו ינקום בי:

ישם

עָלַי יִמְצָא יַחְשְׁבֵנִי לְאוֹיֵב לוֹ׃ יא יָשֵׂם בַּסַּד רַגְלָי יִשְׁמֹר
כָּל־אָרְחֹתָי׃ יב הֶן־זֹאת לֹא־צָדַקְתָּ אֶעֱנֶךָּ כִּי־יִרְבֶּה אֱלוֹהַּ
מֵאֱנוֹשׁ׃ יג מַדּוּעַ אֵלָיו רִיבוֹתָ כִּי כָל־דְּבָרָיו לֹא יַעֲנֶה׃
יד כִּי־בְאַחַת יְדַבֶּר־אֵל וּבִשְׁתַּיִם לֹא יְשׁוּרֶנָּה׃ טו בַּחֲלוֹם ׀
חֶזְיוֹן לַיְלָה בִּנְפֹל תַּרְדֵּמָה עַל־אֲנָשִׁים בִּתְנוּמוֹת עֲלֵי
מִשְׁכָּב׃ טז אָז יִגְלֶה אֹזֶן אֲנָשִׁים וּבְמֹסָרָם יַחְתֹּם׃ יז לְהָסִיר

רש"י

לשון תואנה (שופטים י"ד) לשוב מן המקום: (יב) כי ירבה אלוה מאנוש. אין המקום צריך כל כך לדקדק אחר האדם. כי הרבה יש להקב"ה צדקות

מצודת דוד

(יא) ישם בסד. שם רגלי בכבלי עצים סגורים ועוד הוסיף לשמור כל ארחותי לבל אברח עם כי רגלי סגורים וא"א לי ללכת ור"ל הרבה עלי מכאובות עד בלי די והנה הדברים האלה שמעתי אותך מדבר: (יב) הן זאת וגו'. ר"ל הנה זאת אשר אענך שלא תצדק בתרעומותיך הוא על כי ירבה אלוה במעלה מן האנוש ואם האיש השלם אינו מבקש עלילות כ"ש המקום ב"ה אשר יגדל מאד ממעלת האנוש וכאומר לא אשיב לך כמו שהשיבו רעיך שלא תצדק בעבור כי אתה מלא עון כי יתכן שאתה צדיק ועכ"ז לא תתרעם כי בודאי הדין עם המקום וכאשר יפרש אמריו למטה במענה הזאת תשבת משפט וכו': (יג) מדוע אליו ריבות. מדוע טענת למולו על אשר לא יענה אדם כל דבריו ר"ל לא יגלה אוזן האדם במה חטא ואשם למען יחדל מהם וימהר לשוב וזהו מה שאמר פשעי וחטאתי הודיעני (לעיל י"ג): (יד) כי באחת. הנה לא כן הוא כי האל ידבר בענין אחד ועוד בענין שני למי אשר לא ירגיש את הראשונה ולא יבין בה: (טו) בחלום. האחת היא כי בחלום מראות הלילה או בעת נופלת תרדמה על אנשים והיא שינה עמוקה או בעת יתנמנם על המשכב והיא שינה קלה לכ"א לפי הכנתו: (טז) אז יגלה. בחלום יגלה אוזן אנשים כי מראה לו בחלום דבר ידמה אשר נגזר עליו שהיא מדה במדה לדבר אשר חטא ואשם: ובמסרם יחתם. ואם לא ישכילו לדעת ע"י החלום ולא ישובו לה' אז יגמור ההודעה במה שיגלה עליהם יסורים הראוים להם הדומים אל פשעיהם להשכיל מהם ולשוב לה' ואלה הם המסירה לגבוה וכמ"ש תשב אנוש עד דכא ותאמר שובו בני אדם (תהלים צ): (יז) להסיר. ר"ל מתחלה יגלה אוזן

מצודת ציון

(יא) בסד. הם כבלי עצים לסגור בהם רגלי התפוש וכן ותשם בסד (לעיל י"ג): (יב) ירבה. יגדל כמו ורבי המלך (ירמיה מ"א): (יד) ישורנה. יראנה כמו אשורנו ולא קרוב (במדבר כד): (טז) ובמסרם. מוסר יסורים: יחתום. ענין גמר

אָדָם מַעֲשֶׂה וְגֵוָה מִגֶּבֶר יְכַסֶּה׃ יח יַחְשֹׂךְ נַפְשׁוֹ מִנִּי־שָׁחַת
וְחַיָּתוֹ מֵעֲבֹר בַּשָּׁלַח׃ יט וְהוּכַח בְּמַכְאוֹב עַל־מִשְׁכָּבוֹ
וְרִיב ורוב קרי עֲצָמָיו אֵתָן׃ כ וְזִהֲמַתּוּ חַיָּתוֹ לָחֶם וְנַפְשׁוֹ
מַאֲכַל תַּאֲוָה׃ כא יִכֶל בְּשָׂרוֹ מֵרֹאִי וְשֻׁפִּי ושפו קרי עַצְמוֹתָיו

רש"י

יותר מאנוש: (טז) אז יגלה אזן אנשים · כמו שעשה לאבימלך בחלום הלילה: ובמסרם יחתום · חותמן ומיסרן ביסורין על עונש: (יז) להסיר אדם · באליו: מעשה · שהיה בדעתו לעשות: וגוה מגבר יכסה · ביסוריו למען הכניעו ולהשפילו לשוב כדי שיחשוך נפשו ממיתה גמורה · וגוה · כמו וגאוה: (יח) וחיתו מעבר בשלח · בשלחו ובחרבו של מלאך המות כלומר לטובתך הכיא עליך יסורין · שלח · כלי זיין · וכן (בעזרא) (נחמיה ד') ידו וגו' ואחת מחזקת השלח: (יט) והוכח · לשון תוכחה שישוב מעונו: ורוב עצמיו · שהוא איתן מוכיחן במכאוב: (כ) וזהמתו חיתו לחם · ממאסתו נפשו וחיתו של חולה כל מאכל: ונפשו · מזהמת כל מאכל תאוה: (כא) יכל בשרו מרואי · יתחך בשרו ממראה · כמו כלו בדמעות עיני (איכה ב') מכלות עינים (ויקרא כ"ו): ושפו עצמתיו · מתנתקין ממקומן · ושופו

מצודת ציון

והשלמה וכן ועל החתום (נחמיה י) ובדרז"ל כל חותמי ברכות (ברכות ס"ג): (יז) וגוה · כמו וגאוה: (יח) בשלח · בחרב כמו ויעש שלח לרוב (דה"ב לב): (יט) והוכח· ענין גמול עונש וכן והוכחתיו בשבט אנשים (ש"ב ז): איתן · חזק כמו איתן מושבך (במדבר כד): (כ) וזהמתו · ענין מיאוס ותעוב ובדרז"ל ואין מעבירין הזוהמא (חולין ק"ה) ור"ל המאוס והלכלוך: (כא) ושפו · ענין כתישה כמו הוא ישופך ראש (בראשית ג'):

מצודת דוד

בחלום למען הסיר את האדם מן מעשה הגזירה כאשר ישוב לה' ולמען יסיר נכסה הגאוה מן האדם לבל יוסיף להתגאות עוד ולמרוד בה': (יח) יחשך נפשו · ובזה ימנע נפשו מן הקבר וגם חיין יציל מעבור בחרב ר"ל גם בימי חיין ינצל מן היסורים: (יט) והוכח במכאוב · וכאשר הוכח במכאוב על כי לא השכיל בהודעת החלום ולא שב לה' ובא לו הסודעה השנית שנתייסר במכאוב לשכב חולה על משכבו הנה מתחלה עדיין רוב עצמיו איתן וחזק כי אולי ישכיל במעט מן המכאוב: (כ) וזהמתו · ואם עדיין לא השכיל אזי תכבד החולי עד כי נפשו החיוני תתאב את הלחם מאכל תאוה · תמאס אף מאכל ערב שכל אדם תאב לה: (כא) יכל בשרו אז משמן בשרו ירזה ויכלה מן הראיה ר"ל תמהר לכלות כאלו יראה לעין כליון הבשר ואף עצמותיו יכותתו עם כי לא רואו לעין האדם כ

שבפנים

לָא רָאֻוּ׃ כב וַתִּקְרַב לַשַּׁחַת נַפְשׁוֹ וְחַיָּתוֹ לַֽמְמִתִים׃
כג אִם־יֵשׁ עָלָיו ׀ מַלְאָךְ מֵלִיץ אֶחָד מִנִּי־אָלֶף לְהַגִּיד
לְאָדָם יָשְׁרוֹ׃ כד וַיְחֻנֶּנּוּ וַיֹּאמֶר פְּדָעֵהוּ מֵרֶדֶת שָׁחַת
מָצָאתִי כֹפֶר׃ כה רֻֽטֲפַשׁ בְּשָׂרוֹ מִנֹּעַר יָשׁוּב לִימֵי
עֲלוּמָיו׃ כו יֶעְתַּר אֶל־אֱלוֹהַּ ׀ וַיִּרְצֵהוּ וַיַּרְא פָּנָיו בִּתְרוּעָה

הא׳ דגושה

רש״י

כמו דשף מדוכתיה (חולין מ"ב): לא ראו. אין נראה מראהו ותואר: (כג) אחד מני אלף. שמגידי פשעי והוא מליץ יושרו: (כד) ויחננו. המקום: פדעהו. כמו פדאהו. אל"ף מתחלפת בעי"ן והענין מוכיח: מצאתי כופר. והוא פדיון: (כה) רטפש בשרו מנער. רוטפש אשקוש"א בלע"ז. מנוער נתעורר בשרו מן הנוער שהוא מנוער ומשונק ביסורי חליו ואין לתיבה זו דמיון במקרא. ולפי הענינים הוצרכנו לפרשו כמשמע הענין. והפותר בלשון רפש ואומר הטי"ת נתוספת בו כמו (בראשית מ"ד) נצטדק טועה הוא מאד כי אין טי"ת נוספת בתיבה כי אם בלשון מתפעל או נתפעל ובתיבה שיסודה צד"י ולא בשאר תיבות כמו צדק נצטדק וכמו צרוע (ויקרא י"ג) נצטרע. ציר נאמן ויצכו ויצטירו (יהושע ט') ציידם הצטידנו אותו: ישוב. כחו וכרפואה לימי בחרותו: (כו) בתרועה.

מצודת דוד

מכפנים הנה מ"מ כן היא באמת: (כב) ותקרב. ואשר עדיין לא השכיל קרבה נפשו לבוא אל הקבר כי יסתכן מאד: וחיתו. נפשו החיונית קרבה לבוא על ידי שלוחי מ"ה הממיתים את האדם: (כג) אם יש עליו. כאשר יהיה נדון אז בב"ד של מעלה אם ימצא עליו מלאך מלמד זכות ומליץ טוב להגיד על האדם יושר מה אשר עשה ואף אם המלאך הזה הוא אחד מן האלף כי תתקצ"ט מלמדים עליו חובה והוא לבדו מלמד זכות: (כד) ויחננו. עכ"ז יחנן אותו המקום ויאמר אל המלאך המליץ פדה אותו מרדת שחת כי בהזכות והיושר ההוא מצאתי די פדיון נפשו עם כי רבו מלמדי החוב כי היושר ההוא לגדול ורב יחשב ויכריע את הכל: (כה) רטפש. אז ירוטב בשומן ויתרבה בשרו יותר מימי נעוריו כי דרך האדם להיות אז רטוב וממולא בבשר: ישוב לימי עלומיו. בחוזק ובבריאות: (כו) יעתר. וכאשר יעתר אל אלוה וירצה אותו בתפלה וירא

מצודת ציון

(כד) פדעהו. כמו פדאהו: (כה) רטפש. היא מלה מורכבת מן רטוב ומן פש שהוא ענין רבוי כמו פשה תפשה (ויקרא י"ג): עלומיו. נעוריו כמו בן מי זה העלם (ש"א י"ז): (כו) יעתר. ענין מרבית התפלה כמו ויעתר

פניו

וַיָּשֹׁב לֶאֱנוֹשׁ צִדְקָתוֹ׃ כז יָשֹׁר ׀ עַל־אֲנָשִׁים וַיֹּאמֶר
חָטָאתִי וְיָשָׁר הֶעֱוֵיתִי וְלֹא־שָׁוָה לִי׃ כח פָּדָה נַפְשִׁי נפשו ק׳
מֵעֲבֹר בַּשָּׁחַת וְחַיָּתִי וחיתו קרי בָּאוֹר תִּרְאֶה׃ כט הֶן־כָּל־
אֵלֶּה יִפְעַל־אֵל פַּעֲמַיִם שָׁלוֹשׁ עִם־גָּבֶר׃ ל לְהָשִׁיב נַפְשׁוֹ
מִנִּי־שָׁחַת לֵאוֹר בְּאוֹר הַחַיִּים׃ לא הַקְשֵׁב אִיּוֹב שְׁמַע־
לִי הַחֲרֵשׁ וְאָנֹכִי אֲדַבֵּר׃ לב אִם־יֵשׁ־מִלִּין הֲשִׁיבֵנִי דַּבֵּר
כִּי־חָפַצְתִּי צַדְּקֶךָּ׃ לג אִם־אַיִן אַתָּה שְׁמַע־לִי הַחֲרֵשׁ

רש"י

בתפלה: (כז) ישר על אנשים · יעשה שורות של אנשים כשניצול מחליו ויתודה ליוצרו: ולא שוה לי · לא נשוה לי שכר בדבריו: (כט) פעמים שלש · מייסרו על עונותיו בחליו שלא להשחיתו · ואם יותר יכעיס לפניו ידאג מן גיהנם ומן המיתה שנאמר ועל ארבעה לא אשיבנו (עמוס א׳):

מצודת ציון

יצחק (בראשית כ"ה): (כז) ישר · יצעד וילך כמו ואשרו בדרך בינה (משלי ט): העויתי · העקמתי וכות

מצודת דוד

פניו להודות לפניו בתרועה על שגאל נפשו מן המות: וישב · ואז עוד ישיב לו המקום גמול צדקתו ולא יככה בעבור מה אשר גאל נפשו מן המיתה:

(כז) ישר · וכאשר יצעד וילך אצל מרבית אנשים ויתודה ברבים ויאמר הנה חטאתי ועויתי את דרך הישר ולא אחזתי דרך הטוב והישר ובעבור זה בא עלי המכאוב ולא על חנם: (כח) פדה נפשו · בוידוי הזה פדה נפשו מעבור בשחת הקבר ונפשו החיוני תראה באור החיים ר"ל הצלת המות יחשב על מעשה הודוי אבל לא ינוכה מה מצדקתו: (כט) הן כל אלה · כדברים האלה יפעל האל פעמים שלש עם האדם ר"ל כאשר ישוב ויחטא עד שלש פעמים יעורר לבו לתשובה בחלום ואם לא ישכיל יוכיח במכאוב: (ל) להשיב · בכדי להשיב נפשו מן הקבר ולהיות עוד נפשו מאירה באור החיים הנצחיים בעוה"ב: (לא) הקשב איוב · כאומר הנה השבתי לך על מה שאמרת שלא יענה המקום לבני אדם כי לא כן הוא כי החולי והמכאוב הן הן אמריו והקשב עוד ושמע אלי ושתוק ואנכי אדבר להשיב על יתר דבריך: (לב) אם יש מלין · אם יש מה עמך להשיב על הדברים שכבר אמרתי השב עליהם ודבר כל אשר עם לבבך כי כל חפצי להצדיק אותך וטוב לך לדבר כל מה שבלבבך ועל כולם אשיב להשיבך בדרך האמת והצדק כ"א תחדל מלדבר ותשמור הדברים בבטנך תשאר א"כ בדעה כוזבת ולא תצדק עוד: (לג) אם אין · אם אין בידך מה להשיב שמע

אתה

ואאלפך חכמה: לד א ויען אליהוא ויאמר: ב שמעו
חכמים מלי וידעים האזינו לי: ג כי־אזן מלין תבחן
וחך יטעם לאכל: ד משפט נבחרה־לנו נדעה בינינו
מה־טוב: ה כי־אמר איוב צדקתי ואל הסיר משפטי:
ו על־משפטי אכזב אנוש חצי בלי־פשע: ז מי־גבר
כאיוב ישתה־לעג כמים: ח וארח לחברה עם־פעלי

פתח באתנח

רש"י

(מענה אליהוא): **לד** (ג) כי אזן מלין תבחן · נתפעלת כאשר החך יטעם האוכל: (ד) משפט · תוכחת דברים: (ו) אכזב · אכזיב שופטי שלא דנני אמת: אנוש · חולה מכתי · כמו ויאנש (ש"ב י"ב): חצי · נגעי:

מצודת דוד

אתם אלי והחרש ואאלמדך חכמה יותר הדברים (העולה מהמענה ההוא אשר אמר לאיוב הנני איש כמוך כאשר שאלת ואני אשיב לך במקום האל ועל מה שהתלונן איוב לומר מדוע לא יענה המקום לגלות לאיש פשעו ישיב לאמר לא כן הוא כי בחלום ידבר בו ויוכיחו במכאוב וזו היא האמירה לגבוה ויספר עוד חסדי המקום ואף יבעיתו להשיב עוד על יתר דבריו): **לד** (א) ויען · לפי שבמענה הראשונה השיב לו בדבר הגלות הפשע אל האדם ועתה בא להשיב בדבר גמול השכר והעונש לזה נתן ריוח בין ענין לענין להתבונן יפה בכל דבר והפסיק מהראשונה והתחיל בשנית: (ב) שמעו חכמים · חזר פניו כלפי הרעים ואמר אתם חכמים שמעו מלי ואתם יודעים האזינו אמרי כי עמכם הבינה להבין אמרי: (ג) כי אזן · כמו שהאוזן תבחן קולות הדברים של מי המה וכמו שהחך יטעם הראוי לאכול לדעת המר הוא או מתוק כן בעלי חכמה יבינו אמרי אמת וצדק: (ד) משפט נבחרה · אני ואתם נבחרה לנו משפט לברר ברור האמת ונדע בינינו מה טוב להפריש הבלתי צודק מהצודק: (ה) צדקתי · אני צדיק וזכאי: הסיר משפטי · הסיר ממני משפט הגמול הראוי: (ו) על משפטי אכזב · מלבד משפט גמולי אשר אני אומר שנפסקה ממני הנה עוד אנוש חצי בלי פשע ר"ל לא די שחומס גמולי עד שאפילו מיסרני עוד בחנם: (ז) מי גבר כאיוב · הנמצא אדם חשוב בחכמה כאיוב אשר ירבה כ"כ בדברי לעג כמו השותה מים אשר ירבה לשתות די ספוקו הואיל ואין הדרך לשם בעדו מעכב: (ח) וארח · ילך אורח להתחבר עם פועלי און:

מצודת ציון

מלשון עון ועוות: (לג) ואאלפך · אלמדך כמו יאלף עונך פיך (לעיל טו): **לד** (ב) ויודעים · בעלי דעה: (ו) אכזב · ענין הפסקה כמו אשר לא יכזבו מימיו (ישעיה נ"ח): אנוש · כאוב ביותר כמו אנושה

אָוֶן וְלָלֶכֶת עִם־אַנְשֵׁי־רֶשַׁע׃ ט כִּי־אָמַר לֹא יִסְכָּן־גָּבֶר
בִּרְצֹתוֹ עִם־אֱלֹהִים׃ י לָכֵן ׀ אַנְשֵׁי לֵבָב שִׁמְעוּ לִי חָלִלָה
לָאֵל מֵרֶשַׁע וְשַׁדַּי מֵעָוֶל׃ יא כִּי פֹעַל אָדָם יְשַׁלֶּם־לוֹ
וּכְאֹרַח אִישׁ יַמְצִאֶנּוּ׃ יב אַף־אָמְנָם אֵל לֹא־יַרְשִׁיעַ
וְשַׁדַּי לֹא־יְעַוֵּת מִשְׁפָּט׃ יג מִי־פָקַד עָלָיו אָרְצָה וּמִי שָׂם
תֵּבֵל כֻּלָּהּ׃ יד אִם־יָשִׂים אֵלָיו לִבּוֹ רוּחוֹ וְנִשְׁמָתוֹ אֵלָיו
יֶאֱסֹף׃ טו יִגְוַע כָּל־בָּשָׂר יָחַד וְאָדָם עַל־עָפָר יָשׁוּב׃

רש״י

(ט) לא יסכן גבר · לא יהנה אדם אם מתמים דרכיו: (י) מי פקד עליו ארצה · מי מושל בו לאמר למה כן עשית ולא צויתיך כן כי מי צוהו בממשלתו ולמה ימצא תואנות לבריותיו אינו צריך להשיב דבר למושל בו לאמר בשביל זאת הרעותי לו:(יד) אם ישים אליו לבו · על אדם להשחיתו למה יבא בעלילה עליו (הרי מיד יאסוף אליו): רוחו ונשמתו · רוח ונשמה שלו שהיא נפחה

מצודת ציון

מכותיה (מיכה א): (ט) יסכן · ענין הנאה ותועלת כמו הלאל יסכן גבר (לעיל כ״ב): ברצותו · מלשון רצוי ורצון: (י) חלילה · חולין וגנאי: (יא) ימציאנו · ענין הזמנה והושטה כמו וימציאו בני אהרן (ויקרא ט): (יג) פקד · צוה כמו והוא פקד עלי (עזרא א): (יד) יאסף · יכנוס:

מצודת דוד

וללכת וגו׳ · כפל הדבר במ״ש: (ט) כי אמר · מוסב למעלה שאמר מי גבר וגו׳ שיאמר כדברי איוב כי אמר לא יסכן וגו׳ ר״ל אין הנאה ותועלת בא לאדם במה שירצה ללכת עם האלהים בדרכיו ובפקודיו:(י) אנשי לבב · ר״ל אנשי לבב חכמה: חלילה לאל מרשע · לעשוק גמול הראוי: ושדי מעול · לגמול טוב לרשע ורע לצדיק: (יא) כי פעל אדם · כפי פועל האדם כן ישלם לו אם טוב ואם רע וכפי אורח איש כן יזמין לו וכפל הדבר במ״ש: (יב) אף אמנם · תחשב מלת כי וכאלו אמר אף כי זר״ל כ״ש שהאמת היא אשר אל לא ירשיע ר״ל לא ישלם גמול רשע למי אשר לא הרשיע והוא מקרא קצר ומובן מאליו: לא יעות משפט · אפילו המשפט לא יעות לעשוק גמול שכרו: (יג) מי פקד · וכי מי צוה עליו לברוא את הארץ או מי ברא אותה מבלעדו והלא הוא בראה ומרצונו בראה וא״כ כל קיומה בא ממנו והכל בידו: (יד) אם ישים · אם היה משים לבו על העולם להסך הכל מיד לאין הלא יוכל הוא לאסוף אליו מהעולם הרוח והנשמה שנתון בו ממנו ר״ל היה מונע מן העולם ההשפעה הבאה ממנו והיתה שבה לאין: (טו) יגוע · ואז היה גוע כל בשר כולם כאחד ואף

טז וְאִם־בִּינָה שִׁמְעָה־זֹּאת הַאֲזִינָה לְקוֹל מִלָּי׃ יז הַאַף
שׂוֹנֵא מִשְׁפָּט יַחֲבוֹשׁ וְאִם־צַדִּיק כַּבִּיר תַּרְשִׁיעַ׃ יח הַאֲמֹר
לְמֶלֶךְ בְּלִיָּעַל רָשָׁע אֶל־נְדִיבִים׃ יט אֲשֶׁר לֹא־נָשָׂא ׀
פְּנֵי שָׂרִים וְלֹא נִכַּר־שׁוֹעַ לִפְנֵי־דָל כִּי־מַעֲשֵׂה יָדָיו כֻּלָּם׃
כ רֶגַע ׀ יָמֻתוּ וַחֲצוֹת לָיְלָה יְגֹעֲשׁוּ עָם וְיַעֲבֹרוּ וְיָסִירוּ

רש"י

בו ואין מוחה בידו ויגוע כל בשר יחד : (טז) ואם בינה · ואם אתה רוצה הבן ושמעה זאת · בינה זו אינו שם דבר אלא לשון צווי כמו בינה הגיגי (תהלים ה׳) לפיכך שתים אלו טעמן למעלה בבי"ת וכל שאר בינה טעמן למטה בנו"ן : (יז) האף שונא משפט · משפטו של שופט צדק : יחבוש · המקום · וא"ת אינו משפט כי לא כדין עשה אפשר זאת מי שהוא צדיק מאד תרשיע : כביר · לשון מאד : (יח) האמר למלך בליעל · וכי הגון וראוי לאמר למלך בליעל ולאמר רשע אל נדיבים : (יט) אשר לא נשא פני שרים · כלומר למלך עולם אשר אין משוא פנים לפניו : שוע · שר · כמו ולכילי לא יאמר שוע (ישעיה ל"ב) : (כ) רגע ימותו · כשירצה : וחצות לילה · כמו שעשה למצרים : יגעשו עם · (כולם) כרגע ויעבורו :

מצודת דוד

מין האדם היה שב אל העפר אשר לוקח ממנה וכאומר אם לא היו מעשיו במשפט כ"א מוצאת תנואות וחושב לאויב ותפצו לאבד כמתנקם מה לו להרבות במיני היסורים הלא בידו לכלותו מהר מע"פ האדמה ואף את כל בשר יחד כי הכל שלו ומי א"כ ימחה בידו : (טז) ואם בינה · אם יש לך בינה שמע זאת והבן אותה והאזינה לקול מלי מה שאדבר עוד : (יז) האף · וכי אף גם זאת תאמר שהשונא המשפט הוא המושל כי תאמר אשר הממשלה נתונה ביד מערכות השמים ומקרה אחד לצדיק ולרשע באין משפט וכי נכון אשר בדברים כוזבים כאלה תרשיע את המקום אשר הוא באמת צדיק כביר ולא יעות משפט הגמול למסור הכל ביד המערכה : (יח) האמר · וכי ראוי לומר על המלך שהוא בליעל או לומר רשע על אחד מהנדיבים ומכ"ש להשוב כזאת על המקום : (יט) אשר לא נשא · הלא הוא אשר לא נשא פני שרים לוותר להם על מעלם ולא ניכר לפניו מי הוא השוע ומי הוא הדל להיות חלוקים בדבר משפט הגמול כי כולם מעשה ידיו המה ואין הפרש ביניהם מול המקום : (כ) רגע ימותו · כאשר

מצודת ציון

יחבוש · ענין ממשלה ע"ש שהוא חובש במאסר את המחויב וכן לא אהיה חובש (ישעיה ג) : כביר · חזק : (יט) שוע · נדיב כמו ולכילי לא יאמר שוע (שם ל"ב) : (כ) יגעשו · ענין התנודה והתנועה החזקה כמו וכנהרות יתגעשו (ירמיה מ"ו) :

אביר לא ביד: כא כי־עיניו על־דרכי־איש וכל־צעדיו
יראה: כב אין־חשך ואין צלמות להסתר שם פעלי און:
כג כי לא על־איש ישים עוד להלך אל־אל במשפט:
כד ירע כבירים לא־חקר ויעמד אחרים תחתם: כה לכן
יכיר מעבדיהם והפך לילה וידכאו: כו תחת־רשעים

רש"י

ויסירו אביר · כח שלהם : לא ביד · לא ישנו בידם ואין להם כח : (כג) כי לא על איש ישים עוד · כלומר אמרת לא אך ישים בי (לעיל כ"ג) רק חפאי לבד ואני משיבך לא ישים הקדוש ברוך הוא על בריותיו עלילות תוספת על פשעם : עוד · לשון תוספת : להלוך אל אל במשפט · כשהוא בא על בריותיו להתווכח עמהם : (כד) ירע · ירוצץ כמו רוע התרועעה (ישעיה כ"ד) : ויעמד אחרים · במקומם : (כה) לכן יכיר מעבדיהם · לפי שהוא מכיר מעבדיהם הטוב והרע ואין צורך לו להתווכח : והפך לילה · עת חשך וגרם להם וידכאו : (כו) תחת רשעים · במקומם :

מצודת ציון

אביר · כח ואומץ : (כג) עוד · ענין תוספת ורבוי וכן ויבך על צואריו עוד (בראשית מו):(כד) ירע · ירוצץ כמו תרועם בשבט ברזל (תהלים ב) : (כה) מעבדיהם · מעשיהם כי תרגום של מעשה הוא עובדא: וידכאו · נשברו וכתתו : (כו) תחת · בעבור כמו עין תחת עין

מצודת דוד

תבוא מיתה פתאומית כדבר וכיוצא בעבור גמול עונש הלא שניהם ימותו ברגע אחד זה כזה אם דל ואם שוע : וחצות לילה · לפעמים פתאום בחצות הלילה יגועו ויגודו העם ויעברו מן העולם על כי חטאו לו והם עצמם הסירו את החוזק אשר בהם לא ביד זולת כ"א מהם ובהם : (כא) כי עיניו · כי המקום משגיח על כל דרכי איש וגו' וכאשר יחטא לו עד מהרה ישלח דברו לאבדם מן העולם אם דל ואם שוע ואם רבים המה אף מבלי סבה קודמה : (כב) אין חשך · אין החושך יחשיך ממנו להיות למסתור לפועלי און לבל יראה מעשיהם אל מול פני ה' : (כג) כי לא וגו' · כי אין דרכו להשים על איש עונש נוסף על הראוי עד שיאמר האיש אהלך אל אל במשפט כי הרבה העונש על הפשע ובעבור זה ישגיח על פרטי מעשה האדם לשלם גמול כערך המעשה: (כד) ירע · הנה ירוצץ חזקים אין חקר להם ומעמיד אחרים במקומם על ממשלתם : (כה) לכן יכיר · בעבור אשר יכיר מעשיהם ולזה הפך בלילה אחד להעמיד אחרים במקומם והמה נדכאו מן הארץ : (כו) תחת רשעים · בעבור שהמה רשעים לזה הכם ורצצם במקום ימצא

שם

סְפָקָם בִּמְקוֹם רֹאִים: כז אֲשֶׁר עַל־כֵּן סָרוּ מֵאַחֲרָיו
וְכָל־דְּרָכָיו לֹא הִשְׂכִּילוּ: כח לְהָבִיא עָלָיו צַעֲקַת־דָּל
וְצַעֲקַת עֲנִיִּים יִשְׁמָע: כט וְהוּא יַשְׁקִט ׀ וּמִי יַרְשִׁעַ
וְיַסְתֵּר פָּנִים וּמִי יְשׁוּרֶנּוּ וְעַל־גּוֹי וְעַל־אָדָם יָחַד:
ל מִמְּלֹךְ אָדָם חָנֵף מִמֹּקְשֵׁי עָם: לא כִּי אֶל־אֵל הֶאָמַר

רש"י

ספקם · לאנשי סדום: במקום ראים · לעין כל: (כז) אשר על כן סרו מאחריו · כמו (במדבר י׳) כי על כן ידעת חנותנו במדבר כמו מפני אשר סרו מאחריו והביאו לפניו ועליו צעקת דלים: (כט) והוא ישקט · משקיט את הדלים מאותן העושקים ומי ירשיע עוד ובעוד שהסתיר פנים מי ישורנו: ועל גוי ועל אדם יחד · כי יחידים כמרובים שוה לפניו להשקיט ולהסתיר פנים: (ל) ממלוך אדם חנף ממוקשי עם · על דלים שמלך ממוקשי עם עון ולאלוס כזה לא היה לומר לך בליעל ורשע: (לא) כי אל אל האמר · להאמר אליו נכון וראוי מאת כל סובלי יסורים להאמר נשאתי ומקבל וסובל

מצודת דוד

שם רואים למען יקחו מוסר: (כז) אשר על כן · אשר נאבדו על אשר סרו מאחרי ה׳: וכל דרכיו · אף אחת מכל דרכיו לא השכילו וכן על כל דבר פשע (שמות כ"ב) ומשפטו על אחת מכל דבר פשע: (כח) להביא עליו · לזה האבידם מן העולם לסבית על כל אחד מהם גמול צעקת הדל אשר עשקו וגמול צעקת העניים הרבים אשר ישמע כי עשק ליחיד ולרבים ובאה צעקתם לפני המקום: (כט) והוא ישקיט · כאשר יגזור המקום על מי לשבת שוקט ובוטח ומי הוא יחריד ויבלבל אותו וכאשר יסתיר פנים ממי לבל ישגיח בו לתת לו די מחסורו ומי א"כ יראנו ר"ל מי ישגיח בו למלאות מחסורו כי הכל מיד ה׳ ואין כח במערכת השמים לא לרחק ולא לקרב: ועל גוי · בין על אומה שלימה בין על אדם יחידי כי יכול הוא אף בכוללים ומשגיח אף בפרטים: (ל) ממלך · הוא המסיר ממלוכה אדם חנף מבלי היות מוקשי עם ר"ל למען לא יביא מוקשים על העם: (לא) כי אל אל האמר · ר"ל על כי נראה שמעשיו בדין נכון הוא לומר אל האל הנה נשא ואסבול המכאוב ולא אשחית מעשי

מצודת ציון

עין (שמות כ"א): ספקם · ענין הכאה כמו ויספוק את כפיו (במדבר כ"ד): (כט) ירשיע · יחריד ויבלבל וכן ובכל אשר יפנה ירשיע (ש"א י"ד): ישורנו · יראנו כמו אשורנו ולא קרוב (במדבר כד): (ל) חנף ·

נָשָׂאתִי לֹא אֶחְבֹּל׃ לב בִּלְעֲדֵי אֶחֱזֶה אַתָּה הֹרֵנִי אִם־
עָוֶל פָּעַלְתִּי לֹא אֹסִיף׃ לג הֲמֵעִמְּךָ יְשַׁלְּמֶנָּה כִּי־מָאַסְתָּ
כִּי־אַתָּה תִבְחַר וְלֹא־אָנִי וּמַה־יָּדַעְתָּ דַבֵּר׃ לד אַנְשֵׁי לֵבָב
יֹאמְרוּ לִי וְגֶבֶר חָכָם שֹׁמֵעַ לִי׃ לה אִיּוֹב לֹא־בְדַעַת
יְדַבֵּר וּדְבָרָיו לֹא בְהַשְׂכֵּיל׃ לו אָבִי יִבָּחֵן אִיּוֹב עַד־נֶצַח

רש״י

אני מספיק ולא אחבול בעצמי ועוד צריך הנידון לומר: (לב) בלעדי אחזה · לבד מה שאני יודע לראות ולהבין בדבריך אתה הורני · ואם עול פעלתי לא אוסיף: (לג) המעמך ישלמנה כי מאסת וגו' · כך אמר אליהוא לאיוב המעמך היה לו להקב"ה לימלך בפרעון תשלומין ממך: כי מאסת · לומר מאסתי לא לעולם אחיה (לעיל ג') יתר ידו ויבצעני (לעיל ו') סבור אתה שיגבה ממך לפי דעתך ורצונך · ואתה תבחר התשלומין ולא אני במקום הקב"ה דבר אליהוא בתמיה: (לד) אנשי לבב יאמרו · כי איוב לא בדעת ידבר: (לו) אבי יבחן · אבי אתה הקדוש ברוך הוא אב לכל · שלואי יבחן איוב עד נצח למען תהיה תשובה לאנשי און · ואף לבני אדם דבר שכתוב כן · אבי דבר גדול וגו' (מלכים ב' ה') · (ד"א) אבי כמו ותפר האביונה (קהלת י"ב) לשון רצון כך חברו מנחם וכן פתרונו

מצודת ציון

רשע המחניף ליצרו ועושה פתויו: (לא) נשאתי · אשא ואסבול: אחבול · אשחית: (לב) בלעדי · הוא כמו מלבד וכן בלעדי רק אשר אכלו הנערים (בראשית י"ד): אחזה · אראה כמו ואתה תחזה (שמות י"ח): הורני · למדני: (לו) אבי · ענין תאוה ורצון כמו

מצודת דוד

מעתה: (לב) בלעדי אחזה · ומלבד מה שאראה אני בעצמי להשכיל בדבריך למדני אתה את המעשה אשר אעשה ואם פעלתי עול מחסרון הידיעה לא אוסיף עוד לעשות כזאת כאשר תלמדני לדעת דרך זו אלך וכאומר הנה דרך הנכון לומר כן ולא להחזיק עצמו לצדיק ולבעט ביסורים: (לג) המעמך · וכי מעמך בלבד ישלם החקירה בדבר הנהגת משפט ה' וכי אתה לבדך תכריע כי מאסת אמרי הזולת וכפל עוד דבריו ואמר וכי אתה תבחר אמיתת הדבר ולא אני הלא גם לי לבב כמוך ומה ידעת מן הספק והויכוח דבר ושימת לב לבחון הכנים המה: (לד) אנשי לבב · הן ידעתי שאנשי לבב יאמרו לי ר"ל יודו למאמרי וכל גבר חכם יהיה שומע לדברי ומהם לא יסור: (לה) איוב · אבל איוב לא בדעת ידבר ר"ל מקושי המכאוב אין דעתו שלימה ולזה דבריו המה לא בהשכל ולולי זאת היה גם הוא מודה לדברי: (לו) אבי · הנה

עַל־תְּשֻׁבֹת בְּאַנְשֵׁי־אָוֶן : לז כִּי יֹסִיף עַל־חַטָּאתוֹ פֶשַׁע
בֵּינֵינוּ יִסְפּוֹק וְיֶרֶב אֲמָרָיו לָאֵל : לה א וַיַּעַן אֱלִיהוּ
וַיֹּאמַר : ב הֲזֹאת חָשַׁבְתָּ לְמִשְׁפָּט אָמַרְתָּ צִדְקִי מֵאֵל :
ג כִּי־תֹאמַר מַה־יִּסְכָּן־לָךְ מָה אֹעִיל מֵחַטָּאתִי : ד אֲנִי

רש"י

אבי יבחן איוב עד נצח רצוני ומאויי שיבחן איוב עד נצח (ס"א): (לז) יספוק' לשון רוב דברים והרמת קול · ד"א כמו בינינו יספוק הוא אומר מה לנו ולדבריו אף אמנם שגיתי אתי תלין (לעיל י"ט) ואינו יודע שאנו נענשים ומספיק לנו עונות על שאנו שומעים (שהוא מרבה אמריו לאל) כך מפורש בויקרא רבה : (מענה אליהוא) : לה (ב) הזאת חשבת למשפט · שהוא משפט הבריות כנגד יוצרם אשר : אמרת צדקי · משל הבורא : (ג) כי תאמר מה יסכן לך · דרכי יושר · ומה אועיל בצדקתי יותר מחטאתי :

מצודת דוד

חפצי שעד עולם יהיה איוב בחון ביסורים לראות אם יחזור מדבריו ועם כל צעקתו לא יחדלו ממנו עד אשר ישוב לה' : על תשובות · בעבור שימצאו תשובות באנשי און בראותם שלא הלכו ממנו היסורים כי אם בתשובה : (לז) כי יוסיף · כי על החטא אשר יחטא בלבו לכחש בהשגחה עוד יוסיף פשע אשר בינינו רב יתלונן די ספוקו וירבה אמריו על האל ואם עכ"ז ילכו להם היסורים ינעול דלת לפני אנשי און ולא ישובו לה' כי יאמרו הכל בא במקרה וכאשר באו כן הלכו · (העולה מהמענה הזאת אשר ישיב לומר שהמקום משלם לכ"א כגמולו ואינו מוצא תנואות לתבל מעשה ידיו משנאתו בם כי אם היה כן מה לו להרבות בתחבולות הלא הכל שלו ובידו לאבד הכל בקלות ואין מי ימחה בידו אבל עם הכל יעשה במשפט הדל יהיה או שוע המעט אם רב ואין כח במערכת השמים לבטל גזירת המקום לזאת מהראוי לשוב לה' ולא לבעט ביסורים אף יתאוה לבל ילכו היסורים מאיוב עד כי ישוב למען הורות תשובה): לה (א) ויען · לפי שבמענה השניה השיב בדבר גמול השכר והעונש ועתה בא להשיב בדבר היסורים הבא לאיוב עצמו לזה נתן ריוח בין ענין לענין להתבונן יפה בכל דבר והפסיק מהשניה והתחיל בשלישית : (ב) הזאת · וכי המענה הזאת חשבת למשפט שאמרת צדיק אני יותר מהאל כי אני עשיתי הצדק והוא יעשוק הגמול במה שמסר הכל ביד המערכה : (ג) מה יסכן לך · אם הכל בא מצד המערכה מה הנאה באה לך מעבודת האל או מה אועיל

מצודת ציון

לא אבה יבמי (דברים כ"ה) : (לז) יספוק · די הספוק ור"ל הרבה מאד כמו במלאת ספקו (לעיל כ) : לה (ג) יסכן · ענין הנאה ותועלת כמו לא יסכן גבר (לעיל כ"ד) :

אֲשִׁיבְךָ מִלִּין וְאֶת־רֵעֶיךָ עִמָּךְ: ה הַבֵּט שָׁמַיִם וּרְאֵה
וְשׁוּר שְׁחָקִים גָּבְהוּ מִמֶּךָּ: ו אִם־חָטָאתָ מַה־תִּפְעָל־
בּוֹ וְרַבּוּ פְשָׁעֶיךָ מַה־תַּעֲשֶׂה־לּוֹ: ז אִם־צָדַקְתָּ מַה־תִּתֶּן־
לוֹ אוֹ מַה־מִיָּדְךָ יִקָּח: ח לְאִישׁ־כָּמוֹךָ רִשְׁעֶךָ וּלְבֶן־
אָדָם צִדְקָתֶךָ: ט מֵרֹב עֲשׁוּקִים יַזְעִיקוּ יְשַׁוְּעוּ מִזְּרוֹעַ
רַבִּים: י וְלֹא־אָמַר אַיֵּה אֱלוֹהַּ עֹשָׂי נֹתֵן זְמִרוֹת בַּלָּיְלָה:

רש"י

(ד) ואת רעיך עמך · שהתקו על דבריך: (ה) הבט שמים · ואחרי שהוא גבוה ואתה כמוך ואין לו תועלת ברשעך וצדקתך למה תתפאר עליו בצדקך: (ח) לאיש אשר כמוך · יוכל ויועיל רשעך וצדקתך ראה רשעים רבים אשר: (ט) מרוב עשוקים · שהם עושקים יזעיקו את הבריות לפניו וישועו העניים מזרוע רבים העושקים אותם: (י) ולא אמר · הרשע איה אלוה עושי לירא מפניו: נותן זמרות · כמו כרמך לא תזמור (ויקרא כ"ה) שמכרית

מצודת ציון

(ה) ושור · וראה כמו אשורנו ולא קרוב (במדבר כד): (ט) ישועו · יצעקו: (י) נתן · אומר כמו ולא נתן תפלה (לעיל א): זמרות · מלשון

מצודת דוד

עם הממנע מהטאתי ר"ל מן החטא המוטבע באדם אשר כמעט טבעו כופהו עליו וקשה לפרוש הימנה: (ד) ואת רעיך עמך · ר"ל כמו שאני חולק עמך כן אני חולק עם רעיך כי הם שפטו שהיסורים באו עליך בעבור מרבית העון ולדברי לא כן יתשוב: (ה) וראה · עלם תבניתו שאין לו ערך ויחס עמך: גבהו ממך · אשר גבהו ממך מאד ומרחק רב ממך אליהם: (ו) אם חטאת · ר"ל ומן השמים תשפוט על היושב ממעל לו אשר אם חטאת מהו הדבר אשר תוכל לפעול בו: ורבו · ואם רבו וגו' וכפל הדבר במ"ש: (ז) אם צדקת · וכן אם תצדק מהו הדבר אשר תתן לו בזה או מהו הדבר אשר יקח מעצמו מידך: (ח) לאיש כמוך · שיש לו ערך עמך בעולם ועמך ישב בקרבך לו יזיק רשעך אשר תעשה לו וכן לו יועיל הצדקה אשר תעשה עמדו אבל לא לה' וכאומר והנה בהיות כן אין על המקום לשלם גמול לאדם לא בעבור המנעו מן החטא ולא בעבור עשות הצדק אולם הגמול הבא לאדם הוא בטובו הגדול ובחסדו הרב: (ט) מרוב עשוקים · ולזה כאשר ירבה זעקת עשוקים אשר יזעיקו אותם עושקיהם ושועתם אשר ישועו מזרוע רבים אשר יאנסום בכח הזרוע והוא כפל ענין במ"ש: (י) ולא אמר וגו' · ר"ל הצדיק אשר כהם הנותן בפיו זמרות לה' בלילה בהסתר ויחידי לא אמר לזולת איה אלוה עושי ר"ל מדוע שכחת בה'

אלא

יא מַלְּפֵנוּ מִבַּהֲמוֹת אָרֶץ וּמֵעוֹף הַשָּׁמַיִם יְחַכְּמֵנוּ׃ יב שָׁם
יִצְעֲקוּ וְלֹא יַעֲנֶה מִפְּנֵי גְּאוֹן רָעִים׃ יג אַךְ־שָׁוְא לֹא־
יִשְׁמַע אֵל וְשַׁדַּי לֹא יְשׁוּרֶנָּה׃ יד אַף כִּי־תֹאמַר לֹא
תְשׁוּרֶנּוּ דִּין לְפָנָיו וּתְחוֹלֵל לוֹ׃ טו וְעַתָּה כִּי־אַיִן פָּקַד

רש״י

את הרשעים בלילה כגון אמרפל וחבריו · ומצרים · וסנחריב : (יא) מלפנו · מלמדנו חכמה יותר מבהמות כלומר חשבנו וגדלנו מבהמות ומעוף וראה אשר שם צועקים העניים מפני גאון העושקים אותם והוא אינו עונה : (יג) אך שוא לא ישמע · מיד : לא ישורנו · להנקם מיד אלא מאריך אפו : (יד) אף כי תאמר · כ״ש אתה שאין צעקתך באה כי אם על ידו ואתה תאמר ותזעק על אשר לא תשורנה להתווכח עמו · כלומר אותם הקובלים וצועקים אינו ממהר לענותם ואתה תצעק שלא תשורנה : דין לפניו · (דרך שא״א) בכל מקום שהוא : ותחולל · וקוה לתנחומין : (טו) ועתה · דע לך כי אין היא פקידת [אפו] זאת עליך · אינה כלום

מצודת דוד

ולא תשמור מצותיו ותעשוק רעיך : (יא) מלפנו · הלא המקום למד אותנו דעת יותר מבהמות הארץ ויותר מעוף השמים יחכמנו ואם בהם אין מי יעשוק משל רעהו כ״ש האדם שחננו ה׳ דעה שאין ראוי לו לעשוק משל רעהו : (יב) שם יצעקו · ר״ל ועל כי הצדיק המשכיל ידום בעת ההיא ולא מיחה ברשעי הדור לדבר בם כדברים האלה לכן שם במקום הרשעים ההמה יצעקו גם הצדיקים על מכאובם ולא יענה להם המקום כי יסתיר פניו מפני גאון וגאות הרעים העושקים כי כל הגמול בא מצד החסד אבל כשירבו רשעים והצדיק לא ימחה בידם אז מסתיר פניו מכולם יחד ולא יעשה עוד חסד אף לצדיק וכאלו יאמר לאיוב שהכל בא לו על שלא מיחה כראוי ברשעי הדור : (יג) אך שוא · ר״ל עם כי המקום מסתיר פניו לפעמים זהו כשירבו הפושעים והצדיק לא מיחה בהם אך שוא דברי האומר אשר בכל זמן לא ישמע אל ושדי לא יראה את המעשה אשר יעשה כי באמת משגיח הוא בכל : (יד) אף כי תאמר · אף שתאמר אתה מול המקום לא תראה את האדם להשגיח בו כמ״ש מה אנוש וגו׳ (לעיל ז׳) ונמשך מזה שאין דין למעלה ואין מקום לתפלה הנה לא כן הוא כי יש דין למעלה ולזה התפלל לו כי התפלה מועלת כי הואיל והוא משגיח ממילא יש דין ויש מקום לתפלה : (טו) ועתה · ואף כי הוא משגיח אבל עתה כאשר ירבו רשעים ואין מי
יאמר

מצודת ציון

זמר ורננה : (יא) מלפנו · כמו מאלפנו באל״ף והוא ענין למוד כמו ואאלפך חכמה (לעיל ל״ג) : (יג) ישורנה · יראנה : (יד) ותחולל · ענין תפלה כמו ויחל משה (שמות לב) : (טו) פקד · חסר כמו ויפקד מקום

אַפּוֹ וְלֹא־יָדַע בַּפַּשׁ מְאֹד׃ טז וְאִיּוֹב הֶבֶל יִפְצֶה־פִּיהוּ
בִּבְלִי־דַעַת מִלִּין יַכְבִּר׃ לו א וַיֹּסֶף אֱלִיהוּא וַיֹּאמַר׃
ב כַּתַּר־לִי זְעֵיר וַאֲחַוֶּךָּ כִּי־עוֹד לֶאֱלוֹהַּ מִלִּים׃ ג אֶשָּׂא
דֵעִי לְמֵרָחוֹק וּלְפֹעֲלִי אֶתֵּן־צֶדֶק׃ ד כִּי־אָמְנָם לֹא־שֶׁקֶר

ר ש"י

לפי רוב עונותיך : ולא ידע בפש מאד · ברוב חטאתך שהשיג סבורה כאלו לא ידעם · בפש · לשון רוב כמו ופשתם (מלאכי ג') וכמו כי תפושו וגו' (ירמיה נ') כי פשה הנגע (ויקרא י"ג) : (טז) יכבר · לשון מאד : לו (א) ויוסף אליהוא · ראיתי בטעמי ר' משה הדרשן שלפיכך אמר ג' מענות כנגד ג' רעי איוב · וזה רביעי לפיכך נקרא תוספת : (ב) כתר לי זעיר ואחוך · כולו לשון ארמי הוא המתן לי מעט ואגדך · כתר · לשון המתן · כאשר תרגם יונתן ולתורתו איים ייחלו (ישעיה מ"ב) יכתרון :

מצודת ציון

דוד (ש"א כ) : אפו · פניו כמו בזעת אפיך (בראשית ג) : בפש · ענין רבוי כמו פשה תפשה (ויקרא י"ג) : (טז) יפצה · יפתח כמו פציתי פי (שופטים י"א) : יכבר · ירבה כמו לא כביר (ישעיה ט"ז) : לו (ב) כתר · ענין המתנה כי ולתורתו איים ייחלו (שם מ"ב) ת"י יכתרון : זעיר · מעט כמו זעיר שם (שם כ"ח) : ואחוך · ואגיד לך כמו אחוך שמע לי (לעיל ט"ו) :

מצודת דוד

יאמר איה אלוה עושי וגו' לזה הסיר פניו והסתירו ועשה עצמו כאלו לא ידע ולא ישגיח באנשי הדור ההוא בעבור כי נתרבה מאד הרשע באין מכלים ואף הצדיק לא יקבל החסד על כי לא מיחה : (טז) ואיוב · אבל איוב יפתח פיו בדברי הבל לומר שאינו משגיח בשפלים בכל זמן : בבלי דעת · בעבור שאין דעתו שלימה מגודל מכאוב היסורים לזה ירבה אמרים בעלמא ולא בהשכל · (העולה מהמענה ההוא להשיב על תלונות איוב אשר יתרעם על מכאוביו עם כי עשה את הטוב כי ישיב אמרים לומר הלא אין על המקום לשלם גמול לאדם כי מה יועיל לו בצדקו ומה יזיק לו ברשעו אולם מצד החסד בא הגמול ולזה כאשר ירבו הפושעים והצדיק לא ימחה בידם לא יקבל עוד החסד ובעבור זה לא יקבל איוב גמול מעשה הטוב כי לא מיחה כראוי ברשעי הדור) : לו (א) ויסף · על כי כבר השיב על כל אשר התלונן איוב אמר ויוסף כי לא בא עתה רק להוסיף דברים לחזק מאמריו הראשונים : (ב) כתר לי · לבל יחשוב איוב שכבר השלים כל מאמריו ויבוא הוא להשיב מה לזה אמר עוד המתן לי מעט זמן ואגיד לך אמרים כי יש עוד עמדי מלים בעבור אלוה ובמקומו : (ג) אשא דעי · אשא קול להשמיע דעתי למרחוק למען ישמעו רבים ואומר כל הרוצה להשיב יבוא וישיב :

מִלָּי תְּמִים דֵּעוֹת עִמָּךְ׃ ה הֶן־אֵל כַּבִּיר וְלֹא יִמְאָס
כַּבִּיר כֹּחַ לֵב׃ ו לֹא־יְחַיֶּה רָשָׁע וּמִשְׁפַּט עֲנִיִּים יִתֵּן׃
ז לֹא־יִגְרַע מִצַּדִּיק עֵינָיו וְאֶת־מְלָכִים לַכִּסֵּא וַיֹּשִׁיבֵם
לָנֶצַח וַיִּגְבָּהוּ׃ ח וְאִם־אֲסוּרִים בַּזִּקִּים יִלָּכְדוּן בְּחַבְלֵי־
עֹנִי׃ ט וַיַּגֵּד לָהֶם פָּעֳלָם וּפִשְׁעֵיהֶם כִּי יִתְגַּבָּרוּ׃ י וַיִּגֶל

רש"י

לאלוה · לבאים במקומו : (ד) תמים דעות עמך · הנה אתחיל עתה לדבר עמך שאתה סבור שדעתך שלימה : (ה) הן אל כביר · בחכמה וברחמים : ולא ימאס · עני : כביר כח לב · הוא להתנקם לפיכך לא יחיה רשע : (ז) לא יגרע מצדיק עיניו · עד אשר עם מלכים יושיבם : (ח) ואם · תראה צדיקים שיהיו אסורים בזיקים של יסורין ותלאים או ילכדו בחבלי עוני · בלשון גורל ומיתרים נקרא חבלי ובלשון דאגה נקרא חבלי יולדה · בחבלי עוני קורד"ש בלע"ז אינו אלא שחטאו לפניו ובא ליפרע מהם לטובתם לנקותם ולהזהירם לשוב אליו : (ט) ויגד להם פעלם · כי ביסורין הללו מודיעם שחטאו לפניו · וכל דברי אליהוא תנחומין שלימים היו ולא קנתורין כלומר אל תדאג על היסורין אם צדקת כי לטובה הן לך · ויאמר כי ביסורין ישובון

מצודת דוד

ולפעלי אתן צדק · אדבר צדק בעבור פועלי ויוצרי: (ד) כי אמנם · כי באמת אין דברי אמרי שקר ולמען הקניטך כי הדעות המה התמימים ושלמים עמך כאומר הלא אוהבים אנחנו ומה לי להקניטך באמרי שקר אבל האמת אגיד ולזה אשא דעי למרחוק ולא אירא ממי כי לא ימצא מי יכזב אמרי : (ה) הן אל כביר · הנה עם כי האל חזק מאד ואין לו יתום וערך עם מי מ"מ משגיח בשפלים ולא ימאס את התם אם הוא חזק בכח הלב לעמוד מול היצה"ר : (ו) לא יחיה רשע · איננו משגיח דרך כלל אבל אף בעת יתן די צורך עניים שפלי הרוח אז יבדיל את הרשע מהם ולא יחיה אותו עמהם : (ז) לא יגרע · ואף כאשר יעלים עין מעון רשעי הדור יבדיל מהם את הצדיק המוחה בידם ולא יגרע עיניו ממנו עד ירים אותו לשבת עם מלכים בכסא : וישיבם · ועד עולם מושיב אותם בכסא ויגבהו עד למעלה : (ח) ואם אסורים · ואם לפעמים יקרה אשר הצדיקים קשורים בשלשלאות היסורים ונלכדים בחבלי עוני : (ט) ויגד · ר"ל לא קרה להם כזאת בעבור שאין המקום משגיח בכל עת

מצודת ציון

(ו) ומשפט · ענינו דבר הראוי והצורך וכן זה יהיה משפט הכהנים (דברים י"ח) : (ז) יגרע · מלשון גרעון : לכסא · כמו בכסא למ"ד במקום הבי"ת וכן ישבת לכסא (תהלים ט) : (ח) בזקים · בשלשלאות כמו בזקים יעבורו (ישעיה מ"ה) : בחבלי · מלשון חבל ויתר : עוני · מלשון ענוי ויסורין :

אָזְנָם לַמּוּסָר וַיֹּאמֶר כִּי־יְשׁוּבוּן מֵאָוֶן׃ יא אִם־יִשְׁמְעוּ
וְיַעֲבֹדוּ יְכַלּוּ יְמֵיהֶם בַּטּוֹב וּשְׁנֵיהֶם בַּנְּעִימִים׃ יב וְאִם־
לֹא יִשְׁמְעוּ בְּשֶׁלַח יַעֲבֹרוּ וְיִגְוְעוּ בִּבְלִי דָעַת׃ יג וְחַנְפֵי־
לֵב יָשִׂימוּ אָף לֹא יְשַׁוְּעוּ כִּי אֲסָרָם׃ יד תָּמֹת בַּנֹּעַר
נַפְשָׁם וְחַיָּתָם בַּקְּדֵשִׁים׃ טו יְחַלֵּץ עָנִי בְעָנְיוֹ וְיִגֶל בַּלַּחַץ
אָזְנָם׃ טז וְאַף הֲסִיתְךָ ׀ מִפִּי־צָר רַחַב לֹא־מוּצָק

ר ש " י

מאון: (יא) אם ישמעו · ויעבדוהו: (יג) וחנפי לב · שהם רשעים אם ישימו אף · כבא יסורין עליהם מחרפים ומגדפים: לא ישועו · לפניו בתחנה כשהוא אוסרן ביסורין לפיכך לא ירפאם: (יד) תמת בנער · ובשינוק שעליהם נפשם: (טו) יחלץ עני בעניו · ואת העני השם עצמו רש לדבר תחנונים יחלץ מגיהנם בשביל עניו שהביא עליו: ויגל בלחץ אזנם · בלחץ שהביא עליו מגלה את אזנו לאמר שוב אלי: (טז) ואף · זאת עוד (טובה)

מצודת ציון

בנעימים · ענין המתיקות והיופי: (יב) בשלח · בחרב כמו מעבור בשלח (לעיל לג): (יד) בקדשים · הם המזומנים למשכב הזנות כמו ולא יהיה קדש (דברים כ"ג): (טו) יחלץ · יוציא וישלוף כמו חלוץ הנעל (שם כה): בלחץ · ענין הדחק כמו ולחצו אתכם (עמוס ו): (טז) הסיתך ·

מצודת דוד

אבל גם זה בהשגחה באה כי סרו מעט מדרך הישר ויביא עליהם יסורין ובזה כאלו מגיד להם רוע פעלם ופשעיהם אשר הדרך שהמה מתגברים והולכים אף אם ינטה אליהם כמעט קט: (י) ויגל · בזה יגלה אזנם לקבל מוסר וכאלו יאמר להם אשר ישובון מן האון אשר התחילו לאחוז בה ולטובה א"כ יחשב להם: (יא) אם ישמעו · אם יבינו ע"י היסורים אשר לא טוב עשו וישובו לעבוד את ה' כמאז: יכלו · אז ישלימו יתר ימיהם בטוב ושנותם בנעימים כי ישגה אחריתם: (יב) בשלח יעברו · יעברו מן העולם בחרב וימותו על כי לא היה בהם דעת להבין הוראות היסורים ולשוב מאון: (יג) וחנפי לב · אבל הרשעים המחניפים ליצרם למלאות שאלתו ופתויו המה מעלים אף וחמה ולא יצעקו אל ה' כאשר אסרם ביסורים כי תולים הכל במערכת השמים וכועסים על רוע הסדור וחושבים שאין מקום לתפלה: (יד) תמת בנער · ולכן תמות נפשם בימי נערותם: וחיתם · נפשם החיוני תצא מהם בין הקדשים ר"ל במיתה מגונה כמותם וסוף להם: (טו) יחלץ · הנה באמת עוני היסורים לטובה תחשב כי המעונה ביסורים הנה בעבור העוני יחלצנו המקום מדין גיהנם הקשה יותר ועוד כי בלחץ היסורים יגלה אזנם לקבל מוסר למען ישובו ולא

תַּחְתֶּיהָ וְנַחַת שֻׁלְחָנְךָ מָלֵא דָשֶׁן׃ יז וְדִין־רָשָׁע מָלֵאתָ
דִּין וּמִשְׁפָּט יִתְמֹכוּ׃ יח כִּי־חֵמָה פֶּן־יְסִיתְךָ בְשָׂפֶק וְרָב־
כֹּפֶר אַל־יַטֶּךָּ׃ יט הֲיַעֲרֹךְ שׁוּעֲךָ לֹא בְצָר וְכֹל מַאֲמַצֵּי־
כֹחַ׃ כ אַל־תִּשְׁאַף הַלָּיְלָה לַעֲלוֹת עַמִּים תַּחְתָּם׃

רש"י

גדולה עשה לך ביסורין הללו: הסיתך · הדיחך מגיהנם שפיה צר ותחתיה רחב: לא מוצק · כדי שיהא עשנה צבור לתוכה ולא עוד אלא שתזכה לעולם הבא ונחת שלחנך מלא דשן: (יז) ודין רשע מלאת · ואם נתמלאת ביסורי הרשעים: דין ומשפט יתמכו · הדין והמשפט הם היסורין הם יתמכו לך לעתיד מגיהנם ויש לך לקבלם באהבה: (יח) כי חמה · גדולה תהיה: פן יסיתך · ילכך דברים: בשפק · זה אשר תספוק ותרב אמריך לאל ומאחר שתעלה החמה רב ממון אל יטך ממנה: (יט) היערך שועך לא בצר · וכי באת לערוך צעקה שלא תבואך שום צרה ושום מאמצי כח לאונסך · אם כן במה יגבה את תוכו: (כ) אל תשאף הלילה · כלומר ואין לך

מצודת דוד

יהשאו עוד: (טז) ואף הסיתך · אל מול איוב יאמר דע שאף אותך הסיתו היסורים לשוב לה' להצילך מדין גיהנם אשר פיה צר ודחוק לשמור חומה ותחתיה רחב לא צר ודחוק להכביר עשנה בה לבער הרבה: ונחת · מה שיהיה מונח על שלחנך יהיה מלא דשן ושומן ור"ל ועוד תתענג בתענוג הנפשי בעוה"ב: (יז) ודין רשע · ואף אם נתמלאת מדין יסורים הראוי לרשע מה בכך הנה לטובה תחשב כי הדין והמשפט הבאים עליך הם יסעדו אותך להנצל מדין גיהנם ולהתענג בעוה"ב: (יח) כי חמה · כי חמת ה' חנם עליך ליסרך לשמרך כי פן יסיתך ילכך לבעט במקום בעבור די ספוק צרכך כענין שנאמר וישמן ישרון ויבעט (דברים ל"ב) וכשתהיה נסית לו ותהיה נשרש בחטא אז אף רב כופר לא יטך מדין גיהנם ר"ל אף בהרבה יסורים לא יהיה פדיון להנצל מדין גיהנם וא"כ מאד טוב לך היסורים כי עתה תהיה נשמר מן הגיהנם: (יט) היערך · וכי יהיה שרלתך ערוך ומתוקן מבלי תקדים לה צרה וכל אמיץ כח ותוקף יסורים כי הלא אם תתמיד הטובה תבעט במקום מטוב כל ותאבד עדי עד: (כ) אל תשאף · אל תתאוה צרה

מצודת ציון

מלשון הסתה ופתוי: מוצק · צר ודוחק כמו ורוחב מים במוצק (לקמן ל"ז): (יח) בשפק · כמו בספק בסמ"ך ועניינו די הספוק והצורך: כופר · פדיון כמו אם כופר יושת עליו (שמות כא): (יט) שועך · מלשון שוע ונדיב ושררה: מאמצי · מלשון אומץ וחוזק: (כ) תשאף · ענין תאוה וחשק כמו כעבד ישאף צל (לעיל ז): לעלות · ענין סלוק כמו כעלות גדיש בעתו (לעיל ה):

כא הִשָּׁמֶר אַל־תֵּפֶן אֶל־אָוֶן כִּי עַל־זֶה בָּחַרְתָּ מֵעֹנִי׃
כב הֶן־אֵל יַשְׂגִּיב בְּכֹחוֹ מִי כָמֹהוּ מוֹרֶה׃ כג מִי־פָקַד
עָלָיו דַּרְכּוֹ וּמִי־אָמַר פָּעַלְתָּ עַוְלָה׃ כד זְכֹר כִּי־תַשְׂגִּיא

רש"י

לבחור ביסורים אחרים אל תשאף ותתאוה הלילה שבא לאמרפל למצרים ולכנחריב לסלק עמים מן העולם כשהיו תחתם במקומם בשלוה · כי הם אבדו בעולם הזה ובעוה"ב : לעלות · כמו אל תעלני בחצי ימי (תהלים ק"ב) כעלות גדיש בעתו : (כא) השמר אל תפן אל און · לדון ולומר היה לו לשפטני ביסורי עניות : כי על · היסורין הללו יש לבחור יותר מעניות · אדם שנהגו בו כבוד ולמוד בעושר כל ימיו ויעמוד על המקת ואין לו דמים ובוש ישוב לביתו בפחי נפש · וא"ת איוב עני היה עם היסורין · לא מצינו שאיבד אלא בהמותיו אבל לא כסף וזהב ואפילו איבד בהמותיו עם כסף וזהב טוב לו להיות עני ותולה מהיות תמיס והולך בשוקים ואין בידו כלום וכן מפורש במדרש רבי תנחומא מן המקרא הזה כי נוחין היו יסורי איוב מיסורי עניות וכן באגדת הגמרא : (כב) הן אל ישגיב בכחו · מתוך שכחו גדול ואין להנצל מפניו לפיכך אין כמוהו מורה · כשמורה לחוטא לשוב אליו מתרה קודם שמכה לפי שהוא יודע שאין יכול להשמר ממכתו כמו שהיה מתרה בפרעה על כל מכה ומכה שהני מביא מחר ערוב (שמות י') והנני מביא מחר ארבה וכן כולם · ומלך ב"ו כשרוצה להנקם מאויביו בא עליו פתאום שאם יתרה בו יחזור וינצל ממנו : (כג) מי פקד עליו דרכו · יצוה עליו מעולם את הדרך הזה תלך : (כד) זכור · דרכיו ובהזכירך תשגיא

מצודת ציון

(כא) מעני · ענין הכעס כמו מאנת לענות מפני (שמות י) :
(כב) מורה · משליך כמו ירה בים (שם ט"ו) : (כג) דרכו · הנהגתו :

מצודת דוד

תשיכה כלילה אשר באה על העמים להסתלק מן העולם במקומם אשר ישבו בהן והם דור המבול וסדום ותברותיה שבעטו במקום מרוב טובה ונאבדו במקומם ור"ל אל תתאוה לשבת
בשלום בהתמדה מבלי שבט אלוה כי פן תאבד כמו העמים האלה :
(כא) השמר · לזאת השמר מעתה ואל תפנה אל און להרשיע דין שמים כי עד הנה בחרת על זה האון יותר מן הסכנעה למול המקום לומר שהדין עמו מעתה אל תוסיף לעשות כזאת : (כב) הן אל וגו' · מדוע לא תכניע עצמך למולו הלא בכחו הרב יחזק וירומם את אשר ישר בעיניו אף אין מי כמוהו משליך בשפל המלב את מי ירצה והכל בידו להרע או להיטיב :
(כג) מי פקד · מי צוה עליו דרכו ללמדו מה יעשה ומי אמר לו פעלת עולה לא כמלך ב"ו שיש לו יועצים ללמדו מה יעשה וכשעושה מה מלבו יקרה לפעמים אשר יאמרו לו פעלת עולה וא"כ הואיל ואין לו ערך ודמיון מה זה לא תכנס למולו : (כד) זכור · פן תשכח לזכור מעשיו כי בעצמך

פָּעֳלוֹ אֲשֶׁר שֹׁרְרוּ אֲנָשִׁים׃ כה כָּל־אָדָם חָזוּ־בוֹ אֱנוֹשׁ
יַבִּיט מֵרָחוֹק׃ כו הֶן־אֵל שַׂגִּיא וְלֹא נֵדָע מִסְפַּר שָׁנָיו וְלֹא־
חֵקֶר׃ כז כִּי יְגָרַע נִטְפֵי־מָיִם יָזֹקּוּ מָטָר לְאֵדוֹ׃ כח אֲשֶׁר־
יִזְּלוּ שְׁחָקִים יִרְעֲפוּ עֲלֵי ׀ אָדָם רָב׃ כט אַף אִם־יָבִין
מִפְרְשֵׂי־עָב תְּשֻׁאוֹת סֻכָּתוֹ׃ ל הֵן־פָּרַשׂ עָלָיו אוֹרוֹ

רש"י

מאליך שבח פועל מדותיו : אשר שררו אנשים · אשר ראו אנשים כמו (במדבר כ"ד) אשורנו ולא קרוב : (כה) חזו בו · בפעלו : מרחוק · מיצירת עולם עד עכשיו : (כו) מספר שניו ולא חקר · לפיכך צריך לאנוש להביט מרחוק לשאול מה שאירע בראשונים וילמד מהם : (כז) כי יגרע · כי ירבה · כמו ותגרע שיחה (לעיל ט"ו) ויש פותרים יגרעם מן השמים להורידם ארץ : יזקו · הרקיעים את המטר : לאדו · לעננו : (כט) אף אם יבין · או אם יבין אדם מה יש במפרשי עב בתמיה : תשאות · לשון

מצודת דוד

הגדיל פעלו אשר ראו אנשים ר"ל הידועות והנגלות לכל מגודל השגחתו מלבד הנעלמות והנסתרות אשר לא נדע : (כה) כל אדם חזו בו · הנה כל בני אדם רואים המה בשבתו כי הוא יוצר עין כל אדם והלא האנוש לפי ערכו יביט מרחוק ואיך תחשוב שהמקום לא יראה מה הנעשה בארץ וכענין שנאמר היוצר עין הלא יביט (תהלים צ"ד): (כו) הן אל שגיא · הנה האל גדול הוא מאד ולא נדע לשער גדלו ומספר שניו רבו ואין חקר להם כי אין להם תחלה ותכלה ולא יושג א"כ מהותו לא מעצמותו ולא ממספר שניו : (כז) כי יגרע · אולם מעט יושג מצד פעולותיו כי לפעמים יחסר נטפי מי המטר עם כי הרבה מטר היה נשפך אל עננו מ"מ בחפצו יכלא את המטר : (כח) אשר יזלו · ולפעמים בהפוך אשר יזלו שחקים מאוצר המים אשר בשמים ממעל עם כי הטבע לא יורה אז על המטר מ"מ ירעפו מאוצרו הטוב בעבור שאלת אדם רב ר"ל צדיק וחסיד בדור השואל על המטר : (כט) אף אם יבין · אף כאשר יבין המקום עת בוא בטבע פריסת העב תחת השמים : תשאות · עת בוא

מצודת ציון

(כד) תשגיא · תגדיל כמו כארז בלבנון ישגה (תהלים צ"ב) : שוררו · ראו כמו ושור שחקים (לעיל ל"ה) : (כה) חזו · ראו כמו בלעדי אחזה (לעיל ל"ד) : (כז) יגרע · מלשון גרעון וחסרון : נטפי · מלשון טיפין : יזקו · ענין יציקה כמו ומקום לזהב יזוקו (לעיל כ"ח) : לאדו · לעננו כמו ואד יעלה מן הארץ (בראשית ב) : (כח) יזלו · יטיפו כמו תזל כטל אמרתי (דברים ל"ב) : ירעפו · גם הוא ענין נטיפה כמו יערוף כמטר לקחי (שם) : רב · גדול וחשוב כמו ורבי המלך (ירמיה מ"א): (כט) תשאות · ענין המיה ורעש כמו תשואות חן

וְשָׁרְשֵׁי הַיָּם כִּסָּה: לא כִּי־בָם יָדִין עַמִּים יִתֶּן־אֹכֶל
לְמַכְבִּיר: לב עַל־כַּפַּיִם כִּסָּה־אוֹר וַיְצַו עָלֶיהָ בְמַפְגִּיעַ:
לג יַגִּיד עָלָיו רֵעוֹ מִקְנֶה אַף עַל־עוֹלֶה: לז א אַף־

רש"י

ערפל סוכתו: (ל) הן פרש. (על הענן את אורו) ושרשי הים כסה בו: (לא) כי בם. בעבים ידין עמים ויסרם בעצירת גשמים ברעב וכל מכה הטלו דור המבול וארובות השמים נפתחו (בראשית ז') אנשי סדום גפרית ומלח שרפה כל ארצה (דברים כ"ט) סיסרא מן שמים נלחמו עם סיסרא (שופטים ה): יתן אכל למכביר. מהם באים מזונות הנני ממטיר לכם לחם מן השמים (שמות ט"ז) משל לנחתום העומד לפני הכבשן נכנס שונאו תותה גחלים וזורק בו. נכנס אוהבו מוציא פת חמה ונותן לו: למכביר. למי שטפליו מרובים וכבירים. למכביר טפלים וצריך למזונות: (לב) על כפים. על העננים. וכן נשא לבבנו אל כפים (איכה ג') על שם עב קטנה ככף איש (מ"א י"ח) ורבותינו אמרו על חמס עון כפים: כסה אור. המטר נעצר: ויצו עליה. לבא על ידי מפגיע בתפלה אוהבו של דור וגדול ואנס שבו יגיד עליו לפני הקב"ה צרת הדור וצרכיו: (לג) יגיד עליו רעו. ידרוש לכם לבדוק להם במעשיהם ולשוב אליו: מקנה. וזהו קנין שנקנין בו הגשמים: אף על עולה. גם למעלה למעלה (עולה ע"י כך) כמו ישובו

מצודת ציון

חן לה (זכריה ד): (ל) אורו. ענינו המטר וכן כל אור האמור בענין והוא מלשון יורה ומלקוש (דברים י"א): (לא) למכביר. להרבות כמו מזער לא כביר (ישעיה ט"ז): (לב) כפים. כן יקראו העננים לפי שבתחלה נראה ככף היד כענין שנאמר עב קטנה ככף איש (מ"א י"ח) או לפי שהם כמו כפה על ראשי בני אדם: במפגיע. ענין תפלה כמו ואל תפגע בי (ירמיה ז): (לג) רעו. מלשון תרועה והוא קול הרעם: על. ממעל כמו נאם הגבר הוקם על

מצודת דוד

כמיית עליית הענן אשר הוא כסוכה על יושבי האדמה והוא כפל ענין במ"ש: (ל) הן פרש. הנה לפעמים יגביר חסדו ויפרוש על הענן את מטרו הבא מאוצרו הטוב ואת שרשי הים ומקום יכסה לבל יתמלא הענן מהם כ"א מאוצרו הטוב: (לא) כי בם. כי המים הבאים מאוצר השמים אשר בהם היה דן את אנשי דור המבול בשמים ההם עצמן יתן אוכל עוד להרבות ועושה שני הפכים בנושא אחד פעם שלהם למחות את כל היקום ופעם יתהפכו לגשמי ברכה עוד יותר ממי המטר הבא בטבע: (לב) על כפים. כדבר יקרה אשר יכסה המטר אשר על העבים והמה כלואים בהם ולא יריקו על הארץ ואח"ז יצוה עליה לרדת בעבור תפלת הצדיק השואל עליה: (לג) יגיד עליו רעו. וכדבר

יפרש

לְזֹאת יֶחֱרַד לִבִּי וְיִתַּר מִמְּקוֹמוֹ׃ ב שִׁמְעוּ שָׁמוֹעַ בְּרֹגֶז
קֹלוֹ וְהֶגֶה מִפִּיו יֵצֵא׃ ג תַּחַת כָּל־הַשָּׁמַיִם יִשְׁרֵהוּ וְאוֹרוֹ
עַל־כַּנְפוֹת הָאָרֶץ׃ ד אַחֲרָיו ׀ יִשְׁאַג־קוֹל יַרְעֵם בְּקוֹל
גְּאוֹנוֹ וְלֹא יְעַקְּבֵם כִּי־יִשָּׁמַע קוֹלוֹ׃ ה יַרְעֵם אֵל בְּקוֹלוֹ

רש"י

אל על (הושע ג') או הוקם על (ש"ב כ"ג) ורבותינו פרשוהו קנין אף וחמה על המגיס דעתו אבל הניקוד שנקד מקנה פתח אינו מוכיח שהוא דבוק לאף שאילו היה דבוק היה נקוד קמץ ולא היה בו פיסוק והטעם שהוא טעם רביעי : לז (א) ויתר · ויקפוץ כמו לנתר בהן על הארץ (ויקרא י"א) וזו היא (שלבו תוהא) : (ב) שמעו שמוע ברגז קולו · שרעמים שהוא מרעים ברקיע כהגה היוצא מפיו : (ג) תחת כל השמים ישרהו · ראה אותו ואורו · כמו אשורנו (במדבר כ"ד) והם אותם אורות שהברקים מאירים : (ד) אחריו · של אותו אור : ישאג · הרעם ומרעים בקול גאונו · והם ברקים ורעמים המביאים את המטר : ולא יעקבם · המקום כי ישמע לפניו קולו של מפגיע · יעקבם · יכריתם *) לשון משנה שנינו (סוטה ט"ו)

*) זה לשון הרמב"ן בפי' התורה פ' אמור בפסוק בעצם היום הזה כובע וקובע שוין והשתמשו חכמים בכל לשון עכבה בכ"ף נגזר מן ולא יעקבם כי ישמע קולו ויאמרו מתקשט מן תכשיטין ויאמרו קרסמוה (פאה פ"ב) מן יכרסמנה וע' בפי' הרב ובתוי"ט שם וברש"י תהלים פ' י"ד :

מצודת דוד

יקרה אשר הרעם שלו יגיד על המטר ויורה עליה אשר קרבה לבוא והנה קנין האף אשר אנשי הארץ הבעירו את ה' עולה היא ממעל על הוראת הרעם ומבטלת אותה ולא יבוא הגשם ומכל זה נראה גודל ההשגחה כי פעם הגשמים כלואים ויריקו ע"י המפגיע ופעם מאד קרבו לבוא והמה נעצרים כאשר יחטאו אנשי הארץ : לז (א) אף לזאת · אף לפלאי המקום אשר יפעל בעת ירידת המטר עם כי היא הקטנה שבפעולותיו מ"מ אף עליה יחרד לבי ויקפוץ ממקומו לגודל התמהון : (ב) שמעו שמוע · כי בעת רדתו שמוע נשמע קולו אשר ירעם ברוגז והוא קול הרעם : והגה · הדבור אשר יצא מפיו הוא הרעם שזכר היוצא בגזרת המקום והוא כפל ענין במ"ש : (ג) תחת כל השמים ישרהו · והנה מעלה זה הקול בדרך ישר תחת כל השמים ולא יסבב בדרך עקלתון ואז ישלח גם אור ברקיו על קצות הארץ כי בעת יצא הרעם אז יצא הברק כאשר חקרו

מצודת ציון

(ש"ב כ"ג) : לז (א) ויתר · ענין קפיצה ודלוג כמו לנתר בהן על הארץ (ויקרא י"א) : (ב) ברגז · ענין רעד וחרדה כמו רגזו ואל תחטאו (תהלים ד) : והגה · ענין דבור כמו ולשוני תהגה (שם ל"ה) : (ג) ישרהו · מלשון ישר ושוה :

נִפְלָאוֹת עֹשֶׂה גְדֹלוֹת וְלֹא נֵדָע׃ ו כִּי לַשֶּׁלֶג יֹאמַר הֱוֵא־
אָרֶץ וְגֶשֶׁם מָטָר וְגֶשֶׁם מִטְרוֹת עֻזּוֹ׃ ז בְּיַד־כָּל־אָדָם
יַחְתּוֹם לָדַעַת כָּל־אַנְשֵׁי מַעֲשֵׂהוּ׃ ח וַתָּבוֹא חַיָּה בְמוֹ־

רש"י

בשלשה מקומות הלכה עוקבת מקרא : (ו) כי לשלג יאמר · ע"י הקולות הללו : הוא ארץ וגשם מטר וגשם מטרות עזו · כלומר מד' רוחות יצא : (ז) ביד כל אדם יחתום · כשאדם חוטא לפניו האדם עצמו חותם בכתב ידו ביום מותו על עבירות שעבר הכתובות לפניו : לדעת כל אנשי מעשהו · להודיע על מה הוא נדון : (ח) ותבא חיה במו ארב · כלומר ועוד שלוחים הרבה יש למקום ליפרע פורענותיו שילוח חיות רעות וסוסה וקרב :

מצודת ציון

כנפות · קצות : (ד) גאונו · מלשון גאוה : יעקבם · ענין סוף ואחרית כעקב הזה שהוא סוף הרגל : (ו) הוא · כמו היה ובאו הו' והא' במקום היו"ד והה"א : (ז) ביד · הוא כמו בתוך וכן ביד שני צנתרות (זכריה ד) : יחתום · יסתום ויסגיר כמו כי חתום הוא (ישעיה כ"ט) : אנשי מעשהו · יחסר הנסמך והראוי אנשי מעשה מעשהו וכן הארון הברית (יהושע ג) ומשפטו הארון ארון הברית : (ח) במו ארב · בארב כמו במו פי אתחנן (לעיל יט) :

מצודת דוד

הטבעיים : (ד) אחריו ישאג קול · אבל שאגת הקול אשר ירעם קול גאונו נשמע לאוזן אחר ראיית הברק עם כי גם הקול הולך בדרך ישר : ולא יעקבם · אולם לא יאחר באמת את הקולות לבוא לעקבות הברקים אחריהם אם היה נשמע קולו מיד בצאתו ר"ל אם היה נשמע מיד אז היה נודע שאינו מתאחר לבוא לעקבות הברק אבל בעבור גסות חוש השמע ודקות חוש הראות יראה הברק טרם ישמע הרעם לזה חושב האדם אשר כן הוא סדר תולדותם אבל לא כן הוא והוא דבר נפלא ותמהון :

(ה) ירעם אל · הנה האל ירעם בקולו רעמות נפלאות אשר שמענו ונדעם ומה הם עוד הגדולות אשר עושה ואנחנו לא נדעם : (ו) כי לשלג · אשר לשלג יצוה שיהיה על הארץ והננו רואים אותו בארץ וכן יצוה על גשם מטרות עוזו ר"ל גשם חזק ושוטף וכולם נראים המה לעין כל בעת רדתם : (ז) ביד כל אדם יחתום · ועכ"ז יסתום ויחתום בתוך כל בני אדם מלהיות להם קדימת ידיעה טרם בואם למען דעת כל אנשי מעשה מעשהו ר"ל בכדי להזדרז כל בעל מעשה לכלות מעשהו טרם יבוא הגשם לבל ימנעהו בבואו : (ח) ותבוא חיה · עם כי החיה תשיג ידיעת המטר טרם בואו ותקדים לבוא במקום אשר תשב ותארוב לטרוף טרף ותשכון במעונותיה ולא תצא אז החוצה וקצרה א"כ השגת האדם אף בדבר אשר תשיג

החיה

אָרֶב וּבִמְעוֹנֹתֶיהָ תִשְׁכֹּן׃ ט מִן־הַחֶדֶר תָּבוֹא סוּפָה
וּמִמְּזָרִים קָרָה׃ י מִנִּשְׁמַת־אֵל יִתֶּן־קָרַח וְרֹחַב מַיִם
בְּמוּצָק׃ יא אַף־בְּרִי יַטְרִיחַ עָב יָפִיץ עֲנַן אוֹרוֹ׃ יב וְהוּא
מְסִבּוֹת מִתְהַפֵּךְ בְּתַחְבּוּלֹתָו בתחבולותיו קרי לְפָעֳלָם כֹּל

רש"י

(ט) וממזרים · אולר יש ושמו מזרים : (י) מנשמת · מרוחו : ורחב מים במוצק · ביציקה לפורענות : (יא) אף ברי · שם מלאך הממונה על העננים והוא יפיץ ענן מטרו של המקום : ענן אורו · ענן מטרו : (יב) והוא · הממונה מסבות מתהפך בתחבולותיו של מקום לפעלם של גשמים לפועל המוטל עליהם לעשות אם טוב ואם רע מתהפך במסבות ברכה כאותו ששנינו הרי שהיו ישראל צדיקים גמורים בר"ה ופסקו להם גשמים לסוף סרחו לפחות מהם אי אפשר שכבר נגזרה גזרה אלא הקדוש ברוך הוא מורידם שלא בזמנם ועל ארץ שאינה צריכה להם ועתים לטובה כילד וכו' : כל אשר יצום · לאותן גשמים לעשות לארץ · (ד"א והוא מסבות מתהפך בתחבולותיו · מקיף עננים ורוחות סביבות ההרים שיהיו שותים

מצודת דוד

בחים : (ט) מן החדר · יספר עוד מפלאות המקום ואמר הנה רוח סופה תבוא מן החדר אשר יכלא שם הרוח והם חדרי תימן כמ"ש עושה עש כסיל וכימה וחדרי תימן (לעיל ט') : וממזרים קרה · מן המזלות תבוא הקור והיא מזל כימה : (י) מנשמת אל · מנשיבת רוח האל ר"ל במאמר פיו יבוא הקרח ובא רוחב המים במקום צר ודחוק עד לא יוכלו להעלות גלים כי הקרח עליהם ממעל : (יא) אף ברי · אף בעת יהיה האויר ברור ואין מקום לבוא המטר ע"פ הטבע עכ"ז יטריח את העב למלאותו בכובד מים רבים והוא יפזר מטרו ע"פ האדמה ורז"ל אמרו שהמלאך הממונה על המטר שמו אף ברי : (יב) והוא · העב הזה הנה מחמת סבות מתהפך הנה והנה ברוב תחבולותיו

מצודת ציון

ובמעונותיה · ענין מדור כמו מעון אתה היית (תהלים צ') : (ט) וממזרים · מזלות וכן התולה מזרות (לקמן ל"ח) ובא הרי"ש במקום הלמ"ד וכן וידע אלמנותיו (יחזקאל י"ט) והוא כמו ארמנותיו ובא הלמ"ד במקום הרי"ש : קרה · מלשון קור החורף : (י) מנשמת · ענין נשיבת הרוח כמו מנשמת אלוה יאבדו (לעיל ד') : קרח · הוא הגליד נקפא מן הקור כמו משליך קרחו כפתים (תהלים קמז) : במוצק · במקום צר ודוחק כמו רחב לא מוצק (לעיל ל"ו) : (יא) ברי · מלשון ברור ונקי : יפיץ · יפזר כמו ואפיץ אותם (יחזקאל כ"ו) : (יב) בתחבולותיו · ענין ההתחכמות בדבר מה : תבל ארצה · מקום המיושב שבארץ נקרא תבל ור"ל במקום

אֲשֶׁר־יְצַוֵּם ׀ עַל־פְּנֵי תֵבֵל אָרְצָה׃ יג אִם־לְשֵׁבֶט אִם־
לְאַרְצוֹ אִם־לְחֶסֶד יַמְצִאֵהוּ׃ יד הַאֲזִינָה זֹּאת אִיּוֹב עֲמֹד
וְהִתְבּוֹנֵן ׀ נִפְלְאוֹת אֵל׃ טו הֲתֵדַע בְּשׂוּם־אֱלוֹהַּ
עֲלֵיהֶם וְהוֹפִיעַ אוֹר עֲנָנוֹ׃ טז הֲתֵדַע עַל־מִפְלְשֵׂי־עָב

רש"י

מכל רוחותיהם · באגדת והיה עקב) : (יג) אם לשבט · אם לפורענות בני אדם מורידם בהרים וגבעות שאין מקום זריעה : אם לארצו · להורידם כאשר נגזר בתחלת דין לא לשבט ולא לפנים מן השורה אלא בבינונית : אם לחסד · שנעשו הדור עכשיו יותר צדיקים משהיו בראש השנה · ואותן גשמים שנגזרו בבינונית מתהפך בתחבולות מסבותיהם לירד בחסד בזמנם ועל הארץ הצריכה להם שלא תרד הטפה מהם לאיבוד: ימציאהו· למטר לאחת מן המדות הללו : (טו) בשום אלוה · חק ברית עליהם היאך תלוים במאמר : (טז) מפלשי עב · גילוי עב · לשון מבוי מפולש · כלומר לארכן

מצודת ציון

במקום המיושב שבארץ או כפל המלה בשמות נרדפים כמו אדמת עפר (דניאל י"ב) : (יג) לשבט · ענין עונש הפורעניות כמו בשבט עברתו (איכה ג) : ימצאהו · ענין הזמנה והושטה כמו וכאורחת איש ימציאנו (לעיל ל"ד) : (יד) עמד · שתוק כמו עמדו לא ענו (לעיל ל"ב) : (טו) והופיע · הזריח והוא מושאל על הגלות המטר והראותו :

מצודת דוד

תחבולותיו לעשות פעלם המוטל עליהם כפי כל אשר יצום המקום להריק המטר ע"פ האדמה ר"ל מה שהעבים מתהפכים הנה והנה לא במקרה היא כ"א מחמת סבה ולעשות שליחותו של מקום : (יג) אם לשבט · פעם יתהפך להוריד המטר לענוש את הבריות על ידו כי כאשר יחטאו יורד הוא במקום עמק ומצולה והמטר רע להם : אם לארצו · פעם יתהפך להוריד המטר לארץ ה' ר"ל אל המקום אשר אנשים המה לה' הנשמעים אליו אשר המטר נגזר עליהם : אם לחסד · פעם יתהפך להוריד המטר לעשות בו עוד חסד נפלא יותר ממה שנגזר והוא כאשר נגזר מתחלה מעט גשמים ואח"ז הטיבו מעשיהם הנה יפליא חסד להורידם במקום היותר צורך ואינו מאבד טפה לרדת במקום שאין שם צורך : ימצאהו · חוזר הוא על כולן ור"ל יזמין ויושיט את המטר לאחת מאלו אם לשבט וגו' : (יד) האזינה · קשוב באזניך את אמרי ושתוק ותן לבך להבין נפלאות האל ר"ל שבאו מן האל ולו יתשבו ולא אל המערכה : (טו) התדע · ר"ל איך תתשוב שהכל בא מצד המערכה הלא למדת חכמה וידעת מה מהדברים הטבעיים טרם בואם האם גם זאת תדע מתי שם אלוה המטר על הענן ומתי הופיע וגלה מטר עננו ר"ל מתי היתה יציאת טפת המטר מן הענן כי לא נודע מהם עד אשר נראה

לעין

מִפְלְאוֹת תְּמִים דֵּעִים׃ יז אֲשֶׁר־בְּגָדֶיךָ חַמִּים בְּהַשְׁקִט
אֶרֶץ מִדָּרוֹם׃ יח תַּרְקִיעַ עִמּוֹ לִשְׁחָקִים חֲזָקִים כִּרְאִי
מוּצָק׃ יט הוֹדִיעֵנוּ מַה־נֹּאמַר לוֹ לֹא נַעֲרֹךְ מִפְּנֵי־חֹשֶׁךְ׃
כ הַיְסֻפַּר־לוֹ כִּי אֲדַבֵּר אִם־אָמַר אִישׁ כִּי יְבֻלָּע׃ כא וְעַתָּה ׀

רש"י

ולרחבן של עבים: התדע · עליהם מפלאות תמים דעים: (יז) אשר בגדיך חמים · בהשקיטו ארץ מרוח דרומית שאינה סוערת את העולם בקדרה כרוח מזרחית מחממתה שנאמר רוח קדים חרישית (יונה ד') שמשתקת כל הרוחות מפניה: (יח) חזקים · הרקיעים: כראי מוצק · כראי שהנשים רואות בו (מוצק טריספייטע"ר) והוא חזק ביותר: (יט) הודיענו · מה נאמר לו להקדוש ברוך הוא בריבנו עמו לא נוכל לערוך אליו מפני חשך אשר שתלו סביבותיו: (כ) היספר לו כי אדבר · וכי כמדת הבריות הוא

מצודת דוד

לצין ולא מאז ומאת אור עננו חוזר גם על ראשית המקרא: (טז) התדע · האם תדע מפלאות ה' התמים בדעות אשר יעשה על מפרשי העב ממעל להם וכאומר ומה הנעשה בעבים לא ידעת האם תדע מה ממעל להם: (יז) אשר · חוזר הוא על מלת התדע האמור במקרא שלפניו לומר האם תדע הסבה אשר בגדיך חמים בעת ישקיט הארץ בפאת הדרום ר"ל כשלא בא אליה ממולה רוח צפון הקרה מאד ונעשה האויר חם ויוחמו גם הבגדים הידעת למה כן הוא הלא הם דוממין ואין בא להם התעוררות להתחמם וכאומר ואם היה הכל בא מצד המערכה היה א"כ מהאפשר לדעת הכל כאשר נדע דברים הטבעיים: (יח) תרקיע · וכי פרשת עמו את השחקים החזקים כמראה הנשים הנעשה ביציקה שהוא חזק יותר מאלו נעשה בהקשת הקורנס או שהמה חזקים בדבר הבהירות כמראה דבר המוצק בעת יציקו אותו אשר יזהיר מאד וכאומר וכי כח ואל לך עד שתאמר אערכה לפניו משפט: (יט) הודיענו · הודע לנו מה נאמר במשפט וכאומר גם אנו היינו מתוכחים עמו בעבורך אך אמור נא מה נאמר: לא נערוך · הלא לא נוכל לסדר משפט למולו מפני חשכת הדעת אשר עמנו מול חכמת המקום: (כ) היסופר לו · ר"ל מה לנו לערוך עמו משפט וכי מהצורך לספר לו אשר אדבר הלא הכל ידוע לו: אם אמר · וכי אמר

מצודת ציון

(טז) מפלשי · כמו מפרשי בחלוף הלמ"ד ברי"ש וכמו מזלות מזרות: (יח) תרקיע · ענין פריסה ושטיחה כמו לרוקע הארץ (תהלים קל"ו) ומשפטו הרקיע בה"א התימה וקצר בדבר המובן וכמוהו רבים: לשחקים · בא הלמ"ד במקום את וכן הרגו לאבנר (שמואל ב' ו'): כראי · מלשון ראיה ומראה: מוצק · מלשון יציקה: (כ) יבלע ·

איש

לֹא־רָאוּ אוֹר בָּהִיר הוּא בַּשְּׁחָקִים וְרוּחַ עָבְרָה וַתְּטַהֲרֵם׃
כב מִצָּפוֹן זָהָב יֶאֱתֶה עַל־אֱלוֹהַּ נוֹרָא הוֹד׃ כג שַׁדַּי לֹא־
מְצָאנֻהוּ שַׂגִּיא־כֹחַ וּמִשְׁפָּט וְרֹב־צְדָקָה לֹא יְעַנֶּה׃

רש"י — עיין מ"ש

שצריך שיספרו אליו דברים שיואלים מפינו : אם אמר איש · אומר מפיו : כי יבלע · ויגלה אליו מיד כמו פן יבולע למלך (שמואל ב' י"ז) יגלה ורבותינו פי' שיסופר כל שבחו לו · כי אדבר כי נדבר בו ובגבורתו : אם אמר איש · לספרם כולם · כי יבולע ממקומו : (כא) ועתה לא ראו אור · בסוף דבריו של אליהוא חזר לקנתר אותן שלשת רעי איוב על לא מצאו מענה ואמר ועתה שלשת רעיך אלה שהיה להם להשיבך כל דברים אלו שאמרתי לך · לא ראו אור · נעשו המה כנפלים אשר לא ראו חכמה : בהיר הוא בשחקים · דומה לבהירים הנראים בשחקים להוריד גשם : ורוח · באה ומטהרתן ומעבירתן ואין מטר יורד · כך הוא דוגמא שלהם שהתחילו להשיבך וסוף עמדו ולא ענו : (כב) מצפון זהב יאתה · הרי הוא כחוזר על הראשונות (ועתה לא ראו אור) ד"א מדרש חכמים כשהרקיע מלא בהרות עננים להוריד גשם רוח עברה ותטהרם ואין גשם יורד · זה מדרש חכמים ואינו מתיישב על סדר המקראות : (מצפון זהב יאתה · מנשב רוח צפונית ומעביר הגשם והמה זורחת כמו המריקים מעליהם הזהב (זכריה ד') : על אלוה · מצפון · מצפון זהב יאתה · נצפן הזהב הטוב לאותן שיאתיו את עצמן למצות הקב"ה ומאמינים באלוה הנורא מאד) : (כג) שדי לא מצאנוהו שגיא כח · לעורר

מצודת ציון

ענין הסתר כמו כבלע את הקדש (במדבר ד) : (כא) בהיר · מאיר ומזהיר : (כב) מצפון · ענין טמון ונסתר ואחז בלשון מליצה נאותה על שהזהב בא מפאת הצפון : זהב · ר"ל מזוקק ונקי כזהב וכן המריקים מעליהם הזהב. (זכריה ד) : יאתה · יבא כמו ואתה מרבבות קדש (דברים ל"ג) : הוד · ענינו כמו הדר ופאר : (כג) שגיא · גדול כמו תשגיא פעלו (לעיל ל"ו) : יענה · מלשון ענויים ויסורין :

מצודת דוד

איש דבר אשר יסתר ממנו והוא כפל ענין במ"ש : (כא) ועתה · כשבא להשלים דבריו אמר ועתה אומר אני דרך כלל הנה לפעמים לא ראו אנשים אור השמש והוא כאשר יכסנה הענן ועם כי בהיר הוא במקומו בשחקים הוא מזהיר מאד אבל כאשר עברה רוח ותטהר את השחקים מן הענן אז יראוהו והוא מקרה קצר ומובן מאליו : (כב) מצפון · ר"ל ואם השמש אשר נראה הוא לעין כל אשר יטהר השמים נעלם הוא כאשר יכסנו הענן ואיך א"כ יובא ממצפוני הלב דעות וחקירות מזוקקות כזהב : על אלוה וגו' · הלא נעלם הוא בכל זמן ואיך נדע א"כ חקר הנהגת מדותיו : בורא הוד · יראוי מלהגיד הודו פן ימעטו וכענין שנאמר נורא תהלות (שמות ט"ו) : (כג) שדי לא מצאנוהו · עם כי לא

כד לָכֵן יְרֵאוּהוּ אֲנָשִׁים לֹא יִרְאֶה כָּל־חַכְמֵי־לֵב׃
לח א וַיַּעַן־יְהוָה אֶת־אִיּוֹב מִנ מן קרי הַסְּעָרָה וַיֹּאמַר׃
ב מִי זֶה ׀ מַחְשִׁיךְ עֵצָה בְמִלִּין בְּלִי־דָעַת׃ ג אֱזָר־נָא

רש"י

משפטיו על הבריות מגודל כחו כי אם ברחמים וכפרת הבריות שם בדבר מועט לפי היכולת · קומץ מנחה · מחצית השקל · תורים ובני יונה · בקר וצאן · ולא טרח לבקש ראם ויחמור : ומשפט · יסורין : לא יענה · הבריות יותר מדאי · וכן לא נוס להצדיק יותר מדאי במה שאי אפשר כי אם איש כמתנת ידו : (כד) לכן יראוהו אנשים · מלהתווכח אליו כי : לא יראה כל חכמי לב · המתחכמים אליו כי אין חכמתם בעיניו כלום · ורבותינו פירשוהו על איוב שאמר לו אליהוא לפי שהיית מטיל אימה יתירה על דורך הנה לפיכך לא זכית להתקיים לך בנים חכמי לב : (מענה ה') :
לח (א) מן הסערה · מנה צערות שלך ואשיבך דברים כנגדן : (מן הסערה· שהרפתני אשר בסערה ישופני (לעיל ט') ממנה אשיב לך) כאשר תשמע בסוף הענין · מי פלג לשטף תעלה גומא לכל שער · ד"א בסערה שכהו בסערה רפאהו · כדמפרש בספרי : (ב) מחשיך עצה · עצה חשוכה וסכלה ד"א

מצודת דוד

מצאנו את האל שדי ר"ל עם כי לא נוכל להבין עצמותו והנהגת מדותיו מ"מ הן ידענו כי הוא שגיא כח אבל במשפט ורב צדקה ולא יענה את האדם מלבו כי אם מה מגמול מעשיו יעשה לו: (כד) לכן יראוהו אנשים · על כי כל מעשיו במשפט לכן יפחדו ממנו האנשים ולא ימרו פיו כי לא יראה כל חכמי לב ר"ל אף חכמי לב אינם חשובים לפניו ואינו רואה אותם להכיר להם פנים במשפט כמ"ש לא נכר שוע לפני דל (לעיל ל"ד) כי אין משוא פנים לפניו · (העולה מהדברים ההמה כי יאמר שהמקום משגיח אף בפרטות ויבדיל את הרשע מן הטובה הבאה בעולם וכן יבדיל את הצדיק מן הרעה ואם לפעמים יקרה רע לצדיק בהשגחה באה לגלות אזנו למוסר כאשר ינטה מעט מדרך הישר וישיב לאיוב שגם עליו באו היסורין לגלות אזנו למוסר לשוב לה' וינצל מדין גיהנם ויתענג בדשן נפשו כ"א היה מתמיד לשבת בשלוה היה בועט בה' מרוב כל והיה אבוד נצלת כדור המבול אף יוכיחו על מה לא יכניע עצמו למקום הלא הכל בידו ואין דומה לו ויוכיח על ההשגחה על כי הוא יוצר העין ואיך לא יביט הוא אף יוכיח מנפלאותיו הידועים לנו ומה הם עוד הנעלמים אף ישיב לאיוב לומר הלא ידעת מה מטבעיות ומדוע לא תדע יתר הדברים אלא ע"כ הכל ממנו בהשגחה ואין לדעתם ולזה אין להרהר אחר מעשיו כי קצרה דעת האדם להבין מעשה ה' והנהגתו) :
לח (א) מן הסערה · כי נגלה אליו ברוח סערה : (ב) מי זה מחשיך · מי הוא זה אשר מלאו לבו להחשיך ולסכל העצה היעוצה ממני בדבר הנהגת העולם : במלין וגו' · אשר יאמר

כְגֶבֶר חֲלָצֶיךָ וְאֶשְׁאָלְךָ וְהוֹדִיעֵנִי׃ ד אֵיפֹה הָיִיתָ בְּיָסְדִי־
אָרֶץ הַגֵּד אִם־יָדַעְתָּ בִינָה׃ ה מִי־שָׂם מְמַדֶּיהָ כִּי תֵדָע
אוֹ מִי־נָטָה עָלֶיהָ קָּו׃ ו עַל־מָה אֲדָנֶיהָ הָטְבָּעוּ אוֹ
מִי־יָרָה אֶבֶן פִּנָּתָהּ׃ ז בְּרָן־יַחַד כּוֹכְבֵי בֹקֶר וַיָּרִיעוּ

רש"י

מי זה מחשיך עצה בלי דעת · אמר הקב"ה מי זהו מחשיך עצה מקלקל במלים ובגיוב דברים שכתבתי איש תם וישר בתחלת הספר כדי לתלות שמי עליו והוא בא והחשיך וקלקל מה שיעצתי ברוב דבריו ואיוב ענהו מי זה מעלים עצה (לקמן מ"ב) אילו הייתי יודע עצתך לא הייתי מרבה בדברים והקב"ה השיבו והלא אברהם לא היה יודע ועמד בעשר · כך מצאתי : (ג) אזר נא כגבר חלציך · רמז לו שיתעורר מן חליו ויסוריו : (ה) ממדיה · מדותיה : (ו) ירה אבן פנתה · באמצע הים ומשם נשתת כל העולם ·

מצודת ציון

לח (ג) אזר · חגור : כגבר · ר"ל כאיש גבור : חלציך · מתניך : (ד) איפה · איה פה : (ה) קו · חבל המדה : (ו) אדניה · הם הדברים אשר יעמידו עליהם העמודים כמו אדני השער (שמות ל"ח) : הטבעו · מלשון טביעה והתחיבה בעומק : ירה · השליך כמו ירה בים (שם טו) : פנתה · מל' פנה וזוית : (ז) ברן · מלשון רננה : כוכבי בוקר · הוא כמו כוכבי אור כי בוקר ואור אחד הוא והכוונה היא על כוכבי לכת המאירים ביותר וכן הללוהו כל כוכבי אור (תהלים קמ"ח) : ויריעו ·

מצודת דוד

שהכל בא מצד המערכה ובעבור זה יגיה הנהגתו : (ג) אזר נא וגו' · הוא ענין חוזק וזריזות כי החגור במתניו הוא מזורז : ואשאלך · אני אשאלך דברים ואתה הודיעני תשובה עליהם אם לא כן הוא : (ד) איפה היית · כאומר איך ערב לבך לגשת לחקור אחר הנהגתי איה היית בעת יסדתי את הארץ האם ראית לה סמוכות על מה עומדת וכאומר הלא תשכיל לדעת שתלויה במאמרי כאלו היית בעת הבריאה וראית כי כן הוא : הגד · אמור אם יש לה סמוכות ועל מה תלויה אם יש לך בינה להשכיל אמתת הדבר : (ה) מי שם · מוסב על הגד שבמקרא שלפניו לומר הגד מי שם מדות הארץ בארכה וברחבה כמו שהיא עתה : כי תדע · אם ידעת ששם מי זולתי וכאומר וכי תחשוב שנעשה ע"י מערכת השמים : או מי נטה וגו' · למדוד ארכה ורחבה ואחז במשל מדרך הבנאי והוא כפל ענין במ"ש : (ו) על מה · הגד על דבר מה נתקעו אדני עמודי הארץ וכאומר הלא אין לה לא עמודים ולא אדנים ואין לה על מה לתקוע כי האויר מקיפה : או מי ירה · מי השליך האבן הראשון הנושא בפנת היסוד ואחז במשל מדרך הבנאי שדרכו להתחיל בנין היסוד מן הפנה והכוונה

כָּל־בְּנֵי אֱלֹהִים׃ ח וַיָּסֶךְ בִּדְלָתַיִם יָם בְּגִיחוֹ מֵרֶחֶם יֵצֵא׃
ט בְּשׂוּמִי עָנָן לְבֻשׁוֹ וַעֲרָפֶל חֲתֻלָּתוֹ׃ י וָאֶשְׁבֹּר עָלָיו
חֻקִּי וָאָשִׂים בְּרִיחַ וּדְלָתָיִם׃ יא וָאֹמַר עַד־פֹּה תָבוֹא וְלֹא

רש"י

איפה היית: (ז) ברן יחד. מתחלה כוכבי אור: (ח) בדלתים ים. חול גבול לו: בגיחו. בהמשכתו יוצא מן התהום. כמו גוחי מבטן. מושכי: (ט) בשומי ענן. סביבות ים אוקיינוס שהוא מקיף העולם ועננים סובבים לו כלבוש: חתלתו. תכריכו כמו והחתל לא חתלת (יחזקאל ט"ז): (י) ואשבר. עשיתי לו שברים סביב לעכבו בתוכם והם לו חוק אשר לא יעברם כמו וירדפום לפני השער עד השברים (יהושע ז') והם מעלות סביב

מצודת דוד

היא על נקודת המרכז היא אמצעית כדור הארץ אשר היא מעמדת את כל הכדור לבל יתקרב אל הפאה מן הפאות כי כל חלק היסוד משתוקק ליסודו: (ז) ברן יחד. חוזר על איפה היית האמור בתחלת הענין לומר איפה היית בעת ירננו יחד כל כוכבי בקר הם מערכות השמים וכל בני אלהים הם המלאכים המניעים אותם יריעו לשמי וכאומר וכי לא תשכיל לדעת זאת כאלו היית שם וראית שהמה כולם נכנעים לי ועול מוראי עליהם ומה זה תאמר מדוע משדי לא נצפנו עתים (לעיל כ"ד): (ח) ויסך. וכן מי עשה מחיצה מול הים כחומה בצורה העשוי בדלתים שאין לבוא כאשר יסוגרו ועל החול יאמר שהוא גבול לים לבל יעברנהו: בגיחו. בעבור כי ימשוך מימיו לצאת מן הרחם הוא עומק התהום ומתרבה בכל עת ופן ישטוף העולם ולזה מהצורך הוא אל הגבול ומי עשה לו הגבול הזה הלא אין ביד המערכת לשנות דבר מטבעו: (ט) בשומי. איפה היית בשומי לים מלבוש מענן ותכריך מערפל ור"ל כאלו כסיתיו בענן וערפל לבל יראה לצאת מן הגבול ולחוץ וכאומר הלא תשכיל לדעת שאני העושה כל אלה כאלו היית שם: (י) ואשבר. חוק גזרתי עליו כאלו עשיתי עליו מסביב שברים ותריסים וכאלו שמתי בריח ודלתים סגורים כאשר יעשו בתקון עיר מבצר: (יא) ואומר. גזרתי עליו עד מקום החול שהוא לו לבריח ודלתים עד שם תבוא ולא תוסיף לצאת להלאה

מצודת ציון

מלשון תרועה: בני אלהים. הם המלאכים וכן ויבואו בני האלהים (לעיל א): (ח) ויסך. ענין מחיצה וגדר כמו ויסך אלוה בעדו (לעיל ג): בגיחו. ענין המשכה כמו כי יגיח ירדן (לקמן מ'): (ט) חתלתו. ענין כריכה ועטיפה כמו והחתל לא חתלת (יחזקאל ט"ז): (י) ואשבר. מלשון שבר ותריסים: בריח. כעין מטה עשוי לסגור בו את הדלתות: (יא) עד פה. עד הנה: בגאון. מלשון גאוה כי בהרמת הגלים נראים כאלו מתגאים כי יגבהו למעלה

תֹסִיף וּפֹא־יָשִׁית בִּגְאוֹן גַּלֶּיךָ׃ יב הֲמִיָּמֶיךָ צִוִּיתָ בֹּקֶר
יִדַּעְתָּה שַׁחַר ידעת השחר קרי מְקֹמוֹ׃ יג לֶאֱחֹז בְּכַנְפוֹת
הָאָרֶץ וְיִנָּעֲרוּ רְשָׁעִים מִמֶּנָּה׃ יד תִּתְהַפֵּךְ כְּחֹמֶר חוֹתָם
וְיִתְיַצְּבוּ כְּמוֹ לְבוּשׁ׃ טו וְיִמָּנַע מֵרְשָׁעִים אוֹרָם וּזְרוֹעַ
רָמָה תִּשָּׁבֵר׃ טז הֲבָאתָ עַד־נִבְכֵי־יָם וּבְחֵקֶר תְּהוֹם

א' במקום ה'. עיין תלויה

רש"י

לפיר: (יב) המימיך · מיום שנולדת: (יג) לאחוז בכנפות הארץ · ועוד המימיך צוית לאחוז בכנפי הארץ כאדם שאוחז בכנפי טלית ומנערה כן אני עתיד לאחוז בכנפותיה ולנער את הרשעים · וכן הוא אומר וה' יטה ידו וכשל עוזר (ישעיה ל"א) כשאדם אוחז בידו דבר ומטה ידו והוא נופל: (יד) תתהפך · בליורין: כחומר חותם · מטבע צורת האדם במותו · ובתחיית המתים יחיו ויעמדו בלבושיהם: (טו) וימנע · אז מרשעים אורם וכה"א וזרוע רמה תשבר: (טז) נבכי ים · מסגרי ים · כמו נבוכים הם

מצודת ציון

משמיעים קול גדול: (יב) השחר · הוא כמו בוקר: (יג) וינערו · ענין הנפילה מן הדבר אשר יתנענע בכח רב כמו גם חצני נערתי (נחמיה ה): (יד) חותם · לוחם כמו חותם תכנית (יחזקאל כ"ח): (טו) רמה · גבוהה ונשאה: (טז) נבכי · עומק הים כמו מבכי נהרות (לעיל כ"ח):

מצודת דוד

ובמקומו ישים גליו בהרמה וגאון ולא תוסיף לו: (יב) המימיך · האתה צוית מימיך את השמש המשליך ניצוציו להאיר הבקר טרם יגלה הוא ע"פ הארץ האם צויתיו מעולם ללכת ולבל ינוח וכאומר הלא מעצמו יתנועע בכל עת ולא ישקוט ולא ינוח ואם לא היה נכנע לי לקיים גזרתי היה א"כ ראוי לו לנוח בזמן מן הזמנים: ידעת · הידעת את השמש המביא השחר איה מקומו אשר ישכון שם וכאומר הלא אין לו מקום לנוח והוא כפל ענין במ"ש: (יג) לאחוז · הוא מקרא קצר וכאלו אמר הלא צויתי לאחוז בקצות הארץ ולנערם וינערו הרשעים ממנה והצדיק נשאר בה ועל המבול יאמר אשר הכל נאבדו וישאר אך נח וכי אין השגחה היא זו: (יד) תתהפך · ומכל אלה תדע עם כי תתהפך חותם צורת האדם בעת מותו להיות כחומר וכטיט הולות עכ"ז יעמדו בתחיה ויהיו כבראשונה וכמו המלבוש אשר יקופל ותוזר ונפשט והרי הוא כבראשונה ובא להשיב על אמרין שכפר בתח"ה בחשבו שהכל בא מצד המערכה ולפי הטבע ותח"ה הוא נמנע אצל הטבע ולזה אמר לו המקום אם אמנם שאני משגיח שוב אין להפליא על תח"ה: (טו) וימנע · ואז עם כי תהיה הצלחה על הצדיקים ולא יוכלו לו הרשעים כי מהם ימנע אור הצלחתם ואז תשבר זרוע הרמה של בעלי הזרוע וכאלו ישיב בזה על תלונתו בעבור הגמול והעונש לומר אז יקבל כ"א כמפעלו: (טז) הבאת · כאומר איך

תִּתְהַלָּכְתָּ׃ יז הֲנִגְלוּ לְךָ שַׁעֲרֵי־מָוֶת וְשַׁעֲרֵי צַלְמָוֶת
תִּרְאֶה׃ יח הִתְבֹּנַנְתָּ עַד־רַחֲבֵי־אָרֶץ הַגֵּד אִם־יָדַעְתָּ
כֻלָּהּ׃ יט אֵי־זֶה הַדֶּרֶךְ יִשְׁכָּן־אוֹר וְחֹשֶׁךְ אֵי־זֶה מְקֹמוֹ׃
כ כִּי תִקָּחֶנּוּ אֶל־גְּבוּלוֹ וְכִי תָבִין נְתִיבוֹת בֵּיתוֹ׃
כא יָדַעְתָּ כִּי־אָז תִּוָּלֵד וּמִסְפַּר יָמֶיךָ רַבִּים׃ כב הֲבָאתָ
אֶל־אֹצְרוֹת שָׁלֶג וְאֹצְרוֹת בָּרָד תִּרְאֶה׃ כג אֲשֶׁר־חָשַׂכְתִּי
לְעֶת־צָר לְיוֹם קְרָב וּמִלְחָמָה׃ כד אֵי־זֶה הַדֶּרֶךְ יֵחָלֶק אוֹר

רש"י

בארץ (שמות י"ד) : (יז) שערי מות · זה גיהנם : (כא) ידעת כי אז · וכי אז תולד כשבראתי : (כג) אשר חשכתי · מנעתי : לעת צר · לחמשת מלכים בגבעון : ליום קרב · מלחמת גוג ומגוג : (כד) יחלק

מצודת דוד

מלאך לבך להרהר אחרי וכי הרבה חכמה מלאת האם השכלת עד נבכי הים לדעת מה בו וכי התהלכת בעיונך בחקירות התהום : (יז) הנגלו · האם נגלו לך שערי מות עד שתשפוט שלא יחיו המתים כמ"ש כלה ענן וילך כן יורד שאול לא יעלה (לעיל ז') : ושערי וגו' · כפל הדבר במ"ש : (יח) התבוננת · וכי תבין הדברים הנעשים עד סוף רוחב הארץ ואם תאמר ידעתי הכל הגד אם ידעת וכאומר הלא לא ידעת מה הנעשה בארץ ואיך תחקור לדעת הנהגתי : (יט) אי זה · חוזר על מלת התבוננת האמור במקרא שלפניו ולומר האם תבין אנה זה הדרך אל מקום אשר ישכון שם האור ואנה זה מקום החשך : (כ) כי תקחנו · אשר תוכל לקחת את האור להביאו אל גבול החשך להאיר שם : נתיבות ביתו · של החשך להביא שם את האור והוא מדרך הפלגה ומליצה לומר מה תדע עד שמלאך לבך להרהר אחרי : (כא) ידעת · הידעת הדבר שנולדת אשר תולד אז בזמן שנולדת ועתה הידעת אם רבים מספר ימיך : (כב) הבאת · וכי באת בעיונך אל אוצרות שלג וכי תראה בשכלך אוצרות ברד לדעת ממה המה : (כג) אשר חשכתי · אשר מנעתי מלרדת במצרים כמ"ש ויחדלו וגו' לא נתך ארצה (שמות ט') ונשארו תלוים באויר להיות מוכנים לעת צר להצר לחמשת מלכי האמורי כמ"ש וה' השליך עליהם אבנים גדולות מן השמים (יהושע י') וליום קרב ומלחמה של גוג כמ"ש ונשפטתי וגו' ואבני אלגביש וגו' (יחזקאל ל"ח) כן דרז"ל : (כד) אי זה · ר"ל הידעת אנה זה הדרך אשר יחלק

מצודת ציון

(יז) שערי מות ושערי צלמות · על הקבר יאמר וכפל הדבר במ"ש : (יט) אי זה · אנה זה : (כג) קרב · גם הוא ענין מלחמה כמו המלמד ידי לקרב (תהלים קמ"ד) :

יָפֵץ קָדִים עֲלֵי־אָרֶץ׃ כה מִי־פִלַּג לַשֶּׁטֶף תְּעָלָה וְדֶרֶךְ
לַחֲזִיז קֹלוֹת׃ כו לְהַמְטִיר עַל־אֶרֶץ לֹא־אִישׁ מִדְבָּר
לֹא־אָדָם בּוֹ׃ כז לְהַשְׂבִּיעַ שֹׁאָה וּמְשֹׁאָה וּלְהַצְמִיחַ מֹצָא
דֶשֶׁא׃ כח הֲיֵשׁ לַמָּטָר אָב אוֹ מִי־הוֹלִיד אֶגְלֵי־טָל׃

רש"י

אור · תימור של חמה מפלש לכאן ולכאן כקרני איל : קדים · שמש המזרח : (כח) מי פלג לשטף תעלה · בערביא קורין לשערה שיטפא כל שער ושער שבראש פלגתי לו תעלה גומא לינק ממנה שאילו שנים יונקות מגומא אחת מחשיכות מאור עיניו של אדם והם לא נתחלפו לי · בין איוב לאויב נתחלף לי וזהו מן הסערה · ד"א לשטף טיפת גשם שוטף פלגתי לכל טיפה גומא בעבים · שאילו יורדות מגומא אחת ב' טיפות מטשטשות את הארץ ונעשית טיט : ודרך לחזיז קולות · מי פלג כל קול וקול יש לו שביל · ואם שנים הולכים בשביל אחד אין הבריות סובלות את הקול : (כז) שואה · ארץ שהיא חשיכה ברעב : (כח) אגלי טל · גלי טל · והאל"ף יתירה כמו ואתותי באזניכם (לעיל י"ג) והאל"ף יתירה בראש התיבה להיות שם דבר אבחת חרב (יחזקאל כ"א) כמו ניבות חרב לעקת חרב · ל"א אגלי כמו אגני טל · כמין אגנות פלגים שהטל נתון בהן · למ"ד מתחלף בנו"ן בספר

מצודת ציון

(כד) יפץ · יפזר כמו ויפץ העם (שמות ה) : (כה) פלג · ענין חלוקה כמו נפלגה הארץ (בראשית י): לשטף · מרוצת המים כמו ורוחו כנחל שוטף (ישעיה ל) : תעלה · חפירה כמו ויעש תעלה (מ"א יח) : לחזיז · כן יקרא הענן כמו ה' עושה חזיזים (זכריה י) : קולות · כמו וקולות : (כז) שואה ומשואה · חשך ושממה וכן אמש שואה ומשואה (לעיל ל) : (כח) אגלי · ענין מעין כמו גולות מים (יהושע ט"ו) והאל"ף נוספת כמו האל"ף מן ואתותי באזניכם (לעיל י"ג) :

מצודת דוד

אור השמש לרדת בעולם בדרך מעוקם שלא יתיך בחומו את הברד ההוא והנה זה הדרך אשר יפזר עצמו על הארץ רוח הקדים העזה שברוחות ולא יפיל את הברד לארץ ונשאר תלוי ועומד וכאומר ואם אין לך חלק בבינה איך תשכיל הנהגתי : (כה) מי פלג · מי חלק חפירה לשטף המים להמשך בה אל המקום מן המקומות אשר אצונו ללכת ומי פלג דרך לענן וקולות הרעם אל המקום אשר ילך : (כו) להמטיר · להוריד המטר על ארץ נגובה ויבשה עד לא ישב בה איש ועל מקום מדבר שממה שאין שם אדם לגודל היבשות והוא כפל ענין במ"ש :

(כז) להשביע שאה · להשביע עם המטר את ארץ חשך ושממה ולהצמיח בה הוצאת הדשא : (כח) היש · האם יש למטר אב ומי ילד מעיני הטל אשר יגוס

כט מִבֶּטֶן מִי יָצָא הַקָּרַח וּכְפֹר שָׁמַיִם מִי יְלָדוֹ׃ ל כָּאֶבֶן
מַיִם יִתְחַבָּאוּ וּפְנֵי תְהוֹם יִתְלַכָּדוּ׃ לא הַתְקַשֵּׁר מַעֲדַנּוֹת
כִּימָה אוֹ־מֹשְׁכוֹת כְּסִיל תְּפַתֵּחַ׃ לב הֲתֹצִיא מַזָּרוֹת
בְּעִתּוֹ וְעַיִשׁ עַל־בָּנֶיהָ תַנְחֵם׃ לג הֲיָדַעְתָּ חֻקּוֹת שָׁמָיִם

רש"י

עזרה · נשכה כמו לשכה (נחמיה י"ג): (כט) וכפור · גריש"א: (ל) כאבן מים יתחבאו · ע"י הקרח שמגליד טיפה שעל פניהם: ופני תהום יתלכדו · בו ויתאחזו כאחד: (לא) מעדנות כימה · קישור כימה · שלא תגא כל קרתו ויחריב את העולם בצינה: או מושכות כסיל תפתח · להוציא חמה להפיג צינתה של כימה: (לב) מזרות · כל שאר מזלות: ועיש · כוכב גדול שבכימה · והרבה כוכבים קבועים בו ונטל ב' כוכבים ממנו לפתוח ארובות המבול ונקבעו במזל טלה ועתיד הקב"ה להחזירם לו תנחומא: (לג) משטרו · שטירת המזלות הממונים לשבית על הארץ קור וחום קיץ

מצודת דוד

יגוס ללדת ארצה: (כט) מבטן מי וגו' · אשר יגונו להגליד: מי ילדו · אשר יגונו ללדת ארצה: (ל) כאבן · ע"י הקרח יתחבאו המים ואינם נראים כאבן הנופל במים אשר יכוסה מעין האדם: ופני תהום · המים אשר ממעל לתהום המה נלכדים מן הקרח ולא יצאו חוצה ולא ירומו גלים כמאז וכאומר. וכי מי העושה את כל אלה הלא אני ה' ומה זה לא תירא מלהרהר אחרי: (לא) התקשר · האם אתה תקשר קשרי מזל כימה שלא יוציא כל צנתו להחריב העולם או האם תפתח קשרי רצועות מזל כסיל להוציא חומו להפיג צנת מזל כימה: (לב) התוציא · האם תוציא את המזלות כ"א בעתו ולא יעבור המועד וכי אתה תנהג מזל עיש עם בניה והם קבוצת כוכבים קטנים שעמו אשר לא יתפרדו זה מזה: (לג) הידעת · האם תדע גזרת גבה השמים אשר ישפטו בארץ האם אתה תשים ממשלת כ"א בארץ מי ימשול על מה מי לחרב מי לרעב

מצודת ציון

(כט) הקרח · הוא הגליד שע"פ המים הנקפא מן הקור וכן כעין הקרח הנורא (יחזקאל א): וכפור · הוא הנופל בימי הקור בעת השחר וכן כפור כאפר יפזר (תהלים קמז): (ל) יתחבאו · מלשון מחבוא ומסתור: (לא) מעדנות · ענין קשורים וכן וילך אליו אגג מעדנות (ש"א ט"ו) ובדרז"ל התיר ראשי מעדנים (כלים פ"כ): מושכות · אמר דרך משל מן הכיס העשוי בו רצועות וע"י משיכת הרצועות יפתחהו ויסגרהו: (לב) מזרות · כמו מזלות הרי"ש במקום הלמ"ד וכן וממזרים קרה (לעיל לז): על בניה · עם בניה וסמוך להם וכן ויבואו האנשים על הנשים (שמות ל"ה): תנחם · תנהיגם כמו ולא נחם אלהים (שם

מי

אִם־תָּשִׂים מִשְׁטָרוֹ בָאָרֶץ׃ לד הֲתָרִים לָעָב קוֹלֶךָ
וְשִׁפְעַת־מַיִם תְּכַסֶּךָּ׃ לה הַתְשַׁלַּח בְּרָקִים וְיֵלֵכוּ וְיֹאמְרוּ
לְךָ הִנֵּנוּ׃ לו מִי־שָׁת בַּטֻּחוֹת חָכְמָה אוֹ מִי־נָתַן לַשֶּׂכְוִי
בִינָה׃ לז מִי־יְסַפֵּר שְׁחָקִים בְּחָכְמָה וְנִבְלֵי שָׁמַיִם מִי
יַשְׁכִּיב׃ לח בְּצֶקֶת עָפָר לַמּוּצָק וּרְגָבִים יְדֻבָּקוּ׃

רש"י

ותורף: (לד) התרים לעב קולך · לצוות עליו להתקשר בחשכת מים להיות שפעת מים מכסך · והוא קדרות העבים · כמו או חשך לא תראה (לעיל כ"ב) או שפעת מים על פיך יכסך מן השמים: (לה) ויאמרו לך · במקום שנשתלחו שם הננו עשינו שליחותך שאין צריכין לחזור למקומן להשיב שולחן שהשכינה בכל מקום: (לו) בטחות · אלו הכליות: לשכוי · זה תרנגול בלשון חכמים ויש אומרים זה הלב שהוא שוכה וצופה ומחשב את הנולדות: (לז) יספר · ידבר ויזהיר הפקידם: ונבלי · עשויין כנודות שהגשמים כנוסים בו שם כמו נבל יין: (לח) בצקת עפר · ביום שיוצקתי עפר: למוצק · ליסוד עולם באמצעיתו: ורגבים ידבקו · סביבותיו

מצודת ציון

י"ג): (לג) משטרו · מלשון שוטר והוא ענין ממשלה: (לד) ושפעת · ענין רבוי כמו שפעת גמלים (ישעיה ס'): (לו) בטחות · בכליות ויקראו כן ע"ש שהם טוחות ומכוסות בחלב והוא מלשון וטח את הבית (ויקרא י"ד): לשכוי · הלב נקרא כן לפי שהוא צופה ומביט את הנולדות ותרגומו של שדה צופים (במדבר כג) הוא חקל סכותא וכן נאמר עברו משכיות לבב (תהלים ע"ג): (לז) יספר · מלשון ספיר והוא שם אבן יקר המבהיק מאד ור"ל עושה אותם בהירים כספיר: ונבלי · ונודות כמו ונבליהם ינפצו (ירמיה מ"ח) ועל העננים יאמר בלשון שאלה: (לח) בצקת · מלשון יציקה והתכה: ורגבים · הם חתיכות עפר כמו רגבי

נחל

מצודת דוד

מי לשלום וכדומה: (לד) התרים · האם תרים לעב קולך להוריד המטר והוא ישמע לך ויכסך שפעת מי המטר: (לה) התשלח · האם תשלח ברקים אשר ילכו והם ישובו ויאמרו הננו ונעשה דבריך: (לו) מי שת · מי שם חכמה בכליות או מי נתן בינה בלב: (לז) מי יספר · מי הוא אשר יעשה את השמים בהירים כספיר טהורים מן העננים ומי הוא המשכיב ופורש מתחת לשחקים את נבלי השמים והם העננים: (לח) בצקת · מוסב על מי ישכיב האמור בסוף המקרא שלפניו לומר מי הוא המשכיב ופורש את הארץ בעת היה ניצק העפר להיות יציקה אחת והרגבים יהיו דבוקים אחת אל אחת להיות גולם אחד וכאומר הלא אני העושה את כל

אלה

לט הֲתָצוּד לְלָבִיא טָרֶף וְחַיַּת כְּפִירִים תְּמַלֵּא׃ מ כִּי־
יָשֹׁחוּ בַמְּעוֹנוֹת יֵשְׁבוּ בַסֻּכָּה לְמוֹ־אָרֶב׃ מא מִי יָכִין
לָעֹרֵב צֵידוֹ כִּי יְלָדָו ילדיו קרי אֶל־אֵל יְשַׁוֵּעוּ יִתְעוּ לִבְלִי־
אֹכֶל׃ לט א הֲיָדַעְתָּ עֵת לֶדֶת יַעֲלֵי־סָלַע חֹלֵל אַיָּלוֹת
תִּשְׁמֹר׃ ב תִּסְפֹּר יְרָחִים תְּמַלֶּאנָה וְיָדַעְתָּ עֵת לִדְתָּנָה׃

רש"י

נדדין עד כי נתמלא ארכו ורחבו: (מ) ישחו · עומדים כפופים לארוב כן דרך האורבים לשוח ולכוף עצמן כדי שלא יכירו מהם: (מא) יתעו לבלי אכל · שאביהם שונאם והקב"ה מזמין להם יתושין הנבראים מגואתן ונכנסין לתוך פיהם: לט (א) יעלי סלע · אשטנבו"ק ושונאה את ולדה ועולה לראש סלע גבוה כשכורעת לילד כדי שיפול לארץ וימות והקב"ה מזמין לו נשר ומקבלו בכנפיו: חלל אילות תשמור · לשון חיל כיולדה (איכה ד') האילה רחמה צר ואין הולד יכול לצאת ובשעת לידתה אני

מצודת דוד

אלה ולא זולתי ומדוע א"כ לא תירא מלהרהר אחרי: (לט) התצוד · האם אתה תצוד ללביא טרף האם אתה תמלא לכפירים את נפשם התאוני והמתאוה: (מ) כי ישחו · כאומר הלא אני נתתי חכמה בהמה למצוא טרף אשר יכפפו קומתם במדורם לבל ירגישו בהם החיות ויברחו ויושבים המה בסוכה לארוב על החיות לטרוף טרף: (מא) מי יכין · מי הוא המכין מזון לעורב זולתי כי ילדי העורב יצעקו אל ה' והמה תועים ואינם יודעים מה לעשות על שאין להם אוכל ואני הוא המכין להם ואמרו רז"ל על כי בני העורב המה לבנים בילדותם ואביהם רואה עצמו שחור והמה לבנים וחושב שהמה בני זנונים ממין אחר בא על אמם לזה ימאס בהם וממאן לזונם והמקום מזמין להם יתושים מגואתם ונכנסין לתוך פיהם למאכלם וכאומר איך א"כ תאמר שאינני משגיח בשפלים: לט (א) הידעת · אז"ל איילה זו אכזרית על בניה ובשעה שכורעת ללדת עולה לראש הסלע כדי שיפול ולדה לארץ וימות והמקום מזמין לה נשר ומקבל את הולד על כנפיו ולזה אמר לאיוב האם אתה ידעת עת לדתה להזמין לה הנשר: חלל אילות · אז"ל אילה זו

מצודת ציון

נחל (לעיל כ"א): (מ) ישחו · יכפפו קומתם כמו קודר שחותי (תהלים ל"ח): במעונות · מלשון מעון ומדור: למו ארב · לארוב וכן למו פי (לקמן מ): (מא) צידו · ענין מזון כמו לחם צידם (יהושע ט): לט (א) יעלי סלע · הוא שם עוף: חלל · חיל ותבלי לידה וכן תלנו כמו ילדנו (ישעיה כ"ו): תשמר · ענין השגחה על דבר מה שלא יעבור המועד וכן משמרות כהונה ולויה יקראו כן עש"ז:

ג תִּכְרַעְנָה יַלְדֵיהֶן תְּפַלַּחְנָה חֶבְלֵיהֶם תְּשַׁלַּחְנָה: ד יַחְלְמוּ
בְנֵיהֶם יִרְבּוּ בַבָּר יָצְאוּ וְלֹא־שָׁבוּ לָמוֹ: ה מִי־שִׁלַּח פֶּרֶא
חָפְשִׁי וּמֹסְרוֹת עָרוֹד מִי פִתֵּחַ: ו אֲשֶׁר־שַׂמְתִּי עֲרָבָה
בֵיתוֹ וּמִשְׁכְּנוֹתָיו מְלֵחָה: ז יִשְׂחַק לַהֲמוֹן קִרְיָה תְּשֻׁאוֹת

רש"י

מזמין לה דרקון ומכישה ברחמה ונפתח · ואם מקדים ומאחר רגע מיד מתה ובין אותם רגעים איני מחליף ובין איוב לאויב נתחלף לי: (ג) תפלחנה · מתבקע רחם שלהם ומוציא הולדות וחבלי לידה שלהם: תשלחנה · מעליהם בלדתם לרגע שאני מזמין להם: (ד) יחלמו · יחזקו: ולא שבו למו · משירבו קצת יגדלו בבר בזרעים ובדשאים ואינם צריכים לגידול אביהם ואמם: (ה) חפשי · שאין אדם יכול לגדל פרא ללמדו עבודת בהמות:

מצודת ציון

(ג) תכרענה · מלשון כריעה על הברכים: תפלחנה · ענין בקיעה כמו יפלח כליותי (לעיל ט"ז) ור"ל יצאו דרך הבקיעה ודוגמתו מקבת בור נקרתם (ישעיה נ"א) ומשפטו יצאתם דרך נקרה: חבליהם · חבלי הלידה: (ד) יחלמו · ענין בריאות כמו בריא חלמות (לעיל ו'): בבר · ויוצא אותו החוצה (בראשית ט"ו) ת"א לברא: (ה) פרא · הוא חמור הבר: חפשי · לחירות: ומוסרות · קשרי רצועות העול כמו מוסרות ומוטות (ירמיה כ"ז): ערוד · פרא למוד מדבר (שם ב) תרגומו כערודא: (ו) ערבה · מלחה · ענינו כמו מדבר וכן בארץ ערבה ושוחה (שם) וכמו ארץ מלחה (שם י"ז): (ז) תשואות · ענין המיה ורעש כמו תשואות חן (זכריה ד'):

מצודת דוד

רחמה צר ובשעה שכורעת ללדת מזמין לה המקום דרקון ומכישה ברחמה ומתרפה ויולדת בקלות ולזה אמר האם אתה תשמור שעת אשר יבואו לה חיל וחבלי לידה להזמין לה הדרקון: (ב) תספור · וכי תספור לה ירחי לידה מתי תמלאנה וכי ידעת עת לידתן לעשות לה אז כדרך המילדות: (ג) תכרענה · הלא כאשר תכרענה ללדת מעצמן יצאו ילדיהן דרך בקוע פתיחת פי הרחם ושולחת מעצמה את חבליה כי ילכו להם מיד אחר הלידה מבלי צורך אל המילדת: (ד) יחלמו · והולדות יתחזקו מעצמן ויהיו בריאים ולא נתרסקו מן הלידה והמה גדלים בחוץ לחורב ביום ולקרח בלילה והמה יוצאים מאת פני אמותם ואינם שבים להם להיות ניזוני' משלהן: (ה) מי שלח וגו' · מלהביא צוארו בעול עבודה: מי פתח · לבל יהיה קשור ברצועי העול: (ו) ערבה ביתו · להיות מדורו בערבה ומשכנו בארץ מלחה: (ז) ישחק · ילעג לקול המיה הנשמע בעיר הואיל ואיננו בה

ולא

נֹגֵשׂ לֹא יִשְׁמָע׃ ח יְתוּר הָרִים מִרְעֵהוּ וְאַחַר כָּל־יָרוֹק
יִדְרוֹשׁ׃ ט הֲיֹאבֶה רֵּים עָבְדֶךָ אִם־יָלִין עַל־אֲבוּסֶךָ׃
י הֲתִקְשָׁר־רֵים בְּתֶלֶם עֲבֹתוֹ אִם־יְשַׂדֵּד עֲמָקִים אַחֲרֶיךָ׃
יא הֲתִבְטַח־בּוֹ כִּי־רַב כֹּחוֹ וְתַעֲזֹב אֵלָיו יְגִיעֶךָ׃ יב הֲתַאֲמִין
בּוֹ כִּי־יָשׁוּב ישיב קרי זַרְעֶךָ וְגָרְנְךָ יֶאֱסֹף׃ יג כְּנַף־רְנָנִים

רש"י

ערוד · חמור הבר: מי פתח · מוסרותיו שאין עליו עול אדם: (ח) יתור הרים מרעהו · הוא עצמו תר לו מקום מרעה: (ט) רים · כמו ראם: עבדך · לעבדך: (י) בתלם עבותו · (או קשרת ראם בעבור תלם של שורך) עבות חבל שקושרין שוורים לתלמי המחרישה: ישדד · יתקן השדה: (יא) התבטח בו · לאסוף תבואתך בשביל שכחו רב ויכול לסבול הרבה: ותעזוב אליו יגיעך · לאסוף אל הבית: (יג) כנף רננים נעלסה · כן שם עוף גדול רננים ובלשון

מצודת דוד

ולא ישמע המית נוגש לנגשו למלאכה: (ח) יתור · ירגל הרים לו למרעה ובעצמו ידרוש ויחפש אחר כל עשב ירוק: (ט) היאבה · האם ירצה הראם לעבוד לך וכי יתמיד לעמוד על אבוסך לאכול משלך: (י) התקשר · האם תקשור את הראם בכלי המחרישה בחבלים עבות הראוי לו בעבור יחרוש תלמי שדה וכי ישדד רגבי העמקים אחר אשר תזרע האדמה למען יכסה בעפר ממעל: (יא) התבטח · וכי תבטח בו על כי כחו רב ותעזוב אליו יגיעך אשר בשדה לשהוא ישמרם: (יב) התאמין · וכי תאמין בו אשר ישיב לביתך גדולי זרעך ויאסוף גרנך הביתה והוא ענין מליצה לומר הלא אין להאמינו כי את הכל יאכל וכאומר מי הוא המזמין מאכלם הלא אני ואיך תאמר שאינני משגיח בשפלים: (יג) כנף רננים · הוא שם עוף שדרז"ל נקרא טווס ונקרא רננים ע"ש שמשמח ותרנן ביופי כנפיה ואמר וגם העוף רננים המשמח בכל עת או מין בעל כנף חסידה או מין נוצה

מצודת ציון

נוגש · הוא הכופה על המלאכה: (ח) יתור · ירגל כמו מתור הארץ (במדבר י"ג): (ט) היאבה · הירצה כמו לא אבה יבמי (דברים כ"ה): רים · כמו ראם והיא חיה גדולה: ילין · ענין התמדה כמו צדק ילין בה (ישעיה א): אבוסך · הוא המקום שמאכילין שם את הבהמות כמו וחמור אבוס בעליו (שם): (י) בתלם עבותו · הבי"ת משמשת בשנים כאלו אמר בתלם בעבותו ותלם היא הערוגה הנעשה בחרישה כמו תלמי שדי (הושע י"ב): ישדד · ענין כתישת רגבי העפר וכן ישדד לו יעקב (שם י): (יא) ותעזוב · ענין הנחה: יגיעך · התבואה הבאה בעמל ויגיעה: (יב) יאסף · יכנים אל הבית: (יג) כנף · בעל כנף וכן כל עוף כנף (בראשית א) ור"ל בעל כנף ששמו

הידעת

נֶעֱלָסָה אִם־אֶבְרָה חֲסִידָה וְנֹצָה׃ יד כִּי־תַעֲזֹב לָאָרֶץ
בֵּיצֶיהָ וְעַל־עָפָר תְּחַמֵּם׃ טו וַתִּשְׁכַּח כִּי־רֶגֶל תְּזוּרֶהָ
וְחַיַּת הַשָּׂדֶה תְּדוּשֶׁהָ׃ טז הִקְשִׁיחַ בָּנֶיהָ לְּלֹא־לָהּ לְרִיק
יְגִיעָהּ בְּלִי־פָחַד׃ יז כִּי־הִשָּׁהּ אֱלוֹהַּ חָכְמָה וְלֹא־חָלַק לָהּ
בַּבִּינָה׃ יח כָּעֵת בַּמָּרוֹם תַּמְרִיא תִּשְׂחַק לַסּוּס וּלְרֹכְבוֹ׃

רש"י

משנה קרוי בר יוכני : אברה · כל עוף קרוי אברה על שם שפורח כלומר או עוף ששמו חסידה ועוף ששמו נוצה ראה מה מנהגה : (יד) תעזוב לארץ ביציה · והולכת ומתחממת למרחוק על עפר תחמם : (טו) ותשכח כי רגל תזורה · לביצתה תבקענה : (טז) כי הקשיח · הקשה בניה מלבה כאילו אינם שלה : לריק יגיעה · ואינה יראה שתאבדם : (יח) כעת (אשר) במרום תמריא · כל לשון המראה כאדם שזונה לבו לצאת ממדתו ומגידולו ומארצו לשוטט לו בארצות ולנסות לו מדות אחרות וכן בן סורר ומורה (דברים כ"א) ובלשון גמרא אימראי כלתיה דרב זביד אימריא ונפקא (כתובות ס"ג) ושם איתא אימרדה ועיין ברש"י בחולין (דף כ"ח) ומציעא (דף ע"ו) ד"ה

מצודת ציון

רננים : נעלסה · ענין שמחה וגילה כמו נתעלסה באהבים (משלי ז): אם · הוא כמו או וכן יאמר בהיפך או במקום אם וכמ"ש או נודע כי שור נגח הוא (שמות כ"א) : אברה · ענינו כמו כנף וכן אבר כיונה (תהלים נ"ה) ור"ל בעל כנף חסידה או נוצה והם שמות מיני עופות : (טו) תזורה · ענין מעוך לסוליא הבלוע וכן והזורה תבקע אפעה (ישעיה נ"ט) : תדושה · מל' דישה וכתישה : (טז) הקשיח · היא מלה מורכבת מן קשה ומן שח ור"ל הקשה לבה ושחה מדעתה ומה כי היא בשי"ן וכן תקשיח לבנו מיראתך (שם ס"ג) : (יז) השה · השכיחה כמו אתם ישראל לא תנשני (שם מ"ד) : (יח) תמריא · מלשון מרי ומרד : תשחק · מלעג :

מצודת דוד

הידעת מנהגם : (יד) כי תעזוב · אשר כ"א מהן עוזבת ביציה על הארץ ולא תשב עליהם לחממם כי תחמם אותם על עפר הארץ ר"ל מאליהם יתחממו באבק הדרכים: (טו) ותשכח · והיא הולכת מהם ושכחה אשר רגל עובר אורח תמעך אותם ורגלי חית השדה תדוש אותם : (טז) הקשיח · תתאכזר ותקשה לבה כאלו המה אינם שלה והיא בלי פחד אם יהיה יגיעה לריק ר"ל אינה חוששת באבדן הביצים אשר ילדתן בעצב וביגיעה : (יז) כי השה · וזהו על כי השכיחה אלוה את החכמה ולא נתן לה חלק בבינה לשמור ביציה כדרך שאר העופות : (יח) כעת · כאשר תבוא העת אשר תחפוץ לעוף בשמים הנה תמרוד בהם ותעוף לדרכה ותשחק לסוס ולרוכבו ר"ל אינה חוששת אם ישבור עליהם

יט הֲתִתֵּן לַסּוּס גְּבוּרָה הֲתַלְבִּישׁ צַוָּארוֹ רַעְמָה׃
כ הֲתַרְעִישֶׁנּוּ כָּאַרְבֶּה הוֹד נַחְרוֹ אֵימָה׃ כא יַחְפְּרוּ בָעֵמֶק
וְיָשִׂישׂ בְּכֹחַ יֵצֵא לִקְרַאת־נָשֶׁק׃ כב יִשְׂחַק לְפַחַד וְלֹא
יֵחָת וְלֹא יָשׁוּב מִפְּנֵי־חָרֶב׃ כג עָלָיו תִּרְנֶה אַשְׁפָּה לַהַב
חֲנִית וְכִידוֹן׃ כד בְּרַעַשׁ וְרֹגֶז יְגַמֶּא־אָרֶץ וְלֹא־יַאֲמִין כִּי־

ר ש" י

ואימרו: (יט) רעמה· לשון רעש ובעתה כמו רעמו פנים: (כ) כארבה· מדלג ומקפץ כארבה ומרעיש סביביו: נחרו· כשהוא נופח בנחיריו בקול אימה הוא: (כא) יחפרו בעמק· כמו ויחפרו לנו את הארץ (דברים א') שדרך הפרשים אורבים בעמקים ובנחלים: וישיש בכח· והסוס שמח ויוצא לקראת נשק: (כב) ולא יחת· ולא יירא: (כג) תרנה אשפה· תלאה חצים ומקשקשות זו בזו ונשמע קולם: להב חנית· כלי של ברזל· והנית של ברזל קרוי להב כמו ויבא גם הנצב אחר הלהב (שופטים ג'): (כד) יגמא ארץ· עושה גומות ברגליו· ע"א יגמא כמו הגמיאיני נא

מצודת דוד

סוס ורוכבו וידוע אותם וכאומר ומי הוא שאומר אותם הלא אני ואיך תאמר שאיני משגיח בשפלים: (יט) התתן· האם אתה נתת לסוס גבורה להיות לו אומץ הלב מכל יתר בע"ח: התלביש· האם אתה הלבשת צוארו בקול מאוים כרעם: (כ) התרעישנו· האתה תרעישו בקפילה ודלוג כארבה שזה שדולג ממקום למקום והוד קולו היוצא מנחיריו הוא קול אימה: (כא) יחפרו· לרוב מרוצתו ירגלו בו הפרשים בעמק שהוא מקום מוכן למארב ובעבור רוב כחו ישיש כאשר יצא לקראת נשק כי יבטח בכחו לעמוד מול נשק והוא ענין מליצה: (כב) ישחק· ילעג על כל דבר המפחידו ולא יפחד מאום דבר ולא ישוב לאחוריו מפני אימת חרב: (כג) עליו תרנה· כאשר תרנה האשפה אשר עליו ר"ל כאשר ימהר לרוץ והחצים אשר באשפה מקשקשים ומשמיעים כמו קול רנה וכאשר ישימו עליו להב חנית ולהב כידון: (כד) ברעש· אז ברעש וברוגז עד

מצודת ציון

(כ) התרעישנו· מלשון רעש: הוד· סדר ופאר: נחרו· הקול היוצא מנחיריו הם נקבי האף וכן נחרת סוסיו (ירמיה ח): אימה· פחד: (כא) יחפרו· ירגלו ויחפשו כמו לחפור את הארץ (יהושע ב'): נשק· כלי זיין כמו בנשק יבערו (יחזקאל ל"ט): (כב) יחת· יפחד כמו אל תחת (ירמיה א'): (כג) אשפה· כן נקרא נרתק החצים כמו אשפתו כקבר פתוח (שם ה'): להב· ברזל החנית והכידון יקראו להב כי יבריקו כלהב אש וכן ולהבת חניתו (שמואל א יז): (כד) ורגז· ענין חרדה ומהירות התנופה: יגמא· ענין בליעה

קוֹל שׁוֹפָר: כה בְּדֵי שֹׁפָר ׀ יֹאמַר הֶאָח וּמֵרָחוֹק יָרִיחַ
מִלְחָמָה רַעַם שָׂרִים וּתְרוּעָה: כו הֲמִבִּינָתְךָ יַאֲבֶר־נֵץ
יִפְרֹשׂ כְּנָפָו כנפיו קרי לְתֵימָן: כז אִם־עַל־פִּיךָ יַגְבִּיהַּ נָשֶׁר
וְכִי יָרִים קִנּוֹ: כח סֶלַע יִשְׁכֹּן וְיִתְלֹנָן עַל־שֶׁן־סֶלַע

רש"י

(בראשית כ"ד): ולא יאמין · מרוב שמחה שהוא מתאוה למלחמה: כי קול · (השופר) של מלחמה: (כה) בדי שופר · לשון די השב לו בהרבה שופר: יאמר האח · לשון שאומרים (העוברים) כשהן שמחין כמו שאומרים אהה מחמת צער: (כו) יאבר נץ · יגדל הנץ כנף ומלאך הוא דומה לדמות נץ ומעמיד קושי הרוח דרומית בפריסת כנפיו שלא יחריב את העולם · (מן אם יעלו נרשם בטעות ונ"ל אחר פסוק למ"ד בפסיקתא דאחרי מות אם על פיך כו' · מהר"ז): (כז) אם על פיך יגביה נשר · השכינה שנאמר כנשר יעיר קנו (דברים ל"ב) היה מסלק פמליא שלו שלא יזיקו לאהרן בבואו אל הקדש ביום הכפורים: (כח) סלע ישכן ויתלנן · בטוח היה אהרן במחתת

מצודת ציון

ושתיה כמו הגמיאיני נא (בראשית כ"ד): (כה) בדי · בהרבה כמו בדי אש (ירמיה נ"א): האח · הוא לשון שמחה כמו האח נפשנו (תהלים ל"ה): יריח · מלשון ריח ור"ל ירגיש: רעם · כמו רעש: (כו) יאבר · מלשון אברה וכנף ור"ל יעוף בכנפיו: נץ · שם עוף: (כז) קנו · מלשון קן ומדור: (כח) שן סלע · כן יקרא החדוד הבולט מן הסלע וכן שן הסלע מהעבר מזה (ש"א י"ד) והוא מושאל משן שפה הבולט: ומצודה · מגדל גבוה כמו מצודות

מצודת דוד

מהרס ירוץ מרחק רב כאלו שתה ובלע את הארץ ואיננה כי הוא קל מהר יעבור מרחק רב: ולא יאמין · ר"ל לא יחוש לקול שופר אשר יריעו במלחמה ולא יחרד ממנו: (כה) בדי שופר · ועוד אפילו יאמר האח וישמח בעת ישמע הרבה שופר: ומרחוק · ומסגולותיו אשר מרחוק יריח מלחמה ר"ל ממרחק ירגיש קול אנשי מלחמה ורעש שרי החיל והמית תרועה עד יבינו אנשי הצבא מתנועות הסוס אשר החיל בא עליהם: (כו) המבינתך · וכי מהבינה הבאה מעמך יעוף הנץ ויפרוש כנפיו לעוף לפאת הדרום כי שם יחם לו בזמן החורף: (כז) אם על פיך · וכי ע"י מאמריך יגביה הנשר לעוף השמים יותר מבאר כל העופות וכי על ידי מאמריך ירום מדורו למעלה מן הכל: (כח) סלע ישכן · שוכן הוא על הסלע הרם ושם יתלונן לקרת בלילה ואף כי ברום הרבה תבלע הרוח לא יזיק לו: על שן · שוכן הוא על חדודי הסלע הבולט כשן אף ישכון על שן מצודה היא שהיא גבוה ממגדל גבוה והוא כפל ענין במ"ש:

משם

וּמְצוּדָה : כט מִשָּׁם חָפַר אֹכֶל לְמֵרָחוֹק עֵינָיו יַבִּיטוּ :
ל וְאֶפְרֹחָו ואפרחיו קרי יְעַלְעוּ־דָם וּבַאֲשֶׁר חֲלָלִים שָׁם הוּא :
מ א וַיַּעַן יְהוָה אֶת־אִיּוֹב וַיֹּאמַר : ב הֲרֹב עִם־שַׁדַּי יִסּוֹר
מוֹכִיחַ אֱלוֹהַּ יַעֲנֶנָּה : ג וַיַּעַן אִיּוֹב אֶת־יְהוָה וַיֹּאמַר :

רש"י

הקטורת כשנתנה על אבן שתיה : (כט) משם חפר אכל · התפלל על ערכי כל השנה · ואחר כל הכבוד הזה ראה במיתת שני אפרוחיו נדב ואביהוא שמתו להתקדש שמי בהם שנפלה אימתי על השאר : (ל) יעלעו · ואינן אלא כפי מדת בלעו דם ומים ונראה כבולע הרבה כאומר על על וכן בלשון חכמים בהשקאת סוטה (סוטה כ) מערערין אותה ומשקין אותה בעל כרחה · וכן צרי נעקת שבר יעוערו (ישעיה ט"ו) לשון קריאת גרון דומה לכך ולפי סדרך דבר הנביא ובאשר חללים שם הוא לאכול ורבותינו דימו כל ענין זה כאהרן בפסיקתא דאחרי מות : (מענה ה') : מ (ב) הרב עם שדי יסור · העם שדי אדם יתגרר : מוכיח אלוה יעננה · הבא להתווכח יענה דבריו :

מצודת דוד

(כט) משם · ר"ל הנה יבחר לשבת במקום גבוה כי משם יחפש למצוא אוכל כי משם למרחוק יביטו עיניו וכדרך העומד במקום גבוה : (ל) ואפרוחיו · ובעבור זה מצוי לו האוכל עד שאפרוחיו יבלעו דם ממה שיביא להם : ובאשר · ובמקום אשר ימצא בה חללים שם הוא לאכול בשר ולשתות דם כי למרחוק יביט ואין דבר נעלם ונכסה מעינו וכאומר הנה כל אלה בהשגחתי ואיך תשפוט שאינני משגיח בשפלים · (שעולה מהמענה הזאת כי יוכיחנו אלוה לומר איך ערב לבך לגשת להרהר אחרי האם תבין כל מעשי אף יספר הנפלאות אשר לא יתכן להשוב שבא מצד המערכה אבל בהשגחה המה ובהיות כן אין לכחש בתח"ם עם שהוא מנגד להטבע וכלה א"כ תלונתו בדבר הגמול והעונש כי אז יקבל כ"א כמפעלו ויוסף לספר מפעליו הנוראים כאומר לו ומדוע א"כ לא תירא מלהרהר אחרי וישיב לו עוד שלא בצדק שפט שאיננו משגיח בשפלים כי לא כן הוא כי משגיח הוא בכל דבר אף בבע"ח ויספר אופן ההשגחה בהם) : מ (א) ויען · מתחלה פסק מן מאמריו למען ישיב לו דבר מה וכאשר עמד ולא ענה השיב לו עוד : (ב) הרב · הוא בה"א השאלה כי שאל לו האם אתה הרב עם שדי קבל מוסר מדברי הלא המתווכח עם

מצודת ציון

סלעים (ישעיה ל"ג) : (כט) חפר · מרגל ומחפש : (ל) ואפרוחיו · כן יקראו העופות בקטנותם כמו אפרוחים או ביצים (דברים כ"ב) : יעלעו · יבלעו כמו ושמת שכין בלועך (משלי כ"ג) : מ (ב) הרב · מלשון ריב :

ד הֵן קַלֹּתִי מָה אֲשִׁיבֶךָּ יָדִי שַׂמְתִּי לְמוֹ־פִי: ה אַחַת
דִּבַּרְתִּי וְלֹא אֶעֱנֶה וּשְׁתַּיִם וְלֹא אוֹסִיף: ו וַיַּעַן־יְהוָה
אֶת־אִיּוֹב מִנ ו מן קרי סְעָרָה וַיֹּאמַר: ז אֱזָר־נָא כְגֶבֶר
חֲלָצֶיךָ אֶשְׁאָלְךָ וְהוֹדִיעֵנִי: ח הַאַף תָּפֵר מִשְׁפָּטִי תַּרְשִׁיעֵנִי
לְמַעַן תִּצְדָּק: ט וְאִם־זְרוֹעַ כָּאֵל ו לָךְ וּבְקוֹל כָּמֹהוּ

רש״י

(מענה איוב) : (ה) אחת דברתי · כלומר מעט אמרתי ולא אוסיף עוד · יש פותרים אחת דברתי אשר דברתי (לעיל ט׳) תם ורשע הוא מכלה לא אענה עוד ושתים שאמרתי (לעיל י״ג) אל תעש עמדי לא אוסיף : (מענה ה׳ מן הסערה) : (ח) האף · הגם תפר משפטי תוכיח בדבריך להשר

מצודת ציון

יסור · מלשון מוסר : (ד) למו פי · אל פי כמו למו עלתי (לעיל כ״ט) : (ז) אזר · חגור : כגבר · כאיש גבור : חלציך · מתניך : (ח) תפר · מלשון הפרה וביטול : (ט) זרוע · ענין כח כי הוא נתון בזרוע :

מצודת דוד

אלוה ראוי לו לענות תשובתו ומה זה תשתוק : (ד) הן קלותי · הנה הכרתי בעצמי שאני קל מאד ולא למדתי חכמה לדעת שהכל בא בהשגחה ומה זה הדבר אשר אשיב לך כי אין בפי מענה ולזה שמתי ידי אל פי ולא דברתי מאומה כאשר פסקת מאמריך:

(ה) אחת דברתי · כאומר הנה האחת אשר דברתי בראשית אמרי לקרוא תגר על אשר מסרת הכל ביד המערכה הנה דברתי אז אבל עתה לא אשיב עוד על דבריך להחזיק מאמרי כי עתה רואה אני שלא מסרת ביד המערכה אבל הכל בידך : ושתים · אבל שתי השאלות אשר שאלתי לומר אם הכל בא בהשגחה מדוע א״כ יבוא הרע על הצדיק וטוב על הרשע הנה עם כי עדיין לא אדע תשובה עליהם עכ״ז לא אוסיף עוד לשאול כי יראתי להרהר אחריך : (ז) אזר נא וגו׳ · הוא ענין זריזות כי החגור במתניו הוא מזורז : אשאלך · אני אשאלך · ואתה הודיעני תשובה עליהם והשאלה היא אשר שאל ואם זרוע וגו׳ תמשוך וגו׳ לויתן וכדומה ואמר שישיב לו אם מודה הוא להדברים האלה : (ח) האף · חזר להשיבו גם על זאת ואמר לו וכי גם משפטי תפר וכאומר הלא זה קשה מהראשונה כי תחשוב שמשפטי בטל על כי לא אשיב לאיש כגמולו : תרשיעני · ר״ל תרשיע משפטי בעבור כי תחשב אותך לצדיק כי על רשע וטוב לו אין מקום לתמוה כ״כ כי מי יודע מטמונו של חברו הצדיק הוא אם רשע אבל עיקר תמיהתו היה על צדיק ורע לו ובעבור עצמו יתמה כי חשב עצמו לצדיק והיה מעונה מאד ואמר לו המקום וכי בעבור מחשבתך תרשיע משפטי : (ט) ואם

תַּרְעֵם : י עֲדֵה־נָא גָאוֹן וָגֹבַהּ וְהוֹד וְהָדָר תִּלְבָּשׁ :
יא הָפֵץ עֶבְרוֹת אַפֶּךָ וּרְאֵה כָל־גֵּאֶה וְהַשְׁפִּילֵהוּ : יב רְאֵה
כָל־גֵּאֶה הַכְנִיעֵהוּ וַהֲדֹךְ רְשָׁעִים תַּחְתָּם : יג טָמְנֵם
בֶּעָפָר יָחַד פְּנֵיהֶם חֲבֹשׁ בַּטָּמוּן : יד וְגַם־אֲנִי אוֹדֶךָּ כִּי־
תוֹשִׁיעַ לְךָ יְמִינֶךָ : טו הִנֵּה־נָא בְהֵמוֹת אֲשֶׁר־עָשִׂיתִי

רש״י

עיין מ״ש משפטי ולשראות שהוא מעוקל : (י) עדה · לשון עדי ותכשיט : (יב) והדך · מלשון דכו במדוכה (במדבר ט״ו) : (טו) בהמות · מוכן לעתיד :

מצודת דוד

זרוע · כי הנה האדם עשוי הוא בצלם אלהים וכאשר ימצא שלם בצלמו שלא ינטה נטייה מה מדרך ה׳ הנה כחו רב מאד וימשול בכל דבר ואף בצבא השמים וכענין שנאמר שמש בגבעון דום וגו׳ וידום השמש וגו׳ ולא היה כיום וגו׳ לשמוע ה׳ בקול איש (יהושע י׳) ולזה אמר לו איך תחזיק עצמך לצדיק וכי יש לך כח הזרוע כמו האל למשול בכל דבר וכי תרעם כמוהו בקול לגזור מה על צבא השמים כאשר יאות לצדיק שלם ואמתי : (י) עדה נא · כלומר נסה עתה לבחון הדבר וקשוט עצמך בגאון ובגובה והלבש עצמך בהוד והדר לעשות מעשים נפלאים : (יא) הפץ · פזר עברות אפך וכעסך על רשעי עם לענשם ברות שפתיך : וראה כל גאה והשפילהו · ר״ל תן עיניך בו והשפילהו כאשר ראוי ויאות לצדיק שלם : (יב) ראה וגו׳ · הוא כפל ענין במ״ש : והדך · במאמר פיך הדוך את הרשעים במקומם : (יג) טמנם · את כולם יחד טמנם בעפר וחבוש את פניהם במקום טמון ונסתר ר״ל גזור עליהם שפלות והכנעה וכתישה ותראה אם תתקיים גזרתך : (יד) וגם אני אודך · כאשר תהיה בהמעלה הזאת אשר זכות ימינך תושיע לך להיות כח הזרוע כזאת הנה גם אני אודך לומר עליך שצדיק גמור אתה אבל עתה הואיל ולא כן הוא מה לי במה שאתה לבדך תחשב עצמך לצדיק : (טו) הנה נא בהמות · כלומר כי אם היית צדיק גמור באמת לא היה קצרה ידי מלשלם גמול אם אמנם עשיתי בריות נפלאות כאלה אשר אין מי יעמוד למולם ומי א״כ יעמוד למולי למחות

מצודת ציון

תרעם · מלשון רעם ורעש : (י) עדה · מלשון עדי וקשוט : גאון · גאוה : (יא) הפץ · פזר כמו יפץ קדים (לעיל ל״ח) : עברות · מלשון עברה וזעם : (יב) הכניעהו · מלשון הכנעה : והדך · ענין כתישה כמו תשב אנוש עד דכא (תהלים צ) : (יג) טמנם · ענין ההסתרה במקום נסתר כמו והנם טמונים בארץ (יהושע ז) : חבוש · ענין תפישה וסגירה כמו מבכי נהרות חבש (לעיל כ״ח) : (טו) נא · עתה : בהמות · כך שמו בהמות וכמ״ש

עִמָּךְ חָצִיר כַּבָּקָר יֹאכֵל׃ טז הִנֵּה־נָא כֹחוֹ בְמָתְנָיו וְאוֹנוֹ
בִּשְׁרִירֵי בִטְנוֹ׃ יז יַחְפֹּץ זְנָבוֹ כְמוֹ־אָרֶז גִּידֵי פַחֲדָו פחדיו ק׳
יְשֹׂרָגוּ׃ יח עֲצָמָיו אֲפִיקֵי נְחוּשָׁה גְּרָמָיו כִּמְטִיל בַּרְזֶל׃
יט הוּא רֵאשִׁית דַּרְכֵי־אֵל הָעֹשׂוֹ יַגֵּשׁ חַרְבּוֹ׃ כ כִּי־בוּל

רש״י

(טז) כחו במתניו · ביציו מעובים ונסתרים ולא נתקו לגמרי: בשרירי · כמו שררך (שיר ז׳): (יז) יחפץ · כמו יתפוז מתקשה וכן בלשון חכמים דהפיזא כי אופתא (חולין מ״ז) קשה כעץ: פחדיו · ביציו: ישרגו · גדילים כמו וישתרגו (איכה א׳) או שריגי מטה בלשון משנה והוא לשון גדיל: (יח) אפיקי · חוזק: גרמיו · עצמיו: כמטיל · כמשאוי של ברזל: (יט) ראשית דרכי אל · מבראשית נברא ראש לבהמות: העשו · הקב״ה בעצמו ישחטנו: (כ) כי בול הרים ישאו לו · ובספר תהלים כתיב בהמות בהררי אלף הרים נשאו לו יבול ובכל יום רועה את כולם · עד כאן יסד

מצודת ציון

בהמות בהררי אלף (תהלים נ) והוא שור הבר: (טז) ואונו · וכחו כמו מצאתי און לי (הושע י״ב): בשרירי · בטבורו כמו שררך אגן הסהר (ש״ה ז): (יז) יחפץ · כמו יתפוז צד״י במקום זי״ן כי זסשר״ץ מתחלף והוא מלשון חפזון ומהירות: פחדיו · ביציו כי מרוח אשך (ויקרא כ״ב) ת״א מריס פחדין: ישרגו · ענין סעיף וענף כמו הלבינו שריגיה (יואל א׳): (יח) אפיקי · ענין חוזק כמו ומזיח אפיקים רפה (לעיל י״ב): גרמיו · עצמיו כמו תשבר גרם (משלי כה): במטיל · ענין משא כבד כמו ונטל החול (שם כ״ז): (כ) בול · כמו יבול בחסרון פ״א הפעל וכן כל תוכל (לקמן מ״ב) ומשפטו יכול ויבול ענינו צמח האדמה כמו יבול הארץ

מצודת דוד

בידי מלשלם גמול והנה הבהמות היא כבהמה אשר בראתי בשבעת ימי בראשית והנה עתה עודנו עמך ולא מת: חציר · עם כי רבים ימיו לא בא בפיו בשר טריפה מעולם כי יאכל עשב השדה כבקר: (טז) הנה נא כחו וגו׳ · כאומר עם כי לא למד לטרוף טרף ולא נודע א״כ כחו בפועל מ״מ הכח שמור אצלו במתניו והוא בעל כח בעצם: ואונו וגו׳ · וכחו בטבור בטנו והוא כפל ענין במ״ש: (יז) יחפץ · ימהר להניע זנבו אשר הוא כמו אילן ארז בגודל ובעובי: גידי פחדיו · גידי ביציו המה עבים כאלו היו ענפי אילן: (יח) אפיקי נחושה · יש לכן חוזק הנחושת: גרמיו · עצמיו כדבר עב וכבד של ברזל וכפל ענין במ״ש: (יט) הוא ראשית ר״ל אותו ברא ראשון לבהמות: העשו · לרב חזקו אין מי יוכל לו רק ה׳ אשר עשהו הוא בעצמו יגיש אליו חרבו להכותו נפש: (כ) כי בול · כי ההרים נושאים ומצמיחים לו יבול ומאכלו

הָרִים יִשְׂאוּ־לוֹ וְכָל־חַיַּת הַשָּׂדֶה יְשַׂחֲקוּ־שָׁם׃ כא תַּחַת־
צֶאֱלִים יִשְׁכָּב בְּסֵתֶר קָנֶה וּבִצָּה׃ כב יְסֻכֻּהוּ צֶאֱלִים
צִלְלוֹ יְסֻבּוּהוּ עַרְבֵי־נָחַל׃ כג הֵן יַעֲשֹׁק נָהָר וְלֹא יַחְפּוֹז
יִבְטַח ׀ כִּי־יָגִיחַ יַרְדֵּן אֶל־פִּיהוּ׃ כד בְּעֵינָיו יִקָּחֶנּוּ
בְּמוֹקְשִׁים יִנְקָב־אָף׃ כה תִּמְשֹׁךְ לִוְיָתָן בְּחַכָּה וּבְחֶבֶל

רש"י — עיין מ"ש

רש"י מכאן ואילך אינו לשון רש"י: (כא) צאלים · צל אילנות: (כב) יסכוהו צאלים צללו · אותו צל של סתר קנה ובצה מסובך ומסוכסך באילנות (הרבה): (כג) הן יעשק נהר ולא יחפוז · פרת שמימיו פרים ורבים והוא נהר הגדול עושקו וגוזלו מן הבריות בשתייתו: ולא יחפוז · ולא מתקשה בטנו על שתייתו כמו יחפון זגבו: יבטח כי יגיח ירדן · בטוח הוא למשוך כל הירדן לפיהו אלו היה שותה שם כמו גוחי מבטן (תהלים כ"ב): (כד) בעיניו

מצודת דוד

למאכלו ומצויה היא לו ולזה סוא רב כח כי לא יחסר לחמו ועם כל רב כחו ישחקו כל חית השדה במקומו ולא יטרוף מי מהם להחרידם משם: (כא) תחת · כאלו אמר התחת ותחסר ה"א התימה בדבר המובן וכמוהו רבים ור"ל וכי ישכב תחת צאלים הלא לרב גדלו אין צאלים בעולם לסכך עליו ובהשגחתו יתקיים מבלי צל להגן עליו בחמה מפני החמה: בסתר וגו' · ר"ל וכי ישכב בסתר קנה או בסתר גומא הגדל בבצה: (כב) יסכוהו · וכי יסכוהו צאלים אשר כמה ראוים להיות צללו לפי גדלו הלא אין בעולם צל הראוי לכסותו: יסבוהו · וכי יסבבו אותו ערבי נחל לעשות עליו צל מפני החמה הלא כמוהם כאין וכפל הדבר רבות פעמים במ"ש המורה על גודל המניעה: (כג) הן יעשוק · בא בדרך השאלה לומר הנה מושכו כולו אל פיו כאלו עשקו: ולא יחפוז · עם כי לא ימהר לשתותו בחפזון וא"כ נמשך עוד המים במשך זמן השתיה מ"מ שותה את כולו ואף הנמשך בזמן השתיה: יבטח · בוטח הוא בעצמו אשר יוכל למשוך אל פיו כל מי הירדן: (כד) בעיניו · את כל הירדן יקח אל פיו עד המעינות מקום נביעתו שהוא נובע ממערת פמיים: במוקשים · בכדי לשתות

מצודת ציון

(שופטים ו): (כא) צאלים · מל' צל: ובצה · ענינו טיט הלח כמו היגאה גומא בלא בצה (לעיל ח'): (כב) יסכהו · מלשון סכך: ערבי נחל · שם אילני סרק הגדלים אצל הנחל: (כג) יעשק · מלשון עושק וגזל: נהר · ר"ל כל נהר אשר ישתה ממנו: יחפוז · מלשון חפזון ומהירות: יגיח · ענין המשכה כמו בגיחו מרחם יצא (לעיל ל"ח): (כד) בעיניו · הבי"ת תבוא במקום עד כמו בהשמים חסדך (תהלים לו) ומשפטו עד השמים ועיניו הוא ענין מעין מים כמו עין המים (בראשית ט"ז): (כה) בחכה · הוא מכלי

תַּשְׁקִיעַ לְשֹׁנוֹ׃ כו הֲתָשִׂים אַגְמֹן בְּאַפּוֹ וּבְחוֹחַ תִּקֹּב
לֶחֱיוֹ׃ כז הֲיַרְבֶּה אֵלֶיךָ תַּחֲנוּנִים אִם־יְדַבֵּר אֵלֶיךָ רַכּוֹת׃
כח הֲיִכְרֹת בְּרִית עִמָּךְ תִּקָּחֶנּוּ לְעֶבֶד עוֹלָם׃ כט הַתְשַׂחֶק־

רש"י

יקחנו · המקום יקחנו בהביטו בו ונרעד מאימתו : במוקשים · כלי אומנות של ציידים שצודים בהם דגים : (כה) תמשך לויתן וגו' · כאשר תמשכנו בחכה ותשים אגמון באפו הידבר אליך תחנונים כלומר לא תוכל (להתקרב אליו) בכלי מצודה : תשקיע לשונו · ותוריד שקיעת חבל (בלשונו) להוציאו ממקומו : (כו) אגמון · הוא כפוף כמו כפה ואגמון (ישעיה ט') · ועשוי של ברזל לצוד בו דגים : התשים · אם תשים אגמון באפו להוציאו מן הים : ובחוח · כלי של ציידי דגים : תקב · כמו תנקוב : (כז) הירבה לך תחנונים · אם ירבה לך תחנונים ויבקש על נפשו שתניחהו : אם ידבר · כפל מלה : רכות · דברים של תחנונים : (כח) היכרות ברית עמך · אם יכרות ברית לעבדך שתקחנו להיות לך עבד עולם : (כט) התשחק · אם תשחק ותטייל בו כאלו הוא צפור קטן · ואם תקשרנו לנוארי (ס"א לנערך) נעריך הקטנים שיטיילו בו כצפרים קטנים שנותנין לתינוקות לטייל ולפייסו :

מצודת ציון

הצדיה כמו משליכי ביאור חכה (ישעיה י"ט) : תשקיע · ענין שימת הדבר בעומק כמו ככה תשקע בבל (ירמיה נ"א): (כו) אגמון · ובחוח · גם הם מכלי הצדיה האגמון הוא כעין מחט כפוף כגומא שע"פ המים והחוח נוקב את הלחי כחוח וקוץ :

מצודת דוד

הכל ישפיל פיו עד קרקעית הירדן וינקוב אפו במוקשים אשר בירדן כאבנים וכדומה כי יפגע בהם באפו והוא מדרך הפלגה וגוזמא וענין מליצה : (כה) תמשך · כאלו אמר התמשוך ותחסר ה"א התימה כדבר המובן ובא עתה לספר מפלאות גבורות הלויתן ואמר לו וכי תמשוך את הלויתן מן המים בחכה כאשר ימשכו יתר הדגים : ובחבל תשקיע לשונו · הוא הפוך וכאלו אמר ובחבל תשקיע בלשונו וכן ותשם בפוך עיניה (מ"ב ט') ומשפטו ותשם פוך בעיניה ור"ל וכי תשים את החבל תוך עומק לשונו למשכו אחריך : (כו) התשים · וכי תשים אגמון באפו וכי תנקוב לחיו בחוח כדרך אשר יעשו ליתר הדגים לצודם כי לרב כחו לא יועיל תחבולה אף זרוע עם גבורה : (כז) הירבה · וכי ירבה לך תחנונים ודברים רכים בכדי לעזבו לנפשו וכאומר הלא א"א לצודו ואיך יחנן אליך לעזבו : (כח) היכרות · וכי יכרות עמך ברית שתקחנו לעבד עולם ותשלחו בכרים זה : (כט) התשחק · וכי תלעג בו כאשר תלעג בצפור אשר תתן לפניו גרעיני תבואה אל הפח והוא יורד בה לאכול ונלכד שם וזהו השחוק שעם בצפור אשר ירמהו לרדת אל הפח ואמר וכי גם את הלויתן תוכל לצוד בתחבולה

בּוֹ כַּצִּפּוֹר וְתִקְשְׁרֶנּוּ לְנַעֲרוֹתֶיךָ׃ ל יִכְרוּ עָלָיו חַבָּרִים
יֶחֱצוּהוּ בֵּין כְּנַעֲנִים׃ לא הַתְמַלֵּא בְשֻׂכּוֹת עוֹרוֹ וּבְצִלְצַל
דָּגִים רֹאשׁוֹ׃ לב שִׂים־עָלָיו כַּפֶּךָ זְכֹר מִלְחָמָה אַל־תּוֹסַף׃
מא א הֵן־תֹּחַלְתּוֹ נִכְזָבָה הֲגַם אֶל־מַרְאָיו יֻטָל׃ ב לֹא־

רש"י

(ל) יכרו עליו חברים · אם יכרו ויחכמו עליו חברים ומכשפים לצוד אותו להוציאו מן הים ע"י מכשפות שיחלוהו ויחלקוהו בין תגרים כענין שעושים ציידי הים שצדין דגים גדולים בחכמתם ובאים התגרים וקונים מהם · יכרו לשון כרו שוחה (ירמיה י"ח) : חברים · לשון וחובר חבר : כנענים · תגרים : (לא) התמלא · אם תמלא תאותך ותעשה סוכות מעורו : (לא) ובצלצל דגים ראשו · (ואם תעשה מראשו צלצל דגים) · כפל לשון צלצל דגים סוכת דגים ולסוכה העשויה מראשו קורא אותה צלצל דגים לפי שעשויים ממנו · צלצל אמבורי"ך בלע"ז לשון צל הוא והוא מתיבות כפולות כמו ירקרק אדמדם (ויקרא י"ג) פתלתל (דברים ל"ב) קעקע (ויקרא י"ט) : (לב) שים עליו כפך · התגבר לערוך לפניו שתשים עליו כפך להכותו : זכור מלחמה אל תוסף · אל תוסיף זכור גבורתך להלחם בו במלחמה (ואל תניח) אל תוסיף מן יסף כמו ולא יסף עוד לדעתה ובלע"ז בקייטרי"ש (בראשית ל"ח) · (אל תוסף) סמ"ך נפתחת מפני סוף פסוק · כמו אל תותר (בראשית מ"ט) והותר (רות ב') וכן הרבה כמותו : מא (א) הן תוחלתו נכזבה · הן

מצודת דוד

בתחבולה כזאת : ותקשרנו · וכי תקשור אותו לבל יברח ותמסור אותו לנערותיך לשחק בו כאשר יעשו בצפור קטן : (ל) יכרו · וכי חוברי חבר יצודוהו בקסמים שבידם ויכרו ממנו כרה גדולה וסעודה חשובה או האם יחצוהו לחלקו בין הסוחרים אשר יקנוהו מידם : (לא) התמלא · ואף אם תצודו וכי תכרות בסכינים את עורו להפשיטו מעליו הלא עורו קשה עד מאד ואין לחתכו בסכין : ובצלצל · וכי תתקיע את ראשו בכלי העשוי להתקיע בו ראש הדג ולצודו בזה : (לב) שים עליו כפך · בחון נאושים עליו כפך לאחוז בו והן ידע זי כי לא תוסיף עוד לזכור מלחמה למולו כי מה מאד ירעים למולך ותרעד משנו והוא ענין מליצה

מצודת ציון

(ל) יכרו · ענין סעודה כמו כרה גדולה (מ"ב ו) : חברים · בעלי הקסמים כמו וחובר חבר (דברים יח) : יחצוהו · ענין חלוקה כמו ותחץ לארבע רוחות (דניאל יא) : כנענים · סוחרים כמו כנעניה נכבדי ארץ (ישעיה כ"ג) : (לא) התמלא · ענין חתוך וכריתה כמו ימולל ויבש (תהלים ל) : בשכות · מלשון סכין ועם היא בשי"ן וכן ושמת שכין בלועך (משלי כ"ג) : ובצלצל · הוא שם כלי מכלי הצדיה אשר בו יוצלל ויתקע ראש הדג והוא מלשון צללו כעופרת (שמות ט"ו) שר"ל נשקעו בעומק : מא (א) יוטל · יושלך :

אַכְזָר כִּי יְעוּרֶנּוּ יעורנו קרי וּמִי הוּא לְפָנַי יִתְיַצָּב׃ ג מִי
הִקְדִּימַנִי וַאֲשַׁלֵּם תַּחַת כָּל־הַשָּׁמַיִם לִי־הוּא׃ ד לא־לו קרי
אַחֲרִישׁ בַּדָּיו וּדְבַר גְּבוּרוֹת וְחִין עֶרְכּוֹ׃ ה מִי־גִלָּה פְּנֵי

רש״י

אם תוחלתו נכזבה שלא יסא בו כח להלחם ולזוז ממקומו : הגם אל מראיו יוטל · אם גם אל מראית פניו יוטל ויושלך אדם לעמוד לפניו להסתכל בו מפני אימתו : (ב) לא אכזר כי יעורנו · אין אכזר גבור ועריץ אשר יעוררנו משנתו ויעוררנו ממקומו להקימו : מי הוא · אשר יתיצב ויעמוד לפני · אשר אני עושה את כל אלה : (ג) מי הקדימני · ומי הוא אשר הקדים פני בהקבלתו לעבדני ולשמור מצותי ואשלם לו שכרו : תחת כל השמים לי הוא · כל אשר בשמים לי הוא ובידי לפרוע לו שכרו ופעולתו ומעבדו : (ד) לא אחריש בדיו · לא אחריש על בניו של צדיק שהלך לפני בתמים ולבניו ישתלמו שכר טוב אביהם וימצאו טובה בזכותו : ודבר גבורות וחין ערכו · ודבר גבורותיו אשר נתגבר לעשות הטוב והישר ותחנת סדורו של צדיק אשלם לו שכרו גם לבניו אחריו : בדיו · ענפיו והם בניו כמו (יחזקאל

מצודת ציון

(ב) יעורנו · מלשון התעוררות : (ד) בדיו · אבריו וכן יאכל בדי עורו (לעיל י״ח) והוא מושאל מבדי האילן : ודבר גבורות· כמו על דבר פעור (במדבר כ״ה) : וחין · כמו וחן וכן היות לדוד ניר (מ״א י״א) והוא כמו נר : ערכו · מלשון ערך ודומה : (ה) פני לבושו · הלבוש

מצודת דוד

מא (א) הן תוחלתו · הנה תקות הנלחם עמו תכזב ותשקר בו כי תקותו נאבדה : הגם · יש תמיהות שהן קיימות וכן ואם שרה הבת תשעים שנה תלד (בראשית י״ז) ור״ל הנה גם אל מראית פניו יושלך האדם מעמוד נגדו כי אימתו רבה ואיך א״כ ילחם עוד עמו : (ב) לא אכזר · לא ימצא מי שיהיה אכזר על עצמו לעבור בשרו שיעורר עמו מלחמה כי הלא יאבד עצמו לדעת : ומי הוא · ואם אין מי לעמוד למולו א״כ מי הוא אשר יתיצב לפני למחות מה בידי והוא חוזר למעלה לומר אם היית צדיק באמת כאשר יאות הייתי משלם לך גמול כי אין מי ימחה בידי : (ג) מי הקדימני · ר״ל אף כי אין מי אשר הקדים לעשות צדק עד לא גמלתיו הטובה כי מי עשה מזוזה לפתחו עד לא נתתי לו בית וכן הכל והואיל וכן שאין למי עלי לגמלו עוד טוב מ״מ אשלם עוד גמול בחסדי ואין מי ימחה בידי כי כל אשר תחת כל השמים שלי הוא וכולם נכנעים אלי וכאומר הנה גם לך הייתי משיב גמול אם היית צדיק גמור בשלימות רב : (ד) לא אחריש · כאומר הנה במה שספרתי לך יש בהם די להשיב על מאמריך ועכ״ז לא אשתוק מלספר לך עוד ממפלאות הלויתן מתכונת אבריו ועניין הגבורות אשר בו ואין ערכו

צול

לְבוּשׁוֹ בְּכֶפֶל רִסְנוֹ מִי יָבוֹא : ו דַּלְתֵי פָנָיו מִי פִתֵּחַ
סְבִיבוֹת שִׁנָּיו אֵימָה : ז גַּאֲוָה אֲפִיקֵי מָגִנִּים סָגוּר חוֹתָם
צָר : ח אֶחָד בְּאֶחָד יִגַּשׁוּ וְרוּחַ לֹא־יָבוֹא בֵינֵיהֶם :
ט אִישׁ־בְּאָחִיהוּ יְדֻבָּקוּ יִתְלַכְּדוּ וְלֹא יִתְפָּרָדוּ : י עֲטִישֹׁתָיו

רש"י

י"ז) ושפת כדים ותשלח פארות : (ה) מי גלה פני לבושו · חוזר על הראשונות לדבר על לויתן מי יוכל לגלות קשקשות שהן [לבושו מהר"ז] : בכפל רסנו · בכפל שפתיו כשהן פתוחות מי הוא אשר יכנס שם : בכפל · הן השפתים שהן כפולות אחת למעלה ואחת למטה שאין בריה רשאה ליכנס שם מפני אימתו : (ו) דלתי פניו · הן השפתים כשהוא סוגר פיו מי יוכל לפותחן : סביבות שניו אימה · אשר מפני פחדו ואימתו אין בריה יכולה להתקרב לשיניו : (ז) גאוה אפיקי מגנים · גאוה גדולה יש לו בחוזק מגניו הן קשקשים שעליו המגינין עליו כמגן : סגור · הוא חותם בריונו שהוא צר וסגור ועלוס שכל קשקשת וקשקשת דבוקה בו ואדוקה לחברתה שאין בריה יכולה להכותו בין הדבקים וזהו שנאמר אחד באחד יגשו שכולן מוגשות ותכופות זו לזו : (ט) יתלכדו ולא יתפרדו · עדיין כופל לשונו שנלכדות ונאחדות כל אחת ואחת בחברתה שלא תהיינה מתפרדות זו מזו :

מצודת דוד

מול שאר הנבראים למען תשכיל יותר מגדולת רוממותו : (ה) מי גלה · מי יערב לבו לגשת אליו לגלות מלבושו הנראה לעין והוא לבוש הקשקשים אשר הוא ממעל ללבוש העור : בכפל רסנו · ר"ל בשפתיו הכפולים זה על זה מקום ישימו שם הרסן על הסוס ואמר בל' שאלה ומליצה : (ו) דלתי פניו · מי יפתח דלתי פניו הם שפתיו העשוים לסגור ולפתוח כדלתי הפתח ואמר בל' שאלה מי יפתח שפתיו לשום שם הרסן כאשר ישימו בסוס כי הלא סביבות שניו יש אימה ומי יקרב אליו: (ז) גאוה · ר"ל יוכל להתגאות עם חוזק המגנים אשר עליו הם הקשקשים השמה לו למגן : סגור · כל קשקשת סגור ודבוק בעורו סתימה דחוקה שאין לזוז ממקומו : (ח) אחד · קשקשת אחד נגש ודבוק בחבירו עד לא יבוא האויר ביניהם : (ט) איש · כ"א דבוק בחבירו והמה לכודים ונאחזים זה בזה ולא יפרדו וכפל הדבר פעמים ושלש לגודל הדבוק

מצודת ציון

הנראה לעין יקרא פני וכן אל מול פניו (שמות כ"ח) : רסנו · הוא הדבר הנושם בפי הסוס להטותו הדרך על ידו כמו במתג ורסן (תהלים ל"ב) : (ז) אפיקי · ענין חוזק כמו אפיקי נחושה (לעיל מ) : חותם · ענין סתימה כמו כי חתום הוא (ישעיה כט) : צר · דחוק: (ח) ורוח · כן יקרא האויר וכן שאפה רוח (ירמיה ב) : (ט) איש באחיהו · כן יאמר בדברים השוים וכן מקבילות הלולאות אשה אל אחותה (שמות כו) : יתפרדו · מלשון פרוד והפרשה : (י) עטישותיו · לשון עטוש ידוע

תָּהֶל אוֹר וְעֵינָיו כְּעַפְעַפֵּי־שָׁחַר׃ יא מִפִּיו לַפִּידִים יַהֲלֹכוּ
כִּידוֹדֵי אֵשׁ יִתְמַלָּטוּ׃ יב מִנְּחִירָיו יֵצֵא עָשָׁן כְּדוּד נָפוּחַ
וְאַגְמֹן׃ יג נַפְשׁוֹ גֶּחָלִים תְּלַהֵט וְלַהַב מִפִּיו יֵצֵא׃
יד בְּצַוָּארוֹ יָלִין עֹז וּלְפָנָיו תָּדוּץ דְּאָבָה׃ טו מַפְּלֵי בְשָׂרוֹ

רש"י

(י) עטישותיו תהל אור · בכל עטישה ועטישה שהוא מתעטש יהל ויזרח אור · תהל · כמו בהלו נרו (לעיל כ"ט) : ועיניו כעפעפי שחר · עיניו זורחות ומאירות כדמדומי חמה כמו לעת בקר שהשמש מתאדמת: (יא) מפיו · שלהבת היוצאת ממנו : לפידים יהלכו · לפידים יוצאים מפיו : כידודי אש · כמו לפידים : יתמלטו · פתרונו לפי ענינו בלע"ז איסקמולי"ר : (יב) מנחיריו יצא עשן · כסיר נפוח על האש שמעלה עשן : ואגמון · פתרונו לפי ענינו לשון כלי חרס הוא כמו דוד נפוח כענין שנאמר (ירמיה א') סיר נפוח אני רואה : (יג) נפשו גחלים תלהט · גחלים בוערות ולוהטות

מצודת ציון

בדרז"ל וכן אמרו המתעטש בתפלתו (ברכות כ"ד) : תהל · הזריח כמו בהלו נרו (לעיל כ"ט) : כעפעפי · הוא אישון העין והושאל לבקיעת אור השחר וכן בעפעפי שחר (לעיל ג) : (יא) לפידים · הוא העץ שמדליקים בו האש ואף הוא יבער מן האש וכן כלפיד יבער (ישעיה ס"ב) : כידודי · ענינו ניצוצות ואין לו דומה : יתמלטו · יושלכו כמו אל מראיו יוטל : (יב) מנחיריו · הם נקבי האף כמו הוד נחרו אימה (לעיל ל"ט) : כדוד · כקדרה כמו בסירות ובדודים (דה"ב ל"ה) : נפוח · מעלה רתיחה כמו סיר נפוח אני רואה (ירמיה א) ויקרא כן כי מעלה נפוחים ואבעבועות : ואגמון · שם כלי מכלי הבשול : (יג) נפשו · על הנשימה יאמר בדרך שאלה : גחלים · כגחלים בחסרון כ"ף הדמיון ורבים כמוהם כן : תלהט · תבער ותשרוף כמו תלהט רשעים (תהלים ק"ו) : ולהב · שלהבת : (יד) ילין · ענין שהיה דם :

מצודת דוד

ולהפלגת המליצה : (י) עטישתיו · ההבל היוצא ממנו בעת העטוש תזריח אור ור"ל כ"כ גבר בו חום הטבעי כאלו היה מלא אש וכאלו יבריק ויאיר בעת יציאת ההבל ועם כי טבע הדגים הוא קר : ועיניו · בקיעות עיניו רחבים ומזהירים כבקיעת השחר : (יא) לפידים יהלכו · מרוב חום הטבעי יתחמם הבל פיו כאלו לפידי אש הולכים מפיו וכאלו ניצוצות נשלכים ממנו וכפל הדבר להפלגת הענין : (יב) מנחיריו · ההבל היוצא מנחיריו הוא רב ונראה כעשן לגודל החום ודומה הוא אל ההבל היוצא מן הדוד והאגמון כשהוא נופח ומרתיח ומעלה אז הבל רב : (יג) נפשו · נשימתו תלהט כגחלי אש וכאלו להב יצא מפיו : (יד) בצוארו · עם כי הצואר הוא המקום היותר חלש בכל בע"ח אבל

דָּבֵקוּ יָצוּק עָלָיו בַּל־יִמּוֹט׃ טז לִבּוֹ יָצוּק כְּמוֹ־אָבֶן וְיָצוּק
כְּפֶלַח תַּחְתִּית׃ יז מִשֵּׂתוֹ יָגוּרוּ אֵלִים מִשְּׁבָרִים יִתְחַטָּאוּ׃

ר ש" י

ולהבות דולקות יוצאות מפיו: (יד) בצוארו ילין עוז. גבורה: ולפניו תדוץ דאבה. שאין דאבה ועצבון לפניו שאינו מתירא משום בריה. תדוץ לשון דיצה ושמחה: (טו) מפלי בשרו דבקו. כדבקות והגופות זו בזו שבדגים הן נעשין חתיכות חתיכות בבשרו ומדובקות זו בזו וכדג גדול כשהוא מבושל נראות חתיכות כשהן שוכבות זו ע"ז וזו אצל זו כך הולך סדור המלה תחלה דבר בקשקשותיו של לויתן ואחרי כן בחתיכות בשרו וחוזק לבו. מפלי. לשון חתיכות כפולות ויש לומר כמו פלי פלויי בלשון גמרא (נדה כ"ח) לשון ביקוע ביקועי חתיכותיו. דבקו בי"ת קמוצה בקמ"ץ קטן כמו ולשונם לחכם דבקה וכן הרבה באתנחתא וסוף פסוק: יצוק עליו. כל מפל ומפל יצוק זה על זה אשר לא ימוט ולא יתפרד זה מעל זה. יצוק. לשון מוצק והוא לשון עבוי כמו ירוד מן ירד. יצוק מן יצק ידוע מן ידע: (טז) לבו יצוק כמו אבן. לבו בקרבו חזק ומיוסד כאבן הקבועה ונתונה ביסוד הבנין בחוזק: ויצוק כפלח תחתית. כופל מלתו שמיוסד לבו וקבוע כפלח של רחים שנתון בתחתית של פלח רכב שבפלח רכב של מעלה הוא סובב ומתגלגל וטוחן. ושל מטה אינו זז ממקומו כי קבוע הוא במקומו אשר לא ימוט והוא נקרא פלח שנאמר (שופטים ט') ותשלך אשה אחת פלח רכב על ראש אבימלך ואת שלמטה קרוי פלח תחתית: (יז) משתו יגורו אלים. מפחדו מתיראים גבורים וחזקים בין דגים בין

מצודת דוד

כנוצרו יתמיד העוז והחוזק: ולפניו. החוזק אשר היא לפני הנוצר תשמח את העצבון ר"ל כ"כ היא חזקה ומשומרת עד לא תעצב מדבר מכאיב כי אין דבר יזיקנה: (טו) מפלי בשרו. חתיכות בשרו המה דבוקים זה בזה כאלו היה ניצק עליו ביציקה אחת ולא ימוט זה מזה כאשר ימוטו החתיכות ביתר הדגים כי דרך בשר הדגים להיות החתיכות חתיכות זה על זה ונוח להפריד אותם זה מזה: (טז) לבו יצוק. לבו הוא ביציקה אחת כמו אבן שבלי חלל לא כמו ביתר בע"ח: כפלח תחתית. הוא ביציקה אחת כמו אבן הרחים אשר מתחת שאין בו חלל כלל משא"כ העליון שיש בו חלל מה במקום הנקב שיורד התבואה דר

מצודת ציון

תדוץ. תגיל ותשמח כי שישו אתה משוש (ישעיה ס"ו) תרגומו דוצו: דאבה. עצבון כמו ודאבון נפש (דברים כ"ח): (טו) מפלי. ענין הבקוע והבדל ובדרז"ל אית ביה פילי (פסחים מ"ד) והוא קרוב ללשון אשר יפלה ה' (שמות י"א) שהוא ענין הפרשה והבדלה: ימוט. מלשון נטיה: (טז) כפלח. כן יקרא אבן הרחים וכן פלח רכב (שופטים ט) כי פלח הוא ענין בקוע כמו יפלח כליותי (לעיל י"ז) ואבני הרחים העליון והתחתון נראים כאלו נבקעו מאבן אחת: (יז) משתו. כמו

יח מַשִּׂיגֵהוּ חֶרֶב בְּלִי תָקוּם חֲנִית מַסָּע וְשִׁרְיָה׃ יט יַחְשֹׁב
לְתֶבֶן בַּרְזֶל לְעֵץ רִקָּבוֹן נְחוּשָׁה׃ כ לֹא־יַבְרִיחֶנּוּ בֶן־קָשֶׁת
לְקַשׁ נֶהְפְּכוּ־לוֹ אַבְנֵי־קָלַע׃ כא כְּקַשׁ נֶחְשְׁבוּ תוֹתָח

רש"י

שאר בריות: משברים יתחטאו · גלי הים שקורין משבריה הן חסרין לפניו שהוא שוברן בפריחתו כאשר הוא פורח וצף בגלי הים · יתחטאו · לשון חסרון כמו (מלכים א' א') והייתי אני ובני שלמה חטאים: (יח) משיגהו חרב בלי תקום · גבור המשיגהו להלחם בחרב לא יתקיים חרבו כי הוא ישברנה: חנית מסע ושריה · וכן כל כלי מלחמה הללו שביד המשיג לא יתקיימו ולא יעמדו לפניו של לויתן · מסע · י"ל שהוא אחד מכלי מלחמה כמו חרב וחנית ושריה · וי"ל מסע דוגמת אבן שלמה מסע וגו' (שם א' ו') וזהו פתרונו חנית מסע שהוא גדול ואיננו נוח לטלטל כל כך מפני שהוא גדול וחזק מאד כענין שנאמר בגלית הפלשתי ועץ חניתו כמנור אורגים ולהבת חניתו שש מאות וגו' · ושריה · שריון: (יט) יחשב לתבן ברזל · כלי זיין של ברזל חשובים לפניו לתבן · וכלי זיין של נחשת הן לפניו כרקב עץ: (כ) לא יבריחנו בן קשת · לא יברח מפני בעל קשת והצים ואבני בליסטראות הרי הן לפניו כקש: (כא) תותח · הוא כלי זיין ופתרונו לפי ענינו: וישחק לרעש כידון · לרעש מהומת בעלי מלחמות

מצודת ציון

משאתו בא"ף והוא מלשון נשא ורוממות: יגורו · יפחדו כמו ויגר מואב (במדבר כ"ב): אלים · חזקים כמו אל גוים (יחזקאל ל"א): משברים · כן יקראו גלי הים כמו משבריך וגליך (יונה ב) ע"ש שנראים כמשברים את הים ואף המה ישברו מעצמן: יתחטאו · ענין חסרון כמו קולע באבן אל השערה ולא יחטיא (שופטים כ): (יח) חנית מסע ושריה · הם שמות כלי זיין: (כ) בן קשת · אמר בדרך השאלה על החץ היוצא מן הקשת כבן היוצא מן האם: קלע · כן שם הכלי אשר יזרקו בו האבנים וכן כף הקלע (ש"א כ"ה): (כא) תותח · שם כלי מה עשוי לזרוק בו אבנים גדולות

מצודת דוד

בה: (יז) משתו · מרוממותו יפחדו אף החזקים: משברים יתחטאו · כשהוא שט בים יחסרו הגלים כי מבלבל הגלים ומקלקלם: (יח) משיגהו · הלוחמים עמו להשיגו בחרב לא תקום בידם זאת המלחמה כי לא ינצחוהו בחרב וכן הלוחמים בחנית או במסע או בשריה לא ינצחוהו עמהם: (יט) יחשוב · כי כלי ברזל נחשב למולו לתבן וכלי נחושת לעץ נרקב כי לא יזיקוהו באלה: (כ) בן קשת · החץ לא יבריח אותו כי לא יפחד ממנו: נהפכו לו · למולו נהפכו אבני קלע לקש ר"ל לא יזיקו לו כמו שאין הקש מזיק כאשר יקלעם על מי: (כא) תותח · אבני תותח: לרעש כידון · להמיית קול בעלי כידון;

שחקיו

וְיִשְׂחַק לְרַעַשׁ כִּידוֹן׃ כב תַּחְתָּיו חַדּוּדֵי חָרֶשׂ יִרְפַּד חָרוּץ
עֲלֵי־טִיט׃ כג יַרְתִּיחַ כַּסִּיר מְצוּלָה יָם יָשִׂים כַּמֶּרְקָחָה׃
כד אַחֲרָיו יָאִיר נָתִיב יַחְשֹׁב תְּהוֹם לְשֵׂיבָה׃ כה אֵין־עַל־

רש״י

נוטלי כידון הוא משחק ומטייל שאינו מתיירא מפניהם: (כב) תחתיו חדודי חרש. במקום חניתו יש זהרורי שמש כי ספירים שלו אשר תחתיו בבטנו מאירות ומזריחות כשמש. חדודי. כמו חרב חדה שהיא שנונה לחה ומלובנה. ועל שם כך קורא לזהרורי חדודי. חרש. שמש. וכמו האומר לחרס ולא יזרח וגו' (לעיל ט'). בטרם תבא החרסה (שופטים י"ד): ירפד חרוץ עלי טיט. מלה כפולה ירפד חרוץ מוסב על חדודי חרש. עלי טיט. מוסב על תחתיתו במקום שהוא שם על החול זה טיט ריפודו מזריח כזהב כזהב חרוץ כענין שנאמר רפידתו זהב (שיר ג') חרוץ מין זהב כענין שנא' ומחרוץ תבואתה (משלי ג') טוב פריי מחרוץ ומפז (שם ח'). ירפד. לשון מצע ומשכב כמו רפידתו זהב (שיר ג'): (כג) ירתיח כסיר מצולה. כסיר קטן נפוח שמעלה מהרה רתיחות תכופות ורצופות כן הוא מרתיח את המצולה שהיא גדולה ועמוקה: ים ישים כמרקחה. כמרקחת ריקוח בשמים שהיא מעורבת כמו כן ישים ויערב את הים כשהוא זז ממקומו: (כד) אחריו יאיר נתיב. כשהוא פורח ושט בים אחריו מאיר נתיב התהום שלפי שעה שהוא פורח ואין שם מים מחמת מרוצת פריחתו: יחשב תהום לשיבה. תהום תשוב לפניו בחלשות ותשות. לשיבה. לחלשות של זקנה ושיבה:

מצודת דוד

(כב) תחתיו חדודי חרש. סלעים חריפים דומים לחרסים חדים המה לו מתחת והוא שוכב עליהם ולא ירגיש בהם: ירפד. יציע לעצמו דבר חד מלא חריצים וישכב עליו כעל טיט והוא כפל ענין במ"ש: (כג) ירתיח. בהתהום היוצא מן הבל פיו ירתיח עומק הים כסיר העומד אצל האש: כמרקחה. כמו שהרופאים עושים המרקחות ממיני הבשמים מעורבים יחד כן יערבב כל אשר בים עם הרתיחה כי כן דרך תבשיל המרתיח להיות מעורב ומבולבל מן חוזק הרתיחה: (כד) אחריו. כשהוא שט בים ודוחה הוא את מי הים בדרך הלוכו ואחר כי ישוב להלאה גמיכו ר"ל הנתיב שהלך בו נראה הוא פנוי ממים כי לרוב רחבו ל

מצודת ציון

להפיל החומה: כידון. מין חנית או רומח: (כב) חדודי. מלשון חד וחריף: חרש. כמו חרס בסמ"ך: ירפד. ענין הצעה למשכב כמו רפדתי יצועי (לעיל י"ז): חרוץ. מלשון חרוצים וחדודים כמו למורג חרוץ (ישעיה מ"א): עלי. כעלי ותחסר כ"ף הדמיון: (כג) כסיר. כעין קדרה כמו סיר הבשר (שמות יז): מצולה. עומק הים כמו ותשליכני מצולה (יונה ב): כמרקחה. ענין ערבוב כמו רוקח מרקחת (שמות ל): (כד) נתיב. שביל ודרך: תהום

עָפָר מָשְׁלוֹ הֶעָשׂוּ לִבְלִי־חָת׃ כו אֵת כָּל־גָּבֹהַּ יִרְאֶה הוּא
מֶלֶךְ עַל־כָּל־בְּנֵי־שָׁחַץ׃ מב א וַיַּעַן אִיּוֹב אֶת־יְהוָה

ר ש " י

(כה) אין על עפר משלו · מ"ם חטף קמץ ופתרונו ממשלתו שאין בריה מושלת עליו והוא שם דבר מושל ושלטון ועל כן מ"ם מנוקדת בחטף קמ"ץ : העשו · כמו העשוי · ולא ידעתי לו ריע ופתרונו העשוי בלי פחד ומחתה שאינו מתירא מן הבריות כמו שנאמר בסוס ישחק לפחד ולא יחת (לעיל ל"ט) : (כו) את כל גבוה יראה · כל הגבוהים שבעולם הוא רואה התחתיו וכן הוא מנהג העולם אשר אותו העומד למעלה רואה את התחתון יותר ממה שרואה התחתון (את העליון מהר"ז) ואין לתחתון גבורה ונצחון נגד העליון ולויתן זה רואה את כל הגבורים לומר שאין להם גבורה כנגדו : הוא מלך על כל בני שחץ · מלה כפולה על כל בני גאוה יראה והוא מלך על כל בני שחץ בני גסות הרוח שבראתי בעולמי שאין להם כנגדי ממשלה ושררה · והיאך נשאך לבך לשאת ראש לפני להתווכח נגדי כי הנני עושה את

מצודת ציון

(כה) העשו · כמו העשוי ביו"ד ור"ל אשר עשוי ודוגמתו הבאה ליעקב (בראשית מו) ומשפטו אשר באה : חת · ענין פחד כמו ואל תחת (יהושע א) : (כו) בני שחץ · אנשי גאוה כמו לא הדריכוהו

מצודת דוד

עומק הים : ישובו המים לכסות רוחב הנתיב : יחשב תהום לשיבה · כי בדרך מהלכו נדחה המים ממקומו ומעט מן המים נשאר מתחת לו ומחשיב הוא את התהום בעיני הרואה לאיש שיבה כי המקום ההוא יהיה לבן כי כשהמים עמוקים נראה חשוך ושחור אבל כשאינם עמוקים נראה לבן א"כ במהלכו ימעיט גובה המים ומחשיב התהום בעיני הרואה לאיש שיבה במראה לבן : (כה) אין על עפר משלו · אין מי על עפר הארץ להיות נמשל ודומה לו אשר יהיה עשוי לבל יפחד ויחת משום דבר בעולם כאשר הוא לא יחת : (כו) את כל גבוה · עם שהוא במים מתחת לארץ מ"מ רואה הוא את כל הגבוה והחזק אשר על הארץ ועם כי יודע הוא מכל הבריות הנפלאות מכל מקום לא יחת ממי והוא מלך וראש על כל אנשי גאוה כי הוא מתגאה על כל ואומר הנה השמעתיך פלאי יציר כפי וממנו תשכיל גודל רוממותי · (העולה מהמענה ההוא להשיב על תלונתו מדוע מכהו אנושה והוא את הסוד עצה כי ישיב אמרים לומר הנה לצדיק אמיתי יש כח הזרוע כמו לאל למשול במטה ובמעל ובחון כח אם תוכל לענוש החוטאים באמרי פיך אז אודך גם אני שצדיק גמור אתה אבל מה בכך שאתה משבח עצמך ואם לא כן [illegible] היית צדיק אמיתי הנה לא קצרה ידי מלשלם גמול אף אין מי [illegible] ויספר מפלאי שור הבר ומפלאי הלויתן להכיר מהם גדולת [illegible]ן מי יוכל למחות בידו מלשלם גמול ועם כי אין חוב מוטל

עליו

וַיֹּאמַר׃ ב יָדַעְתָּ ידעתי קרי כִּי־כֹל תּוּכָל וְלֹא־יִבָּצֵר מִמְּךָ
מְזִמָּה׃ ג מִי זֶה ׀ מַעְלִים עֵצָה בְּלִי דָעַת לָכֵן הִגַּדְתִּי
וְלֹא אָבִין נִפְלָאוֹת מִמֶּנִּי וְלֹא אֵדָע׃ ד שְׁמַע־נָא וְאָנֹכִי
אֲדַבֵּר אֶשְׁאָלְךָ וְהוֹדִיעֵנִי׃ ה לְשֵׁמַע אֹזֶן שְׁמַעְתִּיךָ וְעַתָּה

רש"י

כל הנפלאות האלה: (מענה איוב) **מב** (ב) ידעתי כי כל תוכל. כי הכל תוכל לעשות כאשר ישר בעיניך: ולא יבצר ממך מזמה. כופל מלתו שאין מזמה ומחשבה נבצרת ונחסרת ממך אשר כל מחשבותיך תוכל לגמור ולמלאות כי בידך כח וגבורה ובידך לעשות כל הטוב בעיניך ומקרא זה דוגמת ועתה לא יבצר מהם כל אשר יזמו לעשות (בראשית י"א): (ג) מי זה. אשר העלים וכסה עצתו ונפלאותיו של הקב"ה בבלי דעת ידעתי כי הכל בידך לעשות וע"כ הגדתי קצת מגבורותיו כאשר היו עם לבבי כאשר ידעתי: ולא אבין. אבל לא הבנתי כ"כ כאשר הודעתני כי כמה נפלאות נסתרות ונעלמות ממני אשר אינני יודע: (ה) לשמע אזן שמעתיך. כמה וכמה פעמים שמעתי שמעך ועתה עיני ראתה את שכינתך ע"כ אשר זכיתי לחזות שכינתך מואס אני בחיי והיה מתנחם אילו הייתי שוכן בקבר

מצודת דוד

עליו לשלם גמול כי כבר גמל הטובה טרם עשה המלוה מ"מ עוד ישלם גמול בחסדו וכ"כ היה גומל טוב לאיוב אם היה צדיק בתכלית ובשלימות רב: **מב** (ב) ידעתי. מאז ידעתי אשר יכול תוכל כל אשר תחפוץ ולא ימנע ממך שום מחשבת חכמה וכן אמר מאז חכם לבב ואמיץ כח (לעיל ט'): (ג) מי זה וגו'. ר"ל אולם למה שאמרת במענה הראשונה מי זה מחשיך וגו' (לעיל ל"ח) כי מעלים ומחשיך הוא אחד במובנם אלא שאחז ל' כבוד כאלו אמר לו המקום מי הוא זה אשר מלאו לבו לחשוב שנעלמה ממנו עצה נכונה והמחשבה ההיא היא מבלי דעת כי יחשוב שמסרתי הכל ביד המערכה: לכן. ר"ל ע"ז אשיב לכן בעבור הדבר ההוא בעצמו על שהייתי בלי דעת לזה הגדתי אז הסכלות הזה ולא הייתי מבין אז מהשגחתך. הנפלאה כי הדברים אשר ספרת מגודל השגחתך היו נפלאות ומכוסות ממני ולא ידעתים מאז וכאומר באמת מבלי דעת אמרתי מה שאמרתי אולם עתה אחר שספרת לי מהשגחת[illegible] אודה לך שהאמת הוא כן: (ד) שמע נא. חזר ואמר לה' שמע נא ואנכי אדבר להשיב למה שאמרת במענה השניה: אשאלך והוד[illegible] ר"ל אשאלך מתמהון נפלאותי והשיב אם האמת כן: (ה) לשמ[illegible]

מצודת ציון

בני שחץ (לעיל כח): **מב** (ב) כל. כמו יכול והוא מלשון יכולת ונפלה פ"א הפעל וכן בול הרים (לעיל מ): יבצר. ימנע כמו ועתה לא יבצר מהם (בראשית י"א): מזמה. מחשבה ור"ל חכמה כי החכמה היא במחשבה: (ג) נפלאות. מכוסות כמו כי יפלא

עֵינִ֥י רָאָֽתְךָ׃ ו עַל־כֵּ֭ן אֶמְאַ֣ס וְנִחַ֑מְתִּי עַל־עָפָ֥ר וָאֵֽפֶר׃
ז וַיְהִ֗י אַחַ֨ר דִּבֶּ֧ר יְהוָ֛ה אֶת־הַדְּבָרִ֥ים הָאֵ֖לֶּה אֶל־אִיּ֑וֹב
וַיֹּ֨אמֶר יְהוָ֜ה אֶל־אֱלִיפַ֣ז הַתֵּֽימָנִ֗י חָרָ֨ה אַפִּ֤י בְךָ֙ וּבִשְׁנֵ֣י
רֵעֶ֔יךָ כִּ֠י לֹ֣א דִבַּרְתֶּ֥ם אֵלַ֛י נְכוֹנָ֖ה כְּעַבְדִּ֥י אִיּֽוֹב׃ ח וְעַתָּ֡ה
קְחֽוּ־לָכֶ֣ם שִׁבְעָֽה־פָרִים֩ וְשִׁבְעָ֨ה אֵילִ֜ים וּלְכ֣וּ׀ אֶל־עַבְדִּ֣י
אִיּ֗וֹב וְהַעֲלִיתֶ֤ם עוֹלָה֙ בַּֽעַדְכֶ֔ם וְאִיּ֣וֹב עַבְדִּ֔י יִתְפַּלֵּ֖ל עֲלֵיכֶ֑ם

רש"י

לשוב לעפר ואפר אשר לוקחתי משם : (ז) ובשני רעיך · בלדד השוחי וצופר הנעמתי : כי לא דברתם · שהרי לא דברתם אלי מענה נכונה כעבדי איוב שהרי הוא לא פשע בי כי אם על אשר אמר (לעיל ט') תם ורשע הוא מכלה וע"י השטן המקטרג את העולם שנאמר (שם) אם שוט ימית פתאום וגו' ואם הוסיף לדבר מפני קושי יסורין אשר כבדו וחזקו עליו דיבר אבל אתם פשעתם על אשר הרשעתם אותו לומר (לעיל ד') הלא יראתך כסלתך והחזקתם אותו בחזקת רשע ולבסוף הייתם משותקים ומנוצחים לפניו והיה לכם לנחמו כאשר עשה אליהוא ולא די לאיוב בצרתו ויסוריו כי גם הוספתם על חטאתכם פשע להקניטו : (ח) והעליתם עולה בעדכם · למען תתרצו ותתפייסו לפני ובלבד אשר עבדי איוב יתפלל עליכם אשר אשא לחטאתיכם

מצודת ציון	מצודת דוד
ממך דבר (דברים ט"ז) : (ז) אלי · בעבורי : (ח) לכם · לעצמכם :	ר"ל ע"ז השיב הנה מאז שמעתי שמעך כי וכאומר והן היה כדרך דבר הנשמע שאין חקוק כ"כ בלב השומע אבל עתה

עיני ראתך וממך יצאו הדברים ולזה הרי הם חקוקים בלב ומצאתי א"כ תשובה שלא מקוצר יד מנעת לשלם לי גמול כ"א בעבור שעדיין לא הגעת לתכלית הצדק בשלימות רב ואין לי גמול מה לבקש מידך: (ו) על כן · בעבור אשר השגה אשר השגתי במה שעיני ראתך אמאס בכל הקנינים הגופניים כי כמוהם כאין מול יקר השגה ההיא : ונחמתי · עתה יש לי תנחומין רב על הצער שהייתי בו לשבת בתוך עפר ואפר כמ"ש והוא יושב בתוך האפר (לעיל ב') כי הצער הזה היה סבה להשיג האמת: (ז) ובשני רעיך · המה בלדד וצופר: כי לא וגו' · על אשר לא דברתם בעבורי תשובה נכונה והמיתית כי אמרתם שבאו לו היסורים בעבור רוב פשעו ולא כן הוא כי לא הרבה לפשוע אולם לא הגיע עדיין לתכלית השלימות וגמול המעשה היא מצד החסד ולא ראוי הוא לקבל סד : כעבדי איוב · כמו שאיוב לא דבר נכונה שאמר שהכל בא מפאת כה כן אתם לא דברתם נכונה במה שאמרתם שבא לו [illegible] רוב ועם שגם איוב לא דבר נכונה מ"מ קראו עבדי ואחז"ל מכאן שאין על צערו כי בעבור קושי היסורין דבר מה שדבר):(ח) והעלי[תם]

כִּי אִם־פָּנָיו אֶשָּׂא לְבִלְתִּי עֲשׂוֹת עִמָּכֶם נְבָלָה כִּי לֹא
דִבַּרְתֶּם אֵלַי נְכוֹנָה כְּעַבְדִּי אִיּוֹב׃ ט וַיֵּלְכוּ אֱלִיפַז הַתֵּימָנִי
וּבִלְדַּד הַשּׁוּחִי צֹפַר הַנַּעֲמָתִי וַיַּעֲשׂוּ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר אֲלֵיהֶם
יְהוָה וַיִּשָּׂא יְהוָה אֶת־פְּנֵי אִיּוֹב׃ י וַיהוָה שָׁב אֶת־שְׁבִית
שבות ק' אִיּוֹב בְּהִתְפַּלְלוֹ בְּעַד רֵעֵהוּ וַיֹּסֶף יְהוָה אֶת־כָּל־אֲשֶׁר
לְאִיּוֹב לְמִשְׁנֶה׃ יא וַיָּבֹאוּ אֵלָיו כָּל־אֶחָיו וְכָל־אַחְיֹתָיו
וְכָל־יֹדְעָיו לְפָנִים וַיֹּאכְלוּ עִמּוֹ לֶחֶם בְּבֵיתוֹ וַיָּנֻדוּ לוֹ וַיְנַחֲמוּ

רש"י

ולפשעיכם לא אזכר עוד: כי אם פניו אשא · שהרי פניו אשא לקבל תפלתו (כי אם כמו הרי אם כמו אשר מהר"ז) הרי אם כמו אשר וכן עד אם כלו לשתות (בראשית כ"ד) אם כופר יושת עליו (שמות כ"ד) וכן הרבה: כי לא · שהרי לא: (ט) וישא ה' את פני איוב · וישא כמו נשאתי פניך גם לדבר הזה (בראשית י"ט) שקבל תפלתו והסביר לו פנים: (י) שב את שבות איוב בהתפללו · אין שב נופל לומר בענין זה והרי הוא כאלו כתוב והשיב את שבות איוב: בהתפללו בעד רעהו · בזכות שהתפלל על כל ריע וריע שלו: למשנה · על אחד שנים · נראה דקאי גם על מ"ש למעלה שהיה לו לומר (השיב מהר"ז) ולא דקדק המקרא במלתו: (יא) לפנים · כל אשר היו אוהביו ומכיריו בטרם הגיעו אליו היסורים: וינודו לו · ל' קונפלייינט"א בלע"ז: קשיטה · (ר"ל שלא תאמר שהשונה פיס שנתנו לו קשיטה ויש שנתנו לו נזם לכך כתב רש"י ולאיש פירושו כל אחד ואחד ·

מצודת דוד

עולם · לראות אתכם אלי ואיוב יתפלל עליכם ע"ז כי אשר פניו אשא ואקבל תפלתו לבלתי עשות עמכם עונש כעור ומגונה על אשר לא דברתם בעבורי תשובה נכונה כאשר לא דבר איוב נכונה (ועכ"ז אשא פני איוב כמ"ש למעלה כי הוא דבר מקושי היסורין ואין אדם נתפס על צערו): (ט) וישא ה' וגו' · ר"ל קבל תפלתו ומחל להם העון: (י) בהתפללו בעד רעהו · בעבור כי התפלל בעד כל רע ורע שלו לזה שב ה' את שבותו להיות כמאז כי המתפלל על חבירו הוא נענה תחלה: ויוסף · אח"ז הוסיף ה' על כל העושר אשר לו עד אשר הגיע למשנה מה שהיה לו מאז: (יא) וכל יודעיו לפנים · אוהביו ומכיריו אשר היו לו לפנים טרם באו עליו היסורין כי בעת ההיא מיוסר חדלו ממנו אוהב ורע כמ"ש ויודעי אך זרו ממני וגו' (לעיל י"ט): ויאכלו · לשמוח עמו בעת שב שבותו: לחם · כל סעודה

מצודת ציון

אם · כי אשר: נבלה · דבר כעור וגנות ועל שם זה יקרא פחות המעלה איש נבל: (י) שבות · מל' השבה: למשנה · לכפל כמו וכסף משנה (בראשית מ"ג): (יא) לפנים ·

אֹתוֹ עַל כָּל־הָרָעָה אֲשֶׁר־הֵבִיא יְהוָה עָלָיו וַיִּתְּנוּ־לוֹ
אִישׁ קְשִׂיטָה אֶחָת וְאִישׁ נֶזֶם זָהָב אֶחָד׃ יב וַיהוָה
בֵּרַךְ אֶת־אַחֲרִית אִיּוֹב מֵרֵאשִׁתוֹ וַיְהִי־לוֹ אַרְבָּעָה עָשָׂר
אֶלֶף צֹאן וְשֵׁשֶׁת אֲלָפִים גְּמַלִּים וְאֶלֶף צֶמֶד בָּקָר וְאֶלֶף
אֲתוֹנוֹת׃ יג וַיְהִי־לוֹ שִׁבְעָנָה בָנִים וְשָׁלוֹשׁ בָּנוֹת׃
יד וַיִּקְרָא שֵׁם־הָאַחַת יְמִימָה וְשֵׁם הַשֵּׁנִית קְצִיעָה וְשֵׁם
הַשְּׁלִישִׁית קֶרֶן הַפּוּךְ׃ טו וְלֹא נִמְצָא נָשִׁים יָפוֹת כִּבְנוֹת

ר ש " י

מהר"ז) מעה : ואיש · וכל אחד ואחד : (יב) מראשיתו · יותר מראשית עשרו : (יג) שבענה · הם פעמים שבע שתי שביעיות כמו (ויקרא י"ב) שבועים שהם שתי שבועות : (יד) ויקרא שם האחת ימימה · על שם יופין נקראו שמותיהן : ימימה · לשון ומלובנה כיום : קציעה · ריחה נודף ערב ומבושם כקציעה של בושם : קרן הפוך · על שם הקרן שנוהגין בו כחול ובורית שנאמר ותקרעי בפוך עיניך (ירמיה ד') : (טו) ולא נמצא נשים יפות כבנות איוב וגו' · ולא נמצא מעשה של נשים יפות כמעשה יופי של בנות

מצודת ציון

בימים הקדמונים כמו וזאת לפנים בישראל (רות ד) : קשיטה · שם מטבע מעה וכן במאה קשיטה (בראשית ל"ג) : נזם · עדי האף כמו ונזמי האף (ישעיה ג): (יב) אחרית · סוף הימים : צמד · זוג כמו ויקח צמד בקר (ש"א י"א) : (יד) ימימה · החמה תקרא יום כמ"ש לרוח היום (בראשית ג) : קציעה · מין בושם וכן מור ואהלות קציעות (תהלים מה) : קרן · ענין זוהר והארה כמו קרן עור פניו (שמות לד) : הפוך · שם אבן יקר כמו אבני פוך ורקמה (דה"א כ"ט) :

מצודת דוד

קרויה ע"ש הלאם : וינודו לו · היו מנידים עליו בראשם כדרך שמנחמין את האדם אחר שניצל מצרתו : וינחמו אותו · בדברי תנחומין : איש · כל איש ואיש נתן לו לדורון קשיטה וגו' והוא ענין הראות חיבה יתירה : (יב) מראשיתו · יותר מהברכה שברכו מאז בראשית ימיו : ארבעה עשר וגו' · כפל ממה שהיה לו מאז וכמ"ש למעלה ויוסף ה' וגו' למשנה : (יג) שבענה · שתי פעמים שבעה כפול ממה שהיו בראשונה : (יד) ויקרא · כאומר והבנות הנה נכפלו בדבר היופי ונקראו בשמות ע"ש יפים : ימימה · מאירה היתה כאור החמה : קציעה · ריחה היה נודף כקציעה של בושם : קרן הפוך · זוהר היה לה כאבן הפוך : (טו) ולא נמצא וגו' · לא היה נמצא בכל הארץ נשים יפות דומות ביופי בנותם

אִיּ֑וֹב בְּכָל־הָאָ֑רֶץ וַיִּתֵּ֨ן לָהֶ֧ם אֲבִיהֶ֛ם נַחֲלָ֖ה בְּת֥וֹךְ אֲחֵיהֶֽם׃
טז וַיְחִ֣י אִיּוֹב֮ אַחֲרֵי־זֹאת֒ מֵאָ֥ה וְאַרְבָּעִ֖ים שָׁנָ֑ה וַיַּרְא֙
ויראה קרי אֶת־בָּנָיו֙ וְאֶת־בְּנֵ֣י בָנָ֔יו אַרְבָּעָ֖ה דֹּרֽוֹת׃ יז וַיָּ֣מָת
אִיּ֔וֹב זָקֵ֖ן וּשְׂבַ֥ע יָמִֽים׃ חזק

ספר איוב נשלם בעזר אל׳ · אשר נכתב על יד יקותיאל ׃

סכום פסוקי של ספר איוב אלף ושבעים וסימנו **אלם** צדק תדברון · וחציו אשר קומטו ולא עת · וסדריו שמונה וסימנו נגילה ונשמחה **בן** · והקאפיטולי הם ארבעים ושנים וסימנו **ה׳ בם** סיני בקדש ׃

רש״י

איוב ומקרא זה דוגמת ויהי אנשים אשר היו טמאים (במדבר ט׳) וכן הרבה : ויתן להם אביהם נחלה בתוך אחיהם · מתוך חשיבותן ויופין נתן להם נחלה עם האחים : (יז) ושבע ימים · מן שבע יאמר שבע בדביקות :

מצודת דוד

כבנות איוב : ויתן · בעבור חשיבותן ויופין נתן להם אביהם ירושת נחלה בתוך אחיהם : (טז) אחרי זאת · אחרי שהלכו ממנו היסורין : ויראה וגו׳ · ראה בעיניו ארבעה דורות מבניו ולא מת מי מהם בחייו : (יז) ושבע ימים · ר״ל שחי ימים רבים ובהרבה טובה עד שהיה שבע מהם לגודל רבוים ולמרבית הטובה שהיה לו כאלו והוא ענין מליצה :

א (א) איש היה. בתרא ע"ו: (ה) ויהי כי וגו'. ספר הזוהר פרשת פינחס: (ו) ויהי היום. בתרא שם: (ז) ויאמר ה' שם: השטן וגו' נדרים ל"ב: משוט בארץ יומא ע"ז ספר הזוהר פרשת אמור: (ח) ויאמר ה' בתרא ג"ו ספר הזוהר פרשת אמור: איש תם וגו' סוטה כ"ח ודף ל"א בתרא ט"ו: (ט) ויען השטן בתרא ט"ו עקידה שער מ"ב: (י) הלא אתה בתרא שם: (יא) ואולם שלח בתרא שם עקידה שם: (יב) ויאמר ה' בתרא שם: (יג) ויהי היום בתרא שם: (יד) ומלאך בא בתרא שם: (טו) והפול וגו' מציעא ל"ג: (יז) עוד זה בתרא ט"ז: כשדים וגו' שם ט"ו: (יח) עד זה. בתרא שם: (יט) והנה וגו' שם: (כ) ויקם איוב מועד קטן כ"א בתרא שם: (כא) ויאמר וגו'. בתרא שם עקידה שער ק"א: ה' נתן ברכות ס"ד ספר הזוהר פרשת תצוה: (כב) בכל זאת שם: ב (א) ויהי היום בתרא שם: (ב) ויאמר ה' בתרא ט"ז: (ג) ויאמר ה' בתרא שם: והסיתני בו. חגיגה ה' בתרא שם חולין ד': (ד) ויען השטן בתרא שם: (ה) אולם וגו' שם: (ו) ויאמר ה' שם חולין מ"ד: (ז) ויצא וגו'. שם: (יא) וישמעו וגו' שם: ג (א) אחרי כן. מועד קטן כ"א: (ג) יאבד יום. נדה ט"ז: והלילה וגו' סנהדרין ל"ו נדה ט"ז: (ט) יחשכו וגו' פסחים ב': (י) כי לא וגו' בכורות מ"ה: (יג) ישנתי וגו' ברכות כ"ז: (יז) שם רשעים נדרים ל"א: (יט) קטן וגדול מציעא פ"ה: (כב) השמחים וגו' ברכות ח': (כה) כי פחד וגו' ברכות כ"ו: ד (א) ויען וגו' מ"ק כא: (ב) הנסה דבר וגו' סנהדרין פ"ט: (ג) הנה יסרת שם: (ה) כי עתה שם: (ו) הלא וגו' מציעא כ"ח סנהדרין פ"ט: (ז) זכר נא וגו' מציעא שם סנהדרין שם. ס' הזוהר פ' פינחס: (יב) ואלי דבר וגו' סנהדרין פ"ט: (יז) האנוש מאלוה עקידה שער ע"ד עקרים פ"ה: ה (ז) כי אדם וגו' סנהדרין ל"ט: ובני רשף וגו' ברכות ה': (ח) אולם וגו' עקרים פ"ח: (י) הנותן וגו' תענית י': ושולח מים נזיר ג' בתרא ס"ח נדה י"ט: (יב) מפר וגו' נדרים ל' סנהדרין כ"ו עקרים פ"ט. (כ) ברעב וגו' תענית י"א: (כא) בשוט לשון. גיטין כ"ז: (כה) וידעת וגו' שבת ל"ד יבמות ס"ב סנהדרין ע"ב: (כו) תבא בכלח מ"ק כ"ח: ו (ב) לו שקול ישקל וגו' בתרא ט"ו: (יג) האם וגו' ב"ב ס"ב: (יד) למס וגו' שבת ס"ו כתובות ל"ז: (טו) אחי בגדו עירובין ס"ה: (יח) ילפתו וגו'. סוטה ג' עבודת כוכבים ה': ז (ט) כלה וגו' בתרא ע"ז: (יז) מה אנוש וגו' עקרים י"ח ומדרש רבה פ"י: (יח) ותפקדנו. ר"ה ע"ו: ח (ז) והיה וגו' קדושין מ': (ט) כי תמול וגו' ס' הזוהר פ' ואתחנן: ט (ו) המרגיז וגו' חגיגה י"ב: (ז) האומר וגו' מנחות ק"י: (י) עושה גדולות וגו' שם תענית ט' נדה ל"א: (יז) אשר בשערה בתרא ט"ז נדה כ"ב: (כא) תם אני וגו' עקידה שער ו': (כב) אמרתי וגו' עקרים [...]"ז: (כד) ארץ נתנה בתרא ט"ז: (כז) אם אמרי. עקידה שער כ"ח: (כח) יגרתי [...] עקידה שם: (לג) איש וגו' בתרא שם: י (ג) הטוב לך עקידה [...] כ"א עקרים מ"ד פ"י: (ד) העיני וגו'. עקידה שער כ"א: (ה) הכימי [...]ם: (ו) כי תבקש בתרא שם ספר הזוהר פרשת פינחס ד' פסוקים: [...]עתך וגו' שם: (י) הלא וגו' נדה כ"ה: (יא) עור ובשר

וגו' · סוכה כ"א נדה שם ספר הזוהר פרשת יתרו : (יב) חיים וגו' · נדה שם : ופקודתך וגו' · סנהדרין נ"א : **יא** (ט) ארוכה וגו' · עירובין כ"א : (יב) ואיש נבוב. בתרא י"ב : (יג) אם אתה וגו' · עקרים מ"ד פרק י"ז : (יד) אם און וגו' · כתובות י"ט : ואל תשכן וגו' · שם : (כ) ועיני רשעים · ר"ה ל"א : **יב** (ד) שחוק וגו' · חגיגה ה' : (ה) לפיד וגו' · סנהדרין ק"ח : נכון וגו' · שם: ישליו וגו' · סוכה נ"ב : (ז) ואולם · עקידה שער א' : (ט) מי לא ידע בכל אלה. שם : (יא) הלא וגו' · עקרים מ"ב: (יב) בישישים וגו' · שבת קכ"ה א' קנים כ"ח : (כא) שופך וגו' · פסחים קי"א : **יג** (ד) ואולם וגו' · חולין קי"א : (טו) הן יקטלני וגו' · סוטה כ"ג : (טז) כי לא לפניו · סוטה מ"ב : **יד** (א) אדם וגו' · עקידה שער ס"ד : (ג) אף על זה · שם : (ד) מי יתן וגו' · נדה ט' ספר הזוהר פ' פקודי : (ח) אם יזקין וגו' · יומא ע"א : (ט) מריח וגו' · שם : (יט) אבנים וגו' · קדושין ל' : (כא) יכבדו בניו · ברכות י"ז : (כב) אך בשרו · שם : **טו** (ד) אף אתה וגו' · בתרא ע"ז : (ה) ותבחר וגו'. פסחים ג' : (ז) הראשון וגו'. שם ה': (טו) הן בקדושיו · חגיגה ה' : ושמים וגו' · ספר הזוהר פרשת ויגש : (טז) אף כי וגו' · יומא ע"ב : (יח) אשר חכמים · סוטה ז' : (יט) להם לבדם · שם: (כג) נודד וגו' · ביצה ל"ב ספר הזוהר פרשת פינחס: (לד) כי עדת חנף · סוטה מ"ב : **טז** (ח) כתבי וגו' · ספר הזוהר פ' אחרי מות: (יג) יפלח וגו' · חולין מ"ב: ישפוך וגו' · שם : **יח** (ד) טרף וגו' · ברכות ו' : (ו) אור חושך וגו' · סנהדרין כ"ב : (ז) יצרו וגו' · שם : (יט) לא נין וגו' · חגיגה ט"ו : **יט** (כא) חנני וגו' · בתרא קי"ד : (כג) מי יתן · שם ט"ז: (כו) ואחר עורי · מדרש רבה פרשת ויקרא ספר הזוהר פרשת לך לך : (כט) גורו לכם . ספר הזוהר פרשת מצורע : **כ** (ו) אם יעלה וגו' · יומא פ"ו סנהדרין ז' : (ז) כגללו וגו' · יומא שם סנהדרין שם : (טו) חיל בלע · סנהדרין ק"ו : (כא) אין שריד · שם נ"ב : (כב) במלאת וגו' · סוטה ט' ערכין ט"ו : (כו) כל חשך · סנהדרין נ"ה זבחים נ"א חולין קל"ג : **כא** בתיהם וגו' · סנהדרין ק"ח ספר הזוהר פרשת מצורע : (י) שורו עבר · סנהדרין שם : (יא) ישלחו וגו' · סנהדרין שם : (יב) ישאו וגו' · שם : (יג) יבלו וגו' · שם : (יד) ויאמרו וגו' · שם : (טז) מה שדי · שם : (לב) והוא לקברות · סנהדרין ק"ט : **כב** (ח) ואיש זרוע · סנהדרין כ"ח : (יג) ואמרת וגו' · עקרים י"א : (טז) אשר וגו' · חגיגה י"ג : (כה) והיה וגו' · ברכות ס"ג : (כט) כי השפילו · תענית כ"ג : (ל) ימלט אי · שם : **כג** (יג) והוא באחד · עקרים מ"ד פ"י ספר הזוהר פרשת קדושים : **כד** (ז) ערום וגו' · שם : (יד) לאור וגו' · פסחים ב' : (טו) ועין נואף · סוטה ט' (טז) חתר וגו' · סנהדרין ק"ט : (יח) קל הוא וגו' · שם ק"א : (יט) גם חום · שבת ל"ב : (כד) רמו מעט · סוטה ה' : **כה** (ב) ופחד · ר"ה כ"ג ספר הזוהר פ' ויקרא : (ג) היש מספר · חגיגה

(ו) אף כי וגו׳ · תמורה ל״א: **כו** (ז) תולה ארץ · חולין פ״ט : (ט) מאחז וגו׳ · שבת פ״ה סוטה ה׳ : (יא) עמודי וגו׳ · חגיגה י״ב : (יב) בכחו רגע · בתרא ע״ד סוטה כ׳ : **כז** עד אגוע · סוטה מ״ז : (ח) כי מה וגו׳ · קמא קי״ט : (יב) הן אתם · בתרא ט״ו : (יז) יכין וגו׳ · פסחים מ״ט קמא קי״ט מציעא ס״ט : (כב) ויבלך וגו׳ · מגילה ט״ו : **כח** (ג) קץ שם וגו׳ · ספר הזוהר פרשת מקץ . (ד) פרץ נחל · סנהדרין ק״ט ספר הזוהר פרשת וירא : (ה) ארץ וגו׳ · סנהדרין שם : (ו) מקום וגו׳ · סנהדרין שם ספר הזוהר פ׳ וירא : (ז) ולא שזפתו · חולין ס״ג : (ח) נתיב וגו׳ לא הדריכוהו · סנהדרין שם: (יב) והחכמה · סוטה י״ג וכ״א עקרים מ״ג פי״ב ספר הזוהר אדרת האזינו עקידה שער ל״ט : (יג) לא ידע · שבועות ה׳ : ולא תמצא · סנהדרין קי״ח: (יד) תהום אמר · שבת פ״ט : (יט) לא יערכנה · חגיגה ט״ז : (כ) והחכמה · סוטה כ״ז : (כא) ונעלמה · שבועות ה׳ : (כב) אבדון · שבת פ״ט : (כג) אלהים וגו׳ · פסחים פ״ז גיטין ל״ז ספר הזוהר פרשת בראשית ואדרת האזינו : (כד) לקצות הארץ · ספר הזוהר פרשת וירא : (כח) ויאמר לאדם · שבת ל״א ספר הזוהר פ׳ מקץ עקרים מ״ג פ׳ ל״ב: **כט** (ב) מי יתנני · נדה ל׳ : (ג) בהלו · שם : (ד) בסוד · שם : (ט) שרים וגו׳ . כתובות ל״ה : (יג) ברכת וגו׳ · בתרא ט״ו : (יד) צדק וגו׳ · עקידה כ״א : (יח) ואמר וגו׳ · וכחול וגו׳ · סנהדרין ק״ח : (כה) אבחר וגו׳ · מועד קטן כ״ח · כתובות ס״ט : **ל** (ד) הקטפים · חגיגה י״ב עבודת כוכבים ג׳ : (כד) אך לא · בתרא ע״ז עבודת כוכבים ד׳ : **לא** (א) ברית כרתי · בתרא ט״ו : (ט) אם נפתה · סוטה י׳ : (י) תטחן לאחר · שם : (כ) ומגז וגו׳ · חולין קל״ו בכורות ט״ז : (לג) אם כסיתי · עקרים מ״ד פרק כ״ו : **לב** (ג) ובשלשת וגו׳ · ספר הזוהר פרשת קרח: אשר וגו׳ · עקרים מ״ד פ״ז : (ד) ואליהו · ספר הזוהר פרשת קרח: (ו) ויען וגו׳ · עירובין ס״ג : צעיר אני · שם ספר הזוהר פרשת תרומה : **לג** (ג) ודעת וגו׳ · עירובין ג׳ : (יד) כי וגו׳ · עקידה שער מ״ד : (טו) בחלום וגו׳ · עקידה פ״ט : (טז) אז יגלה . עקידה כ״ט עקרים מ״ד פ״ו וי״א : (כ) וזפו · ספר הזוהר פרשת בשלח : (כג) אם יש · שבת ל״ב ספר הזוהר פרשת נשא : (כד) ויחננו וגו׳ · שם : (כה) רטפש וגו׳ · נדרים מ״א : (כז) ישר וגו׳ · יומא פ״ז : (כט) הן כל אלה · עירובין פ״ו : (ל) להשיב וגו׳ · עקידה שער א׳ : **לד** (י) לכן אנשי · עקרים מ״ד פרק י׳ רוב המענה ספר הזוהר פרשת שלח לך כל ד׳ פסוקים הנמשכים : חלילה לאל · עקרים מ״ד פרק י׳ רוב המענה : (כט) והוא ישקיט · ספר הזוהר פרשת שמיני : (לג) המעמך · סנהדרין
״ד : (לה) איוב לא בדעת וגו׳ · בתרא ט״ז : **לה** (ו) אם חטאת ·
ידה שער מ״ד : (ז) אם צדקת · שם : (י) ולא אמר · עירובין י״ח ספר
פרשת תרומה ופרשת ויקרא : (יא) מלפנו וגו׳ · עירובין ק׳ עקרים
רק א׳ : **לו** (ב) כן אל וגו׳ · ברכות ח׳ עקרים מ״ד פ״י כל המענה :

(ז) לא יגרע · מגילה י"ב זבחים ק"ב ספר הזוהר פ' ויגא :
מגילה שם : (ח) ואם אסורים · זבחים שם עקרים מ"ד
(יג) ותגפי לב · סוטה מ"א : (טו) יחלץ וגו' · יבמות ק"ב : (
הסיתך · מנחות נ' : ונחת שלחנך · שם ק' : (יט) היערך וגו' . סנה
מ"ד : (כא) השמר . בתרא קט"ז : (כד) זכר וגו' · ברכות כ"ח : (כז) יזקו .
תענית ט' : (כח) אשר וגו' · עקרים פ"ח : (לב) על כפים · תענית ז' :
ויגו עליה · שם ח' : (לג) יגיד עליו · שם : לז (ו) כי לשלג · יומא
כ"ד תענית ג' : (ז) ביד וגו' · תענית י"א ספר הזוהר פרשת לך לך :
(ט) מן החדר · בתרא כ"ה : (י) מנשמת וגו' · שם : (יא) יפין וגו' ·
תענית ז' : (יב) והוא מסבות · ספר הזוהר פרשת ויגא : (יג) אם לשבט ·
תענית ח' : (יז) אשר וגו' · גיטין ל"א : (כ) היספר · מגילה י"ח :
(כא) ועתה וגו' · תענית י"ז ספר הזוהר פ' לך לך : (כב) מצפון זהב ·
בתרא כ"ה : (כז) שדי וגו' · עבודת כוכבים ד' : (כד) לכן וגו' ·
שבת ס"ו ר"ה י"ז : לח (א) ויען ה' · בתרא ע"ז נדה כ"ב עקרים מ"ד
פ"י : (ג) אזר נא וגו' · בתרא שם : (ד) איפה היית · עקרים פ"ס :
(ו) על מה וגו' · יומא כ"ד עקידה שער י"ג כל המענה : (ז) ברן יחד ·
חולין כ"א ספר הזוהר פרשת שמיני ופרשת ויקרא : (יב) ידעת וגו' ·
ספר הזוהר פרשת שלח לך ופרשת אחרי מות : (יד) תתהפך . סנהדרין
ל"ח : (טו) וימנע וגו' · חגיגה י"ב סנהדרין פ"ח וק"ג : וזרוע וגו' ·
סנהדרין כ"ח עקרים פ"ט ספר הזוהר פרשת לך לך : (יז) הנגלו וגו' · ספר
הזוהר פרשת ויגא : (כה) מי פלג · בתרא ט"ו : ודרך וגו' · שם :
(כח) היש למטר · עקרים מ"ד פ"ה : (כט) מבטן וגו' · ספר הזוהר פרשת
יתרו : (לא) התקשר · ברכות ס' : (לב) ועיש וגו' · שם וס"א :
(לה) התשלח · בתרא כ"ה : (לו) מי שת וגו' · עקרים מ"ד פ"י : או מי ·
ר"ה כ"ו : (לח) בצקת וגו' · יומא כ"ז : לט (א) הידעת וגו' · בתרא
ט"ז : (יג) כנף וגו' · מנחות ס"ו בכורות כ"ז : (כו) המבינתך וגו' ·
גיטין ל"א בתרא כ"ה : מ (ח) האף תפר · עקרים פ"ז ופ"י : (טו) הנה
נא · בתרא ע"ד : (יט) העשו וגו' · שם ע"ה : (לא) התמלא וגו' · שם
ע"ה : מא (כב) פתחיו וגו' · חולין ט"ז : (כג) ירתיח וגו' · בתרא
ע"ה : (כד) אחריו · בתרא שם : יחשב וגו' · שם : מב (ג) ידעתי ·
עקרים מ"ד פ"ז ופ"י : (ח) כי לא וגו' · בתרא ט"ז :

